

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ACADEMIC NOTES

Серія:
Педагогічні науки

Series:
Pedagogical Sciences

Випуск 213 (2024)
Edition 213 (2024)

Кропивницький – 2024
Kropyvnytskyi – 2024

УДК 378
Н 34

DOI випуску: 10.36550/2415-7988-2024-1-213

Н 34 Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2024. Випуск 213. 430 с.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

Рецензенти: Олексюк О. М., доктор педагогічних наук, професор.
Кучай О. В., доктор педагогічних наук, професор.

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка), згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, публікаціям присвоюється ідентифікатор цифрового об'єкта DOI.

Редколегія:

Головний редактор:

Філоненко О. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Члени редакційної колегії:

- Галета Я. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
- Габелко О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент Центральноукраїнського університету імені Володимира Винниченка
- Давидович Н. – професор, університетський центр Самарія, Аріель, Ізраїль
- Жатан Є. – професор Гданського університету, Польща
- Клім-Клімашевська А. – доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща
- Костікова І. І. – доктор педагогічних наук, професор Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди
- Лещенко Г. А. – доктор педагогічних наук, професор Льотної академії Національного авіаційного університету
- Окольніча Т. В. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
- Остенда О. – професор технологічного університету, Катовіца, Польща
- Радул О. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
- Растригіна А. М. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
- Рацул О. А. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
- Рябовол Л. Т. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
- Савченко Н. С. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
- Савченко Л. О. – доктор педагогічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету
- Садовий М. І. – доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Друкується за рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 7 від 05.02.2024)

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2024

UDK 378
A 34

DOI issue: 10.36550/2415-7988-2024-1-213

A 34 **Academic notes.** Series: Pedagogical Sciences. Kropyvnytskyi: Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 2024. Edition 213. 430 p.

ISBN 978–7406–57–8
ISSN 2415–7988 (Print)
ISSN 2521–1919 (Online)
ICV 2020 = 77.92

Reviewers: **Oleksyuk O. M.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.
Kuchai O. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included into the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, **category «B»** (field of knowledge: Education / Pedagogy), Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of 02.07.2020.

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index Copernicus, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat, publications are assigned a DOI digital object ID.

Editorial Board:

Academic editor:

Filonenko O. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Editorial Board:

Haleta Y. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Habelko O. M. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian

Davidovitch N. – Professor, Ariel University Center of Samaria, Israel

Szatan E. – Professor University of Gdansk, Poland

Klim-Klimashevsk A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Kostikova I. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda

Leshchenko H. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of the National Aviation University

Okolnycha T. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ostenda O. – Professor of University of Technology, Katowice

Radul O. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Rastrygina A. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ratsul O. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Ryabovol L. T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Savchenko N. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Savchenko L. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University

Sadovyi M. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Published by the resolution of the Academic Council of the
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Protocol № 7 from 05.02.2024)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State University, 2024

ЗМІСТ

БІДА Олена Анатоліївна, САВИЦЬКА Інна Миколаївна, ЧИЧУК Антоніна Петрівна ФЕНОМЕНИ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО ТА ОСВІТНЬОГО ДЛЯ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА СЛОВАЧЧИНІ.....	12
КАШИНА Ганна Сергіївна, ГРОМОЗДОВА Лариса Василівна, КОСЯК Інна Василівна ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ НА БАЗІ ПЛАТФОРМИ MOODLE.....	17
КОБИЛЬСЬКА Олена Борисівна, МАКСИМОВА Лариса Петрівна, ЧОРНА Ольга Анатоліївна, ЮДІНА Анна Леонідівна ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МОНІТОРИНГУ УПРАВЛІННЯ ЧАСОМ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ.....	22
КОТЕЛЯНЕЦЬ Наталка Валеріївна ТЕХНОЛОГІЇ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	26
КОТЕЛЯНЕЦЬ Юлія Сергіївна ГРА ЯК ПРОВІДНИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	31
КУЧАЙ Тетяна Петрівна, НІКОЛАСКУ Інна Олександрівна, ДУДОВА Діна Олександрівна ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДИДАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ.....	37
ЛУЦЕНКО Галина Василівна ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРОЄКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ.....	40
МАТВЕСВА Наталія Олексіївна, КЛЕПАР Марія Василівна МУЗИЧНО-ВИХОВНІ КОНЦЕПЦІЇ МАРІЇ МОНТЕССОРІ ТА ЗОЛТАНА КОДАЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ.....	47
МІРОШНІЧЕНКО Валентина Іванівна, ГРУБІ Тетяна Вікторівна УРАХУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО КОЛЕДЖУ.....	52
ЛЯШЕНКО Ольга Дмитрівна ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ-ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ДОСВІДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В УНІВЕРСИТЕТІ.....	57
ПРИМА Раїса Миколаївна, ПРИМА Дмитро Анатолійович ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ.....	62
РАДУЛ Ольга Сергіївна, ПРИБОРА Тетяна Олександрівна ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ.....	66
САВЧЕНКО Наталія Сергіївна УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	72
СОВГІРА Світлана Василівна, БРАСЛАВСЬКА Оксана Володимирівна МОДЕЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ.....	77
ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	82
БОСІЙ Олександр Михайлович МОЛОДІЖНІ ОБ'ЄДНАННЯ, ЯК МЕХАНІЗМИ СТВОРЕННЯ ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ УКРАЇНЦІВ (XIX – ПЕРША ЧВЕРТЬ XX СТОЛІТТЯ).....	86
БОХАН Юлія Володимирівна, ФОРОСТОВСЬКА Тетяна Олександрівна, ГОРБАТЮК Наталія Миколаївна ВИКОРИСТАННЯ СИТУАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ НАУК НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ТОКСИКОЛОГІЧНА ХІМІЯ ЕКООБ'ЄКТІВ».....	91
БРОЯКОВСЬКИЙ Олександр Вікторович ХАРАКТЕРИСТИКА ІНТЕГРАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ У НАСТІЛЬНОМУ ТЕНІСІ.....	97
ГАЛІМСЬКИЙ Володимир Олександрович, ГАЛІМСЬКА Інна Іванівна ІННОВАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ.....	103
ГОНЧАРЕНКО Іван Сергійович, ШЕВЧЕНКО Ольга Володимирівна ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	110
ГРИГОР'ЄВА Віта Анатоліївна, ЛИСАК Лариса Костянтинівна ЗАСТОСУВАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ НА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	114

ДОЛГОПОЛ Олена Олександрівна, КІР'ЯНОВА Олена Василівна ТЕХНОЛОГІЯ «ПЕРЕВЕРНУТОГО НАВЧАННЯ» В ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	118
ДУБІНКА Микола Михайлович РОЗВИТОК ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В 40–80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ.....	122
ДЯЧЕНКО Андрій Сергійович СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ У СЕЛЯНСЬКІЙ РОДИНІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ XIX – ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХ СТОЛІТТЯ.....	128
ЄМЧУК Тетяна Володимирівна, РУДЕНКО Валерій Петрович ТЮТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ.....	132
ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна, БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна, НАГОРНА Олена Василівна КОРЕКЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ В УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ.....	141
КАБИШ Марина Юріївна ЦІЛІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ ДИСЦИПЛІН ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ.....	146
КОЛОСКОВА Жанна Володимирівна МУЗИЧНО-ТВОРЧЕ ПРОЄКТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА (НА МАТЕРІАЛІ КУРСІВ «ХУДОЖНЬО-СЦЕНІЧНА КУЛЬТУРА» ТА «МЕТОДИКА МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ»).....	151
КОСТЕНКО Дмитро Вікторович ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЯК УМОВА ПОБУДОВИ ТРАЄКТОРІЇ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ.....	155
КОСЯК Інна Василівна ЕКОЛОГІЧНИЙ ДИЗАЙН У ПРОЄКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ШВЕЙНОЇ ГАЛУЗІ.....	160
КОХАН Олена Миколаївна, МАГДЕН Оксана Григорівна, МИХАЙЛОВА Неля Олексіївна СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	164
КОЧУБЕЙ Микола Миколайович ПРОЄКТУВАННЯ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ.....	168
КРАВЧУК Олена Валентинівна ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОСИЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ЗМІСТУ ТА ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	173
КРИКУН Вікторія Дмитрівна ВИМОГИ ДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ АДАПТИВНОЇ СИСТЕМИ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ БРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ INTELLIGENT.....	178
КУРКІНА Сніжана Віталіївна, ЖУРАВЛЬОВ Віталій Максимович, СТРИТЬЄВИЧ Тетяна Миколаївна ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ І ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	184
ЛОМАКІНА Лариса Володимирівна, ГУРАЛЬ Оксана Ігорівна, ДІЧКА Наталія Іванівна ЗАСТОСУВАННЯ ІКТ ІНСТРУМЕНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ НАВЧАННЯ.....	190
МАР'ЄНКО Майя Володимирівна ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ І СЕРВІСІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХМАРИ ВІДКРИТОЇ НАУКИ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ.....	196
МАРИНЧЕНКО Інна Віталіївна, ВОРОНЕНКО Олександр Вікторович ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	202
МОЛНАР Тетяна Іванівна, ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ.....	205
НЕЖИВА Ольга Миколаївна, КРАШЕНІННІКОВА Тетяна Валеріївна ТЕХНОЛОГІЯ СКАФФОЛДИНГУ В ПРОЦЕСІ ОВОЛОДІННІ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	210
ПЕРЕВОЗНЮК Вікторія Вадимівна ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ В. СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ЛОКАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ («PLACE-BASED EDUCATION»).....	214
РАДІОНОВА Олена Леонідівна, ЛОГВІНОВА Ярослава Олексіївна РУХОВА АКТИВНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ.....	218

РАШЕВСЬКА Наталя Василівна ІМЕРСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	222
СЛОВІК Оксана Миколаївна ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ	228
СОРОКА Ольга Олексіївна КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ І ТЕХНОЛОГІЙ	233
ТУ Чуаньцзе ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПІАНІСТІВ.....	239
ХОМЕНКО Людмила Миколаївна ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ РУЧНИХ ШВЕЙНИХ РОБІТ	242
ЧИЖИКОВА Ольга Вікторівна РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ.....	247
ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна, ШАБАЛА Ігор Валерійович МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕВОЛЮЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	251
ШЕПЕЛЬ Марина Євгенівна, НОВАЧЕНКО Інна Георгіївна РОЗВИТОК НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ЕКОНОМІКО-УПРАВЛІНСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	255
ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна ПРОБЛЕМА ЗДОРОВ'Я ЗБЕРЕЖЕННЯ ВИХОВАНЦІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	260
ДОВГА Тетяна Яківна ПРЕВЕНТИВНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕГРОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: АСПЕКТИ ПРАКТИЧНОГО ВТІЛЕННЯ.....	266
ДУДКА Тетяна Юріївна, ЧУМАК Микола Євгенійович ЕЛЕКТРОННІ ОСВІТНІ РЕСУРСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	272
КОМАР Ольга Анатоліївна РОЗВИТОК ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ.....	275
ЛИТВИНОВА Світлана Григоріївна МЕТОДИЧІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ 360-ГРАДУСНОГО ВІДЕО В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	279
ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна, ПУКАС Іванна Леонідівна, МАКАРУК Ольга Любомирівна ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	286
РАСТРИГІНА Алла Миколаївна ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ АРТ-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕТЦТВА.....	291
САДОВИЙ Микола Ілліч, ТРИФОНОВА Олена Михайлівна ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ПРИ НАВЧАННІ ЕЛЕМЕНТНОЇ БАЗИ ОСВІТНЬОЇ РОБОТОТЕХНІКИ, МЕХАТРОНІКИ, САПР	296
ГАБЕЛКО Олена Миколаївна ФОРМУВАННЯ АНГЛІОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ – ЕКОНОМІСТІВ.....	303
ТУРЧАК Анатолій Леонідович, МАРКОВА Олена Віталіївна ПРИНЦИПИ І ФОРМИ ВИКЛАДАННЯ ОНЛАЙН-КУРСІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	307
ШОСТАК Ігор Олександрович, МЕРДОВ Станіслав Павлович, РУДЕНКО Сергій Анатолійович ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ ТА ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	313
ЯРОВИЙ Вадим Геннадійович НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ В ІСТОРИЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ.....	317
БАБЕНКО Леонід Вікторович, СТРИТЬЄВИЧ Тетяна Миколаївна, МЕДВЕДСЬ Олег Анатолійович МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ХУДОЖНИКІВ ТА ДИЗАЙНЕРІВ ПЕРЕДАЧІ ПЕРСПЕКТИВНИХ МАСШТАБІВ У ТРАДИЦІЙНОМУ ТА КОМП'ЮТЕРНОМУ РИСУНКУ Й ЖИВОПИСІ.....	323

СОСЮК Анна Володимирівна МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ».....	328
КОШЛЯК Михайло Анатолійович ПРОБЛЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В РЕЦЕПЦІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ.....	332
ТОРЧИНСЬКА Тамара Анатоліївна ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ НАД ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	335
ТУЛЯЄВ Володимир Володимирович КОМП'ЮТЕРНА ГРАФІКА ЯК НАОЧНІСТЬ ДЛЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «РИСУНОК»	339
ШЕВЧУК Ірина Василівна ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ НУШ.....	345
КОСІНСЬКА Наталя Леонідівна ПРОЦЕС ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ, ЯК АТРИБУТА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	349
БЕЛІКОВА Валентина Венедиктівна ОСОБЛИВОСТІ ФОРТЕПІАННОГО ЦИКЛУ БОГДАНИ ФІЛЬЦ «МУЗИЧНІ ФРЕСКИ».....	353
ЛЕВИЦЬКА Ірина Миколаївна, ОСАДЧА Тетяна Всеволодівна ХУДОЖНЯ КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДИРИГЕНТА З ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ.....	357
ЛИСЕНКО Людмила Олександрівна ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ: ПРАКТИЧНІ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ, ЯКІ ВИВЧАЮТЬ АНГЛІЙСЬКУ МОВУ ЯК ІНОЗЕМНУ	362
МАХНОВЕЦЬ Володимир Григорович ПРАВОВИХОВНА РОБОТА ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: АСПЕКТИ ЗМІСТОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ	366
ФІЛІПЧУК Оксана Романівна ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	369
ГАЛЕТА Ярослав Володимирович МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ТА СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН.....	373
ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна, МОТУЗЕНКО Тетяна Євгеніївна, МАХНО Вікторія Вікторівна РОЗВИТОК ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА КОРДОНОМ.....	377
ЧЕРНЕНКО Олександр Володимирович ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	383
САВЧЕНКО Лариса Олексіївна, САФ'ЯН Карина Юріївна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНОЇ КУЛЬТУРИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	390
СЕРГІЄНКО Володимир Петрович, СИДОРЕНКО Юлія Вікторівна ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ДОРОСЛИХ.....	395
ВАСЮТИНСЬКА Єлена Артурівна ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	401
КУЗЮТЧЕВ Сергій Геннадійович ФОРМУВАННЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	405
БИРКА Маріан Філаретович ДЕФІНІЦІЯ ХОЛІСТИЧНОГО ЗМІСТУ КУРСУ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ».....	411
БАХМАТ Наталя Валеріївна ПРОЄКТНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ.....	417
ДАНИЛЮК Сергій Семенович ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	423

CONTENTS

<i>BIDA Olena Anatoliivna, SAVYTSKA Inna Mykolaivna, CHYCHUK Antonina Petrivna</i> <i>ETHNO-NATIONAL AND EDUCATIONAL PHENOMENA FOR THE ROMA POPULATION</i> <i>IN UKRAINE AND SLOVAKIA</i>	12
<i>KASHINA Anna Sergeevna, HROMOZDOVA Larisa Vasilievna, KOSIAK Inna Vasilievna</i> <i>ORGANIZATIONS OF THE INTERACTIVE SYSTEM MANAGEMENT EDUCATIONAL ACTIVITIES</i> <i>IN HIGHER EDUCATION BASED ON THE MOODLE PLATFORM</i>	17
<i>KOBILSKAYA Olena Borysivna, MAKSYMOMA Larysa Petrovna, CHORNA Olha Anatoliivna,</i> <i>YUDINA Anna Leonidovna</i> <i>DEVELOPMENT OF TIME MANAGEMENT MONITORING SKILLS</i> <i>OF FUTURE COMPUTER SCIENCE TEACHERS</i>	22
<i>KOTELIANETS Natalka Valeriivna</i> <i>TECHNOLOGIES OF INTEGRATED EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN</i>	26
<i>KOTELIANETS Yuliia Serhiivna</i> <i>GAME AS THE LEADING TYPE OF ACTIVITY FOR PRESCHOOL CHILDREN</i>	31
<i>KUCHAI Tetiana Petrivna, NIKOLAESCU Inna Oleksandrivna, DUDOVA Dina Oleksandrivna</i> <i>THEORETICAL ASPECTS OF DIDACTIC PROVISION OF LEARNING</i> <i>INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL AREA OF UKRAINE</i>	37
<i>LUTSENKO Galyna Vasylivna</i> <i>FORMATION PROJECT MANAGEMENT SKILLS FOR FUTURE COMPUTER</i> <i>SCIENCE TEACHERS</i>	40
<i>MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna, KLEPAR Maria Vasylivna</i> <i>MUSIC AND EDUCATIONAL CONCEPTS OF MARIA MONTESSORI AND ZOLTAN KODAJ</i> <i>AS AN IMPORTANT TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE PERSONAL SKILLS</i>	47
<i>MIROSHNICHENKO Valentyna Ivanivna, GRUBI Tetiana Viktorivna</i> <i>CONSIDERATION OF TOLERANCES IN FORMING OF CIVIL COMPETENCE</i> <i>OF TECHNICAL COLLEGE STUDENTS</i>	52
<i>LLASHENKO Olga Dmytrivna</i> <i>FORMATION OF STUDENTS-INSTRUMENTALIST EXPERIENCE OF PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE</i> <i>PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING AT THE UNIVERSITY</i>	57
<i>PRIMA Raisa Mykolayivna, PRIMA Dmytro Anatoliyovych</i> <i>ON THE QUESTION OF FORMATION OF METHODOLOGICAL COMPETENCE</i> <i>OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY GRADES IN A TEACHER'S COLLEGE</i>	62
<i>RADUL Olga Serhiyivna, PRYBORA Tetyana Olexandrivna</i> <i>INTEGRATED LEARNING IN ITS HISTORICAL DEVELOPMENT</i>	66
<i>SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna</i> <i>MANAGEMENT ACTIVITIES IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS</i>	72
<i>SOVHIRA Svitlana Vasylivna, BRASLAVSKA Oksana Volodymyrivna</i> <i>MODEL OF ENVIRONMENTAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF GEOGRAPHY</i> <i>IN THE CONDITIONS OF PROFESSIONAL EDUCATION</i>	77
<i>FILONENKO Oksana Volodymyrivna</i> <i>PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION</i> <i>OF THE PROFESSIONAL MOBILITY OF FUTURE TEACHERS</i>	82
<i>BOSYI Oleksandr Mykhailovych</i> <i>YOUTH ASSOCIATIONS AS MECHANISMS OF CREATING THE EDUCATIONAL IDEAL</i> <i>OF UKRAINIANS (XIX – FIRST QUARTER OF XX CENTURY)</i>	86
<i>BOKHAN Iuliia Volodymyrivna, FOROSTOVSKA Tetiana Oleksandrivna, HORBATIUK Nataliia Mykolayivna</i> <i>USAGE OF SITUATIONAL TASKS IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS</i> <i>OF NATURAL SCIENCES USING THE EXAMPLE OF STUDYING</i> <i>THE DISCIPLINE «TOXICOLOGICAL CHEMISTRY OF ECOOBJECTS»</i>	91
<i>BROIAKOVSKYI Oleksandr Viktorovich</i> <i>CHARACTERISTIC OF INTEGRATED TRAINING IN TABLE TENNIS</i>	97
<i>GALIMSKYI Volodymyr Olexandrovyich, GALIMSKA Inna Ivanivna</i> <i>INNOVATIONS IN THE PROCESS OF IMPROVING THE SYSTEM OF PHYSICAL</i> <i>AND SPECIAL TRAINING OF FUTURE LAW ENFORCEMENT OFFICERS</i>	103
<i>HONCHARENKO Ivan Serhiyovych, SHEVCHENKO Olga Volodymyrivna</i> <i>INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PEDAGOGICAL SKILLS FORMATION SYSTEM</i> <i>OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS</i>	110
<i>HRYHORIEVA Vita Anatoliivna, LYSAK Larysa Kostiantynivna</i> <i>APPLICATION OF MULTIMEDIA PRESENTATIONS IN LECTURE CLASSES</i> <i>IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS</i>	114

<i>DOLGOPOLO Olena Oleksandrivna, KIRYANOVA OlenaVasylivna</i> <i>THE TECHNOLOGY OF "INVERTED LEARNING" IN THE TRAINING</i> <i>OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES</i>	118
<i>DUBINKA Mykola Mykhaylovych</i> <i>THE DEVELOPMENT OF THE PROBLEM OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION</i> <i>OF PERSONALITY IN THE 40-80S OF THE 20TH CENTURY</i>	122
<i>DIACHENKO Andrii Serhiyovych</i> <i>FAMILY EDUCATION IN THE PEASANT FAMILY OF SOUTHERN UKRAINE</i> <i>IN THE 19TH – THE FIRST QUARTER OF THE 20TH CENTURIES</i>	128
<i>YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna, RUDENKO Valeriy Petrovych</i> <i>TUTORING AS A KEY TO THE SUCCESS OF FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS</i>	132
<i>ZAVITRENKO Dolores Zhoraiyna, BEREZENKO Natalia Olegivna, NAHORNA Olena Vasylivna</i> <i>CORRECTION OF INTELLECTUALS VIOLATIONS IN THE PUPILS</i> <i>OF THE SPECIAL SCHOOL AT THE LESSONS OF GEOGRAPHY</i>	141
<i>KABYSH Maryna Yuriyivna</i> <i>AIMS OF DEVELOPING THE PEDAGOGICAL SKILLFULNESS OF GENERAL EDUCATION</i> <i>DISCIPLINES TEACHERS OF THE PROFESSIONAL EDUCATION INSTITUTIONS</i>	146
<i>KOLOSKOVA Zhanna Volodymyrivna</i> <i>MUSIC CREATIVE DESIGNING AS A MEANS OF DEVELOPING PROFESSIONAL</i> <i>COMPETENCE OF FUTURE MUSIC ART SPECIALISTS (BASED ON MATERIAL OF THE</i> <i>"ARTISTIC AND STAGE CULTURE" AND "METHODS OF MUSIC UPBRINGING" COURSES)</i>	151
<i>KOSTENKO Dmytro Viktorovych</i> <i>HARDINESS AS A CONDITION FOR BUILDING A PROFESSIONAL DEVELOPMENT</i> <i>TRAJECTORY OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN MODERN REALITIES</i>	155
<i>KOSIAK Inna Vasilievna</i> <i>ECOLOGICAL DESIGN IN PROJECT ACTIVITY OF FUTURE SPECIALISTS</i> <i>IN THE SEWING INDUSTRY</i>	160
<i>KOKHAN Olena Mykolayivna, MAGDEN Oksana Hryhorivna, MYKHAILOVA Nelia Alekseevna</i> <i>MODERN METHODS AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF FOREIGN LANGUAGE</i> <i>TEACHING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS</i>	164
<i>KOCHUBEI Mykola Mykolayovych</i> <i>DESIGN OF THE MODEL OF PROFESSIONAL TRAINING</i> <i>OF FUTURE ENVIRONMENTAL GUARDIANS</i>	168
<i>KRAVCHUK Olena Valentinovna</i> <i>THEORETICAL PREREQUISITES FOR STRENGTHENING THE INTEGRATION OF THE CONTENT</i> <i>AND THE TRAINING PROCESS OF FUTURE LAW ENFORCEMENT BODIES SPECIALISTS</i>	173
<i>KRYKUN Viktoriia Dmytrivna</i> <i>REQUIREMENTS FOR THE INTELLIGENT INTELLECTUAL ADAPTIVE SYSTEM FOR FOREIGN</i> <i>LANGUAGE TRAINING OF THE UKRAINIAN ARMED FORCES OFFICERS</i>	178
<i>KURKINA Snizhana Vitaliyivna, ZHURAVLEV Vitaliy Maksymovich, STRITIYEVYCH Tetiana Mykolayivna</i> <i>THE PROBLEM OF PERSONALITY DEVELOPMENT AND PROFESSIONAL COMPETENCE</i> <i>OF HEADS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE</i>	184
<i>LOMAKINA Larysa Volodymyrivna, HURAL Oksana Ihorivna, DYCHKA Natalia Ivanivna</i> <i>THE USE OF ICT MODERN LEARNING TOOLS APPLICATION IN TEACHING</i>	190
<i>MARIENKO Maiia Volodymyrivna</i> <i>PROSPECTIVE WAYS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS AND SERVICES</i> <i>OF THE EUROPEAN OPEN SCIENCE CLOUD FOR THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT</i> <i>OF PEDAGOGICAL STAFF</i>	196
<i>MARYNCHENKO Inna Vitaliivna, VORONENKO Oleksandr Viktorovych</i> <i>FEATURES OF CREATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT FORMATION</i> <i>IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE</i>	202
<i>MOLNAR Tetiana Ivanivna</i> <i>THE TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS</i> <i>FOR PEDAGOGICAL IMPROVISATION</i>	205
<i>NEZHUYA Olga Mykolaivna, KRASHENINNIKOVA Tatiana Valerievna</i> <i>SCAFFOLDING IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE</i> <i>BY STUDENTS OF HIGHER EDUCATION</i>	210
<i>PEREVOZNIUK Viktoriia Vadymivna</i> <i>PEDAGOGICAL IDEAS OF V. SUKHOMLYNSKY IN THE CONTEXT</i> <i>OF PLACE-BASED EDUCATION</i>	214
<i>RADIONOVA Olena Leonidivna, LOGVINOVA Yaroslava Oleksiivna</i> <i>MOVEMENT ACTIVITY AS AN IMPORTANT CONDITION FOR HEALTH PRESERVATION</i>	218

<i>RASHEVSKA Natalya Vasylivna</i> <i>IMMERSIVE TECHNOLOGIES FOR TEACHING NATURAL DISCIPLINES TO STUDENTS OF SENIOR CLASSES OF SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS</i>	222
<i>SLOVIK Oksana Mykolayivna</i> <i>PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS OF THE PREPARATION OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER TO ACTIVATE THE CREATIVE POTENTIAL OF STUDENTS</i>	228
<i>SOROKA Olha Oleksiivna</i> <i>CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF ECOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES</i>	233
<i>TU Chuanjie</i> <i>PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF ACADEMIC CULTURE OF FUTURE PIANISTS</i>	239
<i>KHOMENKO Liudmyla Mykolayivna</i> <i>ORGANIZATION OF EDUCATIONAL ACTIVITIES OF STUDENTS IN THE PROCESS OF PERFORMING HANDMADE SEWING WORKS</i>	242
<i>CHYZHYKOVA Olha Viktorivna</i> <i>DEVELOPING CREATIVE ABILITIES OF FUTURE JOURNALISTS IN THE PROCESS OF LEARNING GERMAN AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE</i>	247
<i>OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna, SHABALA Ihor Valeriyovich</i> <i>METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF STUDYING THE PROBLEM OF THE EVOLUTION OF THE CREATIVE POTENTIAL OF PERSONALITY IN THE 20th - AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY</i>	251
<i>SHEPEL Maryna Yevgenivna, NOVACHENKO Inna Georgievna</i> <i>CRITICAL THINKING DEVELOPMENT AMONG STUDENTS OF ECONOMIC AND MANAGERIAL MAJORS AT FOREIGN LANGUAGE TUTORIALS</i>	255
<i>IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna</i> <i>THE PROBLEM OF PUPILS' HEALTH CARE IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE</i>	260
<i>DOVGA Tetiana Yakivna</i> <i>PREVENTIVE AND EDUCATIONAL POTENTIAL INTEGRATED EDUCATIONAL ENVIRONMENT: ASPECTS OF PRACTICAL IMPLEMENTATION</i>	266
<i>DUDKA Tetiana Yuryivna, CHUMAK Mykola Yevgeniovich</i> <i>ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES AS A TOOL FOR INCREASING THE EFFECTIVENESS OF BLENDED LEARNING: CHALLENGES AND PROSPECTS</i>	271
<i>KOMAR Olha Anatolyivna</i> <i>DEVELOPMENT OF NATURAL SCIENCE EDUCATION IN ELEMENTARY SCHOOL IN THE HISTORY OF PEDAGOGICAL THOUGHT OF UKRAINE</i>	275
<i>LYTVYNOVA Svitlana Hryhorivna</i> <i>METHODOLOGICAL ASPECTS OF USING 360-DEGREE VIDEO IN BLENDED LEARNING ENVIRONMEN</i>	279
<i>POTAPCHUK Tetyana Volodymyrivna, PUKAS Ivanna Leonidovna, MAKARUK Olha Lubomyrivna</i> <i>PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC RESEARCH</i>	286
<i>RASTRYGINA Alla Mykholaiivna</i> <i>IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF ART-COMMUNICATION INTERACTION IN THE TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHERS</i>	291
<i>SADOVYI Mykola Illich, TRYFONOVA Olena Mykhaylivna</i> <i>PECULIARITIES OF THE METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF STUDENTS' COMPETENCIES WHEN TEACHING THE ELEMENTARY BASE OF EDUCATIONAL ROBOTICS, MECHATRONICS, ADS</i>	296
<i>HABELKO Olena Mykolaivna</i> <i>THE FORMATION OF ENGLISH LANGUAGE LEXICAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF ECONOMICS</i>	303
<i>TURCHAK Anatolii Leonidovych, MARKOVA Olena Vitaliivna</i> <i>PRINCIPLES AND FORMS OF TEACHING ONLINE COURSES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS</i>	307
<i>SHOSTAK Ihor Oleksandrovych, MERDOV Stanislav Pavlovych, RUDENKO Serhiy Anatoliyovych</i> <i>FEATURES OF THE ORGANIZATION OF SPORTS, HEALTH AND PHYSICAL CULTURE ACTIVITIES OF STUDENTS IN EXTRA-COURSE ACTIVITIES</i>	313
<i>YAROVY Vadym Gennadiyovych</i> <i>NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN A HISTORICAL SENSE</i>	317

<i>BABENKO Leonid Viktorovich, STRITIYVYCH Tatiana Mykolaivna, MEDVEDIEV Oleh Anatoliiovych</i> <i>METHODOLOGY FOR TEACHING ARTISTS AND DESIGNERS TO CONVEY PERSPECTIVE</i> <i>SCALES IN TRADITIONAL AND COMPUTER-AIDED DRAWING AND PAINTING .....</i>	323
<i>SOSIUK Anna Volodymyrivna</i> <i>METHODS OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE LESSONS</i> <i>OF THE INTEGRATED COURSE «I EXPLORE THE WORLD» .....</i>	328
<i>KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych</i> <i>THE PROBLEM OF PHYSICAL EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH IN THE SYSTEM OF</i> <i>EXTRA-SCHOOL INSTITUTIONS AT THE RECEPTION OF MODERN UKRAINIAN RESEARCHERS ..</i>	331
<i>TORCHINSKA Tamara Anatolyivna</i> <i>PREPARING HIGHER EDUCATION STUDENTS TO WORK ON PHRASEOLOGISMS WITH THE</i> <i>PURPOSE OF FORMING A CULTURE OF COMMUNICATION IN PRIVATE SCHOOL STUDENTS....</i>	335
<i>TULIAIEV Volodymyr Volodymyrovych</i> <i>COMPUTER GRAPHICS AS A VISUAL AID FOR THE ACADEMIC DISCIPLINE «DRAWING».....</i>	339
<i>SHEVCHUK Iryna Vasylivna</i> <i>PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE APPLICATION</i> <i>OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS LESSONS IN NUS.....</i>	345
<i>KOSINSKA Natalia Leonidivna</i> <i>THE PROCESS OF SONG FOLKLORE INTERPRETATION AS AN ATTRIBUTE OF SPIRITUAL</i> <i>CULTURE IN THE PEDAGOGICAL ACTIVITY OF FUTURE MUSIC TEACHERS.....</i>	349
<i>BELIKOVA Valentyna Venediktyvna</i> <i>FEATURES OF THE PIANO CYCLE OF BOGDANA FILTZ «MUSIC FRESKAS» .....</i>	353
<i>LEVYTSKA Iryna Mykolaivna, OSADCHA Tetyana Vsevolodivna</i> <i>ARTISTIC COMMUNICATION AS A PREREQUISITE FOR EFFECTIVE INTERACTION</i> <i>OF THE CONDUCTOR WITH THE CHOIR.....</i>	357
<i>LYSENKO Liudmyla Oleksandrivna</i> <i>VOCABULARY ACQUISITION: PRACTICAL STRATEGIES FOR ESL STUDENTS.....</i>	362
<i>MAKHNOVETS Volodymyr Hryhorovych</i> <i>LEGAL EDUCATIONAL WORK WITH PRIMARY EDUCATION STUDENTS:</i> <i>ASPECTS OF CONTENT CHARACTERISTICS.....</i>	366
<i>FILIPCHUK Oksana Romanivna</i> <i>THE PROBLEM OF NATIONAL IDENTITY FORMATION: THEORETICAL ASPECT .....</i>	369
<i>HALETA Yaroslav Volodymyrovich</i> <i>METHODS OF FORMING RESEARCH COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS</i> <i>OF HISTORY AND SOCIAL SCIENCES.....</i>	373
<i>ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna, MOTUZENKO Tetyana Evheniivna, MAKHNO Viktoriya Viktorivna</i> <i>DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SPHERE OF PHYSICAL EDUCATION</i> <i>AND SPORTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS ABROAD.....</i>	377
<i>CHERNENKO Oleksandr Volodymyrovych</i> <i>HISTORICAL ASPECTS OF QUALITY MANAGEMENT IN EDUCATION IN UKRAINE.....</i>	383
<i>SAVCHENKO Larysa Oleksiivna, SAFIAN Karyna Yuryivna</i> <i>FEATURES OF THE FORMATION OF PROJECT CULTURE</i> <i>IN THE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS.....</i>	390
<i>SERHIENKO Volodymyr Petrovich, SYDORENKO Yuliia Viktorivna</i> <i>THEORETICAL ANALYSIS OF SPECIFIC ASPECTS OF APPLYING INTERACTIVE LEARNING</i> <i>TECHNOLOGIES IN THE ADULT EDUCATION SYSTEM.....</i>	395
<i>VASIUTYNSKA Yelena Arturivna</i> <i>FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS OF THE FUTURE SPECIALIST.....</i>	401
<i>KUZIUTICHEV Serhii Gennadiyovych</i> <i>FORMATION OF SELF-REALISHMENT OF FUTURE HIGH SCHOOL TEACHERS</i> <i>AS A PEDAGOGICAL PROBLEM.....</i>	405
<i>BYRKA Marian Filaretovych</i> <i>DEFINITION OF THE HOLISTIC CONTENT OF THE COURSE</i> <i>“METHODICS OF TEACHING INFORMATICS” .....</i>	411
<i>BAKHMAT Nataliia Valeriivna</i> <i>PROJECT CULTURE OF FUTURE TEACHERS: EFFICIENT USE OF ELECTRONIC RESOURCES.....</i>	417
<i>DANILYUK Serhiy Semenovych</i> <i>FORMATION OF FUTURE SPECIALISTS' PROJECT CULTURE IN THE PROCESS</i> <i>OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING AT ESTABLISHMENTS OF HIGHER EDUCATION.....</i>	423

УДК 37.01-054(=214.58)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-12-17

БІДА Олена Анатоліївна –

доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

САВИЦЬКА Інна Миколаївна –

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації, декан гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3795-0427>
e-mail: pedagogy_dean@nubip.edu.ua

ЧИЧУК Антоніна Петрівна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9982-3634>
e-mail: toniabida@ukr.net

ФЕНОМЕНИ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО ТА ОСВІТНЬОГО ДЛЯ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА СЛОВАЧЧИНІ

Розглянуто зміст національної ментальності (фізичний масив (група) людей некорінного етнічного статусу, які живуть в сучасному для себе етносередовищі). Нині актуалізувалася необхідність глибшого осмислення генезису властивих сучасному українському соціуму політичних протиріч і суперечностей довкола та з приводу проблем, пов'язаних з динамікою феноменів етнонаціонального та освітнього. Є необхідність здобуття повнішого, системнішого і, наскільки це можливо, неупередженого знання про політичні умови і чинники формування етнічного й етнокультурного багатоманіття населення країни та її регіонів, ролі й місця в ньому національних ментальностей, а також їх участі в політичних процесах минулого й сьогодення. головною метою державної етнонаціональної політики України є забезпечення рівноправних відносин та тісної взаємодії представників різних етносів, які проживають в Україні, підтримання атмосфери толерантності, довіри й поваги у взаєминах між ними, оптимальне врахування інтересів усіх етнонаціональних спільнот, створення сприятливих умов для розвитку української нації, корінних народів та національних ментальностей. Змістом етнонаціональної політики демократичної Української держави є міжнаціональна злагода в умовах етнічної розмаїтості.

Виокремлено ознаки національних ментальностей, перераховано принципи правового статусу національних ментальностей, показано головні елементи механізму реалізації прав національних ментальностей. Розглянуто особливості пов'язані з динамікою феноменів етнонаціонального та освітнього для ромського населення в Україні та Словаччині. Показано досвід введення урядом Словаччини особливих заходів, таких як: організація підготовчих класів, підготовка помічників вчителів, фінансові заохочення загальноосвітніх шкіл за інтеграцію дітей-ромів в освітній процес, а також додаткова мотивація вчителів, які працюють з такими дітьми тощо. Проте, всі перераховані вище заходи не є обов'язковими і часто не знаходять застосування на місцях. За останні роки увага до ромів, як органічної етноспільноти в полікультурному просторі України, успішно синергувала старання ромських громадських активістів, неурядових організацій та органів публічної влади.

Ключові слова: національні ментальності, етнічні спільноти, ромське населення, Україна, Словаччина, полікультурний простір.

BIDA Olena Anatoliivna –

Doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the chair of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0448-0852>
e-mail: tetyanna@ukr.net

SAVYTSKA Inna Mykolaivna –

candidate of philosophical sciences, associate professor of the department of philosophy and international communication, dean of the humanitarian and pedagogical faculty of the national university of bioresources and nature management of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3795-0427>
e-mail: pedagogy_dean@nubip.edu.ua

CHYCHUK Antonina Petrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9982-3634>
e-mail: toniabida@ukr.net

ETHNO-NATIONAL AND EDUCATIONAL PHENOMENA FOR THE ROMA POPULATION IN UKRAINE AND SLOVAKIA

The content of the national minority (a physical array (group) of people of non-native ethnic status who live in a modern ethnic environment for themselves is considered).

Today, the need for a deeper understanding of the genesis of the political contradictions and contradictions inherent in modern Ukrainian society around and regarding problems related to the dynamics of ethno-national and educational phenomena has become urgent. The content of the ethno-national policy of the democratic Ukrainian state is international harmony in conditions of ethnic diversity.

The characteristics of national minorities are highlighted, the principles of the legal status of national minorities are listed, and the main elements of the mechanism for realizing the rights of national minorities are shown.

Features related to the dynamics of ethno-national and educational phenomena for the Roma population in Ukraine and Slovakia are considered.

The experience of introducing special measures by the Slovak government is shown, such as: the organization of preparatory classes, the training of teacher assistants, financial incentives to secondary schools for the integration of Roma children into the educational process, as well as additional motivation of teachers who work with such children, etc. However, all the measures listed above are not mandatory and are often not applied on the ground.

Ukraine was and remains a state with a multi-ethnic population and a multicultural space in which nationally (ethnically) distinct cultural traditions and ethnic identities are present, weaken, strengthen, develop, interact, diffuse and at the same time compete. In recent years, attention to the Roma as an organic ethno-community in the multicultural space of Ukraine has successfully synergized the efforts of Roma public activists, non-governmental organizations and public authorities.

The activation of their public life in conditions of decentralization, the growth of their public culture, the need for further integration of Roma into Ukrainian society, their participation in the defense of Ukrainian statehood in the ranks of the Armed Forces, etc. is observed. The content of the ethno-national policy of the democratic Ukrainian state is international harmony in conditions of ethnic diversity.

Key words: national minorities, ethnic communities, Roma population, Ukraine, Slovakia, multicultural space.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. За сучасних умов українського державотворення, ускладненого початком у 2022 р. повномасштабної агресії Російської Федерації проти України, важливим залишається незмінність ціннісних орієнтацій українського суспільства та проєвропейський вектор демократичного розвитку держави і громадянського суспільства. Такі орієнтири мають висхідні засади у сталому баченні суспільної єдності й подальшого розвитку демократичної держави, а також синергії пріоритетів усіх громадян для збереження державності, подолання негативних наслідків окупації та впевненості в повоєнній відбудові України. У цьому контексті визріває проблема дослідження аспектів етнонаціонального та освітнього, зокрема, серед представників національних меншин та етнічних спільнот. І якщо досвід таких із них, як угорці та румуни, вже може свідчити про певні тенденції та динамічні показники, то специфіка такої етноспільноти, як роми в Україні, є практично не дослідженою та потребує окремого наукового вивчення, обґрунтування й аналізу [1, с. 9–14].

Після того, як 23 червня 2022 р. Україна офіційно набула статусу кандидата в члени Європейського Союзу (далі – ЄС) нового імпульсу набули процеси трансформації національної правової системи з орієнтацією за універсальні стандарти правової системи ЄС. Україна станом на сьогодні є поліетнічною державою. У відповідності до преамбули Конституції України громадяни усіх національностей складають Український народ і це є однією із засад державного ладу. Слід відзначити те, що дискусійним залишається питання про загальну кількість етносів (національних меншин), які складають населення Української держави. Так чи інакше, різноманітні інформаційні дані констатують те, що в Україні проживають представники десятків народів і етносів. Оновлення

національного законодавства України про національні меншини є на сьогодні важливим кроком нашої держави на тривалому і складному шляху європейської інтеграції [5, с. 19–23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про досвід вивчення місця і ролі національних меншин у світі йдеться у працях М. Жолоба, К. Лабощ, В. Мицика, Г. Петришин, Г. Потеряйко, Л. Рябошапка, В. Смоля, В. Солдатенка, В. Устименка, Л. Якубової та ін.

Мета статті: дослідження аспектів етнонаціонального та освітнього, зокрема, серед представників національних меншин та етнічних спільнот (ромське населення в Україні та Словаччині)

Виклад основного матеріалу дослідження. Національною меншиною вважається фізичний масив (група) людей некорінного етнічного статусу, які живуть в сучасному для себе етносередовищі. Національна меншина включає осіб, які мають громадянство і, за визначенням, не відіграють провідної ролі в суспільстві, що зумовлює необхідність відстоювання політичних прав і забезпечення відповідного юридичного захисту. Національна меншина поступається чисельністю іншим етнічним групам, але має достатньо сил для впливу на політичну ситуацію регіонів проживання. Прагнучи зберегти ідентичність етнічну, національна меншина створює спеціальні інституції, національні культурні центри, освітні установи, ЗМІ тощо. Приналежність до національної меншини визначається суб'єктивно і не вимагає зворотного визнання етнічної групи, на відміну від приналежності до етнічної групи, яка є об'єктивною і визначається генетично. Формування національної меншини супроводжується етапом етнічного відродження; мобілізацією етнічної групи, тобто переходом від елементарного задоволення мовних, культурних, релігійних потреб до організованого захисту соціально-

економічних інтересів національної меншини Наступним етапом розвитку національної меншини є «політизація етнічності» шляхом висунення політичних вимог, розробки політичних програм, створення відповідних політичних партій [8].

Виокремлено ознаки національних меншин, які уможливають розгляд їх як суб'єктів політики: поряд з представниками інших етнонаціональних груп компактне або дисперсне проживання на території держави; обов'язкове громадянство; відмінність самотніх рис культури, у мові, звичаях; наявність історичної батьківщини (країни, де ця меншина становить національну більшість) [6, с. 7].

В. Колісник вважає, що з урахуванням відповідних положень численних міжнародно-правових документів, присвячених правовому статусу національних меншин, Конституції України та поточного законодавства до принципів правового статусу національних меншин належать:

1) визнання та поваги прав окремої особи, прав національних меншин та прав будь-яких інших етнічних спільнот;

2) рівних прав національних меншин;

3) неприпустимості дискримінації національних меншин, проявів расизму, ксенофобії, антисемітизму;

4) визнання багатоетнічності, багатомовності, полікультурності здобутком людства, ознакою багатства суспільства;

5) толерантності, тобто психологічної налаштованості (установки) на доброзичливість, неупереджене й шанобливе ставлення до національних меншин;

6) взаємопов'язаності та взаємозалежності прав і обов'язків національних меншин;

7) універсальності та неподільності прав національних меншин;

8) невід'ємності прав національних меншин;

9) взаєморозуміння, взаємодії і співробітництва національних меншин між собою та з титульною нацією;

10) вирішення непорозумінь, міжнаціональної напруженості та будь-яких інших проблем і конфліктних ситуацій виключно шляхом взаємних консультацій, діалогу та пошуку компромісів;

11) державної підтримки розвитку малочисельних народів та національних меншин;

12) визнання та поваги територіальної цілісності держав і непорушності існуючих кордонів тощо.

Щодо механізму реалізації прав національних меншин, то слід підкреслити, що він є дуже складним і залежить від цілого комплексу різноманітних чинників. Одні з цих прав можуть бути реалізовані лише індивідуально (право на національне прізвище, ім'я та по батькові; право вільно обирати та відновлювати національність), інші – колективно, тобто лише в складі етнічної меншини (право на створення національних громадських об'єднань тощо). Існують і такі права, які можуть бути реалізовані як індивідуально, так і колективно. Громадяни, які належать до національних меншин, можуть вільно обирати обсяг і форми здійснення прав, що надаються їм

чинним законодавством, і реалізувати їх або особисто, або ж через відповідні державні органи та громадські об'єднання [2, с. 96].

До головних елементів механізму реалізації прав національних меншин слід віднести:

1) систему національних законодавчих актів, які закріплюють правовий статус національних меншин;

2) систему міжнародно-правових документів щодо статусу етнічних меншин, підписаних і ратифікованих Україною;

3) правові акти державних органів виконавчої влади, спрямовані на забезпечення національної самотності та задоволення національно-культурних потреб представників різних етнічних меншин;

4) спеціальні державні органи та установи, які безпосередньо займаються проблемами розвитку національних меншин, здійснюють контроль за дотриманням чинного законодавства в сфері міжнаціональних відносин та національно-культурного розвитку;

5) систему громадських організацій і рухів, які повинні сприяти задоволенню національно-культурних потреб етнічних меншин;

6) цільові програми національно-культурного відродження основних етнічних груп України;

7) спеціальні фонди розвитку етнічних меншин шляхом кооперування матеріальних і фінансових ресурсів державних органів, громадських організацій і рухів, окремих громадян.

Гарантії реалізації прав національних меншин України складають сукупність взаємоузгоджених політичних, економічних та соціально-культурних чинників, які створюють необхідні умови для збереження національної самотності та розвитку певної національної меншини як єдиного організму.

Розглянемо особливості пов'язані з динамікою феноменів етнонаціонального та освітнього для ромського населення в Україні та Словаччині.

Ромського населення в Європі налічується сьогодні близько 12 млн. чол. Ще на початку 2005 року низка найбільших недержавних благодійних організацій та фондів проголосили про початок Ромського десятиріччя в країнах Європи (2005–2015). Ініціатива ця була першою спробою в міжнародному масштабі поліпшення їх становища та інтеграції в суспільство. Головна увага приділялася проблемам молоді та освіти. Однією з головних перешкод на шляху ромського населення до інтеграції в суспільство є відсутність освіти чи її сегрегація. Освіта є ключем до цивілізованого майбутнього. У цьому контексті, некоректно протиставляти ромів будь-якій іншій етнічній групі. Водночас ця народність має свої унікальні риси, які багато в чому й зумовлюють її особливий статус, а також породжують притаманні лише їй проблеми, що приводять до низького рівня освіченості.

Словацька Республіка належить до типу країн Центральної Європи з поліетнічним складом населення. В етнонаціональній структурі ця держава представлена домінуючим етнічним ядром – словаками, найбільш чисельними меншинами угорців, ромів та представниками інших національностей.

Серед загальних тенденцій, що відбуваються впродовж останніх десятиліть в етнопонаціональній структурі населення Словаччини варто відзначити динамічне зростання ромської спільноти (за результатами останнього перепису вони становлять 7% населення). Проте, можна констатувати, що громадяни ромської національності найменше, ніж інші нацменшини, інтегровані в суспільство. Ці факти визнала влада Словаччини і самі роми. Тому одним із першочергових завдань проголошено підтримку створення ромської інтелектуальної еліти, здатної відстоювати свої політичні, культурні і соціальні права в Європі.

У ромів ті ж прагнення, що і у більшості населення Словаччини. Уряд взяв на себе відповідальність і почав заохочувати, захищати та реалізовувати право на освіту дітей-ромів. Влада Словаччини вживає всіх заходів для того, щоб сегреговані і доведені до злиднів поселення ромів залишилися в минулому.

Заслугує на увагу цікавий досвід введення урядом Словаччини особливих заходів, таких як: організація підготовчих класів, підготовка помічників вчителів, фінансові заохочення загальноосвітніх шкіл за інтеграцію дітей-ромів в освітній процес, а також додаткова мотивація вчителів, які працюють з такими дітьми тощо. Проте, всі перераховані вище заходи не є обов'язковими і часто не знаходять застосування на місцях.

Вкрай важливо, щоб Європейський Союз, в який входить ця держава, підтримав всі починання уряду країни, спрямовані на викорінення систематичних порушень права на освіту дітей-ромів. ЄС може сприяти цьому, надавши фінансову і технічну допомогу, а також забезпечивши участь ромів у всіх заходах, націлених на прийняття і реалізацію політики та програм, пов'язаних з їх повсякденним життям [3, с. 220–222].

У Словаччині (у Конституції) окремим розділом, яким закріплюються права національних меншин, громадянам, які належать до національних меншин та етнічних груп, гарантується право на освіту своєю мовою [7].

Україна була й залишається державою з поліетнічним складом населення і полікультурним простором, на якому присутні, слабнуть, міцніють, розвиваються, взаємодіють, дифундують і водночас конкурують національно (етнічно) відмінні культурні традиції й етнічні ідентичності. Разом з етноукраїнською більшістю громадянський загал країни уособлюють гагаузи, білоруси, болгары, вірмени, греки, грузини, євреї, кримські татари, молдовани, поляки, роми, румуни, угорці, люди багатьох і багатьох інших національностей [4].

За останні роки увага до ромів, як органічної етноспільноти в полікультурному просторі України, успішно синергувала старання ромських громадських активістів, неурядових організацій та органів публічної влади. Ромська етнічна спільнота України у кількісному вимірі і досі не є чітко порашованою та структурованою. Останній офіційний загальноукраїнський перепис населення, який відбувся ще у 2001 р., дає досить неточні статистичні дані щодо чисельності ромського

етносу, а саме 47587 осіб. Відповідно, за офіційними даними, ромів на території Закарпатської області на той час нараховувалося всього 14004 осіб. Станом на 2021 р., наближеними до реальних даних щодо кількості ромів, які проживають в Україні, можна вважати цифри від 200 до 400 тис. осіб. За розрахунками активіста товариства «Гідність» Віктора Човки, з них у Закарпатській області – від 65 до 75 тис. осіб. Очевидно, що ці цифри скоригувались з початком російської агресії у бік зменшення. Цьому негативно сприяють проблеми ромських внутрішньо-переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні, а також масова еміграція ромів за кордон. Спостерігається активізація їхнього громадського життя в умовах децентралізації, зростанням їх суспільної культури, потребою подальшої інтеграції ромів до українського суспільства, їх участю в захисті української державності в лавах ЗСУ тощо [1, с. 9–14].

Нині актуалізувалася необхідність глибокого осмислення генезису властивих сучасному українському соціуму політичних протиріч і суперечностей довкола та з приводу проблем, пов'язаних з динамікою феноменів етнопонаціонального та освітнього. Є необхідність здобуття повнішого, системнішого і, наскільки це можливо, неупередженого знання про політичні умови і чинники формування етнічного й етнокультурного багатоманіття населення країни та її регіонів, ролі й місця в ньому національних меншин, а також їх участі в політичних процесах минулого й сьогодення. головною метою державної етнопонаціональної політики України є забезпечення рівноправних відносин та тісної взаємодії представників різних етносів, які проживають в Україні, підтримання атмосфери толерантності, довіри й поваги у взаєминах між ними, оптимальне врахування інтересів усіх етнопонаціональних спільнот, створення сприятливих умов для розвитку української нації, корінних народів та національних меншин. Змістом етнопонаціональної політики демократичної Української держави є міжнаціональна злагода в умовах етнічної розмаїтості. Основними складовими механізму реалізації державної етнополітики були визначені: законодавство, у тому числі довгострокові державні програми з прогнозування і регулювання етнопонаціональних процесів, спеціально уповноважений урядовий орган державного управління й інші органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадські організації національних меншин, співпраця з іншими державами і відповідними міжнародними організаціями [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розглянуто сутність національної меншини (фізичний масив (група) людей некорінного етнічного статусу, які живуть в сучасному для себе етносередовищі). Виокремлено ознаки національних меншин, перераховано принципи правового статусу національних меншин, показано головні елементи механізму реалізації прав національних меншин.

Розглянуто особливості пов'язані з динамікою феноменів етнопонаціонального та освітнього для ромського населення в Україні та Словаччини.

Показано досвід введення урядом Словаччини особливих заходів, таких як: організація підготовчих класів, підготовка помічників вчителів, фінансові заохочення загальноосвітніх шкіл за інтеграцію дітей-ромів в освітній процес, а також додаткова мотивація вчителів, які працюють з такими дітьми тощо. Проте, всі перераховані вище заходи не є обов'язковими і часто не знаходять застосування на місцях.

Україна була й залишається державою з поліетнічним складом населення і полікультурним простором, на якому присутні, слабнуть, міцніють, розвиваються, взаємодіють, дифундують і водночас конкурують національно (етнічно) відмінні культурні традиції й етнічні ідентичності. За останні роки увага до ромів, як органічної етноспільноти в полікультурному просторі України, успішно синергувала старання ромських громадських активістів, неурядових організацій та органів публічної влади.

Подальшого дослідження потребує розгляд створення сприятливих умов для розвитку української нації, корінних народів та національних меншин.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Габрин П. В., Токар М. Ю. Деякі аспекти формування особливостей управлінської культури у Ромів: на прикладі Закарпатської області України. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Вип. 3(72). 2022. Львів: НІТУ України. С. 9–14
2. Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти: монографія. Харківська правозахисна група. Харків: Фоліо. 2003. 240 с. С. 96.
3. Лабос К. Я. Залучення дітей ромського населення до освітнього процесу: досвід Словаччини. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»: збірник наукових праць. Гол. ред. Г. В. Товканець. Мукачево: МДУ. Випуск 2(8). 2018. С. 220–222.
4. Національні меншини України в політичних процесах XX – XXI століть: стан і проблеми дослідження. Авт. кол.: Котигоренко В. О. (керівник), Калакура О. Я., Ковач Л. Л., Коцур В. В., Кочан Н. І., Ляшенко О. О., Ніколаєць Ю. О., Новородовський В. В., Панчук М. І. Київ: ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2020. 624 с.
5. Передерій О. Реформування законодавства про національні меншини України у контексті європеїзації правової системи України (теоретико-правовий аспект). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 1 № 73. 2022. С. 19–23
6. Потеряйко Г. В. Особливості політичної суб'єктивності національних меншин в Україні: автореф. дис... канд. політ. наук. Київ. 2005. С. 7
7. Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навчальний посібник. Київ: ФОРМ Голембовська О. О. 2018. 315 с.
8. Якубова Л. Д. Національні меншини України [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка». 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalni_menshyny

REFERENCES

1. Habryn, P. V., Tokar M. YU. (2022). Deyaki aspekty formuvannya osoblyvostey upravlins'koyi kul'tury u Romiv: na prykladі Zakarpat's'koyi oblasti Ukrainy [Some aspects of the

formation of features of management culture among Roma: on the example of Transcarpathian region of Ukraine]. *Efektivnist' derzhavnogo upravlinnya* : zb. nauk. pr. Vyp. 3(72). L'viv: NLTU Ukrainy. S. 9–14. [in Ukrainian]

2. Kolisnyk, V. P. (2003). Natsional'no-ethnichni vidnosyny v Ukraini: teoretychni zasady ta konstytutsiyno-pravovi aspekty [National-ethnic relations in Ukraine: theoretical foundations and constitutional-legal aspects]: monohrafiya. Kharkivs'ka pravozakhysna hrupa. Kharkiv: Folio. 240 s. S. 96.

3. Labosh, K. YA. (2018). Zaluchennya ditey roms'koho naseleण्या do osvithn'oho protsesu: dosvid Slovachchyny [Involvement of Roma children in the educational process: the experience of Slovakia]. *Naukovyy visnyk Mukachivs'koho derzhavnogo universytetu. Seriya «Pedahohika ta psykholohiya»* : zbirnyk naukovykh prats'. Hol.red. H.V. Tovkanets'. Mukachevo: MDU. Vypusk 2 (8). S. 220–222 [in Ukrainian]

4. Natsional'ni menshyny Ukrainy v politychnykh protsesakh XX – XXI stolit': stan i problemy doslidzhennya (2020). [National minorities of Ukraine in the political processes of the 20th - 21st centuries: state and problems of research]. Avt. kol.: Kotyhorenko V. O. (kerivnyk), Kalakura O. YA., Kovach L. L., Kotsur V. V., Kochan N. I., Lyashenko O.O., Nikolayets' YU. O., Novorodovs'kyu V. V., Panchuk M. I. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 624 s. [in Ukrainian]

5. Perederiy, O. (2022). Reformuvannya zakonodavstva pro natsional'ni menshyny Ukrainy u konteksti yevropeyzatsiyi pravovoyi systemy Ukrainy (teoretyko-pravovyy aspekt) [Reforming legislation on national minorities of Ukraine in the context of the Europeanization of the legal system of Ukraine (theoretical and legal aspect)]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Pravo. Tom 1 № 73*. S. 19–23. [in Ukrainian]

6. Poteryayko, H. V. (2005). Osoblyvosti politychnoyi sub'yektivatsiyi natsional'nykh menshyn v Ukraini [Peculiarities of political subjectivation of national minorities in Ukraine]: avtoref. dys... kand. polit. nauk. Kyiv. S. 7

7. Tkachenko, YE. V. (2018). Pravovyy zakhyst prav etnichnykh ta movnykh menshyn [Legal protection of the rights of ethnic and linguistic minorities] : navchal'nyy posibnyk. Kyiv: FOP Holembovs'ka O. O. 315 s.

8. Yakubova, L.D. (2010). Natsional'ni menshyny Ukrainy [National minorities of Ukraine]. *Entsyklopediya istoriyi Ukrainy: T. 7: Mi-O / Redkol.: V. A. Smoliy (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istoriyi Ukrainy. K.: V-vo «Naukova dumka»*. 728 URL: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalni_menshyny

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БІДА Олена Анатоліївна – доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

САВИЦЬКА Інна Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації, декан гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

ЧИЧУК Антоніна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BIDA Olena Anatoliivna – Doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the chair of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: professional training of future specialists.

SAVYTSKA Inna Mykolaivna – candidate of philosophical sciences, associate professor of the department of

philosophy and international communication, dean of the humanitarian and pedagogical faculty of the national university of biosources and nature management of Ukraine.

Scientific interests: professional training of future specialists.

СНУСНУК Antonina Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational

institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

Scientific interests: professional training of future specialists.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024 р.

УДК 378.022:[004.031.42:005

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-17-21

КАШИНА Ганна Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри інтелектуальних систем і цифрових технологій
Академії праці, соціальних відносин і туризму

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2829-9847>

e-mail: g.kashina@npu.edu.ua

ГРОМОЗДОВА Лариса Васиївна –

кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри інтелектуальних систем і цифрових технологій
Академії праці, соціальних відносин і туризму

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4077-9229>

e-mail: gromozdovag@gmail.com

КОСЯК Інна Васиївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інженерії та технологій виробництва
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,

доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2996-1679>

e-mail: invako@i.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ НА БАЗІ ПЛАТФОРМИ MOODLE

У статті викладено загальні положення про дистанційну форму здобуття освіти. Наведено назви платформ для дистанційного навчання, зокрема Google Meet, Cisco Webex Teams, Moodle, Google Hangout, Zoom та ін., котрі використовуються в закладах вищої освіти України. Описано систему електронного навчання закладу вищої освіти на базі системи управління навчальним контентом MOODLE та особливості її використання для організації навчального процесу на різних формах навчання (очної, заочної, дистанційної) в закладах вищої освіти. Охарактеризовано можливості, які надає система управління освітнім контентом MOODLE закладам освіти: реалізувати модульну організацію освітнього процесу за вимогами Болонської декларації; інтегруватися заклади вищої освіти до європейського науково-освітнього простору, створити Internet-середовище для електронних форм навчання, організувати повноцінний освітній процес, включаючи засоби навчання, систему контролю й оцінювання навчальної діяльності здобувачів освіти, а також інші необхідні складові системи електронного навчання.

Система MOODLE включає набір модулів, використання яких надає можливість співпрацювати на рівнях «студент-студент» і «студент-викладач», зокрема це такі модулі: анкета, опитування, глосарій, урок, семінар, робочий зошит, чат, форум, тест і т.п. Платформа MOODLE створена для впровадження в освітній процес вищого, а також розвитку творчого підходу в навчанні через використання різних способів розміщення матеріалу і застосування індивідуального підходу до студентів.

Запропоновано структуру електронного навчального курсу «Економіка туризму» ДВНЗ КНЕУ при підготовці бакалаврів зі спеціальності «Туризм». Розглянуто організацію автоматизованого контролю і оцінювання навчальних досягнень студентів у системі електронного навчання. методичного матеріалу щодо індивідуально-консультативної роботи, самостійної роботи здобувача освіти, виконання індивідуальних завдань, домашніх письмових (розрахункових та аналітичних) завдань з різних тем, створення комп'ютерних презентацій.

Ключові слова: MOODLE, організація освітнього процесу, туризм, оцінювання досягнень студентів.

KASHINA Anna Sergeevna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Head of the Department
of Intelligent Systems and Digital Technologies, Academy of Labor,
Social Relations and Tourism

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2829-9847>

e-mail: g.kashina@npu.edu.ua

HROMOZDOVA Larisa Vasilievna –

Candidate of Economics, PhD, Professor of the Department
of Intelligent Systems and Digital Technologies, Academy of Labor,

Social Relations and Tourism
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4077-9229>
e-mail: gromozdovag@gmail.com

KOSIAK Inna Vasilievna –

Candidate Pedagogical sciences, associate professor, associate professor
Department of engineering and production technologies Ukrainian State
University named Mykhailo Drahomanov,
associate professor of the Department Professional education in the field of
technology and design Kyiv National University of Technology and Design
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2996-1679>
e-mail: invako@i.ua

ORGANIZATIONS OF THE INTERACTIVE SYSTEM MANAGEMENT EDUCATIONAL ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION BASED ON THE MOODLE PLATFORM

The article outlines the general provisions on the distance form education. Names platforms for distance learning, in particular Google Meet, Cisco Webex Teams, Moodle, Google Hangout, Zoom, etc., which are used in higher education institutions of Ukraine, are given. The e-learning system a higher education institution based on the MOODLE educational content management system and the features of its use for organizing the educational process in various forms education (face-to-face, correspondence, distance) in higher education institutions are described. The opportunities provided by the educational content management system MOODLE to educational institutions are characterized: to implement the modular organization of the educational process according to the requirements of the Bologna Declaration; to integrate higher education institutions into the European scientific and educational space, to create an Internet environment for electronic forms of education, to organize a full-fledged educational process, including teaching aids, a system monitoring and evaluating the educational activities of students, as well as other necessary components of the electronic education system.

The MOODLE system includes a set of modules, the use of which provides an opportunity to cooperate at the "student-student" and "student-teacher" levels, in particular, these are the following modules: questionnaire, survey, glossary, lesson, seminar, workbook, chat, forum, test, etc.p. The MOODLE platform was created for the introduction into the educational process of higher education, as well as the development of a creative approach to learning through the use of various methods of placing the material and applying an individual approach to students.

The structure of the e-learning course "Economics of tourism" of the State Higher Secondary School of the KNEU for the preparation of bachelors in the specialty "Tourism" is proposed. The organization of automated control and evaluation of students' educational achievements in the electronic learning system is considered. methodical material regarding individual advisory work, independent work of an education seeker, performance of individual tasks, homework written (calculation and analytical) tasks on various topics, creation of computer presentations.

Key words: MOODLE, organization of the educational process, tourism, assessment of student achievements.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В останні роки значно зріс попит на дистанційну інтерактивну освіту. В Україні це обумовлене перш за все повномасштабною війною. Саме дистанційна освіта, в даних екстремальних умовах, є найбільш безпечною для життя формою навчання людини, бо це навчання без меж: здобувач освітняських послуг може перебувати в безпечних для життя географічних зонах, навіть за кордоном, в умовах евакуації.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», під дистанційною формою здобуття освіти розуміється індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [3].

У сучасні он-лайн технології завантажують цифрові підручники та зошити, в них присутні 3D-анімації, освітні відео, зображення, з'явилися розумні ручки Smart Koala, – все це збагачує змістовність педагогічного контенту вивчення дисципліни та покращує якість сприйняття матеріалу.

Он-лайн навчання, вимагає мобілізації сил всіх учасників освітнього процесу: адміністрації закладів освіти, педагогів, здобувачів освіти. У цьому аспекті в пригоді стає наявність єдиної

корпоративної платформи, якою могли б користуватись усі учасники освітнього процесу певного закладу: викладати навчальні матеріали й виконані завдання, обмінюватись повідомленнями, проводити онлайн-заняття тощо. Кожен заклад освіти обирає свою платформу: Google Meet, Cisco Webex Teams, Moodle, Google Hangout, Zoom та ін. Найпоширенішим у вищій школі є Moodle середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості платформи MOODLE та її ролі в освітньому процесі на різних спеціальностях уже достатньо широко розглянуті в працях А. Аврамчук, Н. Болубаш, О. Глазунова, І. Герасименко, М. Мокрієва, С. Шарова, В. Франчука та ін.

Мета статті. Особливості використання платформи MOODLE для організації інтерактивної системи управління процесами навчальної діяльності на різних формах навчання у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. З перших днів дистанційного навчання стало зрозумілим, що крім суто педагогічних навчальних інтерактивних відносин між здобувачем освіти та викладачем, в он-лайн технології повинна існувати системи управління процесами освітньої діяльності, що містить ініціативу випускаючих кафедр, деканатів, ректорату, навчального відділу та ін. Завдяки наявності системи управління процесом

навчальної діяльності здобувач освіти має можливість ознайомитися з метою свого навчання, знати, чому йому потрібен цей предмет у майбутній практичній роботі, ознайомитися з графіками проведення установчих сесій, модульного контролю, строків подання контрольних робіт, з датами проведення та перездач заліків, іспитів та ін.

Саме web-сайт MOODLE [1, с. 15] є централізованим джерелом відомостей про систему, а також місцем для дискусій та співпраці користувачів MOODLE: системних адміністраторів, викладачів, дослідників, проєктувальників і розробників. Завдяки цьому MOODLE підтримує інтерфейс більш ніж 80 мовами [4, с. 7].

Система управління освітнім контентом MOODLE надає можливість закладам освіти реалізувати модульну організацію освітнього процесу за вимогами Болонської декларації; інтегруватися закладам вищої освіти до європейського науково-освітнього простору, створити Internet-середовище для електронних форм навчання, організувати повноцінний освітній процес, включаючи засоби навчання, систему контролю й оцінювання навчальної діяльності здобувачів освіти, а також інші необхідні складові системи електронного навчання.

Розглянемо особливості використання платформи MOODLE для організації інтерактивної системи управління процесами навчальної діяльності на різних формах навчання у закладах вищої освіти на прикладі викладання дисципліни «Економіка туризму» у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» [5].

Система MOODLE включає набір модулів, використання яких надає можливість співпрацювати на рівнях «студент-студент» і «студент-викладач», зокрема це такі модулі: анкета, опитування, глосарій, урок, семінар, робочий зошит, чат, форум, тест і т.п. (мал. 1). Форми навчання: денна, заочна, дистанційна.

МЕТОДИКА

Методика дистанційного навчання та контролю:

Прямий зв'язок : дистанційне надання викладачем лекційного матеріалу для вивчення курсу за програмою університету та завдань для атестації знань студентів.

Зворотній зв'язок: здача тестів (розміщення студентами виконаних контрольних робіт) в MOODLE для перевірки викладачем.

Мал. 1 Прямий і зворотній зв'язок «студент-викладач»

Викладачами – практиками є дослідженням наступний факт: для підвищення якості навчання та системного сприйняття матеріалу дисципліни, що вивчається дистанційно дуже важливим є ознайомлення здобувачів освіти (у даному випадку це бакалаври денної та заочної форм навчання) з програмою курсу, що щорічно затверджується адміністрацією університету для першого курсу студентів спеціальності «Туризм». Викладач може за своїм бажанням використовувати як тематичну, так і календарну структуру курсу. При тематичній структурі курсу поділяється на секції за темами. При календарній структурі - кожний тиждень вивчення курсу являє собою

окрему секцію (мал. 2). Така структуризація зручна при дистанційній організації навчання й надає можливість студентам правильно планувати свою навчальну роботу [7].

КУРС

- Дисципліна для обов'язкового вивчення на 1 курсі КНЕУ для студентів спеціальності «Туризм».

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

1. Макроекономіка туризму
2. Мезоекономіка туризму
3. Мікроекономіка туризму
4. Ефективність роботи туристичної фірми
5. Маржинальний та інкрементальний аналіз як інструментарій прийняття управлінських рішень

Мал. 2 Інформація щодо організації освітнього процесу здобувачів освіти

Доречним є наведення тематичного плану дисципліни з поділом на модулі, що є елементом організації освітнього процесу та фрагмент методичних матеріалів, що стосуються інформаційного забезпечення освітнього процесу.

До здобувачів освіти доводиться, що ці методичні матеріали розроблені відповідно до програми вивчення нормативної дисципліни «Економіка туризму», пояснюється значення та місце дисципліни за структурно-логічною схемою, передбаченою освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра для студентів 1 курсу всіх форм навчання напрямів підготовки 6.020107 - «Туризм», вказане, що програма охоплює всі змістовні модулі, передбачені стандартом МОН (мал. 2) [2].

Нижче наведено тематичний план вивчення дисципліни «Економіка туризму» у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», що розміщений на базі платформи MOODLE (таблиця 1) [5], [6].

Таблиця 1

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва теми	Кількість годин						
	Очна форма навчання			Заочна форма навчання			
	Навчальні заняття			Навчальні заняття			
	Лекції	Практичні	Індивідуальні	СРС	контактні	Індивідуальні	СРС
Модуль 1							
Тема 1. Базові концепції та поняття економіки туризму.	2	2	1	6	1	1	10
Тема 2. Зарубіжний досвід розвитку економіки туризму.	-	4	1	6	1	1	10
Тема 3. Макроекономіка туризму.	2	2	1	8	1	1	10
Тема 4. Інфраструктура туристичного ринку.	2	2	1	6	1	1	10
Тема 5. Мультиплікативний ефект в туризмі.	2	2	1	8	1	1	10
Модуль 2							
Тема 6. Мезоекономіка туризму.	2	2	1	6	1	1	10
Тема 7. Управління економікою туристичних дестинацій і економічна оцінка туристичних проєктів на мезорівні.	2	2	1	8	1	1	10

Модуль 3							
Тема8. Мікроекономіка туризму.							
Підприємницька діяльність в туризмі							251
Тема9. Основні ринкові закони.	2	2	1	6	1	1	0
Тема10. Теорія беззбитковості фірми і її використання в туристичній індустрії.	2	2	2	8	1	2	10
Тема11. Економічна ефективність і результативність функціонування туристичної системи.	-	4	2	6	1	2	10
Тема12. Фінансування управління підприємством туристичної індустрії на основі інкрементального і маржинального аналізу.	-	4	2	7	1	2	9
Підсумковий контроль(екзамен)	4				4		
Усього:	18	30	15	83	12	15	119
Разом годин:							
годин	150			150			
кредитів	5			5			

Для проведення семінарських занять дуже ефективним виявилось використання паралельно з платформою MOODLE інтерактивного спілкування зі студентами в системі навчання ZOOM. Програма семінарських занять наводиться у MOODLE, в створеному викладачем блоці системи управління процесами навчальної діяльності (мал. 3).

**НА ДРУГІЙ СЕМЕСТР
2019/2020Н.Р.**

лютий	березень	квітень	травень	червень
Тема1 Макроекономіка туризму	Тема2 Мезоекономіка туризму	Тема3 Мікроекономіка туризму	Тема4 Ефективність	Тема5 Маржинальний та інкрементальний аналіз

Мал. 3 Програма семінарських занять

Змістовно інформація семінарського заняття має виглядати наступним чином (таблиця 2) [5], [6]:

Таблиця 2

Змістовна інформація семінарського заняття

Заняття № 8–9 (4 години) Тема 5. «Мультиплікативний ефект в туризмі» План   1.Поняттямультиплікативного ефекту в макроекономіці туризму .   2.Прямий і опосередкований економічний ефект від туризму   3.Синергетичний ефект: від туристичних послуг до показників економічного росту, від туристичних послуг до сталого розвитку.   4.Види туристичних мультиплікаторів.   5.Система TSA як інформаційна система виміру та порівняння даних туристичного мультиплікатора.   6. Прогнозні оцінки мультиплікаційного впливу

на підвищення життєвого рівня населення.

Мета заняття – удосконалити:

- інструментальні компетентності – базові загальні знання, уміння знаходити та аналізувати інформацію з різних джерел;
- міжособистісні компетентності – міжособистісні навички та вміння;
- системні компетентності – дослідницькі навички та вміння, здатність працювати самостійно;
- глобальні компетентності – знання особливостей та тенденцій сучасного цивілізаційного розвитку, вміння критично мислити, генерувати креативні ідеї та вирішувати важливі проблеми на інноваційній основі.

Інформаційне забезпечення

1. Електронні таблиці, статистичні матеріали, картографічні та ілюстраційні матеріали, мультимедійні презентації інші наочні матеріали щодо визначення суті основних видів та форм туризму.
- 2.Перелік основних термінів і понять за темою заняття.

MOODLE має багатофункціональний модуль для тестування й надає можливість оцінювати роботу здобувачів освіти, що виконувалася в таких елементах курсу як *Тест, Модульний контроль, Контрольна робота* і т.п. (мал. 4), причому оцінювання може здійснюватися за шкалами, створеними самим викладачем. Всі оцінки можуть бути переглянуті за допомогою журналу оцінок курсу, який має багато налаштувань для відображення та групування оцінок.

ФОРМА КОНТРОЛЮ

- Кінцева атестація дисципліни іспит (тестування) на платформі MOODLE 2.06.20p

КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ(СТРОК НАДІСЛАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ)

лютий	березень	квітень	травень	червень
Контрольна робота з теми1	Контрольна робота з теми2	Контрольна робота з теми3	Контрольна робота з теми4	Контрольна робота з теми5

Мал. 4 Форма контролю на платформі MOODLE

З вищенаведених малюнків можемо побачити, що основною формою контролю знань у дистанційному навчанні є тестування. В системі MOODLE є доволі потужний інструментарій для створення тестів і проведення навчального й контрольного тестування. Підтримується кілька типів питань у тестових завданнях (множинний вибір, на відповідність, так/ні, короткі відповіді, есе та ін.). MOODLE надає користувачу багато функцій, що полегшують опрацювання результатів тестування. Можна задати шкалу оцінювання, при коректуванні викладачем тестових завдань після проходження тесту, що навчаються, існує механізм напівавтоматичного перерахування результатів [7].

Крім перелічених вище складових блоків системи управління процесами навчальної діяльності, корисним є додання методичного матеріалу щодо індивідуально-консультативної роботи, самостійної роботи здобувача освіти, виконання індивідуальних завдань, домашніх письмових (розрахункових та аналітичних) завдань з різних тем, створення комп'ютерних презентацій.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок напрямку. У статті наведені шляхи використання платформи MOODLE для інтерактивного спілкування зі здобувачами освіти завдяки створення системи управління процесами навчальної діяльності в університеті. За приклад взяте використання цього інструментарію в ДВНЗ КНЕУ при вивченні дисципліни «Економіка туризму» при підготовці бакалаврів зі спеціальності «Туризм». В якості обміну досвідом, автори рекомендують описані у статті прийоми автоматизації управління освітнім процесом, використовувати для вивчення інших дисциплін. Однак, ми не поділяємо точку зору, яка стала дуже розповсюдженою, що ІТ-навчання може стати альтернативою «живому» спілкуванню здобувача освіти і викладача. Традиційна форма навчання залишається самим ефективним і повнофункціональним засобом навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Використання системи електронного навчання MOODLE для контролю і оцінювання навчальної діяльності студентів ВНЗ: методичний посібник / Ю.В. Триус та ін.; за ред. Ю.В. Триуса. Черкаси: МакЛат, 2010. 200 с.
2. Мальська М. П., Рутинський М. Й., Білоус С. В., Мандюк Н. Л. Економіка туризму: теорія та практика : підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 554 с.
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 21.01.2024)
4. Франчук В. М. Методичні рекомендації по створенню тестових завдань та тестів в системі управління навчальними матеріалами MOODLE. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. 58 с.
5. Громоздова Л. В. Навчально-методичне забезпечення для дистанційного навчання з використанням платформи MOODLE з дисципліни «Економіка туризму» для студентів за напрямом підготовки 6.140103 «ТУРИЗМ» галузь знань, 1401 «Сфера обслуговування». Навчально-методичне видання. Київ : КНЕУ, 2020. 22 с.
6. Громоздова Л. В. Робоча програма з дисципліни «Економіка туризму» для студентів за напрямом підготовки 6.140103 «ТУРИЗМ» галузь знань, 1401 «Сфера обслуговування». Навчально-методичне видання. Київ: КНЕУ, 2023. 20 с.
7. Смирнова-Трибульська Є. М. Дистанційне навчання з використанням системи MOODLE : навчально-методичний посібник. Херсон : Айлант, 2007. 492 с.

REFERENCES

1. Tryus, Yu.V., Stetsenko, I.V., Oksamytna, L.P., Franchuk, V.M., & Herasymenko, I.V. (2010). Vykorystannia systemy elektronnoho navchannia MOODLE dlia kontroliu i otsiniuvannia navchalnoi diialnosti studentiv VNZ [Using the MOODLE e-learning system to control and evaluate educational activities of university students] (Yu.V. Tryusa, Red.). Cherkasy: MakLaut. [in Ukrainian]
2. Malska, M. P., Rutynskyi, M. Y., Bilous, S. V., & Mandiuk, N. L. (2016). Ekonomika turizmu: teoriia ta praktyka [Economics of tourism: theory and practice]. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury». [in Ukrainian]

3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» № 1556-VII (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian]

4. Franchuk, V. M. (2011). Metodychni rekomendatsii po stvorenniu testovykh zavdan ta testiv v systemi upravlinnia navchalnymy materialamy MOODLE [Methodical recommendations for creating test tasks and tests in the MOODLE educational materials management system]. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova. [in Ukrainian]

5. Hromozdova, L. V. (2020). Navchalne-metodychne zabezpechennia dlia dystantsiinoho navchannia z vykorystanniam platformy MOODLE z dystsypliny «Ekonomika turizmu» dlia studentiv za napriamom pidhotovky 6.140103 «TURYZM» haluz znan, 1401 «Sfera obsluhovuvannia» [Educational and methodological support for distance learning using the MOODLE platform in the discipline "Economics of tourism" for students in the field of training 6.140103 "TOURISM" branch of knowledge, 1401 "Service sphere"]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]

6. Hromozdova, L. V. (2023). Robocha prohrama z dystsypliny «Ekonomika turizmu» dlia studentiv za napriamom pidhotovky 6.140103 «TURYZM» haluz znan, 1401 «Sfera obsluhovuvannia» [Work program in the discipline "Economics of tourism" for students in the field of training 6.140103 "TOURISM" branch of knowledge, 1401 "Sphere of service"]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]

7. Smyrnova-Trybul'ska, Ye. M. (2007). Dystantsiine navchannia z vykorystanniam systemy MOODLE [Distance learning using the MOODLE system]. Kherson: Ailant. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КАШИНА Ганна Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри інтелектуальних систем і цифрових технологій Академії праці, соціальних відносин і туризму.

Наукові інтереси: теорія та практика впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освіту.

ГРОМОЗДОВА Лариса Василівна – кандидат економічних наук, професор, професор кафедри інтелектуальних систем і цифрових технологій Академії праці, соціальних відносин і туризму.

Наукові інтереси: впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освіту.

КОСЯК Інна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інженерії та технологій виробництва Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну Київського національного університету технологій та дизайну.

Наукові інтереси: художньо-творчий розвиток та самоздійснення особистості суб'єктів навчання широкого вікового діапазону.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KASHINA Anna Sergeevna – Doctor of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Intelligent Systems and Digital Technologies Academy of Labor, Social Relations and Tourism.

Scientific interests: theory and practice of introducing modern information and communication technologies into education.

HROMOZDOVA Larisa Vasilievna – Candidate of Economics, PhD, Professor of the Department of Intelligent Systems and Digital Technologies Academy of Labor, Social Relations and Tourism.

Scientific interests: introducing modern information and communication technologies into education.

KOSIAK Inna Vasilievna – Candidate Pedagogical sciences, associate professor, associate professor Department of engineering and production technologies Ukrainian State University named Mykhailo Drahomanov, associate professor of the Department Professional education in the field of technology and design Kyiv National University of Technology and Design.

Scientific interests: artistic and creative development and self-realization the personality subjects education of a wide age range.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024 р.

УДК 378.14.015.62

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-22-25

КОБИЛЬСЬКА Олена Борисівна –

доктор технічних наук, професор, професор кафедри інформатики і вищої математики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4210-1534>

e-mail: kobilska1983@gmail.com

МАКСИМОВА Лариса Петрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформатики і вищої математики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7197-3254>

e-mail: lpmax@ukr.net

ЧОРНА Ольга Анатоліївна –

кандидат технічних наук, старший викладач кафедри комп'ютерної інженерії та електроніки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7113-1572>

e-mail: diolgan@gmail.com

ЮДІНА Анна Леонідівна –

старший викладач кафедри комп'ютерної інженерії та електроніки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3536-7331>

e-mail: iyusa@ukr.net

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МОНІТОРИНГУ УПРАВЛІННЯ ЧАСОМ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що вміння управляти часом (здійснювати тайм-менеджмент), проводити моніторинг його використання, упроваджувати часову дисципліну є надзвичайно важливими для майбутнього вчителя інформатики. Зазначено, що навички управління власним часом належать до переліку soft skills, компетентностей, необхідних для успішної соціальної адаптації і професійного розвитку. Майбутні вчителі інформатики мають вміти планувати і організовувати власний час. Мета дослідження полягає в узагальненні досвіду формування навичок моніторингу управління часом у майбутніх вчителів інформатики. Комплексний погляд на чинник часу як основу організації життєдіяльності ставить завдання формування у студентів навичок постійного аналізу та моніторингу витрат часу за пріоритетами. У статті подано результати емпіричного дослідження з метою формування вмінь моніторингу управління власним часом у здобувачів освіти, майбутніх вчителів інформатики. Дослідження проводилося на базі Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Проведене дослідження показало, що до основних причини нерационального використання часу здобувачі освіти відносять труднощі з увагою та проблеми з плануванням. Самооцінювання навичок управління часом виявило, що студенти високо оцінюють вміння переключати увагу на інші справи, тобто здатність працювати в умовах мультизадачності. Важливим результатом дослідження вважаємо формування у майбутніх вчителів інформатики вмінь моніторингу і діагностики навичок управління часом. Опитування відкриває перспективи для організації різноманітних занять, тренінгів, вебінарів тощо стосовно управління часом, адже воно унаочнює проблемні зони. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці тренінгів тайм-менеджменту для вчителів, а також діагностичного інструментарію для оцінювання результатів формування навичок управління часом.

Ключові слова: тайм-менеджмент, моніторинг управління часом, оцінювання навичок управління часом, майбутні вчителі інформатики, soft skills.

KOBILSKAYA Olena Borysivna –

doctor in technical sciences, professor, professor of the department of informatics and higher mathematics

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4210-1534>

e-mail: kobilska1983@gmail.com

MAKSYMOVA Larysa Petrovna –

candidate in pedagogical sciences, associate professor, associate professor of the department of informatics and higher mathematics

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7197-3254>

e-mail: lpmax@ukr.net

CHORNA Olha Anatoliyivna –

candidate in technical sciences, senior lecturer of the department of computer engineering and electronics

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7113-1572>

e-mail: diolgan@gmail.com

YUDINA Anna Leonidovna –

senior lecturer at the department of computer engineering and electronics
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3536-7331>

e-mail: iyusa@ukr.net

DEVELOPMENT OF TIME MANAGEMENT MONITORING SKILLS OF FUTURE COMPUTER SCIENCE TEACHERS

The relevance of the study is due to the fact that the ability to manage time (time management), monitor its use, and introduce time discipline are extremely important for the future computer science teacher. It is noted that time management skills belong to the list of soft skills, competencies necessary for successful social adaptation and professional development. Future computer science teachers should be able to plan and organize their own time. The purpose of the study is to summarize the experience of developing time management monitoring skills in future computer science teachers. A comprehensive view of the time factor as the basis for organizing life poses the task of developing students' skills of continuous analysis and monitoring of time expenditure by priorities. The article presents the results of an empirical study aimed at developing the skills of monitoring the management of their own time in students, future teachers of computer science. The study was conducted on the basis of Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University. The study showed that the main reasons for irrational use of time are difficulties with attention and problems with planning. Self-assessment of time management skills revealed that students highly appreciate the ability to switch attention to other things, that is, the ability to work in a multitasking environment. We believe that an important result of the study is the development of future computer science teachers' skills in monitoring and diagnosing time management skills. The survey opens up prospects for organizing various classes, trainings, webinars, etc. on time management, as it illustrates problem areas. We see prospects for further research in the development of time management trainings for teachers, as well as diagnostic tools for assessing the results of time management skills development.

Key words: time management, time management monitoring, assessment of time management skills, future computer science teachers, soft skills.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Час вважається одним з найважливіших ресурсів. Він є фундаментальною категорією людського мислення, яка відображає мінливість світу, процесуальний характер його існування, наявність не лише об'єктів, а й подій. Це підтверджує особливий статус цього виду ресурсу як унікального, такого, що вимагає особливої методології вивчення, усвідомлення, використання. Вміння управляти часом (здійснювати тайм-менеджмент), проводити моніторинг його використання, упроваджувати часову дисципліну є надзвичайно важливими для майбутнього вчителя інформатики, що і визначає актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Час в силу своєї універсальності є категорією майже усіх галузей науки, він вивчається у різних наукових парадигмах – від загальнотеоретичних міркувань філософії до суто практичних порад і рекомендацій. Це міждисциплінарна категорія, тому, як слушно зауважує В. Куценко, існує «палітра парадигм тлумачення часу, де відповідно фігурують такі концепти як «історичний час», «фізичний час», «біологічний час», «антропологічний час», де останній фіксує особливу значущість часу для людини і можливість його дослідження тільки в руслі стурбованості про людину» [4, с. 12]. Природничі науки, зокрема, біологія, розглядають час в аспекті природної циклічності. Науки про людину і суспільство живляють поняття «соціальний час індивіда, який характеризує тільки час особистого життя людини» [9, с. 24]. У свою чергу, у психології використовується поняття «психологічний час», яке передбачає «розкриття темпоральної сутності особистості, визначення її ролі як організатора, координатора часу, інтеграцію понять

«особистість» і «час»; обґрунтування єдності особистості як відкритої системи та Всесвіту, що здатна до породження особистісного часу, його розширення, примноження, прискорення або уповільнення, зрештою – вільного ставлення до часу та вільного вибору майбутнього» [11, с. 103].

Прагматичне тлумачення часу властиве для галузі менеджменту, популярними напрямками якого є тайм-менеджмент і самоменеджмент, тобто управління власним часом. Як зауважують дослідники тайм-менеджменту В. Лугова та С. Голубев, «час – це більш складна для сприймання величина, бо її не можна побачити як довжину або площу, не можна відчутти як масу. Час – загальна форма буття, що виражає тривалість процесів взаємодії та послідовність зміни його станів» [6, с. 34].

Актуальними в аспекті нашого дослідження є розвідки щодо впровадження європейських методик тайм-менеджменту в Україні [2], специфіки тайм-менеджменту на підприємстві [3; 8], тайм-менеджменту у галузі вищої освіти [7], психологічних аспектів часової компетентності [10].

Мета статті полягає в узагальненні досвіду формування навичок моніторингу управління часом у майбутніх вчителів інформатики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретик менеджменту П. Друкер зазначає, що «час – це найбільш дефіцитний ресурс, і якщо ним не керувати, то все інше також залишиться некеруваним. До того ж, аналіз свого часу є, по суті єдиним легко здійсненим і в той самий час систематичним засобом аналізу власної діяльності з метою виявлення найбільш значущих ділянок зростання своїх сил» [1]. Учений пропонує дієвий спосіб керування часом, упорядкування власної діяльності – аналіз того, на що втрачається час.

Навички управління власним часом належать до переліку soft skills, компетентностей, необхідних для успішної соціальної адаптації і професійного розвитку. Водночас, українські дослідники психології сучасної молоді констатують той факт, що здатність до довільності та свідомої регуляції своєї поведінки розвинена у молодих людей не в повній мірі [12].

Людина, яка у молодому віці не навчилася управляти власним часом і організувати ефективну діяльність, ризикує не реалізувати повною мірою свій потенціал і не досягти бажаних результатів у навчанні та майбутній професійній діяльності. Тому формування навичок тайм-менеджменту є надзвичайно актуальними для студентської молоді. Вміння не гаяти час, аналізувати і оптимізувати його розподіл, чергувати види діяльності задля уникнення перевтоми, працювати ефективно у стресових умовах, уникати небажаних психологічних реакцій належать до так званих soft skills, володіння якими іноді важливіше за певні теоретичні знання.

Майбутні вчителі інформатики мають вміти планувати і організувати власний час. Процес самоорганізації виражається у детальному плануванні свого життя в цілому, а також у вибудовуванні окремих планів на кожен день, щотижня, місяць, рік і так далі.

Комплексний погляд на чинник часу як основу організації життєдіяльності ставить завдання формування у студентів навичок постійного аналізу та моніторингу витрат часу за пріоритетами.

Емпіричне дослідження з метою формування вмінь моніторингу управління власним часом було

здійснено за участі авторів на базі Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. У опитуванні взяли участь 115 здобувачів освіти, майбутніх вчителів інформатики.

Під час опитування майбутнім вчителям інформатики пропонувалося назвати причини нерационального використання часу у процесі навчання. Аналіз результатів опитування подано у табл. 1.

Таблиця 1
Причини нерационального використання часу під час навчання, осіб (%)

Причина	Учасники
Неможливість зосередитися через відволікання	30 (26,1%)
Відкладання, а потім праця в авральному режимі	26 (22,6%)
Неможливість визначити першочергове	14 (12,2%)
Пристаю до роботи, не забезпечивши себе всім необхідним	12 (10,4%)
Природна повільність	11 (9,6%)
Втома	10 (8,7%)
Недостатня мотивація	8 (6,9%)
Проблеми технічного характеру	4 (3,5%)
Разом	115 (100%)

Найчастіше здобувачі освіти назвали серед причин нерационального використання часу труднощі з увагою та проблеми з плануванням.

З метою підвищення рівня розуміння цінності часу як специфічного ресурсу життєдіяльності та формування навичок його ефективного розподілу і використання у опитуванні здобувачам освіти пропонувалося оцінити володіння ними навичками управління часом за п'ятибальною шкалою. Результати наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Оцінювання власних навичок управління часом, осіб (%)

№	Метод	Оцінка				
		1	2	3	4	5
1	Планування	13 (11,3%)	36 (31,3%)	38 (33%)	25 (21,8%)	3 (2,6%)
2	Вміння розставляти пріоритети	8 (6,9%)	21 (18,3%)	44 (38,3%)	38 (33%)	4 (3,5%)
3	Виконання до справ від складного до простого	5 (4,3%)	50 (43,5%)	41 (35,7%)	12(10,4%)	7 (6,1%)
4	Поділ складних справ на етапи	10 (8,7%)	16 (13,9%)	36(31,3%)	48 (41,8%)	5 (4,3%)
5	Встановлення дедлайнів	14 (12,2%)	28 (24,3%)	36(31,3%)	30 (26,1%)	7 (6,1%)
6	Вміння відмовляти	18 (15,6%)	29 (25,2%)	37 (32,2%)	30 (26,1%)	1 (0,9%)
7	Вміння переключати увагу на інші справи	6 (5,2%)	25 (21,8%)	35(30,4%)	37 (32,2%)	12(10,4%)
8	Мотивація	5 (4,3%)	29 (25,2%)	30 (26,1%)	43 (37,5%)	8 (6,9%)
9	Самоконтроль	20 (17,4%)	16 (13,9%)	34 (30,5%)	38 (33%)	6 (5,2%)

Аналіз результатів опитування показав, що здобувачі освіти оцінюють власні навички ефективного розподілу і використання часу здебільшого як середні (переважають бали 2, 3, і 4).

Найбільш сформованим вмінням студенти вважають здатність переключати увагу на інші справи, а найменш сформованим – вміння відмовляти.

Опитування відкриває перспективи для організації різноманітних занять, тренінгів, вебінарів тощо стосовно управління часом, адже воно унаочнює проблемні зони.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведене дослідження показало, що до основних причини нерационального

використання часу здобувачі освіти відносять труднощі з увагою та проблеми з плануванням. Самооцінювання навичок управління часом виявило, що студенти високо оцінюють вміння переключати увагу на інші справи, тобто здатність працювати в умовах мультизадачності. Важливим результатом дослідження вважаємо формування у майбутніх вчителів інформатики вмінь моніторингу і діагностики навичок управління часом.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробці тренінгів тайм-менеджменту для вчителів, а також діагностичного інструментарію для оцінювання результатів формування навичок управління часом.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Друкер П. Ф. Ефективний керівник. К.: КМ-Букс, 2018. 248 с.
2. Іваницька С. Б., Галайда Т. О., Толочій Р. М. Впровадження європейських методик тайм-менеджменту в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. С. 288–292.
3. Калініченко Л. Л., Гаврилова А. О. Особливості впровадження тайм-менеджменту на підприємстві. *Молодий вчений*. 2017. № 4.4 (44.4). С. 60–63.
4. Куценко В. В. Час як філософська категорія: у пошуках екзистенційної темпоральності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2012. Вип. 110. С. 9–12.
5. Лазоренко Т. В., Дідченко Ю. О., Михайлова Є. Д. Правила успішного використання тайм-менеджменту. *Молодий вчений*. 2017. № 1 (41). С. 632–635.
6. Лугова В. М., Голубев С. М. Основи самоменеджменту та лідерства: навчальний посібник. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 212 с.
7. Лялюк О., Лялюк А., Поліщук О. Використання студентами методів тайм-менеджменту під час самостійного навчання в університеті. *Педагогіка безпеки*. Том 5. 2020. № 1 С. 18–25.
8. Маслюківська А. О. Значення тайм-менеджменту для підвищення персональної ефективності. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63) листопад. С. 467–471.
9. Мачуліна І. І. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія молоді» для студентів спеціальності «Соціологія». Дніпродзержинськ, ДДТУ, 2013. 92 с.
10. Підручна І. Б. Психологічні особливості часової компетентності особистості. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2012. № 1009. Вип. 49. С. 49–52.
11. Сухенко Я. Психологічний час як детермінанта індивідуальної освітньої траєкторії особистості. *Science and Education*. 2018. Iss. 5-6. P. 102–108.
12. Янцаловський О., Леус О. Психологічні особливості тайм-менеджменту студентів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrpn_2017_4_19.

REFERENCES

1. Druker, P. F. (2018). *Effective manager*. K.: KM-Buks. 248 s. [in Ukrainian]
2. Ivanytska, S. B., Halaيدا, T. O., Tolochii, R. M. (2018). *Vprovadzhennia yevropeyskykh metodyk taim-menedzhmentu v Ukraini* [Implementation of European time management techniques in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. (21). S. 288–292. [in Ukrainian]
3. Kalinichenko, L. L., Havrylova, A. O. (2017). *Osoblyvosti vprovadzhennia taim-menedzhmentu na pidpriemstvi* [Features of time management implementation at the enterprise]. *Molodyi vchenyi*. (4.4 (44.4)). S. 60–63. [in Ukrainian]
4. Kutsenko, V. V. (2012). *Chas yak filosofska katehoriia: u poshukakh ekzystentsiinoi temporalnosti* [Time as a Philosophical Category: In Search of Existential Temporality]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiia. Politolohiia*. 2012. (110). S. 9–12. [in Ukrainian]
5. Lazorenko, T. V., Didchenko, Yu. O., Mykhailova, Ye. D. (2017). *Pravyla uspishnoho vykorystannia taim-menedzhmentu* [Rules for successful use of time management]. *Molodyi vchenyi*. (1 (41)). S. 632–635. [in Ukrainian]
6. Luhova, V. M., Holubiev, S. M. (2019). *Osnovy samomenedzhmentu ta liderstva: navchalnyi posibnyk* [Fundamentals of Self-Management and Leadership: A Study Guide]. *Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia*. 212 s. [in Ukrainian]
7. Lialiuik, O., Lialiuik, A., Polishchuk, O. (2020). *Vykorystannia studentamy metodiv taim-menedzhmentu pid chas samostiinoho navchannia v universyteti* [Students' use of time management methods during independent study at the university]. *Pedahohika bezpeky*. (5 (1)). S. 18–25. [in Ukrainian]
8. Masliukivska, A. O. (2018). *Znachennia taim-menedzhmentu dlia pidvyshchennia personalnoi efektyvnosti*

[The importance of time management for increasing personal effectiveness]. *Molodyi vchenyi*. (11 (63)). S. 467–471. [in Ukrainian]

9. Machulina, I. I. (2013). *Konspekt leksii z dystsypliny «Sotsiologhiia molodi» dlia studentiv spetsialnosti «Sotsiologhiia»* [Lecture notes on the discipline "Sociology of Youth" for students of the specialty "Sociology"]. *Dniprodzerzhynsk. DDTU*. 92 s. [in Ukrainian]

10. Pidruchna, I. B. (2012). *Psykholohichni osoblyvosti chasovoi kompetentnosti osobystosti* [Psychological features of personality time competence]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. Seriia «Psykholohiia»*. (1009 (49)). S. 49–52. [in Ukrainian]

11. Sukhenko, Ya. (2018). *Psykholohichni chas yak determinanta indyvidualnoi osvitoi traektorii osobystosti* [Psychological time as a determinant of individual educational trajectory]. *Science and Education*. (5-6). S. 102–108. [in Ukrainian]

12. Iantsalovskiy, O., Leus, O. (2017). *Psykholohichni osoblyvosti taim-menedzhmentu studentiv* [Psychological features of students' time management]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. (4). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrpn_2017_4_19. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОБИЛЬСЬКА Олена Борисівна – доктор технічних наук, професор, професор кафедри інформатики та вищої математики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: математичне та комп'ютерне моделювання, педагогіка вищої школи.

МАКСИМОВА Лариса Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформатики та вищої математики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: методика навчання інформатики, педагогіка вищої школи.

ЧОРНА Ольга Анатоліївна – кандидат технічних наук, старший викладач кафедри комп'ютерної інженерії та електроніки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: методика навчання інформатики, педагогіка вищої школи.

ЮДИНА Анна Леонідівна – старший викладач кафедри комп'ютерної інженерії та електроніки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: педагогіка вищої школи, моделювання процесів, комп'ютерна логіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KOBILSKAYA Olena Borysivna – doctor in technical sciences, professor, professor of the department of informatics and higher mathematics of the Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University.

Scientific interests: mathematical and computer modeling, higher school pedagogy.

MAKSYMOVA Larysa Petrovna – candidate in pedagogical sciences, associate professor, associate professor of the department of informatics and higher mathematics of the Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University.

Scientific interests: Computer Science teaching methods, higher school pedagogy.

CHORNA Olha Anatolyivna – candidate in technical sciences, senior lecturer at the department of computer engineering and electronics of the Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University.

Scientific interests: computer science teaching methods, higher school pedagogy.

YUDINA Anna Leonidovna – senior lecturer at the department of computer engineering and electronics of the Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University.

Scientific interests: higher school pedagogy, process modelling, computer logic.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2024 р.

УДК 373.2.091

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-26-31

КОТЕЛЯНЕЦЬ Наталка Валеріївна –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0575-5205>
e-mail: nvnatalka@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЇ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Одним з ефективних шляхів оновлення змісту й методів навчання в сучасних закладах дошкільної освіти є інтеграція. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти є складовою загальних інноваційних процесів та характерною рисою соціокультурного простору сучасної освіти. Всебічне вивчення проблеми інтеграції в освіті підтвердило її значимість і позитивний вплив на педагогічний процес, що виразилося в прагненні розвитку сучасної особистості, яка відзначається системним мисленням, здатністю до усвідомленого аналізу своєї діяльності, власних дій.

У статті розкрито різні підходи до розуміння сутності поняття «інтеграція» та відображено основні тлумачення цього терміну у довідкових, словниково – енциклопедичних та педагогічних виданнях, наукових дослідженнях. На основі аналізу досліджень визначено шляхи реалізації принципу інтеграції в практиці дошкільної освіти.

Показано, що впровадження принципу інтеграції в дошкільну освіту передбачає формування єдиної картини світу у дитини дошкільного віку, а становлення дитячої картини світу як цілості визначає не тільки шлях інтелектуального розвитку дитини, але й зумовлює розвиток її творчого потенціалу, формує спосіб сприймати світ образно.

Виокремлено ряд інтегративних блоків, усередині яких здійснюється інтеграція в закладі дошкільної освіти: природа, її основні закономірності та відносини; світ людей та мистецтво, їх взаємини та закономірності.

Виділено фактори й компоненти, взаємодія яких забезпечує отримання відповідного інтегрального результату. Названо системоутворюючі фактори інтеграції.

Основна увага зосереджується на характеристиці технологій інтегрованого навчання дітей дошкільного віку таких, як: ігрова, проєктна, STREAM-освіта. Виокремлено їх переваги та особливості застосування в освітньому просторі закладу дошкільної освіти.

Перехід до інтегрованого освітнього процесу є нагальною потребою сьогодення, що обумовлено модернізацією дошкільної освіти та психофізіологічними особливостями сучасних дошкільників, їхніми соціокультурними запитами. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку методичних рекомендацій щодо застосування технологій інтегрованого навчання в навчально-виховному процесі закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційний підхід, дошкільна освіта, проєктна технологія, ігрова технологія, STREAM-освіта.

KOTELIANETS Natalka Valeriivna –

Doctor Pedagogical Sciences, professor, a head of the chair of
pre-school and primary school education,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0575-5205>
e-mail: nvnatalka@ukr.net

TECHNOLOGIES OF INTEGRATED EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN

One of the effective ways of updating the content and teaching methods in modern preschool education institutions is integration. Integration processes in the system of preschool education are a component of general innovation processes and a characteristic feature of the socio-cultural space of modern education. A comprehensive study of the problem of integration in education confirmed its significance and positive impact on the pedagogical process, which was expressed in the desire to develop a modern personality, which is characterized by systemic thinking, the ability to consciously analyze one's activities, one's own actions.

The article reveals different approaches to understanding the essence of the concept of "integration" and reflects the main interpretations of this term in reference, dictionary-encyclopedic and pedagogical publications, scientific studies. Based on the research analysis, the ways of implementing the principle of integration in the practice of preschool education are determined.

It is shown that the implementation of the principle of integration in preschool education involves the formation of child's of preschool age whole picture of the world, and the formation of a child's picture of the world as a whole determines not only the path of the child's intellectual development, but also determines the development of his creative potential, forms a way of perceiving the world figuratively.

A number of integrative blocks are singled out, within which integration is carried out in the preschool education institution: nature, its main regularities and relations; the world of people and art, their relationships and regularities.

Factors and components, the interaction of which ensures obtaining a corresponding integral result, are highlighted. The system-forming factors of integration are named.

The main focus is on the characteristics of technologies of integrated education of preschool children, such as: a game, a project, STREAM-education. Their advantages and features of application in the educational space of a preschool education institution are highlighted.

The transition to an integrated educational process is an urgent need today, which is due to the modernization of preschool education and the psychophysiological characteristics of modern preschoolers, their socio-cultural demands. Further research will be aimed at developing methodological recommendations for the use of integrated learning technologies in the educational process of a preschool education institution.

Key words: integration, integrated approach, preschool education, project technology, game technology, STREAM education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтеграція системи освіти України до європейського освітнього простору, а також постійне збільшення обсягу наукової інформації роблять надзвичайно актуальною проблему оновлення змісту освіти, головними напрямками якої є її гуманізація, гуманітаризація та інтеграція. Одним з важливих аспектів у плані проектування змісту дошкільної освіти вважається інтегративний підхід, який дозволяє розкрити механізми переходу простого в складне, утворення нового в результаті об'єднання частин, що сприяє «міжпредметним» переходам між раніше розгалуженими галузями знань, обробці зростаючого обсягу інформації відповідно до ліміту часу на його засвоєння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показав аналіз літературних джерел проблемі змісту, проектування та інтеграції в освіті присвячено значну кількість досліджень. Сутність інтеграції в освіті, її форми й види на сучасному етапі активно досліджують І. Бех, М. Вашуленко, К. Гуз, В. Загвязинський, М. Іванчук, В. Ільченко, І. Козловська, Ю. Мальований, Ю. Самарін та ін. Психологічні основи процесу інтеграції в системі шкільного навчання розкриті в дослідженнях Л. Виготського, В. Давидова, В. Зінченка, Е. Носенко.

В Україні активно розвивається дидактичний аспект теорії інтеграції за такими напрямками: розробка методологічних засад проблеми інтеграції (С. Гончаренко, Ю. Мальований, О. Сергєєв); окреслення сутності взаємозв'язків інтеграції та диференціації (В. Моргун); психологічні аспекти інтеграції (В. Семиченко, Т. Яценко); структурування інтегрованих знань та цілісність змісту природничонаукової освіти (Б. Будний, В. Ільченко, А. Степанюк); проблеми розробки інтегрованих курсів (К. Гуз, Л. Лук'янова, В. Сидоренко, Я. Собко, Н. Талалусва); формування системи знань шляхом запровадження інтегративних методів навчання (О. Джулай); інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти (Н. Гавриш, К. Крутій, І. Кіндрат).

Мета статті: обґрунтувати необхідність впровадження технологій, що забезпечують інтегроване навчання дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття інтеграції розглядається в педагогіці, психології, філософії, соціології та інших науках.

Положення про необхідність розкриття взаємозв'язку явищ природи, суспільства, мислення, що відображаються наукою є філософською передумовою постановки проблеми інтеграції. Термін «інтеграція» в філософії означає результат єдності подій, з яких складається виникнення цілого, при якому існуюча раніше самостійно частина перестає існувати як така. Інтеграція - спосіб формування світогляду з опорою на гармонію й єдність світу.

В якості принципу розвитку психологічної теорії, як процес розвитку тієї системи зав'язків, яка обумовлює все більш складні форми активної взаємодії, інтеграція може бути представлена як психологічний феномен.

Термін інтеграція від лат. *integratio* – відновлення, заповнення, від *integer* – цілий. Новий тлумачний словник української мови пояснює цей термін, як об'єднання чого-небудь у єдине ціле [6, с. 500].

У педагогіці поняття «інтеграція» вживається у характеристиці складного цілісного об'єкта або стану зв'язку окремих диференційованих функцій системи, а також при створенні цілого з різних систем. Інтеграція як цілісність і як процес не являється сумою складових частин, а якісно нове утворення, яке виникає на основі інтеграції цілей, діяльності, відносин тощо.

Термін «інтеграція» має множинність визначень. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що «інтеграція – це об'єднання в ціле будь – яких окремих частин; об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі» [1, с. 500].

У педагогічному словнику за редакцією Ярмаченка М. інтеграція тлумачиться як поняття, що означає як стан зв'язності окремих диференційованих частин і функцій системи, організму в ціле, так і процес, що веде до такого стану [7, с. 229].

Інтеграція у соціолого – педагогічному словнику – це сторона процесу розвитку, яка пов'язана з об'єднанням у ціле раніше різномірних частин та елементів, а у ході процесів інтеграції в уже сформованій системі, або у новій системі, яка виникла з раніше незв'язних елементів, збільшується обсяг та інтенсивність взаємозв'язків і взаємодій між елементами, зокрема надбудовуються нові рівні управління [9, с. 94].

І. Козловська стверджує, що інтеграція – це таке взаємопроникнення одного об'єкта в структуру іншого, внаслідок якого виникає не додавання, не поліпшення якості двох об'єктів, а повністю новий об'єкт зі своїми властивостями. Предметом інтеграції, зазначає дослідниця, можуть бути й компоненти імперичного рівня, і високі рівні систематизації знань [4, с. 52].

Багатоаспектність, багатоплановість проявів інтеграції в дійсності є початком її багатозначних визначень у науковій літературі. Ось деякі з них:

– інтеграція – «об'єднання в ціле будь-яких окремих частин. Об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи. Процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі» [11];

– інтеграція – це «взаємозв'язок наук і наукових знань, їхня взаємодія завдяки використанню спільних ідей, засобів, прийомів дослідження навколишньої дійсності, тобто ущільнення знань у постійно вдосконалюваних формах пізнання й вираження пізнаного» [10, с. 16];

– інтеграція наук полягає у «взаємопроникненні методів дослідження з одних наук в інші, у виробленні спільного для низки наук підходу до вивчення, теоретичного опису й пояснення явищ» [2, с. 95].

В словнику іншомовних слів зустрічаємо таке лаконічне означення інтеграція – «об'єднання в ціле будь-яких окремих частин» [8, с. 286].

Енциклопедія освіти визначає інтегрований підхід в освіті як підхід, який веде до інтеграції змісту, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність, і результатом застосування якого в педагогіці можуть бути цілісні знання різних рівнів: про дійсність; про природу; з тієї чи іншої освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми. Інтегрований підхід є стрижневим і відображає реалізацію ідей взаємозв'язку і взаємодії в будь-якому з компонентів освітнього процесу відповідно до тих чи інших цілей і завдань освіти, що веде до підвищення рівня його цілісності [3].

Сукупність теоретичних положень, що пояснюють сутність феномена інтеграції у сучасній педагогіці об'єднані загальним поняттям «інтегративний підхід»: у результаті інтеграції раніше самостійні елементи поєднуються та певним чином синтезуються у цілісну систему на основі встановлення функціональних взаємозв'язків, взаємного переходу та доповнення, керування, зближення теорій навчання й виховання, об'єднання в системах організації освіти та його змісту.

Для системи дошкільної освіти характерна одностайна позитивна позиція прийняття як життєвої необхідності провадження інтеграційних процесів у практику роботи закладів дошкільної освіти (А. Богуш, Г. Беленька, О. Кононко, К. Крутій, В. Кудрявцев, Н. Лисенко, Т. Піроженко, С. Якименко та ін.). Проблема інтеграції в дошкільній освіті впливає з дидактичного принципу систематичності, який відображає загальне філософське поняття про зв'язок явищ й узгоджується з фізіологічним та психологічним уявленням про системність у роботі мозку дитини.

Психологи, фізіологи, педагоги, аналізуючи пізнавальну сферу дошкільника, відзначають цілісність дитячої психіки, вказують на синкретизм дитячих уявлень про світ як основну якість дитячого мислення, зокрема особливості розвитку здатності до узагальнення у дошкільників (Л. Венгер, О. Запорожець, С. Рубінштейн та ін.), у той же час глобальність та слабку диференційованість психічних процесів (Л. Виготський, Е. Клапаред, К. Коффка, Ж. Піаже); і в цілому характерне для дошкільників домінування процесів інтеграції (синтезу) над процесами диференціації (аналізу) (М. Поддьяков, О. Поддьяков). Теоретична логіка послідовності етапів інтеграції ґрунтується на психолого-педагогічній концепції поетапного формування розумових дій П. Гальперіна.

У практиці дошкільної освіти принцип інтеграції реалізується через:

- інтеграцію змісту дошкільної освіти (інтеграцію змісту різних освітніх ліній і специфічних видів діяльності дітей з опанування освітніх ліній);

- інтегративні якості особистості дитини як результат дошкільної освіти, а також основа й єдині цільові орієнтири базової культури дитини дошкільного віку;

- інтеграцію різних типів організацій (дошкільної, загальної, додаткової освіти, соціокультурних центрів, бібліотек, клубів) і груп дітей дошкільного віку, які надають різні можливості для розвитку дітей та забезпечують позитивну соціалізацію дошкільників.

Подальший розвиток цього принципу буде сприяти створенню інтегрального освітнього середовища. Під інтеграцією змісту дошкільної освіти розуміється стан (або процес, що веде до такого стану) єдності, взаємопроникнення й взаємодії окремих освітніх напрямів, що забезпечує цілісність освітнього процесу. До форм реалізації принципу інтеграції можна віднести: інтеграцію на рівні змісту та завдань психолого-педагогічної роботи; інтеграцію організації та оптимізації освітнього процесу; інтеграцію видів дитячої діяльності [5].

Дошкільний вік визначається як період підвищеного інтересу до предмета діяльності, це час розквіту логічного й образного мислення. До старшого дошкільного віку мозок дітей перебудовується для засвоєння нової інформації та за своїми функціональними характеристиками вже готовий до засвоєння більшої за обсягом та складної за якістю інформації. Визначальну роль починає відігравати пам'ять. Помітно зростають можливості розумової діяльності дітей, відбувається значне зростання узагальненості та послідовності розумових операцій. Для ефективного здійснення інтеграції необхідно розвивати всі види сприйняття: зорове, слухове, тактильне, кінестетичне, смакове, нюхове.

Щоб правильно відібрати зміст знань для їх подальшої інтеграції, важливо враховувати, що знання повинні розширювати та збагачувати наявні уявлення дітей; бути необхідними у подальшому навчанні в школі; доступними та спиратися на особистий досвід; пов'язаними з повсякденним життям; залучати дітей до розв'язання проблемно-пошукових завдань, сформульованих на основі особистого досвіду дитини, та активізувати її пізнавальні інтереси, прагнення до засвоєння нових знань; стимулювати розумову діяльність (процеси аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та класифікації); підвищувати рівень самоконтролю, самоорганізації та самооцінки.

Світ має постати у свідомості вихованців у цілісному вигляді як єдине інформаційне поле. Відповідно до цих орієнтирів у дошкільній освіті можлива систематизація навколо категорій різного характеру («живе», «неживе», «рух», «якість», «кількість», «потреби» та ін.), що дає можливість дітям отримати первісні образні уявлення про різні «картини» світу.

Для визначення об'єктів інтеграції в кожному розділі програми необхідно виділити сукупність провідних системоутворювальних понять, ідей, фактів, моделей, що утворюють його змістовне «ядро», «сміслову доміную» та визначають обсяг матеріалу розділу та його структуру за роками навчання.

Ґрунтуючись на цих умовах, можна виділити ряд інтегративних блоків, усередині яких здійснюється інтеграція в закладі дошкільної

освіти: природа, її основні закономірності та відносини; світ людей та мистецтво, їх взаємини та закономірності. Реалізація змісту перелічених вище блоків можлива через взаємопов'язані між собою напрями: фізичний, соціально-особистісний, пізнавально-мовленнєвий, художньо-естетичний. Таким чином, інтеграція – це системна освіта, що поєднує інтегративне ціле.

Існують фактори й компоненти, взаємодія яких забезпечує отримання відповідного інтегрального результату – знання про природу, суспільство, мистецтво, способи діяльності, систему відносин. Інтегроване знання має відображати ряд світоглядних аспектів: цілісно-еволюційний погляд на світ (людина як частина природи), морально-аксіологічний погляд на світ (індивід як самостійна цінність), розумне ставлення до процесів перетворення світу.

Основним інтегративним компонентом механізму становлення соціального досвіду є діяльність. Причому накопичення соціального досвіду можливе лише у тих видах діяльності, які відповідають певним педагогічним умовам: вона має відтворювати життєві ситуації, спиратися на дитячі враження повсякденного життя; викликати особисту зацікавленість дитини та розуміння нею соціальної значущості результатів своєї діяльності; пропонувати дитині активну дію, пов'язану з плануванням діяльності, обговоренням різних варіантів участі, з відповідальністю, самоконтролем та оцінкою; припускати взаємодопомогу, викликати потребу у співпраці. Ця діяльність має стати системоутворюючим чинником інтеграції освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Основні види діяльності дітей дошкільного віку – ігрова, комунікативна, пізнавально-дослідницька, сприйняття художньої літератури та фольклору, самообслуговування та побутова праця, конструювання, образотворча, музична, рухова – є також системоутворюючим фактором інтеграції. Діяльність як психологічна основа інтеграції здатна об'єднувати в собі розрізнені компоненти й бути їх інтегратором, який дає основу для появи нового освітнього продукту, в створення якого включені й діти, й педагоги, й батьки.

Таким системоутворюючим фактором є гра, як основна форма організації освітнього процесу та провідний вид діяльності дитини-дошкільника.

Будь-яка гра – глибоко інтегрована форма організації освіти дітей дошкільного віку. Інтегративний характер ігор виявляється у тому, що дитина, приймаючи участь у грі, виконує три взаємопов'язані функції:

– виступає дієвим, «працюючим» інтегратором, активність якого обумовлена позитивним прийняттям гри, готовності до виконання правил гри, умінням вживатись у гру;

– особистість дитини у грі є системоутворюючим фактором, який поєднує когнітивний, поведінковий та емоційний компоненти гри;

– зміни у розвитку дитини, якісні характеристики її «зростання» є метою та результатом гри.

Через гру здійснюється соціальна обумовленість психічного розвитку. Різноманітні за формою та змістом ігри вводять дитину в коло реальних життєвих явищ, забезпечують опанування соціального досвіду дорослих.

Як об'єкти інтеграції ігри можуть об'єднуватися на основі єдиного освітнього завдання, яким може виступити – соціалізація дитини. Ігри дають можливість моделювати різні життєві ситуації, шукати вихід із конфліктів, не вдаючись до агресивності, вчать різноманітності емоцій у сприйнятті всього існуючого в житті.

Однією з умов інтеграції освітнього процесу закладу дошкільної освіти є створення поліігрового простору, що є комплексом різних видів ігор, спрямованих на соціальне пізнання та соціальну практику.

Зміст ігор більшою мірою сприяє конкретизації та систематизації знань (когнітивний компонент усіх освітніх галузей), ігрові ролі мають істотне значення у становленні емоційно-чуттєвої та поведінкової сфер особистісного розвитку (мотиваційно – емоційний та поведінковий компоненти), ігрові правила та дії більшою мірою сприяють формуванню умінь, передбачених нормами людської культури (поведінковий компонент – усі освітні галузі).

Забезпечуючи інтеграцію у процесі створення умов для різних видів ігор необхідно враховувати провідний спосіб побудови ігрової діяльності, ігрову позицію дитини, переваги дітей у виборі сюжету гри, у виборі змісту гри, рівень розвитку комунікативних умінь, індивідуальні особливості дитини, статеvu приналежність.

Для розвитку, виховання й навчання дітей дошкільного віку впроваджується новий інтеграційний підхід – STREAM-освіта, який інтегрує в собі завдання з формування в дошкільників загальних наукових уявлень про світ; ознайомлення їх з інформаційно-комунікаційними технологіями; розвиток умінь експериментувати, конструювати; навчання основ опрацювання змісту тексту, грамоти, математики, а також різних видів мистецтва.

STREAM-освіта зорієнтована на цінності та інтереси дитини, на ампліфікацію дитячого розвитку, взаємозв'язок усіх сторін життя, що в свою чергу позитивно впливає на розвиток наочно-образного мислення дитини дошкільного віку.

У STREAM-освіті своєрідними сходинками пізнання світу дитиною дошкільного віку можуть бути: створення емоційного образу об'єкту за допомогою живопису, музики, танцю, літератури; взаємо доповнення та порівняння вражень, активізація власного досвіду дитини; перехід від емоційного образу об'єкту до наукового.

Діти дошкільного віку розглядають досліджуваний об'єкт або явище не відокремлено, а в комплексі з іншими предметами, явищами, подіями. Це сприяє встановленню причинно-наслідкових взаємозв'язків між ними, інтеграції освітніх ліній, об'єднаних єдиною темою. Цей підхід відповідає й психічним особливостям дошкільників, для яких характерне домінування

процесів інтеграції (синтезу) над процесами диференціації (аналізу).

Ще однією технологією реалізації інтеграції освіти у практиці дошкільних закладів є проєктна діяльність. Розробниками проєктної технології (або методу проєктів) виступили Дж. Дьюї та В. Кілпатрік, які висунули ідею організації навчання дітей на активній основі, через практичну діяльність, яка спрямовується пізнавальним інтересом та формує дитячу ініціативу.

Технологія проєктування дозволяє побудувати співвідношення «дитина – дорослий» на основі співучасті. Використовуючи цю технологію, педагог веде дитину поступово: від спостереження за діяльністю дорослих, до епізодичної участі у ній, потім партнерство та, нарешті, співпраця. Співучасть у діяльності – це спілкування на рівних, де ніхто не вказує, не контролює, не оцінює. Впровадження технології в практику надає можливість педагогу гуманізувати навчання та виховання дошкільника, враховувати, що особистість дитини самоцінна й вона вже має певний досвід у сприйнятті навколишнього світу. Технологія проєктування є засобом забезпечення співробітництва, співтворчості дітей та дорослих, способом реалізації особистісно-орієнтованого підходу до освіти.

Проєктний метод – це здійснення задуму з моменту його виникнення до завершення з проходження певних етапів діяльності. Основне призначення методу проєктів – надати дітям можливість самостійно набути знання в процесі розв'язання практичних завдань чи проблем, що потребують інтеграції знань із різних освітніх напрямів. Як наслідок, проєктна діяльність дає можливість виховувати «діяча», розвивати волюві якості особистості, навички партнерської взаємодії.

Перевага проєктного методу полягає в тому, що він є одним із методів розвивального навчання, в його основі лежить розвиток пізнавальних навичок дітей, уміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі. Цей метод підвищує якість освітнього процесу, слугує розвитку критичного та творчого мислення, сприяє підвищенню компетентності педагогів.

Проєктна діяльність дозволяє дорослому спільно з дітьми об'єднатися навколо ідеї та створити спільний «продукт». Дошкільники набувають знань та вмінь в процесі планування та виконання практичних завдань-проєктів, що поступово ускладнюються. Проєктна діяльність сприяє розвитку творчих здібностей та самостійності дітей дошкільного віку в навчанні та здійсненні безпосереднього зв'язку між набуттям знань та умінь їх застосовувати на практиці.

Таким чином, проєктування виступає як суб'єктна, а не об'єктна форма участі в житті, є одним із засобів соціального та інтелектуального творчого саморозвитку всіх суб'єктів освіти (дітей та дорослих).

Метод проєктування є ефективним засобом, що дозволяє одночасно забезпечити формування універсальних компетентностей (самостійна

постановка задачі, аналіз ситуації, вибір оптимального шляху розв'язання); розвиток особистісних якостей (уміння доводити справу до кінця, виявляти ініціативу, прагнення бути соціально корисним); допомагає реалізувати індивідуальний підхід в освіті, залучати до цієї діяльності батьків.

Основною метою проєктного методу в закладі дошкільної освіти є розвиток творчої особистості дитини, яка визначається завданнями розвитку та дослідницької діяльності дітей, що є специфічними для кожної вікової категорії. У молодшому дошкільному віці це входження дітей у проблемну ігрову ситуацію (провідна роль педагога); активізація бажання шукати шляхи розв'язання проблемної ситуації (разом із педагогом); формування початкових передумов пошукової діяльності (практичні досліди). У старшому дошкільному віці формування передумов пошукової діяльності, інтелектуальної ініціативи; розвиток уміння визначити можливі методи розв'язання проблеми за допомогою дорослого, а згодом самостійно; формування уміння застосовувати методи, що сприяють розв'язанню поставленої задачі, з використанням різних варіантів.

Проєктну діяльність характеризують такі ознаки, як орієнтація на потреби, інтереси, бажання та проблеми дітей; проведення її у рамках теми, розробленої разом із дітьми; спрямованість на досягнення мети, відомої всім учасникам; припущення довгострокової діяльності, що триває кілька днів, тижнів і місяців; участь дітей не лише у виборі теми, а й у плануванні, проведенні та оцінці проєкту; планування та хід проєкту відкрито для нових ідей дітей, пропозицій педагогів, батьків; орієнтація на життєвий досвід дітей, різнобічне навчання, набуття досвіду спільної діяльності та спільного перебування дітей в групі.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Всебічне вивчення проблеми інтеграції в освіті підтвердило її значимість й позитивний вплив на педагогічний процес, що виразилося в прагненні до розвитку сучасної особистості, яка володіє системним мисленням, здатністю до усвідомленого аналізу своєї діяльності, власних дій в нових умовах, а також опануванні нових знань і умінь. Основним напрямком впровадження інтеграційних процесів в практику дошкільної освіти є інтеграція змісту освітнього процесу. Інтеграційний підхід, заснований на цілісності сприйняття дитиною навколишнього світу, виступає як провідний принцип проєктування змісту дошкільної освіти. Серед технологій, які забезпечують реалізацію інтеграційного підходу в закладі дошкільної освіти можна виділити наступні: ігрова, проєктна, STREAM-освіта.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в розробці методичних рекомендацій щодо застосування технологій інтегрованого навчання в навчально-виховному процесі закладу дошкільної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укладач і голов. ред. Бусел В.Т.]. К.: Ірпін ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Голубко (гол.ред.). К.: Либідь, 1997. 374 с.
3. Енциклопедія освіти / [гол. редактор В. Г. Кремень] / Акад. пед. наук України. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 356.
4. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи: Монографія. Львів: Світ, 1999. 301 с.
5. Крутій К. Л. Природничо-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Зимабіло-сніжка. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2017. 124 с.
6. Новий тлумачний словник української мови: у трьох томах. [вид. 2]. К.: Аконтіт, 2006. Т. 1. 793 с.
7. Педагогічний словник [за ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д.]. К.: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
8. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. / Головна ред. Укр. рад. енцикл. Ак. наук УРСР. Київ, 1974. 776 с.
9. Соціолого – педагогічний словник / [укл. С.У. Гончаренко, В. В. Радул, М. М. Дубінка та ін.; за ред В. В. Радула]. К.: «ЕксОб», 200. 304 с.
10. Федосеев П. Н. Философия и интеграция знания. Вопросы философии. 1987. № 7. С. 16–30.
11. Філософський енциклопедичний словник. [Електронний ресурс] URL: <https://1550.slovaronline.com/1717>(Назва з екрану)

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy (2005). [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]/ [ukladach i holov. red. Busel V.T.]. K.: Irpin VTF «Perun». 1728 s. [in Ukrainian]
2. Honcharenko, S. (1997). Ukrainyskyi pedahohichnyi slovnyk (hol.red.). [Ukrainian Pedagogical Dictionary] K.: Lybid. 374 s. [in Ukrainian]
3. Entsyklopediia osvity (2008). [Encyclopedia of education] / [hol. redaktor V. H. Kremen] / Akad. ped. nauk Ukrainy. K.: Iurinkom Inter., S. 356. [in Ukrainian]
4. Kozlovska, I. M. (1999). Teoretyko-metodolohichni aspekty intehratsii znan uchniv profesiino-tekhnichnoi shkoly: dydaktychni osnovy: Monohrafiia. [Theoretical and methodological aspects of the integration of knowledge of students of a vocational school: didactic foundations: Monograph.] Lviv: Svit. 301 s. [in Ukrainian]

5. Krutii, K. L. (2017). Pryrodnycho-naukova osvita doshkilnykiv: blokovo-tematychnе planuvannya na zasadakh integratsii ta metodychni porady. [Natural science education of preschoolers: block-thematic planning based on the principles of integration and methodical advice]. Zymbabilo-snizhka. Zaporizhzhia : TOV «LIPS» LTD., 124 s. [in Ukrainian]
6. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainiskoi movy: u trokh tomakh. (2006). [New explanatory dictionary of the Ukrainian language: in three volumes.] [vyd. 2]. K.: Akonit, T. 1. 793 s. [in Ukrainian]
7. Pedahohichnyi slovnyk (2001). [Pedagogical dictionary] [za red. diisnoho chlena APN Ukrainy Yarmachenka M.D.]. K.: Pedahohichna dumka. 516 s. [in Ukrainian]
8. Slovnyk inshomovnykh sliv (1974) [Dictionary of foreign words]/ Za red. O.S. Melnychuka. / Holovna red. Ukr. rad. entsykl. Ak. nauk URSR. Kyiv. 776 s. [in Ukrainian]
9. Sotsioloho – pedahohichnyi slovnyk [Sociologist – pedagogical dictionary] / [ukl. S.U. Honcharenko, V. V. Radul, M. M. Dubinka ta in.; za red V.V.Radula]. K.: «EksOb», 200. 304 s. [in Ukrainian]
10. Fedoseev, P. N. (1987). Fylosofiya y yntehratsiya znaniya. [Philosophy and integration of knowledge]. Voprosu fylosofyy. № 7. S. 16–30. [in Russian]
11. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk. [Philosophical encyclopedic dictionary]. URL: <https://1550.slovaronline.com/1717> (Elektronnyi resurs) [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОТЕЛЯНЕЦЬ Наталка Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування технологічної культури учнів початкової школи, формування технологічних умінь дітей дошкільного віку.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOTELIANETS Natalka Valeriivna – doctor of pedagogy, professor, head of the chair of pre-school and primary school education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: formation of technological culture of primary school students, formation of technological skills of preschool children.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2024 р.

УДК 373.2.091.33-053.4:37.011.3-051(477.82)
DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-31-36

КОТЕЛЯНЕЦЬ Юлія Сергіївна –

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3932-1824>
e-mail: y.s.kotelianets@cuspu.edu.ua

ГРА ЯК ПРОВІДНИЙ ВИД ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасним дітям потрібно значно більше задля їх майбутнього місця в житті та у суспільстві ніж знання та навички. З-поміж чисельних компетентностей, які заявлені у Державному стандарті дошкільної освіти, слід зупинитися на ігровій діяльності. На всіх етапах розвитку особистості гра сприймається як цікаве заняття, яке необхідне для її життєдіяльності. Чим дитина стає старша, тим більше вона починає відчувати як розвиваюче так і виховне значення гри.

З'ясовано, що гра пов'язана з пізнавальними потребами дітей. Гра, в рамках її можливостей, є способом задоволення потреб дитини. Гррова діяльність є засобом тренуванням та вдосконаленням дошкільником своїх пізнавальних сил та здібностей. Граючись, дитина керується власними бажаннями, намірами та задумами. Якщо дорослі втручаються у хід гри, тоді місця для розвитку особистості дитини вже не залишається.

Виділено такі риси гри: вільна розвивальна діяльність, яка здійснюється лише за бажанням дитини, для отримання задоволення від самого процесу діяльності, а лише від отримання результату (процедурне задоволення); творча, значною мірою імпровізована, дуже активний характер цієї діяльності («поле творчості»); емоційна піднесеність діяльності,

суперництво, конкуренція, змагальність, атракція тощо (почуттєва природа гри, «емоційна напруга»); наявність непрямих або прямих правил, які віддзеркалюють зміст гри, логічну та часову послідовність її розвитку.

Виокремлено такі види ігор: будівельно-конструкторські, сюжетно-рольові, творчі, ігри за правилами, театралізовані, режисерські, дидактичні, рухливі.

Зазначено, що для дошкільника гра є засобом проникнення в діяльність та взаємостосунки дорослих людей, засобом віддзеркалення навколишньої дійсності. Під час гри у дітей розвивається здатність до творення та реалізації задуму, який, будучи на перших порах спонтанним, згодом постає як свідомо задумана тема, реалізуючи яку, дошкільники не просто механічно копіюють дії дорослих людей, а й відтворюють почуття, переживання, наснажують їх вже особистісним смислом. Гра виконує пізнавальну, виховну, розвивальну, естетичну та соціалізуючу функції.

Ключові слова: гра, діти дошкільного віку, провідний вид діяльності, заклад дошкільної освіти, вихователь.

KOTELIANETS Yuliia Serhiivna –

doctor of pedagogy, associate professor,

associate professor of pre-school and primary school education,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3932-1824>

e-mail: y.s.kotelianets@cuspu.edu.ua

GAME AS THE LEADING TYPE OF ACTIVITY FOR PRESCHOOL CHILDREN

Modern children need much more than knowledge and skills for their future place in life and society. Among the numerical competences declared in the State Standard of Preschool Education, one should focus on game activities. At all stages of personal development, the game is perceived as an interesting activity that is necessary for his life activity. The older the child becomes, the more he begins to feel both the developmental and educational value of the game.

It was found that the game is related to the cognitive needs of children. The game, within its possibilities, is a way to satisfy child's needs. Game is a means of training and improvement of the preschooler's cognitive powers and abilities. While playing, the child is guided by his own desires, intentions and plans. If adults interfere in the course of the game, then there is no room left for the development of the child's personality.

The following features of the game are highlighted: free developmental activity, which is carried out only at the child's request, to obtain satisfaction from the activity process itself, but only from obtaining the result (procedural satisfaction); creative, largely improvised, very active nature of this activity («field of creativity»); emotional sublimity of activity, rivalry, competition, competitiveness, attraction, etc. (emotional nature of the game, «emotional tension»); the presence of indirect or direct rules that reflect the content of the game, the logical and temporal sequence of its development.

The following types of games are distinguished: construction and design, story-role, creative, games according to the rules, theatrical, directorial, didactic, active.

It is noted that for a preschooler, a game is a means of penetrating into the activities and relationships of adults, means of reflecting the surrounding reality. During the game, children develop the ability to create and implement an idea, which, being spontaneous at first, later appears as a consciously conceived theme, realizing which preschoolers do not just mechanically copy the actions of adults, but also reproduce feelings, experiences, acquires personal meaning. The game performs cognitive, educational, developmental, aesthetic and socializing functions.

Key words: game, children of preschool age, leading type of activity, preschool educational institution, teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У Законі України «Про освіту» зазначається, що дошкільна освіта насамперед має бути зорієнтована на всебічний розвиток особистості дошкільників. Сучасним дітям потрібно значно більше задля їх майбутнього місця в житті та у суспільстві ніж знання та навички. Вихователі закладів дошкільної освіти мають замість зосередження лише на короткострокових цілях, планувати довгострокову мету розвитку в галузі мови, мовлення та інтелектуальних навичок дітей. Заявлені цілі узгоджуються з Базовим компонентом дошкільної освіти (оновлений варіант, 2021 р.) та пов'язані між собою передусім як афективний аспект: щастя, впевненість дитини у собі та цікавість; метакогнітивні елементи розвитку, такі як спілкування, побудова планів, вираження думок і почуттів, пізнання соціального, культурного й фізичного світу, розв'язання проблем; конкретні компетентності, які потрібні для розвитку особистості. З-поміж чисельних компетентностей, які заявлені у Державному стандарті дошкільної освіти, слід зупинитися на ігровій діяльності як найбільш ґрунтовно викладеній як у науковій так і методичній

літературі, проте недостатньо практично реалізованій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато видатних педагогів минулого досліджували гру як метод навчання та виховання дітей різних вікових категорій (К. Ушинський, А. Макаренко, М. Демков, В. Сухомлинський та ін.). У своїх дослідженнях вони дійшли висновку, що гра має виняткову цінність для дитини і саме тому є потреба її цілеспрямованого використання. Актуальність використання гри та особливостей керівництва нею в закладах дошкільної освіти досліджувалась відомими науковцями дошкільної педагогіки (А. Богуш, Л. Артемова, Р. Жуковська, Н. Михайленко та ін.) та психологами (Н. Непомняща, О. Запорожець, О. Проскура, Ю. Приходько та ін.), так як гра для цього періоду розвитку особистості є провідною діяльністю. На даний час цим питанням займаються Л. Артемова, Л. Іщенко, А. Богуш, Т. Поніманська, Г. Григоренко, О. Чепка, О. Поліщук та ін.

Мета статті: дослідження проблеми ігрової діяльності дітей дошкільного віку в сучасному закладі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багато науковців у своїх наукових працях

висвітлюють думку про те, що на всіх етапах розвитку особистості гра сприймається як цікаве заняття, яке необхідне для її життєдіяльності. Чим дитина стає старша, тим більше вона починає відчувати як розвиваюче так і виховне значення гри. На такі специфічні особливості гри в своїй практичній діяльності значну увагу звертали відомі дослідники О. Усова, Л. Виготський, О. Запорожець, Ж. Піаже, П. Лесгафт, Д. Ельконін, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Н. Михайленко, Н. Короткова. На думку Е. Петрова, Л. Белінова, К. Щербакова та С. Новосолова гра є свідомою цілеспрямованою, діяльністю, через яку дитина може проявляти активність, ініціативність, самостійність, будує стосунки з дітьми та дорослими.

Н Гавриш, А. Богуш та К Крутій у своїх дослідженнях зазначають, що гра – це загальнолюдське явище, основою якого є природа та суспільне життя, яке віддзеркалюється в розгорнутій формі ігрової діяльності.

Гра в «Українському педагогічному словнику» (за редакцією С. Гончаренка) витлумачена як «форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) певних ситуацій, смислів, станів» [13, с. 73].

На думку С. Рубінштейна гра пов'язана з пізнавальними потребами дітей. Гра, в рамках її можливостей, є способом задоволення потреб дитини. Ігрова діяльність є засобом тренуванням та вдосконаленням дошкільником своїх пізнавальних сил та здібностей [11].

Послідовниця автора теорії розвитку особистості на основі прив'язаності Г. Ньюфелда, психологиня Д. Макнамара в своїй роботі «Гра, спокій, розвиток» висвітлила ідеї щодо впливу на становлення особистості дитини вільної гри. Науковиця доводить, що в процесі гри дошкільник вчиться висловлювати власне «Я». Дитина керується власними бажаннями, намірами та задумами. Якщо дорослі втручаються у хід гри, тоді місця для розвитку особистості дитини вже не залишається. Ігрова діяльність дитини напряму впливає на розвиток її мозку: перцептивні, моторні, когнітивні та соціальні частини мозку інтегруються та взаємодіють між собою. В результаті утворюються більш сильні нейронні зв'язки та формуються вміння самостійно розв'язувати проблеми в подальшому дорослому житті [12].

У своїх наукових працях Т. Піроженко висвітлює такі риси гри:

- «вільна розвивальна діяльність, яка здійснюється лише за бажанням дитини, для отримання задоволення від самого процесу діяльності, а лише від отримання результату (процедурне задоволення);

- творча, значною мірою імпровізована, дуже активний характер цієї діяльності («поле творчості»);

- емоційна піднесеність діяльності, суперництво, конкуренція, змагальність, атракція тощо (почуттєва природа гри, «емоційна напруга»);

- наявність непрямих або прямих правил, які віддзеркалюють зміст гри, логічну та часову послідовність її розвитку» [9, с. 103].

Одним із видів ігор, які використовують в сучасному закладі дошкільної освіти це будівельно-конструкторські ігри. Будівельно-конструктивна діяльність є основою, на якій у дошкільників відбувається формування та розвиток значної кількості навичок та умінь. Також вона дозволяє отримати та засвоїти знання про форми, кольори, фізичні властивості різноманітних предметів, розвиває у них творче мислення, уяву, вміння орієнтуватися у просторі та багато іншого.

У багатьох дослідженнях науковців висвітлюється важливість значення будівельно-конструктивної діяльності для розвитку дітей дошкільного віку. Ця діяльність являє собою створення або будівництво об'єктів різних за розміром та формою, які діти можуть в подальшому використовувати у власній ігровій діяльності. У процесі будівельно-конструктивної діяльності можливе використання різноманітних матеріалів: будівельні матеріали (наприклад кубики, бруски різної форми та розміру з пластмаси та дерева), спеціальні конструктори (LEGO та ін.), а також різні природні матеріали (сніг, пісок, камінчики, гілочки, шишки та ін.). Гра є провідною формою організації будівельно-конструктивної діяльності дітей. Діти охоче грають в будівельників, зводячи фортеці та будівлі з різних матеріалів, включаючи природні. Діти взимку із задоволенням будують різноманітні снігові гірки та фортеці, грають у сніжки; весною, влітку та восени дошкільники для будівництва використовують каміння, пісок та інші наявні матеріали. В процесі будівництва діти домовляються між собою про форми та методи спільної роботи та її кінцеву мету [15, с. 319].

Сюжетно-рольова гра є одним із найважливіших засобів морального виховання у дошкільному віці. Т. Поніманська в своїх наукових працях зазначає, що сюжетно-рольова гра — це «образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події (сюжет) і розігрування ролей» [10, с. 337].

Саме сюжетно-рольова гра виступає одним з основних факторів інтелектуального розвитку дошкільника, яка зумовлює найголовніші зміни в психологічних особливостях особистості дитини. Висвітлюючи в сюжеті гри певні відносини між людьми, дошкільник тим самим їх засвоює. Сюжетно-рольова гра не може виникнути, якщо дошкільник не знайомий із певним типом взаємин людей, які він зображає. Діти, беручи на себе різноманітні ролі, можуть навчитися за рахунок зміни позицій виділяти переживання інших людей. У дошкільників підвищується бажання поводитися морально. Проте, для того щоб такий етичний зміст став головним у поведінці дитини, він має обов'язково бути включеним до виконання реальних завдань, у процесі вирішенні яких дошкільник має діяти від свого імені, а не з позиції ролі, яку виконує у грі. Фахівці з дитячого розвитку, зважаючи на це, у сюжетно-рольовій грі виділяють два плани: сюжетно-рольові відносини та реальні відносини з приводу гри [4]. Науковці у

результаті досліджень дійшли висновку, що сюжетно-рольова гра є основним видом дитячої гри, який може забезпечити розвиток соціалізації дітей дошкільного віку. Н. Гавриш, Н. Короткова та С. Ладивір в своїх наукових працях досліджували використання сюжетно-рольових ігор як засобу соціально-інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку.

Гра досить важлива для дітей, оскільки вони в невимушеній формі можуть відтворити світ дорослих, засвоюють загальноприйняті моральні норми, отримують уявлення про сімейні та професійні ролі. Гра сприяє розвитку у дітей розумових, рухових та мовленнєвих навичок. Дошкільники, висвітлюючи в грі різні сторони життя та особливості діяльності дорослих, уточнюють та поповнюють власні знання про навколишній світ, вчаться співпереживати та відрізнити вимисел від реальності. У дитини у процесі гри виникає потреба активно впливати на предмети та речі, як її оточують. Гра може розвивати та формувати емоційні, інтелектуальні, вольові якості особистості дитини.

Дошкільний вік характеризується новою соціальною ситуацією розвитку, коли значно розширюється коло спілкування дитини, сфера взаємодії. В цей віковий період значно ускладнюється спілкування з дорослим, набуває нових форм та змісту. Дитині вже недостатньо уваги дорослого та спільної діяльності з ним, оскільки завдяки значному мовному розвитку можливості спілкування дошкільника розширилися. Дитина вже може спілкуватися не лише про предмети, які вона безпосередньо сприймає, але й предмети, які відсутні у конкретній ситуації взаємодії. Зміст спілкування дошкільника виходить за межі сприйнятої ситуації та стає поза ситуативним.

У дошкільника головна потреба – почувати себе повноправним членом суспільства, почувати себе на рівні з дорослими. Проте, реально дитина включитися у доросле життя не може через його складність та обмежені можливості. Суперечність соціальної ситуації розвитку дитини дошкільного віку полягає саме в розриві між її прагненням бути як дорослий та неможливістю реалізувати це прагнення. Сюжетно-рольова гра є єдиною діяльністю, яка дає змогу дитині подолати цю суперечність, оскільки у ній дошкільник виконує роль дорослого як носія певних суспільних функцій, може вступати у стосунки з іншими дорослими, безпосередньо не присутніми. Рольова гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку, яка спрямована на орієнтування у соціальній та предметній дійсності.

Існують різні класифікації дитячих ігор. Так, Н. Кудикіна, спираючись на думку О. Леонтьєва про те, що ігрова діяльність трансформується від творчих ігор до ігор за готовими правилами, наводить свою власну класифікацію, виділяючи творчі ігри та ігри за правилами. Як зазначає дослідниця, творчі ігри є креативною діяльністю дитини за її власною ініціативою. На відміну від творчих ігор, ігри за правилами спрямовані на реалізацію вже створених дорослим певної

змістовної та процесуальної основ гри. До ігор з правилами відносять: пізнавальні, дидактичні, ігри-подорожі, рухливі, спортивні, народні, хороводні, інтелектуальні, комп'ютерні, ігри-розваги. Дослідниця, не дивлячись на різноманіття ігор, умовою методичного супроводу ігрової діяльності називає розвиток самостійної, активної діяльності дошкільників з одночасним використанням системи педагогічних методів та прийомів, які спрямовано на мобілізацію всіх структурних компонентів гри та досягнення позитивного результату [8].

Одним із різновидів ігор, які висвітлені у наукових працях багатьох науковців, є театралізовані ігри. Як зазначають А. Леонтьєва, Н. Ветлугіна та Л. Фурміна, театралізовані ігри являють собою вид діяльності, який пов'язаний з художньою та літературною творчістю, у якій відбувається перенесення акценту з процесу гри на її результат. Такий різновид художньої діяльності складається з трьох етапів: сприйняття, виконання та творчості [14].

Дитина у дошкільному віці може створювати власний творчий образ, який відрізняється варіативністю, оригінальністю, гнучкістю та рухливістю. Задля кращого розуміння змісту та ролі театралізованих ігор у розвитку креативних якостей дітей варто виокремити види театралізованих ігор. Театралізовані ігри поділяють на дві основні групи – режисерські ігри та ігри драматизації.

До режисерських ігор відносять: настільний театр картин, настільний театр іграшок, стенд-книга, тіньовий театр, театр на фланелеграфі. Провідним призначення цієї групи ігор є те, що сам дошкільник не є дійовою особою, а тільки створює сцени, веде роль іграшкового персоналу (об'ємного чи то площинного), зображує його за допомоги інтонації та міміки. Пантоміма дитини при цьому обмежена, оскільки дошкільник діє нерухомою або ж малорухомою фігурою, іграшкою.

Найбільш поширеними серед ігор драматизацій є ігри з пальчиками та ігри з ляльками бі-ба-бо. Ці ігри особливі тим, що дитина може сама брати активну участь у виконанні ролі, використовуючи такі засоби виразності як міміку, інтонацію, пантоміму.

Творчою грою називають діяльність, у процесі якої дошкільники беруть на себе роль дорослих людей та узагальнено, у спеціально створених ігрових умовах, відтворюють їхні стосунки та дії між ними. У процесі творчої гри дошкільники пізнають світ, ролі, стосунки, поведінку людей, можуть моделювати міжособистісні стосунки, вчаться орієнтуватися в різноманітних сферах людської життєдіяльності, оволодівають певними нормами та правилами життя. Відбувається у творчій грі процес самопізнання, усвідомлення свого внутрішнього світу, оволодіння першими формами саморегуляції [5].

Діти у творчих іграх використовують різноманітні ігрові предмети, які замінюють реальні предмети, які дорослі використовують у своїй діяльності. Творча гра, як феномен, є соціальною за своєю природою, змістом та походженням. Вона розгортається від конкретної предметної дії до

узагальненої дії: їсти за допомогою ложки, годувати ложкою ляльку [5].

У творчих іграх можуть переплітатися спогади дитини про реальні події життя та певні фантастичні елементи з казок, кінофільмів та мультфільмів. Особливо помітно ігри дошкільників доповнюються фантастичними елементами у період позаситуативнопізнавальної форми спілкування з дорослими, коли стрімко розширюється запас їх знань про навколишню дійсність, не обмежений безпосередньою ситуацією: про екзотичні країни, про певних незвичних звірів, про моря та океани. Герої творчих ігор включаються у різноманітні скрутні й ризиковані пригоди, ситуації, мандрі. З часом головна увага дошкільника переміщується зі світу фізичних предметів та явищ на світ людей. Провідною формою спілкування дитини з дорослими стає позаситуативно-особистісна. В іграх дітей все більше з'являється сюжетів соціального спрямування, де відзеркалено відносини між людьми як носіями певних соціальних ролей, де моделюється вирішення складних етичних проблем.

Творча гра має визначальне значення для розвитку уяви дошкільників. В процесі ігрової діяльності дошкільник вчиться заміщати одні предмети іншими, обираючи для себе різні ролі. Така здатність лягає в основу розвитку уяви дитини. В іграх дітей старшого дошкільного віку предмети-замінники вже не обов'язкові, так само як не є обов'язковими ігрові дії. Дошкільники навчаються ототожнювати предмети та дії з ними, створювати у своїй уяві нові ситуації.

Дидактична гра є ще одним із видів ігор, яка спрямована на формування у дошкільника потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати для нього новим джерелом, удосконалення власних пізнавальних умінь та навичок. Науковці поділяють дидактичні ігри на: настільно-друковані, предметні, словесні. Дидактичні ігри сприяють навчанню, вихованню та розвитку особистості дитини дошкільного віку.

Дидактичні ігри, які вихователі використовуються на заняттях у закладі дошкільної освіти, виконують різноманітні функції: активізують увагу та інтерес дітей; розвивають пізнавальні здібності, кмітливість, уяву; закріплюють вміння, знання, навички; тренують сенсорні вміння тощо [6]. Якщо дидактична гра правильно побудована та цікава, то вона збагачує процес мислення індивідуальними почуттями, розвиває саморегуляцію, тренує волюві якості дошкільника. Цінність дидактичної гри передусім у тому, що вона може виконувати роль емоційної розрядки, запобігає перевтомі дошкільників, знижує гіподинамію. Якщо вихователі систематично використовують цікаві дидактичні ігри, у дошкільників зароджується інтерес до розумової праці.

Для розвитку дітей дошкільного віку велике значення мають рухливі ігри. Аналіз в науковій літературі поняття «рухлива гра» засвідчив, що його тлумачать: як «свідому діяльність, у якій проявляється й розвивається вміння аналізувати, зіставляти, узагальнювати й робити правильні

висновки» (О. Богініч [1]); як «найбільш адекватну форму занять фізичними вправами які сприяють підвищенню рухової активності дітей» (А. Бурова [2]); як «могутню рушійну силу, духовно-моральну цінність українського народу, який прагнув зберегти свої традиції, національну мову, культуру; як ігри з відносно простим змістом, де використовуються природні рухи, а досягнення мети не пов'язане з високими фізичними й психічними напруженнями» (В. Бусленко [3]).

Оздоровче значення рухливих ігор полягає в тому, що вони сприяють гармонійному розвитку функцій організму дитини; допомагають формувати правильну поставу; підвищують працездатність; загартовують організм; зміцнюють здоров'я [7, с. 45].

Проведення ігор на свіжому повітрі незалежно від пори року має великий оздоровчий ефект. Вони покращують діяльність дихальної, серцево-судинної системи, зміцнюють мускулатуру, збільшують рухливість суглобів, стимулюють обмінні процеси, позитивно впливають на нервову систему, підвищують опір організму до застудних захворювань. У дошкільників за допомогою ігор закріплюються та вдосконалюються різноманітні вміння та навички з основних рухів (ходьби, стрибків, рівноваги, бігу та ін.). Досить швидко зміна ситуації під час гри привчає дошкільника користуватися своїми рухами відповідно до тієї чи іншої ситуації. Це все позитивно впливає на вдосконалення рухових навичок дошкільників. Задля розвитку швидкості дітей, вихователі проводять ігри, які потребують від них негайних рухових відповідей в ситуаціях, які швидко змінюються, ускладнених додатковими завданнями, а також ігри з подоланням визначеної відстані за найкоротший час («Біжить до прапорця», «Хто перший», «Квач» та ін.).

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, для дітей дошкільного віку гра виступає провідним видом діяльності. Для дошкільника гра є засобом проникнення в діяльність та взаємостосунки дорослих людей, засобом відзеркалення навколишньої дійсності. Під час гри у дітей розвивається здатність до творення та реалізації задуму, який, будучи на перших порах спонтанним, згодом постає як свідомо задумана тема, реалізуючи яку, дошкільники не просто механічно копіюють дії дорослих людей, а й відтворюють почуття, переживання, намагаються їх вже особистісним смислом. Гра виконує пізнавальну, виховну, розвивальну, естетичну та соціалізуючу функції.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в розробці методичних рекомендацій щодо застосування ігор в навчально-виховному процесі закладу дошкільної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Богініч О. Л. Фізичне виховання дітей дошкільного віку засобами гри: навч. посіб. К. : ПНУ імені В.Стефаніка, 2007. 140 с.
2. Бурова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Тернопіль : Мандрівець К.В., Піроженко Т.О. Самодіяльні ігри дитини. Київ: Шк. світ, 2011.

3. Бусленко В. Організація занять з фізичного виховання в дошкільному навчальному закладі. *Дитячий садок*. 2009. №48. С. 20–22.

4. Григоренко Г. І. До проблеми керівництва сюжетно-рольовою грою дошкільника. *Дошкільна освіта*. 2003. № 1.

5. Карасьова К.В., Піроженко Т.О. Самодіяльні ігри дитини. Київ: Шк. світ, 2011. 128 с.

6. Кудикіна Н.В. Психологія та педагогіка гри. *Відкритий урок: Розробки. Технології. Досвід*. 2006. № 5–6. С. 27–50

7. Лохвицька Л. В. Дошкільникам про основи здоров'я: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Мандрівцев, 2008. 192 с.

8. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. [Навчально-методичний посібник] / [За ред. Г.С. Тарасенко]. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 320 с

9. Піроженко Т. О. Ігрова діяльність дошкільника: молодший дошкільний вік. Київ: Генеза. 2016. 451 с.

10. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Академвидав, 2006. 456 с.

11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. М.: Учпедгиз, 1946. 704 с.

12. Сергєєнкова О.П. Вікова психологія. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

13. Український педагогічний словник. гол. ред. С. Головка. Київ: Либідь, 1997. 373 с

14. Фурмина Л.С. Возможности проявления творчества старших школьников в театральных играх. Под ред. Н.А. Ветлуговой. М., 1972. 106 с.

15. Шалда Н.В. Інтеграція LEGO-технології в освітній процес дошкільного навчального закладу. *Особистісно-професійна компетентність педагога: теорії і практика: збірник матеріалів II Всеукраїнської науковометодичної практичної конференції (28 лютого 2018 р.)* / за заг. ред. Л.В. Сєрих. Суми: НІКО, 2018. С. 319–321.

REFERENCES

1. Boginich, O. L. (2007). *Fizychno vykhovannia ditei doshkilnoho viku zasobamy hry: navch. posib.* [Physical education of preschool children by means of games: teaching. Manual] K.: PNU named after V. Stefanyk., 140 s. [in Ukrainian]

2. Burova, A. P. (2011). *Orhanizatsiia ihrovoi diialnosti ditei doshkilnoho viku* [Organization of play activities of preschool children]. Ternopil: Mandrivets K.V., Pirozhenko T.O. Child's amateur games. Kyiv: Shk. world. [in Ukrainian].

3. Buslenko, V. (2009). *Orhanizatsiia zaniat z fizychnoho vykhovannia v doshkilnomu navchalnomu zakladi.* [Organization of physical education classes in a preschool educational institution]. Kindergarten. No. 48. S. 20–22. [in Ukrainian]

4. Grigorenko, G. I. (2003). *Do problemy kerivnytstva siuzhetno-rolovoiu hroi doshkilnyka* [To the problem of leading a story role-play of a preschooler]. Pre-school education. No. 1. [in Ukrainian]

5. Karasyova, K. V., Pirozhenko, T. O. (2011). *Samodiialni ihry dytyny* [Child's amateur games]. Kyiv: Shk. World., 128 s. [in Ukrainian]

6. Kudykina, N. V. (2006). *Psykhohohiia ta pedahohika hry* [Psychology and pedagogy of the game]. Open lesson:

Developments. Technologies. Experience. No. 5–6. S. 27–50. [in Ukrainian]

7. Lokhvytska, L.V. (2008). *Doshkilnykam pro osnovy zdorovia: navch.-metod. posib* [To preschoolers about the basics of health: educational method. Manual] Ternopil: Mandrivets. 192 s. [in Ukrainian]

8. Orhanizatsiia dytiachoi ihrovoi diialnosti v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoї osvity (2010). [Organization of children's play activities in the context of continuity of preschool and primary education] Educational and methodical manual/ Edited by H.S. Tarasenko. K.: «Slovo» Publishing House. 320 s. [in Ukrainian]

9. Pirozhenko, T. O. (2016). *Ihrova diialnist doshkilnyka: molodshyi doshkilnyi vik* [Play activities of preschoolers: younger preschool age]. Kyiv: Genesis. 451 s. [in Ukrainian]

10. Ponimanska, T. I. (2006). *Doshkilna pedahohika: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Preschool pedagogy: a study guide for students of higher educational institutions]. K.: Akademydav. 456 s. [in Ukrainian]

11. Rubinstein, S. L. (1946). *Osnovu obshchei psykhohohy* [Basics of general psychology]. M.: Uchpedgiz., 704 s. [in Russian]

12. Sergeenkova, O. P. (2012). *Vikova psykhohohiia* [Age psychology]. K.: Center of educational literature, 376 p. [in Ukrainian]

13. *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* (1997). [Ukrainian pedagogical dictionary]. Goal. ed. S. Golovko. Kyiv: Lybid., 373 s. [in Ukrainian]

14. Furmina, L. S. (1972). *Vozmozhnosti proiavlennia tvorchestva starshyykh shkolnykov v teatralnrkh yhrakh.* [Opportunities for senior schoolchildren to demonstrate their creativity in theatrical games.] Pod red. N.A.Vetluhynoi. M. 106 s. [in Russian]

15. Shalda, N. V. (2018). *Intehratsiia LEGO-tekhnohohii v osvitnii protses doshkilnoho navchalnoho zakladi* [Integration of LEGO technology into the educational process of a preschool educational institution]. Personal and professional competence of the teacher: theory and practice: a collection of materials of the II All-Ukrainian Scientific Methodological Practical Conference (February 28, 2018) / by general ed. L.V. Serykh Sumy: NIKO. S. 319–321. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОТЕЛЯНЕЦЬ Юлія Сергіївна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток мовлення дітей дошкільного віку, розвиток творчості дошкільників.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOTELIANETS Yuliia Serhiivna – doctor of pedagogy, associate professor, associate professor of pre-school and primary school education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: speech development of preschool children, development of creativity of preschoolers.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024 р.

УДК 37.378:004

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-37-40

КУЧАЙ Тетяна Петрівна –

доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної
освіти та управління закладами освіти,

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II,

e-mail: tetyanna@ukr.net,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>

НИКОЛАЕСКУ Інна Олександрівна –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної та спеціальної освіти Черкаського
національного університету імені Богдана Хмельницького

e-mail: Nikolaesky@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9928-9291>

ДУДОВА Діна Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, викладач ВСП «Морський фаховий
коледж Херсонської державної морської академії»

e-mail: alikka@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9630-2203>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДИДАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

У статті розкрито теоретичні аспекти дидактичного забезпечення інформаційних технологій навчання в освітньому просторі України. Основну увагу у статті приділено застосуванню ІТ у навчальних закладах, використанню їх у навчальному процесі, представлено огляд ІТ, що застосовуються у ЗВО, розглянуто дидактичні принципи та умови застосування ІТ в освітніх системах.

Пропонується розглядати технологію навчання як нову методологію, а ІТ розуміти як сучасну технологію загальнопедагогічних, психологічних та дидактичних процедур взаємодії педагогів та студентів з урахуванням програмно-технічних та людських ресурсів.

Розглядається комплексне застосування комп'ютерних засобів при ІТ; розглядаються питання управління пізнавальною діяльністю студентів при використанні ІТ та структура управління процесом навчання, де об'єктом управління служить інформаційно-технологічний процес.

Найважливішим завданням навчання студентів є формування вони здібностей до вирішення професійних завдань з урахуванням використання інформаційних технологій. А для цього необхідне створення відповідної інфраструктури та навчально-методичної бази застосування ІТ у навчальному закладі, необхідне дидактичне забезпечення ІТ у професійній освіті. Говорячи про впровадження інформаційних технологій навчання (ІТ) у навчально-виховний процес, природно припускати, що відповідні технології не стають деякою надбудовою до існуючої системи навчання, а об'єднані та гармонійно інтегруються у навчально-виховний процес, забезпечуючи нові можливості і викладачам, і тим, хто навчається. Будь-які дії щодо змін у навчально-виховному процесі, пов'язаних із впровадженням ІТ, повинні робитися з урахуванням того, що кожна навчальна дисципліна, цикл чи модуль є частиною великої системи.

Ключові слова: дидактичне забезпечення, інформаційні технології, навчання, освітній процес, заклади освіти.

KUCHAI Tetiana Petrivna –

doctor of pedagogical sciences, professor of the department of pedagogy,
psychology, primary and preschool education and management
of educational institutions,

Ferenc Rakoci II Transcarpathian Hungarian Institute, Beregovo

e-mail: tetyanna@ukr.net,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>

NIKOLAESCU Inna Oleksandrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of
Preschool and Special Education

at Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University

e-mail: Nikolaesky@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9928-9291>

DUDOVA Dina Oleksandrivna –

Candidate of Pedagogic Sciences, Lecturer SSU "Maritime applied college
of Kherson State Maritime Academy"

e-mail: alikka@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9630-2203>

THEORETICAL ASPECTS OF DIDACTIC PROVISION OF LEARNING INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL AREA OF UKRAINE

The article reveals the theoretical aspects of didactic provision of information technologies for learning in the educational space of Ukraine. The article focuses on the use of IT in educational institutions, their use in the educational process, an overview of IT used in higher education institutions, didactic principles and conditions for the use of IT in educational systems.

It is proposed to consider learning technology as a new methodology, and to understand IT as a modern technology of general pedagogical, psychological and didactic procedures of interaction between teachers and students, taking into account software, technical and human resources. The comprehensive application of computer tools in IT is considered; issues of management of students' cognitive activity when using IT and the structure of management of the learning process, where the object of management is the information-technological process, are considered.

The most important task of students' education is the formation of their abilities to solve professional tasks taking into account the use of information technologies. And for this, it is necessary to create an appropriate infrastructure and educational and methodological base for the use of IT in an educational institution, and didactic provision of IT in professional education is necessary. Speaking about the introduction of educational information technologies (IT) into the educational process, it is natural to assume that the relevant technologies do not become some superstructure to the existing education system, but are reasonably and harmoniously integrated into the educational process, providing new opportunities for both teachers and those who studies. Any actions regarding changes in the educational process related to the introduction of IT should be done taking into account the fact that each educational discipline, cycle or module is part of a large system.

Keywords: didactic support, information technologies, training, educational process, educational institutions.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Соціально-економічні та державно-політичні перетворення вимагають якісної зміни структури та змісту вищої освіти України, обумовленого його гуманізацією та гуманітаризацією, інтенсифікацією освітнього процесу. Одним із провідних напрямів реформування навчального процесу виступає інформатизація освіти, заснована на творчому впровадженні сучасних інформаційних технологій навчання [6].

Впровадження інформаційних технологій (ІТ) у навчальний процес стає основою для системи безперервної освіти, в якій технологічні засоби та ІТ дозволяють не тільки змінити методику вивчення зростаючого обсягу знань, а й запровадити детальну оцінку та самооцінку процесу навчання та набутих умінь і навичок, значно підвищити самоосвітню активність людини.

Гостра необхідність інформатизації навчального процесу актуалізує всебічне вивчення наявного досвіду використання ІТ у ЗВО.

Останні десятиліття вдосконалення технології навчання привертає особливу увагу багатьох дослідників проблем вищої школи. Завдання інформатизації суспільства та освіти, необхідність застосування нових інформаційних технологій роблять роботи в галузі дослідження [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти використання інформаційних технологій досліджують багато вчених: Б. Андресен, Р. Гуревич, Ю. Єгорова, М. Жалдак, Ю. Жук, В. Імбер, М. Кадемія, А. Каптерев, Н. Клемешова, І. Косенко, О. Кучай, А. Лапчевська, Т. Петренко, О. Пінчук, А. Сантос, О. Скалій, О. Смолянинова, В. Стародубцев, Ю. Ткач, Г. Троян, А. Федоров, О. Чайковська, О. Шликова та ін.

Мета статті: розкрити у статті теоретичні аспекти дидактичного забезпечення інформаційних технологій навчання в освітньому просторі України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розглядаючи освітній процес у ЗВО із застосуванням інформаційних технологій, не можна не звернути увагу на те, що важливою умовою

успішної інтеграції можливих технологій в освіті є професійна підготовка викладачів та фахівців, зайнятих в освітньому процесі і не менш важливим є питання формування освітнього когнітивного комп'ютерного середовища у ЗВО.

Безперечно, важливим кроком щодо впровадження інформаційних технологій у освіту, незалежно від форм навчання студентів, є потреба у розробці комплексних програм розвитку системи освіти.

Впровадження інформаційних технологій у освіту технічно забезпечить нові методи навчання, перепідготовку викладачів, контроль студентів та підвищення ефективності навчання.

Аналізуючи проблеми використання інформаційних технологій в освіті слід насамперед зазначити, що процес їх впровадження в систему освіти потребуватиме розробки розвиненої системи телекомунікацій, глобальних та локальних освітніх мереж [4].

Виділимо кілька основних аспектів застосування нових інформаційних технологій у навчанні:

- використання апаратних та програмних засобів інформаційних технологій як дидактичного засобу навчання для підвищення наочності при викладанні навчального матеріалу, моделювання різних об'єктів та процесів, систематизації та логічного впорядкування навчального матеріалу, тренажера, контролю засвоєння знань;
- реалізація різних форм навчання: індивідуальної, колективної, самостійної, дистанційного навчання;
- автоматизація навчання із застосуванням сучасних автоматизованих навчальних систем;
- розробка комп'ютерних навчальних курсів та програмно-методичних комплексів з різних предметів;
- науково обґрунтована розробка сценаріїв комп'ютерних навчальних програм, експертиза та оцінка якості педагогічних програмних засобів;
- застосування комп'ютерних телекомунікацій освіти;
- навчання професійного застосування засобів інформаційних технологій у управлінні

освітою (автоматизовані системи управління, автоматизовані робочі місця);

- застосування засобів інформаційних технологій у психолого-педагогічних дослідженнях [2].

Аналіз дозволив виділити три основні функції технології навчання: описову, пояснювальну та проєктувальну. Описова розкриває суттєві аспекти практичного процесу навчання та робить це досить точно. Користуючись відповідним інструментарієм, різні спеціалісти повинні надати однаковий опис цього процесу. Пояснювальна функція дозволяє з'ясувати успішність різних компонентів навчання (наприклад, успішність різних методів) та визначити оптимальні їх комбінації. Що ж до проєктувальної функції, вона здійснюється при описі процесу навчання всіх рівнях, включаючи рівень педагогічної реалізації. Отже, можна стверджувати, що реалізм педагогічної системи у її технологічності, тобто. відтворюваності практично [6].

Прихід до навчальних закладів нових апаратних та програмних засобів, що нарощують можливості комп'ютера, переведення його в розряд інформатора, поступово призвели до витіснення терміна «комп'ютерні технології» поняттям «інформаційні технології». Під останніми розуміються процеси накопичення, обробки, представлення та використання знань в освітніх системах. Вони характеризуються тим освітнім середовищем, якою здійснюються процеси формування знань студентів.

Дотримуючись даної термінології, деякі дослідники пропонують розглядати ІТ як сукупність електронних засобів і способів їх функціонування, що використовуються для реалізації навчальної діяльності. Вони включають до складу електронних засобів апаратні, програмні та інформаційні компоненти, а також способи їх застосування, які вказуються в методичному забезпеченні ІТ [1].

Аналіз визначень ІТ дозволяє виділити два підходи. У першому підході пропонується розглядати ІТ як дидактичний процес, що визначає теорію та методику навчання та організований з використанням сукупності впроваджуваних (вбудованих) у системи навчання принципово нових засобів та методів обробки даних (методів навчання), що представляють цілеспрямоване створення, передачу, зберігання та відображення інформаційних продуктів (даних, знань, ідей) з найменшими витратами та відповідно до закономірностей пізнавальної діяльності студентів. У другому – ІТ представляється як певне технічне середовище навчання, у якому ключове місце займають використовувані інформаційні технології. Вважаємо, що говорити про нову інформаційну технологію навчання можна лише у тому випадку, якщо вона задовольняє основним принципам педагогічної технології (попереднє проєктування, відтворюваність, цілетворення, цілісність); вирішує завдання, які раніше у дидактиці були теоретично чи практично вирішені; засобом підготовки та передачі інформації учню виступає комп'ютерна та інформаційна техніка [3].

У науково-методичній та популярній літературі часто зустрічається термін «нові інформаційні технології» (НІТ). Це досить широке поняття для різних практичних програм. Прикметник «нове» у разі підкреслює новаторський, тобто. принципово відрізняється від попереднього напрямки технічного розвитку. Їх використання є новаторським актом у тому сенсі, що кардинально змінює зміст різних видів діяльності в організаціях, навчальних закладах, побуті тощо [7].

Використовуючи сучасні навчальні засоби та інструментальні середовища, можна створити чудово оформлені програмні продукти, які не вносять нічого нового у розвиток теорії навчання. У цьому випадку можна говорити лише про автоматизацію тих чи інших сторін процесу навчання, про перенесення інформації з паперових носіїв у комп'ютерний варіант тощо.

Використовуючи сучасні навчальні засоби та інструментальні середовища, можна створити чудово оформлені програмні продукти, які не вносять нічого нового у розвиток теорії навчання. У цьому випадку можна говорити лише про автоматизацію тих чи інших сторін процесу навчання, про перенесення інформації з паперових носіїв у комп'ютерний варіант тощо.

В організації використання ІТ у ЗВО повинні проглядатися і структурно-діяльні взаємозв'язки методів навчання зі способами засвоєння різних видів предметного змісту освіти у вищій школі, що у свою чергу забезпечує системну єдність змісту освіти, викладання та навчання. Очевидною виступає ієрархічна постановка цілей вищої освіти на основі обліку коштів та способів їх досягнення у навчанні. У цьому випадку формулювання цілей навчання мовою типових завдань майбутньої професійної діяльності фахівця зумовлює предметно-професійну та соціальну компетентність особистості, а також залежність форм організації навчальної діяльності від змісту професійної діяльності фахівця [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок наряду. Застосування ІТ вже сьогодні істотно змінює роль і функції педагога та студентів, надає значний вплив на всі компоненти навчального процесу навчання: змінюється сам характер, місце та методи спільної діяльності педагогів та студентів; співвідношення дидактичних функцій, що реалізуються в системі «педагог – ІТ»; ускладнюються програми та методики викладання різних дисциплін; видозмінюються методи та форми проведення навчальних занять. Інакше висловлюючись, впровадження у навчальний процес ІТ неминуче тягне у себе істотні зміни у структурі всієї педагогічної системи навчального закладу. Причому схема «людина-комп'ютер» має незмірно великі можливості, здатна запропонувати принципово новий підхід до вирішення завдань навчального процесу, відмінний від традиційного.

Найважливішою умовою успішності професійної діяльності педагога стає комп'ютерна культура. Це означає, що викладач, який використовує в навчальному процесі, повинен:

знати можливості комп'ютера у своїй предметній галузі та мати навички роботи в умовах використання ІТ, вмінні керувати роботою студентів у дисплейному класі, вмінні підбирати та відповідним чином компонувати навчальний матеріал, виходячи з цілей навчання створювати проблемні ситуації на заняттях, писати власні або у співпраці з програмістами навчальні програми, вмінні розумно поєднувати використання комп'ютерних засобів навчання з іншими видами навчальної діяльності

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання : навч. посіб. К. : Центр учебной лит-ри, 2012. 240.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. К.: Академвидав. 2004. 352.
3. Жалдак М. І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики: Посібник для вчителів. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. 2014. 182.
4. Згуровський М. З. Вступ до комп'ютерних інформаційних технологій: Навч. посібник. К.: Вид-во Європ. ун-ту. 2012. 265.
5. Козлакова Г. О. Інформаційні технології: інтелектуалізація навчання у вищій школі. Вища освіта України. 2012. 1. 48-52.
6. Спирін О. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів інформатики за кредитно-модульною системою: Монографія / За наук. ред. акад. М. І. Жалдака. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 300.
7. Триус Ю. В. Комп'ютерно-орієнтовані методичні системи навчання математики: Монографія. Черкаси: Брама-Україна. 2015. 400.

REFERENCES

1. Buynyt'ska, O. P. (2012). Informatsiyni tekhnolohiyi ta tekhnichni zasoby navchannya [Information technologies and technical means of education: teaching] : navch. posib. K. : Tsentruchebnoy lyt-ry. 240. [in Ukrainian]
2. Dychkiv'ska, I. M. (2004). Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi [Innovative pedagogical technologies]: navchal'nyy posibnyk. K.: Akademvydav. 352. [in Ukrainian]
3. Zhaldak, M. I. (2014). Komp'yuterno-oriyentovani zasoby navchannya matematyky, fizyky, informatyky [Computer-oriented methods of teaching mathematics, physics, informatics]: Posibnyk dlya vchyteliv. K.: NPU imeni M.P.Drahomanova. 182. [in Ukrainian]
4. Zhurovc'kyi, M. Z. (2012). Vstup do komp'yuternykh informatsiynykh tekhnolohiy [Introduction to computer

information technologies]: Navch. posibnyk. K.: Vyd-vo Yevrop. un-tu. 265. [in Ukrainian]

5. Kozlakova, H. O. (2012). Informatsiyni tekhnolohiyi: intelektualizatsiya navchannya u vyshchii shkoli [Information technologies: intellectualization of learning in higher education]. Vyshcha ocvita Ukrayiny. 1. 48-52. [in Ukrainian]
6. Spirin, O. M. (2007). Teoretychni ta metodychni zasady profesiynoi pidhotovky maybutnikh uchyteliv informatyky za kredytno-modul'noyu systemoyu [Theoretical and methodical principles of professional training of future computer science teachers according to the credit-module system]: Monohrafiya / Za nauk. red. akad. M. I. Zhaldaka. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka. 300. [in Ukrainian]
7. Tryuc, YU. V. (2015). Komp'yuterno-oriyentovani metodychni systemy navchannya matematyky [Computer-oriented methodological systems of teaching mathematics]: Monohrafiya. Cherkacy: Brama-Ukrayina. 400. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЧАЙ Тетяна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: інформаційні технології.

НІКОЛАЕСКУ Інна Олександрівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної та спеціальної освіти Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: інформаційні технології.

ДУДОВА Діна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, викладач ВСП «Морський фаховий коледж Херсонської державної морської академії».

Наукові інтереси: інформаційні технології.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KUCHAI Tetiana Petrivna – doctor of pedagogical sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, primary and preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoci II Transcarpathian Hungarian Institute, Beregovo.

Scientific interests: information technologies.

NIKOLAESCU Inna Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Preschool and Special Education at Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University.

Scientific interests: information technologies.

DUDOVA Dina Oleksandrivna – Candidate of Pedagogic Sciences, Lecturer SSU "Maritime applied college of Kherson State Maritime Academy".

Scientific interests: information technologies.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024 р.

УДК 37.031.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-40-46

ЛУЦЕНКО Галина Василівна –

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри автоматизації та комп'ютерно-інтегрованих технологій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9727-7836>
 e-mail: lutsenko@gmail.com

**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРОЄКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
 МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ**

Відповідно до вимог сучасної системи освіти й актуальних нормативних документів, важливим складником підготовки майбутніх учителів інформатики до ефективної професійної діяльності й кар'єрного зростання є формування навичок управління професійною діяльністю чи проєктами, здатності організовувати командну роботу, приймати рішення у професійному контексті.

У статті окреслено роль і місце навичок проєктного менеджменту в практиці професійної діяльності учителів. Висвітлено зв'язки між нормативними вимогами освітньої галузі щодо загальних і професійних компетентностей учителів

та стандартом з управління проектами PMBOK. Обґрунтовано обґрунтовується значимість володіння сучасними методологіями управління проектами для ефективного впровадження в освітній процес проектно орієнтованого навчання. Визначено напрямки інтеграції методично обґрунтованих та управлінських підходів до підбору тематики навчальних проєктів, організації спілкування й співпраці учнів у командах, планування тривалості проєкту й розподілу обов'язків учасників.

У дослідженні актуалізовано важливість пошуку й апробації моделей і практичних інструментів формування у студентів спеціальності 014.09 Середня освіта (Інформатика) навичок проектного менеджменту та визначено організаційно педагогічні умови формування навичок проектного менеджменту майбутніх учителів інформатики. Запропоновано практичний підхід до упровадження в системі підготовки майбутніх учителів інформатики освітнього компоненту з проектного менеджменту. Детально розкрито структуру й змістове наповнення освітнього компоненту «Технологія проєктної роботи» для студентів спеціальності 014.09 Середня освіта (Інформатика), описано педагогічні практики, що можуть використовуватися в курсі, наведено приклади завдань, що виконуються студентами, визначено підходи до оцінювання роботи студентів.

Ключові слова: проектно орієнтоване навчання; управління проектами; майбутні учителі інформатики.

LUTSENKO Galyna Vasylivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Automation and Computer-Integrated Technologies

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9727-7836>

e-mail: lutsenkog@gmail.com

FORMATION PROJECT MANAGEMENT SKILLS FOR FUTURE COMPUTER SCIENCE TEACHERS

In line with the demands of contemporary educational frameworks and pertinent regulatory guidelines, a crucial facet in preparing prospective computer science educators for proficient professional engagement and career advancement lies in honing their adeptness in overseeing professional tasks or projects, fostering the capability to coordinate collaborative efforts, and making decisions within a professional context.

The article delves into the pivotal role and relevance of project management skills in the sphere of teachers' professional endeavours. It sheds light on the nexus between educational sector regulations governing the overarching and professional proficiencies expected of educators and the Project Management Body of Knowledge (PMBOK) standard. It underscores the paramount importance of mastering contemporary project management methodologies to effectively integrate project-based learning into the educational curriculum.

Moreover, it delineates pathways for amalgamating methodologically grounded and managerial approaches towards selecting thematic focal points for educational projects, facilitating communication and collaboration among student teams, strategizing project timelines, and allocating participant responsibilities.

The research underscores the significance of both seeking out and implementing models and practical tools to cultivate project management competencies among students specializing in 014.09 Secondary Education (Informatics). It identifies the organizational and pedagogical requisites essential for nurturing project management proficiencies in future computer science educators. Additionally, it proposes a pragmatic framework for incorporating a project management educational component into the curriculum designed for prospective computer science teachers.

Furthermore, it elaborates extensively on the structure and substantive facets of the educational module titled "Project Work Technology" tailored for students pursuing 014.09 Secondary Education (Informatics). The narrative encompasses pedagogical practices germane to the course, exemplifies tasks delegated to students, and delineates approaches for evaluating their coursework.

Key words: project-based learning, project management, future computer science teachers.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проєктно орієнтоване навчання є актуальною та ефективною педагогічною технологією, упровадження якої потребує від учителів не лише методичної підготовки, а й обізнаності з сучасними методологіями проектного менеджменту й відповідним цифровим інструментарієм. Водночас аналіз повсякденної практики діяльності освітян демонструє, що навички управління проектами можуть бути надзвичайно корисними для не лише для успішного впровадження навчальних проєктів, а й у набагато ширшому контексті.

У випадку організації навчальних групових або індивідуальних проєктів, навички проектного менеджменту допомагають ефективно планувати діяльність учнів, структурувати завдання, створювати плани роботи, встановлювати терміни й відстежувати прогрес, організувати комунікацію учнів під час реалізації проєкту. Проте робоче навантаження учителів передбачає виконання ними широкого спектру різноманітних за свою природою завдань, наприклад, планування уроків, оцінювання

успішності учнів, удосконалення власної педагогічної майстерності, організації виховної діяльності тощо. Володіння методиками управління проєктами сприяє у встановленні пріоритетності завдань, створенні розкладів та ефективного розподілу часу, що, відповідно, допоможе справитися зі значним робочим навантаженням. Також навички проектного менеджменту допомагають раціонально розподіляти наявні ресурси, забезпечуючи їх оптимальне використання для різних видів діяльності.

Реалізація професійних чи навчальних проєктів нерозривно пов'язана зі спілкуванням та співпрацею учасників команд, експертів, зацікавлених сторін тощо. Вчителі можуть використовувати відповідні навички для організації ефективного спілкування з учнями, батьками й колегами, забезпечуючи зрозумілість щодо очікувань від проєкту, термінів і цілей, оцінку прогресу та надання зворотного зв'язку для поліпшення роботи.

Вчителі з навичками управління проєктами краще підготовані до змін у поточних планах, навчальних програмах, режимі проведення занять (у змішаному чи дистанційному режимі), несподіваних подій тощо, оскільки це пов'язано з адаптацією до змін у вимогах проєкту. Проєктний менеджмент також сприяє розвитку навичок вирішення проблем, знаходження інноваційних методів навчання й викладання та допомоги учням у подоланні освітніх втрат й труднощів у навчанні в цілому.

Таким чином, інтегруючи методи й інструментарій управління проєктами в освітню практику, вчителі можуть підвищити власну ефективність, урізноманітнити освітній процес та сприяти формуванню в учнів функціональних навичок для навчання й професійної діяльності у подальшому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Предметно-методична компетентність сучасного вчителя передбачає його здатність добирати і використовувати сучасні та ефективні методики і технології навчання, виховання і розвитку учнів, які забезпечать формування предметних та загальних компетентностей здобувачів освіти, сприятимуть розвитку їх критичного мислення й навичок планування власної діяльності [CITATION Min20 \l 1058]. Однією з педагогічних технологій, чия практична значущість та ефективність підтверджені багатьма дослідженнями, є навчальні проєкти або проєктно орієнтоване навчання [CITATION Zha23 \l 1033 \m Kok16]. Основна ідея проєктно орієнтованого навчання полягає в тому, що підбір тематики, пов'язаної з проблемами реального світу, підвищує зацікавленість і вмотивованість учнів, спонукає їх до пізнавальної діяльності, коли учні отримують і застосовують нові знання у контексті вирішення проблем [CITATION Dav08 \l 1033 \m Kpo97]. Також проєктно орієнтоване навчання допомагає підготувати учнів до навичок мислення та співпраці, необхідних на робочому місці.

Під час виконання завдань командного чи індивідуального проєкту учні отримують навички планування діяльності, визначення мети й очікуваних результатів роботи, використання різноманітних джерел інформації, аналізу й візуалізації інформації, критичного її осмислення, навчаються аргументувати власне бачення проблеми, приймати рішення та співпрацювати. Важливо, що метою навчальних проєктів може бути визначено створення як концепції, плану, так і конкретного продукту, презентації розробки тощо. Відзначимо, що навчальні проєкти дозволяють реалізовувати педагогічне оцінювання на різних рівнях таксономії Блума-Андерсена, включаючи аналіз, оцінювання та синтез, а не лише знання й розуміння, використовувати формативне оцінювання, а також залучати учнів до оцінювання результатів інших учнів і самооцінювання.

Проєктна діяльність ґрунтується на спільній роботі вчителя та учнів, що змінює традиційну роль вчителя на координатора, консультанта, експерта тощо. Результат проєкту розглядається як наслідок спільних зусиль команди, тому завершальна частина передбачає оцінку діяльності,

інформаційної наповненості та залученості кожного з учасників.

Психолого-педагогічними засадами проєктно орієнтованого навчання є конструктивізм та когнітивізм [CITATION Han01 \l 1033 \m Sav06]. Підґрунтям сучасних ідей конструктивізму є праці Д. Дьюї, Д. Брунера, Л. Виготського, С. Рубінштейна, Ж. Піаже, Д. Колба та ін. Упровадження ідей конструктивізму в освітню практику передбачає активне залучення учнів до освітнього процесу, коли учні формують знання у власній свідомості та продукують нове розуміння в когнітивних структурах. На рівні методичних аспектів конструктивістський підхід виражається в організації командної роботи з метою забезпечення соціального виміру освіти, спрямованості на результати навчання, заглибленні освітньої діяльності в контекст реалістичних проблем.

Теоретичні й методологічні аспекти використання проєктно орієнтованого навчання в освітній практиці активно висвітлюються вітчизняними дослідниками, серед яких, С. Гончаренко [CITATION Гон97 \l 1058], О. Пехота [CITATION Пех04 \l 1058], О. Пометун [CITATION Пом041 \l 1058], С. Сисоєва [CITATION Сис02 \l 1058] та ін. Дослідження прикладних аспектів упровадження методу проєктів під час навчання інформатики в школах присвячені, зокрема, потенційній тематиці проєктів й організаційним аспектам їх реалізації [CITATION Тро22 \l 1058], підходам до планування й оцінювання навчальних проєктів [CITATION Сік22 \l 1058].

Окреслюючи переваги упровадження проєктів на уроках інформатики дослідники наголошують на можливості диференціювати навчання, з урахуванням ступеню підготовки учнів і їх вікових особливостей, створенні сприятливих умов для підвищення мотивації учнів [CITATION Мор14 \l 1058]. Використання проєктно орієнтованого навчання та сучасного цифрового інструментарію сприяє підготовці учнів до свідомого вибору професії чи профілю навчання [CITATION Дзя21 \l 1058].

Водночас аналіз джерел показує, що помилки при планування навчального проєкту, зокрема такі, що пов'язані з проєктним менеджментом – тривалості завдань проєкту, цілей, тематики, розподілу обов'язків тощо, можуть призвести до несприятливих результатів [CITATION Амо21 \l 1033 \m Sum15].

Метою дослідження є вивчення умов та інструментарію формування навичок проєктного менеджменту майбутніх учителів інформатики; формування практичних рекомендацій щодо організації курсу «Технологія проєктної роботи».

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпоширенішим стандартом з методології управління проєктами є «Звід знань з управління проєктами» (Project Management Body of Knowledge, PMBoK), розроблений Project Management Institute (PMI) – міжнародною спільнотою експертів з управління проєктами. Сьома версія PMBOK була оприлюднена в 2021 році, а вже у 2022 році з'явився україномовний

переклад стандарту [CITATION PMI21 \1 1033]. Відповідно до матеріалів PMI, компетентність з управління проектами трактується як здатність виконувати дії у середовищі проекту, відповідно до очікуваних і визнаних стандартів. Для опису такої діяльності використовуються три виміри:

- компетентність у сфері управління проектами – те, що менеджер проекту знає про управління проектами;
- компетентність щодо управління проектами – те, що менеджер проекту може зробити або досягти, використовуючи знання з управління проектами;
- особистісна компетентність – як менеджер проекту діє під час виконання проекту, бачення, цінності та характеристики особистості.

Згідно зі Стандартом РМВОК, принципи управління проектами включають створення середовищ, сприятливих для співпраці в команді, ефективну взаємодію зі стейкхолдерами, лідерську поведінку, адаптивність й гнучкість, зосередженість на цінностях тощо.

Ключові принципи компетентності в сфері проектного менеджменту перегукуються з нормативними документами освітньої галузі. Однією з характеристик, визначених Національною рамкою кваліфікацій [CITATION KMY23 \1 1058] для шостого кваліфікаційного рівня (відповідає освітньому ступеню бакалавра) є управління складною технічною або професійною діяльністю чи проектами. Затверджений у 2020 році Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» серед загальних компетентностей виділяє:

- здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня (соціальна компетентність);
- здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети (лідерська компетентність);
- здатність до генерування ідей, виявлення та розв'язання проблем, ініціативності та підприємливості (підприємницька компетентність).

Ефективність формування наведених вище загальних компетентностей, а також предметно-методичної компетентності, може бути досягнута шляхом запровадження в системі підготовки майбутніх учителів інформатики освітніх компонентів з проектного менеджменту у форматі спеціалізованих курсів, дисциплін за вибором, курсових робіт, що передбачають командну роботу над завданнями тощо. Така діяльність забезпечує реалізацію педагогічної умови, пов'язаної з компетентнісним аспектом модернізації освітніх програм підготовки майбутніх учителів й їх орієнтацією на програмні результати навчання. Відповідно, проектна діяльність студентів одночасно й створюватиме професійно

орієнтований контекст навчання й сприятиме формуванню їх загальних компетентностей як майбутніх учителів інформатики.

Навчання управлінню проектами передбачає поєднання теоретичного навчання, практичного застосування отриманих знань і формування досвіду самостійної роботи. Таким чином, наступною організаційно-педагогічною умовою є методично обґрунтований підбір змістового наповнення освітніх компонентів з проектного менеджменту, включаючи розбудову міждисциплінарних зв'язків й узгодження змістового наповнення курсу й тематики проектною роботи студентів.

Розглянемо змістову частину пропонованого курсу й педагогічні технології організації навчання на прикладі дисципліни «Технологія проектною роботи», що є одним з освітніх компонентів підготовки майбутніх учителів інформатики й робототехніки та фахівців з автоматизації в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького [CITATION Lut23 \1 1033].

На рис. 1 наведено пропоновану структуру курсу «Технологія проектною роботи», що відповідає загальній процедурі проектною діяльності.

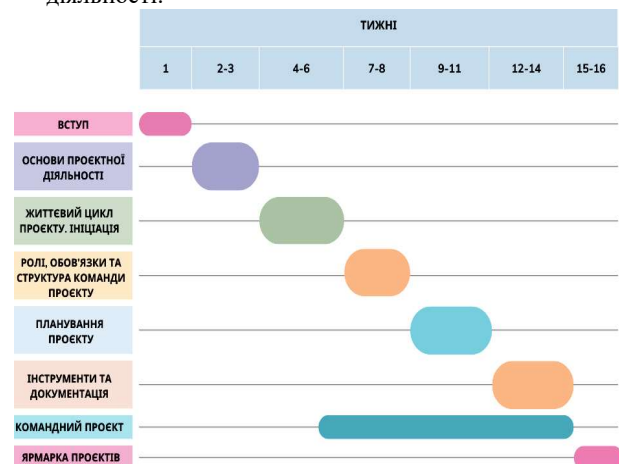

Рис. 1. Структура пропонованого курсу «Технологія проектною роботи»

Курс розпочинається з основ управління проектами, що дозволяє ознайомити студентів з ключовими поняттями й інструментарієм менеджменту та допомогти їм у набутті початкового досвіду комунікації і роботи в команді. Протягом семестру студенти знайомляться із засадами класичного проектного менеджменту, відповідно до РМВОК, та працюють над власним проектом. Утвердження проблемних завдань як відправної точки для проектною діяльності студентів працює на забезпечення пізнавального аспекту організаційно-педагогічних умов. Тематика проектів має відповідати контексту освітньої програми й ґрунтуватися на поточному досвіді студентів.

Обов'язковими організаційно-педагогічною умовою є також організація проектною діяльності студентів у командах, що сприяє наближенню освітніх умов до реального досвіду професійною діяльності. Важливим складником курсу

«Технологія проєктної роботи» є використання сучасних цифрових застосунків підтримки управління проєктами. Такі застосунки одночасно є засобами методичного супроводу освітнього процесу й інструментами, які використовують студенти у ході реалізації власних проєктів. Їх використання сприяє прямому та опосередкованому формуванню здатності майбутніх учителів інформатики ідентифікувати необхідний цифровий інструментарій, оцінювати його доступність, переваги й недоліки, у контексті задачі, що вирішується.

Дисципліна «Технологія проєктної роботи» розпочинається з висвітлення основ управління проєктами – визначення проєкту, його компонентів (завдання, ресурси, терміни виконання), та важливості планування й організації; розгляду поняття проєктного трикутника й задач управління проєктами. На цьому етапі доцільно поєднати виклад теоретичного матеріалу із залученням студентів до практичних завдань. Наприклад, таке завдання може реалізовуватися із використання онлайн-дошок чи мисленневих карт, коли студенти мають знайти кейси або реальні приклади проєктів, визначити риси успішних команд, принципи взаємодії в командах, знайти чи придумати гасло для команди, проілюструвати особливості командної роботи зображеннями чи мемами.

Наступним етапом є розгляд життєвого циклу проєкту, у якому виділяють ініціацію, планування, виконання, контроль і моніторинг та закриття. Оскільки мова йде про курс для майбутніх учителів інформатики, слід звернути увагу на нормативні документи, що регламентують склад процесів життєвого циклу інформаційної системи та приклади з Стандарту РМВОК [CITATION PMI21 \l 1033].

Під час ініціації проєкту здійснюється опис проблемної області чи ситуації, визначаються мета, цілі й очікувані результати, окреслюються можливі ризики й обмеження проєкту, визначаються зацікавлені особи, розробляється загальна дорожня карта, готується короткий опис проєктної пропозиції. Вибір тематики проєкту й способів його реалізації є можливістю залучати студентів до технік генерації ідей, що сприятиме підготовці їх до впровадження відповідних практик у подальшому [CITATION Ani19 \l 1033]. Прикладами технік генерації ідей є світове кафе, мозковий штурм, метод GROW, метод стільців Діснея, метод SCAMPER тощо [CITATION Кри19 \l 1058]. Для структурованої презентації ідеї використовуються дерева проблем і рішень.

Розгляд етапу ініціації проєктів завершується формуванням постійних команд студентів, у складі яких вони будуть працювати над проєктом протягом наступних занять. Вивчаючи підходи до планування проєктів, сформовані команди виконують завдання з розробки, наприклад, концепції мобільного додатку, що може бути корисним у контексті певної проблеми реального світу. Після цього необхідно розробити дорожню карту, визначити ролі й обов'язки, створити документацію проєкту (WBS, OBS, діаграму Ганта тощо).

Під час занять особлива увага звертається на важливість командного планування, співпраці й контролю, забезпечення зворотного зв'язку. Враховуючи вплив позитивних емоцій і комунікації в групах на мотивацію студентів, доцільно виділяти час для криголамів, миттєвих опитувань, рефлексій тощо з використанням цифрових інструментів активної участі (наприклад, Slido, Mentimeter, Nearpod)[CITATION Дзя21 \l 1058]. Також у курсі доцільно впроваджувати елементи перевернутого й мікронавчання, зокрема для розкриття додаткових тем і питань. У такому випадку, студенти мають виконати певну підготовчу роботу перед заняттям, наприклад, переглянути відео чи прочитати статтю і залишити коментарі або відповіді та запитання тесту.

Підвищенню ефективності курсу сприятиме створення добре структурованого цифрового навчального середовища, наприклад, на базі Google Classroom, де публікуються матеріали курсу в різних форматах (презентації, лекційні записи, короткі відеоролики, корисні посилання, приклади та інше), тести, індивідуальні та групові завдання. Обов'язковим компонентом курсу є використання цифрових інструментів управління проєктами.

Упровадження інноваційних педагогічних методик передбачає використання поєднання формативного й сумативного оцінювання. Виконання індивідуальних завдань, тестування з теоретичних питань, результати миттєвих опитувань й інших активностей складають 50% від загальної кількості балів, групові завдання – 30% і командний проєкт – 20%.

Завершенням курсу є, так званий, «Ярмарок проєктів». Команди повинні презентувати свої ідеї та документацію проєкту. Оцінювання здійснюється викладачем, на основі визначених та доведених до відома студентів критеріїв та іншими студентами, що голосують за найкращий проєкт, залишають відгуки та ставлять запитання до доповідачів. Обов'язковим елементом підготовки до «Ярмарку проєктів» є опрацювання зі студентами методик створення ефективних презентацій. Студенти розглядають як ідентифікувати аудиторію, для якої буде презентовано проєкт, що впливає на вибір типу їх презентації – пітч-презентація, відеоролик, постер тощо. Опрацьовуються також вимоги до візуального оформлення презентацій, зокрема правила підбору кольорової гами, обсягу наповнення слайдів, забезпечення інтерактивної взаємодії з аудиторією з використанням сервісів миттєвих опитувань тощо.

Суттєвим підсиленням курсу є практика запрошення досвідчених менеджерів або вчителів інформатики, які мають досвід впровадження проєктно орієнтоване навчання у навчанні інформатики. Такий підхід сприятиме розкриттю зв'язків між проєктним менеджментом й практиками навчальних проєктів. Поєднуючи теорію, практичну реалізацію, співпрацю та презентації, майбутні вчителі інформатики зможуть поглибити розуміння проєктно орієнтованого навчання і підготуватися до впровадження цього підходу у власній освітній практиці.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Успішна реалізація проектно орієнтованого навчання, зокрема, для учнів старших класів, потребує від учителя інформатики володіння як педагогічними знаннями про цю технологію, так і ключовими поняттями й практиками проектного менеджменту. Надзвичайно важливим також є володіння актуальним цифровим інструментарієм управління проектами та організації спільної роботи, що дозволить зробити навчальні проекти максимально реалістичними, сприятиме формуванню в учнів навичок цифрової грамотності для сучасного світу.

У роботі пропонується практичний підхід до упровадження курсу «Технологія проектної роботи» в освітню програму підготовки студентів зі спеціальності 014.09 Середня освіта (Інформатика), за якого гнучко поєднуються індивідуальні й групові завдання та командні проекти. Організаційно-педагогічні умови формування навичок проектного менеджменту майбутніх учителів інформатики включають утвердження проблемних завдань як відправної точки для оригінальних студентських проектів, організація діяльності студентів у командах, наскрізне використання цифрового інструментарію підтримки проектної діяльності, комунікації й співпраці на всіх етапах роботи. При впровадженні курсу важливо підтримувати баланс між різноманітними педагогічними технологіями й видами оцінювання, враховуючи відгуки студентів і надаючи прості та зрозумілі інструкції.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження професійного стандарту за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)": Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 16.09.2023).
2. Zhang L., Ma Y. A study of the impact of project-based learning on student learning effects: a meta-analysis study. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. DOI:10.3389/fpsyg.2023.1202728.
3. Kokotsaki D., Menzies V., Wiggins A. Project-based learning: A review of the literature. *Improving schools*. 2016. Vol. 19, no. 3. P. 267–277. DOI:10.1177/1365480216659733.
4. David J. L. What Research Says About... / Project-Based Learning. *Educational Leadership*. 2008. Vol. 65, no. 5. P. 80–82. URL: <https://www.ascd.org/el/articles/project-based-learning> (date of access: 08.06.2023).
5. Knoll M. The Project Method: Its Vocational Education Origin and International Development. *Journal of Industrial Teacher Education*. 1997. Vol. 34, no. 3. P. 59–80.
6. Han S., Bhattacharya K. Constructionism, Learning by Design, and Project-Based Learning. *Emerging perspectives on learning, teaching, and technology* / ed. by M. Orey. 2001. P. 127–141. URL: <https://pirun.ku.ac.th/~btun/papert/design.pdf> (date of access: 18.07.2023).
7. Savery J. R. Overview of problem-based learning: Definitions and distinctions. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*. 2006. Vol. 1, no. 1. P. 9–20.
8. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник*. Київ: "Либідь", 1997. 366 с.
9. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. *Освітні технології: навч.-метод. посібник*. Київ: А.С.К., 2004. 255 с.

10. Пометун О. І., Пироженко Л. В. *Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник*. Київ: А.С.К., 2004. 144 с.

11. Сисоева, С. О. Особистісно орієнтовані педагогічні технології: метод проектів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика: науково-методичний журнал*. 2002. Т. 1, № 5. С. 73–80.

12. Троценко Д., Острога М. Проектні технології навчання інформатики в 6-му класі. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2022. Т. 10, № 2. С. 46–54. DOI:10.31110/2616-650X-vol10i2-006

13. Сікора Я. Б., Карплюк С. О., Грінчук І. О., Оленюк Д. О. Використання методу проектів на уроках інформатики в закладах загальної середньої освіти як одна із ефективних педагогічних технологій. *Перспективи та інновації науки*. 2022. Т. 8, № 13. С. 278–288. DOI:10.52058/2786-4952-2022-8(13)-278-288

14. Морзе Н. В., Барна О. В., Вембер В. П., Кузьмінська О. Г. Проектна діяльність як засіб формування ІКТ-компетентності учнів. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2014. Т. 3, № 51. С. 52–59.

15. *Інноваційні педагогічні методи в цифрову епоху: навч. посібник* / Дзябенко О. В. та ін. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня "Рута", 2021. 320 с.

16. Amo-Filva D., Fox P., Fonseca D., Poyatos C. Systematic Review on Which Analytics and Learning Methodologies Are Applied in Primary and Secondary Education in the Learning of Robotics Sensors. *Sensors*. 2021. Vol. 21, no. 1. P. 1–21. DOI:10.3390/s21010153.

17. Sumami W. The strengths and weaknesses of the implementation of project based learning: A review. *International Journal of Science and Research*. 2015. Vol. 4, no. 3. P. 478–484.

18. Настанова РМВОК та Стандарт з управління проектами. *Project Management Institute (PMI)*. URL: https://pmiukraine.org/wp-content/uploads/2022/08/PMBOK7_Ukr_ForPersonalUseOnly.pdf (дата звернення: 12.05.2023).

19. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. №1341. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p> (дата звернення: 14.09.2023).

20. Lutsenko G. Digital Collaboration Practices in Engineering Education. *26th International Conference on Interactive Collaborative Learning: Proceedings*, 26–29 September 2023, Madrid, Spain. P. 767–774.

21. Підготовка педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів до розроблення та застосування проектних технологій професійного навчання: тренінг-курс: навч.-метод. посібник / В. М. Аніщенко та ін. Київ: ІПТО НАПН України, 2019. 192 с.

22. Крицька, К. М. Методи активації професійної креативності. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. 6, № 16. С. 137–143.

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiami "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel z pochatkovoї osvity (z diplomom molodshoho spetsialista) [About the approval of the professional standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with a diploma of a junior specialist)"]": Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hohodarstva Ukrainy vid 23.12.2020 № 2736–20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (date of access: 16.09.2023). [in Ukrainian]
2. Zhang, L., & Ma, Y. (2023). A study of the impact of project-based learning on student learning effects: a meta-analysis study. *Frontiers in Psychology*, 14. DOI:10.3389/fpsyg.2023.1202728. [in English]
3. Kokotsaki, D., Menzies, V., & Wiggins, A. (2016). Project-based learning: A review of the literature. *Improving schools*, 19(3), P. 267–277. DOI:10.1177/1365480216659733. [in English]
4. David, J. L. (2008). What Research Says About... / Project-Based Learning. *Educational Leadership*, 65(5), P. 80–82.

URL: <https://www.ascd.org/el/articles/project-based-learning> (date of access: 08.06.2023). [in English]

5. Knoll, M. (1997). The Project Method: Its Vocational Education Origin and International Development. *Journal of Industrial Teacher Education*, 34(3), P. 59–80.

6. Han, S., & Bhattacharya, K. (2001). Constructionism, Learning by Design, and Project Based Learning. In M. Orey (Ed.), *Emerging perspectives on learning, teaching, and technology* (pp. 127-141). URL: <https://pirun.ku.ac.th/~btun/papert/design.pdf> (date of access: 18.07.2023). [in English]

7. Savery, J. R. (2006). Overview of problem-based learning: Definitions and distinctions. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 1(1), P. 9–20.

8. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk*. [Ukrainian Pedagogical Glossary]. Kyiv: "Lybid". 366 s. [in Ukrainian]

9. Piekhota, O. M., Kiktenko, A. Z., Liubarska, O. M. (2004). *Osvitni tekhnologii* [Educational Technologies]: navch.-metod. posibnyk. Kyiv: A.S.K. 255 s. [in Ukrainian]

10. Pometun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2004). *Interaktyvni tekhnologii navchannia* [Interactive Teaching Technologies]: naukovo-metodychnyi posibnyk. Kyiv: A.S.K. 144 s. [in Ukrainian]

11. Sysoieva, S. O. (2002). *Osobystisno oriientovani pedahohichni tekhnologii: metod proektiv* [Personality Oriented Technologies of Education: Method of Projects]. *Neperervna profesina osvita: teoriia i praktyka: naukovo-metodychnyi zhurnal*. 1(5), S. 73–80. [in Ukrainian]

12. Trotsenko, D., Ostroha, M. (2002). *Proiektni tekhnologii navchannia informatyky v 6-mu klasi* [Project technologies of computer sciences education in the 6th class]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*. 10(2), 46–54. DOI:10.31110/2616-650X-vol10i2-006. [in Ukrainian]

13. Sikora, Ya. B., Karpluk, S. O., Hrinchuk, I. O., Oleniuk, D. O. (2022). *Vykorystannia metodu proektiv na urokakh informatyky v zakladakh zahalnoi serednoi osvity yak odna iz efektyvnykh pedahohichnykh tekhnologii* [Use of project-based learning at information technology lessons in secondary education as one of effective pedagogical technologies]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*. 8(13), S. 278–288. DOI:10.52058/2786-4952-2022-8(13)-278-288. [in Ukrainian]

14. Morze, N. V., Barna, O. V., Vember, V. P., Kuzminska, O. H. (2014). *Proektna diialnist yak zasib formuvannia IKT-kompetentnosti uchniv* [Project activity as a means of forming students' ICT competence]. *Informatyka ta informatsiini tekhnologii v navchalnykh zakladakh*. 3(51), S. 52–59. [in Ukrainian]

15. Dziabenko, O. V., Morze, N. V., Vasylenko, S. V. ta in. (2021). *Innovatsiini pedahohichni metody v tsyfrovu epokhu* [Innovative pedagogical methods in the digital age]: navch. posibnyk. Kamianets-Podilskyi: TOV Drukarnia "Ruta", 320 s. [in Ukrainian]

16. Amo-Filva, D., Fox, P., Fonseca, D., & Poyatos, C. (2021). *Systematic Review on Which Analytics and Learning*

Methodologies Are Applied in Primary and Secondary Education in the Learning of Robotics Sensors. *Sensors*, 21(1), P. 1–21. doi:10.3390/s21010153 [in English]

17. Sumarni, W. (2015). The strengths and weaknesses of the implementation of project based learning: A review. *International Journal of Science and Research*, 4(3), P. 478–484. [in English]

18. Project Management Institute (PMI). (2019). *Nastanova PMBOK ta Standart z upravlinnia proiektamy* [A Guide to the Project Management Body of Knowledge and The Standard for Project Management]. URL: https://pmiukraine.org/wp-content/uploads/2022/08/PMBOK7_Ukr_ForPersonalUseOnly.pdf (date of access: 12.05.2023). [in Ukrainian]

19. *Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.11.2011 r. №1341*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п> (date of access: 14.09.2023). [in Ukrainian]

20. Lutsenko, G. (2023). *Digital Collaboration Practices in Engineering Education*. 26th International Conference on Interactive Collaborative Learning, (pp. 767–774). Madrid, Spain 26-29 September 2023. [in English]

21. Anishchenko, V. M., Hlushchenko, O. V., Kulalaeva, N. V. ta in. (2019). *Pidhotovka pedahohichnykh pratsivnykiv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv do rozroblennia ta zastosuvannia proektnykh tekhnologii profesiinoho navchannia* [Training of pedagogical workers of vocational and technical educational institutions for the development and application of project technologies of professional training]: treninh-kurs: navch.-metod. posibnyk. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy. 192 s. [in Ukrainian]

22. Krytska, K. M. (2019). *Metody aktyvatsii profesiinoy kreatyvnosti* [Professional creativity activation methods]. *Aktualni problemy psykholohii*. 6(16), S. 137–143. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛУЦЕНКО Галина Василівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри автоматизації та комп'ютерно-інтегрованих технологій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: проєктно орієнтоване навчання, цифровізація освітньої діяльності, навчання майбутніх учителів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LUTSENKO Galyna Vasyilivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associated Professor, Professor of the Department of Automation and Computer-Integrated Technologies Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy.

Scientific interests: project-based learning, digitalization of education, teacher training.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024 р.

УДК 376.011

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-46-52

МАТВЄЄВА Наталія Олексіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової освіти

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orsid.org/0000-0002-8495-7074>

e-mail: nataliematveieva@gmail.com

КЛЕПАР Марія Василівна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки початкової освіти

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1671-3710>

e-mail: mklepar10@gmail.com

**МУЗИЧНО-ВИХОВНІ КОНЦЕПЦІЇ МАРІЇ МОНТЕССОРІ ТА ЗОЛТАНА КОДАЯ
ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ**

У статті розкрито значення ідей та поглядів Марії Монтессорі та Золтана Кодая у навчально-виховному процесі освітнього закладу, організації музичного виховання та творчого розвитку здобувачів дошкільної та початкової освіти. Визначено концептуальні ідеї та погляди новаторів на особистість, етапи та специфіку її розвитку, організацію музичного виховання та залучення дитини до музичного мистецтва. Охарактеризовано наукові інтереси, практичне й теоретичне значення музично-виховних концепцій М. Монтессорі та З. Кодая; проаналізовано стрижневі їхні педагогічні постулати та принципи навчання музичної грамоти. Виокремлено переваги принципів музичного виховання та всебічного розвитку М. Монтессорі та З. Кодая, розкрито його напрямки; запропоновано музичні засоби та монтессорі-матеріали задля розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Акцентовано на актуальності використання в сучасному освітньому процесі різних видів музичної діяльності, форм та методів, дидактичних матеріалів, поділу освітнього середовища на зони, запропонованих новаторами.

Охарактеризовано види музичної діяльності та їх переваги у здійсненні виховного впливу на здобувачів освіти задля розширення знань про рідний народ та його культуру, формування практичних умінь та навичок, розвиток природних здібностей та таланту. Проаналізовано основні напрямки здійснення виховного впливу на особистість на основі упровадження у освітньо-виховній практиці музично-виховної концепції М. Монтессорі та З. Кодая.

Встановлено шляхи досягнення прогнозованих результатів навчання, виховання та розвитку особистості у процесі занять музикою за даними концепціями. Накреслено основні вимоги щодо використання методики Марії Монтессорі та педагогічних настанов Золтана Кодая у навчально-виховному процесі закладу освіти відповідно до навчальних можливостей, індивідуальних та вікових особливостей, специфіки розвитку та інтересів здобувачів освіти; визначено чинники впливу на підвищення ефективності даного процесу на різних етапах формування творчої особистості.

Ключові слова: музичні засоби, монтессорі-матеріали, музична діяльність, особистий простір, соціальна взаємодія, індивідуальний підхід, музичне виховання, творчі здібності.

MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education of
Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-7074>
e-mail: nataliematveieva@gmail.com

KLEPAR Maria Vasylivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the
Department of Pedagogy of Primary Education
of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1671-3710>
e-mail: mklepar10@gmail.com

**MUSIC AND EDUCATIONAL CONCEPTS OF MARIA MONTESSORI AND ZOLTAN KODAJ AS AN
IMPORTANT TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE PERSONAL SKILLS**

The article reveals the significance of the ideas and views of Maria Montessori and Zoltan in the initial developmental process of illumination, the organization of musical education and the creative development of preschool and post-primary education. The conceptual ideas and views of innovators on the peculiarities, the stages and specifics of its development, the organization of musical training and the education of a child to musical mysticism are indicated. The scientific interests, practical and theoretical significance of the musical and spiritual concepts of M. Montessori and Z. Kodaly are characterized; The most important pedagogical postulates and principles of musical literacy have been analyzed. The principles of musical learning and universal development were reinforced by M. Montessori and Z. Kodaly, who were revealed directly; musical skills and Montessori materials were used to develop the creative potential of preschool and early school age children. The emphasis is on the relevance of research in the daily process of illumination of various types of musical activity, forms and methods, didactic materials, and the division of the illumination medium into zones promoted by innovators.

The types of musical activity and their benefits in the current wave of education are characterized for expanding knowledge about the native people and their culture, the formation of practical skills and skills, the development of natural abilities and talent. The main directions of the work of whirlpool flow on the specificity are analyzed based on the development of the musical and whirlwind concept of M. Montessori and Z. Kodaly in the modern practice.

The path to achieving predicted results has been established by starting, learning and developing the specificity of the process by using music behind these concepts. The main advantages of Maria Montessori's method and Zoltan's pedagogical guidelines are highlighted, which allows the initial-evolutionary process to be enlightened to the basic abilities, individual and age-related characteristics, specifics of development and development. highlight the interests of producers; The officials are focused on improving the efficiency of this process at various stages of creative development.

Key words: musical abilities, Montessori materials, musical activity, special space, social interaction, individual approach, musical education, creativity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі модернізації та реформування національної системи освіти першочергового значення набуває звернення до інноваційних методів та прийомів, що стимулюють гармонійний розвиток особистості, а також

переосмислення освітньої парадигми й перехід до міждисциплінарних зв'язків у процесі навчання. Стрижневими завдання постають гуманізація освіти, реалізація особистісно-орієнтованої, компетентнісної моделі навчання і виховання. Відтак, людина та її унікальні якості постають у

центрі уваги, виступають на кшталт орієнтира, незамінного рушія прогресу в усіх галузях виробництва. З іншого боку, до особистості висуваються нові вимоги, які передбачають формування здатності протистояти руйнівному впливу техногенної цивілізації, готовності творити та збагачувати культурні, природні, загальнолюдські цінності. Про це, зокрема, наголошено у основних нормативних документах, а саме: Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про культуру» [4], Положенні «Про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти» [6], Концепції Нової української школи та інших. Концептуальні положення означених документів акцентовані на тому, що у процесі навчання, виховання та розвитку особистість повинна сформувати ключові компетентності, що дозволяють їй бути реалізованою у різних сферах (освіта, культура), самостверджуватись на базі набутих знань, самовиражатися та демонструвати власні смаки, ідеї, досвід та почуття за допомогою засобів мистецтва.

Практика свідчить, що розв'язання вище означених завдань залежить від пошуку нетрадиційних підходів до гармонійного розвитку особистості, здійснення ефективного її художньо-естетичного виховання, що своєю чергою потребує інноваційної діяльності, креативності, творчого підходу педагогів, а, отже, використання у процесі навчання та виховання інноваційних методів. На часі – наукове переосмислення прогресивних практичних надбань науки, техніки та культури задля їх ефективного впровадження та використання у змісті навчально-виховного процесу закладів загальної середньої та дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Означена проблема не нова й часто порушувалась в наукових колах. Так, гуманістичні концепції виховання, превалюючі принципи дитиноцентризму, самоцінності дитинства, природовідповідності, систематичності та поступовості виховного впливу на особистість порушували зарубіжні (Д. Дьюї, З. Кодай, Е. Кей, Я. Корчак, М. Монтессорі, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребель, С. Френе) й вітчизняні діячі, митці та науковці (С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський).

Мета – проаналізувати та продемонструвати переваги музично-виховних концепцій Марії Монтессорі та Золтана Кодая у процесі гармонійного розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Гармонійний розвиток особистості – основне завдання освіти на даному етапі. Сьогодні вважається, що людина має чимало природних задатків та здібностей, які слід розкрити у ранньому віці та розвивати у процесі її життєдіяльності. Відповідно це вимагає виховного впливу на особистість вже у ранньому віці, з одного боку, та його продовження у процесі навчання у школі, в дорослому житті (створення сприятливих умов розкриття природного потенціалу), з іншого. Ці та інші завдання можуть бути реалізовані шляхом

використання широкого спектру педагогічного інструментарію (засоби, методи, інновації, техніки та технології, авторські методики та розробки, програми, результати експериментального дослідження тощо) та завдяки обізнаності педагогів з творчим доробком відомих педагогів, діячів, новаторів минулого та сучасності.

Виклад основного матеріалу. Неординарні дослідження, отримані вченими та учителями-практиками є неоціненним досвідом підвищення ефективності діяльності учителя та школи у цілому. У контексті означеного звертаємо особливу увагу на нетрадиційні мистецько-освітні практики та технології, що позитивно впливають на творчий розвиток особистості [5, с. 100]. Однією з них є технологія вільного виховання дитини М. Монтессорі – відомої італійської лікарки, науковця, педагога, яка розробила та втілила на практиці авторську методику («Педагогіка Монтессорі») у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Практичне значення педагогічної технології авторки полягає у її доступності у використанні, креативності й спрямованості з метою «не зашкодити» дитині та удосконалити процес навчання і виховання дітей дошкільного віку з урахуванням їх нозології, сприяти адаптації та саморозвитку: «Допоможи дитині зробити це самій». Основною ідеєю педагогіки М. Монтессорі є те, що будь-яка реформа освіти має реалізуватися на благо особистості та з урахуванням її цінності. Нетрадиційні погляди дослідниці розкривали у своїх працях вітчизняні науковці Л. Андрушко, І. Дичківська, В. Золотоверх, А. Льченко, Н. Кравець, М. Левківський, Н. Лубенець, Т. Поніманська, М. Чепіль, С. Якименко та інші. У полі зору науковців – геніальність педагогічного впливу, вираженого у простих речах: надання педагогом допомоги дитині самостійно пізнавати світ, створення сприятливого виховного та розвивального середовища, наповнення його адаптованими засобами, матеріалами, пристосуваннями тощо. Важливим, на наш погляд, є те, що навчальні заняття за даною методикою М. Монтессорі не передбачали жодних порівнянь вихованців, їх змагання, виокремлення переваг чи недоліків, негативного оцінювання здібностей. Унікальним є своєрідне демократичне спрямування педагогіки М. Монтессорі, виражене у широких можливостях дітей, наданні їм свободи вибору та самопрезентації, сприяння реалізації прав особистості [7, с. 48]. Саме у такий спосіб вихованці мали змогу самостійно вибрати напрям свого розвитку, темп та ритм занять, їх часові обмеження, навчальні матеріали, іграє чи середовище спілкування та взаємодії. За такого підходу стрижневим завданням педагога виступає використання доступних засобів щодо підвищення самооцінки дитини, розвитку її самостійності й незалежності, чуттєвого сприйняття навколишнього світу та отримання нового власного досвіду спілкування із ним. Виокремимо основні правила педагогіки Монтессорі, що є найбільш дієвими, а саме:

- прийняття самостійних рішень;
- створення розвивального освітньо-виховного середовища, що мотивує та стимулює пізнавальну активність, розвиває творчі здібності;
- пряме залучення педагога до процесу навчання лише за потреби (на прохання дитини).

Цікавими, на наш погляд, є погляди М. Монтессорі щодо необхідності реалізації нав'язливого чи спеціального навчання. Основним, на міркування педагогині, є своєчасно розкрити природний потенціал дитини, виявити її сильні та слабкі сторони, спрямувати освітній процес на розвиток задатків та здібностей. Ці та інші постулати педагогіки М. Монтессорі базуються на таких *принципах* навчання, як-от:

1. здійснення індивідуального підходу (надання допомоги у реалізації свого природного потенціалу);

2. стимулювання самокорекції вихованців (діти повинні навчитися самостійно аналізувати, виявляти та давати оцінку власним помилкам, намагатись їх виправити);

3. усвідомлення поняття «особистий простір» (усвідомлення власного та положення різних предметів, формування правил «порядку розташування»);

4. організація соціальної взаємодії (створення груп вихованців різного віку, за якого формуватимуться навички піклування один про одного: старші допомагатимуть молодшим);

5. набуття нового життєвого досвіду та формування побутових умінь і навичок (при взаємодії з побутовими предметами) та інше.

Корисним у сучасному навчально-виховному процесі, на наше міркування, є запропонований М. Монтессорі метод музичного виховання, що своєю чергою передбачає самонавчання. Слушно зауважити, що авторка даної технології добре зналася на музиці й приділяла особливе значення розвитку музичного слуху. Як відомо, розвинений слух – важлива передумова розвитку мовлення, інтелекту, самореалізації особистості у повсякденному житті. Саме тому педагог вважала, що музичне виховання має носити методичний характер, не обмежуватися пасивним слуханням, співом або навчанням гри на інструменті, а навпаки – учні повинні бути залучені до творчості, створення музики, що є природною їх потребою імпровізувати. У такий спосіб вихованці можуть збагачувати сенсорні відчуття, розвивати мовлення та мислення, творчі й, зокрема, музичні здібності. На міркування М. Монтессорі це дає можливість не лише імпровізувати, й тренувати слух. Педагог акцентує увагу на створенні так званої «музичної зони», що має містити спеціальні матеріали та пристрої, як-от: шумові циліндри, кольорові, Маккероні та дзвіночки з різних матеріалів (дерево, кераміка, фарфор, метал, скло), кольорові ноти, набір олівців для запису мелодій, скринька музичних скарбів-предметів, що звучать, картки «Музичні інструменти» та «Ритми», перкусійні інструменти-барабани, джембе. Ці та інші дидактичні сенсорні монтессорі-матеріали позитивно впливають на розвиток слуху у дітей. Приміром, дзвіночки Маккероні – це класичний

розвитковий матеріал, що слугує дослідженню та порівнянню звуків за висотою. Загалом ці дзвіночки ідентичної форми та однакового розміру, але за удару молоточком вони видають звуки різних тонів. Слухання дзвіночків дозволяє дітям знаходити пари звуків однакової висоти, вибудовувати послідовні звукові ряди, ознайомлюватись з поняттями тонів-півтонів, інтервалів, акордів. З іншого боку, даний дидактичний матеріал налаштовує вихованців на творчість, позаяк здатний своїм кришталевим звучанням їх зачарувати.

Іншим дидактичним матеріалом, що доцільно використовувати у музичному вихованні, є скринька музичних скарбів – коробочка з побутовими предметами, які можуть звучати (зв'язка ключів, годинник, мішечок з камінчиками, пляшечки з наповнювачами, мушлі). Такі засоби привертають увагу вихованців до різних звуків, розвивають їх уяву та фантазію, що в результаті виявляється у самостійному використанні їх при розповіді казок, історій тощо. Практичність такого підходу полягає у тому, що музичні матеріали можуть бути присутні не лише в музичній чи сенсорній, а й у зоні (освітнє середовище за М. Монтессорі передбачає зонування на окремі складові за призначенням) грамоти або математики, що дозволяє дітям усвідомити взаємозв'язки явищ та предметів у навколишньому середовищі та світі у цілому. Практика засвідчує, що у музичній діють ті ж правила, що й у інших зонах монтессорі-простору. Так, вихованці, обравши собі заняття до вподоби, вирішують, де та у який спосіб хочуть працювати: на килимку чи за столом, самостійно чи з однолітками [3, с. 119].

Варто зазначити, що проведення музичних занять з дітьми дошкільного віку відбувається двічі на тиждень відповідно до поділу (підгрупи за віком). Тривалість заняття складає не більше 30 хвилин у дітей віком 2-3 років, 40 хвилин – у дошкільників молодшої групи, 45 хвилин – у дітей старшого дошкільного віку (5-6 років). Перевагами використання технології М. Монтессорі на заняттях у закладах дошкільної освіти є організація спільної діяльності (вивчення пісні, її розігрування багатьма способами, виконання разом з ритмічними рухами, здійснення підбору ритмічного супроводу, використання акомпанементу на ксилофонах, металофонах тощо), що своєю чергою допомагає відчутти й зрозуміти її зміст, мелодію, ритм, гармонію. Використання різних дидактичних монтессорі-матеріалів, музичних засобів можна поєднувати між собою у процесі вивчення дитячого фольклору (примовки, потішки, колискові), що збагачує вихованців новими знаннями народної культури, творчості та мистецтва.

Педагогіка М. Монтессорі не обмежується лише зонуванням, використанням спеціальних засобів та матеріалів. Доцільними для розвитку творчих здібностей дитини сьогодні є різноманітні ігри зі слухання тиші або так звані «уроки тиші» [2, с. 90]. Так, педагог М. Монтессорі стверджувала, що дитина сприймає світ звуків у процесі порівняння різних шумів та тиші. Відповідно, можна запропонувати наступну вправу:

Вправа 1. Діти стають у коло. Педагог називає дітей на ім'я пошепки (промовляючи дуже тихо). Далі – проспівує імена на одному, двох, трьох звуках. Діти, почувши власне ім'я, назване учителем, почергово підходять до нього. Практика підтверджує, що такі ігри-вправи до вподоби дітям та слугують формуванню уміння концентруватися на звуках, уважно слухати, порівнювати, виокремлювати.

У цілому вище означене дозволяє стверджувати, що технологія музичного виховання особистості М. Монтесорі є актуальна сьогодні та може бути використана в освітньому процесі задля опанування базових знань, формування практичних умінь і навичок, що лежать в основі творчого потенціалу, гармонійного розвитку особистості. Зв'язок даної технології з сучасною освітньою практикою вбачаємо й у її спрямуванні на засадничі принципи Базового освітнього компоненту та Концепції НУШ, а саме: дитиноцентризм, виокремлення самоцінності дитинства, особистісно-орієнтованого та індивідуалізованого навчання, демократичного підходу щодо реалізації прав та свобод особистості, принципу природовідповідності, максимальної творчості та креативності.

Позаяк ефективність освітнього процесу залежить від варіювання низки форм, методів, прийомів та засобів навчання і виховання, поєднання традиційного та інноваційного, пропонуємо використання в освітньому процесі творчої спадщини й унікальної музично-виховної концепції іншого видатного інноватора Золтана Кодая (1882–1967), відомого в історії угорської та світової педагогіки діяча, музиканта, автор-розробника освітніх програм, підручників та посібників («Спів та музика»), низки праць (музичні, фольклористичні, методичні, мистецтвознавчі), громадського діяча. Порушені ним проблеми залишаються на часі та перебувають у полі зору науковців та практиків. Ідеї, погляди та методологія Золтана Кодая мають особливе значення та використаються на практиці задля удосконалення системи музичного виховання Угорщини й мають практичне значення для вітчизняної системи освіти.

Так, проблеми музичного виховання Золтан Кодай розглядав у контексті гармонійного виховання людини, в межах універсальної культури, яка згідно його твердження включає традиції, естетичні смаки та духовні цінності. На міркування діяча, кінцева мета музичного виховання – це занурення особистості у внутрішній світ музики та культури задля взаємного її проникнення в душу учня. Вихідним положенням педагогічної концепції З. Кодая стало переконання у тому, що основою національної культури виступає народна музика, а тому головну увагу варто приділяти ознайомленню зі скарбами народної пісні. У цьому З. Кодай співзвучний з М. Монтесорі, яка пропонувала використовувати дитячий фольклор. Зокрема З. Кодай розглядав народну пісню на кшталт рідної музичної мови у дитячому віці. З цієї ж метою З. Кодай відібрав та систематизував низку методичних прийомів щодо організації

творчої діяльності дітей, а зокрема імпровізації, відтворення та сприймання музики задля їх гармонійного розвитку. У контексті означеного було виокремлено такі *види музичної діяльності*, як:

- використання співу як основного засобу ефективного розвитку музичних здібностей дітей та набуття ними музичної грамотності;
- імпровізування;
- засвоєння знань з історії музичного мистецтва.

Знайомство з музичним мистецтвом згідно концепції З. Кодая повинно відбуватись у декілька *етапів*, за певним алгоритмом: «підготовка-презентація-практика», а саме:

I етап – діти ознайомлюються з найпростішими інтервалами і ритмічними малюнками шляхом роботи з пісенним фольклором.

II етап – вивчають пісні, написані для дитячої аудиторії.

III етап – знайомство з творами видатних композиторів.

Загалом заохочення дітей до імпровізації ритмічних та мелодійних послідовностей, імпровізації у заданій музичній формі, створення мелодійного або ритмічного остінато виступає ефективним методом музичного виховання особистості, збагачення її новим досвідом творчої діяльності, прищеплення культурних цінностей. Тобто навчання дітей музики має відбуватись від отримання несвідомого досвіду, переходу несвідомого у свідоме до закріплення матеріалу. Одноголосно з М. Монтесорі З. Кодай зауважує на потребі опори на принципи дитиноцентризму та природовідповідності (доступності сприйманню згідно вікових особливостей та можливостей). Так, до прикладу, ознайомлення з новими музичними поняттями, на його твердження, передбачає поступовий перехід від найбільш доступних, простих для сприймання дитиною до більш складних.

Аналіз педагогічної спадщини З. Кодая дозволяє виокремити *основні принципи* та положення його системи музичного виховання, що доцільно використовувати у сучасній освітній практиці розвитку творчої особистості. До них належать:

- прищеплення любові до музики, культури та мистецтва шляхом організації та проведення музичних занять;

- музична освіта – потреба кожної особистості (її повинні здобувати усі без винятку: і майбутні професіонали-музиканти, і аматори-відвідувачі концертів);

- набуття музичної грамотності – це шлях до розвитку здатності «чути те, що ви бачите у нотах, і бачити те, що ви чуєте»;

- здійснення музичної освіти з раннього віку («за дев'ять місяців до народження – в утробі матері»);

- систематичність, послідовність, поступовість занять музикою (на думку З. Кодая – щоденно);

- музична освіта має ґрунтуватися на співі (позитивно впливає на фізичний, соціальний, емоційний та інтелектуальний розвиток дитини, а

голос є найдоступнішим музичним інструментом для розвитку внутрішнього слуху);

- навчання музики має базуватися на рідній мові, музиці свого народу (народна пісня та дитяча музична гра – найбільш дієві та доцільні засоби музичного навчання та виховання, формування практичних умінь і навичок, розвитку творчої особистості);

- в основі навчання – якісна музика (ретельність у виборі музичного матеріалу).

Як бачимо, низка принципів З. Кодая співзвучні з педагогікою М. Монтесорі та доволі актуальні сьогодні. Головне, на думку педагога-музиканта – це залучення дитини до культури та мистецтва у ранньому віці, використання багатства рідної мови, фольклору, що своєю чергою сприяє мовленнєвому, психічному, інтелектуальному розвитку особистості.

Отже, розвиток творчої особистості, пошук її природних задатків та здібностей передбачають сьогодні використання традиційних та інноваційних підходів в освітній практиці, варіювання низки методів, прийомів та засобів, їх взаємодоповнення та здійснення міждисциплінарного підходу, особистісно-орієнтованого та індивідуалізованого навчання. У нагоді педагогам-практикам можуть стати музично-виховні концепції видатних новаторів М. Монтесорі та З. Кодая, як такі, що мають особливе значення у збагаченні дітей знаннями творчої спадщини рідного народу та його культури, формуванні їх практичних умінь і навичок, пошуку та розвитку природних задатків та творчих здібностей. Стрижневі принципи та ідеї М. Монтесорі та З. Кодая актуальні й досі, позаяк спрямовані на гармонійний розвиток особистості на засадах рідної мови, культури та мистецтва, сприяння самовдосконаленню та творчому розвитку особистості. Поряд із тим, слід виокремити їхні спільні та відмінні риси.

В основі педагогічної концепції З. Кодая – опора на фольклорні джерела, народну культуру (народну пісню із її ладовою та метро-ритмічною основою); організацію колективного музичного виховання та творчого розвитку на основі співацьких хорових традицій; виокремлення загальнокультурних цінностей та пріоритетів [1, с. 187]. Дана авторська методика музичного виховання може бути успішно використана на сучасному етапі формування творчої особистості. Однак практика показує, що у закладах освіти України сьогодні використовуються лише окремі її складові. Приміром, метод ладової сольмізації у дошкільних закладах освіти та початковій школі не використовується з огляду на вікові та психофізіологічні особливості здобувачів освіти (у дітей здебільшого розвинена мимовільна увага; вони краще засвоюють яскраву, не тривалу у часі інформацію; засвоюють доступні для емоційного сприймання образи). Відповідно, вихованці дитячих садків та початкових класів шкіл (за винятком спеціальних музичних шкіл, у яких проводяться підготовчі курси для обдарованих дітей дошкільного віку з яскраво вираженими музичними здібностями) зазвичай не вивчають назви нот та звуків, ладову систему мажору та мінору тощо.

Натомість світова освітня практика підтверджує широке використання елементів національної фольклорної спадщини як засадничих підвалин формування основ національної культури, музично-естетичних смаків та ідеалів, що сприяє розвитку музичних здібностей дошкільнят та дітей молодшого шкільного віку.

Відтак музичне виховання та навчання за системою М. Монтесорі відрізняється від традиційного та спрямоване на сприяння самонавчанню дітей, пізнанню ними світу звуків та музики, розвитку їх творчих здібностей. Ефективність використання даної музично-виховної концепції полягає у створенні відповідних умов реалізації творчого потенціалу здобувачів освіти. Практика доводить, що на теренах нашої країни педагогіка М. Монтесорі є популярною та окремі її елементи внесені до низки освітніх програм розвитку дітей дошкільного віку, затверджених та рекомендованих Міністерством освіти та науки України.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Гуманізація сучасної освітньої галузі, виокремлення її пріоритетів, акцентування уваги на особистісно-орієнтованому, дитиноцентричному підході до навчання і виховання особистості виступають філософським підґрунтям та превалюючими ідеями нової української школи. Втілення означених ідей у освітній практиці потребує аналізу сучасних реалій шкільного життя, визначення актуальних проблем освіти, вивчення й упровадження передового педагогічного досвіду. Практичне значення мають сьогодні педагогічні ідеї М. Монтесорі та З. Кодая, використання яких слугує підвищенню ефективності навчання, виховання та розвитку особистості, формуванню Людини нового тисячоліття – творчої, креативної, відповідальної та здатної здійснювати самостійно вибір, проектувати власну життєву й траєкторію свого розвитку. Цінність обох представлених музично-виховних концепцій новаторів полягає, з одного боку, у їх співзвучності з актуальними проблемами освіти, відповідності сучасним часовим вимогам щодо підготовки здобувачів освіти до самостійної життєдіяльності, набуття ними базових знань та формування практичних умінь і навичок й, а з іншого, – у створенні сприятливого розвивального освітнього середовища, за якого відбувається становлення творчої особистості. Використання творчої спадщини М. Монтесорі та З. Кодая дозволяє розширити спектр виховного впливу на особистість шляхом вирішення дидактичних та виховних завдань у доступній формі, підвищити пізнавальну та творчу її активність. Ці та інші аспекти доводять, що інноваційні підходи у організації навчання та виховання засобами мистецтва, запропоновані М. Монтесорі та З. Кодеєм, є актуальними та можуть бути використані в сучасній освітній практиці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Білецька С. В. Дитиноцентризована педагогіка: теорія і практика західних країн: навч. посібник для студентів вищ. навч. закл. Харків: Факт, 2008. 255 с.

2. Дичківська І. М., Поніманська Т. І. М. Монтессорі: теорія і технологія. Київ: Слово, 2009. 304 с.
3. Завалко К. Педагогічна інноватика в теорії та практиці музичної освіти: монографія. Друкарня «Черкаський ЦНП», 2013. 520 с.
4. Закон України «Про культуру». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
5. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посібник. К.: КНУКіМ, 2006. 188 с.
6. Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти. Наказ 12.05.2023 № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-23#Text>
7. Хопта С.М. Педагогічні ідеї Марії Монтессорі в контексті сучасного освітнього простору. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 28. 2020. С. 48–52. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722906/1/10.pdf>

REFERENCES

1. Biletska, S. V. (2008). Dytynotsentrovana pedahohika: teoriia i praktyka zakhidnykh krain [Child-centered pedagogy: theory and practice in Western countries]: navch. posibnyk dlia studentiv vyshch. navch. zakl. Xarkiv: Fakt. 255 s. [in Ukrainian]
2. Dychkivska, I. M., Ponimanska, T. I. (2009). M. Montessori: teoriia i tekhnolohiia [M. Montessori: theory and technology]. Kyiv: Slovo. 304 s. [in Ukrainian]
3. Zavalko, K. (2013). Pedahohichna innovatyka v teorii ta praktytsi muzychnoi osvity [Pedagogical innovation in the theory and practice of music education]: monohrafiia. Drukarnia «Cherkaskyi TsNP». 520 s. [in Ukrainian]
4. Zakon Ukrainy «Pro kulturu» [Law of Ukraine "On Culture"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> [in Ukrainian]
5. Oleksiuk O. M. (2006). Muzychna pedahohika [Music pedagogy]: navch. posibnyk. K.: KNUKіM. 188 s. [in Ukrainian]
6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok zdiisnennia innovatsiinoi diialnosti u sferi osvity (2023). [About the approval of the Regulations on the procedure for carrying out innovative activities in the field of education]. Nakaz 12.05.2023 № 552.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-23#Text> [in Ukrainian]
7. Khopa, S. M. (2020). Pedahohichni idei Marii Montessori v konteksti suchasnoho osvitnoho prostoru. *Innovatsiina pedahohika* [Pedagogical ideas of Maria Montessori in the context of daily light]. Vyp. 28. S. 48–52. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722906/1/10.pdf> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МАТВЕСВА Наталія Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: навчання та виховання, розвиток дітей з особливими освітніми потребами.

КЛЕПАР Марія Василівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: етнопедагогіка, фольклор, формування світоглядної позиції особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: education and upbringing, development of children with special educational needs.

KLEPAR Maria Vasylivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: ethno pedagogy, folklore, philosophical positions.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2024 р.

УДК 378. 7. 373

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-52-56

МІРОШНІЧЕНКО Валентина Іванівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>
e-mail: mvi_2016@ukr.net

ГРУБІ Тетяна Вікторівна –

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8844-5842>
e-mail: bitavi_21@ukr.net

УРАХУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО КОЛЕДЖУ

Статтю присвячено обґрунтуванню доцільності урахування принципу толерантності у формуванні громадянської компетентності студентів технічного коледжу. До засадничих принципів виховання громадянської компетентності автори відносять такі: дотримання законності; повага до прав і свобод людини; забезпечення конфіденційності; неупереджене ставлення до особистості, толерантність. У площині педагогічної науки толерантність означає вміння кращого розуміння власного «Я», середовища, налагодження контактів з іншими представниками соціуму, взаємодії на засадах довіри та поваги. Для цього важливим є позитивне сприйняття оточуючих, віра в можливість людей, в їх кращі риси. Як представники суспільства, громади, певного кола студенти технічного коледжу виявляють терплячість до оточення.

Автори аналізують різні тлумачення толерантності як принципу суспільного розвитку. Установлено чинники, що інколи перешкоджають студентам технічних коледжів, зокрема відсутність системності у підходах до виховання толерантності у контексті формування громадянської компетентності, недостатність методичних засобів для забезпечення процесу виховання толерантності у контексті формування громадянської компетентності студентів технічного коледжу.

У формуванні громадянської компетентності набуття толерантності є складовою та пріоритетом освіти студентів технічного коледжу, оскільки концептуальною основою поряд із визначенням культурної різноманітності української нації є налагодження міжкультурного діалогу та взаємодії різних етнічних груп в українському суспільстві. Громадянське суспільство щодо міжкультурної взаємодії сприяє визнанню різноманіття культур, спрямовує вільний розвиток культур національних меншин, визнає унікальність та неповторність кожної окремої групи, забезпечує реалізацію їх прав на участь в освітньо-культурних процесах суспільства.

До основних методів формування громадянської компетентності студентів технічного коледжу авторами віднесено такі: усвідомлення толерантності як громадянської цінності (розповідь, роз'яснення, бесіда, переконування); формування досвіду вияву толерантності у громадській діяльності (розв'язування виховних професійних ситуацій, тренування, привчання); стимулювання толерантності у громадянській діяльності (заохочення, змагання).

Ключові слова: толерантність, формування громадянської компетентності, студенти технічного коледжу.

MIROSHNICHENKO Valentyna Ivanivna –

Doctor of Pedagogy, Professor, Head of the department of psychology, pedagogy and socio-economic disciplines, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>
e-mail: mvi_2016@ukr.net

GRUBI Tetiana Viktorivna –

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Docent of the department of psychology, pedagogy and socio-economic disciplines National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8844-5842>
e-mail: bitavi_21@ukr.net

CONSIDERATION OF TOLERANCES IN FORMING OF CIVIL COMPETENCE OF TECHNICAL COLLEGE STUDENTS

The article is devoted to the justification of the expediency of taking into account the principle of tolerance in the formation of civic competence of technical college students. The authors attribute the following to the fundamental principles of civil competence education: compliance with the law; respect for human rights and freedoms; ensuring confidentiality; unbiased attitude towards the individual, tolerance. In the field of pedagogical science, tolerance means the ability to better understand one's own "I", the environment, establish contacts with other members of society, and interact on the basis of trust and respect. For this, it is important to have a positive perception of others, to believe in the capabilities of people, in their best features. As representatives of society, community, a certain circle, students of the technical college show patience towards the surroundings.

The authors analyze different interpretations of tolerance as a principle of social development. Factors that sometimes hinder students of technical colleges have been identified, in particular, the lack of systematic approaches to the education of tolerance in the context of the formation of civic competence, the insufficiency of methodological tools to ensure the process of education of tolerance in the context of the formation of civic competence of students of the technical college.

In the formation of civic competence, the acquisition of tolerance is a component and priority of the education of technical college students, since the conceptual basis, along with the definition of the cultural diversity of the Ukrainian nation, is the establishment of intercultural dialogue and the interaction of different ethnic groups in Ukrainian society. Civil society in relation to intercultural interaction promotes the recognition of the diversity of cultures, directs the free development of the cultures of national minorities, recognizes the uniqueness and inimitability of each individual group, ensures the realization of their rights to participate in the educational and cultural processes of society.

The authors include the following as the main methods of forming the civic competence of technical college students: awareness of tolerance as a civic value (narration, explanation, conversation, persuasion); formation of experience of tolerance in public activities (resolving educational professional situations, training, habituation); stimulation of tolerance in civic activities (encouragement, competition).

Key words: tolerance, formation of civic competence, students of technical college.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розбудова України як демократичної та орієнтованої на європейські цінності держави ставить перед освітою завдання щодо застосування принципу толерантності у формуванні громадянської компетентності.

У переліку основних громадянських компетентностей, наведеному у підручнику з громадянської освіти поряд з такими компетентностями, як «берегти українські традиції та духовні цінності; усвідомлювати національну пам'ять та її вплив на суспільно-політичні процеси; знати європейські цінності, принципи демократії; розуміти права і свободи людини, вміти відстоювати власні права та права інших», значне місце посідає компетентність «розуміння власної

громадянської (державної), національної та культурної ідентичності, повага інших культур та етносів; розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, повага до гідності людини, толерантності, соціальної справедливості, добросовісності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та розв'язувати конфлікти» [1]. Це свідчить про обов'язковість у структурі та змісті громадянської компетентності здобувачів освіти толерантності. Водночас, результати аналізу практики формування громадянської компетентності, що урахуванню принципу толерантності не надається належна увага. Виникають суперечності між потребою урахування принципу толерантності та відсутністю

конкретних теоретико-методичних розробок у цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання формування толерантності різних категорій здобувачів освіти, зокрема вищої, є предметом досліджень багатьох сучасних науковців: педагогів, психологів, політологів, філософів, істориків. Так, проблема толерантності в контексті особистісного розвитку становить значний інтерес І. Беха, С. Бричок, Н. Кічук, Н. Колесніченко, С. Крука, Н. Тробюк, О. Троїцької та ін. Значний інтерес для нашого дослідження становлять праці О. Столяренко (виховання толерантності у студентів вищих навчальних закладів технічного профілю), Н. Барбелко (виховання міжкультурної толерантності студентів коледжів у процесі вивчення іноземної мови). Автори більшості досліджень розглядають толерантність як одну з умов професійної підготовки майбутніх фахівців (Ю. Гордієнко, О. Брюховецька, І. Кривошапка, О. Марченко, Н. Тробюк, С. Хілько).

Питання формування толерантності як елементу громадянської компетентності здобувачів вищої освіти як майбутніх фахівців потребує більш детального вивчення, зокрема це стосується студентів технічних коледжів як носіїв технічних фахових знань.

Метою статті є обґрунтування доцільності урахування принципу толерантності у формуванні громадянської компетентності студентів технічного коледжу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поділяємо думку С. Ніколаєнка, про те, «що в сучасному світі акценти переміщуються з формування всебічно розвиненої особистості на виховання громадянина з чіткими життєвими орієнтирами, дотримання національних та загальнолюдських цінностей, ідеалів гуманізму, патріотизму, взаєморозуміння, на активізацію його участі в розвитку українського суспільства та держави на засадах переконання у значимості ролі України в світовому товаристві, готовності відповідати за долю Української держави. Активізація виховних дій сприятиме формуванню активного громадянина з потужними фізичними, психічними, соціальними та духовними потенційними можливостями. Під час самореалізації та самоствердження у вихованців є можливість довести всебічний характер своєї особистісної сформованості» [2].

Щодо необхідності виховання дітей через усвідомлення ними низки правил та вимог висловлювались ще діячі педагогічної сфери минулого (А. Дистервег, Я. Коменський, І. Песталотці та ін.).

З урахуванням ризиків та викликів сучасності освітянам, науковцям, практикам доводиться розробляти сучасні підходи, щоб «оновити зміст процесу виховання з урахуванням деонтологічних засад, розвивати у школярів моральну стійкість, особистувідповідальність, повагу до особистості, людської гідності; мужність, сміливість, організованість, дисциплінованість» [3, с. 4–5]. До засадничих принципів виховання громадянської

компетентності можна віднести такі: дотримання законності; повага до прав і свобод людини; забезпечення конфіденційності; неупереджене ставлення до особистості, толерантність.

Слушною для нашого дослідження є думка Н. Колесніченко [4]. Дослідниця визначає основні чинники, що перешкоджають утвердженню прав людини в Україні. Серед цих чинників виокремлює такий: відсутність цілеспрямованої політики з формування толерантних відносин у суспільстві. Причому акцент робиться на недостатню роль педагогіки в цій площині. Вважаємо за необхідне коротко зупинитись на трактуванні поняття «толерантність».

Принцип толерантності актуалізується у сучасних умовах суспільного розвитку. Він є одним із найдієвіших у досягненні порозуміння між громадянами країни та світу. Як суспільну категорію толерантність варто розуміти як основу свободи, поваги до виявів особливостей іншої людини, культура компромісів. Громадянська компетентність передбачає міцне демократичне підґрунтя. Тому саме «через урахування толерантності вбачають успіх подальшого розвитку нашої держави науковці» [5]

Толерантність у перекладі з латині означає терпіння. Тобто, коли відсутня реакція на несприятливі фактори. До прикладу, толерантна людина, почувши думку, що відрізняється від її власної, не буде агресивно її сприймати. «Терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, ідей, вірувань є умовою стабільності та єдності суспільства» [5], щосвідчить про доцільність урахування толерантності у формуванні громадянської компетентності студентів технічних коледжів. З позиції педагогіки толерантність означає вміння кращого розуміння власного «Я», середовища, налагодження контактів з іншими представниками соціуму, взаємодії на засадах довіри та поваги. Для цього важливим є позитивне сприйняття оточуючих, віра в можливості людей, в їх кращі риси. Як представники суспільства, громади, певного кола студенти технічного коледжу виявляють терплячість до оточення.

Тлумачення толерантності у вітчизняному освітньо-науковому просторі отримало поширення і наприкінці ХХ ст., коли було ухвалено такий міжнародний документ, як Декларація принципів толерантності, затверджений Резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО у листопаді 1995 року. Документ подає таку дефініцію цього поняття: «здатність до поваги, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Толерантність визначається єдністю у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливає досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру» [6].

У «Посібнику з толерантності» [7] стверджується «на взаємозалежності тривалого і стабільного миру як ефективного інструменту, що запобігає та врегульовує суспільні конфлікти, та відсутності насильства. Толерантність визнається

політичним чинником формування взаємодії всередині суспільств та між ними. Толерантність є показником позитивних соціальних відносин і може сприяти досягненню сталого миру. Подібно цьому, за відсутності проявів толерантності (стосується ставлення, наприклад, до національних меншин, чи груп населення із завищеною вразливістю тощо) може відбутися певна напруженість, що спричиняє агресію, насильство, конфліктні ситуації та навіть війни».

Зокрема, О. Троїцька розглядає цей феномен як: «з одного боку, вияв складної багаторівневої та багатокомпонентної якісної характеристики, що уможлиблюється лише за умови здатності до емоційної чуйності, самоконтролю та емоційної стійкості; з іншого боку, як підставу плідності суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі людина-людина, здатності співпрацювати й вибудовувати конструктивний діалог на основі відкритості та поваги до іншого; а також як спроможність виключити агресію у сприйнятті відмінних від власних суджень, способу життя, способів поведінки, образів зовнішності і будь-яких інших особливостей людей та налагодження з ними довірливих, товариських взаємин, ухвалення компромісних рішень» [8].

У процесі творчих пошуків над дефініцією толерантності В. Орловська [9], отримує такі типи за різними критеріями:

1) спрямованість:

толерантність до інших(зовнішня) – переконливе бачення щодо наявності в інших оригінальної позиції чи думки; можливість уникати конфліктів через багатоаспектне сприйняття оточення, допустимість існування різних думок;

толерантність внутрішня (внутрішня стійкість) – збереження рівноваги у непередбачуваних ситуаціях: (пов'язаних з ризиками, страхами, побоюваннями невпевненістю у власних діях);

2) динаміка:

природна толерантність – характеризується виявами відкритості, допитливості, довірливості (притаманна малим дітям);

етична толерантність – передбачає особистісну асоціацію міжособистісна;

моральна толерантність – характеризується довірою, асоціюється із сутністю або внутрішнім «Я» людини (вона охоплює як повагу до цінностей інших, так і сприйняття власного внутрішнього світу, що спонукає особистість до витримки у напружених ситуаціях та конфліктах).

За результатами аналізу наукової літератури [7–9] доходимо висновку про визначальну роль толерантності у структурі громадянської компетентності. Результатом формування громадянської компетентності студентів технічних коледжів на основі принципу толерантності має бути громадянська компетентність, яка містить ознаки толерантності. Під час дослідження було встановлено, що студентам інколи перешкоджають певні чинники, зокрема відсутність системності у підходах до виховання толерантності у контексті формування громадянської компетентності, недостатність методичних засобів для забезпечення процесу виховання толерантності у контексті

формування громадянської компетентності студентів технічного коледжу.

Узагальнені результати аналізу наукових праць учених свідчать, що формування громадянської компетентності студентів технічного коледжу пов'язано з таким поняттям, як «толерантність». Толерантність – як правила, норми поведінки, які виражають терпимість у ставленні до інших людей, їх інтересів, уподобань. Вони реалізуються у повсякденній діяльності, під час професійної взаємодії тощо.

Для студентів технічного коледжу толерантність передбачає володіння відповідними нормами, способами і засобами їх здійснення. Це професійно важлива риса особистості майбутнього фахівця технічного профілю. Уже через кілька років їм доведеться виконувати роль керівників, організаторів і безпосередньо вміти виявляти толерантність до підлеглих та формувати у них здатність бути підлеглими один до одного, до оточуючих людей, здатність сприймати людей зі всіма їх особливостями, оцінювати за професійними якостями. Особистісна і громадянська компетентність студентів технічного коледжу визначається як інтегральна якість його особистості, яка забезпечує стійкість в умовах, що швидко змінюються, та не перешкоджає розвитку індивідуальних здібностей і талантів.

У формуванні громадянської компетентності набуття толерантності є складовою та пріоритетом освіти студентів технічного коледжу, оскільки концептуальною основою поряд із визначенням культурної різноманітності української нації є налагодження міжкультурного діалогу та взаємодії різних етнічних груп в українському суспільстві. Громадянське суспільство щодо міжкультурної взаємодії сприяє визнанню різноманіття культур, спрямовує вільний розвиток культур національних меншин, визнає унікальність та неповторність кожної окремої групи, забезпечує реалізацію їх прав на участь в освітньо-культурних процесах суспільства. Вивчення, усвідомлення та розуміння культури інших народів сприяє вихованню у студентів технічного коледжу таких якостей, як взаємоповага, солідарність, підтримка, без яких неможливим є формування громадянської компетентності.

Беручи до уваги думку Н. Колесніченко [4] щодо «наявності, з одного боку, факторів гальмування процесу утвердження прав людини в Україні, таких як, криміналізація суспільства, відсутність чіткості та поступовості у цілеспрямованій політиці з формування толерантних відносин у між його представниками, з іншого, акцентування уваги на недостатній ролі педагогіки в цьому напрямі», нами було виокремлено як основні методи формування громадянської компетентності студентів технічного коледжу такі: усвідомлення толерантності як громадянської цінності (розповідь, роз'яснення, бесіда, переконання); формування досвіду вияву толерантності у громадській діяльності (роз'язування виховних професійних ситуацій, тренування, привчання); стимулювання толерантності у громадянській діяльності

(заохочення, змагання). Щодо виховних форм, то найбільш дієвими вважаємо індивідуальні (консультації, індивідуальні кейс-проекти, творчі завдання) та групові (походи, робота у групах, тренінги).

Доцільним є проведення з педагогічними працівниками у межах заходів удосконалення громадянської компетентності методичних занять («Традиції толерантності у різних професійних групах»), проблемних семінарів-дискусій (із запрошенням видатних людей краю), наукових конференцій «Толерантна особистість – професіонал та громадянин». Метою таких заходів є розширення теоретичних знань та практичних умінь педагогічних працівників щодо формування громадянської компетентності студентів технічних спеціальностей з урахуванням принципу толерантності, зокрема розвивати їх уміння виховувати цей феномен у майбутніх фахівців в умовах освітнього процесу технічного коледжу.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, доходимо висновку щодо необхідності спрямування внутрішньої активності особистості студентів технічного коледжу для якісного перетворення власного «Я», у якому толерантність буде визначальною у формуванні їх громадянської компетентності. Тому перспективою подальших досліджень може бути розроблення діагностичного апарату, визначення та обґрунтування педагогічних умов формування громадянської компетентності студентів технічного коледжу з урахуванням принципу толерантності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Васильків І. Д. Громадянська освіта. Інтегрований курс, рівень стандарту. [Підручник для 10-го класу закладів загальної середньої освіти]. Тернопіль: Астон, 2018. 256 с.
2. Николаєнко С. Освіта в інноваційному поступі суспільства. *Освіта України*. 2006. 14 серпня. С. 2.
3. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : дис. ... доктора пед. наук. Харків, 2003. 430 с.
4. Колесніченко Н. М. Толерантність в системі забезпечення прав людини. *Наукові праці*. Вип. 109. Т. 122. С. 81–84.
5. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ, 2007. 576 с.
6. Декларація принципів толерантності від 16.11.1995 № 995_503 / База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503, ст. 1.1
7. Капітоненко М. Г. Культура миру : посібник з толерантності. Міжнародний центр перспективних досліджень. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/tolerantnist_2018_ukr.pdf
8. Троїцька О. М. Принципи діалогу і толерантності у розгортанні сучасного культурно-освітнього простору : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10. Київ, 2017. 431 с.
9. Орловська О. В. Толерантність та її сутнісні характеристики. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 5. С. 159–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_37

REFERENCES

1. Vasykiv, I. D. (2018). Hromadianska osvita. [Civil education. Integrated course, standard level]. Intehrovanyi kurs,

riven standartu. [Pidruchnyk dlia 10-ho klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity]. Ternopil: Aston, 256 s. [in Ukrainian]

2. Nikolaienko, S. (2006). Osvita v innovatsiinomu postupi suspilstva. [Education in the innovative progress of society]. *Osvita Ukrainy*. 14 serpnia. S. 2. [in Ukrainian]

3. Vasylieva, M. P. (2003). Teoretychni osnovy deontolohichnoi pidhotovky pedahoha [Theoretical foundations of deontological teacher training] : dys. ... doktora ped. nauk. Kharkiv, 430 s. [in Ukrainian]

4. Kolesnichenko, N. M. Tolerantnist v systemi zabezpechennia prav liudyny. [Tolerance in the system of ensuring human rights] *Naukovi pratsi*. Vyp. 109. T. 122. S. 81–84. [in Ukrainian]

5. Kremen, V. H. (2007). Filosofiia natsionalnoi idei [The philosophy of the national idea. Man. Education. Society]. *Liudyna. Osvita. Sotsium*. Kyiv. 576 s. [in Ukrainian]

6. Deklaratsiia pryntsyviv tolerantnosti [Declaration of principles of tolerance]. vid 16.11.1995 № 995_503 / Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/.st.1.1> [in Ukrainian]

7. Kapitonenko, M. H. Kultura myru : posibnyk z tolerantnosti. [A culture of peace: a guide to tolerance]. *Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen*. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/tolerantnist_2018_ukr.pdf [in Ukrainian]

8. Troitska, O. M. (2017). Pryntsyvy dialohu i tolerantnosti u rozghortanni suchasnoho kulturno-osvitnoho prostoru [Principles of dialogue and tolerance in the development of modern cultural and educational space]: dys. ... d-ra fil. nauk : 09.00.10. Kyiv. 431 s. [in Ukrainian]

9. Orlovska, O. V. (2012). Tolerantnist ta yii sutnisni kharakterystyky. [Толерантність та її сутнісні характеристики] *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina»*. № 5. S. 159–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_37 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МІРОШНІЧЕНКО Валентина Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: формування громадянської компетентності студентів технічного коледжу.

ГРУБІ Тетяна Вікторівна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: формування громадянської компетентності студентів технічного коледжу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MIROSHNICHENKO Valentyna Ivanivna – Doctor of Pedagogy, Professor, Professor of the Pedagogy Department, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine.

Scientific interests: formation of civic competence of technical college students.

GRUBI Tetiana Viktorivna – Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Dotcent of the department of psychology, pedagogy and socio-economic disciplines, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi.

Scientific interests: formation of civic competence of technical college students.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 378.4:785.071.2]:005.336.4

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-57-62

ЛЯШЕНКО Ольга Дмитрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності Київського університету імені Бориса Грінченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5840-8178>
e-mail: o.liashenko@kubg.edu.ua

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ-ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ДОСВІДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В УНІВЕРСИТЕТІ

Статтю присвячено проблемі формування у студентів-інструменталістів досвіду професійної діяльності в процесі фахового навчання в університеті. Проаналізовано погляди науковців щодо сутності понять «досвід» та «професійний досвід» у філософському, психологічному, соціолого-педагогічному, музично-виконавському аспектах. Визначено специфіку діяльності музиканта-інструменталіста (як виконавця й педагога) та вимоги освітньо-професійної програми щодо фахової підготовки студентів-інструменталістів в університеті. Окреслено напрямки (виконавський та педагогічний) формування у студентів досвіду професійної діяльності. Охарактеризовано етапи формування практичного виконавського досвіду майбутнього інструменталіста та зміст фахової підготовки учнів і студентів в інструментально-виконавських класах. Обґрунтовано значення індивідуальної, ансамблевої та оркестрової підготовки студентів у формуванні досвіду професійної діяльності інструменталіста. Зосереджено увагу на комплексному характері формування педагогічного досвіду студентів-інструменталістів на заняттях з фахових дисциплін. Розкрито завдання концертно-виконавської та педагогічної практик у формуванні професійного досвіду студентів. Формування у майбутніх інструменталістів досвіду професійної діяльності визначено як процес фахової підготовки студентів у системі навчальних занять з інструментально-виконавських, історико-теоретичних і методичних дисциплін, концертно-виконавської і педагогічної практик та результат, який характеризує рівень готовності студентів до професійної діяльності. Сформульовано висновки: 1) досвід є невід'ємною складовою професійної компетентності фахівця, а його формування є тривалим поетапним процесом; 2) професійний досвід музиканта-інструменталіста є емпіричним знанням про способи концертно-виконавської та музично-педагогічної діяльності; 3) формування у студентів-інструменталістів досвіду професійної діяльності здійснюється в процесі фахового навчання, збагачується й удосконалюється протягом багаторічної творчої діяльності.

Ключові слова: студент-інструменталіст, фахова підготовка, інструментальне виконавство, професійна діяльність інструменталіста, виконавський досвід, педагогічний досвід, формування професійного досвіду.

LIASHENKO Olga Dmytrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Instrumental Performance Skills at Borys Grinchenko Kyiv University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5840-8178>
e-mail: o.liashenko@kubg.edu.ua

FORMATION OF STUDENTS-INSTRUMENTALIST EXPERIENCE OF PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING AT THE UNIVERSITY

The article is devoted to the problem of forming students-instrumentalists experience of professional activity in the process of vocational training at the university. The views of scientists regarding the essence of the concepts of «experience» and «professional experience» in philosophical, psychological, socio-pedagogical, musical-performance aspects are analyzed. The specificity of the musician-instrumentalist activity (as a performer and teacher) and the requirements of the educational and professional program for the professional training of students-instrumentalists at the university are determined. The directions (performing and pedagogical) of forming students' experience of professional activity are determined. The stages of formation of practical performing experience of a future instrumentalist and the content of professional training of pupils and students in instrumental-performance classes are characterized. The importance of individual, ensemble and orchestral training of students in the formation of the experience of professional activity of an instrumentalist is substantiated. Attention is focused on the complex nature of the formation of pedagogical experience of instrumental students in the classes of professional disciplines. The tasks of concert performance and pedagogical practice in the formation of professional experience of students are revealed. The formation of future instrumentalists' experience of professional activity is defined as a process of students' professional training in the system of classes on instrumental-performance, historical-theoretical and methodical disciplines, concert-performance and teaching practice, as well as the result characterizing the level of students' readiness for professional activity. Conclusions are formulated: 1) experience is an integral component of the professional competence of a specialist, and its formation is a long phased process; 2) the professional experience of the musician-instrumentalist is the empirical knowledge of the ways of concert and performance and music-pedagogical activity; 3) formation of students-instrumentalist experience of professional activity is carried out in the process of professional training, is enriched and improved during many years of creative activity.

Key words: instrumentalist student, instrumental performance, professional training, professional activity of instrumentalist, performance experience, pedagogical experience, formation of professional experience.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна компетентність інструменталіста (як виконавця й педагога) залежить не тільки від рівня володіння фаховими знаннями й уміннями, але й від наявності

практичного досвіду, який збагачується й удосконалюється у процесі багаторічної творчої діяльності. Саме тому викладачі інструментально-виконавських дисциплін закладів вищої освіти приділяють велику увагу впровадженню в освітню

практику ефективних методик, спрямованих на формування у студентів професійного досвіду, що забезпечить швидку адаптацію молодих фахівців до педагогічної та концертно-виконавської діяльності.

Недостатня теоретична розробленість проблеми формування у студентів-інструменталістів досвіду професійної діяльності в період навчання в університеті обумовила *актуальність* нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досвід, його сутність і структура знайшли відображення у різних сферах наукового знання. Вітчизняними науковцями вже досліджено: філософсько-історичні основи досвіду як елемента пізнавальної і практичної діяльності (Ф. Канак [2]); соціальний аспект досвіду особистості (О. Назарук [6]); досвід як складову професійної компетентності майбутнього фахівця (С. Рудишин [11], С. Якименко [14] та інші); теоретичні основи формування первинного професійного досвіду у вихованців позашкільних навчальних закладів (В. Мачуський [4]); особливості формування досвіду виконавської діяльності учителів музичного мистецтва (Л. Лабінцева, О. Ляшенко [3]); методику формування досвіду музично-просвітницької діяльності майбутнього вчителя музики в процесі фортепіанної підготовки (О. Мельник [5]). Водночас, проблема формування у студентів-інструменталістів досвіду професійної діяльності в процесі фахової підготовки в університеті залишається малодослідженою, що й обумовило необхідність нашого наукового пошуку.

Мета статті – науково обґрунтувати сутність професійного досвіду та специфіку його формування у студентів інструментально-виконавської спеціальності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження проблеми формування досвіду професійної діяльності у студентів-інструменталістів обумовлене тим, що досвід є важливою складовою компетентності фахівця будь-якого профілю.

Поняття «досвід» у різних галузях науки трактується по-різному. У філософії досвід розглядають як: а) важливий, історично наскрізний елемент пізнавальної і практичної діяльності; б) одну із форм фіксації, збереження та передавання знання у процесі комунікації; в) емпіричне знання, здобуте у процесі життєдіяльності, практики, виробництва; г) інтуїтивно експліковане з практики знання; д) систему навичок до певної діяльності і підсумковий результат цілеспрямованої діяльності, яка потім використовується як загальна світоглядно-теоретична й методологічна основа суб'єкт-об'єктної взаємодії. З досвідом як категорією, що входить до структури діяльності, тісно пов'язані проблеми співвідношення традицій і новаторства у творчості, внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку науки тощо (Ф. Канак [2]).

Психологи визначають досвід як знання, навички, вміння, звички, цінності, соціальні установки тощо, які людина набуває у процесі соціалізації. Досвід (як і характер та спрямованість) входить до соціопсихічної підструктури особистості. За визначенням М. Варій, досвід є

специфічним психічним, яке об'єктивується у психіці і впливає на функціонування інших її підсистем. Він впливає на спрямованість особистості в соціальному просторі й часі [1, с. 621].

У соціолого-педагогічній літературі досвід розтлумачено як засноване на практиці чуттєво-емпіричне пізнання дійсності; а в широкому розумінні – як єдність умінь і знань. Педагогічний досвід характеризують як сукупність знань і навичок, набутих на основі й у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; як форму засвоєння педагогом раціональних здобутків минулої педагогічної діяльності. А передовий педагогічний досвід називають надійним критерієм істинності вироблених педагогікою теоретичних положень, принципів, правил, методів навчання і виховання та організаційних форм навчання підростаючих поколінь [12, с. 65–66].

Щодо професійного досвіду, то у повсякденні його розуміють як сукупність умінь та знань людини, накопичених при освоєнні професійних завдань та у процесі їх виконання. Наукове поняття професійного досвіду є дещо ширшим – його розглядають як частину життєвого досвіду особистості. До структури професійного досвіду науковці відносять: 1) усвідомлені компоненти (знання, орієнтири, перцептивні еталони правильного виконання трудових дій та їх результатів; упорядкована система знань про засоби, знаряддя праці, умови; трудові відносини, професійну поведінку, емоційні переживання тощо, що супроводжують професійну діяльність); 2) несвідомі компоненти (професійні звички, установки, стереотипи, способи оптимізації трудових прийомів, які розвантажують свідомість працівника від необхідності свідомого контролю рутинних, повторюваних форм активності та дають змогу суб'єкту зосередитися на мінливих моментах, які потребують творчості або становлять небезпеку). Професійний досвід не слід розуміти просто як сформовану структуру професійно важливих якостей [10, с. 148–150].

Узагальнюючи аналіз різних тлумачень поняття «професійний досвід», В. Мачуський сформулював власне розуміння поняття первинного професійного досвіду учнів, визначивши його як елементарну форму відбиття професійної діяльності, що, з одного боку, є сукупністю отриманих раніше знань про сутність професійних стосунків та понять, сформованих елементарних професійних умінь і навичок, з іншого – виступає необхідною умовою для подальшого їх збагачення [4, с. 258]. Це визначення є актуальним і для формування досвіду професійної діяльності у студентів музичних спеціальностей.

Деякі аспекти формування досвіду творчої діяльності майбутнього педагога-музиканта досліджено у наукових працях викладачів-інструменталістів. Досвід музично-просвітницької діяльності майбутнього вчителя музики в процесі фортепіанної підготовки О. Мельник інтерпретує як складне інтегративне особистісне утворення, що відображає певний художньо-естетичний рівень розвитку особистості і виступає процесом та

результатом її свідомої, цілеспрямованої взаємодії з учнівською молоддю з метою розповсюдження музично-естетичних знань, популяризації високохудожніх зразків світової музичної культури, активізації учнівського духовного потенціалу [5, с. 7]. Дослідниця зазначає, що просвітницька діяльність є важливим функціональним елементом педагогічної роботи музиканта, яка відзначається: синкретичним характером діяльності; використанням притаманних винятково музичному мистецтву засобів впливу; специфічними умовами проведення (публічність, сценічність); часом проведення (поза межами уроку); своєрідністю форм і методів [5, с. 6].

Досліджуючи проблему формування досвіду виконавської діяльності у майбутніх учителів музичного мистецтва, ми застосовували такі форми роботи зі студентами, які максимально відображають специфіку концертно-виконавської діяльності педагога-музиканта. До них ми відносимо: самостійну аналітичну діяльність студентів (проектування власної сценічної діяльності та формування здатності передбачати наперед різні виконавські ситуації); інтенсивний розвиток музичного мислення (засвоєння студентом знань про стиль композитора, історичну епоху, музичні жанри, про структуру твору та особливості музичної мови); оцінку та критичний аналіз концертних виступів студентів на тематичних мистецьких проєктах, лекціях-концертах, музично-літературних заходах тощо. Досвід виконавської діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва ми розуміємо як сутнісну характеристику особистості, яка досягається шляхом якісного засвоєння музично-теоретичних знань, практичних умінь і навичок пізнання та виконання музичного твору, а також вивчення виконавського досвіду відомих музикантів [3, с. 183].

У формуванні професійного досвіду вчителя музичного мистецтва науковці надають великого значення опануванню навичок практичної роботи з учнівськими оркестрами та ансамблями. До основних ознак такого досвіду Т. Пляченко відносить: 1) швидку адаптацію до нових умов діяльності; 2) спроможність встановити зв'язок між набутими знаннями і проблемною ситуацією та правильно вибрати процедуру – програму дій, що максимально відповідає певній педагогічній чи музично-виконавській ситуації; 3) сформованість навичок самоосвіти; 4) наявність власної позиції, сформованість власної думки, творчого іміджу, стилю роботи з учнівським музичним колективом; 5) досвід співпраці – уміння співпрацювати в колективі (групі, оркестрі, ансамблі); здатність застосовувати власні ансамблеві навички і вміння та керувати колективно-інструментальною діяльністю інших; уміння залагоджувати суперечки і конфлікти, приймати виважені рішення, що задовольняють спільні інтереси учасників педагогічного і музично-виконавського процесу; готовність нести відповідальність за свої вчинки та дії своїх вихованців [9, с. 266–267].

Аналіз наукових праць дає підстави констатувати, що поняття «досвід» органічно пов'язане з поняттям «діяльність», а формування

професійного досвіду майбутнього інструменталіста-виконавця (на відміну від майбутнього вчителя музичного мистецтва) має свою специфіку та здійснюється з урахуванням змісту фахової діяльності.

Специфіка діяльності музиканта-інструменталіста полягає в тому, що в ній органічно поєднуються дві функції – виконавця (соліста-інструменталіста, артиста ансамблю чи оркестру, концертмейстера) та педагога (викладача інструментально-виконавських дисциплін у закладах мистецької освіти).

Тому формування у майбутніх інструменталістів досвіду професійної діяльності має здійснюватись у двох напрямках – виконавському та педагогічному, що відповідає вимогам освітньо-професійних програм з інструментального виконавства, у яких визначено мету навчання студентів бакалаврату в університеті – «підготовка конкурентоспроможних високопрофесійних фахівців, які володіють навичками концертно-виконавської та педагогічної діяльності у сфері музичного мистецтва» [7; 8].

Основи практичного виконавського досвіду закладаються ще в процесі навчання майбутніх інструменталістів у початкових закладах спеціалізованої мистецької освіти (дитячих музичних школах, школах мистецтв) та позашкільних закладах освіти (центрах дитячо-юнацької творчості, музичних студіях тощо), де учні проходять спеціальну інструментальну підготовку на індивідуальних заняттях з фаху (у класі фортепіано, або баяна, акордеона, струнних, духових чи ударних інструментів), а також в ансамблевому й оркестровому класах (залежно від спеціальності).

Початковий етап формування виконавського досвіду учня-інструменталіста на індивідуальних заняттях з фаху здійснюється поетапно: 1) ознайомлення з будовою інструмента, функціями його складових частин, акустичними особливостями, регістрами тощо; 2) опанування виконавської постановки та засвоєння основних прийомів звуковидобування; 3) формування початкових навичок гри на інструменті (аплікатура, розподіл функцій рук) паралельно із засвоєнням нотної грамоти та специфіки нотації для певного інструмента; 4) формування навичок звуковедення (уміння користуватися педалью – для піаністів, розподіляти міх – для баяністів та акордеоністів, смичок – для скрипалів та віолончелістів, дихання – для виконавців на духових інструментах тощо); 5) розвиток техніки гри, навичок читання нотного тексту, поступове ускладнення виконавських прийомів у процесі засвоєння навчального технічного матеріалу (гам, вправ, етюдів) та художнього репертуару (інструментальних п'єс, творів великої форми або їх окремих частини); 6) формування елементарних навичок концертного виконавства та сценічної культури інструменталіста.

Слід зазначити, що початковий етап формування практичного виконавського досвіду юного інструменталіста має репродуктивний характер, оскільки здійснюється під безпосереднім

керівництвом викладача з фаху, коли учень буквально копіює виконавські прийоми свого педагога, наслідує його стиль в інтерпретації твору та сценічній поведінці, за якими легко прослідковується певна виконавська школа. Але у процесі повсякденних домашніх занять учня (за умови його обдарованості та наполегливості в досягненні поставленої мети) формується його індивідуальна виконавська манера та зачатки інтерпретаційних умінь.

Становлення майбутнього інструменталіста в музичному коледжі відзначається більшою самостійністю в опануванні нових «висот» інструментального виконавства та формуванні власного стилю гри і творчого іміджу. Набутий досвід випускники реалізують у творчій діяльності в різних концертних установах (як солісти-інструменталісти або учасники професійних музичних колективів) та музичних школах (як викладачі спеціального інструмента, ансамблевого та оркестрового класів).

Щодо практичної виконавської підготовки студентів університету, які здобувають спеціалізації «Інструментальне виконавство (фортепіано)» та «Інструментальне виконавство (оркестрові інструменти)», то вона здійснюється на заняттях з інструментально-виконавських дисциплін, пріоритетне місце серед яких посідає спеціальний інструмент. Індивідуальна форма проведення занять з фаху дає можливість: 1) розвинути виконавську техніку та природні музичні здібності студента з урахуванням рівня його доуніверситетської інструментальної підготовки; 2) засвоїти технологію роботи над гаммами, вправами, етюдами та інструментальними творами різних форм, стилів, жанрів, епох; 3) засвоїти методи і прийоми аудиторної та самостійної роботи студента над музичним твором; 4) розвинути інтерпретаційні уміння студента; 5) збагатити його концертний та педагогічний репертуар; 6) засвоїти сучасну естетику сольного інструментального виконавства, сформувати індивідуальну виконавську манеру та сценічну культуру студента.

Не менш важливими у формуванні виконавського досвіду майбутніх інструменталістів є ансамблеві дисципліни. Для піаністів – це фортепіанний дует, камерний ансамбль та концертмейстерський клас, де закладаються основи творчої комунікації студентів у процесі спільного виконання музичного твору. Для виконавців на оркестрових інструментах (баян, акордеон, скрипка, домра, бандура, гітара, труба, саксофон тощо) – це інструментальний ансамбль (ансамблі різного складу відповідно до обраного фаху) та оркестровий клас (малі симфонічні та естрадні оркестри, камерні струнні, оркестри народних інструментів, духові тощо), де студенти опановують та вдосконалюють навички колективної гри, засвоюють методи роботи над оркестровими творами та реалізують навички оркестрового диригування.

Саме у навчальних оркестрах та ансамблях створюються сприятливі умови для формування у студентів досвіду колективної музично-творчої діяльності. Науковці визначають такі музично-

інструментальні колективи як творчу лабораторію, у якій студенти мають змогу: вивчати специфіку оркестрового та ансамблевого виконавства; розвивати творчі здібності й індивідуальні інструментально-виконавські навички; оволодівати фаховими знаннями й уміннями, необхідними для оркестрово-ансамблевої діяльності (педагогічної, виконавської); набутти мінімальний досвід роботи з оркестром та ансамблем [9, с. 28].

Формування у студентів-інструменталістів педагогічного досвіду здійснюється комплексно – на заняттях з фахових методик, історико-теоретичних та інструментально-виконавських дисциплін. Основними складовими цього процесу ми визначили: 1) володіння методами навчання гри на спеціальному інструменті (відповідно до обраної спеціалізації) та знання методики викладання цієї дисципліни у спеціалізованих закладах початкової мистецької освіти; 2) розуміння специфіки та змісту інструментального навчання учнів дитячих музичних шкіл, шкіл мистецтв, центрів дитячо-юнацької творчості; 3) володіння базовими знаннями з педагогіки, психології та вміння реалізувати їх на практиці; 4) здатність застосовувати у професійній діяльності знання з історико-теоретичних дисциплін – історії музики та виконавського мистецтва, історії стилів та виконавської інтерпретації, основ композиції, гармонії, поліфонії, аналізу музичних творів; 5) уміння реалізувати власні навички виконавської майстерності у навчанні учнів-інструменталістів; 6) готовність виконувати функції викладача інструментально-виконавських дисциплін у закладах початкової мистецької освіти.

Важливим компонентом формування професійного досвіду студентів-інструменталістів є *практики*. Практична підготовка набула пріоритетного значення в освітньому процесі університету, що зафіксовано в освітньо-професійних програмах підготовки бакалаврів музичного мистецтва спеціалізації «Інструментальне виконавство», відповідно до чого у навчальних планах збільшено кількість кредитів/годин, відведених на різні види практик – навчальної та безвідривної педагогічної (в дитячих музичних школах, школах мистецтв), виробничої концертно-виконавської (у професійних музичних колективах, концертних організаціях, театрах тощо) [7; 8]. Безвідривна (від навчання) форма проведення практик дає можливість корелювати зміст навчання в інструментально-виконавських класах із змістом практичної діяльності майбутнього виконавця й педагога, а також коригувати окремі аспекти фахової підготовки студентів-інструменталістів безпосередньо під час проходження практики.

У процесі виробничих практик студенти мають закріпити набуті знання, уміння й навички, а також виявити здатність застосовувати їх у реальній педагогічній та концертно-виконавській діяльності, використовуючи при цьому: 1) відповідний інструментально-педагогічний та концертний репертуар; 2) уміння самостійно опрацьовувати твори різної форми, жанру, стилю; 3) навички самостійного пошуку та оброблення інформації, необхідної для педагогічної та концертно-

виконавської діяльності; 4) комунікативні уміння, які здебільшого формуються саме у процесі практичної діяльності викладача-інструменталіста.

Набутий за час навчання в бакалавраті професійний досвід студенти збагачують у процесі фахової підготовки в магістратурі, розвиваючи інструментально-виконавські та педагогічні уміння, а також опановуючи музикознавчі знання, дослідницькі та менеджерські навички, необхідні для концертно-виконавської діяльності та роботи викладача-інструменталіста у вищій школі.

Рівень готовності інструменталістів до професійної діяльності визначається у процесі державної атестації бакалаврів, яка проходить у формі публічного виконання студентом сольної концертної програми та атестаційного екзамену з методики викладання гри на музичному інструменті.

Отже, формування у майбутніх інструменталістів досвіду професійної діяльності можемо визначити як процес фахової підготовки студентів у системі навчальних занять з інструментально-виконавських, історико-теоретичних і методичних дисциплін, концертно-виконавської і педагогічної практик та результат, який характеризує рівень готовності студентів до професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Узагальнення результатів нашого наукового пошуку дає можливість сформулювати висновки: 1) досвід є невід'ємною складовою професійної компетентності фахівця, а його формування є тривалим поетапним процесом; 2) професійний досвід музиканта-інструменталіста є емпіричним знанням про способи концертно-виконавської та музично-педагогічної діяльності; 3) формування у студентів-інструменталістів досвіду професійної діяльності здійснюється в процесі фахового навчання, збагачується й удосконалюється протягом багаторічної творчої діяльності.

Проведене наукове дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. Окремого дослідження потребують також методи формування комунікативного досвіду студентів університету на заняттях з інструментально-виконавських дисциплін.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
2. Канак Ф. Досвід. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.). Київ : Абрис, 2002. С. 169–170.
3. Лабінцева Л. П., Ляшенко О. Д. Формування досвіду виконавської діяльності учителів музичного мистецтва. *Освітологічний дискурс* : електронне наукове фахове видання. Київський ун-т ім. Б. Грінченка. 2015. № 3 (11). С. 175–185. URL : <http://www.od.kubg.edu.ua/>.
4. Мачуський В. В. Теоретичний аналіз поняття первинного професійного досвіду учнів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Кіровоград, 2010. Вип. 14, кн. 1. С. 251–259.
5. Мельник О. П. Формування досвіду музично-просвітницької діяльності майбутнього вчителя музики в процесі фортепіанної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2012. 20 с.
6. Назарук О. М. Досвід особистості: соціальний аспект. URL : <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/18/111>.
7. Освітньо-професійна програма 025.00.03 «Інструментальне виконавство (фортепіано)» першого

(бакалаврського) рівня вищої освіти за галуззю знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2021. 24 с.

8. Освітньо-професійна програма 025.00.04 «Інструментальне виконавство (оркестрові струнні, народні, духові та ударні інструменти)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за галуззю знань 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2021. 23 с.

9. Пляченко Т. М. Підготовка майбутнього вчителя музики до роботи з учнівськими оркестрами та інструментальними ансамблями : монографія. Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2010. 428 с.

10. Психология труда, инженерная психология и эргономика : учебник для академического бакалавриата / под ред. Е. А. Климова, О. Г. Носковой, Г. Н. Солнцевой. Москва : «Юрайт», 2015. 618 с.

11. Рудишин С. Д. Системний підхід до вищої освіти в Україні: освіченість, компетентність, національні цінності. *Педагогіка і психологія : Вісник НАПН України*. 2013. № 3 (80). С. 69–75.

12. Соціолого-педагогічний словник / уклад. С. У. Гончаренко, В. В. Радул та ін. ; за ред. В. В. Радула. Київ : ЕксОб, 2004. 304 с.

13. Філософський словник соціальних термінів / за заг. ред. В. П. Андрушенка. Вид. 3-є, доп. Київ ; Харків : «Р.И.Ф.», 2005. 672 с.

14. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу : науковий посібник / під заг. ред. С. І. Якименко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 464 с.

REFERENCES

1. Varii, M. Y. (2009). *Zahalna psykholohiia [General Psychology]* : pidr. dlia stud. vyshch. navch. zakl. 3-tie vyd. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. 1007 s. [in Ukrainian].
2. Kanak, F. (2002). *Dosvid. Filozofskiy entsyklopedychny slovnyk [Experience. Philosophical encyclopedic dictionary]* / V. I. Shynkaruk (hol. redkol.). Kyiv : Abrys. S. 169–170 [in Ukrainian].
3. Labintseva, L. P., Liashenko, O. D. (2015). *Formuvannya dosvidu vykonavskoi diialnosti uchyteliv muzychnoho mystetstva [Formation of the experience of performing activity of music teachers].* *Osvitlohichnyi dyskurs : elektronne naukove fakhove vydannya. Kyivskiy un-t im. B. Hrinchenka.* № 3 (11). S. 175–185. URL : <http://www.od.kubg.edu.ua/> [in Ukrainian].
4. Machuskiy, V. V. (2010). *Teoretychnyi analiz poniattia pervynnoho profesiinoho dosvidu uchniv [Theoretical analysis of the concept of primary professional experience of students].* *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannya ditei ta uchnivskoi molodi : zb. nauk. prats. Kirovohrad. Vyp. 14. kn. 1.* S. 251–259 [in Ukrainian].
5. Melnyk, O. P. (2012). *Formuvannya dosvidu muzychno-prosvitnytskoi diialnosti maibutnoho vchytelia muzyky v protsesi fortepiannoi pidhotovky [Formation of the experience of musical and educational activity of the future music teacher in the process of piano training]* : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
6. Nazaruk, O. M. *Dosvid osobystosti: sotsialnyi aspekt [Personal experience: the social aspect].* URL : <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/18/111> [in Ukrainian].
7. *Osvitnio-profesiina prohrama 025.00.03 «Instrumentalne vykonavstvo (fortepiano)» (2021).* [Educational and professional program 025.00.03 «Instrumental performance (piano)»] pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za haluzziu znan 02 «Kultura i mystetstvo» spetsialnosti 025 «Muzychne mystetstvo» / Kyivskiy un-t im. B. Grinchenka. Kyiv. 24 s. [in Ukrainian].
8. *Osvitnio-profesiina prohrama 025.00.04 «Instrumentalne vykonavstvo (orkestrovi strunni, narodni, dukhovi ta udarni instrumenty)» (2021).* [Educational and professional program 025.00.04 «Instrumental performance (orchestral strings, folk, wind and percussion instruments)»] pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za haluzziu znan 02 «Kultura i mystetstvo» spetsialnosti 025 «Muzychne mystetstvo» / Kyivskiy un-t im. B. Grinchenka. Kyiv. 23 s. [in Ukrainian].
9. Pliachenko, T. M. (2010). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia muzyky do roboty z uchnivskymy orkestramy ta instrumentalnymy ansambliamy [Preparing future music teachers to work with student orchestras and instrumental ensembles]* : monohrafiia. Kirovohrad : «Imeks-LTD». 428 s. [in Ukrainian].
10. *Psihologiya truda, inzhenernaya psihologiya i ergonomika (2015).* [Psychology of work, engineering psychology and ergonomics] : uchebnik dlya akademicheskogo bakalavriata / pod red. E. A. Klimova, O. G. Noskovo, G. N. Solncevoi. Moskva : «Yurait». 618 s. [in Russian].
11. Rudyshyn, S. D. (2013). *Systemnyi pidkhid do vyshchoi osvity v Ukraini: osvichenist, kompetentnist, natsionalni tsinnosti [Systemic approach to higher education in Ukraine: education, competence, national values].* *Pedahohika i psykholohiia : Visnyk NAPN Ukrainy.* № 3 (80). S. 69–75 [in Ukrainian].

12. Sotsiolo-ho-pedahohichnyi slovnyk (2004). [Sociological and Pedagogical Dictionary] / uklad. S. U. Honcharenko, V. V. Radul ta in. ; za red. V. V. Radula. Kyiv : EksOb. 304 s. [in Ukrainian].

13. Filozofskyi slovnyk sotsialnykh terminiv (2005). [Philosophical Dictionary of Social Terms] / za zah. red. V. P. Andrushchenka. Vyd. 3-ye, dop. Kyiv ; Kharkiv : «R.Y.F.». 672 s. [in Ukrainian].

14. Formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu (2011). [Formation of Future Teacher's Professional Competence in a Higher Educational Institution]: naukovyi posibnyk / pid zah. red. S. I. Yakymenko. Kyiv : Vydavnychiy Dim «Slovo». 464 s. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛЯШЕНКО Ольга Дмитрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка інструменталістів-виконавців в умовах університетської освіти; методика викладання інструментально-виконавських дисциплін у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LIASHENKO Olga Dmytrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Instrumental Performance Skills Borys Grinchenko Kyiv University.

Research interests: professional training of instrumentalists-performers in the context of university education; teaching methods for instrumental-performing disciplines in higher education.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 378.147: 37.013.42

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-62-65

ПРИМА Раїса Миколаївна –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>
e-mail: primar@ukr.net

ПРИМА Дмитро Анатолійович –

доктор педагогічних наук, професор
кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>
e-mail: primad35@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ

У статті розглянуто деякі аспекти питання формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у педагогічному коледжі через аналіз й уточнення поняття «методична компетентність», «методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів», можливостей освітнього середовища педагогічного коледжу у досліджуваному процесі. Актуалізовано значущість методичної компетентності, що спрямовує вектор індивідуальної траєкторії якісної професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів як агента змін, конкурентоспроможного на ринку освітніх послуг, здатного ефективно організовувати освітній процес, готового до впровадження інновацій, стратегій критичного та креативного мислення, вибудовування компетентнісної моделі навчання. Для термінологічної чіткості проаналізовано й уточнено зміст поняття «методична компетентність», що дозволило визначити змістове наповнення конструкту «методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів» та авторську позицію щодо його дефініціювання. У процесі проведеної аналітичної діяльності підсумовано, що вчені розглядають методичну компетентність як системне особистісне утворення, як систему наукових, психологічних, педагогічних, предметних знань та професійно-методичних умінь, сукупність знань, умінь, практичного досвіду та наявних педагогічних здібностей. З'ясовано, що освітній процес формування методичної компетентності передбачає ретельно продуману систему і ефективні методи навчання майбутнього вчителя початкових класів, зокрема в середовищі педагогічного коледжу, у проекції їх оцінювання крізь призму професійної значущості, для вирішення методичних завдань і рефлексії власної професійно-педагогічної діяльності. Поняття «методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів» трактовано як цілісне, інтегративне особистісно-професійне утворення, що акумулює сукупність професійно-педагогічних, загальнодидактичних і методичних знань, умінь, компетенцій, досвіду, набутих під час професійної підготовки в освітньому процесі педагогічного коледжу.

Ключові слова: здобувач освіти, компетентність, майбутній учитель початкових класів, методична компетентність, освітній процес, педагогічний коледж, професійна підготовка.

PRIMA Raisa Mykolayivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3278-1900>
e-mail: primar@ukr.net

PRIMA Dmytro Anatoliyovych –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2102-9932>
e-mail: primad35@ukr.net

ON THE QUESTION OF FORMATION OF METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY GRADES IN A TEACHER'S COLLEGE

The article examines some aspects of the issue of the formation of methodological competence of future primary school teachers in a pedagogical college through the analysis and clarification of the concept of "methodical competence", "methodical competence of a future primary school teacher", the possibilities of the educational environment of the pedagogical college in the research process. The significance of methodical competence, which directs the vector of the individual trajectory of quality professional and pedagogical training of the future primary school teacher as an agent of change, competitive in the market of educational services, capable of effectively organizing the educational process, ready to implement innovations, strategies of critical and creative thinking, building a competence model of learning, has been updated. For terminological clarity, the meaning of the concept of "methodical competence" was analyzed and clarified, which allowed to determine the content of the construct "methodical competence of the future primary school teacher" and the author's position regarding its definition. In the process of the conducted analytical activity, it was concluded that scientists consider methodical competence as a systematic personal education, as a system of scientific, psychological, pedagogical, subject knowledge and professional and methodical skills, a set of knowledge, skills, practical experience and existing pedagogical abilities. It has been found that the educational process of forming methodical competence involves a carefully thought-out system and effective methods of training the future teacher of primary classes, in particular in the environment of a pedagogical college, in the projection of their assessment through the prism of professional significance, for solving methodical tasks and reflecting on one's own professional and pedagogical activity. The concept of "methodical competence of the future primary school teacher" is interpreted as a holistic, integrative personal and professional education that accumulates a set of professional-pedagogical, general didactic and methodical knowledge, skills, competencies, experience acquired during professional training in the educational process of a pedagogical college.

Key words: student of education, competence, future primary school teacher, methodical competence, educational process, pedagogical college, professional training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні реформаційні процеси в системі вітчизняної освіти, спричинені масштабними трансформаціями освітньої парадигми, переглядом змісту навчання, використанням таких підходів до освітнього процесу, які сприяли б формуванню компетентних фахівців, здатних максимально реалізувати свій потенціал у конкретній сфері професійної діяльності, актуалізують питання модернізації вищої освіти, вдосконалення традиційної системи професійно-методичної підготовки майбутніх учителів, зокрема початкових класів.

Нова українська школа потребує «нового» вчителя – агента змін, конкурентоспроможного на ринку освітніх послуг, здатного ефективно організовувати освітній процес, готового до впровадження інновацій, стратегій критичного та креативного мислення, вибудовування компетентнісної моделі навчання. При цьому саме методична компетентність спрямовує вектор індивідуальної траєкторії якісної професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів.

Аналіз актуальних досліджень. Науковий характер порушеної проблеми засвідчується різноаспектністю її студіювання у площині компетентнісної парадигми освіти. Зокрема, міцним теоретико-методологічним підґрунтям є наукові розвідки, де розкриваються питання підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності (Н. Бідюк, Р. Гуревич, О. Савченко та ін.). Проблема формування і розвитку професійних компетентностей майбутніх учителів початкових класів розглядається у працях О. Біди, Л. Бірюк, О. Будник, Т. Грітченко, О. Дубасенюк, Н. Кічук, О. Комар, І. Осадченко, І. Пальшкової, Р. Пріми, О. Савченко, С. Скворцової та ін.

Методична компетентність аналізується вченими у ракурсі професійної компетентності вчителя, як її структурна складова (І. Акуленко, А. Кузьмінський, О. Матяш, та ін.). Значний науковий інтерес до предметно спрямованого трактування методичної компетентності вчителя у

площині викладання певних навчальних предметів, а саме: іноземної мови (В. Баркасі, О. Бігич, І. Михалевська, І. Пінчук та ін.), фізичної культури (Р. Карпюк, О. Онопрієнко, О. Смакула та ін.), математики (І. Акуленко, А. Кузьмінський, В. Моторіна, Н. Тарасенкова, С. Скворцова та ін.), фізики (О. Лебедева, О. Ткаченко та ін.), української мови та літератури (О. Семенов, В. Сидоренко та ін.). Менш дослідженою нам видається методична компетентність учителя початкових класів (Н. Глузман, Л. Коваль, Т. Руденко та ін.).

Мета статті: розглянути деякі аспекти питання формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у педагогічному коледжі через аналіз й уточнення поняття «методична компетентність», «методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів», можливостей освітнього середовища педагогічного коледжу у досліджуваному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім відзначимо, що вчені послуговуються різною термінологією, характеризуючи методичну компетентність учителя-предметника, як-от: предметно-методична компетентність, професійно-методична компетентність. Тому для термінологічної чіткості вважаємо за необхідне проаналізувати й уточнити зміст поняття «методична компетентність», що дозволить визначити змістове наповнення конструкту «методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів» та авторську позицію щодо його дефініціювання.

За твердженням Г. Локаревої, В. Ніконенко, предметно-методична компетентність є однією зі складових частин професійної компетентності, що проявляється у здатності вчителя здійснювати освітній процес у закладах загальної середньої освіти на основі професійних (предметних, психолого-педагогічних, методичних) знань, умінь, навичок і практичного досвіду [4].

Предметно-методична компетентність, як слушно зауважує Н. Опанасенко, дає можливість учителю актуалізувати свій педагогічний потенціал,

оволодіти знаннями методологічних і теоретичних основ методики навчання різних предметів, концептуальних основ структури і змісту сучасних засобів навчання, вдало застосовувати знання в педагогічній діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції [6].

Звертаємо увагу на те, що в науковому дискурсі попри значну опрацьованість порушеної проблеми трактування поняття «методична компетентність учителя» є предметом наукової полеміки. До прикладу, на думку Я. Гаєвець, – це «системне особистісне утворення, яке виявляється у здатності до здійснення та організації процесу навчання з предмета на рівні сучасних вимог, спроможності успішного розв'язування методичних задач, що ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до викладання предмета» [1, с. 41].

Конструктивною видається позиція А. Мармуль, згідно з якою методична компетентність характеризується як «система наукових, психологічних, педагогічних, предметних знань та професійно-методичних умінь, які базуються на знаннях дидактичних методів, принципів і прийомів та сприяють формуванню всіх компонентів професійної компетентності [5, с. 177].

За визначенням Н. Цюлюпи, методична компетентність учителя характеризується як система знань, умінь, практичного досвіду та наявних педагогічних здібностей, спрямованих на реалізацію професійної діяльності з одночасною здатністю до постійного самовдосконалення [10].

Отже, проведена аналітична діяльність дозволяє підсумувати, що вчені розглядають методичну компетентність як системне особистісне утворення, як систему наукових, психологічних, педагогічних, предметних знань та професійно-методичних умінь, сукупність знань, умінь, практичного досвіду та наявних педагогічних здібностей.

Щодо феномену «методична компетентність майбутнього вчителя», то це поняття також неоднозначно дефініціюється вченими.

О. Процишина у площині аналізу структури методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи, характеризує цей феномен як здатність організувати та проводити заняття, застосовувати знання та вміння з методики викладання різних дисциплін для реалізації освітніх завдань [7, с. 67].

Нам імпонує думка К. Ткаченко щодо визначення методичної компетентності майбутнього вчителя як системної цілісності взаємозв'язаних компонентів, якості особистості й готовності майбутнього вчителя до навчально-виховної діяльності в школі [8, с. 6].

О. Козирева наголошує, що методична компетентність – це інтегративна властивість особистості педагога, яка визначає його готовність і здатність ефективно вирішувати методичні завдання в процесі реалізації цілей навчання, пов'язаних із формуванням комунікативної компетентності, освітою, вихованням і розвитком учнів [3, с. 8].

У ракурсі предметно спрямованості характеризує методичну компетентність майбутніх учителів початкових класів А. Фрумкіна, трактуючи це поняття як здатність володіти методичним апаратом пред'явлення й активізації базових знань і з певного предмета [9, с. 32].

Суголосно вважаємо думку О. Жигайло та О. Гунзи, позаяк, за твердженням учених, методичну компетентність майбутніх учителів початкових класів у процесі викладання дисциплін природничо-математичного циклу є підстави визначати як інтегральну якість особистості, що виявляється у здатності провадити діяльність, на основі знань, умінь, навичок, цінностей і досвіду, яких набули майбутні педагоги під час вивчення природничо-математичних дисциплін, особистісного ставлення до діяльності і предмета діяльності [2, с. 186].

У площині порушеного питання привертає увагу трактування методичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у фаховому педагогічному коледжі, запропоноване В. Щур та Т. Гарачук, за яким досліджуване поняття характеризується як складна, багатофункціональна система професійно-педагогічних умінь й особистісних здатностей педагога, що визначають його спроможність до ефективної організації освітнього процесу у початкових класах відповідно до освітніх завдань [11, с. 119].

Формування методичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів є тривалим і творчим процесом набуття збалансованих предметних, лінгвометодичних, психолого-педагогічних знань, спеціальних умінь і навичок, особистісних якостей під час професійної підготовки у закладі вищої освіти, і зокрема педагогічного коледжу, що дозволитимуть йому прогнозувати і мотивувати, стимулювати й активізувати освітній процес початкової школи, психологічно орієнтуватися на роботу в новій українській школі, бути готовим адаптуватися в нових реаліях професійної діяльності. При цьому освітній процес формування методичної компетентності передбачає ретельно продуману систему і ефективні методи навчання майбутнього вчителя початкових класів, зокрема в середовищі педагогічного коледжу, у проекції їх оцінювання крізь призму професійної значущості, для вирішення методичних завдань і рефлексії власної професійно-педагогічної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, спостерігаючи різноаспектність наукових поглядів щодо трактування поняття «методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів» і поділяючи думки вчених, вважаємо, що досліджуваний феномен є цілісним, інтегративним особистісно-професійним утворенням, що акумулює сукупність професійно-педагогічних, загальнодидактичних і методичних знань, умінь, компетенцій, досвіду, набутих під час професійної підготовки в освітньому процесі педагогічного коледжу. Методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів визначає його готовність і здатність до ефективної організації освітнього

процесу у початкових класах, продуктивної методичної діяльності щодо забезпечення досягнення високих показників у навчанні, вихованні й розвитку здобувачів початкової освіти. Перспективи подальших наукових розвідок убагацено у розробленні педагогічних умов формування методичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів в освітньому процесі педагогічного коледжу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гаєвць Я. Методична компетентність як мета та результат підготовки вчителя початкових класів. *Наука і освіта*. 2012. № 8. С. 38–42.
2. Жигайло О., Гунза О. Формування методичної компетентності майбутніх вчителів початкових класів у процесі викладання дисциплін природничо-математичного циклу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич: Провіт, 2013. Вип. 4. С. 184–190.
3. Козирева О.А. Професійна педагогічна компетентність учителя: феноменологія поняття. *Наукові дослідження в освіті*. 2009. №2. С. 17–23.
4. Локарева Г.В., Ніконенко В.Ю. Формування предметно-методичної компетентності майбутніх учителів мистецтва засобами сучасних інноваційних технологій. *Педагогічні науки: теорія та практика*. №3 (43). 2022, С. 63–71.
5. Мормуль А. Методична компетентність майбутніх вчителів гуманітарного профілю як педагогічна проблема. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2009. Вип. 43. С. 176–179.
6. Опанасенко Н.І. Дидактика початкової освіти: навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2019. 176 с.
7. Процишина О. Структура методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи. *Музичне мистецтво в освітлогічному дискурсі*. Київ, 2020. № 5. С. 66–73.
8. Ткаченко К. Г. Теоретичні основи методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Сборник научных трудов SWorld: материалы междунар. науч.-практ. конф. «Современные направления теоретических и прикладных исследований – 2013»*. Одеса, 19–30 березня 2013 р. Вип. 1. Т. 14. Одеса: Купрієнко, 2013. С. 39–45.
9. Фрумкіна А. Л. Етапи формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів для викладання образотворчого мистецтва іноземною мовою. *Вісник КНЛУ. Педагогіка та психологія*. Київ, 2020. Вип. 33. С. 30–38.
10. Цюлюпа Н. Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2009. 20 с.
11. Щур І., Гарачук Т. Методична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: сутність та структура. 36. наукових праць «Проблеми підготовки сучасного вчителя». Вип. 1(25), 2022. С. 115–125.

REFERENCES

1. Haievets, Ya. (2012). Metodychna kompetentnist yak meta ta rezultat pidhotovky vchytelia pochatkovykh klasiv [Methodical competence as a goal and result of primary school teacher training]. *Nauka i osvita*. № 8. S. 38–42 [in Ukrainian]
2. Zhyhailo, O., Hunza, O. (2013). Formuvannya metodychnoi kompetentnosti maibutnykh vchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi vykladannya dystsyplin pryrodnycho-matematychnoho tsykladu [Formation of methodological competence of future primary school teachers in the process of teaching the disciplines of the science and mathematics cycle]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Drohobych: Prosvit*, Vyp. 4. S. 184–190 [in Ukrainian]
3. Kozryieva, O. A. (2009). Profesiina pedahohichna kompetentnist uchytelia: fenomenolohiia poniattia [Professional pedagogical competence of the teacher: phenomenology of the concept]. *Naukovi doslidzhennia v osviti*. № 2. S. 17–23 [in Ukrainian]

4. Lokarieva, H. V., Nikonenko, V.Iu. (2022). Formuvannya predmetno-metodychnoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv mystetstva zasobamy suchasnykh innovatsiinykh tekhnolohii [Formation of subject-methodical competence of future art teachers by means of modern innovative technologies]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka*. №3 (43). S. 63–71[in Ukrainian]
5. Mormul, A. (2009). Metodychna kompetentnist maibutnykh vchyteliv humanitarnoho profilu yak pedahohichna problema [Methodical competence of future humanities teachers as a pedagogical problem]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*. Zhytomyr, Vyp. 43. S. 176–179 [in Ukrainian]
6. Opanasenko, N. I. (2019). Dydaktyka pochatkovoї osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk [Didactics of primary education: educational and methodological manual]. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo», 176 s. [in Ukrainian]
7. Protsyshyna, O. (2020). Struktura metodychnoi kompetentnosti maibutnoho vykladacha mystetskoї shkoly [The structure of methodical competence of the future art school teacher]. *Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi*. Kyiv, № 5. S. 66–73 [in Ukrainian]
8. Tkachenko, K. H. (2013). Teoretychni osnovy metodychnoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Theoretical foundations of methodical competence of future primary school teachers]. *Odesa: Kupriienko*, S. 39–45 [in Ukrainian]
9. Frumkina, A. L. (2020). Etapy formuvannya metodychnoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiv dlia vykladannya obrazotvorchoho mystetstva inozemnoiu movoiu [Stages of formation of methodological competence of future primary school teachers for teaching fine arts in a foreign language]. *Visnyk KNLU. Pedahohika ta psykholohiia*. Kyiv, Vyp. 33. S. 30–38 [in Ukrainian]
10. Tsuliupa, N. (2009). Pedahohichni umovy formuvannya metodychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia muzyky v protsesi instrumentalnoi pidhotovky [Pedagogical conditions for the formation of methodical competence of the future music teacher in the process of instrumental training]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian]
11. Shchur, I., Harachuk, T. (2022). Metodychna kompetentnist maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: sutnist ta struktura [Methodical competence of the future primary school teacher: essence and structure]. *Zb. naukovykh prats «Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia»*. Vyp. 1(25), S. 115–125 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПРИМА Раїса Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи, формування методичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

ПРИМА Дмитро Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

PRIMA Raisa Mykolayivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of future primary school teachers, formation of methodological competence of future primary school teachers.

PRIMA Dmytro Anatoliyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methodology of Primary Education at Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: professional training of future primary school teachers.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 37.09

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-66-72

РАДУЛ Ольга Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: 0000-0003-0627-1541
e-mail: <https://orcid.org/olga.s.radul@gmail.com>

ПРИБОРА Тетяна Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3508-3382>
e-mail: pryborat@gmail.com

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

Інтегроване навчання є одним із видів організації навчання в усьому світі. У статті проаналізовано погляди на інтегроване навчання та їх реалізацію у зарубіжній і вітчизняній педагогіці XIX–XX ст. Доведено, що проблема інтегрованого навчання стала актуальною наприкінці XIX ст. Представники нової, реформаторської педагогіки Д. Дьюї, Г. Кершенштейнер висували ідею застосовувати не предметне навчання, а інтегроване (комплексне), яке поєднує кілька навчальних предметів, об'єднаних однією темою. Г. Кершенштейнер пропонує організувати навчальну діяльність дітей навколо конкретного соціально значущого завдання, у межах якого викладаються освітні предмети. Д. Дьюї інтегрований підхід до навчання обґрунтовує, спираючись на дитячі імпульси. К. Вентцель вважав, що метою навчальних закладів є створення таких умов, щоб кожний учень міг самостійно обирати з наук те, що йому потрібно в даний момент. П. Блонський вважав основним предметом у школі людинознавство (явища людського життя). З-поміж основних вимог діяльності нових шкіл на Заході була відмова від предметного навчання. Після Першої світової війни педагоги-новатори продовжують експерименти в галузі інтегрованого навчання у нових школах, переважно у початкових: О. Декролі у Бельгії (навчання за центрами інтересів), Г. Шарельман і Р. Штайнер у Німеччині, Р. Кузіне (метод вільної роботи групами), С. Френе («техніка Френе») у Франції та ін. У вітчизняній педагогіці інтегроване навчання активно обговорювалося та впроваджувалося у практику у 20-і роки XX ст. Реалізацією інтегрованого підходу стали комплексні програми, в основу яких було покладено вивчення трудової діяльності людей. З'ясовано, що проблеми комплексного та інтегрованого навчання серед українських педагогів найбільше розвивали Г. Іваниця, О. Музиченко, І. Соколянський. Г. Іваниця розглядав комплекс як поєднання різних життєвих явищ, для розуміння яких потрібно об'єднати відібрані для цього предмети навколо основної ідеї. О. Музиченко під комплексним навчанням розумів активне переживання дітьми миттєвостей – різноманітних епізодичних явищ навколишнього світу. І. Соколянський вважав, що основою інтеграції предметів повинні стати дитячі переживання сучасності. Я. Чепіга запропонував власний варіант комплексної програми для початкової школи, що ґрунтувалася на ідеї об'єднання навчального й виховного матеріалу у вигляді центральних ідей.

Ключові слова: інтегроване навчання, комплексне навчання, історія вітчизняної і зарубіжної педагогіки, реформаторська педагогіка, дитиноцентризм, навчальні програми, педагогічні персоналії.

RADUL Olga Serhiyivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the chair
of pre-school and primary school education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0627-1541>
e-mail: olga.s.radul@gmail.com

PRYBORA Tetyana Olexandrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate
Professor of the chair of pre-school and primary school education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3508-3382>
e-mail: pryborat@gmail.com

INTEGRATED LEARNING IN ITS HISTORICAL DEVELOPMENT

Integrated learning is one of the modes of organisation of learning in the whole world. The article presents the analysis of the views of integrated learning and their implementation in foreign and homeland pedagogy of the 19–20th centuries. It is proved that the issue of integrated learning became topical in the end of the 19th century. The representatives of the new pedagogy of reforms like J. Dewey and G. Kerschensteiner put forward the idea to use integrated complex learning rather than subject learning as it combines a number of school subjects having the same theme. Kerschensteiner suggests to organize children learning activity around the specific

socially important task within which school subjects are taught. Dewey substantiates integrated approach to learning basing on children's impulses. K. Venttsel thought that the main aim of educational establishments was the creation of the conditions for each student to be able independently choose from the sciences what they needed at that very moment. P. Blonsky considered the Humanities (phenomena of people's life) to be the most important subject at school. The rejection of subject learning was among the basic requirements for new schools in the west. After WWI innovator-educators continued experimenting in the field of integrated learning in new schools mostly primary: J. O. Decroly in Belgium (learning by interest centres), H. Scharrelmann and R. Steiner in Germany and R. Cousinet in France (method of free group work), C. Freinet in France ('Freinet technique') and others. In Ukraine issues of integrated learning began to be actively discussed and implemented in 1920s. the outcome of the integrated approach implementation was the working out of integrated programs which based on the study of people labour activity. It has been found out that the complex and integrated learning issues were mostly worked on by such Ukrainian educators as I. Ivanytsya, O. Muzychenko, I. Sokolyans'kiy. I. Ivanytsya viewed complex as the combination of different life phenomena to understand which it is necessary to unite the selected for this objects around the basic idea. O. Muzychenko regarded integrated learning as children active experiencing of occasions – various episodic phenomena of the surrounding world. I. Sokolyans'kiy thought that children emotional experience of the present time was to be the ground for the integration of subjects. Ya. Chepiha suggested his own variant of the complex programme for primary school, which was based on the idea of the integration of study and instructional material in the form of central ideas.

Key words: *integrated learning, complex learning, history of homeland and foreign pedagogy, pedagogy of reforms, child centrism, teaching programme, pedagogical personalia.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним із видів сучасних навчальних програм є інтегровані. Вони присутні в різних країнах світу в усіх програмах початкових та середніх шкіл. Їх виникнення пов'язано із розвитком наукових галузей. Оскільки одним із дидактичних принципів є принцип науковості навчання, то навчальні програми повинні відповідати рівню розвитку науки. Охопити всі наукові галузі в окремих шкільних курсах неможливо. Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є інтегроване навчання, метою якого є, насамперед, ознайомити учнів з основними явищами природи, науковими фактами, явищами культури тощо.

Оскільки проблема інтегрованого навчання у закладах освіти виникла не сьогодні, у статті звернемося до її історії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині до проблеми інтегрованого навчання звертається багато дослідників. Однак, їхні публікації стосуються сучасного викладання. В історичному вимірі проблему вивчали не так багато вітчизняних вчених та дослідників. Поодинокі публікації належать О. Коханко, А. Бабенко. Водночас проблема інтегрованого навчання у 20-і роки ХХ століття у вітчизняній педагогіці відображена у працях О. Сухомлинської, М. Антоненя, Л. Березівської, Н. Гупана, Н. Дічек, О. Радул та ін.

Мета статті полягає у висвітленні окремих аспектів історії інтегрованого навчання у зарубіжній і вітчизняній педагогіці ХІХ–ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчання стає масовим у розвинених країнах світу у ХІХ столітті. Насамперед масовою стає початкова школа, яка у той час у багатьох країнах називається народною. Потреба у її створенні виникає внаслідок промислової революції, коли ручна праця була замінена машинною, замість ремесла виникає велике фабричне виробництво. До 50 % дітей молодшого шкільного віку почали відвідувати державну народну початкову школу. Це був перший досвід масового навчання. Вперше масово замість індивідуально-групового запроваджується фронтальний метод навчання, вводяться єдині державні плани і програми. Зрозуміло, що перший досвід такого масового навчання мав свої позитиви і негативи.

Масову школу почали критикувати за невідповідність змісту навчання рівню розвитку суспільства, розвитку особистості. Незважаючи на те, що навчання стає більш упорядкованим, зменшувалося значення самостійної роботи учня, знижувалася його активність. Якщо раніше, за індивідуального методу навчання, учень був більш активним, то за нових умов організації навчання учні часто ставали пасивними споживачами інформації. Також швидкий розвиток наук у середині – другій половині ХІХ століття позначається на пошуках нового змісту та методів навчання у школі.

У таких умовах у багатьох країнах світу розвивається нова, або реформаторська педагогіка. Видатні представники нової педагогіки американець Джон Дьюї, німець Георг Кершенштейнер у своїх творах та в практичній роботі пропонують застосовувати не предметне навчання, а інтегроване (комплексне), яке поєднує кілька навчальних предметів, об'єднаних однією темою. Навчання, яке було організоване у масових школах вони критикують за відірваність від реального життя, за засилля словесного навчання, за пасивність учнів.

Зокрема Г. Кершенштейнер – представник теорії трудової школи та соціального виховання, обґрунтовуючи ідею інтегрованого навчання, у праці «Школа майбутнього – школа праці» зазначає: «90 % всіх хлопчиків і дівчаток, всупереч нашому книжному навчанню, надають перевагу будь-якому практичному заняттю над роздумами і абстрактним мисленням. ...Тільки там, де чуже знання допомагає у власному досвіді, там нагострюють вони вуха і жадібно слухають; ковтають також і книги і не лише із захоплюючими оповіданнями. У майстерні й у кухні, в саду й у полі, у стайні чи у рибальському човні вони завжди готові до роботи. Тут найширше поле для їх навчання. ...Тут відчують вони стосунки, якими пов'язані окремі особистості в громадському житті, залежність малого від більшого і великого від малого; тут вчать вони допомагати й попереджувати бажання свої і чужі...» [5, с. 302–303].

Педагог пропонує організувати навчальну діяльність дітей навколо конкретного соціально значущого завдання, ручної праці, у межах яких викладаються освітні предмети.

Пропонуючи в організації навчання ідею дитиноцентризму, засновник прагматичної педагогіки Д. Дьюї також відмовляється від викладання окремих дисциплін. Інтегрований підхід до навчання він обґрунтовує, спираючись на чотири групи дитячих імпульсів – соціальні, будівельні (інстинкт щось робити), допитливості, образотворчі (мистецькі).

Наведемо приклад інтегрованого навчання із твору Д. Дьюї «Школа і суспільство»: «...діти мали деякі уявлення щодо первісної зброї, про кам'яні наконечники стріл і т. ін. Це дало поштовх для дослідження матеріалів щодо їх крихкості, їх форми, побудови і т. ін., що вилилося в урок мінералогії, оскільки вони досліджували різні камені, щоб визначити, які були більш придатними для їх мети. Бесіда про залізний вік викликала прохання з боку дітей побудувати плавильню з глини досить великого розміру. Через те, що діти з першого разу не зуміли правильно встановити тягу – вхідний отвір печі не був у належному співвідношенні до вихідного як за величиною, так і за положенням, то це потребувало пояснення принципів горіння природи тяги й палива. Але пояснення не було дане в готовому вигляді, було вказано лише найнеобхідніше, а до останнього діти дійшли експериментальним шляхом. Після цього дітям дали трохи міді, і вони проробили ряд дослідів, розплавляючи її і виготовляючи з неї різні предмети; подібні експерименти були виконані із свинцем й іншими металами. Ця робота супроводжувалася постійними екскурсіями в галузь географії, бо діти повинні були уявляти собі й виводити різні фізичні умови, необхідні для тієї чи іншої форми соціального життя» [4, с. 316]. З цього уривку ми бачимо, як у процесі вивчення життя первісних людей, відбулося поєднання різних навчальних предметів – історії, природознавства, фізики, географії, трудового навчання.

По всій Америці створювалися школи за методами роботи Д. Дьюї. Мав він чимало учнів та послідовників своєї справи, які розвивали його ідеї та пропонували нові форми організації навчання, які будувалися на інтеграції навчальних предметів. Так, О. Паркхерст стала засновницею «далтонського лабораторного плану», В. Кілпатрік – методу проєктів, які набули поширення по всьому світу.

У вітчизняній педагогіці у другій половині XIX ст. М. Корф, В. Вахтеров розробляли предметні уроки, реалізуючи поступово ідею інтеграції шкільних дисциплін.

Прибічники ідеї вільного виховання у своїй практичній діяльності також реалізували інтегроване навчання. Зокрема, вітчизняний педагог К. Вентцель, засновник експериментального закладу «Будинок вільної дитини», заперечуючи предметну побудову організації навчання, зазначав, що метою навчальних закладів є створення таких умов, щоб кожний учень міг абсолютно самостійно обирати з наук кожного разу те, що йому потрібно в даний момент. Так, у праці «Етика і педагогіка творчої особистості» він пише, що не потрібно вибирати для дітей те, що їм, на нашу думку, потрібно, а дати можливість їм самим, свідомо і з

розумінням обирати в галузі наукового знання те, що потрібно кожній дитині окремо, як своєрідній і самобутній індивідуальності [3].

Видатний вітчизняний педагог, педолог, випускник Київського університету П. Блонський також виступав проти предметної побудови загальноосвітніх знань. На його думку, основним предметом загальноосвітніх знань у школі повинні стати явища людського життя. Навколишня дійсність повинна вивчатися дитиною передусім, як оточуюче її життя людей, а природа повинна пізнаватися, як те, де живе людина. «...Можна цей предмет називати географією, розуміючи під цим вивчення того, як у різних місцях на землі живуть люди; можна його також називати батьківщинознавством, оскільки у початковій школі це буде вивчення батьківщини, однак найправильніша назва – людинознавство» [2, с. 119].

Представники реформаторської течії вільного виховання наприкінці XIX – першій третині XX століття засновували нові, експериментальні навчально-виховні заклади, в яких також запроваджувався інтегрований підхід до навчання. «Інтернаціональне бюро нових шкіл», створене за ініціативи швейцарського педагога А. Фер'єра (1899 р.) сформувало загальні вимоги до діяльності цих закладів, з-поміж яких і відмова від предметного навчання. Організувати навчання рекомендувалося на підставі фактів, дослідів, екскурсій, поєднанні розумових знань з малюванням і найрізноманітнішими видами ручної праці.

Після Першої світової війни у різних країнах світу продовжуються експерименти в галузі інтегрованого навчання у нових школах. У цей час у зарубіжжі дослідна робота проводилася переважно у галузі початкового навчання. Зокрема, це відомі дослідні заклади, організовані О. Декролі у Бельгії, Г. Шарельманом та Р. Штайнером у Німеччині, Р. Кузіне та С. Френе у Франції та багато інших.

Так, О. Декролі, організатор «Школи для життя», виходячи із принципу дитиноцентризму, в організації навчально-виховного процесу наполягав на врахуванні особливостей дитячого мислення. А для цього потрібно використовувати такі види діяльності учня, як спостереження, вимірювання, знаходження асоціативних зв'язків, які поєднуються між собою за «центрами інтересів» – основними темами навчальної роботи.

Німецький педагог Г. Шарельман, засновник «шкільної громади» у Бремені, також виступав проти предметного навчання, проти попереднього планування навчального процесу. Як і інші представники нової педагогіки, він пропонував комплексне та епізодичне викладання. Головним в організації освітнього процесу, на його думку, є вільна творчість та педагогічна інтуїція вчителя.

Р. Кузіне, критикуючи організацію та зміст навчання у школах, запропонував свій підхід, який отримав назву метод вільної роботи групами. Французький педагог замість традиційної лінійної побудови навчального матеріалу пропонував свою послідовність тем, яка, як він уважав, враховувала

нелогічність дитячого мислення. Систематичному опануванню окремими предметами Р. Кузіне протиставляє вивчення об'єктів спостереження, предметів матеріальної культури, письмові роботи творчого характеру, навчальні життєві ситуації, під час яких діти невеликими групами по 5–7 осіб спільно в інтегрованому вигляді здобували знання з природничих, історичних, філологічних, математичних та ін. наук.

Інтегрований підхід до навчання був закладений в освітньому процесі школи С. Френе. Як один із прибічників «нової школи», педагог розумів, що ефективна інтеграція знань можлива тільки за активної самостійної діяльності дітей, підкріпленої пізнавальним і громадським інтересом. На противагу заучуванню матеріалу С. Френе вводить написання дітьми «вільних текстів – невеликих творів дітей про «їхніх друзів, плани на майбутнє, екскурсії, цікаві події в школі», які були основним матеріалом для шкільної газети, яка видавалась для учнів школи і їхніх батьків та для шкіл-партнерів. «Вільні тексти» розвивали уважність дитини до сприйняття варіативності, мінливості навколишнього світу та допомагали свідоміше ставитись до своїх реакцій на нього [8, с. 110–111].

Теоретичне осмислення ідеї інтегрованого навчання у вітчизняній педагогіці з'явилося на початку 20-х років. Активно обговорювалися такі питання роботи нової школи, як її зближення з життям, знищення багатопредметності, випадковості матеріалу, що вивчається, подолання внутрішнього розриву між різними науковими галузями. Для цього треба було розкрити перед учнем ті зв'язки, які існують між явищами у реальному житті, показати, як вони виникають і розвиваються, застосовуючи активні методи навчання – екскурсії, моделювання, працю в лабораторіях, майстернях, на фабриці, у полі тощо.

Реалізацією інтегрованого підходу у вітчизняній освіті стали комплексні програми 1923–1925 рр. Матеріал різних предметів згрупувався у три колонки:

- 1) природа, її багатства і сили (фізика, хімія, біологія);
- 2) використання цих сил і багатств людиною, або трудова діяльність (відомості з різних галузей виробництва, техніки);
- 3) громадське життя (історія, суспільствознавство, література).

Усі відомості трьох колонок об'єднувалися однією комплексною темою. Її вивчення рекомендувалося пов'язувати із сезонними явищами і краєзнавством. В основу програми було покладено вивчення трудової діяльності людей, оскільки вона зумовлює весь суспільний устрій, створює внутрішній зв'язок між темами окремих бесід, між різними предметами [9, с. 25].

Суспільствознавча тема була визначальною для всіх колонок комплексних програм. Навколо неї формувався весь інший матеріал різних навчальних предметів. Суспільствознавство було інтегрованим навчальним предметом, воно поєднувало об'єднувало історію, основи політекономії та філософії, частково географію, літературу. Під

суспільствознавством розуміли комплекс теоретичних знань, які сприяли суспільно-політичному вихованню учнів та які організували їх на суспільно корисні дії. Учителю, викладаючи суспільствознавство, координував свій матеріал з роботою по іншим дисциплінам, формулюючи і розміщуючи свої теми так, щоб залишалася можливість сумісної праці по комплексу без шкоди для планованих занять учнів по інших дисциплінам. Інтеграція, комплексність полягала в тому, що на уроках по різних предметам обговорювалося одне і те ж питання з різних позицій.

Центральна частина програми кожного навчального року складалася з трьох основних тем:

- та чи та форма сучасної господарської діяльності людини;
- соціально-політичне і культурне життя сучасного суспільства;
- історичні поглиблення вивчених вище явищ.

Комплексні програми втілювалися передусім у практику роботи початкової школи. Програми враховували особливості міських і сільських шкіл. Наведемо приклад тематики для української чотирирічної початкової школи (1929/30 навчальний рік). Наприклад, для другого класу сільської школи пропонувалися такі основні теми: осінні роботи на селі; труд на селі зимою; весняні роботи на селі. Для другого класу міської школи – життя і праця населення нашого міста восени, як працює і що виробляє ремісник, як працює і що робить робітник заводу й фабрики, весняні роботи в місті й на селі. Для третього класу сільської школи основними були такі теми: наше село; переробка сільськогосподарських продуктів, фабрично-заводська робота у місті, зв'язок міста з селом. Відповідно, для третього класу міської школи пропонувалися такі теми: місто як економічний і культурний центр; наше підприємство; праця на селі; зв'язок міста з селом [6, с. 128].

Наголосимо, що саме на етапі початкової школи комплексні програми впроваджувалися найбільше. Як видно з переліку основних тем, як уже зазначалося, вони пов'язувалися із сезонними явищами та краєзнавством.

З-поміж українських педагогів, які розробляли теоретичні засади комплексного навчання, виокремлюється троє науковців, що представляли різні погляди на зазначену проблему – Григорій Іваниця, Олександр Музиченко та Іван Соколянський. Ми розглянемо їхні погляди стосовно інтегрованого навчання.

Г. Іваниця одним із підходів до організації навчального матеріалу вважав комплексний (поряд із предметним і проєктним). Під ним він розумів кореляцію предметів. Педагог уважав, що учні повинні вивчати не якусь частину (розділ) науки, а певний аспект конкретного життєвого матеріалу. Відповідно, потрібно розглядати комплекс як поєднання різних життєвих явищ. А це вимагає пояснень у зрозумілих дитячому мисленню формах. Для досягнення навчальних цілей потрібно об'єднати відібрані для цього предмети навколо

основної ідеї, теми. Г. Іваниця вважав, що не повинно бути єдиних, однакових для всіх шкіл навчальних програм. Він висловлював думку, що програма повинна давати загальні рекомендації та тенденції, а кожна школа, враховуючи місцеві умови, обирала ті чи ті теми, які б якнайкраще відповідали інтересам і запитам дітей [10, с. 189].

Цю позицію поділяли й С. Ананьїн, В. Головаківський, А. Слуцький – діячі науково-педагогічного комітету Головного управління соціального виховання. На їхню думку, державна навчальна програма повинна визначати орієнтовний освітній мінімум. А на місцях кожен учитель повинен створювати комплекси разом із учнями. Передбачити заздалегідь кількість комплексних тем неможливо, бо вони повинні ґрунтуватися на засадах педології та враховувати стан дитини – емоційний, психічний, фізичний тощо.

З-поміж усіх українських педагогів 20-х років О. Музиченко був найбільших прибічником ідеї комплексного навчання та запропонував власний концепцію комплексності. Педагог розглядав комплекс не як метод навчання, а як засіб, який організовує, об'єднує все шкільне життя. Згідно його позиції, комплексне навчання – це активне переживання дітьми миттєвостей – «життєвих вузлів» – різноманітних епізодичних явищ навколишнього світу (які поєднувалися між собою, наприклад, з результатами людської діяльності, різними механізмами, влаштуванням будинку, обробкою матеріалів, міськими спорудами тощо), тобто захоплення дітьми невеликим відрізком дійсності. Наприклад, «бджола, яка летить, вже є комплексом, тому що дитина, зосередивши свою увагу на цьому єдиному матеріалі, побажає дізнатися: куди вона летить і де вона живе, тобто визначить безліч сторін цього явища, для обґрунтування яких і будуть потрібні знання багатьох навчальних предметів» [7, с. 99].

Виступаючи проти великих комплексів, О. Музиченко вважав, що психіка дітей не здатна його охопити відразу, як єдине ціле. Запроваджуючи комплексне навчання, потрібно відштовхуватися від інтересів і потреб дітей, а тому й потрібні невеликі теми, які дають дітям і вчителю простір для творчості.

Отже, за поглядами О. Музиченка, комплексне навчання – це не поєднання дисциплін, а випадкове єдине явище навколишнього життя, що є сукупністю різноманітних характеристик і для вивчення якого потрібне органічне використання різних навчальних предметів. Завдяки такому комплексному навчанню на основі емоційного пізнання навколишнього відбувається формування в учнів інтегрального, матеріалістичного світогляду, розвиваються пізнавальні інтереси.

І. Соколянський розглядав комплекс як суть процесу навчання. Говорячи про інтеграцію наукових знань, він зазначав: «... в самому педагогічному процесі дитинство, за допомогою набутих знань, вивчає явища життя (комплекси)» [10, с. 193]. Основою інтеграції предметів, на думку вченого, повинні стати дитячі переживання сучасності. Дитяча емоція, заповнена кваліфікованим змістом сучасності, є початком

знань, джерелом інтересу, активності тощо. Від організації дитячих переживань потрібно переходити до розв'язання завдань.

Свій підхід до інтеграції навчального матеріалу мав Яків Чепіга. Не будучи палким прихильником ідеї комплексного навчання, він все ж запропонував власний варіант комплексної програми для початкової школи (1924 р.), яка ґрунтувалася на ідеї об'єднання навчального й виховного матеріалу у вигляді центральних ідей. Він наполягав на тому, щоб ці центральні ідеї тісно пов'язувалися з життям дітей, не були якимись другорядними, враховували вік. Зокрема, Я. Чепіга у праці «Будова комплексу (Методичний лист)» (1925) наголошував, що те, що для восьмирічних дітей є цікавим і важливим, не буде таким для дітей 9-10-річного віку.

Наприклад, однією з центральних ідей його програми була «Родина», перший комплекс якої мав такі структурні елементи (стовпчики): об'єкт вивчення; вправи для збудження інтересу; матеріал для читання; матеріал для лічби. «Мати», «батько», «дід і баба», «брат і сестра», «сім'я» були визначені Я. Чепігою основними об'єктами вивчення ідеї «Родина».

Як поєднується зміст навчання, методи роботи проілюструємо на прикладі об'єкту вивчення «Сім'я». Автор програми для його вивчення запропонував такі вправи для збудження інтересу: а) усна бесіда про сім'ю, сім'я влітку за працею, сім'я в хаті; б) малювання сім'ї за працею в різні пори року; в) оповідання про випадки в сім'ї – родини, смерть, стихійні лиха. Матеріал для читання – з читанки «Веселка» (перший рік) – Обід, В сім'ї, Невеличка сім'я. «Діти читають та описують день праці в сім'ї в різні пори року в хаті, біля хати й поза хатою, в городі, полі, на луках тощо». Як матеріал для лічби Я. Чепіга використовує такі поняття як «Число членів родини. Витрати продуктів на дану родину. Кількість одягу, взуття. Сім'я за обідом: миски, ложки тощо» [11, с. 103–104].

Розвитком інтегрованого навчання стали комплексно-проектні навчальні програми 1929 р. За цими програмами учням давалися завдання-проекти, під час яких набувалися знання з різних навчальних предметів. Однак зміст комплексів ставав все більше політизованим.

На початку 30-х років в Україні всі школи перейшли до предметного викладання. У наступні десятиліття й по сьогодні інтегровані навчальні предмети входять до навчальних програм освітніх закладів різного рівня. Наприклад, в українській школі традиційно інтегровано викладалося природознавство, у 70-80-і роки з'явився інтегрований предмет «Художня праця», який поєднав уроки праці й образотворчого мистецтва, сьогодні – інтегрований курс «Я досліджую світ». У французькій початковій школі з 1985 р. введено інтегративний курс «Природознавство і технологія», який об'єднав предметні знання та знання з курсу «Ручна праця». Японська початкова школа має 100-годинний навчальний предмет «Про життя», який поєднує природознавчі й суспільні

науки та нагадує наш «Ознайомлення з навколишнім»

Є інтегровані курси і в старшій школі. Зокрема, в Англії введено «Інтегративний курс гуманітарних наук», який передбачає засвоєння учнями знань з історії, географії, соціології, релігії, моралі. У коледжах Франції передбачено вивчення курсу «Економіка», який по суті є інтеграцією історії, географії та знань з економіки; у 10 класі є обов'язковий предмет «Економічні і соціальні науки».

Інтегрований підхід до організації навчання в сучасному світі залишається у багатьох альтернативних закладах освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, проблема інтегрованого навчання має свою історію. Його запровадження пов'язано з розвитком наукових галузей та пошуком нового змісту та способів організації навчання. Доцільними дослідженнями історії інтегрованого навчання вважаємо вивчення його теоретичного обґрунтування вченими різних країн, його практичної реалізації у масових та експериментальних освітніх закладах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Березівська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у XX столітті: документи, матеріали і коментарі: навч. посіб. Луганськ, 2011.
2. Блонский П. П. Задачи и методы новой народной школы. *Избранные педагогические произведения*. Москва: АПН РСФСР, 1961. С. 101–144.
3. Вентцель К. Н. Этика и педагогика творческой личности. Т. 2. Москва: Книгоизд-во К. И. Тихомирова, 1912. 277 с.
4. Дьюї Д. Школа і суспільство. *Радул А. Б., Радул О. С., Радул О. А. Історія зарубіжної педагогіки: навч. посібник*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. С. 309–317.
5. Кершенштейнер Г. Школа майбутнього – школа праці. *Радул А. Б., Радул О. С., Радул О. А. Історія зарубіжної педагогіки: навч. посібник*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. С. 301–308.
6. Мостовий П. Концепції комплексовості на Україні. *Комуністична освіта*. 1931. № 4. С.105–131.
7. Музиченко О. Ф. Проблема комплексності в Німеччині і у нас. *Шлях освіти*. Харків, 1924. № 4–5. С. 68–106.
8. Прибора Т. О. Розвиток ідеї самоврядування учнів у педагогіці кінця XIX – першої третини XX століття: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2009. 265 арк.
9. Радул О. С. Проблема розвитку дитячої активності і творчості у вітчизняних освітніх документах першої третини XX століття. *Нариси з історії педагогічної думки (перша третина XX століття)* / О. С. Радул, Т. О. Кравцова, С. В. Куркіна, Т. О. Прибора, О. В. Філоненко, Н. М. Озерна / За ред. О. С. Радул. Кіровоград, 2015. С. 7–37.
10. Сухомлинська О. В. Комплексне навчання в школах України. *Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933 : навч. посібник / О. В. Сухомлинська та ін.* Київ: Заповіт, 1996. С. 176–207.
11. Чепіга Я. Практична трудова педагогіка. Харків; Київ: Книгоспілка, 1924. 120 с.

REFERENCES

1. Berezivska, L. D. (2011). Reformy shkilnoi osvity v Ukraini u XX stolitti: dokumenty, materialy i komentari: navch. posib. [School education reforms in Ukraine in the 20th century:

documents, materials and commentaries: study guide]. Luhansk. [in Ukrainian]

2. Blonskyi, P. P. (1961). Zadachi i metody novoi narodnoi shkoly. Izbrannye pedahohicheskie proizvedeniia. [Tasks and methods of the new folk school. Selected pedagogical works]. Moskva: APN RSFSR. S. 101–144 [in Russian]

3. Ventsel, K. N. (1912). Etika i pedahohika tvorcheskoi lichnosti. [Ethics and pedagogics of a creative personality]. T. 2. Moskva: Knyhozvd-vo K. Y. Tykhomyrova. 277 s. [in Russian]

4. Diui, D. (2008). Shkola i suspilstvo. [School and society]. Ratsul A. B., Radul O. S., Ratsul O. A. Istoriia zarubizhnoi pedahohiky: navch. Posibnyk [History of foreign pedagogy: a study guide]. Kirovohrad: KDPU im. V. Vynnychenka, S. 309–317. [in Ukrainian]

5. Kershenshteiner H. (2008). Shkola maibut'noho – shkola pratsi. [School of the future – labour school]. Ratsul A. B., Radul O. S., Ratsul O. A. Istoriia zarubizhnoi pedahohiky: navch. posibnyk. [History of foreign pedagogy: a study guide]. Kirovohrad: KDPU im. V. Vynnychenka. S. 301–308. [in Ukrainian]

6. Mostovyi, P. (1931). Kontseptsii kompleksovosti na Ukraini. [Complexity concepts in Ukraine]. Komunistychna osvita. № 4. S.105–131 [in Ukrainian]

7. Muzychenko, O. F. (1924). Problema kompleksnosti v Nimechchyni i u nas. [The problem of complexity in Germany and our country]. Shliakh osvity. Kharkiv. № 4–5. S. 68–106 [in Ukrainian]

8. Prybora, T. O. (2009). Rozvytok idei samovriaduvannia uchniv u pedahohitsi kintsia XIX – pershoi tretyny XX stolittia: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. [The development of the concept of school student self-government in pedagogy of the end of the 19th – the first third of the 20th centuries: thesis ... candidate of pedagogical sciences]. Kirovohr. derzh. ped. un-t im. V. Vynnychenka. Kirovohrad, 265 ark. [in Ukrainian]

9. Radul, O. S. (2015). Problema rozvytku dytichoi aktyvnosti i tvorchosti u vitchyznianskykh osvitykh dokumentakh pershoi tretyny XX stolittia. Narysy z istorii pedahohichnoi dumky (persha tretyna XX stolittia) [The issue of the children activity and creativity development in the homeland educational documents of the first third of the 20th century. Sketches of the history of pedagogical thought (first third of the 20th century)] / O. S. Radul, T. O. Kravtsova, S. V. Kurkina, T. O. Prybora, O. V. Filonenko, N. M. Ozerina / Za red. O. S. Radul. Kirovohrad. S. 7–37 [in Ukrainian]

10. Sukhomlynska, O. V. (1996). Kompleksne navchannia v shkolakh Ukrainy. Narysy istorii ukraïnskoho shkilyntstva. 1905–1933: navch. posibnyk [Complex study in Ukraine's schools. Sketches in history of the Ukrainian schoolstudies 1905–1933: a study guide] / O. V. Sukhomlynska ta in. Kyiv: Zapovit, 1996. S.176–207 [in Ukrainian]

11. Chepiha, Ya. (1924). Praktychna trudova pedahohika. [Practical labour pedagogy]. Kharkiv; Kyiv: Knyhospilka. 120 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РАДУЛ Ольга Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія педагогіки, реформаторська педагогіка, історія комплексного навчання, педагогічні персоналії.

ПРИБОРА Тетяна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: зарубіжна та вітчизняна історія педагогіки, педагогічна ергономіка, медіа освіта та медіаграмотність, емоційний інтелект, освітнє середовище.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

RADUL Olga Serhiyivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of of the chair of pre-school and primary school education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: history of pedagogy, pedagogy of reforms, history of complex studying, pedagogical personalia.

PRYBORA Tetyana Olexandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of

of the chair of pre-school and primary school education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: history of foreign and national pedagogy, educational ergonomics, media literacy and media education, emotional intelligence, educational environment.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 371.11: 373.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-72-77

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>

e-mail: nataliy040570@gmail.com

УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

В статті досліджено питання системної структури управлінської діяльності, розглянуто питання освітнього менеджменту закладів позашкільної освіти. За допомогою методів аналізу, синтезу, індукції та дедукції розкриваються основні тенденції, що притаманні системі позашкільної освіти, звернено увагу на необхідність покращення процесів управління. Управління у позашкільних закладах освіти розглядається із боку підготовки Людини творчості, доводить необхідність змін у теоретичній і практичній складовій менеджменту позашкільної освіти. Доведено, що становлення Людини творчості актуалізує перехід до нових стратегій освітнього менеджменту у позашкільній освіті, де визначальною постає цінність автономії. Така цінність, що розвивається у демократичних суспільствах, змінює ставлення кожної особистості до стандартів життя, адже вимагає його покращення завдяки принципам верховенства права, солідарності, відповідальності. Звернення до теми освітнього менеджменту у позашкільній освіті також зумовлено й модернізацією всієї системи освіти в нашій країні, появою якісно нових систем освітнього менеджменту у різних країнах, що передбачає як методологічну, так і суто практичну переорієнтацію менеджменту.

У статті звернено увагу на запровадження принципу креативності, адже система позашкільної освіти має допомагати самоактуалізації особистості. Також наголошено на питаннях, що пов'язані із стандартизацією, інформатизацією і глобалізацією позашкільної освіти, наголошено на важливості узгодження термінологічного апарату у позашкільній освіті. Акцентується увага на тому, що сфера освітнього менеджменту, особливо, у процесі виховання Людини творчості, є важливою передумовою для управлінської діяльності. Керівники мають розвинути у собі здатності щодо прийняття розумних рішень у ситуаціях спротиву, у ситуаціях, які класифікуються як нестандартні. Особливої уваги потребує розвиток вміння здійснювати вибір стратегії, напрямів, методів управлінської діяльності, досягати поставлених цілей. Зазначений контекст актуалізує значення управлінської діяльності у позашкільній освіті, підвищує вимоги до професіоналізації особистості керівника, посилює відповідальність за його дії у зведенні комунікацій у системі «здобувачі позашкільної освіти та їх батьки – педагоги – адміністрація закладу позашкільної освіти», таким чином актуалізується дослідження освітнього менеджменту як однієї з центральних проблем сучасної педагогіки позашкільля.

Результатами даного дослідження є розширення уявлень щодо теоретичних і практичних питань в управлінській діяльності керівника закладу позашкільної освіти, зокрема тих керівників, які намагаються підтримати талановиту молодь у нашій країні.

Ключові слова: заклади позашкільної освіти, Людина творчості, освітній менеджмент закладів позашкільної освіти, управлінська діяльність, управління якістю позашкільної освіти.

SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>

e-mail: nataliy040570@gmail.com

MANAGEMENT ACTIVITIES IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article investigates the issues of the system structure of management activities, considers the issues of educational management of out-of-school education institutions. Using the methods of analysis, synthesis, induction and deduction, the main trends inherent in the system of out-of-school education are revealed, attention is drawn to the need to improve management processes. Management in out-of-school educational institutions is considered from the perspective of training a Person of Creativity, proving the need for changes in the theoretical and practical components of out-of-school education management. It is proved that the formation of a Person of Creativity actualizes the transition to new strategies of educational management in out-of-school education, where the value of autonomy becomes decisive. This value, which develops in democratic societies, changes the attitude of each individual to the standards of life, as it requires its improvement through the principles of the rule of law, solidarity, and responsibility. The topic of educational management in extracurricular education is also due to the modernization of the entire education system in our country,

the emergence of qualitatively new systems of educational management in different countries, which involves both methodological and purely practical reorientation of management.

The article draws attention to the introduction of the principle of creativity, since the system of out-of-school education should help the self-actualization of the individual. The issues related to the standardization, informatization and globalization of extracurricular education are also emphasized, and the importance of harmonizing the terminology in extracurricular education is emphasized. It is emphasized that the field of educational management, especially in the process of educating a person of creativity, is an important prerequisite for managerial activity. Managers need to develop the ability to make reasonable decisions in situations of resistance, in situations that are classified as non-standard. Particular attention should be paid to the development of the ability to choose the strategy, directions, and methods of management, and to achieve the goals set. This context actualizes the importance of managerial activity in out-of-school education, increases the requirements for the professionalization of the leader's personality, strengthens the responsibility for his actions in the communication system "out-of-school education students and their parents - teachers - administration of the out-of-school education institution", thus actualizing the study of educational management as one of the central problems of modern out-of-school education pedagogy.

The results of this study are the expansion of ideas about theoretical and practical issues in the management activities of the head of an out-of-school education institution, in particular those leaders who are trying to support talented young people in our country.

Key words: *extracurricular education institutions, person of creativity, educational management of extracurricular education institutions, quality management of extracurricular education.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Напрямок, обраний нашою країною до світової інтеграції, актуалізує необхідність перегляду проблем і перспектив в освітній галузі, і, насамперед, у сфері позашкільної освіти, яка сучасних умовах має стати драйвером змін в системі уявлень молоді про її призначення у світі, її внесок у творчість. Основою відносин між людьми стає не просто створення і розрекламований товар, а, насамперед, продукт творчості, робота творчого мислення. Творчість людини існувала та слугувала поштовхом у різних історичних етапах розвитку людства. Але на сьогодні, завдяки прискореному обміну інформацією, творчість людини стає основою для розвитку суспільства нового типу, де цінними виступають самостійність мислення, ініціативність, автономність. Людині, яка знаходиться на шляху до самостійності, автономності, притаманна особлива форма самореалізації, у котрій фантазія, уявлення стають фундаментальними джерелами життя. Така людина виникає у суспільстві, яке всіма зусиллями намагається підтримати талановиту молодь і її підтримка не є разовою, а в своїй основі має мережеву структуру плекання творчості – заклади позашкільної освіти. Йдеться про підвищення ролі позашкільної освіти у процесах виховання, соціалізації дітей та учнівської молоді, формування соціальної компетентності учнів та відповідної підготовки педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, підвищення рівня їхньої професійної компетентності.

Сьогодні освітній процес у закладах позашкільної освіти охоплює такі галузі знань і практичної діяльності, які виходять за межі гурткового заняття, підручника, навчального плану. А це, своєю чергою, підвищує вимоги до педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, до керівників окреслених закладів, до управлінської діяльності взагалі.

У статті 21 Закону України «Про позашкільну освіту» визначено, що педагогічним працівником, керівником цих закладів повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи [3, с. 6-8]. За таких умов зростають вимоги до позашкільної освіти як особливого простору виховання особистості –

вільної, незалежної. Адже тільки позашкільна освіта здатна розкрити потенціал молоді, допомогти здобувачам позашкільної освіти стати не просто особою із набором різноманітних «твердих навичок» і компетентностей, що є на сьогодні необхідними для виживання у комерціалізованому світі, а й для нових видів діяльності, що потребують «м'яких навичок» і трансверсальних компетентностей, які необхідні для повноцінного життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Окреслена тема міждисциплінарно торкається широкого поля філософських, соціологічних, економічних, психолого-педагогічних проблем. Їх умовно можна поділити на декілька груп. До першої групи можна умовно віднести праці зарубіжних та українських вчених, що розкривають характеристики творчих якостей особистості, ефективних умов для розвитку творчого потенціалу людини у сучасному суспільстві знань (В. Кремень, В. Луговий, І. Ререґейло, Н. Базелюк, О. Базелюк (Кремень, 2020). Проблеми вивчення освітніх систем у її глобальному вимірі присвячені праці В. Беха (Бех, 2020), Гао Вейчжень (Гао Вейчжень, 2017) та ін.

У другій групі можна об'єднати праці, що торкаються проблем менеджменту організацій, зокрема, це робота М. Оліховської, Л. Лелика, В. Оліховського (Оліховська, 2018 [10]). Дотичним до нашого дослідження є роботи, що присвячені стратегічним питанням менеджменту соціокультурної діяльності (Менеджмент, 2018), аксіологічній парадигмі в процесі управління освітою (Крижко, 2003) тощо.

Третя група наукових досліджень пов'язана із явищем автономії та його осмисленням (С. Пролєєв, 2005; Задорожна, 2008). Огляд гетерономії, як явища у суспільстві, що заперечують незалежність, свободу здійснена такими вченими, як В. Трофименко (Трофименко, 2006), Ю. Романенко (Романенко, 2000), Л. Кулик (Кулик, 2007) та інші.

До четвертої групи праць можна віднести дослідження, що пов'язані із питаннями існування та розвитку закладів позашкільної освіти, і, зокрема, тих аспектів, які пов'язані із управлінням у різні періоди (Сорока, 2016). Окреме місце займають питання, що пов'язані із вивченням ролі владного компонента у зведенні педагогічної

взаємодії, в основі яких лежать ідеї таких вчених, як Б. Гарасимів (Гарасимів, 2017), Т. Бельська (Бельська, 2017).

Отже, освітній менеджмент у позашкільних закладах освіти як предмет вивчення міждисциплінарних досліджень на сьогодні є недостатньо вивченим у педагогіці позашкілля. Поза увагою дослідників, як на нашу думку, залишається її культурний потенціал для розвитку суспільства, де свобода, відповідальність, творчість є пріоритетами.

Мета статті: дослідження освітнього менеджменту у закладах позашкільної освіти, зокрема, розширення уявлень щодо теоретичних і практичних питань в управлінській діяльності керівника закладу позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним проявом Людини творчості (лат. Homo creativity) стає насичення її життєдіяльності мистецтвом, новими продуктами у галузі науки і техніки, новою інформацією, що сприяє появі нових ідей, які, в свою чергу, ще більше сприяють виробленню нового творчого продукту – будь-то нові знання, новий винахід, нова система, новий твір мистецтва тощо. Таким чином, позашкільна освіта, яка спрямована на розвиток Людини творчості набуває вагомого значення, оскільки продукує розгортання того простору, в якому відбувається розвиток сучасного винахідництва, генерування нових ідей, стрімке зростання освітніх технологій тощо.

Становлення Людини творчості актуалізує перехід до нових стратегій освітнього менеджменту у позашкільній освіті, де визначальною постає цінність автономії. Така цінність, що розвивається у демократичних суспільствах, змінює ставлення кожної особистості до стандартів життя, адже вимагає його покращання завдяки принципам верховенства права, солідарності, відповідальності. Звернення до теми освітнього менеджменту у позашкільній освіті також зумовлено й модернізацією всієї системи освіти в нашій країні, появою якісно нових систем освітнього менеджменту у різних країнах, що передбачає як методологічну, так і суто практичну переорієнтацію менеджменту.

Сфера освітнього менеджменту, і особливо, у процесі виховання Людини творчості є важливою передумовою для управлінської діяльності. І тут слід звернути увагу на антропологічні зрушення та перспективи, які надає антропологічний підхід до проблеми дослідження. Антропологічний підхід слугують покращенню управління в позашкільній освіті, де однією з ключових персон постає керівник закладу, його уявлення, процеси мислення, тип управління, культура тощо. Нові ситуації змушують керівників закладів позашкільної освіти нових вмінь, нових спроможностей, а саме: вміння на високому рівні аналізувати явища, що провокують невизначеність, і впливають на педагогічних працівників, які мають, попри за всі незручності, виховувати молоде покоління. Керівники також мають розвинути у собі здатності щодо прийняття розумних рішень у ситуаціях спротиву, у ситуаціях, які

класифікуються як нестандартні. Особливої уваги потребує розвиток вміння здійснювати вибір стратегії, напрямів, методів управлінської діяльності, досягати поставлених цілей. Зазначений контекст актуалізує значення управлінської діяльності у позашкільній освіті, підвищує вимоги до професіоналізації особистості керівника, посилює відповідальність за його дії у зведенні комунікацій у системі «здобувачі позашкільної освіти та їх батьки – педагоги – адміністрація закладу позашкільної освіти», а отже актуалізує дослідження освітнього менеджменту в умовах автономії як однієї з центральних проблем сучасної педагогіки позашкілля.

На сьогодні суспільство спостерігає революційні зміни, в результаті яких змінюється уявлення людини про її значення і роль у нашому світі. Основою для відносин між людьми, і, зокрема, це відбувається у різних сферах життєдіяльності – і професійній, і особистісній – стає не просто продукт для споживання, а творчий продукт у різних його формах – нові винаходи та прилади, нові знання, нові підходи до вирішення проблем, які у тій або іншій мірі ускладнюють процеси життєдіяльності. Із розширенням інформації про нові рішення у сфері освіти, і, зокрема, тих, що стосуються менеджменту у позашкільних закладах освіти, стало очевидним, що слідом за цими змінами, мають виникнути зовсім інші питання. Ці питання, як на нашу думку, стосуються подолання небезпечних тенденцій у розвитку позашкільної освіти, а саме: неузгодженість термінологічних питань, що призводить до недостатньо повного розуміння процесів, що відбуваються у сфері позашкільної освіти; недостатність досліджень у сфері позашкільної освіти, які гальмують появу нових концепцій її розвитку; слабкість в акумулюванні досвіду практичної роботи керівників позашкільних установ, що спричинює відповідне обмеження у конструюванні основ управлінської діяльності для майбутніх керівників закладів позашкільної освіти.

Навчання творчим навичкам найбільш повноцінно відбувається в середовищі позашкільних закладів освіти. Але такі заклади важливі не лише для навчання творчим навичкам, а й для набуття нових професійних навичок для розвитку особистості впродовж життя. Так, із цього приводу О. Литовченко зазначала: «...у міжнародній освітній практиці неформальна освіта здебільшого призводить до кваліфікацій, які не визнаються відповідними національними освітніми органами як формальні кваліфікації, або взагалі не мають кваліфікації (UNESCO Glossary). Натомість, позашкільна освіта визначена як невід'ємний складник освіти України; компетентності, здобуті за програмами позашкільної освіти, можуть враховуватися та визнаватися на відповідному рівні освіти (статті 8, 14 Закон України «Про освіту», 2017 [2]); у системі позашкільної освіти можуть здобуватися часткові кваліфікації нульового – третього рівнів Національної рамки кваліфікацій (Закон України «Про позашкільну освіту», 2000 [3]). Зазначене вище сприяє суттєвій ролі позашкільної освіти України не лише як інституту

виховання та соціалізації дітей та молоді, але і як здобуття професії» [7, с. 312].

Цей напрям перебуває в нашій країні у стадії становлення і для такої роботи, як на нашу думку, потрібне узгоджені дії керівників і педагогічних працівників закладів. Вважаємо, що для ефективного управління цими процесами у позашкільних установах, необхідно розуміти важливість роботи керівника. Як на наш погляд, у цьому процесі слід орієнтувати керівників до розуміння ролі позашкільної освіти у професійному розвитку кожного здобувача, його спеціалізацію.

Вкажімо на те, що позашкільна освіта сьогодні опинилася в стані кризи. Вона не зовсім вписується у ринкові відносини і саме тому вагомими є дослідження, в яких визнається важливість модернізації позашкільної як для науковців, так і для практиків. У сучасних умовах гетерономії протистоїть нова парадигма позашкільної, і більшість керівників розуміють власну роль у перетворенні процесів управління в умовах автономії. У дослідженнях, що присвячені питанням позашкільної освіти, обґрунтовується необхідність професійного самовизначення і трудового виховання особистості [11], врахування проблеми ринку праці [9], формування громадянськості [4] тощо.

П. Горлач вважає слушною думку про те, що «що саме позашкільна освіта разом з іншими складниками системи освіти – дошкільною, загальною середньою, професійною, вищою – створює цілісне освітнє середовище» [1, с. 66].

Так, можемо вказати на те, що у гетерономних системах освіти (до яких відносять радянську освіту) закріплено жорстку ієрархію трудових відносин між керівниками і їх підлеглими. Мабуть, досить довгим є шлях від культивування цієї системи освіти до прогресивної, що характеризується більшою автономністю і незалежністю. Ми вважаємо, що в управлінні позашкільними закладами освіти мають бути запроваджені основні принципи: автономність особистості у виборі програм навчання, стандартизація позашкільної освіти, відкритість та діалогічність в управлінні позашкільною освітою тощо.

Ми вважаємо, що визначальним чинником для підвищення ефективності позашкільної освіти є генерування нових ідей, які в своїй основі мають технологічність, зокрема, спрямованих на творчість особистості, розвиток потенціалу кожної людини через запровадження принципу креативності. Отже, система позашкільної освіти має допомагати самоактуалізації особистості, що, за А. Маслоу, займає найвищий рівень в ієрархії потреб людини [8, с. 31-35].

Теорія й практика сучасного освітнього менеджменту у закладах позашкільної освіти мають певний арсенал управлінських технологій, що збагатилися менеджмент-ідеями кваліфікованого керівництва, впровадженням корпоративної культури, статичного вивчення практик освітнього менеджменту. Актуальність проблеми модернізації управління позашкільною освітою зумовлена такими чинниками, як-от: інформатизація,

поглиблення процесу стандартизації (зокрема, на міжнародному рівні), поява міждисциплінарності, що в цілому впливає на процеси управління закладами позашкільної освіти. Наприклад, інформатизація процесу управління є об'єктивною умовою для прискорення документообігу, що має полегшити управлінські процеси. Звісно, може впасти в око і проблеми, що супроводжують інформатизацію в управлінні, а саме: витік персональної інформації, що зумовлено слабкістю кодування у інформаційних системах, ризик втрати інформації про педагогічних працівників на інформаційних носіях внаслідок збоїв програмного забезпечення тощо.

Щодо поглиблення процесів стандартизації в управлінні закладами позашкільної освіти можна вказати на те, що переважна більшість проблем була успадкована з минулих років, а вироблення нових стандартів вимагають нового погляду, зокрема, із врахуванням розвитку дистанційної освіти, що відображає сучасні потреби в навчанні у вільний час таких професіоналів, які здатні виявляти найкращі творчі риси у різних видах діяльності. В. Курільченко виокремлює значення Дистанційних шкіл, їх значення для соціалізації учнів, які проживають у селищах, що віддалені від обласних центрів: «Задля забезпечення доступності високоякісної позашкільної освіти для всіх учнів, незалежно від місця їх проживання, для школярів Харківської області в Малому каразінському університеті працюють Дистанційні школи. Для спілкування з учнями широко використовують новітні інформаційно-комунікаційні технології. У Малому каразінському університеті започатковано проведення Skype-конференцій для надання індивідуальних та одночасних колективних консультацій учням Дистанційних шкіл. Під час шкільних канікул для учнів Дистанційних шкіл в університеті проводять навчальні дні. Програми навчальних днів передбачають лекції викладачів, практичні заняття, лабораторні заняття, демонстрації дослідів, пізнавальні ігри, відвідування університетських музеїв, консультації з розділів навчальних програм, які викликають труднощі при самостійному опрацюванні та ін.» [6, с. 188]. Автор доводить, що використання дистанційних послуг сприяє самоорганізації молоді, їх самовдосконаленню та подальшому розвитку. Погоджуючись із висновками автора, вважаємо також, що дистанційні форми роботи сприяють для набуття досвіду спілкування, спонукають до розробки нових ідей, орієнтують на інтеграцію до світового простору, який поступово розширюється та набуває нових рис. При цьому це не означає втрату національних традицій, а навпаки, сприяє набуттю нових ознак для позашкільної, поглибленню її фундаментальної значущості для людини. Вважаємо, що фундаменталізація позашкільної освіти вимагає від керівників розкриття їх професійної діяльності у соціальному середовищі закладу, що видозмінюється, набуває нових ознак у інформаційному освітньому середовищі.

Розглядаючи характеристики закладів позашкільної освіти, ми беремо до уваги факт, що їх розвиток пов'язаний із трансформацією

законодавства, що має значний вплив на її зміст. Так, ще у 2015 році Є. Красняков вказував: «...запроваджуючи в національне освітянське законодавство нові терміни «формальна освіта», «неформальна освіта», «інформальна освіта», а також відповідні рівні освіти, члени робочих груп з підготовки проекту закону, експерти пішли шляхом виключення зі структури освіти України позашкільної освіти» [5, с. 39]. Автор наголошує, що із таким станом не можна погодитися, адже такі новації не відповідають багатьом вимогам чинного законодавства про освіту. Слушним вважаємо його вислів: «Чи маємо право не враховувати давню славетну історію позашкільля, його традиції і, головне, провідну роль позашкільної освіти в реалізації завдань щодо створення умов для самовизначення, саморозвитку, самореалізації дитячої особистості, її професійної орієнтації, формування соціально-громадського досвіду, моральних якостей, профілактики бездоглядності, безпритульності, правопорушень тощо? І як у разі ухвалення законопроекту запропоновані новації вплинуть на подальший розвиток позашкільної освіти? Чи буде її збережено як невід'ємну складову системи вітчизняної освіти?» [5, с. 39].

У зв'язку з цим зміст позашкільної освіти, і, відповідно, конструювання змісту з боку адміністрації закладів позашкільної освіти має бути спрямоване на вирішення проблем повернення особистості до її творчої самореалізації, пошуку сенсу її життя у складному світі. Отже, думка про керівництво позашкільною освітою, її проблеми і перспективи зводиться до розуміння сучасних глобалізаційних процесів, що визначають цілі сталого розвитку, що є важливими для багатьох країн, а саме: якісна освіта, охорона здоров'я, подолання бідності. Вважаємо, що глобалізація є процесом створення нового освітнього простору для нової людини – Людини творчості, а це вимагає від сучасних менеджерів позашкільної освіти перегляду теоретичних положень та покращення існуючих культурно-освітніх практик. Вважаємо, що за таких умов і теорія, і практика освітнього менеджменту у закладах позашкільної освіти потребує осмислення та, відповідно, переорієнтації в контексті соціокультурних змін.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Наявність позитивних змін в теорії і практиці управління позашкільною освітою пов'язана з новим ставленням до розвитку Людини творчості. Це не завжди вкладається в традиційні уявлення про систему знань, що базується, насамперед, на функціональності людини, її ролі у комерціалізованому суспільстві.

Вважаємо, що зміни у процесі управління закладами позашкільної освіти внесуть нові орієнтири для подальшого соціокультурного досвіду. Позашкільна освіта є однією із складових освіти суспільства, що надає значення подальшому реформуванню освітніх стратегій, що націлені на становлення автономії особистості, її творчості, розвитку творчого мислення і культури поведінки вільного громадянина. Перспективним вважаємо розробку діагностичних матеріалів для керівників закладів позашкільної освіти, які ідентифікують

себе як носіїв змін в управлінських процесах освітнього менеджменту.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Горlach П. Всеукраїнський форум педагогічних працівників позашкільної освіти «Позашкільна освіта в умовах децентралізації». *Рідна школа*. 2016. № 11-12. С. 64–66.
2. Закон України «Про освіту». *Освіта України*. 2017. № 11. С. 4–9.
3. Закон України «Про позашкільну освіту». *Освіта України*. 2000. № 31. С. 6–8.
4. Коренева С. І. Позашкільна освіта як умова формування гармонійної особистості громадянина України. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 7. С. 9–14.
5. Красняков Є. Позашкільна освіта та її місце в структурі освіти України. *Віче*. 2015. № 13. С. 39–41.
6. Курільченко В. В. Позашкільна освіта в центрі довузівської освіти класичного університету. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 43. С. 182–189.
7. Литовченко О. Позашкільна освіта & неформальна освіта дітей та молоді: концептуальні основи, цілі і цінності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2020. Вип. 24(1). С. 300–316.
8. Маслоу А. Самоактуалізація личности и образование. Санкт-Петербург: Питер. 1994.
9. Ничкало Н. Г. Ринок праці і виробничий персонал: проблеми сьогодення і погляд у майбутнє (рецензія на монографію: Герлях Ришард. Позашкільна професійна освіта в умовах цивілізаційних змін. Нові тенденції і виклики = Gerlach Ryszard. Pozaszkolna edukacji zawodowa wobec zmian cywilizacyjnych. Nowe trendy i wyzwania. Bydgoszcz, 2012. 389 s.). *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. Вип. 7. С. 350-354.
10. Оліховська М. В. Менеджмент організацій / М. В. Оліховська, Л. І. Лелик, В. Я. Оліховський; ПрАТ «ВНЗ Міжрегіон. акад. упр. Персоналом», Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів: Ліга-Прес. 2018.
11. Яременко Л. Позашкільна освіта як поле професійного самовизначення і трудового виховання особистості. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2014. № 5-6. С. 68–73.

REFERENCES

1. Horlach, P. (2016). Vseukrainskyi forum pedahohichnykh pratsivnykyv pozashkilnoi osvity «Pozashkilna osvita v umovakh detsentralizatsii» [All-Ukrainian Forum of Out-of-School Education Teachers "Out-of-School Education in the Context of Decentralization"]. *Ridna shkola*. № 11-12. S. 64–66. [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017). [The Law of Ukraine "On Education"]. *Osvita Ukrainy*. № 11. S. 4–9. [in Ukrainian]
3. Zakon Ukrainy «Pro pozashkilnu osvitu» (2000). [The Law of Ukraine "On Extracurricular Education"]. *Osvita Ukrainy*. № 31. S. 6-8. [in Ukrainian]
4. Koreneva, S. I. (2016). Pozashkilna osvita yak umova formuvannia harmoniinoi osobystosti hromadianyna Ukrainy [Out-of-school education as a condition for the formation of a harmonious personality of a Ukrainian citizen]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. № 7. S. 9–14. [in Ukrainian]
5. Krasniakov, Ye. (2015). Pozashkilna osvita ta yii mistse v strukturі osvity Ukrainy [Out-of-school education and its place in the structure of education in Ukraine]. *Viche*. № 13. S. 39–41. [in Ukrainian]
6. Kurilchenko, V. V. (2015). Pozashkilna osvita v tsentri dovuzivskoi osvity klasychnoho universytetu [Extracurricular education in the center of pre-university education of a classical university]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u*

vyschcii i zahalnoosvitnii shkolakh. Vyp. 43. S. 182–189. [in Ukrainian]

7. Lytovchenko, O. (2020). Pozashkilna osvita & neformalna osvita ditei ta molodi: kontseptualni osnovy, tsili i tsinnosti [Out-of-school education & non-formal education of children and youth: conceptual framework, goals and values]. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. Vyp. 24(1). S. 300–316. [in Ukrainian]

8. Maslou, A. (1994). Samoaktualyzatsiya lychnosti y obrazovanye [Personal self-actualization and education]. Sankt-Peterburh: Pyter. [in Russian]

9. Nychkalo, N. H. (2013). Rynok pratsi i vyrobnychy personal: problemy sohodennia i pohliad u maibutnie (retsenziia na monohrafiu: Herliakh Ryshard. Pozashkilna profesiina osvita v umovakh tsyvilizatsiinykh zmin. Novi tendentsii i vykylyky = Geriach Ryszard. Pozaszkolna edukacij zavodova wobec zmian cywilizacyjnych. Nowe trendy i wyzwania. Bydgoszcz, 2012. 389 s.) [Labor Market and Production Personnel: Problems of the Present and a Look to the Future]. Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy. Vyp. 7. S. 350–354. [in Ukrainian]

10. Olikhovska, M. V. (2018) Menedzhment orhanizatsii [Management of organizations] / M. V. Olikhovska, L. I. Lelyk, V. Ya. Olikhovskiy; PrAT «VNZ Mizhrehion. akad. upr. Personalom», Nats. un-t «Lviv. politekhnika». Lviv: Liha-Pres. [in Ukrainian]

11. Iaremko, L. (2014). Pozashkilna osvita yak pole profesiinoho samovuznachennia i trudovoho vykhovannia osobystosti [Out-of-school education as a field of professional self-determination and labor education]. Dyrektor shkoly, litsei, himnazii. № 5-6. S. 68–73. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVCHENKO Nataliia Serhiyivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth's education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 378.017:502/504]:[378.018.8:373.5.011.3-051:91]:37.091.31-023.11](045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-77-82

СОВГІРА Світлана Василівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри хімії та екології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8742-7773>

e-mail: sovgirasvitlana@gmail.com

БРАСЛАВСЬКА Оксана Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри географії, геодезії та землеустрою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0852-686X>

e-mail: oksana.braslavska@udpu.edu.ua

МОДЕЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Стратегічна спрямованість постіндустріального у суспільному розвитку визначає необхідність екологізації освіти на ідеях сталого розвитку з метою досягнення гармонійних відносин людини і природи, усвідомлення особистістю своєї творчої ролі у формуванні ноосферного майбутнього.

У статті обґрунтовано модель екологічної підготовки майбутніх учителів географії в умовах профільного навчання на основі впровадження варіативних курсів. Встановлено, що сконструйована модель спирається на ідеї коеволуції та сталого розвитку, особистісно-орієнтованої освіти, варіативності як необхідного шляху реформування вітчизняної освіти на користь сталого розвитку суспільства. Розкрито, що реалізація основних ідей здійснюється через принципи: екогуманізму, культурологічності, середовищеворення, стандартизації, інтеграції, внутрішньо-профільної єдності варіативних курсів, регіоналізації, професійної спрямованості. Визначено функції моделі: ціннісно-цільова, інформаційно-пізнавальна, організаційно-діяльниста та оцінно-рефлексивна. Розкрито, що модель екологічної підготовки майбутніх учителів географії в умовах профільного навчання структурно представлена інваріантним та варіативним компонентами. Інваріант містить систему функціональних типів варіативних курсів, що доповнюють та поглиблюють зміст базового курсу, доповнюють та поглиблюють зміст профільного курсу, задовольняють пізнавальні інтереси, курси практико-орієнтованого характеру, ієрархічно підпорядкованих між собою на основі їх функціональної значущості та інтегративного змісту. Варіативна частина виявляється у змістовому наповненні інваріанту геоологічними варіативними курсами різної функціональної значущості та інтегративного змісту для соціально-економічного профілю навчання.

Key words: модель, екологічна підготовка, майбутні учителі географії, старшокласники, профільне навчання, варіативні курси, інваріант, сталий розвиток.

SOVHIRA Svitlana Vasylivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Chemistry and Ecology Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8742-7773>

e-mail: sovgirasvitlana@gmail.com

BRASLAVSKA Oksana Volodymyrivna –

Doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the department of geography, geodesy and land management Pavlo Tychyna Uman state pedagogical university

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0852-686X>

e-mail: oksana.braslavaska@udpu.edu.ua

MODEL OF ENVIRONMENTAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF GEOGRAPHY IN THE CONDITIONS OF PROFESSIONAL EDUCATION

The article substantiates the model of ecological training of future geography teachers in the conditions of specialized training based on the implementation of variable courses. It was established that the designed model of ecological training of future geography teachers in the conditions of specialized training is based on the ideas of co-evolution and sustainable development, personality-oriented education, variability as a necessary way of reforming national education for the benefit of sustainable development of society. It is revealed that the implementation of the main ideas is carried out through the principles of eco-humanism, cultural studies, environment creation, standardization, integration, intra-professional unity of variable courses, regionalization, professional orientation. The functions of the model are determined: value-targeted, informational-cognitive, organizational-active and evaluative-reflective. It was revealed that the model of ecological training of future geography teachers in the conditions of specialized training is structurally represented by invariant and variable components. The invariant contains a system of functional types of variable courses that supplement and deepen the content of the basic course, supplement and deepen the content of the specialized course, satisfy cognitive interests, courses of a practice-oriented nature, hierarchically subordinated to each other on the basis of their functional significance and integrative content. The variable part is manifested in the content filling of the invariant with geoeological variable courses of different functional significance and integrative content for the socio-economic profile of education. It is promising to study the variable courses "Ecological culture", "Sustainable development", which supplement and deepen the basic level of the requirements of the State standard of basic secondary education and implement the variant of structural-morphological integration, where the content is united around worldview ideas.

Key words: model, ecological training, future geography teachers, high school students, specialized training, variable courses, invariant, sustainable development.

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми.

Стратегічна спрямованість постіндустріального у суспільному розвитку визначає необхідність екологізації освіти на ідеях сталого розвитку з метою досягнення гармонійних відносин людини і природи, усвідомлення особистістю своєї творчої ролі у формуванні ноосферного майбутнього.

Реформування вітчизняної освіти, що передбачає профільне навчання, створює реальні можливості посилення екологізації географічної освіти з допомогою включення варіативних курсів екологічного характеру. Наукові основи екологізації шкільної географічної освіти засобами цих курсів становлять фундаментальні та прикладні дослідження в географії, властиві їй процеси диференціації та інтеграції, нові геоекологічні напрями, що розвиваються: геоекологія, природокористування, глобальна екологія тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях методистів-географів (В. Іванова [2], В. Мовчан [4], А. Оржаховська [5]), в контексті екогуманістичної та культурологічної тенденції як ефективний засіб екологізації розглядається можливість включення до профільного навчання геоекологічних курсів, спрямованих на формування географічної та екологічної культури старшокласників.

У теорії та методиці навчання географії є досвід створення таких курсів. Значний внесок у вирішення цієї проблеми здійснили дослідження вчених (Л. Донченко [1], Р. Славик [8], О. Чубрей [9]). Аналіз публікацій науковців показує, що створені для старшокласників курси нечисленні і не відповідають вимогам, передбачених Концепцією профільного навчання в старшій школі [3].

На практиці створено комплекс програм геоекологічних курсів з різних напрямів. Проте їхнє

взаємопов'язане включення до навчального плану профільного навчання теоретично не обґрунтовано. У масовій практиці закладів загальної середньої освіти вчителі, виявляючи інтерес до екологічної проблематики та відчуваючи реальну необхідність у навчально-методичному забезпеченні геоекологічних курсів, відчувають труднощі у їх виборі, навчально-методичному освоєнні програм у контексті профільного навчання.

Мета. Обґрунтувати модель екологічної підготовки майбутніх учителів географії в умовах профільного навчання на основі впровадження варіативних курсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конструювання моделі екологічної підготовки майбутніх учителів географії в умовах профільного навчання здійснювалося на основі теоретико-методологічного інструментарію, що включає провідні ідеї, принципи та функції.

Модель, яка розуміється В. Яворською як прототип орієнтованої в майбутніх діях і як ефективний інструмент екологічності географічної освіти в профільній школі, реалізує ідеї коеволуції та сталого розвитку, особистісно-орієнтованої освіти, варіативності [10, с. 185].

Стратегія сталого розвитку як нова форма розвитку людського суспільства та природного середовища на коеволуційних відносинах кардинальним чином змінює підходи до географічної освіти та процесу її екологізації. Екологізація географічної освіти в контексті ідей сталого розвитку визначає її культурологічну спрямованість, що розкривається через природо- і культуродоцільні відносини людини і природи, що лежать в основі екогуманізму і забезпечують стійкість і гармонійність цих взаємовідносин [9, с. 128].

При конструюванні моделі ми виходили з визнання унікальності особистості, її інтелектуальної та моральної свободи, права на повагу та спиралися на психофізіологічні особливості старшокласників. Особистісно-орієнтована спрямованість моделі означає перехід від геоecологічного змісту та способів діяльності з мети навчання на засіб розвитку особистісних якостей учнів, підготовку старшокласників до діяльності в нових умовах, продовження освіти надалі та отримання певної еколого-географічної професії.

Ідея варіативності як розвиток потенційних можливостей закладена в системі профільного навчання на старшій ступені, що будується з урахуванням досвіду школяра, його особистісних прагнень у суб'єкт-суб'єктній взаємодії. Формоване різноманітними варіативними курсами освітнє середовище надає широкі можливості старшокласнику, як суб'єкту освітнього процесу, реалізувати свої запити, задовольнити свої інтереси в галузі геоecологічних досліджень. Освітнє середовище як педагогічна цінність варіативності в особистісно-орієнтованому навчанні дозволяє задіяти когнітивну, афективну та вольову сфери старшокласника і вийти на його творчий рівень розвитку. Привабливих варіантів курсів в освітньому середовищі та їх доступність сприяє задоволенню запитів та геоecологічних інтересів школярів.

Ідеї знаходять реалізацію за допомогою принципів: екогуманізму, культурологічності, середовиществорення, стандартизації, інтеграції, внутрішньо-профільної єдності варіативних курсів, регіоналізації, професійної спрямованості [10, с. 188].

Принцип екогуманізму означає розгляд особистісного розвитку школяра у взаємозв'язку з навколишнім середовищем, що відображає ідею єдності людини та природи. Як зазначає В. Мовчан, «сутність екологізації не обмежується збагаченням навчального процесу екологічним матеріалом та формуванням раціонального ставлення до природи (за всієї його важливості). Необхідно довести до кожного ... думку про те, що його фізичне, духовне, соціальне благополуччя визначається системою взаємовідносин з навколишнім середовищем і це має бути для нього реалізованим на практиці, в його житті» [4, с. 192].

Принцип культурологічності передбачає формування екологічної культури, як найважливішої якості особистості. Екологічна культура виступає «...середовищем її життя, реальністю її світу, творчою сферою» [7, с. 139]. Ставлення до природи як самоцінності розкриває шляхи вирішення екологічних проблем на ідеї сталого розвитку. Розроблена модель сприяє підготовці майбутніх учителів географії до формування ціннісних екологічних орієнтацій школярів, здійсненню екологічно виправданої діяльності при вивченні різних типів навчальних курсів.

Середовиществірний принцип передбачає створення освітнього середовища профільного навчання, що сприяє формуванню географічної та

екологічної культури старшокласника. Основними критеріями освітнього середовища профільного навчання в моделі є насиченість, гетерогенність та структурованість. Насиченість характеризує надмірність пропозиції геоecологічних варіативних курсів на старшій ступені освіти для здійснення вибору. Цей критерій є умовою ефективності моделі підготовки майбутніх учителів географії засобами варіативних курсів у вигляді пакета програм навчальних курсів. Гетерогенність освітнього середовища забезпечується пропозицією варіативних курсів різної функціональної значущості: на поглиблення та доповнення базового, профільного курсів, задоволення пізнавального інтересу, практико-орієнтованого характеру, та різних форм інтеграції геоecологічного змісту. Структурованість освітнього середовища представлена системою геоecологічних варіативних курсів, реалізація яких можлива лише у певній послідовності їх включення в освітній процес на основі послідовності розв'язання навчальних завдань.

Принцип стандартизації розглядається як вияв вимог Державного стандарту базової середньої освіти (2020) у напрямі освоєння геоecологічного змісту учнями на старшій ступені в умовах профільного навчання. Вивчення і аналіз стандарту дозволили нам виявити ядра інтеграції (розділи, питання) базового, профільних і вибіркового курсів, що відображають форму геоecологічного змісту і сприяють підготовці майбутніх учителів географії до формування географічної та екологічної культури старшокласників, і визначити функціональну значущість останніх в умовах профільного навчання.

Принцип інтеграції в нашій моделі представлений багатоаспектно: 1) як об'єднання, система варіативних курсів у межах профілю на основі вертикальної та горизонтальної форм інтеграції; 2) як інтеграція (міждисциплінарність) змісту варіативних курсів; 3) як системне об'єднання цільового, змістового, процесуального, технологічного та результативного компонентів варіативних курсів. У конструюванні моделі ми виходили з того, що кожен варіативний курс є предметним проявом еколого-орієнтованого напрямку географічної науки. У структурно-морфологічній формі зміст варіативних курсів інтегрується за геоecологічними поняттями «екологічна ситуація», «інтегральна геосистема» («урбосистема», «агросистема», «рекреаційна система»), «здоров'я»; за ідеями екологізації, сталого розвитку, екологічної культури.

Функціональна форма інтеграції здійснюється за методами: екологічний моніторинг, моделювання та прогнозування, оцінювання, проектування; проблемами – дослідження екологічних проблем на рівні просторово-часової панорамності – «ігри масштабами»; діяльності, що проявляється в інтегративно-діяльнісних видах природокористування.

Принцип внутрішньо-профільного єдності (комплементарності) виражається в системному об'єднанні варіативних курсів різної функціональної спрямованості та інтегративності

змісту, що забезпечує функціональну та змістову повноту моделі на основі вертикальної та горизонтальної, морфоструктурної та функціональної інтеграції. Принцип внутрішньо-профільної єдності варіативних курсів дозволяє в реальності забезпечувати «побудову географії» у профільній школі, де базовий, профільний та різні типи варіативних курсів займають певне місце та взаємодіють між собою на основі рівневої диференціації [2, с. 26].

Принцип регіоналізації фахівцями визнається як основа, що забезпечує розуміння учнями сучасних екологічних проблем та необхідності їх вирішення [1, с. 62]. Регіоналізація як принцип виступає як потужний культуротвірний фактор, що орієнтує учнів на відповідальність за майбутнє свого регіону, країни, світу в цілому.

Принцип професійної спрямованості передбачає підготовку майбутніх учителів географії до організації орієнтування учнів у виборі професії для свідомого та активного здійснення їх особистих професійних планів.

Виділені основні ідеї та принципи дозволили визначити провідні функції моделі екологічної підготовки майбутніх учителів географії в умовах профільного навчання: ціннісно-цільову, інформаційно-пізнавальну, організаційно-діяльнісну, оцінно-рефлексивну. Ціннісно-цільова функція виражається у меті розробленої моделі – екологічній підготовці майбутніх учителів географії до формування географічної та екологічної культури старшокласників у освітньому середовищі профільного навчання у процесі засвоєння інтегративного геоекологічного змісту варіативних курсів. Цілі освіти розглядаються як культурні екогуманістичні цінності, які присвоюються у створеному освітньому середовищі профілю за допомогою різноманітності варіативних курсів геоекологічного змісту, що сприяє переосмисленню ціннісних орієнтацій на емпатію, толерантність, екогуманізм та відповідальність. Інформаційно-пізнавальна функція означає вивчення інтегрованого змісту геоекологічних варіативних курсів екогуманістичної та культурологічної спрямованості та різної функціональної значущості у взаємозв'язку глобального – регіонального – локального рівнів їх прояву. Організаційно-діяльнісна функція проявляється у конструюванні освітньої траєкторії вивчення варіативних курсів у логіці конкретного профілю навчання на основі адекватних технологій, що орієнтують на рівень сформованості компонентів екологічної культури: когнітивного, аксіологічного, нормативного, творчо-діяльнісного. Оцінно-рефлексивна функція передбачає аналіз та самоаналіз результатів, оцінку досягнень учнів.

Модель екологічної підготовки майбутніх учителів географії в умовах профільного навчання представлена системою взаємопов'язаних геоекологічних курсів різної функціональної значущості та інтегративного змісту. Структурно модель складається з інваріанту та варіативної частини. Інваріант моделі представлений системою взаємопов'язаних геоекологічних варіативних курсів різних функціональних типів,

комплементарних до базового та профільного рівнів.

Нами виділено чотири функціональні типи варіативних курсів: які доповнюють і поглиблюють зміст базового курсу, які доповнюють та поглиблюють зміст профільного курсу, які задовольняють пізнавальні інтереси школярів, курси практико-орієнтованого характеру.

Поєднання базового, профільного та функціональних типів варіативних курсів становить інваріант моделі екологічної підготовки майбутніх учителів географії в умовах профільного навчання.

Інтегративність змісту інваріанту відображена у послідовній реалізації її морфоструктурної та функціональної форм та відповідних їм напрямів: геосистемного, екопроблемного та екоситуаційного, творчо-діяльнісного. Варіативна частина є змістовим наповненням інваріанту конкретними варіативними курсами. У соціально-економічному профілі, що займає особливе місце в географічній освіті старшокласників, як базовий визначено курс «Економічна і соціальна географія світу». Профільний рівень представлений двома курсами: «Комерційна географія», «Географія людської діяльності: економіка, культура, політика». Варіативний компонент моделі складають варіативні курси, систематизовані так: «Екологія міста: урбоєкологія», «Рекреаційні системи», «Глобальна екологія», «Природокористування», «Екологічний туризм», «Екологія міського ландшафту», «Екологічні ситуації світу», «Регіональна екологія», «Проблеми використання та охорони прісних вод», «Агроєкологія».

Курси «Екологія міста: урбоєкологія», «Рекреаційні системи» доповнюють зміст базового курсу «Економічна та соціальна географія світу» на основі виділення загальних питань і тем змісту (ядер інтеграції). Їх включення до профільного навчання викликане необхідністю ретельного вивчення міського середовища та рекреаційних територій як середовища життя людини з метою адаптації до нього та його оптимізації шляхом природоохоронної діяльності.

Варіативні курси, що доповнюють та поглиблюють профільний курс, у нашій моделі представлено курсами «Природокористування», «Глобальна екологія». Визначення ядер інтеграції профільних курсів та варіативів дозволило виявити їх функціональну значимість, а приналежність до функціональної форми інтеграції з проблем («Глобальна екологія») відображає особливості формування та розвитку міждисциплінарних геоекологічних знань на основі послідовного розкриття витоків, сутності та шляхів вирішення екологічних проблем. Прояв інтеграції діяльності в курсі «Природокористування» дозволяє структурувати зміст у послідовності: види діяльності – зміни в природі – наслідки для людини (суспільства) – шляхи гармонізації відносин людини (суспільства) з природою; оптимізація використання ресурсів – реалізуючи триаду екологічної освіти: гуманізація – гармонізація – оптимізація.

Варіативні курси, що сприяють задоволенню пізнавального інтересу школярів, у контексті принципів інтеграції та внутрішньо профільної єдності, в моделі представлені курсами: «Екологічний туризм»; «Екологія міського ландшафту»; «Екологічні ситуації світу», «Регіональна екологія», які спрямовані на розширення еколого-освітнього середовища конкретного профілю в поєднанні базового, профільного та варіативного курсів на основі морфоструктурної та функціональної інтеграції змісту, складаючи функціональну повноту сукупності навчальних курсів. Ці курси покликані підтримати і розвивати пізнавальний інтерес через виявлення унікальних природних і культурних об'єктів різноманітних ландшафтів, оцінювання естетичних переваг ландшафту та екологічних проблем і наслідків впливу людини на навколишнє середовище, оцінювання та класифікування екологічних ситуацій в історії; участь у природоохоронній діяльності найближчого оточення.

Варіативні курси практико-орієнтованого характеру у моделі представлені курсами структурно-морфологічної та функціональної форм інтеграції за поняттями та методами досліджень: «Агроекологія», «Проблеми використання та охорони прісних вод», «Екологічний моніторинг». Ці курси спонукають учнів до конкретної діяльності з проектування та реалізації спостереження, аналізу, оцінки, прогнозу стану навколишнього середовища, сприяють формуванню особистої екологічно адекватно обґрунтованої позиції щодо стану довкілля своєї місцевості.

Варіативний курс «Глобальна екологія» відображає ідеї функціональної інтеграції, де зміст поєднується довкола екологічних проблем. Екопроблемна спрямованість курсу забезпечує проблемний рівень геоecологічного змісту.

Особистісно-діяльнісний інтегративний характер курсу «Природокористування» залучає учнів до активної творчої діяльності, спрямованої на гармонізацію відносин людини з природою, оптимізацію соціоприродного оточення на коеволюційних ідеях.

Інтеграція змісту варіативних курсів, спрямованого на розвиток пізнавального інтересу та практичної орієнтації забезпечується його об'єднанням або навколо загальних еколого-географічних понять. В результаті досягається функціональна повнота та змістовна цілісність екологізації географічної освіти в умовах конкретного профілю навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розроблено та науково обґрунтовано модель екологічної підготовки майбутніх учителів географії в умовах профільного навчання засобами варіативних курсів. Сконструйована нами модель спирається на ідеї коеволюції та сталого розвитку, особистісно-орієнтованої освіти, варіативності як необхідного шляху реформування вітчизняної освіти на користь сталого розвитку суспільства. Реалізація основних ідей здійснюється через принципи: екогуманізму, культурологічності, середовищетворення,

стандартизації, інтеграції, внутрішньо-профільної єдності варіативних курсів, регіоналізації, професійної спрямованості. Визначено функції моделі: ціннісно-цільова, інформаційно-пізнавальна, організаційно-діяльнісна та оцінно-рефлексивна. Модель структурно представлена інваріантним та варіативним компонентами. Інваріант містить систему функціональних типів варіативних курсів, що доповнюють та поглиблюють зміст базового курсу, доповнюють та поглиблюють зміст профільного курсу, задовольняють пізнавальні інтереси, курси практико-орієнтованого характеру, ієрархічно підпорядкованих між собою на основі їх функціональної значущості та інтегративного змісту. Варіативна частина виявляється у змістовому наповненні інваріанту геоecологічними варіативними курсами різної функціональної значущості та інтегративного змісту для соціально-економічного профілю навчання.

Перспективним є вивчення варіативних курсів «Екологічна культура», «Сталий розвиток», які доповнюють і поглиблюють базовий рівень вимог Державного стандарту базової середньої освіти і реалізують варіант структурно-морфологічної інтеграції, де зміст об'єднується навколо світоглядних ідей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Донченко Л. М., Зав'ялова Т. В., Іванова В. М., Непша О. В. Формування екологічних знань і вмінь майбутніх вчителів географії під час вивчення курсу «Загальне землезнавство». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 63, Т. 2. С. 59–64.
2. Іванова В. М., Непша О. В. Шляхи реалізації міжпредметних зв'язків в навчанні географії. *Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті*: матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. (Мелітополь, 14-15 вересня 2017 року). Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2017. С. 24–27.
3. Концепція профільного навчання в старшій школі. *Наказ МОН України* 21.10.2013 №1456 [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1456729-13#Text> (Дата звернення : 3.02.2024)
4. Мовчан В. В., Корнус О. Г., Корнус А. О. Екологічна освіта і виховання у шкільному курсі географії. *Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка Географічні науки*. 2017. Вип. 8. С.191–195.
5. Оржаховська А. Екологізація шкільного курсу географії в 90-ті роки. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 38. С. 330–333.
6. Прохорова Л. А., Зав'ялова Т. В., Непша О. В. Готовність майбутніх вчителів географії до екологічного виховання учнівської молоді у сучасній загальноосвітній школі. *Екологія – філософія існування людства* : зб. наук. праць. Мелітополь : ТОВ «Колор Принт». 2018. С. 96–100.
7. Розсоха А. П. Формування екологічної культури у майбутніх учителів географії. *Молодий вчений*. 2016. № 9.1. С. 138–142.
8. Славик Р. В., Фекета І. Ю., Лета В. В. Формування екологічної свідомості у студентів географічних спеціальностей: виклики та перспективи. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 48. Т. 2. 2022. С. 178–182.
9. Чубрей О. С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу: монографія. Чернівці : Технодрук, 2020. 376 с.
10. Яворська В. В., Адобовська М. В., Чубрей О. С. Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх вчителів географії. *Науковий часопис Національного*

педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. 2019. Вип. 31. С. 184–191.

REFERENCES

1. Donchenko, L. M., Zav'ialova, T. V., Ivanova, V. M., Nepsha, O. V. (2019). Formuvannya ekolohichnykh znan i vmin maibutnykh vchyteliv heohrafii pid chas vyvchennia kursu «Zahalne zemleznavstvo». [Formation of ecological knowledge and skills of future geography teachers during the course "General Geography"]. Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 63, 2. S. 59–64. [in Ukrainian]
2. Ivanova, V. M., Nepsha, O. V. (2017). Shliakhy realizatsii mizhpredmetnykh zv'iazkiv v navchanni heohrafii. [Ways of realizing interdisciplinary connections in the teaching of geography]. Pivnichne Pryazov'ia: problemy rehionalnoho rozvytku u mizhnarodnomu konteksti: mater. Vseukr. nauk.-prakt. konfer. (Melitopol, 14-15 veresnia 2017 roku). Melitopol : FOP Odnoroh T.V. S. 24–27. [in Ukrainian]
3. Kontseptsiia profilnoho navchannia v starshii shkoli (2013). [The concept of specialized training in high school]. Nakaz MON Ukrainy 21.10.2013 №1456 [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1456729-13#Text> (Data zvernennia : 3.02.2024). [in Ukrainian]
4. Movchan, V. V., Kornus, O. H., Kornus, A. O. (2017). Ekolohichna osvita i vykhovannia u shkilnomu kursi heohrafii. [Environmental education and education in the school geography course]. Naukovi zapysky SumDPU imeni A.S. Makarenka Heohrafichni nauky. 8. S. 191–195. [in Ukrainian]
5. Orzhakhovska, A. (2013). Ekolohizatsiia shkilnoho kursu heohrafii v 90-ti roky. [Ecologization of the school geography course in the 90s]. Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly. 38. S. 330–333. [in Ukrainian]
6. Prokhorova, L. A., Zav'ialova, T. V., Nepsha, O. V. (2018). Hotovnist maibutnykh vchyteliv heohrafii do ekolohichnoho vykhovannia uchnivskoi molodi u suchasni zahalnoosvitnii shkoli. [The readiness of future geography teachers for ecological education of students in a modern secondary school]. Ekolohiia – filozofii isnuvannia liudstva : zb. nauk. prats. Melitopol : TOV «Kolor Prynt». S. 96–100. [in Ukrainian]
7. Rozsokha, A. P. (2016). Formuvannya ekolohichnoi kultury u maibutnykh uchyteliv heohrafii. [Formation of ecological culture in future geography teachers]. Molodyi vchenyi. 9.1. S. 138–142. [in Ukrainian]

8. Slavik, R. V., Feketa, I. Yu., Leta, V. V. (2022). Formuvannya ekolohichnoi svidomosti u studentiv heohrafichnykh spetsialnostei: vyklyky ta perspektyvy. [Formation of ecological consciousness among students of geographic specialties: challenges and prospects]. Innovatsiina pedahohika. 48. 2. S. 178–182. [in Ukrainian]
9. Chubrei, O. S. (2020). Systema pidhotovky maibutnykh uchyteliv heohrafii do profesiinoi diialnosti na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu [The system of training future geography teachers for professional activity based on the competence approach]: monohrafiia. Chernivtsi : Tekhnodruk. [in Ukrainian]
10. Yavorska, V. V., Adobovska, M. V., Chubrei, O. S. (2019). Strukturno-funktsionalna model pidhotovky maibutnykh vchyteliv heohrafii. [Structural and functional model of training future geography teachers]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriia 17. Teoriia i praktyka navchannia ta vykhovannia. 31. S. 184–191. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СОВГІРА Світлана Василівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри хімії та екології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

БРАСЛАВСЬКА Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри географії, геодезії та землеустрою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SOVHIRA Svitlana Vasylivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Chemistry and Ecology Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future specialists.

BRASLAVSKA Oksana Volodymyrivna – Doctor Pedagogical Sciences, professor, head of the department of geography, geodesy and land management Pavlo Tychyna Uman state pedagogical university.

Scientific interests: professional training of future teachers.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 378:371.134:316.444.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-82-86

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор,
 професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
 Центральноукраїнського державного університету
 імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
 e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ
 МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**

Сучасні зміни в освіті ведуть за собою реформування всієї педагогічної системи, відповідно мобілізуються інші професійні компетенції вчителя, актуалізуються інші цінності й нове бачення себе у професії. Майбутній педагог повинен приймати рішення і відповідати за них, розвивати в собі не тільки професійно значущі якості, що мають полі професійний, полі функціональний характер, але й суб'єктивну готовність до неперервної самоосвіти, що дозволяє зацентрувати на прогностичній функції професійної мобільності.

У статті розкрито педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів в умовах закладу вищої освіти.

Виходячи зі специфіки процесу формування готовності до професійної мобільності, що передбачає внутрішню організацію студента як суб'єкта свого професійного розвитку та його готовність бути мобільним, свідому рефлексію та

зовнішню корекцію у вигляді педагогічної підтримки, здійснено обґрунтування педагогічних умов, що сприяють ефективному формуванню готовності до професійної мобільності майбутніх педагогів.

У цілому педагогічні умови формування у студентів ЗВО первинної професійної мобільності можна визначити як сукупність обставин (об'єктів та заходів) освітнього процесу, а також деяких значущих внутрішніх особливостей особистості студентів, від розвитку та реалізації яких залежить вироблення у них у процесі навчання первинної професійної мобільності. Педагогічні умови в такому випадку виступають необхідним компонентом вироблення в студентів елементів їх професійної мобільності.

Ефективність формування професійної мобільності майбутніх учителів спирається на забезпечення таких педагогічних умов: залучення студентів до виконання професійно орієнтованих ситуацій, завдань, проєктів, що стимулюють творчий потенціал у майбутнього педагога, діалогізація освітнього процесу, створення освітнього середовища, що запускає механізм розвитку професійної мобільності майбутнього вчителя через включення в діяльність, у якій людина проживає та освоює соціокультурний досвід, побудова процесу професійної підготовки майбутніх педагогів на основі принципу коеволюції, що забезпечує одночасний розвиток професійної та особистісної мобільності. Перспективи подальших розвідок убачаємо у визначенні критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх педагогів.

Ключові слова: професійна мобільність, майбутній вчитель, педагогічні умови, заклад вищої освіти.

FILONENKO Oksana Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogy, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>

e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL MOBILITY OF FUTURE TEACHERS

Modern changes in education lead to the reformation of the entire pedagogical system, accordingly, other professional competencies of the teacher are mobilized, other values and a new vision of oneself in the profession are actualized. The future teacher must make decisions and be responsible for them, develop in himself not only professionally significant qualities that have a semi-professional, semi-functional character, but also a subjective readiness for continuous self-education, which allows to emphasize the prognostic function of professional mobility.

The article reveals the pedagogical conditions for the formation of professional mobility of future teachers in the conditions of a higher education institution.

Based on the specifics of the process of formation of readiness for professional mobility, which involves the internal organization of the student as a subject of his professional development and his readiness to be mobile, conscious reflection and external correction in the form of pedagogical support, the substantiation of pedagogical conditions that contribute to the effective formation of readiness for professional mobility of future teachers.

In general, the pedagogical conditions for the formation of primary professional mobility among students of higher education institutions can be defined as a set of circumstances (objects and activities) of the educational process, as well as some significant internal features of the personality of students, the development and implementation of which depends on their development in the process of learning primary professional mobility. Pedagogical conditions in such a case act as a necessary component of developing elements of professional mobility in students.

The effectiveness of the formation of the professional mobility of future teachers is based on the provision of the following pedagogical conditions: the involvement of students in the performance of professionally oriented situations, tasks, projects that stimulate the creative potential of the future teacher, the dialogization of the educational process, the creation of an educational environment that triggers the mechanism of the development of the professional mobility of the future teacher through inclusion in the activity in which a person lives and learns socio-cultural experience, building the process of professional training of future teachers based on the principle of co-evolution, which ensures the simultaneous development of professional and personal mobility. We see the prospects for further research in the definition of criteria, indicators and levels of formation of professional mobility of future teachers.

Keywords: professional mobility, future teacher, pedagogical conditions, higher education institution.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Перед вищою школою стоїть одне із нелегких завдань: підготувати нову генерацію педагогічних кадрів для роботи в нових умовах. Випускник сучасного закладу вищої освіти зобов'язаний бути гранично мобільною особистістю, здатною самостійно осмислювати прогресуючі процеси, творчо використовувати отримані знання й навички в своїй практичній професійній діяльності, включатися активно у вирішення проблем, що виникають, знаходити шляхи виходу із складних ситуацій, що склалися [1, с. 245].

Сучасні зміни в освіті ведуть за собою реформування всієї педагогічної системи, відповідно мобілізуються інші професійні компетенції вчителя, актуалізуються інші цінності й нове бачення себе у професії. Майбутній педагог

повинен приймати рішення і відповідати за них, розвивати в собі не тільки професійно значущі якості, що мають полі професійний, полі функціональний характер, але й суб'єктивну готовність до неперервної самоосвіти, що дозволяє зацентувати на прогностичній функції професійної мобільності. На нинішньому етапі мета вищої школи – підготувати до високопрофесійної, творчої праці кожного спеціаліста за умов повного розкриття його здібностей з можливостями реалізації особистих інтересів [4].

Одним із способів конструювання цілісного педагогічного процесу, що сприяє формуванню професійної мобільності у студентів ЗВО, є визначення педагогічних умов організації такого процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремим аспектам формування професійної

мобільності майбутніх фахівців присвячені праці Т. Заміховської [1], Є. Іванченка [2], Н. Латуши [3], Н. Луцан [4], Р. Пріми [5], Л. Сушенцева [7] та ін. Але недостатньо повно досліджено педагогічні умови ефективного формування професійної мобільності майбутніх учителів в умовах закладу вищої освіти.

Мета статті – розкрити педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів в умовах закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У словнику з професійної освіти вказується, що професійно мобільних фахівців володіє здатністю швидко змінювати вид праці, переключатися на іншу діяльність у зв'язку зі змінами техніки й технології виробництва. Професійна мобільність «виявляється у володінні системою узагальнених прийомів професійної праці та застосуванні їх для успішного виконання будь-якого завдання на суміжних за технологією ділянках виробництва» [6, с. 194].

Р. Пріма вказує, що «професійна мобільність – це складне системне утворення, інтегральна якість особистості та діяльності педагога, що формується і виявляється у процесі професійної підготовки, перепідготовки, самовиховання і творчої самореалізації фахівця, тобто розуміється як можлива стратегія професіоналізації педагогічних кадрів» [5, с. 147].

Професійна підготовка мобільних педагогів передбачає:

- формування універсальних навичок діяльності, що забезпечують мобільність як якість особистості; орієнтацію на інноваційну діяльність;
- забезпечення широкої професійної педагогічної підготовки як бази для можливого освоєння інших професій педагогічного профілю;
- посилення менеджерської підготовки майбутніх педагогічних кадрів;
- забезпечення фундаментальної соціально-гуманітарної підготовки як оволодіння професіями іншого профілю [7, с. 7].

У дослідженні підхід до визначення поняття «професійна мобільність» носить інтегративний характер. Це можна пояснити тим, що, по-перше, педагог як соціальна істота є суб'єктом соціальної та професійної діяльності, а по-друге, вступаючи у взаємодію з об'єктивною реальністю, він не тільки сприймає, а й намагається змінити її, конструюючи соціальну реальність та професійні обставини, або змінитися, переосмисливши власні погляди та цінності, прогнозуючи шляхи самореалізації в нових умовах. Психологічною основою професійної мобільності особистості є динамізм її мотиваційних, інтелектуальних та вольових процесів, завдяки чому формується індивідуальна готовність до професійної мобільності.

Виходячи зі специфіки процесу формування готовності до професійної мобільності, що передбачає внутрішню організацію студента як суб'єкта свого професійного розвитку та його готовність бути мобільним, свідому рефлексію та зовнішню корекцію у вигляді педагогічної підтримки, здійснено обґрунтування педагогічних умов, що сприяють ефективному формуванню

готовності до професійної мобільності майбутніх педагогів.

У цілому педагогічні умови формування у студентів ЗВО первинної професійної мобільності можна визначити як сукупність обставин (об'єктів та заходів) освітнього процесу, а також деяких значущих внутрішніх особливостей особистості студентів, від розвитку та реалізації яких залежить вироблення у них у процесі навчання первинної професійної мобільності. Педагогічні умови в такому випадку виступають необхідним компонентом вироблення в студентів елементів їх професійної мобільності.

На основі аналізу сукупності чинників, цілеспрямованого формування професійної мобільності в період професійної підготовки в ЗВО, в якості таких підстав можна виокремити такі:

- комплексний характер самого феномену професійної мобільності, що має свою соціологічну, психологічну та педагогічну складові, що взаємодіють між собою;
- необхідність вивчення інтегративних спеціальних курсів, що включають основи різних наукових знань;
- особливості формування професійної мобільності у студентів, що передбачають застосування значної кількості тренінгових занять, вироблення у студентів особистісних психологічних якостей та забезпечення їх зв'язку з потенційними роботодавцями;
- досвід теоретичного осмислення та практичної реалізації різних способів формування елементів професійної мобільності у майбутніх педагогів під час їх навчання у ЗВО [5; 7].

Освітній простір є базою для розвитку в тому випадку, якщо пропонує різноманітність видів діяльності, що створюють умови для реалізації особистості, розвитку у студентів умінь проскування свого професійного розвитку за умови гармонізації не лише внутрішніх умов, пов'язаних із прагненнями, ціннісними орієнтаціями, але й зовнішніх чинників, що залежать від соціуму, вимог ринку праці. Освітня діяльність, пов'язана з реальними професійними ситуаціями, які створюють сприятливі умови для діалогічної взаємодії. В освітньому просторі створюються особливі ціннісно-сміслових відносин між учасниками освітнього процесу завдяки включенню у виконання професійно орієнтованих ситуацій, завдань, проєктів, що стимулюють творчий потенціал у майбутнього педагога, що найбільше відповідає критеріям професійної мобільності.

За рахунок таких стратегій здійснюється збагачення та насичення освітнього простору методами, прийомами та технологіями, які забезпечують результативність досліджуваного процесу. Таким чином, йдеться про технологічний компонент, який представлений сукупністю технологій, форм, методів, прийомів, засобів процесу становлення та розвитку професійної мобільності майбутнього педагога.

У становленні та розвитку професійної мобільності майбутнього педагога діалогізація освітнього процесу створює умови для

переосмислення, прийняття особистістю нового досвіду. Діалог є джерелом розвитку «якісної мотивації» на особистісне зростання, що розширює межі пошуку нових зв'язків предмета в контексті культури. Діалог дає можливість виховати у майбутнього вчителя: високий рівень особистісної та професійної самосвідомості, самоповаги, самодисципліну; вміння орієнтуватися у духовних цінностях, у життєвих ситуаціях; здатність приймати відповідальні рішення; здійснювати вільний вибір своєї життєвої траєкторії, способів поведінки тощо. Будучи провідною формою існування та розвитку самосвідомості, діалог відіграє головну роль в особистісному самовизначенні майбутніх учителів. У свою чергу, професійне самовизначення передбачає здійснення не лише пізнавальної функції (пізнання особливостей професійної діяльності та себе самого), а й комунікативної (спілкування щодо вибору професії), регулятивної та рефлексивної функцій. Тому діалог, який здійснює всі ці функції, слугує конкретним психолого-педагогічним механізмом професійного самовизначення, засобом зниження мотиваційної невизначеності в ситуації вибору професії, основою формування професійної свідомості та самосвідомості.

Розглядаючи діалогізацію освітнього процесу як умову становлення та розвитку професійної мобільності майбутнього педагога, слід зазначити його універсальність, включеність до змісту освіти. Інтерактивний формат навчання та постійна взаємодія у різних проєктах дозволяють отримати максимум користі від навчання в закладі вищої освіти.

Вивчення проблеми становлення та розвитку професійної мобільності майбутнього вчителя актуалізує питання необхідності коригування професійного освітнього стандарту, програм підготовки педагогічних кадрів.

Технологія формування готовності майбутніх педагогів до професійної мобільності є системою активних форм, які, володіючи підвищеними комунікативними та мотивуючими характеристиками, створюють найбільш сприятливе освітнє середовище та сприяють формуванню готовності майбутніх педагогів до професійної мобільності. Створення освітнього простору запускає механізм розвитку професійної мобільності майбутнього вчителя через включення в діяльність, у якій людина проживає та освоює соціокультурний досвід. Усе це дозволяє забезпечити, з одного боку, широту освіти, з другого – глибину освоєння професійних галузей знань. Це дає можливість студентам сформулювати унікальні компетенції та максимально реалізувати себе у «невизначеному» майбутньому. І як результат – «самоміни» людини (закономірність – розвиток професійної мобільності здійснюється на основі активних зусиль, самотворчої діяльності майбутнього вчителя за педагогічної підтримки з боку наставника), зміни професійного та життєвого середовища.

Наступна педагогічна умова – побудова процесу професійної підготовки на основі принципу коеволюції – забезпечує одночасний

розвиток професійної та особистісної мобільності. На нашу думку, застосування принципу коеволюції дозволить так організувати освітній процес, щоб він був професійно-орієнтованим та спрямованим на формування якостей мобільного фахівця. Враховуючи те, що освітній процес у ЗВО передбачає взаємодію педагога та студента, мету підготовки мобільного фахівця ми вбачаємо не лише в тому, щоб розширити інформаційно-педагогічне поле студента та забезпечити високий рівень знань, а й у мобілізації потреб студентів у самоосвіті, у розвитку індивідуальних якостей та здібностей через включення в діяльність, яка розвиває здатність до прогнозування та досягнення успіхів у професійному зростанні. Реалізація цієї умови забезпечується ретельно продуманою логікою організації навчального процесу у ЗВО.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Ефективність формування професійної мобільності майбутніх педагогів спирається на забезпечення таких педагогічних умов: залучення студентів до виконання професійно орієнтованих ситуацій, завдань, проєктів, що стимулюють творчий потенціал у майбутнього педагога, діалогізація освітнього процесу, створення освітнього середовища, що запускає механізм розвитку професійної мобільності майбутнього вчителя через включення в діяльність, у якій людина проживає та освоює соціокультурний досвід, побудова процесу професійної підготовки майбутніх педагогів на основі принципу коеволюції, що забезпечує одночасний розвиток професійної та особистісної мобільності. Перспективи подальших розвідок убачаємо у визначенні критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх педагогів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Заміховська Т. Педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх фахівців права. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 2 (106). С. 245–257.
2. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2005. 21 с.
3. Латуша Н. В. Поняття «Професійна мобільність» у педагогічному аспекті. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія [зб. наук. праць]. Вінниця, 2014. Вип. 42. Ч. 2. С. 6–9.
4. Луцан Н. І. Педагогічні умови формування професійної мобільності вихователя дошкільного закладу. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/22_9.pdf
5. Пріма Р. М. Компонентно-структурний аналіз сутнісної характеристики феномена «професійна мобільність учителя». *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія № 11 «Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління». К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 8. С. 146–151.
6. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.
7. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у

професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. 439 с.

REFERENCES

1. Zamikhovs'ka, T. (2021). Pedahohichni umovy formuvannya profesiynoyi mobil'nosti maybutnikh fakhivtsiv prava [Pedagogical conditions for the formation of professional mobility of future law specialists]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi*. № 2 (106). S. 245–257. [in Ukrainian]

2. Ivanchenko, YE. A. (2005). Formuvannya profesiynoyi mobil'nosti maybutnikh ekonomistiv u protsesi navchannya u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh [Formation of professional mobility of future economists in the process of training in higher educational institutions]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity». Odesa. 21 s. [in Ukrainian]

3. Latusha, N. V. (2014). Ponyattya «Profesiyna mobil'nist'» u pedahohichnomu aspekti [The concept of "Professional mobility" in the pedagogical aspect]. *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzh. ped. un-tu im. M. Kotsyubyns'koho. Seriya: Pedahohika i psykholohiya [zb. nauk. prats']*. Vinnytsya. Vyp. 42. CH. 2. S. 6–9. [in Ukrainian]

4. Lutsan, N. I. Pedahohichni umovy formuvannya profesiynoyi mobil'nosti vykhovatelya doshkil'noho zakladu [Pedagogical conditions for the formation of professional mobility of a preschool teacher]. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/22_9.pdf [in Ukrainian]

5. Prima, R. M. (2008). Komponentno-strukturnyy analiz sutnisnuyi kharakterystyky fenomena «profesiyna mobil'nist' uchytelya» [Component-structural analysis of the essential characteristics of the phenomenon "professional mobility of the teacher"]. *Naukovyy chasopys NPU im. M. P. Drahomanova*.

Seriya № 11 «Sotsiolohiya. Sotsial'na robota. Sotsial'na pedahohika. Upravlinnya». K. : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova. Vyp. 8. S. 146–151. [in Ukrainian]

6. Profesiyna osvita (2000) [Professional education]: slovnyk : navch. posib. / uklad. S. U. Honcharenko; za red. N. H. Nychkalo. Kyiv : Vyshcha shk. 380 s. [in Ukrainian]

7. Sushentseva, L. L. (2011). Formuvannya profesiynoyi mobil'nosti maybutnikh kvalifikovanykh robitnykiv u profesiynotekhnichnykh navchal'nykh zakladakh: teoriya i praktyka [Formation of professional mobility of future skilled workers in vocational and technical educational institutions: theory and practice]: monohrafiya. Kryvyi Rih: Vydavnychyy dim. 439 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя; розвиток освіти й педагогічної думки в Україні у другій половині XIX – XX столітті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FILONENKO Oksana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional training of the future teacher; development of education and pedagogics in Ukraine in the 2nd half of the 19th – 20th centuries.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 37 (091) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-86-90

БОСІЙ Олександр Михайлович –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8849-3932>

e-mail: obosyi@cuspu.edu.ua

МОЛОДІЖНІ ОБ'ЄДНАННЯ, ЯК МЕХАНІЗМИ СТВОРЕННЯ ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ УКРАЇНЦІВ (XIX – ПЕРША ЧВЕРТЬ XX СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано вплив форм громадського спілкування української сільської молоді у XIX – першій чверті XX століття на формування виховного ідеалу, які мали усталені структури, внутрішні механізми самоорганізації, забезпечували захист від руйнівних процесів, зокрема асиміляційних, оскільки систематичне безпосереднє засвоєння звичасво-обрядової культури, етикетних норм та правил сприяло формуванню у молоді стереотипів поведінки, які були визначальним вектором виховання та соціалізації.

У статті розглядаються такі форми спілкування української селянської молоді, як ярмарки, сільська церква, побратимство, посестринство, сусідство, земляцтво, вечорниці, вулиця.

Ярмарки виконували господарські функції, на ярмарках хлопці та дівчата знайомились, укладали шлюбні угоди. Водночас, ярмарки слугували постійним засобом різноманітної інформації та знань.

Сільська церква завжди була одним із основних осередків консолідації громади, місцем інтенсивного спілкування сільської молоді.

Побратимство та посестринство були своєрідними формами індивідуальної взаємодопомоги, в основі яких лежало духовне споріднення, що виникало між хлопцями та дівчатами внаслідок спільного здійснення певних обрядових дій релігійно-морального змісту.

Звичаєм побратимства, посестринства відносили дружби і взаємодопомоги скріплювалися на все життя і ставали морально обов'язковими і священними, як і родинні зв'язки. Побратими і посестри брали участь у господарських і сімейних справах: вирішували питання сватання і одруження своїх дітей, допомагали при хворобі та матеріальних нестатках тощо. Такі відносини народна педагогіка трактувала як ідеально-показові, що протистояли корисливості й злоби.

Сусідство та земляцтво, які належали до виду спорідненості, що характеризувало зв'язки за місцем народження та проживання.

Інститут вечорниць свідчив про набуття соціалізацією якісно нових ознак, вимірів, зміну її загальної спрямованості. Поруч з іншими соціалізаційними аспектами (господарськими, соціальними, обрядовими), на перший план виступає комунікативний, визначальними моментами якого стають кохання та одруження, а також процес формування та регуляції гендерної поведінки в середовищі молодіжної громади; молодь отримувала певну свободу дії, не перебуваючи постійно під контролем батьків.

Автор робить висновок, що молодіжні об'єднання, як форми громадського спілкування, посідали важливе місце у формуванні виховного ідеалу української молоді. У парубків та дівчат формувалися естетичні уподобання, основи спільної та особистої поведінки, емоційний та інтелектуальний досвід, засвоювалася фольклорна спадщина. Дівчата та парубки краще пізнавали протилежну стать, опановували стиль та форми поведінки властиві дорослим, здобували певні знання та досвід у сфері особистих стосунків.

Ключові слова: *молодь, виховний ідеал, форми спілкування, ярмарки, сільська церква, побратимство, посестринство, сусідство, земляцтво, вечорниці, вулиця.*

BOSYI Oleksandr Mykhailovych –

postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8849-3932>

e-mail: obosyi@cuspu.edu.ua

YOUTH ASSOCIATIONS AS MECHANISMS OF CREATING THE EDUCATIONAL IDEAL OF UKRAINIANS (XIX – FIRST QUARTER OF XX CENTURY)

The article analyzes the forms of public communication of Ukrainian rural youth in the 19th and the first quarter of the 20th centuries, which had an established structure, internal mechanisms of self-organization, provided protection against destructive processes, in particular assimilation, since the systematic direct assimilation of customary and ceremonial culture, etiquette norms and rules contributed to the formation in youth stereotypes of behavior that were a determining vector of upbringing and socialization.

The article examines such forms of communication among Ukrainian peasant youth as fairs, village church, brotherhood, sisterhood, neighborhood, community, evening parties.

Fairs performed economic functions, boys and girls met at fairs, concluded marriage agreements. At the same time, fairs served as a permanent means of various information and knowledge.

The village church has always been one of the main centers of community consolidation, a place for intensive communication of rural youth.

Brotherhood and sisterhood were peculiar forms of individual mutual assistance, based on the spiritual kinship that arose between boys and girls as a result of the joint performance of certain ritual actions of a religious and moral content.

By the custom of brotherhood, sisterhood, relations of friendship and mutual assistance were cemented for life and became morally binding and sacred, just like family ties. Brothers and sisters took part in economic and family affairs: they decided the matchmaking and marriage of their children, helped in case of illness and material shortages, etc. Folk pedagogy interpreted such relations as ideally demonstrative, opposed to selfishness and malice.

Neighborhood and fellow countrymen, which belonged to the kind of kinship that characterized connections by place of birth and residence.

The institute of veschernits testified to the acquisition by socialization of qualitatively new features, dimensions, and a change in its general orientation. Along with other aspects of socialization (economic, social, ceremonial), the communicative aspect comes to the fore, the defining moments of which are love and marriage, as well as the process of formation and regulation of gender behavior in the youth community; youth received a certain freedom of action, no longer being constantly under the control of their parents.

The author come to the conclusion that youth associations, as a form of public communication, occupied an important place in the education of young people. Boys and girls formed aesthetic preferences, the basics of joint and personal behavior, emotional and intellectual experience, learned folklore heritage. Girls and boys got to know the opposite sex better, mastered the style and forms of behavior characteristic of adults, gained certain knowledge and experience in the field of personal relationships.

Key words: *educational ideal, youth, forms of communication, fairs, village church, brotherhood, sisterhood, neighborhood, community, evening parties, street.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Відродження і розвиток рідної педагогічної культури можливі лише в умовах вільної України. Розбудова незалежної Української держави, у свою чергу, потребує адекватного виховання молоді. Цю надзвичайно важливу педагогічну проблему не можна успішно розв'язати, якщо не мати провідного виховного ідеалу, до якого маємо прагнути.

У загальному трактуванні ідеал означає першообраз, взірць досконалості, кінцеву, вершинну мету людських устремлінь. Це найвища мета, до якої прагнуть люди і яка керує їхньою діяльністю.

Головним у педагогічній діяльності має стати власний національний виховний ідеал, вишпеканий упродовж тисячоліть і репрезентований українською народною педагогікою. Він знайшов своє відображення і втілення у рідній українській мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, родинному побуті, святах, обрядах, настановах і правилах громадської поведінки, символах, народних чеснотах і нормах християнської моралі, різних видах мистецтва, у ремеслах і промислах нашого народу й передається від старших поколінь до молодших, які його доповнюють та удосконалюють.

Народно-педагогічні погляди кожної історичної епохи висувають свій оригінальний чи

актуалізують вже існуючий образ ідеальної людини.

Формування моральних та духовних цінностей молоді, розуміння свого призначення у сім'ї та громаді традиційного українського суспільства – складові виховного ідеалу української народної педагогіки, що зародився і зміцнів на власному національному ґрунті в результаті історичного розвитку українського етносу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення досвіду і традицій виховання української молоді стає можливим завдяки узагальненню здобутків вітчизняної етнографічної та етнопедагогічної наук.

З-поміж сучасних українських істориків педагогіки, об'єктом дослідження яких було сімейне виховання традиційного суспільства, виділяємо Н. Жмуд, Є. Сявакко, В. Федяєву, І. Щербак, О. Щербину та ін. У цих дослідженнях науковці частково звертаються до вивчення форм громадського спілкування молоді.

Дослідженню процесів соціалізації та виховання парубків та дівчат у традиційному суспільстві присвячено наукові публікації Л. Босої, А. Забловського, О. Кісь, А. Приходько та ін.

Мета статті – на основі історико-педагогічного аналізу розкрити форми створення виховного ідеалу в молодіжних громадах (XIX – перша чверть XX століття).

Виклад основного матеріалу дослідження. Під виховним ідеалом молоді розуміємо еталон взірцевої особистості, що служить головним орієнтиром у вихованні молодого покоління. Основним механізмом створення виховного ідеалу української молоді у XIX – першій чверті XX століття були молодіжні громади.

Консолідуючим фактором молодіжних громад були морально-етичні засади, традиції духовності в її найрізноманітніших проявах. Подальшу долю молоді багато у чому вирішувала її репутація у громаді, що диктувало відповідний стиль моральної поведінки.

У XIX – першій чверті XX ст. існували своєрідні форми спілкування, які поділялися на:

- 1) спілкування молоді на вулиці;
- 2) спілкування молоді у приміщенні;
- 3) спілкування молоді під час проведення храмових і календарних свят як у приміщенні, так і на вулиці. Їх назви часто співпадали з назвами місць зібрання молоді.

Форми спілкування посідали важливе місце у формуванні виховного ідеалу молоді. У парубків та дівчат формувалися естетичні уподобання, основи спільної та особистої поведінки, емоційний та інтелектуальний досвід, засвоювалася фольклорна спадщина. Дівчата та парубки могли краще пізнати прогрізнену статю, опанувати стиль та форми поведінки властиві дорослим, здобути певні знання та досвід у сфері особистих стосунків.

Форми спілкування у молодіжних громадах сприяли формуванню системи моральних та етичних законів сільської громади, духовних цінностей та вшануванню культурних надбань українського народу.

Однією з поширених форм спілкування молоді були ярмарки. Окрім господарських функцій на ярмарках хлопці та дівчата знайомились, уклали шлюбні угоди. Водночас, ярмарки слугували постійним засобом різноманітної інформації та знань.

Іншим поширеним каналом спілкування молоді була сільська церква, яка завжди була одним із основних осередків консолідації громади і, водночас, місцем інтенсивного спілкування сільської молоді. Більшість форм традиційного молодіжного дозвілля починалися на майдані біля церкви.

Саме біля церкви досить часто відбувалось ближче знайомство молоді, яка збиралась у неділю і на свята. Дівчата та хлопці 15–18 років збиралися біля церкви на Паску, Різдво, Спаса, Зелені свята, там знайомились, а коли поверталися з церкви – то вже трималися за руки [3].

На Великдень на Гуцульщині та Волині у другій половині XIX ст. побутував цікавий звичай – біля церкви дівчата дарували хлопцям писанки, розраховуючи, що ті за це запросять їх до танцю [4, с. 175].

Важливою формою спілкування, а отже й виховання молоді було побратимство та посестринство. Побратимство та посестринство були своєрідними формами індивідуальної взаємодопомоги, в основі яких лежало духовне споріднення, що виникало між хлопцями та дівчатами внаслідок спільного здійснення певних обрядових дій релігійно-морального змісту.

Поширеним способом братання було укладання союзу між ровесниками через обмін пригорщею землі. Земля символізувала силу взаємної клятви і вірності слову. Землю зашивали у ладанку і носили на шиї [6; 7].

Обов'язковим елементом обряду братання у молоді був обмін натільними хрестами («хрестовий брат»), присяга перед іконою. Інколи побратимами могли бути люди різних національностей, але обов'язково одновірці. Обряд супроводжувався подарунками – худобою, бджолами. «Після братання майбутні діти побратимів уважалися родичами» [5, с. 770].

Оформлення подібних відносин відбувалося в присутності односельців, які тим самим санкціонували цю подію. Цей факт доводить вагоме місце та роль побратимства як одного з важливих соціальних інститутів в українській етнопедагогічній системі.

Обряд посестринства відбувався подібним чином. Відмінність полягала в характері взаємообміну подарунками, серед яких поширеними були хустки, плахти, полотно, рушники та ін. На Київщині дівчата «сестрились» між собою обмінюючись хлібом, полотном. Дівочі товариства, на відміну від парубоцьких не вели до встановлення відносин побратимства чоловіків посестер, не вважалися родичами й їхні діти [6, с. 356].

Обряд посестринства відбувався навесні, на троїцькому тижні. Дівчата йшли в ліс, вибирали гарну березу, прикрашали її кольоровим стрічками, плели із квітів вінки і чіпляли на дерево. Під

березою водили хоровод, почергово цілувалися через вінок, обмінювалися намистом, перстнями, чим засвідчували свою дружбу, співали пісні.

Українські дівчата давали одна одній слово посестринської вірності. Іноді, кумилися не окремі пари, а всі дівчата між собою і тоді сплетений вінок одягався по черзі на голову кожної. Дівчата, що покумилися, обіцяли дружити все життя [8, с. 56].

Інокли кумилися представники різних статей: дівчата, які ще не мали судженого з парубками. Наприклад, на Черкащині кумилися здебільшого хлопці та дівчата: дівчата плели вінки і прикрашали ними хлопців [8, с. 71]. Звичай, ймовірно, символізував бажання дівчини або хлопця бачити в тих з ким вони покумилися близьких друзів.

Звичаєм побратимства, посестринства відносини дружби і взаємодопомоги скріплювалися на все життя і ставали морально обов'язковими і священними, як і родинні зв'язки. Побратими і посестри брали участь у господарських і сімейних справах: вирішували питання сватання і одруження своїх дітей, допомагали при хворобі та матеріальних нестатках тощо. Такі відносини народна педагогіка трактувала як ідеально-показові, що протистояли корисливості, злобі і т.п.

Важливими формами спілкування у молодіжній громаді були сусідство та земляцтво, які належали до виду спорідненості, що характеризувало зв'язки за місцем народження та проживання.

Загальна тенденція у з'ясуванні сусідських взаємостосунків зводилася до того, що сусіди – одні з найближчих свояків, які допомагали матеріально та психологічно: «близький сусіда краший від далекого брата», «добрий сусід – найближча родина» – говорили українці [3, с. 14].

У XIX ст. існував звичай взаємодопомоги «толока» – форма колективної роботи всіх мешканців села під час збирання врожаю у сусідів, у якій брали участь разом з дорослими і дівчата та парубки, осягаючи соціальні норми, цінності й зразки поведінки: навички взаємодопомоги й взаємовиручки у трудовій діяльності в атмосфері шанобливого й добродесного ставлення до праці. На полі сусіда, згідно з народно-педагогічними приписами, треба було «працювати старанніше й краще» [3, с. 41].

Однією із головних форм спілкування та інститутів соціалізації молоді були своєрідні дівочі і парубочі громади у формі вечорниць / досвіток (восени-взимку) та вулиці (навесні-влітку).

Вечорниці, в залежності від регіонів України мали різні назви: «музики», «вечорки», «вечірки», «гриша», «попяхи» тощо [3; 5; 7].

Інститут вечорниць, як невід'ємна складова народної педагогіки свідчила про набуття соціалізацією якісно нових ознак, вимірів, зміну її загальної спрямованості. Поруч з іншими соціалізаційними аспектами (господарськими, соціальними, обрядовими), на перший план виступає комунікативний, визначальними моментами якого стають кохання та одруження, а також процес формування та регуляції гендерної поведінки в середовищі молодіжної громади;

молодь отримувала певну свободу дій, уже не перебуваючи постійно під контролем батьків.

Одночасно збільшувалась міра особистої відповідальності дівчини за власні вчинки та поведінку, вимоги до якої з боку інститутів соціального контролю ставали жорсткішими.

В Україні найбільш повних та виразних форм вечорниці набули у центральних та південних регіонах, де таке спілкування молоді суттєво відрізнялося від молодіжних зібрань Галичини, Буковини, Закарпаття, Холмщини та Підляшшя. Останні мали здебільшого трудову спрямованість, об'єднуючи для спільної праці як неодружену молодь, так і подружні пари; тривалість їх була меншою; спільне частування траплялось лише як виняток (у свята); вони були практично позбавлені еротичних компонентів, за винятком дівочих ворожінь про одруження: тут «все діялось спокійно і поважно, хоча й веселості і сміху не брало» [3, с. 48].

Вечорниці також мали виробничу основу. Дівчата, зазвичай, пряли, вишивали, плели з вовни, проте включались і розважальні елементи. Подекуди вони призначались переважно для розваг молоді, хоча й супроводжувались виконанням певних видів робіт. Незалежно від цього вечорниці мали на меті гуртування юнаків та дівчат, забезпечення дошлюбного спілкування молоді.

Окрім загальних вечорниць, відбувалися спеціальні, присвячені окремим святам: Пилипівці, на яких проводилися репетиції колядок, посту, коли вивчалися релігійні великодні тексти; Петрівці та Спасівці, на яких розучували обрядові пісні, що сприяло засвоєнню звичаєво-обрядової культури.

Святкові вечорниці, на відміну від буденних, відзначалися великою розмаїтістю. На таких вечорницях дівчата проходили школу справжньої майбутньої господині під керівництвом вечорничної матері.

Подекуди, у таких вечорницях брала участь не лише молодь, а й старші члени громади, що забезпечувало передання фольклорної спадщини, цим самим виконуючи виховні функції громади. Своєрідними були буденні вечорниці («вечурки») на Лемківщині у другій половині XIX ст. Сюди сходилося не лише молодь, а й молодіці та люди похилого віку. Усі пряли, співали пісень, оповідали байки і казки, організовували різні забави. Дідусі та бабусі розповідали про давні часи. Вечорниці тривали приблизно з 7 до 11 години вечора, на них «молодь багато чого навчалася» [3, с. 44].

Батьки заохочували парубків та дівчат ходити на вечорниці з метою вибору подружньої пари та сприяли ранньому одруженню, що були викликано їх бажанням зміцнити своє господарство. Мати давала дочці продукти, батько виділяв синові певну суму грошей. Водночас, батьки розглядали вечорниці і як місце спільної праці дівчат, де не лише закріплювались уже здобуті трудові навички, а й з'являлась можливість для обміну досвідом: саме тут дівчата запозичували та вдосконалювали візерунки вишивок, змагались у кількості та якості наряденого тощо [5].

Дівчата пряли пряжу (коноплі, льон), вишивали сорочки, рушники, хусточки, плели

панчохи, мереживо дуже старанно, бо вранці треба було показати матері свою роботу. Та й самі дівчата знали, що їхнє придане цілком залежить від їхньої працьовитості: «завзята до роботи дівчина, поки піде заміж, надбає, бувало, лише сорочок тридцять. А за одну зиму вона могла напружати, ниток на три сувої полотна по 30 аршин кожен» [7, с. 23].

В Україні XIX ст. траплялися випадки, що і парубки бралися за роботу: плели дерев'яними саморобними ключечками шлеї або рукавиці, лагодили упряж, витесували «шпички» для галушок, заготовляли скалки [4; 6].

Народною педагогікою XIX – першої чверті XX ст. визначалася низка педагогічних вимог щодо перебування молоді на вечорницях. Уважалось негарним, коли парубки та дівчата затримувалися допізна, особливо це стосувалося дівчат. Подекуди побутували формули, які регламентували час перебування та поведінки дівчат й висвітлювали стереотипи уникання на певному етапі розвитку взаємостосунків молоді: «Якщо сонце сіло, а дівка ще на вулиці, то вона осуджувалась, це негарно» [3, с. 28].

Парубки, відповідно до народно-педагогічних вимог, могли затримуватися й після півночі, організовуючи інші, парубочькі вечорниці. Така регламентація відповідає нормам моралі, згідно з якими парубки певний час не мали права проводити дівчат, тому дівчата вимушені були йти засвітла.

Згідно народної педагогіки, в Україні молодь суворо дотримувалась обмежень на спілкування у присутності дорослих. Так, існувало табу на розмови під час танцю, і навіть у проміжках між танцями групи хлопців та дівчат повинні були зберігати певну дистанцію.

Зауважимо, що пряме статеve виховання у межах традиційної української родини практично не здійснювалось: морально-етичні засади християнства по суті накладали табу на обговорення відповідної проблематики у колі сім'ї. Батьки здебільшого намагались усіляко обмежити знання дітей у цьому напрямку виховання, сподіваючись стримати інтерес до питань статі.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, молодіжні об'єднання, як форми громадського спілкування, посідали важливе місце у формуванні виховного ідеалу молоді. У парубків та дівчат формувалися естетичні уподобання, поняття про дружбу і честь, основи спільної та особистої поведінки, емоційний та інтелектуальний досвід, засвоювалася фольклорна спадщина.

Перспективою подальших розвідок напрямку є вивчення форм дозвілля української молоді (XIX – перша чверть XX століття).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Жмуд Н. В. Етнічні стереотипи статевого виховання та поведінки. *НТЕ*. 2003. № 3. С. 78–82.
2. Забловський А. Соціалізація дитини в традиційній культурі українців XIX – поч. XX століть: ритуально-аритуальні аспекти. *Вісник Київ. ун-ту імені Т. Шевченка*. К., 2004. Вип. 74–76. С. 76–80.

3. Записки етнографічного товариства. К.: Укр. Акад. наук, 1920. Кн. 1. 63 с.

4. Збірки сільської молодіжної на Україні. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1918. Т. XVIII. С. 170–275.

5. Камінський В. Парубочькі громади на Херсонщині, як звичаєво-правничий інститут. *Києвская Старина*. 1887. VIII. С. 769–771.

6. Касяненко І. Молодецькі звичаї в селі Боярці Київського повіту. *Києвские губернские ведомости*. 1850. № 44. С. 354–358.

7. Косташук В. Парубочька громада в селі Тулові на Покуттю, в Галичині. *Побут*. 1929. Ч. 4–5. С. 21–35.

8. Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. К.: Наукова думка, 1974. 152 с.

REFERENCES

1. Zhmud, N. V. (2003). Ethnic stereotypes of statehood upbringing and behavior. [Ethnic stereotypes of sexual education and behavior]. *Vinnitsa. HTE*. № 3. S. 78–82. [in Ukrainian]
2. Zabolovskyi, A. (2004). Socialization of a child in the traditional culture of Ukrainians XIX – beginning. XX centuries: ritual and ritual aspects. *Visnyk Kyiv. un-tu imeni T. Shevchenka*. K., Vyp. 74–76. S. 76–80. [in Ukrainian]
3. Zapysky etnografichnoho tovarystva (1920). [Notes of the Ethnographic Society]. K.: Ukr. Akad. nauk, Kn. 1. 63 s. [in Ukrainian]
4. Zbirky silskoi molodizhy na Ukraini. *Materialy do ukraïnskoi etnologii*. (1918). [Gatherings of rural youth in Ukraine. Materials for Ukrainian ethnology]. Lviv. T. KhVIII. S. 170–275. [in Ukrainian]
5. Kaminskyi, V. (1887). Parubotski hromady na Khersonshchyni, yak zvychaievo- pravnychiy instytut. [Parubotsk communities in the Kherson region as a customary and legal institution]. *Kyevskaia Staryna*. VIII. S. 769–771. [in Ukrainian]
6. Kasianenko, I. (1850). Molodetski zvychai v seli Boiartsi Kyivskoho povitu. [Molodetsky customs in the village of Boyartsi, Kyiv County]. *Kyevskye hubernskye vedomosti*. № 44. S. 354–358. [in Ukrainian]
7. Kostashchuk, V. (1929). Parubotska hromada v seli Tulovi na Pokuttii, v Halychyni. [Parubotsk community in the village of Tulovi on Pokuttia, in Halychyna]. *Pobut..* Ch. 4–5. S. 21–35. [in Ukrainian]
8. Siavavko, Ye. (1974). Ukrainska etnopedahohika v yii istorychnomu rozvytku. [Ukrainian ethnopedagogy in its historical development]. K.: Naukova dumka, 1974. 152 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОСИЙ Олександр Михайлович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BOSYI Oleksandr Mykhailovych – postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2024 р.

УДК: 378.046

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-91-97

БОХАН Юлія Володимирівна –

кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9612-7780>
e-mail: lyuliya.bohan@gmail.com

ФОРОСТОВСЬКА Тетяна Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9353-4017>
e-mail: forostovskaja67@gmail.com

ГОРБАТЮК Наталія Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри хімії та екології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5834-7830>
e-mail: natalyag34@gmil.com

ВИКОРИСТАННЯ СИТУАЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ НАУК НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ТОКСИКОЛОГІЧНА ХІМІЯ ЕКООБ'ЄКТІВ»

Питанням екології та токсикології в закладах вищої освіти приділяється велика увага, що органічно вписується в загальний динамічний розвиток природничої освіти та забезпеченні якості підготовки вчителів природничих наук – хімії, фізики та біології. Необхідність формування готовності майбутніх учителів природничих наук до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи зумовлює актуальність та необхідність вивчення ними навчальної дисципліни «Токсикологічна хімія екооб'єктів». У цій статті наголошується на важливості формування базових знань з екотоксикології для майбутніх вчителів природничих наук, зокрема в області біологічних токсинів, промислових отрут, наркотичних та психотропних речовин, канцерогенів та мутагенних сполук. Особлива увага приділяється використанню ситуаційних завдань під час навчання курсу «Токсикологічна хімія екооб'єктів» як ефективного методу, що стимулює мотивацію та емоційність навчання. Курс спрямований на розвиток навичок пошуку та аналізу наукової інформації, а самостійна робота над ситуаційними завданнями розвиває творче мислення та творчі здібності студентів. Використання технології модульного вивчення дозволяє систематизувати матеріал і показати зв'язок теорії з практикою.

Стаття містить приклади ситуаційних завдань, які викликають особливий інтерес студентів та поглиблюють їхнє розуміння впливу токсичних речовин на генетичний матеріал людини. Використання ситуаційних завдань дозволяє оцінити рівень підготовки студентів з точки зору компетентісно-орієнтованого навчання, оскільки процес їх вирішення завжди передбачає використання навичок логічного мислення та роботи з інформацією. Вони можуть виступати як ресурс розвитку мотивації студентів для пізнавальної діяльності, сприяючи розвитку професійної самостійності та покращенню якості їхньої освіти та підготовки до викладання природничих дисциплін.

Майбутні дослідження будуть зорієнтовані на розробку ситуаційних завдань екотоксикологічного змісту для підготовки майбутніх вчителів природничих наук в умовах навчальної та виробничої практик.

Ключові слова: природничі науки, майбутні вчителі природничих наук, токсикологічна хімія екооб'єктів, ситуаційні завдання, компетентісно-орієнтоване навчання.

BOKHAN Iuliia Volodymyrivna –

Candidate of Chemical Sciences, Docent Head of Department of natural sciences and methods of their training of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9612-7780>
e-mail: lyuliya.bohan@gmail.com

FOROSTOVSKA Tetiana Oleksandrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, lecturer at the Department of natural sciences and methods of their training of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9353-4017>
e-mail: forostovskaja67@gmail.com

HORBATIUK Nataliia Mykolayivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Chemistry and Ecology of their training department at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5834-7830>
e-mail: natalyag34@gmil.com

USAGE OF SITUATIONAL TASKS IN THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF NATURAL SCIENCES USING THE EXAMPLE OF STUDYING THE DISCIPLINE «TOXICOLOGICAL CHEMISTRY OF ECOOBJECTS»

Ecology and toxicology are given significant attention in higher education institutions, aligning with the overall dynamic development of natural science education and ensuring the quality of training for teachers of natural sciences – chemistry, physics, and biology. The necessity of preparing future teachers for the development of students' ecological competence in primary schools underscores the relevance and importance of studying the educational discipline «Toxicological Chemistry of Ecoobjects». This article emphasizes the importance of forming foundational knowledge in ecotoxicology for future teachers of natural sciences, particularly in the areas of biological toxins, industrial poisons, narcotics and psychotropic substances, carcinogens, and mutagenic compounds. Special attention is given to the use of situational tasks in teaching the course «Toxicological Chemistry of Ecoobjects» as an effective method that stimulates motivation and emotional engagement in learning. The course aims to develop skills in searching and analyzing scientific information, and independent work on situational tasks enhances students' creative thinking and abilities. The use of modular learning technology allows for the systematization of material and demonstrates the connection between theory and practice.

The article includes examples of situational tasks that capture students' particular interest and deepen their understanding of the impact of toxic substances on human genetic material. The use of situational tasks enables the assessment of students' preparedness from the perspective of competency-oriented learning, as solving them always involves the use of logical thinking skills and information processing. They can serve as a resource to motivate students for cognitive activities, contributing to the development of professional independence and the improvement of the quality of their education and preparation for teaching natural science disciplines.

Future research will focus on developing situational tasks with ecotoxicological content for the training of future teachers of natural sciences in educational and industrial settings.

Key words: natural sciences, future teachers of natural sciences, toxicological chemistry of ecoobjects, situational tasks, competency-oriented learning.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Швидкий науково-технічний прогрес у сучасному суспільстві та військові події в Україні спричиняють виникнення екологічних проблем у різних регіонах держави та світу, змінюють середовище проживання людини, збільшують мутагенне навантаження, що неодмінно призводить до змін в спадковості та зростанні кількості виявлених генетичних захворювань. Проблеми екології, збільшення забруднення навколишнього середовища та зростання екологічних катастроф ставлять перед нами нові виклики щодо розвитку екологічної свідомості та мислення у молоді. Отже, головною метою екологічного виховання є формування екологічної культури, яка повинна включати в себе екологічний імператив, систему екологічних цінностей та відповідальність за навколишнє середовище. Реалізація цього завдання стає можливою лише у випадку, якщо переформувати авторитарну систему навчання, засновану на принципах педагогічного впливу, на нову, що базується на принципах взаємодії, співробітництва та врахування особистісних особливостей кожного учасника, здатної до осмисленого освоєння наукової інформації в навчально-виховному процесі. На сьогодні очевидно, що питанням екології та токсикології в закладах вищої освіти, особливо в контексті цих змін приділяється велика увага, що органічно вписується в загальний динамічний розвиток природничої освіти та забезпеченні якості підготовки вчителів природничих наук – хімії, фізики та біології. Все це зумовлює актуальність та необхідність вивчення майбутніми вчителями природничих наук навчальної дисципліни «Токсикологічна хімія екооб'єктів».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних дослідників засвідчує, що питання підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін було і залишається актуальним.

Проблемі підготовки вчителів природничих дисциплін присвячено роботи В. Бак, В. Барановського, І. Богданова, О. Войтович, Н. Гончарової, К. Гуза, Т. Засекої, А. Куха, М. Моклюк, І. Олійник, Н. Подопрігори, Л. Покась, А. Сільвейстр, Р. Симчака, А. Степанюк, М. Тишковець, та ін.

Теоретико-методологічні підходи підготовки учителя хімії в закладах вищої освіти досліджували О. Блажко, М. Гладюк, А. Грабовий, Н. Лукашова, В. Староста, Н. Чайченко, О. Ярошенко та ін. Дослідженням підготовки учителів біології займалися М. Барна, О. Волошин, Н. Дробик, А. Степанюк, В. Кур'ята та ін; фізики - І. Войтович, М. Декарчук, М. Мартинюк, А. Сільвейстр та ін. Проблеми екологічної освіти майбутніх вчителів присвячені дослідження І. Бузенко, Т. Вайди, О. Колоцькової, Л. Оршанського, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Ю. Солобай, Н. Стаднік, Н. Стецули, Г. Тарасюк та ін.

Формуванню необхідних суспільству професійних якостей майбутніх учителів хімії, біології і фізики сприяє посилення професійної спрямованості хімічних дисциплін, яке повинно здійснюватися в усіх організаційних форм навчання: в лекційному курсі, на лабораторних і практичних заняттях, в межах самостійної роботи студентів [3, с. 86].

Н. Грицай серед основних орієнтирів навчання природничим наукам майбутніх вчителів, виділяє інтегративний підхід до змісту курсів; використання компетентісно орієнтованих завдань; виконання навчальних проєктів; реалізацію дослідницького підходу; використання елементів STEM-освіти; застосування різноманітних цифрових технологій; формувальне оцінювання знань [5, с. 136-143].

На думку Н. Подопрігори, надважливим є опанування майбутніми вчителями природничих дисциплін практичними методами здійснення експериментальних та теоретичних досліджень, спеціальних методів наукового пізнання природи і

глибоке розуміння окремих тем у такий спосіб, щоб результат навчання гарантували для кожного студента опанування змісту дисципліни та здатністю використовувати його на практиці [7, с. 282-285].

Основним напрямом удосконалення системи професійно-практичної підготовки учителя природничих спеціальностей з метою реалізації еколого-педагогічної діяльності у закладах базової середньої освіти, на думку Н. Стецули та Л. Оршанського, є проведення екологічної освіти [8, с. 61].

Н. Баюрко розглядає готовність майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи як інтегративну динамічну якість особистості, що виявляється в налаштованості студентів на розвиток екологічної компетентності школярів, усвідомленні ними мотивів і потреб в екологічній діяльності; у наявності глибоких і різнобічних предметних знань із дисциплін обраного фаху й психолого-педагогічних, методичних знань, умінь і навичок стосовно розвитку екологічної компетентності учнів [1, с. 122].

На думку багатьох дослідників, одним із важливих підходів під час підготовки вчителів природничих дисциплін є використання ситуаційних завдань. Зокрема проблемі використання ситуаційних завдань у процесі підготовки майбутніх учителів хімії, присвячені роботи О. Блажка, А. Блажко, А. Грабового, Н. Лукашової, М. Лукашука, П. Самойленка та ін.

А. Грабовий, пропонує у процесі вдосконалення експериментально-методичної підготовки майбутніх вчителів хімії використовувати ситуаційні задачі, які передбачають розв'язання проблемних ситуацій, притаманних майбутній професійній діяльності вчителя хімії [4, с. 34 – 37].

О. Блажко стверджує, що ситуаційно-методичні задачі виступають зв'язком між теорією та практикою, в них можуть бути змодельовані стандартні ситуації, що виникають у діяльності вчителя. Постійне виконання таких задач створює передумови для формування у майбутніх вчителів професійної майстерності, досвіду педагогічної діяльності [2, с. 38-41].

Аналіз літературних джерел засвідчив брак праць і матеріалів із досвіду роботи, в яких би системно і всебічно розглядалась проблема використання ситуаційних завдань під час вивчення хімічних дисциплін з метою формування екологічної компетентності у майбутніх вчителів природничих дисциплін. Усе це викликає нагальну потребу у створенні нової моделі професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін, котра б сприяла методів, засобів і форм організації освітнього процесу.

Метою статті є обґрунтування доцільності використання ситуаційних завдань у професійній підготовці вчителів природничих дисциплін на прикладі вивчення дисципліни «Токсикологічна хімія екооб'єктів».

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність та необхідність

вивчення майбутніми вчителями природничих наук навчальної дисципліни «Токсикологічна хімія екооб'єктів» визначаються кількома ключовими факторами:

1. Зростання екологічних проблем: З урахуванням посилення антропогенного впливу на природні ресурси та збільшення кількості хімічних речовин у навколишньому середовищі, розуміння токсикології стає надзвичайно важливим для вчителів природничих наук.

2. Безпека та охорона здоров'я: Навчання токсикологічної хімії дозволяє майбутнім вчителям надавати учням необхідні знання щодо безпеки та охорони здоров'я в контексті хімічних ризиків у довкіллі.

3. Екологічна грамотність: Знання токсикологічної хімії сприяє формуванню екологічної грамотності учнів, яка є ключовою в умовах сталого розвитку та екологічної відповідальності.

4. Інтеграція інтердисциплінарних знань: Вивчення токсикологічної хімії екооб'єктів сприяє інтеграції знань з хімії, біології та екології, що розвиває системне мислення учнів.

5. Сучасні технології та інновації: Розуміння основ токсикології дає змогу вчителям впроваджувати сучасні підходи та інновації у викладанні природничих наук.

Таким чином вважаємо, що процес вивчення токсикологічної хімії екооб'єктів є ключовим для підготовки вчителів, які зможуть ефективно впроваджувати екологічні аспекти в навчання та формувати екологічно свідомих громадян.

Майбутні вчителі природничих наук безперечно повинні мати базові знання з хімії та біології щодо токсинів біологічного походження, різних промислових отрут, включаючи наркотичні та психотропні речовини, канцерогени та мутагенні сполуки, з метою профілактики та збереження здоров'я та стану навколишнього середовища. Використання ситуаційних завдань у навчальному процесі при вивченні дисципліни "Токсикологічна хімія екооб'єктів" вважається найбільш ефективним чинником, оскільки вони вирізняються високою мотивацією та емоційністю навчання. Ситуаційні задачі та завдання - це методичні матеріали, які дозволяють студентів послідовно опанувати інтелектуальні операції в процесі роботи з інформацією у наступному порядку: ознайомлення - розуміння - застосування - аналіз - синтез - оцінка [6, с. 301]. Специфіка ситуаційної задачі полягає в тому, що вона має виразно виражений практико-орієнтований характер, але для її вирішення необхідні конкретні теоретичні знання з предмету. Ці завдання активізують процеси мислення студентів, підвищують їх самостійність, а також сприяють формуванню необхідних компетентностей, знань та навичок.

Основною метою запропонованого курсу було формування у студентів навичок пошуку та аналізу наукової інформації. Самостійна робота над запропонованими ситуаційними завданнями виявляє творче мислення та творчі здібності студентів, що дозволяє застосовувати отримані знання та вміння на практиці, отримані в основних

курсах природничих дисциплін. Під час навчання студентів ми використовуємо технологію модульного вивчення. Кожен модуль присвячений одній з тем курсу і включає наступні компоненти:

- Навчальну мету та передбачувані результати;
- Інформаційний блок, що розкриває основні теорії та закони вивченої теми;
- Програму навчально-пізнавальної діяльності студента для досягнення мети навчання;
- Практичні або лабораторні заняття;
- Ситуаційні завдання;
- Систему оцінювання засвоєння теми як показник ефективності навчання.

Такий підхід дозволяє систематизувати навчальний матеріал та показати в кожному модулі зв'язок теоретичного матеріалу з його практичним використанням: вивчений теоретичний матеріал студенти закріплюють виконанням лабораторних робіт та розв'язуванням ситуаційних завдань. Кожен такий модуль має набір розрахункових ситуаційних задач і ситуаційних завдань еколого-токсикологічного змісту. Існує багато методів та технологій навчання, спрямованих на розвиток універсальних навчальних дій, проте найбільше поширення отримали ситуаційні завдання з екоотоксикологічною спрямованістю. Ми продемонстрували, що цей методичний підхід є найбільш ефективним на початку практичних занять, на етапі мотивації, а також на етапі "закріплення" вивченого матеріалу та контролю рівня засвоєння. У першому випадку відбувається

активація пізнавальної діяльності студентів, з перших хвилин заняття стає зрозумілою важливість вивченого матеріалу для вирішення запропонованої проблеми. У другому випадку студенти розвивають вміння відбирати та сортувати інформацію, знаходити ключові проблеми та шляхи вирішення, працювати в команді, вести дискусію, захищати свою точку зору та слухати точку зору колег-опонентів. Ми рекомендуємо використовувати ситуаційні завдання екоотоксикологічного змісту при вивченні низки профільних дисциплін природничого напрямку.

Ситуаційні завдання з навчальної дисципліни «Токсикологічна хімія екооб'єктів» можуть включати:

1) умову задачі, яка містить практичну ситуацію, що моделює екоотоксикологічну ситуацію та вимагає використання теоретичних знань для її аналізу та вирішення;

2) проблемні питання або завдання, на які в підручниках немає готових відповідей і для їх вирішення необхідно використовувати теоретичні знання і практичні навички, а також виявити творчу активність.

Найбільший інтерес у студентів викликають ситуаційні завдання, пов'язані з впливом токсичних факторів на геном людини: дія фосфорорганічних сполук (ФОС), поліароматичних вуглеводнів (ПАУ) та їхніх похідних, діоксинів тощо. Приклади таких ситуаційних завдань подані нижче.

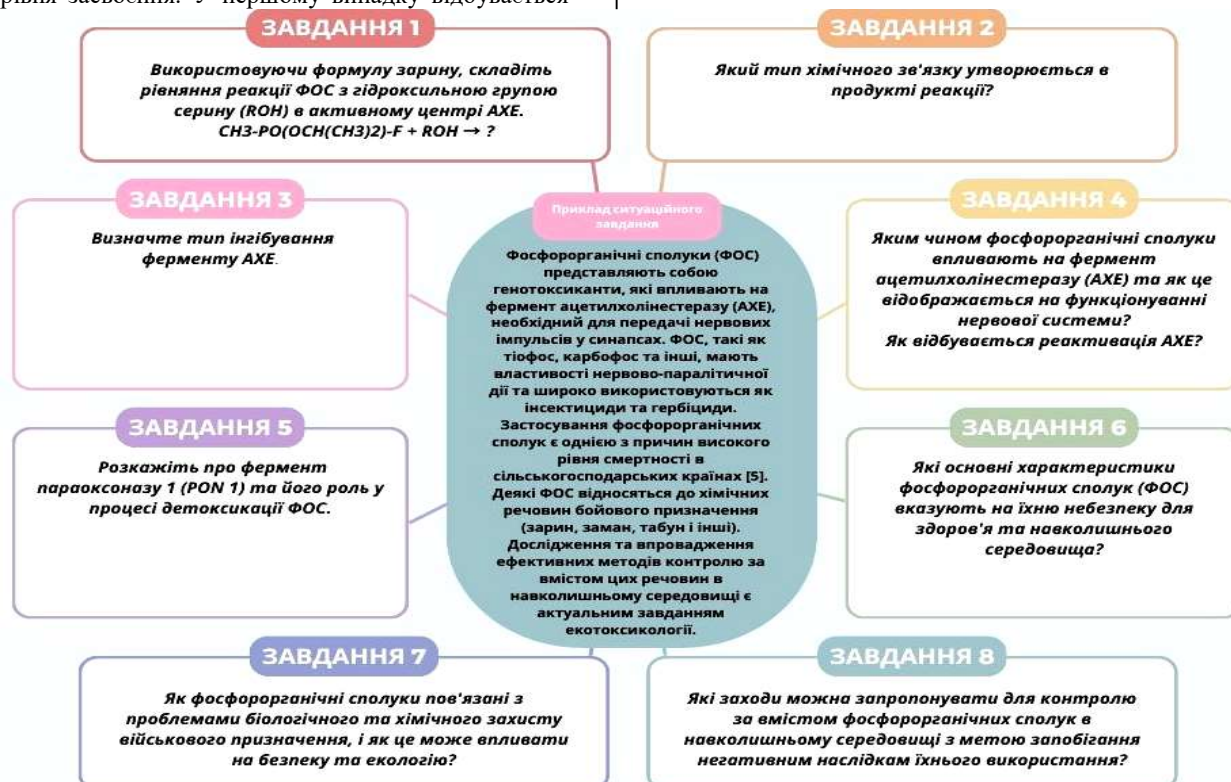

Рис. 1 Приклад ситуаційного завдання з початкової дисципліни «Токсикологічна хімія екооб'єктів»

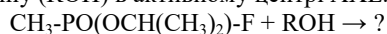
Ситуаційне завдання №1. Фосфорорганічні сполуки (ФОС) є екоотоксикантами, які впливають на фермент ацетилхолінестеразу (АХЕ), необхідний для передачі нервових імпульсів у синапсах. ФОС,

такі як тіофос, карбофос та інші, мають властивості нервово-паралітичної дії і мають широке застосування якості інсектицидів і гербіцидів. Застосування фосфорорганічних сполук

є однією з причин високого рівня смертності в сільськогосподарських країнах. Деякі ФОС відносяться до хімічних речовин бойового призначення (зарин, заман, табун і інші). Дослідження та впровадження ефективних методів контролю за вмістом цих речовин в навколишньому середовищі є актуальним завданням екоотоксикології.

Питання:

1. Використовуючи формулу зарину, складіть рівняння реакції ФОС з гідроксильною групою серину (ROH) в активному центрі АХЕ.

2. Який тип хімічного зв'язку утворюється в продукті реакції?

3. Визначте тип інгібування ферменту АХЕ.

4. Як відбувається реактивація АХЕ?

5. Розкажіть про фермент параоксоназу 1 (PON 1) та його роль у процесі детоксикації ФОС.

Ситуаційне завдання №2. Гідрогенкарбонатний буферний розчин плазми крові людини знаходиться у рівновазі з вуглекислим газом в альвеолярних міхурцях легень. Припустімо, як реагуватиме дана буферна система при надмірному вживанні квашеної капусти? При вживанні великих об'ємів мінеральної води "Поляна Квасова" або "Свалява"?

Зазначте:

1. Як виглядає хімічна реакція між гідрогенкарбонатним буфером плазми крові та вуглекислим газом в альвеолярних міхурцях легень?

2. Які фізіологічні механізми регулювання рН крові використовує організм при взаємодії гідрогенкарбонатного буфера та вуглекислого газу?

3. Як впливатиме надмірне вживання квашеної капусти на гідрогенкарбонатний буфер плазми крові? Які хімічні процеси можуть відбутися?

4. Які можливі наслідки надмірного вживання квашеної капусти для рівноваги кислотно-лужного стану в організмі?

5. Чому важливо розглядати вплив великих об'ємів мінеральної води "Поляна Квасова" або "Свалява" на гідрогенкарбонатний буфер? Як мінеральний склад води може впливати на цю буферну систему?

6. Які механізми компенсації може використовувати організм для підтримки нормального рН крові при змінах в харчуванні та вживанні різних продуктів?

Ситуаційна розрахункова задача №3. У плазмі крові здорової людини співвідношення кількості молей іонів Na^+ , K^+ і Ca^{2+} постійне і складає 25:1:0,5.

1. Яке співвідношення кількості молей іонів Na^+ , K^+ і Ca^{2+} у плазмі крові здорової людини?

2. Розрахуйте маси катіонів натрію та калію у плазмі крові, якщо маса іонів кальцію в ній дорівнює 10,5 мг?

3. Яка роль іонів натрію, калію та кальцію в клітині людини?

4. Які фізіологічні функції виконують іони натрію, калію та кальцію в організмі людини?

5. Які можливі порушення функцій клітин можуть виникнути при дисбалансі іонів в плазмі крові?

Вирішення ситуаційних завдань спрямоване на формування найбільш універсальних навчальних дій, «навичок навчання», виявлення індивідуальних здібностей студентів до розуміння незвичайних нових ситуацій та прогнозування подій. Обговорення студентських рішень у групі сприяє набуттю досвіду роботи в колективі. Введення питань екоотоксикології в курси профільних навчальних дисциплін — один із шляхів профілювання освіти та підвищення інтересу студентів як до навчального процесу, так і до майбутньої професійної діяльності.

Таблиця 1. Деякі позитивні аспекти використання ситуаційних завдань при викладанні профільних природничих дисциплін

Позитивні аспекти	Зміст
Підвищення освітнього рівня	Ситуаційні задачі дозволяють майбутнім вчителям глибше засвоювати матеріал та розуміти його практичне застосування, що полегшує подальше викладання студентам.
Розвиток критичного мислення	Вирішення ситуаційних задач вимагає аналітичних та критичних навичок. Це розвиває у вчителів здатність самостійно аналізувати та розуміти складні сценарії та приймати обґрунтовані рішення.
Практична підготовка до викладання	Ситуаційні задачі можуть надати майбутнім вчителям конкретні приклади токсикологічних питань та способи їх вирішення, що полегшує їхню підготовку до викладання цих тем в класі
Формування усвідомленості про безпеку	Вчитель, який розуміє токсикологію, може навчити учнів правильному використанню хімічних речовин, запобіганню токсикологічним ризикам та безпеці взагалі.
Ефективність навчання	Використання ситуаційних задач може робити навчання більш захопливим та практичним, що може підвищити інтерес студентів до предмета.
Підготовка до роботи з батьками	Розуміння токсикології допоможе вчителям взаємодіяти з батьками стосовно токсичних ризиків та захисту дітей вдома та на шкільному подвір'ї.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, використання ситуаційних завдань та задач дозволяє оцінити

рівень підготовки студентів з точки зору компетентісно-орієнтованого навчання, оскільки процес їх вирішення завжди передбачає

використання навичок логічного мислення та роботи з інформацією. Вони можуть виступати як ресурс розвитку мотивації студентів до пізнавальної діяльності, що сприяє розвитку професійної самостійності та покращує якість їхньої освіти та підготовки до викладання природничих дисциплін.

Таким чином, можна стверджувати, що ситуаційні задачі та завдання проблемного характеру з дисципліни «Токсикологічна хімія екооб'єктів» слід використовувати як окремі пізнавальні об'єкти на заняттях, які проводяться у формі самостійної роботи з певної теми, так і у ролі контролюючих елементів на поточних і підсумкових заняттях. Вони не лише стимулюють мисленнєву діяльність у момент їх розв'язання, але і мають позитивний «післядіючий ефект». Саме свідоме застосування отриманих знань сприяє розвитку творчого мислення студентів, яке в подальшому стане частиною професійної культури сучасних педагогів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці ситуаційних завдань екоотоксикологічного змісту для підготовки майбутніх вчителів природничих наук в умовах навчальної та виробничої практик.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Баярко Н. В. Методика формування готовності майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів. Вища школа. 2019. № 67. Т. 1. С. 119–123.
2. Блашко О. А., Блашко А. В. Розв'язування ситуаційно-методичних задач як чинник особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя хімії профільної школи. Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (14-16 червня 2018 р., м. Мелітополь, Україна) / Ред.-упоряд. Дубяга С. М., Чорна В. В., Яковенко І. О. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. С. 38–41.
3. Бохан Ю.В., Форостовська Т.О. Контекстні хімічні завдання як засіб реалізації інтегрованої підготовки майбутніх вчителів природознавчих дисциплін. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип.186. С. 82–87.
4. Грабовий А. К. Теоретико-методичні засади вдосконалення експериментально-методичної підготовки майбутніх вчителів хімії. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2015. III (24). Issue: 48. С. 34 – 37.
5. Грицай Н. Підготовка майбутніх учителів природничих наук до роботи в новій українській школі. Українська професійна освіта. 2021. № 9-10. С. 136–143.
6. Засєкіна Т. М. Досвід упровадження інтегративного підходу в навчання природничих предметів. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : Зб. наук. пр. Вип. 2 (25). Київ : Інститут обдарованої дитини, 2020. С. 45–50.
7. Подопрігора Н.В. Активізація пізнавальної діяльності студентів засобами гібридного навчання природничих наук. Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук у контексті вимог Нової української школи: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. 26-27 травня 2022 р., м. Тернопіль. С. 282–285.
8. Стецула Н.О., Оршанський Л.В. Педагогічні умови формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих спеціальностей. Актуальні питання розвитку біології та екології: матеріали VII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (16–17 листопада 2022р., м. Вінниця). Вінниця: ТВОРИ, 2022. С. 60–62.

REFERENCES

1. Baiurko, N. (2019). Metodyka formuvannya hotovnosti maibutnix uchyteliv biolohii do rozvytku ekolohichnoi kompetentnosti uchniv. [Methods of formation of readiness of future biology teachers for formation of ecological competence of students]. Vyscha shkola. № 67. T. 1. С. 119–123. [in Ukrainian]
2. Blazhko, O. A., Blazhko, A. V. (2018). Rozv'iazuvannya sytuatsiino-metodychnykh zadach yak chynnyk osobystisno-profesinoho rozvytku maibutnoho vchytelia khimii profilnoi shkoly. [Solving situational and methodical problems as a factor in the personal and professional development of the future chemistry teacher of a specialized school]. Osobystisnoprofesiyni rozvytok vchytelia v umovakh realizatsii Kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (14-16 chervnia 2018 r., m. Melitopol, Ukraina). S. 38–41. [in Ukrainian]
3. Bokhan, I. V. Forostovska, T. O. (2020). Kontekstni khimichni zavdannia yak zasib realizatsii intehrovanoi pidhotovky maibutnix vchyteliv pryrodnoznavchykh dystsyplin [Contextual chemical tasks as a mean of realization the integrating preparation of future teachers of natural science]. Naukovi zapysky. Seria: Pedagogichni nauky. Vyp. 186. S. 82–87. [in Ukrainian]
4. Hrabovyi, A. K. (2015). Teoretyko-metodychni zasady vdoskonalennia eksperymentalnometodychnoi pidhotovky maibutnix vchyteliv khimii. [Theoretical and methodological principles of improving the experimental and methodological training of future chemistry teachers]. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. III (24). Issue: 48. S. 34 – 37 [in Hungary]
5. Hrytsai, N. (2021). Pidhotovka maibutnix uchyteliv pryrodnychkh nauk do roboty v novii ukrainskii shkoli. Ukrainska profesiina osvita. [Preparation of future teachers of natural sciences for work in the new ukrainian school]. № 9-10. S. 136–143. [in Ukrainian]
6. Zasiiekina, T. (2020). Dosvid uprovadzhennia intehratyvnoho pidkhdou v navchanni pryrodnychkh predmetiv. [Experience of an integrative approach implementation in teaching natural subjects]. Pedagogichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy : Zb. nauk. pr. Vyp. 2 (25). Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny, S. 45–50. [in Ukrainian]
7. Podopryhora, N. V. (2022). Aktyvizatsiia piznavalnoi diialnosti studentiv zasobamy hibrydnoho navchannia pryrodnychkh nauk. [Activation of cognitive activity of students by means of hybrid teaching of natural sciences]. Pidhotovka maibutnix uchyteliv fizyky, khimii, biolohii ta pryrodnychkh nauk u konteksti vymoh Novoi ukrainskoi shkoly: Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 26-27 travnia 2022 r., m. Ternopil. S. 282–285. [in Ukrainian]
8. Stetsula, N. O., Orshanskyi, L. V. (2022). Pedagogichni umovy formuvannya ekolohichnoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv pryrodnychkh spetsialnostei. [Pedagogical conditions for the formation of ecological competence of future teachers of natural sciences]. Actual issues of the development of biology and ecology: materials of the VII International scientific conference of students, postgraduates and young scientists (November 16–17, 2022, Vinnytsia). S. 60–62 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОХАН Юлія Володимирівна – кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика та історія викладання хімії у закладах вищої освіти; аналітична хімія малих концентрацій; пробопідготовка в інструментальних методах аналізу.

ФОРОСТОВСЬКА Тетяна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми методики навчання хімії в закладах вищої освіти.

ГОРБАТЮК Наталія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри хімії та екології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: методика та історія навчання хімії у закладах вищої освіти; органічна хімія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ВОКХАН Іулія Володимирівна – Candidate of Chemical Sciences, Docent Head of Department of natural sciences and methods of their training of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methodology and history of teaching chemistry in institutions of higher education; analytical chemistry of small concentrations; sample preparation in instrumental analysis methods.

FOROSTOVSKA Tetiana Oleksandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, lecturer at the Department of natural

sciences and methods of their training of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the theory and methodology for teaching chemistry in institutions of higher education.

ГОРБАТІУК Наталія Миколайівна – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Chemistry and Ecology of their training department at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: the theory and methodology for teaching chemistry in institutions of higher education, organic chemistry.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024 р.

УДК 796.03

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-97-103

БРОЯКОВСЬКИЙ Олександр Вікторович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики олімпійського і професійного спорту Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2625-7088>
e-mail: a.broyakovsky@gmail.com

ХАРАКТЕРИСТИКА ІНТЕГРАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ У НАСТІЛЬНОМУ ТЕНІСІ

Інтегральна підготовка направлена на координацію і реалізацію у змагальній діяльності різних складових спортивної майстерності – технічної, тактичної, фізичної та психологічної підготовленості.

У статті здійснено аналіз значення інтегральної підготовки у настільному тенісі виокремлені основні чинники і фактори її розвитку. Викладено результати дослідження. Проаналізовано вплив різних видів інтегральної підготовленості на успішність змагальної діяльності.

Ігрова й змагальна діяльність тенісистів – яскравий зразок системності, зв'язаного цілого. Взаємозалежні рухові здібності, прийоми техніки, тактичні дії; рухові здібності з технічними прийомами й тактичними діями; прийоми техніки з тактичними діями, тактичні дії з міжособистісними стосунками. Взаємозв'язок сторін підготовки вимагає спеціального, цілеспрямованого впливу.

Встановлено, що інтегральна підготовка впливає на впевнене застосування вивчених технічних прийомів і тактичних дій у складних умовах гри й змагань. У кваліфікованих спортсменів інтегральна підготовка займає основне місце в тренуванні, особливо в передзмагальних циклах і змагальному періоді підготовки. Про ефективність інтегральної підготовки судять за наступними показниками: за обсягом технічних прийомів і тактичних дій, що застосовують спортсмени в змаганнях; за якістю (за кількістю «своїх» помилок); за ефективністю ігрових дій на змаганнях. За допомогою інтегральної підготовки тенісисти навчаються максимально реалізувати в специфічній для настільного тенісу змагальній діяльності все те, що «напрацьовується» у процесі тренувальних занять (тренувальні ефекти). Трансформація тренувальних ефектів у результаті ігрових дій досягається за допомогою: по-перше, поєднання компонентів тренування – фізичної і технічної; по-друге, чергування й зміни технічних прийомів, тактичних дій і вправ для розвитку спеціальних рухових здібностей; по-третє, системи завдань у навчальних іграх й установок у контрольних іграх і, нарешті, у календарних іграх. Інтегральна підготовка ефективна у перед змагальний період.

Ключові слова: настільний теніс, інтегральна підготовка, топ-спін, м'ячі, ракетка.

БРОІАКОВСЬКИЙ Олександр Вікторович – Senior Lecturer at the Department of Theory and Methodology of Olympic and Professional sports of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2625-7088>
e-mail: a.broyakovsky@gmail.com

CHARACTERISTIC OF INTEGRATED TRAINING IN TABLE TENNIS

Integral training is aimed at coordination and implementation in competitive activities of various components of sportsmanship – technical, tactical, physical and psychological preparedness.

The article analyzes the importance of integral training in table tennis, highlights the main factors and factors of its development. The results of the research are outlined. The impact of various types of integral preparation on the success of competitive activities is analyzed.

The game and competitive activity of tennis players is a vivid example of systematicity, a connected whole. Interdependent motor abilities, techniques, tactical actions; motor skills with technical techniques and tactical actions; technique techniques with tactical actions, tactical actions with interpersonal relations. The interaction of the training parties requires special, targeted influence.

It has been established that integral training affects the confident application of learned technical techniques and tactical actions in difficult game and competition conditions. For qualified athletes, integral training takes the main place in training, especially in pre-competition cycles and the competitive period of preparation. The effectiveness of integral training is judged by the following

indicators: by the volume of technical techniques and tactical actions used by athletes in competitions; by quality (by the number of "own" mistakes); by the effectiveness of game actions at competitions.

With the help of integral training, tennis players learn to maximally realize in competitive activities specific to table tennis all that is "developed" in the process of training sessions (training effects). The transformation of training effects as a result of game actions is achieved with the help of: first, a combination of training components – physical and technical; secondly, alternating and changing technical techniques, tactical actions and exercises for the development of special motor skills; thirdly, systems of tasks in educational games and settings in control games and, finally, in calendar games. Integral training is effective in the pre-competitive period.

Key words: table tennis, Integrated training, topspin, balls, racket.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтегральна підготовка направлена на координацію і реалізацію у змагальній діяльності різних складових спортивної майстерності – технічної, тактичної, фізичної та психологічної підготовленості.

Необхідність її полягає у наступному:

- кожен із названих вище видів підготовки вирішує свої задачі вузькоспеціалізованими засобами та методами. Це приводить до того, що окремі здібності, які мали місце у локальних вправах, часто не можуть проявитися у повній мірі у змагальній вправі;

- забезпечення злагодженості і ефективного комплексного використання усіх різноманітних складових змагальної діяльності.

У якості основних засобів інтегральної підготовки виступають змагальні вправи, які використовуються в умовах змагань різного рівня.

Значна роль у вирішенні задач інтегральної підготовки відводять спеціально-підготовчим вправам.

Методичні прийоми: полегшені умови; ускладнені умови; інтенсифікація змагальної діяльності.

Ігрова й змагальна діяльність тенісистів – яскравий зразок системності, зв'язаного цілого. Взаємозалежні рухові здібності, прийоми техніки, тактичні дії; рухові здібності з технічними прийомами й тактичними діями; прийоми техніки з тактичними діями, тактичні дії з міжособистісними стосунками. Взаємозв'язок сторін підготовки вимагає спеціального, цілеспрямованого впливу. Значущість цього настільки велика, що в тренувальному процесі тенісистів виникає необхідність виділити спеціальний розділ підготовки – інтегральну (цілісну) поряд із всіма іншими видами підготовки.

Спостерігається цілісний характер рівнів і факторів: чим ширший арсенал техніки і чим вона досконаліша, тим більше у тенісистів можливостей максимально використовувати в грі свій руховий потенціал; чим різноманітніша тактика і чим вона досконаліша, тим більше можливостей максимально реалізувати в грі свій техніко-руховий потенціал.

В арсеналі тенісистів багато змагальних дій (приймів гри), що виконуються багаторазово протягом однієї зустрічі, а таких зустрічей у змаганнях завжди багато. Без моделювання змагальної діяльності в тренувальному процесі неможлива якісна підготовка до змагань. Тому дуже важливо, застосовуючи великий склад засобів, методів тренування на окремі види підготовки, домагатися, щоб усе, що вивчає на заняттях спортсмен, він зміг реалізувати в ігрових діях, у процесі змагального протистояння, де злиті воедино

техніка й тактика, фізичні, моральні й вольові якості, знання. Вищою формою інтегральної підготовки є змагання.

Не можна, однак, зводити інтегральну підготовку тільки до двосторонніх ігор і змагань. У ній виділяють, по-перше, цілеспрямований процес налагодження зв'язків між факторами, що зумовлює ефективність (результат, виграш) ігрових дій тенісиста і, по-друге, комплексний вплив цілісної ігрової діяльності, а також змагальної.

У завдання інтегральної підготовки входить: здійснення зв'язків між видами підготовки – фізичною і технічною; технічною і тактичною; морально-вольовою і теоретичною; вольовою і фізичною, техніко-тактичною; теоретичною і техніко-тактичною, фізичною; досягнення стабільності ігрових навичок у складних умовах змагань; реалізація фізичної, технічної, тактичної, теоретичної і морально-вольової підготовленості в єдності ігрових дій.

Провідними засобами інтегральної підготовки слугують вправи для розв'язання завдань двох видів підготовки одночасно; вправи в чергуванні різних за характером рухів (підготовчих, підвідних, з техніки, тактики, на переведення); навчальні двосторонні ігри із завданнями з техніки й тактики, контрольні й календарні ігри з так званими установками на гру.

Головні методи інтегральної підготовки: методи поєднаних впливів, ігровий, змагальний. Вищою формою інтегральної підготовки є навчальні, контрольні й змагальні ігри.

Метою статті є – аналіз інтегральної підготовки у настільному тенісі.

Аналіз досліджень і публікацій. Вчені, довели велике значення інтегральної підготовки для повноцінної підготовки спортсменів різної кваліфікації. Цією проблемою займалися: Платонов В.Н., Матвеев Л.П., Горбунов Г.Д., Уейнберг Р.С. Вони довели що серед різних сторін підготовленості і підготовки спортсмена треба відокремлювати і інтегральну, яка синтезує всі інші сторони підготовленості з тим щоб реалізувати їх разом в ході змагальної діяльності. Процес інтегральної підготовки передусім передбачає участь спортсменів у різних змаганнях і об'єм рівня підготовки прогресивно зростає до стану максимальної реалізації спортсменами їх індивідуальних можливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. У найбільш загальному вигляді технічна підготовленість тенісиста визначається:

1. об'ємом прийомів і дій, якими володіє спортсмен;

2. ступінь оволодіння цими прийомами і діями;
3. результативністю техніки.

У структурі технічної підготовленості спортсмена дуже важливо виділяти базові і додаткові рухи.

До базових відносяться рухи і дії, які складають основу технічного арсеналу у настільному тенісі, без яких неможливе ефективне ведення змагальної боротьби з дотриманням існуючих правил. Оволодіння базовими рухами є обов'язковим [4].

Додаткові рухи і дії – це другорядні рухи і дії, які характерні для окремих спортсменів і пов'язані з їх індивідуальними особливостями. Зокрема ці рухи і дії визначають індивідуальний стиль спортсмена.

На початковій стадії базової підготовки рівень технічної майстерності і спортивний результат визначається перш за все базовими рухами і діями, а на стадії вищих спортивних досягнень – додатковими діями, які і вирішують успіх [4].

Результативність техніки обумовлюється її:

1. ефективністю – відповідність задачам, які вирішуються, і високому кінцевому результату, відповідність фізичній, тактичній, психологічній підготовленостім;

2. стабільністю – пов'язаною із перешкодостійкістю, незалежністю від умов змагань, функціонального стану [4];

Фактори які впливають на результативність:

- активна протидія суперника;
- прогресуюча втома;
- незвична манера суддівства;
- незвичний стан місць змагань, обладнання.

3. варіативність – визначає здібність спортсмена до оперативної корекції рухів, дій у залежності від умов змагальної боротьби [7; 8];

4. економність – характеризується раціональним використанням енергії, часу і простору при виконанні прийомів і дій;

5. мінімальна тактична інформативність техніки для спортсмена є важливим показником результативності діяльності у спортивних іграх та одноборствах.

У настільному тенісі проявляються різні характеристики спортивної техніки:

Особливість полягає у короточасних і максимально потужних зусиллях. Спортивна техніка направлена на розвиток найінтенсивніших силових зусиль у основній фазі руху у необхідному напрямку.

Наприклад при виконанні топ-спіну необхідно надавати прискорення м'ячу у кінцевій фазі супроводження. При виконанні подач також необхідно надавати прискорення у кінцевій фазі контакту ракетки з м'ячем.

У настільному тенісі спортивна техніка призвана вирішувати складні завдання:

- а) підвищення ефективності при використанні максимальних силових затрат;

- б) економізація робочих зусиль;

- в) підвищення швидкості та точності рухів в умовах високої варіативності спортивних змагань.

Враховуючи вище сказане, можна зробити висновок: процес технічної підготовки у настільному тенісі є дуже важливим.

Принципово зазначити, що технічну підготовленість, як і техніку тенісиста не можна

розглядати як дещо ізольоване, автономне. Вона багато в чому обумовлена рівнем фізичної підготовленості спортсмена [4]. Не те щоб навіть досконала, але й більш-менш ефективна техніка неможлива без необхідного рівня фізичної підготовленості, у настільному тенісі. Тобто технічна майстерність тенісиста як би поєднує в собі рівень усіх інших сторін його підготовленості. Нещодавно спостерігаючи за блискучою майстерністю зірки українського настільного тенісу Пісоцької Маргарити ми звернули увагу на її фантастичну техніку. Але була б вона можлива без високого рівня гнучкості, координаційних можливостей, швидкості? Могла б бути вона продемонстрована в умовах величезного емоційного стресу, який завжди є на головних змаганнях чотириріччя без належного рівня психологічної надійності? Відповіді на ці питання цілком зрозумілі. І тому техніку у настільному тенісі не можна асоціювати лише з формою рухів і слід розуміти, що звична раниш констатація типу “ у цього спортсмена відмінна техніка, але погана фізична підготовленість” стає все більш архаїчною.

Спортивна техніка обумовлена не тільки рівнем всіх сторін підготовленості спортсмена, але і змінами правил змагань, вдосконаленим обладнанням та інвентарю [6]. Після зміни діаметра м'ча у 2015 році почались зміни у технічному арсеналі гравців. М'яч почав летіти повільно і спортсменам доводилось робити максимальні прискорення кожного разу для більш потужних ударів. У 2001 році були зміни у правилах змагань щодо тривалості сетів. Це вплинуло на структуру техніки. Вона стала більш агресивною. Гравцям необхідно для перемоги тримати ініціативу постійно у «своїх» руках. Ракетка для настільного тенісу формує у спортсмена певні деталі техніки і впливає на зовнішню структуру.

Головним орієнтиром, який визначає стратегію усієї багаторічної технічної підготовки спортсмена є техніка змагальної діяльності, яка притаманна його стилю гри. Об'єм необхідних спортсмену для досягнення висот майстерності технічних прийомів, умінь та навичок також визначається технікою змагальної діяльності. Чим більшим арсеналом технічних прийомів володіє тенісист тим більш високим є рівень його результатів. Технічна підготовленість тенісиста характеризується мірою оволодіння базовими та додатковими рухами. Де базовим належать рухи і дії які складають основу технічного оснащення, тобто ті, без яких неможлива ефективна змагальна діяльність [4]. Так до базових елементів належить: накат справа, накат зліва, підрізка справа, підрізка зліва, подачі з верхнім та нижнім обертанням м'яча. Без опанування цих елементів прогрес у гри не можливий.

Додаткові, тобто, по суті, другорядні рухи і дії в основному визначають індивідуальну технічну манеру, яка досить часто стає вирішальним фактором у змагальній боротьбі. Це техніка короткої гри, техніка скидок, техніка виконання блоку, техніка подач, та здатність

гравця давати різні обертання при виконанні топ-спінів.

Головною, інтегральною характеристикою технічної підготовленості спортсмена є результативність його техніки, тобто те, до якого вона призводить спортивного результату. Результативність яка в свою чергу обумовлена ефективністю, стабільністю, варіативністю, економічністю техніки та її мінімальною інформативністю для суперника [4].

Техніка тенісиста характеризується кінематичними, динамічними та ритмічними характеристиками [5; 6].

Кінематичні характеристики відображають форму та амплітуду рухів чи інакше мовлячи, просторо-тимчасові характеристики переміщення тіла та його окремих частин. Динамічні характеристики передусім відображають рівень проявлення сили при виконанні тих чи інших рухових дій і пов'язані з такими показниками, як вектор сили, тобто напрямок її дії, імпульс сили, момент інерції і інше.

Ритмічні характеристики, як це і зрозуміло із назви, відображають ритм рухових дій чи інше кажучи доцільну часову послідовність тих чи інших дій і природно найбільшу значущість мають під час спортивної боротьби. Якщо спортсмен добре відчуває суперника та відчуває ігровий ритм це говорить про високу його кваліфікацію.

Тактична підготовка – це процес придбання вмій ефективно будувати хід змагальної боротьби з урахуванням, своїх індивідуальних можливостей, можливостей суперників та зовнішніх умов, які склалися.

Задачі тактичної підготовки у настільному тенісі:

1. Вивчити суть і основи теоретико-методичних положень спортивної тактики.
2. Оволодіти основними елементами, прийомами, варіантами тактичних дій.
3. Вдосконалити тактичне мислення.
4. Вивчити інформацію, необхідну для практичної реалізації тактичної підготовленості.

Засоби:

Усі тактичні прийоми і способи їх виконання.

Методи, зокрема практичні:

- Підбір на тренуваннях суперників з різним стилем ведення гри.
- Проведення спарингів з гравцями з комбінованим інвентарем.
- Проведення підготовчих змагань у різних спортивних залах(різний тип освітлення підлога тощо).

Зміст процесу тактичної підготовки визначається наявністю різних фаз у структурі тактичних дій, які вимагають теоретичних знань техніки і тактики спортивної боротьби, здібності до прогнозування змагальної ситуації і її аналізу, вміння вибрати та реалізувати оптимальні техніко-тактичні рішення в умовах жорсткої конкуренції.

У процесі тактичної підготовки слід виділити декілька відносно самостійних розділів і напрямків. Це у першу чергу – *оволодіння знаннями загальних основ тактики настільного тенісу взагалі і конкретної*

зустрічі зокрема, тенденцій розвитку змагальної діяльності, правил змагань і особливостей суддівства.

Дуже важливим розділом тактичної підготовки є *оволодіння практичними елементами спортивної тактики:*

- доцільними засобами та способами змагальних дій;
- способами раціонального розподілення сил у процесі змагання;
- прийомами психологічного впливу на суперників і маскування особистих намірів.

Ефективне *оволодіння практичними елементами спортивної тактики* визначається рівнем тактичної підготовленості. Чим ширше обсяг технічних навиків і вмій, тим більше можливостей у засвоєнні та реалізації ефективних варіантів спортивної тактики [4;7].

1.1. Схема тактичної підготовки у настільному тенісі.

а) *тренування з умовним суперником* зумовлює використання допоміжних засобів і пристосувань: різних тренажерних пристроїв, моделей суперника з програмним управлінням і т.п. Це дає можливість відпрацювати дистанційні, часові та ритмічні характеристики рухів, розвивати і вдосконалювати зорово-рухові та кінестезичні відчуття.

б) *тренування з партнером* – основний метод для оволодіння тактичних дій. Партнер є активним помічником. Виконання різних ігрових завдань. Варіанти розіграшу м'яча після різних подач.

в) *тренування з суперником* використовується для детального відпрацювання тактики дій, тактичного удосконалення з урахуванням індивідуальних особливостей, виховання вміння використовувати свої можливості у різних тактичних ситуаціях, які виводить суперник.

Суттєвим розділом тактичної підготовки є *вивчення технічних і тактичних, психологічних і фізичних можливостей основних суперників і партнерів, особливостей наступних змагань.*

Наступним суттєвим розділом є *оцінка умов змагань і вибір відповідно до них техніко-тактичних схем ведення змагальної боротьби.*

Кліматичні умови, погода, обладнання баз і т.п., температура і стан вологості повітря. Вологість повітря впливає на ведення боротьби. У залежності від рівня вологості потрібно змінювати тактичний план на гру. Чим вище вологість тим більш просту тактику потрібно обирати тому що не працює гра з обертанням м'яча.

Суттєвим розділом є *розробка індивідуальних моделей тактичних дій* з урахуванням особливостей конкретного змагання, можливостей основних суперників і вміння реалізовувати їх у залежності від ходу змагальної боротьби [4; 5]. Необхідно відслідковувати потенційних суперників. Знати напрямки та обертання їх основних подач та сильні сторони підготовки. Також потрібно слідкувати за інвентарем яким грають суперники.

Фізичні якості – це розвинуті в процесі виховання і цілеспрямованої підготовки рухові задатки людини, які визначають її можливості успішно виконувати певну рухову діяльність. Для подолання великого зовнішнього опору потрібна передусім відповідна м'язова сила, для подолання короткої відстані за якомога менший час – пружкість, для тривалого й ефективного виконання фізичної роботи – витривалість, для виконання рухів з великою амплітудою – гнучкість, а для раціональної перебудови рухової діяльності відповідно до зміни умов – спритність. Усі вищезазначені якості в тій чи іншій мірі впливають на рівень гри спортсмена в настільному тенісі. Адже під час гри з п'яти партій спортсмен виконує в середньому від 300 до 1300 ударів, і кожен удар складається не тільки з рухів ігрової руки, плечей, корпусу і ніг. З кожним ударом тенісист долає відстань від 0,5 до 1,5 м. Це означає, що тільки за одну партію спортсмен у бігу і стрибках долає відстань від 150 до 2000 м. Коли помножити ці цифри на кількість партій під час гри і врахувати, що спортсмен може зіграти таких від п'яти до семи за день, то картина стане очевидною. Для виконання успішного удару тенісист повинен бути достатньо зібраним і добре скоординованим. На жаль, під час навантаження і фізичної втоми ці показники знижуються. В результаті, чим гірша фізична підготовка спортсмена, тим швидше він починає втрачати концентрацію уваги та координацію, що своєю чергою призводить до технічних помилок під час виконання ударів. Важливим фактором успішності суб'єктів гри є загальна фізична підготовка. Її високий рівень зміцнює здоров'я, сприяє гармонійному розвитку організму і створює необхідну базу для досягнення високих результатів у тому чи іншому виді спорту. Ці аспекти фізичної підготовки необхідно пам'ятати протягом усього процесу навчання і тренування тенісистів. Від рівня розвитку фізичних якостей і здібностей, специфічних для гри в настільний теніс, залежить оволодіння техніко-тактичними навичками.

Фізична підготовка – *спеціалізований процес фізичного виховання, направлений на вирішення якої не будь конкретної задачі.*

Вона є одною із основних складових частин спортивного тренування, направлена на розвиток рухливих здібностей – сили, швидкості, витривалості, гнучкості, спритності (координаційних здібностей).

Під загальною фізичною підготовкою тенісиста зокрема розуміють процес гармонійного розвитку рухливих здібностей, які опосередковано сприяють досягненню високих результатів у настільному тенісі.

Допоміжна фізична підготовка – орієнтована на створення спеціальної основи, необхідної для ефективного виконання великого об'єму роботи, направленої на розвиток спеціальних рухових здібностей [4].

Спеціальна фізична підготовка – направлена на розвиток рухових здібностей суворо відповідно із вимогами, які пред'являються специфікою настільного тенісу, особливостями змагальної діяльності у ньому.

Фізична підготовленість тенісиста тісно пов'язана з його спеціалізацією. У настільному тенісі пріоритетне значення має розвиток швидкісних можливостей, координаційних якостей, вибухової сили.

Виходячи із цього і будується фізична підготовка тенісистів, направлена на максимальний розвиток здібностей, від яких залежить успіх у цьому виді спорту.

У розпорядженні фізичної підготовки існує велика кількість засобів:

- засоби розвитку швидкісних здібностей;
- засоби розвитку силових здібностей;
- засоби розвитку витривалості;
- засоби розвитку гнучкості;
- засоби розвитку та вдосконалення координаційних здібностей.

Зокрема, кожній із цих здібностей відповідає методика її розвитку. Настільний теніс як вид спорту характеризується такими особливостями: 1) комплексним виявом фізичних якостей; 2) зміною інтенсивності зусиль; 3) вольвим характером дій в умовах спортивного двоборства; 4) тривалістю ігрових фаз; 5) залежністю ігрових дій від ситуації [1; 5; 6].

Для всебічного фізичного розвитку тенісиста використовуються загально-розвиваючі вправи, спеціальні вправи і додаткові види спорту: легка атлетика (біг на короткі дистанції, старты, стрибки), ковзанярський спорт, гімнастика і ін. Всі ці фізичні вправи включаються в заняття, в підготовчу його частину, з урахуванням стану здоров'я, індивідуальних якостей і стану фізичної і спортивно-технічної підготовленості на даний період. Під впливом вправ зміцнюється і розвивається мускулатура, поліпшується діяльність серцево-судинної, нервової та інших систем організму. Слід пам'ятати, що для досягнення результатів у фізичному розвитку необхідне поступове підвищення обсягу та інтенсивності вправ. Особливе значення для гравця в настільний теніс мають загальні та спеціальні фізичні вправи. Ними треба займатися систематично. Тільки багаторазове повторення спеціальних вправ (імітаційні вправи, вправи на велоколіс, вправи з обтяженнями і т.д.) дає позитивний результат в процесі навчання тенісиста.

Психологічна підготовка – *процес засвоєння спеціально психічних та морально-волевих*

якостей, які мають суттєвий вплив на рівень спортивних досягнень [4; 5].

У структурі психологічної підготовленості тенісистів слід відокремлювати дві відносно самостійні і разом з цим взаємопов'язані сторони: вольову та спеціальну психологічну підготовленість. Таким чином, процес психологічної підготовки охоплює два відносно самостійних і одночасно тісно взаємозв'язаних напрямків:

- 1) виховання моральних та вольових якостей;
- 2) вдосконалення специфічних психологічних можливостей.

Першу зазвичай пов'язують з такими якостями, як цілеспрямованість, рішучість та сміливість, наполегливість в досягненні мети і нема іншого шляху у розвитку вольових якостей спортсмена ніж по доброму та у розумних межах ускладнити життя спортсменів, штучно ввести у процес їх підготовки додаткові труднощі.

Вольова підготовка здійснюється успішно, якщо процес виховання вольових якостей органічно пов'язаний із вдосконалення техніко-тактичної майстерності, розвитком рухових здібностей, інтегральною підготовкою спортсмена [5; 7].

Практичною основою методики вольової підготовки у спортивному тренуванні з настільного тенісу є:

а) постійне привчання до обов'язкового виконання тренувальної програми і змагальної установки;

б) систематично вводити у навчально-тренувальний процес додаткові труднощі;

в) широке використання змагального метода і створення у процесі тренування атмосфери високої конкуренції. Проведення регулярних внутрішніх змагань

У процесі виховання моральних і вольових якостей використовують широке коло методів – переконання, примус, метод постійного підвищення труднощів, змагальний метод [5].

Структура спеціальної психологічної підготовленості тенісиста передбачає:

1) стійкість спортсмена до стресових ситуацій тренувальної і особливо змагальної діяльності;

2) міру досконалості візуальних сприймань різних процесів та зовнішнього середовища;

3) здібність до психічної регуляції рухів і забезпечення м'язової координації;

4) здібність до сприйняття та аналізу інформації в умовах дефіциту часу;

5) досконалість просторо-часової антиципації, як фактору який підвищує ефективність техніко-тактичних дій;

6) здібність до випереджувальних дій.

Спеціально психічна підготовка у настільному тенісі має ряд основних напрямків:

1. Формування мотивації заняття спортом.

2. Ідеомоторне тренування – вдосконалення тактильних та зорових сприймань параметрів рухових дій та зовнішнього середовища, які супроводжують процес тренування та змагання то б то, це вдосконалення спеціалізованих сприймань шляхом мисленого відтворення зорових і м'язово-рухових сприймань про раціональні техніко-тактичні варіанти виконання рухів [4; 5; 7].

Практична реалізація ідеомоторного тренування. потребує дотримання таких методичних прийомів: а) відтворення у мисленні рухів повинно бути у точній відповідності із характеристиками технічних дій; б) концентрація уваги на виконанні конкретних елементів дій.

3. Вдосконалення швидкості реагування.

4. Вдосконалення спеціалізованих вмій (відчуття м'яча, стола, ракетки, підлоги, дистанції, часу, моменту, ритму, темпу, противника, партнера та ін.).

5. Регулювання психічної напруги.

6. Вдосконалення толерантності до емоційного стресу. З цією метою у тренуванні використовуються впливи стресового характеру:

а) збиваючи фактори;

б) гальмування діяльності провідних аналізаторів;

в) ліміт та дефіцит простору та часу;

г) обмеження та обробка інформації;

д) виконання дій на фоні втоми.

7. Управління стартовим станом:

а) недостатнє збудження;

б) оптимальне збудження;

в) перезбудження;

г) гальмування в наслідок перезбудження.

Наприклад, психологічний профіль тенісиста. Це зосереджений, охайно вдягнутий спортсмен, який концентрується на вдалих ігрових епізодах. Він постійно тримає візуальний і психологічний контакт з своїм тренером. Спортсмен готовий вносити необхідні корективи у гру зберігаючи при цьому оптимальне збудження нервової системи. Психологічно концентрується на кожному окремому ігровому епізоді.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку.

1. Інтегральна підготовка впливає на впевнене застосування вивчених технічних прийомів і тактичних дій у складних умовах гри й змагань. У кваліфікованих спортсменів інтегральна підготовка займає основне місце в тренуванні, особливо в передзмагальних циклах і змагальному періоді підготовки.

2. Про ефективність інтегральної підготовки судять за наступними показниками: за обсягом технічних прийомів і тактичних дій, що застосовують спортсмени в змаганнях; за якістю (за кількістю «своїх» помилок); за ефективністю ігрових дій на змаганнях.

3. За допомогою інтегральної підготовки тенісисти навчаються максимально реалізувати в специфічній для настільного тенісу змагальній діяльності все те, що «напрацьовується» у процесі тренувальних занять (тренувальні ефекти).

4. Трансформація тренувальних ефектів у результаті ігрових дій досягається за допомогою: по-перше, поєднання компонентів тренування – фізичної і технічної; по-друге, чергування й зміни технічних прийомів, тактичних дій і вправ для розвитку спеціальних рухових здібностей; по-третє, системи завдань у навчальних іграх й установок у контрольних іграх і, нарешті, у календарних іграх. Інтегральна підготовка

ефективна у перед змагальний період.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті змісту інтегральної підготовки у настільному тенісі поряд із всіма іншими видами підготовки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми розвитку фізичної культури і спорту на межі XXI століття: Зб. наук. пр. Дніпропетровськ, 1998. 113 с.
 2. Афанасьєв В. В. Методичні вказівки по проведенню учбових занять з настільного тенісу в вищих навчальних закладах. Режим доступу: URL: <http://tenis.info/publikacii/istorija-tennisa/18-articles/82>
 3. Іваненко В. В. Сучасні напрямки та тенденції розвитку настільного тенісу. Режим доступу: URL: <http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/BAK7/7/44.pdf>
 4. Матвеев Л. П. (1991) Теория и методика физической культуры: учебник. Москва: Физкультура и спорт, 34-52 с.
 5. Настільний теніс. Режим доступу: URL: <http://xreferat.com/103/2169-1-nast-1-niiy-ten-s.html>
 6. Підготовчі етапи до змагань з настільного тенісу. Режим доступу: URL: <http://xreferat.com/103/2169-1-nast-1-niiy-ten-s.html>

REFERENCES

1. Aktual'ni problemy rozvytku fizychnoyi kul'tury i sportu na mezhi stolittya (1998). [Actual problems of the development of physical culture and sports on the threshold of the 21st century]. Actual problems of the development of physical culture and sports on the threshold of the 21st century : Zb. nauk. pr. Dnipropetrovsk. 113 s. [in Ukrainian]
 2. Afanasyev, V. V. Methodological guidelines for conducting table tennis classes in higher educational institutions. Access mode:

URL: <http://tenis.info/publikacii/istorija-tennisa/18-articles/82> [in Ukrainian]

3. Ivanenko, V.V. modern direction of table tennis development. Access mode: URL: <http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/BAK7/7/44.pdf> [in Ukrainian]

4. Matveev, L. P. (1991). Theory and methodology of physical culture: textbook. Moscow: Physical Education and sports, 34-52 page. [in Ukrainian]

5. Table tennis. Access mode: <http://xreferat.com/103/2169-1-nast-1-niiy-ten-s.html> [in Ukrainian]

6. Preparatory stages for table tennis competitions. Access mode: URL: <http://xreferat.com/103/2169-1-nast-1-niiy-ten-s.html> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БРОЯКОВСЬКИЙ Олександр Вікторович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики олімпійського і професійного спорту Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: загальна теорія підготовки спортсменів, методи та засоби спортивного тренування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BROIKOVSKIY Oleksandr Viktorovich – Senior Lecturer at the Department of Theory and Methodology of Olympic and Professional sports of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: general theory of training athletes, methods and means of sports training.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 796.011.3-796.8

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-103-110

ГАЛІМСЬКИЙ Володимир Олександрович –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5532-9036>

e-mail: volodymyrgalimskyi@gmail.com

ГАЛІМСЬКА Інна Іванівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0877-3991>

e-mail: innasln337@gmail.com

ІННОВАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз основних проблем процесу фізичної та спеціальної підготовки у закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ; визначено основні напрями впровадження інноваційних технологій, використання яких позитивно вплине на існуючу систему підготовки майбутніх правоохоронців та підвищить рівень їхнього професійного становлення як висококваліфікованих професіоналів Національної поліції України сучасної Європейської країни. Бґрунтовано, що важливим завданням в сучасних умовах є формування нової системи підготовки фахівців правоохоронних органів, обумовленою сьогодишньою військово-політичною та кризовою ситуацією в українському суспільстві та державі в цілому. Виведення окресленої освіти на якісно новий рівень, забезпечення обороноздатності країни та захист населення і держави – нагальні питання сьогодення. Вища освіта МВС України є складовою загальнодержавної освіти як цілісної системи, тому є чинником підготовки конкурентоспроможних фахівців правоохоронної сфери. Діяльність правоохоронних органів можна віднести до професії змішаних видів, яка здійснюється у специфічних ускладнених зовнішніх умовах, вимагаючи від працівників високої психічної стійкості, загальної та спеціальної витривалості.

Доведено, що при розробці інноваційних технологій з вдосконалення фізичної та спеціальної (професійно-прикладної) підготовки майбутніх правоохоронців у ЗВО МВС України повинні враховуватися основні принципи педагогічного процесу, а саме: єдності навчання та виховання, цілісності в освітньому процесі; взаємозв'язку особистої зацікавленості та суспільної необхідності; професійної доцільності; безперервності та послідовності освітнього процесу; орієнтації на формування в єдності знань та умінь; свідомості та поведінки; систематичності, спадковості та послідовності знань, умінь, навичок та

особистих якостей; взаємозв'язку (поєднання) теоретичної підготовки з практичною діяльністю; індивідуального та диференційованого підходів у роботі з майбутніми правоохоронцями; з'єднання фізичної та спеціальної підготовки у професійно-прикладну; ефективності результатів процесу навчання.

Зазначається, що інноваційність полягає у формуванні професійно-прикладних навичок та розвиток пріоритетних фізичних та психологічних якостей на основі збільшення часу на навчальні форми занять, впровадження професійно-прикладних та базових видів спорту, організацію та проведення позанавчальних форм занять, додаткових фізкультурно-масових заходів та самостійних занять. Саме такий підхід дасть змогу вирішити завдання на теоретичному та практичному рівнях: формування у майбутніх правоохоронців необхідних знань зі загальної теорії фізичної культури та спорту; формування обізнаності майбутніх правоохоронців у необхідності ФП як одного з важливих елементів для виконання службових обов'язків та боротьби з правопорушеннями; надання майбутнім правоохоронцям необхідних знань з основ розвитку пріоритетних фізичних якостей правоохоронців та методів вдосконалення власного фізичного та функціонального стану; розвиток та вдосконалення основних фізичних якостей (силових, швидкісних, швидкісно-силових можливостей, витривалості, спритності, гнучкості); вдосконалення у майбутніх правоохоронців професійно-прикладних фізичних якостей, необхідних для виконання службових обов'язків; формування основних професійних навичок для практичного використання при необхідності застосування фізичного впливу та спеціальних вмінь майбутніми правоохоронцями; формування професійно-прикладних умінь та навичок через організацію та проведення занять та змагань з професійно-прикладних та базових видів спорту, що формують важливі якості та навички з виконання службових обов'язків.

Ключові слова: майбутні фахівці правоохоронної сфери, цілеспрямована система фізичної підготовки, заклади вищої освіти Міністерства внутрішніх справ, фізична та спеціальна підготовка.

GALIMSKYI Volodymyr Olexandrovych –

Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Donetsk State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5532-9036>
e-mail: volodymyrgalimskyi@gmail.com

GALIMSKA Inna Ivanivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Donetsk State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0877-3991>
e-mail: innasln337@gmail.com

INNOVATIONS IN THE PROCESS OF IMPROVING THE SYSTEM OF PHYSICAL AND SPECIAL TRAINING OF FUTURE LAW ENFORCEMENT OFFICERS

The article provides a theoretical analysis of the main problems of the process of physical and special training in higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs; the main directions of introduction of innovative technologies are identified, the use of which will positively affect the existing system of training of future law enforcement officers and increase the level of their professional development as highly qualified professionals of the National Police of Ukraine in a modern European country. It is substantiated that an important task in modern conditions is the formation of a new system of training law enforcement specialists due to the current military-political and crisis situation in Ukrainian society and the State as a whole. Bringing this education to a qualitatively new level, ensuring the country's defense capability and protecting the population and the state are urgent issues of our time. Higher education of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is a component of the national education as an integral system, therefore it is a factor in the training of competitive law enforcement professionals. The activities of law enforcement agencies can be attributed to the profession of mixed types, which is carried out in specific complicated external conditions, requiring high mental stability, general and special endurance from employees.

It is proved that the development of innovative technologies for improving the physical and special (vocational) training of future law enforcement officers in higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine should take into account the basic principles of the pedagogical process, namely: unity of education and upbringing, integrity in the educational process; the relationship between personal interest and social need; professional expediency; continuity and consistency of the educational process; focus on the formation of knowledge and skills in unity; consciousness and behavior; systematicity, continuity and consistency of knowledge, skills, abilities and personal qualities; interconnection (combination) of theoretical training with practical activities; individual and differentiated approaches to work with future law enforcement officers; combination of physical and special training into professional and applied training; effectiveness of the learning process results.

It is noted that innovation is the formation of professional and applied skills and the development of priority physical and psychological qualities by increasing the time for educational forms of training, introducing professional and basic sports, organizing and conducting extracurricular forms of training, additional physical culture events and independent classes. This approach will allow solving the following tasks at the theoretical and practical levels: forming the necessary knowledge of the general theory of physical culture and sports in future law enforcement officers; raising awareness of future law enforcement officers of the need for physical education as one of the important elements for performing official duties and combating offenses; providing future law enforcement officers with the necessary knowledge of the basics of developing priority physical qualities of law enforcement officers and methods of improving their own physical and functional condition; development of (strength, speed, speed-power capabilities, endurance, agility, flexibility); improving the professional and applied physical qualities of future law enforcement officers necessary to perform their duties; developing basic professional skills for practical use when it is necessary to use physical force and special skills by future law enforcement officers; developing professional and applied skills through the organization and conduct of classes and competitions in professional and basic sports that develop important qualities and skills for performing their duties.

Key words: future law enforcement professionals, targeted physical training system, higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs, physical and special training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вища освіта МВС України змінюється та суттєво реформується. Особливо важливим завданням в сучасних умовах є формування нової системи підготовки фахівців правоохоронних органів, обумовленою сьогодишньою військово-політичною та кризовою ситуацією в українському суспільстві та державі в цілому. Виведення окресленої освіти на якісно новий рівень, забезпечення обороноздатності країни та захист населення і держави – нагальні питання сьогодення. Вища освіта МВС України є складовою загальнодержавної освіти як цілісної системи, тому є чинником підготовки конкурентоспроможних фахівців правоохоронної сфери. Діяльність правоохоронних органів можна віднести до професії змішаних видів, яка здійснюється у специфічних ускладнених зовнішніх умовах, вимагаючи від працівників високої психічної стійкості, загальної та спеціальної витривалості [12].

Як зазначає Є.В. Зозуля, практична співпраця МВС України із європейськими інститутами стала здійснюватися спільно з офісом ОБСЄ в Україні відповідно до проєкту «Міліція та права людини: європейський вимір», який спрямовано на вдосконалення навчальних програм з підготовки майбутніх правоохоронців з урахуванням європейських стандартів у галузі правоохоронної діяльності» (2013) [7]. Це пов'язано з тим, що виникли проблеми з підготовки майбутніх правоохоронців згідно сучасного рівня життя, які призвели до професійної невідповідності у порівнянні з європейськими країнами.

Також, згідно Наказу МВС України № 177 від 2009 року, початкова підготовка – це процес формування у працівників ОВС спеціальних знань, умінь та навичок, необхідних для виконання службових обов'язків за конкретною посадою [15].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема фізичної підготовки не є новою, вона була і є предметом досліджень фахівців з фізичного виховання і спорту. На важливості спеціальної фізичної підготовки наголошували І. Закорко, О. Журавель, Ю. Логвиненко, Є. Сверділа та ін. Інтерес становлять праці С. Бабовоза, Т. Водолазської, В. Гончарова, В. Даровського, Я. Кондратьєва, Г. Нікіфорова, М. Онуфрієва, В. Пліска та ін. щодо формування психологічної готовності фахівців у процесі фізичної підготовки.

Проблема професійно-прикладної фізичної підготовки в силових структурах розглядалися щодо підготовки спеціалістів у вищих закладах освіти МВС України (С. Безпалій; О. Горпинич; І. Закорко; О. Зарічанський; О. Івлєв; О. Лаврентьєв; А. Лушак; О. Ярещенко; О. Ярмошук); підготовки спеціалістів у відомстві надзвичайних ситуацій (Ю. Антошків; В. Горшовський; Л. Ішичкіна; І. Овчарук); державної прикордонної служби (І. Маріонда; Е. Совохоп; О. Фігура); податківців (С. Антоненко; Е. Маляр; Ю. Сергієнко). Дослідниками встановлено, що для формування та розвитку професійно значущих психофізичних якостей потрібна спеціалізована фізична підготовка

максимально наближена до реальних умов; яка б забезпечила високий рівень психофізичної готовності до ефективних дій в екстремальних умовах.

В Україні накопичений значний досвід з проблематики щодо підготовки військовослужбовців до професійної діяльності засобами фізичної підготовки. Питання вищої військової освіти та професійної підготовки в Україні у XXI столітті є предметом досліджень таких фахівців як: О. Автушенко, П. Вишневський, Н. Генералова, М. Голик, О. Грибок, В. Дияк, Т. Ісаєнко, І. Кравченко, О. Марченко, Н. Мороз, М. Нещадим, Ю. Приходько, І. Романюк, Е. Сарфанюк, Р. Серветник, Д. Таушан, О. Удовіця, В. Ягупов та ін.; здійснення різновекторної діяльності у ЗСУ: Г. Гозуватенко, Т. Іщенко, Ю. Красильник, О. Попович, Я. Романовський та ін.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз та узагальнення спеціальної методичної літератури та нормативно-правових документів та визначити основні проблеми, які виникли в існуючій системі фізичної та спеціальної підготовки у закладах вищої освіти МВС України та обґрунтувати основні напрями впровадження інноваційних підходів для вдосконалення підготовленості майбутніх правоохоронців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз практики правоохоронної діяльності засвідчує, що функціональні обов'язки поліцейського здатна виконувати людина з високим рівнем відповідальності за результати власної службової діяльності, яка володіє комплексом знань, практичних навичок і сформованих професійно важливих рис, набутих під час спеціальної підготовки. Саме ці компоненти забезпечують професійну готовність працівника поліції до ефективного виконання складних, часом небезпечних завдань. Нова концепція діяльності Національної поліції України вимагає від правоохоронця особливої творчої активності, високого рівня культури, освіченості, здатності до саморозвитку та самовдосконалення. За таких умов, підвищення рівня професійної готовності поліцейського – ключовий напрям діяльності закладів вищої освіти МВС України та відділів професійного навчання підрозділів Національної поліції. Цим зумовлена необхідність добору нових форм і методів підготовки у закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України та обґрунтування ефективності методики підготовки фахівців, здатних до підвищених фізичних навантажень.

З метою достатнього забезпечення професійно-прикладної підготовленості особового складу та майбутніх правоохоронців МВС України визначається важливий фактор щодо проведення реформування у системі підготовки та вдосконалення загальної системи. Особливу увагу приділити необхідно насамперед вступним, а також випускним іспитам з фізичної та спеціальної підготовленості правоохоронців [6].

Отже, головною метою особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ є напрямок на зниження рівня професійного ризику до реально

можливого мінімуму. Особиста безпека визначається: специфікою професійної діяльності, ступенем професійної захищеності співробітника, наявністю спеціальних заходів матеріально-технічного та управлінського характеру, рівнем фізичної та професійної підготовленості співробітника, ефективністю дій щодо забезпечення особистої безпеки при вирішенні професійних завдань або в ситуаціях, пов'язаних з професійною діяльністю [8].

Проблема професійного відбору молоді, яка вступає до ЗВО МВС України в широкому плані на цей час ще практично не вивчалася, а методика її дослідження потребує коригування з урахуванням вимог сьогодення. Аналіз практичної діяльності ОВС дає змогу стверджувати, що від рівня загальної фізичної підготовленості правоохоронців, стану їх здоров'я, залежить процес засвоєння ними бойових прийомів єдиноборств, який в більшості випадків вирішує долю заходів із припинення протиправних посягань. Так вимоги достатнього рівня фізичної підготовленості до прийнятих на службу майбутніх правоохоронців в період початкової підготовки та при виконанні відповідної категорії службово-професійної діяльності мають важливий вплив на професійне ставлення [2; 3; 11; 14].

Однак аналіз літератури та практичний досвід показав, що рівень підготовленості курсантів недостатній. Цьому існує багато причин:

- діяльність правоохоронців проходить в нових умовах, а його навчання та підготовка в цілому здійснюється за старими принципами, критеріями та методичними рекомендаціями;

- низький рівень підготовки правоохоронців (фізичної, спеціальної, психологічної, професійно-прикладної);

- невідповідність рівня підготовки до Європейського;

- недоліки професійного відбору молоді до правоохоронних органів;

- недостатнє практичне обґрунтування комплексного навчання тактико-спеціальної, фізичної та підготовки зі зброєю;

- низький рівень мотивації до вдосконалення власної професійної підготовленості та розвитку фізичних та спеціальних якостей;

- аналіз фізичної підготовленості курсантів на різних етапах контролю свідчить про недостатність обов'язкових занять у процесі навчання;

- низький рівень підготовленості молоді свідчить про те, що стан організації професійно-прикладної фізичної підготовки не відповідає сучасним вимогам та стандартам якості професійної освіти, яка недостатньо враховує специфіку цільової спрямованості виробничої діяльності.

Наявність таких проблем у реаліях сьогодення є неприпустимою. Особливо важливим завданням в сучасних умовах є формування нової системи підготовки фахівців правоохоронних органів, обумовленою сьогодишньою військово-політичною та кризовою ситуацією в українському суспільстві та державі в цілому. Виведення окресленої освіти на якісно новий рівень, забезпечення обороноздатності країни та захист

населення і держави – нагальні питання. Вища освіта МВС України є складовою загальнодержавної освіти як цілісної системи, тому є чинником підготовки конкурентоспроможних фахівців правоохоронної сфери.

Проблема підготовки висококваліфікованих співробітників, які володіють сучасними методами пошуку, обробки та систематизації умінь з метою підвищення своєї кваліфікації, набуває все більшої актуальності, так головною метою є сприяти розвитку в правоохоронців потреби у самостійному здобуванні власних знань, необхідних для професійної діяльності. Це буде сприяти здійсненню процесу вдосконалення навичок протягом усього періоду служби в ОВС.

Основними чинниками зниження впливу фізичних навантажень на результати професійної підготовленості та процес навчання є:

- відсутність типових програм з СФП,

- низький вихідний рівень фізичної підготовленості більшості новобранців, які вступають до ЗВО Міністерства оборони та МВС України,
- неефективне використання часу, відведеного на фізичну підготовку,

- необхідність більш ретельного проведення ранкової зарядки.

Вирішення проблем стає можливим завдяки поєднанню загальної та спеціальної фізичної підготовки, використанню у навчальному процесі елементів високих спортивних технологій, які ґрунтуються на сучасних досягненнях теорії спорту, біомеханіки спортивних рухів, методології підготовки висококваліфікованих спортсменів, спортивної педагогіки [6].

Як зазначив О.В. Кузенков у своїх дослідженнях з фізичної, спеціальної, психологічної та професійно-прикладної підготовки працівників правоохоронних органів – сучасні тенденції в системі підготовки силових структур МВС України мають відповідати вимогам сучасного світу та виходити на новий Європейський рівень якості навчання та відбору. Важливою складовою є рівень підготовленості та професійної придатності майбутніх працівників ОВС [9].

У процес тактико-спеціальної підготовки співробітників та курсантів окремим розділом необхідно включити комплексні вправи і нормативи з фізичної підготовки та підготовки з використанням зброї (наприклад: виконання стрілецьких вправ на тлі фізичного навантаження; виконання комплексної контрольної вправи, яке включає в себе крос, вільний поєдинок з самбо, стрільбу і т.п) [6].

Важливість прикладної підготовленості майбутніх правоохоронців силових відомств у процесі їх професійного навчання та підготовки ніяких сумнівів не викликає. У зв'язку з метою організації майбутніх правоохоронців в ході багаторічних досліджень розроблено не одну модель формування базової професійно-прикладної фізичної підготовки.

А.П. Стрижак констатує, що наукова основа підготовки – є шляхом до підвищення якості освітнього процесу та рівня фізичної

підготовленості правоохоронців освітніх установ МВС до службової діяльності. Система навчання з професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх правоохоронців до службової діяльності має значні резервні можливості. Підвищення якості освітнього процесу пов'язано, насамперед, з впровадженням інноваційних технологій, заснованих на відповідності та адекватності рухових завдань умовам оперативно-службової діяльності [19].

Чітко зрозуміло, що сучасна система фізичної підготовки повинна містити органічно взаємозалежні компоненти, що забезпечують цілеспрямовану реалізацію диференційованого управлінського впливу на підготовленість молодого покоління. Ефективність вирішення завдань фізичної підготовки вагомо залежить від якості її організації як важливого управлінського компонента [13].

Велике значення під час навчання майбутніх правоохоронців має систематичне оцінювання рівня підготовленості (екзамени, семестрові заліки, виконання професійно-прикладних вправ, індивідуальний контроль успішності, рівень розвитку фізичних якостей), які повинні відповідати вимогам процесу підготовки висококваліфікованих співробітників правоохоронних органів. Також систематичні заняття, під час яких основну вагомість надають практичним комплексним вправам, ефективніше впливають на процес підготовки [3].

Разом з цим, А.В. Магльований та О.М. Боярчук у своїх дослідженнях пропонують в оцінку з фізичної підготовки впровадити необхідність виконання спортивного розряду з базових або професійно-прикладних видів спорту, які використовуються під час навчання та підвищення нормативів для офіцерів першої категорії з визначення фізичної підготовленості [10].

Розглядаючи цільову спрямованість, можна зрозуміти саму проблематику, яка полягає у формуванні необхідного рівня професійної підготовленості майбутніх правоохоронців ЗВО МВС України та створення належних умов для функціонування цілеспрямованої системи фізичної підготовки протягом всього періоду навчання. Така система сприяє успішному формуванню у майбутніх офіцерів високого рівня професійних, морально-вольових якостей і фізичної підготовленості, що дає можливість суттєво підвищити ефективність виконання оперативно-службових завдань.

Використання активних методів навчання, які від пасивного сприйняття матеріалу перейдуть в акцентований напрям на творчий прояв професійно-значущих якостей особистості, призведе до вміння знаходити індивідуальний вихід в екстремальних ситуаціях [4].

Також позитивний вплив мають групові вправи з силового припинення протиправних дій з використанням спеціальних засобів (щита, гумової палиці, наручників), відпрацювання захисту від ударів блоками, відходами, відповідними ударами та кидками, із затримання правопорушника.

З метою вдосконалення фізичної підготовленості майбутніх правоохоронців актуальним питанням є формування фізичних, професійно-прикладних та психологічних якостей з урахуванням специфіки обраного напрямку несення служби у правоохоронних органах, а також комплексного підходу об'єднання фізичної, тактико-спеціальної та вогневої підготовки, які будуть імітувати ситуації самозахисту, переслідування та затримання правопорушника. Необхідність залучення спеціалістів та викладачів з адміністративного та кримінального права з метою імітації найбільш широко поширених в оперативно-службових ситуаціях випадків, які з одного боку дадуть правовий вихід, а з іншого – забезпечуть власний самозахист [1].

Отже, при розробці інноваційних підходів з вдосконалення фізичної та спеціальної (професійно-прикладної) підготовки майбутніх правоохоронців у ЗВО МВС України повинні враховуватися основні принципи педагогічного процесу, а саме: єдності навчання та виховання, цілісності в освітньому процесі; взаємозв'язку особистості зацікавленості та суспільної необхідності; професійної доцільності; безперервності та послідовності освітнього процесу; орієнтації на формування в єдності знань та умінь; свідомості та поведінки; систематичності, спадковості та послідовності знань, умінь, навичок та особистих якостей; взаємозв'язку (поєднання) теоретичної підготовки з практичною діяльністю; індивідуального та диференційованого підходів у роботі з майбутніми правоохоронцями; з'єднання фізичної та спеціальної підготовки у професійно-прикладну; ефективності результатів процесу навчання.

Інноваційність полягає у формуванні професійно-прикладних навичок та розвиток пріоритетних фізичних та психологічних якостей на основі збільшення часу на навчальні форми занять, впровадження професійно-прикладних та базових видів спорту, організацію та проведення позанавчальних форм занять, додаткових фізкультурно-масових заходів та самостійних занять [14]. Саме такий підхід дасть змогу вирішити завдання на теоретичному та практичному рівнях: формування у майбутніх правоохоронців необхідних знань зі загальної теорії фізичної культури та спорту; формування обізнаності майбутніх правоохоронців у необхідності ФП як одного з важливих елементів для виконання службових обов'язків та боротьби з правопорушеннями; надання майбутнім правоохоронцям необхідних знань з основ розвитку пріоритетних фізичних якостей правоохоронців та методів вдосконалення власного фізичного та функціонального стану; розвиток та вдосконалення основних фізичних якостей (силових, швидкісних, швидкісно-силових можливостей, витривалості, спритності, гнучкості); вдосконалення у майбутніх правоохоронців професійно-прикладних фізичних якостей, необхідних для виконання службових обов'язків; формування основних професійних навичок для практичного використання при необхідності застосування фізичного впливу та

спеціальних вмінь майбутніми правоохоронцями; формування професійно-прикладних умінь та навиків через організацію та проведення занять та змагань з професійно-прикладних та базових видів спорту, що формують важливі якості та навички з виконання службових обов'язків.

На заняттях інновацією є формування знань з основ розвитку фізичних якостей та основ вдосконалення фізичної та спеціальної підготовленості через лекційний курс та семінарські заняття, на яких виконуються практичні завдання відповідно до тем: «Спеціальні навички та професійно-прикладні фізичні якості», «Професійно-прикладна фізична підготовка як напрям формування особистості у професійній діяльності правоохоронних органів», «Практичні основи розвитку фізичних та моральних якостей, необхідних фахівцям правоохоронних органів», «Теоретичні та практичні основи професійно-прикладних та базових видів спорту».

Інноваційними підходами до вдосконалення процесу фізичної та спеціальної підготовки є організація різних позанавчальних форм, таких як: факультативні заняття з професійно-прикладних видів спорту, що відвідують курсанти за вибором та власним бажанням (офіцерське триборство, прикладна стрільба, рятувальний спорт, прикладне плавання, авто-, вело- та мотоспорт, рукопашний бій, дзюдо, самбо, гирьовий спорт та пейнтбол) [14]; самостійні заняття з наданням спеціальних комплексів з розвитку пріоритетних фізичних якостей; майстер-класи та семінари з самозахисту, стрільби, авто-, вело- та мотоводіння, володіння зброєю, надання першої медичної допомоги, проходження спеціальної смуги перешкод тощо; індивідуальні заняття із загальної фізичної, спеціальної та професійно-прикладної підготовки; змагання з професійно-прикладних та базових видів спорту серед курсантів у межах програми Спартакіади МВС України, що імітують реальні службові ситуації, пов'язані з видом обраної професійної спрямованості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Проведені дослідження з виявлення актуальних проблем, які склалися у ЗВО МВС України у процесі підготовки майбутніх правоохоронців, засвідчили про необхідність вдосконалення існуючої системи та впровадження інноваційних технологій, що позитивно вплинуть на їх підготовленість.

Окреслено такі нагальні проблеми підготовленості майбутніх правоохоронців: низький рівень фізичної підготовленості молоді, яка вступає до силових структур (це складає певні труднощі при засвоєнні знань та виробленні спеціальних та професійно-прикладних навичок); відсутність єдиної типової програми з фізичної та спеціальної підготовки у ЗВО МВС України та зменшення кількості годин на дисципліну; низька мотивація молоді до занять з фізичної підготовки.

Впровадження інноваційних підходів дає змогу вирішити низку загальних завдань, ефективність яких безпосередньо залежить від комплексної взаємодії науково-педагогічних працівників та курсантів: надання базових знань та

теоретичної обізнаності з фізичної та спеціальної підготовки, необхідних для виконання службових обов'язків правоохоронців щодо особливостей фізичної та спеціальної підготовки; оновлення системи засобів та методів вдосконалення фізичних, професійно-прикладних та психічних якостей правоохоронців, системи організації занять з самовдосконалення та підвищення рівня підготовленості тощо; підвищення функціональної стійкості, фізичної та спеціальної підготовленості, адаптаційних процесів організму курсантів до нестандартних умов професійної діяльності; виховання специфічних вольових та фізичних якостей необхідних для виконання службових обов'язків; формування мотиваційно-ціннісного ставлення до власної фізичної та спеціальної підготовки майбутніх правоохоронців, занять професійно-прикладними та базовими видами спорту, самовдосконалення та здорового способу життя; формування знань та умінь з організації самостійних занять фізичними вправами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ведерніков В. А. Актуальні проблеми та інноваційні підходи до вдосконалення системи фізичної та спеціальної підготовки співробітників правоохоронних органів. *Фізична культура, спорт та здоров'я: XV міжнар. наук.-практ. конф.* Харків: ХДАФК, 2015. С. 108–111.
2. Вереньга Ю.В. Удосконалення фізичної підготовки працівників МВС України на етапі професійного становлення : дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02. Львів, 2015. 262 с.
3. Геллер В. С. Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів : [посіб. для студ. ЗВО фіз. виховання і спорту]. Львів : Українська Спортивна Асоціація, 1993. 270 с.
4. Гусев А.А. Інтегрований підхід до службово-прикладної фізичної підготовки слухачів освітніх організацій МВС. *Концепт.* 2014. № 20. С. 1–6.
5. Журавель О.В. Методичні матеріали з фізичної підготовки для позаштатних інструкторів підрозділів органів внутрішніх справ. Київ : РВЦ КНУВС, 2008. 46 с.
6. Закорко І.П. Спеціальна фізична підготовка. Організаційно- методичні вказівки до викладання курсу. Київ : РВВ КІВС, 2001. 33с.
7. Зогуля Є.В. Підготовка сучасного правоохоронця на рівень європейських стандартів. *Наукова бібліотека.* 2014. №4. С. 4.
8. Карданов А.К. Значение физической подготовки в профессиональной деятельности современного полицейского. *Теория и практика общественного развития.* 2014. № 14. С. 118–120.
9. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання: навч. посіб. Київ : Олімп. література, 2008. Т. 1. 391 с.
10. Магльований А.В. Проблеми та шляхи вдосконалення фізичної підготовки молодшого офіцерського складу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорт.* 2013. № 1. С. 44–48.
11. Моргунів О.А. Удосконалення фізичної підготовки правоохоронців МВС України на початковому етапі навчання. *Честь і закон.* 2014. № 2. С. 46–49.
12. Нарзулаєв С.Б. Теоретико-методичні засади системи фізичної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів : дис. ... д-ра наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02. Харків, 2013. 482 с.
13. Ольховий О.М. Концепція професійно спрямованої системи фізичної підготовки курсантів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету.* 2013. № 112. С. 208–211.
14. Пасько О.Ф. Система підготовки майбутніх працівників для національної поліції. *Національний юридичний журнал: теорія і практика.* 2016. № 10. С. 191–194.

15. Положення про організацію початкової підготовки (спеціалізації) працівників органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України № 177 від 24.04.2009 р.

16. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 р. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249793397>

17. Про затвердження Змін до Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : наказ МВС України від 21 січ. 2020 р. № 51. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-20#Text> 76.

18. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580- VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

19. Стрижак А.П. Адекватність у діях як критерій ефективності професійно-прикладної фізичної підготовки курсантів навчальних закладів МВС. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2016. №2. С. 90–94.

REFERENCES

1. Vedernikov, V. A. (2015). Aktualni problemy ta innovatsiini pidkhody do vdoskonalennia systemy fizychnoi ta spetsialnoi pidhotovky spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Current issues and innovative approaches to improving the system of physical and special training of law enforcement officers]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia: XV mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kharkiv: KhDAFK*. S. 108–111. [in Ukrainian]

2. Verenka, Yu.V. (2015). Udoskonalennia fizychnoi pidhotovky pratsivnykiv MVS Ukrainy na etapi profesiinoho stanovlennia [Improving the Physical Fitness of MIA Officers at the Stage of Professional Formation] : dys. kand. nauk z fiz. vykh. i sportu : 24.00.02. Lviv. 262 s. [in Ukrainian]

3. Heller, V. S. (1993). Teoretyko-metodychni osnovy pidhotovky sportsmeniv [Theoretical and methodological foundations of athletes' training] : [posib. dlia stud. ZVO fiz. vykhovannia i sportu]. Lviv : Ukrainska Sportyvna Asotsiatsiia. 270 s. [in Ukrainian]

4. Husiev, A. A. (2014). Intehrovanyi pidkhid do sluzhbovo-prykladnoi fizychnoi pidhotovky slukhachiv osvitynikh orhanizatsii MVS [Integrated approach to service-applied physical training of students of educational organizations of the Ministry of Internal Affairs]. *Kontsept*. № 20. S. 1–6. [in Ukrainian]

5. Zhuravel, O.V. (2008). Metodychni materialy z fizychnoi pidhotovky dlia pozashtatnykh instruktoriv pidrozdiliv orhaniv vnutrishnikh sprav [Methodological materials on physical training for freelance instructors of law enforcement agencies]. Kyiv : RVTS KNUVS. 46 s. [in Ukrainian]

6. Zakorko, I. P. (2001). Spetsialna fizychna pidhotovka. Orhanizatsiino- metodychni vkazivky do vykladannia kursu [Special physical training. Organizational and methodological instructions for teaching the course]. Kyiv : RVV KIVS. 33 s. [in Ukrainian]

7. Zozulia, Ye.V. (2014). Pidhotovka suchasnoho pravookhorontsia na riven yevropeyskykh standartiv [Training a modern law enforcement officer to meet European standards]. *Naukova biblioteka*. № 4. S. 4. [in Ukrainian]

8. Kardanov, A. K. (2014). Znachenye fizycheskoi podhotovky v professyonalnoi deiatelnosti sovremennoho polytseiskoho [The importance of physical training in the professional activity of a modern police officer]. *Teoriya y praktyka obshchestvennoho razvytyia*. №14. S. 118–120. [in Ukrainian]

9. Krutsevych, T. Yu. (2008). Teoriia i metody fizychnoho vykhovannia [Theory and methods of physical education] : navch. posib. Kyiv : Olimp. literatura. T. 1. 391 s. [in Ukrainian]

10. Mahlovanyi, A.V. (2013). Problemy ta shliakhy vdoskonalennia fizychnoi pidhotovky molodshoho ofiterskoho skladu [Problems and ways of improving the physical training of junior officers]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sport*. Kyiv. № 1. S. 44–48. [in Ukrainian]

11. Morhunov, O.A. (2014). Udoskonalennia fizychnoi pidhotovky pravookhorontsiv MVS Ukrainy na pochatkovomu etapi navchannia [Improving the Physical Fitness of Law Enforcement Officers of the Ministry of Internal Affairs of

Ukraine at the Initial Stage of Training]. *Chest i zakon*. №2. S. 46–49. [in Ukrainian]

12. Narzulaiev, S. B. (2013). Teoretyko-metodychni zasady systemy fizychnoi pidhotovky kursantiv vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv [Theoretical and Methodological Bases of the System of Physical Training of Cadets of Higher Military Educational Institutions] : dys. ... d-ra nauk z fiz. vykh. i sportu : 24.00.02. Kharkiv. 482 s. [in Ukrainian]

13. Olkhovyi, O. M. (2013). Kontsepsiia profesiino spriamovanoi systemy fizychnoi pidhotovky kursantiv [Concept of professionally oriented system of physical training of cadets]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. №112. S. 208–211. [in Ukrainian]

14. Pasko, O. F. (2016). Systema pidhotovky maibutnikh pratsivnykiv dlia natsionalnoi politsii [The system of training future employees for the national police]. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia i praktyka*. № 10. S. 191–194. [in Ukrainian]

15. Polozhennia pro orhanizatsiiu pochatkovoї pidhotovky (spetsializatsii) pratsivnykiv orhaniv vnutrishnih sprav Ukrainy (2009). [Regulation on the organization of initial training (specialization) of employees of internal affairs agencies of Ukraine] : Nakaz MVS Ukrainy № 177 vid 24.04. [in Ukrainian]

16. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy rozvytku fizychnoi kultury i sportu na period do 2020 r. (2017). *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 bereznia 2017 r.* [On the approval of the State targeted social program for the development of physical culture and sports for the period until 2020. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 1, 2017]. № 115. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249793397>. [in Ukrainian]

17. Pro zatverdzhennia Zmin do Polozhennia pro orhanizatsiiu sluzhbovoi pidhotovky pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy (2020) : nakaz MVS Ukrainy vid 21 sich. [On Approval of Amendments to the Regulation on the Organization of Service Training of the National Police of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of January 21.01.2020 № 51]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-20>. Text 76. [in Ukrainian]

18. Pro Natsionalnu politsiiu (2015) : Zakon Ukrainy vid 2 lyp. № 580-VIII [On the National Police : Law of Ukraine of July 2, 2015. 2015, No. 580-VIII]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. [in Ukrainian]

19. Stryzhak, A.P. (2012). Adekvatnist u diakh yak kryterii efektyvnosti profesiino-prykladnoi fizychnoi pidhotovky kursantiv navchalnykh zakladiv MVS [Adequacy in actions as a criterion for the effectiveness of professional and applied physical training of cadets of educational institutions of the Ministry of Internal Affairs]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia*. 2016. № 2. S. 90–94. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГАЛІМСЬКИЙ Володимир Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: формування професійно значущих якостей особливості майбутнього фахівця засобами фізичної підготовки.

ГАЛІМСЬКА Інна Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: формування професійно значущих якостей особливості майбутнього фахівця засобами фізичної підготовки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

GALIMSKYI Volodymyr Olexandrovych – Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: the formation of professionally significant personal qualities of the future specialist by means of physical training.

GALIMSKA Inna Ivanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: the formation of professionally significant personal qualities of the future specialist by means of physical training.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 377.35

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-110-114

ГОНЧАРЕНКО Іван Сергійович –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5672-0889>
e-mail: elv1nosraaa@gmail.com

ШЕВЧЕНКО Ольга Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9493-348X>
e-mail: gimnast.olga@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті досліджено особливості впровадження інноваційних технологій у процес формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури. Визначено й зазначено складові поняття педагогічна майстерність учителя, важливість володіння учителем певними якостями та характеристиками, які дозволяють йому виконувати професійно-педагогічну діяльність на високому та ефективному рівні. Наголошено на важливості впровадження в освітній процес інноваційних технологій, через те що сучасна система освіти потребує постійного руху вперед та здатності до випуску фахівця-майстра, який буде конкурентоспроможним на світовому ринку праці. Вказано на важливість компетентностей за допомогою яких педагог впроваджує інноваційні технології у освітній процес та зазначено, що вони характеризують рівень його педагогічної майстерності та її сформованість загалом. Наголошено на тому, що держава також висуває певні вимоги до особистості майбутнього вчителя фізичної культури, серед яких низка компетентностей (загальних, загальнонавчальних та спеціальних), культура (загальна та спеціальна), уміння (спеціальні та педагогічні) і, як уже зазначалося, компетентність у впровадженні інноваційних технологій у освітній процес. Розкрито поняття танцювальний спорт та спортивно-балетні танці, які на нашу думку є елементами інноваційних технологій, адже їх використання сприяє формуванню педагогічної майстерності у майбутніх учителів фізичної культури, яке відбувається за рахунок введення елементів танцювального спорту у освітній процес. Зазначено пріоритетний напрямок впровадження у освітній процес елементів танцювального спорту, які в результаті вплинуть на загальний розвиток особистості, здатність до креативного мислення та прийняття самостійних рішень. Узагальнено, що використання елементів танцювального спорту під час освітнього процесу не тільки сприяють формуванню фізичних якостей особистості (сила, спритність, координаційні здібності, гнучкість), а також формують – морально-духовні якості, комунікативні здібності, прагнення до окультурення та самореалізації.

Ключові слова: педагогічна майстерність, учитель фізичної культури, інноваційні технології, освітній процес, танцювальний спорт.

HONCHARENKO Ivan Serhiyovych –

graduate student of the Department of Pedagogy and Special Education
of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5672-0889>
e-mail: elv1nosraaa@gmail.com

SHEVCHENKO Olga Volodymyrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor department of theory and methods of physical education
Central Ukrainian State Volodymyr Vinnichenko University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9493-348X>
e-mail: gimnast.olga@gmail.com

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PEDAGOGICAL SKILLS FORMATION SYSTEM OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

The article examines the peculiarities of the introduction of innovative technologies in the process of forming the pedagogical skills of future physical education teachers. The components of the concept of the teacher's pedagogical skill, the importance of the teacher's possession of certain qualities and characteristics that allow him to perform professional and pedagogical activities at a high and effective level are defined and indicated. The importance of introducing innovative technologies into the educational process is

emphasized, due to the fact that the modern education system requires constant movement forward and the ability to produce a master specialist who will be competitive in the global labor market. The importance of competences with the help of which the teacher introduces innovative technologies into the educational process is indicated, and it is indicated that they characterize the level of his pedagogical skill and its formation in general. It is emphasized that the state also sets certain requirements for the personality of the future physical culture teacher, including a number of competencies (general, general education and special), culture (general and special), skills (special and pedagogical) and, as already mentioned, competence in introduction of innovative technologies into the educational process. The concept of dance sports and ballroom dancing, which in our opinion are elements of innovative technologies, because their use contributes to the formation of pedagogical skill in future teachers of physical culture, which occurs due to the introduction of elements of dance sports into the educational process, is revealed. The priority direction of introducing elements of dance sports into the educational process, which as a result will affect the general development of the personality, the ability to think creatively and make independent decisions, is indicated. It is summarized that the use of elements of dance sports during the educational process not only contribute to the formation of physical qualities of the individual (strength, dexterity, coordination abilities, flexibility), but also form moral and spiritual qualities, communicative abilities, the desire for acculturation and self-realization.

Key words: pedagogical skill, physical culture teacher, innovative technologies, educational process, dance sport.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Незалежна українська держава в сучасному світі потребує освічених, ефективних, активних, творчих, ініціативних, а головне – конкурентоспроможних професіоналів. Тому не рідко суспільство ставить такі вимоги до особистості вчителя, які вимагають від нього значних зусиль та відданості справі. Конкурентоспроможність та інноваційність виходять на перший план, і це очевидно в сучасному освітньому просторі, так як лише висококваліфіковані фахівці, які володіють навичками впровадження інновацій в освітній процес, можуть вирішувати та долати проблеми що постають перед ними. Варто зазначити, що недостатньо бути вихователем чи вчителем, необхідно бути майстром своєї справи, любити її і багато практикувати практикувати, тільки тоді можна вважатись учителем-майстром.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В першу чергу варто звернути увагу на праці дослідників які вивчали саме поняття педагогічна майстерність – І. Бех, І. Зязюн, Н. Мойсеюк, Т. Петровська, В. Сухомлинський, стосовно педагогічної майстерності учителів фізичної культури, то тут ми зупинили увагу на працях дослідників А. Буланій, І. Випасняк, Г. Ковальчук, Е. Туник, О. Шевченко та О. Язловецька. Дослідження науковців І. Дичківська, В. Кремень, І. Носаченко, В. Папуша, Т. Циновнік, стосовно впровадження інноваційних технологій у освітній процес, зазначають на тому, що існує велика варіативність впровадження їх у всі сфери діяльності учителів, а також наголошують на важливості реалізації інновації саме через професійно-педагогічну діяльність. Інноваційні технології які використовують у освітньому процесі майбутні учителі фізичної культури, то тут, вчені І. Іваній, А. Колесник, Т. Круцевич, Б. Шиян і А. Цьось, зазначають доречність та проблематику цього явища, яке розуміють через професійно-педагогічну діяльність, яка є основою педагогічної майстерності будь якого педагога, а особливо майбутнього учителя фізичної культури, і потребує інноваційної діяльності, яка повинна приносити користь у освітній процес.

Мета статті. Визначити особливості впровадження інноваційних технологій для формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як вже було зазначено, педагогічна майстерність напряму пов'язана з діяльністю. Тільки у діяльності учитель може проявити свою майстерність, та виявити ті характеристики які виділяють для цього поняття. Так, науковець І. Зязюн [3], до цього поняття відносить – комплекс якостей та характеристик особистості, який забезпечує високий рівень організації освітнього процесу педагога. Складові педагогічної майстерності на думку науковця це – гуманістична спрямованість, професійні знання, педагогічні здібності та педагогічна техніка. Варто зауважити, що данні складові зазначенні для особистості педагога загалом та мають дуже велику варіативність, і тому учителі і педагоги різних дисциплін мають ті складові які найбільш розкриваються у професійно-педагогічній діяльності. Провідний дослідник сфери фізичної культури і спорту Б. Шиян [7] зазначає що, компоненти педагогічної майстерності вчителя фізичної культури не можуть проявлятися окремо, вони виявляються інтегрально, у сукупності та зв'язку між собою (здатність вирішувати поставлені педагогічні завдання, організація освітнього процесу, тощо), тобто не всі можуть виділити окремо кожен компонент, а як зазначає науковець – являють сукупність якостей та характеристик.

Продовжуючи думку про педагогічну майстерність та професійно-педагогічну діяльність, слід звернути увагу на думку Є. С. Царьова, який зазначає що: «...існує прямий зв'язок між рівнем професійної-педагогічної майстерності і впровадженням ними інноваційних технологій. Тобто педагогічні інновації, які впроваджує педагог, складають його професійну майстерність» [5, с. 175]. Тобто, виходячи з цього судження інноваційні технології є складовою професійно-педагогічної діяльності, яка в свою чергу є невід'ємною частиною педагогічної майстерності. Компетентності за допомогою яких педагог впроваджує інноваційні технології у освітній процес, характеризують рівень його педагогічної майстерності та її сформованість загалом. Наші думки підтверджують науковці О. Язловецька та О. Шевченко, які зазначають про необхідність формування у майбутніх учителів фізичної культури педагогічної майстерності, яка впливає на формування компетентностей до інноваційних технологій. Так, важливість педагогічної

майстерності учителів фізичної культури виражається через такі чинники, які напряму пов'язані з інноваційними технологіями:

1. Рівень професійного мислення вчителя визначає рівень творчого потенціалу, який дає можливість йому втілювати інноваційні компоненти у професійну діяльність. Результатом цього є затребуваність та конкурентоспроможність учителя на ринку праці.

2. Збільшення рівня теоретичного змісту навчальних дисциплін, що призводить до загострення між загальними цілями у освіті та реальною здатністю учителя віршувати ті завдання, які стоять перед ним, використовуючи при цьому нестандартні підходи.

3. Збільшення у системі освіти різних нових освітніх технологій, форм навчання та навчально-методичної бази, але молодів вчителі не можуть самостійно застосовувати та реалізувати теоретичні знання, які набули у закладі вищої освіти [9, с. 134]. Таким чином, держава також висуває певні вимоги до особистості майбутнього вчителя фізичної культури, серед яких низка компетентностей (загальних, загальнонавчальних та спеціальних), культура (загальна та спеціальна), уміння (спеціальні та педагогічні) і, як уже зазначалося, компетентність у впровадженні інноваційних технологій у освітній процес.

Характер освітніх реформ в Україні спрямований на інноваційні підходи, які в свою чергу полягають у пошуку та розробці максимально ефективних технологій, які в результаті дадуть – ефективний процес засвоєння та накопичення знань, творчий саморозвиток особистості, реалізацію, здатність до критичного мислення, об'єктивна оцінка власних можливостей та навичок, тощо [8]. Педагогічна інноваційна творчість включає ідеї, методи, технології, комплекс елементів, які несуть прогресивні засади; творчий пошук; оригінальне вирішення педагогічних і навчально-виховних проблем [6, с. 59]. Інноваційне у сучасній системі педагогічної освіти має бути спрямованим на формування та розвиток особистісного потенціалу учнів та викладачів. Інновації мають завжди спиратись на суспільні вимоги до підготовки кадрів, урахувати специфіку закладу освіти. Без певної попередньої роботи, а саме – обробка, аналіз, збирання, накопичення, систематизація, використання інформації про інноваційне; визначення та формування механізму за допомогою якого інноваційне буде реалізоване; процеси прогнозування, контролю та планування, унеможливується ефективність інноваційних технологій у системі освіти України.

Грунтованою є думка, що майстер – це фахівець, який здійснює високопрофесійну діяльність, свідомо змінює і розвиває себе в цьому процесі, робить особистий і творчий внесок у професію, знаходить своє призначення та викликає суспільний інтерес до результатів професійно-педагогічної діяльності. Вирішення педагогічних завдань реалізується педагогічною діяльністю учителя фізичної культури через сукупність різноманітних дій у певних педагогічних ситуаціях,

які підпорядковані навчально-виховним цілям. Чим ефективніша ця діяльність, тим більше учитель підпадає під поняття учителя-майстра, а як ми вже зазначали, у сучасному світі неможливо бути попереду всіх, використовуючи застарілі технології та засоби, потрібна інновація. На нашу думку, для ефективного процесу формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури в якості інновації слід використовувати елементи танцювального спорту (спортивно-бальний танець та акробатичного рок-н-ролла) у освітньому процесі. Танцювальний спорт – це вид танцювального мистецтва, який дуже активно розвивається в останні роки і в своєму розвитку являє собою, з одного боку, хореографічне мистецтво, а з іншого боку, результат синтезу мистецтва і спорту. Варто зауважити, що серед молоді зростає інтерес до танцювального спорту, а саме для зміцнення здоров'я, підвищення працездатності та розвитку координаційних здібностей. Включення спортивного-бального танцю та акробатичного рок-н-ролла в освітній процес є способом гуманізації сучасної освіти та зміцнення зв'язків між спортом і мистецтвом [4]. Елементи танцювального спорту підготовки активно використовуються в різних програмах з фізичного виховання в загальноосвітніх школах та ЗВО, саме тому, важливо зазначити шляхи ефективного та правильного впровадження цього виду діяльності у освітній процес майбутніх учителів фізичної культури.

Цілі танцювального спорту у системі освіти полягають у наступному, а саме – популяризувати спорт і танцювально-спортивну діяльність серед молоді; підвищити моральну якість взаємовідносин між молодими людьми та їх спілкування з дорослими; сприяти розкриттю та реалізації талантів, нахилів і здібностей кожної особистості; створити необхідні умови для розвитку особистості; полегшити соціальну адаптацію студента та сприяти його самореалізації в різних видах діяльності [1].

Тобто, використання елементів танцювального спорту під час освітнього процесу не тільки сприяють формуванню фізичних якостей особистості (сила, спритність, координаційні здібності, гнучкість), а також формують – морально-духовні якості, комунікативні здібності, прагнення до окультурення та самореалізації.

Доступність і популярність танцювального спорту серед підлітків дає змогу використовувати його, як інноваційний підхід в освітньому процесі ЗВО, та використовувати його для формування у майбутніх учителів фізичної культури таких якостей та характеристик, серед яких основи педагогічної майстерності, здатність до саморозвитку, загальної та професійної культури, позитивного ставлення до мистецтва, тощо. У процесі вивчення елементів танцювального спорту у освітньому процесі, вирішуються наступні завдання, які є важливими для формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури: створення умов для творчого, духовного та фізичного розвитку учнів на заняттях та у вільний від навчання час; формування у

вихованців особистісно-значущих соціокультурних цінностей. розвиток психофізичних ресурсів, зміцнення здоров'я учнів; розвиток та вдосконалення фізичних якостей, створення сприятливих умов для гармонійного фізичного розвитку; виховання вольових якостей, формування активної життєвої позиції до мотивації здорового способу життя; розвиток творчої особистості, здатної творити себе і своє життя, з глибоко усвідомленою громадською позицією; виховання свідомої дисципліни, дружби, розвиток ініціативи, прищеплення їм любові до музики, танцю, творчості; виховувати інтерес та потребу до занять танцювальним спортом; сприяти організації цікавого та здорового виду діяльності у процесі навчання спортивно-хореографічних дисциплін; виховання музикальності, вміння передавати рухами стилеві особливості музики, різноманіття темпів і ритмів, які формують чистоту стилю, характер та манеру виконання; сприяти бажанню досягти високих результатів, та самовдосконалюватись протягом усього освітнього процесу [2, с. 241].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, використання інноваційних технологій у освітньому процесі сприяють ствердженню педагога на ринку праці як конкурентоспроможного фахівця та учителя-майстра, особливо це стосується учителя фізичної культури, чия професійно-педагогічна діяльність є специфічною, так як напряму пов'язана з найголовнішою цінністю індивіда – здоров'я. Процес формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури із використання інноваційних технологій, до яких ми віднести елементи танцювального спорту сприяють розвитку та становленню тих характеристик і якостей, які допомагають учителю у реалізації його професійно-педагогічної діяльності. Також, метою інтеграції танцювального спорту в освітній процес є навчання студентів сучасній хореографії бального танцю та принципам спортивного танцю і акробатичного рок-н-ролізу, виявлення та підготовка талановитих кандидатів до вступу в спортивно-танцювальні гуртки та секції з потенціалом участі в майбутніх змаганнях, формування координативних навичок та розвиток професійно та педагогічно важливих якостей майбутніх учителів фізичної культури, серед яких вміння самому у подальшому застосовувати інноваційні технології.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кашевський О. В. Латиноамериканські бальні танці, теорія та методика викладання: методичні рекомендації до навчальної дисципліни. Луцьк: Надстир'я, 2018. 66 с.
2. Осадців Т. П. Спортивні танці. навч. посіб. Львів: ЗУКЦ, 2001. с. 241.
3. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. Київ: Вища школа, 1997. 349 с.
4. Теорія і методика сучасного бального танцю: навч.-метод. посіб. / уклад.: В.А. Сизоненко. Умань: АЛМІ, 2017. 200 с.
5. Царьова Є. С., Розвиток професійної майстерності майстрів виробничого навчання птнз засобами інноваційних

педагогічних технологій. Нові технології навчання: наук.-метод.зб. Київ, 2016. с. 175.

6. Цехмістрова Г. С. Інноваційні технології в навчальному процесі підготовки кадрів для туризму. Нові технології навчання : наук.-метод. зб. Київ: Наук. метод. центр вищої освіти, 2003. с. 59.

7. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2006. 248 с.

8. Шоробура І. М. Від творчого пошуку до педагогічних інновацій : навч. посіб. Хмельницький: Вид-во ХГПА, 2011. 207 с.

9. Язловецька О.В., Шевченко О.В. Педагогіка фізичного виховання та спортивної діяльності. Навчальний посібник. Харків: Мачулін, 2018. с. 134.

REFERENCES

1. Kashevskiy, O. V. (2018). Latinoamerikanski balni tantsi, teoriya ta metodika vkladannya [Latin American ballroom dances, theory and teaching methods]. metodichni rekomendatsiyi do navchalnoyi distsiplin. Lutsk: Nadstir'ya. 66 s. [in Ukrainian]
2. OsadtsIv, T. P. (2001). Sportivni tantsi [Sport dances]. navch. posIb. LvIv: ZUKTs. s. 241. [in Ukrainian]
3. Zuzan, A. I. (1997). Pedagogichna maisternist [Pedagogical skill]: pidruchnik. KIiv: Vishcha shkola. 349 s. [in Ukrainian]
4. Sizonenko, V. A. (2017). Teoriya i metodika suchasnogo balnogo tantsi [Theory and technique of modern ballroom dancing]. navch.-metod. posib. Uman: ALMI. 200 s. [in Ukrainian]
5. Tsarova, E. S. (2016). Rozvitok profesiinoi maisternosti maistriv virobничого navchannya ptnz zasobami innovatsiynikh pedagogichnikh tekhnologii [Development of professional skills of masters of industrial training with the means of innovative pedagogical technologies]. KIiv. 175 s. [in Ukrainian]
6. Tsekhmistrova, G. S. (2003). Innovatsiini tekhnologii v navchalnomu protsesi pidgotovki kadriv dlya turizmu [Innovative technologies in the educational process of training personnel for tourism] KIiv: Nauk. metod. tsentr vishchoi osviti. 59 s. [in Ukrainian]
7. Shiyan, B. M. (2006). Teoriya i metodika fizichnogo vikhovannya shkoliariv [Theory and methods of physical education of schoolchildren]. Ternopil: Navchalna kniga. Bogdan. 248 s. [in Ukrainian]
8. Shorobura, I. M. (2011). Vid tvorchogo poshuku do pedagogichnikh innovatsii [From creative search to pedagogical innovations] navch. posib. Khmel'nitskii: Vid-vo KhGPA. 207 s. [in Ukrainian]
9. Yazlovetska, O. V., Shevchenko, O. V. (2018). Pedagogika fizichnogo vikhovannya ta sportivnoi diyalnosti [Pedagogy of physical education and sports activities] navchalnii posibnik. Kharkiv: Machulin. 134 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГОНЧАРЕНКО Іван Сергійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: педагогічна майстерність учителя фізичної культури, спортивно-хореографічні дисципліни, професійно-педагогічна діяльність особистість.

ШЕВЧЕНКО Ольга Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інноваційні технології у системі формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HONCHARENKO Ivan Serhiyovych – graduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: pedagogical mastery of a physical culture teacher, sports and choreographic disciplines, professional and pedagogical activity, personality.

SHEVCHENKO Olga Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor

department of theory and methods of physical education Central Ukrainian State.

Scientific interests: innovative technologies in the pedagogical skills formation system of future physical education teachers.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-114-117

ГРИГОР'ЄВА Віта Анатоліївна –

доктор філософії з професійної освіти, доцент, доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1909-9317>

e-mail: hrygorievav@ukr.net

ЛИСАК Лариса Костянтинівна –

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри гуманітарної підготовки

Донбаської національної академії

будівництва і архітектури

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3029-0320>

e-mail: lklysak@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ НА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена питанню застосування мультимедійних презентацій на лекційних заняттях у закладах вищої освіти. З'ясовано, що мультимедійна презентація є надзвичайно поширеним засобом навчання, який допомагає викладачам вирішувати дидактичні завдання, сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу. Визначено переваги та недоліки цього засобу навчання. До основних переваг належать підвищення мотивації здобувачів вищої освіти до навчання; збільшення обсягу навчальної інформації, яка подається на лекції; підвищення наочності навчання, що сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу; можливість повтору найбільш складних моментів лекції; реалізація доступності і сприйняття інформації завдяки паралельному поданню інформації у візуальній і слуховій модальностях; організація уваги аудиторії у період її біологічного зниження завдяки художньо-естетичному виконанню слайдів-заставок або доцільно застосованої анімації та звуковому ефекту; створення комфортних умов роботи викладачеві на лекції тощо. Серед недоліків виокремлено високу трудомісткість підготовки презентації; наявність навичок роботи зі спеціальним програмним забезпеченням; невідповідність вимогам дизайну навчального середовища; перевантаженість слайдів текстом; зловживання спецефектами і надмірні обсяги інформації; розбіжність темпу лекції та зміни слайда тощо. Наголошено на тому, що мультимедійні презентації повинні відповідати дидактичним принципам; обов'язковим також є дотримання методики підготовки та застосування презентацій на аудиторних заняттях. Акцентовано увагу на важливості питання змісту мультимедійних презентацій; розглянуто принципи підготовки лекцій із застосуванням цього засобу навчання, а саме: принцип 30 градусів, принцип стислості, принцип «10/20/30», принцип інформації, принцип інформативності, принцип синхронізації, принцип п'яти елементів, принцип шрифту, принцип кольору, принцип анімації та музики. Зроблено висновок, що мультимедійна презентація є поширеним засобом інтенсифікації освітнього процесу в закладах вищої освіти, застосування якого, за умов дотримання вимог щодо його створення, значно підвищить ефективність лекційних занять.

Ключові слова: мультимедійна презентація, лекційне заняття, освітній процес, вища освіта, здобувачі вищої освіти.

HRZHORIEVA Vita Anatoliivna –

PhD in Professional education, docent, docent of the department of professional education in technology and design at Kyiv National University of Technologies and Design

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1909-9317>

e-mail: hrygorievav@ukr.net

LYSAK Larysa Kostiantynivna –

PhD in Philology, docent, head of the department of humanities at Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3029-0320>

e-mail: lklysak@ukr.net

APPLICATION OF MULTIMEDIA PRESENTATIONS IN LECTURE CLASSES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article is devoted to the use of multimedia presentations in lecture classes at higher education institutions. It has been found, that multimedia presentation is an extremely common teaching tool that helps teachers to solve didactic problems and contributes to improving the efficiency of the educational process. The advantages and disadvantages of this teaching tool have been determined. The main advantages include increasing the motivation of higher education students to study; increasing the amount of educational

information presented in the lecture; increasing the visibility of learning, which contributes to better memorization of the material; the possibility of repeating the most difficult moments of the lecture; realization of accessibility and perception of information through parallel presentation of information in visual and auditory modalities; organization of audience attention during the period of its biological decline due to the artistic and aesthetic performance of slidescreens or appropriate use of animation and sound effect; the creation of comfortable conditions in the work of teacher on the lecture, etc. Among the disadvantages are the high labor intensity of preparing presentations; the availability of skills in working with special software; non-compliance with the design requirements of the learning environment; overloading slides with text; abuse of special effects and excessive amounts of information; discrepancy between the pace of the lecture and the change of slide, etc. It is emphasized that multimedia presentations must comply with didactic principles; it is also mandatory to follow the methodology for preparing and using presentations in classroom training. Attention is focused on the importance of the content of multimedia presentations; the principles of preparing lectures using this teaching tool are considered, namely: the 30 degree principle, the principle of brevity, the "10/20/30" principle, the principle of information, the principle of informativeness, the principle of synchronization, the principle of five elements, the principle of font, the principle of color, the principle of animation and music. It is concluded that a multimedia presentation is a common means of intensifying the educational process in higher education institutions, the use of which, subject to compliance with the requirements for its creation, will significantly increase the effectiveness of lecture classes.

Key words: multimedia presentation, lecture class, educational process, higher education, higher education students.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні, в епоху технологічної революції і лавиноподібного зростання обсягів нових знань, виникають нові вимоги до змісту, умов реалізації та результатів освітнього процесу. У статті 12 «Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття: підходи та практичні заходи», яка була прийнята в Парижі 5–9 жовтня 1998 року, зазначено, що «бурхливий розвиток нових інформаційних і комунікаційних технологій буде й надалі змінювати характер розвитку, набуття й розповсюдження знань. ... нові технології відкривають можливості для оновлення змісту освіти й методів викладання, а також для розширення доступу до вищої освіти» [8].

Використання інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців є вимогою сучасності, адже мультимедійні технології, завдяки їх високому модифікаційному потенціалу та різноманітності дидактичних властивостей, сприяють підвищенню ефективності методів навчання для усіх форм організації освітнього процесу, а саме, під час самостійної роботи, на лекційних, лабораторних і практичних заняттях [6].

Сучасна дидактика вищої школи приділяє велику увагу використанню в освітньому процесі мультимедійних технологій, зокрема презентацій. Мультимедійні презентації, як форма подання лекційного матеріалу, стала сьогодні звичайною практикою викладання, яка все ширше використовується у закладах вищої освіти, оскільки це один із найдоступніших та найефективніших інформаційних засобів навчання, який дозволяє викладачеві вирішити цілу низку дидактичних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури свідчить про значний інтерес як українських, так й іноземних науковців до питання застосування мультимедійних презентацій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. Цій проблемі свої розвідки присвятили І. Петрицин, Л. Гаврілова, К. Власенко, В. Маршицька, Д. Нестерчук, О. Абрамова, Н. Мироненко, О. Царенко, R. Karur, J. King, J. Comfort, V. Sugeng, M. Thomas, P. Tyagi, C. S. Moore, P. Hampton-Garland та багато інших.

У своїй праці R. Karur [9] наголошує на тому, що презентаційний метод є методом, який буде корисним та ефективним на всіх рівнях освіти; він є

невід'ємною частиною як процесу викладання, так і процесу навчання. А застосування навчальних презентацій на лекційних заняттях із дотриманням певних вимог, як зазначає В. Маршицька [3], є підвалиною їх успішності й результативності. Саме тому, на нашу думку, окреслена проблема потребує додаткового висвітлення і вивчення.

Мета статті – розглянути переваги та недоліки застосування мультимедійних презентацій на лекційних заняттях, визначити основні вимоги щодо створення цього засобу навчання.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети нами було використано комплекс теоретичних методів: аналіз науково-методичних джерел із проблеми дослідження; систематизація результатів теоретичного аналізу; узагальнення отриманої інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово «презентація» відповідно до Словника іншомовних слів походить від латинського слова «praesento», що означає «передаю», «вручаю» [7]. Варто зазначити, що на сьогодні у наукових працях немає єдиного визначення поняття «презентація». В іноземних джерелах термін «презентація» здебільшого використовується для позначення повідомлення, що містить нову інформацію, ідею та її пояснення, демонструє матеріал для подальшого обговорення й усвідомлення; українські науковці цей термін часто ототожнюють із мультимедійною презентацією.

Мультимедійна презентація – це електронний документ, який може містити текстові матеріали, фотографії, малюнки, звук, відео та анімацію, тривимірну графіку тощо. Завдяки комбінації цих елементів вона є найефективнішою формою подання навчальної та наукової інформації [5].

Дослідження, яке було проведено VideoScribe, свідчить, про те, що зорові ефекти є надзвичайно важливим компонентом ефективного навчання. Згідно з дослідженням Массачусетського технологічного інституту 90% інформації, що передається в мозок, є візуальною. Вона опрацьовується у 60 тис. разів швидше, ніж простий текст. Ще одне дослідження засвідчило ефективність поєднання слухового і зорового сприйняття інформації: через три години учасники експерименту зберегли 25% усної інформації (розмовна лекція), 72% – письмової, 80% візуальної та вербальної інформації (ілюстрована лекція). Через три дні: 10–20% – усної інформації, 10% –

письмової, 65% – візуальної та вербальної інформації [10]. Отже, продуктивність навчання значно підвищується через одночасно задіяні зоровий і слуховий канали сприйняття інформації.

Мультимедійна презентація є надзвичайно поширеним засобом навчання, який допомагає викладачеві вирішувати дидактичні завдання та спрямований на підвищення ефективності освітнього процесу.

До основних переваг мультимедійних презентацій науковці відносять [3, 6]:

- підвищення мотивації здобувачів вищої освіти до навчання;
- збільшення обсягу навчальної інформації, яка подається на лекції;
- підвищення наочності навчання, що сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу;
- можливість повтору найбільш складних моментів лекції;
- реалізація доступності і сприйняття інформації завдяки паралельному поданню інформації в різних модальностях: візуальній і слуховій;
- організація уваги аудиторії у період її біологічного зниження (25–30 хвилин після початку лекції та останні хвилини лекції) завдяки художньо-естетичному виконанню слайдів-заставок або доцільно застосованої анімації та звуковому ефекту;
- створення комфортних умов роботи викладачеві на лекції тощо.

Варто також, на нашу думку, звернути увагу й на недоліки мультимедійної презентації:

- висока трудомісткість підготовки презентацій;
- наявність навичок роботи зі спеціальним програмним забезпеченням;
- невідповідність вимогам дизайну навчального середовища;
- перевантаженість слайдів текстом;
- зловживання спецефектами і надмірні обсяги інформації;
- розбіжність темпу лекції та зміни слайду тощо.

Як і будь-які навчальні засоби мультимедійна презентація повинна відповідати дидактичним принципам, а саме: науковості; наочності; доступності; системності та послідовності; активності; зв'язку теорії та практики; інтерактивності; індивідуалізації; перманентності комплексного сприйняття інформації тощо.

Обов'язковими також є дотримання методики підготовки та застосування презентацій під час проведення аудиторних занять. Щодо застосування презентацій на лекціях існує певний алгоритм підготовки викладача до заняття [4]:

- визначення теми, мети та типу заняття;
- складання тимчасової структури лекції, окреслення завдань і необхідних етапів для їх досягнення відповідно до основної мети;
- визначення етапів, які потребують інструментів мультимедіа;
- відбір із резервів комп'ютерного забезпечення найбільш ефективних засобів;

- розгляд доцільності їх застосування порівняно з традиційними засобами;

- оцінювання дібраних матеріалів за часом: їх тривалість не повинна перевищувати санітарні норми;

- створення часової розгортки лекції;
- у разі нестачі комп'ютерного ілюстративного чи програмного матеріалу здійснення пошуку в бібліотеці або складання авторської програми;
- складання презентаційної програми з дібраного матеріалу (написання сценарію);
- апробація лекції.

Дотримання саме такого алгоритму, на думку Н. Могильної, допоможе лекторові якісно підготуватися до заняття.

Не менш важливим є питання змісту мультимедійних презентацій. Цілком зрозуміло, що підготовка слайдів – це процес творчий. Проте дотримуватися правил, які визначають, що повинна містити презентація і які її елементи та якості є небажаними, необхідно. Існує низка принципів підготовки лекції з використанням мультимедійної презентації, а саме [1, 2]:

- принцип 30 градусів – не можна повертатися до аудиторії спиною, лише у пів оберта;
- принцип стислості – лаконічна подача інформації;

- принцип «10/20/30» – 10 – оптимальна кількість слайдів для презентації; 20 хвилин – найдовший час на презентацію; 30 – найменший розмір шрифту тексту на слайдах. Для лекції, яка триває 80 хвилин, застосовується правило «45/90/30»;

- принцип інформації – розташування інформації на слайдах має свої композиційні особливості: важливі елементи необхідно розмістити таким чином, щоб вони перебували на перетині ліній, які розділяють слайд на дев'ять рівних прямокутників;

- принцип інформативності – правило «схема – малюнок – графік – таблиця – текст». Бажана подача інформації на слайдах у вигляді схеми, потім малюнку, графіка, таблиці. Використання тексту в презентації допустиме, лише в тому випадку, якщо всі попередні способи відображення інформації не підійшли;

- принцип синхронізації – слайди повинні бути синхронізовані з текстом лекції. Презентація має доповнювати, ілюструвати те, про що йдеться;

- принцип п'яти елементів – не варто перевантажувати презентацію додатковими відомостями, на слайдах повинна бути розміщена лише найголовніша інформація;

- принцип шрифту – не використовувати у стильовому оформленні презентації більше трьох кольорів, трьох типів шрифту та розмір шрифту менше 30;

- принцип кольору – найкраще використовувати світлий текст на темному тлі. Темний текст на світлому фоні іноді призводить до візуального засліплення;

- принцип анімації та музики – використовувати музичний супровід, анімаційні ефекти, якщо вони несуть смислове навантаження.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, мультимедійна презентація є поширеним засобом інтенсифікації освітнього процесу в закладах вищої освіти. Застосування цього засобу навчання на лекційних заняттях, за умови дотримання вимог щодо його створення, значно підвищить їх ефективність: сприятиме комплексному сприйняттю і кращому запам'ятовуванню матеріалу; підвищить інформативність лекції; дасть можливість повторити найбільш складні моменти лекції; допоможе: краще сприймати інформацію завдяки паралельному поданню її у візуальній і слуховій модальностях, утримати увагу аудиторії у період її біологічного зниження, створити комфортні умови роботи викладачеві на лекції тощо.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні особливостей застосування мультимедійних презентацій під час проведення практичних і семінарських занять у закладах вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Азаренков В. І., Ольховська О. В. Презентація. Дизайн. Виступ : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальностей 122 Комп'ютерні науки, 124 Системний аналіз, 186 Видавництво і поліграфія ступеня бакалавра, магістра. Полтава : ПУЕТ, 2023. 107 с.
2. Колесник О. П., Шевченко А. І. Мультимедійна презентація: основні положення, які не можна ігнорувати. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2012. № 2 (18). С. 34–38.
3. Маршицька В. В. Про використання мультимедійних технологій у процесі викладання навчальних дисциплін у ВНЗ. *Вісник Черкаського національного університету (педагогічні науки)*. Черкаси, 2012. № 8 (221). С. 47–54.
4. Могильна Н. М. Створення презентацій засобами Microsoft PowerPoint. Ріпки, 2005. 28 с.
5. Нелюбов В. А., Дубів О. В., Куруца О. С. Електронний підручник : електронний навчальний посібник. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2016.
6. Нестерчук Д. М. Мультимедійна презентація як засіб підвищення ефективності лекційних занять. *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації* : матеріали II Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (Мелітополь, 25-27 травня 2021 р.). Мелітополь : ТДАТУ, 2021. С. 275–279.
7. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
8. Higher education in the twenty-first century: vision and action, v. 1: final report. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116345> (Last accessed: 29.01.2024).
9. Kapur R. Presentation Method: Indispensable in Imparting Knowledge in Educational Institutions at all Levels. URL: <http://surl.li/qj1wt> (Last accessed: 09.02.2024).
10. Ralph C. 65% of People Prefer Visual Learning, Is Teaching Keeping Up? URL: <https://blog.videoscribe.co/65-of-people-prefer-visual-learning-is-teaching-keeping-up> (Last accessed: 08.02.2024).

REFERENCES

1. Azarenkov, V. I., Olkhovska, O. V. (2023). *Prezentatsiia. Dizain. Vystup* [Presentation. Design. Performance]: navchalnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity spetsialnosti 122 Kompiuterni nauky, 124 Systemnyi analiz, 186 Vydavnytstvo i

polihrafiia stupenia bakalavra, mahistra. Poltava : PUET. [in Ukrainian]

2. Kolesnik, O. P., Shevchenko, A. I. (2012). *Multymediina prezentatsiia: osnovni polozhennia, yaki ne mozna ihnoruvaty* [Multimedia Presentation: Key Points You Shouldn't Ignore]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky*, 2(18), 34–38. [in Ukrainian]

3. Marshytska, V. V. (2012). *Pro vykorystannia multymediinykh tekhnolohii u protsesi vykladannia navchalnykh dystsyplin u VNZ* [On the use of multimedia technologies in the process of teaching academic disciplines at universities]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu (pedahohichni nauky)*, 8 (221), 47–54. [in Ukrainian]

4. Mohylina, N. M. (2005). *Stvorennia prezentatsii zasobamy Microsoft PowerPoint* [Creating presentations using Microsoft PowerPoint]. Ripky. [in Ukrainian]

5. Neliubov, V. A., Dubiv, O. V., & Kurutsa, O. S. (2016). *Elektronnyi pidruchnyk* [Electronic textbook]. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU». [in Ukrainian]

6. Nesterchuk, D. M. (2021). *Multymediina prezentatsiia yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti lektsiinykh zaniat* [Multimedia presentation as a means of increasing the effectiveness of lectures]. U V. M. Kiurchev, N. L. Sosnytska, M. I. Shut (Red.). *Rozvytok suchasnoi nauky ta osvity: realii, problemy yakosti, innovatsii* (s. 275–279). Tavriiskyi derzhavnyi ahrotekhnolohichniy universytet imeni Dmytra Motomoho. URL: <https://repository.knuba.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c3aa3f07-9c77-4fa9-87e5-9381c12adc44/content> [in Ukrainian]

7. Morozov, S. M., & Shkaraputa, L. M. (Uklad.). (2000). *Slovyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign language words]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

8. Higher education in the twenty-first century: vision and action, v. 1: final report. Retrieved from URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116345> (2024, January, 29). [in English]

9. Kapur R. Presentation Method: Indispensable in Imparting Knowledge in Educational Institutions at all Levels. Retrieved from URL: <http://surl.li/qj1wt> (2024, February, 09). [in English].

10. Ralph, C. (2022, June 14). 65% of People Prefer Visual Learning, Is Teaching Keeping Up? Retrieved from URL: <https://blog.videoscribe.co/65-of-people-prefer-visual-learning-is-teaching-keeping-up> (2024, February, 08). [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГРИГОР'ЄВА Віта Анатоліївна – доктор філософії з професійної освіти, доцент, доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну Київського національного університету технологій та дизайну.

Наукові інтереси: дидактика вищої школи.

ЛИСАК Лариса Костянтинівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарної підготовки Донбаської національної академії будівництва і архітектури.

Наукові інтереси: дидактика вищої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

HRYHORIEVA Vita Anatoliivna – PhD in Professional education, docent, docent of the department of professional education in technology and design at Kyiv National University of Technologies and Design.

Scientific interests: didactics of higher education.

LYSAK Larysa Kostiantynivna – PhD in Philology, docent, head of the department of humanities at Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture.

Scientific interests: didactics of higher education.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-118-121

ДОЛГОПОЛ Олена Олександрівна –
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології,
педагогіки і мовної підготовки

Харківського національного університету
міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9545-2290>
e-mail: dolgop_helen@ukr.net

КІР'ЯНОВА Олена Василівна –
старший викладач кафедри психології,
педагогіки і мовної підготовки
Харківського національного університету
міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9549-639X>
e-mail: olena.kiryanova@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЯ «ПЕРЕВЕРНУТОГО НАВЧАННЯ» В ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню технології «перевернутого навчання» студентів, яка відкриває нові перспективи підвищення якості освіти в українських ЗВО. Здійснено короткий екскурс в історію становлення цієї технології. Уточнено сутність, основні ідеї і особливості застосування технології в освітньому процесі.

У межах цієї публікації «перевернуте навчання» розглядається як відносно новий підхід до організації освітнього процесу, основна ідея якого полягає в зміні ролей викладача й здобувача освіти, із наданням останньому можливості самостійного опрацювання інформації, використовуючи відеоуроки й інші наочні матеріали, та удосконалення навички практичного застосування здобутих знань.

Визначено основні етапи, яких слід дотримуватись для ефективної реалізації технології «перевернутого навчання» у ЗВО.

Розкрито особливості використання технології «перевернутого навчання» викладачами кафедри психології, педагогіки і мовної підготовки ХНУМГ ім. О. М. Бекетова в межах вивчення дисципліни «Сучасна українська літературна мова». Закцентовано увагу на тому, що реалізація елементів цього типу змішаного навчання під час вивчення дисципліни «Сучасна українська літературна мова» сприяє формуванню наполегливості, уміння диференціювати навчальний матеріал, розуміти, опрацювати й інтерпретувати найбільш важливу й необхідну інформацію з використанням комплексу інформаційно-комунікаційних ресурсів.

Зроблено висновок про те, що технологія «перевернутого навчання» у вивченні дисципліни «Сучасна українська літературна мова» має низку переваг проти традиційного підходу організації освітнього процесу. «Перевернуте навчання» може допомогти студентам краще засвоїти матеріал, удосконалити навички спілкування і співпраці, а також розвинути критичне мислення і незалежність. До того ж за такого підходу перед викладачем відкривається широкий спектр можливостей для реалізації індивідуального підходу до кожного здобувача освіти.

Ключові слова: вища освіта, інноваційні технології, технологія «перевернуте навчання», мовна підготовка, сучасна українська літературна мова.

DOLGOPOL Olena Oleksandrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9545-2290>

e-mail: dolgop_helen@ukr.net

KIRYANOVA Olena Vasylivna –

senior lecturer of the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9549-639X>

e-mail: olena.kiryanova@gmail.com

THE TECHNOLOGY OF "INVERTED LEARNING" IN THE TRAINING OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES

The article is devoted to the theoretical justification of the technology of "inverted learning" of students, which opens up new perspectives in improving the quality of education in Ukrainian higher education institutions. A short excursion into the history of the development of this technology was made. The essence, basis of the idea and features of the application of technology in the educational process are specified.

Within the framework of this publication, "flipped learning" is considered as a relatively new approach to the organization of the educational process, the main idea of which is to change the role of the teacher and students, giving the latter the opportunity to work independently with the use of video lessons and other visual materials, and then improve the skills of practical application of acquired knowledge.

The main stages that should be followed for the effective implementation of the inverted technology in the ZVO are defined.

The peculiarities of the use of the technology of "inverted learning" by the teachers of the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training of O. M. Beketov National University of Urban Economy within the study of the discipline "Modern Ukrainian

Literary Language". Attention is focused on the fact that the implementation of elements of this type of mixed learning during the study of the discipline "Modern Ukrainian Literary Language" contributes to the formation of perseverance, the ability to differentiate educational material, understand, process and interpret the most important and necessary information using a complex of information and communication resources.

It was concluded that the technology of "inverted learning" in the study of the discipline "Modern Ukrainian Literary Language" has a number of advantages compared to the traditional approach of organizing the educational process. Flipped learning can help students learn better, improve communication and collaboration skills, and develop critical thinking and independence. In addition, this approach opens up a wide range of opportunities for the teacher to implement an individual approach to each student.

Key words: higher education, innovative technologies, "inverted learning" technology, language training, modern Ukrainian literary language.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним із можливих викликів, із якими можуть зіткнутися викладачі ЗВО, є недостатня мотивація студентів до самостійної роботи. Відтак, актуальним постає пошук методів, прийомів і технологій, спрямованих на підвищення ефективності освітнього процесу в ЗВО. Сьогодні такою інноваційною педагогічною технологією визначають «перевернуте навчання».

Ця інноваційна форма організації освітнього простору є однією з моделей змішаного навчання і передбачає поєднання традиційної технології та дистанційної освіти. До того ж вона може бути використана як у формальній, так і в неформальній освіті [3, с. 530].

Застосування перевернутого навчання під час вивчення дисципліни «Сучасна українська літературна мова» сприяє не лише підвищенню мотивації здобувачів освіти спеціальності 035 Філологія до навчання, а й підвищенню ефективності процесу формування навичок оперування фаховою термінологією, редагування, коригування і перекладу наукових фахових текстів; вихованню свідомого ставлення до української мови як мови українського народу, української нації; розвитку творчого мислення студентів.

Крім того, активна робота в аудиторії за технологією «перевернутого навчання» сприяє більш глибокому формуванню вмінь і навичок практичного застосування теоретичних положень сучасної української літературної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадження інтерактивних технологій в освітній процес ЗВО є предметом досліджень А. Кендюхової, В. Ковальчука, В. Сидоренко, Г. Топчій, О. Дубасенюк, С. Романової, Г. Чепурного, Л. Тишакової, М. Зиганова, О. Кабанського, С. Паламар, О. Пехоти, С. Сисоєвої та інших. Технологія «перевернутого навчання» є відносно новою, і наразі аналізуються теоретичні й практичні аспекти її впровадження в освітній процес ЗВО. Однак деякі аспекти застосування цієї технології знайшли відображення в наукових працях М. Кадемїї [1], Ю. Корницької [2], Л. Матвієнко, О. Красоти [3], Н. Приходькіної [5] та інших.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей використання технології «перевернутого навчання» під час вивчення курсу «Сучасна українська літературна мова».

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку 90-х років 20-го століття професор Гарвардського університету Ерік Мазур провів перші експерименти з використання технології

«перевернутого навчання»: він попередньо записував відеолекції, які потім переглядали студенти, вони також вивчали рекомендовані статті, спираючись на отримані знання, робили висновки й готували питання до майбутніх лекцій [7]. Професор Мазур зі свого боку на основі цих питань актуалізував діючий навчальний план і розробив навчально-методичні матеріали для аудиторних занять. Під час занять із досліджуваної теми виникала дискусія між студентами та спільно вирішувалися складні питання. Надалі ця форма навчання набула розвитку в 2004 р. у США (А. Самс, Дж. Бергманн. Woodland Park High School, Колорадо) [6].

У 2011 р. дослідником А. Шилем (Andy Scheel) було здійснено велике експериментальне дослідження технології «перевернутого навчання», проведене в Мічигані в Clintondale High School [8].

А. Шиль здійснив аналіз ефективності технології в експериментальному й контрольному класах. Для цього учні отримували ідентичний за змістом навчальний матеріал, проте форма організації освітнього процесу істотно відрізнялася: одна група працювала за технологією перевернутого навчання, а інша – ні. Експеримент здійснювався протягом 20 тижнів і показав, що учні за традиційною технологією (тобто слухають пояснення в аудиторії і виконують домашнє завдання вдома) показали невисокі результати: 13 % із них не засвоїли навчальний матеріал навіть на задовільному рівні. Водночас жоден із тих, хто навчався за технологією перевернутого навчання, не показав негативний результат. Продовження експерименту в 2012 році вже на новому матеріалі (навчання іноземній мові, суспільствознавству й іншим дисциплінам) продемонструвало позитивну динаміку: кількість тих, хто не засвоїв матеріал з англійської мови знизилась із 52 % до 19 %, із суспільствознавства – із 28 % до 19 %. Експеримент показав, що більший навчальний вплив має не конспектування лекції, яке триває 45 хв, а відеоролики тривалістю 3–6 хв.

Нині найуспішнішою вважають практику використання перевернутого навчання в Університеті штату Пенсильванія (США), у якому навчається понад 1500 студентів.

Наукові дослідження демонструють, що перевернуте навчання може бути ефективною освітньою технологією, яка дозволяє підвищити результативність навчання і зацікавленість студентів. Однак її використання вимагає від викладача й здобувачів освіти певного рівня технологічної грамотності та самоорганізації.

«Перевернуте навчання» (Flipped classroom) – відносно новий підхід до організації освітнього

процесу, який набуває все більшої популярності в українських ЗВО. Основна ідея полягає в зміні ролей викладача й студентів, надавши останнім можливість працювати самостійно з використанням відеоуроків та інших наочних матеріалів, а потім удосконалювати навички практичного застосування отриманих знань.

«Перевернуте навчання», на переконання українських дослідниць Л. Матвієнко й О. Красоти, буде особливо ефективним у ЗВО, де викладачі можуть використовувати онлайн-курси й електронні ресурси для дистанційного й змішаного навчання: студенти можуть переглядати відео та читати текстові матеріали й виконувати вправи вдома, а потім активно брати участь у закріпленні отриманих знань на практичних заняттях [3, с. 231].

Застосування технології «перевернутого навчання» передбачає зміну функцій викладача й студента в системі підготовки здобувачів освіти за спеціальністю 035 Філологія. Включення елементів такого типу змішаного навчання під час вивчення дисципліни «Сучасна українська літературна мова» формує наполегливість, уміння диференціювати навчальні матеріали, розподіляти й переробляти найважливішу та найнеобхіднішу інформацію і інтерпретувати її, залучаючи при цьому комплекс інформаційно-комунікаційних ресурсів.

Використання цієї інноваційної технології в освітньому просторі ЗВО допомагає розв'язати основні завдання дисципліни, а саме: формування знань про фонетичну, фонематичну, орфоепічну, графічну, орфографічну, лексикологічну, фразеологічну, лексикографічну, морфемну, словотвірну, граматичну, пунктуаційну системи сучасної української літературної мови; забезпечення засвоєння закономірностей розвитку літературної мови; формування навичок оперування фаховою термінологією, редагування, коригування і перекладу наукових фахових текстів; виховання свідомого ставлення до української мови як мови українського народу, української нації; розвиток творчого мислення студентів [4].

Застосовуючи на заняттях технологію «перевернутого навчання», викладачі кафедри психології, педагогіки і мовної підготовки прагнуть досягти таких результатів:

- оптимізація навчального матеріалу;
- збільшення ефективності організації самостійної діяльності студентів;
- формування в студентів відповідальності за свою освіту;
- підвищення рівня мотивації до навчання здобувачів вищої освіти;
- трансформація студентів у активних учасників освітнього процесу.

Ознайомлення з теоретичним матеріалом у межах вивчення дисципліни «Сучасна українська літературна мова» за технологією перевернутого навчання здійснюється самостійно, шляхом взаємодії з електронними онлайн та офлайн ресурсами. Студенти асинхронно переглядають відеолекції, опрацьовують наданий матеріал в індивідуальному робочому темпі й режимі, маючи можливість одночасного консультування з викладачем.

Натомість під час аудиторних занять із використанням технології «перевернутого навчання» звільняється час для обґрунтування висвітлених термінів, понять, текстів, граматичних конструкцій, для створення презентацій, досліджень із конкретних тем, моделювання комунікативних ситуацій у межах теми, розгляду особливостей сучасної української літературної мови. Отже, в аудиторії створюється інтерактивний освітній простір, вивчений матеріал узагальнюється та систематизується ефективніше.

Зважаючи на наукові погляди Л. Матвієнко та О. Красоти, вважаємо доречним зазначити, що для ефективної реалізації технології «перевернутого навчання» у ЗВО необхідно дотримуватись певних етапів, із урахуванням особливостей дисципліни та студентської групи:

Перший етап – створення викладачем комплексного електронного освітнього середовища: презентації, відеолекції, відео- й аудіоінтерпретація плану проекту, завдань або інших необхідних навчально-методичних матеріалів, підбір спеціального програмного забезпечення і електронного сервісу для зворотного зв'язку зі студентами;

Другий – це організація освітнього процесу: представлення ключових компетентностей, пов'язаних із темою заняття, форми взаємодії зі студентами. Для організації якісної передачі знань необхідно попередньо підготувати навчальні завдання для роботи в аудиторії на поглиблення, закріплення і повторення вивченого матеріалу.

Третій етап – це поточна й підсумкова оцінка отриманих здобувачами вищої освіти компетентностей через спільний вибір кількох форм виконання підсумкової роботи [3, с. 532].

Крім того, важливим етапом перевернутого навчання є планування і підбір матеріалів для самостійної роботи студентів.

«Перевернуте навчання» може бути корисним для студентів із різним темпом навчання чи неоднаковою мотивацією, оскільки дає можливість працювати відповідно до власних потреб. До того ж такий підхід допоможе викладачам більш ефективно використовувати аудиторний час і забезпечити глибше засвоєння здобувачами освіти необхідного матеріалу. Така сучасна, інноваційна технологія організації навчальної діяльності дозволяє здобувачам вищої освіти самостійно контролювати свій темп навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. З огляду на викладене вище, ми дійшли висновку, що технологія «перевернутого навчання» у вивченні дисципліни «Сучасна українська літературна мова» має переваги перед традиційним підходом організації освітнього процесу. Перевернуте навчання може допомогти студентам краще засвоювати матеріал, покращувати навички комунікації і співпраці, розвивати критичне мислення і самостійність. Крім того, цей підхід дозволяє викладачеві більше часу приділяти індивідуальній роботі зі студентами, що сприяє підвищенню якості навчання і забезпеченню більш персоналізованого підходу до кожного здобувача освіти. Однак доступ до технічних

засобів і ресурсів для навчання вдома може бути обмеженим для деяких студентів, що може створити нерівні умови для навчання. Водночас «перевернуте навчання» може бути складним для студентів, які звикли до традиційного підходу й потребують більш структурованого освітнього процесу.

Отже, використання технології «перевернутого навчання» вимагає від викладача ЗВО готовності змінити традиційний підхід до своєї педагогічної діяльності, відмовляючись від простої подачі матеріалу на користь роботи над його вдосконаленням, заохочуючи студентів до самостійного дослідження, спільної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології у перевернутому навчанні студентів. *Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: збірник матер. наук. конф.*, м. Київ, 28 берез. 2017 р. Київ: ІТЗН НАПН України, 2017. С. 147–150.
2. Корницька Ю. Перевернутий клас в курсі англійської мови фахового спрямування: ставлення студентів. *Молодь і ринок*. 2020. № 1. С. 116–120.
3. Матвієнко Л., Красота О. Технологія перевернутого навчання у викладанні іноземної мови здобувачам вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології*. Вип. 5 (19). 2023. С. 529–536.
4. Методичні рекомендації до проведення практичних занять із навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова» (для студентів 2 курсу денної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 035 – Філологія) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; уклад. О. О. Долгопол, О. В. Кір'янова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 72 с.
5. Приходькіна Н. Використання технології переверненого навчання у професійній діяльності викладачів вищої школи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 30. С. 141–144.
6. Bergmann, J., & Sams, A. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. *International Society for Technology in Education*. 2012. P. 120–190.
7. Mazur E. Peer Instruction: A User's Manual. *American Journal of Physics*. 1999. № 67. P. 359–360. DOI: <https://doi.org/10.1119/1.19265>.
8. Rosenberg T. Turning Education Upside Down. *The New York Times*. 2013. URL: https://archive.nytimes.com/opinionator.blogs.nytimes.com/2013/10/09/turni-ng-education-upside-down/?_r=0 (Дата звернення: 12.01.2024).

REFERENCES

1. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. *International Society for Technology in Education*, S. 120–190. [in English]
2. Kademiia, M. Yu. (2017). Informatsiino-komunikatsiini tehnologii u perevernutomu navchanni studentiv [Information and communication technologies in the inverted education of students]. *Zvitna naukova konferentsiia Instytutu informatsiinykh tehnologii i zasobiv navchannia NAPN Ukrainy: zbirnyk mater. nauk. konf.*, m. Kyiv, 28 berez. 2017 r. [Report of the scientific conference of the Institute of Information Technologies and Teaching Aids of the National Academy of Sciences of Ukraine: collection of materials. of science conf., m. Kyiv, March 28]. Kyiv : IITZN NAPN Ukrainy, S. 147–150 [in Ukrainian]

3. Komytska, Yu. (2020). Perevernutyi klas v kursii anhliiskoi movy fakhovoho spriamuvannia: stavlennia studentiv [A flipped classroom in a professional English language course: students' attitudes]. *Molod i rynek [Youth and the market]*, 1, S. 116–120 [in Ukrainian]

4. Mazur, E. (1999). Peer Instruction: A User's Manual. *American Journal of Physics*. № 67. S. 359–360. DOI: <https://doi.org/10.1119/1.19265>. [in English]

5. Matviienko, L. & Krasota O. (2023). Tekhnologii perevernutoho navchannia u vykladanni inozemnoi movy zdobuvacham vyshchoi osvity [Technology of flipped learning in teaching a foreign language to students of higher education]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tehnologii [Scientific innovations and advanced technologies]*, 5 (19). S. 529–536 [in Ukrainian]

6. Metodichni rekomendatsii do provedennia praktychnykh zaniat iz navchalnoi dystsypliny «Suchasna ukrainska literaturna mova» (dlia studentiv 2 kursu dennoi formy navchannia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 035 – Filolohiia) [Methodological recommendations for conducting practical classes in the educational discipline "Modern Ukrainian Literary Language" (for students of the 2nd year of full-time study of the first (bachelor's) level of higher education, specialty 035 – Philology)] Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O. M. Beketova [Kharkiv. national city university farm named after O. M. Beketova]; uklad. O. O. Dolhopol, O. V. Kirianova. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova, 2021. 72 s. [in Ukrainian]

7. Prykhodkina, N. (2014). Vykorystannia tehnologii «perevernenoho navchannia» u profesiinii diialnosti vykladachiv vyshchoi shkoly [Using the technology of «inverted learning» in the professional activity of teachers of a higher school]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Pedahohika, sotsialna robota» [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series «Pedagogy, social work»]*, 30, S. 141–144 [in Ukrainian]

8. Rosenberg, T. (2013). Turning Education Upside Down. *The New York Times*. URL: https://archive.nytimes.com/opinionator.blogs.nytimes.com/2013/10/09/turni-ng-education-upside-down/?_r=0. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ДОЛГОПОЛ Олена Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки і мовної підготовки Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

Наукові інтереси: теорія і методика навчання, комунікативна компетенція, інноваційні методи навчання.

КІР'ЯНОВА Олена Василівна – старший викладач кафедри психології, педагогіки і мовної підготовки Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

Наукові інтереси: теорія і методика навчання, комунікативна компетенція, інноваційні методи навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

DOLGOPOL Olena Oleksandrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv.

Scientific interests: the theory and methods of teaching, innovative teaching methods, communicative competence.

KIRYANOVA Olena Vasylivna – senior lecturer of the Department of Psychology, Pedagogy and Language Training O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv.

Scientific interests: the theory and methods of teaching, innovative teaching methods, communicative competence.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2024 р.

УДК 37.015.3 (045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-122-128

ДУБІНКА Микола Михайлович –
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

РОЗВИТОК ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В 40–80-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті зацентовано увагу на проблемах професійного самовизначення, що були актуальними в період 40-80-х рр. ХХ ст. Автор виокремлює та характеризує основні етапи становлення проблеми професійного самовизначення особистості в різні історичні періоди розвитку, зазначаючи, що питання визначення особистості в плані вибору майбутньої професії завжди були об'єктом дослідження філософів, психологів, педагогів, соціологів.

Для оптимального розуміння сутності професійного самовизначення, науковець пропонує розглядати зазначену категорію через сукупність таких дефініцій як професійна орієнтація та власне самовизначення. Автор обґрунтовує, що за своїм призначенням система профорієнтації має істотний вплив на раціональний розподіл трудових ресурсів, вибір життєвого шляху юною особистістю, адаптацію її до професії та прагненням до самовдосконалення в ній. Тому доцільним є характеризувати саме процес розвитку проблем професійної орієнтації на різних щаблях історичного розвитку.

При здійсненні аналізу щодо окреслення понятійного апарату, змістовної сторони, принципів, форм та методів профорієнтації, представленні етапів її організації для школярів різного віку в той чи інший окреслений період, автор робить узагальнення, що пошуки вчених та практиків щодо вдосконалення підготовки школярів до вибору професії не давали бажаних результатів. Науковець наголошує, що в ці роки не прослідковується чітка, систематична координація наукових досліджень у цьому напрямку, превалує прагнення «підігнати» особистість під вимоги професії, спостерігається неможливість вибору школярами напрямів професійного розвитку на етапі шкільного навчання, присутня стихійність у діяльності практичних працівників із реалізації завдань майбутнього професійного вибору.

Дослідник, на прикладі констатації основних труднощів та визначення провідних шляхів розв'язання проблем професійного самовизначення тогочасної учнівської молоді, робить спробу узагальнення наявного досвіду з метою використання цінних ідей в умовах реформування системи професійної освіти в Україні.

Ключові слова: учнівська молодь, профорієнтація, вибір професії, профільна підготовка, професіографія, професійне самовизначення.

DUBINKA Mykola Mykhaylovych –
Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
Department of Pedagogy and Special of Education,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

THE DEVELOPMENT OF THE PROBLEM OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF PERSONALITY IN THE 40-80S OF THE 20TH CENTURY

The article focuses attention on the problems of professional self-determination, which were relevant in the period of the 40s-80s of the 20th century. The author singles out and characterizes the main stages of the formation of the problem of professional self-determination of an individual in different historical periods of development, noting that the issue of defining an individual in terms of choosing a future profession has always been the object of research by philosophers, psychologists, pedagogues, and sociologists.

For an optimal understanding of the essence of professional self-determination, the scientist suggests considering the specified category through a set of definitions such as professional orientation and self-determination. The author substantiates that, according to its purpose, the career guidance system has a significant impact on the rational distribution of labor resources, the choice of a young person's life path, his adaptation to the profession and the desire for self-improvement in it. Therefore, it is appropriate to characterize the process of development of professional orientation problems at various stages of historical development.

When carrying out an analysis regarding the outline of the conceptual apparatus, the content side, principles, forms and methods of career guidance, presenting the stages of its organization for schoolchildren of different ages in one or another outlined period, the author makes a generalization that the search of scientists and practitioners to improve the preparation of schoolchildren for choosing a profession is not gave the desired results. The scientist emphasizes that in these years there is no clear, systematic coordination of scientific research in this direction, the desire to "adapt" the personality to the requirements of the profession prevails, the inability of schoolchildren to choose directions of professional development at the stage of school education is observed, there is spontaneity in the activities of practical workers in the implementation of tasks future professional choice.

The researcher, using the example of ascertaining the main difficulties and determining the leading ways to solve the problems of professional self-determination of the student youth of that time, makes an attempt to generalize the available experience with the aim of using valuable ideas in the conditions of reforming the vocational education system in Ukraine.

Key words: student youth, career guidance, choice of profession, professional training, profession, professional self-determination.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним із пріоритетних завдань сучасної

системи освіти є підготовка учнівської молоді до професійного самовизначення, основою якого є

набуття особистістю знань про професії, самопізнання та самооцінка індивідуальних особливостей, зіставлення знань про себе та професійну діяльність. Значення адекватної інформації про професії об'єктивно зростає у зв'язку з докорінними змінами в змісті більшості професій, удосконаленням знарядь праці, введенням елементів підприємницької діяльності та інформаційного забезпечення технологічних процесів. Проблема підготовки особистості до професійного самовизначення давно є об'єктом дослідження філософів, психологів, педагогів, соціологів. Тому актуальним є питання виокремлення й аналізу поетапності становлення проблеми професійного самовизначення особистості в різні історичні періоди розвитку задля узагальнення досвіду та використання цінних ідей в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема професійної орієнтації та самовизначення школярів була об'єктом уваги в різні періоди розвитку педагогічної науки: Д. Закатнов, Є. Климов, В. Лозовецька, О. Мельник, Є. Павлютенков, М. Піддячий, Н. Побірченко, В. Симоненко, В. Синявський, М. Тименко, Б. Федоришин, В. Ярошенко та ін. Як приклад, Б. Федоришин визначав професійну орієнтацію як науково-практичну систему підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення [5]. Зазначені науковці розробляли та перевіряли на практиці різні аспекти цієї проблеми в умовах соціально-економічного розвитку суспільства. Розроблені ними положення були переглянуті та узгоджені з сучасними вимогами, окреслено їх теоретико-практичну значущість.

Мета статті. З метою розуміння, що являє собою професійне самовизначення, доречним є з'ясувати поетапність становлення проблеми професійної орієнтації в 40–80-ті рр. ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Власне ж розуміння сутності професійного самовизначення формується завдяки сукупності таких дефініцій як професійна орієнтація та власне самовизначення. І це є обґрунтованим, адже за своїм призначенням система профорієнтації повинна зробити істотний вплив на раціональний розподіл трудових ресурсів, вибір життєвого шляху молоддю, адаптацію її до професії. Тому вважаємо за доцільне ґрунтовно розглянути проблему професійної орієнтації на різних щаблях історичного розвитку.

Починаючи з 40-х рр. ХХ століття професійна орієнтація здійснювалася в контексті реалізації завдань трудового виховання. У період війни в умовах масового призову до армії працівників виробничої сфери у вирішенні проблеми трудових ресурсів стала переважати практика примусового залучення (мобілізації) молоді до навчання різних робітничих професій. Так, відповідно до Указу Президії Верховної Ради від 14 вересня 1942 р. № 160/14 «Про вік молоді, що призивається до шкіл фабрично-заводського навчання, Раді Народних Комісарів на період військового часу дозволялося призивати (мобілізувати) до шкіл фабрично-заводського навчання міську та сільську молодь

чоловічої статі у віці 15-17 років та жіночої статі у віці 16-18 років. Практика примусової мобілізації молоді до вивчення різних робітничих професій полягала в обов'язковому виконанні місцевими органами директив уряду щодо певної кількості юнаків та дівчат, спрямованих у ті чи інші установи початкової професійної освіти. Для організованого проведення мобілізації було створено призовні комісії.

На початку 50-х рр. ХХ ст. в Українській РСР (як і на всьому радянському просторі) постало протиріччя між суспільно-економічними потребами в технологізації промисловості і сільського господарства та нездатністю існуючої системи шкільної освіти забезпечити відповідну підготовку молоді. Як вердикт констатуємо: зміст загальноосвітнього навчання відставав від досягнень науки.

Провідні напрями розбудови школи в означений період відобразилися в низці державних документів. Зокрема, на одному із з'їздів того часу питання про політехнічне навчання молоді було знову поставлене на розгляд у такому формулюванні, що з метою подальшого підвищення соціалістичного виховного значення загальноосвітньої школи та забезпечення учням, які закінчують середню школу, умов для вільного вибору професій розпочати здійснення політехнічного навчання у середній школі та провести заходи, необхідні для переходу до загального політехнічного навчання.

Вибір професії молоддю визначався в ці роки, головним чином, змістом і рівнем отриманої освіти, а також станом здоров'я. Специфіка профорієнтації і профвідбору не вкладалася в рамки офіційної політики тих років, згідно з якою суспільні інтереси повинні повністю домінувати над особистими, а для оцінки можливостей людини вважалося за достатнє визначити її соціальні мотиви, морально-політичну зрілість. Гострій критиці піддавалося все те, що було пов'язане зі спробою завчасно вивчити індивідуальні особливості людини, її нахили та здібності, знайти можливість для максимально повного їх використання. У цей період не існувало спеціальних служб з профорієнтації.

Але незважаючи на зазначене, тогочасна молодь все-таки отримувала допомогу в професійному самовизначенні. Певна робота проводилася вчителями шкіл, викладачами професійних навчальних закладів, завдяки діяльності засобів масової інформації [10, с. 18–19]. Цікавим у цьому сенсі є дослідження періодичних видань Півдня України, здійснене М. Грибенік. Так, науковець акцентує, що основними засобами виконання державних приписів щодо здійснення політехнізації у школах Херсона, Миколаєва, Одеси тощо, на думку авторів статей, стали проведення системи позаурочної, позашкільної діяльності і суспільно-корисної праці, екскурсій на підприємства, шкільних лабораторних занять в учбових кабінетах інститутів, введення практичних занять у навчальних майстернях та уроків ручної праці [1, с. 139].

Ми підтримуємо позицію О. Пономаренко, який досліджуючи історичні аспекти становлення й

організації профорієнтаційної роботи в Україні та Великій Британії, узагальнює, що у 50-ті роки відбувалася певна зневага до існуючого досвіду і майже повна відсутність нового, відхід від вирішення цієї проблеми, незначна участь учених і фахівців у процесі профорієнтації. У цей період припинилася діяльність з організації єдиної державної служби профорієнтації, і упродовж майже тридцяти років вітчизняна шкільна освіта була однаковою на усій території країни [6, с. 106–107].

Відновлення психолого-педагогічних досліджень з професійної орієнтації учнівської молоді, насамперед школярів, відбулося наприкінці 50-х років. У цей період розпочався подальший розвиток професійної орієнтації в тогочасній Україні, який характеризувався поступовим та вибіркоким впровадженням профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю у зміст навчально-виховної діяльності загальноосвітніх та професійних навчальних закладів і який продовжувався до середини 80-х років.

У другій половині 50-х років проблеми, пов'язані з професійною орієнтацією, знову почали розглядатися у науковій літературі та були представлені у низці державних документів. Не випадково, початком нового періоду (починаючи з 1958 року) у дослідженні професійного самовизначення особистості стало ухвалення Закону України «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти...» від 24.12.1958 р. В основу Закону покладено принцип поєднання навчання з продуктивною працею. Так, Закон передбачає, що з метою підготовки учнів середньої школи до суспільно корисної праці навчання та виховання дітей до 15–16 років здійснюється шляхом поєднання вивчення основ наук, політехнічного навчання та трудового виховання, а також широкого залучення школярів до доступних їм форм суспільно корисної праці. Відповідно до Закону, особи, які закінчують середню школу повинні отримувати повну середню освіту та професійну підготовку до роботи в одній із галузей народного господарства чи культури. Закон визначає вищі вимоги до виховної роботи школи, де пріоритети надаються розвитку в учнів любові до праці, а також поваги до людей праці.

Отже, розвиток народної освіти на теренах тогочасної країни був позначений перебудовою системи освіти. Необхідність у реформі була обумовлена нестачею кваліфікованої робочої сили через наслідки війни, незадовільною підготовкою випускників шкіл до практичної діяльності та орієнтацією їх лише на продовження навчання у вузах та технікумах. Підготовка кваліфікованої робочої сили стає однією з найважливіших функцій освіти. Фактично, наприкінці 50-х у 60-ті роки відбувається професіоналізація середньої школи. Це завдання вирішувалося шляхом розвитку загальноосвітньої школи як трудової та політехнічної, поєднання навчання з продуктивною працею. Профорієнтація школярів на цьому етапі сприймається як складова їх трудової підготовки. При цьому питання педагогіки індивідуального

підходу до професійного самовизначення молоді залишаються поза увагою дослідників. Водночас ведеться поглиблена робота з обґрунтування та введення в практику школи концепції виконавчої профорієнтації (А. Голомшток, О. Волковський, Б. Федоришин). Основою її є формування інтересів, уподобань учнів до вибору професії з урахуванням потреб економічного району (регіону) у кадрах.

На початку 60-х років активізувалися дослідження проблем підготовки молоді до вибору майбутньої професії засобами професійної орієнтації. Було створено групу з вивчення проблем профорієнтації в Науково-дослідному інституті теорії й історії педагогіки АПН Союзу, відкрито лабораторію профорієнтації в Науково-дослідному інституті психології тогочасної України та Науково-дослідний інститут трудового навчання й профорієнтації. Так, керівником лабораторії профорієнтації в НДІ психології в Києві, був призначений Б. Федоришин – педагог, фундатор психолого-педагогічної школи професійної орієнтації. Він наголошував на усвідомленому ставленні дітей різного віку до вибору професії, а згодом – на прагненні молоді людини реалізуватися у професійній діяльності [5]. Таке ставлення до професії у сучасної молоді забезпечується реальними життєвими потребами, очікуванням якісного продукту їх діяльності. Наукові профорієнтаційні позиції вченого стали стратегічним витокком нових ідей щодо розвитку професійної орієнтації, у процесі якої формуються моделі самовизначення та потенційна самоздатність у їх реалізації. Важливою ідеєю Б. Федоришина, яка реалізується сьогодні, була реальна свобода вибору для кожного члена суспільства свого місця на ринку праці, різноманітне сприяння підвищенню соціально-професійної мобільності робочої сили, формування її конкурентоспроможності [5, с. 46–48]. Під керівництвом іншого дослідника Є. Климова активізувалися дослідження проблем професійної орієнтації учнівської молоді у Всесоюзному науково-дослідному інституті професійно-технічної освіти, відкрито лабораторію профорієнтації та профвідбору в Інституті психології АПН Союзу тощо [2, с. 66]. У період з 60-х до першої половини 80-х років загальносоюзними та республіканськими органами управління було прийнято низку постанов, спрямованих на розвиток професійної орієнтації учнівської молоді. Так, у грудні 1969 р. було прийнято постанову Президії ... «Про професійну орієнтацію учнівської молоді». У ній, зокрема, зазначалося, що підготовка молоді до свідомого вибору професії є одним із найважливіших народногосподарських завдань, від успішного розв'язання якого значною мірою залежить підвищення продуктивності праці, скорочення плінності робочої сили тощо [9, с. 10–12]. У 1974 р. Рада Міністрів того часу прийняла постанову «Про організацію міжшкільних навчально-виробничих комбінатів трудового навчання і професійної орієнтації учнів». У ній було визначено, що одним з основних завдань міжшкільних навчально-виробничих комбінатів (МНВК) є здійснення професійної орієнтації учнів з метою підготовки їх

до свідомого вибору професії. У постанові також зазначалося, що МНВК є центрами роботи з професійної орієнтації серед учнів і їхніх батьків у школах району (міста).

Таким чином, у період хрущовської «відлиги» (своєрідний період відродження деяких демократичних свобод) в Україні спостерігалось відродження процесу профорієнтації. У цілому процеси реформування освіти на цьому етапі були обумовлені соціально-економічними передумовами, тоді як гуманістично орієнтовані, індивідуально-особистісні – залишалися другорядними.

Підвищення інтересу до професійної орієнтації у 70-х рр. минулого століття було частково зумовлене впровадженням обов'язкової загальної середньої освіти. Перехід до загальної середньої освіти значно ускладнив економічні і соціальні умови включення молоді в суспільне виробництво. По-перше, подовження термінів навчання в загальноосвітній школі викликало скорочення притоку робочої сили в народне господарство, по-друге – відтермінувало початок професійної освіти молоді. При цьому зміна умов включення молоді в суспільне виробництво стосувалася значного контингенту випускників восьмих класів [12, с. 143]. У зв'язку з цим концепція розвитку школи як соціального інституту почала будуватися з урахуванням розширення її функцій не лише у сфері надання загальної середньої освіти, а й професійної підготовки молоді.

Значна роль у підготовці учнів до професійного самовизначення відводилася шкільним кабінетам профорієнтації. Їхня діяльність регламентувалася Примірним положенням про кабінети професійної орієнтації учнів при школах, районних (міських) методичних кабінетах та обласних інститутах удосконалення вчителів. У ньому наголошувалося, що у «... загальноосвітній середній і восьмирічній школі кабінет профорієнтації відіграє роль навчально-виховної бази для профорієнтаційної роботи з учнями і методичної бази для допомоги вчителям, класним керівникам ... у їх роботі з учнями та батьками з питань підготовки дітей у сім'ї до свідомого вибору професії. Завдання шкільного кабінету профорієнтації полягає в організації вивчення здібностей учнів, професійних інтересів, нахилів і намірів, збирання професіографічного матеріалу та здійснення педагогічних заходів з підготовки випускників школи до свідомого вибору професії» [7, с. 28–31]. Для координації діяльності органів народної освіти, професійно-технічної і середніх спеціальних навчальних закладів з професійної орієнтації школярів, їх завчасного і доцільного розподілу між професійними навчальними закладами Міністерство освіти УРСР, Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Державний комітет Ради Міністрів УРСР з профтехосвіти запропонували «...забезпечити систематичне проведення спільної роботи по професійній орієнтації учнів, залучаючи до неї вчителів, викладачів середніх спеціальних навчальних закладів та профтехучилищ і використовуючи для цього найрізноманітніші форми (проведення вечорів і зустрічей з

передовиками виробництва, спеціалістами різних галузей народного господарства» [8, с. 46]. Як засіб підготовки молоді до вибору певних груп робітничих професій, розглядалася активна співпраця шкіл із базовими підприємствами та професійно-технічними училищами.

У теоретико-методологічному аспекті в 60–70-х роках панувало визначення професійної орієнтації як системи державних заходів, спрямованих на формування в учнівській молоді психологічної готовності до вибору професії на основі потреб суспільства із урахуванням інтересів і схильностей учнів [2, с. 67–68]. За такого підходу ключовими елементами професійної орієнтації визнавалося державне управління процесом підготовки учня до вибору професії, передбачалася зорієнтованість такого управління на адміністративно визначене коло професій і галузей виробництва, формування в учнів психологічної готовності до вибору заданих професій. Урахування індивідуальних потреб та психологічних особливостей особистості здійснювалося на основі соціального замовлення суспільства і, де-факто, було другорядним елементом професійної орієнтації. Так, особистість молоді людини опинилася на периферії процесу професійної орієнтації і розглядалася як його об'єкт. Такі підходи до визначення профорієнтації мали й відповідне теоретичне підґрунтя. Насамперед відсутність ґрунтовних досліджень з психології праці та професіографічних досліджень створювала ілюзію, що масові професії не висувають до особистості специфічних вимог. По-друге, саме в цей період було розгорнуто дискусію щодо співвідношення соціального й біологічного в природі особистості, в ході якої основний акцент робився на соціальному факторі. Крім того, враховувалися правильні самі по собі психологічні постулати щодо розвитку професійних здібностей саме в професійній діяльності, стимулюючій ролі інтересів і уподобань особистості щодо розвитку її здібностей. На базі таких теоретичних положень і розроблялися радянські теоретичні концепції професійної орієнтації, в яких йшлося про те, що кожна фізично та психічно здорова людина має потенційну здатність до успішної праці в будь-якій галузі професійної діяльності [2, с. 68–69]. Цим фактично абсолютизувалося значення соціальних факторів у розвитку професіональних здібностей. За такого підходу природні передумови розвитку певної здібності (здатки) розглядалися як матеріал з багатовекторним виходом, а соціальний вплив на особистість характеризувався не лише як фактор впливу на розвиток цього природного матеріалу в потрібному для суспільства напрямі, а й як фактор, що ініціює розвиток в особистості необхідної для суспільства здібності до наперед заданого напрямку професійної діяльності. З таких визначень і концептуальних підходів природно формувалась відповідна психологічна й педагогічна технологія профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю. Якщо система педагогічних впливів на особистість здатна формувати її здібності у заданому соціальним замовленням професійному напрямі і, тим більше, якщо потенційно здорова людина може успішно оволодіти будь-якою масовою професією,

то головним процесуальним завданням професійної орієнтації стає формування в молоді професійних інтересів, позитивних ставлень, професійних намірів, професійної спрямованості тощо, що забезпечують цільове професійне самовизначення [4].

Переважає більшість дослідників зазначають, що для цього другого періоду розвитку професійної орієнтації характерною була відсутність підготовки профконсультантів для шкіл та інших навчальних закладів у системі вищої освіти. Як наслідок, до профорієнтаційної роботи залучалися люди, які не мали спеціальної фахової, насамперед психологічної підготовки. Це, зрештою, негативно вплинуло на якість та престиж професійної орієнтації.

Тому, 70-ті роки характеризуються ухваленням низки постанов з метою подальшого зміцнення зв'язку навчання та виховання з життям і практикою, покращенням підготовки школярів до свідомого вибору професії та праці у народному господарстві. Серед них доречним є назвати Постанову Ради Міністрів ... «Про організацію міжшкільних навчально-виробничих комбінатів трудового навчання і професійної орієнтації учнів» від 23.08.1974 року № 662, до основних задач яких було віднесено: ознайомлення учнів з трудовими процесами й змістом праці робітників на підприємствах; здійснення профорієнтаційної роботи учнів з метою підготовки їх до усвідомленого вибору професії. Міжшкільні навчально-виробничі комбінати трудового навчання і професійної орієнтації учнів являли собою центри роботи з професійної орієнтації серед учнів загальноосвітніх шкіл та їх батьків.

Важливою подією у розвитку профорієнтаційної роботи стало прийняття Міжнародною організацією праці Рекомендації МОП № 117 «Щодо професійного навчання» 1962 р. та Конвенції про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів від 23.06.1975 р. № 142. У Резолюції термін «професійне навчання» трактується як будь-який вид навчання, яке дає можливість набутти або розвинути знання й майстерність технічного чи професійного характеру або ж такі, які є необхідними для виконання функцій молодшого керівного персоналу, незалежно від того, викладаються вони на підприємстві чи поза ним, і яке включає професійне перенавчання. Окрім того, зазначається, що система останнього повинна вивчатися, розроблятися і розвиватися: а) з урахуванням стану й тенденцій ринку зайнятості, заходів, що провадяться з метою покращення або збільшення виробництва, а також можливостей забезпечення учнів відповідною роботою, і б) у співробітництві з організаціями роботодавців і працівників, де такі існують, і якщо можуть бути укладені відповідні угоди з метою такої співпраці [11].

Відповідно до Конвенції про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів, держава ухвалює й розвиває всебічну й скоординовану політику, програми професійної орієнтації і професійної

підготовки, що враховують: а) потреби, можливості і проблеми зайнятості як на регіональному, так і на національному рівні; б) стадію й рівень економічного, соціального й культурного розвитку; в) взаємозв'язок між розвитком людських ресурсів та іншими економічними, соціальними й культурними цілями. Зазначена політика й програми призначені для підвищення здатності окремої особи створювати і здійснювати вплив (індивідуально або колективно) на виробниче й соціальне середовище. Вони також стимулюють і дають змогу всім особам на засадах рівності й без будь-якої дискримінації, розвивати й застосовувати свої здібності до праці у власних інтересах і відповідно до своїх прагнень, але з урахуванням потреби суспільства. Кожен член МОП поступово розширює, пристосовує й гармонізує свої системи професійної підготовки, з тим щоб вони відповідали потребам молодих людей і дорослих у здобутті професійної підготовки протягом усього їх життя у всіх секторах економіки, в галузях економічної діяльності та на всіх рівнях кваліфікації й відповідальності [3, с. 1025–1027].

За багатьма авторитетними оцінками, профорієнтація в ті часи була остаточно «реабілітована». Цьому сприяла й діяльність та праці Є. Климова, який у 70-ті роки розробив теоретичні основи професіографії та вибору професії, класифікацію професій, яка і до сьогодні є певним орієнтиром.

У зазначений період зростаючий інтерес до проблеми «професійно орієнтованого навчання» підтверджують різні наукові дослідження: у педагогіці з'являється принцип професійної спрямованості навчання; у психології набувають широкого поширення «інженерна психологія», «психологія праці» та «психологія діяльності»; створюються відповідні посібники (А. Сазонов, М. Чистякова та ін.) для студентів педагогічних вузів, які широко використовувалися спеціалістами консультаційних пунктів Держкомпраці. Є. Климов називає самовизначення «важливим проявом психічного розвитку, активним пошуком можливостей для розвитку, формування себе як повноцінного учасника суспільства». Професійне самовизначення вчений розглядає як діяльність людини, зміст якої змінюється залежно від етапу розвитку суб'єкта праці: оптант (випускник школи), адепт (студент), адаптант (молодий спеціаліст), інтернал, майстер, наставник. У такому випадку зміст діяльності – це перш за все образи бажаного майбутнього результату у свідомості суб'єкта, особливості його саморегуляції, володіння способами діяльності, особливості усвідомлення себе, особистих якостей та місця в системі ділових міжлюдських відносин. Самовизначення, на думку науковця, відбулося, якщо вибір був зроблений особистістю самостійно та усвідомлено, навіть при наповненні його юнацькими мріями, фантазіями про майбутнє. Однак, варто зауважити, що 70-ті роки – початок 80-х років ХХ століття характеризуються поверненням командно-адміністративної системи, що вплинуло й на розвиток професійного самовизначення у цей період. Так, у профорієнтації в ці роки починає

затверджуватись управлінський підхід, що регламентує вибір учнями масових робітничих професій у сфері матеріального виробництва.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, незважаючи на те, що в окреслений період розробляються понятійний апарат, зміст, принципи, форми та методи профорієнтації, системний підхід до профінформації, моделі та етапи її організації для школярів різного віку, пошуки вчених та практиків щодо вдосконалення підготовки школярів до вибору професії не давали бажаних результатів. Зокрема, не було здійснено чіткої, систематичної координації наукових досліджень, спостерігалася стихійність у діяльності практичних працівників. Цей етап характеризувався прагненням підігнати особистість під вимоги професії, відсутністю у учнів мотивації до оволодіння передбачуваною професією через неможливість вибору напрямів професійного розвитку на етапі шкільного навчання, оскільки визначальним залишався типовий зміст освіти, що не сприяв індивідуальній побудові професійних планів. Наступний етап розвитку професійної орієнтації був ініційований реформою загальноосвітньої та професійної школи, реалізація якої почалась у другій половині 80-х років минулого століття, що й буде наступним кроком наших наукових пошуків.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Грибенюк М. В. Політехнізація шкільної освіти у 1953-1964 рр. (за матеріалами періодичних видань Півдня України). *Історичний архів*. 2014. Вип. 13. С. 137-142. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/lans_2014_13_19.
2. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія. К. : Педагогічна думка, 2012. 160 с.
3. Конвенція МОП №142 «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів» від 23.06.1975 р. Конвенції та рекомендації, ухвалені МОП : у 2-х т. Женева: Міжнар. бюро праці, 1999. Т. II (1965-1999). С. 406-409; С. 1025-1027.
4. Підготовка до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи) : навч.-метод. посібник / за ред. Г. О. Балла, П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. К. : Наукова думка, 2000. 188 с.
5. Побірченко Н. А., Сергєєнкова О. П., Сургунд Н. А. Витоки неперервної професійної орієнтації у працях вітчизняного дослідника Бориса Федоришина. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 4. С. 45-48.
6. Пономаренко О. Г. Історичні аспекти становлення й організації профорієнтаційної роботи в Україні та Великій Британії. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. № 34. С. 104-109. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_34_24.
7. Примірне положення про кабінети професійної орієнтації учнів при школах, районних (міських) методичних кабінетах та обласних інститутах удосконалення вчителів. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР*. 1971. № 2. С. 25-35.
8. Про проведення систематичної роботи по професійній орієнтації учнів. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР*. 1971. № 9-10. С. 45-47.
9. Про професійну орієнтацію учнівської молоді. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР*. 1970. № 9. С. 8-14.
10. Професійна орієнтація : підручник [для студентів] / Сгорова С. В., Ігнатович О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І. Б., Мерзлякова О. Л.,

Синявський В. В., Татаурова-Осыка Г. П., Шевенко А. М.; [за ред. О. М. Ігнатович]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.

11. Рекомендація МОП № 117 щодо професійного навчання від 27.06.1962 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_106

12. Трудовое воспитание молодежи: монография / И. И. Лукинов, Ю. Н. Пахомов, В. Г. Урчукин и др.; Отв. ред. И. И. Лукинов. К. : Наукова думка, 1989. 432 с.

REFERENCES

1. Hrybenyk, M. V. (2014). Politekhnyzatsiya shkil'noyi osvity u 1953-1964 rr. [Polytechnicization of school education in 1953-1964 (based on the materials of periodicals of Southern Ukraine)]. (za materialamy periodychnykh vydan' Pivdnyia Ukrainy). *Istorychnyy arkhiv*. 2014. Vyp. 13. S. 137-142. [in Ukrainian]
2. Zakatnov, D. O. (2012). *Tekhnolohiyi pidhotovky uchnivskoyi molodi do profesiynoho samovyznachennya*. [Technologies of training students for professional self-determination]: monohrafiya. K. : Pedahohichna dumka, 2012. 160 s. [in Ukrainian]
3. Konventsiya MOP № 142 (1999) «Pro profesiynu oriyentatsiyu ta profesiynu pidhotovku v haluzi rozvytku lyuds'kykh resursiv». [«On Vocational Orientation and Vocational Training in the Field of Human Resources Development»] vid 23.06.1975 r. Konventsiyi ta rekomendatsiyi, ukhvaleni MOP: u 2-kh t. Zheneva: Mizhnar. byuro pratsi, 1999. T. II (1965-1999). S. 406-409; S. 1025-1027. [in Switzerland].
4. *Pidhotovka do profesiynoho navchannya i pratsi (psykholoho-pedahohichni osnovy)*. [Preparation for vocational training and work (psychological-pedagogical foundations)]: navch.-metod. posibnyk / za red. H. O. Balla, P. S. Perepelytsi, V. V. Rybalky. K. : Naukova dumka, 2000. 188 s. [in Ukrainian]
5. Pobirchenko, N. A., Serheyenkova, O. P., Surhnd, N. A. Vytoky neperervnoyi profesiynoyi oriyentatsiyi u pratsyakh vitchyznyanoho doslidnyka Borysa Fedoryshyna. [The origins of continuous professional orientation in the works of the domestic researcher Borys Fedoryshy]. *Rynok pratsi ta zaynyatist' naselennya*. 2014. № 4. S. 45-48. [in Ukrainian]
6. Ponomarenko, O. H. (2013). *Istorychni aspekty stanovlennya y orhanizatsiyi proforiyentatsiynoi roboty v Ukraini ta Velykiy Brytaniyi*. [Historical aspects of formation and organization of vocational guidance work in Ukraine and Great Britain]. *Suchasni informatsiyini tekhnolohiyi ta innovatsiyini metodyky navchannya v pidhotovtsi fakhivtsiv : metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy*. 2013. № 34. S. 104-109. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_34_24. [in Ukrainian]
7. *Prymirne polozhennya pro kabinyety profesiynoyi oriyentatsiyi uchniv pry shkolakh, rayonnykh (mis'kykh) metodychnykh kabinetakh ta oblasnykh instytutakh udoskonalennya vchyteliv*. [Exemplary regulations on professional guidance offices for students at schools, district (city) methodical offices and regional teacher training institutes]. *Zbirnyk nakaziv ta instruktсий Ministerstva osvity Ukrainy's'koyi RSR*. 1971. № 2. S. 25-35. [in Ukrainian]
8. *Pro provedennya systematychnoyi roboty po profesiyniy oriyentatsiyi uchniv*. [On carrying out systematic work on professional orientation of students]. *Zbirnyk nakaziv ta instruktсий Ministerstva osvity Ukrainy's'koyi RSR*. 1971. № 9-10. S. 45-47. [in Ukrainian]
9. *Pro profesiynu oriyentatsiyu uchniv's'koyi molodi*. [About professional orientation of students]. *Zbirnyk nakaziv ta instruktсий Ministerstva osvity Ukrainy's'koyi RSR*. 1970. № 9. S. 8-14. [in Ukrainian]
10. *Profesiyna oriyentatsiya*. [Professional orientation]: pidruchnyk [dlya studentiv] / Yehorova YE. V., Ihnatovych O. M., Kobchenko V. V., Lytvynova N. I., Marchenko I. B., Merzlyakova O. L., Synyav's'kyy V. V., Tataurova-Osyka H. P., Shevenko A. M.; [za red. O. M. Ihnatovych]. Kirovohrad : Imeks-LTD, 2014. 240 s. [in Ukrainian]
11. *Rekomendatsiya MOP № 117 shchodo profesiynoho navchannya vid 27.06.1962 r.* [Recommendation of the International Labor Organization No. 117 on vocational training dated June 27, 1962]. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_106 [in Ukrainian]

12.Trudovoye vospitaniye molodezhi: monografiya. [Labor education of youth: monograph] / I. I. Lukinov, YU. N. Pakhomov, V. G. Urchukin i dr.; Otv. red. I. I. Lukinov. K. : Naukova dumka, 1989. 432 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема професійного самовизначення особистості в історичному вимірі; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, теорія і практика позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola Mykhaylovych – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Special of Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the problem of professional self-determination of personality in the historical dimension; pedagogy of high school; study of the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi, theory and practice of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024 р.

УДК 37 (091) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-128-132

ДЯЧЕНКО Андрій Сергійович –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-00024418-107X>

e-mail: phone.email.december@gmail.com

**СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ У СЕЛЯНСЬКІЙ РОДИНІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ
XIX – ПЕРША ЧВЕРТЬ XX СТОЛІТТЯ**

У статті розглянуто практику виховання дітей у сім'ї Півдня України у XIX– першій чверті XX ст.

Дослідження питань історії культури в цілому, народної педагогіки автор вважає важливим і необхідним в плані об'єктивно існуючих особливостей окремих регіонів, які відрізняються специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку. У цьому контексті науковий інтерес становить Південь України XIX – першої чверті XX ст. – аграрний регіон, переважна більшість населення якого проживала в сільській місцевості, мала власні етнопедагогічні погляди та переконання, що позначилися на специфіці виховання дітей, яка, у свою чергу зумовлювалась способами господарювання та виховними традиціями сім'ї.

Наголошується, що педагогічний дискурс XIX – першої чверті XX ст. потребує нового прочитання. Саме цей історичний період є надзвичайно плідним дослідницьким полем – це час бурхливих суспільних, політичних, економічних перетворень, що змінювали традиційну українську сім'ю.

Автор, розглянувши основні напрями виховання дітей у селянській родині Півдня України XIX – першої чверті XX ст. зауважує, що провідними були трудове, моральне та естетичне виховання, які визначалися традиційними нормами побуту, поведінки, життєвого устрою, релігійних уявлень, трудових звершень. Зазначається, що специфіка виховання дітей у селянській родині південноукраїнського регіону зумовлювалась поліетнічністю його складу.

Система трудового виховання у селянській сім'ї була чітко диференційована відповідно до вікових і статевих особливостей дитини. Особливо актуальним поставало питання трудового виховання саме у степовому південному хліборобському краї, де до роботи в полі привчали змалку. У цьому полягає відмінність даного напрямку виховного впливу, якщо порівнювати причорноморські губернії з північноукраїнськими. Найбільш ефективним методом трудового виховання у селянській сім'ї був приклад старших.

Дієвим засобом морального виховання були церковні свята. Специфічними для Півдня України було святкування Святвечора, Різдва, Великодня.

Визначальним напрямом для української селянської родини було естетичне виховання. Родина була головним мотивом, який скеровував свідомість, волю і почуття дітей відповідно до педагогічного досвіду і культури батьків, їх сімейних традицій та почуття обов'язку щодо тих, хто живе поряд. Джерелом естетичного виховання був український фольклор.

Ключові слова: Південь України, селянська сім'я, сімейне виховання, трудове виховання, моральне виховання, естетичне виховання.

DIACHENKO Andrii Serhiyovych –

postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0009-00024418-107X>

e-mail: phone.email.december@gmail.com

**FAMILY EDUCATION IN THE PEASANT FAMILY OF SOUTHERN UKRAINE
IN THE 19TH – THE FIRST QUARTER OF THE 20TH CENTURIES**

The article considers the practice of raising children in the family of Southern Ukraine in the 19th – the first quarter of the 20th centuries.

The author considers it essential and necessary to research the issues of the history of culture as a whole, folk pedagogy in terms of the objectively existing features of individual regions, which differ in the specifics of socio-pedagogical, economic and cultural development. Scientific interest in this context is the South of Ukraine in the 19th - the first quarter of the 20th centuries – an

agricultural region, the vast majority of whose population lived in rural areas, had its own ethno-pedagogical views and beliefs, which affected the specifics of raising children, which, in turn, was determined by the methods of management and educational traditions of the family.

It is emphasized that the pedagogical discourse of the 19th – the first quarter of the 20th centuries needs a new interpretation. It is this historical period that is an extremely fruitful research field; it is a time of rapid social, political, and economic transformations that changed the traditional Ukrainian family. The author, having considered the main areas of raising children in the peasant family of the South of Ukraine in the 19th - the first quarter of the 20th century, notes that the leading ones were labor, moral and aesthetic education, which were determined by traditional standards of everyday life, behavior, vital arrange, religious ideas, and labor achievements. It is noted that the specificity of raising children in a peasant family of the southern Ukrainian region was determined by the multinationality of its composition.

The labor education system in the peasant family was clearly differentiated according to the age and gender characteristics of the child. The issue of labor education became especially relevant in the steppe southern agricultural region, where children were taught to work in the fields from childhood. This is the difference between this direction of educational influence, if we compare the Black Sea provinces with the Northern Ukrainian ones. The most effective method of labor education in a peasant family was the example of elders.

Church holidays were an effective means of moral education. The celebrations of Christmas Eve, Christmas, and Easter were specific for the South of Ukraine.

Aesthetic education was the determining direction for the Ukrainian peasant family. The family was the main motive that directed the consciousness, will and feelings of children in accordance with the pedagogical experience and the parents' culture, their family traditions and a sense of duty towards those who live nearby. The source of aesthetic education was Ukrainian folklore.

Key words: the South of Ukraine, peasant family, family education, labor education, moral education, aesthetic education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Серед актуальних проблем розвитку і зміцнення української держави важливе місце посідає засвоєння історичного, традиційного досвіду українського народу в сімейному вихованні. Сім'я була, є і буде осередком суспільних відносин, який постійно розвивається та характеризується багатовекторністю своїх взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Доцільність дослідження традицій і досвіду родинного виховання українців визначається існуванням двох протилежних світових тенденцій: зростанням суспільного інтересу до етнічного, намаганням виокремити і зберегти усі здобутки національного межам державності, та тенденцією до глобалізації, що зумовлює потребу оновлення змісту, форм і методів виховання, пошуку адекватних для сучасної соціокультурної ситуації взаємовідносин у межах родини.

Розуміння сутності та особливостей сімейного виховання в українській родині неможливе без урахування регіонального аспекту, зокрема специфіки заселення та господарського освоєння певної території, економічного стану; динаміки розвитку сімейних стосунків; особливостей формування сім'ї та її типу тощо.

Вивчаючи проблему виховання дітей у селянській сім'ї, необхідно виходити з того, що в усі історичні періоди розвитку кожен регіон мав етнічну своєрідність, яка впливала на ментальність і цінності сім'ї.

Регіональний аспект у сімейному вихованні включає в себе кліматичні, економічні, соціальні аспекти певної території; пов'язаний з історичними традиціями, самобутністю та культурою народів, що населяють регіон; стосується культурологічних особливостей побуту, історії, географії, мови – того, що визначає етнічна спільнота.

Регіональні історико-педагогічні дослідження набувають особливої актуальності та значущості на сучасному етапі у зв'язку з потребою у виробленні нових підходів до дослідження проблем виховання. Окрім того, дослідження питань історії культури в цілому, народної педагогіки вважаємо важливим і необхідним також і в плані об'єктивно існуючих

особливостей окремих регіонів, які відрізняються специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку. У цьому контексті науковий інтерес становить Південь України XIX – першої чверті XX ст. – аграрний регіон, переважна більшість населення якого проживала в сільській місцевості, мала власні етнопедагогічні погляди та переконання, що позначилися на специфіці виховання дітей, яка, у свою чергу зумовлювалась способами господарювання та виховними традиціями сім'ї.

Педагогічний дискурс XIX – першої чверті XX ст. потребує нового прочитання. Саме цей історичний період є надзвичайно плідним дослідницьким полем – це час бурхливих суспільних, політичних, економічних перетворень, що змінювали традиційну українську сім'ю. Виокремлення саме XIX – першої чверті XX ст. в окремий період історії розвитку педагогічної думки є доцільним з огляду на його культурницький та народницький характер. Саме у цей час педагогічні, культурологічні пошуки педагогів мали етнографічний, етнологічний характер, основною метою яких було збирання, висвітлення й розкриття народної педагогіки – українського фольклору, звичаїв, обрядів, релігійних вірувань, символів, народного мистецтва, дитячих розваг, іграшок тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії та практики виховання дітей у сім'ї в контексті етнічної складової опосередковано чи фрагментарно розглянуті в працях вітчизняних дослідників А. Говорун, Н. Калініченко, Б. Ковбас, В. Костів, В. Кравець, О. Кравченко, Т. Окольнічої, Г. Постовий, Н. Побірченко, М. Стельмаховича, В. Федяєвої, В. Щербини та ін., які наполягають на думці, що кожен народ має свої етнодиференційні ознаки, що безпосередньо впливають на специфіку виховання дітей.

Дослідженню процесів соціалізації дітей з урахуванням статево-вікового символізму і стратифікації у життєдіяльності української селянської родини присвячено наукові доробки А. Забловського, О. Кісь, І. Щербак та ін. У дослідженнях цих авторів наголошено на

необхідності врахування етнічної традиції у сфері виховання дітей, у тому числі й у сім'ї.

Відзначаємо, що історичні надбання виховання дітей у сім'ї південноукраїнського регіону XIX ст. дотепер не отримали належної уваги з боку науковців. Розгляд практики виховання дітей у сім'ї Півдня України у XIX – першій чверті XX ст. розширить науковий дискурс історії сімейного виховання як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні.

Мета статті – розкрити практику виховання дітей у селянських родинах Півдня України XIX – першої чверті XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш поширеним типом сім'ї Півдня України XIX – першої чверті XX ст. була селянська.

Варто зауважити, що в жодному іншому типі сім'ї так не збереглися споконвічно українські риси, народна ментальність, вірування, культура і побут, як у селянській родині.

Україна споконвіку була хліборобською країною, а тому саме селянство завжди було виразником традицій українського етносу. Основою існування селянства була сім'я, в якій дитина засвоювала всі необхідні норми поведінки, основи соціального досвіду, цінності, народні звичаї, традиційні обряди, аби потім їх передати наступному поколінню.

Провідним фактором виховання дітей у селянській родині у всіх регіонах України була праця. Факт появи дитини сприймався у сім'ї як поява ще одного помічника, тому батьки, здебільшого воліли народження хлопчиків, аніж дівчат.

Особливо актуальним поставало питання трудового виховання саме у степовому південному хліборобському краї, де до роботи в полі привчали змалку. У цьому, на нашу думку, полягає відмінність даного напрямку виховного впливу, якщо порівнювати причорноморські губернії з північноукраїнськими.

Найбільш ефективним методом трудового виховання на той час у селянській сім'ї був приклад старших. Дитина на практичному рівні могла виконувати окремі елементи землеробства.

Трудове зростання дітей супроводжувалося батьківськими настановами. Виконуючи доручення батька чи матері на городі, в хаті чи у полі, діти допомагали їм, водночас застосовували свої уміння і навички на практиці.

Особливістю трудового виховання у сім'ях Півдня України було і те, що навчальні приклади як засіб виховання бралися з найрозвиненіших сільських господарств. Наприклад, німецьких колоністів. Вони були взірцем вдалого поводження із землею. Цьому сприяли урядові пільги, продуктивна техніка, ментальність народу, удача тощо). Багато дітей інших національностей наймалися до них на сезонну роботу [4, с. 44]. Спостерігаючи за результатами вдалого господарювання, вони застосовували це у своєму господарстві.

Прищеплюючи дітям любов до праці, привчаючи працювати на землі, піклуватися про господарство, батьки так готували їх до дорослого

сімейного життя. Знання, уміння і навички, набуті у дитинстві, знаходили своє застосування у дорослому житті.

Система трудового виховання в селянській сім'ї була чітко диференційована та структурована залежно від віку та статі дитини.

Статеві-вікову ідентичність дівчинки, українська народна педагогіка XIX – першої чверті XX ст. скеровувала на сімейно-побутову та господарську сферу, що статево позначалася як «жіноча». Через залучення до жіночої праці дівчатка поступово опановувала ключові для жіночої статі ролі – матері та господині, успішність в яких була визначальною для її майбутньої долі.

На плечі дівчаток лягала домашня хатня робота, де також чітко відчувався статевий поділ праці: мили посуд, замітали у хаті та на подвір'ї, кормили курей, собак, kota, давали сіна корові, їх привчали прясти, шити, нитки мотати. Відповідно, семирічну дівчинку в усіх регіонах України називали «швачечка», «пряшечка» [3, с. 18].

Дівчатка 7–8 років також працювали в полі. Про це дбала передусім мати, робила їм малі мотики [5].

Поступово інформаційне та фізичне навантаження зростало, проте коло робіт, окреслене ще в ранньому дитинстві, зберігалось і надалі. Це давало змогу щоразу закріплювати вже набуті навички, починаючи від простіших завдань до складних і трудомістких процесів.

Дівчинка з 9–10 років починала працювати серпом на полі, з цього ж часу вона в'язала снопи, полола грядки, смикала льон і коноплі, копала картоплю. У 14 років – жала хліб, косила сіно, починала працювати нарівні з дорослими [5].

У 10–13 років дівчинка ставала справжньою помічницею матері, перебуваючи у повному її розпорядженні та поділяючи із нею усю жіночу працю. Деколи дівчаткам 11–12 років доручали самостійно виконувати окремі види робіт, а саме: жати, гребти сіно, товкти конопляне сім'я, збирати колосся під час жнив, тріпати льон тощо. Окрім усього цього, «в дівчат залишалися обов'язки доглядати за ягнятами, телятами, доїння корів, взбивати масло» [2, с. 77].

У XIX – першій чверті XX ст. у південному регіоні України традиційно майже всі речі побуту вироблялися вдома, тому важливе місце в процесі трудового виховання українських хлопчиків і дівчаток посідали ремісничі заняття та промисли: чоловічі та жіночі. Необхідні знання, вміння передавалися з покоління в покоління, підтримуючи тим самим спадковість та безперервність багатолітньої традиції та трудової спеціалізації сім'ї, родини загалом [1]. Успадкування сприяло виникненню династій, створенню мистецьких осередків.

Процес залучення дітей до сімейних ремесел та промислів демонстрував, що вони були не тільки пасивними спостерігачами та повторювачами діяльності дорослих, а й активними учасниками, які часто коригували та вдосконалювали виробництво.

Спостереження та привчання дітей до ремесел та промислів сприяло засвоєнню етнічного досвіду для виконання соціальних ролей, переданню

досвіду із покоління в покоління, розширенню й поглибленню змісту власне дитячих занять та видів роботи як складників дитячої субкультури.

Поширеним у регіоні було навчання синів виготовляти дерев'яний посуд, який у побуті селян посідав важливе місце до середини ХХ ст. Окремим ремеслом у південній Україні було виробництво діж та відер, окованих залізними обручами. Хлопців батьки залучали й до бджолярства [1; 4].

У свою чергу, народна педагогіка ХІХ – першої чверті ХХ ст. передбачала оволодіння й дівчатками різними видами жіночих домашніх промислів – прядінням, ткацтвом, шиттям, вишиванням. З-поміж усіх видів жіночих домашніх промислів в українців прядіння і ткацтво посідали одне з найважливіших місць і були наймасовішим і найпоширенішими заняттями. Основним матеріалом для прядіння і ткацтва в регіоні була вовна вівці – «волна», а також коноплі та льон.

Трудова діяльність селянської родини проходила з дотриманням певного циклу обрядів, свят, зберігаючи культурні традиції народу. В умовах строкатості населення Півдня України представники різних народів, працюючи, наприклад, в одного господаря, живучи на одній вулиці, почали відзначати спільні свята (першої борозни, обжинки й інші), у такий спосіб утворюючи нові поліетнічні традиції [2]. На нашу думку, ця ознака і була тією особливістю регіону, яка визначала етнорегіональну взаємодію на прикладі трудового виховання.

Найголовнішим очікуваним результатом праці українського селянина був хліб. З хлібом пов'язані основні обряди календарного циклу. Батьки змалку переконували дітей, що хлібороб – найголовніша професія на землі. Батько доводив це не тільки словом, а й ділом, беручи сина з собою в поле, саджаючи на віз, на коня верхи, показуючи, як сіють гречку [3].

В українській сім'ї дбали не тільки про виховання дитини як доброго господаря, але й не забували про морально-етичні засади християнської етики. У ХІХ ст. «... родина для дитини була справжньою церквою, де її знайомили з Богом, впроваджували до християнського життя, оберігали від нечистої сили. Учили молитися малюків здебільшого їх бабусі. Знайомлення з Богом, усіма його заповідями відбувалося з 2-3 років, коли дуже часто дитина не усвідомлювала всього сказаного. Божими діяннями пояснювалися незрозумілі дії, природні явища» [3, с. 28].

Досить дієвим та необхідним засобом релігійного виховання були церковні свята: Святвечір, Різдво, Водохреща, Стрітєння, Пасха, Богоявлення, Успіня Пресвятої Богородиці і т.п. Переплетення традицій їх святкування на Півдні України було його своєрідністю. Дітей залучали до приготування куті, 12 різних страв на Святвечір, відвідування церкви на Різдво, розмаловання великодніх писанок. Діти разом із батьками поступово долучалися до посту: не лише тілесного, але й душевного (сварки, лихослів'я й обмовляння – табу). Невід'ємним елементом різдвяних свят були щедрівки, колядки, вертепи (останні були не дуже популярні на півдні) [6]. Звичай носити

вечерю хрещеним батькам зберігся і донині. Особливо любили діти відвідувати заможних хрещених, які обов'язково давали їм печиво, горіхи, ковбасу, дрібні гроші. Таким чином у дітей виховували почуття поваги, ввічливості та вдячності до старших.

Відзначення релігійних свят завжди супроводжувалося піднесеним настроєм, задоволенням, радістю, святковими стравами (кутя, паска, вареники з різноманітними начинками, ковбаски, узвари тощо), походом до церкви.

Специфічними для Півдня України було святкування Святвечора, Різдва, Великодня. Наприклад, втрачає популярність вертеп, колядування було поширене не на Різдво, а на Святвечір, як на Покутті [1].

Досить суттєвим у дотриманні моральності було ставлення до виховання дітей та молоді. На Півдні України воно носило традиційний характер. Батьки у вихованні дітей дотримувалися думки, що ставлення життя можливе лише у подружжі. Інтимний зв'язок до шлюбу суворо засуджувався громадою.

Своєрідними були відносини між членами селянської сім'ї Півдня України, які будувалися на засадах моралі та звичаєвого права.

За існуючим звичаєвим правом, що було поширене і в південному регіоні, у випадку смерті чоловіка, якщо діти ще малі, головою сім'ї є жінка, але тільки до моменту одруження старшого сина [3].

Офіційні розлучення траплялися дуже рідко. Люди розходилися без жодного суду. Особливо часто такі випадки траплялися у вдівців, одружених на бездітних вдовах [2].

Якщо хтось із батьків помирав, громада назначала над малолітніми сиротами опікунів, якими переважно були близькі родичі [4].

Визначальним напрямом для української селянської родини було естетичне виховання. Від народження дитина опинялася в оточенні найближчих для неї людей – батьків. Родина була головним мотивом, який скеровував свідомість, волю і почуття дітей відповідно до педагогічного досвіду і культури батьків, їх сімейних традицій та почуття обов'язку щодо тих, хто живе поряд.

З самого малку матері навчали дочок вибілювати хату щовесни, роблячи її ошатною та чепурною, саджати квіти, милуватися їхньою красою. Сини ж отримували насолоду батьківської науки з майстрування знарядь праці, іграшок тощо. Ще одним джерелом естетичного виховання був український фольклор (прислів'я та приказки, думи, пісні, казки), який силою свого впливу спрямовував культурний розвиток дітей, їх світогляд та моральні принципи.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Розглянувши основні напрями виховання дітей у селянській родині Півдня України ХІХ – першої чверті ХХ ст., зауважимо, що провідними були трудове, моральне та естетичне виховання, що визначалися традиційними нормами побуту, поведінки, життєвого устрою, релігійних уявлень, трудових звершень. Система трудового виховання у селянській сім'ї була чітко

диференційована відповідно до вікових і статевих особливостей дитини.

Специфіка виховання дітей у селянській родині південноукраїнського регіону зумовлювалася поліетнічністю його складу.

У контексті дослідження особливостей сімейного виховання південноукраїнського регіону перспективним видається розгляд трансформацій змісту, форм, методів та засобів сімейного виховання Півдня України в соціокультурних перетвореннях ХХ – ХХІ ст.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Жмуд Н. Етнічні стереотипи статевого виховання та поведінки. *НТЕ*. 2003. № 3. С. 78–82.
2. Забловський А. Соціалізація дитини в традиційній культурі українців ХІХ – поч. ХХ століть: ритуально-аритуальні аспекти. *Вісник Київ. ун-ту імені Т. Шевченка*. К., 2004. Вип. 74–76. С. 76–80.
3. Записки етнографічного товариства. К.: Укр. Акад. наук, 1920. Кн. 1. 63 с.
4. Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. К.: Наукова думка, 1974. 152 с.
5. Prof V., Kowalewsky M. Mariage among the early slavs. *Folklore, Quarterly Review of Myth*. Lond., 1890. 84.
6. Worobec C. Temptress or virgin? The precarious sexual position of women in postemancipation Ukrainian peasant society. *Slavic Review*, Vol. 49. № 2. 2008. Pp. 227–238.

REFERENCES

1. Zhmud, N. (2003). Etnichni stereotyipy statevoho vykhovannia ta povedinky. [Ethnic stereotypes of sexual education and behavior]. Vinnitsa. [in Ukrainian]

2. Zablovskiy, A. (2004). Sotsializatsiia dytyny v tradytsiinii kulturi ukraintsiv ХІХ – poch. ХХ stolit: rytualno-arytualni aspekty. [Socialization of a child in the traditional culture of Ukrainians ХІХ – beginning. ХХ centuries: ritual and ritual aspects]. Kyiv. [in Ukrainian]

3. Zapysky etnografichnoho tovarystva (1920). [Notes of the Ethnographic Society]. Kyiv. [in Ukrainian]

4. Siavavko, Ye. (1974). Ukrainska etnopedagogika v yii istorychnomu rozvytku. [Ukrainian ethnopedagogy in its historical development]. Kyiv. [in Ukrainian]

5. Prof, V., Kowalewsky, M. (1890). Mariage among the early slavs. [Mariage among the early slavs]. *Folklore, Quarterly Review of Myth*, Lond. [in England]

6. Worobec, C. (2008). Temptress or virgin? The precarious sexual position of women in postemancipation Ukrainian peasant society. [Temptress or virgin? The precarious sexual position of women in postemancipation Ukrainian peasant society *Slavic Review*]. *Slavic Review*. [in England]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДЯЧЕНКО Андрій Сергійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DIACHENKO Andrii Serhiyovych – postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2024 р.

УДК 378.091.:005.963.2-051].016:91

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-132-140

ЄМЧУК Тетяна Володимирівна –

кандидат географічних наук,
асистент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-9587>
e-mail: t.iemchuk@chnu.edu.ua

РУДЕНКО Валерій Петрович –

доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри
економічної географії та екологічного менеджменту
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7542-4399>
e-mail: v.rudenko@chnu.edu.ua

ТЮТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Ця стаття присвячена аналізу тьюторської діяльності майбутніх вчителів географії та її впливу на їхню підготовку. Шляхом теоретичного дослідження автори розглядають роль тьюторів у формуванні професійних навичок та компетенцій у студентів-географів. Автори аналізують методи та стратегії, використані тьюторами в процесі навчання та підтримки студентів.

Проведений аналіз професійної підготовки вчителів до тьюторської діяльності детально досліджує різноманітні аспекти цієї важливої сфери освіти. Визначається, що тьюторська діяльність стає необхідною складовою сучасного освітнього процесу, оскільки вона забезпечує індивідуальну або групову навчальну підтримку та наставництво студентам та учням. Зокрема, аналізується роль тьютора, вказується на різні цільові аудиторії та актуальність цього виду освіти у сучасному освітньому середовищі. Зазначається, що тьюторство сприяє досягненню навчальних та особистих цілей студентів, сприяє розвитку їхніх навичок та надає індивідуальну підтримку у процесі навчання та розвитку.

Важливість тьюторської діяльності в сучасному світі обґрунтовується на тлі зростаючої необхідності індивідуалізації навчання та підготовки до конкурентного ринку праці. Ця діяльність може бути ефективною як у традиційних, так і в онлайн-форматах, що дозволяє студентам засвоювати матеріал у відповідності зі своїми потребами та розкладами, а також забезпечує доступ до освіти для різних категорій студентів. Такий підхід до тьюторської діяльності підкреслюється як ключовий елемент підготовки майбутніх вчителів географії до викликів і можливостей сучасної освіти.

Автори стверджують, що тьюторська діяльність є важливим елементом освітнього процесу, який включає індивідуальну або групову навчальну підтримку та наставництво студентам та учням. У статті розглядаються ключові аспекти тьюторської діяльності, включаючи роль тьютора, цільові аудиторії та актуальність цього виду освіти. Висвітлюється роль тьюторства у досягненні студентами навчальних та особистих цілей, сприянні розвитку навичок та індивідуальній підтримці у навчанні та розвитку. Обґрунтовується важливість тьюторської діяльності в сучасному світі, де індивідуалізація навчання та підготовка до конкурентного ринку праці стають ключовими завданнями. Наголошується, що тьюторство може бути ефективним як у традиційних, так і в онлайн-форматах, що дозволяє студентам засвоювати навчання у відповідності зі своїми потребами та розкладами. Висновки статті наголошують на значенні ефективної тьюторської практики як запоруки успіху у формуванні якісних фахівців у галузі географії.

Ключові слова: тьюторська діяльність, професійна підготовка, майбутній вчитель.

YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna –

Candidate of Geographical Sciences of the Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University. Associate Professor of the Department of economical geography and ecological management

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-9587>

e-mail: t.iemchuk@chnu.edu.ua

RUDENKO Valeriy Petrovych –

Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of the Department of Economic Geography and Environmental Management

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7542-4399>

e-mail: v.rudenko@chnu.edu.ua

TUTORING AS A KEY TO THE SUCCESS OF FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS

This article is devoted to the analysis of tutoring activities of future geography teachers and its impact on their training. Through theoretical research, the authors consider the role of tutors in the formation of professional skills and competences of geography students. The authors analyze the methods and strategies used by tutors in the process of teaching and supporting students, and also consider the importance of these activities for the successful training of future teachers.

The conducted analysis of professional training of teachers for tutoring activity examines in detail various aspects of this important field of education. It is determined that tutoring activity becomes a necessary component of the modern educational process, as it provides individual or group educational support and mentoring to students and pupils. In particular, the role of the tutor is analyzed, different target audiences are pointed out and the relevance of this type of education in the modern educational environment. It is noted that tutoring contributes to the achievement of students' educational and personal goals, promotes the development of their skills and provides individual support in the process of learning and development.

The importance of tutoring activities in the modern world is justified against the background of the growing need for individualization of education and preparation for the competitive labor market. This activity can be effective in both traditional and online formats, allowing students to learn the material according to their needs and schedules, and also provides access to education for different categories of students. This approach to tutoring activities is emphasized as a key element of preparing future geography teachers for the challenges and opportunities of modern education.

The authors claim that tutoring is an important element of the educational process, which includes individual or group educational support and mentoring of students and pupils. The article examines the key aspects of tutoring, including the role of the tutor, target audiences and the relevance of this type of education. The role of tutoring in students' achievement of educational and personal goals, promotion of skill development and individual support in learning and development is highlighted. The importance of tutoring activities in the modern world, where individualization of education and preparation for the competitive labor market are becoming key tasks, is substantiated. It emphasizes that tutoring can be effective in both traditional and online formats, allowing students to learn according to their needs and schedules. The conclusions of the article emphasize the importance of effective tutoring practice as a key to success in the formation of high-quality specialists in the field of geography.

Key words: tutoring activity, professional training, future teacher.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У статтях та засобах масової інформації часто піднімаються питання неспроможності закладів вищої освіти у врахуванні індивідуальних особливостей здобувачів у освітньому процесі, а також не готовності вчителів здійснювати індивідуальний супровід учнів з метою реалізації їх освітніх запитів. Практично в усіх закладах вищої освіти України у зв'язку з вимогами часу відбувається багато суттєвих структурних змін. Приєднання до єдиного європейського простору, до нових освітніх стандартів потребує перегляду та розширення змісту педагогічної діяльності, функцій і ролей, які реалізують освітяни. Здобувачам освіти

надаються права і можливості для найбільш повного задоволення індивідуальних освітніх запитів. Виникає необхідність перегляду уявлень про зміст педагогічної діяльності та появи нових позицій. Останніми роками науковці активно обговорюють запровадження посади тьютора в системі освіти.

Тьюторська діяльність є важливим компонентом освітнього процесу і відіграє значущу роль у підвищенні якості навчання, розвитку навичок та досягненні особистих та професійних цілей. Таким чином, тьюторство є однією з найбільш ефективних форм індивідуальної роботи здобувача вищої освіти і викладача, що спрямована на

формування стійкої мотивації і зацікавленості в майбутній професії, прагнення до самоосвіти та самовиховання. В той же час практика свідчить, що існують серйозні проблеми щодо активного впровадження тьюторського супроводження навчально-пізнавальної діяльності студентів в освітній процес українських вишів. Вони пов'язані з невизначеністю їх правового статусу, фінансового і кадрового забезпечення, існуванням альтернативних підходів до розуміння сутності понять «тьютор», «тьюторство», «тьюторська діяльність», відсутністю зв'язку з цим програм підготовки та підвищення кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тьюторство є важливою формою освітньої діяльності, і його історія сягає сотні років. Тьюторство бере свої коріння з античних часів. У давньому Римі та Греції багаті сім'ї часто наймали приватних вчителів, які надавали освіту своїм дітям. Ці тьютори називалися "педагогами" і були відповідальні за навчання та виховання молодших поколінь. В середньовіччі і ренесансі тьюторство стало популярним у середовищі аристократії та знаті. Відомий геній Ренесансу – Леонардо да Вінчі, навчався під керівництвом тьюторів, що свідчить про важливість цього виду освіти. Промислова революція XIX століття призвела до зростання попиту на освіту та підвищила інтерес до тьюторської діяльності. Це був період заснування багатьох навчальних установ, включаючи приватні школи та коледжі. З часом у багатьох країнах розвинулися загальноосвітні системи, але тьюторство продовжило існувати як додатковий та індивідуальний спосіб навчання.

В Україні виникнення тьюторства були закладені видатними педагогами і діями XIX ст. такими як І.Я. Франко, К.Д. Ушинський, С.Ф. Русова, Б.Д. Грінченко. Історичні події кінця XIX – початку XX ст. не сприяли розвитку педагогічної думки у руслі пошуку нових форм освіти особистості. Тьюторство як самостійне педагогічне явище в Україні почало розвиватися і стало оформлятися наприкінці 1990-х років у час реформування всієї системи української освіти.

Висвітлення проблеми тьюторства в Україні є складною проблемою, зокрема з тієї причини, що, як зазначає А. М. Бойко [1], «у нашій країні тьюторство – професія, якої немає і яка вже є, і буде у зв'язку з ситуацією в суспільстві, зменшенням кількості студентів та учнів, кризою виховання», і «вона визріває у вищій і загальноосвітній школі як особистісно-орієнтоване формування, науковий супровід обдарованих, вирівнювання відсталих, створення індивідуальних освітніх та виховних проєктів і програм, навчально-методичних комплексів із самостійної роботи, як індивідуальне консультування...».

У сучасному світі тьюторство стало більш доступним завдяки інтернету та технологіям. Інтернет-платформи та онлайн-ресурси надають можливість студентам отримувати навчання від тьюторів з усього світу. Таким чином, тьюторство має глибокі коріння, що налічують тисячоліття. З часом воно еволюціонувало та адаптувалося до змін у суспільстві та освітніх потреб. Сьогодні тьюторство

залишається важливою складовою системи освіти та надає студентам можливість отримати індивідуальну підтримку та навчання.

Тьюторська діяльність залишається актуальною і важливою у сучасному світі з кількох причин:

1. Освіта та навчання завжди важливі: Постійний розвиток та навчання є ключовими аспектами успішного індивідуального і професійного росту. Тьютори можуть надати студентам додаткову підтримку та знання, що можуть допомогти їм досягти своїх навчальних та професійних цілей.

2. Персоналізоване навчання: Кожна людина навчається і розвивається по-різному. Тьютори можуть пристосувати свою методику до індивідуальних потреб і можливостей студента, забезпечуючи більш ефективне навчання.

3. Використання нових технологій: Тьюторська діяльність стає більш доступною завдяки технологічним засобам, таким як відеоконференції, онлайн-платформи для навчання та інші інструменти. Це дозволяє здійснювати тьюторську підтримку у будь-якому місці та часі.

4. Підготовка до іспитів та вступу: Багато студентів шукають додаткову підготовку до важливих іспитів або вступу до закладів вищої освіти. Тьютори можуть надати необхідні знання та навички для успішного складання іспитів або вступу.

5. Розвиток навичок: Тьютори можуть допомогти розвивати різні навички, такі як: мовні, математичні, технічні, творчі та інші, що може бути корисним у кар'єрі та особистому житті.

6. Підтримка особистого зростання: Тьюторська діяльність також може бути спрямована на розвиток особистості, підвищення самооцінки, формування лідерських якостей, удосконалення навичок критичного мислення і проблемного навчання [5-6].

З урахуванням цих факторів можна зробити висновок, що тьюторська діяльність залишається актуальною і важливою і вона може бути корисною для різних категорій людей, незалежно від віку та освітнього рівня.

Метою статті є теоретичний аналіз досліджуваної проблеми й узагальнення результатів професійної діяльності тьюторів у навчальному процесі та встановити їхню важливість для успішного розвитку майбутніх вчителів географії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Осадча К.П. [7], М. В. Івашенко [4], А. К. Сучану [10], Н.М. Дем'яненко [3] та інші вважають, що підготовка тьютора має бути спрямована на розвиток компетентностей, що характеризують особливості тьюторської діяльності з організації освітнього процесу та надання підтримки учням: інформувати їх про особливості організації освітнього процесу та вимоги до підсумкової підготовки; рекомендувати вибір індивідуальної траєкторії навчання у відповідності з початковим рівнем підготовки учнів, їх освітніми потребами та мотивацією; визначати обсяг і зміст надається підтримки залежно від цілей підготовки і якості використовуваних навчально-методичних матеріалів, планувати етапи підтримки; при

організації занять стимулювати постановку запитань, більше відповідати, ніж питати; брати участь у спільному обговоренні підходів до вирішення конкретних ситуацій, завдань і проблем; стимулювати виникнення позитивних емоцій у тих, хто навчається, заохочувати, підтримувати інтерес до навчання; спільно з учнями здійснювати цілеспрямований пошук навчальної інформації; оцінювати досягнення учнів на всіх етапах навчання, створювати умови для здійснення самооцінки; враховувати задоволеність учнів ходом і результатами освітнього процесу; сприяти взаємодії учнів між собою в процесі навчання.

Отже, майбутній викладач набуває в умовах магістратури компетентності забезпечити процес якісної трансформації навчального середовища здобувача освіти, тобто дитиноцентроване навчання.

З метою аналізу проблем підготовки майбутніх вчителів до тьюторської діяльності нами було їх проведено їх опитування в дистанційному форматі за опитувальником Осадчої Катерини [8] з певними доповненнями. В опитуванні взяли участь 66 вчителів закладів загальної середньої освіти, більшість яких є випускниками Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, а також Педагогічного коледжу ЧНУ імені Юрія Федьковича, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Хмельницького національного університету, Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка, Чортківського гуманітарно-педагогічного коледжу імені О.Барвінського, Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка, Сімферопольського державного університету тощо.

На нашу думку, тьютор має володіти компетентностями з педагогіки, психології, методики викладання та інформаційно-комунікаційних технологій, менеджменту, а також володіти певними особистісними якостями. Крім того, тьютор має володіти певними особистісними якостями як: толерантність, адаптивність, комунікабельність, ввічливість, акуратність, терпимість, доброзичливість, тактовність, врівноваженість, організованість, відповідальність, емпатія, креативність, комунікабельність, товариськість, інтелігентність, вимогливість, спостережливість, любов до дітей, старанність.

Тьютором називають того, хто супроводжує індивідуальну діяльність, створює умови для неперервного процесу підвищення кваліфікації та індивідуалізує його, ініціює процеси мотивації, здійснює моніторинг рівня підвищення професійної компетентності педагогічних працівників, формує інноваційний ресурс, презентує досягнення педагогів; працює з інтересами педагога та допомагає йому самовизначитися у різних варіантах самореалізації. В українській мові Академічний тлумачний словник української мови пояснює поняття «тьютор»: «супроводжувати» як «іти разом із ким-небудь як супутник; іти разом, показуючи шлях комусь, додавати що-небудь до

чогось, проваджати когось до певного місця»; супровідник – особа, яка супроводжує когось [9].

Тьютор – педагог, який супроводжує індивідуальні освітні програми учнів; педагог, який забезпечує розробку і супровід індивідуальної освітньої програми учнів, організує процес індивідуальної роботи з учнями з виявлення, формування і розвитку їх пізнавальних інтересів, супроводжує процес формування їх особистості. Вони допомагають учням вибудувати цілі на майбутнє, розглянути помилки та невдачі та шляхи самоосвіти. В.В. Громовий [2] зазначає, що тьютор це особливий педагогічний фах, що варто опанувати, вивчаючи не тільки інші педагогічні технології роботи з учнями, а й формуючи інший світогляд, що полягає не у формуванні особистості випускника школи із заздалегідь визначеними типовими характеристиками, а у збереженні та культивуванні різноманітності, підтримці та розвитку індивідуальності, вивченні індивідуального стилю навчально-пізнавальної діяльності кожного учня та наданні йому допомоги в подоланні тих чи інших проблем.

Проведене дослідження дозволило нам отримати такі результати.

Активними в опитуванні були жінки-вчителі, їх частка складала 89,4% (рис. 1).

Вкажіть Вашу стать
66 відповідей

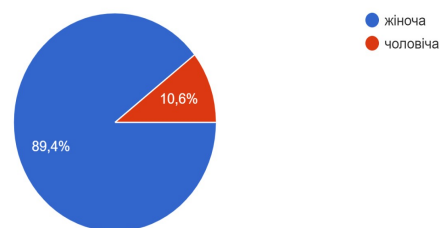

Рис. 1. «Вкажіть Вашу стать».

Ваш стаж роботи у школі?
66 відповідей

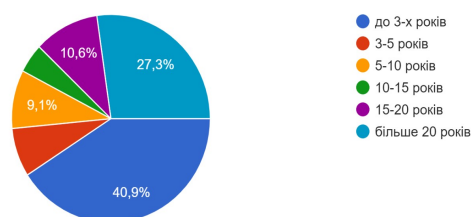

Рис. 2. «Ваш стаж роботи в школі?»

Більшість з опитуваних мають значний стаж роботи, а саме: 27,3 % мають більше 20 років стажу, 10,6 % – 15–20 років, 4,5 % – 10–15 років, 9,1 % – 5–10 років, 7,6 % – 3–5 років. До 3-х років педагогічного стажу має 40,9 % опитуваних учителів (рис. 2).

Найбільший відсоток респондентів працюють з дітьми старшого шкільного віку (83,3 %) (рис. 3). Переважна більшість учителів (90,9 %) відзначили в опитуванні, що мають уявлення про тьюторську діяльність (рис. 4).

Ступінь школи, в якій Ви викладаєте?
66 відповідей

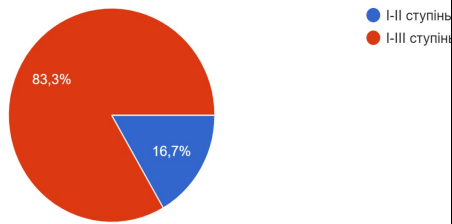

Рис. 3. «Ступінь школи, в якій Ви викладаєте?»

Чи маєте Ви уявлення про тьюторську діяльність?
66 відповідей

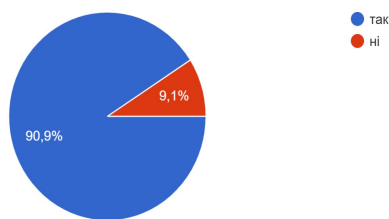

Рис. 4. «Чи маєте Ви уявлення про тьюторську діяльність?»

Проте подальші запитання анкети дозволили констатувати, що таке уявлення у більшості випадків є поверховим і не повним. Так респонденти зазначали, що тьюторська діяльність полягає у «навчанні вчитися»; «наставництві»; «навчанні»; «розкритті в учнів їхнього внутрішнього потенціалу»; «репетиторстві»; «допомозі краще пізнати себе, свої інтереси»;

«допомозі дітям краще освоїти матеріал або при потребі вивчити його поглиблено»; «розкритті свого потенціалу»; «розкритті в учнів їхнього внутрішнього потенціалу»; «супроводі особистісно-професійного розвитку учня»; «співпраці з дитиною»; «відкритті в дитині індивідуальності і допомозі розвитку її здібностей»; «допомозі вчителя учневі, який недостатньо зрозумів матеріал, у приверненні більшої уваги слабшим учням»; «наставницька діяльність, яка допомагає не тільки засвоїти матеріал учням, але й грамотно розставити пріоритети та зрозуміти свої інтереси»; «допомозі учневі краще зрозуміти свої інтереси, грамотно розставити пріоритети, обрати спеціальність та навчитися вчитися». А тьютор це: «особа, яка веде групові і індивідуальні заняття»; «особа яка веде індивідуальні заняття»; «людина, яка допомагає зрозуміти дитині в якому напрямку їй рухатися, тобто підштовхує її»; «викладач-консультант контролює освітній процес у дистанційній формі й виконує одночасно функції викладача, консультанта й організатора цього процесу»; «викладач-консультант контролює освітній процес у дистанційній формі й виконує одночасно функції викладача, консультанта й організатора цього процесу».

Цей висновок підтверджується результатами відповідей респондентів на наступне запитання анкети, що полягало у з'ясуванні їх уявлень про роль тьютора. Переважна більшість опитуваних учителів (68,2 %) вважають, що тьютор є репетитором. Невелика різниця опитуваних (63,6 % та 62,1%), вважають, що тьютор є розробником індивідуальної програми навчання особи та спеціалістом з надання додаткових освітніх послуг (рис. 5).

Як Ви розумієте роль тьютора? Це...(можна обрати кілька варіантів)

66 відповідей

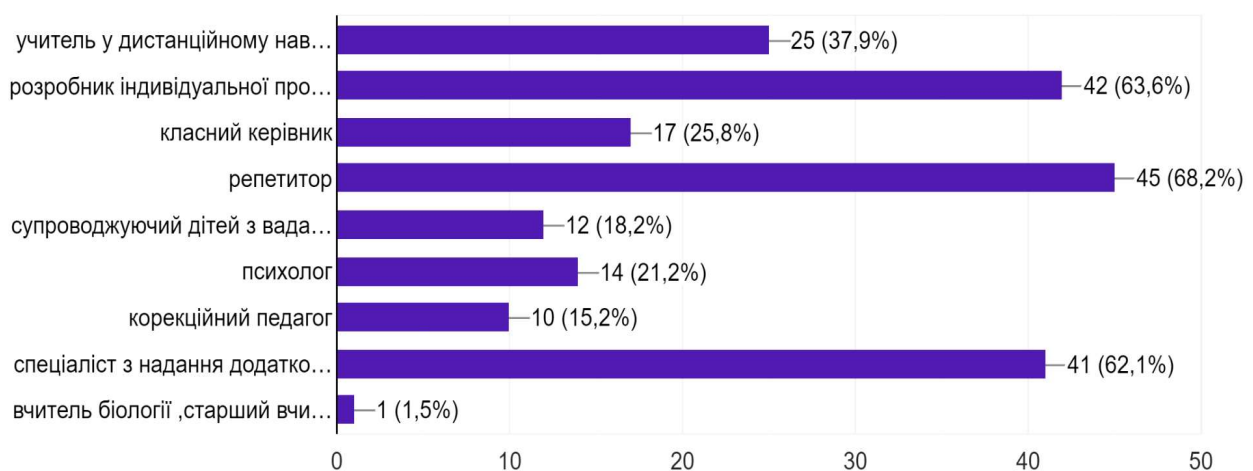

Рис. 5. «Як Ви розумієте роль тьютора?»

Трохи більше половини опитаних вчителів вказали, що мали уявлення про тьюторську діяльність під час навчання у закладі вищої освіти (рис. 6).

Чи отримали Ви уявлення про тьюторську діяльність під час навчання у закладі вищої освіти?
66 відповідей

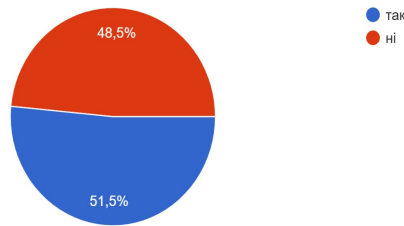

Рис. 6. «Чи отримали Ви уявлення про тьюторську діяльність під час навчання у закладі вищої освіти?»

Підтвердженням цього є наступне питання, з якого 66,7 % вчителів про «тьюторство» дізналися зі ЗМІ та соціальних мереж. І тільки 21 та 27 вчителів,

відповідно, дізналися про «тьюторство» на методичних семінарах та на курсах підвищення кваліфікації (рис. 7).

З яких джерел отримали Ви уявлення про тьюторську діяльність іншим чином?
66 відповідей

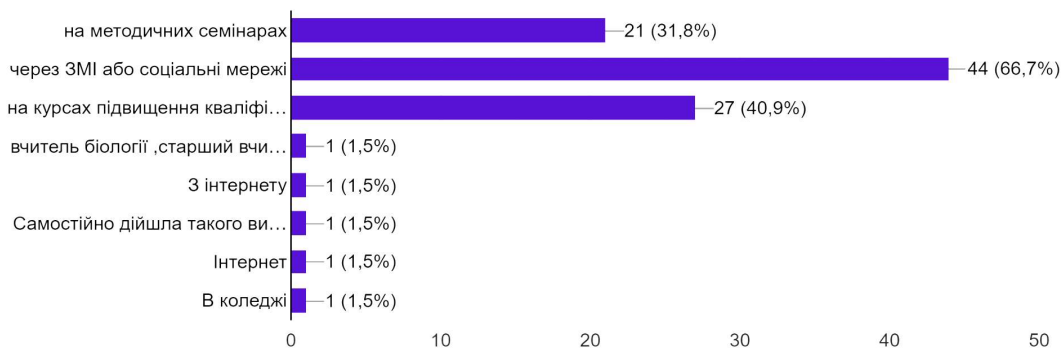

Рис. 7. «З яких джерел отримали ви уявлення про тьюторську діяльність іншим чином?»

У зв'язку із цим нами було поставлено запитання щодо необхідності впровадження спеціальної підготовки майбутніх учителів до тьюторської діяльності. 95,5 % опитуваних зазначили про доцільність здійснення такої підготовки у закладах вищої освіти (рис.8).

Чи вважаєте Ви за потрібне здійснення підготовки майбутніх учителів до тьюторської діяльності?
66 відповідей

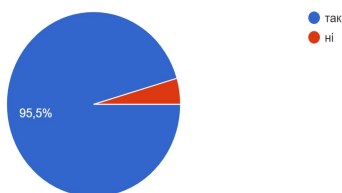

Рис. 8. «Чи вважаєте Ви за потрібне здійснення підготовки майбутніх вчителів до тьюторської діяльності?»

На запитання про можливість впевнено здійснювати тьюторську діяльність за умови отримання належної підготовки переважна більшість учителів (56,1 %) відповіли ствердно (рис. 9). 97,6 % опитаних здійснювали б тьюторську діяльність маючи для цього належну підготовку (рис. 10).

Чи змогли б Ви зараз здійснювати впевнено тьюторську діяльність?
66 відповідей

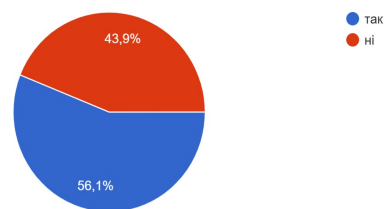

Рис. 9. «Чи змогли б ви зараз здійснювати впевнено тьюторську діяльність?»

Якщо на попереднє запитання Ви відповіли «Ні», то дайте відповідь на таке запитання: Чи змогли б Ви впевнено здійснювати зараз тьютор...ність, якщо б отримали належну підготовку?
41 відповідей

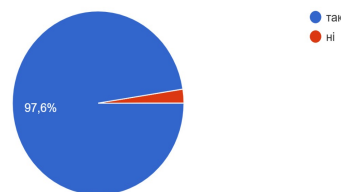

Рис. 10. «Якщо на попереднє запитання Ви відповіли «Ні», то дайте відповідь на таке запитання: Чи змогли б Ви впевнено здійснювати зараз тьюторську діяльність, якщо б отримали належну підготовку?»

У зв'язку із поширенням у суспільстві думки щодо зниження якості освіти і частого «відставання» учнів від програми, що є одним із рушіїв розвитку тьюторського руху, в опитувальнику було поставлене запитання щодо того, чи випадки відставання учнів від шкільної програми нині є частішими ніж 5–10 років тому назад. У результаті більшість опитованих учителів (62,1 %) підтвердили цю думку, спираючись на свій досвід і практику. 93,9 % учителів зазначили, що такі діти потребували додаткових індивідуальних занять. 90,9 % з них надавали таку допомогу дітям, які не встигали засвоїти навчальну програму (див. рис. 11-14).

Чи були випадки у Вашій практиці, коли діти відставали від програми?
66 відповідей

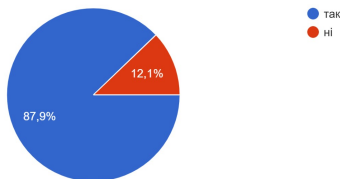

Рис. 11. «Чи були випадки у Вашій практиці, коли діти відставали від програми?»

Чи такі випадки сьогодні частіше ніж 5 (10) років тому?
66 відповідей

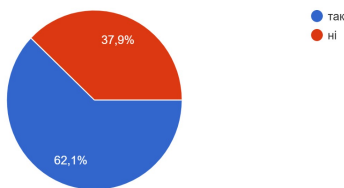

Рис. 12. «Чи такі випадки сьогодні частіше ніж 5 (10) років тому?»

Чи потребували ці діти додаткових занять?
66 відповідей

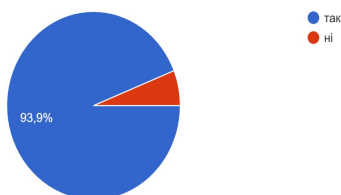

Рис. 13. «Чи потребували ці діти додаткових занять?»

Чи надавали Ви їм таку підтримку?
66 відповідей

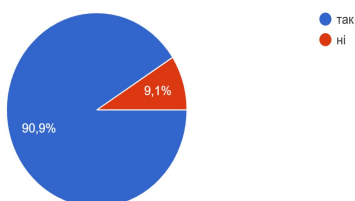

Рис. 14. «Чи надавали Ви їм таку підтримку?»

47% опитаних готові безоплатно займалися додатково з відстаючими учнями. Серед причин такої готовності вони визначили внутрішню потребу в здійсненні такої роботи з учнями («Треба!», «щоб підтягнути учня», «щоб учень

отримав належну підготовку», «щоб наздогнати матеріал»), вирівнювання учня у навчанні і підвищення якості навчання («щоб знання дітей відповідали віковим нормам», «щоб покращити їх якість знань»), співчуття до дітей («шкода їх»), занедбаність дітей батьками («батьки не приділяли належної уваги») (рис. 15).

Деякі респонденти зазначають, що здійснювали б додаткові заняття з дітьми, які потребують індивідуального підходу, за умови «відповідної оплати», «як це буде фінансуватися», «компенсації годин або грошової компенсації» або «не частих занять» (рис. 16).

Як Ви вважаєте, чи можливо здійснювати індивідуальний підхід у класі?
66 відповідей

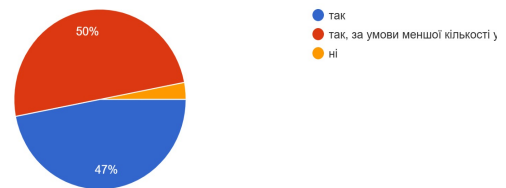

Рис. 15. «Як Ви вважаєте, чи можливо здійснювати індивідуальний підхід у класі?»

Як Ви вважаєте, чи можете Ви відвести час на додаткові заняття з дітьми, що потребують індивідуального підходу?
66 відповідей

Рис. 16. «Як Ви вважаєте, чи можете Ви відвести час на додаткові заняття з дітьми, що потребують індивідуального підходу?»

Організовуючи підтримку учнів, вчитель може проводити різноманітні заходи:

- спонукати учнів до самостійного опанування навчального матеріалу, коригування своїх дій, брати участь в обговоренні, пошуку шляхів і методів залучення їх до роботи;
- організовувати індивідуальну виховну роботу, контролювати і допомагати в процесі досягнення навчальної мети;
- створювати відповідне інтелектуально-емоційне середовище, атмосферу психологічної підтримки, яка сприяє індивідуальним освітнім інтересам, взаєморозумінню та консенсусу;
- консультувати для досягнення поставлених цілей та особистісного зростання, активного навчання, спрямованого на розвиток компетенції, розробки та впровадження індивідуальних освітніх стратегій і програм (рис. 17-18).

У результаті опитування було з'ясовано, що вчителі достатньо уваги приділяють плануванню індивідуальної освітньої програми учня. Понад 45 % впевнено зазначили, що вони здійснюють таку роботу.

На Вашу думку, краще індивідуальні заняття проводити вчителю чи педагогу, що не працює у школі, в якій навчається дитина?
66 відповідей

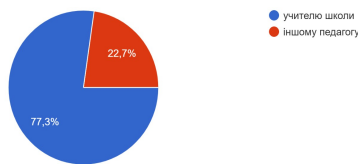

Рис. 17. «На Вашу думку, краще індивідуальні заняття проводити вчителю чи педагогу, що не працює у школі, в якій навчається дитина».

Чи допомагаєте Ви учням у плануванні та супроводі індивідуальної освітньої програми?
66 відповідей

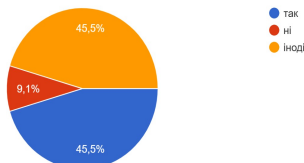

Рис. 18. «Чи допомагаєте Ви учням у плануванні та супроводі індивідуальної освітньої програми?»

97 % учителів здійснюють спеціальні заходи з метою формування в учнів мотивації до навчання (позаурочні заходи, бесіди, приклади) (рис. 19-21).

Чи здійснюєте Ви спеціальні заходи на формування в учнів мотивації до навчання (позаурочні заходи, бесіди, приклади)?
66 відповідей

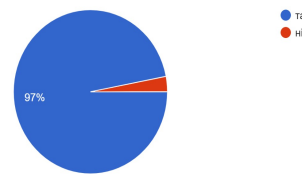

Рис. 19. «Чи здійснюєте Ви спеціальні заходи на формування в учнів мотивації до навчання (позаурочні заходи, бесіди, приклади)?»

Чи допомагаєте Ви учням у плануванні індивідуальної освітньої траєкторії?
66 відповідей

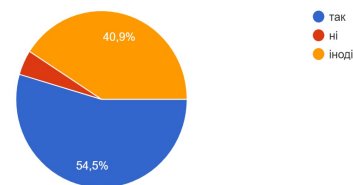

Рис. 20. «Чи допомагаєте Ви учням у плануванні індивідуальної освітньої траєкторії?»

Чи здійснюєте Ви спеціальні заходи для діагностики особистих якостей учнів і надалі враховуєте їх результати у процесі викладання предметів? Який вони носять характер?
66 відповідей

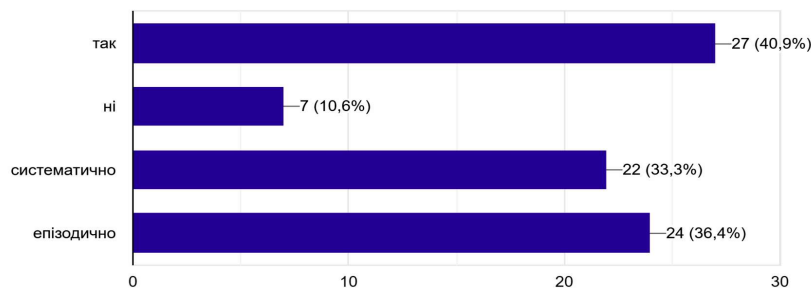

Рис. 21. Чи здійснюєте Ви спеціальні заходи для діагностики особистих якостей учнів і надалі враховуєте їх результати у процесі викладання предметів? Який вони носять характер?

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму.

Отже, у результаті опитування учителів можна зробити такі висновки: більшість учителів мають не повне уявлення про сутність тьюторської діяльності; переважна кількість опитованих вчителів вважають, що потрібно впроваджувати спеціальну підготовку до тьюторської діяльності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти; в умовах шкільної освіти вчителям важко здійснювати індивідуалізацію освіти через велику кількість учнів у класі, недостатність відповідної підготовки та не можливість відведення часу для індивідуальної роботи з кожним учнем.

Тьюторська діяльність в умовах інституційних змін стає унікальним механізмом індивідуалізації та персоналізації навчання. Саме тьюторство допомагає становленню суб'єктності та активної життєвої позиції здобувача освіти, свободи та права вибору. Тьюторська діяльність спрямована на супровід процесу розробки та реалізації індивідуальної

освітньої траєкторії. Практика показує, що потрібно розширити види діяльності тьютора, включаючи виховання, наставництво та навчання. Таким чином, існує об'єктивна потреба системи освіти у викладачах, які мають компетенції тьюторського супроводу, проте має місце недостатність розробки науково обґрунтованих підходів та технологій професійної підготовки тьюторів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Бойко А. М. Тьюторство як засіб задоволення освітніх потреб, країни і суспільства. *Педагогічні науки*. 2010. Вип. 1. С. 4–11.
- Громовий В. Індивідуальний педагогічний супровід учнів. URL: <http://osvita.ua/school/method/upbring/1240>.
- Дем'яненко Н. М. Історичні витоки і сучасна модифікація тьюторства у вищій школі України. *Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології"*. 2007. №2 (дод. 1). Т. 1. С. 30–33.
- Іващенко М. В. Мультимедійні засоби формування компетентності майбутнього тьютора. *Педагогічні науки*:

теорія, історія, інноваційні технології: Науковий журнал Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка. 2009. Т. 1. С. 203–210.

5. Ємчук Т. В., Заячук М. Д. Особливості формування лідерських якостей у студентів географічних факультетів. Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022. Випуск 207. С. 394–401.

6. Ємчук Т.В., Чубрей О. С. Формування лідерських якостей здобувачів освіти у виховному процесі закладів загальної середньої освіти. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022. Випуск 206. С. 121–126.

7. Осадча К. П. Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів до тьюторської діяльності. *Вісник Кременчуцького Національного університету імені Михайла Остроградського*. Кременчук, 2019. Вип. 3 (116). С. 25–33.

8. Осадча К. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх вчителів до тьюторської діяльності. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, 2020.

9. Словник української мови : в 11 т. Київ. Наукова думка Т. 9. С. 850.

10. Сучану А. К. Формування ціннісно-сислової готовності до тьюторської діяльності у магістрів гуманітарних спеціальностей : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2016. 266 с.

REFERENCES

1. Boiko, A. M. (2010). Tutorstvo yak zasib zadovolennia osvitnikh potreb, krainy i suspilstva [Tutoring as a means of meeting educational needs, country, and society]. *Pedahohichni nauky*. Vyp. 1. S. 4–11. [in Ukrainian]

2. Hromovi, V. Indyvidualnyi pedahohichniy suprovid uchniv [Individual pedagogical support of students]. URL: <http://osvita.ua/school/method/upbring/1240> [in Ukrainian]

3. Demianenko, N. M. (2007). Istorychni vytyky i suchasna modifykatsiia tiutorstva u vyshchii shkoli Ukrainy [Historical origins and contemporary modification of tutoring in higher education institutions in Ukraine]. *Tematychnyi vypusk "Pedahohika vyshchoi shkoly: metodolohiia, teoriia, tekhnolohii"*. №2 (dod. 1). Т. 1. S. 30–33. [in Ukrainian]

4. Ivashchenko, M. V. (2009). Multymediini zasoby formuvannia kompetentnosti maibutnoho tiutora [Multimedia tools for forming future tutors' competency]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii: Naukovyi zhurnal Sumskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu im. A.S. Makarenka*. Т. 1. S. 203–210. [in Ukrainian]

5. Yemchuk, T.V., Zaiachuk, M. D. (2022). Osoblyvosti formuvannia liderskykh yakosteï u studentiv heohrafichnykh fakultetiv [Features of developing leadership qualities in students of geographical faculties.]. *Naukovi zapysky. Seriiia : Pedahohichni nauky. Kropyvnytskyi : Tsentralnoukrainskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Volodymyra Vynnychenka*, Vypusk 207. S. 394–401. [in Ukrainian]

6. Yemchuk, T. V., Chubrei, O. S. (2022). Formuvannia liderskykh yakosteï zdobuvachiv osvity u vykhovnomu protsesi zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Formation of leadership qualities of education seekers in the educational process of institutions of general secondary education]. *Naukovi zapysky. Seriiia: Pedahohichni nauky. Kropyvnytskyi: Tsentralnoukrainskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Volodymyra Vynnychenka.*, Vypusk 206. S. 121–126. [in Ukrainian]

7. Osadcha, K. P. (2019). Kontseptualni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv do tiutorskoi diialnosti [Conceptual principles of preparing future teachers for tutoring activities]. *Visnyk Kremenchutskoho Natsionalnoho universytetu imeni Mykhaila Ostrohradskoho*. Kremenchuk. Vyp. 3 (116). S. 25–33. [in Ukrainian]

8. Osadcha, K. P. (2020). Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh vchyteliv do tiutorskoi diialnosti [Theoretical and methodological foundations of professional training for future teachers in tutoring activities]. *Dysertatsiia na zdobuttia naukovoï stupenia doktora pedahohichnykh nauk za spetsialnistiu 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Melitopolskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Bohdana Khmelnytskoho, Melitopol.* [in Ukrainian]

9. *Slovyk ukraïnskoi movy* [Ukrainian language dictionary] : v 11 t. Kyiv. Naukova dumka Т. 9. S. 850. [in Ukrainian]

10. Suchanu, A. K. (2016). Formuvannia tsinnisno-smyslovoi hotovnosti do tiutorskoi diialnosti u mahistriv humanitarnykh spetsialnostei [Formation of value-oriented readiness for tutoring activities in humanities master's students.] : dys... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kirovohrad, 266 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЄМЧУК Тетяна Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент, асистент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: освіта; вища освіта.

РУДЕНКО Валерій Петрович – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Наукові інтереси: економічна географія, географія природно-ресурсного потенціалу

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

YEMCHUK Tetiana Volodymyrivna – Candidate of Geographical Sciences of the Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University. Associate Professor of the Department of economical geography and ecological management.

Scientific interests: Education; Higher Education.

RUDEENKO Valeriy Petrovych, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of the Department of Economic Geography and Environmental Management.

Scientific interests: Economic Geography, Geography of Natural-resource potential.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024 р.

УДК 376.091.3-056.36:91

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-141-146

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна –

здобувач кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-8924>
e-mail: nberezenko29@gmail.com

НАГОРНА Олена Василівна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8045-1260>
e-mail: len.lex.kir7@gmail.com

КОРЕКЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ В УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Вивчення географії передбачає активне функціонування вищих психічних процесів: мислення, уваги, пам'яті, уяви тощо. Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених показало, що систематичне використання спеціальних прийомів роботи, спрямованих на корекцію і подальший розвиток цих процесів дають позитивні результати. Перспективу нашого дослідження вбачаємо у розробці та впровадженні у навчання учнів з ІІІ новітніх корекційно спрямованих засобів навчання з географії з друкованою основою.

Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні характеризується освітніми інноваціями, спрямованими на збереження досягнень минулого і, водночас, на модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики. Педагогічна система базується на інноваційній діяльності, формуванні і розвитку загальнолюдських цінностей, розвитку потенційних можливостей учасників навчально-виховного процесу, самореалізації особистості. Нагальна необхідність врахування сприйняття учнів, допоможуть розпізнати в кожному школяреві його індивідуальні особливості та допоможе дитині швидко сприймати навчальний матеріал як йому зручно, і на цій основі виховувати у нього прагнення до пізнання та набуття різних видів компетентностей. Системне використання інтерактивних методів є актуальним для сучасної освіти, та виступає ґрунтовною складовою у формуванні компетентної особистості учня як громадянина демократичного суспільства.

Головним завданням роботи спеціальної школи визначено педагогічну корекцію інтелектуальних порушень у школярів. Ефективність педагогічної корекції на уроках географії залежить від врахування стану інтелектуального розвитку дітей, властивих їм індивідуально-типологічних особливостей, дотримання індивідуального підходу та виховання інтересу до уроків географії. Такий підхід забезпечить виконання спеціальною школою основного завдання щодо роботи з учнями з інтелектуальними порушеннями.

У статті наголошується, що порушення вищих форм пізнавальної діяльності у школярів з інтелектуальною недостатністю призводять до значних труднощів при оволодінні навчальним матеріалом. Спеціальна школа - це навчальний заклад, який розрахований на інтелектуальний потенціал цих учнів і навчання в якому дає їм можливість після закінчення адаптуватись до життя в суспільстві. Враховуючи труднощі оволодіння ними знаннями, об'єм навчальною матеріалу зменшений порівняно з загальноосвітньою школою.

Ключові слова: спеціальна освіта, корекція, географія, учні з інтелектуальними порушеннями, пізнавальна діяльність, освітній процес.

ZAVITRENKO Dolores Zhoraivna–

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Education and Human Health of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

BEREZENKO Natalia Olegivna –

is a Post-Graduate Student of the Department of Pedagogy and Educational Management of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-8924>
e-mail: nberezenko29@gmail.com

NAHORNA Olena Vasylivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, senior teacher of the Department of Special Education and Human Health
of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8045-1260>
e-mail: len.lex.kir7@gmail.com

CORRECTION OF INTELLECTUAL VIOLATIONS IN THE PUPILS OF THE SPECIAL SCHOOL AT THE LESSONS OF GEOGRAPHY

The study of geography involves the active functioning of higher mental processes: thinking, attention, memory, imagination, etc. The study of domestic and foreign scientists showed that the systematic use of special work methods aimed at the correction and further development of these processes yield positive results. We see the perspective of our research in the development and implementation of the latest correction-oriented teaching aids in geography with a printed basis in the education of students from IP.

The current stage of the development of the education system in Ukraine is characterized by educational innovations aimed at preserving the achievements of the past and, at the same time, at modernizing the education system in accordance with the requirements of the times, the latest achievements of science, culture and social practice. The pedagogical system is based on innovative activities, the formation and development of universal values, the development of the potential opportunities of the participants in the educational process, and the self-realization of the individual.

The urgent need to take into account the perception of students will help to recognize the individual characteristics of each student and will help the child to quickly perceive the educational material as it is convenient for him, and on this basis to nurture in him the desire for knowledge and the acquisition of various types of competences. The systematic use of interactive methods is relevant for modern education, and acts as a fundamental component in the formation of a competent personality of a student as a citizen of a democratic society.

The main task of the work of the special school is the pedagogical correction of intellectual disorders in schoolchildren. The effectiveness of pedagogical correction in geography lessons depends on taking into account the state of intellectual development of children, their individual and typological features, observing an individual approach and fostering interest in geography lessons. This approach will ensure that the special school fulfills the main task of working with students with intellectual disabilities.

The article emphasizes that violations of higher forms of cognitive activity in schoolchildren with intellectual disabilities lead to significant difficulties in mastering educational material. A special school is an educational institution that is designed for the intellectual potential of these students and the training in which gives them the opportunity to adapt to life in society after graduation. Taking into account the difficulty of mastering their knowledge, the amount of educational material is reduced compared to a comprehensive school.

Key words: special education, correction, geography, students with intellectual disabilities, cognitive activity, educational process.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Система здобуття базової середньої освіти в Україні передбачає оволодіння ключовими компетентностями (вільне володіння державною мовою, інноваційність, навчання впродовж життя тощо) та наскрізними вміннями (висловлювати власну думку, читати з розумінням, приймати рішення та ін.). За таким же стандартом здобувають освіту учні з особливими освітніми потребами, зокрема діти з інтелектуальними порушеннями (далі – діти з ІП). Але їхнє навчання містить й корекційно-розвитковий складник, який передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію порушень. Тому, зміст навчальних програм з предметів стає інструментом для здійснення такої роботи. Уроки географії відіграють велику роль у всебічному розвитку учнів з ІП, їхньому вихованні. Вивчення корекційних можливостей уроків є актуальним й дотепер. Адже, науково-методичне забезпечення географії постійно оновлюється, розробляються нові програми, підручники, засоби навчання, удосконалюється методика викладання. З огляду на це, важливо визначити вплив та корекційну значущість уроків географії.

Особливості психофізичного розвитку дітей з ІП обумовлюють корекційну спрямованість занять з формування елементарних географічних уявлень. Зазвичай, у дітей з інтелектуальною недостатністю виявляється недорозвинення наочних форм мислення. Це обмежує збагачення наявного досвіду новими знаннями, а також ускладнює засвоєння

навчального матеріалу. Отже, у процесі навчання дітей у спеціальному закладі доцільно проводити корекційну роботу з формування наочно-дійового мислення. Саме практичні вправи і завдання з формування елементарних уявлень мають достатній потенціал у цьому напрямі.

діяльність, емоційно-вольову сферу, мовлення та особистість дітей з ООП.

Мета статті: здійснити теоретичне узагальнення корекційних можливостей уроків географії для розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на величезний науково-методичний доробок, вчені продовжують досліджувати географію у різних аспектах. Зокрема, у загальній методиці навчання питанням методичного забезпечення географічної освіти присвячені праці Л. Вішнікіної, Й. Гілецького, С. Коберніка, Р. Коваленка, В. Самойленко, О. Скуратович, О. Топузова, Г. Уварова, тощо. Предмет географії розкрито у працях А. Гетнера, А. Григор'єва, А. Гумбольта. Упровадженню компетентнісного підходу у навчанні географії присвячені роботи Л. Вішнікіної, Т. Гільберг, В. Дронова, Л. Зеленської, Л. Покась, В. Самойленка, О. Тімець, О. Топузова, Г. Уварової та ін. У спеціальній методиці навчання географії учнів з ІП питанням навчально-методичного забезпечення географічної освіти присвячені праці Ю. Галецької, О. Головатої, Л. Дробот, С. Дубовського, Т. Скиби, В. Липи,

Л. Одинченко, Т. Пороцької, В. Синьова та ін. Корекційну спрямованість географії дослідили: І. Кабелко, М. Кузнецова, Т. Пороцька, В. Ликій, О. Липецька, В. Синьова та ін. Проте, актуальності тема не втратила й досі, практики й науковці постійно перебувають у пошуках методів та засобів корекційного впливу на пізнавальну

Виклад основного матеріалу дослідження. Засвоєння географічного матеріалу є спеціально організованим, чітко розпланованим і керованим процесом взаємодії між учителем і учнями з метою досягнення результатів, визначених відповідними державними нормативно-правовими документами у галузі освіти (державними стандартами, освітніми програмами тощо).

Загальна мета географічної освіти в спеціальній загальноосвітній школі для дітей з вадами інтелекту – формування в учнів комплексного узагальнюючого уявлення про Землю як планету; розуміння природничо-географічних і соціально-економічних процесів; формування географічної культури; виховання патріотизму та любові до рідного краю, Батьківщини. Основними освітніми завданнями курсу географії України в 9 класі спеціальної

школи є поглиблення і узагальнення теоретичних знань з фізичної географії; формування фізико-географічних знань учнів про природні умови і природні ресурси України, їх комплексне і раціональне використання; економіко-географічне положення України; природо-ресурсний потенціал розвитку господарства держави; демографічні проблеми населення України; галузеву структуру народного господарства України; розвиток та розміщення провідних галузей та міжгалузевих комплексів; формування картографічної грамотності і культури школярів; вироблення в учнів умінь практично застосовувати здобуті географічні знання, користуватися джерелами географічної інформації.

Географія – це єдиний навчальний предмет у загальноосвітній школі, який допомагає особистості учня навчитися комплексно аналізувати, моделювати і прогнозувати як природні, так і соціально-політичні явища на трьох рівнях узагальнення: локальному, регіональному і глобальному [9].

Поєднує наукові та предметні знання, що є основою розвитку когнітивної сфери особистості, формування в учнів системи сучасних об'єднаних знань про планету Земля та її зв'язки з Космосом, місце людини та суспільства в складній системі природних і соціальних зв'язків, місце особистості в історико-географічному контексті. Навчальний предмет забезпечує формування в учнів наукової картини світу на міжпредметному рівні, а також є умовою для формування умінь досліджувати її. Формування географічної компетентності на тлі уточнення і поглиблення загальногеографічних знань, умінь і навичок, формування власної системи наукових суджень та ціннісних орієнтирів відбувається під час вивчення географії країни проживання. Вивчення учнями географічних явищ, процесів, закономірностей на рівні місця проживання та України дозволяє зрозуміти їх

динаміку і створює умови для критичного і обгрунтованого їх аналізу і порівняння. Для реалізації цієї мети потрібно забезпечити вчасне наукове оновлення інформації про країну, відповідним чином організувати зміст навчання на уроках географії України та підібрати ефективні методи навчання [8].

Особливість географії полягає в її природно-суспільному змісті, тому що курс об'єднує природні та суспільні елементи наукових знань. Сучасна географія вивчає просторово-часові взаємозв'язки та взаємодії в географічній дійсності, є цілісною системою «людина – природа – економіка – навколишнє середовище» [3].

Процес навчання географії України з урахуванням вікових інтелектуальних та психологічних особливостей має сприяти не лише формуванню географічної картини світу України, а й вихованню патріотизму, толерантності, що є нині дуже актуальним. Географічна освіта є невід'ємною частиною загальної системи навчання, спрямованої допомогти учням краще зрозуміти особливості просторових взаємозв'язків на земній поверхні, характер освоєння географічної оболонки людиною, усвідомити велике розмаїття і цілісність природи Землі в межах географічної оболонки та водночас осмислити єдність і вразливість природних об'єктів, залежність їх від дій людського суспільства, озброєного сучасними технічними та технологічними засобами впливу на навколишнє середовище. Формуючи географічне уявлення про світ як обов'язкову складову загальнонаукової картини світу, вчителі географії навчають учнів основної школи комплексно розглядати природу, населення і господарство, усвідомлювати особисту відповідальність і причетність до змін природних комплексів і географічних об'єктів [2].

Відзначають, що навчальна програма з географії передбачає розвиток творчої, високо освіченої та конкурентоспроможної особистості, тому застосування творчих завдань у комфортно створених умовах у процесі здобуття знань є основою для становлення такого учня. А гарантією його високого кваліфікаційного рівня є вміння застосовувати набуті за період навчання в школі знання в життєвих реаліях, що були розвинені в процесі формування пізнавальних умінь як під час навчального процесу, так і в позаурочний час.

Пріоритетну роль географічному матеріалу, що має велике значення у здійсненні проблемного навчання та самостійної роботи учнів у формуванні пізнавального інтересу, шляхів забезпечення єдності, ролі природоохоронної поведінки і краєзнавства, групових форм навчання та дидактичних ігор як умов формування інтересів учнів у навчальній і виховній діяльності. Тому й не дивно, що використання нетрадиційних методів навчання призводить до активізації пізнавальної діяльності на уроках, збагачує, систематизує і закріплює знання, сприяє до їх усвідомленого застосування, мотивує до навчання в цілому. Учень стає активним, зацікавленим, рівним учасником освітнього процесу. У нього відбувається відхід від стереотипного мислення та дій, що дозволяє розвинути раціональне прагнення до знань. Така

робота на уроці й у позаурочний час має велике освітнє, виховнє, розвиваюче значення, а також дозволяє здійснювати компетентісно-орієнтований підхід. При застосуванні нетрадиційних методів і прийомів навчання у дітей розвивається образне, логічне мислення. Використання нетрадиційних підходів у викладанні географії є вагомим засобом у формуванні мотиваційної особистості, яка буде прагнути здобути знання задля успішного майбутнього та гуманного відношення до всього живого.

Особливість географії як шкільного предмета полягає у тому, що закономірною умовою її засвоєння є наявність в учнів умінь використовувати різноманітні джерела інформації: текстові, картографічні, статистичні тощо. Оволодіти такими вміннями можливо лише у процесі виконання практичних завдань. Учні використовують різноманітні засоби навчання, вчаться за їх допомогою отримувати нові знання й закріплювати їх у навички. Практичні завдання передусім скеровані на формування вмінь і навичок розробляти й аналізувати моделі географічних об'єктів і процесів, вести обрахунки їхніх кількісних показників [1].

Географічний матеріал має багато можливостей не лише у засвоєнні знань, а й корекції порушень. Зупинимося на цьому детальніше.

Загальною метою вивчення географії як навчального предмету у спеціальній школі для дітей з ІІ є формування в учнів елементарних географічних знань про природу, населення і господарство свого краю, України та зарубіжних країн; розкриття взаємодії людини і природи, взаємозв'язків і відношень між природними і суспільними явищами для забезпечення повноцінного функціонування особистості в оточуючому світі [7].

Освітній процес з географії для дітей з інтелектуальними порушеннями відбувається за новими програмами, побудованими з урахуванням потреб сучасного суспільства, яке залежить від глибокого й правильного вибору методів навчання, що в свою чергу викликає необхідність використання різних джерел знань з предмету. При цьому виникає проблема відбору та використання таких засобів навчання, які будуть максимально відповідати вимогам особистісно-орієнтованого навчання та розширювати інтелектуальний потенціал учнів.

Аналіз навчальної програми з географії для учнів з ІІ показав, що мета дисципліни реалізується через розв'язання корекційно-розвиткових завдань:

- формування елементарних географічних уявлень і понять про природу, населення та господарство різних територій;

- засвоєння учнями географічної термінології, необхідної для розуміння сучасної інформації і використання у повсякденному житті;

- формування умінь практично застосовувати здобуті знання, користуватися джерелами географічної інформації;

- розвиток розумових здібностей учнів, зв'язного мовлення, емоційно-вольової сфери, пізнавального інтересу в процесі географічних спостережень, розв'язання конкретних практичних завдань різного характеру, самостійного набуття нових знань;

- сприяння національно-патриотичному, екологічному, морально-етичному, естетичному вихованню.

Знайомлення учнів із новими, невідомими об'єктами й явищами природи на уроках географії відбувається у безупинному порівнянні їхніх ознак і властивостей з відповідними об'єктами навколишнього середовища. Разом з тим є і зворотнє явище: суттєво розширивши коло географічних уявлень і понять під час вивчення шкільних географічних курсів учні повертаються до краєзнавчого вивчення історії місцевості, природи, населення, господарства рідного краю [7].

Дослідження М. Кузнецової показали, грамотно організований корекційно-виховний процес забезпечує не лише більшу ефективність протікання та кінцевого результату навчальної роботи з географії в спеціальній школі й позитивно впливає на психічну та емоційно-вольову сферу учнів з ІІ.

У процесі вивчення географії учні з ІІ навчаються пізнавати природні явища в їхньому причинному зв'язку та постійній взаємодії, у них розвивається спостережливість, увага, пам'ять, абстрактне мислення, збагачується уява. Корекційний вплив зростає за умови використання диференційованого підходу до учнів, пред'явленням їм різних вимог до знань залежно від їх загального розвитку та індивідуальних можливостей засвоєння навчального матеріалу. Учні з ІІ необхідно більше уваги приділяти індивідуальному підходу, бажано домашнє і класнє завдання диференціювати за рівнем складності, за індивідуальними можливостями учнів, забезпечивши посилену практичну діяльність.

Вивчення географії передбачає активне функціонування таких найважливіших психічних процесів, як мислення, пам'ять, мова, уява, тощо. Використовуються спеціальні прийоми роботи, спрямовані на корекцію порушень і подальший розвиток цих процесів: складання характеристик досліджуваних об'єктів і місцевостей, умовні «подорожі» по карті, заповнення таблиць, схем, контурних карт тощо.

Зміст географічного матеріалу викликає у школярів з ІІ зацікавленість. Стійкий інтерес є сприятливою умовою для активізації уваги учнів, підвищення їхньої пізнавальної активності, продуктивності розумових операцій, кращого запам'ятовування матеріалу, допомагає формуванню цілеспрямованості та послідовності в навчальній діяльності.

Географія допомагає учням з ІІ створити географічний світогляд, стимулює в них інтерес до природного та соціального різноманіття, формує позитивне ставлення до навколишнього середовища. Завдяки дидактичним іграм, які використовуються на уроках, підвищується ефективність навчання та

його корекційна спрямованість. Ігри допомагають зосередити увагу, волю, учні допомагають один одному, перевіряють знання і водночас підвищують інтерес до географії як предмета [6].

В. Синьов зазначив, що формування у школярів системи елементарних, але правильних і чітких знань з географії, необхідних у подальшому для розуміння оперативної інформації господарського характеру є вагомим освітнім і практичним завданням курсу географії в цілому. Важливим корекційним завданням уроків географії є коригування уявлень учнів про об'єкти і явища природи, розширення їх запасу і систематизація. Особливу увагу слід звернути на розвиток просторових уявлень дітей, на формування навичок просторової орієнтації.

Вивчення географічної карти учнями з ІІІ, спрямоване не лишена запам'ятовування учнями розташування досліджуваних об'єктів, а також виконує корекційне значення: сприяє просторовому орієнтуванню розвитку в учнів з ІІІ. Корекційна значущість цього зростає при вивченні того регіону, в якому живуть учні. Збагачення словника учнів новими словами, термінами, виразами значною мірою допомагає їхньому мовленнєвому розвитку [8].

Для запам'ятовування значної кількості «географічної номенклатури», головним чином назв конкретних об'єктів, передбачається активне функціонування процесів пам'яті. Важливо забезпечити правильні умови для розвитку логічної пам'яті дітей з ІІІ на уроках географії, що досягається, зокрема, завданнями на встановлення різноманітних зв'язків між об'єктами, що вивчаються. Також одним із завдань корекційної роботи при навчанні географії школярів з ІІІ є розвиток їхнього логічного мислення.

Ефективність розв'язання саме цього завдання головним чином визначає власне успіх всього корекційного впливу. Абстрактне мислення учнів з ІІІ багато в чому розвивається завдяки поступовому переходу від конкретно-натуральної і образної наочності до символічної: мапи, плани, глобус, тощо.

Реалізуючи в процесі викладання такі важливі дидактичні принципи, як науковість навчання, свідомість і активність учнів, міцність засвоєння знань, необхідно проводити роботу з вивчення причинно-наслідкових залежностей між явищами природи. В. Синьов довів, що за правильної її організації у школярів формується системність знань і мислення, вони привчаються міркувати, робити висновки, доводити їхню правильність.

Недостатність географічних уявлень учнів з ІІІ значною мірою піддається корекції за дотримання певних педагогічних умов. Головними з них є активізація пізнавальної діяльності на уроках географії, різнобічність ознайомлення з географічними об'єктами, правильне поєднання різних наочних,

словесних і практичних засобів навчання. Практичні роботи і вправи для учнів відіграють важливу роль у формуванні в них географічних уявлень; особливо корисними є моделювання,

постановка нескладних дослідів, виготовлення макетів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, основними освітніми завданнями курсу географії спеціальної школи є формування фізико-географічних, соціально-економічних знань учнів у комплексному їх розумінні.

Головними компонентами навчально-методичного комплексу з курсу географії є навчальна програма та підручник. Зміст і структура діючої програми з географії забезпечує формування в розумово відсталих школярів знань про природні умови і ресурси України, їх комплексне і раціональне використання, економіко-географічне положення країни, галузеву структуру народного господарства; сприяє вихованню національної самосвідомості, набуттю навичок адаптації, розширює знання старшокласників з профорієнтації.

Аналіз літературних джерел з проблеми дослідження дозволяє нам зробити такі висновки:

- географія як предмет має цінне підґрунтя для розвитку учнів в цілому;

- науково-методичне забезпечення географії має різноманітний арсенал засобів, методів та прийомів для успішного засвоєння географічної інформації;

- уроки географії для учнів з ІІІ набувають не лише освітнього, а й виразного корекційно-розвивального значення;

- сприймання географічного матеріалу в учнів з ІІІ пов'язане із функціонуванням вищих психічних процесів, тому й завдання потрібно добирати з опорою не лише на рівень актуального, а й перспективного на зону найближчого розвитку;

- вчителю потрібно урізноманітнювати види діяльності на уроці з дітьми з ІІІ, а також застосувати такі засоби, які сприятимуть цілісному та адекватному засвоєнню програмового матеріалу;

- використовувати нестандартні уроки з метою активізації пізнавальної активності учнів з ІІІ під час освітнього процесу.

Це дасть можливість правильно організувати диференційований і індивідуальний підхід до дитини, визначити оптимальні шляхи і перспективи її розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ампілова Л. П., Шульженко Л. С., Шахов Ю. І. Диференціація географічної освіти та її органічний зв'язок з національною історією, мовою, культурою. Проблеми географічної освіти в Україні. Тез. доп./Ред. кол. П. Г. Шищенко /відп. ред./ та ін. Київ, 1993. С. 102–103.
2. В. О. Липа, Л. К. Одинченко Географія України. Підручник для 9 класу допоміжної школи. К.: Благовіст, 2004.
3. Зміст та корекційна спрямованість вивчення географії в допоміжній школі: Наук.-метод. посібник / Укл. В. О. Липа. К.: ІЗМН, 1996. С. 52 с
4. Програми з географії для 5-9 класів допоміжної школи. К., 2014.
5. Процик І. Г. Навчально-матеріальна база для вивчення шкільної географії. Метод. Рекомендації. Тернопіль, 2001. С. 68 с.
6. Проскурняк О. І., Коваленко В. С. Спеціальні методики викладання дисциплін природничо-географічного та історичного циклу : навч. метод. посіб. Харків : Стиль-Издат, 2017. 216 с.

7. Синёв В. Н., Стожок Л. С. Коррекционная работа на уроках географии и естествознания во вспомогательной школе. К.: Рад. школа, 1977.

8. Товстоган В. С. Основи географії зі спец методикою викладання: Навчально-методичні рекомендації до лабораторних занять. Херсон: ХДУ, 2004. 12 с.

9. Топузов О. М. Поняття розвитку самостійного творчого мислення в дидактиці географії. «Педагогіка і психологія», 1997, № 2 С. 43–48.

REFERENCES

1. Ampilova, L. P., Shulzhenko, L. S., Shakhov, Yu. I. (1993). Dyferentsiatsiia heohrafichnoi osvity ta yii orhanichniy zviazok z natsionalnoi istoriieiu, movoiu, kulturoiu. Problemy heohrafichnoi osvity v Ukraini. [Differentiation of geographic education and its organic connection with national history, language, and culture. Problems of geographic education in Ukraine]. Tez.dop./Red.kol. P. H. Shyshchenko /vidp.red/ ta in. Kyiv, S. 102–103. [in Ukrainian]

2. V. O. Lyra, L. K. Odyuchenko. (2004). Heohrafiia Ukrainy. Pidruchnyk dlia 9 klasu dopomizhnoi shkoly.[Geography of Ukraine. Textbook for the 9th grade of the auxiliary school]. K.: Blahovist. [in Ukrainian]

3. Zmist ta korektsiina spriamovanist vyvchennia heohrafiy v dopomizhnii shkoli: Nauk.-metod posibnyk. (1996). [The content and corrective focus of studying geography in an auxiliary school: Scientific method manual]. Ukl. V. O. Lyra. K.: IZMN, 52 s. [in Ukrainian]

4. Prohramy z heohrafiy dlia 5-9 klasiv dopomizhnoi shkoly. (2014). [Geography programs for 5-9 grades of secondary school]. K. [in Ukrainian]

5. Protsyk, I. H. (2001). Navchalno-materialna baza dlia vyvchennia shkilnoi heohrafiy.[Educational and material base for studying school geography.] Metod. Rekomendatsii. – Ternopil : SMT " Aston", 68 s. [in Ukrainian]

6. Proskurniak, O. I., Kovalenko, V. Y. (2017). Spetsialni metodyky vykladannia dystsyplin pryrodnycho-heohrafichnoho ta istorychnoho tsykladu [Special methods of teaching natural-geographical and historical cycle subjects] : navch. metod. posib. Kharkiv : Styl-Yzdat. 216 s. [in Ukrainian]

7. Synëv, V. N., Stozhok L. S. (1977). Korrektsionnaia rabota na urokakh heohrafiy y estestvoznaniia vo vspomohatelnoi shkole. [Corrective work in the lessons of geography and natural science in the auxiliary school]. K.: Rad. Shkola. [in Ukrainian]

8. Tovstohan, B. C. (2004). Osnovy heohrafiy zi spets metodykoiu vykladannia : Navchalno-metodychni rekomendatsii do laboratornykh zaniat [Basics of geography with special teaching methods: Educational and methodological

recommendations for laboratory classe]. Kherson : KhDU, 12 s. [in Ukrainian]

9. Topuzov, O. M. (1997). Poniattia rozvytku samostiinoho tvorchoho myslennia v dydaktytsi heohrafiy. «Pedahohika i psykholohiia» [The concept of the development of independent creative thinking in didactics of geography. "Pedagogy and psychology"], № 2. S.43–48. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАВИТРЕНКО Долорес Жораївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інклюзивний підхід при викладанні спеціальних методик.

БЕРЕЗЕНКО Наталія Олегівна – здобувач кафедри кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підручники для інклюзивної освіти, активні методи навчання в інклюзивній освіті.

НАГОРНА Олена Василівна - кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: спеціальна освіта, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, технології інклюзивного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAVITRENKO Dolores Zhoraiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: an inclusive approach in teaching special techniques.

BEREZENKO Natalia Olegivna – is a Post-Graduate Student of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: textbooks for inclusive education, active methods of learning in inclusive education.

NAHORNA Olena Vasylivna- Candidate of Pedagogical Sciences, senior teacher of the Department of Special Education and Human Health of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: special education, inclusive education, children with special educational needs, technologies of inclusive education.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2024 р.

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-146-151

КАБИШ Марина Юрївна –

кандидат філологічних наук,

докторантка Інституту професійної освіти НАПН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0454-6065>

e-mail: marinkabysh@gmail.com

ЦІЛІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ДИСЦИПЛІН ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Світовий та вітчизняний досвід свідчить, що принципові позитивні зміни в освітній системі нездійсненні доти, доки не відбувається адекватного підвищення якості професійної діяльності викладачів, що виявляється у їхній педагогічній майстерності. На всіх етапах розвитку освіти проблема формування та розвитку педагогічної майстерності була і залишається однією із ключових, тому що ефективність навчання та виховання підрастаючого покоління, підготовка фахівців перебуває у прямій залежності від готовності та здатності викладача виконувати свої педагогічні функції. У зв'язку з цим особлива увага зосереджена на проблемі розвитку педагогічної майстерності викладача. Актуальність досліджуваної проблеми потребує визначення її об'єктування цілей розвитку педагогічної майстерності викладача загалом освітніх дисциплін закладу професійної освіти. Високі соціальні вимоги до особистості викладача потребують від нього стратегічного мислення, бачення перспектив модернізації освітнього процесу, умінь ставити перед собою цілі і завдання та вчасно і ефективно їх досягати.

Мета статті – визначення й обґрунтування цілей розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти. У роботі розглянуто цілі як очікувані і проміжні результати дій викладача, охарактеризовано процес цілепокладання, проаналізовано певні вимоги до його здійснення. У результаті дослідження спроектовано ієрархію цілей розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

Доведено, що від спроектованого комплексу цілей і завдань залежить і зміст розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін. Природно, зазначений зміст виявляється через основні компоненти і функції педагогічної діяльності. Подальші наукові матеріали будуть присвячені проектуванню змісту розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти на основі охарактеризованого комплексу цілей.

Ключові слова: педагогічна майстерність; професійна освіта; загальноосвітні дисципліни; мета; ієрархія цілей; цілепокладання.

KABYSH Maryna Yuriyivna –
candidate of philological sciences,
doctoral student of the Institute of professional education of the
National academy of sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0454-6065>
e-mail: marinkabysh@gmail.com

AIMS OF DEVELOPING THE PEDAGOGICAL SKILLFULNESS OF GENERAL EDUCATION DISCIPLINES TEACHERS OF THE PROFESSIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

The world and Ukrainian experience shows that fundamentally positive changes in the educational system cannot be implemented until there is an adequate increase in the quality of teachers' professional activity which is manifested in their pedagogical skillfulness. At all the stages of the development of education, the problem of forming and developing the pedagogical skillfulness was and remains one of the key ones, because the effectiveness of educating the younger generation, training specialists is directly dependent on the readiness and ability of teachers to perform their pedagogical functions. In this regard, special attention is focused on the problem of developing the teachers' pedagogical skillfulness. The relevance of the researched problem requires defining and justifying the aims of developing the pedagogical skillfulness of general education disciplines teacher of the professional education institution. High social demands on the teacher's personality require strategic thinking, a vision of the prospects for the modernization of the educational process, the ability to set aims and objectives and achieve them in a timely and effective manner.

The purpose of the article is to define and justify the aims of developing the pedagogical skillfulness of general education disciplines teachers at the professional education institution. The work considers aims as expected and intermediate results of teachers' actions, characterizes the aim-setting process, and analyzes certain requirements for its implementation. As a result of the study, the aims hierarchy for developing the pedagogical skillfulness of general education disciplines teachers of the professional education institution was projected.

It was proved that the content of developing the pedagogical skillfulness of general education disciplines teachers depends on the projected set of aims and tasks. Naturally, the specified content was revealed through the main components and functions of the pedagogical activity. The further scientific materials will be devoted to the design of the content of developing the pedagogical skillfulness of general education disciplines teachers of the professional education institution on the basis of the characterized set of aims.

Key words: pedagogical skillfulness; professional education; general education disciplines; aim; aims hierarchy; setting aims.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна професійна освіта орієнтується на педагогічного працівника, який покликаний готувати конкурентоспроможних, професійно мобільних, висококваліфікованих робітників з високим творчим потенціалом, здатних до ефективної діяльності в різних сферах (виробничій, освітній, суспільній тощо). Саме тому цілеспрямований, неперервний розвиток педагогічної майстерності викладачів, зокрема загальноосвітніх дисциплін, в контексті поєднання можливостей формальної, неформальної та інформальної освіти є найактуальнішою проблемою сучасної професійної освіти. З іншого боку, високі соціальні вимоги до особистості викладача потребують від нього стратегічного мислення, бачення перспектив модернізації освітнього процесу, умінь ставити перед собою цілі і завдання та вчасно і ефективно їх досягати.

Не зайве вказати, що саме цілі є тими інструментальними засобами, що визначають зміст, методи та форми розвитку педагогічної діяльності викладачів, оскільки надають їй стратегічної організованості, особистісної усвідомленості та

продуктивності. Тому обґрунтування цілей є вкрай важливим, актуальним етапом розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти. Це спонукає більш детально розглянути питання сутності цілей, їх роль в розвитку педагогічної діяльності викладача, зміст процесу постановки цілей тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організації і методики обґрунтування цілей навчання, виховання чи розвитку особистості детально розглядається у працях М. Варій, І. Гриценка, С. Занюка, Б. Копильчака, В. Ортинського, Г. Романової, В. Семиченка та інших дослідників. Однак, на нашу думку, проблему визначення і обґрунтування цілей розвитку педагогічної майстерності педагога, зокрема викладача загальноосвітніх дисциплін, іще остаточно не вирішено.

Метою статті є визначення й обґрунтування цілей розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психологічному словнику мета (ціль) визначається як ідеальне уявлення результату, який має бути досягнутий в ході діяльності людини. Мета виконує вкрай важливу соціальну функцію: збуджує, активізує, спрямовує волю і активність особистості на реалізацію «... життєво важливих для неї дій, вчинків, поведінки, діяльності» [6, с. 209]. Отже, мета – це те, до чого прагне людина, задля чого вона живе, навчається, працює, чого вона намагається досягнути у своїй свідомій діяльності. Підтримуємо думки учених і у тому, що цілі діяльності завжди передбачають наявність мотивів діяльності [1; 7; 8]: без вектору «мотив-мета» свідомо діяльність не здійснюється. Зупинимо увагу на цьому аспекті більш докладно.

Отже, цілі як очікувані і проміжні результати дій викладача пов'язані з мотивами його педагогічної діяльності. Психологи визначають мотив (від лат. *moveo* – штовхаю, рухаю) як спонукальну причину дій і вчинків людини (те, що штовхає до дії) [6, с. 96]. У свою чергу, мотиви тісно пов'язані з потребами, які за своєю сутністю відображають нестаток людини в чомусь конкретному, а мотиви спонукають її діяти задля задоволення цієї потреби. Щоб зрозуміти психологічні механізми розвитку педагогічної діяльності (а відтак, і педагогічної майстерності) викладача, узагальнимо теоретичний пошук у вигляді таких положень психологічної теорії діяльності:

- виникнення цілей обумовлюється потребами і мотивами людини;
- джерелом активності людини є потреба, яка після зустрічі з предметом конкретизується, усвідомлюється суб'єктом, що спричинює появу мотиву – того, заради чого здійснюється дія чи діяльність;
- поняття мети співвідноситься з поняттям дії так, як поняття мотиву – з поняттям діяльності;
- дія управляється як метою, так і мотивом, при цьому виконання сукупності дій і є діяльність;
- мета діяльності завжди залежить від мотиву, але «... для того, щоб предмет або явище дійсності стало метою нашої діяльності, необхідне попереднє усвідомлення людиною, що даний предмет має відношення до задоволення наявної в неї потреби» [8, с. 390];
- якщо мотив і мета зіставляються між собою (наприклад, викладач відчуває потребу в знаннях сучасних цифрових технологій задля організації ефективної педагогічної взаємодії, і він розпочинає самостійно навчатися на інтернет-курсах), виникає діяльність; якщо мотив і мета не збігаються (викладач прагне набрати необхідну кількість годин для зарахування підвищення кваліфікації, а тому бере участь лише у тих заходах (семінарах, вебінарах, конференціях тощо), де кількість годин підвищення кваліфікації засвідчується відповідним сертифікатом), виникає дія;
- дії виникають внаслідок мотивів-стимулів, проте позитивний результат має розвивальний

вплив і, в ідеалі, мотиви-стимули можуть перетворитися в мотиви-інтереси.

Отже, потреби і мотиви, навіть позитивні і різноманітні, створюють потенційні можливості розвитку викладача, його педагогічної майстерності, оскільки реалізація цих спонук залежить від уміння особи ставити цілі і досягати їх в неперервному самовдосконаленні. Мова про *цілепокладання* (постановка науково обґрунтованих і практично досяжних цілей) і *цілевиконання* (поетапне виконання системи дій, спрямованих на досягнення цілей) [6].

Науковці висловлюють єдність думок у тому, що цілепокладання в педагогічній діяльності слід розглядати як цілісний процес саморегуляції поведінки людини, визначення спрямованості особистості, «... своєрідний вектор її активності» [7]. Цілепокладання і цілевиконання учені найчастіше пов'язують з такими етапами: постановка мети, її обґрунтування; мисленнєве передбачення результату і способу його досягнення; апробування мети діями; конкретизація кінцевої мети у вигляді проміжних цілей; вибір із декількох цілей однієї найбільш реальної; обґрунтування витрат часу і сил; побудова плану дій; досягнення мети; перевірка ступеню досягнення мети – відповідності бажаним, фактичним та унормованим результатам.

Таким чином, *метою досліджуваного процесу* є системний, цілеспрямований розвиток педагогічної діяльності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти задля забезпечення високих рівнів зростання професіоналізму, майстерності, творчої активності педагогічних працівників, досягнення яких забезпечується їх неперервним професійним самовдосконаленням у курсовий та міжкурсний періоди за відповідними напрямками (розвиток педагогічної майстерності викладачів у системі підвищення кваліфікації; розвиток педагогічної майстерності викладачів у системі методичної роботи закладу професійної освіти; розвиток педагогічної майстерності викладачів у системі методичної роботи обласних навчально-методичних центрів; опанування досвідом професійно-особистісного зростання при відвідуванні відкритих занять, педагогічних шкіл, майстерень тощо; розвиток педагогічної майстерності викладачів у процесі підготовки та проведення занять, виховних заходів; розвиток педагогічної майстерності викладачів у процесі виконання науково-педагогічних досліджень; розвиток педагогічної майстерності педагогічних працівників засобами методичних об'єднань викладачів), серед яких професійно-особистісний саморозвиток є домінуючим, системотвірним компонентом.

Справедливо, на нашу думку, Р. Курок указує, що задля досягнення запланованих освітніх результатів необхідно дотримуватися певних вимог до здійснення цілепокладання [4]. Зокрема, *ясність* цілей має відношення до досягнення запланованих результатів: не варто ставити незрозумілі, розмиті цілі, за якими не проглядаються шляхи, засоби, механізми прогнозованих дій. Дотримання цієї вимоги в перебігу розвитку педагогічної

майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін забезпечує чітке розуміння педагогічними працівниками, які новітні знання, уміння, навички насамперед вони мають формувати, які здібності, яку педагогічну техніку розвивати, які сучасні засоби навчання опановувати. Крім того, при урахуванні вказаної вимоги до постановки цілей, стають зрозумілими шляхи, засоби, форми підвищення педагогічної майстерності.

Діагностичність цілей учені пов'язують з установами методів, засобів, інструментів вимірювання та оцінювання результатів їх досягнення. Нагадаємо, що однією із класифікацій педагогічних цілей є так звана «Таксономія Блума». Ще у 1956 р. група вчених під керівництвом Б. Блума запропонувала диференціювати освітні цілі-результати на три групи: когнітивну, афективну і психомоторну. Вказана таксономія побудована на основі ієрархії освітніх результатів: для оволодіння більш високим рівнем слід набути позитивного досвіду виконання завдань попередніх, нижчих за складністю рівнів, які відрізняються у кожному із трьох доменів. Відтак, задля забезпечення ефективності формулювання цілей розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін доцільно розробити дієву методику, надійний діагностичний інструментарій вимірювання і оцінювання результатів цього процесу. Крім того, висунення, обґрунтування і коригування цілей і завдань розвитку педагогічної майстерності викладачів має здійснюватися на основі постійного вивчення потреб і можливостей учасників освітнього процесу, а також умов функціонування освітнього середовища.

Ієрархічність цілей навчання, виховання чи розвитку особистості взагалі ґрунтується на декомпозиції загальної мети, розкритті структури, коли за певними ознаками її поділяють на складники. Декомпозицію застосовують для того, щоб показати, якими способами окремий виконавець має досягти основної, генеральної мети. Для унаочнення зв'язку між генеральною метою, цілями і підцілями її досягнення використовують «дерево цілей» [3; 5].

Проектування цілей формування чи розвитку особистості більшість дослідників здійснюють через результати, оскільки «...цей спосіб характеризується високим рівнем інструментальності» [4, с. 263]. Варто згадати про такий метод цілепокладання, як SMART – спеціально розроблений спосіб правильної постановки людиною цілей в будь-якій діяльності – професійній, науковій, спортивній чи взагалі в побуті. Зокрема, поняття SMART з англійського – розумний, кмітливий. Цю методику постановки цілей розробив у 1954 р. Пітер Фердинанд Друкер – професор менеджменту Нью-Йоркського університету. Розглянемо аббревіатуру-назву методики, яка допомагає встановлювати і досягати цілей, за літерами: S (specific) – мета має бути конкретною, однозначною, чітко визначеною і точною, одновекторною в досягненні; M (measurable) – слід обґрунтувати критерії

досягнення цілі, прогрес її досягнення необхідно вимірювати: якщо мета піддається вимірюванню, можна оцінити ефективність кожного етапу її досягнення; A (achievable) – ще на етапі постановки цілі вартує переконатися, що вона є досяжною. Натомість мета не повинна бути легкою в досягненні, як і занадто тяжкою: перед формулюванням мети важливо врахувати свої можливості і ресурси, щоб бути впевненим у її досягненні за принципом «хоч і тяжко, але можливо!»; R (relevant) – мета має бути реальною: ставимо перед собою лише такі завдання, які можемо вирішити (не варто планувати створення Perpetuum Mobile – вічного двигуна, бо заздалегідь знаємо, що цей проєкт провальний); T (timed) – слід зафіксувати час, до якого мета має бути досягнутою, поставлене завдання виконане; але при цьому не варто перебільшувати чи недооцінювати час виконання завдання.

Звісно, викладач формує цілі не тільки на власний розсуд, а й під впливом громадських інститутів, які транслиють особистості певні норми, установки, цілі-цінності. Природно, кожна людина засвоює, інтерпретує їх вибірково, на основі своїх ідеалів, вартостей життя, системи особистісних смислів і цінностей. Відтак, услід за В. Семиченко визнаємо, що цілі детерміновані предметним змістом, інтелектуальним розвитком особистості викладача. При цьому варто погодитися з тим, що цінності, як і цілі особистості, є найголовнішим мотиваційно-смысловим утворенням, вони визнаються основним фактором розвитку особистості [7], важливою спонукою людини.

Відтак, основу системи («дерева») цілей розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін (рис. 1) складає головна мета, яка деталізується комплексом стратегічних, тактичних та оперативних цілей. При цьому поетапна, послідовна реалізація цілей нижчого порядку дозволяє забезпечити досягнення головної мети розвитку досліджуваної інтегративної властивості. Головною метою досліджуваного процесу є неперервний розвиток педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти. Вказана мета визначається на державному рівні, зокрема у законодавчих або підзаконних нормативно-правових актах.

Додамо, що цілеспрямований розвиток педагогічної майстерності викладачів сприяє задоволенню суспільного запиту на педагогічних працівників закладів професійної освіти з високим рівнем професіоналізму. Досягненню цього бажаного результату має забезпечити поділ, розчленування головної мети на структурні елементи нижчого порядку – стратегічні цілі. Стратегічні цілі-орієнтири розвитку педагогічної майстерності викладача загальноосвітніх дисциплін конкретизуються в *тактичних* цілях. Відповідно структурі педагогічної майстерності, запропонованій І. Зязюном [2], до таких проміжних відносно стратегічних цілей-орієнтирів відносимо педагогічну спрямованість, професійну компетентність, педагогічні здібності і педагогічну

техніку. Далі виокремлюємо *оперативні цілі*, пов'язані з розвитком ідеалів, інтересів, ціннісних орієнтацій викладача, різновидів його професійної компетентності (дидактичної, предметної, методичної, екологічної, інклюзивної та ін.), дидактичних, комунікативних (комунікабельність; гнучкість і швидкість мислення у педагогічних ситуаціях; висока культура мови та мовлення), перцептивних, організаторських, сугестивних, дослідницьких, гностичних, експресивних, конструктивних (проективних) та ін. здібностей, техніки мовлення, техніки педагогічного спілкування, техніки навіювання тощо. Відмітимо, що *оперативні цілі* окреслюють і визначають ті конкретні завдання, які слід виконати задля досягнення тактичних і стратегічних цілей розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін.

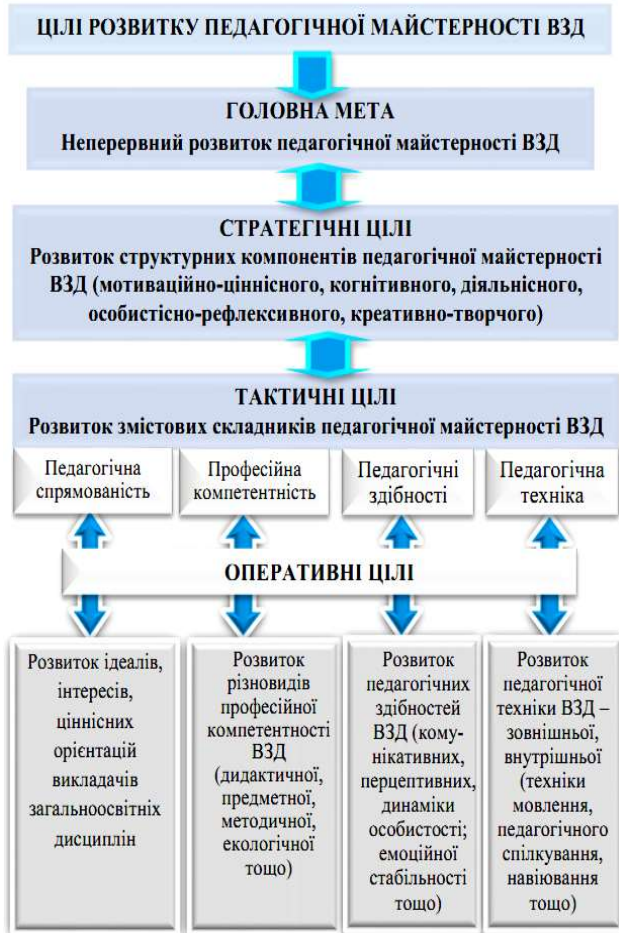

Рис. 1. Ієрархія цілей розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін (ВЗД)

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Отже, від спроектованого комплексу цілей і завдань залежить і зміст розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін. Природно, зазначений зміст виявляється через основні компоненти і функції педагогічної діяльності.

Подальші наукові матеріали будуть присвячені проектуванню змісту розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх

дисциплін закладу професійної освіти на основі охарактеризованого комплексу цілей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки: навч. посібн. Київ: «Центр учбової літератури», 2007. 376 с.
2. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність : підручник / За ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
3. Копильчак Б. В. Використання методу дерева цілей в стратегічному управлінні молодіжними громадськими організаціями. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 19. С. 63–67.
4. Курок Р. О. Розвиток правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів: теорія і методика: монографія. Київ: ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ», 2022. 422 с.
5. Морохова В. О., Кошій О. В. Концептуальні основи стратегічного управління. Луцьк: Луцький НТУ, 2016. 56 с.
6. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 215 с.
7. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 335 с.
8. Трофімов Ю. Л., Рибалка В. В., Гончарук П. А. Психологія: підручник / за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ: Либідь, 2005. 560 с.

REFERENCES

1. Variy, M. Y., Ortyns'kyy, V. L. (2007). *Osnovy psykholohiyi i pedahohiky* [Basics of psychology and pedagogy]: navch. posibn. Kyiv: «Tsentr uchbovoyi literatury». 376 s. [in Ukrainian]
2. Zyazyun, I. A., Kramushchenko, L. V., Kryvonos I. F. (1997). *Pedahohichna maysternist'* [Pedagogical skillfulness]: pidruchnyk / za red. I. A. Zyazyuna. Kyiv: Vyshcha shk. 349 s. [in Ukrainian]
3. Kopyl'chak, B. V. (2017). *Vykorystannya metodu dereva tsiley v stratehichnomu upravlinni molodizhnymy hromads'kyumy orhanizatsiyamy* [Using the goal tree method in the strategic management of youth public organizations]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*. Vyp. 19. S. 63–67. [in Ukrainian]
4. Kurok, R. O. (2022). *Rozvytok pravovoyi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv ekonomichnykh koledzhiv: teoriya i metodyka* [Developing legal competence of pedagogical workers of economic colleges: theory and methodology]: monohrafiya. Kyiv: TOV «TSP «KOMPRYNT». 422 s. [in Ukrainian]
5. Morokhova, V. O., Koshchyy, O. V. (2016). *Kontseptual'ni osnovy stratehichnoho upravlinnya* [Conceptual foundations of strategic management]. Luts'k: Luts'kyu NTU. 56 s. [in Ukrainian]
6. *Psykhoholichnyy slovnyk* [Psychological dictionary]/ za red. V. I. Voytka (1982). Kyiv: Vyshcha shkola. 215 s. [in Ukrainian]
7. Semychenko, V. A. (2004). *Psykhoholohiya pedahohichnoyi diyal'nosti* [Psychology of the pedagogical activity]: navch. posib. Kyiv: Vyshcha shkola. 335 s. [in Ukrainian]
8. Trofimov, Yu. L., Rybalka, V. V., Honcharuk, P. A. (2005). *Psykhoholohiya* [Psychology]: pidruchnyk / za red. Yu. L. Trofimova. Kyiv: Lybid'. 560 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КАБИШ Марина Юрївна – кандидат філологічних наук, докторантка Інституту професійної освіти НАПН України.

Наукові інтереси: система розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KABYSH Maryna Yuriyivna – candidate of philological sciences, doctoral student of the Institute of professional education of the National academy of sciences of Ukraine.

Scientific interests: system of developing pedagogical skillfulness of general education disciplines teachers of the professional education institutions.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2024 р.

УДК 378.147.091.33-02722:78(0435)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-151-155

КОЛОСКОВА Жанна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4880-1443>
e-mail: z.v.koloskova@cuspu.edu.ua

МУЗИЧНО-ТВОРЧЕ ПРОЄКТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА (НА МАТЕРІАЛІ КУРСІВ «ХУДОЖНЬО-СЦЕНІЧНА КУЛЬТУРА» ТА «МЕТОДИКА МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ»)

Авторка статті розкриває проблему музично-творчого проєктування як засобу розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців музичного мистецтва (на матеріалі курсів «Художньо-сценічна культура» та «Методика музичного виховання»). Враховуючи потребу суспільства у конкурентоспроможних фахівцях, автор актуалізує проєктну діяльність як засіб їх підготовки до фахової діяльності. Метою статті є рефлексія автора щодо виконаних проєктів студентів спеціальності 014.13 Середня освіта. Музичне мистецтво ЦДУ ім. В. Винниченка межах навчальних дисциплін «Художньо-сценічна культура» та «Методика музичного виховання». Авторка наголошує, що запровадження проєктної діяльності має більшу ефективність серед студентів старших курсів, які вже мають певний рівень теоретичних знань, що потребують практичного втілення. Таким чином, груповий проєкт як форма роботи був запропонований студентам-бакалаврам (IV к.) в процесі вивчення курсу «Методика музичного виховання» для аналізу підручників НУШ галузі «Мистецтво» та заповнення Гугл-таблиці, перевагою якої є відкрита форма редагування з можливістю спільного заповнення та користування всіх студентів групи. Також проєктна діяльність здійснювалася й студентами-заочниками магістерського рівня другого року навчання в межах дисципліни «Художньо-сценічна культура», що готували проєкти у вигляді монолекції-концерту, у яких вони презентували себе як виконавці та лектори в одній особі. Груповий проєкт магістрантів другого курсу денної форми навчання мав на меті постановку музичної казки за мотивами С. Карпенка на лібрето С. Дяченка «Срібна Дівчинка», у якій студенти не тільки виявили свої акторські здібності, виконували музичні номери, а й танцювали та займалися підготовкою декорацій вистави. У підсумку авторка приходиться до висновку, що участь студентів у проєктній діяльності сприяє розвитку їх самостійності та творчої активності, що є свідченням її ефективності.

Ключові слова: проєктна діяльність, магістранти, художньо-сценічна діяльність, методика музичного виховання, постановка музичної казки.

KOLOSKOVA Zhanna Volodymyrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor and Senior Lecturer of the Department of Art Education of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4880-1443>
e-mail: z.v.koloskova@cuspu.edu.ua

MUSIC CREATIVE DESIGNING AS A MEANS OF DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE MUSIC ART SPECIALISTS (BASED ON MATERIAL OF THE "ARTISTIC AND STAGE CULTURE" AND "METHODS OF MUSIC UPBRINGING" COURSES)

The author of the article reveals the problem of music creative design as a means of developing the professional competence of future music specialists (based on the material of the courses "Artistic and Stage Culture" and "Methods of Music Education"). Given the need for competitive specialists in society, the author actualizes project activities as a means of preparing them for professional activity. The purpose of the article is the author's reflection on the completed projects of students majoring in speciality 014.13 Secondary Education. Musical Art of the V. Vynnychenko Central State University within the frames of the "Artistic and Stage Culture" and "Methods of Music Upbringing" disciplines. The author emphasizes that the introduction of project activities is more effective among senior students who already have a certain level of theoretical knowledge that needs to be put into practice. Thus, a group project as a form of work was offered to bachelor's students (IV year) in the process of studying the "Methods of Music Upbringing" course to analyze the NUS textbooks in the field of "Art" and fill out a Google spreadsheet, the advantage of which is an open form of editing with the possibility of joint filling and use by all students of the group. The project activity was also carried out by second-year part-time master's students in the "Artistic and Stage Culture" discipline, who prepared projects in the form of a monolecture-concert in which they presented themselves as performers and lecturers in one person. The group project of second-year full-time master's students aimed to stage a musical fairy tale based on E. Karpenko's "Silver Girl" to a libretto by S. Dyachenko, in which the students not only showed their acting skills, performed musical numbers, but also danced and prepared the scenery for the performance. As a result, the author concludes that students' participation in project activities contributes to the development of their independence and creative activity, which is evidence of its effectiveness.

Key words: project activity, undergraduates, artistic and stage activity, methods of music upbringing, staging a musical fairy tale.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Потреба суспільства у конкурентноспроможних фахівцях, здатних до постійного професійного зростання, саморозвитку, швидкої адаптації до соціально-культурних та політичних змін у країні зумовили звернення освітан до практико-орієнтованого підходу до навчання студентів, який спрямовує педагогічний процес на формування конкретних професійних компетентностей майбутнього фахівця шляхом застосування численних продуктивних технологій особистісно-орієнтованого навчання [5]. За І. Стражніковою, зміст практико-орієнтованого навчання складається з теоретичного (лекції, семінари, самостійна робота, курсове та дипломне проектування, робота з масивами інформації) та практичного компонентів (практичні та лабораторні роботи, ігрові форми підготовки, навчальна і виробнича практики, виконання спільних проєктів з викладачами ЗВО та фахівцями-практиками). Саме організація проєктної діяльності студентів потребує складання сценарію з визначенням функцій кожного учасника, обговорення проміжних результатів, їх корегування та презентації кінцевих результатів [8, с.197]. Ця стаття присвячена висвітленню проєктної діяльності студентів Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка у межах навчальних дисциплін «Художньо-сценічна культура» та «Методика музичного виховання».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми проєктної діяльності були предметом досліджень Н. Анісімова, Л. Бабської, А. Баранової, А. Богосвятської, Л. Бодько, Ю. Буракової, В. Гейко, О. Григоряк, І. Жаркової, Ю. Котелянець, Л. Лисенко, А. Цимбалару. Розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців музичного мистецтва набув висвітлення у працях О. Горбенко, Н. Гуральник, Л. Масол, О. Олексюк, О. Отич, Т. Пляченко, А. Растрігіної, О. Ростовського, В. Шульгіної, О. Щолокової та ін.

Мета та завдання статті – рефлексія щодо проєктної діяльності студентів спеціальності 014.13 Середня освіта. Музичне мистецтво ЦДУ ім. В. Винниченка межах навчальних дисциплін «Художньо-сценічна культура» та «Методика музичного виховання».

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інформаційної культури суспільства та активізація різних мистецьких інноваційних практик зумовили зростання актуальності музично-освітнього проектування не тільки як засобу зростання професійної компетентності, але й засобу розв'язання проблеми формування естетичної позиції молоді до мистецтва.

За визначенням Пен Лю, мистецько-освітній проєкт як педагогічне явище є способом створення нового творчого продукту в його об'єктивних та суб'єктивних вимірах та можливістю проявити творчу активність та отримати досвід застосування професійних хореографічних знань та умінь у цікавих мистецьких формах – музичних,

пластичних, літературних. Пен Лю наголошує, що метод проєкту у фаховій підготовці майбутніх вчителів-хореографів «став активною формою втілення дослідницького принципу, за яким студенти мають можливість самостійно планувати, реалізовувати та оцінювати результати власних або колективних творчих зусиль» [6, с. 38].

І. Жаркова підкреслює, що слабкою стороною проєктної діяльності є надмірне захоплення прагматичною спрямованістю навчання, за якого знижується здобуття загального теоретичного рівня освіти [2, с. 45]. Ми погоджуємося з вищезазначеним твердженням І. Жаркової, і вважаємо, що запровадження проєктної технології у навчально-освітній процес буде більш ефективним на старших курсах за умови набуття студентами певного рівня теоретичних знань та навичок, що уможливить групову роботу студентів та сприятиме набуттю ними професійних компетентностей.

Таким чином, груповий проєкт як форма роботи був запропонований студентам-бакалаврам (IV к.) в процесі вивчення курсу «Методика музичного виховання» для аналізу підручників НУШ галузі «Мистецтво». Враховуючи велику кількість авторів, які створили навчальну продукцію у цій сфері, студентам надається можливість ознайомитися з її авторами та змістовим наповненням підручників, а також відібрати інформацію, що стосується саме музичного компоненту навчання, та занести у Гугл-таблицю, перевагою якої є відкрита форма користування, що уможливорює обмін навчальною інформацією між користувачами-одногорупниками. Таким чином, аналізуючи один підручник, студенти мають доступ до усієї інформації, обробленої групою, що відкриває шлях до загальної рефлексії та набуття розуміння можливостей сучасного викладу шкільної програми – QR-кодів, посилань на аудіо- та відео-виконання творів та анімації.

У курсі «Художньо-сценічна культура» на другому курсі другого (магістерського) рівня вищої освіти проєкт використовується по-різному, в залежності від форм, у яких відбувається освітній процес у закладі вищої освіти. Зокрема, студенти заочної форми навчання займаються дистанційно, що зумовило використання проєкту у вигляді монолекції-концерту. В рамках проєкту студенти презентують себе як виконавці та лектори в одній особі. Алгоритм побудови монолекції включає наступні позиції:

- підготовка інструментальних або вокальних програм з 5 творів;
- написання та озвучування анотацій до творів, які можуть містити особливості історії їх створення (або цікаву інформацію про авторів) та сприяти розумінню їх змісту слухачами;
- фіксація усього музичного і текстового матеріалу у відеоформаті за допомоги камери мобільного пристрою;
- об'єднання матеріалу за допомогою відеоредактора в одне відео (у форматі mp4 або avi) та прикріплення до завдання в Гугл-класі;

- спільний перегляд з групою.

Специфікою завдання є його спрямування на певний вік слухачської аудиторії, що вимагає побудови лекції у доступному для сприйняття аудиторією вигляді. Серед труднощів монолекції, які спостерігались, відзначимо підготовку та донесення саме словесного компонента лекції. На нашу думку, коріння проблеми міститься у небажанні думати та творчо підходити до такого роду роботи, оскільки скопійований текст з загальнодоступних джерел (Вікіпедія, бази рефератів тощо) може бути тільки матеріалом для подальшої обробки, а не кінцевим варіантом лекції. Врешті-решт, побудова конференсу лекції-концерту відрізняється за подачею та стилем від наукової доповіді, реферату чи курсової невеликими репліками, які зручно промовляти на одному вдиху, конференс не потребує задовгих складних речень, вони заважають сприйманню інформації. За О. Старшим, конференс має відповідати всім вимогам і втілювати режисерський задум протягом усього видовища. Завданням ведучого є надання глядачеві необхідних для кращого сприйняття даного номера відомостей, яку має бути доброзичливим і досить стриманим [7, с. 243-244]. Також потрібно зауважити на існуючій проблемі культури сценічного мовлення, яка виявилася під час перегляду підготовлених монолекцій і засвідчила помилкову вимову відомих прізвищ, мистецтвознавчих термінів, вживання слів-паразитів та суржика, що відразу знизило вартість студентського мистецького продукту.

Тож, підготовка проектів монолекцій стала лакмусовим папірцем готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до професійної діяльності, оскільки виявила рівень їх виконавських, акторських, розумових, культурних та цифрових навичок.

Для магістрів денної форми другого року навчання, які займаються офлайн, було запропоновано груповий проект – постановку музичної казки за мотивами дитячої опери Є. Карпенка на лібрето С. Дяченка «Срібна Дівчинка» [3].

Головна ідея казки – боротьба з егоїзмом, жадністю і пихатістю та перемога гуманних цінностей – дружби і взаємної підтримки.

В казці «Срібна дівчинка» є чотири персонажі, що мають сольні висловлювання: Дівчинка, її мати Зірниця, Зайчик та Вовк. Окрім цього, у виставі діє персоналізований хор, поділений на групи – Сороки, Оси, Звірі (мешканці лісу), та мімічний персонаж – Річенька. Основною формою сольного, ансамблевого та хорового висловлювання у «Срібній Дівчинці» є пісня у куплетній формі (окрім Пісні Зірниці). У контексті опери вона виконує різні функції: експонує героїв, розкриває їх внутрішні переживання, повідомляє деталі сюжету або просуває події. Музичний вокально-хоровий матеріал опери-казки є унісонним, що спрощує його засвоєння, ритмічна складова вокальних партій містить синкопи, які підкреслюють її зв'язок із сучасною естрадною музикою [4, с. 287-288].

Аналіз лібрето опери-казки «Срібна дівчинка» уможливив появу її режисерського трактування, у

результаті чого вистава розпочалася з танцю Річеньки, яку краде Вовк; Друга пісня Дівчинки була презентована лише віршами; вірші, які промовляє Вовк, коли вперше з'являється на сцені у Другій дії, стали репом, які він читає під біт; сцена війни була доповнена словами та войовничими закидами лісових звірів проти Вовка, що динамізувало підхід до кульмінації твору – бойової пісні Ос, номеру, кінець якого ознаменований навершенням Вовка на бік добра.

Постановка музичної казки була ускладнена стислим терміном реалізації – (5 тижнів). Побудова навчально-освітнього процесу – декілька лекцій до виходу на педагогічну практику і 5 тижнів занять після виходу з неї – зумовила розподіл часу таким чином: до педагогічної практики студенти розподілили ролі та творчо працювали над створенням сценічних образів, а після неї – приступили власне до спільних репетицій. Також до практики, з метою набуття досвіду, студенти переглянули оперу Є. Карпенка «Дюймовочка», яка була поставлена силами викладачів та учнів Чернівецької музичної школи №3. Це дало змогу не тільки познайомитись із творчістю автора, але й замислитись над сценографією вистави, проаналізувати роботу режисера, хореографа, костюмера, гримера тощо. Перегляд підштовхнув до розуміння студентами необхідності допомоги з боку художників та хореографів кафедри мистецької освіти та звернення до них. Було вирішено оформити сцену задником, який взялися намалювати художники, та декорувати гілками, квітами та деревами, виготовлення яких було доручено певним студентам-музикантам. Обговорення деталей костюмів продовжувалося й у період педагогічної практики, що посприяло їх остаточному вимальюванню в уяві учасників та зекономило час на їх виготовлення. Практичні заняття після завершення педагогічної практики розпочалися з репетицій на великій сцені актового залу університету. Це дало можливість відчутти її розміри та підкреслило необхідність заповнення сцени у динамічних епізодах відповідною хореографією, в чому допомогли студенти-хореографи.

Значимо, що робота на великій сцені, складовою якої є вільний рух акторів, оголила проблему статичності виконавців, загальну скучність і навіть невміння рухатися. На нашу думку, причиною статичності студентів-музикантів є сама природа виконання музики, оскільки інструменталісти зазвичай «прикуті» до інструментів, а академічні вокалісти – до певних акустичних точок на сцені. О. Алфьоров, який розглядав проблему формування естетики сценічної дії музикантів з позицій прикладної фізичної культури, наголошував, що контролювані та повторювані рухи, які є складовою гри на музичному інструменті, і часто передбачають роботу в неприродній позі протягом тривалих репетицій та публічних виступів, можуть спричинити навіть специфічні порушення здоров'я (викривлення хребта різного ступеня, неправильна постава, надмірне навантаження на опорно-руховий апарат), що може спричинити скучність музикантів

[1, с. 17]. З огляду на це, в процесі роботи над хореографією казки було використано максимально прості рухи у спільному фінальному танці та відведено багато репетиційного часу на їх опрацювання.

Репетиційний період зумовив виділення певних недоліків підготовки студентів-музикантів, серед яких позначимо мляву дикцію в процесі вимови текстів, заковтування кінцівок слів, зашвидке вимовляння слів, недбале ставлення до вимови окремих звуків тощо. На нашу думку, це спричиняє недостатньо вироблена навичка користування мовленнєвим диханням. Особливо це було помітним, коли студент правильно користувався диханням під час співу пісні, а після цього – бездиханно, буденно промовляв віршовані рядки, що позбавляло текст гучності та дикційної виразності. Також чіткій вимові слів заважала необхідність одночасно рухатися і говорити текст у глядацьку залу – те, що здавалося студентам таким простим під час читання тексту на стільцях до репетицій на сцені. Особливо гостро ця проблема постала для тих початківців-акторів, які у буденному житті звикли говорити вниз, у підлогу, не піднімаючи очей на співрозмовника. Для подолання означених проблем у студентів нами використовувались диктофон та камера на мобільних пристроях, на які здійснювалися записи студентських огріхів на репетиціях. Сумісний перегляд цих матеріалів з подальшим обговоренням, а також опрацювання скоромовок сприяли покращенню ситуації, але на жаль, стислий термін підготовки до спектаклю не уможливив повністю її виправити.

Проблемою для деяких емоційних студентів стала необхідність контролювання сценічного руху та виключення руху спиною до глядача. Також певний час на репетиціях було відведено на опрацювання виходів й уходів зі сцени та позбавлення від пауз між номерами, що зобов'язувало акторів за лаштунками бути більш зібраними та уважними до ходу дії на сцені.

Тож, участь студентів-магістрантів у підготовці групового проєкту – музичної казки «Срібна Дівчинка» – уможливила виявлення їх власних творчих здібностей, показати сформовані вокальні, хорові та диригентські компетенції, а також розвинути акторські, хореографічні та декораторські навички як свідчення набутої професійної компетенції та готовності до подальшої професійної діяльності.

Висновки. Таким чином, участь студентів старших курсів у проєктній діяльності в рамках навчальних дисциплін «Методика музичного виховання» та «Художньо-сценічна культура» зумовила розвиток самостійності, творчої активності, креативності та відповідальності майбутніх вчителів музичного мистецтва, що є свідченням її ефективності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алфьоров О. А. Прикладна фізична культура і естетика сценічної дії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* №5(74). 2016. С. 15–21.

2. Жаркова І. І. Формування предметної природознавчої компетентності молодших школярів шляхом використання проєктної технології. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* Серія : Педагогіка. 2015. № 1. С. 43–49.

3. Карпенко Є. Срібна Дівчинка. Опера-казка для дітей. Лібрето С. Ю. Дяченка за казкою Т. В. Хвостенко: для гол. і фп. в 2 руки. Клавір. Суми: Обласне відділення Національної Всеукраїнської музичної спілки, 2006. 44 с.

4. Кузьміна О. А. Опера для дітей-виконавців у композиторській практиці сучасних хорових диригентів. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти.* 2020. Вип. 56. С. 281–298.

5. Майковська В. І. Практико-орієнтоване навчання як засіб професіоналізації підготовки майбутніх фахівців в Україні. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти.* № 50-51. С. 161–167.

6. Пен Лю Актуальні принципи реалізації мистецько-освітніх проєктів у підготовці педагогів-хореографів. *Мистецтво та освіта: новації і ПЕРСПЕКТИВИ* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (8 грудня 2022 року, м. Чернігів). НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2022. 184 с.

7. Старшой О. М. Конферанс в сучасній українській естраді: проблеми та перспективи. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць.* Вип. 37. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 242–246.

8. Стражнікова І. В. Підготовка фахівців для закладів вищої освіти: практико-орієнтований підхід. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 31 березня – 2 квітня 2021 р.). У 2 томах. Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків: «Стиль-Издат», 2021. Т. 2. 320 с. С. 194–198.

REFERENCES

1. Alforov, O. A. (2016). Prykladna fizychna kultura i estetyka stsenichnoi dii. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka.* [Applied physical culture and aesthetics of stage action. Personal spirituality: methodology, theory and practice. №5 (74). S. 15–21. [in Ukrainian]

2. Zharkova, I. I. (2015). Formuvannia predmetnoi pryrodознаvchoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv shliakhom vykorystannia proektnoi tekhnolohii [Formation of the subject natural science competence of younger schoolchildren through the use of project technology]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka.* Seria : Pedahohika. № 1. S. 43–49. [in Ukrainian]

3. Karpenko, Ye. (2006). Sribna Divchynka [Silver Girl]. *Opera-kazka dlia ditei.* Libreto S. Yu. Diachenka za kazkoiu T. V. Khvostenko: dlia hol. i fp. v 2 ruky. Klavir. Sumy: Oblasne viddilennia Natsionalnoi vseukrainskoi muzychnoi spilky, 44 s. [in Ukrainian]

4. Kuzmina, O. A. (2020). Opera dlia ditei-vykonavtsiv u kompozytorskii praktytsi suchasnykh khorovykh dyryhntiv [Opera for child performers in the compositional practice of modern choral conductors]. *Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity.* Vyp. 56. S. 281–298. [in Ukrainian]

5. Maikovska, V. I. (2016). Praktyko-orientovane navchannia yak zasib profesionalizatsii pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv v Ukraini. [Practice-oriented training as a means of professionalizing the training of future specialists in Ukraine] *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity.* № 50-51. S. 161–167. [in Ukrainian]

6. Pen, Liu (2022). Aktualni pryntsyipy realizatsii mystetsko-osvitnikh proiektiv u pidhotovtsi pedahohiv-khoreohrafov [Actual principles of implementation of artistic and

educational projects in the training of teachers-choreographers]. *Mystetstvo ta osvita: novatsii i PERSPEKTYVY: materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (z mizhnarodnoiu uchastiu) (8 hrudnia 2022 roku, m. Chernihiv) / upor. Doroshenko T. V., Soldatenko O. I., Sylko Ye. M., Chernihiv: NUCHK imeni T. H. Shevchenka, 184 c. [in Ukrainian]*

7. Starshoi, O. M. (2020). *Konferans v suchasni ukrainskii estradi: problemy ta perspektyvy [Conference in modern Ukrainian stage: problems and prospects]. Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats. Vyp. 37. Kyiv: IDEIa PRYNT. S. 242–246. [in Ukrainian]*

8. Strazhnikova, I. V. (2021). *Pidhotovka fakhivtsiv dlia zakladiv vyshchoi osvity: praktyko-oriientovanyi pidkhid [Training of specialists for institutions of higher education: a practice-oriented approach]. Psykhologo-pedahohichni problemy vyshchoi i serednoi osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoriia i praktyka: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, 31 bereznia – 2 kvitnia 2021 r.). S. 194–198. [in Ukrainian]*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОЛОСКОВА Жанна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми фахової підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOLOSKOVA Zhanna Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor and Senior Lecturer of the Department of Art Education of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: problems of professional training of future music teachers in higher education institutions.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2024 р.

УДК17.022.1-026.564:159.923.5]+378-057.87:159.922.2"06"

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-155-159

КОСТЕНКО Дмитро Вікторович –

кандидат педагогічних наук, доцент

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4030-2287>

e-mail: kostenkodmytro5@ukr.net

**ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЯК УМОВА ПОБУДОВИ ТРАЕКТОРІЇ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ**

Здійснено теоретичний аналіз життєстійкості здобувачів вищої освіти в умовах сучасних реалій. Виокремлено пріоритетні вектори у сучасній науці та схарактеризовано базові поняття «резилієнс», «резильєнтність», «життєстійкість». З'ясовано особливості термінологічного апарату дослідження на підставі дослідження наукових доробків вітчизняних та закордонних авторів.

Визначено «резилієнс» як процес гармонійної адаптації перед викликами негараздів, травм, трагедій, загроз або значних джерел стресу, таких як проблеми в сім'ї та стосунках, серйозні проблеми зі здоров'ям або робочі чи фінансові фактори.

Зазначено, що дефініцію «резильєнтність» можна розглядати як спроможність людської психіки до ревіталізації після перебування в несприятливих життєвих обставинах, відновлення, набуття позитивної психічної адаптації навіть після катастроф, консолідацію та відновлення після складних травмуючих подій.

Запропоновано визначення життєстійкості особистості, як ступінь сформованості здатності витримувати ситуацію гострого або хронічного стресу, щоб зберігати внутрішню збалансованість, не знижуючи успішності діяльності. Схарактеризовано життєстійкість, як фундамент особистісних рис людини, однією із ключових властивостей її індивідуальної здатності до зрілих форм саморегуляції. Виявлено, що життєстійкість проявляється як ставлення людини до самої себе, навколишнього світу й характеру взаємодії з ним, вона дає сили для самоактуалізації та самореалізації, лідерства, самоповаги й самоприйняття, здорового способу думок і поведінки та дає змогу почуватися значущою і достатньо цінною, щоб повністю включитись у розв'язання життєвих завдань, не відволікаючись на наявність несприятливих чинників і змін.

Використано теоретичні методи: аналіз філософської, психолого-педагогічної, соціально-педагогічної та соціологічної літератури з метою викладення основних теоретичних положень досліджуваної проблеми; порівняння та узагальнення для систематизації наукових положень вітчизняних та закордонних науковців; оцінка ресурсів інноваційного освітнього середовища для визначення пріоритетних ціннісних орієнтирів здобувачів вищої освіти в умовах сучасних соціалізаційних викликів.

Актуалізовано роль життєстійкості у побудові траєкторії професійного зростання здобувачів вищої освіти в умовах сучасних реалій.

Ключові слова: вища освіта, життєстійкість, здобувачі, резилієнс, резильєнтність, професійне зростання, траєкторія.

KOSTENKO Dmytro Viktorovych –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4030-2287>

e-mail: kostenkodmytro5@ukr.net

HARDINESS AS A CONDITION FOR BUILDING A PROFESSIONAL DEVELOPMENT TRAJECTORY OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN MODERN REALITIES

A theoretical analysis of the hardiness of higher education students in the conditions of modern realities was carried out. The priority vectors in modern science are singled out and the basic concepts of "resilience", "resiliency", "hardiness" are characterized. The peculiarities of the terminological apparatus of the research are clarified based on the research of scientific works of domestic and foreign authors.

It defines "resilience" as the process of harmonious adaptation to adversity, trauma, tragedy, threats, or significant sources of stress, such as family and relationship problems, serious health problems, or work or financial factors.

It is noted that the definition of "resiliency" can be considered as the ability of the human psyche to revitalize after being in adverse life circumstances, recovery, acquisition of positive mental adaptation even after disasters, consolidation and recovery after complex traumatic events.

It is proposed to define the term "hardiness" as the degree of formation of the ability to withstand a situation of acute or chronic stress to maintain internal balance without reducing the success of the activity. Sustainability is characterized as the foundation of a person's personal traits, one of the key properties of his individual ability to mature forms of self-regulation. It was found that resilience is manifested as a person's attitude towards himself, the surrounding world and the nature of interaction with it, it gives strength for self-actualization and self-realization, leadership, self-respect and self-acceptance, a healthy way of thinking and behavior, and makes it possible to feel significant and valuable enough to fully get involved in solving life tasks without being distracted by the presence of adverse factors and changes.

Theoretical methods were used: analysis of philosophical, psychological-pedagogical, socio-pedagogical and sociological literature to outline the main theoretical principles of the researched problem; comparison and generalization for the systematization of scientific positions of domestic and foreign scientists; assessment of the resources of the innovative educational environment to determine the priority value orientations of those higher education students in the conditions of modern socialization challenges.

The role of hardiness in building the trajectory of professional growth of higher education students in the conditions of modern realities is updated.

Key words: higher education, hardiness, students, resilience, resiliency, professional growth, trajectory.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах сучасних, глобальних, динамічних змін, соціалізаційних викликів, які впливають на розвиток усіх галузей суспільства та зумовлюють запит на підготовку кадрів майбутнього, детерміновано важливе місце закладу вищої освіти, а модернізація освітньої галузі наразі спрямовується на відповіді цивілізаційним викликам.

Молодим людям, майбутнім фахівцям у різних сферах суспільства в умовах сьогодення і майбутнього недостатньо фіксованого набору навичок або знань для того, щоб бути ефективними і конкурентоспроможними на ринку праці, успішним у житті та адаптуватися до змін. Надважливим є забезпечення майбутніх фахівців широким спектром компетенцій, які виступають основою життєвої та професійної самореалізації, а відповідно, ефективним інструментом розвитку суспільства. Саме заклад вищої освіти займає центральне місце у створенні траєкторії професійного зростання здобувачів вищої освіти в умовах сучасних реалій. Незаперечними є те, що в умовах сучасних соціалізаційних викликів, життєстійкість як особистісна якість, є фокусом побудови успішної траєкторії професійного та особистісного зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема життєстійкості особистості є предметом досліджень як вітчизняних так і закордонних науковців: Ю. Бойко-Бузиль, В. Кокуна, Г. Лазос, Т. Мельничук, В. Панка, В. Панченко, Т. Панченко, Ю. Сидоренко, Т. Титаренко, В. Чернобровкіна, О. Чиханцової, L. Bond, GA. Bonanno, L. Burns, A. S. Masten, CA. Olsson, SM. Sawyer, JM. Vella-Brodrick, та багатьох інших дослідників.

Метою статті є розгляд життєстійкості як умови побудови траєкторії професійного розвитку здобувачів вищої освіти в сучасних реаліях.

У статті використано теоретичні методи: аналіз філософської, психолого-педагогічної, соціально-педагогічної та соціологічної літератури з метою викладення основних теоретичних положень досліджуваної проблеми; порівняння та узагальнення для систематизації наукових положень вітчизняних та закордонних науковців; оцінка можливостей освітнього середовища закладу вищої освіти для формування та розвитку здобувачів вищої освіти в умовах сучасних соціалізаційних викликів.

Виклад основного матеріалу. Наразі одним з пріоритетних векторів у сучасній науці є дослідження резилієнс. Необхідно зауважити, що терміни «психологічна стійкість», «життєстійкість», «життєздатність» та «стресостійкість» не є синонімічними до терміна «резилієнс». У відповідності до сучасного тлумачення терміну «резилієнс» його слід розуміти як індивідуальну особистісну рису щодо розвитку захисних властивостей особистості від складних життєвих ситуацій, враховуючи здатність до подолання різноманітних зовнішніх перешкод та адаптаційний, динамічний процес до несприятливих життєвих обставин, що призводить до відновлення в умовах ризиків.

Задля подолання стресових явищ, спричинених, зокрема, збільшенням негативних інформаційних потоків у засобах масової інформації, складною епідеміологічною ситуацією та повномасштабною військовою агресією північного сусіда, яка набула особливого розмаху у період 2022-2023 років, незаперечно затребуваним є ґрунтовне дослідження понять, що є дотичними до проблеми стійкості та життєстійкості, резилієнсу та резильєнтності особистості.

Наразі одним з пріоритетних векторів у сучасній науці є дослідження резилієнс. Необхідно зауважити, що терміни «психологічна стійкість», «життєстійкість», «життєздатність» та

«стресостійкість» не є синонімічними до терміна «резилієнс». У відповідності до сучасного тлумачення терміну «резилієнс» його слід розуміти як індивідуальну особистісну рису щодо розвитку захисних властивостей особистості від складних життєвих ситуацій, враховуючи здатність до подолання різноманітних зовнішніх перешкод та адаптаційний, динамічний процес до несприятливих життєвих обставин, що призводить до відновлення в умовах ризиків.

За формулюванням Американської Психологічної Асоціації, «резилієнс (resilience) – процес і результат успішної адаптації до важких чи складних життєвих обставин, особливо через розумову, емоційну та поведінкову гнучкість і адаптацію до зовнішніх і внутрішніх вимог» [1].

Психологи визначають «резилієнс як процес гармонійної адаптації перед викликами негараздів, травм, трагедій, загроз або значних джерел стресу, таких як проблеми в сім'ї та стосунках, серйозні проблеми зі здоров'ям або робочі чи фінансові фактори. Наскільки резилієнс передбачає «відновлення» після цих важких переживань, він також може передбачати глибоке особистісне зростання» [2].

За О. Кокуном, «резилієнс – це адаптивний динамічний процес повернення до початкового психосоціального функціонування після певного дезадаптивного періоду, спричиненого дезорганізуючою дією психотравмуючих факторів» [3].

На думку Т. Панченко та Ю. Сидоренко, «резилієнс – це здатність організму, особистості чи соціальної групи зберігати рівновагу та постійну стабільність у складних ситуаціях, адаптуватися до мінливих обставин, а також ефективно вирішувати проблеми розвитку. У психологічному сенсі резилієнс також означає здатність людини протистояти впливу стресових факторів, не страждаючи від психічних розладів» [4].

В українській науці поняття «резилієнс» тлумачать, з одного боку, як особистісну психологічну характеристику задля подолання травмуючих ситуацій, що виникають, а з іншого – як процес внутрішнього чи зовнішнього використання ресурсного потенціалу для відновлення та підтримки функціонування організму та власної цілісності та рівноваги у разі виникнення травматичних, стресових ситуацій.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), «резилієнс – це здатність відносно добре справлятися (англ. to cope) з важкими ситуаціями, особиста ресурсність» [5].

На думку К. Олсона, Дж. Бернс, Л. Бонд, Д. Велла-Бредрік, С.М. Соєр «резилієнс можна визначити як результат, що характеризується певними моделями функціональної поведінки, незважаючи на ризик. З іншого боку, резилієнс можна визначити як динамічний процес адаптації до ситуації ризику, що передбачає взаємодію між рядом факторів ризику та захисних факторів від індивідуальних до соціальних» [6].

Науковець Джордж А. Бонанно наголошує, «що резилієнс перед обличчям втрати або потенційної травми являє собою відмінну

траєкторію від траєкторії відновлення, є більш поширеною, ніж прийнято вважати, і що існують численні й іноді несподівані шляхи до стійкості» [7].

Е. Мейстен зазначає, «що на щастя, ми знаємо більше, ніж думали, про процеси стійкості, оскільки вже існує значна база знань про адаптивні процеси в розвитку людини. Наші поточні знання виправдовують більш позитивний погляд на нормативні людські здібності» [8].

Як бачимо із наукових праць вітчизняних та закордонних дослідників існують дещо різні трактування означеного базового поняття і, відповідно не існує чітких термінологічних меж у визначення поняття «резилієнс». Доволі часто дослідники та науковці ототожнюють поняття «резилієнс» та «резильєнтність».

Продовжуючи наші теоретичні розвідки, зазначимо, що дефініцію «резильєнтність» можна розглядати як спроможність людської психіки до ревіталізації після перебування в несприятливих життєвих обставинах, відновлення, набуття позитивної психічної адаптації навіть після катастроф, консолідацію та відновлення після складних травмуючих подій. Дослідження резильєнтності є важливим аспектом для відновлення психоемоційного здоров'я особистості, а її розвиток сприятиме стресостійкості та психологічній стійкості.

У практичній діяльності враховуються наступні визначення терміну «резильєнтність». На думку Г. Лазос «термін «резильєнтність» загалом пов'язаний зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов» (Лазос Г., 2019). За Г. Лазос «Резильєнтність відіграє важливу роль у здатності та формуванні посттравматичного стресового зростання особистості» [9].

Термін «резильєнтність» впроваджено до світової психологічної науки та практики з фізики, де він позначає здатність твердих тіл повертатися у початкову форму після механічної деформації та походить з латини: «resilire» в українському перекладі означає «повернення до початку». Щодо феноменологічної природи резильєнтності, то її найкраще розкриває, на думку

Ю. Бойко-Бузиль, метафора пружини «під тиском пружина деформується і зменшується, однак коли тягар зникає, пружина повертається до своєї початкової форми» [10].

Гортаючи англо-український словник, автором якого є М. Балла з'ясовуємо, що переклад термінів «resilience» та «resiliency» укладач подає як «пружність, еластичність, здатність швидко відновлювати фізичні і душевні сили, життєрадісність, тех. ударна в'язкість» [11].

З огляду на вищезазначене, дозволимо собі стверджувати, що поняття «resilience» та «resiliency» за змістом, емоційним наповненням певною мірою є близькими до поняття «hardiness» (життєстійкість), яке вперше у науковий обіг ввів С. Мадді.

За С. Мадді, життєстійкість – «це особлива структура установок і навичок, що дозволяє перетворити зміни в можливості, відображає психологічну живучість і ефективність людини,

пов'язану з її мотивацією до подолання стресових життєвих ситуацій. Це диспозиція, що містить у собі три автономні компоненти: включеність, контроль та виклик» [12]. На думку О. Чиханцової, «життєстійкість – ступінь сформованості здатності витримувати ситуацію гострого або хронічного стресу, зберігати внутрішню збалансованість, не знижуючи успішності діяльності. Життєстійкість є фундаментом особистісних рис людини, однією із ключових властивостей її індивідуальної здатності до зрілих форм саморегуляції. Життєстійкість проявляється також як ставлення людини до самої себе, навколишнього світу й характеру взаємодії з ним, вона дає сили для самоактуалізації та самореалізації, лідерства, самоповаги й самоприйняття, здорового способу думок і поведінки; дає змогу почуватися значущою і достатньо цінною, щоб повністю включитись у розв'язання життєвих завдань, не відволікаючись на наявність несприятливих чинників і змін. Також життєстійкість можна вважати аналогом життєвої сили людини, яка відображає міру подолання нею певних життєвих обставин, самої себе, а також міру докладених зусиль, працюючи над собою і над обставинами свого життя» [12].

На думку Т. Титаренко, «життєстійкість людини може розвиватися протягом усього життя, а може залишатися нерозвиненою. У дитячому віці життєстійкість формується під впливом батьків, які транслюють дитині власні цінності щодо вміння триматися, наприклад, переборювати біль. У підлітковому та юнацькому віці особливого значення набуває підлітково-юнацька субкультура, під впливом якої й формується життєстійкість. У зрілому віці найголовнішим агентом соціалізації стає професійна спільнота, що сприяє формуванню навичок життєстійкої поведінки, відповідного стилю життя. Життєстійкості від дорослої людини очікує й сім'я, яка переживає конфлікти між молодшим і старшим поколіннями, чоловіком та дружиною, родичами й сусідами. У похилому віці життєстійка людина сумлінно підбиває підсумки власних зусиль, намагаючись виконати намічену життєву програму якомога повніше» [13].

В. Панченко визначає життєстійкість, «як інтегральну властивість особистості, що дозволяє їй боротись із труднощами життя та позитивно адаптуватись до нових умов» [14]. За В. Панченко, «життєстійкість – це такий внутрішній ресурс особистості, який вона може змінити й переосмислити, та завдяки якому у людини формується життєстверджуюча ціннісно-смилова установка, що надає життю сенсів за любых, навіть несприятливих обставин. Саме тому, підвищення рівня життєвої стійкості особистості є можливим та необхідним процесом» [15].

Варто взяти до уваги, що системотворчим чинником особистісно-орієнтованої професійної освіти є професійний розвиток майбутнього фахівця у процесі активної взаємодії учасників освітнього процесу закладу вищої освіти з урахуванням їх досвіду, особистісних особливостей та специфіки освітнього середовища університету.

Відтак, професійний розвиток є необхідною умовою професійної самореалізації фахівця у будь-

якій галузі, а відповідно, ш здобувачів вищої освіти у освітньому середовищі університету, що уможливорює підвищення рівня конкурентноспроможності на сучасному ринку праці, на внутрішньому і зовнішньому ринках. Побудова траєкторії професійного розвитку здобувачів вищої освіти у процесі здобуття освіти є основою інноваційного менеджменту, реалізація якого впливає на ефективність та дієвість професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Таким чином, розгляд наукової проблеми формування та розвитку життєстійкості як умови побудови траєкторії професійного розвитку здобувачів вищої освіти в сучасних реаліях дає підстави актуалізувати значущість життєстійкості, як необхідної особистісної якості, як фокусу, який зорієнтовано на вирішення проблем сьогодення та спрямовано на пошук відповідей щодо соціалізаційних викликів часу. Перспективи подальших розвідок полягають у теоретичному аналізі механізмів життєстійкості у сучасному соціумі, визначенні дієвих форм, методів та засобів побудови траєкторії професійного розвитку здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. APA. Взято з URL: <https://www.apa.org/topics/resilience>
2. Building your resilience. Взято з URL <https://www.apa.org/topics/resilience/building-your-resilience>
3. Коқун, О. М., Мельничук, Т. І. Резильєнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023.
4. Панченко, Т. Л., Сидоренко, Ю. В. Теоретичні передумови формування резильєнтності учасників освітнього процесу засобами технологій інтерактивного навчання. Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice: Scientific monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing". 2023. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-353-8-12>
5. Чернобровкін, В. М. (Ред.), Панок, В. Г. (Ред.). Безпечний простір. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів : навч.-метод. посіб. Вид. 3-тє, доп., виправ. Київ : Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2021.
6. Olsson, CA, Bond, L, Burns, JM, Vella-Brodrick, DA, Sawyer, SM. Adolescent resilience: a concept analysis. J Adolesc. 2003 Feb; 26(1): 1-11. doi: 10.1016/s0140-1971(02)00118-5. PMID: 12550818.
7. Bonanno, GA. Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? Am Psychol. 2004 Jan;59(1):20-8. doi: 10.1037/0003-066X.59.1.20. PMID: 14736317.
8. Masten, A. S. Ordinary magic: Resilience processes in development. American Psychologist, 56(3), 2021. P. 227–238. URL: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
9. Лазос, Г. Теоретико-методологічна модель резильєнтності як основа побудови психотехнології її розвитку. Організаційна психологія, економічна психологія, (2-3(17), 2019. С. 77-89. Взято з URL: <https://doi.org/10.31108/2.2019.3.17.9>
10. Бойко-Бузьиль, Ю. Ю. Резильєнтність як чинник психічного здоров'я особистості. 3б. збірник матеріалів VII Всеукраїнської науковопрактичної конференції Психічне

здоров'я особистості у кризовому суспільстві : збірник матеріалів VII Всеукраїнської науковопрактичної конференції (28 жовтня 2022 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ.

11. Балла, М.І. (Ред.). Англо-український словник: У 2 т. Близько 120 000 слів. К.: Освіта. 1996.

12. Чиханцова О. А. Психологія становлення життєстійкості особистості // Дис. док. псих. наук). Інститут психології імені Г.С Костюка, НАПН України, Київ.

13. Титаренко, Т.М. (2009). Життєстійкість особистості: Соціальна необхідність та безпека. К.: Марич. 2009. Взято з URL: http://lib.iitta.gov.ua/9065/1/Zhiznestoykost_lichnosti.pdf

14. Панченко, В. О. Життєстійкість як фактор професійної адаптації менеджерів комерційних організацій. (Автореф. дис. канд. псих. наук). Київ. 2016.

15. Панченко, В. О. Модель підвищення рівня життєстійкості менеджерів комерційних організацій. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки, 126, 2015. С. 122–127. URL: https://lib.iitta.gov.ua/728311/1/Kokun_metod.pdf

REFERENCES:

1. APA. URL: <https://www.apa.org/topics/resilience>.
2. Building your resilience. URL: <https://www.apa.org/topics/resilience/building-your-resilience>
3. Kokun, O. M., Melnychuk, T. I. (2023). Rezyliens-dovidnyk: praktychnyi posibnyk [The Resilience Handbook: A Practical Guide]. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian]
4. Panchenko, T. L., Sydorenko, Yu. V (2023). Teoretychni peredumovy formuvannya rezylientsnosti uchasnykiv osvithnoho protsesu zasobamy tekhnolohii interaktyvnoho navchannia.[Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice]: Scientific monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing". DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-353-8-12> [in Ukrainian]
5. Chernobrovkin, V. M. (Red.), Panok, V. H. (Red.). (2021). Bezpechnyi prostir. Korektsiino-rozvytkova prohrama formuvannya stiikosti do stresu v ditei doshkilnoho viku ta shkoliariv : navch.-metod. posib. Vyd. 3-tie, dop., vyprav[A safe space. Correctional and developmental program for the formation of resistance to stress in preschool children and schoolchildren: teaching method. manual Kind. 3rd, supplement, correction.]. Kyiv : Univ. Vyd-vo PULSARY, 2021 [in Ukrainian]
6. Olsson, CA, Bond, L, Burns, JM, Vella-Brodrick, DA, Sawyer, SM. (2003). Adolescent resilience: a concept analysis. J Adolesc, 26(1):1-11. DOI doi: 10.1016/s0140-1971(02)00118-5. PMID: 12550818 [in English]
7. Bonanno, GA. (2004). Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? Am Psychol, 59(1): 20-8. doi: 10.1037/0003-066X.59.1.20. PMID: 14736317. [in English]
8. Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. American Psychologist, 56(3), 227–238. DOI <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227> [in English]
9. Lazos, H. (2019). Teoretyko-metodolohichna model rezylientsnosti yak osnova pobudovy psykhotekhnolohii yii rozvytku[The theoretical-methodological model of resilience as a basis for building the psychotechnology of its development]. Orhanizatsiina psykholohiia. ekonomichna psykholohiia, (2-3(17), 77-89. Vziato z URL: <https://doi.org/10.31108/2.2019.3.17.9> [in Ukrainian]
10. Boiko-Buzyl, Yu.Iu. (2022). Rezylientsnist yak chynnyk psykhychnoho zdorovia osobystosti. Zb. zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii Psykhychne

zdorovia osobystosti u kryzovomu suspilstvi : zbirnyk materialiv VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (28 zhovtnia 2022 roku)[Resilience as a factor in the mental health of an individual. Collection. collection of materials of the VII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference Mental health of the individual in a crisis society: collection of materials of the VII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (October 28, 2022)]. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian]

11. Balla, M.I. (Red.). (1996). Anhlo-ukrainskyi slovnyk: U 2 t. Blyzko 120 000 sliv [English-Ukrainian dictionary: In 2 volumes. About 120,000 words]. K.: Osvita [in Ukrainian]

12. Chyhantsova, O. A. (2021). Psykholohiia stanovlennia zhyttiosti osobystosti. (Dys. dok. psyk. nauk). Instytut psykholohii imeni HS Kostiuka, NAPN Ukrainy, Kyiv. – 2021[42. Chikhantsova O. A. Psychology of the development of the vitality of the personality // Diss. dock. psycho. sciences). Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv.]. URL: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/disertaciya-chihancova_1630334534.pdf [in Ukrainian]

13. Tytarenko, T.M. (2009). Zhyttiostiikist osobystosti: Sotsialna neobkhdnist ta bez-peka[Hardiness of personality: Social necessity and security.]. K.: Marych. Vziato z s. URL: http://lib.iitta.gov.ua/9065/1/Zhiznestoykost_lichnosti.pdf [in Ukrainian]

14. Panchenko, V.O. (2016). Zhyttiostiikist yak faktor profesiinoi adaptatsii menezheriv komertsiiynykh orhanizatsii [Hardiness as a factor of professional adaptation of managers of commercial organizations]. (Avto-ref. dys. kand. psyk. nauk). Kyiv [in Ukrainian]

15. Panchenko, V. O. (2015). Model pidvyshchennia ravnia zhyttiostiikosti menezheriv komertsiiynykh orhanizatsii[A model for increasing the level of hardiness of managers of commercial organizations]. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seria: Psykholohichni nauky, 126, 122–127. URL: https://lib.iitta.gov.ua/728311/1/Kokun_metod.pdf [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОСТЕНКО Дмитро Вікторович – кандидат педагогічних наук, доцент, асистент кафедри іноземних мов Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: професійна освіта, міжкультурна компетентність, міжкультурні комунікації в освіті, інформаційно-комунікативні технології в освіті, комунікативна лінгвістика, життєстійкість здобувачів вищої освіти у міжкультурному комунікаційному просторі, методика викладання іноземних мов, викладання професійної англійської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSTENKO Dmytro Viktorovych – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, assistant of the Department of Foreign Languages of the Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: professional education, intercultural competence, intercultural communications in education, information and communication technologies in education, communicative linguistics, hardiness of higher education students in an intercultural communication space, methods of teaching foreign languages, teaching professional English.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2024 р.

УДК 378.091.313-057.87:[687.01:574

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-160-163

КОСЯК Інна Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інженерії та технологій виробництва Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну Київського національного університету технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2996-1679>
e-mail: invako@i.ua

ЕКОЛОГІЧНИЙ ДИЗАЙН У ПРОЄКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ШВЕЙНОЇ ГАЛУЗІ

Автором розглянуто реалізацію завдань екологічного дизайну у проєктній діяльності майбутніх фахівців швейної галузі. У статті здійснено аналіз поняття «апсайклінг», обґрунтовано актуальність проблеми зменшення негативного впливу перевиробництва «не базових» речей, котрі опиняючись на смітниках, забруднюють довкілля. Висвітлено перспективність технології апсайклінг для використання на різних щаблях організації предметно-просторового середовища - у архітектурі та будівництві, виготовленні меблів, одягу, взуття, аксесуарів та побутових об'єктів, облаштуванні та оздобленні інтер'єрів. Проаналізовано контент-досвід впровадження апсайклінг-проєктів в освітній процес університетів Китаю, США, Великобританії, Швеції. Наведено приклади виконання апсайклінг-проєктів учнями ДПТНЗ «Славутський професійний ліцей» та здобувачами вищої освіти у Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова. Зазначено техніки, за допомогою яких майбутні фахівці швейної галузі можуть реалізовувати проєкти з апсайклінгу виробів легкої промисловості. До них належать: ручний розпис, вишивка, макраме, в'язання, печворк, плетіння та інші. Вибір технік здійснюється особою відповідно до рівня розвитку творчих здібностей, естетичних вподобань, сформованих умінь та навичок використання цих технік.

Висновок дослідження: впровадження в освітній процес українських закладів професійної (професійно-технічної), вищої освіти екологічного дизайну в проєктній діяльності формує екологічний світогляд здобувачів освіти, сприяє розвитку їх творчих здібностей, креативності, пошуку нестандартних рішень. Кожна виготовлена річ - неповторна, унікальна, має інноваційний дизайн, і головне - даючи старим речам та матеріалам друге життя, здобувачі освіти формують екологічний світогляд і можуть стати частиною змін, завдяки яким планета і людство отримують шанс на майбутнє без екологічних проблем.

Ключові слова: екологічний дизайн, апсайклінг, апсайклінг-проєкти, заклади освіти, здобувачі освіти.

KOSIAK Inna Vasilievna –

candidate pedagogical sciences, associate professor, associate professor department of engineering and production technologies Ukrainian State University named Mykhailo Drahomanov associate professor of the department professional education in the field of technology and design Kyiv National University of Technology and Design
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2996-1679>
e-mail: invako@i.ua

ECOLOGICAL DESIGN IN PROJECT ACTIVITY OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SEWING INDUSTRY

The author considered the implementation of ecological design tasks in the project activities future specialists in the sewing industry. The article analyzes the concept "upcycling", substantiates the relevance of the problem reducing the negative impact overproduction "non-basic" things, which end up in landfills and pollute the environment. The perspective upcycling technology for use at various levels of the organization the subject-spatial environment - in architecture and construction, manufacturing of furniture, clothes, shoes, accessories and household objects, furnishing and decoration of interiors - is highlighted. The content-experience of the implementation of upcycling projects in the educational process of universities in China, the USA, Great Britain, and Sweden was analyzed. Examples of the implementation of upcycling projects by students of the "Slavutskyi Vocational Lyceum" and higher education students at the Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov are given. Techniques with the help which future specialists in the sewing industry can implement projects on upcycling of light industry products are indicated. These include: hand painting, embroidery, macrame, knitting, patchwork, weaving and others. The choice of techniques is carried out by a person in accordance with the level of development of creative abilities, aesthetic preferences, developed abilities and skills in using these techniques.

The conclusion the study: the introduction of ecological design into the educational process of Ukrainian institutions of professional (vocational and technical), higher education in project activities forms the ecological worldview of the students of education, promotes the development their creative abilities, creativity, and the search for non-standard solutions. Each manufactured thing is unique, unique, has an innovative design, and most importantly, by giving old things and materials a second life, students of education form an ecological worldview and can be part of the changes that will give the planet and humanity a chance for a future without environmental problems.

Key words: ecological design, upcycling, upcycling projects, educational institutions, education seekers.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні найголовнішими причинами глобальних екологічних проблем є військові дії у

багатьох регіонах світу та їх наслідки, перевиробництво «не базових» речей, що опиняються на смітниках або вимагають утилізації,

забруднюючи довкілля. І навіть застосування підходів визначеного у ISO 14062 екологічного дизайну для проектування та виробництва «зелених» екологічно чистих продуктів, не вирішує проблеми перевиробництва і відповідно наступної утилізації речей. Тож на часі переосмислити ставлення до промислових виробів, що є частиною нашого життя: починаючи з їхнього проектування, виготовлення, взаємодії з ними – і до моменту, коли вони втрачають свою актуальність. На нашу думку, зараз важливо знаходити креативні способи для перетворення непотрібних речей та вторинних матеріалів у нові якісні вироби, щонайменше, з метою запобігання утворенню нових відходів. До креативного виробництва, найперспективнішого напрямку екологічного дизайну використаних речей можна віднести Upcycling (Апсайклінг).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенням та удосконаленням підходів екодизайну при створенні нових виробів висвітлено у багатьох працях світових та українських дослідників, зокрема застосування перероблених матеріалів та апсайклінг в архітектурі розглянуто F. Ceschin, I.Gaziulusoy, Ю. Розналович, Л. Гнатюк. Апсайклінг як напрям екодизайну в індустрії моди досліджено А. М. Векліч, О. В. Колосніченко, К. Л. Пашкевич, Н. В. Чупріною. Дизайн-проекування колекцій одягу та взуття за напрямом апсайклінг розглянуто в роботах А. І. Бабич,

Т. М. Деркач, О. В. Єжової, І. В. Косяк, Н. М. Топчій. Теоретичний аналіз досліджень питання апсайклінгу, висвітлення його прикладних аспектів, особливостей навчання студентів в закладах вищої освіти здійснювали Т. Cooper, J. Flowers, O. Mont, C. Rauch, K. Sung, A. Wierzbicki.

Мета статті. Застосування екологічного дизайну (створення речей з вторинних матеріалів) у апсайклінг-проектах майбутніх фахівців швейної галузі.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез спеціальної літератури з теми дослідження; емпіричні – спостереження за проектуванням і створенням еко-проектів, бесіди з студентами за темою дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Upcycling - слово, яке все частіше з'являється у щоденному вжитку сучасності. Воно означає нове життя для старих речей, або вторинну переробку попередньо використаного продукту за умови виготовлення нового продукту більш високої якості з іншою функцією та часто з кращою екологічною цінністю [3].

Апсайклінг є перспективною технологією для використання на різних щаблях організації предметно-просторового середовища - у архітектурі та будівництві, виготовленні меблів, одягу, взуття, аксесуарів та побутових об'єктів, облаштуванні та оздобленні інтер'єрів (мал. 1).

Мал. 1 Використання технології апсайклінг на різних рівнях організації предметно-просторового середовища

Дана технологія зменшує споживання нової сировини при створенні нової продукції, що

приводить до зменшення споживання енергії, забруднення повітря, забруднення води і т.п.

Термін «апсайклінг» уперше запропоновано німецьким архітектором Райнером Пільцем у 1994 році. Автор визначив техніку апсайклінгу в інтерв'ю газеті «Salvo», виступаючи з критикою методів утилізації будівельних відходів [7]. У подальшому, в 2002 році, популяризуючи тренд промислово-екологічної революції, американський архітектор Вільям МакДонах і німецький хімік Майкл Браунгарт опублікували науково-популярну книгу «Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things», в котрій висвітлено поради як змінити виробничі системи, щоб вони стали більш екологічними [6]. Саме в цьому виданні наведено відоме висловлювання: «Ресайклінг - це правильно, а апсайклінг - це модно і правильно».

Проте, техніка апсайклінгу швейних виробів, взуття, аксесуарів супроводжує людство впродовж усієї його історії і не має певної дати впровадження. У минулому це був не тренд, а скоріше вимушений захід: матеріалів вироблялося набагато менше, і цінність кожного виробу була високою. Протягом багатьох століть ремонтом і перешивом одягу займалися як бідні верстви населення, так і цілком заможні. Навіть почесні дами віддавали сукні модисткам, щоб ті замінили декоративні елементи, а сліди переробок, на здивування, дослідники знаходять й на одязі царських сімей. Техніка апсайклінгу була знайома і населенню за часів Радянського Союзу. В той час дістати певні речі було непросто. Тож застосовуючи винахідливість, майстрині створювали нові речі з уживаних та ще й ділилися різноманітними порадами в інформаційних джерелах, зокрема газетах, журналах, телевізійних передачах. Можливо, саме тому перетворення вживаної речі на щось нове і досі багатьма сприймається як прояв нестатку.

Втім сьогодні апсайклінг широко поширений у всьому світі. Безсумнівно він зустрічається в екологічно налаштованих брендах, зокрема таких як Balenciaga, Marni, Etro (одяг зі шматочків «старих» речей та тканин за допомогою техніки клаптикового шиття), Coach (перероблені сумки просто з 1970-х) не побоюлися експериментів із повторним використанням матеріалів.

Професійно апсайклінгом займається і бренд Frankie Collective. Креативний директор марки Сара Горлей вважає, що такий формат взаємодії з вінтажним одягом дозволяє не тільки не забувати про стійкий розвиток та екологію, а й мати неповторний стиль – кожна річ унікальна і створюється командою дизайнерів.

А сімейний дует українських дизайнерів Ксенія та Антон Шнайнери вже 10 років створює модні речі, використовуючи перероблені матеріали [5].

Однак займаючись апсайклінгом можуть не лише дизайнери, кравці, закрійники. Апсайклінг може бути швидким та економічним шляхом отримання матеріалів для реалізації освітніх еко-проектів здобувачів освіти у сфері мистецтва, дизайну, професійної освіти. Залучення здобувачів освіти до діяльності, під час якої вони можуть спроектувати, виготовити та випробувати вироби, які сприяють екологічній сталості, навчитися переробляти матеріали, що були у вжитку, у новий

продукт, є тенденцією, що реалізується в багатьох університетах світу [4, с. 33].

Мал. 2. Апсайклінг-проекти учнів ДПТНЗ «Славутський професійний ліцей».

Аналізуючи контент-досвід впровадження апсайклінгу в освітній процес університетів Китаю, США, Великобританії, Швеції, нами виділено наступні способи реалізації: проведення окремих одноденних майстер-класів (workshops); розробка студентських проектів із використанням апсайклінгу в межах вивчення певних академічних курсів, таких як: сталий дизайн (sustainable design), дизайн одягу (apparel design) і т.п. [2]. На нашу думку, даний досвід може бути реалізований і в українських освітніх (професійних, професійно-технічних, вищих) закладах, оскільки відповідає базовим принципам навчання: активності й самостійності, зв'язку з життям, бережливості та екологічності у ставленні до природи, дозволяє застосувати компетентнісний підхід в освіті та проектне навчання.

Згідно Державного освітнього стандарту професії «Кравець» [1] до професійної компетентності (за трудовою дією або групою трудових дій) майбутніх кравців і закрійників визначено «здатність виконувати ремонт чоловічого одягу, платтяного асортименту складної форми...та оновлювати швейні вироби, підбираючи матеріали відповідно до тканини виробу та їх властивостей...». Тож здобувачі освіти модефікують одяг, виконуючи еко-проекти з апсайклінгу. На малюнку 2 зображено апсайклінг-проекти учнів ДПТНЗ «Славутський професійний ліцей».

Водночас, здобувачі вищої освіти зі спеціальності 015 Професійна освіта (Дизайн) в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова на заняттях з дисципліни «Робота в матеріалі» створюють креативні колекції

одягу (мал. 3) під час творчої проектної діяльності засобами екологічного дизайну.

Мал. 3. Апсайклінг-проекти здобувачі вищої освіти зі спеціальності 015 Професійна освіта (Дизайн) в УДУ імені Михайла Драгоманова

Для реалізації проектів з апсайклінгу здобувачі освіти крім перешивання виробу використовують різні техніки декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема ручний розпис, вишивку, макраме, аплікацію, печворк, в'язання, плетіння та багато інших. Вибір технік здійснюється самими здобувачами освіти відповідно до рівня розвитку креативності, попереднього досвіду, естетичних цінностей, сформованих умінь та навичок їх використання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Впровадження в освітній процес українських закладів професійної (професійно-технічної), вищої освіти екологічного дизайну в проектній діяльності формує екологічний світогляд здобувачів освіти, сприяє розвитку їх творчих здібностей, креативності, пошуку нестандартних рішень. Кожна виготовлена річ – неповторна, унікальна, має інноваційний дизайн, і головне – даючи старим речам та матеріалам друге життя, здобувачі освіти формують екологічний світогляд і можуть стати частиною змін, завдяки яким планета і людство отримують шанс на майбутнє без екологічних проблем.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Державний освітній стандарт 7433.С.14.10-2023 Професія: Кравець Код:7433 Кваліфікація: кравець 2-3, 4, 5, 6-го розрядів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2023/01/27/Standart-profosv.Kravets.81-27.01.2023.pdf> (дата звернення: 21.11.2023)
2. Ebbert C., Rexfelt O., Ordonez I. Beyond lampshades – teaching upcycling in a meaningful way. *International conference on engineering and product design education*, 7-8 September 2017, Oslo and Akershus university college of applied sciences, Norway. URL:<https://cutt.ly/YmYPIU2-Zhang L., Barbour C.>

Introducing Digitizing Technology in CAD Pattern-Making Class for Upcycling Project, *International Textile and Apparel Association Annual Conference Proceedings*, 2020, 77(1). DOI: 10.31274/itaa.11940

3. English definitions. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/> (дата звернення: 21.11.2023)

4. Flowers, J., Rauch, C., & Wierzbicki, A. Teaching Upcycling to Impact Environmental Attitudes. *Journal of Technology Education*. Vol. 30, No. 1, Fall 2018. Електронний ресурс. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1201581> (дата звернення: 21.11.2023).

5. URL: <https://greenpost.ua/news/eksklyuzyvno-j-ekologichno-apsajkling-novyj-trend-i51301> (дата звернення 21.11.2023)

6. URL: <https://ugreen.io/cradle-to-cradle-design-a-sustainable-revolution/> (дата звернення 21.11.2023)

7. Stool made out of a vintage suitcase by AERO-1946. URL: <https://www.upcycledzine.com/stool-made-out-of-a-vintage-suitcase-by-aero-1946/> (дата звернення 21.11.2023)

REFERENCES

1. State educational standard 7433.S.14.10-2023 [About education] Profession: Tailor Code: 7433 Qualification: tailor 2-3, 4, 5, 6-th grades.. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2023/01/27/Standart-profosv.Kravets.81-27.01.2023.pdf> (data zvernennia: 21.11.2023) [in Ukrainian]

2. Ebbert, C., Rexfelt, O., Ordonez, I. (2017). Beyond lampshades – teaching upcycling in a meaningful way. *International conference on engineering and product design education*, 7-8 September, Oslo and Akershus university college of applied sciences, Norway. URL:<https://cutt.ly/YmYPIU2-Zhang L., Barbour C.> Introducing Digitizing Technology in CAD Pattern-Making Class for Upcycling Project, *International Textile and Apparel Association Annual Conference Proceedings*, 2020, 77(1). DOI: 10.31274/itaa.11940 [in English]

3. English definitions. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/> (data zvernennia: 21.11.2023) [in English]

4. Flowers, J., Rauch, C., & Wierzbicki, A. Teaching. (2018). Upcycling to Impact Environmental Attitudes. *Journal of Technology Education*. Vol. 30, No. 1, Fall. Електронний ресурс. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1201581> (data zvernennia: 21.11.2023). [in English]

5. URL: <https://greenpost.ua/news/eksklyuzyvno-j-ekologichno-apsajkling-novyj-trend-i51301> (data zvernennia 21.11.2023) [in English]

6. URL: <https://ugreen.io/cradle-to-cradle-design-a-sustainable-revolution/> (data zvernennia 21.11.2023) [in English]

7. Stool made out of a vintage suitcase by AERO-1946. URL: <https://www.upcycledzine.com/stool-made-out-of-a-vintage-suitcase-by-aero-1946/> (data zvernennia 21.11.2023) [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОСЯК Інна Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інженерії та технологій виробництва Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну Київського національного університету технологій та дизайну.

Наукові інтереси: дизайн-проекування одягу, художньо-творчий розвиток та самодійнення особистості суб'єктів навчання широкого вікового діапазону.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSIAK Inna Vasilievna – candidate pedagogical sciences, associate professor, associate professor department of engineering and production technologies Ukrainian State University named Mykhailo Drahomanov, associate professor of the department professional education in the field of technology and design Kyiv National University of Technology and Design

Scientific interests: clothing design, artistic and creative development and self-realization the personality subject's education of a wide age range.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2024 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-164-168

КОХАН Олена Миколаївна –

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Державного торговельно-економічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0705-3071>

e-mail: o.kokhan@knute.edu.ua

МАГДЕН Оксана Григорівна –

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Державного торговельно-економічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4749-774X>

e-mail: oksana_magden@ukr.net

МИХАЙЛОВА Неля Олексіївна –

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Державного торговельно-економічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5401-203X>

e-mail: n.mykhaylova@knute.edu.ua

СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті авторами розглядаються актуальні підходи до викладання іноземних мов з використанням інноваційних технологій та сучасних методів навчання. Автори досліджують роль цифрових засобів, таких як віддалені платформи, інтерактивні дошки, системи управління навчанням, QR-коди у покращенні якості навчання. Аналізуються використання онлайн-ресурсів, відео та аудіо матеріалів для створення стимулюючого мовного середовища. Підкреслюється значення індивідуалізованих програм вивчення та розвитку спільнот для ефективної комунікації між здобувачами та викладачами. Стаття висвітлює, як використання цих інновацій сприяє активному та ефективному процесу вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти. Метою статті є аналіз сучасних інформаційних методів та інноваційні технології, які використовуються в процесі викладання іноземних мов в Державному торговельно-економічному університеті. Відповідно до мети використано такі методи дослідження, як логічний аналіз методичної, філософської, психолого-педагогічної літератури, дисертаційних праць з метою з'ясування стану та перспектив досліджуваної проблеми. Зазначено, що вивчення іноземних мов у сучасному суспільстві стає невід'ємною складовою підготовки майбутніх фахівців, а важливим фактором підвищення ефективності навчання іноземної мови є використання інноваційних технологій. Встановлено, що використання інноваційних технологій у викладанні іноземної мови дозволяє досягти таких результатів, як підвищення мотивації здобувачів до навчання, активізація їх пізнавальної діяльності, розвиток критичного мислення та творчих здібностей, формування комунікативної компетентності та цифрових навичок.

У результаті дослідження автори зазначають, що інтерактивні заняття, інтерактивні дошки, віртуальні лабораторії та ігри, системи управління навчанням (LMS), використання різноманітних мультимедійних ресурсів (відеоуроки, аудіопідкасти, онлайн-ресурси), використання сервісів для перевірки граматики, розширення словникового запасу та вдосконалення навичок письма сприятиме розвитку навичок слухання, вивченню граматики, розвитку цифрових навичок та підвищить комунікативну компетентність здобувачів освіти.

Ключові слова: іноземна мова, методи навчання, інноваційні технології, цифрові платформи, здобувачі освіти, заклади вищої освіти.

KOKHAN Olena Mykolayivna –

Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation

State University of Trade and Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0705-3071>

e-mail: o.kokhan@knute.edu.ua

MAGDEN Oksana Hryhorivna –

Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation

State University of Trade and Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4749-774X>

e-mail: oksana_magden@ukr.net

MYKHAILOVA Nelia Alekseevna –

Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation

State University of Trade and Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5401-203X>

e-mail: n.mykhaylova@knute.edu.ua

MODERN METHODS AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

In the article, the authors discuss current approaches to teaching foreign languages using innovative technologies and modern teaching methods. The authors explore the role of digital tools, such as remote platforms, interactive whiteboards, learning management systems, and QR codes in improving the quality of learning. The use of online resources, video and audio materials to

create a stimulating speech environment is analyzed. Emphasizes the importance of individualized learning and community development programs for effective communication between students and teachers.

The article highlights how the use of these innovations contributes to an active and effective process of learning foreign languages in higher education institutions. The purpose of the article is to analyze modern information methods and innovative technologies used in teaching foreign languages at the State University of Trade and Economics. In accordance with the goal, such research methods as logical analysis of methodological, philosophical, psychological and pedagogical literature, dissertations were used in order to clarify the state and prospects of the problem under study.

It is noted that the study of foreign languages in modern society is becoming an integral component of the training of future specialists, and an important factor in increasing the effectiveness of teaching a foreign language is the use of innovative technologies. It has been established that the use of innovative technologies in teaching a foreign language makes it possible to achieve such results as increasing students' motivation to learn, activating their cognitive activity, developing critical thinking and creative abilities, developing communicative competence and digital skills.

As a result of the study, the authors note that interactive classes, interactive whiteboards, virtual laboratories and games, learning management systems (LMS), the use of various multimedia resources (video lessons, audio podcasts, online resources), the use of services for checking grammar, expanding vocabulary and improving writing skills will contribute to the development of listening skills, learning grammar, developing digital skills and will increase the communicative competence of the students.

Key words: foreign language, teaching methods, innovative technologies, digital platforms, students, higher education institutions.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Останніми роками все частіше постає питання використання сучасних інформаційних методів та інноваційних технологій у системі освіти. Це не тільки нові технічні засоби, а й нові форми навчання, новий підхід до освітнього процесу. Іноземна мова відіграє важливу роль у закладах вищої освіти України, адже вона є необхідною для успішної професійної діяльності. У сучасному світі, який характеризується глобалізацією та інтернаціоналізацією, знання іноземної мови є важливою складовою професійної компетентності майбутніх фахівців. Здобувачі, які вільно володіють іноземною мовою, мають більше можливостей для працевлаштування в міжнародних компаніях, для участі в міжнародних проектах та для отримання інформації з різних джерел. Іноземна мова є важливим інструментом для самоосвіти та саморозвитку, і її знання дозволяє отримувати доступ до інформації з різних джерел, зокрема, до наукових статей, навчальних матеріалів та культурних цінностей інших країн, що сприяє самоосвіті та саморозвитку здобувачів [3]. Навчання іноземної мови сприяє розвитку критичного мислення, творчості та комунікативних навичок. Це допомагає здобувачам стати більш успішними в різних сферах життя. Впровадження прикладних інструментів віртуального навчання у викладанні іноземної мови є важливим кроком у напрямку підвищення ефективності навчання і формування комунікативної компетентності здобувачів освіти. З деяких пір помітної значимості набуває проблема процесу модернізації системи навчання у закладах вищої освіти. Вона відбувається під впливом інформатизації суспільства і заснована на динамізмі, застосуванні існуючих освітніх технологій, нових форм навчання та інноваційних методів.

Нами було вивчено основні напрями модернізації системи навчання у ЗВО, як наслідок можна зазначити наступні: інформатизація освітнього процесу, адже впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у освітній процес дозволяє зробити його більш ефективним, доступним та цікавим для здобувачів; інформатизація освітнього процесу у ЗВО; впровадження нових форм навчання, зокрема дистанційне навчання, змішане навчання, мобільне

навчання – це лише деякі з нових форм навчання, які впроваджуються у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблему впровадження інноваційних технологій, інформаційних засобів у навчання здобувачів вищої та фахової передвищої освіти вивчали О. Спірін, Л. Карташова, К. Осадча, В. Биков, І. Смирнова, А. Кононенко, О. Гурман, А. Квятковська, К. Дерка та ін.

Мета статті. Проаналізувати сучасні інформаційні методи та інноваційні технології, які використовуються в процесі викладання іноземних мов в Державному торговельно-економічному університеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення іноземних мов у сучасному суспільстві стає невід'ємною складовою підготовки майбутніх фахівців. Різноманітність методів і прийомів оволодіння іноземною мовою призводить до необхідності раціонального вибору одного з них або оптимального поєднання взаємодоповнюючих методів і інформаційних технологій, що передбачає необхідність узагальнення знань про сучасні інформаційні педагогічні технології. Важливим фактором підвищення ефективності навчання іноземної мови є використання інноваційних технологій.

Для узагальнення інформації, інноваційні технології – це сукупність методів, засобів і прийомів навчання, які дозволяють підвищити мотивацію здобувачів, активізувати їхню пізнавальну діяльність, зробити процес навчання більш цікавим [4]. У сучасних реаліях, коли високі інформаційні технології набули широкого поширення та відбулися зміни щодо освіти, розвитку та навчання, необхідний перегляд основних напрямів освітньої політики, реформування та модернізації освітніх систем. Заклади освіти мають допомогти молоді якнайшвидше та безболісно влитися в умови сучасного суспільства. З урахуванням сказаного, можна зробити висновок, що у професійну діяльність закладів освіти має бути включено широкий спектр інновацій, зокрема заміна освітніх траєкторій і парадигм, модернізація змісту освіти, оптимізація освітнього процесу цікавим і захоплюючим [8].

На основі ґрунтовного аналізу наукових праць, присвячених впровадженню інноваційних технологій в освітній процес, можна зробити висновок, що теоретичні засади інноваційних методів навчання у вищій школі є недостатньо розробленими [5, 6, 4]. Крім того, недостатньо розроблені нові освітні технології та методи навчання. Відсутні ефективні механізми їх практичного впровадження та оптимізації в освітній процес закладів вищої освіти. Важливо зазначити, що цифрова компетентність є однією з необхідних для викладача нової епохи. Особливо це стосується викладачів іноземної мови, адже це трудомісткий процес, а нові технології можуть його полегшити. Використання інтернет-ресурсів, різноманітних сайтів, комунікативних програм, соціальних мереж та інших технологій дозволяє швидше знаходити та засвоювати інформацію, розвивати творче мислення та закріплювати необхідний матеріал. Вивчаючи такі інструменти, майбутні педагоги можуть інтегрувати їх у свою методику викладання, розвиваючись як професіонали [4].

Інноваційні методи навчання – методи навчання, які передбачають включення сучасних технологій та підходів з метою підвищення ефективності навчання зі спрямованістю на неперервність підвищення рівня професійних компетентностей, умінь самостійного отримання знань у подальшій професійній діяльності. До інноваційних методів навчання належать, наприклад, інтерактивне навчання, цифрове навчання, віртуальні лабораторії, програми симулятори тощо [1].

Проаналізувавши ряд наукових досліджень [2, 8, 6] можна стверджувати, що серед інноваційних технологій, які успішно застосовуються у викладанні іноземної мови у ЗВО, можна виділити наступні:

- Інтерактивні методи навчання, які дозволяють здобувачам освіти активно взаємодіяти один з одним та з викладачем, розвивати критичне мислення та творчі здібності. До таких методів належать мозковий штурм, робота в групах, метод проєктів

- Мультимедійні засоби навчання, які дозволяють зробити освітній процес більш наочним і цікавим. Зокрема, це використання інтерактивних дошок, персональних комп'ютерів, мультимедіа проєкторів.

- Дистанційне, мобільне та змішане навчання, яке дозволяє здобувачам освіти навчатися в зручний для них час і місце.

Таким чином, можна відзначити, що використання інноваційних технологій у викладанні іноземної мови дозволяє досягти таких результатів, як підвищення мотивації здобувачів до навчання, активізація їх пізнавальної діяльності, розвиток критичного мислення та творчих здібностей, формування комунікативної компетентності. Розширення та оновлення форм навчання викладацьким складом є постійним викликом для системи освіти.

За результатами дослідження було встановлено, що застосування інноваційних технологій на практиці при викладанні іноземної

мови є необхідним та актуальним в умовах сьогодення, серед яких можна виділити наступні:

- Використання інтерактивної дошки для проведення занять іноземної мови дозволяє зробити освітній процес більш наочним і цікавим. Наприклад, викладач може використовувати інтерактивну дошку для демонстрації відео, аудіо матеріалів, графіків, діаграм тощо.

- Використання мультимедійних програм для навчання іноземної мови дозволяє здобувачам освіти самостійно вивчати мову в зручний для них час і місце. Наприклад, студенти можуть використовувати мультимедійні програми для вивчення граматики, лексики, тренування навичок аудіювання, читання, письма та говоріння.

На основі аналізу наукових джерел та в ході педагогічних спостережень [7, 2, 6], нами констатовано, що необхідність покращити рівень володіння іноземною мовою та залучення інноваційних технологій до викладання мови призвело до того, що:

- Навчання іноземної мови стало більш ефективним і цікавим. Адже здобувачі освіти можуть побачити і почути, як вживаються слова та фрази в реальному житті, а також практикувати свої навички спілкування в різних ситуаціях.

- Комунікативна компетентність здобувачів підвищилася. Інноваційні технології спрямовані на розвиток комунікативних навичок здобувачів, таких як говоріння, аудіювання, читання та письмо. Студенти отримують більше можливостей для практики цих навичок, що дозволяє їм вільно спілкуватися іноземною мовою.

- Здобувачі стали більш мотивованими до навчання іноземної мови.

Викладання іноземних мов може бути значно полегшене та збагачене за допомогою різних інноваційних технологій, інструментів та платформ. Зазначимо найбільш ефективні, які використовуються викладачами Державного торговельно-економічного університету, на кафедрі іноземної філології та перекладу:

1. Платформи для віддаленого навчання: Zoom, Microsoft Teams, Google Meet: дозволяють проводити віртуальні заняття та комунікувати зі здобувачами в реальному часі. Наприклад ці платформи можна використовувати для демонстрації граматичних правил, проводити інтерактивні заняття, створювати презентації для пояснення складних граматичних завдань; створювати форуми для спілкування здобувачів між собою та з викладачем.

2. Skype, FaceTime використовуються для індивідуальних або групових занять через відеозв'язок.

3. Інтерактивні дошки, зокрема Google Jamboard, Microsoft Whiteboard, які дозволяють створювати інтерактивні презентації та вправи для занять.

4. Системи управління навчанням (LMS). Moodle, Canvas, Google Classroom, які дозволяють організовувати матеріали, домашні завдання та взаємодію здобувачів.

5. Онлайн-ресурси для вивчення мов. Наприклад Duolingo, Babbel, Rosetta Stone та ін. Сприяють самостійному вивченню мови за допомогою ігор та завдань.

6. Сервіси Socrative, Quizizz, Prezi, Canva, Kahoot, Quizlet. Використання таких сервісів, дають змогу урізноманітнити заняття іноземної мови та покращити процес навчання. Quizlet зручно використовувати для створення словникових карток. Kahoot! забезпечує можливість організації інтерактивних ігор-вікторин для закріплення знань. У Державному торговельно-економічному університеті при вивченні дисципліни «Іноземна мова (англійська)» Quizizz широко використовується викладачами кафедри для створення тестів та перевірки і вдосконалення граматичних навичок здобувачів освіти (рис. 1).

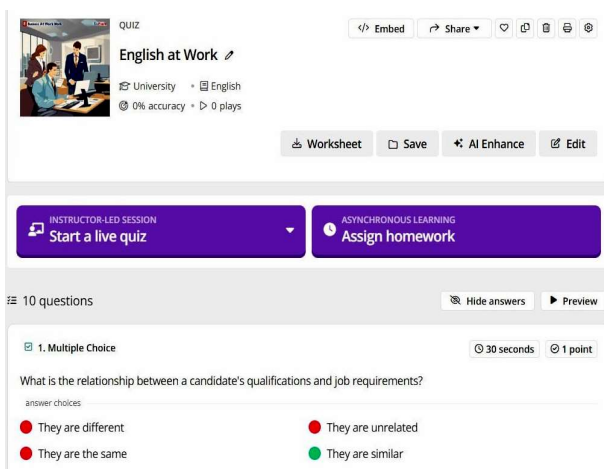

Рисунок 1 – Робота на платформі Quizizz

Не менш важливим є і використання QR-кодів. Як зазначають науковці [7] «використання QR-кодів у процесі викладання іноземної мови в закладах вищої освіти є важливим та перспективним, адже це сприяє покращенню якості навчання, залученню здобувачів освіти до активної участі та розвитку їх самостійності».

Task 6. VOCABULARY Check the meaning of the verbs below. Match 4 of them with pictures 1-4.

Action verbs

dance play basketball / football / tennis skate
skateboard sing play the drums / clarinet swim
ride a bike / a horse ski speak Chinese / French / Spanish

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

Рисунок 2 – Елемент заняття з англійської мови з використанням QR-коду

Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що використання інформаційних методів та сучасних інноваційних технологій може значно поліпшити рівень вивчення іноземних мов в закладах вищої освіти. І врахування таких аспектів у процесі викладання, як інтерактивні заняття, інтерактивні дошки, віртуальні лабораторії та ігри, системи управління навчанням (LMS),

використання різноманітних мультимедійних ресурсів (відеоуроки, аудіопідкасти, онлайн-ресурси), використання сервісів для перевірки граматики, розширення словникового запасу та вдосконалення навичок письма сприятиме розвитку навичок слухання, вивченню граматики, розвитку цифрових навичок та підвищить комунікативну компетентність здобувачів освіти. Розвиток технологій і комп'ютерних програм вплинув майже на всі аспекти повсякденного життя в усьому світі. Це стосується і освіти, яка кардинально змінилася з появою інформаційних технологій, що допомагають здобувачам покращити навички письма та говоріння, а також розвинути нові навички, які розширюють їхні можливості. Огляд літератури, представлений у цій статті, показує, що навчання в умовах сьогодення базується на використанні різноманітних цифрових платформ, інтерактивних технологій, платформ та цифрових інструментах для отримання доступу до нових знань, заохоченню діалогу між викладачами та студентами, а також між самими студентами.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Іноземна мова є важливим компонентом вищої освіти, який сприяє успішній професійній діяльності, самоосвіті та саморозвитку, а також особистісному розвитку здобувачів. Слід зазначити, що інноваційні технології навчання, які використовуються в системі сучасного освітнього процесу у вищій школі, включають інтерактивні засоби, форми і методи освітньої діяльності в інтерактивному інформаційному середовищі закладу вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Biletska I. O., Paladieva A. F., Avchinnikova N. D., Kazak Y. Y. The use of modern technologies by foreign language teachers: developing digital skills. *Linguistics and Culture Review*. 2021.5 (S2). P. 16–27.
2. Bukhhalo S. I., Aheicheva A. O., Bielianskyi O. M., Rozhenko I. V., Abakumov A. Innovative approaches to teaching foreign languages in higher education. *Methodology of education*. 2023. 1. pp. 7-11.
3. Hepp P., Fernández M., García J. Teacher training: technology helping to develop an innovative and reflective professional profile. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2015.12 (2). P. 30–43.
4. Hurman O. Kviatkovska A. The impact of industry 4.0 on the modern world educational process and in Ukraine. *PNAP. Scientific Journal of Polonia University*. 2023. 59(4). URL: <https://doi.org/10.23856/5903>
5. Nurutdinova A. R., Perchatkina V. G., Zinatullina L. M., Zubkova G. I., Galeeva F. T. Innovative teaching practice: traditional and alternative methods (challenges and implications). *International journal of environmental and science education*. 2016.11(10). P. 3807-3819.
6. Квятковська А. Хмарні технології в коледжах: перспективи та особливості використання. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. № 54 (1). С. 268–272. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-40>
7. Мусійчук Л., Зуєнко Н., Левицька Л. Використання qr-кодів для підвищення якості освітнього процесу. *Інноваційна педагогіка*. 2023. 64 (1).
8. Халікова Л. У. Інноваційні підходи в методиці навчання іноземних мов в університетах. *Теоретична та прикладна наука*. 2019. (11). С. 654–657.

REFERENCES

1. Biletska, I. O., Paladieva A. F., Avchinnikova H. D., Kazak Y. Y. (2021). The use of modern technologies by foreign language teachers: developing digital skills. *Linguistics and Culture Review*, 5(S2), P. 16–27 [in English]
2. Bukhhalo, S. I., Aheicheva, A.O., Bielianskyi, O. M., Rozhenko, I. V., Abakumov, A. (2023). Innovative approaches to teaching foreign languages in higher education. *Methodology of education*. 1.pp.7–11. [in English]
3. Hepp, P., Fernández, M., García, J. (2015). Teacher training: technology helping to develop an innovative and reflective professional profile. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 12 (2), P. 30–43 [in English]
4. Hurman, O. Kviatkovska, A. (2023). The impact of industry 4.0 on the modern world educational process and in Ukraine. *PNAP. Scientific Journal of Polonia University*. 59 (4) URL: <https://doi.org/10.23856/5903> [in English]
5. Nurutdinova, A. R., Perchatkina, V. G., Zinatullina, L. M., Zubkova, G. I., Galeeva, F. T. (2016). Innovative teaching practice: traditional and alternative methods (challenges and implications). *International journal of environmental and science education*. 11(10), 3807-3819 [in English]
6. Kviatkovska, A. (2022). Khmarni tekhnolohii v koledzhakh: perspektyvy ta osoblyvosti vykorystannia [Cloud technologies in colleges: prospects and features of use]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. № 54 (1), pp. 268-272. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-40> [in Ukrainian]
7. Musiichuk, L., Zuienko, N., Levytska, L. (2023). Vykorystannia qr-kodiv dlia pidvyshchennia yakosti osvithnoho protsesu [Using qr-codes to improve the quality of the educational process]. *Innovatsiina pedahohika*. 64 (1) [in Ukrainian]
8. Khalikova, L. U. (2019). Innovatsiini pidkhody v metodytsi navchannia inozemnykh mov v universytetakh [Innovative approaches in the methodology of teaching foreign languages at universities]. *Teoretychna ta prykladna nauka*. (11), P. 654–657. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОХАН Олена Миколаївна – старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу Державного торговельно-економічного університету.

Наукові інтереси: сучасні методи та інноваційні технології викладання іноземної мови в закладах вищої освіти.

МАГДЕН Оксана Григорівна – старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу Державного торговельно-економічного університету.

Наукові інтереси: сучасні методи та інноваційні технології викладання іноземної мови в закладах вищої освіти.

МИХАЙЛОВА Неля Олексіївна – старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу Державного торговельно-економічного університету.

Наукові інтереси: сучасні методи та інноваційні технології викладання іноземної мови в закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KOKHAN Olena Mykolayivna – Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation State University of Trade and Economics.

Scientific interests: modern methods and innovative technologies of foreign language teaching in higher education institutions.

MAGDEN Oksana Hryhorivna – Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation State University of Trade and Economics.

Scientific interests: modern methods and innovative technologies of foreign language teaching in higher education institutions.

MYKHAILOVA Nelia Alekseevna – Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation State University of Trade and Economics.

Scientific interests: modern methods and innovative technologies of foreign language teaching in higher education institutions.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК 378.018.8:502/504-051](045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-168-173

КОЧУБЕЙ Микола Миколайович –

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6116-0714>

e-mail: sncheniko@gmail.com

ПРОЕКТУВАННЯ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ

Система професійної підготовки майбутніх екологів у ЗВО – це, на нашу думку, сукупність певних компонентів організації освітнього процесу (моделей, методів, засобів, прийомів, принципів, умов тощо), що перебувають у взаємозв'язку і спрямовані на вирішення єдиного завдання – підготовку фахівця, здатного ефективно здійснювати професійну діяльність із захисту навколишнього середовища.

У статті розкрито сутність і можливості проектування моделі професійної підготовки майбутніх екологів. Подано мету професійної підготовки майбутніх екологів, висвітлено професійні завдання діяльності майбутнього еколога. Визначено об'єкт професійної діяльності майбутнього еколога – природо-виробничі системи. Узагальнено вимоги до підготовки майбутнього еколога та виділено професійні функції: виконавчу, імперативну, самостійну, альтернативну. Визначено принципи проектування змісту професійної підготовки майбутнього еколога (екологічної самосвідомості, конкурентоспроможності, комунікативності, професійної мотивованості, комплексного дослідження екологічної проблеми, пріоритету екологічних завдань перед техніко-економічними, забезпечення гарантованої екологічної безпеки технологічних організаційно-управлінських рішень, «холізму» або цілісності природних систем, застосування методів імітаційного дослідження альтернативних варіантів рішення. На основі практичного аналізу функцій та завдань професійної діяльності майбутнього еколога встановлено професійно значущі види діяльності: дослідно-аналітичну, проектно-конструкторську, виробничо-технологічну, організаційно-управлінську, соціально-комунікативну.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні моделі професійної діяльності майбутнього еколога як базового компонента змісту його професійної підготовки, виявлення необхідних професійних компетентностей.

Ключові слова: проектування, модель, професійна підготовка, майбутні екологи, мета підготовки, вимоги, функції та завдань професійної діяльності, принципи проектування змісту.

KOCHUBEI Mykola Mykolayovych –

PhD student Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6116-0714>
 e-mail: sncheniko@gmail.com

**DESIGN OF THE MODEL OF PROFESSIONAL TRAINING
 OF FUTURE ENVIRONMENTAL GUARDIANS**

The article reveals the essence and possibilities of designing a model of professional training of future ecologists. The goal of the professional training of future ecologists is presented as a predetermined general change in the state, properties and qualities of the object of the professional activity of the ecologist, to the final achievement of which his efforts are directed. The professional tasks of the future ecologist are highlighted as a complex of formed or newly emerging requirements for the state of natural-production systems and their specific elements that function at a certain time interval and a certain territory, the implementation of which will ensure the correct and effective solution of specific production problems, directly or indirectly related to ecology. The object of professional activity of the future ecologist is determined - natural production systems, which are objects of the branches of industrial and agricultural production and objects of the natural environment, which form a single technical, economic and ecological structure of the region, interact in an orderly manner with each other in exchange processes information, consumption of material and energy resources and waste processing. Requirements for the training of a future ecologist are summarized and professional functions are highlighted: executive, imperative, independent, alternative. The principles of designing the content of the professional training of the future ecologist (ecological self-awareness, competitiveness, communicativeness, professional motivation, comprehensive research of ecological problems, priority of ecological tasks before technical and economic ones, ensuring guaranteed ecological safety of technological organizational and management solutions, "holism" or integrity of natural systems, application of methods of simulation study of alternative solutions. On the basis of a practical analysis of the functions and tasks of the professional activity of the future ecologist, professionally significant types of activity were established: research-analytical, design-construction, production-technological, organizational-management, social-communicative.

Key words: design, model, professional training, future ecologists, purpose of training, requirements, functions and tasks of professional activity, principles of content design.

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток суспільства на даний час все більшою мірою стикається з проблемами забезпечення екологічної безпеки та енерго- та ресурсозбереження на виробництві.

Міжнародне співтовариство заклало основи глобальної діяльності з послаблення несприятливих антропогенних впливів на довкілля. Минулі роки показали, що загроза руйнування біосфери, як і раніше, залишається реальною, а проголошена в 1992 році на Конференції ООН з навколишнього середовища концепція сталого розвитку залишається справою віддаленого майбутнього.

Проте, незважаючи на це, досвід останніх десятиліть збагатив людство розумінням того, які саме пріоритети потрібні на сучасному етапі життя. І до них увійшли не тільки екологізація технологій, енерго- та ресурсозбереження, реутилізація відходів, доступ до інформації, а й пріоритет природи перед особистістю та суспільством. До складу означених пріоритетів віднесено і професійну підготовку майбутніх екологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Система професійної підготовки майбутніх екологів у ЗВО – це, на нашу думку, сукупність певних компонентів організації освітнього процесу (моделей, методів, засобів, прийомів, принципів, умов тощо), що перебувають у взаємозв'язку і спрямовані на вирішення єдиного завдання – підготовки фахівця, здатного ефективно здійснювати професійну діяльність із захисту навколишнього середовища.

Різні аспекти професійної підготовки майбутніх екологів розглядаються у роботах В. Боголюбова [1], О. Горобець [2], С. Рибнікова [5], Ю. Скиби [6].

Проте, питання проектування моделі підготовки майбутніх екологів не знайшли

належного відображення в науковій літературі. Лише частково деякі аспекти професійної діяльності еколога досліджуються в роботах Л. Демчук [3], А. Слюти [7].

Під професійною діяльністю еколога науковці розуміють процес пошуку та реалізації комплексного вирішення професійних завдань, перш за все, з погляду управління екологічною ситуацією, заснованою на здатності прийняття фахівцем правильних рішень, умінні швидко орієнтуватися в ситуації та пристосовуватися до мінливих умов професійної діяльності, а також на професійних, фізіологічних та психологічних характеристиках фахівця, що забезпечують можливість діяльності та виконання завдань.

Відтак, необхідно спроектувати модель професійної підготовки майбутніх екологів. Від цього залежить результативність проектування змісту професійної підготовки майбутніх екологів у ЗВО та, відповідно, ефективність функціонування всієї системи організації їх професійної діяльності.

Мета. Розкрити сутність і можливості проектування моделі професійної підготовки майбутніх екологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета професійної підготовки майбутніх екологів, на нашу думку, – це заздалегідь намічена загальна зміна стану, властивостей та якостей об'єкта професійної діяльності еколога, на досягнення якого спрямовуються його зусилля.

При практичному здійсненні мета професійної підготовки постає як система професійних завдань, що відображають цю мету стосовно конкретних умов і етапів професійної діяльності майбутнього еколога [7, с. 145].

Професійне завдання діяльності майбутнього еколога – це комплекс сформованих вимог до стану природо-виробничих систем та їх конкретних

елементів, що функціонують на певному інтервалі часу та певній території, виконання яких дозволить забезпечити правильне та ефективне вирішення конкретних виробничих проблем, прямо чи опосередковано пов'язаних з екологією (випуск екологічно чистої продукції, забезпечення необхідної якості довкілля, енерго-ресурсозбереження, безпека технології тощо).

Об'єктом професійної діяльності майбутнього еколога є новий тип систем, а саме – природо-виробничі системи, які є об'єктами галузей промислового та сільськогосподарського виробництва та об'єктами природного середовища, що утворюють єдину техніко-економічну та екологічну структуру регіону, впорядковано взаємодіють один з одним у процесах обміну інформацією, споживання матеріально-енергетичних ресурсів та переробки відходів [2, с. 112].

До складу природо-виробничої системи входять:

- промислова (антропогенна) підсистема, компонентами якої є: об'єкти (сфера) громадського споживання, що є джерелом забруднюючих речовин, енергії та інших чинників впливу на навколишнє середовище (житловий сектор, транспорт, торгівлі та обслуговуючі організації, військові, торговельні та обслуговуючі організації, армія, державне, громадське та приватне управління, комунальні системи, їх працівники та громадські колективи, громадяни тощо); об'єкти (сфера) промислового виробництва, що є джерелом забруднюючих речовин, енергії та інших чинників впливу на навколишнє середовище (підприємства промисловості та сільського господарства, технологічні апарати, окремі процеси, виробництва та території в цілому, архітектурно-будівельні підприємства, вокзали, аеродроми, електростанції, військово-промислові підприємства тощо); об'єкти (сфера) захисту навколишнього середовища (очисні споруди, апарати, еколого-технологічні лінії, цехи, енергосистеми, природоохоронні організації, структури ліквідації надзвичайних ситуацій, їх робочі колективи, системи регулювання скидів та викидів забруднюючих речовин, системи розміщення, переробки або поховання відходів, включаючи засоби та методи моніторингу та контролю впливу на навколишнє середовище, обладнання та технологія для очищення шкідливих виробничих викидів в атмосферу та стічні води, системи енергозбереження та зниження енергетичних впливів на навколишнє середовище, утилізації та переробки відходів підприємств, організаційно-технічні заходи щодо підвищення екологічної безпеки промислових виробництв);

- внутрішні та зовнішні зв'язки в промисловій підсистемі: потоки споживчих запитів товариства, адресованих об'єктам промислового виробництва; потоки первинних природних ресурсів, що йдуть на суспільні, промислові та еколого-технологічні потреби; потоки промислових споживчих продуктів; потоки перероблених і непереробних громадських та промислових відходів (шкідливих забруднень, домішок); потоки ресурсів, вторинних

ресурсів, продуктів та відходів (об'єктів захисту навколишнього середовища, очисних споруд);

- природна підсистема (довкілля) – екосфера з флорою і фауною (компоненти та зв'язки атмосфери, гідросфери та літосфери) (В. Боголюбов [1], О. Горобець [2], А. Слюта [7]).

На основі аналізу вищенаведеної інформації про професійну діяльність майбутнього еколога можна виділити основні властивості природо-виробничої системи як об'єкта його професійної діяльності: маловивченість, єдність, взаємозалежність та взаємовплив людини та навколишнього середовища, взаємообумовленість та закономірність явищ і процесів, складність, системність, динамічність, специфічність, гетерогенність, багатовимірність, різноманітність, мінливість, сезонність, альтернативність, нелінійність, умовність, випадковість, невизначеність.

Через наявність у більшості природоохоронних завдань певних властивостей, названих нами вище, майбутній еколог має вміти аналізувати, узагальнювати та прогнозувати розвиток ситуації. А це неможливо без удосконалення системи організації професійної підготовки майбутніх екологів шляхом професійно-орієнтованого проектування її змісту [1, с. 19].

На основі аналізу професійної діяльності майбутнього еколога з'ясовано, що він може працювати в умовах промислового виробництва, функціонування недосконалого (з екологічного погляду) промислового виробництва, еколого-орієнтованої модернізації існуючого промислового виробництва.

Узагальнюючи вищевикладене, вважаємо, що майбутній еколог у професійній діяльності повинен:

1) в умовах створення нового промислового виробництва вміти реально оцінювати екологічний стан території, ставити і правильно вирішувати задачу про комплексний соціально-економічний та екологічний оптимум забруднення природного середовища в умовах використання екологічно безпечних маловідходних технологій на виробництві;

2) в умовах функціонування недосконалого (в екологічному аспекті) промислового виробництва вміти вибирати та проектувати системи очищення, що забезпечують необхідний рівень захисту навколишнього середовища та безпеки людини, керувати ними в комплексі;

3) в умовах еколого-орієнтованої трансформації вже існуючого промислового виробництва вміти своєчасно модернізувати очисні системи виробництва з метою підвищення їх ефективності та мінімізації витрат.

З цього випливає, що майбутній еколог повинен вирішувати в комплексі завдання аналізу, синтезу, оптимізації, ресурсо- та енергозбереження, управління природоохоронними технологіями. Найголовніше – повинен вміти приймати правильне рішення, робити це оперативно, передбачаючи всі його наслідки. Крім цього, фахівець повинен швидко орієнтуватися в ситуації та пристосовуватися до мінливих умов професійної

діяльності. Отже, майбутньому фахівцю потрібен такий блок знань, умінь та навичок, який буде пов'язаний із глибинним та системним розумінням процесів у природі та техніці.

На основі вищесказаного, аналізу наукової літератури з питань організації професійної підготовки майбутнього еколога, наукової літератури з розділів інженерної екології та суміжних дисциплін, навчальної літератури та нормативних документів, технічної документації з питань захисту навколишнього середовища та вивчення виробничого досвіду за аспектами інженерної екології наведемо основні етапи узагальненого алгоритму комплексного рішення майбутнім екологом професійних завдань. Отже, інженер-еколог: здійснює моніторинг стану природо-виробничої системи, виявляє несприятливі антропогенні впливи та ступінь їх впливу на компоненти навколишнього середовища, визначає види та властивості забруднень, їх поведінку у часі; визначає перевищення рівня забрудненості довкілля проти гранично-допустимого нормованого рівня; визначає збитки та встановлює штрафні санкції до порушника; визначає необхідний рівень захисту навколишнього середовища при перевищенні рівня його забрудненості; визначає послідовність заходів та способів захисту навколишнього середовища, готує технічне завдання до проекту екологічної реконструкції досліджуваного виробництва та систем очищення (розробляє техніко-екологічний проект) з використанням економічних, технічних, соціальних та інших оцінок; реалізує заходи щодо захисту навколишнього середовища тощо.

Із виокремлених професійних завдань для їх комплексного рішення виділяємо такі професійні функції майбутнього еколога, до яких відносимо:

1) виконавчі – функції, пов'язані із забезпеченням майбутнім екологом норм і виконанням ним вимог і правил, закладених у нормативно-правових документах у сфері захисту навколишнього середовища та суміжних галузях, а також вказівок вищого керівництва тощо;

2) імперативні – функції, пов'язані з використанням певних владних повноважень (наприклад, проведення інспекцій на підприємствах, накладення на них санкцій, закриття цехів та дільниць тощо): фіскальна, адміністративна, регламентуюча, інформуюча, виховна;

3) самостійні – функції, пов'язані з виконанням будь-яких творчих робіт із захисту навколишнього середовища (наприклад, прийняття професійних рішень, розробка комплексної стратегії захисту навколишнього середовища, організація та проведення моніторингу навколишнього середовища тощо);

4) альтернативні – функції, пов'язані зі здатністю вирішувати професійні завдання не тільки у сфері захисту навколишнього середовища, а й у сферах економіки природокористування, екологічного контролю, стандартизації та сертифікації продукції, природоохоронного маркетингу тощо, наприклад, виконуючи функції хіміка-аналітика в лабораторії контролю якості продукції (за виробничої необхідності).

Професійна діяльність майбутнього еколога будується відповідно до певних принципів: екологічної самосвідомості, конкурентоспроможності, комунікативності, професійної мотивованості, комплексного дослідження екологічної проблеми, пріоритету екологічних завдань перед техніко-економічними, забезпечення гарантованої екологічної безпеки технологічних організаційно-управлінських рішень, «холізму» або цілісності природних систем, застосування методів імітаційного дослідження альтернативних варіантів рішення.

На основі практичного аналізу вищевказаних умов, функцій та завдань професійної діяльності майбутнього еколога виявлено, що в процесі поетапної реалізації алгоритму комплексного вирішення професійних завдань майбутній еколог виконує такі професійно значущі види діяльності:

1) дослідно-аналітичну (постійний моніторинг ситуації, спостереження за експлуатацією технічних та природоохоронних об'єктів, аналіз властивостей і характеристик досліджуваних об'єктів та їх елементів, виявлення ступеня їх впливу один на одного на основі моделювання об'єкта дослідження та проведення імітаційних випробувань або реальних експериментів над ним, пошук та своєчасне оволодіння діловою та професійною інформацією);

2) проектно-конструкторську (постановка завдань проектування, формулювання цілей проекту, визначення початкових умов та обмежень, узгодження цілей та завдань проекту з наявними засобами їх досягнення, теоретична розробка проекту на основі економічних, юридичних, технічних, соціальних та інших оцінок);

3) виробничо-технологічна діяльність (практична реалізація розробленого проекту як об'єкту діяльності, експлуатація або участь в експлуатації об'єкта);

4) організаційно-управлінська діяльність (організація та координація діяльності виробничого персоналу, організація та управління роботою об'єкта діяльності, обґрунтування та вибір пріоритетів, прийняття рішень);

5) соціально-комунікативна діяльність (спілкування та результативна взаємодія в умовах ринкової економіки з керівництвом, колегами, підлеглими, спеціалістами у суміжних областях, замовниками, підрядниками, населенням, представлення себе та своєї продукції на ринку продажу обладнання, участь у проведенні маркетингових, соціологічних досліджень).

Отже, професійна діяльність майбутнього еколога реалізується через сукупність її ключових складових – етапи, функції та професійно значущі види діяльності фахівця, «автономні» у кожному окремому випадку, проте у взаємозв'язку один з одним. Ці складові покладено в основу проектування моделі професійної підготовки майбутніх екологів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. При проектування моделі професійної підготовки майбутніх екологів розкрито її мету як заздалегідь намічену загальну зміну стану, властивостей та якостей об'єкта

професійної діяльності еколога, на остаточне досягнення якого спрямовуються його зусилля.

Висвітлено професійні завдання діяльності майбутнього еколога як комплекс сформованих вимог до стану природо-виробничих систем та їх конкретних елементів, що функціонують у певному інтервалі часу та певній території, виконання яких дозволить забезпечити правильне та ефективне вирішення конкретних виробничих проблем, прямо чи опосередковано пов'язаних з екологією.

Визначено об'єкт професійної діяльності майбутнього еколога – природо-виробничі системи, які є об'єктами галузей промислового та сільськогосподарського виробництва та об'єктами природного середовища, що утворюють єдину техніко-економічну та екологічну структуру регіону, впорядковано взаємодіють один з одним у процесах обміну інформацією, споживання матеріально-енергетичних ресурсів та переробки відходів.

Визначено принципи проектування змісту професійної підготовки майбутнього еколога (екологічної самосвідомості, конкурентоспроможності, комунікативності, професійної мотивованості, комплексного дослідження екологічної проблеми, пріоритету екологічних завдань перед техніко-економічними, забезпечення гарантованої екологічної безпеки технологічних організаційно-управлінських рішень, «холізму» або цілісності природних систем, застосування методів імітаційного дослідження альтернативних варіантів рішення).

Узагальнено вимоги до підготовки майбутнього еколога та виділено професійні функції: виконавчу, імперативну, самостійну, альтернативну.

На основі практичного аналізу функцій та завдань професійної діяльності майбутнього еколога встановлено професійно значущі види діяльності: дослідно-аналітичну, проектно-конструкторську, виробничо-технологічну, організаційно-управлінську, соціально-комунікативну.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні моделі професійної діяльності майбутнього еколога як базового компонента змісту його професійної підготовки, виявлення необхідних професійних компетентностей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Боголюбов В. М. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх екологів в умовах переходу до сталого розвитку суспільства : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2014. 39 с.
2. Горобець О., Горобець С. Підсилення економічної складової у фаховій підготовці майбутніх екологів як один із напрямів підвищення рівня їх професійної компетентності. *Нові технології навчання: збірник наукових праць ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*. Київ, 2020. Вип. 94. С. 110–114.
3. Демчук Л. І., Алпатова О. М., Кірейцева А. В. Проектування як стратегія професійної підготовки майбутніх екологів та шляхи його реалізації. *Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій*, 2021. 69–78. URL: https://reicst.com.ua/asp/article/view/monograph_teachers_2021_05 (дата звернення 24.01.2024)
4. Дзам О. А. Екологічна компетентність як показник якості екологічної освіти та екологічної безпеки у системі

принципів і стратегій сталого розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Екологія*. 2016. Вип. 14. С. 102–105.

5. Рыбников С. Р. Подготовка майбутніх екологів до роботи в системі екологічного управління: удосконалення змісту навчання. *Відповідальна економіка*. Луганськ: СПД Резніков В. С., 2009. Вип. 1. С. 66–75.

6. Скиба Ю. А. Формування управлінських компетенцій майбутніх екологів на засадах збалансованого розвитку: теорія і практика : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 439 с.

7. Слюта А. М. Педагогічні принципи практичної підготовки майбутніх екологів. *Глухівські наукові читання – 2013* : зб. матеріалів III міжнар. наук. конф. молодих вчених та студентів (Україна, Глухів, 15-17 листоп. 2013 р.). Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2013. С. 145–146.

8. Шофолов Д. Л. Управління підготовкою майбутніх екологів до збалансованого природокористування : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Луганськ, 2013. 20 с.

REFERENCES

1. Boholiubov, V. M. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ekolohiv v umovakh perekhodu do staloho rozvytku suspilstva* [Theoretical and methodological foundations of the formation of professional competence of future ecologists in the conditions of the transition to sustainable development of society]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.02. Kyiv. [in Ukrainian]
2. Horobets, O., Horobets, S. (2020). Pidsylennia ekonomichnoi skladovoi u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh ekolohiv yak odyz iz napriamiv pidvyshchennia rivnia yikh profesinoi kompetentnosti. [Strengthening the economic component in the professional training of future ecologists as one of the ways to increase the level of their professional competence]. *Novi tekhnologii navchannia: zbirnyk naukovykh prats*. DNU «Instytut modernizatsii zmistu osvity». Kyiv. 94. S. 110–114. [in Ukrainian]
3. Demchuk, L. I., Alpatova, O. M., Kireitseva, A. V. (2021). *Proiektuvannia yak stratehiia profesiinoi pidhotovky maibutnikh ekolohiv ta shliakhy yoho realizatsii*. [Projecting as a strategy for professional training of future ecologists and ways of its implementation]. *Naukovo-osvitnii innovatsiinyi tsentr suspilnykh transformatsii* URL: https://reicst.com.ua/asp/article/view/monograph_teachers_2021_05 (data zvernennia 24.01.2024) [in Ukrainian]
4. Dzham, O. A. (2016). *Ekolohichna kompetentnist yak pokaznyk yakosti ekolohichnoi osvity ta ekolohichnoi bezpeky u systemi pryntsyupiv i stratehii staloho rozvytku*. [Environmental competence as an indicator of the quality of environmental education and environmental safety in the system of principles and strategies of sustainable development.] *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seria : Ekolohiia*. 14. S. 102–105. [in Ukrainian]
5. Rybnikov, S. R. (2009). *Pidhotovka maibutnikh ekolohiv do roboty v systemi ekolohichnoho upravlinnia: udoskonalennia zmistu navchannia*. [Preparation of future ecologists to work in the ecological management system: improvement of the content of training]. *Vidpovidalna ekonomika*. Luhans'k: SPD Rieznikov B. C. 1. S. 66–75. [in Ukrainian]
6. Skyba, Yu. A. (2013). *Formuvannia upravlinskykh kompetentsii maibutnikh ekolohiv na zasadakh zbalansovanoho rozvytku: teoriia i praktyka* [Formation of management competencies of future ecologists on the basis of balanced development: theory and practice]: monohrafiia. Kyiv. [in Ukrainian]
7. Sliuta, A. M. (2013). *Pedahohichni pryntsyupy praktychnoi pidhotovky maibutnikh ekolohiv*. [Pedagogical principles of practical training of future ecologists]. *Hlukhivski naukovyi chytannia – 2013* : zb. materialiv III mizhnar. nauk. konf. molodykh vchenykh ta studentiv (Ukraina, Hlukhiv, 15-17 lystop. 2013 r.). Kyiv : Tsentr pam'iatkoznavstva NAN Ukrainy i UTOPIK. S. 145–146. [in Ukrainian]
8. Shofolov, D. L. (2013). *Upravlinnia pidhotovkoiu maibutnikh ekolohiv do zbalansovanoho pryrodokorystuvannia* [Management of the training of future ecologists for balanced

nature management]: *avtoref. dys. ... kand. ped. nauk* : 13.00.06. Luhansk. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОЧУБЕЙ Микола Миколайович – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх екологів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOCHUBEI Mykola Mykolayovych – PhD student Department of Pedagogy and Educational Management Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future ecologists.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024 р.

УДК: 378.018.8:34-051]:[378.011.3+378.09]-044.247](045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-173-177

КРАВЧУК Олена Валентинівна –

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8229-1927>

e-mail: alena2721sasha@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОСИЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ЗМІСТУ ТА ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлена суттєвою зміною соціального середовища, антисоціальними проявами, які мають складний кримінальний, соціально небезпечний характер. Сучасні прояви злочинності вимагають відповідної професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, здатних професійно виконувати службові обов'язки у новій системі відносин та вирішувати складні, комплексні завдання. Одним з найбільш перспективних напрямів підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів в закладах освіти Міністерства внутрішніх справ у зв'язку з інноваціями у змісті професійної діяльності є інтеграція психолого-педагогічних, юридичних та фахових знань.

У статті розкрито теоретичні передумови посилення інтеграції змісту та процесу підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів. Встановлено потребу у використанні психолого-педагогічних знань у процесі підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів. Розкрито, що основу інтеграції психолого-педагогічних, юридичних та фахових знань визначають загальні цільові установки, засоби, прийоми професійної діяльності, комплексний характер завдань, які вирішуються у практичній роботі. Доведено, що побудова підготовки майбутнього фахівця правоохоронних органів на основі інтеграції психолого-педагогічних, юридичних та фахових знань дозволяє розкрити логічну структуру їх компонентів, показати їх розвиток, забезпечити оволодіння курсантами функціями, діями, операціями психолого-педагогічної взаємодії у процесі вивчення юридичних та фахових дисциплін. Узагальнено, що професійна діяльність майбутнього фахівця правоохоронних органів складається з виконання функцій, що вимагають від нього складних (комплексних) міждисциплінарних знань та умінь.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті змісту компонентів підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів.

Ключові слова: теоретичні передумови, інтеграція, зміст, процес, підготовка майбутніх фахівців, правоохоронні органи, фахові та юридичні дисципліни, психолого-педагогічні знання.

KRAVCHUK Olena Valentinovna –

PhD student Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8229-1927>

e-mail: alena2721sasha@gmail.com

THEORETICAL PREREQUISITES FOR STRENGTHENING THE INTEGRATION OF THE CONTENT AND THE TRAINING PROCESS OF FUTURE LAW ENFORCEMENT BODIES SPECIALISTS

The article reveals the theoretical prerequisites for strengthening the integration of the content and the process of training future law enforcement officers. It has been established that the law enforcement activity of future law enforcement officers is a complex and multifaceted mechanism that is carried out on the basis of the law, in appropriate forms and on democratic principles and is designed to ensure legality and law and order, protect the rights and interests of citizens, labor groups, society and the state, warn and stop offenses, apply state coercion or social influence to persons who violated law and order. Its basis is revealed - ensuring legality, protection of human rights and freedoms. The necessity of using integrative processes in the training of future specialists of law enforcement agencies has been established. The signs and specific features of the integration of professional knowledge are disclosed. The need for the use of psychological and pedagogical knowledge in the process of training future specialists of law enforcement agencies has been established. It was established that the basis of the integration of psychological-pedagogical, legal and professional knowledge is determined by the general target settings, means, methods of professional activity, the complex nature of tasks that are solved in practical work. It has been proven that the construction of the training of the future specialist of law enforcement agencies based on the integration of psychological-pedagogical, legal and professional knowledge allows to reveal the logical structure of their components, to show their development, to ensure that cadets master the functions, actions, and operations of psychological-pedagogical interaction in the process of studying legal and professional disciplines. It is summarized that the professional activity of the future specialist of law enforcement agencies consists of performing functions that require him to have complex interdisciplinary

knowledge and skills. Complex knowledge and skills do not mean a simple set, since most complex skills are integrated interdisciplinary skills that require knowledge of various educational disciplines, which cannot be formed in the process of separate study of individual courses.

Key words: *theoretical prerequisites, integration, content, process, training of future specialists, law enforcement agencies, professional and legal disciplines, psychological and pedagogical knowledge.*

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність досліджуваної проблеми обумовлена суттєвою зміною соціального середовища, антисоціальними проявами, які мають складний кримінальний, соціально небезпечний характер. Сучасні прояви злочинності вимагають відповідної професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, здатних професійно виконувати службові обов'язки у новій системі відносин та вирішувати складні, комплексні завдання.

Одним з найбільш перспективних напрямів підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів в закладах освіти Міністерства внутрішніх справ у зв'язку з інноваціями у змісті професійної діяльності є інтеграція психолого-педагогічних, юридичних та фахових знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтеграції міждисциплінарних знань отримали досить широке висвітлення у низці наукових та навчально-методичних праць. У педагогічній літературі є роботи, що розкривають проблему інтеграції наук та наукових знань. Так, П. Вілсон [1], О. Хитра [8] розкривають питання підготовки поліцейських до взаємодії з громадою, І. Волошина [2] досліджує особливості проведення тренінгу з медіа-комунікації із застосування інтерактивних технологій, О. Головіна [3] розкриває досвід використання мультимедійних презентацій у викладанні логіки під час підготовки майбутніх правоохоронців. У психологічних дослідженнях поєднується зміст психологічних аспектів з фаховою підготовкою майбутніх фахівців правоохоронних органів (Л. Казміренко [4]). О. Степанюк [6], Н. Тверезовська [7] вивчають питання інтеграції соціологічних, педагогічних та фахових знань.

Аналіз робіт, присвячених проблемам підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів показує, що питання інтегративного підходу у навчанні курсантів, у тому числі питання інтеграції психолого-педагогічних, юридичних та фахових знань недостатньо досліджені.

Проведений аналіз вищезазначених праць науковців показав, що міжпредметні зв'язки підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів в закладах освіти Міністерства внутрішніх справ переважно орієнтуються на часткові цілі, які недостатньо пов'язані з іншими знаннями та орієнтовані на кінцеву мету підготовки майбутнього фахівця. Прогалини у їх підготовці виявлялися та заповнювалися з початком професійної діяльності безпосередньо у підрозділах та службах, до яких розподілялися випускники.

У проведеному нами дослідженні одним із напрямів підвищення якості підготовки курсантів виступає інтеграція психолого-педагогічних, юридичних і фахових знань, розробка та реалізація комплексних міждисциплінарних завдань.

Мета. Вважаємо за доцільне особливу увагу приділити теоретичним передумовам посилення інтеграції змісту та процесу підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна діяльність майбутніх фахівців правоохоронних органів є складним і багатограним механізмом, що здійснюється на основі закону, у відповідних формах і на демократичних принципах, покликана забезпечувати законність і правопорядок, захист прав та інтересів громадян, трудових колективів, суспільства і держави, попереджати та припиняти правопорушення, застосовувати державний примус чи суспільний вплив до осіб, які порушили законність та правопорядок [5, с. 184].

Основу її становить певний вид соціально значимої діяльності – забезпечення законності, захист права і свободи людини.

Будь-яка діяльність, зокрема і правоохоронна, виникає, удосконалюється разом із розвитком соціальних відносин, постійно змінюється і спрямована на задоволення потреб людей у встановленні та підтримці правопорядку.

Виходячи з того, наскільки об'ємні та соціально значущі завдання вирішує майбутній фахівець правоохоронних органів, мета діяльності може бути приватною або загальною. У результаті діяльності людина здійснює певні зміни у предметі діяльності та в соціальному світі, і одночасно з цим, не менш значних змін зазнає вона сама.

Відтак, професійну діяльність майбутніх фахівців правоохоронних органів необхідно розглядати як складну динамічну, багаторівневу та ієрархічну структуру, яка потребує психолого-педагогічних знань.

Педагогічний рівень інтеграції, що ґрунтується на психофізичних механізмах, проявляється у процесі формування наукових знань та їх систем у навчальному пізнанні. В цьому випадку встановлюються зв'язки та залежності між фактами, що виступають основою відділення істотних від несуттєвих, випадкових ознак, проникнення в сутність предметів, що вивчаються, процесів виходу на узагальнення знань і перенесення їх у нові нестандартні навчальні ситуації та у сферу професійної діяльності [9, с. 124].

Одним із основних завдань інтеграції є формування цілісного уявлення про професійну діяльність майбутніх фахівців правоохоронних органів, динаміку і характер перетворень, що відбуваються в суспільстві, чинники та умови, що впливають на розвиток означеної сфери, ролі, місце та функції їх діяльності в сучасних умовах, формування системи понять, умінь, необхідних для вирішення професійних завдань [8, с. 14].

Інтеграція знань різних навчальних дисциплін здійснюється не фронтально, а локально окремими

аспектами (модулі, розділи, теми). Поняття та категорії, що належать інтегрованій навчальній дисципліні, зберігають свої первісні сутнісні характеристики, що склалися у базовій науковій дисципліні.

На основі сказаного, можна виділити основні ознаки аналізованої вище інтеграції.

Інтеграція будується як взаємодія різних, раніше роз'єднаних видів діяльності, їх функцій, елементів, що уможливило зародження якісно нових станів та розширює сферу діяльності фахівця.

Інтеграція пов'язана з якісними та кількісними перетвореннями взаємодіючих знань, їх синтезом, в результаті якого з'являються принципово нові кількісні поєднання знань, умінь та навичок, необхідних у професійній діяльності. В результаті інтеграції відбувається зміна окремих елементів, включення їх у дедалі більше зв'язків, що призводить до перетворень у структурі і появи нових функцій у елементів, що вступають у зв'язок, виникненню нової цілісності.

Проведення інтеграції передбачає визначення єдиної основи для поєднання різноманітних елементів знань, вибір та обґрунтування критеріїв єдності різних множин.

Система вищої освіти МВС висуває підвищені вимоги до підготовки майбутнього фахівця до професійної діяльності. Крім глибоких знань з юридичних і фахових дисциплін він повинен мати знання з педагогіки та психології, оскільки основна сфера його діяльності – соціальне середовище (П. Вілсон [1]. Л. Казміренко [4]). У зв'язку з цим досить важливим є визначення ефективних засобів організації процесу навчання у ЗВО на основі закономірностей, що характеризують сучасний рівень розвитку суспільства та систему правоохоронних органів, а також процес формування професійної компетентності, логіка якої може бути розкрита відповідно до методичних вимог системного підходу до професійно-спрямованої психолого-педагогічної підготовки курсанта.

Основа інтеграції психолого-педагогічних, юридичних та фахових знань визначається загальними цільовими установками, засобами, прийомами професійної діяльності, комплексним характером завдань, які вирішуються у практичній роботі.

Інтегративний процес, що має відповідну структуру, має властивість диференціації. У ньому виділяються відносно відокремлені та одночасно структурно пов'язані між собою галузі знань, узагальнені способи дій.

Інтеграція психолого-педагогічних, юридичних та фахових знань має професійну спрямованість та відносну самостійність. На вибір логіко-змістової основи інтегративного процесу впливають цілі, поставлені для підготовки фахівців до професійної діяльності в МВС.

Такий синтез виконує роль методологічного орієнтиру при виборі методів вирішення комплексних професійно спрямованих психолого-педагогічних та фахових завдань, надає можливість використовувати їх у взаємозв'язку.

Розглянутий підхід до професійно спрямованої підготовки курсантів та її міждисциплінарна інтеграція передбачає, перш за все, створення орієнтовної основи для освоєння видів та способів професійної діяльності. Цю функцію у нашому дослідженні виконують різні навчальні дисципліни (загальнонаукові, юридичні, фахові) у взаємозв'язку з психолого-педагогічними знаннями.

У курсі «Соціологія» найбільша увага приділяється системному підходу до аналізу соціальних явищ; оволодінню основними методиками вивчення особистості, груп та колективів; вдосконаленню навичок професійного спілкування; розвитку професійно-значимих якостей особистості; виробленню навичок психорегуляції, навичок спілкування, встановленню психологічного контакту з правопорушниками та громадянами, що дозволяє курсанту впевнено орієнтуватися у різноманітті професійних ситуацій.

Курс органічно пов'язаний із культурологічною та етичною підготовкою курсанта, спрямованою на підвищення рівня та розширення його загальної культури; юридичною підготовкою та створює умови для оволодіння технологією психолого-педагогічної діяльності. Зміст дисципліни пов'язаний з курсами кримінології, оперативно-розшукової діяльності, тактико-спеціальної підготовки, адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції тощо.

Комплекс знань, отриманих у процесі вивчення цих дисциплін, дозволяє курсанту знати вищі моральні цінності, основні моральні категорії та принципи, пояснювати моральні засади права та правоохоронної діяльності, основні джерела морального та службового обов'язку, вимоги службового етикету та загальної культури поведінки.

Зміст психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів є системою, що інтегрує на різних етапах підготовки різні компоненти навчання (мету, методи, засоби навчання тощо). В результаті інтеграції з'являються взаємозв'язки, уявлення, поняття, методи та прийоми таких форм мислення та дій, як вибір, прийняття рішення, оцінка, норма. Цей підхід характерний для професійної діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів, у процесі якої доводиться виділяти, узагальнювати, аналізувати правила та прийоми правоохоронної діяльності.

Як прийоми інтегративного процесу доцільно використовувати різні види узагальнень, конкретизації, прогнозування, застосовуючи порівняльний аналіз різних соціальних явищ і процесів, використовувати загальний підхід до аналізу різних об'єктів, поєднувати причинно-наслідкові зв'язки явищ та фактів з опорою на знання з інших навчальних дисциплін.

Аналіз змісту дисциплін ОП «Правоохоронна діяльність» показує, що взаємопов'язаними поняттями, включеними до їх змісту, є такі категоріальні поняття як «метод», «засіб», «процес», «принцип», «мета», «поведінка», «особистість» тощо, а також конструктивні вміння. У зв'язку з цим, доцільно дидактичну підготовку курсантів будувати на системному орієнтуванні у

предметі вивчення, поглибленні загальних теоретичних знань, а процес навчання здійснювати проблемно з використанням взаємопов'язаних понять, керуючись правилами реалізації принципу міжпредметних зв'язків.

Як загальнотеоретичну основу для визначення змісту занять, що мають міжпредметну інтеграцію, обираються: теорія та практика діяльності; багатопредметність підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів; вимоги кваліфікаційної характеристики до них.

Державні вимоги до мінімуму змісту та рівня професійної підготовки майбутніх фахівців за спеціальністю 262 Правоохоронна діяльність припускають, що вони повинні вміти науково та творчо аналізувати соціальні явища, брати активну участь у реалізації завдань в умовах формування правової держави, реформи економічної та політичної систем, демократизації суспільного життя та впровадження нових методів управління, поєднувати високу моральність та естетичну культуру, бути вихованим на основі загальнолюдських духовних цінностей, патріотизму та гуманізму, чесно та сумлінно виконувати службовий обов'язок. Вони повинні мати навички професійного спілкування з різними групами населення, мати чіткі переконання при впровадженні в життя принципів соціальної справедливості, дбайливого ставлення до честі та гідності громадян; розуміти сутність та соціальну значимість майбутньої професії, основні проблеми дисциплін, що визначають конкретну сферу їх діяльності [5].

Означені вище знання та вміння формуються у процесі виконання курсантами на заняттях різнорівневих завдань та вирішення комплексних міждисциплінарних завдань. Доцільно підготовку курсантів до професійної діяльності будувати на системній орієнтації у напрямках, що забезпечують поглиблення загальних теоретичних знань, процес навчання здійснювати проблемно з урахуванням реалізації правил та принципів міжпредметних зв'язків [1].

Зв'язок психолого-педагогічних знань з курсом «Адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції» орієнтує курсанта у закономірностях спілкування та взаємодії фахівців МВС, виробленні навичок в аналізі соціальної інформації, комунікації та прийнятті управлінських рішень, теорії та методах попередження та вирішення конфліктних ситуацій у професійній діяльності.

У процесі вивчення дисципліни «Вогнева підготовка» поряд з розвитком умінь і навичок щодо вдосконалення психофізичних здібностей і якостей курсант практично опановує найпростіші прийоми саморегуляції, управління емоційним станом, способи розвитку внутрішнього опору при виникненні небезпеки, тривожності, страху, вироблення адекватного ставлення.

При вивченні курсу «Оперативно-розшукова діяльність» психолого-педагогічні знання та вміння використовуються при розгляді таких питань, як встановлення довірчих відносин з громадянами, тактики підбору кандидатів до конфіденційної співпраці, під час розвідувального опитування,

вибору методів та форм керівництва агентурою, навчання підлеглих оперативної роботи тощо.

Найбільш тісний взаємозв'язок психології (особливо судової психології) існує з одним із розділів криміналістики – криміналістичною тактикою. Дані судової психології використовуються криміналістикою в першу чергу при розробці тактико-криміналістичних прийомів та рекомендацій, особливо при розробці тактичних прийомів на психологічній основі: «психологічні пастки», «наслідкові хитрощі». Вони становлять один із суттєвих елементів наукових засад низки криміналістичних теорій (вчення про криміналістичну версію, вчення про навички тощо) і тактики окремих слідчих дій, що розробляється на їх основі.

У програмі курсу «Криміналістика» розглядаються психологічні особливості проведення окремої слідчої дії. Психологія також пов'язана з криміналістичною методикою і навіть із криміналістичною технікою. Криміналістика не тільки використовує психологічні знання, а й є своєрідним орієнтиром, що дозволяє визначити напрями актуальних психологічних досліджень, застосовувати їх до практики боротьби зі злочинністю.

При вивченні курсу «Тактико-спеціальна підготовка» курсант перебуває у стані підвищеної емоційної напруги, часто в соціальному середовищі, налаштованому протиправно та агресивно по відношенню до представників МВС, у якому його життя наражається на реальну небезпеку.

Взаємозв'язок психології та педагогіки з тактико-спеціальною підготовкою обумовлений необхідністю застосування фахівцем психолого-педагогічних знань та умінь при вирішенні таких завдань: організації та ведення спеціальних операцій; припинення масових заворушень; розшуку та затримання озброєних злочинців та інших, пов'язаних із надзвичайними обставинами, встановлення психологічного контакту з правопорушниками та громадянами під час виконання спеціальних операцій чи надзвичайних обставин.

Інтеграція психолого-педагогічних, юридичних та фахових галузей знань дозволяє пов'язати викладання відповідних дисциплін з логікою професійної діяльності та психолого-педагогічними аспектами підготовки майбутнього фахівця правоохоронних органів.

Така побудова змісту підготовки майбутнього фахівця правоохоронних органів дозволяє викласти загальні концепції вивчення психолого-педагогічних, юридичних та фахових дисциплін у ЗВО, розкрити логічну структуру компонентів професійно-спрямованих психолого-педагогічних знань, показати їх розвиток, забезпечити оволодіння курсантами функціями, діями, операціями психолого-педагогічної взаємодії юридичних та фахових дисциплін з використанням психолого-педагогічних знань.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, професійна діяльність майбутнього фахівця правоохоронних органів

складається з виконання функцій, що вимагають від нього складних (комплексних) міждисциплінарних знань та умінь. Складне (комплексне) знання та вміння не означає просту сукупність, оскільки більшість складних умінь – це інтегровані міжпредметні вміння, що вимагають знань різних навчальних дисциплін, які неможливо сформулювати в процесі відокремленого вивчення окремих курсів. Встановлено потребу у використанні психолого-педагогічних знань у процесі підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів. Розкрито, що основу інтеграції психолого-педагогічних, юридичних та фахових знань визначають загальні цільові установки, засоби, прийоми професійної діяльності, комплексний характер завдань, які вирішуються у практичній роботі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті змісту компонентів підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вілсон П. Практичний посібник для поліцейських, що взаємодіють з громадою. Харків : EUAM, 2020. 48 с.
2. Волошина І. Я. Особливості проведення тренінгу з медіа-комунікації із застосування інтерактивних технологій. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України* : тези VIII Всеукр. наук.-практ. конфер. (Хмельницький, 10 грудня 2015 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2015. С. 245.
3. Головіна О. В. Досвід використання мультимедійних презентацій у викладанні логіки під час підготовки майбутніх правоохоронців. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України* : тези VIII Всеукр. наук.-практ. конфер. (Хмельницький, 10 грудня 2015 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2015. С. 250.
4. Казміренко Л. Психологія слідчої діяльності : [навч. посіб.]. Київ : Правова єдність, 2009. 199 с.
5. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 323 с.
6. Степанюк О., Мельниченко О. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників : теоретична частина. Київ, 2020. 316 с.
7. Тверезовська Н. Т., Вікторова Л. В. Організація і проведення навчальної соціально-педагогічної практики студентів : навч. посіб. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2017. 302 с.
8. Хитра О. Л. Кейс заняття на тему «Взаємодія дільничного офіцера поліції з громадськими формуваннями та підрозділами Національної поліції. Підвищення кваліфікації поліцейських – дільничних офіцерів поліції». Львів, 2021. 26 с.
9. Чернова О. Є. Комунікативна компетентність працівника ОВС та проблема її формування. *Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності : теоретичні та прикладні аспекти* : матер. II наук.-практ. конф. (Харків, 19 берез. 2010 р.) Харків : ХНУВС, 2010. С. 122–128.

REFERENCES

1. Wilson, P. (2020). *Praktychnyi posibnyk dlia politseyskykh, shcho vzaiemodiut z hromadoiu*. [A practical guide for police officers interacting with the community]. Kharkiv : EUAM. 48 s. [in Ukrainian]

2. Voloshyna, I. Ya. (2015). *Osoblyvosti provedennia treninhu z media-komunikatsii iz zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii*. [Peculiarities of media communication training using interactive technologies]. *Osvitno-naukove zabezpechennia diialnosti pravookhoronnykh orhaniv i viiskovykh formuvan Ukrainy* : tezy VIII Vseukr. nauk.-prakt. konfer. (Khmelnyskyi, 10 hrudnia 2015 roku). Khmelnytskyi : Vydavnytstvo NADPSU, 245 s. [in Ukrainian]

3. Holovina, O. V. (2015). *Dosvid vykorystannia multymediinykh prezentatsii u vykladanni lohiky pid chas pidhotovky maibutnykh pravookhorontsiv* [Experience of using multimedia presentations in teaching logic during the training of future law enforcement officers]. *Osvitno-naukove zabezpechennia diialnosti pravookhoronnykh orhaniv i viiskovykh formuvan Ukrainy* : tezy VIII Vseukr. nauk.-prakt. konfer. (Khmelnyskyi, 10 hrudnia 2015 roku). Khmelnytskyi : Vydavnytstvo NADPSU, 250 s. [in Ukrainian]

4. Kazmirenko, L. (2009). *Psykhologhiia slidchoi diialnosti* [Psychology of investigative activity]: [navch. posib.] Kyiv : Pravova yednist. 199 s. [in Ukrainian]

5. Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S., Lozynskyi, Yu. R. (2018). *Pravove rehuliuвання pravookhoronnoi diialnosti* [Legal regulation of law enforcement activities]: navch. posibn. Lviv: LvDUVS. 323 s. [in Ukrainian]

6. Stepaniuk, O., Melnychenko, O. (2020). *Metodychnyi posibnyk dlia fakhivtsiv, yaki vprovadzhuiut tipovu prohramu dlia kryvdnykiv: teoretychna chastyna*. [A methodological guide for specialists who implement a typical program for offenders: the theoretical part]. Kyiv. 316 s. [in Ukrainian]

7. Tverezovska, N. T., Viktorova, L. V. (2017). *Orhanizatsiia i provedennia navchalnoi sotsialno-pedahohichnoi praktyky studentiv* [Organization and conduct of educational social-pedagogical practice of students]: nach. posib. Kyiv : TsP «KOMPRYNТ». 302 s. [in Ukrainian]

8. Khytra, O. L. (2021). *Keis zaniattia na temu «Vzaiemodiia dilnychnoho ofitsera politzii z hromadskymy formuvanniamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politzii*. [Case study on the topic "Interaction of the precinct police officer with public formations and units of the National Police.]. *Pidvyshchennia kvalifikatsii politseyskykh – dilnychni ofitseri politzii*. Lviv. 26 s. [in Ukrainian]

9. Chernova, O. Ye. (2010). *Komunikatyvna kompetentnist pratsivnyka OVS ta problema yii formuvannia*. [Communicative competence of the employee of the OVS and the problem of its formation]. *Sotsialno-psykhologichne zabezpechennia pravookhoronnoi diialnosti: teoretychni ta prykladni aspekty* : mater. II nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 19 berez. 2010 r.) Kharkiv : KhNUVS,. С. 122–128. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КРАВЧУК Олена Валентинівна – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців правоохоронних органів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KRAVCHUK Olena Valentinovna – PhD student Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future specialists law enforcement agencies.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2024 р.

УДК [378:046-21.68:355.233]:811.11

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-178-184

КРИКУН Вікторія Дмитрівна –

кандидат педагогічних наук, старший дослідник, начальник науково-дослідного відділу мовного тестування наукового центру мовного тестування навчально-наукового центру іноземних мов Національного університету оборони України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7409-3383>
e-mail: v.krykun@ukr.net

ВИМОГИ ДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ АДАПТИВНОЇ СИСТЕМИ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ INTELLIGENT

Авторка статті проводить теоретичний аналіз, що має на меті виокремлення та обґрунтування вимог до інтелектуальної адаптивної системи іноземної підготовки офіцерів ЗС України INTELLIGENT. На основі аналізу наукової літератури обґрунтовано основні вимоги до системи INTELLIGENT: інформаційно-дидактичні вимоги (інформація щодо методів, форм і засобів навчання, які доцільно використовувати відповідно до мети навчання, що визначається із врахуванням інформації, яку містить система INTELLIGENT, зокрема модель суб'єкта навчання); психологічні вимоги до змісту системи INTELLIGENT, які обумовлюють необхідність врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів, когнітивні стилі навчання тощо; діагностичні вимоги: система INTELLIGENT має забезпечувати можливість для відстеження прогресу кожного офіцера щодо розвитку його/її іноземної професійної компетентності, можливість залишати відгуки та рекомендації користувачів системи INTELLIGENT; програмно-технічні вимоги до програмного продукту, які передбачають забезпечення доступності платформи суб'єктам навчання; захист інформації (забезпечення конфіденційності інформації та даних).

У науковій статті також розглядаються сучасні програмні засоби, спрямовані на розвиток іноземних компетентностей користувачів, а саме чотири основні застосунки: English Tutor від English 4U, Duolingo, Memrise та Babbel. Кожен із них передбачає використання технології машинного навчання для адаптації навчального процесу до індивідуальних потреб користувачів. Вони доступні у форматі онлайн-платформ та мобільних застосунків. Визначено, що кожен застосунок має свої особливості: Memrise акцентує на розвитку комунікативних навичок; Babbel виконує функції курсу іноземної мови; Duolingo та English Tutor також є популярними застосунками у вивченні іноземної мови серед користувачів. Аналіз показав, що ці застосунки мають переваги для використання у військовій сфері, зокрема їхня адаптивність та доступність за вартістю. Однак серед недоліків виявлено обмеження, які можуть бути несумісні з потребами вищих військових навчальних закладів та військових установ.

Ключові слова: цифрові технології, міжкультурна компетентність, проектування, система, адаптивність, критерій, показник, Збройні Сили України, вищий військовий навчальний заклад, іноземна підготовка, компетентність, діагностика, інтелектуалізація.

KRYKUN Viktoriia Dmytrivna –

PhD (Education), Senior Researcher, Chief of the Language Testing Research Section of the Language Testing Research Centre of the Foreign Languages Education and Research Centre at the National Defence University of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7409-3383>
e-mail: v.krykun@ukr.net

REQUIREMENTS FOR THE INTELLIGENT INTELLECTUAL ADAPTIVE SYSTEM FOR FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF THE UKRAINIAN ARMED FORCES OFFICERS

The author of the article conducts a theoretical analysis aimed at identifying and justifying the requirements for the INTELLIGENT Intellectual Adaptive System for Foreign Language Training of the Ukrainian Armed Forces Officers. Based on the theoretical analysis of scientific literature, the author of the article substantiates the main requirements for the INTELLIGENT system: informational and didactic requirements: they provide the information on the methods, forms, and means of instruction that are expedient to use according to the training objectives, which are determined based on the information contained within the INTELLIGENT system, including the learner model. Psychological requirements for the content of the INTELLIGENT system: these requirements entail the necessity to consider the age and individual characteristics of the students, their cognitive learning styles, and other psychological factors. Diagnostic requirements: the INTELLIGENT system should provide the ability to track the progress of each officer regarding the development of their foreign language professional competence.

Program and technical requirements for the software product: these requirements encompass ensuring accessibility of the platform to learners, protecting information (ensuring the confidentiality of information and data), and enabling users of the INTELLIGENT system to leave feedback and recommendations.

The scientific article also examines modern software tools aimed at developing users' foreign language competencies. Four main applications are considered: English Tutor by English 4U, Duolingo, Memrise, and Babbel. Each of these applications utilizes machine learning technologies to adapt the learning process to users' individual needs. They are available as online platforms and mobile applications. It is noted that each application has its own characteristics: Memrise focuses on developing communicative skills, Babbel serves as a language course, while Duolingo and English Tutor are also popular language learning applications among users. The analysis shows that all of these applications have advantages for use in the military sphere, including their adaptability and affordability. However, among the disadvantages, limitations are identified that may not align with the needs of higher military educational institutions and military establishments.

Key words: digital technologies, cross-cultural competence, design, system, adaptability, criterion, indicator, the Armed Forces of Ukraine, higher military educational institution, foreign language training, competence, diagnostics, artificial intelligence.

Поставлення проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Іншомовна підготовка офіцерів Збройних Сил України (далі – ЗС України) є одним із пріоритетних напрямків військової освіти сьогодення. Результатом іншомовної підготовки має бути розвинена іншомовна професійна компетентність офіцера (далі – ППК), яка сприятиме ефективному виконанню професійних обов'язків в іншомовному середовищі, а також надаватиме їм можливість брати участь у перемовинах з іноземними партнерами та успішно взаємодіяти з іноземними колегами під час виконання військово-професійних завдань в умовах війни російської федерації проти України. Розвиток ППК також сприятиме розвитку міжкультурної компетентності військових фахівців, яка розвиває готовність офіцерів до побудови конструктивного діалогу та комунікації в іншомовному середовищі.

Наступним трендом сьогодення є вплив цифрових технологій на навчання у вищих закладах України, зокрема прискорений перехід до хмарних технологій (цьому питанню присвячені наукові праці В. Бикова [1], С. Литвинової [7], М. Шишкіна [1], Т. Вакалюк [9]); впровадження технологій інтернет як феномену ХХІ століття (дослідження О. Шелевер, Г. Лисак, Л. Харлай [16], О. Смолина [14]); використання Великих даних (Big Data), які досліджували В. Ковальчук, С. Ніколаєнко, В. Шинкарук, А. Кочарян [10], а також впливовим трендом є автоматизація процесів із декількома завданнями, автоматизація на рівні бізнес-екосистеми та проєктування систем штучного інтелекту [4, 8, 14].

Отже, зазначені вище тенденції спонукають до обґрунтування вимог щодо інтелектуальної адаптивної системи іншомовної підготовки офіцерів ЗС України INTELLIGENT (далі – система INTELLIGENT), оскільки добір засобів її проєктування є важливим завданням, яке потребує ретельного аналізу та визначення таких критеріїв відбору. У даному дослідженні вимоги до системи INTELLIGENT розглядаються як набір потреб потенційних користувачів щодо властивостей, якості та її функцій, який потрібно розробити [9]. Тож, визначення вимог до системи INTELLIGENT є технологічним процесом, що має на меті формування специфікації вимог, у якій визначено функціональні та нефункціональні можливості, якими має бути наділений майбутній програмний продукт [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У словнику-довіднику з професійної педагогіки термін «критерій» (від грец. Criterion – засіб для судження) визначається як мірило, на основі якого відбувається оцінювання, класифікація або визначення процесу чи явища [11]. У педагогіці «критерій» розглядається як рівень, показник, ознака, параметр [13]. У «Новому тлумачному словнику української мови» термін «показник» визначається як: свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення чого-небудь [13]. Виступаючи складником критерію, показник (ознака) являє собою типовий і

конкретний вияв однієї із суттєвих сторін досліджуваного явища, процесу, за яким можна судити не тільки про його наявність, а і про рівень його розвитку. У дослідженні з'ясовано, що показник є конкретним вимірюванням критерію, який робить його доступним для вимірювання і спостереження. Показник у загальному значенні – це підґрунтя, яке дає змогу судити про наявність тієї чи іншої ознаки [13]. Система показників має бути зрозумілою, чітко визначеною та доступною для вимірювання.

Актуальні питання щодо впровадження цифрових технологій та інноваційних рішень у системі вищої освіти досліджували В. Биков [1], С. Литвинова [8], М. Шишкіна [1], Т. Вакалюк і О. Спірін [15], О. Шелевер, Г. Лисак, Л. Харлай [16], О. Смолин, В. Олексюк [14], С. Ніколаєнко [10], В. Шинкарук [10], А. Прокопенко [12] тощо. Своєю чергою основні аспекти підвищення ефективності системи мовної підготовки в ЗС України висвітлювали такі науковці: В. Крикун, В. Осьодло [5], Ю. Гришук [3], Р. Дужий, Т. Деркач [18] та інші.

Попри великий пласт теоретичних досліджень, присвячених висвітленню шляхів впровадження цифрових технологій та розвитку ППК військовослужбовців ЗС України, питання вимог до інтелектуальних адаптивних систем іншомовної підготовки військових фахівців, зокрема добору цифрових інструментів, не знайшло належного відображення, що спонукало авторку провести дослідження.

Метою статті є обґрунтування вимог до інтелектуальної адаптивної системи іншомовної підготовки офіцерів INTELLIGENT. **Завданнями статті** визначено: теоретичний аналіз наукових досліджень, які розглядають питання вимог до програмного забезпечення у сфері освіти, а також аналіз можливостей сучасних застосунків вивчення іноземної мови; обґрунтування вимог до інтелектуальної адаптивної системи іншомовної підготовки офіцерів INTELLIGENT.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових праць [1, 2, 4, 7, 9, 15, 17], присвячених окресленню вимог, критеріїв та показників до програмного продукту або спроектованого науковцями навчального середовища відповідно до предмет свого дослідження, дали змогу згрупувати їх у такий спосіб: *психолого-педагогічні вимоги*: врахування загально дидактичних принципів організації процесу навчання: науковості, доступності, проблемності, наочності, свідомості, систематичності та послідовності, розвитку інтелектуального потенціалу, забезпечення повноти (цілісності) і безперервності дидактичного циклу [15]. Зміст навчання повинен мати достатню глибину, коректність, а також відповідати сучасному рівню наукових досягнень; добір матеріалу має здійснюватися відповідно до методів наукового пізнання, вікових та індивідуальних особливостей того, хто навчається. Науковці зазначають, що надмірна ускладненість і перевантаженість навчального матеріалу знижує мотивацію у студентів до розвитку

компетентностей [9, 15]. Програмне забезпечення, цифрові технології мають добиратися в такий спосіб, щоби забезпечити проблемність та наочність навчання, відстеження чіткої траєкторії навчання студентів завдяки своєчасному зворотному зв'язку. Своєю чергою *техніко-технологічні вимоги* до засобів навчального призначення характеризують якість електронних ресурсів навчального призначення в навчальному середовищі: мобільність, стійкість у функціонуванні, безпеку, а також зручність організації доступу, що характеризує, наскільки ергономічним, легким в опануванні для користувача є програмний продукт. Програмний продукт не повинен потребувати від користувачів додаткових зусиль і знань. Науковці виокремлюють специфічні принципи добору засобів проектування систем навчання (навчальних середовищ): комплементарність, динамічність, добровільність, ієрархію, навчальну спрямованість, мобільність, комп'ютерну сумісність, конфіденційність, захищеність, структурованість, інтегративність [7, 9]. Цікавим для даного дослідження є підхід Т. Вакалок, яка виокремлює проєктувальний критерій: надійність, доступність, багатомовність, безпечність, адаптивність та безплатність [9].

Також науковці визначають техніко-технологічні вимоги до програмного продукту як *ергономічні вимоги*, які розкривають через інтуїтивну *зрозумілість інтерфейсу*, тобто він має бути зручним в опануванні, простим і доступним для користувача; *швидкодію*, що означає здатність підтримання роботи в реальному часі без суттєвої затримки; *стійкість, надійність* – безперебійне функціонування ресурсу з будь-якого пристрою через браузер; підтримувannya колективної роботи – даний показник характеризує зручність організації роботи в групі як для викладача, так і для студентів, забезпечення можливості колективного доступу до ресурсу, звернення і робота в єдиному середовищі одночасно кількох користувачів; *зручність інтеграції з іншими ресурсами в єдине середовище* означає, що даний ресурс може бути інтегрований у систему інших засобів без необхідності зміни певних встановлень, додаткових налаштувань, системних параметрів тощо; *корисність* – загальна доцільність і наявність потреби у використанні даного ресурсу чи засобу [4].

Ергономічні вимоги також враховують різні типи мислення студентів, закономірності відновлення інтелектуальної емоційної працездатності й націлені на забезпечення підвищення рівня мотивації до розвитку компетентностей; встановлюють вимоги до зображення інформації (колірна гама, розбірливість, чіткість зображення), ефективності зчитування зображення, розташування тексту на екрані. Тому цей критерій охоплює роботу з графічними редакторами, спільну роботу декількох користувачів [4].

Щодо аналізу сучасних програмних засобів, які використовуються для розвитку іншомовних компетентностей користувачів, як-от: English Tutor, розроблений компанією English 4U, використовує технології машинного навчання та штучного

інтелекту для адаптації навчального процесу до індивідуальних користувачів – система реалізована у форматі онлайн-платформи зі зручним доступом для її користувачів; Duolingo використовує технології машинного навчання для адаптації навчального процесу до індивідуальних потреб користувачів, які навчаються за даною системою – система доступна у форматі онлайн-платформи та мобільного застосунку; Memrise використовує технології машинного навчання для адаптації навчального процесу до індивідуальних потреб користувачів – система доступна у форматі онлайн-платформи та мобільного застосунку. Застосунок Memrise найкраще підходить для навчання невимушеного спілкування новою мовою. Однією з улюблених частин Memrise є використання в застосунку коротких відео, щоби показати, як справжні місцеві жителі висловлюють різні фрази в розмові. Застосунок також допоможе виявити закономірності в мові, щоби було легше вдосконалювати навички. Якщо освоювати знайому мову, то є можливість пропускати фрази, які вже знайомі.

Найкращим для онлайн-школи вважається застосунок Babbel, найбільше схожий на курс іноземної мови, який можна побачити. Мінімалістичний макет застосунку Babbel допомагає запобігти непосильності у вивченні нової мови й не робить її нудною. Кожне заняття проводиться через переклади та включає варіації слова чи фрази, малюнки та формальний чи неформальний характер. У застосунку є вправи, які спрямовані на відпрацювання написання фраз, літер тощо [6].

Відповідно до результатів проведеного аналізу всі застосунки, які проаналізовані вище, мають низку переваг, що роблять їх придатними для використання у військовій сфері – вони є адаптивними, тобто можуть адаптуватися до індивідуальних потреб користувача, а також доступними за ціною. Більшість систем підтримують різні мови навчання, це дає змогу використовувати їх для навчання офіцерів ЗС України. Щодо недоліків готових застосунків, встановлено, що деякі готові системи мають обмеження, які можуть бути несумісні з потребами військових навчальних закладів та організацій. Наприклад, система Duolingo не має адаптивного подання навчального матеріалу, а система Memrise не підтримує українську мову навчання [6].

На основі теоретичного аналізу наукових праць із досліджуваного питання та аналізу наявних застосунків з опанування іноземних мов виокремлено вимоги до системи INTELLIGENT: *інформаційно-дидактичні вимоги, психологічні вимоги, діагностичні вимоги, програмно-технічні вимоги, захист інформації*. Кожен блок потребує докладного обговорення вимог.

Інформаційно-дидактичні вимоги до системи INTELLIGENT полягають у тому, що вона має містити інформацію щодо методів, форм і засобів навчання, які доцільно використовувати відповідно до мети навчання, що визначається із врахуванням інформації моделі суб'єкта навчання. Представлення навчального матеріалу повинно

здійснюватися покровоко, ґрунтуючись на сучасному підході «мікронавчання» (microlearning approach), що пов'язане з такими поняттями: неформальне навчання, індивідуальне навчальне середовище (створення можливостей для офіцерів самонавчатися, мати індивідуальну траєкторію розвитку компетентностей тощо), діяльнісний підхід (в основу покладено обов'язкове виконання завдань з метою розвитку ПК) [8].

Отже, інформаційно-дидактичний блок вимог до системи INTELLIGENT націлений на забезпечення свідомості навчання, самостійності й активізації діяльності офіцерів, що передбачає надання можливостей для них самостійно діяти в межах системи INTELLIGENT завдяки розумінню цілей і завдань навчальної діяльності. Активізація діяльності офіцерів забезпечується можливістю самостійного вибору режиму навчальної діяльності, варіативності дій у разі ухвалення самостійного рішення, створення позитивних стимулів, що спонукають до навчальної діяльності, підвищують мотивацію навчання (наприклад, часткове застосування ігрових ситуацій, гумор, доброзичливість під час спілкування, використання різних засобів візуалізації).

Слід зазначити, що інформаційно-дидактичні вимоги передбачають забезпечення міцності засвоєння результатів навчання, що передбачає усвідомлене засвоєння офіцером навчального змісту, навчального матеріалу, які пропонуються засобами системи INTELLIGENT. Це завдання досягається здійсненням самоконтролю і самокорекції, забезпеченням контролю на основі зворотного зв'язку, здійснення діагностики помилок за результатами навчання і оцінюванням результатів навчальної діяльності, поясненням сутності допущеної помилки та тестуванням, що констатує просування в навчанні. Також інформаційно-дидактичний блок забезпечує інтерактивний діалог, що надає можливість вибору різних сценаріїв навчання, а також режиму навчальної діяльності завдяки можливостям системи INTELLIGENT.

Організаційно-дидактичні вимоги також включають наявність календаря, можливість обмінюватися файлами, організацію групових та індивідуальних форм роботи, аналітику курсу тощо.

Психологічні вимоги до змісту й добору цифрових інструментів до системи INTELLIGENT обумовлюють необхідність врахування вікових та індивідуальних особливостей офіцерів, когнітивні стилі навчання, закономірності відновлення інтелектуальної і емоційної працездатності [18]; підтримання мотивації до навчання, позитивні стимули під час взаємодії з системою INTELLIGENT (доброзичливу й тактовну форму звертання до офіцера, можливість використання в програмі ігрових ситуацій). Також цей блок ми включаємо ключову вимогу – адаптивності, що передбачає пристосованість системи INTELLIGENT до індивідуальних можливостей офіцерів, тобто реалізацію індивідуального підходу, врахування їхніх індивідуальних можливостей сприйняти навчальний матеріал. Реалізація адаптивності може забезпечуватися різними

засобами наочності, декількома рівнями диференціації під час представлення навчального матеріалу за складністю, обсягом, змістом. Адаптивність полягає в тому, що система INTELLIGENT забезпечує персоналізацію навчання, тобто розкривається в здатності адаптувати навчальні матеріали та завдання до індивідуальних потреб кожного офіцера, що означає врахування рівня розвитку ПК, стилю навчання та інших індивідуальних особливостей офіцерів. Завдяки персоналізації навчання в офіцерів є можливість корегувати навчальні цілі, тобто адаптивний критерій розуміється через адаптивний контент, що передбачає адаптацію змісту через пропонування різних сценаріїв навчання. Навчальний контент має адаптуватися до рівня розвитку ПК та потреб кожного окремого офіцера, щоби забезпечити ефективний процес навчання. Адаптивність в інтелектуальних системах досягається завдяки використанню адаптивних гіпермедіа, які дають змогу визначити індивідуальні особливості офіцера в моделі студента й застосовують її для адаптації візуальних аспектів системи до потреб офіцерів [19]. Отже, інтелектуальна система навчання має бути гіпертекстовою або гіпермедійною, а також має містити модель користувача й адаптувати свій гіпермедіапростір завдяки цій моделі.

Діагностичні вимоги до системи INTELLIGENT мають забезпечувати можливість для відстеження прогресу кожного офіцера щодо розвитку ПК, що, своєю чергою, дає змогу оцінити ефективність процесу розвитку ПК та здійснювати його корегування в разі потреби. Діагностична модель системи INTELLIGENT постійно здійснює діагностику діяльності офіцера, а також моніторинг його успішності та ефективності педагогічної діяльності, тобто запропонованих адаптивних сценаріїв навчання. Отже, цей блок містить необхідний діагностичний інструментарій для представлення діагностичних висновків та рекомендацій упродовж усього процесу навчання [3].

Відстеження прогресу забезпечується завдяки *постійному аналізу результатів опанування навчального матеріалу*: система INTELLIGENT має містити засоби для вимірювання та оцінювання результативності освоєння запропонованого навчального матеріалу завдяки тестуванню, опитуванням тощо. Система INTELLIGENT має містити *засоби зворотного зв'язку*, доступні для учасників, для надання відгуків та рекомендацій із метою корегування своєї діяльності. Це забезпечує персоналізацію навчання, за якої на основі прогресу система INTELLIGENT має бути здатною адаптувати навчальну програму, пропонуючи завдання та матеріали, що відповідають рівню знань та потребам офіцерів. Також система має генерувати звіти та аналізи прогресу, які можуть використовуватись для прийняття рішень щодо покращення навчання та коригування навчальної програми; система INTELLIGENT повинна аналізувати, як офіцери взаємодіють із навчальним контентом, щоби зрозуміти їхні стилі навчання та пристосовувати матеріали відповідно. Слід

зауважити, що відстеження того, як офіцери використовують різні навчальні ресурси, може допомогти визначити найефективніші інструменти та методи навчання. Отже, відстеження прогресу досить важливе для визначення ефективності навчального процесу та покращення якості навчання офіцерів. Правильно налаштована система відстеження прогресу допоможе забезпечити індивідуальний підхід до навчання та досягнення найкращих результатів.

Програмно-технічні вимоги до системи INTELLIGENT передбачають забезпечення доступності платформи, оскільки важливо вибрати платформу, яка є доступною для офіцерів у будь-який час і в будь-якому місці, зручну для використання на різних пристроях, і відповідає таким вимогам:

забезпеченню доступності та зручності користування системою для офіцерів, яка має велику вагу у їхньому успішному навчанні та підготовці. Вибір платформи та доступних опцій має бути спрямований на максимізацію зручності та доступності навчання для кожного офіцера. Платформа має бути доступною на різних пристроях, таких, як комп'ютери, планшети та смартфони, і підтримувати різні операційні системи (Windows, iOS, Android тощо). Система INTELLIGENT має інтегруватися з іншими системами та ресурсами, які використовуються в ЗС України. Важливо, щоб система була доступною через веббраузер, щоб офіцери могли отримувати доступ до неї без необхідності встановлювати застосунки або програми. З огляду на можливість роботи в віддалених місцях або за обмеженого інтернет-з'єднання, система має надавати можливість завантаження контенту для подальшого використання в офлайн-режимі. З іншого боку, система має надавати можливість взаємодії та отримання навчання в режимі реального часу, щоб офіцери могли негайно отримувати відповіді на свої запитання, зворотний зв'язок та корегувати свою траєкторію навчання.

Також система має надавати можливість активного навчання, включно з відповідями на запитання, виконанням вправ, завданням з розвитку ППК, спільною роботою тощо. Система INTELLIGENT має надавати можливість офіцерам активно взаємодіяти з навчальними матеріалами, завданнями та викладачами, якщо вони доступні в системі. Це може відбуватися через чат, форуми, онлайн-конференції та інші засоби. Викладачі мають отримати можливість надсилати відгуки та оцінювання щодо навчальних матеріалів та методів. Це допомагає покращувати якість навчання та виправляти можливі недоліки. Своєю чергою використання симуляцій та ігор може робити навчання більш захопливим та ефективним, особливо в сфері військової підготовки, де симуляції можуть допомогти відтворити реальні сценарії та ситуації. Забезпечення комп'ютерної візуалізації навчальної інформації, що передбачає реалізацію можливостей сучасних засобів візуалізації (наприклад, засобів комп'ютерної графіки, технології мультимедіа) об'єктів, процесів, явищ (як реальних, так і віртуальних), а також їхніх

моделей, подання їхньої динаміки розвитку в часовому та просторовому русі зі збереженням можливості діалогового спілкування із програмою.

Захист інформації, тобто забезпечення конфіденційності інформації та даних офіцерів, є також обов'язковою вимогою до системи INTELLIGENT і передбачає, що система має гарантувати, що всі дані офіцерів, включно з особистою і конфіденційною інформацією, недоступною для несанкціонованого доступу. Також усі дані, що передаються через систему, мають бути шифрованими для захисту від перехоплення чи несанкціонованого доступу, а також система повинна мати механізми аутентифікації користувачів та надавати доступ лише авторизованим особам. Важливим для системи INTELLIGENT є захищеність від кібератак, включно з захистом від вірусів, шкідливих програм, DDoS-атак та інших загроз. Варто звернути увагу на забезпечення можливості регулярного резервного копіювання даних та їхнє відновлення у разі втрати або пошкодження і розроблення та впровадження плану дій у разі виявлення витоку конфіденційної інформації або кібератаки.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Проведений теоретичний аналіз показав, що власне розроблення – інтелектуальна адаптивна система іншомовної підготовки офіцерів ЗС України INTELLIGENT – має низку переваг перед тими програмними продуктами, які сьогодні пропонуються, оскільки вона може бути адаптована до конкретних потреб системи неформальної освіти, особливостей вищих військових навчальних закладів. Окрім того, вона задовольняє цілям та враховує інтереси офіцерів ЗС України завдяки виконанню таких функцій: можливості адаптивного представлення навчального матеріалу на основі цілей та інтересів офіцерів ЗС України; можливості надання індивідуальних рекомендацій щодо навчання на основі результатів виконання офіцерами навчальних завдань; можливості проведення досліджень та експериментів для оцінювання ефективності системи тощо. Наступним кроком, на нашу думку, є проєктування системи INTELLIGENT на основі обґрунтованих вимог та емпірична перевірка її ефективності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Биков В., Шишкіна М. Хмарні технології як імператив модернізації освітньо-наукового середовища вищого навчального закладу. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2016 №4. С. 55–70.
2. Гришук Ю. І., Немова О. А. Особливості формування вимог до програмного забезпечення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. Т. 28. № 7. С. 135–148. DOI:10.15421/40280727
3. Гришук Ю. В. Наукові засади педагогічного моделювання розвитку діагностичної компетентності викладачів іноземних мов вищих військових навчальних закладів у системі післядипломної освіти. *Вісник НАУ. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2023. Вип. 2 (23). С. 23–31.
4. Козіброда С. В. Використання системи комп'ютерних онтологій як засобу формування проєктувальних компетентностей майбутніх інженерів-педагогів : дис. ... канд. пед. наук (доктора філософії) : 13.00.10. / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Інститут інформаційних технологій і

засобів навчання НАПН України. Тернопіль–Київ. 2018. 292 с.

5. Крикун В., Осодло В., Мотика С. Методологічні підходи до проектування інтелектуальної адаптивної системи іншомовної підготовки військовослужбовців ЗС України INTELLIGENT. *Військова освіта*. № 1 (47). 2023. С. 143-153. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2023-47/143-153>

6. Ланських О., Дернава Т., Рябцева І. Роль інтерактивних платформ у вивченні іноземних мов. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 44. Т. 2. С. 18–24. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/44/2.3>

7. Литвинова С. Проектування хмаро орієнтованого навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2016. 354 с.

8. Литвинова С. Г. Мікронавчання ІК-технологій педагогів в умовах онлайнного марафону як парадигма цифрової трансформації освіти. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. Вип. 3 (1). С. 1–6. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-10-1>

9. Морозов А., Вакалюк Т., Кубрак Ю., Зосімович Д. Аналіз факторів впливу на архітектури програмних систем. *Information Technology: Computer Science, Software Engineering and Cyber Security*. 2022. №1. С. 44–52. URL: <https://doi.org/10.32782/IT/2022-1-7>

10. Николаєнко С. М., Шинкарук В. Д., Ковальчук В. І., Кочарян А. Б. Використання Big Data в освітньому процесі сучасного університету. *Інформаційні технології та засоби навчання*. 2017. Т. 60. №4. С. 240–253.

11. Новий тлумачний словник української мови / [укл. В.В.Яременко, О.М.Сліпущко]. К.: Аконті, 2001. Т. 2: Ж–О. 911 с.

12. Прокопенко А. Застосування імерсивних технологій у професійній підготовці та перепідготовці військових фахівців. *Information Technologies in Education*. 2023. № 1 (53). С. 46–58.

13. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А.В. Семенової. Одеса, 2006. С. 262.

14. Смолин О. І., Олексюк В. П. Інтернет речей як технологічний феномен ХХІ століття [Електронний ресурс]. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи* : матеріали ІV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 30 квіт 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 147–149.

15. Спірін О., Вакалюк Т. Критерії добору відкритих Web-орієнтованих технологій навчання основ програмування майбутніх учителів інформатики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. № 4 (60). С. 275–287.

16. Шелевер О. В., Лисак Г. О., Харлай І. О. Технології інтернет речей в сучасній освіті: перспективи, особливості. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Т. 2. № 50. С. 210–213.

17. Barak M. Cloud pedagogy: Utilizing web-based technologies for the promotion of social constructivist learning in science teacher preparation courses. *Journal of Science Education and Technology*. 2017. 26 (5), pages 459–469. URL: <https://doi.org/10.1007/s10956-017-9691-3>

18. Duzhyi, R. V., & Derkach, T. M. Learning styles of the Armed Forces of Ukraine personnel undergoing English language courses. *Educational Technology Quarterly*. 2024. URL: <https://doi.org/10.55056/etq.659>

19. Kumnuansin, J., Khlaisang, J., Koraneekij, P. Design of Cloud-Based Adaptive Learning System to Promote Creative Problem Solving for the 21st Century Learners. *TEM Journal*. 2022. Volume 11, Issue 4, pages 1660-1668, ISSN 2217-8309, DOI: 10.18421/TEM114-29

REFERENCES

1. Bykov, V., Shyshkina M. (2016). Khmarni tekhnolohii yak imperativ modernizatsii osvıtno-naukovoho seredovyschcha vyshchoho navchalnoho zakladu [Cloud technologies as an imperative for modernizing the educational and scientific environment of a higher education institution] *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy*. №4. S. 55–70. [in Ukrainian]

2. Hrytsiuk, Yu. I., Niemova, O. A. (2018). Osoblyvosti formuluvannia vymoht do prohramnoho zabezpechennia. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy* [Features of formulating requirements for software] T. 28. № 7. S. 135–148. DOI:10.15421/40280727.. [in Ukrainian]

3. Hryshchuk, Yu. V. (2023). Naukovi zasady pedahohichnoho modeliuvannia rozvytku diahnostychnoi kompetentnosti vykladachiv inozemnykh mov vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv u systemi pislidyplomnoi osvity. [Scientific principles of pedagogical modeling for the development of diagnostic competence among foreign language instructors in higher military educational institutions within the system of postgraduate education] *Visnyk NAU. Seriya: Pedahohika. Psykholohiia*. 2023. Vyp. 2(23). S. 23–31. [in Ukrainian]

4. Kozibroda, S. V. (2018). Vykorystannia systemy kompiuternykh ontolohii yak zasobu formuvannia proektualnykh kompetentnosti maibutnykh inzheneriv-pedahohiv [Using a computer ontology system as a means of forming the design competencies of future engineer-educators] : dys. ... kand. ped. nauk (doktora filosofii) : 13.00.10. / Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka, Instytut informatsiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia NAPN Ukrainy. Ternopil–Kyiv. 292 s. [in Ukrainian]

5. Krykun, V., Osodlo, V., Motyka, S. (2023). Metodolohichni pidkhody do proektuvannia intelektualnoi adaptivnoi systemy inshomovnoi pidgotovky viiskovosluzhbovtiv ZS Ukrainy INTELLIGENT [Methodological approaches to designing an intelligent adaptive system for foreign language training of the personnel of the Armed Forces of Ukraine] *Viiskova osvita*. № 1 (47). S. 143–153. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2023-47/143-153>. [in Ukrainian]

6. Lanskykh, O., Derna, T., Riabtseva, I. (2022). Rol interaktyvnykh platform u vyvchenni inozemnykh mov. *Innovatsiina pedahohika* [The role of interactive platforms in foreign language learning] Vyp. 44. T. 2. S. 18–24. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/44/2.3>. [in Ukrainian]

7. Lytvynova, S. (2016). Proektuvannia khmaro oriientovanoho navchalnoho seredovyschcha zahalnosvitnoho navchalnoho zakladu [Designing a cloud-oriented learning environment for a general educational institution] : monohrafiia. Kyiv : TsP «Komprynt». 354 s. [in Ukrainian]

8. Lytvynova, S. H. (2021). Mikronavchannia IK-tekhnolohii pedahohiv v umovakh onlainovoho marafonu yak paradyhma tsyfrovoy transformatsii osvity [Microlearning of ICT technologies for educators in the context of an online marathon as a paradigm of digital transformation in education] *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*. Vyp. 3(1). S. 1–6. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-10-1> [in Ukrainian]

9. Morozov, A., Vakaliuk, T., Kubrak, Yu., Zosimovych, D. (2022). Analiz faktoriv vplyvu na arkhitektury prohramnykh system [Analysis of factors influencing software system architectures] *Information Technology: Computer Science, Software Engineering and Cyber Security*. №1. S. 44–52. URL: <https://doi.org/10.32782/IT/2022-1-7>. [in Ukrainian]

10. Nikolaienko, S. M., Shynkaruk, V. D., Kovalchuk, V. I., Kocharian, A. B. (2017). Vykorystannia Big Data v osvıtnomu protsesi suchasnoho universytetu [Utilization of Big Data in the educational process of modern universities] *Informatsiini tekhnolohii ta zasoby navchannia*. T. 60. № 4. S. 240–253. [in Ukrainian]

11. Novyi tлумачnyi slovnyk ukraïnskoi movy. (2001). [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language] / [ukl. V. V. Яременко, О. М. Сліпущко]. К.: Аконті, Т. 2: Ж–О. 911 с. [in Ukrainian]

12. Prokopenko, A. (2023). Zastosuvannia imersyvnykh tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi ta perepidhotovtsi viiskovykh fakhivtsiv [The application of immersive technologies in the professional training and retraining of military specialists] *Information Technologies in Education*. № 1(53). S. 46–58. Retrieved from URL: <https://www.ite.kspu.edu/index.php/ite/article/view/873> [in Ukrainian]

13. Slovnyk-dovidnyk z profesiinoy pedahohiky. (2006). [Dictionary and Handbook of Professional Pedagogy] / za red. A. V. Semenovoi. Odesa. S. 262. [in Ukrainian]

14. Smolyn, O. I., Oleksiuk, V. P. (2020). Internet rechei yak tekhnolohichniy fenomen ХХІ stolittia [Elektronnyi resurs] [The Internet of Things as a technological phenomenon of the 21st century] *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini*

metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektyvy : materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. (m. Ternopil, 30 kvit. 2020 r.). Ternopil, 2020. S. 147–149. [in Ukrainian]

15. Spirin, O., Vakaliuk, T. (2017). Kryterii doboru vidkrytykh Web-opiiientovanykh tekhnolohii navchannia osnov prohramuvannia maibutnikh uchyteliv informatyky [Criteria for selecting open web-oriented teaching technologies for teaching the basics of programming to future computer science teachers] Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. № 4 (60). S. 275–287. [in Ukrainian]

16. Shelever, O. V., Lysak, H. O., Kharlai, L. O. (2022). Tekhnolohii internet rechei v suchasni osviti: perspektyvy, osoblyvosti. Innovatsiina pedahohika [Internet of Things technologies in modern education: perspectives and features] T. 2. № 50. С. 210–213. [in Ukrainian]

17. Barak, M. (2017). Cloud pedagogy: Utilizing web-based technologies for the promotion of social constructivist learning in science teacher preparation courses. Journal of Science Education and Technology. 26 (5), pages 459-469. URL: <https://doi.org/10.1007/s10956-017-9691-3> [in English]

18. Duzhyi, R. V., & Derkach, T. M. (2024). Learning styles of the Armed Forces of Ukraine personnel undergoing English language courses. Educational Technology Quarterly. 2024. URL: <https://doi.org/10.55056/etq.659> [in English]

19. Kumnuansin, J., Khlaisang, J., Koraneekij, P. (2022). Design of Cloud-Based Adaptive Learning System to Promote

Creative Problem Solving for the 21st Century Learners. TEM Journal. Volume 11, Issue 4, pages 1660-1668, ISSN 2217-8309, DOI: 10.18421/TEM114-29 [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КРИКУН Вікторія Дмитрівна – кандидат педагогічних наук, старший дослідник, начальник науково-дослідного відділу мовного тестування наукового центру мовного тестування навчально-наукового центру іноземних мов Національного університету оборони України.

Наукові інтереси: мовне тестування відповідно до вимог НАТО STANAG 6001, розвиток іншомовної професійної компетентності офіцерів Збройних Сил України, післядипломна освіта.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KRYKUN Viktoriia Dmytrivna – PhD (Education), Senior Researcher, Chief of the Language Testing Research Section of the Language Testing Research Centre of the Foreign Languages Education and Research Centre at the National Defence University of Ukraine

Scientific interests: language testing in accordance with the NATO STANAG 6001 requirements, development of the foreign language professional competence of the Ukrainian Armed Forces officers, postgraduate education.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2024 р.

УДК 37.091.113

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-184-190

КУРКІНА Сніжана Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2009-1590>

e-mail: sneghana28@gmail.com

ЖУРАВЛІОВ Віталій Максимович –

старший викладач кафедри економіки, менеджменту і комерційної діяльності Центральноукраїнського національного технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9146-5430>

e-mail: zhuravlyov1946@gmail.com

СТРІТЬЄВИЧ Тетяна Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6655-678X>

e-mail: tanya_strit@ukr.net

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ І ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Сьогодні українське суспільство висуває принципово нові вимоги до всіх освітніх установ: від дошкільного навчального закладу до закладу вищої освіти. Зрештою це стосується й оновлення змісту й структурних компонентів особистості і професійної компетентності керівника закладу освіти, зокрема до керівника освітнього закладу, оскільки саме від нього більшою мірою залежить забезпечення якості освіти. Окрім цього, самі механізми управління закладами освіти також потребують модернізації новітніми інформаційними технологіями, інноваційним педагогічним й управлінським інструментарієм та сучасним психолого-педагогічним супроводом.

У представленій статті зроблено спробу дослідити актуальну проблему формування особистості і професійної компетентності керівників закладів освіти України. Автори доводять, що сьогодні, в процесі реформування системи освіти в Україні, в умовах пристосування освітньої галузі до європейських зразків, постає необхідність формування інноваційної моделі особистості і професійної компетентності керівника закладу освіти. Автори переконують, що сучасний керівник має бути озброєний спеціальними знаннями для здійснення управлінської діяльності, особливу манеру поведінки, креативне мислення для розв'язування будь-якого завдання. Головне з них полягає у вмінні скласти перспективний план розвитку очолюваного ним закладу освіти, який зможе витримати конкуренцією на ринку освітніх послуг країни.

В процесі роботи над статтею авторами проаналізовано праці вітчизняних і зарубіжних науковців, які розкривали провідні положення педагогічного менеджменту, розробили теорію лідерства, вивчали теорію та практику управління закладами освіти різного рівня (від дошкільних навчальних закладів до закладів вищої освіти) та педагогічними системами.

Доведено, що у відповідності з сучасними поглядами на сутність праці керівника закладу освіти, вона зводиться до виконання ряду функцій, тобто видів діяльності, серед яких можна виокремити стратегічну, експертно-інноваційну й адміністративну, яка в свою чергу, включає кілька підфункцій.

Ключові слова: особистість, лідер, особистісні якості, професійна компетентність, заклади освіти, керівники, стратегія керівництва, менеджмент у сфері освіти, освітні послуги.

KURKINA Snizhana Vitaliyivna –

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of the
Art Education of the Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State University
ORCID 0000-0002-2009-1590
e-mail: sneghana28@gmail.com

ZHURAVLEV Vitaliy Maksymovich –

Senior Lecturer of the Department of the Economics,
Management and Commercial Activities of
Central Ukrainian National Technic University
ORCID 0000-0002-9146-5430
e-mail: zhuravlyov1946@gmail.com

STRITIYEVYCH Tetiana Mykolayivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Head of the Department
of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central
Ukrainian State University
ORCID ID: 0000-0001-6655-678X
e-mail: tanya_strit@ukr.net

THE PROBLEM OF PERSONALITY DEVELOPMENT AND PROFESSIONAL COMPETENCE OF HEADS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE

In the presented article, an attempt was made to investigate the actual problem of personality formation and professional competence of heads of educational institutions of Ukraine. The authors prove that today, in the process of reforming the education system in Ukraine, in the conditions of adaptation of the educational sector to European models, there is a need to form an innovative model of the personality and professional competence of the head of the educational institution. The authors are convinced that a modern manager should be armed with special knowledge to perform managerial activities, a special manner of behavior, and creative thinking to solve any task. The most important of them is the ability to draw up a long-term development plan for the educational institution headed by him, which will be able to withstand competition in the country's educational services market.

In the process of working on the article, the authors analyzed the works of domestic and foreign scientists who revealed the leading principles of pedagogical management, developed the theory of leadership, studied the theory and practice of managing educational institutions of various levels (from preschool educational institutions to institutions of higher education) and pedagogical systems. It is proven that in accordance with modern views on the essence of the work of the head of an educational institution, it is reduced to the performance of a number of functions, that is, types of activity, among which one can single out strategic, expert-innovative and administrative, which in turn includes several sub-functions.

In addition, there is a list of personal qualities of an effective head of an educational institution and a list of the most typical mistakes of heads, which have negative consequences in the work of the educational institutions they lead, destroy corporate culture and cause disrespect from subordinates.

Key words: *personality, leader, personal qualities, professional competence, educational institutions, leaders, leadership strategy, management in the field of education, educational services*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Проблема розвитку особистості керівника закладу освіти завжди належала до кола наукових інтересів вітчизняних та зарубіжних дослідників. Особливої значущості вона набуває сьогодні, в умовах болісного, але невпинного просування українського суспільства до європейських цінностей, а отже намагання пристосувати вітчизняну освітню галузь до європейських зразків.

Актуальність теми дослідження обумовлена також тим, що ХХІ століття висуває нові вимоги до економіки, політики, соціальної сфери, окреслює плани на майбутнє, істотно підвищує роль освіти в суспільному житті будь-якої розвиненої держави. Освіта була і є основою загального прогресу людства, пріоритетною галуззю внутрішньої політики держави. Сьогодні, як ніколи раніше,

постає необхідність формування інноваційної моделі особистості і професійної компетентності керівника закладу освіти, який потребує особливих знань для здійснення управлінської діяльності, особливої манери поведінки, креативного мислення для розв'язування будь-якого завдання, головне з складання перспективного плану розвитку закладу освіти, який зможе витримати конкуренцією на ринку освітніх послуг країни.

Сьогодні українське суспільство висуває принципово нові вимоги до всіх освітніх установ: від дошкільного навчального закладу до закладу вищої освіти. Зрештою це стосується й оновлення змісту й структурних компонентів особистості і професійної компетентності керівника закладу освіти, зокрема до керівника освітнього закладу, оскільки саме від нього більшою мірою залежить забезпечення якості освіти. Окрім цього, самі

механізми управління закладами освіти також потребують модернізації новітніми інформаційними технологіями, інноваційним педагогічним й управлінським інструментарієм та сучасним психолого-педагогічним супроводом.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Здебільшого, в наукових працях українських та зарубіжних вчених наголошується роль провідних положень педагогічного менеджменту в розвитку теорії та практики управління навчальними закладами та педагогічними системами. При цьому питання лідерства як важливої якості сучасного керівника будь-якого освітнього закладу розглядали в своїх в працях такі науковці: І. Зязюн, С. Калашникова, Ю. Конражевський, В. Кремень, В. Маслов, О. Савченко, О. Сазонова, Н. Селіверстова, С. Сисоева та інших.

Професійну компетентність досліджували такі вчені як Н. Журавська, С. Кубицький, О. Коваленко, М. Михайліченко, С. Ніколаєнко, В. Шинкарук та інші. Зауважимо, що в процесі прискорених змін, реструктуризації освітньої і наукової галузі, освітні заклади України, що готують майбутні керівні кадри різного профілю, нині не можуть лишатись осторонь, а тому вимагають зміни умов для самореалізації, саморозвитку й самоствердження особистості майбутнього керівника.

Метою статті є висвітлення проблеми формування й розвитку особистісних якостей і професійної компетентності керівника закладу освіти як засобу підвищення ефективності управління.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Отже, відповідь на питання, якими особистими якостями і професійними компетентностями має володіти керівник, начебто, знаходиться на поверхні: зрозуміло, що керівник закладу освіти повинен мати розвинутий інтелект, достатній управлінській досвід, володіти широким комплексом спеціальних знань, умінь тощо. Тоді чому багато студентів, які мали виключно високі навчальні показники, не досягли успіхів у науковій, виробничій або громадській діяльності і, навпаки, не завжди керівники вищих рангів можуть похвалитися своїми дипломами у ЗВО. Стає зрозумілим, що для ефективної діяльності керівника освітньої установи, потрібно мати, окрім вищевказаного, ще цілу низку особистих якостей і професійних компетентностей. Саме поняття особистість є надзвичайно багатогранним. За визначенням Українського педагогічного словника особистістю є «...певне поєднання психічних (включаючи психофізіологічні і соціально-психологічні) властивостей: спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис темпераменту й характеру, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, уваги, емоційно-вольової сфери)» [3, с. 243].

На практиці ж, зазвичай, ми вважаємо особистістю людину, яка має особливі риси характеру, що викликають повагу до неї. Отже, інтелект, наявність позитивних емоційно-вольових якостей є фундаментом особистості керівника, саме вони визначають стиль і спрямованість його

діяльності, зрештою його талант. Багато якостей повинен мати лідер, керівник, але найважливішими з них повинні бути почуття власної гідності, порядність по відношенню до очолюваного ним колективу й висока духовність. Шляхетність, вірність моральним принципам завжди викликали й викликатимуть глибоку повагу. Перераховані нами риси можуть бути спадковими або сформованими у результаті тривалого процесу виховання й самовиховання, якщо цього немає, то виникає розрив між обраною моделлю поведінки і особистими можливостями її реалізації.

Такі висновки підтверджуються численними опитуваннями суспільної думки. На питання про те, які якості керівника найбільше цінують робітники, було отримано наступні відповіді: справедливість, чесність, порядність – 47% опитаних; розуміння життєвих проблем робітників, уважність, доброта, людяність – 25%; знання техніки, вміння організувати роботу, ділові якості, компетентність у обраній галузі – 24%; вимогливість – 4%. Аналіз цих відповідей повинен викликати роздуми як у теперішніх, так і у майбутніх керівників.

Зауважимо, що з другої половини ХХ ст. в усіх розвинених країнах освіта стала основою швидкого розвитку науково-технічного прогресу і водночас засобом подолання численних економічних і соціальних проблем суспільства. Водночас освіта починає трактуватися як процес і результат навчально-виховної роботи, розвитку світогляду, ідейно-політичних поглядів і моральності, а також творчих задатків та здібностей. Те, що освіта відіграє важливу роль у моральному, економічному, соціальному розвитку держави, особливо в процесі руху у бік інформатизації, глобалізації не викликає сумнівів. Найважливішими цінностями сучасного суспільства, заснованого на знаннях, стають освіта та професійні компетентності фахівців, що працюють у тій або іншій сфері. Проблема розвитку особистих якостей і професійних компетентностей керівника привертала і привертає увагу багатьох дослідників, тому що вона пов'язана з якісними розрахунками, інноваціями, що спостерігаються в державі, промисловості, економіці, міжнародних відносинах. Наприклад, ще кілька років тому, до пандемії COVID-19 та повномасштабного російського вторгнення з усіма негативними для українського суспільства наслідками від цих подій, керівники вітчизняних освітніх установ і закладів протягом тривалого часу використовували певний набір усталених компетентностей, а нині швидкі та бурхливі зміни, виклики, на які треба реагувати мобільно та ефективно, змушують до формування у керівників закладів освіти наявності не тільки набору загальних та спеціальних, фахових компетентностей, що є базовими, а й формування також специфічних особистісних якостей [3, с. 18]. Крім цього, необхідність використання у будь-якому виді діяльності інноваційних інформаційно-комунікативних технологій, міграційні процеси всередині країни, як негативний вплив військових дій – усе це спонукає зміни стратегії керівництва закладами, швидкого реагування на виклики сьогодення.

Зараз велика кількість закладів вищої освіти країни з-поміж всіх навчальних предметів виділяють такі, що безпосередньо впливають на формування управлінської культури спеціалістів будь-якої галузі. Це стратегічний менеджмент, основи менеджменту, контрольно-аналітична діяльність, інформаційне забезпечення управління, управління процесом навчання і виховання, психологія управління та інші. За нашим аналізом ці дисципліни входять у вибіркового компонента різних спеціальностей сучасних ЗВО різного профілю. Проте кількість годин на викладання цих предметів є обмеженою, так як більшість з них викладається на теоретичному рівні спецкурсів, а кількість навчальних годин на практику взагалі не планується» [1, с. 47].

Вища школа завжди вважалась одним із основних освітніх інститутів суспільства. Тому пріоритетним завданням закладів вищої школи є виховання особистості керівника, який володіє здатністю до пізнання та спілкування, мислення та організації своєї інтелектуальної та фізичної діяльності, інтересом до творчого застосування особистісних знань, мистецтвом жити за юридичними правилами й правилами моралі та здатністю до самореалізації у своїй управлінській діяльності [10, с. 163–167].

У сучасних наукових працях ми можемо зустріти перелік якостей ефективного керівника. Звернемо увагу на наступні:

- позитивно ставиться до інновацій і активно заохочує людей в їх прагненні до змін і вдосконалення;

- турбується про те, щоб у роботі галузі, закладу, що він очолює використовувалися усі новітні досягнення;

- заохочує персонал до відкритості проведення ефективних групових дискусій;

- в тих випадках, коли це необхідно, дає чіткі вказівки, що робити, коли і як;

- цінує робітників, які працюють добре, заохочує їх, критикує тільки тоді, коли без цього неможливо обійтися;

- дотримується чітко спланованої лінії поведінки, під час кризової ситуації діє швидко, компетентно, з повною відповідальністю за наслідки;

- завжди виконує прийняті у закладі, організації правила, тим самим показує приклад для наслідування;

- вимогливий до себе і до інших, до покарання вдається лише в особливих ситуаціях;

- заохочує співробітників до активності, вміє добре і активно слухати, підтримує розумні ініціативи підлеглих;

- здатний до розумного ризику;

- вміє виявляти проблеми, визначати їх пріоритетність і приймати рішення й відповідні заходи до подолання цих проблем.

На сьогоднішній день все більше уваги спрямовується на вирішення проблеми ефективного управління закладами освіти, колективом працівників. Керівник закладу освіти повинен позитивно впливати на підлеглих, створювати найкращі взаємозв'язки шляхом реалізації

раціональної системи мотивації та уміння заохочувати до праці власним прикладом. Важливим для менеджера є розуміння потреб людей, вміння вірно оцінювати потенціал та індивідуальні якості підлеглих. Організаторські здібності допомагають керівнику створювати і підтримувати в колективі свідому дисципліну, без якої заклад освіти не може працювати, надавати якісні освітні послуги.

Сутність управління, його функції та специфіка визначаються, з одного боку, завданнями, що вирішуються, з іншого – змістом процесу управлінської праці, тобто його предметом, засобами, самою працею та специфічним продуктом. Виділення особливої спеціальної функції – управління і, відповідно, професії керівника, організатора, адміністратора, менеджера, зумовило і певні управлінські відносини. В процесі аналізу соціально-економічної природи праці в сфері управління потрібно мати на увазі специфічні особливості цього виду діяльності, а саме: результати праці майже не підлягають прямому вимірюванню; предметом праці є люди та породжувана ними інформація, знанням – організаційна та обчислювальна техніка, продуктом – інформація у формі документів, рішень, розпоряджень; особливі кваліфікаційні вимоги та показники якості; мобільний характер та розгорнуті просторові межі.

У відповідності з сучасними поглядами на сутність праці керівника закладу освіти, вона зводиться до виконання ряду функцій, тобто видів діяльності, серед яких можна виділити насамперед *стратегічну функцію*, яка складається з постановки на основі аналізу ситуації і прогнозування мети організації, координації процесу розробки стратегії та складання планів. В звичайних умовах вона вважається головною. Також, у межах нового етапу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, все більшого значення набуває *експертно-інноваційна функція*, яка дуже пов'язана з попередньою. В процесі її реалізації керівник спрямовує розробку і впровадження нових видів продукції і послуг, створює умови для відповідної перебудови організації та системи управління нею, постійно знайомиться з новинками та проводить необхідні консультації з колективом.

Ще однією функцією керівника закладу освіти є *адміністративна*, до складу якої входить кілька підфункцій. По-перше, *контрольна*, в процесі виконання якої дається оцінка проміжних і кінцевих результатів діяльності закладу та у проведенні необхідного корегування. По-друге, *організаційна*, яка пов'язана з утворенням необхідних умов діяльності: розподілом повноважень серед виконавців, наданням вказівок, інструкцій, ресурсів для виконання тощо. По-третє, *спрямовуюча*, за допомогою якої відбувається координація безпосередньої роботи колективу закладу. Четверта підфункція *кадрова*, яка складається з підбору, орієнтації, навчання та розвитку персоналу. П'ята, *стимулююча*, передбачає дії, що є спрямованими на переконання та натхнення виконавців, їхню нагороду за успіх та покарання за порушення. В період стрімкого

розвитку інформаційних технологій збільшується також роль *комунікаційної функції*, яка зводиться до проведення зборів, нарад, прийому відвідувачів, розповсюдження інформації (у тому числі у соціальних мережах), проведенню перемов тощо. Також, зростання значення людського фактору в житті закладу освіти виводить на одне з перших місць *соціальну функцію*, виконуючи яку керівник утворює в колективі сприятливий морально-психологічний клімат, атмосферу комфорту, підтримує існуючі традиції та стандарти поведінки.

В різних ситуаціях і на різних рівнях управління ті чи інші функції керівника мають неоднакове значення. Так, під час утворення або реструктуризації колективу насамперед потрібні *керівники-підприємці*, які розбудовують концепцію розвитку, приймають відповідальні рішення і без вагання беруть на себе ризик наслідків, *керівники-лідери*, які можуть захопити людей новими перспективами, розкрити їхні здібності та спрямувати на вирішення тих чи інших завдань. Під час стабільного розвитку закладу потрібні *керівники-плановики*, які утворюють, виходячи з поточних реалій, плани і програми розвитку з «дозованим» ризиком, а також *керівники-адміністратори*, які здійснюють у відповідності з плановими завданнями, організаційну, координуючу, контролюючу діяльність за допомогою наказів, винагород і покарань.

Як вважають західні фахівці, окрім офіційних обов'язків, які закріплені у відповідних документах, керівники закладів освіти мають і неофіційні обов'язки. Йдеться про справедливе ставлення до підлеглих, виявлення інтересу до їхнього здоров'я, особистих проблем, налагодження сприятливого клімату в колективі тощо. Робота на керівній посаді надає йому можливостей для особистісного розвитку, вона престижна, викликає повагу оточуючих, тому що спонукає до вирішення складних проблем у невизначених або критичних ситуаціях. Отже, якості особистості керівника – це найстійкіші характеристики, що мають вирішальний вплив на управлінську діяльність. У психологічному аспекті вони залежать від характеру, структури, спрямованості, досвіду, здібностей особистості, умов праці [8, с. 156–158].

Якості, які повинні бути притаманними керівникам, більшість спеціалістів поділяють на три групи: професійні, особисті і ділові. Період реформування освітньої галузі в Україні висуває на передній план проблему підготовки й професіоналізму керівників закладів освіти. Йдеться про їхні особистісні якості, моральні цінності, культуру мислення. Якщо керівник прагне до самовдосконалення з метою розвитку тих особистісних якостей, які необхідні сучасному керівнику, то ефективність управління очолюваного ним закладу освіти буде обов'язково підвищуватися [9].

Як ми вже зазначали, керівнику освітнього закладу доводиться вирішувати наступні завдання: професійні, які спрямовані на виконання завдань, що звернені до фахівця як професіонала; соціально побутові, пов'язані з відпочинком, спілкуванням в колективі тощо. За ознакою рівня складності

розрізняють три рівні завдань професійної діяльності управлінців: стереотипні, діагностичні та евристичні, яким відповідають різні рівні сформованості знань, умінь і навичок [4, с. 29].

До *професійних* якостей відносять ті, які характеризують будь-якого спеціаліста будь-якої галузі. Володіння ними повинно бути необхідною передумовою виконання обов'язків керівника. Серед них є: компетентність у відповідній професії, яка формується на основі освіти і досвіду; широта поглядів, яка базується на загальній ерудиції та глибоких знаннях як своєї, так і суміжних сфер діяльності; прагнення до отримання нових знань, постійному самовдосконаленню, критичному сприйнятті оточуючої дійсності; пошук нових форм і методів роботи, допомога оточуючим, їхнє навчання; вміння планувати свій час і роботу.

Серед *особистих якостей* керівника, володіння якими є необхідною передумовою успішного управління є: високі моральні стандарти; фізичне та психологічне здоров'я; високий рівень внутрішньої культури; чутливість, турботливість, людяне ставлення до оточуючих; оптимізм, впевненість у собі.

Але, насамперед, справжнього керівника характеризують його ділові якості серед яких можна перелічити наступні: вміння створити, згуртувати колектив однодумців, забезпечувати діяльність колективу усім необхідним, поставити і розподілити серед виконавців завдання, забезпечити контроль за якістю виконання завдань; честюлюбство, прагнення до влади, особистої незалежності, до лідерства в будь-яких обставинах, а іноді і будь-якою ціною, підвищений рівень претензій, рішучість, наполегливість, воля, безкомпромісність у відстоюванні власної думки, позиції; контактність, комунікабельність, вміння подобатися, переконувати, вести за собою; ініціативність, оперативність у вирішенні проблем, вміння сконцентруватися на головних завданнях, швидко переорієнтуватися і пристосовувати до нових умов; здатність управляти собою, своїм робочим часом, стосунками з оточуючими; прагнення до перетворень, інновацій, готовність розумно ризикувати; вміння розкривати інтелектуальний потенціал членів колективу як найвищий показник управлінської майстерності.

Питання сутності лідерства цікавило багатьох дослідників. Так, на думку С. Соболя, лідерство – це сила, що сприяє формуванню в групі людей здатності робити щось краще і більше в напрямку реалізації спільної мети [7, с. 122]. Водночас О.Сазонова вносить деякі уточнення і трактує поняття лідерства як процес впливу на групу людей, щоб повести їх за собою для спільної реалізації управлінських рішень задля досягнення визначеної мети [6, с. 187]. Цікаво також вивчати шлях керівника до лідерства, починаючи з моменту його призначення на керівну посаду, тому що злиття ролі керівника та лідера в одній особі є найбільш бажаним та перспективним.

Отже, в повсякденній діяльності керівнику необхідно поступово, наполегливо завойовувати авторитет, доводити своє володіння принципами та мистецтвом управління. Домагаючись бажаних змін

в роботі колективу, новий адміністратор повинен частіше підкріпляти свої пропозиції думками авторитетних джерел, широко залучати до вирішення будь-яких робочих проблем більш широке коло спеціалістів, тому що загальна позиція членів колективу має потужний вплив на формування індивідуальних думок. Зрозумілим є те, що кожному керівнику закладу освіти потрібно виробити свій стиль управління і постійно його вдосконалювати. Перелічимо помилки, які найбільш часто зустрічаються і формують негативне ставлення підлеглих до керівника: насамперед, це звичка відкладати вирішення питань «на завтра»; намагання вирішити усі важливі питання самому, оскільки управління та керівництво – це насамперед вміння делегувати свої повноваження компетентному виконавцю; думка керівника, що він знає все краще всіх, але насправді лідер ніколи не втрапить свій авторитет, якщо скористається допомогою фахівців у своєму колективі; зневага до посадових інструкцій, особливо якщо це стосується безпекових ситуацій; звинувачення інших під час будь-яких кризових, проблемних ситуацій.

Виконуючі ці рекомендації науки управління, маючи організаторські здібності і професійні знання, керівник закладу вже знаходиться на вірному шляху до лідерства. І якщо колектив визнає свого керівника, він невинно буде йти за ним, вірити у нього, а керівник, в свою чергу, досягне бажаного злиття ролі керівника та лідера. Високий авторитет особистості такого керівника буде спрямованим на досягнення бажаної мети разом з очолюваним колективом. Важливий вклад в теорію лідерства як вищого прояву мистецтва управління внесли Ч. Бернард і Г. Саймон, отримавши за свої розробки Нобелівську премію. Вони переконливо довели, що роль лідера полягає, насамперед, у вмінні оволодіти соціальними силами в колективі, в мистецтві формування, розвитку і спрямування моральних цінностей. Але, на жаль, їхнім ідеям протиставлялись хибні концепції короткострокової ефективності, коли заради досягнення швидких результатів відбувається роздача винагород та покарань. Зараз ми можемо стверджувати, що ті керівники, які працюють на формування корпоративної культури, працюють на тривалу ефективність своєї діяльності і діяльності закладу в цілому.

Таким чином можна стверджувати, що організаційна культура будь-якого закладу освіти – це система життя колективу, де панує ініціатива, толерантне ставлення одне до одного, взаємна повага, взаємодопомога, вимогливість, емпатія, альтруїзм, намагання долати труднощі на шляху досягнення загальної мети тощо. Провідником такої культури має бути керівник закладу освіти і його команда. В свою чергу, право керувати колективом освітнього закладу потрібно заслужити високим професіоналізмом, належним рівнем володіння власною організаційною культурою, самовідданою працею.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. На основі проведеного аналізу встановлено, що професійна підготовка керівників

закладів освіти та їхня адаптація до нових умов управлінської діяльності є актуальною проблемою сьогодення. Дане дослідження ставить перед собою завдання розробки інноваційної моделі особистості керівника закладу освіти. Виникає потреба в підвищенні якості освітнього процесу у закладах вищої освіти з метою системного формування особистісних якостей та професійних компетенцій майбутніх керівників. І якщо якості, які повинні бути притаманні керівникам закладів освіти, поділяють на три групи: професійні, особистісні і ділові, то тільки постійна робота по комплексному формуванню й розвитку означених якостей може зрештою дати очікуваний результат – ефективного керівника, професійного й компетентного менеджера.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Беґей В.М. Управління загальноосвітньою школою на демократичних засадах. Львів, 1995. 217 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 374 с.
3. Журавська Н. С. Методика навчання та виховання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу та України. Порівняльний аспект: монографія. Ніжин, 2015. 608 с.
4. Ковальчук В. І. Технологія навчання дорослих на основі особистісно орієнтованого підходу. Київ, 2011. 126 с.
5. Куркіна С.В., Журавльов В.М. Професійна компетентність як фактор здатності до праці. Наукові записки Центральноукраїнського державного університету. Кропивницький, 2019. Вип. 178. С. 120–125.
6. Сазонова О.В. Лідерство та керівництво в сучасних умовах управління навчальним закладом // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2007. № 1. С. 187–195.
7. Соболев С. М. Менеджмент. Київ, 2005. 225 с.
8. Шинкарук В. Д. Аспекти українсько-польської співпраці в галузі освіти і науки. Україна – Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат. Київ, 2017. С. 156–158.
9. Які професії в Україні найпопулярніші? Урядовий кур'єр. 2015. 23 листоп. URL: <http://ukurier.gov.ua/uk/news/yaki-profesiyi-v-najpopulyarnishi/> (дата звернення: 21.12.2018).
10. Yashchuk S. Legal protection of the environment in Ukraine nuclear power. Trendy ve vzdělavani 2013 : mezinaridni vedecko-odborna conference. Olomouc, 2013. P. 163–167. 1 електрон. опт. диск (CD-R) (дата звернення: 19.11.2018).

REFERENCES

1. Behey, V. M. (1995). Upravlinnya zahal'noosvitn'oyu shkoloju na demokratychnykh zasadakh. [Management of a comprehensive school on a democratic basis]. Lviv. [in Ukrainian]
2. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainys'kyy pedahohichnyy slovnyk. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Zhuravs'ka, N. S. (2015). Metodyka navchannya ta vykhovannya u vyshchykh navchal'nykh zakladakh krayin Yevropeys'koho Soyuzu ta Ukrainy. Porivnyal'nyy aspekt: monohrafiya. [Methodology of teaching and education in higher educational institutions of the countries of the European Union and Ukraine]. Nizhyn. [in Ukrainian]
4. Koval'chuk, V. I. (2011). Tekhnolohiya navchannya doroslykh na osnovi osobystisno oriyentovanoho pidkhdou. [Technology of teaching adults based on a personally oriented approach]. Kyiv. [in Ukrainian]
5. Kurkina, S. V., Zhuravl'ov, V.M. (2019). Profesiyna kompetentnist' yak faktor zdatnosti do pratsi. Naukovi zapysky Tsentral'noukrayins'koho derzhavnoho universytetu. [Professional competence as a factor of ability to work]. Kropyvnyts'kyi. [in Ukrainian]

6. Sazonova, O.V. (2007). [Leadership and management in modern conditions of educational institution management]. [in Ukrainian]

7. Sobol' S. M. (2005). Menedzhment. [Management]. Kyiv. [in Ukrainian]

8. Shynkaruk, V. D. (2017). Aspekty ukraïns'ko-pol's'koyi spivpratsi v haluzi osvity i nauky. Ukrayina – Pol'shcha. [Aspects of Ukrainian-Polish cooperation in the field of education and science. Ukraine – Poland]. Kyiv. [in Ukrainian]

9. Yaki profesiyi v Ukraini naypopulyarnishi? (2015). [What are the most popular professions in Ukraine?]. URL: <http://ukurier.gov.ua/uk/news/yaki-profesiyi-v-ukrayini-najpopulyarnishi/> (data zvernennya: 21.12.2018). [in Ukrainian]

10. Yashchuk, S. (2005). Legal protection of the environment in Ukraine nuclear power. Trendy ve vzdělavani 2013: mezinárodní vědecko-odborná konference. Olomouc, 2013. P. 163–167. 1 elektron. opt. dysk (CD-R) (data zvernennya: 19.11.2018). [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУРКІНА Сніжана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення освітнього процесу у вищій та початковій школі, впровадження нових методів освіти в мистецькій галузі, історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

ЖУРАВЛІОВ Віталій Максимович – старший викладач кафедри економіки, менеджменту і комерційної діяльності Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: функції та методи менеджменту, корпоративне управління та корпоративна культура, впровадження нових методів онлайн-навчання і освіти.

СТРІТЬСВІЧ Тетяна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців в галузі образотворчого мистецтва, професійний саморозвиток і мотивація в галузі мистецької освіти, менеджмент в мистецтві.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KURKINA Snizhana – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of the Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Scientific interests: improvement of the educational process in higher and elementary schools by means, history of domestic and foreign pedagogy.

ZHURAVLEV Vitaliy – senior lecturer of the department of economics, management and commercial activities of Central Ukrainian National Technic University.

Scientific interests: theory and practice of corporate governance, studying and implementing modern business models.

STRITIVYEVYCH Tetiana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional training of specialists in the field of fine arts, professional self-development and motivation in the field of art education, management in art.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-190-196

ЛОМАКІНА Лариса Володимирівна –

старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3449-8121>

e-mail: llv85@ukr.net

ГУРАЛЬ Оксана Ігорівна –

викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-152-2093>

e-mail: guraloksana712@gmail.com

ДИЧКА Наталія Іванівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови

технічного спрямування №1

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3363-569X>

e-mail: dychka81@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ІКТ ІНСТРУМЕНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ НАВЧАННЯ

У статті обґрунтовано актуальність застосування сучасних засобів ІКТ при навчанні майбутніх інженерів фахових дисциплін та іноземної мови в умовах карантину і воєнної агресії. Світова пандемія призвела до того, що в усьому світі до 2-х мільярдів дітей і молоді опинились за межами аудиторного освітнього процесу. Це спонукало держави до розширення процесів цифровізації, пошуку ефективних рішень для підтримки віддаленої освітньої взаємодії.

Проведений аналіз міжнародного досвіду та наукових джерел, у контексті застосування ІКТ в освіті, засвідчив інтерес світової освітньої спільноти до використання мобільних сервісів, месенджерів. На думку авторів статті, можливим дієвим засобом вирішення гострих та складних педагогічних проблем у дистанційній формі навчання є використання месенджеру Telegram, у якості засобу підтримки освітнього процесу.

Метою статті є проаналізувати переваги використання месенджера Telegram, як засобу підтримки освітнього процесу, в сучасних умовах карантинних обмежень і воєнної агресії, під час навчання майбутніх інженерів фахових дисциплін і іноземної мови; надати рекомендації щодо застосування чат-боту месенджера Telegram.

У статті представлено досвід використання месенджера Telegram, як засобу підтримки освітнього процесу на факультеті електроніки у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», в умовах вимушених обмежень, спричинених світовою пандемією і воєнною агресією. Проаналізовано сучасні месенджери, зокрема Telegram, Viber, Facebook Messenger, WhatsApp, за визначеними критеріями та показниками. Окреслено переваги використання месенджера Telegram для підтримки освітнього процесу, зокрема: кросплатформність, підтримка синхронної та асинхронної взаємодії, можливість обміну повідомленнями різного формату, можливість забезпечити виконання багатьох педагогічних задач. Охарактеризовано суть, переваги та можливості використання інструмента чат-боту від месенджера Telegram. Надано психолого-педагогічні рекомендації щодо підвищення педагогічного ефекту від використання чат-боту від Telegram. Дослідження показало, що месенджер Telegram дозволяє здійснювати підтримку освітнього процесу в умовах неочікуваних та вимушених обмежень без втрати якісних показників, досягаючи педагогічних цілей.

Ключові слова: засоби підтримки освітнього процесу; месенджер Telegram; чат-бот; обмеження в умовах карантину і воєнної агресії.

LOMAKINA Larysa Volodymyrivna –

Senior Lecturer of the Department of English for Engineering №1

National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3449-8121>

e-mail: llv85@ukr.net

HURAL Oksana Ihorivna –

Lecturer at the Department of English for Engineering № 1 National technical university of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1552-2093>

e-mail: guraloksana712@gmail.com

DYCHKA Natalia Ivanivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of English for Engineering № 1

National technical university of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3363-569X>

e-mail: dychka81@gmail.com

THE USE OF ICT MODERN LEARNING TOOLS APPLICATION IN TEACHING

The article substantiates the relevance of the use of modern ICT tools in the training of future engineers in professional disciplines and a foreign language in the context of quarantine and military aggression. The global pandemic has led to the fact that up to 2 billion children and young people around the world have found themselves outside the classroom educational process. This prompted states to expand digitization processes, search for effective solutions to support remote educational interaction.

The analysis of international experience and scientific sources in the context of the use of ICT in education has shown the interest of the world educational community in the use of mobile services and messengers. According to the authors of the article, a possible effective means of solving acute and complex pedagogical problems in distance learning is the use of the Telegram messenger as a means of supporting the educational process.

The purpose of the article is to analyze the advantages of using the Telegram messenger as a means of supporting the educational process in the current conditions of quarantine restrictions and military aggression, during the training of future engineers of professional disciplines and a foreign language; to provide recommendations for using the Telegram chatbot.

The article presents the experience of using the Telegram messenger as a means of supporting the educational process at the Faculty of Electronics at the National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», in the face of forced restrictions caused by the global pandemic and military aggression. Modern messengers, in particular Telegram, Viber, Facebook Messenger, WhatsApp, were analyzed according to certain criteria and indicators. The advantages of using the Telegram messenger to support the educational process have been identified, in particular: cross-platform, support for synchronous and asynchronous interaction, the ability to exchange messages of different formats, the ability to perform many pedagogical tasks. The essence, advantages and possibilities of using the chatbot tool from the Telegram messenger are described. Psychological and pedagogical recommendations on increasing the pedagogical effect of using the Telegram chatbot have been provided. The study has shown that the Telegram messenger allows supporting the educational process in conditions of unexpected and forced restrictions without losing quality indicators, achieving pedagogical goals.

Key words: means of supporting the educational process; Telegram messenger; chat bot; restrictions in the conditions of quarantine and military aggression.

One of the main characteristics of the modern stage of human development is the digitalization of all areas of its activities. Innovative technologies, including Internet of Things, Artificial Intelligence, neural networks, Machine Learning, immersive technologies, Virtual and Augmented Reality, etc. are changing the usual traditional processes: professional

activity, formal and informal interaction, leisure, day-to-day decisions, learning, education, and self-development. Digital transformation involves both global economic phenomena and the formation of the professional identity of each individual.

The introduction of quarantine restrictions caused by the COVID-19 pandemic and military aggression

have made adjustments to the current functioning of Ukraine's national education system. Online learning methods and relevant services and tools have come to the fore. The COVID-19 pandemic has made online learning the norm for most people around the world. It is worth noting that the patterns established during the global pandemic remain relevant in Ukraine to this day, particularly in view of the crisis caused by military aggression.

Introduction. In the conditions of quarantine restrictions, higher education institutions around the world have directed their efforts to find solutions for the organization and support of the educational process using various means and technologies, including electronic content repositories and national virtual platforms, training management systems, cloud solutions (in particular, Microsoft and Google services, Edmodo, Zoom, Skype, WhatsApp, Blackboard, YouTube channels, email, messengers, etc.). UNESCO has developed a list of educational apps, platforms, resources aimed at helping educators, students and administrators facilitate the learning process and ensure social support and interaction during the pandemic. Most of these solutions are free and available in different languages.

At the same time, participants in the educational process had to face many challenges, including the need to overcome the digital gap, complications in teacher-student interaction, poor quality of the Internet connection, which makes it difficult to download and use training materials, limited technological infrastructure and capacity, socio-economic factors, lack of experience in conducting online knowledge control, additional workload for teachers, and incompatibility with some specific academic disciplines, decrease in student motivation, delayed feedback and support, feeling of isolation due to lack of physical presence, privacy issues and safety, difficulties in maintaining students' attention and involvement, etc.

The pandemic has led to the fact that up to 2 billion children and young people around the world have found themselves outside the classroom educational process. The educational sector was forced to change the approaches and methods of organizing training to a distance format. This prompted the expansion of digitization processes, the search for effective solutions to support remote educational interaction, which is confirmed by the latest research.

Research publications analysis. The analysis of foreign and domestic experience proved the interest of the global educational community in the introduction of mobile services, messengers, in particular the Telegram messenger, as a means of supporting the educational process.

The article by R. Singh [6], devoted to the problem of creating a personalized learning environment, considers the conditions for the introduction of artificial intelligence in education, in particular: teaching using chatbots, increasing student involvement, providing feedback, instant remote assistance (tips), effective support from teachers, and online data update.

In the research of Z. H. Iksan, S. M. Saufian [2], the feasibility of using the Telegram messenger in teaching graduate students is considered. A number of

types of educational and organizational activities that can be implemented using this service have been identified, in particular: monitoring of visits, discussions in small groups, exchange of educational files, etc. The survey showed that graduate students note an increase in creativity, a desire to generate new ideas (often spontaneous), a decrease in anxiety about the fear of rejection of their ideas by the group, enthusiasm for the learning process, etc.

Researchers M. Z. Iqbal, H. I. Alradhi, A. A. Alhumaidi et al. [3] investigated the attitude of medical students to the organization of online education during quarantine using the Telegram messenger. The respondents noted a number of advantages of the service, in particular: convenient access to a wide range of educational materials (lecture slides, e-books, websites, educational podcasts, forums, articles, etc.); the ability to share files regardless of their number and size; the ability to interact with classmates and teachers both synchronously and asynchronously; high level of reliability and security, etc. In general, the vast majority of students praised Telegram, recognizing it as an effective tool to support online learning.

It is also worth mentioning that researchers M. Azizi, E. Rassaei, M. S. Bagheri [1] analyzed students' awareness of mobile learning by studying the impact of various aspects of this concept on student satisfaction, as well as on the perception of the usefulness of mobile learning. The Telegram messenger was chosen to conduct the research, using which 12 mobile training sessions on learning the English language were implemented.

Spanish scientists identified the conditions that led to the spread of chatbots («virtual assistants») in the educational process, investigated the process of creating a chatbot and assessing its usefulness, analyzed the role of teachers in the implementation of this service [7], developed the design of a Telegram chatbot for teaching students in any subject using multiple choice tests [5].

Ukrainian researchers I. Tsidylo, S. Samborskiy, S.-I. Mazur, M. Zamoroz analyzed the advantages of the Telegram messenger, the requirements for a chatbot that contributes to the achievement of educational goals [8], N. V. Maiier, V. O. Yukhymenko described and analyzed the possibilities of using mobile technologies, in particular the Telegram messenger, in training professionally oriented English [4].

At the same time, there is a need to further research of the possibilities of using the Telegram messenger in the process of providing distance learning.

The purpose of the article. The purpose of the study is to analyze the benefits of using the Telegram messenger as a means of supporting the educational process in the current conditions of quarantine restrictions and military aggression; to provide recommendations for using the Telegram messenger chatbot.

Research methods. The following research methods were used in the study: the method of theoretical analysis of educational documents and scientific- methodological works on problematic issues of teaching pedagogy; generalization of own pedagogical experience; methods of generalization and

comparison of theoretical data, which can be used to show the practical application of innovative ICT; survey of students regarding the effectiveness of using the aforementioned innovations in the training of future engineers during the study of professional disciplines and a foreign language.

Presenting the main research material. A survey of students of the Faculty of Electronics of the National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» (2022-2023 academic year) showed that 100% of them have constant access to mobile devices with an Internet connection (smartphone, tablet). At the same time, 78% of respondents had constant access to a computer connected to the network. In view of this, during the quarantine restrictions, we gave preference to mobile devices as the main means of educational interaction.

At the stage of selecting a mobile service (a messenger) to support the educational process, we conducted a survey among students and found out which messengers they prefer; carried out a comparative analysis of the characteristics of these messengers to choose the most appropriate one according to the specified criteria. The results of

students' survey (115 people) showed that they prefer messengers such as Telegram (97%), Viber (75%), Facebook Messenger (25%), WhatsApp (19%) and Snapchat (11%).

We compared the messengers most often used by students, determining the following criteria: *commerciality* (cost, presence of advertising); *functionality* (exchange of images, animations, audio and video files, documents; text links; voice and video messages; editing messages; replacing files; «marking» users in messages; replying to messages; mass mailing; creating groups; comments; structuring chats (folders /tabs, etc.), audio and video conferences; polls; chatbot support; viewing activity history; general statistics; use of cloud storage; search); *architecture* (synchronization on different devices; limitation of the number of devices for synchronization; OS support; internal memory); *security* (spam protection; blocking of unwanted content; end-to-end encryption for all chats).

Having assigned 1 point to the advantage for each criterion, we received a certain rating of messengers according to a number of characteristics (see Table 1 for more details):

Table 1

Comparison of messengers according to certain criteria

Criteria	Indicators	Telegram	Viber	WhatsApp	Facebook Messenger
Commerciality	Cost	Free	Free	Free	Free
	Advertising presence	-	+	+	+
	Points	2/2	1/2	1/2	1/2
Functionality	Sharing images, animations, audio, video, documents	+	+	+	+
	Voice messages	+	+	+	+
	Video messages	+	+	-	-
	Editing sent messages	+	+	-	-
	Replacing a file in a sent message	+	-	-	-
	«Tagging» users, responding to messages	+	+	+	+
	Sending messages	up to 100	up to 25	up to 10	Requires activation of additional functionality
	Creating groups	+	+	+	+
	Adding comments	+	-	-	-
	Ability to structure chats (folders/tabs, etc.)	+	-	-	-
	Support for audio and video conferencing	+	+	+	+
	Creating surveys	Anonymous/non-anonymous, multiple choice, quizzes	1 answer choice	-	1 answer choice
	Chatbot support	+	+	-	-
	View action history and general statistics	+	-	-	-
	Cloud data storage	+	-	-	-
Search	Text, by hashtags, by categories (chats, media, links, files, voice messages)	Textual	Textual	Textual	

	Points	16/16	8/16	5/16	5/16
Architecture	Synchronization across different devices	+	+	+	+
	Limiting the number of devices for synchronization	Unlimited	Limited	Limited	Limited
	Operating system support	Android, iOS, Windows, MacOS, Linux, Wear OS, watchOS	Android, iOS, Windows, MacOS, Linux, OS, watchOS	Android, iOS, Windows, MacOS	Android, iOS, Windows, MacOS
	Load on the device's internal memory	Stores only downloaded content	Stores all content	Stores all content	Stores all content
	Points	4/4	2/4	1/4	1/4
Security	Spam protection	+	-	-	-
	Blocking unacceptable content	+	+	+	+
	End-to-end encryption of all chats	-	-	+	-
	Points	2/3	1/3	2/3	1/3
Total		24/25	12/25	9/25	8/25

After summing up the points (with the maximum possible score – 25), we get the following: Telegram – 24, Viber – 12, WhatsApp – 9, Facebook Messenger – 8. A comparative analysis of instant messengers according to the defined criteria showed that Telegram is the leader among other similar services.

Although messengers may differ slightly in their characteristics, they are all important tools for modern communication and networking and have a number of common features: they are free, support for data exchange in various formats (images, animations, audio, video files, documents, etc.), the ability to create groups, synchronization across devices, etc.

Summarizing, it is advisable to highlight the following advantages of using Telegram Messenger to support the educational process: *cross-platform* (the ability to use it on various gadgets and platforms, including Android, iOS, Windows Phone, Windows, macOS, GNU/Linux); *support for synchronous and asynchronous interaction* (the ability to use the messenger both in real time (synchronous format) and independently in time, anywhere and anytime (asynchronous format)); *the possibility of exchanging messages of various formats* (text, voice, photo and video messages, files of various formats, hyperlinks to external resources); *support for various types of interaction* (conducting audio and video calls, organizing web conferences, groups, channels); *the ability to perform many pedagogical tasks* (presentation and repetition of educational material, knowledge control, etc.). At the same time, we can add material either directly in the messenger itself or by using hyperlinks to external sources (video clips, test programs, etc.).

Thus, the results of the student survey, the analysis of the characteristics and the comparison of different messengers led to the choice of the Telegram messenger as a means of supporting the educational process.

Among the important functionality of the Telegram messenger, it is also worth noting the possibility of creating chatbots, which is a promising tool for supporting the educational process based on artificial intelligence.

In a general sense, a chatbot is a program that automates interaction with a user according to a certain scenario. The chatbot can «communicate» with a user, provide information and answers to questions, and fulfill requests. The «communication» is carried out by means of text chat or voice commands. Usually, chatbots are linked to certain websites, social networks, messengers, etc.

A typical chatbot operation can be summarized in the following sequence of actions: receiving a user's request – determining the user's intentions; performing actions according to a predetermined script – processing the user's case; generating a response for the user; API access to an external program (if necessary); transferring the request and dialog parameters to the database for further processing of the request.

Taking into account our own practical experience, we can identify psychological and pedagogical recommendations and certain nuances that should be taken into account when creating a chatbot for educational purposes: – when creating a chatbot, it is advisable to develop its general concept, i.e. to determine the purpose of its creation, the target audience and the tasks that we plan to solve using this tool; – pay attention to the identity of the chatbot – its avatar, name, communication style, etc.; – think over the structure, intelligence map of the future chatbot, plan the User Journey Map; – foresee and lay down the chatbot's reactions («answers») to each possible user request; – think carefully about the educational material posted in the chatbot, which should be compact and as clear as possible; – include tasks of various formats in the chatbot; – fill the chatbot with useful links and resources; – lay down the possibility of control and self-control; – provide opportunities for feedback with the teacher to allow students to receive remote consulting and pedagogical support; – provide opportunities for feedback with students.

During the academic year 2022-2023, under the conditions of forced quarantine restrictions and military aggression, the authors organized an educational process with students of the Faculty of Electronics of the National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» using the Telegram messenger. Taking into account the

advantages indicated in the previous paragraph, this messenger was chosen as the main tool for educational interaction, both synchronous and asynchronous (chatbot, text and voice messages, etc.).

At different stages of the research, students were surveyed to find out their preferences regarding messengers and their functionality, satisfaction with the organization of classes using the Telegram messenger, identifying problems, advantages and needs for further improvement of the educational process. Respondents noted that they use Telegram more often than other messengers.

According to the survey, 100% of respondents have constant access to mobile devices with an Internet connection (smartphone, tablet) and the Telegram messenger is the leader among other services. When organizing the course «Practical Foreign Language Course for Business Communication», 36 hours of practical classes using the Telegram messenger were conducted with each group of students. At the end of the course, students were asked to evaluate this form of work. So, among the advantages, students noted: the simplicity of using the Telegram messenger (85%), the convenience of using it on different platforms (72%), free of charge (80%), high-quality connection (55%), and reliable data protection (51%). Among the problems, students noted an unstable Internet connection (30%), which caused interruptions in the messenger (15%). For 5% of respondents, the interface was unclear.

As for the changes that students would like to propose to improve the educational process using the Telegram messenger, 7% noted the desire to increase the amount of multimedia content, add more accompanying audio and video segments.

In general, students positively assessed the educational activities using the Telegram messenger in the context of quarantine and military aggression by choosing the following answers: «Very good» (44%) and «Good» (51%).

It is important to note that our goal was to introduce a tool that would allow us to support the educational process under unexpected and forced quarantine restrictions without losing quality indicators. Therefore, we believe that the set goal has been achieved. The Telegram messenger is a tool that allows you to support the distance learning format while maintaining the quality of the learning results. So, it is advisable to follow the recommendations outlined above.

Conclusions and further research prospects.

The quarantine restrictions caused by the Covid-19 pandemic and military aggression have made adjustments to the functioning of Ukraine's national education system. Online learning methods and related tools, software tools have become the object of intensive search and have gained wide application.

The need for a quick and prompt establishment of the educational process in the context of an unexpected crisis contributed to the fact that popular among students and at the same time multifunctional and easily customizable digital services, even of a non-educational nature, began to spread rapidly.

Our observations, survey results and analysis of student learning outcomes confirmed the following: –

Telegram messenger as a tool to support learning under quarantine restrictions was chosen appropriately. Thus, students, being active users of this messenger, effectively joined the educational interaction without spending extra time on installing the program, studying the interface elements and functionality, etc.; – the functionality of the Telegram messenger allowed to meet the needs of all participants of the educational interaction (both teachers and students) to a greater extent, to use various means, methods and techniques of work: chatbots, conferences, text and voice messages, video fragments, etc.; – a combination of various synchronous (audio and video conferencing) and asynchronous tools (chatbot, data of various formats: text, voice messages, video clips, polls, tests, etc.) made it possible to effectively achieve didactic goals.

It should be emphasized that in order to ensure a high-quality, effective educational process in higher education establishment in the context of forced distance learning, it is advisable to select program solutions taking into account the specifics of the target audience, the advantages and disadvantages of the means, its availability and reliability, and the appropriateness of its use for solving a specific educational task.

We consider the development of the structure of the Telegram chatbot to support the educational process, as well as the justification of recommendations for its use, to be a promising direction for further research into the outlined problem.

СПИСОК ДЖЕРЕЛІ

1. Azizi M., Rassaei E., Bagheri M. S. Mobile Mediated Learning in Language Classrooms: Learner's Satisfaction, their Perceived Usefulness of Instruction and Classroom Achievement. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. Issue 79(5). P. 139-153. Doi: 10.33407/itlt.v79i5.3520.
2. Iksan Z. H., Saufian S. M. Mobile Learning: Innovation in Teaching and Learning Using Telegram. *International Journal of Pedagogy and Teacher Education*. 2017. Issue 1(1). Doi: 10.20961/ijpte.v1i1.5120.
3. Iqbal M. Z., Alradhi H. I., Alhumaidi A. A. et al. Telegram as a Tool to Supplement Online Medical Education During COVID-19 Crisis. *Acta informatica medica*. 2020. Issue 28(2). P. 94-97. Doi: 10.5455/aim.2020.28.94-97.
4. Maiier N. V., Yukhymenko V. O. Mobile Technologies in the Development of Professionally Oriented English Speech Interaction Competence in Information Systems and Technology Military Students. *Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Issue 88(2). P. 115-125, Doi: 10.33407/itlt.v88i2.4830.
5. Pereira Ju. Leveraging chatbots to improve self-guided learning through conversational quizzes. in: *Proceedings of the 4th International Conference on Technological Ecosystems for Enhancing Multiculturality*. Salamanca, Spain, 2–4 Nov., 2016. Doi: 10.1145/3012430.3012625.
6. Singh R. AI and Chatbots in Education: What Does The Future Hold? [Електронний ресурс]. Доступно: URL: <https://cutt.ly/dnFFC34>.
7. Tamayo P., Herrero-Alcalde A., Martín-Román J. et al. Design of a chatbot as a distance learning assistant. 2020. Doi: 10.5944/openpraxis.12.1.1063.
8. Tsidylo I., Samborskiy S., Mazur S.-I., Zamoroz M. Designing a Chat Bot for Learning a Subject in a Telegram Messenger. in: *Proceedings of the 16th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*, Kharkiv, Ukraine, 2020, Vol. II, P. 1329-1340. [Електронний ресурс]. Доступно: URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2732/20201329.pdf>.

REFERENCES

1. Azizi, M., Rassaei, E., Bagheri, M. S. (2020). Mobile Mediated Learning in Language Classrooms: Learner's Satisfaction, their Perceived Usefulness of Instruction and Classroom Achievement. *Information Technologies and Learning Tools*. 79 (5). P. 139–153.

2. Iksan, Z. H., Saufian, S. M. (2017). Mobile Learning: Innovation in Teaching and Learning Using Telegram. *International Journal of Pedagogy and Teacher Education*. 1 (1).

3. Iqbal, M. Z., Alradhi, H. I., Alhumaidi, A. A. et al. (2020). Telegram as a Tool to Supplement Online Medical Education During COVID-19 Crisis. *Acta informatica medica*. 28(2). P. 94–97.

4. Maiier, N. V., Yukhymenko, V. O. (2022). Mobile Technologies in the Development of Professionally Oriented English Speech Interaction Competence in Information Systems and Technology Military Students. *Information Technologies and Learning Tools*. 88(2). P. 115–125.

5. Pereira, Ju. (2016). Leveraging chatbots to improve self-guided learning through conversational quizzes. in: *Proceedings of the 4th International Conference on Technological Ecosystems for Enhancing Multiculturality*, Salamanca, Spain, 2-4 Nov.

6. Singh, R. (2018). AI and Chatbots in Education: What Does The Future Hold? URL: <https://cutt.ly/dnFFC34>.

7. Tamayo, P., Herrero-Alcalde, A., Martín-Román, J. et al. (2020). Design of a chatbot as a distance learning assistant.

8. Tsidylo, I., Samborskiy, S., Mazur, S.-I., Zamoroz, M. (2020). Designing a Chat Bot for Learning a Subject in a Telegram Messenger. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2732/20201329.pdf>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛОМАКІНА Лариса Володимирівна – старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Наукові інтереси: інформаційно-комунікаційні технології в освіті, методи навчання іноземних мов на нелінгвістичних факультетах.

ГУРАЛЬ Оксана Ігорівна – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Наукові інтереси: інформаційно-комунікаційні технології в освіті, методи навчання іноземних мов на нелінгвістичних факультетах.

ДИЧКА Наталія Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент Кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Наукові інтереси: інформаційно-комунікаційні технології в освіті, методи навчання іноземних мов на нелінгвістичних факультетах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LOMAKINA Larysa Volodymyrivna – Senior Lecturer of the Department of English for Engineering №1 of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute».

Scientific interests: information and communication technologies in education; methods of foreign language teaching at the non-linguistic faculties.

HURAL Oksana Ihorivna – Lecturer at the Department of English for Engineering № 1 of National technical university of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute».

Scientific interests: information and communication technologies in education; methods of foreign language teaching at the non-linguistic faculties.

DYCHKA Natalia Ivanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of English for Engineering № 1 of National technical university of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute».

Scientific interests: information and communication technologies in education; methods of foreign language teaching at the non-linguistic faculties.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2024 р.

УДК 37.018.42:004.89:37.044.7

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-196-201

МАР'ЄНКО Майя Володимирівна –

доктор педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти Інституту цифровізації освіти Національної академії педагогічних наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8087-962X>
e-mail: popel@iitlt.gov.ua

ПЕРСПЕКТИВНІ ШЛЯХИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ І СЕРВІСІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХМАРИ ВІДКРИТОЇ НАУКИ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ

В статті досліджується проблема використання сервісів штучного інтелекту Європейської хмари відкритої науки для професійного розвитку педагогічних кадрів. Більшість науковців досить серйозно ставляться до цієї проблеми, оскільки використання сервісів штучного інтелекту (загалом) в освітньому процесі може призвести до серйозних загроз. Окремі аспекти цієї проблеми можна вирішити завдяки правильному використанню сервісів штучного інтелекту, оскільки поряд із загрозами науковці досліджували і можливості та переваги використання сервісів даного типу в освіті (при цьому переваги явно перевищують недоліки тому постає питання їх виваженого та методично обгрунтованого використання). Якщо ж розглядати сервіси, що розміщені на порталі Європейської хмари відкритої науки, то існує досвід їх позитивного використання в освітньому процесі, попередньо було проведено серія заходів для навчання освітян базовим елементам використання інструментарію порталу. Зокрема, сервіси штучного інтелекту також наявні на даному порталі і є абсолютно безкоштовними. Для визначення перспективних шляхів використання засобів і сервісів штучного інтелекту Європейської хмари відкритої науки для професійного розвитку педагогічних кадрів попередньо було розроблено класифікаційну схему сервісів штучного інтелекту (загальну). В якості класифікаційної ознаки було обрано учасників освітнього процесу: керівництво установи, викладачі/вчителі та студенти/учні. Орієнтуючись на встановлену класифікацію та специфіку сервісів штучного інтелекту порталу Європейської хмари відкритої науки було визначено шляхи їх використання: для мотивації навчання здобувачів освіти; для кращого сприйняття та усвідомлення нового матеріалу; для виявлення зв'язків між новими та попередніми знаннями; для розвитку критичного мислення здобувачів освіти; для встановлення міжпредметних зв'язків; для створення проблемної ситуації; для поглибленого вивчення теми чи модуля; для

пошуку ідей в підготовці наукових робіт; для самостійного використання здобувачами освіти; для творчого виконання завдань.

Ключові слова: штучний інтелект, ШІ, Європейська хмара відкритої науки, педагогічні кадри, засоби і сервіси штучного інтелекту.

MARIENKO Maiia Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Cloud-Oriented Systems of Education Informatization of Institute for Digitalisation of Education of National Academy of Educational Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8087-962X>
e-mail: popel@iitlt.gov.ua

PROSPECTIVE WAYS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS AND SERVICES OF THE EUROPEAN OPEN SCIENCE CLOUD FOR THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL STAFF

The article examines the problem of using artificial intelligence services of the European Open Science Cloud for the professional development of teaching staff. Most scientists are quite serious about this problem, since the use of artificial intelligence services (in general) in the educational process can lead to serious threats. Certain aspects of this problem can be solved thanks to the correct use of artificial intelligence services, because along with the threats, scientists have also studied the possibilities and advantages of using services of this type in education (at the same time, the advantages clearly exceed the disadvantages, so the question of their balanced and methodically justified use arises). If we consider the services posted on the portal of the European Open Science Cloud, then there is experience of their positive use in the educational process, previously a series of events were held to train educators in the basic elements of using the portal's tools. In particular, artificial intelligence services are also available on this portal and are absolutely free. In order to determine promising ways of using artificial intelligence tools and services of the European Open Science Cloud for the professional development of pedagogical personnel, a classification scheme of artificial intelligence services (general) was previously developed. Participants of the educational process were chosen as a classification feature: management of the institution, teachers and students/pupils. Focusing on the established classification and specificity of artificial intelligence services of the European Open Science Cloud portal, the ways of their use were determined: to motivate education seekers; for better perception and awareness of new material; to identify connections between new and previous knowledge; for the development of critical thinking of students; to establish interdisciplinary connections; to create a problematic situation; for in-depth study of a topic or module; to find ideas in the preparation of scientific works; for independent use by students of education; for creative performance of tasks.

Key words: artificial intelligence, AI, the European Open Science Cloud, pedagogical staff, tools and services of artificial intelligence.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сервіси штучного інтелекту все частіше використовуються не лише учнями, студентами та аспірантами, але й педагогічними кадрами. Часто, дане використання відбувається виключно на інтуїтивному рівні без застосування методик чи методичних рекомендацій. Більш того, користувач може застосовувати сервіс штучного інтелекту і навіть не підозрювати про це. Адже більшість сервісів компанії Google вже базуються на елементах штучного інтелекту (пошукова система, зображення, карти). Дана інформація розміщена в довідці Google. З приводу широкого використання сервісів штучного інтелекту точаться серйозні обговорення, оскільки науковців турбують загрози пов'язані з використанням штучного інтелекту в освіті (академічна доброчесність, списування готових текстів, виконання завдань штучним інтелектом). Однак, сервісів штучного інтелекту в повсякденному житті користувача настільки багато, що краще навчити правильно їх використовувати, ніж забороняти. З іншого боку, існує портал Європейської хмари відкритої науки, який налічує (станом на 17.02.2024 р.) 5484022 ресурсів [2]. Базові навички з використання інструментарію даного порталу педагоги мають (попередньо проводились майстер-класи, курси підвищення кваліфікації, тренінги в 2020–2023 рр.) [7]. Серед ресурсів Європейської хмари відкритої науки достатня кількість сервісів практично

недосліджена, зокрема і сервісів штучного інтелекту, які можна використати для професійного розвитку педагогічних кадрів (в зв'язку зі специфікою даного порталу).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Європейська хмара відкритої науки (European Open Science Cloud, EOSC) [2] – це загальноєвропейська спроба створити таку інфраструктуру, яка спрямована на поглиблення регіональної дослідницької співпраці та створення спільного простору даних для науки, досліджень та інновацій [1]. М. П. Шишкіна в своєму дослідженні [6] описує структуру Європейської хмари відкритої науки та її змістове наповнення. Крім того, наведено перелік основного інструментарію та категорій, які знадобляться в поточному дослідженні. В іншій статті [7] М. П. Шишкіна та О. П. Пінчук наводять ключові тези за результатами проведення майстер-класу «Організація навчання засобами European Open Science Cloud», в рамках якого учасники навчилися використовувати інструментарій EOSC. В попередньому дослідженні [5] було розроблено та описано складники методики використання European Open Science Cloud у процесі навчання і професійного розвитку вчителів.

А. М. Коломієць та О. І. Кушнір в статті [4] визначають поняття «штучний інтелект» та наводять його основні властивості. Ними виокремлено можливості використання штучного інтелекту, загрози в підготовці майбутніх педагогів,

а також наведено переваги штучного інтелекту в наукових дослідженнях. У дослідженні [3] показано, як штучний інтелект разом із машинним навчанням може створити конструктивні стосунки між здобувачем освіти і викладачем, які існують інструменти на основі ШІ для цього, як штучний інтелект може принести користь індивідуальному розвитку здобувача освіти.

Аналіз останніх досліджень показав, що проблема використання сервісів EOSC вчителями не нова, однак сервіси штучного інтелекту, що розміщені на порталі EOSC практично не досліджувались.

Мета статті. Визначити перспективні шляхи використання засобів і сервісів штучного інтелекту Європейської хмари відкритої науки для професійного розвитку педагогічних кадрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи існуючі види сервісів штучного інтелекту можна зробити висновок, що шляхи їх використання мають бути пов'язані напряму з однією із класифікацій, що пропонують науковці [4]. Тому, спочатку, слід зупинитися на класифікаційній схемі запропонованій автором в даному дослідженні (рис. 1). Для авторської класифікаційної схеми було обрано класифікаційну ознаку: учасники освітнього процесу. При цьому, сервіси штучного інтелекту розглядаються як загальна категорія, що не залежить від платформи на якій їх розміщено чи розробника. Тобто в даному випадку мова не йде саме про сервіси штучного інтелекту Європейської хмари відкритої науки. Класифікація не орієнтована на будь-який заклад освіти (тобто без зазначення його типу).

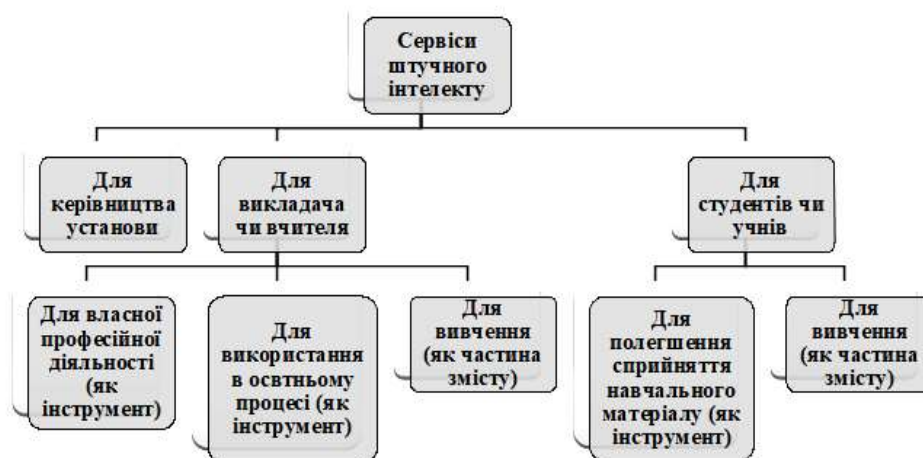

Рис. 1. Класифікаційна схема сервісів штучного інтелекту (класифікаційна ознака: учасники освітнього процесу)

Серед учасників освітнього процесу вказано (рис. 1): керівництво установи, викладачі (вчителі) та студенти (учні). Батьки в даній класифікації не враховані, оскільки вони безпосередньо практично не використовують сервіси штучного інтелекту в освітньому процесі (скоріше для особистих цілей). При цьому розглядаючи сервіси штучного інтелекту за напрямком діяльності викладача/вчителя слід розрізняти ті, що використовуються як інструменти освітнього процесу (у власній професійній діяльності, для викладення навчального матеріалу) та ті, що становлять частину змісту навчання (включені до модулів та тем навчального матеріалу). Сервіси штучного інтелекту, що призначені для студентів чи учнів за напрямком діяльності дещо схожі з тими, що використовує викладач (вчитель), з тією різницею, що відсутні сервіси для власної професійної діяльності. Дійсно, якщо вивчення сервісу штучного інтелекту включено в зміст навчальної дисципліни (чи предмету), то його будуть використовувати і викладач/вчитель, і студент/учень. Сервіси, які викладач/вчитель застосовує як інструмент в освітньому процесі для полегшення сприйняття навчального матеріалу будуть використані і студентами/учнями. Дана класифікаційна схема буде покладена в основу для

обґрунтування перспективних шляхів використання засобів і сервісів штучного інтелекту Європейської хмари відкритої науки для професійного розвитку педагогічних кадрів.

Але, перш ніж визначити вказані шляхи треба проаналізувати кількість наявних сервісів штучного інтелекту, що розміщені на платформі Європейської хмари відкритої науки. В попередньому дослідженні [5] було детально описано основи роботи з платформою. Тому зараз треба встановити, як саме обрати із загальної кількості наявних на порталі сервісів і ресурсів лише ті, що відповідають поставленій проблемі. На вкладці «Browse Marketplace» [2] треба обрати наступні налаштування: в поле для пошуку ввести фразу: «Artificial Intelligence» та виконати пошук натиснувши на відповідну кнопку (або натиснути на клавіатурі Enter), потім натиснути кнопку «Services» (рис. 2).

Зараз показана кількість сервісів досить незначна (всього дев'ять). Якщо переключити кнопку на «All Resources», то кількість ресурсів становитиме: 37537. Змінивши пошуковий запит на «AI» переконаємось, що кількість сервісів збільшилась – 14 (за умови фільтрації тільки «Services», як було показано вище).

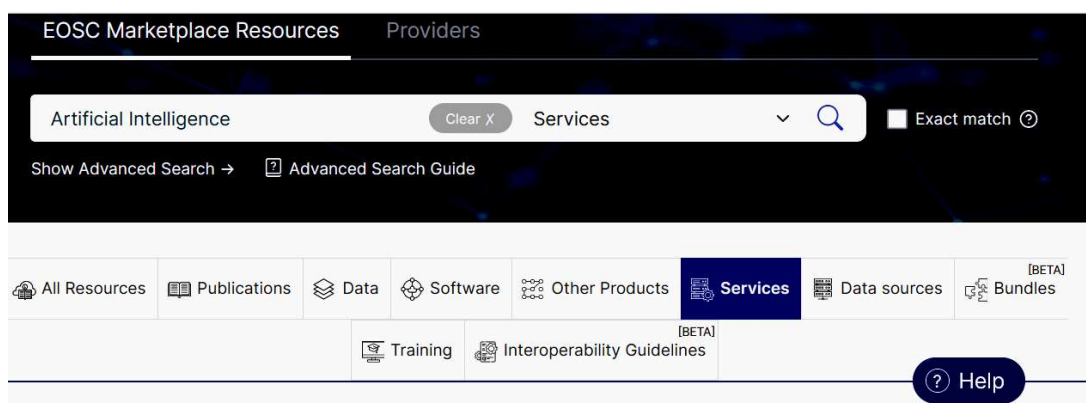

Рис. 2. Пошук сервісів штучного інтелекту на порталі EOSC

Отже, до сервісів штучного інтелекту, що розміщені на порталі EOSC віднесено: Machine Intelligence platform for research, DEEP training facility, Imaging AI platform for aquatic science, AI4EOSC platform, Puhti supercomputer, FASTCAT-Cloud: Flexible AI SysTem for CAmera Trap images on the cloud, BBMRI-ERIC Colorectal Cancer Cohort data set, GPU Grant Program for scientific research projects and prospective startups, AI-GeoSpecies, OCRE Cloud Services by IBM, OpenLab Drilling, AI4Pheno, AI4GEO Engine, Pl@ntNet Identification Service, OCRE Cloud Service by Google Cloud Compute, ADAM Platform, Open Telekom Cloud та SoBigData Literacy Catalogue. Однак, серед перелічених сервісів слід шукати лише ті, на яких є відповідна плашка помаранчевого кольору «Open access». До інших сервісів доступ можна отримати за запитом, надісланим безпосередньо з офіційного сайту розробника (така можливість наявна, але може зайняти певний час). Деякі з даних сервісів доступні без реєстрації (наприклад, FASTCAT-Cloud: Flexible AI SysTem for CAmera Trap images on the cloud), інші – потребують попередньої реєстрації для їх використання (OpenLab Drilling). Аналізуючи сервіси штучного інтелекту, які мають відкритий доступ, можна помітити, що їх краще використовувати згідно класифікаційної схеми (рис. 1) як викладачем/вчителем, так і студентами/учнями для вивчення (як частина змісту навчального матеріалу) та для використання в освітньому процесі (як інструмент). Цей факт пояснюється специфікою розміщених ресурсів на порталі Європейської хмари відкритої науки. EOSC являє собою своєрідну мульти-хмару, яка об'єднує в своїй структурі всі хмарні ресурси, що є науковим продуктом та результатом виконання європейських проєктів за грантові кошти Європейського союзу. Тому політика оприлюднення даних результатів така, що науковий продукт має бути відкритим та загальнодоступним не лише обмеженій спільноті науковців, а кожному громадянину Євросоюзу. Подібні наукові проєкти є вузько націвленими навіть в певній науковій галузі, тому серед них важко знайти сервіси штучного інтелекту без чіткої прив'язки до тієї чи іншої наукової сфери.

Аналіз наявних сервісів штучного інтелекту Європейської хмари відкритої науки дає змогу визначити шляхи їх використання:

– для мотивації навчання здобувачів освіти (демонстрація сервісу штучного інтелекту, що пов'язаний з поточною темою зацікавить та унаочнить практичне використання навчального матеріалу);

– для кращого сприйняття та усвідомлення нового матеріалу (окремі процеси, поняття, закони краще сприймаються з використанням короткої демонстрації, яку можна відтворити на власному пристрої);

– для виявлення зв'язків між новими та попередніми знаннями (сервіси штучного інтелекту EOSC, як правило демонструють не лише окремих закон чи поняття, а скоріше розв'язання комплексної наукової задачі, частини якої можна пов'язати зі змістом певної теми);

– для розвитку критичного мислення здобувачів освіти (якщо вдало підібрати декілька прикладів для сервісу штучного інтелекту, де допускається помилка, то можна пояснити, що не всі результати таких сервісів дають правильну відповідь);

– для встановлення міжпредметних зв'язків (значна частина сервісів штучного інтелекту EOSC не локалізована, тому весь інтерфейс англійською, що дозволяє певну галузь науки пов'язати з вивченням англійської мови, крім того використання сервісів штучного інтелекту демонструє зв'язок з інформатикою);

– для створення проблемної ситуації (можна продемонструвати роботу сервісу штучного інтелекту, але не пояснювати принцип роботи, щоб здобувачі освіти висловили свої ідеї та пов'язали з темою яку вивчають);

– для поглибленого вивчення теми чи модуля (оскільки більшість сервісів EOSC – це доробок спільноти науковців в рамках вирішення конкретної вузькоспеціалізованої проблеми, то вивчення окремих сервісів можна віднести до поглибленого вивчення теми чи модуля);

– для пошуку ідей в підготовці наукових робіт (алгоритми роботи сервісів штучного інтелекту можуть виступати окремими темами наукових робіт);

– для самостійного використання здобувачами освіти (під час виконання частини самостійної роботи чи завдання);

– для творчого виконання завдань (використання нових знань в нестандартних ситуаціях).

Слід зазначити, що використання одного і того ж сервісу штучного інтелекту може бути використане декількома різними шляхами для різних вікових груп. Наведемо приклад з використання сервісу FASTCAT-Cloud: Flexible AI SysTem for CAmera Trap images on the cloud

Рис. 3. Результат роботи FASTCAT-Cloud: Flexible AI SysTem for CAmera Trap images on the cloud

Запропонований сервіс можна використати як на уроках в молодшій школі в межах предмету «Я досліджую світ», так і під час вивчення Біології (в рамках теми «Поняття про класифікацію тварин»). Подібне використання сервісів штучного інтелекту можна вдало поєднувати з іншими завданнями, що будуть посилювати міжпредметні зв'язки. Наприклад, вчитель на уроці «Я досліджую світ» може продемонструвати використання сервісу FASTCAT-Cloud: Flexible AI SysTem for CAmera Trap images on the cloud, потім запропонувати учням самостійно виконати запит з використанням власного фото тварини. За результатами роботи сервісу штучного інтелекту написати коротку розповідь про дану тварину. Якщо ж розглядати використання даного сервісу у закладах вищої освіти, то викладач може запропонувати студентам дослідити умови за яких сервіс штучного інтелекту працює найточніше, а за яких параметрів робить помилки (якість чи розмір зображення, величина тварини). Ще один варіант дослідження роботи даного сервісу: визначити за яким алгоритмом працює чи який його принцип роботи.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Перш ніж визначити перспективні шляхи використання засобів і сервісів штучного інтелекту Європейської хмари відкритої науки для професійного розвитку педагогічних кадрів була створена класифікаційна схема сервісів штучного інтелекту до якої застосована класифікаційна ознака: учасники освітнього процесу. Сервіси штучного інтелекту можна класифікувати: для керівництва установи, для викладача/вчителя та для студентів/учнів. При цьому наступним рівнем класифікації виступає діяльність викладача чи вчителя, студентів чи учнів і сервіси штучного інтелекту розглядаються як інструмент та як частину навчального змісту. Проаналізувавши всі існуючі сервіси штучного інтелекту, що подані на порталі Європейської хмари відкритої науки, було визначено, що більшість з них можна використати для вивчення та для використання в освітньому процесі

(<https://service.fastcat-cloud.org/>) для якого не потрібна реєстрація та він має статус «Open access». Даний сервіс штучного інтелекту визначає на завантаженому зображенні чи відео тварин, птахів та комах (рис. 3) і вказує назву виду. Інструментарій сервісу дуже простий у застосуванні: наявне поле для завантаження файлу та випадаючий список «Select model» для вибору кого саме треба розпізнати.

Bottle-	Detection
Nosed	Location
Dolphin	1278, 861,
77%	2635, 2095
Confidence	

(викладачем/вчителем та студентами/учнями). Це пов'язано зі специфікою створення порталу та масивом наявних сервісів та ресурсів. Таким чином, орієнтуючись на встановлену класифікацію та специфіку сервісів штучного інтелекту порталу Європейської хмари відкритої науки було визначено шляхи їх використання: для мотивації навчання здобувачів освіти; для кращого сприйняття та усвідомлення нового матеріалу; для виявлення зв'язків між новими та попередніми знаннями; для розвитку критичного мислення здобувачів освіти; для встановлення міжпредметних зв'язків; для створення проблемної ситуації; для поглибленого вивчення теми чи модуля; для пошуку ідей в підготовці наукових робіт; для самостійного використання здобувачами освіти; для творчого виконання завдань. Дані шляхи не орієнтовані на рівень освіти чи конкретний вид навчального закладу. Можна стверджувати, що перелічені шляхи використання сервісів штучного інтелекту Європейської хмари відкритої науки є універсальними як для викладачів так і для вчителів, як для студентів так і учнів.

На цьому проведено дослідження не вичерпує в повній мірі поставлену проблему. Було виявлено, що портал EOSC містить не так багато сервісів штучного інтелекту – не більше 20 (мова йде саме про сервіси, а не про ресурси, ресурсів значно більша кількість). Тому, перспективи подальших досліджень полягають в укладанні методичних рекомендацій для використання кожного окремого сервісу в освітньому процесі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Converging on a Semantic Interoperability Framework for the European Data Space for Science, Research and Innovation (EOSC) / R. David et al. *Presented at the 2nd Workshop on Ontologies for FAIR and FAIR Ontologies (Onto4FAIR), 9th Joint Ontology Workshops (JOWO 2023), co-located with FOIS 2023, 19-20 July, 2023, 2023.* DOI: 10.5281/zenodo.8042997.
2. EOSC Marketplace Resources. *European Open Science Cloud*: website. URL: https://search.marketplace.eosc-portal.eu/search/all_collection?q=* (Last accessed: 17.02.2024).

3. Udvaros J., Forman N. Artificial Intelligence and Education 4.0. *17th International Technology, Education and Development Conference. INTED2023 Proceedings. INTED2023 Proceedings*. 2023. Pp. 6309-6317. DOI: 10.21125/inted.2023.1670.

4. Коломієць А. М., Кушнір О. І. Використання штучного інтелекту в освітній та науковій діяльності: можливості та виклики. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2023. Випуск 70. С. 45-57. DOI: 0.31652/2412-1142-2023-70-45-57.

5. Мар'єнко М. В. Методика використання European Open Science Cloud у процесі навчання і професійного розвитку вчителів. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*, 2023. Випуск 44 (4-6). С. 78-87. DOI: 10.33930/ed.2019.5007.44(4-6)-8.

6. Шишкіна М. Перспективні шляхи запровадження хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процес навчання вчителів природничо-математичних предметів. *Фізико-математична освіта*. 2023. Том 38. № 4. С. 79-83. DOI: 10.31110/2413-1571-2023-038-4-012.

7. Шишкіна М. П., Пінчук, О. П. (2023). Відкрита наука в умовах інтеграції освіти України до Європейського дослідницького простору. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. Том 5. № 1. С. 1-7. DOI: 10.37472/v.naes.2023.5124.

REFERENCES

1. David, R., Baumann, K., Franc, Y. L., Magagna, B., Vogt, L., Widmann, H., ... Vancouwenbergh, S. (2023). Converging on a Semantic Interoperability Framework for the European Data Space for Science, Research and Innovation (EOSC). Presented at the 2nd Workshop on Ontologies for FAIR and FAIR Ontologies (Onto4FAIR), 9th Joint Ontology Workshops (JOWO 2023), co-located with FOIS 2023, S. 19–20 July, 2023. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8042997>. [in English]

2. European Open Science Cloud. (n. d.). EOSC Marketplace Resources. URL: https://search.marketplace.eosc-portal.eu/search/all_collection?q=*. [in English]

3. Udvaros, J., & Forman, N. (2023). Artificial Intelligence and Education 4.0. 17th International Technology, Education and Development Conference. *INTED2023 Proceedings* (pp. 6309-6317). <https://doi.org/10.21125/inted.2023.1670> [in English]

4. Kolomiets, A. M., & Kushnir, O. I. (2023). Vykorystannya shtuchnoho intelektu v osvitiy ta naukoviy diyal'nosti: mozhlyvosti ta vyklyky [Use of artificial intelligence in educational and scientific activities: opportunities and challenges]. *Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya,*

teoriya, dosvid, problemy [Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems], 70, S. 45–57. URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-70-45-57> [in Ukrainian]

5. Marienko, M. V. (2023). Metodyka vykorystannya european Open Science Cloud u protsesi navchannya i profesiynoho rozvytku vchyteliv [The methodology of using the European Open Science Cloud in the process of education and professional development of teachers]. *Osvitniy dyskurs: zbirnyk naukovykh prats'* [Educational discourse: a collection of scientific papers], 44 (4-6), S. 78–87. URL: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.44\(4-6\)-8](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.44(4-6)-8) [in Ukrainian]

6. Shyshkina, M. (2023). Perspektyvni shliakhy zaprovadzhennia khmaro oriientovanykh system vidkrytoi nauky u protses navchannya vchyteliv pryrodnycho-matematychnykh predmetiv [Prospective ways of using cloud-based systems of open science in the process of teachers of natural-mathematical subjects training]. *Fyzyko-matematychna osvita* [Physical and Mathematical Education], 38 (4), S. 79–83. URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-4-012> [in Ukrainian]

7. Shyshkina, M., & Pinchuk, O. (2023). Vidkryta nauka v umovakh intehratsiyni osvity ukraïny do Yevropeys'koho doslidnyts'koho prostoru [Open science in the context of ukrainian education integration into the European research area]. *Visnyk Natsional'noyi akademiiy pedahohichnykh nauk Ukraïny* [Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine], 5 (1), S. 1–7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5124> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАР'ЄНКО Майя Володимирівна – доктор педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти Інституту цифровізації освіти Національної академії педагогічних наук України.

Наукові інтереси: проблема використання сервісів штучного інтелекту в підвищенні кваліфікації вчителів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MARIENKO Maiia Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Cloud-Oriented Systems of Education Informatization of Institute for Digitalisation of Education of National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Scientific interests: the problem of using artificial intelligence services in improving the qualifications of teachers.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2024 р.

УДК 378

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-201-205

МАРИНЧЕНКО Інна Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної освіти та комп'ютерних технологій
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5424-8085>
e-mail: inna_sheludko@ukr.net

ВОРОНЕНКО Олександр Вікторович –

старший науковий дослідник Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, головний спеціаліст відділу розвитку науки головного управління із реалізації політик у сфері науки та інновацій директорату науки та інновацій Міністерства освіти і науки України

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах світової глобалізації питання перспективності та пошук шляхів формування креативного освітнього середовища в системі вищої освіти України стало однією з найважливіших проблем підвищення якості освітньої складової. Актуальним стає пошук шляхів вирішення цієї проблеми та створення методичного інструментарію для формування креативного освітнього середовища як запорука підвищення якості навчання здобувачів вищої освіти. Визначено зміст поняття «креативне освітнє середовище»; розкрито його ознаки та особливості, розроблено та впроваджено методику формування креативного освітнього середовища в освітньому процесі вищої освіти України під час проведення експериментального дослідження на базі Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. До опитування залучено 68 викладачів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. До контрольної групи увійшли 36 респондентів, а до експериментальної – 32 учасники. З відібраних респондентів для проведення експериментального дослідження виділено 30 жінок та 38 чоловіків. Використані такі методи: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, класифікація, узагальнення та експеримент: констатуючий, формуючий та контрольний, а також методи математичної статистики. Розроблено методичний інструментарій підвищення готовності майбутніх педагогів до формування креативного освітнього середовища в освітньому процесі вищої освіти, а саме: реалізація чотирьох аспектів, які впливають на формування сприятливого освітнього середовища: сприятливий психологічний клімат; зміст освіти, технології навчання; просторове оточення; можливості розвитку. Напрямок подальших досліджень націлений на розгляд сучасних програм міжнародного рівня для педагогів з можливістю підвищення кваліфікації за кордоном та результатів власних досліджень.

Ключові слова: аспекти, вчителі початкової школи, зміст освіти, технології навчання, просторове оточення, можливості розвитку.

MARYNCHENKO Inna Vitaliivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Professional Education
and Computer Technologies, Hlukhiv National Pedagogical University
named after Oleksandr Dovzhenko
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5424-8085>
e-mail: inna_sheludko@ukr.net

VORONENKO Oleksandr Viktorovych –

senior researcher of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University,
chief specialist of the science development department of the main
administration for the implementation of policies in the field of science and
innovation of the directorate of science and innovation of the Ministry of
Education and Science of Ukraine

FEATURES OF CREATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT FORMATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

In the current conditions of world globalization, the question of perspective and the search for ways to create a creative educational environment in the system of higher education of Ukraine has become one of the most important problems of improving the quality of the educational component. It is becoming urgent to find ways to solve this problem and to create a methodological toolkit for the formation of a creative educational environment as a guarantee of improving the quality of education of students of higher education. The content of the concept of «creative educational environment» is defined; its features and peculiarities were revealed, the method of forming a creative educational environment was developed and implemented in the educational process of higher education of Ukraine during an experimental study on the basis of the Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko. 68 teachers of Glukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko were involved in the survey. The control group included 36 respondents, and the experimental group – 32 participants. From the selected respondents, 30 women and 38 men were selected for the experimental study. The following methods are used: analysis, synthesis, comparison, systematization, classification, generalization and experiment: ascertaining, formative and control, as well as methods of mathematical statistics. A methodical toolkit for increasing the readiness of future teachers for the formation of a creative educational environment in the educational process of higher education has been developed, namely: the implementation of four aspects that affect the formation of a favorable educational environment: a favorable psychological climate; the content of education, learning technologies; spatial environment; development opportunities. The direction of further research is aimed at considering modern programs of the international level for teachers with the possibility of improving their qualifications abroad and the results of their own research.

Key words: aspects, primary school teachers, content of education, learning technologies, spatial environment, development opportunities.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвиток активних глобалізаційних процесів розвитку людства у вигляді інтеграції та інтернаціоналізації, інформатизація, поширення технологічних мега трендів націлені на розвиток системи вищої освіти в Україні, що вимагає формування сприятливого креативного освітнього середовища в освітньому процесі. Вирішення окресленого питання являється стратегічним у розвитку вищої освіти, виступає інструментом

вирішення теоретичних і практичних проблем підготовки суспільства нового покоління [1; 2; 3].

Саме тому актуальності набуває проблема еволюції середовищного підходу у вищій освіті, що реалізується через управління розвитком креативного освітнього середовища закладу вищої освіти з урахуванням глобальних змін, тенденцій національних систем початкової освіти, стратегій розвитку закладів вищої освіти у конкурентних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими до розробки проблеми креативності взяли американські психологи Дж. Гілфорд, П. Торренс, Р. Стеренберг, Ф. Баррон. У вітчизняній психології великий внесок у дослідження проблеми креативності було зроблено О. М. Матюшкіною, Я. О. Пономальновою, Д. Б. Богоявленською, В. М. Дружиніним, В. О. Маляко.

Мета статті полягає у розробці та перевірці методики готовності викладачів до роботи зі здобувачами освіти в креативному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

З метою реалізації методики готовності викладачів до роботи зі здобувачами освіти в креативному освітньому середовищі проведено анкетування націленого на виявлення рівня функціонування такого середовища в закладі освіти до початку експерименту. До опитування залучено 68 викладачів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. До контрольної групи ввійшли 36 респондентів, а до експериментальної – 32 учасники. З відібраних респондентів для проведення експериментального дослідження виділено 30 жінок та 38 чоловіків.

Дослідження здійснювалось за чотирма аспектами, які впливають на сприятливе освітнє середовище: сприятливий психологічний клімат; зміст освіти, технології навчання; просторове оточення; можливості розвитку.

На основі проведеного анкетування визначено, що рівень створення сприятливого креативного освітнього середовища знаходиться переважно на низькій та середній позиції (рисунок 1).

Рисунок 1. Результати готовності викладачів до роботи зі здобувачами освіти в креативному освітньому середовищі на констатувальному етапі експерименту

Тому враховуючи окреслену ситуацію проведено формувальний етап дослідження у ході якого здійснено діагностування рівня створення сприятливого психологічного клімату. У процесі експерименту використано методику В. В. Шпалінського та Е. Г. Шелест «Діагностика психологічного клімату в малій виробничій групі».

Підсумкові результати діагностики психологічного клімату за даною шкалою знаходяться в діапазоні від 65 до 13 балів. Високому рівню цього явища відповідають показники в діапазоні 42 – 65 балів; середньому – 31 – 41 бал; незначній сприятливості – 20 – 30 балів. Кількісні показники менш як 20 балів

свідчать про несприятливий психологічний клімат.

За результатами анкетування можна зробити висновки, що задля побудови довірливих відносин серед студентів групи необхідне активне залучення їх до конструктивних бесід та дискусій. Залучення діалогу до освітнього процесу дозволить не лише налагодити доброзичливі стосунки серед здобувачів вищої освіти та студентів, а й втілити діалог у освітній процес закладів вищої освіти. Діалог виступає ефективним методом активізації навчання та забезпечує відкритість висловлювань, довіри між здобувачами вищої освіти та викладачем; впевненість у поведінці студентів на заняттях; відсутність страху помилитися; звернення до викладача про допомогу та відсутність бар'єрів в обміні думками.

За результатами опитування, використовуючи семінари, рольові ігри, диспути, обговорення можливо встановити у студентській групі довіри, терпимості, взаємодопомоги, відчуття турботи, що впливатиме на створення сприятливої морально-психологічної атмосфери освітнього процесу [5].

Діагностика наступного аспекту – зміст освіти та технології навчання здійснювалася за авторськими анкетами [6].

У процесі дослідження з'ясовано, що високого рівня підготовки здобувачів вищої освіти можливо досягнути завдяки використанню різних видів творчих завдань з урахуванням специфіки навчальної праці у закладах вищої освіти, розвитку особистості студента.

Проведення анкетування по визначенню рівня забезпечення змісту освіти та технологій навчання дало підстави зрозуміти, що вирішити проблему удосконалення змісту освіти та технологій навчання можливо шляхом активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів через втілення новітніх педагогічних технологій.

Для покращення змісту освіти та технологій навчання рекомендується посилити створення у закладах вищої освіти онлайн-платформ із навчальними й методичними матеріалами, контент-бібліотеками, смарт-комплексами, електронними підручниками, новими цифровими технологіями, мультимедійними засобами навчання, високотехнічними навчально-практичними центрами й лабораторіями, стартапами, освітньо-виробничими кластерами. Для забезпечення проектно-технологічної діяльності обладнати місця для зберігання моделей, самих проектів, незавершених робіт. Застосовувати моделювання й обговорення різних ситуацій, відпрацювання практичних дій, що виникають у реальному житті, використовуючи при цьому метод евристичної бесіди, діалогу, дискусії, «мозкова атака», групової, індивідуальної й самостійної роботи, методу «круглого столу», рольових ігор, навчання в співробітництві, психолого-педагогічних тренінгів, семінарів, диспутів, у ході яких учень може навчитися вирішувати проблеми пов'язані з життям [4].

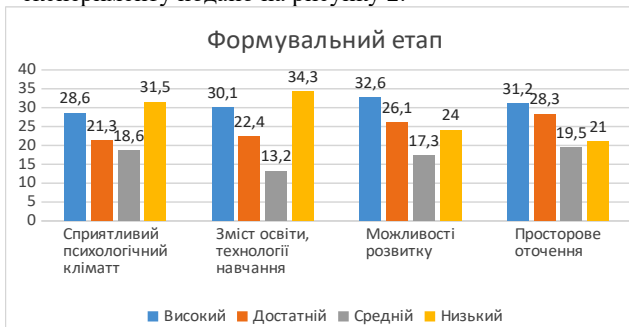
Щодо забезпечення можливостей розвитку здобувачів вищої освіти, аналізуючи результати анкетування з'ясовано, що у вищій школі потрібно

оновлювати матеріально-технічне забезпечення, створювати умови для забезпечення особистісних потреб: творчі та наукові гуртки, спортивні секції, факультативи. Слід покращувати середовище для навчання, а саме залучення студентів до віртуальної мобільності. Найбільш відповідними інформаційними технологіями забезпечення віртуальної мобільності за результатами анкетування можна вважати дистанційні технології та технології організації відео-конференцій. Необхідно створювати інформаційні центри з питань академічної мобільності, функцією яких має бути надання зрозумілої, достовірної інформації щодо можливостей навчання. Слід підтримувати ідею щодо стимулювання поглибленого вивчення іноземних мов через перегляд часових нормативів, запровадження нових підходів (комунікативний підхід) [5].

Наступний аспект, який пропонується до перевірки – просторове оточення. До елементів такого оточення слід віднести антропогенні чи природні об'єкти, які використовуються в освітньому процесі початкової школи, а саме: природне та антропогенне (архітектурно-містобудівне) оточення будівлі закладу; дизайн університетської ділянки, декорування приміщень та прикрашання його меблями, наявність навчального інструментарію тощо.

За результатами дослідження задоволеності просторовим оточенням слід звернути увагу на структуру будівлі, яка підштовхує педагога до відходу від традиційної моделі викладання, актуальною є модель закладу як соціально-культурного хабу, де можуть відбуватися тренінги для дорослих, при новому обладнанні і меблях. Для забезпечення сприятливого освітнього середовища треба забезпечити заклади освіти модульними меблями, килимками, пуфами, м'ячами, кріслами тощо [6].

Результати отримані на формувальному етапі експерименту подано на рисунку 2.

Рисунок 2. Результати готовності викладачів до роботи зі здобувачами освіти в креативному освітньому середовищі на формувальному етапі експерименту

Узагальнивши результати анкетування, ми дійшли висновку про необхідність створення сприятливого освітнього креативного середовища в підготовці здобувачів вищої освіти. Адже в умовах модернізації системи вищої освіти України необхідно визнання викладачами своєї нової ролі – дизайнера освітнього середовища, яка орієнтує їх на суб'єкту позицію в освітній взаємодії,

врахування полісуб'єктності середовищної взаємодії та долучення до інноваційної діяльності з метою створення нового проекту освітнього середовища професійної підготовки.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. У ході дослідження зроблено висновки, що якісна професійна підготовка готовності викладачів до роботи зі здобувачами освіти в креативному освітньому середовищі має ґрунтуватися на засадах запровадження креативного підходу. Узагальнені дані результатів експерименту після застосування запропонованої методики дозволяють зробити висновки щодо дієвості впровадженого методичного інструментарію. У зв'язку з цим політика освітніх установ початкової освіти України має бути спрямована на оновлення методики формування готовності педагогів до роботи в креативному освітньому середовищі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Abualrub, I., Karseth, B., Stensaker, B. The various understandings of learning environment in higher education and its quality implications. *Quality Higher Education*, 2021. 1. P. 90–110. URL: <http://surl.li/hnxdx>
2. Cavite, F. M., Marcial, D. E. Correlates of learning satisfaction and learning engagement in distance online education. *Information technologies and teaching aids*, 2022. 90 (4). P. 118–135. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4920>
3. Efthymiou, E., Kington, A. The development of inclusive learning relationships in mainstream settings: A multimodal perspective. *Cogent Education*, 2022. 4. 167 p. URL: <http://surl.li/eqxmm>
4. Inna Marynchenko, Oksana Braslavskaya, Oleh Levin, Yuliia Bielikova & Tetyana Chumak. Modern tools for increasing the efficiency of distance education in the conditions of digitalization. *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*, 2023. No. 13(1). Special Issue XXXII. P. 87–92. URL: <http://www.magnanimitas.cz/13-01-xxxii>
5. Kovalchuk, V., Marynchenko, I., Yashchuk, S. Creation of a favorable educational environment in higher education institutions of Ukraine. *Society Integration. Education: materials of the International Scientific Conference*, 2020. 1. P. 465–480. URL: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol1.4897>
6. Kovalchuk, V., Marynchenko, I., Sherudylo, A., Vovk, B., Samus, T., Soroka, V. Implementation of the learning model based on the results of future vocational teachers' professional training. *AD ALTA-Journal of Interdisciplinary Research*, 2021. 11(2). P. 214–219. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000701349900037>

REFERENCES

1. Abualrub, I., Karseth, B., Stensaker, B. (2021). Rizne rozuminnia navchalnoho seredovyscha u vyshchii osviti ta yoho naslidky dlia yakosti. [The various understandings of learning environment in higher education and its quality implications]. *Yakist vyshchoi osvity*. No. 1. P. 90–110. URL: <http://surl.li/hnxdx>
2. Cavite, F. M., Marcial, D. E. (2022). Koreliaty zadovolnosti navchanniam i zaluchennia do navchannia v dystantsiinii onlain-osviti. [Correlates of learning satisfaction and learning engagement in distance online education]. *Informatsiini tekhnologii ta zasoby navchannia*. No. 90 (4). P. 118–135. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4920>
3. Efthymiou, E., Kington, A. (2022). Rozvytok inkluzivnykh navchalnykh stosunkiv u zvychnykh umovakh: multymodalna perspektyva. [The development of inclusive learning relationships in mainstream settings: A multimodal perspective]. *Perekonlyva osvita*. No. 4. 167 p. URL: <http://surl.li/eqxmm>
4. Inna Marynchenko, Oksana Braslavskaya, Oleh Levin, Yuliia Bielikova & Tetyana Chumak. (2023). Suchasni instrumenty pidvyshchennia efektyvnosti dystantsiinoi osvity v

umovakh tsyvrovizatsii. [Modern tools for increasing the efficiency of distance education in the conditions of digitalization]. AD ALTA-Zhurnal mizhdystsypinarykh doslidzhen. No. 13(1). Special Issue XXXII. P. 87–92. URL: <http://www.magnanimitas.cz/13-01-xxxii>

5. Kovalchuk, V., Marynchenko, I., Yashchuk, S. (2020). Stvorennia spryiatlyvoho osvithnoho seredovyshcha u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy. [Creation of a favorable educational environment in higher education institutions of Ukraine. Society Integration]. Intehratsiia suspilstva. Osvita: materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsi. No. 1. P. 465–480. URL: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol1.4897>

6. Kovalchuk, V., Marynchenko, I., Sherudylo, A., Vovk, B., Samus, T., Soroka, V. (2021). Realizatsiia modeli navchannia za rezultatsy profesii noi pidhotovky maibutnykh uchyteliv PTNZ. [Implementation of the learning model based on the results of future vocational teachers' professional training]. AD ALTA-Zhurnal mizhdystsypinarykh doslidzhen. No. 11(2). P. 214–219. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000701349900037>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МАРИНЧЕНКО Інна Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти та комп'ютерних технологій Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх педагогів в контексті освітніх трансформацій.

ВОРОНЕНКО Олександр Вікторович – старший науковий дослідник Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, головний спеціаліст відділу розвитку науки головного управління із реалізації політики у сфері науки та інновацій директорату науки та інновацій Міністерства освіти і науки України.

Наукові інтереси: підвищення педагогічної майстерності майбутніх педагогів професійного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MARYNCHENKO Inna Vitaliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Professional Education and Computer Technologies, Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko.

Scientific interests: training of future teachers in the context of educational transformations.

VORONENKO Oleksandr Viktorovych – senior researcher of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, chief specialist of the science development department of the main administration for the implementation of policies in the field of science and innovation of the directorate of science and innovation of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Scientific interests: improving the pedagogical skill of future teachers of professional education.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2024 р.

УДК 378.147:[378:373.3.011.3-051]

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-205-210

МОЛНАР Тетяна Іванівна –

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методики початкової освіти

Мукачівського державного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9082-4868>

e-mail: tetjana_molnar@ukr.net

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ

Статтю присвячено проблемі підготовки майбутнього вчителя початкових класів до педагогічної імпровізації. На основі аналізу наукової літератури визначено стан досліджуваного питання в педагогічній теорії і практиці; окреслено значення педагогічної імпровізації у фаховому становленні вчителя; розкрито погляди науковців на сутність та зміст педагогічної імпровізації; схарактеризовано типи педагогічної імпровізації, як от: цільову, змістову, методичну, комунікативну. Описано досвід формування імпровізаційних умінь майбутніх учителів початкових класів під час вивчення дисципліни «Педагогічна майстерність (педагогічна творчість)».

З'ясовано, що педагогічна імпровізація розглядається як важлива умова ефективної професійної діяльності вчителя поряд з педагогічною ерудицією, цілепокладанням, творчим мисленням, рефлексією. Вона є необхідним складником освітнього процесу й представляє собою інтуїтивний пошук оперативних рішень у суперечностях між стереотипними та несподіваними ситуаціями в освітньому середовищі початкової школи.

Встановлено, що формування готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації – тривалий процес, оскільки передбачає не лише освоєння теоретичних знань, які становлять когнітивну основу для успішної педагогічної імпровізації, але й розвиток складних творчих умінь і навичок. Цілеспрямована підготовка здобувачів вищої освіти до педагогічної імпровізації повинна починатися з першого курсу й тривати протягом усього періоду навчання у вищій.

Зроблено висновок, що включення здобувачів у педагогічно спрямовану діяльність, використання активних методів навчання, що ґрунтуються на моделюванні освітнього процесу початкової школи та спрямовані на практичне оволодіння педагогічною теорією, відпрацювання імпровізаційних умінь і навичок, засвідчує динаміку готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації.

Перспективним напрямом вважаємо більш глибоке вивчення чинників, закономірностей, особливостей прояву педагогічної імпровізації у професійній діяльності вчителя початкових класів.

Ключові слова: педагогічна імпровізація, творчість, урок, вчитель початкових класів, фахова підготовка.

МОЛНАР Тетяна Іванівна –

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Theory and Methodics of Primary

Education Mukachevo State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9082-4868>

e-mail: tetjana_molnar@ukr.net

THE TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR PEDAGOGICAL IMPROVISATION

The article is devoted to the problem of preparing future primary school teachers for pedagogical improvisation. Based on the analysis of scientific literature, the state of the research issue in pedagogical theory and practice has been determined; the importance of pedagogical improvisation in the professional development of a teacher has been outlined; the views of scientists on the essence and content of pedagogical improvisation have been revealed; types of pedagogical improvisation, such as: target, content, methodological, communicative, have been characterized. The experience of forming the improvisational skills of future primary school teachers in the course of studying the discipline "Pedagogical skills (pedagogical creativity)" has been described.

It has been found that pedagogical improvisation is considered an important condition for effective professional activity of a teacher with pedagogical erudition, goal setting, creative thinking, and reflection. It is a necessary component of the educational process and represents an intuitive search for prompt solutions to contradictions between stereotypical and unexpected situations in the educational environment of primary school.

It has been established that the formation of future primary school teachers' readiness for pedagogical improvisation is a long process, as it involves not only the mastery of theoretical knowledge that constitutes the cognitive basis for successful pedagogical improvisation, but also the development of complex creative skills. Purposeful preparation of applicants for higher education for pedagogical improvisation should begin in the first year and continue throughout the entire period of study at the university.

It has been concluded that the inclusion of applicants in pedagogically oriented activities, the use of active teaching methods based on modeling the educational process of primary school and aimed at practical mastery of pedagogical theory, development of improvisational skills, testifies to the dynamics of future primary school teachers' readiness for pedagogical improvisation.

Key words: pedagogical improvisation, creativity, lesson, primary school teacher, professional training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Докорінні зміни в соціально-економічному розвитку держави, інтеграція національної освіти в європейський освітній простір потребують підготовки педагога нової генерації. Ключова роль у вирішенні стратегічного завдання українського суспільства – всебічного й гармонійного розвитку кожного його члена – невіддільно належить працівникам освітянської сфери. В Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті визначається, що успішне виконання місії освіти залежить від якості підготовки вчителя, його здатності до саморозвитку та самореалізації у професійній діяльності, а також від його продуктивної творчої праці в контексті надбань вітчизняної і світової культури.

Сучасне суспільство потребує компетентних педагогів, здатних до прийняття нових ідей, нестандартних рішень, тобто творчих учителів. Творчість у професійній педагогічній діяльності постає необхідною умовою та гарантом досягнення її результативності. При цьому, педагогічна творчість реалізується не лише під час проєктування уроку або планування можливих сценаріїв навчальної діяльності, але і в умовах реального освітнього процесу, коли виникає безліч непередбачених ситуацій, що вимагають миттєвого розв'язання. Своєрідним «регулятором», який дозволяє миттєво коригувати, трансформувати проєкт уроку в залежності від реальних обставин освітнього процесу, виступає педагогічна імпровізація.

У зв'язку з тим, що робота сучасного вчителя початкових класів вимагає не менше імпровізованих дій, ніж робота актора, одним із важливих завдань ЗВО є формування у здобувачів вищої освіти вмінь педагогічної імпровізації, що передбачає розвиток індивідуального стилю діяльності та, безумовно, творчих здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Імпровізація належить до найбільш складних наукових проблем, що вимагає її розгляду в різноманітних аспектах. На значущість і важливість уміння педагога орієнтуватися в обставинах, що швидко змінюються, вказували А. Макаренко,

В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Теоретичні основи педагогічної імпровізації як важливого компоненту творчої діяльності вчителя розроблені в працях С. Дубяги, В. Смирняського, І. Толмачової та ін. Останніми роками проблемі педагогічної імпровізації приділяють увагу такі вчені, як М. Мілова, О. Башкір, М. Єнакієв та ін. Дослідниками визначено сутність, види, природу, рушійні сили педагогічної імпровізації, описано методіку залучення здобувачів вищої освіти до творчої педагогічної діяльності та системного формування в них готовності до педагогічної імпровізації.

Мета статті – окреслити особливості фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професіоналізм педагога не обмежується рівнем фактичних і методичних знань, але й визначається здатністю ефективно передавати ці знання учням, доступно викладати матеріал, забезпечувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію в освітньому процесі, активізувати знання й життєвий досвід молодших школярів, управляти перцептивними, розумовими, емоційно-вольовими процесами у навчально-пізнавальній діяльності. Педагогічна імпровізація являє собою принципово значущий підхід до організації освітнього процесу в початковій школі, а її дослідження поза творчістю неможливе, позаяк імпровізація є компонентом творчості.

Зокрема, В. Сухомлинський акцентував увагу на творчому характері навчання, вказуючи, що «наукова основа освітнього процесу полягає не в тому, аби не відступати ні на крок від запланованого, а в тому, щоб уміти в процесі уроку вносити необхідні зміни в те, що вже намічено» [9, с. 148]. Це призводить до дуалістичного характеру уроку, що одночасно орієнтований на традицію та новаторство, нормативність та варіативність, загальноприйняті методичні парадигми й педагогічну творчість вчителя.

У цьому контексті виникає діалектична суперечність: з одного боку, урок як і будь-яка інша цілеспрямована навчальна діяльність, повинен відбуватися відповідно до законів дидактики та

методики викладання, включаючи загальновизнані освітні парадигми; з іншого боку, він не повинен перетворитися на формальну, застиглу структуру, але має активно реагувати на змінювані об'єктивні й суб'єктивні обставини, такі як: умови освітнього процесу, рівень знань учнів, ступінь розвитку їхніх здібностей та інтересів, і, безсумнівно, специфіку особистості самого вчителя [7].

Феномен імпровізації існує у педагогічній теорії та практиці з часів виникнення класно-урочної системи. Хоча педагоги та психологи того часу не використовували термін «педагогічна імпровізація», проте вважали необхідним і вкрай важливим уміння вчителя швидко адаптуватися до змінюваних умов освітнього процесу.

На переконання С. Дубяги, педагогічна імпровізація є важливою інтегративною характеристикою вчителя, що включає комплекс педагогічних дій, які дозволяють йому оперативно реагувати на несподівані ситуації, що виникають у ході освітнього процесу (різноманітні за характером і масштабом) та коригувати вихідний педагогічний задум (проект) відповідно до реальних умов навчальної діяльності [2, с. 27].

Педагогічну імпровізацію М. Єнакій визначає як «здатність вчителя швидко та ефективно оцінювати ситуацію, приймати рішення негайно, без розгорнутого логічного міркування, базуючись на накопичених знаннях, досвіді та інтуїції» [3, с. 129].

Відзначаючи цінність феномену педагогічної імпровізації, О. Башкір вказує, що вона надає привабливого забарвлення педагогічній діяльності, сприяючи ефективному втіленню задуму вчителя, допомагаючи орієнтуватися в найнесподіваніших педагогічних ситуаціях, миттєво знаходити з них вдалий вихід [1, с. 100].

Педагогічну імпровізацію розглядаємо як важливу умову ефективної професійної діяльності вчителя поряд з педагогічною ерудицією, цілепокладанням, творчим мисленням, рефлексією. Вона є необхідним складником освітнього процесу й представляє собою інтуїтивний пошук оперативних рішень у суперечностях між стереотипними та несподіваними ситуаціями в освітньому середовищі початкової школи [5].

Відповідно до механізму втілення й коригування структурних компонентів освітнього процесу, виділяють чотири взаємопов'язані та взаємозумовлені типи педагогічної імпровізації: цільову, змістову, методичну та комунікативну. Класифікація означених видів педагогічної імпровізації може здаватися умовною, оскільки на практиці вони часто взаємодіють та переплітаються, створюючи комбіновані варіанти, де різні аспекти взаємодоповнюються і збагачують один одного [8].

Перший тип педагогічної імпровізації, а саме *цільовий*, орієнтований на вирішення суперечностей між заявленою метою конкретного уроку, що була сформульована вчителем за допомогою освітніх програм, посібників і рекомендацій, та її несподіваною корекцією чи радикальною зміною в процесі педагогічного взаємодії з учнями. Це включає перегляд чи модифікацію змісту

навчального матеріалу та вибір відповідних методів і засобів для досягнення нової мети.

Змістовий тип педагогічної імпровізації спрямований на вирішення суперечностей між заздалегідь запланованим змістом навчального матеріалу, обумовленим метою конкретного уроку та освітніми програмами, й необхідністю вчителя трансформувати, уточнити, доповнити чи скоригувати змістовий аспект навчання відповідно до конкретної навчально-виховної ситуації.

Третій тип педагогічної імпровізації – *методичний* – спрямований на розв'язання суперечностей між методичними прийомами й засобами, які обрав учитель, готуючись до конкретного уроку, керуючись при цьому методичними рекомендаціями чи вказівками, та творчою інтерпретацією розробленого проєкту шляхом варіювання методичних прийомів навчання в результаті виявлення незапланованих, більш ефективних рішень або зміни конкретних обставин освітнього процесу.

Комунікативний тип педагогічної імпровізації націлений на розв'язання суперечностей між організацією навчальної комунікації на конкретному уроці, яку спрогнозував вчитель, та незапланованими мовними засобами (епітетами, порівняннями, метафорами і т. д.), доцільною мімікою, жестами, акцентами, паузами, оціночними висловлюваннями, коментуючими репліками, що виникають в результаті коригування вчителем цілей, змісту та методів навчання і виховання під час взаємодії з учнями.

Проаналізувавши сутність кожного з чотирьох типів педагогічної імпровізації, відзначимо, що внутрішнім джерелом її виникнення є інтуїція, а головною динамічною силою її функціонування є суперечності між: 1) вихідним задумом та новим, більш вдалим рішенням педагога, що з'явилося безпосередньо під час уроку; 2) нормативами і стандартами, які регламентують організацію освітнього процесу в початковій школі, та змінними умовами його реалізації.

Отже, завдання, що стоять перед сучасною школою, потребують нового вчителя – компетентного, всебічно розвинутого фахівця з високим професійним рівнем, завжди готового до вирішень непередбачених ситуацій, які досить часто трапляються у шкільній практиці. Це зумовлює необхідність пошуку ефективних шляхів удосконалення фахової підготовки майбутніх педагогів, створення умов, що стимулювали б їх до постійного творчого пошуку, готовності миттєво й адекватно реагувати на нестандартні ситуації.

Підготовку майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації розглядаємо як процес засвоєння комплексу знань, умінь і навичок, зорієнтованих на застосування педагогічної імпровізації у професійній діяльності. Кінцевим результатом підготовки майбутніх фахівців до педагогічної імпровізації, як нам убачається, є їхня сформована готовність до означеного виду діяльності.

Варто зазначити, що формування готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації – це тривалий процес,

оскільки передбачає не лише освоєння теоретичних знань, які становлять когнітивну основу для успішної педагогічної імпровізації, але й розвиток складних творчих умінь і навичок. Цілеспрямована підготовка здобувачів вищої освіти до педагогічної імпровізації повинна починатися з першого курсу й тривати протягом усього періоду навчання у виші.

Готовність до імпровізації, подібно до будь-якої іншої творчої діяльності, обумовлена мотиваційною спрямованістю особистості майбутнього педагога на досягнення більш ефективних результатів освітнього процесу [6]. Це включає сформовану установку на урок як на співтворчість вчителя та учнів, глибоке усвідомлення професійного обов'язку, постійне підвищення рівня науково-теоретичної та методичної підготовки, бажання активізувати діяльність молодших школярів інноваційними методами та прийомами навчання, а також відкритість до творчого використання знахідок педагогів-новаторів тощо.

Основою розвитку творчої особистості майбутнього вчителя початкових класів вважаємо *мотивацію* як особистісно значущу потребу до педагогічної імпровізації. Для формування позитивної мотивації до педагогічної імпровізації важливим є поступове ускладнення видів навчальної діяльності здобувачів, що дозволить їм засвоїти знання про сутність, структуру й типи педагогічної імпровізації, а також методiku формування імпровізаційних умінь. У цьому контексті важливу роль відіграє рівень професійно-педагогічної підготовки, позаяк ефективна імпровізація базується на міцній психолого-педагогічній та методичній підготовці, а також на знаннях чинних освітніх програм, підручників, посібників і передового педагогічного досвіду. Ці знання повинні бути мобільними та нерозривними від сучасного розвитку педагогічної науки [10].

Опишемо досвід формування імпровізаційних умінь майбутніх учителів початкових класів під час вивчення дисципліни «Педагогічна майстерність (педагогічна творчість)». Здобувачі вищої освіти поглиблюють свої знання і розвивають творчі здібності як у ході аудиторних занять, так і при організації самостійної роботи.

Привертає увагу основна форма організації освітнього процесу – лекція. Розвиткові творчого мислення й уяви сприяють лекції, до структури яких входять елементи дослідницької роботи, розкриваються сучасні підходи й концепції, використовується досвід роботи кращих учителів, шкіл, здійснюються міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки. Теоретичні положення ілюструються фактами зі шкільного життя й супроводжуються різноманітними зразками-варіантами розв'язання педагогічних ситуацій, зразками реалізації окремих форм, методів і прийомів взаємодії вчителя та учнів. На таких лекціях створюється атмосфера наукового пошуку. У процесі дискусій розвивається творчий потенціал її учасників, образне й продуктивне мислення, творча увага, мовлення. Здобувачі вчатьса самостійно мислити, робити висновки.

На практичних заняттях велика увага приділяється аналізу педагогічних ситуацій, які можуть виникати в освітньому процесі початкової школи, і вимагають не лише знань правил експромту, але й уміння діяти в непередбачуваних умовах. Шляхом індивідуального й колективного аналізу педагогічних ситуацій виникає можливість порівняти реальні дії вчителя з можливими варіантами виходу з відповідної ситуації. Подібний аналіз також здійснюється під час розгляду відеофрагментів із реальної шкільної дійсності. Досвід переконає, що систематичне вправління майбутніх учителів початкових класів у розв'язуванні творчих задач і аналізі педагогічних ситуацій дозволяє сформувати в них глибину, повноту, міцність, усвідомленість, системність знань; творчі вміння; певні особистісні характеристики; відсутність бар'єрів творчої педагогічної діяльності.

Крім того, практикуються творчі завдання різного рівня складності, як от: представлення передового педагогічного досвіду; інсценізації віршів, уривків творів; проведення фрагментів уроків та виховних заходів; запитання та завдання частково-пошукового й дослідницького характеру; проведення ділових ігор. До прикладу, рольова гра «Розв'язання педагогічної ситуації» проводиться за двома сценаріями:

1) кожна команда самостійно обирає проблемну педагогічну ситуацію та моделює її вирішення, а потім припиняє демонстрацію в кульмінаційну мить. Команда-суперниця, обговорюючи впродовж 10 хвилин ситуацію, повинна знайти вирішення та розіграти її розв'язку;

2) командам пропонується одна й та сама проблемна ситуація, відводиться час (10 хвилин) на роздуми, згодом кожна команда демонструє свій варіант та обґрунтовує дії.

Виконання завдань аналізується, відзначаються моменти, у яких здобувач відійшов від наміченого плану, аналізуються результати прояву творчості при виконанні тих чи інших завдань. Ті здобувачі, які не брали участі в розв'язанні ситуації на занятті, стають суддями й оцінюють дії учасників, ефективність вибраного рішення, відповідність досягнутого результату завданням освітнього процесу в початковій школі.

На наше переконання, використання ігрових методів сприяє поліпшенню мотиваційної та емоційної основи формування готовності до педагогічної імпровізації. Така діяльність дозволяє визначити рівень професійних знань майбутніх учителів, стимулювати їхню творчу активність, самостійність у розв'язанні професійних завдань, гнучкість та оперативність мислення, змушує шукати найкращі рішення виходу з непередбачуваних педагогічних ситуацій.

Разом з тим, вважаємо, що сприятливий соціально-психологічний клімат в академічній групі, його професійна спрямованість сприяють упевненості, взаємній вимогливості, товариськості, дружбі, досягненню успіхів у навчанні, формуванню особистості майбутнього фахівця у цілому. Суть сприятливого соціально-психологічного клімату полягає в позитивній міжособистісній взаємодії здобувачів, що

виявляється у високій успішності навчання, ефективному розвитку та формуванні професійно-важливих якостей, психолого-педагогічних знань, умінь і навичок. Доброзичлива атмосфера сприяє розкриттю учасників, викликає прагнення спробувати власні сили, проявити себе [7].

Для сприятливого соціально-психологічного клімату характерним є:

- переважання творчого професійного настрою в освітньому процесі;
- почуття групової згуртованості та товариськості, бажання допомагати однокласникам;
- високий рівень підготовки здобувачів вищої освіти;
- своєчасність та об'єктивність вирішення конфліктних ситуацій;
- об'єктивність оцінювання діяльності здобувачів;
- справедлива критика й самокритика;
- колективне обговорення можливих варіантів вирішення ситуації тощо.

Означеному питанню велику увагу приділяв А. Макаренко. Не вживаючи терміну «соціально-психологічний клімат», замінював його іншими – «стиль взаємин у колективі», «тон взаємин». Нормальним у колективі педагог вважав тільки «мажорний тон», ознаками якого виступали: прояв впевненості кожного, спокій, бадьорість, готовність діяти; єдність членів колективу; захищеність всіх членів колективу; розумна й корисна активність; вміння бути стриманим у діях та словах [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Як висновок зазначимо, що включення здобувачів вищої освіти у педагогічно спрямовану діяльність, використання активних методів навчання, що ґрунтуються на моделюванні освітнього процесу початкової школи і спрямовані на практичне оволодіння педагогічною теорією, відпрацювання імпровізаційних умінь та навичок, засвідчує динаміку готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації. Основою розвитку творчої особистості майбутнього педагога є мотивація як особистісно значуща потреба в педагогічній імпровізації. Ефективна реалізація імпровізації як компоненту творчої діяльності виникає за умов наявності сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, що визначається характером взаємовідносин у студентській групі, позитивним емоційним станом учасників освітнього процесу, створенням дружньої атмосфери.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. *Перспективним* напрямом вважаємо більш глибоке вивчення чинників, закономірностей, особливостей прояву педагогічної імпровізації у професійній діяльності вчителя початкових класів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Башкір О. І. Інтуїція як складова педагогічної імпровізації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2013. Вип. 30. С. 99–102.
2. Дубяга С. М. Педагогічна імпровізація як професійно необхідна умова творчої діяльності вчителя. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16.*

Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць. Вип. 4 (14). К.: НПУ, 2005. С. 27–32.

3. Єнакієв М. М. Імпровізація у творчій педагогічній діяльності. *Наука і освіта*. Одеса, 2007. № 1–2. С. 128–130.

4. Макаренко А. С. Вибрані педагогічні твори. Статті, лекції, виступи. Харків: Радянська школа, 1947. 284 с.

5. Молнар Т. І., Мошкола М. В. Педагогічна імпровізація як необхідна умова творчої діяльності вчителя. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції*: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, 24-25 жовтня 2019 р., м. Мукачево / Ред. кол.: Т. Д. Щербан (гол. ред.) та ін. Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. С. 330–331.

6. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи: монографія / за ред. Н. В. Гузієв. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 427 с.

7. Сафарян С. І. Розвиток мовленнєвої імпровізації вчителя у післядипломній освіті. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 20. Т. 2. 2020. С. 123–127.

8. Смирєнський В. М. Стереотипне та імпровізаційне в педагогічній діяльності. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. № 7. С. 150–168.

9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. К.: Радянська школа, 1984. 254 с.

10. Толмачова І. Формування імпровізаційної готовності в студентів у практиці навчання у вищому навчальному закладі. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки: Збірник наукових праць*. Вип. 101. Черкаси: ЧНУ, 2007. С. 18–23.

REFERENCES

1. Bashkir, O. I. (2013). Intuyitsiya yak skladova pedahohichnoyi improvizatsiyi [Intuition as a component of pedagogical improvisation]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools. Zaporizhzhia*, Vol. 30, pp. 99–102 [in Ukrainian]
2. Dubyaga, S. M. (2005). Pedahohichna improvizatsiya yak profesiyno neobkhidna умова tvorchoyi diyal'nosti vchytelya [Pedagogical improvisation as a professionally necessary condition for a teacher's creative activity]. *Collection of scientific works*. Vol. 4 (14). K.: NPU, pp. 27–32 [in Ukrainian]
3. Yenakiy, M. M. (2007). Improvizatsiya u tvorchiy pedahohichniy diyal'nosti [Improvisation in creative pedagogical activity]. *Science and education. Odesa*, Vol. 1–2, pp. 128–130 [in Ukrainian]
4. Makarenko, A. S. (1947). Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]. Articles, lectures, speeches. Kharkiv: Soviet School, 284 p. [in Ukrainian]
5. Molnar, T. I., Moshkola, M. V. (2019). Pedahohichna improvizatsiya yak neobkhidna умова tvorchoyi diyal'nosti vchytelya [Pedagogical improvisation as a necessary condition for a teacher's creative activity]. *Education and the formation of the competitiveness of specialists in the conditions of European integration. Collection of theses of reports of the 3rd International Scientific and Practical Conference*. Mukachevo: Publishing House of MSU, p. 330–331 [in Ukrainian]
6. Guziy, N. V. (2015). Pedahohichna tvorchist', maysternist', profesionalizm u systemi pidhotovky osvityans'kykh kadriv: zdobutky, poshuky, perspektyvy [Pedagogical creativity, skill, professionalism in the system of training educational personnel: achievements, searches, prospects]. *Monography*. K.: Publishing House of the NPU named after M. P. Drachomanov, 427 p. [in Ukrainian]
7. Safaryan, S. I. (2020). Rozvytok movlennyevoyi improvizatsiyi vchytelya u pisl'yadyplomniy osviti [Development of teacher's speech improvisation in postgraduate education]. *Innovative pedagogy*. Vol. 2, p. 123–127 [in Ukrainian]
8. Smyrenskiy, V. M. (2018). Stereotypne ta improvizatsiyne v pedahohichniy diyal'nosti [Stereotypical and improvisational in pedagogical activity]. *Teacher professionalism: theoretical and methodical aspects*. Vol. 7, p. 150–168 [in Ukrainian]
9. Sukhomlynsky, V. O. (1984). Sto porad uchytelyu [One hundred tips for the teacher]. K.: Soviet School, 254 p. [in Ukrainian]

10. Tolmachova, I. (2007). Formuvannya improvizatsiynoyi hotovnosti v studentiv u praktytysi navchannya u vyshchomu navchal'nomu zakladi [Formation of improvisational readiness in students in the practice of training in a higher educational institution]. Herald of Cherkasy University. Cherkasy: ChNU, pp. 18–23 [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МОЛНАР Тетяна Іванівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів початкових класів до педагогічної імпровізації.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MOLNAR Tetiana Ivanivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methodics of Primary Education Mukachevo State University.

Scientific interests: the training of future primary school teachers for pedagogical improvisation.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024 р.

УДК 81'243-057.875:378.147.091.33-027.22

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-210-214

НЕЖИВА Ольга Миколаївна –

доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Національного університету харчових технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4229-6754>
e-mail: nezhyva@gmail.com

КРАШЕНІННІКОВА Тетяна Валеріївна –

кандидат філологічних наук, доцент
завідувач кафедри міжкультурної комунікації та
соціально-гуманітарних дисциплін
ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5284-4043>
e-mail: tanya.and.dnepr@ukr.net

**ТЕХНОЛОГІЯ СКАФФОЛДИНГУ В ПРОЦЕСІ ОВОЛОДІННІ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ
ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті проаналізовано практичне використання технології скаффолдингу в процесі оволодіння іноземною мовою здобувачами вищої освіти в освітньому середовищі. Сьогодні складно уявити процес вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти без використання різних прийомів, методів та технологій навчання. Однією з таких технологій є технологія скаффолдингу, важливою стратегією котрої є сукупність процесів спрямованих на підтримку студентів під час отримання ними знань. У статті детально розглянуто технологію скаффолдингу, висвітлено типи даної технології, показано основні характеристики стратегії скаффолдингу та провідні цілі. Також автори досліджують переваги, та можливість використання технології скаффолдингу у процесі оволодіння іноземною мовою, та задається ціллю з'ясувати, чи сприяє технологія скаффолдингу ефективному вивченню іноземної мови студентами у закладах вищої освіти. Також автори розглядають яким чином дана технологія допомагає здобувачам освіти вдосконалити свої знання з іноземної мови, зрозуміти та освоїти новий матеріал. Крім того, автори аналізують важливий метод даної технології – «згасаючу допомогу», яку пояснюють як плавне зменшення надання інтенсивної допомоги зі сторони викладача до того моменту, коли студент проявляє себе цілком самостійним, та автономним у виконанні завдання. У статті також проаналізовані певні аспекти для успішного використання технології скаффолдингу у ході заняття, та на які варто звернути увагу викладачу. Автори у статті роблять чіткий наголос на тому, що не варто забувати про те, що основною даної технології є принцип створення ситуацій успіху викладачем на занятті. Адже створення ситуації успіху, на думку авторів, має допомогти уникнути труднощів, з якими зіштовхується студент на шляху до вивчення іноземної мови та допомогти нівелювати такі почуття як: сором'язливість, невпевненість у собі, побоювання зробити помилку, острах викликати насмішку в одногрупників. Автори вважають, що найбільш доцільними навчальними технологіями створення ситуації успіху при застосуванні скаффолдингу є: інтерактивні технології навчання; кооперативне навчання; колективно-групове навчання; технології ситуативного моделювання; кейс-метод.

Ключові слова: скаффолдинг, студент, викладач, успіх, іноземна мова.

NEZHUYVA Olga Mykolaivna –

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
for Professional Purposes
National University of Food Technologies,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4229-6754>
e-mail: nezhyva@gmail.com

KRASHENINNIKOVA Tatiana Valerievna –

PhD in Philology, Associate Professor
Head of the Department of Intercultural
Communication and social and humanitarian disciplines
HEPI "Dnipro Humanitarian University"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5284-4043>
e-mail: tanya.and.dnepr@ukr.net

SCAFFOLDING IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE BY STUDENTS OF HIGHER EDUCATION

The article analyses the practical use of scaffolding technology in the process of mastering a foreign language by higher education students in the educational environment. Today, it is difficult to imagine the process of learning foreign languages in higher education institutions without the use of various techniques, methods and teaching technologies. One of such technologies is scaffolding, an important strategy of which is a set of processes aimed at supporting students in their knowledge acquisition. The article describes in detail the technology of scaffolding, highlights the types of this technology, shows the main characteristics of the scaffolding strategy and the main goals. The authors also investigate the advantages and the possibility of using scaffolding technology in the process of mastering a foreign language, and set out to find out whether scaffolding technology contributes to the effective learning of a foreign language by students in higher education institutions. The authors also consider how this technology helps students to improve their knowledge of a foreign language, understand and master new material. In addition, the authors analyse an important method of this technology - "fading assistance", which is explained as a gradual decrease in the provision of intensive assistance from the teacher to the point where the student proves to be completely independent and autonomous in completing the task. The article also analyses certain aspects for the successful use of scaffolding technology in the classroom, and what teachers should pay attention to. In the article, the authors make a clear emphasis on the fact that we should not forget that the main feature of this technology is the principle of creating situations of success by the teacher in the classroom. According to the authors, creating a situation of success should help to avoid the difficulties faced by students on the way to learning a foreign language and help to level out such feelings as shyness, self-doubt, fear of making a mistake, fear of being ridiculed by classmates. According to the authors, the most appropriate teaching technologies for creating a situation of success when using scaffolding are: interactive teaching technologies; cooperative learning; collective group learning; situational modelling technologies; case method.

Key words: scaffolding, student, teacher, success, foreign language.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах інтернаціоналізації світового простору, політичного, економічного і культурного зближення країн виник єдиний Європейський освітній простір. Відповідно до цього, процес європейської інтеграції щоразу значно відображується у всіх сферах життя держави, який не оминув і вищу освіту. Відтак, Болонська система щодо реформування вищої освіти стала одним із елементів євроінтеграції. Адже Україна прагне увійти у єдиний європейський загальноосвітній простір, та щоб досягти цього, вона тримає стратегічний курс на інтеграцію в Європейський Союз. Таким чином, зміни відбуваються і у вищій освіті, та відповідно, і у навчальному процесі. Адже сьогодні процес вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти також вимагає різних прийомів, методів, та технологій навчання. І одна з таких, технологія скаффолдингу (scaffolding), яка є важливою частиною процесу отримання знань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливе значення мають наукові праці, в яких розглядається використання технології скаффолдингу в освітньому процесі, зокрема таких авторів: Д. С. Брунер, Г. Росс, Д. Вуд, А. Епллбі, Д. Ленджер та інші. Також серед науковців-лінгвістів слід згадати Дженніфер Гаммонд, яка вивчала скаффолдинг в мовному середовищі. Так, у своїй роботі «Скаффолдинг: викладання та навчання у галузі мовної освіти» австралійська дослідниця підкреслює значимість використання даної технології у процесі вивчення, та викладання іноземних мов. Слід також відзначити, українську лінгвістку Олена Лисицька котра у статті «Скаффолдинг у викладанні англійської мови та інтернет для викладачів» наголошує про стратегії скаффолдингу при використанні Інтернет-ресурсів, а Наталя Герцовська, та Катерина Фозекош акцентують у своїй праці «Скаффолдинг як комунікативна стратегія взаємодії в ході самостійної роботи студентів у процесі вивчення англійської мови» про ефективність застосування технології скаффолдингу при самостійній роботі студентів під час вивчення англійської мови.

Мета статті. У цьому дослідженні пропонується практичне використання технології скаффолдингу в оволодінні іноземною мовою здобувачами вищої освіти. Таким чином, мета цієї роботи полягає в тому, щоб дослідити переваги та можливості використання технології скаффолдингу в освітньому процесі у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «скаффолдинг (scaffolding)» у перекладі з англійської мови дослівно означає «будівельні риштування». Вперше дане поняття було використане в освітньому контексті в середині 1970-х років американським психологом Джеромом Брунером. У книзі «Дитяче сприйняття мови» (1978) Брунер описує скаффолдинг як «...кроки, зроблені для зменшення ступенів обмеження свободи у виконанні певного завдання, щоб дитина могла сконцентруватися на складній навичці, яку вона опановує» [9, с. 87]. Крім того, дослідник Дж. Брунер вважає, що скаффолдинг – це процес навчання, який дає можливість студентам засвоїти певні знання та навички, спираючись на допомогу викладача [9]. А ось сучасні науковці такі як М. Орей та Р.Жао вбачають, що скаффолдинг – це особливий вид інструктування при вирішенні проблем, або завдань в процесі взаємодії викладача, чи наставника, та здобувача освіти. Дослідники вказують на два основні правила інструктування, допомагати у виконанні завдань, з якими студентам поки що важко справитися самостійно, а також дозволяти їм виконувати такий об'єм і таку кількість завдань відповідно рівню, з яким вже можна справитися самотужки згідно їх рівню підготовки [5].

Таким чином, технологія скаффолдингу полягає у методичній підтримці студентів у процесі вивчення матеріалу, зокрема нових понять, тобто створення умов для підвищення успішності студентів при виконанні складних завдань. Потім, коли студенти ознайомились із новою інформацією і показують ознаки розуміння, викладач поступово послаблює застосування технології скаффолдингу, скорочуючи її вплив до мінімуму, щоб забезпечити подальше самостійне, та саморегульоване навчання.

Педагоги доволі часто використовують ті чи інші форми підтримки, щоб допомогти своїм студентам оволодіти новою інформацією, чи зрозуміти новий матеріал. Себто це інтерактивний підхід до вивчення іноземної мови, коли студент завдяки підтримці викладача має можливість досягти певного результату у вивченні матеріалу, який йому було б важко опанувати самотужки.

Розрізняють 3 типи скафолдингу, які використовуються під час заняття. Вони можуть відрізнятися один від одного залежно від цілей, заняття та студентів [5]. Це такі як: сенсорний, графічний, та інтерактивний.

Сенсорний – використовують фізичні, і візуальні елементи, маніпулятори, та наочні посібники, які використовують разом. До сенсорних також відноситься моделювання перед аудиторією, оскільки зображення і жести допомагають створити цілісну картину заняття.

Графічний – інтелект-карти, графічні організатори та опорні схеми є основними інструментами під час заняття, але вони також можуть допомогти студентам встановити зв'язки між абстрактними поняттями.

Інтерактивний – спільне навчання є важливою частиною заняття, незалежно від того, чи відбувається воно між викладачем, та студентом, чи між студентами. Такі стратегії, як «подумай-обміняйся думками в парі», та «джигсоу-групи» (коли малі групи відповідають за вивчення, та викладання частини заняття) є перевіреними методами для ефективної співпраці.

Слід також зазначити, що дослідниці Наталія Герцовська, та Катерина Фозекош виділяють п'ять основних характеристик стратегії скафолдингу: навмисність дій, структура дій, доречність дій, натуралізація (засвоєння), дій співпраця в процесі виконання завдань [1].

Одна із провідних цілей скафолдингу, як наголошує лінгвістка Олена Лисицька, – це зменшення негативних емоцій, та самосприйняття, котрі можуть виникати у студентів, у той час, коли вони почуваються засмученими, заляканими, або у них виникає небажання у ході виконання нелегкого чи складного завдання без допомоги, напружаючи чи розуміння, необхідного для завершення [2, с. 67].

Таким чином, головним характерним показником скафолдингу є «згасаюча допомога» зі сторони викладача, себто плавне зменшення надання інтенсивної допомоги до того моменту, коли студент проявляє себе цілком самостійним, та автономним у виконанні завдання.

Дослідник Дж. Ломбарді підкреслює, що для того, щоб викладач успішно використовував технологію скафолдингу у ході заняття, потрібно звертати увагу на певні аспекти [7]. Відповідно до Дж. Ломбарді, це такі аспекти як:

- уміння визначити мету заняття, та відповідно до неї, підбирати належний навчальний матеріал з урахуванням специфіки й складності, який буде використовуватися на занятті, а також, правильно розробити завдання для засвоєння нових знань, і розвитку навичок, які будуть сприяти щодо закріплення, узагальнення та систематизації вивченого матеріалу;

- забезпечування діагностики, підтримки, та допомоги в оволодінні потрібними навичками для виконання відповідних завдань, які були підібрані чи розроблені відповідно до мети заняття. При цьому, у даному процесі дуже важливо, як Дж. Ломбарді зазначає, спрогнозувати помилки, котрі можуть зробити студенти у ході виконання цих завдань;

- повільне зменшення допомоги і підтримки, та передача відповідальності за навчання від більш обізнаного джерела (викладач) до студента, який вже може самостійно справитися із завданням [7].

Як стверджує Дж. Ломбарді, при цьому не потрібно забувати про основні характеристики стратегії скафолдингу як: структура дій, доречність дій, навмисність дій, засвоєння дій та співпраця в процесі виконання завдань [7].

Крім того, що зазначено вище, слід пам'ятати, що основною ідеєю є створення ситуації успіху викладачем на занятті і саме цьому найкраще сприяє технологія скафолдингу. Адже створення ситуації успіху допомагає уникнути труднощів, які пізнає студент на шляху до вивчення іноземною мовою, та це сприяє подолати такі почуття як: сором'язливість та невпевненість у собі, а також, побоювання зробити помилку і викликати насмішку в одногрупників. Як зазначають О. Маркова, та Т. Шматок у своїй праці, що з педагогічної точки зору ситуація успіху являє собою цілеспрямоване, організоване викладачем і сім'єю, та створення умов для досягнення значних результатів у діяльності окремо взятої особи і колективу [3]. Так, ситуація успіху досягається тоді, коли сам студент оцінює результат як його успіх.

Ситуацію успіху на занятті, як стверджують О. Маркова та Т. Шматок, створюють такі аспекти як: атмосфера доброзичливості впродовж всього заняття (застосовується прийом «емоційне погладження»), «авансування» успішного результату (використовується метод «персональної винятковості»), висока мотивація пропонуваніх дій, прихована допомога (натяк, побажання, вказівка), нетривалий експресивний вплив (метод «педагогічне навіювання»), зібране в яскравий фокус (використовуються спонукальні фрази: До справи! Розпочинаймо! Ready, steady, go!), формативне оцінювання, тобто оцінювати досягнення студентів протягом всього навчального процесу його діяльності, а не тільки за кінцевим результатом [3].

О. Маркова та Т. Шматок вважають у своїй праці «Створення ситуації успіху при вивченні іноземної мови студентами-юристами як запорука гуманізації педагогічного процесу», що найкращими навчальними технологіями створення ситуації успіху, при застосуванні технології скафолдингу, являються: інтерактивні технології навчання, кооперативне навчання (парна або групова робота (діалог, синтез думок)); колективно-групове навчання (мікрофон, незакінчені речення, обговорення в загальному колі, мозковий штурм, мозаїка); технології ситуативного моделювання (рольова гра, симуляції або імітаційні ігри); кейс-метод (аналіз ситуації); технології опрацювання

дискусійних питань (неперервна шкала думок («континуум», «неперервний ланцюжок»)) [3].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, за результатами проведеного дослідження, автори дійшли висновку, що технологія скаффолдингу сприяє ефективному вивченню іноземної мови студентами у закладах вищої освіти. Використання різноманітних засобів методичної підтримки студентів у процесі вивчення матеріалу, допомагає здобувачам вищої освіти, особливо тим, хто вивчає іноземну мову, ефективно засвоїти цілі та зміст заняття. Швидко вдосконалити свої знання з іноземної мови, зрозуміти, та освоїти новий матеріал. Моделювання «ситуації успіху», допомагає уникнути труднощів, з якими зіштовхується більшість студентів на шляху до вивчення іноземної мови, дозволяє викладачу посилити в студентах впевненість у собі, та позбутися проявів сором'язливості. Важливим методом технології скаффолдингу є «згасаюча допомога», за допомогою котрого, викладач нівелює значний рівень стресу, котрий зазвичай зазнають студенти при вивченні іноземної мови, та формує зі студентів впевнених, самостійних осіб, котрі здатні автономно виконувати складні завдання. Отже, застосування технології скаффолдингу (методики підтримуючої дії) сприяє ефективному вивченню іноземної мови здобувачами вищої освіти. Перспективи подальших розвідок напрямку вбачаємо у впровадженні, систематизації, та поглибленому дослідженні застосування технології скаффолдингу у вивченні іноземної мови студентами у закладах вищої освіти України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Герцовська Н.О., Фозекош К.В. Скаффолдинг як комунікативна стратегія взаємодії в ході самостійної роботи студентів у процесі вивчення англійської мови. Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів. зб. тез доповідей за матеріалами VI Всеукраїнської наук.-практ. конференції, м. Мукачєво, 13–14 травня 2021 року. С. 44–46.
2. Лисицька О. П. Скаффолдинг у викладанні англійської мови та інтернет для викладачів. Іноземні мови у вищій освіті. лінгвістичні, психологопедагогічні та методичні перспективи. Матеріали IV Всеукр. Наук.-практ. Інтернет-конф. з між нар. Харків, 20 лют. 2019 р. Харків. С. 67–71.
3. Маркова О. В., Шматок Т. Г. Створення ситуації успіху при вивченні іноземної мови студентами-юристами як запорака гуманізації педагогічного процесу. Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти. зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 5 березня 2015 р. //М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана». Київ. КНЕУ, 2015. С. 478–487.
4. Нежива О. М. Використання соціальних мереж в освітньому середовищі (на прикладі вивчення іноземної мови). *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки"* (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). № 3. 2023: С. 50–57.
5. Нежива О. М. Можливості використання технології скаффолдингу у мовній підготовці студентів. Матеріали V міжнародна науково-практична конференція «Сучасні методики навчання іноземних мов і перекладу в Україні та за її межами 23-24 листопада 2023 року, Переяслав, Україна: збірник тез. 2023.

6. Hammond, J. (Ed). *Scaffolding: Teaching and learning in language and literacy education*. Newtown, Australia: Primary English teaching Association. 2001.

7. Lombardi, P. *Instructional Methods, Strategies, and Technologies to Meet The Needs of All Learners*. Ch.11 What is scaffolding? 2019. Retrieved from URL: <https://granite.pressbooks.pub/teachingdiverselearners/>

8. Nezhyva O. Ted Talks as a Digital Material in Foreign Language. *To be or not to be a great educator*, 2022. Proceedings of ATEE Annual Conference. Riga, University of Latvia Press. pp. 481–489. DOI: 10.22364/atee.2022.24

9. Wood D., Bruner J., Ross G. (1976). The role of tutoring in problemsolving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. Vol. 17. 2023. P.89–100.

REFERENCES

1. Hertsovs'ka, N.O., Fozekosh, K.V. (2021). Skaffoldynh yak komunikatyvna stratehiya vzayemodiyi v khodi samostiyanoi roboty studentiv u protsesi vyvchennya anhliys'koyi movy.[Scaffolding as a communicative strategy of interaction during students' independent work in the process of learning English]. *Suchasni tendentsiyi rozvytku nauky y osvity v umovakh pohlyblennya yevrointehratsiynyykh protsesiv. zb. tez dopovidey za materialamy VI Vseukrayins'koyi nauk.-prakt. konferentsiyi, m. Mukachevo, 13–14 travnya 2021 roku. S. 44–46. [in Ukrainian]*

2. Lysyts'ka, O. P. (2019). Skaffoldynh u vykladanni anhliys'koyi movy ta internet dlya vykladachiv. [Scaffolding in English language teaching and the Internet for teachers]. *Inozemni movy u vyshchii osviti. lnhvistychni, psyholohopedahohichni ta metodychni perspektyvy . materialy IV Vseukr. Nauk.-prakt. Internet-konf. z mizh nar. Kharkiv, 20 lyut. 2019 r. Kharkiv. S. 67-71. [in Ukrainian]*

3. Markova, O. V., Shmatok T.H. (2015). Stvorennya sytuatsiyi uspihku pry vyvchenni inozemnoyi movy studentamy-yurystamy yak zaporuka humanizatsiyi pedahohichnoho protsesu [Creating a situation of success in learning a foreign language by law students as a guarantee of humanizing the pedagogical process]. *Linhvokul'turnyy dyskurs u paradyhmi profesiynoyi osvity. zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv, 5 bereznya 2015 r. //M-vo osvity i nauky Ukrayini, DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t imeni Vadyma Het'mana». Kyiv . KNEU. S. 478–487. [in Ukrainian]*

4. Nezhyva, O. M. (2023). Vykorystannya sotsial'nykh merezh v osviti'omu seredovyschii (na prykladi vyvchennya inozemnoyi movy). [The use of social networks in an educational environment (on the example of learning a foreign language)]. *Naukovi zapysky. Seriya "Psyholoho-pedahohichni nauky"* (Nizhyns'kyy derzhavnyy universytet imeni Mykoly Hoholya). № 3. S. 50–57. [in Ukrainian]

5. Nezhyva, O. M. (2023). Mozhyvosti vykorystannya tekhnolohiyi skaffoldynhu u movniy pidhotovtsi studentiv. [Possibilities of using scaffolding technology in language training of students]. *Materialy V mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiya «Suchasni metodyky navchannya inozemnykh mov i perekladu v Ukraini ta za yiyi mezhamy 23-24 lystopada 2023 roku, Pereyaslav, Ukrainy: zbirnyk tez. [in Ukrainian]*

6. Hammond, J. (Ed). (2001). *Scaffolding: Teaching and learning in language and literacy education*. Newtown, Australia: Primary English teaching Association. [in English]

7. Lombardi, P. (2019). *Instructional Methods, Strategies, and Technologies to Meet The Needs of All Learners*. Ch.11 What is scaffolding? 2019. Retrieved from URL: <https://granite.pressbooks.pub/teachingdiverselearners/> [in English]

8. Nezhyva, O. (2022). Ted Talks as a Digital Material in Foreign Language. *To be or not to be a great educator*, 2022. Proceedings of ATEE Annual Conference. Riga, University of Latvia Press. pp. 481–489. DOI: 10.22364/atee.2022.24 [in English]

9. Wood, D., Bruner, J., Ross, G. (1976). The role of tutoring in problemsolving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. Vol.17. 2023. P.89–100. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

НЕЖИВА Ольга Миколаївна – доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Національного університету харчових технологій.

Наукові інтереси: сучасні педагогічні технології викладання іноземної мови та новітні методи педагогічної взаємодії, інтерактивне навчання

КРАШЕНІННІКОВА Тетяна Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет".

Наукові інтереси: історія української мови, методика викладання у вищій школі, лінгвістична експертиза тексту

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

NEZHUYVA Olga Mykolaivna – Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages for Professional Purposes National University of Food Technologies.

Scientific interests: modern pedagogical technologies of foreign language teaching and the latest methods of pedagogical interaction, interactive learning

KRASHENINNIKOVA Tatiana Valerievna – PhD in Philology, Associate Professor, Head of the Department of Intercultural Communication and social and humanitarian disciplines HEPI "Dnipro Humanitarian University".

Scientific interests: History of the Ukrainian language, methods of teaching in higher education, linguistic text examination.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2024 р.

УДК 37.035.6

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-214-217

ПЕРЕВОЗНИЮК Вікторія Вадимівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри лінгводидактики та журналістики
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9225-3459>
e-mail: viktoriaperevozniuk@gmail.com

**ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ В. СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ
ЛОКАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ («PLACE-BASED EDUCATION»)**

Педагогічна концепція видатного українського теоретика і практика шкільної освіти В. Сухомлинського з роками не втрачає своєї актуальності, а навпаки – новаторські за своєю суттю ідеї директора невеличкої сільської школи набувають нових інтерпретацій в контексті реформування української освітньої галузі на основі імплементації передового зарубіжного досвіду. Метою статті є порівняння педагогічних ідей В. Сухомлинського, зокрема, значення природи і суспільно корисної праці на благо громади, з педагогічним підходом локально орієнтованої освіти («Place-based Education»), який виник у США на межі тисячоліть. Сутність цього педагогічного підходу багато в чому перетинається з ідеями В. Сухомлинського. Засновники напряму локально орієнтованої освіти також пропонують переносити навчання за межі класних кімнат, тобто проводити уроки на природі, і залучати школярів до роботи над проектами, актуальними для місцевої громади. Мета статті зумовила вибір методологічного комплексу – окрім загальнотеоретичних методів використано метод компаративного аналізу для зіставлення основних положень вчення В. Сухомлинського і локально орієнтованої освіти. У статті проводиться думка про те, що причини перегукувань між двома педагогічними концепціями криються в тому, що і В. Сухомлинський, і фундатори локально орієнтованої освіти (Д. Грюневальд, Г. Сміт, Д. Собель та інші) усвідомлювали необхідність принципових змін змісту і форми шкільної освіти на тлі таких викликів, як глобалізація, що нівелює національну специфіку, та екологічна і духовна кризи, зумовлені наступом суспільства споживання. У статті зазначено, що український вчений майже на півстоліття випередив зарубіжних дослідників, запропонувавши обґрунтовану і гармонійну систему навчання і виховання, що сприяє формуванню свідомого громадянина.

Ключові слова: педагогічні ідеї В. Сухомлинського, уроки серед природи, суспільно-корисна праця, локально орієнтована освіта, громадянське виховання.

PEREVOZNIUK Viktoriia Vadymivna –

PhD in Pedagogy, Associated Professor,
Associate Professor of the Department of Linguodidactics and Journalism
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9225-3459>
e-mail: viktoriaperevozniuk@gmail.com

**PEDAGOGICAL IDEAS OF V. SUKHOMLYNSKY IN THE CONTEXT
OF PLACE-BASED EDUCATION**

The pedagogical concept of the outstanding Ukrainian theoretician and school education practice of V. Sukhomlynskyi does not lose its relevance over the years; on the contrary, the innovative ideas of the director of a small rural school acquire new interpretations in the context of reforming the Ukrainian educational sector based on the implementation of advanced foreign experience. The purpose of the article is to compare the pedagogical ideas of V. Sukhomlynskyi, in particular, the importance of nature and socially useful work for the benefit of the community, with the pedagogical approach of Place-based Education, which arose in the United States at the turn of the millennium. The essence of this pedagogical approach overlaps in many ways with the ideas of V. Sukhomlynskyi. The founders of the direction of Place-based Education also propose to transfer learning outside the classrooms, that is, to conduct lessons in nature, and to involve schoolchildren in working on projects relevant to the local community. The purpose of the article determined the choice of a methodological complex – in addition to general theoretical methods, the method of comparative

analysis was used to compare the main provisions of V. Sukhomlynskyi's teaching and Place-based Education. The article suggests that the reasons for the overlap between the two pedagogical concepts lie in the fact that both V. Sukhomlynskyi and the founders of Place-based Education (D. Gruenewald, G. Smith, D. Sobel and others) were aware of the need for fundamental changes in the content and forms of school education against the background of such challenges as globalization, which erases national specificity, and environmental and spiritual crises caused by the advance of the consumer society. The article states that the Ukrainian scientist was almost half a century ahead of foreign researchers by proposing a well-founded and harmonious system of education and upbringing, which contributes to the formation of a conscious citizen.

Key words: pedagogical ideas of V. Sukhomlynskyi, lessons in nature, socially useful work, Place-based education, civic education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Педагогічна концепція видатного українського теоретика і практика шкільної освіти В. Сухомлинського з роками не втрачає своєї актуальності, а навпаки – новаторські за своєю суттю ідеї директора невеличкої сільської школи набувають нових інтерпретацій в контексті реформування української освітньої галузі на основі імплементації передового зарубіжного досвіду. Важливим завданням сучасної науки про освіту є порівняння педагогічних ідей В. Сухомлинського, зокрема, значення природи і суспільно корисної праці на благо громади, з педагогічним підходом локально орієнтованої освіти («Place-based Education»), який виник у США на межі тисячоліть. Сутність цього педагогічного підходу багато в чому перетинається з ідеями В. Сухомлинського. Засновники напряму локально орієнтованої освіти також пропонують переносити навчання за межі класних кімнат, тобто проводити уроки на природі, і залучати школярів до роботи над проєктами, актуальними для місцевої громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна сухомлиністика осмислює спадок видатного педагога в різних аспектах: у парадигмі гуманістичної педагогіки [2], з точки зору реалізації ідей В. Сухомлинського у сучасній шкільній освіті, зокрема у НУШ [5; 7]. Важливими в межах цього дослідження є розвідки, присвячені ідеям В. Сухомлинського про вплив природи [1; 4] і праці [3; 6; 8] на виховання дитини. Окремо варто зазначити порівняльну студію Х. Косило [6], у якій зіставляються ідеї трудового виховання у педагогічній спадщині Г. Врецьони та В. Сухомлинського. Теоретичною основою дослідження також стали праці теоретиків педагогічного підходу локально орієнтованої освіти («Place-based Education»), а саме Д. Грюневальда (Gruenewald) [12], Г. Менніона і К. Еді (Mannion & Adey) [13], Г. Сміта (Smith) і Д. Собеля (Sobel) [14; 15], Б. Вотчоу і М. Брауна (Wattchow & Brown) [16].

Мета статті. Метою дослідження є порівняння педагогічних ідей В. Сухомлинського, зокрема, значення природи і суспільно корисної праці на благо громади, з педагогічним підходом локально орієнтованої освіти («Place-based Education»), який виник у США на межі тисячоліть.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підхід локально орієнтованої освіти («Place-based Education») продуктивно реалізується у світовій педагогіці (США, Великій Британії, Канаді, Австралії, скандинавських країнах тощо) з початку нового тисячоліття. Фундаторами педагогічного підходу локально орієнтованої освіти є Д. Грюневальд, Г. Сміт і Д. Собель. Саме ці вчені обґрунтували концептуальні засади освіти, що

формує відповідальність за місце, у якому ти живеш, довели її ефективність і корисність [12; 14; 15].

Локально орієнтована освіта заснована на свідомій взаємодії між землею, людьми та більш широкими екосистемами. Цей педагогічний підхід передбачає налагодження співпраці між школою і територіальною громадою, залучення учнів до вирішення актуальних для їхнього краю проблем, плекання локальної ідентичності, виховання любові до рідного краю, його культури і традицій. Локально орієнтоване навчання має міжпредметний характер і базується на широкому використанні проєктного методу: учні обирають кейси, важливі для своєї громади, і організують відповідну діяльність: зв'язок шкіл і громад є засадничим принципом цього освітнього напряму [15]. Зазвичай навчання проходить не в шкільних стінах, а на території громади – у системі локально орієнтованого навчання практикується «outdoor education» [16], що дослівно перекладається як «освіта за дверима».

Аналіз засадничих принципів локально орієнтованої освіти виявив численні перетини педагогічного підходу із педагогічними ідеями нашого земляка В. Сухомлинського. Варто зазначити, що український педагог на декілька десятиліть раніше за зарубіжних колег (ще у 50-х роках ХХ століття) сформулював свою педагогічну концепцію, у якій формування громадянина нерозривно пов'язане з продуктивною взаємодією з природою, громадою і суспільно-корисною працею.

1951 р. у селищі Павлиш, яке знаходиться на межі Полтавщини і Кропивниччини, В. Сухомлинський відкрив «Школу радості», у якій уроки проходили проста неба. Як він писав, «наша школа буде під блакитним небом, на зеленій травичці, під гіллястою грушею, на винограднику, на зеленому лузі» [9, с. 30]; «У нас стало правилом: жодної хвилини в осінні, весняні і літні дні діти не повинні бути в приміщенні. У перші 3–4 тижні «Школи радості» діти проходили щодня 2–3 кілометри; на другий місяць – 4–5; на третій – 6. І все це серед полів і лук, у дібровах і в лісі» [9, с. 49].

У цій унікальній школі було дві важливіх місії: у дітей водночас розвивалися й раціональна, й емоційна складові особистості. Учні навчалися аналізувати природні явища, шукати причини і наслідки, проводити аналогії: «Двічі на тиждень ми йшли в природу – вчитися думати. Не просто спостерігати, а вчитися думати» [9, с. 129]. У статті «Слово до учнів» В. Сухомлинський називає таке навчання школою мислення: «маленька людина, доторкаючись до природи не байдужим спостерігачем, а трудивником, відкриває численні

«чому?» і дає на них відповіді знов-таки споглядаючи, спостерігаючи і працюючи. Чому квітка соняшника повертається до сонця? Чому павук перед дощем залазить у гніздо, а перед хорошою погодою снує павутину? Чому в ката світяться очі? Чому перед висіванням насіння гріють на сонці? У момент напруженого роздуму над кожним з цих питань ваша думка, безліч разів переключається з одного об'єкта на інший, кажучи по-дорослому, предмет досліджується з усіх боків. При цьому ви учитесь думати, спостерігаючи і спостерігати думаючи – ось смисл тієї школи мислення» [10, с. 612].

Сучасні освітологи, зокрема, І. Баранюк, підкреслюють, що природа має значний вплив на розумовий розвиток дитини. Вчена наголошує, що «природа – це середовище, в якому живе дитина, і тому процес пізнання нею світу має відбуватися з пізнання середовища», шкодуючи, що у практиці сучасної школи ця думка часто ігнорується [1, с. 47]. Варто зазначити, що важливість формування екологічного світогляду школярів та природознавчих компетентностей були враховані у концепції НУШ. Як слушно зауважують Л. Колток і Л. Стахів, «на сучасному етапі становлення Нової української школи природознавча освіта є на часі» [5, с. 44].

Паралельно з пізнанням природи у школі В. Сухомлинського учні навчалися надихатися красою рідної природи, невипадково Л. Колток та А. Мельникович, досліджуючи уроки серед природи В. Сухомлинського, кваліфікують їх як «уроки милування» [4].

В. Сухомлинський усвідомлював великий потенціал своєї методики навчання на природі для виховання світогляду, ціннісних орієнтацій і громадянської позиції: «Пізнання природи, оволодіння знаннями про неї заховає в собі, по-моєму, ще не використані можливості для того, щоб знання формували позиції людини – соціально-політичні, моральні, естетичні, а ці позиції, по суті, і є світоглядом у дії» [11, с. 551].

Таке саме значення для формування особистості дитини, як вплив природи, у педагогічній концепції В. Сухомлинського має суспільно корисна праця. М. Пшеничний підкреслює, що «ую свою педагогічну діяльність науковець присвятив створенню такої системи трудової підготовки старшокласників, у якій праця була важливою складовою у створенні інтелектуального й морального обличчя учня та однією з умов громадянського виховання» [8, с. 32].

У Павлівській школі були створені усі умови для трудового навчання, при цьому воно, як правило, організовувалося за межами класів: у оранжереї, на кролефермі, пасіці, у фруктовому саду, винограднику, голуб'ятні тощо [9, с. 19]. О. Кітова і В. Стешенко зазначають, що в умовах сільської місцевості виробнича діяльність мала сільськогосподарську спрямованість, «основними напрямками продуктивної праці учнів були: самообслуговування; праця на навчально-дослідній ділянці; праця у шкільному саду, теплиці, винограднику, пасіці; праця у відділенні молочнотоварної колгоспної ферми, розташованої

недалеко від школи; праця пов'язана з ремонтом та будівництвом школи; електротехнічні роботи; обслуговування сільськогосподарської техніки; праця старшокласників на тракторі під час літньої практики; праця на токарних, свердильних та фрезерних верстатах у майстернях» [3, с. 76].

В. Сухомлинський був переконаний, що творчість є поєднанням зусиль розуму і рук: «єдність розумового виховання, з одного боку, і виховання фізичного, трудового, морального, естетичного, емоційного – з другого, що створюється завдяки постійному спілкуванню дитини з природою, яке з її віком дедалі розширюється, відкриває винятково сприятливі можливості для впливу виховання, у вузькому розумінні цього поняття, на навчання, набування знань» [11, с. 537].

Схожі підходи до значення природи і праці у процесі навчання і виховання репрезентує локально орієнтована освіта. Г. Сміт і Д. Собель наголошують, що цей педагогічний підхід усуває дві критичні прогалини в досвіді багатьох дітей, які зараз існують у США: контакт із світом природи та контакт із громадою. Локально орієнтована освіта дозволяє перенести увагу учнівської молоді за межі класної кімнати на світ і залучити їх до процесу пошуку рішень соціальних та екологічних проблем, з якими вони зіткнулися, ставши дорослими [14].

Однак, між концепцією В. Сухомлинського і підходом локально орієнтованої освіти існують певні відмінності – передусім, у співвідношенні раціонального і емоційного розвитку. Порівняльний аналіз педагогічних підходів в цьому аспекті подано у табл. 1.

Таблиця 1.
Розуміння ролі природи і праці у процесі навчання

Феномени	Педагогічна концепція В. Сухомлинського	Локально орієнтована освіта
Природа	Раціональне сприйняття (мислення) Емоційне сприйняття (милування)	Раціональне сприйняття (мислення)
Праця	Розумовий розвиток Моральний розвиток Емоційний розвиток	Розумовий розвиток Моральний розвиток

Як показав аналіз, у концепції В. Сухомлинського додається емоційна компонента – природа і праця впливають на сферу почуттів. У цьому проявляється український кордоцентризм, особлива сердечність, чутливість, схильність до емоційного сприйняття.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Концептуальні перетини педагогіки В. Сухомлинського і локально орієнтованої освіти, що виникла на півстоліття пізніше на іншому континенті, пояснюються тим, що український педагог геніально передбачив ті виклики, з якими найближчим часом стикнеться людство. Утвердження суспільства споживання, глобалізаційні процеси, екологічна криза, технізація і дегуманізація, деградація традиційних суспільних

інститутів – усе це вимагало адекватної реакції системи освіти. Природа і спільна праця на користь громади виявилися рятівним колом, яке здатне відірвати дитину від гаджетів, створити колектив однодумців, зацікавити актуальними проблемами, змусити замислитися над екзистенційними питаннями.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у порівняльному аналізі концептуальних засад НУШ в аспекті врахування принципів локально орієнтованої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Баранюк І. Василь Сухомлинський про вплив природи на розумове виховання дитини. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2011. Вип. 101. С. 44–51.
2. Завгородня Т.К. Педагогіка В. О. Сухомлинського. Монографія. Івано-Франківськ: «НАІР». 2019. 209 с.
3. Кітова О.А., Стешенко В.В. Продуктивна праця учнів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського та її застосування в сучасних умовах. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб наук. праць /За заг. ред. проф. В.І.Сипченка. Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2007. С. 74–80.
4. Колток Л., Мельникович А. М. Уроки серед природи у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2018. Т. 18. № 18. С. 137–143.
5. Колток Л., Стахів Л. Уроки серед природи в рамках нової української школи. *Педагогічні науки*: зб. наук. праць. 2019. С. 42–47.
6. Косило Х. Ідеї трудового виховання у педагогічній спадщині Г.Врецьони та В. Сухомлинського. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2013. Вип. 27. С. 86–89.
7. Кузь В. Г., Поліщук О. Василь Сухомлинський – реалізація ідей у сучасній освіті. Умань: ФОП Жовтий, 2017. 75 с.
8. Пшеничний М. В. Підготовка старшокласників до праці як умова громадського виховання у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб наук. праць / За заг. ред. проф. В.І.Сипченка. Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2007. С. 31–34.
9. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 5–279.
10. Сухомлинський В.О. Слово до учнів. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 5. К.: Радянська школа, 1977. С. 609–613.
11. Сухомлинський В.О. Школа і природа. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 5. К.: Радянська школа, 1977. С. 536–551.
12. Gruenewald D. The best of both worlds: A critical pedagogy of place. *Educational Researcher*. 2003. Vol. 32(3). P. 3–12.
13. Mannion G., Adey C. Place-Based Education Is an Intergenerational Practice. *Children, Youth and Environments*. 2011. Vol. 21. Iss. 1. P. 35–58.
14. Smith G., Sobel D. Place- and community-based education in schools. New York: Routledge, 2010.
15. Sobel D. Place-based education: Connecting classrooms & communities. Great Barrington, Mass.: Orion Society, 2004.
16. Wattchow B., Brown M. A pedagogy of place: Outdoor education for a changing world. Clayton, Australia: Monash University, 2011.

REFERENCES

1. Baraniuk, I. (2011). Vasyl Sukhomlynskyi pro vplyv pryrody na rozumove vykhovannia dytyny [Vasyl Sukhomlynskyi on the influence of nature on the mental education of a child]. *Naukovi zapysky*. Serii: Pedahohichni nauky. (101). S. 44–51. [in Ukrainian]
2. Zavorodnia, T. K. (2019). Pedahohika V. O. Sukhomlynskoho. Monohrafiia [Pedagogy of V. O. Sukhomlynskyi. Monograph]. Ivano-Frankivsk: «NAIR». 209 s. [in Ukrainian]

3. Kitova, O. A., Steshenko, V. V. (2007). Produktivna pratsia uchniv u pedahohichnii spadshchyni V.O. Sukhomlynskoho ta yii zastosuvannia v suchasnykh umovakh [Productive work of students in the pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynskyi and its application in modern conditions]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu: zb nauk. prats / Za zah. red. prof. V.I.Sypchenka*. Sloviansk: Vydavnychy tsestr SDPU. S. 74–80. [in Ukrainian]

4. Koltok, L., Melnykovich, A. M. (2018). Uroky sered pryrody u pedahohichnii spadshchyni V.O. Sukhomlynskoho [Lessons in the open nature in v. O. Sukhomlynskyi's pedagogic heritage]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. (18). S. 137–143. [in Ukrainian]

5. Koltok, L., Stakhiv, L. (2019). Uroky sered pryrody v ramkakh novoi ukrainskoi shkoly [Lessons of the vision of middle nature at the pedagogic schedule V. O. Sukhomlynskyi]. *Pedahohichni nauky: zb. nauk. prats*. S. 42–47. [in Ukrainian]

6. Kosylo, Kh. (2013). Idei trudovoho vykhovannia u pedahohicheii spadshchyni H. Vretsony ta V. Sukhomlynskoho [Ideas of labor education in the pedagogical heritage of H. Vretsona and V. Sukhomlynskyi]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii «Pedahohika, sotsialna robota». (27). S. 86–89. [in Ukrainian]

7. Kuz, V. H., Polishchuk, O. (2017). Vasyl Sukhomlynskyi – realizatsiia idei u suchasni osviti [Vasyl Sukhomlynskyi – implementation of ideas in modern education.]. Uman: FOP Zhovtyi. 75 s. [in Ukrainian]

8. Pshenychnyi, M. V. (2007). Pidhotovka starshoklasnykiv do pratsi yak umova hromadskoho vykhovannia u pedahohichnii spadshchyni V. Sukhomlynskoho [Preparation of school students for work as a condition of public education in the pedagogical heritage of V. Sukhomlynskyi]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu: zb nauk. prats / Za zah. red. prof. V.I.Sypchenka*. Sloviansk: Vydavnychy tsestr SDPU. S. 31–34. [in Ukrainian]

9. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Sertse viddaiu ditiam [My Heart I Give to Children]. *Vybrani tvory v 5 t. K.: Radianska shkola*. T. 3. S. 5–279. [in Ukrainian]

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Slovo do uchniv [A word to the students]. *Vybrani tvory: v 5-ty t. T. 5. K.: Radianska shkola*. S. 609–613. [in Ukrainian]

11. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Shkola i pryroda [School and nature]. *Vybrani tvory: v 5-ty t. T. 5. K.: Radianska shkola*. S. 536–551. [in Ukrainian]

12. Gruenewald, D. (2003). The best of both worlds: A critical pedagogy of place. *Educational Researcher*. 32(3). P. 3–12. [in English]

13. Mannion, G., Adey, C. (2011). Place-Based Education Is an Intergenerational Practice. *Children, Youth and Environments*. 21. 1. P. 35–58. [in English]

14. Smith, G., Sobel, D. (2010). Place- and community-based education in schools. New York: Routledge. [in English]

15. Sobel, D. (2004). Place-based education: Connecting classrooms & communities. Great Barrington, Mass.: Orion Society. [in English]

16. Wattchow, B., Brown, M. (2011). A pedagogy of place: Outdoor education for a changing world. Clayton, Australia: Monash University. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЕРЕВОЗНИК Вікторія Вадимівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри лінгводидактики та журналістики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: локально орієнтована освіта, літературне краєзнавство.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PEREVOZNIUK Viktoriia Vadymivna – PhD in Pedagogy, Associated Professor, Associate Professor of the Department of Linguodidactics and Journalism Kremenchuk Mykhailo Ostrogradskyi National University.

Scientific interests: Place-based education, literary regional studies.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2024 р.

УДК 796.012.6:613.9

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-218-222

РАДІОНОВА Олена Леонідівна –

викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1943-6181>

e-mail: Elena_radionova@ukr.net

ЛОГВІНОВА Ярослава Олексіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7582-9495>

e-mail: yarochka_16@mail.ru

РУХОВА АКТИВНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ

Однією з найважливіших соціальних проблем сучасності є погіршення здоров'я населення. Останніми роками збільшується кількість хворих з функціональними порушеннями діяльності серцево-судинної, дихальної систем, опорно-рухового апарату, органів зору, відхиленнями в нервово-психічній сфері та інших захворювань. У розв'язанні цієї проблеми одна з провідних ролей належить фізичній культурі і чітко відслідковується залежність рівня здоров'я людини від її рухової активності. Оптимальна рухова активність є могутнім оздоровчим чинником, що підвищує функціональні можливості фізіологічних систем організму.

Узгодженість усіх систем організму формувалася в процесі еволюції на тлі активної рухової діяльності, саме тому вижили тільки ті популяції, у яких виявилась генетична стійкість до фізичних навантажень. Саме тому людина значно краще адаптується до значних фізичних навантажень, ніж до умов обмеженої рухливості. Людина має здатність повноцінно розвиватися і підтримувати життєдіяльність на належному рівні тільки за наявності достатнього систематичного м'язового навантаження. Рухова активність є визначальним чинником та необхідною умовою здоров'язбереження.

У статті узагальнені основні фактори впливу рухової активності на здоров'язбереження, розкрито механізм покращення життєздатності організму засобами рухової активності. Наведена характеристика умов, які необхідні для оптимізації рухової активності. Проведено аналіз даних сучасної наукової літератури з проблеми впливу рухової активності на стан здоров'я та його зміцнення. Виявлено, що достатньо велика кількість людей має хронічний дефіцит рухової активності. Результатом цього виступає низький рівень мотивації до ведення здорового способу життя. Встановлено важливість підвищення мотивації щодо здоров'язберезувальної поведінки, адже доведено, що рухова активність є невід'ємним компонентом здоров'язбереження цілому. Стаття містить аналіз та узагальнення поняття «рухова активність». Розглянуто методику Фремінгемського дослідження рухової активності, відповідно якої зазначено розподіл рухової активності на рівні. Запропоновано до розгляду класифікацію рухової активності в залежності від мети та наведені висновки.

Ключові слова: здоров'язбереження, рухова активність, здоровий спосіб життя.

RADIONOVA Olena Leonidivna –

teacher of the Department of Theory and methodology
of Physical Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainan State Unsversity

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1943-6181>

e-mail: Elena_radionova@ukr.net

LOGVINOVA Yaroslava Oleksiivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Physical Education and
Recreational Health Work

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainan State Unsversity

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7582-9495>

e-mail: yarochka_16@mail.ru

MOVEMENT ACTIVITY AS AN IMPORTANT CONDITION FOR HEALTH PRESERVATION

One of the most important social problems of our time is the deterioration of the population's health. In recent years, the number of patients with functional disorders of the cardiovascular, respiratory systems, musculoskeletal system, organs of vision, abnormalities in the neuropsychological sphere, and other diseases has been increasing. In solving this problem, one of the leading roles belongs to physical culture, and the dependence of a person's health level on his motor activity is clearly observed. Optimal motor activity is a powerful health factor that increases the functional capabilities of the body's physiological systems.

The coherence of all body systems was formed in the process of evolution against the background of active motor activity, and therefore only those populations survived, in which the genetic resistance to physical exertion turned out to be higher. That is why a person adapts much better to heavy physical exertion than to conditions of limited mobility. A person has the ability to fully develop and maintain vital activity at the proper level only in the presence of sufficient systematic muscle load. Physical activity is a determining factor and a necessary condition for health preservation. The article summarizes the main factors of the influence of motor

activity on health preservation, the mechanism of increasing the vitality of the body by means of motor activity is revealed. The characteristics of the conditions necessary for the optimization of root activity are given. An analysis of the data of modern scientific literature on the problem of the influence of motor activity on health and its strengthening was carried out. It was found that a sufficiently large number of people have a chronic lack of motor activity. The result of this is a low level of motivation for a healthy lifestyle. The importance of increasing motivation for health-preserving behavior has been established, because it has been proven that motor activity is an integral component of health-preserving as a whole. The article contains an analysis and generalization of the concept of "motor activity". The methodology of the Framingham study of motor activity was considered, according to which the distribution of motor activity at the level was determined. The classification of motor activity depending on the purpose is proposed for consideration and the conclusions are given.

Key words: health care, motor activity, healthy lifestyle.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Рухова активність як одна із головних умов формування здорового способу життя набуває найважливішого значення у процесі здоров'язбереження. Рухова активність є важливим чинником збереження високої працездатності людини. Вона здійснює вплив на біологічну природу людини: формує здатність до самокерування, зміцнює здоров'я, стимулює розвиток фізичних якостей, удосконалює психічну діяльність [5, с. 248].

Рухова активність є одним із основних показників, який визначає рівень фізичного здоров'я людини. Обмежена рухова активність у теперішній час є однією з головних причин важких хронічних захворювань внутрішніх органів, порушення обміну речовин, погіршення психічного стану людини. У науковій літературі також наголошується, що недостатня рухова активність негативно впливає на перебіг складних біохімічних і фізіологічних процесів в організмі людини. При цьому різко знижується функція центральної нервової системи, швидше настає втома. Певні зрушення відбуваються в серцево-судинній системі. Знижується діяльність гормонів. Так, значно зменшується вміст адреналіну в крові – гормону, який відіграє важливу роль у регуляції роботи серця. У серцевому м'язі відзначають зменшення норадреналіну, що різко знижує його працездатність. Відбувається погіршення загального обміну речовин. В осіб, які мають шкідливі звички, цей стан виражений ще більше. Особливо гостро постає питання щодо здоров'я підростаючого покоління. Адже рівень здоров'я молоді відіграє важливу роль у формуванні трудового й інтелектуального потенціалу України. Статистичні дані Міністерства охорони здоров'я останніх років свідчать про те, що 90 % дітей шкільного віку мають відхилення в стані здоров'я, понад 50 % із них – незадовільну фізичну підготовленість. Негативні тенденції зниження рівня здоров'я підростаючого покоління потребують пошуку нових, ефективних напрямів його зміцнення.

Враховуючи наведене, питання оптимізації рухової активності як важливої умови здоров'язбереження є гострою проблемою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні одним із факторів кризового стану здоров'я громадян України є обмежена рухова активність. Лише 13% українців мають необхідний фізіологічно обумовлений рівень рухової активності, тоді як в країнах Європейського союзу (ЄС) – 40–60%, а в Японії – 70–80%. Відповідно до

рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), 60 хвилин щоденної фізичної активності від помірної до високої знижує ризик розвитку захворювань, зокрема ішемічної хвороби серця, інсультів, діабету II типу, раку товстої кишки і молочної залози у жінок, сприяє нормалізації кров'яного тиску, підвищує рівень ліпопротеїнів, холестерину, сприяє регулюванню глюкози в крові.

Рухова активність – невід'ємний компонент життєдіяльності людини, що виявляється у виконанні певної кількості рухових дій. Вона визначається соціально-економічними й культурними чинниками, залежить від віку та виду занять, індивідуальних, психологічних, фізичних і функціональних особливостей, кількості вільного часу й характеру його виконання, наявності спортивних споруд і місць відпочинку, а також від клімату географічних умов, що сприяють активному відпочинку [6, с. 248].

На сьогодні наука накопичила достатньо велику кількість експериментальних даних та спостережень, які свідчать про тісний взаємозв'язок стану здоров'я людини зі способом її життя. Вивчення літературних джерел, аналіз та узагальнення педагогічного досвіду дають підстави розглядати рухову активність не тільки як суто механічні дії, які сприяють у подоланні організмом сили тяжіння. М'язи та в цілому руховий апарат у процесі рухової активності являється джерелом інформації та енергії, яку сприймає кожен орган, кожна клітина організму. Оскільки м'язова вага складає приблизно 2/5 ваги всього тіла людини, а разом з вагою кісток, зв'язок і сухожилля ця величина складає більш ніж 50%, важливість цієї інформації для нормальної життєдіяльності організму, а також підвищення організації функцій організму переоцінити досить важко.

Завдяки ряду проведених наукових досліджень з даної проблеми встановлено, що без необхідного обсягу рухової активності людина не може успішно пройти всі фази формування, не має змоги реалізувати у своєму житті все, що закладено в неї природою та як результат не може бути здоровою [8, с. 238].

Питання здоров'язбереження засобами рухової активності стало предметом досліджень М. Антропової, І. Брехмана, Д. Вороніна, М. Гончаренка, П. Гусака, Л. Жуковської, Н. Завидівської, В. Казначєєва, Л. Кожевнікової, В. Колбанова, М. Носко, В. Пєгова, В. Петленко та ін. Але зазначимо, що проблематика здоров'язбереження у більшості випадків розв'язується переважно через використання медико-гігієнічних заходів, тоді як зв'язок між збереженням здоров'я та дотриманням оптимальної рухової активності залишається

недостатньо вивченим та реалізованим. Також дискусійною проблемою залишається визначення норми обсягу фізичних навантажень та рухових дій, за умови, що на меті розглядаються не вдосконалення показників розвитку фізичних якостей, а саме здоров'язбережувальний вплив.

Мета статті. Розглянути рухову активність, як необхідну умову здоров'язбереження, вивчити зміст рухової активності, проаналізувати та узагальнити вивчення данної проблеми у науково-педагогічній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збереження здоров'я людини розглядається як глобальна проблема сучасності, розв'язання якої є вкрай необхідним для перспективи майбутнього розвитку здорового людства. Аналіз змісту питання здоров'язбереження засобами рухової активності потребує з'ясування основних понять. У сучасній науковій літературі галузі фізичного виховання і спорту існують різні підходи визначення поняття «рухова активність». Загальноприйнятим та сучасним тлумаченням рухової активності є твердження, що рухова активність – це будь-який рух тіла, який людина виконує завдяки роботі скелетних м'язів і супроводжується затратами енергії. Рухова активність людини передбачає виконання окремих рухів, рухових дій та цілісної рухової діяльності [3, с. 112].

Т. Круцевич визначає поняття «рухова активність», як невід'ємну частину способу життя й поведінки людини, яка визначається соціально-економічними та культурними факторами, залежить від організації фізичного виховання, морфофункціональних особливостей організму, типу нервової системи, кількості вільного часу, рівня мотивації до занять фізичними вправами, доступності спортивних споруд і місць відпочинку молоді [7, с. 367].

Сучасна педагогічна наука рухову активність людини розглядає як специфічну, базову стихію, де народжується та розгортає себе людська сутність, де ця сутність рефлексивно себе реалізує [1, с. 182]. Грибан Г.П. у своїх дослідженнях зазначає, що рухова активність людини – досить об'ємне поняття, яке зумовлене великою кількістю різноманітних факторів, а також є основою життєдіяльності людини в навколишньому середовищі [2, с. 593].

Теорія і методика фізичного виховання трактує поняття «рух» як моторну функцію організму людини, що проявлюється в зміні положень тіла або окремих його частин. Рухи розрізняють як вроджені та довільні. Довільні рухи являються функцією свідомості, засвоюються в процесі життєдіяльності та навчання. Отже, рухова активність розглядається як природно-біологічна потреба людини, ступінь задоволення якої багато в чому визначає подальший структурний і функціональний розвиток її організму [8, с. 89].

Для того, щоб більш глибоко вивчити проблему рухової активності людини, вчені пропонують використовувати методику Фремінгемського дослідження рухової активності. Дана методика розподіляє рухову активність на п'ять рівнів:

- базовий – сон, відпочинок у лежачому положенні;

- сидячий – робота за столом, читання, перегляд телебачення, робота за комп'ютером;

- малий – освітні заняття, керування автомобілем або пересування на всіх видах транспорту, особиста гігієна;

- помірний – хобі, робота по господарству, їзда на велосипеді, праця на свіжому повітрі, танці та ін.;

- інтенсивний – заняття спортом, довготривалий біг, плавання, виконання силових вправ, їзда на велосипеді по гірській місцевості.

Аналізуючи та узагальнюючи різні підходи науковців до трактування поняття «рухова активність», найбільш обґрунтованим трактуванням аналізованого поняття «рухова активність» вважаємо тлумачення, автором якого є М. Дутчак. В своїх роботах він зазначав, що рухова активність - це свідоме переміщення тіла у просторі та часі, яке здійснюється завдяки роботі скелетних м'язів, яке потребує додаткових витрат енергії, та обов'язково спрямоване на досягнення визначеної мети [4, с. 351]. Автор запропонував класифікацію рухової активності, відштовхуючись від її мети:

- освітня рухова активність. Передбачає формування «школи рухів» і забезпечення належного фізичного стану дітей та молоді в процесі сімейного виховання й навчання в закладах освіти (дошкільних, загальноосвітніх, професійних і вищих);

- професійна рухова активність, яка зумовлена виконанням обов'язків, передбачених посадовими інструкціями;

- побутова рухова активність, що пов'язана з дотриманням правил особистої гігієни, використанням косметичних засобів, виконанням хатніх робіт, приготуванням і споживанням їжі тощо;

- реабілітаційна рухова активність, яка забезпечує особам із порушенням функцій через захворювання, травми чи вроджені дефекти відновлення здоров'я, фізичного стану, працездатності та пристосування до нових умов життя в суспільстві;

- рухова активність задля переміщення до місця призначення;

- дозвіллева рухова активність, що передбачає певний вид роботи у вільний час (оздоровчий фітнес, масовий спорт, фізична рекреація, туризм).

Розрізняють два види рухової активності людини: звичну та спеціально організовану. Всі види рухів, спрямованих на задоволення природних потреб людини належать до звичної рухової активності. До спеціально організованої рухової активності належать: ігрова діяльність, змагальна діяльність, самостійні заняття фізичною культурою та спортом. Враховуючи, що спеціально організована рухова активність має певну періодичність, виникає потреба розрізняти поняття добової рухової активності й тижневої рухової активності під час характеристики їх параметрів.

Торкаючись впливу рухової активності на здоров'язбереження, хотілось би зазначити, що та рухова активність, яка виконується людиною з чітким відчуттям задоволення від даного виду діяльності, мають значно більший оздоровчий вплив, ніж в тому випадку, коли людині не подобається той чи інший вид рухової активності або вона це виконує примусово. В такому випадку оздоровчий ефект буде мінімальним або відсутнім, і може, навіть, виступити руйнівним фактором. Тобто психологічна настанова на певний вид рухової активності може нести як оздоровчий характер так і руйнівний. Отже, дуже важливим є позитивне налаштування психоемоційного стану, при якому дійсно виникло бажання долучитися до певної рухової активності. Здоров'я людини значною мірою визначається рівнем її рухової активності. Як показали спеціальні дослідження в цій сфері, різні види рухової активності створюють неоднакові умови оздоровчого впливу на організм людини, враховуючи що, це залежить не стільки від об'єму та інтенсивності навантаження, скільки від емоційного настрою, який супроводжує під час рухової активності. Таким чином великий її об'єм не веде до зміцнення здоров'я людини. Відомо, що робота емоційно сприймається людиною не як фактор оздоровлення, а лише як необхідна умова підтримки добробуту. Як правило, неорганізована рухова активність створює слабкий оздоровчий ефект. Цьому відповідає низка причин: нерегулярність, відсутність систематичного контролю за навантаженнями, недотримання оптимальних фізіологічних параметрів тощо.

Для нормального функціонування організму людини необхідний певний обсяг рухової активності. Важко однозначно визначити оптимальний обсяг рухової активності людини з метою досягнення ефекту здоров'язбереження. Надто багато факторів та чинників треба враховувати: статі, віку, рівня фізичної підготовленості, умов праці та побуту, кліматичних умов, способу життя тощо.

Актуальною проблемою сьогодення є визначення раціональних норм рухової активності. Раціональною нормою рухової активності називають такий обсяг, який забезпечує зміцнення здоров'я та сприяє підвищенню працездатності організму. Наукова література нам пропонує декілька способів визначення раціональних обсягів рухової активності для людей різного віку і всі вони об'єднані поширеним використанням таких показників:

1. Тривалість занять фізичними вправами (годин/тиждень).
2. Кількість довільних рухів впродовж дня (кількість кроків).
3. Витрати енергії за одиницю часу фізкультурної активності (ккал/год).

За основу норми рухової активності, як правило, беруть принцип оптимальної кількості довільних рухів, які виконуються впродовж дня, що сприяє здоров'язбереженню та всебічному розвитку людини. Досить точною формою оцінювання обсягу рухової активності можна вважати саме визначення енергетичних витрат. Але треба

зазначити, що енергетична вартість рухової активності є досить індивідуальною і залежить від віку, статі, фізичних та функціональних можливостей організму людини.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Здоров'я в сучасному світі розглядається як інтегральний показник, що формується внаслідок дії складного комплексу взаємопов'язаних і взаємозалежних внутрішніх чинників та зовнішніх впливів. Рухова активність займає одне з провідних місць у здоров'язбережувальній діяльності. Саме рухова активність формує організм, допомагає позбигати захворювань та являється одним з найважливіших компонентів здоров'язбереження.

Обмежена рухова активність – головна причина низки важких порушень опорно-рухового апарату, фізичного розвитку, прояву хронічних захворювань внутрішніх органів, та порушення обміну речовин, погіршення психічного стану. Стан здоров'я людини залежить від багатьох чинників, однак серед тієї частини процесів, які можуть свідомо керуватися самою людиною, її волею та наполегливістю, вирішальне значення належить саме руховій активності. Аналіз літературних джерел показав, що між фізичним навантаженням, достатньою руховою активністю та здоров'ям людини існує тісний, незаперечний взаємозв'язок.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямку більш детального вивчення шляхів впливу рухової активності на формування здоров'язбережувальної компетентності учнів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Белікова Н. О., Сушенко Л. П. Термінологія напрямку підготовки «Здоров'я людини»: навч. посіб. Київ: 2009. 182 с.
2. Грибан Г. П. Життєдіяльність та рухова активність студентів. Житомир: Рута, 2009. 593 с.
3. Дубогай О. Навчання в русі здоров'язберігаючі педагогічні технології в початковій школі. Київ: Шк. Світ, 2005. 112 с.
4. Дутчак М. Рухова активність: термінологія та класифікація // Проблеми активізації рекреаційнооздоровчої діяльності населення: матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Львів, 12–13 трав. 2016 р. Львів, 2016. С. 351–353.
5. Жданова О.М., Тучак А.М., Поляковський І.В. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму: навч. посіб. Луцьк: Вежа, 2000. 245 с.
6. Круцевич Т. Ю., Безверхня Г.В. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення: навч. посіб. Київ: Олімпійська літ-ра, 2010. 248 с.
7. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студентів вузів фіз. вих. і спорту. Київ, 2008. 364 с.
8. Озарук В., Презлята Г., Курилюк С. Сучасні уявлення про рухову активність людини // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2014. Вип. 20. С. 86–94.
9. Суценко Л.П. Історичний аспект становлення поняття "здоровий спосіб життя" людини у давньому світі та середніх віках: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з валеології "Формування, збереження і зміцнення здоров'я підліткового покоління як обов'язковий компонент системи національної освіти", м. Київ, 1997. С. 236–240.

REFERENCES

1. Bielikova, N. O., Sushchenko, L. P. (2009). Terminolohiia napriamu pidgotovky «Zdorovia liudynty»

[Terminology of the field of training "Human Health"]: navch. posib. Kyiv. 182 s. [in Ukrainian]

2. Hryban, H. P. (2009). Zhyttiedialnist ta rukhova aktyvnist studentiv [Life educationist and movement activist of students]. Zhytomyr: Ruta, 593s. [in Ukrainian].

3. Dubohai, O. (2005). Navchannia v pyci zdoroviazberihaiuchi pedahohichni tekhnolohii v pochatkovii shkoli [Education in health-preserving pedagogical technologies in primary school]. Kyiv: Shk. Svit, 112 s. [in Ukrainian]

4. Dutchak, M. (2016). Rukhova aktyvnist: terminolohiia ta klasyfikatsiia // Problemy aktyvizatsii rekreatsiinoozdorovchoi diialnosti naselennia [Problems of intensification of recreational and health activities of the population]: materialy X Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu, m. Lviv. S. 351–353. [in Ukrainian]

5. Zhdanova, O. M., Tuchak, A. M., Poliakovskiy, I. V. (2000). Orhanizatsiia ta metodyka ozdorovchoi fizychnoi kultury i rekreatsiinoho turyzmu [Organization and methodology of physical health and recreational tourism]: navch. posib. Lutsk: Vezha, 245 s. [in Ukrainian]

6. Krutsevych, T. Yu., Bezverkhnia, H. V. (2010). Rekreatsiia u fizychnii kulturi riznykh hrup naselennia [Recreation in physical culture of different population groups]: navch. posib. Kyiv: Olimpiiska lit-ra, 248 s. [in Ukrainian]

7. Krutsevych, T. Yu. (2008). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia [Theory and methodology of physical education]: pidruch. dlia studentiv vuziv fiz. vykh. i sportu. Kyiv, 364 s. [in Ukrainian]

8. Ozaruk, V., Prezliata, H., Kuryliuk, S. (2014). Suchasni uiavlennia pro rukhovu aktyvnist liudyny [Modern ideas about human motor activism] // Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Fizychna kultura. Vyp. 20. S. 86–94. [in Ukrainian]

9. Sushchenko, L. P. (1997). Istorychnyi aspekt stanovlennia poniattia "zdorovyi sposib zhyttia" liudyny u davnomu sviti ta serednikh vikakh [The historical aspect of the formation of the concept of "healthy lifestyle" for a person in the ancient world and the middle ages]: materialy Mizhnarodnoi

navkovo-praktychnoi konferentsii z valeolohii "Formuvannia, zberezhenntia i zmitsnennia zdorovia pidrostaiuchoho pokolinnia yak oboviazkovyi komponent systemy natsionalnoi osvity", m. Kyiv, S. 236–240. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РАДІОНОВА Олена Леонідівна – заступник декана факультету фізичного виховання з виховної, профорієнтаційної та соціальної роботи, викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування здорового способу життя учнівської молоді.

ЛОГВІНОВА Ярослава Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: екологічне виховання студентів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

RADIONOVA Olena Leonidovna – deputy dean of the Faculty of Physical Education for Educational, Vocational Guidance and Social Work, teacher of the Department of Theory and Methodology of Physical Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian University.

Scientific interests: formation of a healthy lifestyle of student youth.

LOGVINOVA Yaroslava Oleksiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Education and Recreational Health Work Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian University.

Scientific interests: environmental education of students.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2024 р.

УДК 004.372.851:378

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-222-228

РАШЕВСЬКА Наталя Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Інституту цифровізації освіти НАПН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6431-2503>

e-mail: nvr1701@knu.edu.ua

ІМЕРСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається питання організації процесу навчання природничих дисциплін учнів старших класів закладів середньої освіти в моделі змішаного навчання шляхом залучення імерсивних технологій навчання. Надано тлумачення «змішаного навчання» в реаліях інтенсифікації процесу навчання на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій, які виділено в окремі групи. Побудовано модель змішаного навчання природничих дисциплін та математики учнів старшої школи на основі ІКТ, зокрема імерсивних технологій, які надають можливість візуалізувати процес навчання, активізувати пізнавальну та навчальну активність учнів.

В основі моделі покладено взаємодію вчителя та учня, які є суб'єктами глобального освітнього середовища та мають можливість автономної співпраці, незалежної від місця та часу навчання. Отже, учень в такій моделі навчання має можливість самостійно вибудовувати персональну траєкторію навчання; створювати персональне навчальне середовище, задовольняючи власні навчальні інтереси та потреби; використовувати різноманітні технології для інтенсифікації процесу навчання; самостійно опанувати навчальний матеріал, не нав'язливо занурюючи його до процесу навчання.

Оскільки основою побудованої моделі змішаного навчання є процес візуалізації навчального матеріалу, то серед різноманітних імерсивних технологій було обрано застосунок AR Book, який найкраще відповідає саме цьому критерію. Використання застосунку AR Book на уроках природничих дисциплін допоможе вчителю розкрити з учнями потенціал проектного та дослідницького навчання; створить умови для учнів самостійно досліджувати різноманітні явища та об'єкти. Розглянутий застосунок є одним із найкращих застосунків для індивідуалізації навчання, його використання надає кожному учневі можливість самостійно, у власному темпі проходити навчальний матеріал, відповідно до освітніх потреб учня та його психологічних можливостей.

Застосунок AR Book є динамічним додатком, що постійно розвивається та наповнюється різноманітним навчальним матеріалом, але має і ряд недоліків: поки що бібліотека навчального матеріалу недостатньо розроблена, не зважаючи на великий потенціал самого додатку; не існує розроблених методик використання даного застосунку в процесі навчання.

Ключові слова: змішане навчання; персональне навчальне середовище; природничі дисципліни; інформаційно-комунікаційні технології; імерсивні технології навчання; застосунок AR Book.

RASHEVSKA Natalya Vasylivna –
PhD of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Senior Researcher of the Institute
of Digitalisation of Education National Academy
of Educational Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6431-2503>
e-mail: nvr1701@knu.edu.ua

IMMERSIVE TECHNOLOGIES FOR TEACHING NATURAL DISCIPLINES TO STUDENTS OF SENIOR CLASSES OF SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

The article examines the issue of organizing the process of learning natural sciences for students of senior classes of secondary education institutions in the model of blended learning by involving immersive learning technologies. The interpretation of "blended learning" in the realities of the intensification of the learning process based on the use of information and communication technologies, which are separated into different groups, is provided. A model of blended learning of natural sciences and mathematics for high school students was built based on ICT, in particular immersive technologies, which provide an opportunity to visualize the learning process, to activate the cognitive and educational activity of students.

The basis of the model is the interaction of the teacher and the student, who are subjects of the global educational environment and have the possibility of autonomous cooperation, independent of the place and time of study. Therefore, a student in such a learning model has the opportunity to independently build a personal learning trajectory; create a personal learning environment, satisfying his or her own learning interests and needs; use various technologies to intensify the learning process, independently master the learning material, unobtrusively immersing it in the learning process.

Since the basis of the built model of blended learning is the process of visualizing educational material, among various immersive technologies, the AR Book application was chosen, which best meets this criterion. Using the AR Book application in science lessons will help the teacher to reveal the potential of project and research learning with students; it will create conditions for students to independently explore various phenomena and objects. The considered application is one of the best applications for the individualization of learning, its use gives each student the opportunity to go through the educational material independently, at his or her own pace, in accordance with the educational needs and psychological capabilities of the student.

The AR Book application is a dynamic application that is being constantly developed and is filled with a variety of educational material, but it also has a number of shortcomings: the educational library is not yet developed enough, despite the great potential of the application itself; there are no developed methods of using this application in the learning process.

Key words: blended learning; personal learning environment; natural sciences; information and communication technologies; immersive learning technologies; AR Book app.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реалії сьогодення показують, що основною задачею закладу середньої освіти в Україні є створення таких педагогічних умов для учнів, в результаті яких учні навчаються самостійно здобувати нові знання, проводити дослідження в межах навчального предмету, вибудовувати персональну траєкторію навчання, ставити мету та контролювати її виконання.

Якісна освіта людини, і учня зокрема, є основою розвитку сталого суспільства. Основною метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [4].

Перспективним напрямом для реалізації основної мети системи освіти в Україні є створення умов для побудови такого персонального навчального середовища учня, яке не тільки буде насичене сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ), зокрема

імерсивними технологіями, а й сприятиме гармонійному поєднанню різноманітних методів, засобів та форм для досягнення мети в отриманні нових знань та їх застосуванні у повсякденному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання імерсивних технологій в закладах середньої та вищої освіти для організації освітнього процесу останні роки викликає зацікавленість не тільки в науковців, які працюють над фундаментальними проблемами побудови освітніх середовищ на їх основі, а й вчителів закладів середньої освіти, а особливо учнів, оскільки надає можливість інтенсифікувати процес навчання.

В роботі Литвинової С. Г. [3] проведено ґрунтовний порівняльний аналіз та виокремлено переваги та проблеми використання такого середовища навчання, названо фактори, що перешкоджають масовому використанню імерсивного середовища в закладах освіти. Г. В. Скрипка [5] розглядає можливості та шляхи використання віртуальної реальності в освітньому процесі, а також проводить ґрунтовний аналіз різноманітних мобільних додатків віртуальної реальності, що можуть бути застосовані в процесі організації навчання учнями та вчителями в умовах дистанційного та змішаного навчання, а Гриб'юк О. О. [2] аналізує можливості використання імерсивних технологій в організації

комп'ютерного дослідження на уроках комп'ютерної геометрії. Автором особлива увага приділяється експериментальному дослідженню впливу імерсивних технологій на психофізіологічний стан і розвиток інтелекту учнів у процесі дослідницького навчання предметів математичного циклу.

Мета статті. Проаналізувати особливості застосування імерсивних технологій на уроках природничо-математичного циклу в моделі змішаного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природничі дисципліни посідають чільне місце в системі ґрунтовної підготовки сучасного випускника закладу середньої освіти, оскільки надають можливість формувати в нього критичне, логічне та абстрактне мислення; проводити аналіз виконаної навчальної діяльності; синтезувати нові знання шляхом дослідницької діяльності; формують уміння самостійного пошуку шляхів розв'язання поставлених задач. Але в умовах сучасної реалізації процесу навчання, саме навчання природничих дисциплін і викликає найбільшого утруднення в

учнів, бо потребує візуалізації процесу навчання, проведення дослідження, а також можливості обговорити результати навчання з однокласниками та вчителем – тобто повного занурення в процес навчання за будь-яких оточуючих умов.

З іншого боку потужний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) надає сучасному учневі яскравий та потужний інструмент для можливості вибудовувати персональну траєкторію навчання, актуалізувати власну дослідницьку діяльність в умовах змішаного навчання. Можна стверджувати, що ІКТ є однією із важливих складових системи організації процесу навчання за будь-якою моделлю; основною складовою, яка вміє гармонійно поєднувати різні форми організації навчання та надає можливість учням та вчителям вибудовувати персональну траєкторію навчання.

ІКТ навчання природничих дисциплін в старшій школі закладів середньої освіти (ЗСО), що можуть бути використані в моделі змішаного навчання можна поділити наступним чином (рис. 1.).

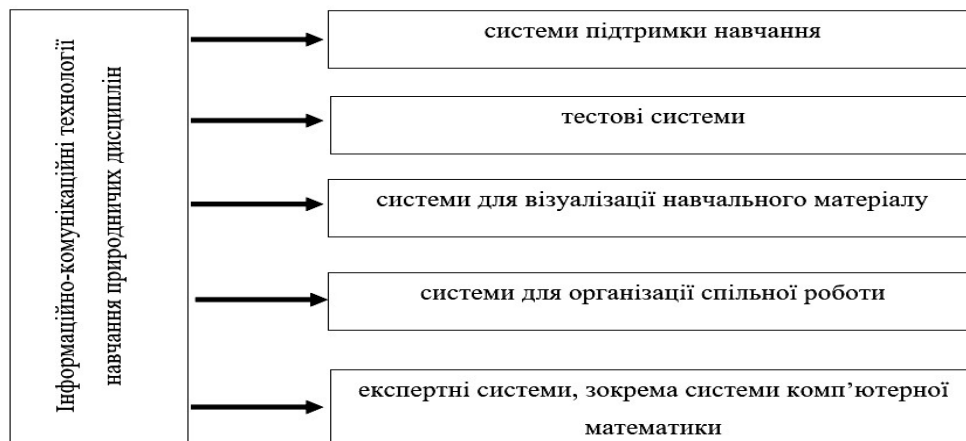

Рис. 1. ІКТ навчання природничих дисциплін в ЗСО

В статті важливою складовою для побудови моделі змішаного навчання будуть саме системи для візуалізації навчального матеріалу, що сприятимуть створенню умов для «відчуття себе активним учасником процесу навчання».

Візуалізація навчального матеріалу надає можливість *учневі*:

- збільшити інтенсифікацію власного процесу навчання;
- активізувати пізнавальну та навчальну активність;
- розвивати критичне та абстрактне мислення;
- сприяє розвитку зорової пам'яті.

Можливість візуалізації навчального матеріалу в процесі навчання за дистанційної чи змішаною формами надає *вчителю* під час уроку:

- можливість більш ґрунтовно пояснити навчальні відомості, враховуючи психофізіологічні особливості учнів;
- сприяти формуванню в учнів цілісного сприйняття уроку в контексті навчальної діяльності;

- створювати умови для самостійного опрацювання навчального матеріалу, працюючи у власному темпі;
- акцентувати увагу учнів на проблемних моментах сприйняття навчального матеріалу;
- створити умови для безпосередньої участі учня на «живому» уроці.

До засобів, що можуть бути включені до системи візуалізації навчального матеріалу в моделі змішаного навчання відносять: презентації, відеоматеріали, флеш-анімації, інтелект карти тощо. На нашу думку, найбільш прогресивним засобом візуалізації навчального матеріалу можна вважати імерсивні технології, що повністю надають можливість занурити учня в процес уроку, створюючи абсолютно реалістичну картину процесу навчання за умови організації процесу навчання за дистанційною чи змішаною формами навчання.

Імерсивні технології розглядаються як: «інтеграція віртуального контенту з фізичним середовищем, що надає користувачеві можливість

взаємодіяти зі змішаною реальністю. Під час цього процесу користувач сприймає віртуальні елементи як частину цілого, поступово не сприймаючи, що об'єкти не пов'язані з фізичною реальністю» [6].

На нашу думку, найкращою імерсивною технологією для побудови моделі змішаного навчання та персонального навчального середовища учня, є технології доповненої реальності, оскільки побудована на їх основі модель змішаного навчання надає можливість *закладу освіти*:

- організувати безперервний процес навчання;
- підтримувати кожного учня впродовж всього процесу навчання;
- створювати педагогічні та дидактичні умови для вибудови персональної траєкторії навчання учня;
- індивідуалізувати процес навчання в залежності від початкового рівня навчальних досягнень учня;
- розвивати навички самостійного навчання учня та його самоконтролю.

На нашу думку, *змішане навчання* – це процес навчання, в результаті якого надається можливість кожному учаснику освітнього середовища створювати персоналізоване навчальне середовище, насичене засобами ІКТ, що гармонійно поєднуються в системі навчання з метою актуалізації, мотивації та підвищення навчальних і професійних досягнень усіх учасників процесу навчання.

Змішане навчання реалізує чотири системні принципи відкритої освіти, сформульованих В. Ю. Биковим: мобільності учнів і вчителів; рівного доступу до освітніх систем; надання якісної освіти; принцип формування структури та реалізації освітніх послуг [1]. Побудова моделі змішаного навчання природничих дисциплін в старших класах закладів середньої освіти передбачає реалізацію цих принципів з наступною метою створення персонального навчального середовища учня (рис. 2).

Опишемо компоненти отриманої моделі змішаного навчання. В основі моделі покладено взаємодію вчителя та учня, які є суб'єктами глобального освітнього середовища та мають можливість автономної співпраці, незалежної від місця та часу навчання.

Отже, учень в такій моделі навчання має можливість самостійно вибудовувати персональну траєкторію навчання; створювати персональне навчальне середовище, задовольняючи власні навчальні інтереси та потреби; використовувати різноманітні технології для інтенсифікації процесу навчання.

В той же час учень є невід'ємною частиною системи освіти України, а отже, в процес його навчання покладено п'ятикомпонентну методичну систему навчання, основними складовими якої є незалежні від учня зміст і цілі навчання та технологічна складова методичної системи, що може бути змінена чи доповнена залежно від уведених до неї технологій.

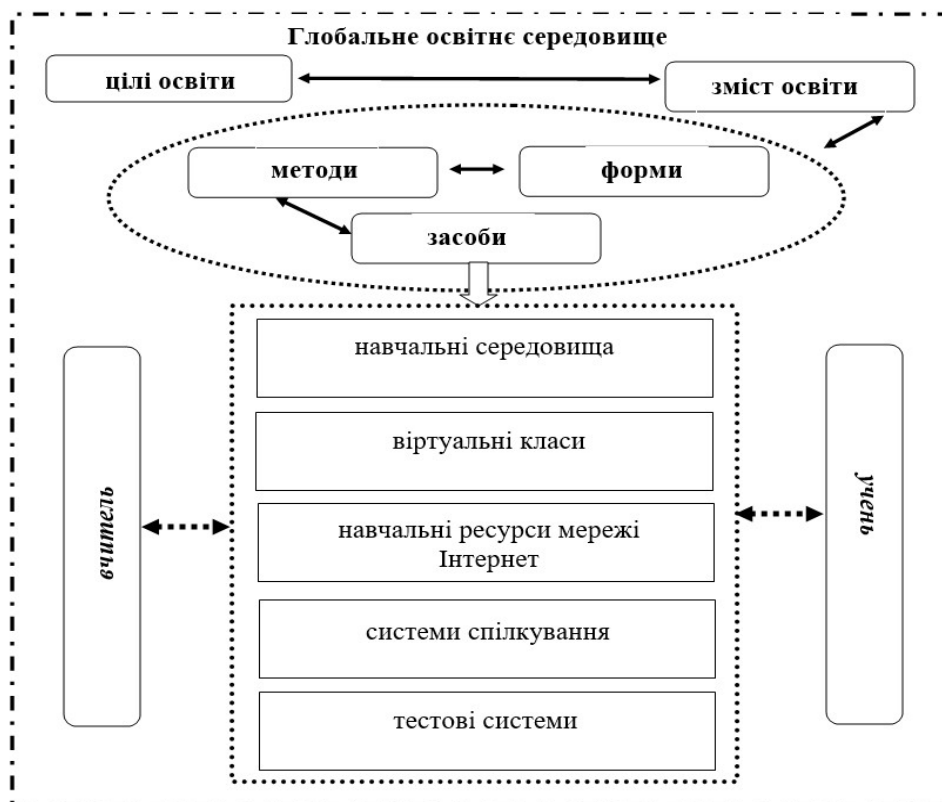

Рис. 2. Модель змішаного навчання природничих дисциплін

Учень, отримуючи знання в школі, може самостійно вибудувати навчальну траєкторію поза школою, ставлячи власні цілі навчання та корегуючи його зміст. Створене учнем персональне навчальне середовище є динамічним та може бути змінено в залежності від поставлених ним цілей навчання. Вчитель в такому середовищі навчання стає не тільки наставником та носієм знань, а й куратором змісту навчання учня.

На нашу думку, **персональне навчальне середовище учня** старших класів закладів середньої освіти – це педагогічно виважені та вивірені інформаційно-комунікаційні технології та засоби, що надають можливість учневі опанувати самостійно навчальний матеріал; активізувати його навчальну діяльність шляхом ненав'язливого занурення до процесу навчання; створювати реалістичність навчання в колективі, не залежно від місця його розташування.

Імерсивні технології за останні роки щільно увійшли в процес навчання, оскільки надають можливість учневі зануритися в процес навчання повністю і отримувати необхідні знання за допомогою вбудованого в такі технології штучного інтелекту.

За допомогою таких технологій можна проводити віртуальні екскурсії, вивчати іноземні мови, проводити досліди з хімії, біології та фізики, працювати з геометричними об'єктами, подорожувати не тільки країнами нашої планети, а й космосом.

В нашому дослідженні ми приділили увагу такому засобу для підтримки процесу навчання як AR Book (<https://arbook.info/>). AR Book (Книга Доповненої Реальності) – це імерсивна технологія, що надає можливість візуалізувати текстовий навчальний матеріал за допомогою доповненої реальності. Завдяки використанню спеціальних мобільних додатків, учні можуть зануритися в об'єкти та явища, розглянуті в підручнику в трьох вимірах, що значно активізує процес навчання та глибину засвоєння навчального матеріалу.

Відповідно до вимог сучасного випускника закладу середньої освіти, AR Book є тією технологією, що сприятиме розвитку ключових компетенцій учнів. Наприклад, використання AR Book на уроках природничих дисциплін допоможе розкрити потенціал проектного та дослідницького навчання, створюючи такі умови для учнів, що надасть їм можливість досліджувати різноманітні явища та об'єкти безпосередньо в процесі вивчення нового матеріалу.

Також AR Book може стати ефективним інструментом для індивідуалізації навчання, оскільки надає кожному учню можливість самостійно визначати темп проходження навчального матеріалу, відповідно до його освітніх потреб та психологічних можливостей.

Отже, AR Book являє собою величезний потенціал для підтримки принципів організації навчання за моделлю змішаного навчання, пропонуючи інноваційні можливості для індивідуалізації та диференціації навчання, розвитку ключових компетенцій учнів, а також

створення мотивуючого та зацікавлюючого персонального навчального середовища.

AR Book є не статичним додатком, а технологією, яку можуть наповнювати вчителі під власні потреби свого предмету чи класу, що робить дану технологію поки що однією із прогресивних і таких, що потребує систематичного наповнення.

Треба зазначити, що AR Book легко інтегрується в системи підтримки навчання, що містять вільні коди доступу.

На даний момент до AR Book входять такі предмети: фізика та астрономія, хімія, біологія, математика, інформатика, географія, пізнаємо світ, я досліджую світ, історія, історія України, основи здоров'я, фізкультура та енциклопедії. Відповідно до теми нашого дослідження, ми зосередимося лише на предметах природничого циклу та математиці відповідно у 10 та 11 класах.

Опишемо роботу з AR Book. Після завантаження на свій пристрій та реєстрації як учня або як вчителя. Вчителі після завершення реєстрації отримують можливість власноруч створювати навчальні матеріали для класів де вони викладають, отримуємо доступ до всіх навчальних матеріалів, що розмішені в системі. Учні мають можливість користуватися усіма створеними навчальними матеріалами, що розмішені в додатку: опрацьовувати теоретичний матеріал, проходити тестування.

Обравши клас і предмет, переходимо до обраної теми, яка складається з віртуального навчального матеріалу, додатку з візуалізацією такого матеріалу та тестового опитування для розуміння засвоєної теми, презентацій.

Кожен підпункт теми ілюструється поступовим поясненням в 3D-моделях, після пояснення йде тестування, яке можна проходити у власному темпі і потім переходити до роботи в доповненій реальності. Все пояснення навчального матеріалу є інтерактивним, картини не є статичними, їх можна розглядати під різними кутами і розуміти навчальний матеріал.

На рисунках наведено приклади з деяких тем предметів природничого циклу та математики з AR Book (рис. 3).

Треба зазначити і про недоліки даного додатку:

1) додаток поки що не досить активно використовується в закладах середньої освіти;

2) використання додатку з метою якісної організації процесу навчання потребує додаткового часу для вчителів для створення власних розробок та експериментів з предметів;

3) створення якісного навчального матеріалу потребує додаткових знань від вчителів;

4) додаток містить недостатню, хоча і досить велику бібліотеку навчального матеріалу з використанням доповненої реальності;

5) в додатку не зовсім відпрацьована система подання матеріалу саме доповненої реальності;

6) не існує розроблених методик та методичних рекомендацій використання даного застосунку на уроках природничо-математичного циклу.

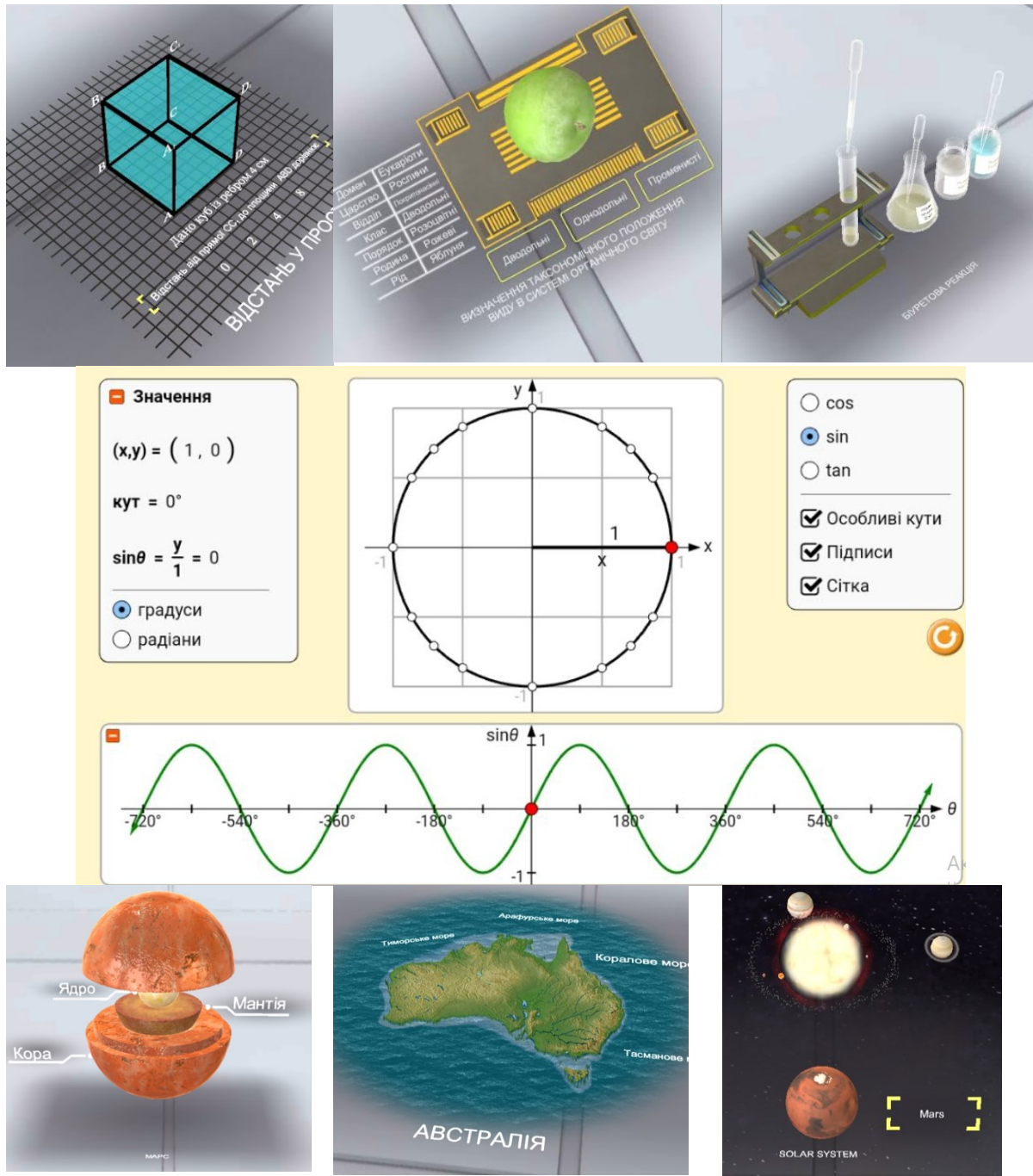

Рис. 3. Візуалізація в AR Book

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Імерсивні технології поки що в системі України залишаються найбільш прогресивними освітніми технологіями в умовах змішаного навчання під час повномасштабного вторгнення, а отже, потребують ретельних методичних розробок по їх використанню. Розробка компонентів методичної системи навчання природничо-математичних дисциплін в старших класах закладів середньої освіти та їх впровадження в процес навчання надасть такі переваги:

1) демонстрація, візуалізація та наочність навчального матеріалу, що є основною складовою якісного засвоєння знань учнями;

2) залучення учня до активного навчання, що сприятиме розвитку його дослідницьких та ІКТ-компетентностей;

3) робота над проектами, в парах, командна робота – повна соціалізація учнів, формування в них вмінь відстоювати власну пізнавальну позицію;

4) оцінка та самооцінка навчальних досягнень, можливість організації самоаналізу та рефлексії при вивченні будь-якої теми;

5) вміння відокремлювати оточуючу дійсність від технологічної складової, формування відповідальності за прийняття рішення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. К. Атіка, 2009. 684 с.

2. Грїб'юк О. О. Імерсивні технології у процесі навчання предметів математичного циклу: становлення нової освітньої парадигми. *Педагогічні науки: теорія та практика*. (4). 2022. С. 35–45. URL : <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2021-4-05>.

3. Литвинова С. Г. Імерсивне середовище навчання: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2(53). 20023. С. 76–82. URL : <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.53.76-82>.

4. Про освіту : Закон України № 2145-VII від 05.09.2017. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення: 07.01.2024).

5. Скрипка Г. В. Впровадження технології віртуальної реальності в умовах дистанційного та змішаного навчання сучасної школи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Випуск 211. 2023. С. 201–208.

6. Immersive Technology. Whatls.com. website. URL : <https://whatis.techtarget.com/definition/immersive-technology>. (дата звернення: 07.01.2024).

REFERENCES

1. Bykov, V. Yu. (2009). Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity [Models of organizational systems of open education] K. : Atika [in Ukrainian]

2. Hrybiuk, O. O. (2022). Imersyvnı tehnolohii u protsesi navchannia predmetiv matematychnoho tsykladu: stanovlennia novoi osvıtnoi paradyhmy [Immersive technologies in the process of teaching subjects of the mathematical cycle: the formation of a new educational paradigm]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka – Pedagogical sciences: theory and practice*. 4, 35–45 [in Ukrainian]

3. Lytvynova, S. H. (2023). Imersyvne seredovyshe navchannia: porivnialnyi analiz [Immersive learning environment: a comparative analysis]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: «Pedahohika. Sotsialna robota» – Scientific*

Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social work". 2(53), 76–82 [in Ukrainian]

4. Pro osvitu : Zakon Ukrainy № 2145-VII vid 05.09.2017. [WWW document]. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. Date: 07.01.2023. – Title from the screen [in Ukrainian]

5. Skrypka, H. V. (2023). Vprovadzhenia tekhnohii virtualnoi realnosti v umovakh dystantsiinoho ta zmishanoho navchannia suchasnoi shkoly [The application of virtual reality technology in the conditions of distance and blended learning of a modern school]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky – Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences*, 211, S. 201–208 [in Ukrainian]

6. Immersive Technology. [WWW document]. URL : <https://whatis.techtarget.com/definition/immersive-technology>. Date: 07.01.2023. – Title from the screen [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАШЕВСЬКА Наталя Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту цифровізації освіти НАПН України, вчитель математики КЗО «Криворізький ліцей «КОЛІА».

Наукові інтереси: використання інформаційно-комунікаційних технологій для організації процесу навчання за моделлю змішаного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RASHEVSKA Natalia Vasylivna – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Researcher of the Institute for Digitalization of Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Mathematics teacher at municipal institution Kryvyi Rih Lyceum "KOLIA".

Scientific interests: the use of information and communication technologies for the organization of the learning process according to the model of blended learning.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2024 р.

УДК 378.018.8:373.3.011.3-051]:37.015.31-057.874]:303.72](045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-228-233

СЛОВІК Оксана Миколаївна –

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5959-7554>

e-mail: oks.slovik@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ

Сучасне суспільство вимагає від учителя умінь безперервно вчитися для того, щоб сприяти загальнокультурному, інтелектуальному та емоційному розвитку учнів, зокрема початкової школи на основі формування у них творчої активності в освітньому процесі.

У статті здійснено психолого-педагогічний аналіз процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до активізації творчого потенціалу учнів. Розкрито поняття «творча активність» як ступінь залучення учня до творчого процесу. Висвітлено її специфіку, яка полягає у особливостях її змісту та структури. Виділено у структурі творчі вміння: пізнавальні, перетворювальні, ціннісно-орієнтовані, комунікативні. Розкрито сутність освітнього процесу у початковій школі. Зазначено, що активізація творчого потенціалу учнів у освітньому процесі в початковій школі означає вдосконалення змісту та методики організації індивідуальної або спільної з учителем і однолітками творчої роботи, що забезпечує активну самостійну цілеспрямовану, мотивовану діяльність молодшого школяра з оволодіння знаннями, способами їх набуття, переробки та застосування, в ході якої відбуваються зміни в його суб'єктному досвіді. Доведено необхідність оптимізації процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до активізації творчого потенціалу учнів. Визначено особливості змісту підготовки майбутнього вчителя початкових класів взагалі і до активізації освітнього процесу, зокрема.

Встановлено, що роль вчителя початкових класів особливо важлива, оскільки в молодших класах закладаються позитивні мотиви, пізнавальні інтереси, навички творчої діяльності, необхідні для подальшої освіти школяра. Названі умови організації освітнього процесу у початковій школі реалізуються, передусім, з урахуванням його активізації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у організації дидактичної системи підготовки майбутнього вчителя початкових класів до активізації освітнього процесу.

Ключові слова: психолого-педагогічний аналіз, процес, підготовка, майбутні учителів, освітній процес, активізація, творчий потенціал, учнів початкової школи.

SLOVIK Oksana Mykolayivna –

PhD student Department of Pedagogy and Educational Management

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5959-7554>

e-mail: oks.slovik@gmail.com

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS OF THE PREPARATION OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER TO ACTIVATE THE CREATIVE POTENTIAL OF STUDENTS

In the article, a psychological-pedagogical analysis of the process of training future primary school teachers to activate the creative potential of students is carried out. The views of scientists on the concepts of "activation of the educational process" and "creative activity" are summarized. The concept of "creative activity" is revealed as the degree of student involvement in the creative process. Its specificity is disclosed, which consists in the peculiarities of its content and structure. Creative skills are highlighted: cognitive, transformative, value-oriented, communicative. The essence of the educational process in elementary school is revealed as a purposeful influence of the educational institution and the environment on the personality of the younger schoolboy, which contributes to his intellectual and creative development, which involves the formation of a system of values, attitudes to the surrounding world, assimilation of knowledge and methods of action, and the acquisition of life experience. It is noted that activating the creative potential of students in the educational process in primary school means improving the content and methods of organizing individual or joint creative work with the teacher and peers, which ensures the active, independent, purposeful, motivated activity of the younger student in mastering knowledge, ways of acquiring, processing and applying it, during which changes occur in his subjective experience. The necessity of optimizing the training of the future primary school teacher to activate the creative potential of students through the management of the educational process of secondary education, which is organized on the basis of taking into account the laws, principles, modern methods and technologies of education with the aim of forming general cultural and professional competences of students as a readiness to solve the tasks of activating the creative potential of students, has been proved. It was determined that the main condition for increasing the teacher's readiness to solve the mentioned tasks is the development of reflection by students of their own creative activity as a mechanism for including not only the educational material of the discipline, but also methods of creative work with it in the content of education. The features of the content of the training of the future primary school teacher in general and the activation of the educational process are determined, in particular: modular-competency orientation of the content of the programs, subject-centered orientation of the educational environment, the introduction of a system of credit units when determining the information capacity of educational subjects, the use of educational technologies as a leading didactic the content of improving the training of future primary school teachers.

Key words: *psychological and pedagogical analysis, process, training, future teachers, educational process, activation, creative potential, primary school students.*

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Динамізм сучасних суспільних перетворень викликає потребу в підготовці вчителя нового покоління, що вміє аналізувати соціально-економічні тенденції, швидко приймати нестандартні рішення в ситуації ринкової конкуренції, орієнтуватися у значному потоці інформації, безперервно розвивати і реалізовувати себе в професійній діяльності.

Сучасне суспільство вимагає від учителя умінь безперервно вчитися для того, щоб сприяти загальнокультурному, інтелектуальному та емоційному розвитку учнів, зокрема початкової школи на основі формування у них творчої активності в освітньому процесі.

Згідно Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року (2016) у початковій школі творча активність учнів визнається основою досягнення цілей навчання, а активізація їх творчого потенціалу в освітньому процесі набуває особливої ролі.

Державний стандарт початкової освіти (2018) задає орієнтири в оцінці досягнень учнів початкової школи у вигляді особистісних результатів (мотиви, відносини), метапредметних результатів (універсальні навчальні дії), предметних результатів (знання, уміння, навички) з предмету. Ця тенденція в початковій освіті посилює необхідність перегляду змісту та методики підготовки майбутнього вчителя початкової школи з позицій: активізації освітнього процесу в початковій школі взагалі і в творчому процесі

зокрема; створення практико-орієнтованої та індивідуально-творчої спрямованості підготовки майбутнього вчителя; використання пошукових, дослідницьких, творчих технологій, форм і методів, що сприяють оволодінню професійними компетентностями; формування готовності майбутнього фахівця до діяльності, спрямованої на реалізацію державного стандарту, зокрема, організацію процесу формування універсальних навчальних дій молодших школярів.

Аналіз теоретичних досліджень та шкільної практики показав, що сучасний вчитель недостатньо підготовлений до реалізації названих завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній теорії для вирішення поставлених проблем є передумови за такими аспектами: особливості підготовки майбутнього вчителя початкових класів (М. Горват [1], Л. Дубровська [2], О. Комар [3], Т. Мірошніченко [4], Г. Пономарьова [7] та ін.); розвиток та активізація пізнавальної та дослідницької діяльності учнів (В. Павленко [5], Г. Пономарьова [6], К. Чеканівська [8] та ін.).

Зміст матеріалів переконує, що дослідження з проблеми підготовки майбутнього вчителя початкових класів охоплюють значне коло питань (професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до впровадження ідей реформи нової української школи, до застосування кооперативних технологій навчання, до використання естетотерапевтичних засобів у освітньому процесі тощо), водночас є підстави

констатувати, що у працях з питань удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів недостатньо даних про закономірності розвитку його компетентності у сфері активізації творчого потенціалу учнів в освітньому процесі; недостатньо використовується творчий потенціал ЗВО для підготовки майбутнього вчителя до реалізації Державного стандарту початкової освіти.

Мета. Здійснити психолого-педагогічний аналіз процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до активізації творчого потенціалу учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення поглядів вчених допомогло створити тезаурусне поле понять «активізація освітнього процесу», «творча активність» і дозволило структурувати та систематизувати наукову інформацію, зробити її доступною для проведення педагогічних досліджень. Уточнення та конкретизація ключових понять сприяли визначенню сутності активізації творчого потенціалу учнів початкової школи та процесу підготовки майбутнього вчителя до її організації.

Поняття «активний» розглядається О. Комар, як діяльний, енергійний [3, с. 124], активність як психічна якість, що зумовлює внутрішню потребу індивіда до енергійної діяльності з ефективного освоєння зовнішньої дійсності [3, с. 127].

З позицій нашого дослідження є важливим твердження Г. Пономарьової у тому, що у понятті «активність» об'єднується група особистісних якостей, які зумовлюють внутрішню потребу індивіда до ефективного освоєння зовнішньої дійсності, до самовираження щодо зовнішнього світу або в розумовому, або в руховому, або в соціальному сенсі [7, с. 116].

Отже, активність є певним ступенем взаємодії суб'єкта з навколишньою дійсністю, що відповідає умові здійснення будь-якого виду діяльності, зокрема творчого. Творча активність – це ступінь залучення учнів до творчого процесу. У результаті, у творчому процесі учні засвоюють знання і розвиваються, оскільки творча активність сприяє формуванню у них особистісних якостей, креативних розумових здібностей. Зі сказаного слідує, що творча активність молодшого школяра – це особистісна якість, яка забезпечує мотивоване енергійне прагнення дитини творити, долаючи труднощі при вирішенні освітніх проблем.

Погоджуючись із спостереженнями дослідників (В. Павленко [5], Г. Пономарьова [6], К. Чеканівська [8] та ін.), вважаємо, що на рівень творчої активності впливає ставлення вчителя та стиль його спілкування з учнями на уроці, успішність та настрій самого учня. Тому в одного і того ж учня на різних уроках творча активність змінюється в залежності від того, який вчитель вчить, чого вчить і як вчить, як він уміє активізувати клас.

Істотним моментом для розуміння сутності творчої активності молодших школярів є уявлення науковців про психологічні особливості дітей цього віку: нестійкість уваги, відсутність довільної

діяльності, довіра до вчителя, підвищена сприйнятливість і наслідуваність. Усе це пояснює підвищену готовність учнів молодших класів до творчої діяльності, інтелектуальної активності та розвитку пізнавальних потреб, які задовольняються у початковій школі передусім учителем [8, с. 137]. Продовжуючи думку автора, можна стверджувати, що суб'єктом у творчій діяльності стає як учень, так і вчитель, оскільки у процесі її організації він самоорганізується і змінюється (вдосконалюється його методика викладання навчального предмета).

Згідно загальних закономірностей функціонування будь-якої діяльності, творча діяльність має власну специфіку, яка полягає у особливостях її змісту та структури. За словами Г. Пономарьової, творча діяльність починається тільки тоді, коли способи здійснення практичних, або пізнавальних дій усвідомлюються дитиною як щось особливе, відмінне від результатів цих дій, і коли засвоєння цих способів виступає перед нею як особлива мета [6, с. 98]. У зв'язку з цим зміст творчої діяльності у певному навчальному предметі – це оволодіння молодшим школярем загальними способами творчого освоєння сфери наукових понять предмета, які є основою самостійного освоєння будь-якої системи знань.

У специфічному значенні творча діяльність окреслюється як діяльність, що забезпечує формування вміння творити, яке за визначенням В. Павленко є сукупністю дій, які необхідні для розуміння нового, для того, щоб перейти від зовнішньої, матеріальної форми їх виконання до виконання у творчому процесі [5, с. 154].

При дослідженні творчої діяльності, крім поняття «дія», «операція», вчені використовують поняття «вміння». Користуючись класифікацією навчальних умінь, Т. Мірошніченко [4, с. 290], у предметі «Я досліджую світ» ми виділяємо такі творчі вміння: пізнавальні, перетворювальні, ціннісно-орієнтовані, комунікативні.

Пізнавальні вміння: пізнавати природні та соціальні об'єкти за їх основними ознаками; здобувати знання про навколишній світ самостійно (спостереження, природокористування, читання літературних джерел, використання Інтернету); встановлювати факти взаємодії організмів та неживої природи тощо.

Перетворювальні навчальні вміння молодших школярів зачіпають ті сфери взаємодії з навколишнім середовищем, у яких має місце видозміна природних та соціальних предметів та явищ: запобігати руйнуванню організму; вирішувати проблеми збереження здоров'я людини та навколишнього середовища локального значення; надавати долікарську допомогу при травмах, використовувати чинники природи для фізичного вдосконалення тощо.

Ціннісно-орієнтовані вміння сприяють розвитку у школярів гуманістичного світорозуміння (систематизувати предмети, явища природи та суспільства; аналізувати свою поведінку відповідно до норм екологічної та соціальної етики тощо).

Комунікативні вміння: дотримуватись правил поведінки в природі та суспільстві; оцінювати вчинки людей відповідно до норм екологічної та

соціальної етики; брати участь у дискусіях та розмовах про природу та суспільство; спілкуватися із природою як загальнолюдською цінністю.

Для визначення сутності активізації процесу творчості розглянемо поняття «освітній процес», «активізація творчого потенціалу». У деяких концепціях освітній процес розглядається як взаємодія вчителя та учнів, в інших – як процес передачі вчителем соціального досвіду, у третіх – як управління процесом пізнання [2, с. 26]. Кожен учений, даючи своє визначення, докладно його обґрунтовує, переконливо показуючи, що його не влаштує в інших визначеннях. Доводиться визнати, що універсального визначення освітнього процесу немає, але у нашому дослідженні цей процес сприймається як цілеспрямована взаємозалежна діяльність вчителя і учнів, спрямована на досягнення цілей навчання. Ключове слово у визначенні – діяльність, як взаємообумовлена діяльність вчителя, спрямована на організацію, стимулювання, активізацію діяльності учня.

З урахуванням загальноприйнятої думки, освітній процес – це система накопичених знань, способів мислення, пізнавальних здібностей, умінь критично мислити, оцінювати з високоморальних позицій історичні та сучасні події, творчо застосовувати отримані знання на практиці.

Сказане дозволяє зробити висновок, що освітній процес у початковій школі – це цілеспрямований вплив закладу освіти та навколишнього середовища на особистість молодшого школяра, що сприяє його інтелектуальному та творчому розвитку, передбачає формування системи цінностей, ставлень до навколишнього світу, засвоєння знань та способів дій, набуття життєвого досвіду.

Узагальнюючи попередні міркування розкриємо сутність поняття «активізація творчого потенціалу». Так, Т. Мірошніченко «активізацію» визначає як іменник від дієслова активізувати: побудити до активності, посилюючи діяльність [7, с. 96], тобто активізація – це посилення діяльності, активності індивіда.

К. Чеканівська визначає активізацію освітнього процесу, як вдосконалення методів та організаційних форм, що забезпечує активну та самостійну теоретичну та практичну діяльність школярів [8, с. 136].

М. Горват вказує, що активізація освітнього процесу спрямована на посилену діяльність вчителя та учня, на спонукання до її цілеспрямованого здійснення, на подолання інерції, пасивних та стереотипних форм викладання та учіння. Активізація – це процес управління активністю учнів і процес самоактивізації учня [1, с. 155].

У всіх визначеннях активізації ключовим поняттям є посилення діяльності, активності та цілеспрямованості учня, а управління цим процесом здійснює вчитель за рахунок вдосконалення методів та форм навчання.

Виходячи з даних посилок, активізація творчого потенціалу учнів у освітньому процесі в початковій школі означає вдосконалення змісту та методики організації індивідуальної або спільної з

учителем і однолітками творчої роботи, що забезпечує активну самостійну цілеспрямовану, мотивовану діяльність молодшого школяра з оволодіння знаннями, способами їх набуття, переробки та застосування, в ході якої відбуваються зміни в його суб'єктному досвіді.

Активізація творчого потенціалу учнів у освітньому процесі в початковій школі повинна проходити через удосконалення всіх компонентів діяльності молодшого школяра: виконання задач, дій, самоконтроль і самооцінку, а також змін, що відбуваються в психічному розвитку, в характеристиках його особистості. У цьому передбачається тісний зв'язок засвоєння знань із застосуванням творчих завдань, що вимагають від учнів як ініціативи, заснованої на бажанні, так і активності, наполегливості і самостійності, заснованих на діяльності. У результаті забезпечується розумовий та моральний розвиток школяра, формування його як активного творчого суб'єкта навчальної діяльності.

Активізацію творчого потенціалу учнів у освітньому процесі в початковій школі визначаємо як двосторонній взаємопов'язаний процес: з одного боку – це самоорганізація та самореалізація учня, з іншого – результат зусиль учителя в організації творчої діяльності. Активізацію діяльності вчителя можна подати як стимуляцію, посилення творчої активності школяра з допомогою таких засобів: інтерес, розвиток мотиваційної сфери, креативності, досягнення навчальної мети.

О. Комар розглядає способи активізації творчого потенціалу учнів через проблемний виклад знань, питання вчителя, обговорення, коментовані вправи, самостійну роботу учнів, дослідницький метод, творчі роботи учнів, озброєння учнів раціональними прийомами пізнавальної діяльності, створення атмосфери колективної пізнавальної діяльності на уроці та індивідуалізація навчання, формування стимулів до учіння [3, с. 83].

Дослідження, проведені Г. Пономарьовою, дозволили їй виділити прийоми, які сприяють активізації творчого потенціалу учнів, у яких учень повинен: захищати свою думку; ставити питання вчителю, з'ясовувати незрозуміле, виконувати завдання, розраховані на читання додаткової літератури, на тривалі спостереження, практикувати вільний вибір завдань, переважно пошукових, творчих; створювати ситуації самоперевірки власних пізнавальних і практичних дій; включати до пізнання елементи праці, гри; створювати зацікавленість колективною діяльністю [6, с. 76].

Спираючись на дослідження науковців, враховуючи аналіз основних методичних труднощів у роботі сучасного вчителя, у дослідженні виходимо з того, що активізувати творчий потенціал учнів у сучасній початковій школі необхідно на основі формування універсальних навчальних дій, що дозволяють створити єдину метапредметну (позапредметну) систему активізації, а не розробку окремих методів та прийомів навчання, які дають локальний результат. Для цього необхідно вдосконалити процес

підготовки майбутнього вчителя початкової школи до активізації творчого потенціалу учнів.

Оптимізація підготовки майбутнього вчителя початкової школи до активізації творчого потенціалу учнів означає управління освітнім процесом ЗВО, що організується на основі врахування закономірностей, принципів, сучасних методів та технологій навчання з метою формування загальнокультурних та професійних компетентностей студентів як готовності до вирішення завдань активізації творчого потенціалу учнів. Головною умовою підвищення готовності майбутнього вчителя до вирішення цих завдань виділено розвиток рефлексії студентами власної творчої діяльності як механізму включення до змісту освіти не тільки навчального матеріалу дисципліни, а й способів творчої роботи з ним. Як інструментарій оптимізації підготовки майбутнього вчителя використовуються: активізуючі методи та прийоми (дискусія, гра, моделювання, вирішення творчих методичних завдань, захист проекту), форми (лекція-дискусія, майстер-клас), технології навчання (лінійно-концентрична, модульна, організації діяльній самостійній творчій роботі).

Для здійснення процесу вдосконалення системи підготовки майбутнього вчителя початкової школи до активізації творчого потенціалу учнів актуалізується проблема створення гуманістичної моделі підготовки майбутнього вчителя початкових класів, що передбачає: заміну навчально-дисциплінарної форми взаємодії викладача та студента на особистісно-орієнтовану, що стверджує погляд на здобувача як на творчу особистість; коригування освітнього процесу на основі самостійності; спільну творчу діяльність викладача та студента тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. У процесі проведення дослідження розроблено його термінологічний апарат. Базисний рівень дослідження склали ключові поняття «творча активність» «активізація освітнього процесу в початковій школі», «підготовка майбутнього вчителя до активізації освітнього процесу». Необхідність активізації творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку доведено наявністю у цьому віці психологічних передумов. У сучасних умовах крім відповідальності вчителя за обсяг знань та умінь школярів, на нього покладаються завдання соціального, емоційного та культурологічного розвитку учня. Роль вчителя початкових класів особливо важлива, оскільки в молодших класах закладаються позитивні мотиви, пізнавальні інтереси, навички творчої діяльності, необхідні для подальшої освіти школяра. Названі умови організації освітнього процесу у початковій школі реалізуються, передусім, з урахуванням його активізації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у організації дидактичної системи підготовки майбутнього вчителя початкових класів до активізації освітнього процесу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Горват М. В., Кузьма-Качур М. І. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування кооперативних технологій навчання. *Current issues, achievements and prospects of Science and education* : XII International Science Conference. 2021. May 03–05, Athens, Greece. P. 155–157.
2. Дубровська Л. О., Дешко О. О. Проблема готовності вчителів початкових класів до впровадження ідей реформи нової української школи. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2018. № 3. С. 23–27.
3. Комар О. А. Інтерактивна технологія в підготовці майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика. Умань : ПП Жовтий, 2010. 326 с.
4. Мірошніченко Т. В. Технологія підготовки майбутніх учителів початкових класів до використання естетотерапевтичних засобів у навчально-виховному процесі. *Інноваційний потенціал професійної підготовки майбутніх фахівців початкової і дошкільної освіти*. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2015. Вип. 2. С. 283-299.
5. Павленко В. В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. *Проблеми освіти* : наук-метод. зб. Інституте інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. С. 152-158.
6. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Полякова І. В., Харківська А. А. Технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів : монографія. Харків : Видавець О. А. Мірошніченко, 2019. 272 с.
7. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А., Упатова І. П. та ін. Підвищення рівня едукатії майбутніх учителів початкової школи: теоретичний аспект : колективна монографія. Харків : ФОП Бровин О.В., 2021. Кн. 1. 536 с.
8. Чеканівська К., Шанскова Т., Формування креативного мислення в учнів початкової школи засобами ігрових технологій на уроках математики. *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентного підходу: досвід, реалії, перспективи* : зб. матер. Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. конфер. (29 листопада 2022 року). Житомир: ФО-П «Н.М.Левковець», 2022. С. 135-138.

REFERENCES

1. Horvat, M. V., Kuzma-Kachur, M. I. (2021). Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do zastosuvannia kooperatyvnykh tekhnolohii navchannia. [Professional training of future primary school teachers for the use of cooperative learning technologies]. *Current issues, achievements and prospects of Science and education* : XII International Science Conference. May 03–05, Athens, Greece. 155–157. [in English]
2. Dubrovska, L. O., Deshko, O. O. (2018). Problema hotovnosti vchyteliv pochatkovykh klasiv do vprovadzhenia idei reformy novoi ukrainskoi shkoly. [The problem of primary school teachers' readiness to implement the ideas of the new Ukrainian school reform]. *Naukovi zapysky. Seria «Psiholohopedahohichni nauky»*. Nizhyn, 3. 23–27. [in Ukrainian]
3. Komar, O. A. (2010). Interaktyvna tekhnolohiia v pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly: teoriia i praktyka. [Interactive technology in the training of future primary school teachers: theory and practice]. Uman : PP Zhovtyi. [in Ukrainian]
4. Mirosnichenko, T. V. (2015). Tekhnolohiia pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do vykorystannia estetoterapevtychnykh zasobiv u navchalno-vykhovnomu protsesi. [The technology of training future primary school teachers for the use of esthetic therapeutic tools in the educational process]. *Innovatsiyni potentsial profesiinoї pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv pochatkovoї i doshkilnoi osvity*. Poltava : PNPV imeni V.H. Korolenka, 2. 283–299. [in Ukrainian]
5. Pavlenko, V. V. (2015). Rozvytok kreatyvnosti molodshykh shkoliariv yak pedahohichna problema. [Development of creativity of younger schoolchildren as a pedagogical problem]. *Problemy osvity : nauk-metod. zb. Instytut innovatsiynykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy*. Kyiv. 152–158. [in Ukrainian]
6. Ponomarova, H. F., Kharkivska, A. A., Upatova, I. P. ta in. (2021). Pidvyshchennia ravnia edukatsii maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly: teoretychnyi aspekt : [Raising the level of

education of future primary school teachers: theoretical aspect] : kolektyvna monohrafiia. Kharkiv : FOP Brovyn O.V., 1. 536 [in Ukrainian]

7. Ponomarova, H. F., Petrychenko, L. O., Poliakova, I. V., Kharkivska, A. A. (2019). Tekhnolohii rozvytku kreatyvnykh zdibnostei maibutnikh uchyteliv [Technologies for the development of creative abilities of future teachers] : monohrafiia. Kharkiv : Vydavets O. A. Miroshnychenko. [in Ukrainian]

8. Chekanivska, K., Shanskova, T., (2022). Formuvannia kreatyvnoho myslennia v uchniv pochatkovoї shkoly zasobamy ihrovykh tekhnolohii na urokakh matematyky. [Formation of creative thinking in elementary school students by means of game technologies in mathematics lessons]. Spetsyfika fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv na zasadakh kompetentnogo pidkhotovky: dosvid, realii, perspektyvy : zb. mater. Vseukr. z mizhnar. uchastiu nauk.-prakt. konfer. (29 lystopada 2022 roku). Zhytomyr: FO-P «N.M.Levkovets». 135–138. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СЛОВІК Оксана Миколаївна – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SLOVIK Oksana Mykolayivna – PhD student Department of Pedagogy and Educational Management Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of future primary school teachers.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024 р.

УДК 378.011

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-233-238

СОРОКА Ольга Олексіївна –

аспірантка факультету технологічної і професійної освіти

Глухівського національного педагогічного університету

імені Олександра Довженка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8177-3499>

e-mail: olyavasilencko@gmail.com

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ І ТЕХНОЛОГІЙ

У статті проаналізовано наукові підходи до розроблення критеріїв, показників та рівнів сформованості екологічної компетентності фахівців. Спираючись на означений аналіз, визначено критерії (ціннісно-мотиваційний, інноваційно-когнітивний, діяльнісно-технологічний, особистісно-рефлексійний) та показники сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій. А саме ціннісно-мотиваційний критерій передбачає визначення ступеня прояву таких показників як ціннісне ставлення особистості до природи, інтерес до вирішення екологічних проблем., прагнення формувати та розвивати власну екологічну компетентність та екологічну компетентність учнів. Інноваційно-когнітивний критерій характеризує ступінь опанування майбутніми вчителями трудового навчання та технологій системою екологічних знань (знань з екології, природокористування, природозбереження (охорони природи), сталого розвитку, екологічного законодавства), знань про екологічну компетентність учителя трудового навчання та технологій та методики формування її в учнів на уроках технологій і на заняттях у закладах позашкільної освіти. Діяльнісно-технологічний критерій покликаний виявляти уміння застосовувати екологічні знання в професійній діяльності і повсякденному житті, обґрунтовувати екологічну доцільність творчих проєктів, володіння методикою формування екологічної компетентності учнів. Особистісно-рефлексійний критерій визначає розвиненість вольових (принциповість, цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність) та гуманістичних (емпатія до природи, толерантність, справедливість, гуманізм, рефлексія) якостей особистості, здатність до усвідомлення та самооцінювання власного рівня екологічної компетентності, а також здатність до самоаналізу та корекції власної педагогічної діяльності, спрямованої на формування екологічної компетентності учнів.

Схарактеризовано рівні (початковий, середній, достатній, високий) сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій, які забезпечать об'єктивне оцінювання сформованості всіх компонентів досліджуваного феномену.

Ключові слова: компетентність, екологічна компетентність, критерії, показники, рівні сформованості, майбутні вчителі трудового навчання та технологій.

SOROKA Olha Oleksiivna –

graduate student of the Department of Technological and

Professional Education of

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8177-3499>

e-mail: olyavasilencko@gmail.com

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF ECOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES

The article analyzes scientific approaches to developing criteria, indicators, and levels of formation of professionals' ecological competence. Based on the analysis, criteria (value-motivational, innovative-cognitive, activity-technological, personal-reflexive) and indicators of formation of future teachers labor education and technologies' ecological competence are determined. Specifically, the value-motivational criterion involves determining the degree of manifestation of indicators such as the personal attitude towards nature, interest in solving ecological problems, the desire to develop one's own ecological competence, and the ecological competence

of pupils. The innovative-cognitive criterion characterizes the extent to which future teachers of labor education and technologies master the system of ecological knowledge (knowledge of ecology, nature management, nature conservation, sustainable development, ecological legislation), knowledge of the ecological competence of a labor education and technologies teacher, and methods of forming it in students during technology lessons and extracurricular activities. The activity-technological criterion aims to identify the ability to apply ecological knowledge in professional activities and everyday life, justify the ecological feasibility of creative projects, and possess the methodology for forming students' ecological competence. The personal-reflexive criterion determines the development of volitional (principledness, goal orientation, perseverance, responsibility) and humanistic (empathy towards nature, tolerance, fairness, humanism, reflection) qualities of personality, the ability to comprehend and self-assess their own level of ecological competence, as well as the ability for self-analysis and correction of their own pedagogical activities aimed at forming students' ecological competence.

Levels of formation (initial, intermediate, sufficient, high) of future teachers labor education and technologies' ecological competence are characterized, which ensure the objective assessment of the formation of all components of the investigated phenomenon.

Key words: competence, ecological competence, criteria, indicators, levels of formation, future teachers of labor education and technologies.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Оптимальні взаємини суспільства з природним середовищем, спрямовані на підтримання відновлювальні можливостей природи, є надзвичайно важливими для розв'язання проблем, пов'язаних із загостренням екологічної кризи. Це вимагає переосмислення підходів до взаємодії людини з природою та створення умов для їх коеволюційного розвитку. Перед виробництвом та бізнесом гостро постає питання відповідальності перед спільнотою щодо забезпечення екологічної стійкості, особливо в контексті сучасних екологічних викликів та соціальних потреб. Індустрія 5.0 відзначається тим, що не відкидає автоматизацію та новітні технології, але прагне поєднати їх з урахуванням соціальних та екологічних аспектів. Основною метою Індустрії 5.0 є забезпечення сталого розвитку і покращення якості життя, а не лише максимізація прибутків та ефективності виробництва [16].

Формування екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій у цьому контексті відіграє ключову роль. Сучасній школі потрібні вчителі трудового навчання і технологій, готові до професійної діяльності в умовах змін та спроможні формувати екологічну компетентність учнів.

Професійна діяльність учителя трудового навчання та технологій охоплює аспекти сталого розвитку, екологічної освіти та технологій задля того, щоб навчати учнів ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем, доцільно використовувати його ресурси та підготувати їх до вибору майбутньої професії.

Таким чином, завдання формування екологічної компетентності майбутніх вчителів на сьогодні є актуальним [4], потребує з'ясування ефективності цього процесу у їхній фаховій підготовці, що зумовило потребу розроблення критеріального апарату дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критерії, показники й рівні сформованості екологічної компетентності фахівців досліджували О. Герасимчук, Л. Логвінова, І. Сяська, Л. Титаренко, Н. Чернол, А. Хрипунова, М. Хроленко та ін.

Так, М. Хроленко, досліджуючи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології, виокремлює такі критерії та показники цієї здатності: когнітивний (фахові екологічні й

природничо-наукові знання з психолого-педагогічних дисциплін; розуміння сутності екологічної компетентності як інтегративного феномену; знання з методики (принципи, форми, методи, засоби) формування та розвитку екокомпетентності учнів; екологічне мислення); аксіологічно-спонукальний (ціннісні орієнтації особистості; ціннісне ставлення до природного довкілля; потреби, інтереси, мотиви щодо здійснення екологічної діяльності; усвідомлення значущості розвитку власної й учнівської екокомпетентності); операційно-продуктивний (уміння і навички екологічної діяльності; уміння застосовувати набуті знання у практичній діяльності; екологічна позиція: уміння розвивати власну й учнівську екокомпетентність); оцінно-професійний (самоаналіз власної екологічної і професійної діяльності; аналіз і оцінка власного рівня сформованості екологічної компетентності; прагнення до самовдосконалення; усвідомлення та оцінювання власної діяльності з реалізації завдань екологічної освіти та виховання учнів) [14].

І. Сяська, визначаючи критерії сформованості компонентів екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін (інформаційно-пізнавальний, ціннісно-мотиваційний, професійно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний), враховує кількісно-якісні характеристики її структури, а значення цих критеріїв виявляє через визначення діагностичних показників їх сформованості. Таким чином науковиця зацентровує увагу на таких критеріях і показниках:

- когнітивний критерій: уміння здійснювати аналіз і синтез інформації екологічного змісту, виявляти творчу діяльність пізнавального характеру стосовно пошуку способів розв'язання екологічних проблем на основі застосування здобутих знань як природничо-математичної, так і соціогуманітарної галузей;

- аксіологічний критерій: рівень засвоєння студентами екологічно орієнтованих цінностей та дотримання морально-етичних принципів і норм, вироблення позитивної мотивації особистості до екологічно доцільної поведінки й діяльності в природі, непрагматичного характеру взаємодії з нею;

- практико-процесуальний критерій: ступінь готовності до здійснення якісної екологічної освіти й виховання школярів, проведення громадської природоохоронної роботи, популяризація

природобезпечних та енергозберігаючих технологій у побутовому житті;

- нормативно-світоглядний критерій: правові й світоглядні орієнтири, якими керується особистість в самооцінюванні своєї поведінки. Підпорядкування своєї діяльності принципам сталого розвитку та екоцентричним установкам у ставленні до навколишнього середовища [9].

Досліджуючи формування екологічної компетентності майбутніх гірничих інженерів у процесі професійної підготовки, О. Герасимчук обирає такі критерії і показники сформованості цієї здатності: ціль-мотиваційний (ставлення до екологічних проблем, інтерес до формування екологічної компетентності, морально-психологічні установки та ціннісні орієнтації, які виявляються у стійкому інтересі до екологічно спрямованої професійної діяльності); інформаційний (обсяг знань, системність знань, рівень засвоєння знань), операційно-діяльнісний (сформованість екологічно спрямованих проектно-технологічних, дослідницько-прогностичних, організаційно-управлінських та контролюючих вмінь); ціннісний (еколого-гуманістичні, еколого-естетичні цінності, цінності існування в природі, визначення життєвої стратегії морально-етичного ставлення до навколишнього середовища у професійній діяльності та повсякденному житті) [3]. Авторка наголошує, що запропоновані критерії й показники є цілісними, універсальними і можуть застосовуватись для якісно-кількісної характеристики екологічної компетентності здобувачів вищої освіти різних спеціальностей.

Таким чином, аналіз наукових праць вчених показав, що науковці виокремлюють різні критерії та показники сформованості екологічної компетентності різних майбутніх фахівців, у тому числі й майбутніх учителів. Але поза увагою науковців залишилося питання розроблення критеріального апарату діагностики сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

Метою статті є визначення й обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

Виклад основного матеріалу. Академічний тлумачний словник української мови поняття «критерій» визначає як «підставу для оцінювання, визначення або класифікації чогось; мірило» [1]. У праці з методології та організації науково-педагогічних досліджень П. Лузан, І. Сопівник, С. Виговська визначають «критерій як міру певного процесу, якусь матеріалізовану ознаку» [5]. Г. Білецька трактує їх як ознаки, за якими можна оцінити та порівняти педагогічні явища, процеси тощо [2].

Критерій є засобом, інструментом оцінювання, складниками якого є показники. Показник – це те, за допомогою чого можна судити про розвиток та хід чого-небудь. У великому тлумачному словнику сучасної української мови показник трактується, як свідчення, доказ, ознака чого-небудь [8]. В. Тернопільська й О. Дерев'яноко зазначають, що показник – це кількісні або якісні характеристики

сформованості якості, властивості, ознаки об'єкта, що вивчається, ступінь сформованості того чи іншого критерію [10].

У процесі аналізу наукових джерел були з'ясовані вимоги, які висувуються до критеріїв, це: узгодженість із компонентами досліджуваного феномену; достовірність; об'єктивність; зрозумілість і надійність; простота вимірювання тощо [7].

Попередньо нами було визначено, що екологічна компетентність є вагомим складником професійної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій, структурований ціннісно-мотиваційним, інноваційно-когнітивним, діяльнісно-технологічним, рефлексивно-особистісним компонентами. З огляду на виокремлені нами компоненти досліджуваної здатності, визначено відповідні однойменні критерії оцінювання сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій, а саме: *ціннісно-мотиваційний, інноваційно-когнітивний, діяльнісно-технологічний, особистісно-рефлексійний*. Для кожного критерію означено показники, за ступенем прояву яких визначається рівень сформованості відповідного компонента цієї здатності.

Так, *ціннісно-мотиваційний критерій* передбачає визначення ступеня прояву таких показників як ціннісне ставлення особистості до природи, інтерес до вирішення екологічних проблем, прагнення формувати та розвивати власну екологічну компетентність та екологічну компетентність учнів.

Інноваційно-когнітивний критерій характеризує ступінь опанування майбутніми вчителями трудового навчання та технологій системою екологічних знань (з екології, природокористування, природозбереження (охорони природи), сталого розвитку, екологічного законодавства), знань про екологічну компетентність учителя трудового навчання та технологій та методики формування екологічної компетентності учнів на уроках технологій і заняттях у закладах позашкільної освіти.

Діяльнісно-технологічний критерій покликаний виявляти уміння застосовувати екологічні знання у професійній діяльності і повсякденному житті, обґрунтовувати екологічну доцільність творчих проєктів, володіння методикою формування екологічної компетентності учнів.

Особистісно-рефлексійний критерій визначає розвиненість вольових (принциповість, цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність) та гуманістичних (емпатія до природи, толерантність, справедливість, гуманізм, рефлексія) якостей особистості, здатність до усвідомлення та самооцінювання власного рівня екологічної компетентності, а також здатність до самоаналізу та корекції власної педагогічної діяльності, спрямованої на формування екологічної компетентності учнів.

Відповідність критеріїв і показників сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій наведено у таблиці 1.

Таблиця 1
Компоненти, критерії і показники
сформованості екологічної компетентності
майбутніх учителів
трудового навчання та технологій

Компоненти	Показники
Критерії	
Ціннісно-мотиваційний	1. Ціннісне ставлення особистості до природи.
	2. Інтерес до вирішення екологічних проблем.
	3. Прагнення формувати та розвивати власну екологічну компетентність та екологічну компетентність учнів.
Інноваційно-когнітивний	1. Система екологічних знань (знань з екології, природокористування, природозбереження (охорони природи), сталого розвитку, екологічного законодавства).
	2. Знання про екологічну компетентність учителя трудового навчання та технологій та і учнів.
	3. Знання з методики формування екологічної компетентності учнів на уроках технологій і заняттях у закладах позашкільної освіти.
Діяльнісно-технологічний	1. Уміння застосовувати екологічні знання у професійній діяльності і повсякденному житті.
	2. Уміння обґрунтувати екологічну доцільність творчих проєктів та оцінювати екологічність можливих об'єктів проєктування.
	3. Володіння методикою формування екологічної компетентності учнів.
Особистісно-рефлексійний	1. Розвиненість вольових та гуманістичних якостей особистості.
	2. Усвідомлення та самооцінювання власного рівня екологічної компетентності.
	3. Самоаналіз та корекція власної педагогічної діяльності, спрямованої на формування екологічної компетентності учнів.

Критерії та їх показники, наведені у таблиці 1, є вхідними даними для визначення рівнів сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій у процесі фахової підготовки.

Під рівнем сформованості екологічної компетентності ми розуміємо ступінь активності та повноти прояву всіх показників її критеріїв.

Для визначення рівнів сформованості того чи іншого феномену науковці використовують різні підходи. Так, для характеристики екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін І. Сяська бере за основу рівневий поділ становлення екологічної компетентності особистості за ступенем усвідомлення суб'єктивної значущості екологічної діяльності Д. Єрмакова та виокремлює три рівні сформованості екологічної

компетентності особистості: (низький – неусвідомлена мимовільна некомпетентність, середній – усвідомлена довільна некомпетентність, високий – усвідомлена довільна компетентність) [9]. Науковиця Л. Титаренко також послуговується тривірневою градацією для опису екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університетів та виділяє креативний, професійно-достатній та елементарний рівні [11]. Аналіз показників сформованості екологічної компетентності здійснюють за такими рівнями: низький, середній, високий (Л. Логвінова [6], Н. Чорновол [15]); низький, достатній, високий (А. Хрипунова [13]); початковий, середній, достатній, високий (О. Герасимчук [3], М. Хроленко [14]). Отже, у виокремленні рівнів сформованості екологічної компетентності фахівців дослідники надають перевагу тривірневій градації, але й послуговуються чотиривірневою.

Погоджуємося з думкою Н. Ткаченко, що для отримання вірогідних результатів статистичне групування відповідно до отриманих експериментальних даних слід здійснювати таким чином, щоб до кожного розряду ввійшло 20-25% значень вимірюваної ознаки, з чого випливає, що 4-5 рівнів для характеристики певного феномену є оптимальною кількістю [12].

Таким чином, на підставі визначених критеріїв і показників сформованості екологічної компетентності здобувачів вищої освіти та з урахуванням сучасних підходів до класифікації її рівнів нами виокремлено чотири рівні сформованості досліджуваної здатності майбутніх учителів трудового навчання та технологій: *початковий, середній, достатній, високий*. Наведемо їх характеристику.

Початковий рівень характеризується об'єктивним ставленням особистості до довкілля, відсутністю інтересу до вирішенні екологічних проблем та прагнення формувати та розвивати власну екологічну компетентність та екологічну компетентність учнів; слабкими екологічними знаннями, відсутністю уявлення про екологічну компетентність учителя трудового навчання та технологій та незнанням методики формування екологічної компетентності учнів на уроках технологій і заняттях у закладах позашкільної освіти; невмінням застосовувати екологічні знання у професійній діяльності і повсякденному житті, несформованістю вміння обґрунтувати екологічну доцільність творчих проєктів та оцінювати екологічність можливих об'єктів проєктування, неволодінням методики формування екологічної компетентності учнів; нерозвиненістю вольових та гуманістичних якостей особистості, слабким усвідомленням та відсутністю самооцінювання власного рівня екологічної компетентності, поверховим самоаналізом власної педагогічної діяльності, спрямованої на формування екологічної компетентності учнів без її корекції.

Середній рівень відзначається суб'єктивно-об'єктивним ставленням особистості до довкілля, слабо вираженим інтересом до вирішення

екологічних проблем та прагнення формувати та розвивати власну екологічну компетентність та екологічну компетентність учнів; несистемними екологічними знаннями, нечіткими уявленнями про екологічну компетентність учителя трудового навчання та технологій та фрагментарними знаннями методики формування екологічної компетентності учнів на уроках технологій заняттях у закладах позашкільної освіти; недостатнім вмінням застосовувати екологічні знання у професійній діяльності і повсякденному житті, частково сформованими вміннями обґрунтовувати екологічну доцільність творчих проєктів та оцінювати екологічність можливих об'єктів проєктування, помірним володінням методикою формування екологічної компетентності учнів; розвиненістю в більшості випадків вольових та гуманістичних якостей особистості, хоч мало розвиненими, поверховими, епізодичними, неповним усвідомленням та самооцінюванням власного рівня екологічної компетентності, частковим самоаналізом та слабкою корекцією власної педагогічної діяльності, спрямованої на формування екологічної компетентності учнів.

Достатній рівень супроводжується ситуативним суб'єктивним ставленням особистості до довкілля, нерегулярним інтересом до вирішення екологічних проблем та прагненням формувати та розвивати власну екологічну компетентність та екологічну компетентність учнів; базовими екологічними знаннями, уявленням про екологічну компетентність учителя трудового навчання та технологій та знаннями методики формування екологічної компетентності учнів на уроках технологій заняттях у закладах позашкільної освіти; вмінням застосовувати екологічні знання у професійній діяльності і повсякденному житті, умінням обґрунтовувати екологічну доцільність творчих проєктів та оцінювати екологічність можливих об'єктів проєктування, володіння методикою формування екологічної компетентності учнів; здебільшого розвиненістю вольових та гуманістичних якостей особистості, достатнім усвідомленням та самооцінюванням власного рівня екологічної компетентності, належним самоаналізом та корекцією власної педагогічної діяльності, спрямованої на формування екологічної компетентності учнів.

Високий рівень діагностується суб'єктивним ставленням особистості до довкілля, стійким інтересом до вирішення екологічних проблем та прагненням формувати та розвивати власну екологічну компетентність та екологічну компетентність учнів; глибокими та системними екологічними знаннями, повним уявленням про екологічну компетентність учителя трудового навчання та технологій, досконалими знаннями методики формування екологічної компетентності учнів на уроках технологій заняттях у закладах позашкільної освіти; бездоганними вміннями застосовувати екологічні знання у професійній діяльності і повсякденному житті, досконалими вміннями обґрунтовувати екологічну доцільність творчих проєктів та оцінювати екологічність можливих об'єктів проєктування, високим рівнем

володіння методикою формування екологічної компетентності учнів; розвиненістю вольових та гуманістичних якостей особистості, повним усвідомленням та об'єктивним самооцінюванням власного рівня екологічної компетентності, глибоким самоаналізом і корекцією власної педагогічної діяльності, спрямованої на формування екологічної компетентності учнів.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, відповідно до структури екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій, яка містить чотири взаємопов'язані компоненти: ціннісно-мотиваційний, інноваційно-когнітивний, діяльнісно-технологічний, особистісно-рефлексійний, виокремлюємо однойменні критерії та їх показники. Визначення критеріїв і показників уможливило визначити й схарактеризувати чотири рівні сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій: початковий, середній, достатній і високий. Окреслені у роботі показники, критерії та рівні дозволять комплексно оцінити сформованість досліджуваної здатності майбутніх учителів трудового навчання та технологій, визначити динаміку її рівнів сформованості у фаховій підготовці.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язуємо із здійсненням діагностики рівнів сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/kryterij>
2. Білецька Г. А. Критерії, показники й рівні сформованості природничонаукової компетентності майбутніх екологів. *Освіта та педагогічна наука*. 2014. Вип. 2 (163). С. 19–24.
3. Герасимчук О. Л. Формування екологічної компетентності майбутніх гірничих інженерів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2015. 199 с.
4. Курок В. П., Василенко О. О. Екологічна компетентність як вагомий складник професійної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. Глухів. Випуск 3 (50) частина 1. 2022. С. 238–245. DOI: 10.31376/2410-0897-2022-3-50-238-245
5. Лузан П. Г., Сопівник І. В., Виговська С. В. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Підручник. Київ: ЦП «Компринт», 2016. 491 с.
6. Логвінова Я. О. Формування екологічної компетентності майбутнього викладача біології в процесі вивчення природничих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Кіровоград, 2014, 246 с.
7. П'ятицька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень : підручник. Київ : ЦП «Компринт», 2016, 491 с.
8. Словник української мови: в 11 томах. Том 7, 1976. С. 10.
9. Сяська І. О. Структурні компоненти, критерії та рівні сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова (Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи)*. Київ, 2019. Вип. 69. С. 255–260.
10. Тернопільська В., Дерев'яно О. Визначення критеріїв сформованості професійної компетентності майбутніх гірничих інженерів. *Науковий часопис НПУ імені*

М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2012. № 31. С. 264–267., С. 265.

11. Титаренко Л. М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2007. 20 с.

12. Ткаченко Н. М. Теоретичні і методичні засади формування професійного іміджу майбутніх учителів іноземних мов у педагогічних закладах вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Глухів, 2020. 617 с

13. Хрипунова А. Л. Формування екологічної компетентності майбутніх інженерів – фахівців цивільного захисту : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2009. 252 с.

14. Хроленко М. В. Критерії, показники й рівні сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів біології. *Перспективи та інновації науки*. Київ, 2022. № 8(13). С. 316–327. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/67>

15. Чорновол Н. М. Формування екологічної компетентності студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі технологічних практик : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Львів, 2010. 279 с.

16. Industry 5.0: Purpose-Driven Technology Adoption for People and the Planet. 2022. Momenta: Website. Retrieved from URL: <https://www.momenta.one/hubfs/Resources/Reports-andSurveys/Momenta-Industry%205.0-Report-2022.pdf>

REFERENCE

1. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]. URL: <http://sum.in.ua/s/kryterij> [in Ukrainian]

2. Biletska, H. A. (2014). Kryterii, pokaznyky u rivni sformovanosti pryrodnychonaukovoï kompetentnosti maibutnykh ekolohiv [Criteria, indicators and levels of formation of natural science competence of future ecologists]. *Osvita ta pedahohichna nauka* [Education and pedagogical]. Vyp. 2 (163). S. 19–24. [in Ukrainian]

3. Herasymchuk, O. L. (2015). Formuvannya ekolohichnoi kompetentnosti maibutnykh himychykh inzheneriv u protsesi profesiinoï pidhotovky [Formation of environmental competence of future mining engineers in the process of professional training]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Zhytomyr, 199 s. [in Ukrainian]

4. Kurok, V.P., & Vasylenko, O.O. (2022). Ekolohichna kompetentnist yak vahomyi skladnyk profesiinoï kompetentnosti maibutnykh uchyteliv trudovoho navchannia ta tekhnolohii [Ecological competence as an important component of the professional competence of future teachers of labor education and technologies]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Pedahohichni nauky* [Bulletin of the Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University. Pedagogical sciences.]. Hlukhiv. Vypusk 3 (50) chastyna 1. S. 238–245. DOI: 10.31376/2410-0897-2022-3-50-238-245. [in Ukrainian]

5. Luzan, P. H., Sopivnyk, I. V., & Vyhovska, S. V. (2016). Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovo-pedahohichnykh doslidzhen [Methodology and organization of scientific and pedagogical research]: pidruchnyk. Kyiv: TsP «Komprynt». 491 s. [in Ukrainian]

6. Lohvinova, Ya. O. (2014). Formuvannya ekolohichnoi kompetentnosti maibutnoho vykladachabiolohii v protsesi vyvchennia pryrodnychykh dystsyplin [Formation of ecological competence of future biology teachers in the process of learning natural sciences]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kirovohrad, 2014, 246 s. [in Ukrainian]

7. Piatnytska-Pozdniakova, I. S. (2016). Osnovy naukovykh doslidzhen [Fundamentals of scientific research.]: pidruchnyk. Kyiv :TsP «Komprynt». 491 s. [in Ukrainian]

8. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] (1976). Tom 7, S. 10. [in Ukrainian]

9. Siaska, I. O. (2019). Strukturni komponenty, kryterii ta rinvni sformovanosti ekolohichnoi kompetentnosti maibutnykh

uchyteliv pryrodnychykh dystsyplin [Structural components, criteria and levels of formation of ecological competence of future teachers of natural sciences]. *Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Drahomanova (Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektivy)* [Scientific journal of the M.P. Drahomanova NPU (Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects)]. Kyiv. Vyp. 69. S. 255–260. [in Ukrainian]

10. Temopil'ska, V., & Derevianko, O. (2012). Vyznachennia kryteriiv sformovanosti profesiinoï kompetentnosti maibutnykh himnychykh inzheneriv [Determination of the criteria for the formation of professional competence of future mining engineers]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Pedahohichni nauky: realii ta perspektivy* [Scientific journal of the M.P. Drahomanova NPU. Pedagogical sciences: realities and prospects]. № 31. S. 264–267. [in Ukrainian]

11. Tytarenko, L. M. (2007). Formuvannya ekolohichnoi kompetentnosti studentiv biolohichnykh spetsialnostei universytetu [Formation of ecological competence of students of biological specialties of the university] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian]

12. Tkachenko, N. M. (2020). Teoretychni i metodychni zasady formuvannya profesinoho imidzumaibutnykh uchyteliv inozemnykh mov u pedahohichnykh zakladakh vyshchoï osvity [Theoretical and methodological principles of the formation of the professional image of future teachers of foreign languages in pedagogical institutions of higher education] : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Hlukhiv. 617 s [in Ukrainian]

13. Khrypunova, A. L. (2009). Formuvannya ekolohichnoi kompetentnosti maibutnykh inzheneriv –fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu [Formation of ecological competence of future civil defense engineers]: dys. ... kand. ped.nauk : 13.00.04. Kharkiv. 252 s.7 [in Ukrainian]

14. Khrolenko, M. V. (2022). Kryterii, pokaznyky u rivni sformovanosti ekolohichnoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv biolohii [Criteria, indicators and levels of formation of ecological competence of future biology teachers]. *Perspektivy ta innovatsii nauky* [Perspectives and innovations of science]. Kyiv. № 8 (13). S. 316–327. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/67> [in Ukrainian]

15. Chornovol, N. M. (2010). Formuvannya ekolohichnoi kompetentnosti studentiv vyshchykhtekhnichnykh navchalnykh zakladiv u protsesi tekhnolohichnykh praktyk [Formation of ecological competence of students of higher technical educational institutions in the process of technological practices: dissertation]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Lviv. 279 s. [in Ukrainian]

16. Industry 5.0: Purpose-Driven Technology Adoption for People and the Planet. (2022). Momenta: Website. Retrieved from URL: <https://www.momenta.one/hubfs/Resources/Reports-andSurveys/Momenta-Industry%205.0-Report-2022.pdf>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СОРОКА Ольга Олександрівна – аспірант кафедри технологічної і професійної освіти, асистент кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: формування екологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SOROKA Olha Oleksiivna – graduate student of the Department of Technological and Professional Education, assistant of the Department of Technological and Professional Education of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.

Scientific interests: formation of ecological competence of future teachers of labor education and technologies.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2024 р.

УДК 378.011.3-057.175:008

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-239-242

ТУ Чуаньцзе –

аспірант кафедри педагогіки

Сумського державного педагогічного університету

імені А.С. Макаренка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4591-9181>

e-mail: tuchuanjie@fizmatsspu.sumy.ua

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПІАНІСТІВ

Вища музична освіта передбачає формування широкого культурного світогляду, заснованого на значному спектрі загальних і специфічних музичних відмінностей, а також умінні використовувати їх для розвитку духовних цінностей та естетичні смаків суспільства. Зазначене характеризує проблему формування академічної культури майбутніх фахівців загалом та піаністів як професіоналів з багатим кругозором і моральними установками, психічно, культурно та емоційно стійких особистостей, зокрема. Тому метою статті є виявлення і обґрунтування педагогічних умов формування академічної культури майбутніх піаністів. Методи дослідження: аналіз наукових джерел і поняттєвий аналіз для уточнення терміну «педагогічні умови»; узагальнення для виявлення можливих педагогічних умов формування академічної культури майбутніх піаністів; метод експертної оцінки для обґрунтування найбільш ефективних педагогічних умов формування академічної культури майбутніх піаністів. До експертизи залучено фахівців (педагоги, які мають не менше 10 років досвіду підготовки майбутніх піаністів, мають наукові ступені та вчені звання, а також є активними дослідниками в галузі мистецтва). Загальна кількість експертів – 8 осіб. За результатами статистичного аналізу узгодженості думок експертів (визначено коефіцієнт конкордації та перевірено його статистичну значущість за критерієм Пірсона, рівень значущості 0,05) ми виділили три педагогічні умови, які ймовірно впливатимуть на розвиток академічної культури майбутніх піаністів: розвиток комунікативних навичок у професійному спілкуванні; розвиток критичного мислення студентів; заохочення до участі у наукових, освітніх і практичних неформальних заходах. Виділені нами педагогічні умови необхідні для того, щоб випускники могли зрозуміти місію мистецтва та його вплив на суспільство, а також розвивати критичне мислення та навички спілкування. Ці умови також сприятимуть формуванню ціннісних орієнтацій студентів та свідомого прагнення до саморозвитку в обраній сфері.

Keywords: *піаністи, академічна культура, педагогічні умови, підготовка піаністів, експертна оцінка.*

TU Chuanjie –

graduate student of the Department of Pedagogy

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4591-9181>

e-mail: tuchuanjie@fizmatsspu.sumy.ua

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF ACADEMIC CULTURE OF FUTURE PIANISTS

Higher music education involves the formation of a broad cultural outlook based on a significant range of general and specific musical differences, as well as the ability to use them to develop the spiritual values and aesthetic tastes of society. The above characterizes the problem of forming the academic culture of future specialists in general and pianists as professionals with a prosperous outlook and moral attitudes, mentally, culturally, and emotionally stable individuals, in particular. Therefore, the article aims to identify and substantiate the pedagogical conditions for forming the academic culture of future pianists. Research methods: analysis of scientific sources and conceptual analysis to clarify the term "pedagogical conditions"; generalization to identify possible pedagogical conditions for the formation of the academic culture of future pianists; expert evaluation method to substantiate the most effective pedagogical conditions for the formation of the academic culture of future pianists. The experts involved in the evaluation were teachers with at least ten years of experience in training future pianists, academic degrees and titles, and active researchers in art. The total number of experts was 8. Based on the results of the statistical analysis of the consistency of experts' opinions (the concordance coefficient was determined, and its statistical significance was tested according to Pearson's criterion; the significance level was 0.05), we identified three pedagogical conditions that are likely to influence the development of the academic culture of future pianists: development of communication skills in professional communication; development of critical thinking of students; encouragement to participate in scientific, educational and practical informal events. We highlighted the conditions essential to enable graduates to understand the mission of art and its impact on society and to develop critical thinking and communication skills. These conditions also contribute to developing the students' value orientations and conscious self-development aspirations in the chosen field.

Ключові слова: *pianists, academic culture, pedagogical conditions, pianist training, expert evaluation.*

Formulation of the problem. Higher education institutions as social institutions are designed to ensure the academic quality of knowledge, its consistency and depth, and to develop high-level thinking skills in young people (analysis, evaluation, comparison, interpretation, etc.). The provision of music education is no exception since higher music education involves the formation of a broad cultural worldview, which is based on the spectrum of general and special musical knowledge and the ability to use it to develop spiritual values and aesthetic tastes of society as a whole. That

actualizes the problem of forming the academic culture of future pianists as specialists with a multifaceted, spiritually, culturally, and emotionally prosperous and stable worldview position and ethical attitudes.

Analysis of current research. One of the aspects of an effective educational process in the professional training of a specialist is the identification of conditions that guarantee the success of such training. In dictionaries, philosophical works, and psychological and pedagogical literature, the concept of "condition" is understood as 1) a circumstance on which something

depends; 2) rules established in some area of life or activity; 3) the setting in which something happens [2; 3]. O. Sagach notes that pedagogical conditions are the result of "purposeful selection, construction and application of content elements, methods (techniques), as well as organizational forms of teaching to achieve didactic goals" [8]. A. Panibratska defines pedagogical conditions as "a set of objective possibilities of content, forms, methods, means and material and spatial environment aimed at solving the tasks" [7].

Thus, we consider pedagogical conditions as one of the components of the educational process, which reflects the totality of opportunities in an educational institution's educational and material space and ensures its effective functioning and development. We are impressed by the approach to the gradation of pedagogical conditions presented in [1]: the condition as the activation of cognitive activity, the condition as the cultivation of curiosity in obtaining new cognitive information, the condition as the development of quality and detail in the performance of tasks to assimilate the university more thoroughly.

Scientists have proved that for the effective formation of the cognitive interest of pianists, it is the activation of cognitive activity, the cultivation of curiosity in obtaining new cognitive information, and the development of quality and detail in the performance of tasks to assimilate knowledge, skills, and abilities more thoroughly. Generalization of scientific results on the implementation of pedagogical conditions [4; 5; 9; 10; 11] indicates directions: educating the Spirituality of Future Pianists from China using Folk Music; formation of instrumental and performing skills of teachers of musical art; formation of concert and performing competence of future pianists from China; formation of Performing Attention of Future Music Teachers, humanization of Professional Training of Future Teachers-Musicians in Art Educational Institutions.

The analysis of scientific and pedagogical practices has revealed that scientists often use pedagogical conditions to subordinate the educational process to achieve the stated goal. The study of publications also revealed the presence of pedagogical conditions for the formation of the performing culture of future music teachers using Ukrainian piano art, which is formulated in [6]:

- activation of students' national self-consciousness in the process of cognition and performance of Ukrainian piano works;
- Provide the dialogue principles of interaction between the teacher and the student in the process of mastering the national piano heritage;
- development of creative independence in the processing of Ukrainian piano works as a sign of readiness of future music teachers for professionally oriented performing activities.

The generalization of the approaches of scientists testifies to the researched problem of the formation of personal qualities that embody the expression of different types of cultures. However, the pedagogical conditions for forming the academic culture of future pianists in scientific circles still need to be presented and substantiated. Therefore, the **article aims** to

identify and substantiate the pedagogical conditions for the formation of the academic culture of future pianists.

Research methods: analyze scientific sources and conceptual analysis to clarify "pedagogical conditions," Generalization to identify possible pedagogical conditions of pedagogical conditions for the formation of the academic culture of future pianists, The expert evaluation method to substantiate the most effective pedagogical conditions for the formation of the academic culture of future pianists

Results. Based on the processed scientific materials, as well as on the results of surveys of students and future pianists, as well as conversations with teachers of general and professionally oriented art disciplines, we have created a list of possible pedagogical conditions that can potentially contribute to the formation of the academic culture of future pianists in the process of studying psychological and pedagogical disciplines:

- 1) orientation to the comprehensive training of the pianist, which includes not only specialized professionals but also others, including psychological and pedagogical disciplines;
- 2) development of communication skills in professional communication;
- 3) popularization of non-formal art education;
- 4) a positive attitude towards the popularization of educational activities in the field of music;
- 5) stimulation of creative independence in solving tasks;
- 6) deepening knowledge about musical culture;
- 7) stimulating the continuous expansion of the professional thesaurus;
- 8) development of students' critical thinking;
- 9) involvement of dialogical interactive teaching methods;
- 10) encouraging participation in scientific, educational, and practical informal events (training, master classes, seminars, popular science lectures, performances, concerts, etc.).

Then, we applied the method of expert evaluation to identify the most effective among them. The experts were leading teachers with at least ten years of experience in the training of future pianists, who at the same time had a scientific degree and academic title and were active researchers in the field of art. The total number of experts is eight people. They had to rank ten conditions in the order of their effectiveness, where one is the most effective, according to the expert, and ten is the least effective of them (Table 1).

Realizing the subjectivity of experts' assessments, we conducted an expert analysis using the concordance coefficient to confirm the symmetry of experts' opinions. In our case, the number of factors is $n = 10$, and the number of experts is $m = 8$. According to the constructed matrix of ranks (Table 1), appropriate calculations are made, where

$$d = \sum x_{ij} - \frac{\sum \sum x_{ij}}{n} = \sum x_{ij} - 44$$

The most significant were the factors with the lowest sum of ranks (marked in pink). Let's assess the degree of symmetry of experts' opinions, for which we will use the concordance coefficient:

$$W = \frac{S}{\frac{1}{12} \cdot m^2(n^3 - n) - m \cdot \sum T_i} \text{ where } S = 3898.5, n = 10, m = 8$$

Table 1. Ranking of pedagogical conditions by experts

Conditions	Experts								ranks Sum of	d	d2	ranks Sum of	Weight λ
	1	2	3	4	5	6	7	8					
1.	8	5	6	7	9	2	4	8	49	5	25	49	0.08635
2.	4	1	5	6	1	1	5	6	15.5	-28.5	812.25	15.5	0.1783
3.	2	4	9	5	7	6	6	5	40.5	-3.5	12.25	40.5	0.1086
4.	3	6	1	4	8	8	7	4	54	10	100	54	0.07242
5.	6	10	7	8	10	7	8	10	66	22	484	66	0.039
6.	5	7	2	10	5	9	3	9	76	32	1024	76	0.01114
7.	10	9	4	1	3	5	9	2	52	8	64	52	0.07799
8.	1	3	8	2	2	4	1	4	14	-30	900	14	0.1838
9.	7	8	10	9	6	10	10	7	50	6	36	50	0.08357
10	9	2	3	3	4	3	2	1	23	-21	441	23	0.1588
									440		3898.5	440	1

$$T_i = \frac{1}{12} \cdot \sum (t_l^3 - t_l)$$

T_l is the number of elements in the l -th bundle for the i -th Expert Advisor (the number of repetitions, if any).

$$T_8 = [(23-2)]/12 = 0.5$$

$$\sum T_i = 0.5 = 0.5$$

$$W = \frac{3898.5}{\frac{1}{12} \cdot 8^2(10^3 - 10) - 8 \cdot 0.5} = 0.74$$

$W = 0.74$ indicates a high degree of agreement among experts.

To assess the significance of the concordance coefficient, we use Pearson's consistency test:

$$\chi^2 = \frac{S}{\frac{1}{12} \cdot mn(n+1) + \frac{1}{n-1} \cdot \sum T_i}$$

$$\chi^2 = \frac{3898.5}{\frac{1}{12} \cdot 8 \cdot 10(10+1) + \frac{1}{10-1} \cdot 0.5} = 53.2$$

The calculated χ^2 can be compared with the table value for the number of degrees of freedom $K = n-1 = 10-1 = 9$ and given significance level $\alpha = 0.05$

Since χ^2 is calculated $53.2 \geq$ the tabular (16.91898), $W = 0.74$ is not a random value, and therefore the results obtained make sense and can be used in further studies.

Based on the results of obtaining the sum of ranks (Table 1), it is possible to determine the indicators of the weight of the parameters under consideration.

Thus, based on the results of the statistical analysis of the consistency of experts' opinions, we have identified three pedagogical conditions that can potentially affect the development of the academic culture of future pianists:

- development of communication skills in professional communication;
- development of students' critical thinking;
- Encourage participation in scientific, educational, and practical informal events (training, master classes, seminars, popular science lectures, speeches, concerts, etc.).

Conclusions. The formation of the academic culture of future pianists takes place in an academic environment that takes into account the system of individual requests of pianists for academic education and is solved within the framework of professional educational programs in three spaces: general cultural,

where it appears as a factor that ensures the cultural and creative activities of training future pianists; general pedagogical, determined by the requirements of the profession; musical and pedagogical, reflecting the specifics of the professional activity of pianists. With such an understanding of the academic culture of pianists, its formation cannot be fully ensured within the framework of mastering purely artistic disciplines. Pedagogical conditions are essential to make it possible for graduates to realize the mission of art and its impact on society, as well as develop critical thinking and communication skills that contribute to the development of value orientations and conscious aspirations for self-development in the chosen field. The conditions identified and substantiated by us (development of communication skills in professional communication; development of students' critical thinking; encouragement to participate in scientific, educational, and practical informal events) are taken as a basis for building a model for training future pianists, which is focused on the formation of academic culture in them.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Zakharchenko T.V., Stotika I.G. Pedagogical conditions of formation of cognitive interest of students in the piano class. *SWorldJournal*, 2022. Is. 11(6). P. 40–42.
2. Борщенко Н. Педагогічні умови та методи формування емоційної стійкості дошкільників у процесі музичних занять. *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка*, 2023. Том 175. № 19. С. 36–42.
3. Вознюк О. М. Психолого-педагогічні умови становлення ціннісних орієнтацій як чинник національного виховання учнівської молоді. *Часопис Київського гуманітарного університету*. 2017. № 4. С. 88–92.
4. Ковальова-Гончарюк Л.О., Фрицюк В.А. Педагогічні умови формування інструментально-виконавської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Інноваційна педагогіка*, 2021. Вип. 36. С. 177–180.
5. Кочурська І. В. *Педагогічні умови гуманізації професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів у мистецьких навчальних закладах*. Дис. на здобуття наукового ступеня кан. пед. н. за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2018. 302 с.
6. Михалюк А. М. *Формування виконавської культури майбутніх учителів музики засобами українського фортепіанного мистецтва*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спец. 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2014. Київ. 22 с.
7. Панібратська А. Зміст поняття «Педагогічні умови». *Науково-методична робота*, 2018. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/89-suchasni-tekhnologiyi-rozvytku-profesiynoi-maisternosti-maybutnikh-uchyteliv-25-zhovtnia-2018-r/173-zmist-ponyattya-pedagogichni-umovi>.
8. Сагач О. Теоретичний аналіз поняття педагогічні умови у контексті професійного зростання вчителів. *Освітні обрії*, 2020. Том 50 № 1. С. 32–35.
9. Фаст О. Л. Культура наукового керівництва як чинник забезпечення якості докторської освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2016. Вип. 51. С. 300–306.
10. Фейфей Суй. Педагогічні умови формування виконавської уваги майбутнього вчителя музики в процесі фортепіанної підготовки. *Молодь і ринок*, 2018. №9 (164). С. 127–131.
11. Цзін Люй. Методика формування концертно-виконавської компетентності іноземних студентів

магістратури у процесі фахової (фортепіанної) підготовки. *Збірник наукових праць*. Випуск 1, 2017. С. 266–273.

REFERENCES

1. Zakharchenko, T. V., Stotika, I.G. (2022). Pedagogical conditions of formation of cognitive interest of students in the piano class. *SWorldJournal*, Is. 11(6). P. 40–42. [in English]

2. Borschenko, N. (2023). Pedahohichni umovy ta metody formuvannya emotsiinoi stikiosti doshkilnykiv u protsesi muzychnykh zaniat [Pedagogical conditions and methods of forming emotional stability of preschoolers in the process of music lessons]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskiy kolehium" imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the Chernihiv Collegium National University named after T. G. Shevchenko*. Tom 175. № 19. S. 36–42. [in Ukrainian]

3. Vozniuk, O. M. (2017). Psykholoho-pedahohichni umovy stanovlennia tsinnisnykh oriantatsii yak chynnyk natsionalnoho vykhovannia uchnivskoi molodi [Psychological and pedagogical conditions of formation of value orientations as a factor of national education of schoolchildren]. *Chasopys Kyivskoho humanitarnoho universytetu – Journal of the Kyiv Humanitarian University*. № 4. S. 88–92. [in Ukrainian]

4. Kovalova-Honchariuk, L. O., Frytsiuk, V. A. (2021). Pedahohichni umovy formuvannia instrumentalno-vykonavskoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Pedagogical conditions for the formation of instrumental and performance competence of future music teachers]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*. Vyp. 36. S. 177–180. [in Ukrainian]

5. Kochurska, I. V. (2018). Pedahohichni umovy humanizatsii profesiinoi pidhotovky maibutnykh pedahohiv-muzykantiv u mystetskykh navchalnykh zakladakh [Pedagogical conditions of humanization of professional training of future teachers-musicians in art educational institutions]. *Dys. na zdobuttia naukovooho stupenia kan. ped. n. za spetsialnistiu 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity» / Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, Kyiv. 302 s. [in Ukrainian]

6. Lutsyk, H. (2020). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnykh psykholohiv do roboty z pidlitkamy, skhyl'nymy do deviantnoi povedinky [Pedagogical conditions for the formation of the readiness of future psychologists to work with adolescents prone to deviant behavior]. *Zbirnyk naukovykh prats "Pedahohichni nauky" – Collection of scientific works "Pedagogical Sciences"*. № 93. S. 94–99. [in Ukrainian]

7. Panibratska, A. (2018). Zmist poniattia «Pedahohichni umovy» [The content of the concept of "Pedagogical conditions"]. *Naukovo-metodychna robota – Scientific and methodological*

work. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/89-suchasni-tekhnohohiyi-rozvytku-profesiynoi-maysternosti-maybutnykh-uchyteliv-25-zhovtnia-2018-r/173-zmist-ponyattya-pedahohichni-umovi>. [in Ukrainian]

8. Sahach, O. (2020). Teoretychnyi analiz poniattia pedahohichni umovy u konteksti profesiinoho zrostantnia vchyteliv [Theoretical analysis of the concept of pedagogical conditions in the context of professional growth of teachers]. *Osvitni obrii – Educational horizons*. Tom 50 № 1. S. 32–35. [in Ukrainian]

9. Fast O. L. (2016). Kultura naukovooho kerivnytstva yak chynnyk zabezpechennia yakosti doktorskoj osvity [The culture of scientific leadership as a factor in ensuring the quality of doctoral education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. Vyp. 51. S. 300–306. [in Ukrainian]

10. Feifei Siui. (2018). Pedahohichni umovy formuvannia vykonavskoi uvahy maibutnoho vchytelia muzyky v protsesi fortepianno pidhotovky [Pedagogical conditions for the formation of executive attention of the future music teacher in the process of piano training]. *Molod i rynek – Youth and the market*. №9 (164). S. 127–131. [in Ukrainian]

11. Tszin, Liui. (2017). Metodyka formuvannia kontsertno-vykonavskoi kompetentnosti inozemnykh studentiv mahistratury u protsesi fakhovoi (fortepianno) pidhotovky [Methodology of formation of concert performance competence of foreign master's students in the process of professional (piano) training]. *Zbirnyk naukovykh prats – Collection of scientific papers*. Vypusk 1, 2017. S. 266–273. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТУ Чуаньцзе – аспірант кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

Наукові інтереси: педагогічні умови формування академічної культури майбутніх піаністів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TU Chuanjie – graduate student of the Department of Pedagogy Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko.

Scientific interests: pedagogical conditions the formation of academic culture of future pianists.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2024 р.

УДК 687(073)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-242-247

ХОМЕНКО Людмила Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5126-583X>
 e-mail: makarova.eva@meta.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ РУЧНИХ ШВЕЙНИХ РОБІТ

Актуальність ідеї формування в підростаючого покоління позитивного ставлення до праці не підлягає сумніву. Це процес непростий і досить тривалий. Він має починатися в сім'ї, коли дитина стає здатною усвідомлювати себе особистістю у навколишньому світі. У шкільному віці майже весь тягар виховання позитивного ставлення до праці лягає на плечі педагогів, зокрема на вчителів трудового навчання.

На заняттях у шкільних майстернях, на відміну від інших, домінує ручна праця. У процесі конструювання і виготовлення рекомендованих програмою об'єктів праці створюються сприятливі умови для поєднання фізичної та розумової праці учнів, а це є природною потребою організму, що росте. Уроки праці, проведені на високому рівні, несуть дітям відчуття глибокого задоволення і радості не тільки від результатів їхньої творчої праці, а й від напруженої роботи м'язів. У процесі праці виникають умови, сприятливі для виховання школярів у дусі свідомої дисципліни, любові до праці, бережного господарського ставлення до приватної та суспільної власності.

Виховання в учнів позитивного ставлення до праці передбачає: безпосередню участь школярів у суспільно корисній продуктивній праці; вироблення в них свідомого ставлення до праці як до найважливішого громадського обов'язку; розуміння потреби в ній для самовизначення в житті; формування високих моральних якостей нової людини; ставлення до праці як до усвідомленої і найпершої життєвої потреби, як суті людського буття.

Від умов праці підлітків, її організації значною мірою залежить їхнє ставлення до праці, а відповідно й ефективність процесу виховання. У навчальних майстернях все повинно виховувати, привчати до порядку і краси. Існує об'єктивний зв'язок між ефективністю праці і ставленням до неї: позитивне ставлення підвищує продуктивність праці, посилює її виховне й освітнє значення і, навпаки, негативне – знижує, послаблює, а іноді зводить нанівець її виховні та освітні можливості.

Нами доведено, що уроки, проведені з використанням таких методів навчання, несуть дітям відчуття глибокого задоволення від результатів їхньої творчої праці.

В статті розглянуті питання навчання учнів ручним швейним роботам. Проведено аналіз досвіду роботи вчителів, виявлені цікаві прийоми та методи навчання.

Ключові слова: асортимент, ручні роботи, швейні роботи, вміння, навички, вироби, знання, завдання, діяльність, прийоми роботи.

KHOMENKO Liudmyla Mykolayivna –
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5126-583X>
e-mail: makarova.eva@meta.ua

ORGANIZATION OF EDUCATIONAL ACTIVITIES OF STUDENTS IN THE PROCESS OF PERFORMING HANDMADE SEWING WORKS

The relevance of the idea of forming a positive attitude to work in the younger generation cannot be doubted. This process is not simple and quite long. It should begin in the family, when the child becomes capable of realizing himself as an individual in the world around him. At school age, almost the entire burden of education of a positive attitude to work falls on the shoulders of teachers, in particular on teachers of labor education.

Classes in school workshops, unlike others, are dominated by manual labor. In the process of designing and manufacturing work objects recommended by the program, favorable conditions are created for the combination of physical and mental work of students, and this is a natural need of a growing body. Labor lessons conducted at a high-level bring children a feeling of deep satisfaction and joy not only from the results of their creative work, but also from the intense work of muscles. In the process of work, conditions arise that are favorable for the education of schoolchildren in the spirit of conscious discipline, love for work, and a careful economic attitude towards private and public property.

Education of positive attitudes towards work in students involves: direct participation of schoolchildren in socially useful productive work; developing in them a conscious attitude to work as the most important public duty; understanding the need for it for self-determination in life; formation of high moral qualities of a new person; attitude to work as a conscious and first vital need, as the essence of human existence.

Their attitude to work and, accordingly, the effectiveness of the education process largely depends on the working conditions of teenagers and its organization. In educational workshops, everything should be brought up, accustomed to order and beauty. There is an objective connection between the efficiency of work and the attitude towards it: a positive attitude increases the productivity of work, strengthens its educational and educational value, and, on the contrary, a negative attitude reduces, weakens, and sometimes nullifies it educational and educational opportunities.

We have proven that lessons conducted using such teaching methods bring children a sense of deep satisfaction from the results of their creative work.

The article discusses the issue of teaching students manual sewing works. An analysis of teachers' work experience was carried out, interesting methods and teaching methods were revealed.

Key words: assortment, handmade, sewing work, skill, skills, ware, knowledge, task, activity, methods of work.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Відомо, що уроки трудового навчання потребують солідного матеріального забезпечення, чого в багатьох школах немає і в найближчий час не буде. Тому виконанню ручних робіт в цих класах надають великого значення. Учні бажають активно працювати і виявляють значну зацікавленість до роботи ручними інструментами і на простих технологічних машинах. Учні прагнуть «через руки» відчутти властивості різних конструкційних матеріалів. Одночасно учні: знайомляться з основними принципами обробки матеріалів, одержують певні навички виконання простих робіт, відпрацьовують координацію рухів, тренують певні групи м'язів, розвивають окомір, виробляють відповідальність за результати праці, гордість за якісно виконану роботу.

Установлено, що значний вплив на ставлення учнів до праці справляє радість успіху, який окриляє учня, зміцнює впевненість у своїх силах і

надихає на подальшу активну діяльність. На жаль, ця закономірність ще мало використовується педагогами в організації як навчальної, так і трудової діяльності учнів. Часто вчителі зосереджують увагу на помилках у діяльності учня, а не на їхніх успіхах, що призводить до глибоких переживань, смутку і часто до негативного ставлення до праці. Тому вчителю трудового навчання треба організувати працю школярів так, аби вона забезпечувала успішне виконання ними трудових завдань. А для цього слід ставити перед учнями посилені завдання і задалегідь озброювати їх знаннями та вміннями, потрібними для досягнення успіху.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження з особливостей методики викладання, розробки та виготовлення швейних виробів відображається в роботах таких науковців: Бакан Л.А., Веремійчук І. М., Горобчишиної В. С., Григорової Л. С., Єжової О. В., Бакан Л. А.

займається проблемою дослідження ниткових з'єднувань – основних з'єднувань, що застосовуються у процесі виготовлення швейних виробів різного призначення. Вона розглядає питання оцінки якості ниткових швів сучасних засобів з'єднання, які використовуються для виготовлення продукції швейної галузі, швейних ниток та голок, а також розробляє рекомендації щодо їх підбору в залежності від матеріалу, з якого виготовляється виріб [1]. Веремійчук І. М. досліджує проблему компетентнісного підходу до методики трудового навчання в загальноосвітньому закладі, аналізує основні питання методики трудового навчання відповідно до навчальних програм і програм методики трудового навчання у вищих педагогічних навчальних закладах [5]. Горобчишина В. С. досліджує термінологію технології швейних виробів, нею розроблено класифікацію технологічних методів та типів робочих процесів з'єднання і формування – основи технологічних процесів виготовлення швейних виробів й проектувальних робіт [6]. Григорова Л. С. аналізує зміст сучасних методичних систем виконання технологічних операцій по виготовленню швейних виробів [7]. Єжова О. В. займається розробкою сучасних технологій з оброблення швейних виробів та технологічних послідовностей пошиття окремих швів, вузлів та швейних виробів. В її працях значна увага приділяється аналізу та методиці виконання ручних декоративних швів, що традиційно застосовувались при виготовленні українського костюма [8].

Метою статті є вивчення закономірностей формування та розвитку творчого потенціалу особистості в процесі виконання ручних робіт, пошук і апробація нових технологій, форм і методів роботи з учнями для створення цілісної, цілеспрямованої системи організації технологічної діяльності школярів в процесі вивчення трудового навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Програмою з трудового навчання пропонується пошиття та оздоблення швейних виробів.

Виготовлення такого асортименту дозволяє прищепити учням відповідні навички з виконання ручних робіт, ознайомити з видами оздоблень виробів ручними видами робіт, навчити прийомам їх виконання, які знадобляться у їх майбутній трудовій діяльності [1, с. 21].

Учнів необхідно навчити: підбирати тканину для виготовлення виробу, способам обробки деталей з урахуванням властивостей тканини, ознайомити з процесами розкроювання виробів, економними витратами тканини при розкроюванні (для цього їм необхідні знання з техніки і технології) [3, с. 23].

Вивчаючи досвід вчителів трудового навчання, ми провели аналіз формування вмінь і навичок в учнів при виконанні ручних робіт.

Досвід викладання даного матеріалу показує, що на заняттях учням пропонують інструкційно-технологічні картки, плакати, малюнки, стенди з технологією обробки деталей і вузлів швейних виробів.

При відпрацюванні навичок користування інструментами особливе значення приділяють користуванню наперстком. З аналізу занять видно, що учні не люблять користуватись наперстком, і тому завдання вчителя - привчити їх з самого початку одягати на палець наперсток, а вже потім брати у руки голку. Вчителі пропонують присвятити відпрацюванню навичок роботи з наперстком одне-два заняття, щоб при виконанні ручних стібків всі учні працювали з наперстком. Вони спочатку демонструють методи користування наперстком для всієї групи, а далі сліdkують за виконанням цього прийому кожним учнем [2, с. 13].

Як показала практика, при пошитті учнями перших виробів звертається особлива увага на виконання ручних стібків: зметувального, копіювального, обметувального, зшивного, підшивного. Ці стібки використовуються при виготовленні всіх програмних виробів, тому доцільно з самого початку навчити учнів виконувати ці стібки на клаптях тканини розміром 20×25 см, які їм потрібно заготовити наперед. На таких клаптиках вони повинні спочатку відпрацювати рухи голки з ниткою (без вузлика) і наперстком, а далі виконувати по 2-3 строчки усіх видів стібків [4, с. 22].

Закріплення вмінь і навичок учнями з виконання ручних робіт здійснюється в процесі виготовлення швейних виробів. На протязі навчання вчитель звертає увагу на виконання всіх видів ручних стібків: при зметуванні бокових швів, заметуванні низу виробів, виметуванні країв комірів, клапанів, обметуванні зрізів деталей і швів, виметуванні петель. При виконанні ручних стібків перед учнями ставиться вимога: стібки повинні бути рівними, однакової величини, прокладені паралельно зрізам чи краям деталей. Зметувальні стібки не повинні бути більші 0,8-1 см, а виметувальні 0,3-0,8 см, обметувальні розміщуються на 0,4-0,5 см від зрізу деталей і частота їх 2-3 стібка на 1 см. Для кращого засвоєння матеріалу з виконання стібків рекомендується в шкільній майстерні оформляти стенди у вигляді інструкційно-технологічних карток [8, с. 33].

Заслугує на увагу досвід вчителів, які під час відпрацювання прийомів ручних операцій з обробки кишень, комірів використовують самоконтроль учнів. Спочатку вчитель показує прийоми роботи, далі доручає їм виконувати обробку деталей, проводити її самооцінку, виправляти допущені помилки. Для цього кожному учню видають карту самоконтролю, де вказані особливості виконання завдання, способи перевірки якості роботи. При цьому учні можуть обмінюватися виконаними роботами і порівнювати їх якість. Кращі вироби викладач показує всій групі, відмічаючи їх якість [7, с. 16].

Деякі вчителі пропонують самостійне планування учнями наступної роботи в майстерні. Після того, як вони пояснять завдання, технологію виконання деталей, учням пропонується самостійно заповнювати операційні картки. Перевіряючи їх, вчитель отримує можливість оперативно ліквідувати окремі помилки учнів [6, с. 37].

Для перевірки ефективності проведення занять за цією методикою, двом підгрупам учнів було дано те саме завдання, але одній підгрупі (експериментальній) вказали на те, що вони повинні використовувати самоконтроль своєї роботи за картою самоконтролю, а другій (контрольній) цих вказівок не давали.

У результаті аналізу ми помітили, що у тій підгрупі, де проводився самоконтроль, вища якість обробки, більша швидкість виконання операцій.

З аналізу проведених занять ми зробили висновок, що ручна обробка петель потребує акуратності і терпіння учнів. Від неї залежить зовнішній вигляд і якість виробу. При аналізі проведених практичних занять ми помітили, що методика набуття учнями вмінь з ручної обробки петель має свої особливості. Спочатку учням показують прийоми розмічання петель на зразку тканини. Далі за допомогою розробленого лекала навчають проводити розмітку петель на пілочці, при цьому наголошують, що крайня верхня петля знаходиться на відстані, яка дорівнює діаметру гудзика. Лекало виготовляють з фанери чи цупкого картону. На ньому роблять насічки чи отвори з однаковою відстанню в залежності від асортименту одягу. Досвід показав, що використання цього лекала покращує виконання учнями роботи з обробки петель, а також зменшує час цієї обробки [9, с. 32].

Ефективність проведення уроків з трудового навчання значно підвищується за рахунок посилення ролі самоконтролю у процесі формувань вмінь і навичок при виконанні ручних робіт.

На заняттях в шкільній майстерні, де на вивчення ручної обробки тканини відведено мало часу, навчальні вправи зводяться до мінімуму. Звичайно, це не принижує ролі самоконтролю в процесі трудового навчання, проте виникає потреба створювати такі умови для тренування і самоконтролю, які не були б самоціллю і не відволікали б уваги учнів від виконаних технологічних операцій. Такі умови створити нелегко, хоч досвід показує, що в процесі роботи це можливо. Нами було проведено дослідження, яке полягало в тому, що учням контрольної і експериментальної груп було запропоновано виготовити по 15 зразків ручних строчок, а також розробити відповідні інструкційні картки. При цьому учням експериментальної групи пояснили, що вони, керуючись таблицями, посібниками, схемами, повинні проводити самоконтроль своєї роботи. Учням контрольної групи цієї установки не давали.

Аналіз даних результатів дослідження вказує на те, що при використанні самоконтролю у процесі виконання ручних строчок, в учнів експериментальних груп підвищується якість виконання технологічної операції, чіткість дотримання параметрів стібків.

При вивченні ручних операцій деякі вчителі використовують цікаві інтерактивні методи навчання учнів.

Розглянемо методику використання групових форм організації навчально-трудової діяльності учнів в процесі вивчення трудового навчання.

Досвід показує, що такі форми роботи дають змогу підвищити ефективність навчання, стимулюють творчий розвиток учнів, відіграють важливу роль у вихованні в них соціальної активності, толерантності, культури взаємин.

З-поміж різних форм організації навчальної діяльності (індивідуальних, групових та фронтальних) саме групова форма, як на наш погляд, є найоптимальнішою на уроках трудового навчання.

Під час фронтальної роботи складно забезпечити активність усіх учнів, а в індивідуальній навчально-трудовій діяльності робота слабких учнів приречена на невдачу. Саме тому мікрогрупа є тим середовищем, в якому дитина як найповніше розкриває свої знання, уміння і навички, реалізує свій потенціал, не губиться у натовпі.

Не останню роль у виборі групової форми організації навчально-трудової діяльності як пріоритетної відіграє і широка можливість виховання у школярів самостійності, відповідальності за власні вчинки, взаємовідповідальності, уміння прислухатися до думки товаришів і відстоювати свою точку зору, взаємоконтролю і взаємодопомоги, толерантного ставлення до людей з неординарними проявами творчості.

Важливим моментом в організації мікрогрупових форм роботи є формування учнівських груп для того чи іншого виду діяльності. Тут ми повністю поділяємо думку науковців про те, що учнів потрібно об'єднувати в групи, а не розподіляти. Групи учнів можуть бути статичними, коли учнів об'єднують за навчальними можливостями у диференційовані групи для виконання завдань різної складності. У динамічні, тимчасово сформовані групи, учні об'єднуються для бригадної форми роботи під час виконання певних практичних чи лабораторно-практичних робіт. Завдання для бригад можуть бути єдиними чи диференційованими. Можливе також формування динамічних груп, в які учні об'єднуються під час роботи над певним творчим завданням чи спільним творчим проектом [5, с. 15].

При організації групової навчальної діяльності виникає потреба в забезпеченні активності кожного учня. Цього можна досягти, розподіливши запропоновані завдання між усіма учасниками групи, кожен з яких повинен виконати свою частину роботи і пояснити спосіб її виконання іншим. У ході мікрогрупової форми навчально-трудової діяльності широкі можливості для використання інтерактивних методів навчання. Враховуючи результати досліджень, які свідчать про те, що при груповій організації навчання учні засвоюють 50 %, а в системі «учень навчає учня» — 90 %, віддаємо перевагу саме такій методиці під час організації практичних робіт. Учень, що швидко оволодів навичками виконання тієї чи іншої операції, передає свої уміння членам своєї групи, одночасно удосконалюючи їх і в себе. Ця методика важлива ще й тому, що деяким учням буває психологічно складно звертатися за поясненням чи за допомогою до вчителя і набагато простіше — до ровесників. При цьому реалізується також

природне прагнення дітей до спілкування, взаємодопомоги і співпраці.

Крім традиційних уроків ми використовували й нестандартні типи, а саме:

- уроки на інтегративній основі, наприклад: «Кольорова гама української народної вишивки та її регіональні особливості» (інтегрований з географією);
- уроки з відео- та комп'ютерною підтримкою, наприклад: «Поняття про оздоблювальні ручні стібки»;
- уроки-рольові ігри (уроки навчання учнів з'єднувальним ручним роботам);
- уроки з елементами народознавства, наприклад: «І на тім рушникові оживе все знайоме до болю...»;
- уроки-виставки та уроки-покази мод під час захисту творчих проєктів.

Найуживанішими прийомами формування в учнів навичок самоконтролю і самооцінки, критичного мислення є найрізноманітніші конкурси («Знайди помилку», «Хто швидше»), ігри, гіпотетичні прогнози, асоціативні та логічні диктанти.

З метою забезпечення глибоких знань учнів та їх контролю практикуються експрес-диктанти, які подібні до тестової перевірки, бо одночасно є вправами зворотної дії: можна одразу перевірити правильність виконаної роботи. Такі диктанти, як свідчить наш досвід, доцільно проводити як на початку уроку (перевірка раніше вивченого матеріалу, актуалізація опорних знань), так і в кінці (закріплення вивченого матеріалу).

Як свідчить досвід, для групової форми роботи використовується програмований контроль, під час якого усуваються прогалини в знаннях слабких учнів.

Для творчої роботи учнів у групі використовуються такі прийоми роботи, як випереджувальні завдання (наприклад, пошук історичної інформації до наступної теми уроку), спільне обґрунтування проєкту в мікрогрупах, складання та розв'язування кросвордів.

Отже, вивчаючи досвід вчителів трудового навчання, ми помітили багато цікавих методів ручних робіт, технологічних прийомів їх виконання, що може бути використано в процесі навчання учнів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. В процесі експерименту нами розроблена система навчальних робіт, яка побудована таким чином, що ручні операції виконуються послідовно, починаючи з найпростіших. Тому в процесі їх виконання на всіх етапах технологічної діяльності постійно вдосконалюється і підвищується майстерність учнів.

Необхідно постійно слідкувати за тим, щоб набуття знань, вмінь і навичок здійснювалось через особистісну зацікавленість школярів. З цією метою нами був розроблений та запропонований комплекс завдань, нетрадиційних для виконання ручних технологічних операцій у рамках шкільної програми.

Крім того нами розроблені цікаві методи прийомів ручних робіт. Як показала практика, часте повторення прийомів розробки різних робіт у різноманітних навчально-творчих ситуаціях сприяє більш швидкому й міцному засвоєнню знань, переходу їх у спеціальні вміння та навички. При цьому технологічна діяльність при ручних роботах розглядається як творчий процес, який дозволяє відчутти інструмент, матеріал, усвідомлено сприймати розробку конструкції моделі та творчо підходити до неї за власним проєктом. Технологічна діяльність, яка є активним засобом включення учнів у творчість, формує їх спеціальні вміння та навички, розкриває можливості для самовдосконалення й самореалізації, виховує їх морально та естетично, розвиває творчі здібності кожного, сприяє ранній професійній орієнтації.

Підсумки експериментальної роботи дають змогу стверджувати, що технологічні прийоми виконання ручних робіт, а також форми роботи за цим напрямком дають позитивний результат при використанні їх в навчальному процесі.

Перспективами даного дослідження є вивчення сучасних методів з'єднання деталей та вузлів швейних виробів з використанням склеювання клеями та зварювання струмами високої частоти. Актуальними для вивчення також є питання з аналізу дослідження ручних швів на міцність та розтяжність.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бакан Л. А., Білоцька Л. Б., Лозовенко С. Ю. та ін. Ниткові з'єднання швейних виробів. Частина 1: навчальний посібник / за ред. Л.А. Бакан. Київ: КНУТД, 2017. 212 с.
2. Бондар К. І. Практикум з технології швейних виробів: навчальний посібник. Хмельницький: ХНУ, 2004. 94 с.
3. Боринець Н. І., Лещук Р. М. Трудове навчання. Банк ідей для творчих проєктів. 5-11 класи / упоряд.: Л. М. Рак. Київ: Шкільний світ, 2011. 106 с.
4. Васенок Т. М. Основи конструювання жіночого одягу: навчальний посібник. Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. 100 с.
5. Веремійчук І. М. Методика трудового навчання в початковій школі: навчальний посібник. Тернопіль: Мальва-ОСО, 2004. 276 с.
6. Горобчишина В. С. Довідник технологічних послідовностей виготовлення одягу: навчальний посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2008. 292 с.
7. Григорова Л. С. Методичні вказівки з дисципліни «Технологія виготовлення одягу» (друге видання) для студентів художньографічного факультету денної та заочної форм навчання галузі знань 02 Культура і мистецтво спеціальності 022 Дизайн напряму підготовки «Дизайн одягу» освітнього рівня бакалавр. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2017. 48 с.
8. Єжова О. В., Гур'янова О. В. Технологія оброблення швейних виробів: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 256 с.
9. Березненко С. М., Березненко М. П., Савчук Н. Г. Квалітологія швейного виробництва : підручник / за ред. Н. Г. Савчук. 2-ге вид. Київ: Арістей, 2006. 464 с.

REFERENCES

1. Bakan, L. A., Bilotska, L. B., Lozovenko S.Yu. ta in. (2017). Nыtkovi z'iednuvannia shveinykh vyrobiv [Thread connections of sewing products]. Kyiv: KNUTD. 212 s. [in Ukrainian]

2. Bondar, K. I. (2004). Praktykum z tekhnologii shveinykh vyrobiv [Workshop on the technology of sewing products]. Khmelnytskyi: KhNU. 94 s. [in Ukrainian]
3. Borynets, N. I., Leshchuk, R. M. (2011). Trudove navchannia. Bank idei dlia tvorchykh proektiv. 5-11 klasy [Work training. Bank of ideas for creative projects. 5-11 grades]. Kyiv: Shkilnyi svit. 106 s. [in Ukrainian]
4. Vasenok, T. M. (2004). Osnovy konstruiuvannia zhinochoho odiahu [Basics of designing women's clothing]. Hlukhiv: RVV HDPU. 100 s. [in Ukrainian]
5. Veremiichuk, I. M. (2004). Metodyka trudovoho navchannia v pochatkovii shkoli [Methodology of labor training in primary school]. Ternopil: Malva-OSO. 276s. [in Ukrainian]
6. Horobchyshyna, V. S. (2008). Dovidnyk tekhnolohichnykh poslidoivnosti vyhotovlennia odiahu [Handbook of technological sequences of clothing production]. Lviv: Novyi Svit-2000. 292 s. [in Ukrainian]
7. Hryhorova, L. S. (2017). Metodichni vkazivky z dystsypliny «Tekhnolohiia vyhotovlennia odiahu» [Methodical guidelines for the discipline "Clothing manufacturing technology"]. Kharkiv: KhNPU. 48 s. [in Ukrainian]
8. Yezhova, O. V., Hurianova, O.V. (2017). Tekhnolohiia obroblynnia shveinykh vyrobiv [Technology of sewing products processing]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. 256 s. [in Ukrainian]

9. Bereznenko, S. M., Bereznenko, M. P., Savchuk, N. H. (2006). Kvalitolohiia shveinoho vyrobnystva [Quality of sewing production]. Kyiv: Aristei. 464 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ХОМЕНКО Людмила Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: проектування одягу, розробка технологічних схем та методів обробки, аналіз систем моделювання та конструювання одягу, методика організації проектної діяльності в галузі технологічної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KHOMENKO Liudmyla Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University.

Scientific interests: clothing design, development of technological schemes and processing methods, analysis of clothing modeling and design systems, methods of organizing design activities in the field of technological education.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2024 р.

УДК 378.147: 811.112.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-247-250

ЧИЖИКОВА Ольга Вікторівна –

кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри міжнародних відносин
Державного університету економіки і технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4432-9743>
e-mail: olgalehina@ukr.net

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

У статті висвітлено основні професійні якості майбутнього журналіста, особливу увагу приділено розвитку творчих здібностей студентів. Креативність характеризується як ознака високого рівня професійної компетентності майбутнього фахівця. Творчі здібності розглядаються як невід’ємна складова сучасного журналіста, який вправно й майстерно виконує професійну діяльність. У статті проаналізовано найважливіші чинники, що впливають на зростання попиту на креативність у сфері журналістики. Автором розглядається термін «творчість», надається його визначення щодо особистості майбутнього журналіста. Описано найважливіші компоненти творчості. Автор аналізує процес формування творчих здібностей майбутніх журналістів. Проаналізовано особливості викладання німецької мови як другої іноземної. Автор виділяє найбільш суттєві чинники, які необхідно враховувати в цьому процесі. У статті приділено увагу принципам, на основі яких має здійснюватися розвиток креативних здібностей майбутніх журналістів у процесі іншомовної освіти. Розроблено спеціальні методи та технології розвитку творчих здібностей майбутніх журналістів у процесі вивчення німецької мови. Кожен метод подано в розрізі розвитку певних творчих здібностей майбутніх журналістів у процесі вивчення німецької мови як другої іноземної. Більш того, у статті наведено приклади завдань з метою удосконалення творчих умінь майбутніх журналістів під час іншомовної освіти. Надано короткі інструкції та поради задля ефективної імплементації зазначених методів в освітньому процесі. Впровадження таких методів і технологій креативного навчання як імітаційні ігри, творче письмо, рольові ігри, дискусії, креативна розповідь сприяють розвитку творчих здібностей майбутніх журналістів в процесі вивчення німецької мови як другої іноземної. Автором запропоновано рекомендації щодо ефективного застосування зазначених методів.

Автор окреслює подальші розвідки, пов’язані з аналізом формування й удосконаленням навичок творчого письма студентів у процесі вивчення іноземної мови студентами нелінгвістичних спеціальностей.

Ключові слова: майбутні журналісти, креативність, вивчення другої іноземної мови, творчі здібності, методи, технології навчання, німецька мова.

CHYZHYKOVA OlhaViktorivna –

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of International Relations
State University of Economics and Technology
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4432-9743>
e-mail: olgalehina@ukr.net

DEVELOPING CREATIVE ABILITIES OF FUTURE JOURNALISTS IN THE PROCESS OF LEARNING GERMAN AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE

The article highlights the main professional qualities of a future journalist, paying special attention to creative abilities. Creativity is characterized as a mark of a high level of professional competence. Creative abilities are considered to be necessary for future journalists in order to fulfill professional tasks skillfully. The article analyzes the most important factors that influence the increasing demand for creativity in journalism. The term creativity, its definition in the frame of journalistic profession and main characteristics are examined in the article. The most essential components of creativity are described. The author analyzes the process of future journalists' creative skills development. In the frame of the article special techniques and teaching methods for fostering creative abilities of future journalists in the process of learning German as a second language have been elaborated. The author describes certain creative abilities that are developed by each method. Some examples of language activities are presented in the article. The author gives brief instructions for successful implementation of language activities and tasks. Moreover, some peculiarities of teaching German as a second foreign language have been analyzed. The author outlines the most significant factors that should be taken into consideration in this process. Creative writing, role playing and discussions (taking an interview, making up a family budget, creative story-telling) proved to promote creativity development in the process of learning German as a second foreign language. The article pays attention to specific principles for creativity development while learning German. Useful recommendations are given concerning the effective implementation of the methods and teaching techniques for students' creative abilities development in the process of learning German.

The author outlines further researches that are connected with the investigation of the development of learners' creative writing skills in the process of studying foreign languages by non-linguistic students.

Key words: future journalists, creativity, second foreign language, creative abilities, teaching methods, techniques, learning German.

Problem statement and substantiation of its relevance. The profession of a journalist is multifaceted, and therefore requires comprehensive preparation of students for future professional activity. Moreover, the profession of journalists and media companies has been facing high level of competition and various problems that should be solved [11, p. 27]. Alongside with personal and professional qualities such as communicative competence, writing skills, critical thinking, attention to details, analytical mind, foreign language competence, digital skills, self-control, psychosocial skills etc., creative abilities are considered as an integral part of future professional activity of a journalist. Therefore, it is vital to form and further develop creative potential of future journalists exactly at the stage of study. It will prepare them for nontrivial approach in professional activity, being able to generate creative ideas, produce engaging content and innovative journalism. Studying German as a second foreign language can give great possibilities and benefits for students' creative abilities development.

Analysis of latest research and publications. The preparation of future journalists, professional qualities of journalists are highlighted by L. Guo, A. Hryvko, J. Kuś, P. Navazo-Ostúa, V. Papanagnou, M. Pérez-Escolar, A. Popławska, S. Reyes-de-Cózar, O. Sytnyk, E. Szumowska, Y. Volz, Y. Zhuk etc. Journalistic creativity is analyzed by M. Deuze, S. Franks, J. Fulton, M. Koivula, N. Maiden, A. Sivunen, M. Villi, S. Willemsen, R. Wells, T. Witschge, K. Zachos. Teaching German as a foreign and a second foreign language is analyzed by F. Çobanoğulları, G. Güler, V. Hamann, V. Hamaniuk, L. Kretzenbacher, T. Roelcke, L. Zhang and many others.

In recent scientific researches it is underlined that innovations and employees' creative skills are among the most challenges of media organizations being vital for their survival on the competitive market [9]. Creative potential is considered to be a mark of a high level of professional competence [4, p. 16]. The increasing demand for creativity in journalism is conditioned by several factors: high level of competition, loss of audience, declining of efficiency of

media business models etc. Therefore, a creative approach to the content along with the innovation in such spheres as new technologies, content distribution and audience involvement should be implemented on a larger scale than ever before. These changes are due to scientific and technological achievements, changes in platforms, products and consumer habits [9]. Consequently, creativity is an integral part of future professional activity of journalists. However, the process of creative skills development of future journalists in foreign language study is not disclosed to the full extent.

The purpose of the article is to analyze the process of creative skills development of future journalists and elaborate teaching methods and techniques to foster creative abilities of future journalists in the process of learning German as a second foreign language.

Main material of the research. The professional profile (professionogram) of a future journalist comprises such skills as: creativity of writing, media and innovation [9]; multi-tasking (developing content for multiple modes of distribution, preparing print, digital, and also audio or video versions of the same story) [10]; professional ethics, reporting competencies, juridical and psychosocial skills, communicative competence, creative abilities, skills of autonomous learning, professional collaboration skills, new digital competencies (especially needed for such spheres as online journalism, mobile journalism, and fact-checking journalism) including professional engagement, capacity to select appropriate digital resources, digital pedagogy (lifelong learning), digital assessment etc. [11]; knowledge and application, analysis, synthesis, evaluation, social competencies [11, p. 36]; gathering, writing, ethics, and other journalism skill sets, managing the most traumatic circumstances of the work, resilience to tragedy and workplace stressors [6]; Web/multimedia skills (Web publishing skills, cyber-security skills, multimedia content preparation skills, knowledge of media promotion tools), the ability to present information in an effective journalistic form (using different types of story-telling techniques, journalistic use of technology etc. [7]. As it

seen from the above mentioned researches we can come to the conclusion that a profession of a journalist requires creative abilities to fulfill professional tasks skillfully.

In general sense, creativity is associated with new, unique and original ideas, approaches or behavior. On different levels of creativity it can refer to a person, a professional field, a process as well as a product, or society as a whole. The authors examine the term creativity from its triple meaning that involves viewing it as a concept, as a guide to the range of research methods, and as motivation, encouragement, incentive or source of inspiration for creative story-telling [12]. Creative thinking is defined as an important competence of a future specialist. On a studying stage it can be developed by a number of specific language activities (brainwriting, creative projects, game-based activities, finding a connection, creative reading etc.) [1]. Another approach suggested the following activities as brainstorming or brainwriting, electronic brainstorming, and six thinking hats [13].

In the frame of journalistic profession creativity can be defined as an ability to produce, create or develop something new or novel (for a journalist it could be an article) on the basis of information the journalist has examined [3]. Therefore, a future journalist should be able to create novel products, giving fresh insight to the process of producing an article. One of the important characteristics of creativity in journalism is that it is a systemic activity [3]. Moreover, scholars [2, 8, 9,] consider that creativity skills can be developed. Therefore, creativity skills should be developed already at the studying stage on the systematic basis. The scientists suggested that the course of creativity development should include such components as guiding design, critical thinking content, construction based tasks, and collaborative communication [8].

Creativity development should be implemented on the basis of a number of specific principles: core operating principles — ideas can be generated either by

stimulating intuition or by using a systematic problem-solving approach, ideas are created on the basis of existing ones or due to certain circumstances that are independent of the problem [13].

Teaching German as a second foreign language has its own peculiarities. Scientists underline the most significant factors that should be taken into consideration: linguistic, psychological, sociocultural factors, as well as age and individual characteristics of the learners [15]; learners' active involvement in the process of decision- and meaning-making [5]; student-centered approach and availability of sufficient time for learning German as a challenging language [14, p. 1725]; peer interaction [14, p. 1727]; focusing on comprehensive training of students' language skills (listening, speaking, reading, writing) instead of focusing only on interpretation of grammar, assisting students in finding language partners, conducting language competitions [14, p. 1727]. Moreover, it is necessary to make use of students' knowledge of English which they learn as a first foreign language. This knowledge base can foster the process of mastering German as a second foreign language. Furthermore, successful acquisition of a second foreign language at the initial stage is facilitated by such factors as: correspondence of similar words in English and German, similar grammatical phenomena and speech patterns that are studied at the elementary level [15].

Taking into consideration the above mentioned special characteristics of creativity skills development for future journalists in the process of second language learning we have elaborated some teaching methods and techniques that can promote the development of students' creativity in the process of foreign language learning.

In this research we would like to present the most effective techniques and methods that foster the development of creative abilities of future journalists in the process of learning German as a second foreign language:

Table 1

Teaching methods and techniques for developing creative abilities of future journalists in the process of learning German as a second foreign language

Technique / method	Brief instruction	Abilities that are developed	Examples
Making up a family budget	Students are given a list of purchases. The total sum of purchases exceeds the total family income per month. The task is to make choice of purchases within the family income and give reasons to support the choice.	Problem-solving skills, communicative competence and persuasion skills. Students learn to discuss, prove their opinion, and explain their choice.	Erstellen Sie ein Budget für einen Monat: Welche Artikel werden Sie kaufen? Sie sollen Einkäufe innerhalb Ihres Budgets tätigen. Wählen Sie Ihre Einkäufe aus und begründen Sie die Auswahl: der Kühlschrank, die Couch, der Schreibtisch, der Urlaub, der PC, Fremdsprachenkurse.
Creative story-telling	Students receive the box of words and phrases. The task is to compose a story using and linking all the words from the box.	Development of imagination, logical thinking, persuasion skills.	Erstellen Sie eine Geschichte mit allen Wörtern: sich auf die Aufnahmeprüfungen vorbereiten, an der Universität immatrikuliert werden, eine Prüfung durchfallen, fleißig lernen, erfolgreich sein, die Prüfung bestehen.
Creative writing	Students write a short story, a personal essay, a play, a poetry, etc. The learners should use the key elements of a plot (exposition, rising action, climax, denouement/ resolution)	Originality, fluency, flexibility, enrichment of vocabulary, editing.	Schreiben Sie eine Geschichte zu einem bestimmten Thema („Eine Erfolgsgeschichte“, „Mein Traum...“). Sie können mit verschiedenen Techniken schreiben (Bildsprache, Vorahnung und Rückblenden).

Taking an interview	Students take an interview with a celebrity and the other group should guess who she or he is.	Eloquence, elaboration, dialogue skills, curiosity, attention to details.	Erstellen Sie eine Liste mit Fragen und stellen Sie diese Fragen einem berühmten Schauspieler/Politiker. Die Studenten müssen erraten, von wem Sie sprechen.
Open-ending	A student should compose and write an ending of a given story.	Editing, storytelling, creative thinking.	Verfassen und schreiben Sie das Ende der Geschichte.

We also made up recommendations for teachers and students on effective development of creative abilities in the process of learning German as a second foreign language: using innovative techniques and methods for developing creative abilities and communicative competence; creativity development should be implemented on a regular basis; core principles should be observed (using a systematic problem-solving approach, idea generating on the basis of existing ideas or due to certain circumstances that are independent of the problem); taking into account peculiarities of learning German as a second foreign language; taking advantage of acquiring English as a first foreign language and making use of students' knowledge of English (considering some similarities of the languages) etc.

Conclusion. Alongside with mastering professional skills, the development of creative abilities is crucial for a successful career of future journalists. Foreign language study has a great potential to reveal students' creative potential and further develop their creative abilities. Implementation of innovative teaching methods and techniques can foster creativity development of future journalists in the process of learning German as a second foreign language. This process should be carried out with compliance of certain principles, special rules and recommendations: systematic approach and regular character of creativity development; usage of problem-solving tasks; taking into consideration special features of learning German as a second foreign language; taking advantage of acquiring English as a first foreign language and making use of students' knowledge (some similarities of English and German).

Prospects for further research are connected with the investigation of the development of students' creative writing skills in the process of studying English by non-linguistic students.

REFERENCES

1. Chyzykova, O. (2023). Teaching Methods and Techniques of Developing Creative Thinking of Future Economists and Managers in the Process of Foreign Language Learning", OD, № 1(40), pp. 152–165. DOI: 10.28925/2312-5829.2023.19

2. Franks, S., Wells, R., Maiden, N., & Zachos, K. (2022). Using computational tools to support journalists' creativity. *SAGE*, Vol. 23(9) 1881–1899. DOI: 10.1177/14648849211010582

3. Fulton, J. (2011). Print journalism and the creative process: examining the interplay between journalists and the social organisation of journalism. *Altitude*. Vol. 9, pp. 1-15. URL: <https://www.researchgate.net/publication/265013576>

4. Garachkovska, O., Parfeniuk, I., Haludzina-Horobets, V., Dmytrenko, N., Osaula, V., Grebnov, G. (2022). Social Media as a Tool for the Development of Future Journalists' Communicative Competence. *Journal of Curriculum and Teaching*, 11(6), pp. 16 - 29. DOI:10.5430/jct.v11n6p16.

5. Hamann, V. (2023). Task representation in German as a foreign language: A systemic functional analysis of Norwegian students' written responses. *Linguistics and Education*, Volume 77. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2023.101193>.

6. Hill, D., Luther, C. A., & Slocum, P. (2020). Preparing Future Journalists for Trauma on the Job. *Journalism & Mass Communication Educator*, 75(1), 64-68. URL: <https://doi.org/10.1177/1077695819900735>

7. Hryvko, A., Sytnyk, O. & Zhuk, Y. (2020). Exploring Students' Views on ICT Skills as the Components of Journalists' Professional Competence: EDM Aspect. *CEUR Workshop Proceedings*, 2 (2732), pp. 934-947. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722519>

8. Kaplan, D. (2019). Creativity in Education: Teaching for Creativity Development. *Psychology*, Vol.10 No.2. DOI: 10.4236/psych.2019.102012

9. Koivula, M., Villi, M. & Sivunen, A. (2020). Creativity and Innovation in Technology-Mediated Journalistic Work: Mapping out Enablers and Constraints. *Digital Journalism*, 11(4):1-18. DOI:10.1080/21670811.2020.1788962

10. Poplawska, A, Szumowska, E. & Kuś, J. (2021) Why Do We Need Media Multitasking? A Self-Regulatory Perspective. *Front. Psychol.*, Vol. 12. doi: 10.3389/fpsyg.2021.624649

11. Reyes-de-Cózar, S., Pérez-Escobar, M., Navazo-Ostúa, P. (2022). Digital Competencies for New Journalistic Work in Media Outlets: A Systematic Review. *New Forms of Media Work and Its Organizational and Institutional Conditions*. Vol 10, No 1, pp. 27-42. DOI: <https://doi.org/10.17645/mac.v10i1.4439>

12. Witschge, T., Deuze, M. & Willemsen, S. (2019). Creativity in (Digital) Journalism Studies: Broadening our Perspective on Journalism Practice. *Digital Journalism*, 7:7, 972-979, DOI: 10.1080/21670811.2019.1609373

13. Wöhler, J., Reinhardt, R. (2021). The users' perspective on how creativity techniques help in the idea generation process – A repertory grid study. *Creativity and Innovation Management*, V.30, Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1111/caim.12424>

14. Zhang, L. (2022). Undergraduate German as a second foreign language learning experience and improvement strategies. *Science Insights Education Frontiers*, 12(2):1719-1728. Doi: 10.15354/sief.22.or061

15. Zheludenko, M., Sabitova, A. (2015). The main aspects of learning German as a second foreign language after English. *Humanitarian Education in Technical Universities*, № 32. DOI:10.18372/2520-6818.32.9579

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧИЖИКОВА Ольга Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Державного університету економіки і технологій.

Наукові інтереси: розвиток креативних здібностей студентів в процесі іншомовної освіти, особливості викладання англійської мови наукового спрямування, сучасні освітні технології, комунікативна компетентність.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHYHYKOVA Olha Viktorivna – PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of International Relations State University of Economics and Technology.

Scientific interests: development of students' creative abilities in the process of foreign language study, teaching English for academic purposes, innovative educational technologies, communicative competence.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2024 р.

УДК 37 (091) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-251-255

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

ШАБАЛА Ігор Валерійович –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0009-0007-7774-5675>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕВОЛЮЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті структурно охарактеризована методологія дослідження проблеми еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст., яка побудована на таких рівнях: 1) загально-філософському, який забезпечує вивчення еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. у просторі діалектичних законів та закономірностей; 2) загально-науковому – аналіз досліджуваної проблеми забезпечують системний, хронологічний, антропологічний, аксіологічний підходи, на яких ґрунтується наше дослідження; 3) конкретно-науковому, який передбачає вивчення еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. з урахуванням порівняльного, історико-генетичного та персоніфікованого підходів, які сприяють відтворенню об'єктивної картини науково-педагогічного знання про минуле, дають можливість проникнення в сутність педагогічних феноменів, різноманітних їх аспектів.

Дослідження ґрунтується на загальних філософських знаннях про діалектичність процесу пізнання, про буття, природу, людину, світ повсякденності; взаємозумовленість педагогічних, соціально-економічних, культурних явищ і процесів та необхідність їхнього вивчення у зв'язку з конкретно-історичними умовами суспільного життя; про єдність історичного і логічного, про об'єктивний та історичний підхід до аналізу процесів генези творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст.

Значне місце займають ідеї об'єктивного позитивізму, основна мета якого полягає в осмисленні фактів історико-педагогічного процесу як сукупності теоретичного і практичного досвіду.

Усі зазначені підходи використано комплексно, оскільки жоден з них не є універсальним для успішної реалізації поставленої мети. Вони ґрунтуються на загальнонаукових принципах: історизму, єдності історичного і логічного, об'єктивності, усебічності й цілісності вивчення історико-педагогічних процесів і явищ.

Використані принципи стали основою для визначення комплексу взаємодоповнювальних методів дослідження проблеми: загальнонаукові: методи теоретичного аналізу і синтезу – для упорядкування сукупності термінів і понять музичної культури, для формування висновків та узагальнень; індукція, дедукція, узагальнення, ретроспекція, порівняння – з метою вивчення і аналізу нормативно-правових документів, архівних та маловідомих джерел;

Згідно з історико-педагогічною методологією під час дослідження використані: нарративний метод, метод наукової класифікації, історико-структурний (структурно-системний) метод, історико-порівняльний (історико-компаративний) метод використано.

Ключові слова: методологія, рівні методології, наукові підходи, загальнонаукові принципи, методи дослідження.

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Associate Professor of the Department
of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

SHABALA Ihor Valeriyovich –

postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
<https://orcid.org/0009-0007-7774-5675>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF STUDYING THE PROBLEM OF THE EVOLUTION OF THE CREATIVE POTENTIAL OF PERSONALITY IN THE 20th - AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

The article structurally describes the methodology for studying the problem of the evolution of the creative potential of the individual in the 20th – early 21st centuries, which is built on the following levels: 1) general philosophical, ensuring the study of the evolution of the creative potential of the individual in the 20th – early 21st centuries in the space of dialectical laws and regularities; 2) general-scientific – analysis of the researched problem is provided by systemic, chronological, anthropological, axiological approaches upon which our research is based; 3) specifically scientific, which involves the study of the evolution of the creative potential of an individual in the 20th – early 21st centuries taking into account comparative, historical-genetic and personified approaches, which contribute to the reproduction of an objective picture of scientific and pedagogical knowledge about the past, provide an opportunity to penetrate into the essence of pedagogical phenomena and their various aspects.

The research is based on general philosophical knowledge about the dialectic of the process of cognition, about being, nature, mankind, the world of everyday life; interdependence of pedagogical, socio-economic, cultural phenomena and processes and the necessity to study them in connection with specific historical conditions of social life; about the unity of the historical and logical, about the objective and historical approach to the analysis of the processes of the genesis of the creative potential of the individual in the 20th and early 21st centuries.

The main place is occupied by the ideas of objective positivism, the main purpose of which is to understand the facts of the historical-pedagogical process as a set of theoretical and practical experience.

All of these approaches are used comprehensively, since none of them is universal for the successful implementation of this goal. They are based on such general scientific principles as historicism, unity of the historical and logical, objectivity, comprehensiveness and integrity of

the study of historical-pedagogical processes and phenomena.

The principles used became the basis for defining a complex of complementary methods of researching the problem: general scientific: methods of theoretical analysis and synthesis – to organize the set of terms and concepts of musical culture, to form conclusions and generalizations; induction, deduction, generalization, retrospection, comparison – for the purpose of studying and analyzing normative-legal documents, archival and little-known sources.

According to the historical and pedagogical methodology, such methods as narrative, the method of scientific classification, historical and structural (system-structural) method, historical and comparative (historical-comparative) method were used during the research.

Key words: methodology, levels of methodology, scientific approaches, general scientific principles, methods of research.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Успіх будь-якого історико-педагогічного дослідження багато в чому залежить від забезпеченості його належним науковим інструментарієм, методологічною базою.

Упродовж останніх десятиліть у вітчизняній педагогіці відбулися істотні зміни в методології пізнання педагогічного минулого. Зміна цінностей, парадигм, пріоритетів у вітчизняній гуманітарній науці привела до трансформації світоглядного вектору історико-педагогічних досліджень – на відміну від тенденційного оцінювання політичних пріоритетів цінною визнається необхідність філософського, гносеологічного плюралізму у вивченні історичного досвіду.

Еволюція творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. є складним, багатоаспектним явищем – її вивчення вимагає чіткого визначення методологічних основ. Методологічні основи мають особливе значення у вивченні еволюції творчого потенціалу особистості, виступаючи критерієм у розумінні і оцінці явищ, що відбувалися у цьому процесі, інструментом для вибудовування системи його розвитку і більш точного обґрунтування, розуміння особливостей кожного його етапу.

На наше переконання вивчення означеної проблеми не може бути зведеним до опису та простого відтворення фактів і подій історичного минулого; воно передбачає концептуальне й теоретичне їх осмислення, що вимагає використання фундаментальних принципів та методів, загальнонаукових методів та сукупність методів, що застосовуються для вирішення конкретних спеціальних дослідницьких завдань.

Методологію дослідження еволюції творчого потенціалу особистості у визначених хронологічних межах представляємо у вигляді послідовної сукупності таких основних складників: підходи, принципи та методи дослідження. При цьому зрозуміло, що не можна в ході дослідження використовувати послідовно той чи той підхід, потім визначити принципи і методи, оскільки всі ці методологічні інструменти взаємопов'язуються і взаємопроникають у дослідницькій роботі.

Мета статті – структурно охарактеризувати методологію дослідження проблеми еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи сказане вище, структурно методологію вивчення проблеми еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. будемо на таких рівнях:

1) загально-філософському, який забезпечує вивчення еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. у просторі діалектичних законів та закономірностей;

2) загально-науковому – аналіз досліджуваної проблеми забезпечують системний, хронологічний,

антропологічний, аксіологічний підходи, на яких ґрунтується дослідження;

3) конкретно-науковому, який передбачає вивчення еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. з урахуванням порівняльного, історико-генетичного підходів, які сприяють відтворенню об'єктивної картини науково-педагогічного знання про минуле, дають можливість проникнення в сутність педагогічних феноменів, різноманітних їх аспектів.

I. Загально-філософський рівень.

Традиційно методологічною основою історико-педагогічних досліджень значною мірою залишається філософія. Філософські положення є базовими для забезпечення реконструкції історико-педагогічного процесу в конкретну історичну епоху, визначають світоглядну спрямованість досліджень і забезпечують послідовність накопичення наукових знань [3, с. 10]. Дослідження ґрунтується на загальних філософських знаннях про діалектичність процесу пізнання, про буття, природу, людину, світ повсякденності; взаємозумовленість педагогічних, соціально-економічних, культурних явищ і процесів та необхідність їхнього вивчення у зв'язку з конкретно-історичними умовами суспільного життя; про єдність історичного і логічного, про об'єктивний та історичний підхід до аналізу процесів генези творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст.

Значне місце займають ідеї об'єктивного позитивізму, основна мета якого полягає в осмисленні фактів історико-педагогічного процесу як сукупності теоретичного і практичного досвіду. Позитивізм передбачає звернення до існуючих педагогічних явищ і подій, пошук нових фактів в історії педагогіки і їх науково-педагогічне опрацювання [4, с. 11]. Ми намагалися дотримуватися таких позитивістських засад, як: охоплення джерел в окреслених хронологічних межах, оперування історико-педагогічними фактами, умовність оціночних суджень.

II. Загально-науковий методологічний рівень.

Важливим для нашого дослідження є системний підхід, один із провідних загальнометодологічних підходів у вивченні історико-педагогічних явищ. У його основі лежить розгляд об'єктів як систем, їх цілісності, виявлення різноманітних типів зв'язку і зведення їх в єдину теоретичну картину [2, с. 9].

За такого підходу до еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст., виявляється її зв'язок із суспільством, з конкретним історичним етапом у розвитку, внутрішній логічний зв'язок між складовими [3, с. 105].

Зазвичай під системою розуміється складний об'єкт, багаторівневе утворення, що складається з елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним і створюють певну цілісність [4, с. 10]. Тому системний підхід в нашому

дослідженні припускає аналіз системи, що виконує соціально-педагогічну функцію і складається із структурних елементів, які у взаємозв'язках дають змогу додати цілісність процесу соціалізації особистості.

Важливість аналізу еволюції творчого потенціалу особистості як системи полягає в тому, що це дозволило побачити цей процес в єдності складових її частин, які переплітаються із зовнішнім світом.

Системний підхід дав можливість розглянути еволюцію творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. як систему, що охоплювала цілісну множину елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними. Ця система є відкритою, вона постійно розвивається і здатна оперативно реагувати на зміни соціокультурних та освітніх потреб.

Генезу творчого потенціалу особистості розглядаємо в процесі системного аналізу та узагальнення всього нагромадженого наукою знання через аналіз відповідної наукової літератури.

Системність передбачає цілісність, комплексність, всебічність вивчення еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст.

Для цілісного, комплексного, всебічного аналізу еволюції творчого потенціалу особистості застосовано хронологічний підхід, який дав змогу в чіткій послідовності простежити зміни досліджуваного явища у визначені історичні періоди.

Важливе значення у процесі теоретико-методологічного обґрунтування проблеми еволюції творчого потенціалу особистості має *аксіологічний підхід*. Аксіологія (від грецьк. axis – «цінний») – теорія цінностей, розділ філософії, що вивчає питання, пов'язані з природою цінностей, їх місце у реальності та структурі ціннісного світу, тобто зв'язок різноманітних цінностей між собою, з соціальними та культурними чинниками та структурою особистості [1, с. 10].

Аксіологічний підхід дав можливість розкрити ціннісний аспект досліджуваного педагогічного явища, що, у свою чергу, дозволяє виявити особливості впливу культури на формування творчого потенціалу особистості.

Ще одним важливим підходом у системі методологічних основ нашого дослідження є *антропологічний підхід*, який розглядає всі явища природи, суспільства залежно від властивостей і потреб людини, передбачає трактування історико-педагогічних феноменів, виходячи з потенціалу людини, її можливостей та полягає в усвідомленні змісту освіти з погляду потреб та інтересів людини [1, с. 10]. Цей підхід вимагає не обмежуватися вивченням впливу соціального середовища чи раціональної мотивації, а виявляти й ірраціональні, інстинктивні, біологічні й інші мотиви поведінки людей, зумовлені людською природою; припускає, що фізичний, духовний розвиток людини є результатом тривалого історичного розвитку як суб'єкта суспільного життя, спільної діяльності [5, с. 9].

Антропологічний підхід до вивчення означеної у роботі проблеми ставить у центр дослідження такі

питання, як розвиток творчого потенціалу особистості; її духовне зростання та ін.

Виходячи з цього, культура як антропологічний процес відповідала природі людини, її особистісним якостям, задовольняла одночасно потреби людини – виховуватися і бути вихованою та потреби суспільства – мати вихованих та соціалізованих його членів.

III методологічний рівень забезпечують конкретно-наукові підходи.

Хронологічні межі нашого дослідження охоплюють період ХХ – початку ХХІ ст. Як свідчить аналіз документальних матеріалів, нормативних документів, для цього періоду характерні процеси, пов'язані із соціально-економічними змінами та реформами, дослідження яких потребувало порівняння з урахуванням історичних, соціальних та педагогічних обставин. На вирішення цього завдання був спрямований *порівняльний підхід*, використання якого дало змогу виявити позитивні й негативні тенденції у розвитку творчого потенціалу особистості [1; 4; 5].

Вивчення шляху еволюції творчого потенціалу особистості в історико-педагогічній ретроспективі, дало підставу застосувати в дослідженні *історико-генетичний підхід*, який дозволив показати причинно-наслідковий рух явищ і подій, спрямований на аналіз їх розвитку, створив підстави для одержання об'єктивного результату [3, с. 176]. Одна з основних вимог підходу полягає в історичному вивченні явищ у контексті того часу.

Усі зазначені підходи використано комплексно, оскільки жоден з них не є універсальним для успішної реалізації поставленої мети. Вони ґрунтуються на загальнонаукових принципах: *історизму, єдності історичного і логічного, об'єктивності, усебічності й цілісності вивчення історико-педагогічних процесів і явищ.*

Враховуючи спрямованість нашого дослідження на аналіз минулого, першочерговим стає дотримання *принципу історизму* вивчення еволюції творчого потенціалу особистості ХХ – початку ХХІ ст., оскільки не можна вирвати досліджуване явище з конкретно-історичних умов [1; 5].

Принцип історизму – філософський діалектичний принцип, що є методологічним вираженням саморозвитку дійсності у вигляді цілісної єдності в часі таких станів людського суспільства, як минуле, сучасне і майбутнє [2]. Принцип історизму передбачає дотримання ряду вимог, з-поміж яких ґрунтовне вивчення історії понять, що виражають суть предмета дослідження, його розвиток, сучасний стан. Цей принцип дав змогу здійснити реконструкцію минулого, розглянути генезис, а також основні етапи його історичного розвитку, спрогнозувати подальші тенденції предмета дослідження. Керуючись принципом історизму, здійснюємо вивчення сучасного стану досліджуваного об'єкта, обґрунтування його етапів, перспектив розвитку та аналіз у процесі розвитку і змін у конкретних умовах певного етапу [3].

Одна з головних вимог принципу – історичний підхід до вивчення фактів і подій минулого, вивчення явищ у контексті свого часу, оскільки «...не можна вирвати явище з конкретно-

історичних умов, модернізувати історію відповідно до сучасних поглядів і уявлень» [3, с. 45].

Принцип історизму забезпечив вивчення еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. у конкретній історичній зумовленості, дозволив виявити значення кожного її елементу. Завдяки цьому принципу розкривається тісний зв'язок між минулим, сьогоденням і майбутнім, їх взаємозалежність і взаємообумовленість.

Зазвичай, в історико-педагогічному дослідженні історизм має значення не сам по собі, а в контексті вивчення діалектики змін певного педагогічного феномена, концептуалізованого у відповідній логічній структурі. Тому коректна історико-педагогічна інтерпретація еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. передбачає дотримання принципу *єдності історичного та логічного*.

Принцип об'єктивності сприяв забезпеченню істинності знання, дотриманню об'єктивності в судженнях, визначеннях, висновках, аналізі літератури, документів, фактів тощо.

Принцип усебічності й цілісності забезпечив врахування в процесі наукових досліджень вже існуючих наукових висновків та теорій, що підтверджуються чи спростовуються; передбачив вивчення різнобічних джерел, що відображають еволюцію творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. та дозволив з'ясувати рівень дослідженості окремих аспектів та напрямів проблеми.

Використані принципи стали основою для визначення комплексу взаємодоповнювальних методів дослідження проблеми:

– *загальнонаукові: методи теоретичного аналізу і синтезу* – для упорядкування сукупності термінів і понять музичної культури, для формування висновків та узагальнень; *індукція, дедукція, узагальнення, ретроспекція, порівняння* – з метою вивчення і аналізу нормативно-правових документів, архівних та маловідомих джерел;

Згідно з *історико-педагогічною* методологією під час дослідження використані:

– *нарративний* метод (нарратив або оповідь – це форма існування суб'єктивного в об'єктивному процесі й спроба його об'єктивно описати, зберігаючи цілісність різноманіття, специфічності і науковості). Це метод організації викладу матеріалу, суть якого полягає у ставленні автора до тих подій, реалій, які він досліджує, їх інтерпретації, адже науково-історичне дослідження – це класифікований добір складових дійсності, їх логічна побудова, не проста репродукція історичного процесу, а конструювання нового на основі набутого раніше знання [3].

Історико-педагогічне дослідження еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. за своєю сутністю є нарративним, оскільки ми поєднуємо в ньому розрізнені факти, події, явища як зв'язний сюжет, що є максимально об'єктивними, але водночас відображаємо наше суб'єктивне бачення. Тобто, нарративний метод дає можливість представити окремі історико-педагогічні факти, як підґрунтя для створення загальної історико-педагогічної картини еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст.;

– *метод наукової класифікації* ґрунтується на положеннях діалектичної логіки і певних правилах формальної логіки. Обов'язковою умовою наукової класифікації є єдність критерію поділу, що полегшує збір нового матеріалу, систематизує факти і явища, сприяє відкриттю раніше невідомих закономірностей та ін. [3, с. 421]. У нашому дослідженні метод наукової класифікації використано при аналізі джерельної бази дослідження;

– *історико-структурний (структурно-системний)* метод забезпечив систематизацію наукових праць з різних аспектів проблеми;

– *історико-порівняльний (історико-компаративний)* метод використано для виявлення характерних тенденцій еволюції творчого потенціалу особистості у ХХ – початку ХХІ ст. та формулювання наукових висновків;

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Обрані підходи, принципи та методи дослідження, що стали методологічною базою дослідження, сприяли пошуку оптимальних шляхів вирішення конкретних дослідницьких завдань та досягнення мети дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О. Методологічні засади дослідження історії розвитку педагогічної науки. *Рідна школа*. 2013. № 1–2. С. 8–14.
2. Ваховський Л. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми. *Шлях освіти*. 2005. № 2. С. 7–11.
3. Гончаренко С. Методологія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Гончаренко С. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. К., 1995. 42 с.
5. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 6–12.

REFERENCES

1. Adamenko, O. (2013) Metodolohichni zasady doslidzhennia istorii rozvytku pedahohichnoi nauky. Ridna shkola [Methodological principles of the study of the history of pedagogical science development. Native school]. Kyiv. № 1–2. S. 8–14. [in Ukrainian]
2. Vakhovskiy, L. (2005). Metodolohiia doslidzhennia istoriko-pedahohichnoho protsesu: postanovka problemy. Shliakh osvity [Methodology of historical-pedagogical process research: problem statement. The way of education]. Kyiv. № 2. S. 7–11. [in Ukrainian]
3. Honcharenko, S. (2008). Metodolohiia [Methodology]. Kyiv. 1040 s. [in Ukrainian]
4. Honcharenko, S. (1995). Pedahohichni doslidzhennia: metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: methodological advice to young scientists]. Kyiv. 42 s. [in Ukrainian]
5. Sukhomlynska, O. (2007). Metodolohiia doslidzhennia istoriko-pedahohichnykh realiiv druhoi polovyny XX stolittia [Methodology of the study of historical and pedagogical realities of the second half of the 20th century. The way of education]. Shliakh osvity. Kyiv. S. 6–12. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів в освіті України.

ШАБАЛА Ігор Валерійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського

державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

SHABALA Ihor Valeriyovich – postgraduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024 р.

УДК: 378.147+35.08+331.5+ 81'24+81'27

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-255-260

ШЕПЕЛЬ Марина Євгенівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Національного університету «Одеська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6534-9797>
email: shepel.m.ie@op.edu.ua

НОВАЧЕНКО Інна Георгіївна –

викладач циклової комісії іноземної мови відокремленого структурного підрозділу «Одеський автомобільно-дорожній фаховий коледж» Національного університету «Одеська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4112-5145>
email: inna096311@ukr.net

РОЗВИТОК НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ЕКОНОМІКО-УПРАВЛІНСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Статтю присвячено розвитку навичок критичного мислення у здобувачів економіко-управлінських спеціальностей на заняттях з іноземної мови. Актуальність даної теми обумовлена тим, що з початком війни з 2014 року наше суспільство потребує не тільки висококваліфікованих військових, але й фахівців економіко-управлінського профілю (публічних управлінців, менеджерів, економістів, фінансистів, бухгалтерів), які вміють мислити нестандартно та критично, приймати важливі рішення та представляти нашу країну на міжнародній арені, тобто тих фахівців які володіють не тільки *hard skills* (професійними), але й *soft skills* (м'якими або міждисциплінарними навичками). Зазначено, що питання недостатньо ефективного розвитку критичного та нестандартного мислення фахівців економіко-управлінського профілю залишається відкритим, адже ці навички потрібні для виконання найпростіших завдань: написання відповідей у заявах на роботу, проходження особистісних тестів чи співбесіди, а також для управління департаментами, написання аналітичних звітів, підписаннями контрактів з вітчизняними та зарубіжними колегами. Зазначено, що не дивлячись на роботи науковців присвячених розвитку критичного мислення взагалі та під час занять з іноземної мови зокрема, досить недостатньо уваги приділено розвитку критичного мислення здобувачів економіко-соціального профілю на заняттях з іноземної мови. Адже саме ці фахівці прийматимуть участь у післявоєнній відбудові нашої країни, залучаючи міжнародних партнерів. Метою статті виступило визначити роль занять з іноземної мови у розвитку критичного мислення та запропонувати шлях розвитку цих м'яких навичок у процесі занять. Авторами розглянуто погляди науковців стосовно критичного мислення, розвитку критичного мислення на заняттях з іноземної мови. Надано порівняльну характеристику звичайного мислення та критичного мислення. Маючи більш ніж 10 років викладання іноземної мови за професійним спрямуванням, автори діляться прикладами розвитку навичок критичного мислення через роботу з текстами, мозковий штурм, метод мікрофону, ділову ігру, кейс-метод, метод проектів. Зазначено, що пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення внесли свої корективи у навчальний процес. Заняття відбуваються у змішаному форматі. Для онлайн навчання використовуються платформи Zoom та Google meet. Також використовуються месенджери та різні онлайн платформи. Зроблено висновок, що заняття з іноземної мови (англійської) відіграють важливу роль у розвитку навичок критичного мислення майбутніх фахівців економіко-управлінських спеціальностей.

Ключові слова: майбутні фахівці, студенти, економіко-управлінські спеціальності, критичне мислення, іноземна мова, практичні заняття

SHEPEL Maryna Yevgenivna –

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Public Management and Administration Odesa Automobile and Road Professional College Odesa Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6534-9797>
email: shepel.m.ie@op.edu.ua

NOVACHENKO Inna Georgievna –

Lecturer, Cycle Commission of the Foreign Language, Separate Structure Subdivision Odesa Automobile and Road Professional College Odesa Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4112-5145>
email: inna096311@ukr.net

CRITICAL THINKING DEVELOPMENT AMONG STUDENTS OF ECONOMIC AND MANAGERIAL MAJORS AT FOREIGN LANGUAGE TUTORIALS

The article is dedicated to the critical thinking skills development of students of economic and managerial majors in foreign language classes. The relevance of this topic is due to the fact that since the beginning of the war in 2014, our society needs not only highly qualified military personnel, but also specialists and experts of economic and management profiles (public administrators, managers, economists, financiers, accountants) who are able to think outside the box and critically, make important decisions and represent our country in the international arena, that is, those specialists who have not only hard skills but also soft skills (soft or interdisciplinary skills). It is noted that the issue of insufficiently effective development of critical and out-of-the-box thinking of economic and managerial majors remains open, since these skills are needed to perform the simplest tasks: writing answers in job applications, taking personality tests or interviews, as well as for managing departments, writing analytical reports, signing contracts with domestic and foreign colleagues. It is noted that despite the scholars' works dedicated to critical thinking development in general and in foreign language classes in particular, insufficient attention is paid to critical thinking development among students of economic and managerial majors in foreign language classes. After all, it is these specialists who will take part in the post-war recovery of our country, involving international partners. The aim of the article is to determine the role of foreign language classes in critical thinking development and to suggest the ways to develop these soft skills in the classroom. The authors consider the scholars' viewpoints critical thinking and the of critical thinking skills development in foreign language classes. A comparative description of conventional thinking and critical thinking is given. Having more than 10 years of experience in teaching the foreign (English) language for specific purposes, the authors share examples of developing critical thinking skills through working with texts (pre-reading, while-reading and post-reading activities), brainstorming (helps students to ask questions in English correctly), microphone method (helps to develop students' speaking skills) case studies method (involves a comprehensive analysis of specific situations, their discussion and students' familiarisation with different approaches to problem solving using critical thinking through argumentation and proving their own opinions.), business games (the objective of these games is to simulate students' future professional activities and to play out situations that they may encounter in future their professional work.), the project method (is aimed to teach students to look for specific information). It is noted that the COVID-19 pandemic and the full-scale invasion have made adjustments to the educational process. Classes are held in a mixed format. Zoom and Google meet platforms are used for online learning. Messengers and various online platforms are also used. It is concluded that foreign language (English) classes play an important role in the development of critical thinking skills of future specialists in economic and managerial majors.

Key words: future professionals, students, economic and managerial majors, critical thinking, the foreign language, tutorials.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Війна, що почалася у 2014 році на сході нашої країни докорінно змінила життя нашого суспільства. Вона показала, що країна потребує не тільки висококваліфікованих військових, але й фахівців економічно-управлінського профілю (публічні управлінці, менеджери, економісти, фінансисти, бухгалтеря), які вміють мислити нестандартно та критично, приймати важливі рішення та представляти нашу країну на міжнародній арені. Тобто тих фахівців, які володіють не тільки hard skills, але й soft skills. Так, результати спільного дослідження фонду Карнегі Мелона і Стенфордського дослідницького інституту вказують, що успіх управлінців в компаніях зі списку «Fortune 500» на 75% залежить від soft skills, тоді як hard-skills займають лише 25%. Отже, можна зробити висновок, що «м'які» навички більшою мірою впливають на розвиток кар'єри [1]. Сучасний фахівець повинен використовувати свої комунікативні здібності, здатність мислити критично, здатність вирішувати конфлікти, навички тайм менеджменту, вміння працювати в команді. Фахівець з хорошими аналітичними здібностями легше виявить протиріччя в інформації та найточніше визначить її достатність. Фахівець економічно-управлінського профілю повинен вміти аргументовано відстоювати свою точку зору, використовуючи не лише логіку, а й інтуїцію та емпатію, що дозволить йому бути чутливим до потреб споживачів. Питання недостатньо ефективного розвитку критичного та нестандартного мислення фахівців економічно-управлінського профілю залишається відкритим, адже ці навички потрібні для виконання найпростіших завдань, таких як написання відповідей у заявах на роботу, проходження особистісних тестів чи співбесіди, і, зрештою, для

управління департаментами, написання аналітичних звітів, підписаннями контрактів з вітчизняними та зарубіжними колегами. Ці навички є дуже актуальними у наш час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням феноменології критичного та нестандартного мислення присвячували свої роботи як українські так і зарубіжні вчені. Серед вітчизняних дослідників, які вивчали питання критичного мислення та нестандартного мислення, варто виділити Є. Пометун, І. Сущенко, Л. Пилипчатіну, І. Баранову, Н. Вукіну та Н. Дементієвську, Р. Калитчак, Г. Харламову, О. Клименкову, О. Луценко, С. Пашенко, В. Павленко та О. Сенік та інших. Серед зарубіжних науковців, які присвятили свої дослідження цим навичкам, варто відзначити Р. Енніса, А. Дойла, Р. Пола, Л. Елдера, Р. Атанасіу, Л. Вона та інших. Проблема розвитку критичного мислення на заняттях з іноземної мови присвятили свої роботи Б. Калиняк, Н. Морська, О. Іванова, І. Єлісеєв, Н. Коротка, Л. Підколесна, Н. Соловійова, Т. Брик, Н. Лебошина, О. Харжевська, Д. Снайдер, В. Ліанг (Тім), Д. Фанг, Р. Юан, В. Ліао, Ж. Ванг, Дж. Конг, У. Жанг, Х. Алнофае, С.Е. Кляін, С.Б. Флорйд та ін.

Не дивлячись на роботи науковців присвячені розвитку критичного мислення під час занять іноземної мови, досить недостатньо уваги приділено розвитку критичного мислення здобувачів соціально-економічного профілю на заняттях іноземної мови. Адже саме ці фахівці прийматимуть участь у повоєнній відбудові нашої країни, залучаючи міжнародних партнерів.

Мета статті – визначити роль занять з іноземної мови у розвитку критичного мислення та запропонувати шлях розвитку цих м'яких навичок у процесі занять.

Виклад основного матеріалу. Згідно з науковою літературою, критичне мислення є здатністю аналізувати та оцінювати послідовність міркувань. Критичне мислення – не нове поняття, насправді його походження сягає корінням у Стародавню Грецію: Сократ та його майєвтика, Платон і його діалектика, Аристотель та його риторика. Критичне мислення допомагає відрізнити посередні аргументи від блискучих, відрізнити цінну інформацію від непотрібної, позбавлятися забобонів, знаходити розумні висновки, генерувати альтернативи, покращувати комунікацію і, зрештою, бути господарями свого мислення і діяти відповідно до нього. Хоча критичне мислення є когнітивною діяльністю, тобто тісно пов’язаною з розумом, воно орієнтоване на дію і може бути застосоване до кожного аспекту нашого повсякденного життя, включаючи вирішення проблем і прийняття рішень, тому сфера його впливу варіюється від особистої до професійної діяльності.

Прикладами критичного мислення є: експеримент (лабораторні дослідження/перевірка гіпотез); соціальні дослідження; інтерпретація та пояснення даних; творче вирішення проблем; визначення проблем; пошук альтернативних рішень; вміння справлятися з невизначеністю та приймати її як інструмент навчання [2].

Доктори Річард Пол і Лінда Елдер [3], дослідники Організації критичного мислення, визначили сім універсальних інтелектуальних стандартів, які необхідно застосовувати до мислення кожного разу, коли необхідно оцінити якість міркувань: ясність, правдивість, точність, актуальність, глибина, амплітуда, логіка. Вони є взаємопов’язаним та кожне наступне пов’язане із попереднім.

У вузькому розумінні критичне мислення трактується як правильна оцінка тверджень. Канадський професор Ральф Х. Джонсон визначає критичне мислення як «особливий вид розумової діяльності, що дозволяє людині виносити раціональні судження про запропоновану точку зору або модель поведінки» [4]. Близькою до цього визначення є думка Роберта Енніса, який характеризує критичне мислення як «інтелектуальне рефлексивне мислення, спрямоване на прийняття обґрунтованого рішення про те, чому довіряти і як діяти» [5].

У більш значущому сенсі критичне мислення – це процес ретельного обмірковування предмета або ідеї, не дозволяючи почуттям або думкам впливати на людину [6].

Для розуміння поняття критичного мислення його необхідно порівняти із звичайним, стандартним мисленням. Для більшої наочності приведемо порівняння видів мислення у вигляді Таблиці 1.

Як відомо, людина з критичним мисленням здатна розпізнавати і визначати проблему; продуктивно спостерігати та уважно слухати інших; структурувати ідеї; використовувати різні джерела інформації, щоб знайти необхідний фон; ставити відповідні запитання; виявляти і досліджувати переконання, припущення і думки як

свої, так і інших людей; оцінювати обґрунтованість тверджень і аргументів; бачити різницю між раціональними та ірраціональними аргументами; приймати соломонаві рішення і висловлювати мудрі судження; знаходити ефективні рішення [7].

Таблиця 1 Порівняння видів мислення

Звичайне мислення	Критичне мислення
Здогадування	Оцінювання
Відавання переваги	Оцінювання
Групування	Класифікація
Віра	Припущення
Висновок	Логічні висновки
Супутні поняття	Засвоєння принципів
Визначення взаємозв’язків	Відзначення взаємозв’язків серед інших взаємозв’язків
Припущення	Висування гіпотез
Висловлення думок без обґрунтування	Висловлення аргументованої думки
Винесення суджень без критеріїв	Винесення суджень за допомогою критеріїв

Сьогодні багато джерел інформації існують на іноземній мові, і критично мисляча людина повинна володіти іноземною мовою на достатньому рівні, щоб вміти правильно аналізувати інформацію, відділяючи правду від брехні

У даному випадку важливого значення набувають заняття з іноземної мови у неможливі вищах.

Так, на думку Б. Калиняк та Н. Морської, здатність критично мислити займає важливе місце у підготовці фахівців технічного профілю з вищою освітою і вимагає постійного вдосконалення. Науковці зауважують, що заняття з іноземної мови за професійним спрямуванням проводяться для студентів різних спеціальностей з використанням текстів пов’язаних з їх майбутнім фахом, а отже, критичні запитання і критичні дії на заняттях з англійської мови на базі текстів з майбутнього фаху сприяють розвитку критичного мислення студентів [8, с. 663].

Н. Которотка та І. Підколесна визначають три стадії технології формування критичного мислення:

- виклик (стадія спрямована на актуалізацію раніше отриманих знань)
- осмислення (полягає на здобуванні нових знань з тієї чи іншої наукової проблеми)
- рефлексія (покликана узагальнювати отримані знання, а також формувати власну точку зору студента, спонукати до безперервного пошуку нових джерел інформації та до їхнього аналізу) [9].

Маючи досвід роботи у неможливі вищах погоджуємося із думкою вчених, щодо труднощів з якими може зіштовхнутися викладач іноземної (англійської) мови у неможливі вищах: низький рівень володіння іноземною мовою студентами, низький рівень мотивації для вивчення англійської

мови, пасивність студентів на заняттях, а також зосередженість тільки на профільних предметах [9].

Досліджуючи розвиток іншомовної комунікативної компетенції та критичного мислення за допомогою використання інноваційних технологій на заняттях з англійської мови Т. Брик та Н. Лебошина зауважують, що використання технології критичного мислення у викладанні англійської мови дозволяє значно збільшити час мовленнєвої практики на занятті для кожного окремого студента, отримати засвоєння навчального матеріалу всіма учасниками групи, вирішити різноманітні навчально-професійні завдання. Викладач в свою чергу стає організатором самостійної навчально-пізнавальної комунікативної, творчої діяльності студентів, тобто у нього з'являється можливість для вдосконалення процесу навчання, цілісного розвитку їх особистості [10, с. 22 – 23].

Вчені пропонують використовувати як основу заняття з використанням інноваційних технологій наступну трьохфазову структуру: фаза виклику (Evocation), фаза осмислення змісту (Realization of meaning), фаза рефлексії (Reflection). На цій фазі можна використовувати кластер (графічний прийом систематизації навчального матеріалу), корзину ідей (дозволяє виявити все, що знають чи думають здобувачі, проводиться обмін інформацією) або сінквейн (швидкий й потужний інструмент для рефлексії, який дає можливість резюмувати інформацію, викладати складні ідеї, почуття й уявлення в декількох словах, активізувати тематичну лексику й граматику) [10, с. 21].

Д. Снайдер зауважує, що іноземна мова традиційно є основною дисципліною у базовій освіті. Однак, викладання іноземних мов у вищих не завжди послідовно інтегрує критичне мислення у свій підхід до викладання та навчання. Цілеспрямоване навчання навичкам критичного мислення на заняттях з іноземної мови сприятиме розвитку навичок мислення вищих рівнів, а також покращенню мовних і культурних навичок [11].

Х. Алнофае пропонує включення критичного мислення у програму мовних інститутів англійської мови професійного спрямування, які готують студентів до здобуття ступеня бакалавра англійською мовою, яка є мовою викладання [12].

Як бачимо, розвиток критичного мислення на заняттях іноземної мови відіграє важливе значення. Зауважимо, що у стандартах вищої освіти підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів молодший бакалавр, бакалавр та магістр є такі загальні компетентності, які є обов'язковими для становлення майбутніх професіоналів: здатність бути критичним і самокритичним, вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми, здатність спілкуватися іноземною мовою.

Також, треба брати до уваги, те, що у групах є студенти з різним рівнем володіння іноземною мовою, є аудіали, візуали та кінестетики, з різним типом темпераменту. Тобто, треба пам'ятати, що кожний студент – особистість зі своїм темпераментом, своїм типом мислення, темпом роботи.

Розвиток критичного мислення здійснюється у процесі удосконалення іншомовної комунікативної компетентності за допомогою таких методів, як: метод «мозкового штурму», метод «мікрофон», робота з текстами, кейс-метод, ділові та рольові ігри, метод проектів. Розглянемо їх більш детально.

Метод «мозкового штурму» допомагає сформувати тематично орієнтовані запитання іноземною мовою, які студенти можуть ставити один одному або в процесі групової роботи.

Метод «мікрофон» сприяє розвитку мовленнєвих навичок студентів. Він полягає в тому, що студенти виступають з короткими промовами на тему відповідно до свого фаху, висловлюють своє ставлення до тієї чи іншої проблеми, апелюючи аргументами.

Особливе місце у розвитку критичного мислення відіграє робота з професійними текстами. У цьому процесі роботи ми використовуємо до-текстові вправи, текстові та післятекстові вправи. Під час роботи з текстами ми даємо студентам такі завдання як: перевірка інформації на правдивість, пошук фактів, аргументація власної думки за допомогою текстів.

Ми також застосовуємо скімінг (skimming), студенти переглядають текст і намагаються зрозуміти загальну інформацію, навіть якщо у тексті є незнайомі слова.

Кейс-метод передбачає всебічний аналіз конкретних ситуацій, їх обговорення та ознайомлення студентів з різними підходами до розв'язання проблем, використовуючи критичне мислення через аргументування, доведення власної думки.

У процесі розвитку критичного мислення майбутніх фахівців економічно-управлінського профілю ми проводимо ділові та рольові ігри на заняттях. Метою цих ігор є моделювання майбутньої професійної діяльності студентів, програвання ситуацій з якими вони можуть стикнутися у професійній діяльності. У рольових та ділових іграх студенти працюють в парах або малих групах.

Метод проектів спрямований на навчання студентів шукати необхідну інформацію: аналіз літературних джерел, співставлення фактів, робота з веб сайтами. Студенти створюють презентації в PowerPoint на теми відповідно до своєї спеціальності. Наприклад «Телефонна розмова з клієнтами», «Ділові зустрічі», «Порівняння культур управління», «Економіка України та ЄС», «Економічний розвиток України», «Україна та Світові організації».

Оскільки пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення рф внесли свої корективи в освітній процес навчальних закладів усіх рівнів, частина занять проводиться онлайн за допомогою платформи для проведення відеоконференцій. Ми застосовуємо платформи Zoom та Google meet. Так, наприклад у Zoom ми поділяємо студентів на вебінарні кімнати, де вони у групах вирішують те чи інше завдання.

Для розміщення матеріалів у групах використовуємо Google Class та Messengers (Viber, Telegram) для розміщення матеріалів для груп.

Перед заняттями ми завантажуюмо певні матеріали (тексти, презентації, посилання на аудіо- та відеоматеріали). Під час онлайн-занять тексти для роботи та завдання до них виводяться на екран, і студенти мають змогу працювати з ними безпосередньо з екрану монітора/гаджета.

Під час занять для розвитку критичного мислення ми використовуємо різні інтерактивні платформи: Kahoot!, Quizlet, Mentimeter.

Так, наприклад за допомогою Mentimeter ми проводимо голосування серед студентів (виводимо на екран твердження і студенти повинні з ним погодитися або ні, аргументуючи свою думку). Завдяки Kahoot! ми створюємо різні лексичні, граматичні, а також країнознавчі ігри спрямовані на розвиток критичного мислення. У додатку Quizlet ми створюємо картки зі словами та пояснення до цих слів, умисно допускаючи помилки у поясненнях. Студенти повинні виправити дані помилки, доводячи свою думку.

Отже, навички критичного мислення на заняттях іноземної мови можна розвивати як офлайн, так і онлайн.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, розвиток навичок критичного мислення відіграє важливу роль у становленні майбутніх фахівців економіко-управлінських спеціальностей як професіоналів. Заняття з іноземної мови (англійської) відіграють важливу роль у розвитку навичок критичного мислення майбутніх фахівців економіко-управлінських спеціальностей через: роботу з текстами, мозковий штурм, метод проєктів, кейс-метод, використання онлайн платформ. Подальшого вивчення набуває проблема викладання іноземної мови (англійської) для українських ветеранів як засіб реадaptaції до суспільного життя.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Що таке hard skills і soft skills: як нас оцінює роботодавець. Освітній хаб міста Києва. URL: <https://eduhub.in.ua/news/shcho-take-hard-skills-i-soft-skills-yak-nas-ocinyuye-robotodavec>
2. Soft Skills: Academic Guide (Teaching Materials) / R. Kalytchak et al. European Commission, EACA : Shoo Fly Publishing, 2015. 317 p. URL: <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2018/07/Material-1.pdf>.
3. Elder L., Paul R. Critical Thinking: Intellectual Standards Essential to Reasoning Well Within Every Domain of Thought. *Journal of Developmental Education*. 2013. Vol. 36, no. 1. P. 34–35. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1067273.pdf>.
4. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П. Критичне мислення: як цього навчати. Харків : Основа; Триада, 2007. 112 с.
5. Ennis R. H. Critical thinking assessment. *Theory Into Practice*. 1993. Vol. 32, no. 3. P. 179–186. URL: <https://doi.org/10.1080/00405849309543594>
6. Critical thinking. *Cambridge Dictionary, Translations & Thesaurus*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/critical>
7. Кетмелл Е. Воллес Е. Корпорація творців. Як подолати приховані загрози, що вбивають справжнє натхнення/ Переклад з англ.:Н. Шушак. Харків: КМ-Букс, 2018. 336 с.
8. Калиняк Б., Морська Н. Розвиток критичного мислення на заняттях англійської мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти технічного профілю. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2020. Т. 187. С. 660–665. URL:

<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1246980.pdf>.

9. Коротка Н., Підколесна Л. Формування технологій критичного мислення при навчанні англійської мови в немовному вузі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 2023. Т. 16, № 84. С. 99–102. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/3770>.

10. Брик Т., Лебошина Н. Розвиток іншомовної комунікативної компетенції та критичного мислення за допомогою використання інноваційних технологій на заняттях з англійської мови у ВВНЗ. «Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки фахівця»: Матеріали IV Міжнар. науково-практ. конф., м. Полтава, 24 квіт. 2018 р. Полтава, 2018. С. 20–22. URL: <http://dspace.op.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8244/3/Бірінський%202018%20к.-%20філ..pdf#page=20>

11. Snider. Critical Thinking in the Foreign Language and Culture Curriculum. *The Journal of General Education*. 2018. Vol. 66, no. 1-2. P. 1. URL: <https://doi.org/10.5325/jgeneeduc.66.1-2.0001>

12. Alnofaie H. A framework for implementing critical thinking as a language pedagogy in EFL preparatory programmes. *Thinking Skills and Creativity*. 2013. Vol. 10. P. 154–158. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2013.09.002>

REFERENCES

1. Shcho take hard skills i soft skills: yak nas otsiniuye robotodavets (n.d.). [What are hard skills and soft skills: how are they evaluated by an employer] *Osvitnii khab mista Kyieva*. URL: <https://eduhub.in.ua/news/shcho-take-hard-skills-i-soft-skills-yak-nas-ocinyuye-robotodavec> [in Ukrainian]
2. Kalytchak, R., Kharlamova, G., Klimentkova, O., Lutsenko, O., Paschenko, S., Pavlenko, V., & Senyk, O. (2015). *Soft Skills: Academic Guide (Teaching Materials)*. European Commission, EACA: Shoo Fly Publishing. URL : <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2018/07/Material-1.pdf> [in English]
3. Elder, L., & Paul, R. (2013b). Critical Thinking: Intellectual Standards Essential to Reasoning Well Within Every Domain of Thought. *Journal of Developmental Education*, 36(1), 34–35. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1067273.pdf> [in English]
4. Vukina, N. V., & Dementievskaya, N. P. (2007). *Krytychne myslennia: yak tsoho navchaty* [Critical thinking: how to teach it]. *Kharkiv: Osнова; Tryada*. [in Ukrainian]
5. Ennis, R. H. (1993). Critical thinking assessment. *Theory Into Practice*, 32(3), 179–186. doi:10.1080/00405849309543594 [in English]
6. Critical thinking. (n. d.). In *Cambridge English Dictionary, Translations & Thesaurus*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/critical> [in English]
7. Catmull, E., & Wallis, E. (2018). *Yak podolaty prykhovani zahrozy, shcho vbyvaiut spravzhnie natkhnennia* [Creativity, Inc.: Overcoming the Unseen Forces That Stand in the Way of True Inspiration] (N. Shushak, Translator.). Kyiv: KM-Buks. [in Ukrainian]
8. Kalyniak, B., & Morska, N. (2020). *Rozvytok krytychnoho myslennia na zaniattiakh anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam u zakladakh vyshchoi osvity tekhnichnoho profilu* [Development of Critical Thinking at Lessons of Foreign Languages for Specific Purposes at Institutions for High Education of Technical Specialities.]. *Naukovi zapysky. Seria: filolohichni nauky*, 187, 660–665. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1246980.pdf> [in Ukrainian]
9. Korotka, N., & Pidkolesna, L. (2023). *Formuvannia tekhnolohii krytychnoho myslennia pry navchanni anhliiskoi movy v nemovnomu vuzi* [Formation of Critical Thinking Technologies in Learning English in a Non-Lingual University.]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Seria «Filolohiia»*, 16(84), 99–102. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/3770> [in Ukrainian]
10. Bryk, T., & Liebozhyna, N. (2018). *Rozvytok inshomovnoi komunikativnoi kompetensii ta krytychnoho*

myslennia za dopomohoiu vykorystannia innovatsiinykh tekhnologii na zaniattiakh z anhliiskoi movy u VVNZ [Development of a Foreign Language Communicative Competence and Critical Thinking with the Help of Using Innovative Technologies In English Language Classes at a High School.]. In «Innovatsiini tekhnologii u konteksti inshomovnoi pidhotovky fakhivtsia» (P. 20–22). Poltava: PolNTU. URL: http://dspace.op.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8244/3/36irni_k%202018%20k.%20fil..pdf#page=20 [in Ukrainian]

11. Snider. (2018). Critical Thinking in the Foreign Language and Culture Curriculum. *The Journal of General Education*, 66(1-2), 1. doi:10.5325/jgeneeduc.66.1-2.0001 [in English]

12. Alnofaie, H. (2013). A framework for implementing critical thinking as a language pedagogy in EFL preparatory programmes. *Thinking Skills and Creativity*, 10, 154–158. doi:10.1016/j.tsc.2013.09.002 [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ШЕПЕЛЬ Марина Євгенівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Національного університету “Одеська політехніка”.

Наукові інтереси: викладання іноземної мови за професійним спрямуванням для здобувачів немоніх спеціальностей, становлення особистості професіонала, імідж та етика в професійній діяльності фахівця, використання цифрових навчальних інструментів для реадаптації українських ветеранів до соціального життя, розвиток та відновлення малих підприємств у повоєнний період.

НОВАЧЕНКО Інна Георгіївна – викладач циклової комісії іноземної мови Відокремленого структурного підрозділу «Одеський автомобільно-дорожній фаховий коледж» Національного університету «Одеська політехніка».

Наукові інтереси: методика викладання іноземної мови за професійним спрямуванням здобувачам немоніх спеціальностей, мовна підготовка в галузі економіки, особливості впровадження інноваційних технологій в освітньому процесі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SHEPEL Maryna Yevgenivna – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Public Management and Administration, Odessa Polytechnic National University

Scientific interests: methodology of teaching foreign languages for specific purposes for non-linguistic students, future professionals' development, image and ethics in a specialist's professional activity, using digital learning tools for Ukrainian veterans' adaptation to social life, small businesses development and recovery in the post-war period.

NOVACHENKO Inna Georgievna – Lecturer, Cycle Commission of the Foreign Language, Separate Structure Subdivision Odesa Automobile and Road Professional College, Odessa Polytechnic National University.

Scientific interests: methodology of teaching the foreign language for specific purposes to non-linguistic students, language training in the field of economics, peculiarities of introducing innovative technologies in the educational process.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024 р.

УДК 374:613.955

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-260-265

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>

e-mail: ksenija-77777@ukr.net

ПРОБЛЕМА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ВИХОВАНЦІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розглядається проблема здоров'язбереження вихованців у закладах позашкільної освіти, формування у них культури здоров'я, створення здорового і безпечно освітнього середовища. Використання потенційних можливостей позашкільної освіти в наданні якісних освітньо-виховних послуг фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів є актуальним для вирішення нагальних проблем зі здоров'ям дітей та учнівської молоді України.

Акцентовано увагу на те, що позашкільна освіта фізкультурно-спортивного та оздоровчого напрямів є сприятливою сферою розвитку кожного вихованця як унікальної особистості, оскільки орієнтують на розвиток фізичних здібностей, забезпечують необхідні умови для змістовного відпочинку і дозвілля, займають фізичною культурою і спортом, підготовку спортивного резерву для збірних команд України, набуття навичок здорового способу життя, зміцнення особистого здоров'я тощо.

У статті наголошено, що формування культури здоров'я в закладах позашкільної освіти реалізується через здоров'язбережувальну освіту як безперервний процес навчання, виховання та розвитку учнів, спрямований на розвиток системи науково обґрунтованих знань і практичних умінь, поведінки та діяльності, які забезпечують ціннісне ставлення до здоров'я, що є змістом діяльності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, які мають здоров'язбережувальну компетентність.

Проаналізовано специфіку організації фізкультурно-оздоровчої роботи в комплексних закладах позашкільної освіти в Україні, окреслено особливості діяльності гуртків фізкультурно-спортивного та оздоровчого спрямування та стан програмного їх забезпечення. Представлено також досвід роботи окремих закладів позашкільної освіти міста Кропивницького, в яких реалізуються зазначені напрями діяльності.

Наголошено, що для вдосконалення організації фізкультурно-оздоровчої роботи закладів позашкільної освіти у різних регіонах України, актуальним є розширення мережі різних творчих об'єднань фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів, розвиток яких потребує уваги, є затребуваним дітьми та молоддю, їхніми батьками. Проте забезпечення педагогіч закладів позашкільної освіти сучасними навчальними програмами і методичними розробками функціонує на недостатньому рівні, що потребує невідкладного вирішення.

Ключові слова: позашкільна освіта, заклад позашкільної освіти, культура здоров'я, формування культури здоров'я, творчі об'єднання.

IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor, associate Professor of the Department of physical education and recreational and health work of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2653-1662>
e-mail: ksenija-7777@ukr.net

THE PROBLEM OF PUPILS' HEALTH CARE IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE

The article considers the problem of protecting the health of pupils in out-of-school education institutions, the formation of a culture of health in them, the creation of a healthy and safe educational environment. The use of the potential of out-of-school education in providing quality educational services in the areas of physical culture, sports and health is relevant to addressing the urgent health problems of children and school youth in Ukraine.

Attention is focused on the fact that out-of-school education in physical culture, sports and health is a favorable area for the development of each student as a unique individual, since they focus on the development of physical abilities, provide the necessary conditions for meaningful rest and leisure, physical education and sports, and the preparation of a sports reserve for national teams of Ukraine, acquiring healthy lifestyle skills, strengthening personal health, etc.

The article emphasizes that the formation of a culture of health in out-of-school education institutions is realized through health education as a continuous process of learning, education and development of pupils, aimed at the development of a system of scientifically based knowledge and practical skills, behavior and activities that ensure a valuable attitude to health i, which is the content of the activity of pedagogical workers of out-of-school education institutions who have health-preserving competence.

The specifics of the organization of physical culture and health work in complex out-of-school education institutions in Ukraine are analyzed, the specifics of the activities of physical culture, sports and health circles and the state of their software support are outlined. The experience of some out-of-school educational institutions of Kropyvnytskyi city, where these activities are implemented, is also presented.

It is emphasized that in order to improve the organization of physical culture and health work of out-of-school education institutions in different regions of Ukraine, it is urgent to expand the network of various creative associations of physical culture, sports and health areas, the development of which requires attention, is in demand by children and youth, and their parents. However, provision of teachers of out-of-school education institutions with modern educational programs and methodological developments functions at an insufficient level, which requires an urgent solution.

Key words: out-of-school education, out-of-school education institution, health culture, formation of health culture, creative associations.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Діяльність закладів позашкільної освіти (ЗПО), які функціонують відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту» [2] та інших нормативно-правових актів, спрямована на створення умов для розвитку здібностей та обдарувань вихованців (учнів) і слухачів, саморозвитку і самореалізації особистості, її моральних якостей, формування соціально-громадського досвіду.

У результаті воєнних дій на території України зруйновано та пошкоджено значну кількість закладів освіти, зокрема, позашкільної освіти; частина дітей та учнівської молоді втратили доступ до якісної освіти, були вимушені переміститися у межах країни та за кордон. Воєнні дії зумовили збільшення частки дітей, які мають тимчасові соціоадаптаційні, соціокультурні труднощі, що потребує додаткової уваги [4].

Завданнями освітньої політики держави виступає підвищення суспільного статусу позашкільної освіти дітей, покращення нормативно-правової бази даної сфери; посилення управління ЗПО, збільшення охоплення вихованців закладів позашкільної освіти, у тому числі військово-патріотичним напрямом; оновлення змісту і методики позашкільної освіти на засадах української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості; підготовка та підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗПО в умовах воєнного стану; відновлення освітньої інфраструктури, зміцнення

матеріально-технічної бази закладів позашкільної освіти [3, 4, 5].

Переважає більшість закладів позашкільної освіти продовжують працювати, організовуючи освітній процес, виховання, розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді, забезпечуючи їх змістовне дозвілля та психологічну підтримку. Залежно від безпекової ситуації освітній процес у закладах позашкільної освіти здійснюється за дистанційною та змішаною формами навчання [5].

Об'єктивна реальність, дані досліджень свідчать про те, що *актуальним напрямом* у системі позашкільної освіти є оздоровлення дітей, надання їм психологічної підтримки, створення здорового і безпечно освітнього середовища в закладі позашкільної освіти, формування культури здоров'я вихованців.

Позашкільна освіта оздоровчого та фізкультурно-спортивного напрямів є сприятливою сферою розвитку кожного вихованця як унікальної особистості, оскільки орієнтують на розвиток фізичних здібностей, забезпечують необхідні умови для змістовного відпочинку і дозвілля, заняття фізичною культурою і спортом, підготовку спортивного резерву для збірних команд України, набуття навичок здорового способу життя, організацію оздоровлення і формування гігієнічної культури особистості тощо [1, 2].

Збереження та зміцнення здоров'я дітей і молоді визначаються найважливішими завданнями соціальної програми нашої держави, цілі якої

визначені законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту», Стратегією розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року, указом Президента України «Про національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі» та іншими документами.

Незважаючи на науковий інтерес, теоретичну розробленість багатьох аспектів оздоровчої діяльності, багаторічний досвід її організації в практиці закладів позашкільної освіти, слід зазначити недостатню результативність оздоровчого ефекту в роботі з дітьми під час організації освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Концептуальні засади педагогічної науки про сутність та принципи валеологічної освіти, формування здорового способу життя особистості, культури здоров'я висвітили в своїх роботах такі дослідники, як Т. Бережна, Т. Бойченко, Б. Горашук, Д. Давиденко, О. Дубогай, С. Кондратюк, С. Кириленко, С. Лапаєнко, Н. Максимова, С. Омельченко, В. Оржеховська, С. Свириденко та інші.

Вихованню дітей та підлітків у закладах позашкільної освіти присвячено наукові праці В. Береки, А. Бондар, О. Биковської, В. Вербицького, Т. Кречотіної, О. Просіної, Г. Пустовіта, Н. Савченко, А. Сиротенка, Т. Сущенко; розвитку соціально-активної особистості – праці І. Бега, Н. Калініченко, О. Пехоти, О. Сухомлинської. Освітня діяльність закладів позашкільної освіти в умовах війни є об'єктом досліджень у працях А. Корнієнко, О. Литовченко, В. Мачуського, В. Вербицького та ін.

Проблемі валеологічного виховання, формуванню здорового способу життя школярів у закладах позашкільної освіти присвятили свої дослідження О. Коложна, В. Маринич, О. Сватєв, Я. Сивохоп, Т. Шаповалова та інші.

Проте аналіз теоретичних узагальнень та практичного досвіду діяльності закладів позашкільної освіти виявив суперечності між потенційними можливостями позашкільної освіти та їх обмеженим використанням у формуванні навичок здорового способу життя вихованців; між актуальністю використання в освітньому процесі закладу позашкільної освіти спеціальних методик із формування культури здоров'я вихованців і недостатньою розробленістю та ефективністю їх здійснення на практиці.

На підставі вищесказаного було сформульовано *мету статті*: визначити потенціал і можливості закладів позашкільної освіти у формуванні культури здоров'я школярів, охарактеризувати досвід роботи гуртків фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів закладів позашкільної освіти щодо оздоровлення вихованців.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Позашкільна освіта є невід'ємним складником системи освіти, визначеної Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту».

Систему позашкільної освіти розглядають як сукупність взаємопов'язаних освітніх програм, засобів, методів та процесів, необхідних для розвитку особистості дітей та підлітків. Позашкільна освіта має свої специфічні особливості, а саме: мобільність, варіативність змісту, форм та технологій, добровільність вибору творчої діяльності, доступність та можливості здійснення у різноманітних формах, орієнтація на інклюзивність та безбар'єрність [2, 3].

У сучасних умовах цей тип освітніх закладів відіграє унікальну роль у системі освіти. Вони слугують завданням забезпечення необхідних умов для особистісного розвитку, професійного самовизначення, творчої праці дітей віком від 6 до 18 років, формують загальну культуру, дають змогу організувати змістовне дозвілля. Тому культура здоров'я слугує невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу.

Формування культури здоров'я в закладах позашкільної освіти реалізується через здоров'язбережувальну освіту як безперервний процес навчання, виховання та розвитку учнів, спрямований на розвиток системи науково обґрунтованих знань і практичних умінь, поведінки та діяльності, які забезпечують ціннісне ставлення до здоров'я, реалізацію здорового способу життя, що є змістом діяльності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, які мають здоров'язбережувальну компетентність.

У формуванні культури здоров'я важливу роль мають заняття фізичною культурою та спортом, що спрямовані на розвиток фізичних, естетичних і духовно-моральних якостей особистості; організацію суспільно-корисної діяльності, здорового дозвілля, профілактику захворювань, рекреацію та реабілітацію з використанням рухової активності.

Досягнення мети формування культури здоров'я в ЗПО, на думку дослідників, здійснюється вирішенням таких конкретних завдань:

- вивчення досвіду в розробленні та впровадженні освітніх програм із формування культури здоров'я в закладах позашкільної освіти;
- розроблення диференційованих програм з яскраво вираженою спрямованістю на формування у вихованців (учнів) установки на здоровий спосіб життя і впровадження їх в освітній процес закладу позашкільної освіти (відповідне науково-методичне забезпечення);
- розробка механізму підготовки до здоров'язбережувальної діяльності педагогічних працівників ЗПО;
- залучення батьків вихованців до співпраці [3].

Комплексний підхід у формуванні культури здоров'я вихованців ЗПО здійснюється в гуртках фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів позашкільної освіти. До фізкультурно-спортивного напрямку позашкільної освіти належать гуртки і секції за видами спорту – олімпійськими, неолімпійськими та адаптивними (для дітей і молоді з особливими потребами). До оздоровчого напрямку позашкільної освіти належать гуртки, творчі об'єднання, спрямовані на формування

здорового способу життя, гігієнічної культури, використання рекреаційного потенціалу регіону для організації активного відпочинку вихованців.

Актуальним завдання цього напрямку в сучасних умовах війни є навчання вихованців (учнів, слухачів) правилам збереження здоров'я та життя свого і оточуючих людей, безпеки життєдіяльності. На виконання цього завдання та на допомогу педагогам закладів позашкільної освіти науковими співробітниками лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України – А. Корнієнко, В. Мачуським, В. Вербицьким, розроблено наскрізну навчальну програму з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій», яка може бути реалізована на заняттях гуртків усіх напрямів позашкільної освіти.

Аналіз і узагальнення науково-методичної літератури, статистичних даних та матеріалів мережі Інтернет дозволив проаналізувати специфіку організації фізкультурно-оздоровчої роботи в комплексних закладах позашкільної освіти в Україні, визначити особливості діяльності гуртків фізкультурно-спортивного та оздоровчого спрямування та стан програмного їх забезпечення. Так, кількість гуртків фізкультурно-спортивного напрямку в ЗПО України станом на початок 2022 року коливалася від 3,2% до 8,1% від загальної кількості гуртків різних напрямів. Найбільша кількість гуртків фізкультурно-спортивного напрямку в західному регіоні в Рівненській області, найменша в Україні – у Закарпатській області [3].

Гуртки фізкультурно-спортивного напрямку працюють за адаптованими навчальними програмами за видами спорту для ДЮСШ, або використовуються навчальні програми для ДЮСШ за відсутності адаптованих. Частина програм затверджена і рекомендована для використання більш ніж 10 років тому, проте існують навчальні програми з легкої атлетики, волейболу, боксу, кікбоксингу, спортивного орієнтування та інші, які підготовлені з урахуванням реалій сьогодення.

Кількість гуртків оздоровчого напрямку ЗПО становив від 0,5% до 2,8%. Це невелика кількість, адже в більшості регіонів вона коливається в межах 0,3%–0,9%. Означене передбачає потенціал для відкриття нових гуртків таких напрямів. Найбільша кількість гуртків оздоровчого напрямку в місті Києві. Гуртки оздоровчого напрямку працюють за типовими і адаптованими навчальними програмами. Проте існують програми, які потребують вдосконалення і перегляду, враховуючи сучасні технології. За змістом вирізняються гуртки загальної підготовки, валеології, оздоровчої і коригуючої гімнастики.

Отже, гуртки фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів в закладах позашкільної освіти кількісно і якісно обмежені (перелік гуртків, особливо оздоровчого напрямку, однотипний за різними регіонами України, крім міста Києва). До особливостей організації гуртків фізкультурно-спортивного та оздоровчого напрямів належить їх розподіл за напрямками спорту в закладах освіти. В закладах позашкільної освіти, зазвичай,

розвиваються гуртки з неолімпійських видів спорту і оздоровчого спрямування.

Представимо досвід роботи деяких закладів позашкільної роботи м. Кропивницький, в яких реалізується фізкультурно-оздоровчий і спортивний напрям, є спортивні секції, гуртки.

1. *Комунальний заклад «Центр дитячої та юнацької творчості «Центр-Юність»* – комплексний багатопрофільний заклад, який враховує стратегічні напрямки розвитку позашкільної освіти в Україні, є центром розвитку особистості дітей віком від 4 до 25 років. Головною метою закладу є забезпечення реалізації права громадян на здобуття позашкільної освіти, здійснення навчання та виховання у позаурочний та позашкільний час відповідно до здібностей, нахилів та уподобань дітей та молоді за наступними напрямками: науково-технічний, художньо-естетичний, військово-патріотичний, фізкультурно-спортивний. Одним із завдань є виховання морально і фізично здорового покоління, прищеплення йому навичок і звичок здорового способу життя. У річному плані роботи закладу зазначено необхідність проведення для вихованців профілактичних і просвітницьких заходів щодо протидії наркоманії, пропаганди здорового способу життя. Фізкультурно-спортивний напрям охоплює 4 гуртка (атлетична гімнастика, бейсбол, софтбол, футбол), 13 груп.

2. Одним із напрямів роботи комунального закладу *«Кіровоградський обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді»* є виховання свідомого ставлення до власного здоров'я та формування здорового способу життя вихованців.

В центрі творчості значна увага приділяється роботі за програмою «Здоровим бути модно!», розроблена та створена «Стежка здоров'я».

Метою програми «Здоровим бути модно!» є формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у школярів та негативного ставлення до шкідливих звичок, підтримка і розвиток національних та родинно-сімейних традицій здорового способу життя та формування культури здоров'я школярів, залучення батьків, учнівської молоді до активної участі у роботі з пропаганди здорового способу життя.

Сучасні школярі все рідше спілкуються з природою, спостерігається процес відгородження дитини від природи, тому у педагогічних працівників закладу виникло бажання змінити середовище, створити стильний вигляд території закладу, який би відповідав певним тенденціям сучасного ландшафтного дизайну. Таким чином, «Стежка здоров'я» сприяє пропаганді валеологічного виховання, профілактиці плоскостопості, поліпшенню функцій серцево-судинної та дихальної систем, підвищенню опірності інфекційним захворюванням, покращенню психо-емоційного стану дітей та залученню їх до здорового способу життя.

«Стежка здоров'я» складається із «стежини дотику» і «саду запахів». Довжина стежини 22 м і ширина 0,5 м, вона ділиться на ділянки від 1 м, які мають різне покриття: трав'яний покрив, спили

дерев, шишки, жолуді, крупну та дрібну гальку, каштани, гілки дерев, річковий пісок. Керівники гуртків центру систематично використовують у своїй роботі розвиваючі вправи на «стежині дотику». Діти ходять босоніж по піску, гравію, опалому листі та інших матеріалах, можуть обстежувати предмети руками і таким чином отримують різноманітні сенсорні враження, розвивають критичне мислення, у них формується уявлення про властивість різних матеріалів, оточуючих об'єктів. Вихованці розширюють свої знання про навколишню природу, гармонізують свій внутрішній світ. Діти проходять по стежці босоніж, виконуючи дихальні вправи.

В «саду запахів» висаджені різні рослини фітонциди: хвойні, квіткові, ягідні, ефірно-олійні і вихованці мають можливість ознайомлюватись із різноманітністю пахучих рослин, біологічною функцією запахів, описувати запахи і орієнтуватись в них.

На «Стежці здоров'я» використовується різне обладнання: ігрове, спортивне, що сприяє розвитку і зміцненню м'язів плечового поясу та спини, покращенню постави. Ігри та вправи, які розробили педагогічні працівники центру, вчать вихованців спілкуватися з природою і відчувати гармонію між фізичним та духовним станом.

3. *Комунальний заклад «Станція юних техніків» Кропивницької міської ради.* Метою освітнього процесу в КЗ СЮТ є формування компетентностей особистості у процесі навчання, виховання, розвитку та соціалізації за науково-технічним, художньо-естетичним, туристсько-красознавчим, військово-патріотичним, дослідницько-експериментальним, фізкультурно-спортивним, гуманітарним, еколого-натуралістичним, соціально-реабілітаційним напрямками позашкільної освіти. Одним із завдань освітнього процесу у закладі є виховання здорової, фізично-розвиненої особистості, формування основ знань і навичок здорового способу життя; виховання патріотизму, любові до України, формування національної свідомості і людської гідності. Ці завдання реалізуються під час діяльності гуртків «Козацько-лицарський гарт» і «Сокіл-Джура».

Так, програма гуртка «Козацько-лицарський гарт» спрямована на використання елементів козацької педагогіки, досвіду наших предків по вихованню підростаючого покоління, виконання законів кодексу «лицарської честі», який передбачає цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму. Учні ознайомлюються з визначними подіями з історії рідного краю, вивчають історію запорізького козацтва, займаються туристсько-красознавчою роботою, відродженням військово-спортивного мистецтва козаків та народних мистецьких традицій.

4. *Комунальний заклад Центр науково-технічної творчості «Каскад» Кропивницької міської ради.* Одним із завдань, на якому зосереджує увагу педагогічний колектив – формування у вихованців позитивної мотивації та навичок здорового способу життя, виховання свідомого ставлення учнів до свого здоров'я, попередження й усунення шкідливих звичок.

У закладі працюють гуртки «Автоконструювання та автоспорт», «Мотоконструювання та мотоспорт», «Початкове технічне моделювання».

Важливим напрямком діяльності КЗЦНТТ «Каскад» є організаційно-масова робота. Метою усіх заходів є організація змістовного дозвілля учнівської молоді, стимулювання творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців, задоволення потреб дітей та юнацтва в творчій самореалізації, популяризація науково-технічної творчості та технічних видів спорту.

КЗЦНТТ «Каскад» організовує та проводить на своїй базі спортивно-розважальні шоу, змагання з автототоспорту, конкурси в яких завжди беруть участь дуже багато дітей та дорослих нашого міста і області. Вихованці закладу постійно беруть участь у міських заходах, виставках дитячої творчості, змаганнях з автототоспорту, що проводяться в інших містах України.

Також у м. Кропивницький працюють заклади позашкільної освіти фізкультурно-спортивного напрямку, в яких діють різні спортивні секції і діти мають можливість розвивати свої здібності і таланти (табл.1).

Таблиця 1.

Дитячо-юнацькі спортивні заклади міста Кропивницького

№ з/п	Назва закладу	Види спорту
1.	Комунальний заклад «Комплексна дитячо-юнацька спортивна школа №1 Кропивницької міської ради»	бокс, велоспорт, гирьовий спорт, легка атлетика (інваспорт), плавання (інваспорт), скелелазіння
2.	Комунальний заклад «Комплексна дитячо-юнацька спортивна школа №2 Кропивницької міської ради»	футбол, гандбол, легка атлетика, пауерліфтинг, таеквондо (ІТФ)
3.	Комунальний заклад «Комплексна дитячо-юнацька спортивна школа № 3 Кропивницької міської ради»	гімнастика художня, теніс настільний, дзюдо, самбо, боротьба греко-римська, волейбол, волейбол пляжний, стрільба кульова, стрільба кульова (інваспорт)
4.	Комунальний заклад «Комплексна дитячо-юнацька спортивна школа № 4 Кропивницької міської ради»	баскетбол, кікбоксинг, більярдний спорт, кіокушинкай карате

5.	Комунальний заклад «Кіровоградська обласна спеціалізована дитячо-юнацька спортивна школа олімпійського резерву «Надія»	гімнастика спортивна, плавання, важка атлетика
6.	Комунальний заклад «Обласна спеціалізована дитячо-юнацька спортивна школа олімпійського резерву – 2»	бейсбол, бокс, легка атлетика, софтбол, футбол
7.	Обласна комплексна дитячо-юнацька спортивна школа «Ніка»	дзюдо, гімнастика художня
8.	Комунальний заклад «Реабілітаційна дитячо-юнацька спортивна школа інвалідів «Інваспорт»	боротьба греко-римська, волейбол, баскетбол, плавання, легка атлетика, теніс настільний, шахи
9.	Комунальний заклад «Кіровоградська обласна школа вищої спортивної майстерності»	бейсбол, бокс, софтбол, важка атлетика, велоспорт, гімнастика спортивна, стрільба кульова, легка атлетика, веслування

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Одним із актуальних напрямів у системі позашкільної освіти є оздоровлення дітей, формування культури здоров'я вихованців, створення здорового і безпечного освітнього середовища в закладі позашкільної освіти.

Комплексний підхід у формуванні культури здоров'я вихованців ЗПО здійснюється в творчих об'єднаннях (гуртках) фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів позашкільної освіти.

Для вдосконалення організації фізкультурно-оздоровчої роботи закладів позашкільної освіти у різних регіонах України, і зокрема у м. Кропивницький, актуальним є розширення мережі різних творчих об'єднань фізкультурно-спортивного і оздоровчого напрямів, розвиток яких потребує уваги, є затребуваним дітьми та молоддю, їхніми батьками. Проте забезпечення педагогів ЗПО сучасними навчальними програмами і методичними розробками функціонує на недостатньому рівні, що потребує невідкладного вирішення.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці навчальних програм з позашкільної освіти оздоровчого напрямку і методичних рекомендацій до них.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондар А., Тomanek М. Менеджмент позашкільних навчальних закладів фізкультурно-спортивного напрямку: монографія. Бидгощ: Товариство наукової мережі спортивного права, 2018. 156 с.
2. Закон України. «Про позашкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
3. Крeкотiна Т., Перепелиця Н., Сидоренко Н. Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку: у 3 кн. Кн. 3. 2023. 272 с.
4. Литовченко О. Заклади позашкільної освіти України в умовах війни: освітня, просвітницька, громадська діяльність. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 26. Кн. 1. 2022. С. 213-225. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-213-225>
5. Рекомендації щодо організації освітньої діяльності закладів позашкільної освіти за основними напрямками у 2023/2024 навчальному році. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnoyi-diyalnosti-v-zakladah-pozashkilnoyi-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci>

REFERENCES

1. Bondar, A., Tomanek, M. (2018). *Management pozashkilnykh navchalnykh zakladiv fizkulturno-sportyvnoho napriamu* [Management extracurricular educational institutions of physical culture and sports]: monohrafiia. Bydoshch: Tovarystvo naukovoї merezhi sportyvnoho prava, 156 s. [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy «Pro pozashkilnu osvitu» [Law of Ukraine «About extracurricular education»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
3. Krekotina, T., Perepelytsia, N., Sydorenko, N. (2023). *Pozashkilna osvita: teoretychni i praktychni aspekty rozvytku* [Extracurricular education: theoretical and practical aspects of development] : u 3 kn. Kn. 3. 272 s. [in Ukrainian]
4. Lytovchenko, O. (2022). *Zaklady pozashkilnoi osvity Ukrainy v umovakh viiny: osvitalia, prosvitnytska, hromadska diialnist* [Out-of-school education institutions of Ukraine in the conditions of war: educational, educational, public activities]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*: zb. nauk. prats. Vyp. 26. Kn. 1. S. 213–225. [in Ukrainian]
5. *Rekomendatsii shchodo orhanizatsii osvitnoi diialnosti zakladiv pozashkilnoi osvity za osnovnymy napriamamy u 2023/2024 navchalnomu rotsi* [Recommendations regarding the organization of educational activities of out-of-school education institutions in the main directions in the 2023/2024 academic year]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnoyi-diyalnosti-v-zakladah-pozashkilnoyi-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci> [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯЗЛОВЕЦЬКА Оксана Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і рекреаційно-оздоровчої роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: здоров'язберігаюча педагогіка, оздоровчий фітнес.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

IAZLOVETSKA Oksana Valentynivna – Candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor, associate Professor of the Department of physical education and recreational and health work of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: health-preserving pedagogy, health fitness.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2024 р.

УДК 37.015.31:159.95 (045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-266-271

ДОВГА Тетяна Яківна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4219-0194>
e-mail: t_dovga@ukr.net

ПРЕВЕНТИВНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕГРОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: АСПЕКТИ ПРАКТИЧНОГО ВТІЛЕННЯ

У статті актуалізовано проблему превентивного виховання на сучасному етапі модернізації усіх ланок вітчизняної освіти. Теоретичну основу даної статті складають поняття: освітній процес, освітній простір, освітнє середовище; інтегроване освітнє середовище. Зміст статті розкривають базові терміни: превенція, превентивне виховання, завдання превентивного виховання, превентивна виховна діяльність, превентивне виховне середовище, превентивно-виховний потенціал.

Основну ідею статті виражено думкою, що інтегрований характер освітнього середовища підвищує ефективність реалізації завдань превентивного виховання. Інтегроване освітнє середовище в контексті дослідження представлено як об'єднання освітніх середовищ окремих закладів освіти з метою превентивного виховання дітей і підлітків. Наслідком такого об'єднання є створення превентивного виховного середовища, яке володіє превентивно-виховним потенціалом. Відзначено, що сучасні освітні середовища закладів дошкільної, початкової та позашкільної освіти виконують виховну, розвивальну та превентивну функції.

Запропоновано авторські тлумачення та опис окремих педагогічних явищ, що розширюють зміст досліджуваної проблеми. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти є частиною освітньо-розвивального простору, в якому беруть активну участь педагоги, діти та їхні батьки, відбувається розвиток та виховання дітей дошкільного віку. В освітньому середовищі початкової школи відбувається навчання та розвиток, виховання та соціалізація молодших школярів. Заклади позашкільної освіти здійснюють виховання дітей та підлітків з урахуванням специфіки організації групових та індивідуальних занять та творчої спрямованості освітнього процесу.

Головним осередком превентивної виховної діяльності з молодшими школярами та підлітками є заклад загальної середньої освіти. Заклади дошкільної та позашкільної освіти також володіють превентивно-виховним потенціалом та успішно виконують превентивну функцію – своєчасне попередження та усунення відхилень у поведінці дітей і підлітків.

Ключові слова: освітній простір, освітнє середовище, превентивне виховання, превентивна виховна діяльність, інтегроване освітнє середовище, превентивне виховне середовище, превентивно-виховний потенціал.

DOVGA Tetiana Yakivna –

Doctor of Pedagogy, Professor,
Professor of the Department of Preschool and Primary Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4219-0194>
e-mail: t_dovga@ukr.net

PREVENTIVE AND EDUCATIONAL POTENTIAL INTEGRATED EDUCATIONAL ENVIRONMENT: ASPECTS OF PRACTICAL IMPLEMENTATION

The article updates the problem of preventive education at the current stage of modernization of all branches of national education. The theoretical basis of this article consists of the following concepts: educational process, educational space, educational environment; integrated educational environment. The basic terms reveal the content of the article: prevention, preventive education, tasks of preventive education, preventive educational activity, preventive educational environment, preventive educational potential.

The main idea of the article is expressed by the opinion that the integrated nature of the educational environment increases the effectiveness of the implementation of the tasks of preventive education. The integrated educational environment in the context of the study is presented as a combination of educational environments of individual educational institutions for the purpose of preventive education of children and adolescents. The result of such an association is the creation of a preventive educational environment that has preventive and educational potential. It was noted that modern educational environments of preschool, primary and extra-curricular education institutions perform educational, developmental and preventive functions.

The author's interpretation and description of certain pedagogical phenomena that expand the content of the researched problem are offered. The educational environment of a preschool education institution is part of the educational and developmental space in which teachers, children and their parents actively participate, the development and upbringing of preschool children takes place. In the educational environment of the elementary school, learning and development, upbringing and socialization of younger students take place. Out-of-school education institutions educate children and adolescents taking into account the specifics of the organization of group and individual classes and the creative direction of the educational process.

The main focus of preventive educational activities with younger schoolchildren and teenagers is the institution of general secondary education. Preschool and out-of-school education institutions also have preventive and educational potential and successfully perform a preventive function – timely prevention and elimination of deviations in the behavior of children and adolescents.

Key words: educational space, educational environment, preventive education, preventive educational activity, integrated educational environment, preventive educational environment, preventive educational potential.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В Концепції превентивного виховання дітей і молоді в системі освіти України зазначено, що превентивне виховання має бути цілеспрямованою системою заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, освітнього, інформаційно-освітнього та організаційного характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних установок, запобігання вживанню наркотичних речовин, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків. Воно є пріоритетним напрямом діяльності держави, всіх виховних інституцій і здійснюється в інтересах особистості та суспільства.

Превентивна робота проводиться з усіма дітьми, починаючи від дошкільного періоду, з метою попередження відхилень у поведінці, особливо з тими, хто перебуває у несприятливих умовах виховання, характеризується негативною поведінкою, а також з тими, хто став на шлях асоціальної і протиправної поведінки. Превентивність має бути складовою будь-якої соціально-педагогічної дії, оскільки превентивний процес суттєво посилює позитивний потенціал суб'єктів взаємодії [7].

Зокрема, серед вихованців позашкільних закладів є діти, які не мають удома нормальних умов для розвитку, яким не приділяють належної уваги батьки. Підтримати таких дітей, дати їм не лише освіту, а й виховання – важлива соціальна функція позашкільної установи. У цьому контексті доцільно говорити про попередження негативних соціальних явищ, одним із важливих чинників виникнення яких є неналежна увага до виховання дітей та молоді [12, с. 46].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні розробники проблеми превентивного виховання (В. Денисюк, О. Єжова, В. Кириченко, Л. Кондрашова, О. Мельникова, Т. Надім'янова, В. Оржеховська, О. Пилипенко, В. Приходько, Т. Федорченко та ін.) стверджують, що превентивна виховна діяльність у закладах загальної середньої освіти передбачає партнерську взаємодію з батьками, працівниками інших закладів освіти, представниками громадських організацій, а також координацію їхніх зусиль у справі профілактики та подолання відхилень у поведінці дітей і підлітків.

Проблемою формування превентивного виховного середовища займалися вітчизняні науковці О. Єжова, С. Кириленко, В. Кириченко, В. Муромець, В. Нечерда, В. Оржеховська, Т. Тарасова, Т. Федорченко, А. Шиделко. На важливості превентивної виховної діяльності в закладах дошкільної освіти наголошується в дослідженнях Л. Іщенко, К. Крутій, І. Мельник, О. Мельникової, О. Писарчук, І. Резніченко, О. Федун та ін. Шляхи реалізації завдань превентивного виховання в середовищі закладів загальної середньої освіти розкриваються в роботах О. Боровець, Л. Гуцуляк, Н. Кічук, К. Кондрашової, М. Кудли, В. Оржеховська, Т. Федорченко. Про превентивну роль закладів позашкільної освіти у вихованні дітей і підлітків йдеться в працях О. Биковської, В. Вербицького, Л. Ковбасенко,

О. Литовченко, В. Мачуського, І. Мосякової, Р. Науменко, Г. Пустовіта, Т. Сущенко.

Мета статті – висвітлення потенційних можливостей інтегрованого освітнього середовища закладів дошкільної, шкільної та позашкільної освіти в реалізації завдань превентивного виховання дітей і підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «превенція» (з лат. *praeventio* – застерігаю) трактується як: попередження, застереження, запобігання; дії з метою профілактики, пом'якшення, полегшення, корегування тих умов, що призводять до фізичних або емоційних порушень, виникнення соціально-етичних проблем

Так, О. Мельникова стверджує, що превенція в змісті дошкільної освіти включає в себе попередження, запобігання, усунення деструктивних факторів у поведінці дитини; гуманізацію та гармонізацію відносин дошкільного педагога і дітей; виховання вольових якостей, що забезпечують стійкість дітей до можливості прояву відхилень у поведінці у закладі дошкільної освіти, вдома, на вулиці тощо. Превенції властиве випередження вчинення дітьми негативних вчинків, асоціальної поведінки, а також надання педагогічної допомоги, педагогічної підтримки у важких ситуаціях. Превенція дозволяє дошкільному педагогу захистити вихованців від негативних впливів навколишнього середовища, попередити відхилення, допомогти дитині у вирішенні її життєвих проблем [10, с. 28].

Своєчасна превенція негативних дій і вчинків не дозволяє призвести до ускладнень у навчанні, поведінці та, загалом, у життєдіяльності дітей. Випереджаючи дії педагога можливі завдяки оволодінню ним повною мірою інформацією щодо соціальної ситуації розвитку особистості дитини, її індивідуальних особливостей, що можуть спричинити порушення встановлених норм і правил. Більшість негативних вчинків дітей можна попередити, адже психологічно більш ефективно впливають на формування особистісних якостей дітей не покарання, а заохочення та позитивний приклад дорослих. Тому превенція є своєчасною допомогою дитині у вирішенні її життєвих проблем, педагогічною підтримкою у розвитку її індивідуальності [5, с. 77].

Поняття «превентивне виховання» (від франц. *preventif* з лат. *praevenio* – випереджаю, запобігаю) розглядається як діяльність, спрямована на запобігання й подолання відхилень у поведінці осіб, попередження вчинків асоціального та аморального характеру. «Превентивне виховання – комплексний виховний вплив соціальних інституцій на особистість, спрямований на забезпечення сприятливих умов для розвитку, саморозвитку і самореалізації її внутрішнього потенціалу; збереження, підтримку та захист благополуччя дитини разом з профілактикою девіантності, викорінення джерел стресу в самій дитині та в її найближчому соціальному оточенні» [8, с. 42-43].

В сучасних наукових дослідженнях мають місце визначення поняття превентивного виховання, які стосуються вікових категорій об'єктів виховного впливу: дітей дошкільного та

молодшого шкільного віку, підлітків, учнівської та студентської молоді тощо та освітніх закладів, у яких воно реалізується. Наведемо деякі з них.

Превентивне виховання старших дошкільників – один із напрямів системи національного виховання, що вимагає об'єднання зусиль різних освітньо-виховних інституцій (родини, дошкільного закладу, дитячих громадських організацій, гуртків), здоров'яохоронних закладів, спрямованих на попередження та корекцію негативних проявів поведінки дитини, збереження та зміцнення здоров'я, допомогу в подоланні життєвих труднощів, створення повноцінних умов для фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку й саморозвитку [10, с. 28].

Превентивне виховання молодших школярів – це комплексний цілеспрямований вплив учителя на особистість молодшого школяра в процесі виховної діяльності, спрямованої на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток учня, вироблення в нього імунітету до негативних впливів соціального середовища, профілактику і корекцію асоціальних проявів у поведінці молодших школярів, на їх допомогу і захист [11, с. 203].

Превентивне виховання дітей і підлітків у позашкільному навчальному закладі передбачає увагу до таких питань виховного плану, які в майбутньому повинні запобігти дитині долучитися до групи ризику. Це, передусім, формування соціальних знань і умінь, безконфліктної та конструктивної взаємодії, встановлення партнерських взаємовідносин, побудови діалогу; формування моральних якостей, соціальних почуттів; створення умов для творчої самореалізації та самовдосконалення [12, с. 46].

Превентивне виховання підлітків у системі професійно-технічної освіти – це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямований на фізичний, психологічний, духовний розвиток, а також на розвиток почуття соціальної відповідальності підлітків за свою поведінку, що сприяє глибокому усвідомленню не лише своїх прав, а й обов'язків. Превентивне виховання має: сприяти формуванню моральних почуттів, які регулювали б поведінку в учнів (почуття законності обраної мети, правомірності шляхів і засобів їхньої реалізації, відповідальності), виробленню в них «імунітету» до негативних впливів соціального оточення; здійснювати профілактику, корекцію негативних проявів у поведінці молоді; спрямовуватися на допомогу і захист [15, с. 81].

Превентивне виховання, як і всі інші види виховання, здійснюється в рамках освітнього середовища, яке є частиною освітнього простору.

А. Цимбалару пропонує таке тлумачення поняття освітнього простору: «педагогічна реальність, яка концентрує в собі сутнісні ознаки простору, виступає як можливість і наявність формування особистісного простору суб'єкта освітнього процесу. Він демонструє багатовимірність можливих проявів освітньої діяльності людини та постає результатом

організації взаємодії особистості з об'єктами середовища» [14, с. 44–45].

Дослідники зазначають, що поняття освітнього простору корелює з поняттям освітнього середовища. В науковій літературі знаходимо цьому чимало підтверджень, зокрема, це варіативні тлумачення базового поняття «освітнє середовище»: «соціально-освітнє середовище» «освітньо-виховне середовище», «освітньо-розвивальне середовище» тощо.

О. Боровець систематизувала дефініції освітнього середовища, наведені в сучасних наукових дослідженнях. Його розглядають:

– як спеціально створене предметне й соціокультурне оточення учня, яке включає різні види умов і засобів здобуття освіти, способи забезпечення продуктивної діяльності;

– як складну систему, що поєднує інтелектуальні, культурні, методичні, організаційні, технічні ресурси, і становить сукупність матеріальних, просторово-предметних і міжособистісних відносин;

– як сукупність природних, фізичних та соціальних об'єктів та суб'єктів, які впливають на формування учня, на його творчий, професійний та особистісний розвиток, сприяють становленню міжсуб'єктних взаємодій та особистісно орієнтованих комунікацій в освітньому процесі, забезпечують умови комфортної життєдіяльності учня у закладі освіти і поза його межами [3, с. 115–116].

Л. Гуцуляк тлумачить соціально-освітнє середовище як відкриту педагогічну систему, яка тісно пов'язана з зовнішніми чинниками і яка не може функціонувати поза їхніми межами та впливами. Соціально-освітнє середовище виступає як ефективна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів і педагогів, розвитку психологічно здорової особистості, особистісному та професійному зростанню учнів, і довголіттю педагогів, гармонізації їх особистості. В соціально-освітньому середовищі школи більшість учасників мають позитивне до нього ставлення, високі показники індексу задоволеності потреб і захищеності [4, с. 307].

В рамках освітнього (соціально-освітнього) середовища дослідники розглядають навчальне, виховне та розвивальне (навчально-розвивальне).

Виховне середовище – це середовище безпосереднього та опосередкованого впливу на дитину на мікрорівні, сукупність об'єктивних факторів, що утворює умови життєдіяльності особистості, передачі їй суспільно-історичного досвіду людства і національної культури, впливає на формування її фізичних, психічних та соціально-адаптивних можливостей, процес і повноту творчої самореалізації [1, с. 118].

Розвивальне освітнє середовище – це сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують розвиток та саморозвиток вільної та активної особистості, реалізацію творчого потенціалу дітей і педагогів. Основною метою створення розвивального освітнього середовища в сучасній початковій школі є надання якісних освітніх послуг

учням на етапі початкового навчання, своєчасне виявлення обдарованості, розвиток їхніх здібностей і саморозвиток [9, с. 97].

Доречно відзначити, що всі без виключення середовища закладів дошкільної, початкової та позашкільної освіти одночасно виконують виховну, розвивальну та превентивну функції.

О. Федун та І. Мельник розуміють освітнє середовище закладу дошкільної освіти як синтез умов, які забезпечують якісний розвиток індивідуальності; як джерело формування системи цінностей і зразків позитивного впливу на особистісний розвиток та зростання дошкільника, гармонізації взаємин між вихователем та вихованцями [13, с. 95].

Більшість дослідників поділяють думку, що предметно-розвивальне середовище закладу дошкільної освіти – це сукупність умов, що забезпечують різнобічний розвиток дітей; система матеріальних об'єктів їхньої діяльності. Створення в дошкільному закладі повноцінного предметно-розвивального середовища та забезпечення відповідної позиції вихователя в організації діяльності дітей є провідним засобом реалізації завдань реформування освіти.

На нашу думку, *освітнє середовище закладу дошкільної освіти – це багатокомпонентне, цілісне інтегративне утворення, що акумулює умови життя, діяльності, розвитку дошкільника, його взаємозв'язки з оточенням. Освітнє середовище ЗДО є частиною освітньо-розвивального простору, в ньому беруть активну участь педагоги, діти та їхні батьки, відбувається доцільно організована взаємодія суб'єктів освітнього процесу.*

Під впливом освітнього середовища початкової школи відбувається навчання та розвиток особистості молодшого школяра, завдяки чому воно набуває статусу розвивального (навчально-розвивального).

Н. Кічук розглядає освітнє середовище початкової школи як навчально-розвивальне (за призначенням) та інтегроване (за змістом). Це забезпечується, з одного боку, інтеграцією чинників, що впливають на формування особистості дитини як школяра та її поведінку (клас, школа, родина, додаткова освіта, дозвілля), а з іншого – сукупності навчально-розвивальних явищ, які утворюють предметно-просторове, психодідактичне та гігієнічне середовище. Дослідниця наполягає на створенні в початковій школі потужного навчально-розвивального середовища, «педагогічна значущість якого має бути усвідомлена на рівні переконань передусім учителем початкових класів...» [9, с. 7].

Ми вважаємо, що *освітнє середовище початкової школи – це частина життєвого та освітнього простору молодшого школяра, регламентована умовами його перебування в закладі освіти. Виявляється сукупністю та взаємодією всіх чинників, що безпосередньо або опосередковано впливають на особистість дитини в освітньому процесі, забезпечують можливості для її виховання, розвитку та соціалізації.*

Академік І. Бех, розглядає позашкільне середовище як значущий сегмент соціального буття

підростаючої особистості, в якому вона вдосконалює набуті навчально-виховні здобутки і засвоює ряд додаткових здібностей та цінностей, необхідних для дорослого життя за умови, якщо практичне позашкільне середовище зазнає певної трансформації з огляду успішного досягнення конкретних виховних цілей, його доцільно класифікувати як позашкільний виховний простір. Під останнім вчений розуміє психолого-педагогічний проект, метою якого є духовно-моральне вдосконалення вихованців [2].

Узагальнення наявних наукових джерел з проблеми позашкільної освіти дозволяє вченим тлумачити позашкільне середовище як соціально-виховне середовище, сутність якого розкрито в сукупності умов життєдіяльності особистості, що здійснюють цілеспрямований вплив на її свідомість і поведінку з метою формування певних якостей, переконань, духовно-ціннісних орієнтацій і потреб [12, с. 71].

В нашому розумінні, *середовище закладу позашкільної освіти – цілісна, педагогічно організована система, в рамках якої успішно реалізуються традиційні та інноваційні освітні технології, які систематично впроваджуються в реальну виховну практику. Створюються сприятливі умови для ціннісної педагогічної взаємодії учасників позашкільного освітнього процесу, стимулювання їх до творчого саморозвитку та самореалізації.*

Якщо в освітньому середовищі створені оптимальні умови для попередження та усунення відхилень у поведінці дітей та виконується превентивна функція, то воно набуває статусу превентивного.

Превентивне виховне середовище – це упорядкована цілісна сукупність організаційно-педагогічних умов, взаємодія й інтеграція яких забезпечує соціально-правову підтримку розкриття внутрішнього потенціалу, духовного розвитку і життєздійснення особистості; сприяє виробленню нею ціннісного ставлення до себе, природи і суспільства; нівелює негативні впливи соціуму на дитину [8, с. 43].

Вважаємо, що превентивне виховне середовище має інтегрований характер та об'єднує в собі низку функціонально близьких до нього середовищ. З огляду на це, пропонуємо власне визначення даного соціально-освітнього феномена.

Превентивне виховне середовище – це частина інтегрованого соціально-освітнього простору, виховний осередок, успішне функціонування якого обумовлене злагодженою взаємодією таких чинників: предметно-розвивального середовища закладу дошкільної освіти, навчально-розвивального середовища закладу загальної середньої освіти, культурно-освітнього середовища закладу позашкільної освіти. Інтегроване середовище володіє потенціалом для цілеспрямованої превентивної діяльності, воно є фізично та психологічно безпечним для всіх учасників освітнього процесу (вихованців, педагогів, батьків), завдяки чому успішно реалізується його пріоритетне завдання: попередження та усунення соціальних відхилень у поведінці дітей та підлітків.

Дослідниці Л. Іщенко та О. Мельникова стверджують, що ефективно організований освітньо-виховний процес закладу дошкільної освіти, націлений на формування моральних установок у дошкільників, водночас виступає засобом попередження відхилень у їхній поведінці. Він включає в себе елементи превенції, які є умовою реалізації превентивної педагогічної діяльності, забезпечує формування моральних установок та в цілому формування моральної особистості дитини-дошкільника. Тобто, превентивна педагогічна діяльність спрямована на попередження відхилень у моральному формуванні особистості [5, с. 77].

Головним осередком превентивного виховання молодших школярів та підлітків є заклад загальної середньої освіти, в якому створене превентивне виховне середовище та успішно реалізуються завдання превентивної виховної діяльності. Основним засобом формування превентивного виховного середовища в початковій школі виступають «педагогічні дії з вивчення, добору, моделювання та використання потенціалів середовища життєдіяльності дитини, посилення позитивних та обмеження впливу негативних факторів соціуму. Формуючи превентивне виховне середовище, педагоги мають враховувати життєві потреби особистості та цілі навчального закладу як відкритої соціально-педагогічної системи і об'єднувати зусилля усіх учасників навчально-виховного процесу – педагогів, батьків, учнів, громаду» [8, с. 44].

Заклади позашкільної освіти, зазвичай, мають належні умови для творчої самореалізації та самовдосконалення дітей і підлітків. Також вони володіють потенційними можливостями для реалізації завдань превентивного виховання з урахуванням специфіки організації та змістового наповнення освітнього процесу. Це проведення занять за інтересами, які реалізуються формами гурткової та клубної роботи, індивідуальної та колективної творчості, дитячого та сімейного дозвілля тощо. Під час таких занять у вихованців, встановлюються партнерські взаємини, толерантні стосунки, формуються позитивні моральні якості, виникає відчуття соціального благополуччя та захищеності, що не дозволяє дітям безцільно проводити вільний час та порушувати поведінку.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, під інтегрованим освітнім середовищем ми розуміємо об'єднання закладів дошкільної, початкової, позашкільної освіти з метою створення превентивного виховного середовища та успішного втілення в практику його превентивно-виховного потенціалу. Вважаємо, що інтегування превентивних виховних дій на різних етапах отримання освіти посилює дієвість превентивних виховних впливів на дитячу особистість та допомагає ефективно вирішувати завдання превентивного виховання в освітньому процесі. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні ефективних технологій превентивного виховання в закладах освіти та підготовку майбутніх педагогів до їхнього

впровадження в практику превентивної виховної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алексєнко Т. Ф. Виховне середовище. *Енциклопедія освіти* /Нац. акад. пед. наук. України; [гол. ред. В. Г. Кремень]; 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 118.
2. Бех І. Д. Виховання особистості [Текст] : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.]. К. : Либідь, 2008. 848 с.
3. Боровець О. Освітнє середовище початкової школи: сучасні підходи та вимоги. *Інноватика у вихованні*. 2019. Вип. 9. С. 114–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2019_9_15.
4. Гуцуляк Л. І. Соціально-освітнє середовище в педагогічному процесі школи. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 304–308. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_73.
5. Іщенко Л., Мельникова О. Роль превентивної педагогічної діяльності у формуванні моральних установок сучасних дошкільників. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2020. Вип. 1(3). Ч. 1. С. 72–81.
6. Кічук Н. В. Створення освітнього середовища молодших школярів – особистісно-професійне призначення педагога сучасної школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2016. № 1. С. 6–10.
7. Концепція превентивного виховання дітей і молоді: Затв. Президією АПН України 25.02.98 р. Протокол №1-7/3-21 / Оржеховська В. М., Пилипенко О. І. *Життєтворчий потенціал реабілітаційної педагогіки: Роздуми над пробл.: Збірник / медико-оздоров. соц.-реабілітац. центр для неповнолітніх*. К., 2002. С. 273–278.
8. Концепція формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу в умовах нової соціокультурної реальності (Проект) / Оржеховська В. М., Кириченко В. І., Єжова О. О., Федорченко Т. Є. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2013. № 2. С. 41–48.
9. Кудла М. В. Розвивальне освітнє середовище у початковій школі як фактор становлення успішної особистості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / [редкол.: А. В. Сушенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 70. Т. 2. С. 95–99.
10. Мельникова О. Превентивне виховання дітей дошкільного віку – педагогічна проблема сучасності. *Педагогічний часопис Волині*. 2017. №4 (7). С. 24–30.
11. Мельничук Л. Б. Роль школи у превентивному вихованні молодших школярів. *Наука і освіта*. 2009. № 10. С. 203–205.
12. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія / [Вербийський В. В., Литовченко О. В., Ковбасенко Л. І. та ін.]; за ред. О. В. Литовченко. К. : Педагогічна думка, 2012. 192 с.
13. Федун, О. & Мельник, І. Сутнісна характеристика освітнього середовища в контексті дошкільної освіти. *Молодий вчений*. 2020. 11(87). С. 93–97. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-21>
14. Цимбалару А. Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 1. С. 41–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2016_1_7.
15. Шиделко А. Науково-методичні основи превентивної діяльності психологічної служби ПТНЗ. *Психолого-педагогічні засади діяльності педагога сучасної професійної школи: навч.-метод. посіб./* Дегтярьова Г. С., Козяр М. М., Руденко Л. А., Шиделко А. В.; за ред. Руденко Л. А. К.: Педагогічна думка, 2013. С. 74–107.

REFERENCES

1. Alyeksyeyenko, T. F. (2021). Vykhovne seredovyshche. *Entsyklopediya osvity* /Nats. akad. ped. nauk. Ukrayiny; [Educational environment. Encyclopedia of Education / Nat. Acad. ped. of science of Ukraine]. [hol. red. V. H. Kremen']. 2-he vyd., dopov. ta pererob. Kyuyiv: Yurinkom Inter. S. 118. [in Ukrainian]

2. Bekh, I. D. (2008). Vykhovannya osobystosti [Personality education] [Tekst] : [pidruch. dlya stud. vyshch. navch. zakl.]. K. : Lybid', 2008. 848 s. [in Ukrainian].

3. Borovets', O. (2019). Osvitnye seredovyshe pochatkovoyi shkoly: suchasni pidkhody ta vymohy. Educational environment of primary school: modern approaches and requirements. *Innovatyka u vykhovanni*. Vyp. 9. S. 114–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2019_9_15. [in Ukrainian]

4. Hutsulyak, L. I. (2017). Sotsial'no-osvitnye seredovyshe v pedahohichnomu protsesi shkoly. [Social and educational environment in the pedagogical process of the school]. *Molodyy vchenyy*. № 5. S. 304–308. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_73.

5. Ishchenko, L., Mel'nykova, O. (2020). Rol' preventyvnoyi pedahohichnoyi diyal'nosti u formuvanni moral'nykh ustanovok suchasnykh doshkil'nykiv. [The role of preventive pedagogical activity in the formation of moral attitudes of modern preschoolers. *Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoyi shkoly*]. Vyp. 1(3). Ch. 1. S. 72–81. [in Ukrainian]

6. Kichuk N. V. (2016). Stvorennya osvith'oho seredovyshecha molodshykh shkoliariv – osobystisno-profesiyne pryznachennya pedahoha suchasnoyi shkoly. [Creating an educational environment for younger schoolchildren is the personal and professional purpose of a modern school teacher]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: pedahohika*. № 1. S. 6–10. [in Ukrainian]

7. Kontsepsiya preventyvnoho vykhovannya ditey i molodi [The concept of preventive education of children and youth]: Zatv. Prezydiyeyu APN Ukrainy 25.02.98 r. *Protokol №1-7/3-21 / Orzhekhov's'ka V. M., Pylypenko O. I. Zhyttytvorchy potentsial reabilitatsiyanoi pedahohiky: Rozdumy nad probl.: Zbirnyk / medyko-ozdorov. sots.-reabilitats. tsentr dlya nepovnoletnikh*. S. 273–278. [in Ukrainian]

8. Kontsepsiya formuvannya preventyvnoho vykhovnoho seredovyshecha zahal'noosvitn'oho navchal'noho zakladu v umovakh novoyi sotsiokul'turnoyi real'nosti (Proyekt) [The concept of forming a preventive educational environment of a general educational institution in the conditions of a new socio-cultural reality (Project)]. (2013). / *Orzhekhov's'ka V. M., Kyrychenko V. I., Yezhova O. O., Fedorchenko T. Ye. Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholya. Psykholoho-pedahohichni nauky*. № 2. S. 41–48. [in Ukrainian]

9. Kudla, M. V. (2020). Rozvyval'ne osvitnye seredovyshe u pochatkoviyi shkoli yak faktor stanovlennya uspishnoyi osobystosti. [Developmental educational environment in primary school as a factor in the formation of a successful personality]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniy shkolakh: zb. nauk. pr. / [redkol.: A. V. Sushchenko (holov. red.) ta in.]*. Zaporizhzhya : KPU. Vyp. 70. T. 2. S. 95–99. [in Ukrainian]

10. Mel'nykova, O. (2017). Preventyvne vykhovannya ditey doshkil'noho viku – pedahohichna problema suchasnosti. [Preventive education of preschool children is a modern

pedagogical problem]. *Pedahohichnyy chasopys Volyni*. №4 (7). S. 24–30. [in Ukrainian]

11. Mel'nychuk, L. B. (2009). Rol' shkoly u preventyvnomu vykhovanni molodshykh shkoliariv. [The role of the school in preventive education of younger schoolchildren]. *Nauka i osvita*. № 10. S. 203–205. [in Ukrainian]

12. Optymizatsiya vykhovnoho potentsialu pozashkil'noho navchal'noho zakladu [Optimizing the educational potential of an extracurricular educational institution: a collective monograph]. (2012). *kolektyvna monohrafiya / [Verbyts'kyi V. V., Lytovchenko O. V., Kovbasenko L. I. ta in.]; za red. O. V. Lytovchenko*. K. : Pedahohichna dumka. 192 s. [in Ukrainian]

13. Fedun, O. & Mel'nyk, I. (2020). Sutnisna kharakterystyka osvith'oho seredovyshecha v konteksti doshkil'noyi osvity. [Essential characteristics of the educational environment in the context of preschool education]. *Molodyy vchenyy*. 11(87). S. 93–97. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-21> [in Ukrainian]

14. Tymbalaru, A. D. (2016). Osvitniy prostir: sutnist', struktura i mekhanizmy stvorennya. [Educational space: essence, structure and mechanisms of creation]. *Ukrayins'kyy pedahohichnyy zhurnal*. № 1. S. 41–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrprj_2016_1_7. [in Ukrainian]

15. Shydelko, A. (2013). Naukovo-metodychni osnovy preventyvnoyi diyal'nosti psykholohichnoyi sluzhby PTNZ. [Scientific and methodological bases of preventive activity of the psychological service of PTNS]. *Psykholoho-pedahohichni zasady diyal'nosti pedahoha suchasnoyi profesiyanoi shkoly: navch.-metod. posib./ Dehtyar'ova H. S., Kozyar, M. M., Rudenko, L. A., Shydelko, A. V.; za red. Rudenko, L. A. K.: Pedahohichna dumka*. S. 74–107. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДОВГА Тетяна Яківна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: модернізація освіти; професійна підготовка майбутнього педагога; імідж сучасного педагога; імідж-дизайн освітнього середовища.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DOVGA Tetiana Yakivna – Doctor of Pedagogy, Professor, Professor of the Department of Preschool and Primary Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: modernization of education; professional training of the future teacher; the image of a modern teacher; image design of the educational environment.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2024 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-271-275

ДУДКА Тетяна Юріївна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4216-1083>
e-mail: kiev.professor@gmail.com

ЧУМАК Микола Євгенійович –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформаційних технологій і програмування Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9956-9429>
e-mail: chumak.m.e@gmail.com

ЕЛЕКТРОННІ ОСВІТНІ РЕСУРСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Тематика статті торкається доволі актуальної проблеми, пов'язаної з необхідністю організації ефективного змішаного навчання в умовах воєнного часу. Деталізовано беззаперечний вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на продуктивність розвитку сучасного освітнього процесу. Підкреслено значущість електронних освітніх ресурсів (ЕОР) як важливого та водночас дієвого інструменту для досягнення навчальної мети, з урахуванням необхідності дотримання закладами вищої освіти (ЗВО) безпекової ситуації.

Мета дослідження – проаналізувати вплив електронних освітніх ресурсів на підвищення ефективності змішаного навчання у сучасних соціокультурних реаліях.

Акцентовано увагу на відмінності усіх електронних освітніх ресурсів за критеріями контекстуальності, операційності та технологічності.

Проблематизовано нагальну необхідність у формуванні повноцінних освітніх модулів з розширеними можливостями їх використання на різних платформах мобільних пристроїв, забезпечуючих суб'єктів пізнання широким освітнім простором, доступним у часовому режимі 24/7.

Структуровано та унаочнено потенційні можливості ЕОР для реалізації завдань змішаного навчання (зокрема, поєднання фреймової, гіпертекстової та текстової структури у форматі інтерактивного та онлайн мобільного режиму).

Узагальнено ефективність поєднання процесу використання електронних освітніх ресурсів з проектною діяльністю, що активізує у подальшому формування професійно-комунікативної компетентності потенційних випускників.

Представлено перелік особистісних умінь та здатностей випускників ЗВО (зокрема, пов'язаних з використанням у навчальному процесі ІКТ), які сьогодні визнаються доволі значущими на рівні виконання ними професійно центрованих завдань.

Підкреслено невичерпність потенційних можливостей ІКТ для навчального процесу, що передбачає побудову двостороннього діалогу в рамках єдиної кодифікаційної системи знаків та символів, що уможливають презентацію соціокультурного досвіду крізь призму існуючої та віртуальної реальності.

Констатовано значущість впливу досліджуваного феномену на полегшення процесу сприйняття суб'єктами пізнання інформації та систематичного доступу до неї, на основі урахування їх індивідуальних освітніх потреб та здібностей.

Ключові слова: електронні освітні ресурси, змішане навчання, інновації, освітній простір, професійна підготовка.

DUDKA Tetiana Yuryivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department
Pedagogy and Psychology of Vocational Education
National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4216-1083>

e-mail: kiev.professor@gmail.com

CHUMAK Mykola Yevgeniovich –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Information Technology and Programming
Dragomanov Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9956-9429>

e-mail: chumak.m.e@gmail.com

ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES AS A TOOL FOR INCREASING THE EFFECTIVENESS OF BLENDED LEARNING: CHALLENGES AND PROSPECTS

The constant development of the modern digital society, reinforced by the local conditions of wartime, urged the issue of organizing high-quality blended learning for future teachers. Concurrently, the difficulties of implementing the above-mentioned task were actualized at the personal level by the conditions, such as the development of new psychological qualities and properties, formation of a different type of thinking and perception, professional competence, and level of culture (both general and business).

Considering the importance of the influence of innovations on the activity of teachers of higher education institutions prompts the need to involve them in the process of professional training to erase the set of contradictions between the requirements for the specified profession and the level of training of the graduate.

We strongly believe that providing the latter with an appropriate level of competence and psychological readiness to perform a whole range of professional tasks is possible by involving innovative teaching aids and high-tech electronic educational resources in the educational process. The resources listed above make it possible to create a real contextual professional field. At this level, the future teacher can “dive” into the world of complex practically centered tasks.

Today, all electronic educational resources are distinguished by the criteria of contextuality, operability, and technology, which makes it possible to improve them according to the innovative changes that come with new generations.

It is this feature, from a practical point of view, that makes it possible to meet new needs and requests of the educational environment from an innovative and technological standpoint. There is now an urgent need for the formation of full-fledged educational modules with expanded possibilities for their use on various platforms of mobile devices.

For the target audience of students, such modules should be a wide educational space presented by an ordered spectrum of knowledge from a specific academic discipline, which is available for independent work of learners at any convenient time. It is worth noting the fact that the value of such electronic educational resources was emphasized even during the COVID-19 pandemic and has been updated by the current realities of wartime on the territory of our country.

Regarding this, today, it is extremely difficult to ensure safe conditions for students of all educational levels in the classrooms of higher education institutions at the regional level. This “triggered” the need to use mixed-education higher education institutions to achieve the set educational goals among a wide target audience of students.

Key words: electronic educational resources, blended learning, innovations, educational space, professional training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Неймовірно складні виклики 20-х років поточного століття презентували на широкий проукраїнський загал цілий спектр безпрецедентних реалій, дотичних до існуючого освітнього буття. Наростання світових конфліктів, кристалізація біполярного світу, з яскраво вираженою тактикою насильницько-воєнних дій країн-агресорів на світовій арені, – усе це найбільшою мірою «спотворило» однополярний соціальний моноліт, провокуючи коливання на рівні цілісного устрою вищої освіти.

Змушені констатувати, що зміни на політичній карті світу сьогодні відбуваються значно швидше, аніж широкі дослідницькі кола у різних куточках земної кулі встигають адаптувати змістові концепти відповідно до актуальних соціокультурних запитів. Тим не менше, потреба оновлення знань залишається для кожного освітнього концентру актуальним завданням, розв'язання якого значною мірою полегшує потенціал ІКТ. Надзвичайно важливим інструментарієм у цьому аспекті, на наш погляд, слугують електронні освітні ресурси, які значною мірою полегшують процес сприйняття навчального матеріалу та слугують незамінним ресурсом для реалізації завдань змішаного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти досліджуваної проблематики висвітлені на сторінках праць таких українських дослідників як: Л. Алексєєнко-Лемовська, В. Биков, І. Вороникова, М. Садовий, В. Сиротюк, Т. Тихонова та інші. Проте, досі заявлена тематика не отримала багатогранного висвітлення на сторінках наявних наукових пошуків, що позначилося на її виборі.

Мета статті – проаналізувати вплив електронних освітніх ресурсів на підвищення ефективності змішаного навчання у сучасних соціокультурних умовах.

Ключовим дослідницьким інструментарієм послугувала наступна група методів: аналізу та синтезу, індукції й дедукції, порівняльного аналізу методичних аспектів побудови електронних освітніх ресурсів, прогнозування, інтерпретації отриманих результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Невпинний розвиток сучасного цифрового суспільства, підсилений локальними умовами воєнного часу, проблематизував питання щодо організації якісного змішаного навчання для майбутніх викладачів. Складнощі реалізації вищезазначеного завдання паралельно актуалізували на особистісному рівні необхідність формування та розвитку: нових психологічних якостей та властивостей; іншого типу мислення й сприйняття; професійної компетентності та рівня культури (як загальної так і ділової).

Урахування важливості впливу інновацій на діяльність викладача ЗВО кристалізували необхідність їх залучення до процесу професійної підготовки з метою нівелювання сукупності протиріч між вимогами до «носія професії» та рівнем підготовки випускника. На наше глибоке переконання, забезпечення останнього відповідним

рівнем компетентності та психологічної готовності до виконання цілого спектру професійних завдань можливе за умов залучення до освітнього процесу інноваційних засобів навчання та високотехнологічних електронних освітніх ресурсів. Перелічені вище ресурси уможливають створення справжнього контекстно-професійного поля, на рівні якого майбутній викладач має змогу «зануритися» у світ складних практико-центрованих завдань.

На сьогодні, відмінність усіх електронних освітніх ресурсів визначається за критеріями контекстуальності, операційності та технологічності, що дає можливість удосконалювати їх відповідно до інновативних змін, що приходять з новими поколіннями. Саме ця особливість, з практичної точки зору, уможливує задоволення усе нових і нових потреб та запитів освітнього середовища з інноваційно-технологічної позиції. Наразі спостерігається нагальна потреба у формуванні повноцінних освітніх модулів з розширеними можливостями їх використання на різних платформах мобільних пристроїв. Такі модулі повинні презентувати для цільової аудиторії суб'єктів пізнання широкий освітній простір, презентований упорядкованим спектром знань з конкретної навчальної дисципліни, що доступний для самостійної роботи здобувачів у будь-який зручний для них час. Доцільно зауважити і той факт, що цінність таких електронних освітніх ресурсів була відзначена ще у період пандемії COVID-19 та актуалізована й сьогоднішніми реаліями воєнного часу на теренах нашої країни. У світлі останнього, стає зрозумілим, що на загальнорегіональному рівні забезпечити безпекові умови перебування усіх здобувачів освітнього рівня в аудиторіях ЗВО сьогодні надзвичайно складно. Саме остання тенденційність «спрокувала» необхідність використання ЗВО формату змішаного навчання з метою досягнення поставлених освітніх цілей у колі широкої цільової аудиторії здобувачів.

Перед кожним без винятку українським ЗВО постав реальний виклик: необхідність створення цифрового освітнього простору (зокрема, репрезентованого багаторівневою електронних освітніх ресурсів), забезпечуючого виконання функції засобу зв'язку як на рівні індивідуально-диференційованої так і групової діяльності. Вище названі ресурси повинні вирізнятися чітко сформульованим та водночас легким для сприйняття контентом, наповненим необхідними гіперпосиланнями. У цьому аспекті, на наш погляд, важливе значення має і «творчий» підхід до художнього, технологічного та технічного наповнення контенту, який повинен подаватися у чіткій логічній послідовності викладу навчального матеріалу. Такий навчальний «контент» повинен містити завдання для перспективної реалізації функцій поточного та проміжного контролю, оскільки якість засвоєння суб'єктами пізнання навчального матеріалу повинна бути повсякчас під чітким контролем викладача. Системний аналіз рівня засвоєння навчального матеріалу тими хто навчається забезпечує викладача можливістю

коригування педагогічних дій, за умов виникнення такої необхідності.

З метою повноцінної реалізації завдань змішаного навчання, електронні освітні ресурси повинні репрезентувати на широкий загал усі навчальні блоки освітніх компонентів таким чином, щоб помітним чином прослідковувався «ланцюжковий» зв'язок між аудиторною та позааудиторною роботою тих, хто навчається. У фокусі виконання суб'єктами пізнання завдань для самостійної роботи, відкрите освітнє е-середовище повинно бути настільки високоструктурованим, щоб процес самонавчання відмінно циркулював за умов відсутності чітких поточних директив зі сторони самого викладача.

В основу виконання завдань «структурування» навчального матеріалу покладено дидактичний принцип систематичності та послідовності, що відмінно «працює» на рівні реалізації контекстного підходу до розв'язання задач різного рівня складності. За таких умов, освітній ресурс постає в ієрархічній формі: стартує від елементарного понятійно-категоріального апарату і фінішує у вигляді складних завдань прикладного змісту.

Необхідність більш предметного розкриття досліджуваної проблематики актуалізувала формулювання потенційних можливостей електронних освітніх ресурсів для реалізації завдань змішаного навчання (див. рис. 1).

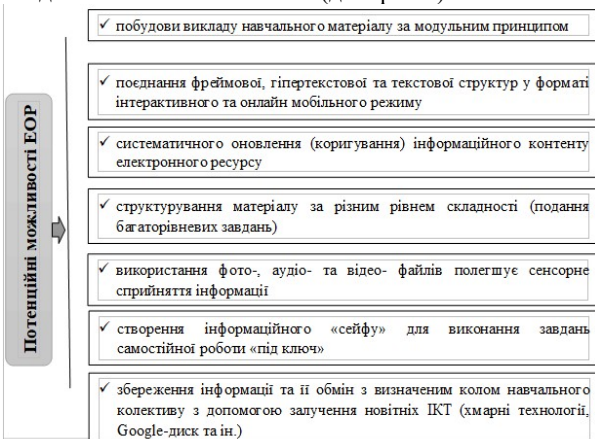

Рис. 1. Потенційні можливості електронних освітніх ресурсів (ЕОР) для реалізації завдань змішаного навчання

З-поміж представлених на рисунку «компонентів» найбільш значущими, на наш погляд, є такі потенційні можливості як: 1) поєднання фреймової, гіпертекстової та текстової структур у форматі інтерактивного та онлайн мобільного режиму; 2) використання фото-, аудіо- та відео- файлів, що полегшує сенсорне сприйняття інформації; 3) збереження інформації та її обмін з визначеним колом навчального колективу з допомогою залучення новітніх ІКТ (хмарні технології, Google-диск та ін.) (рис. 1). Порівнюючи значущість трьох останніх потенційних можливостей ЕОР, особливою значущістю вирізняється серцевинний, оскільки ґрунтується на урахуванні психолого-педагогічних передумов активізації особистісного потенціалу на рівні освітнього «ландшафту» (рис.1). Така особистісна

«активізація» уможливує подальше полегшення процесу адаптації випускника до подальшої професійної діяльності.

Реальним викликом сьогодення для кожного ЗВО є необхідність урахування на загальнодержавному рівні особливих умов воєнного часу. Останнє завдання проблематизувало питання формування у майбутніх фахівців проєктивних умінь. Актуальність останнього сфокусована на перспективності подальшого функціонування фахівця в умовах невизначеності, що породжує гостру необхідність розвитку на особистісному рівні здатності до оперативного прийняття найоптимальніших рішень, виходячи з умов, що склалися. Фокусування дослідницької уваги саме на проєктній діяльності, яка найбільш повнопланово розкривається на рівні побудови складних комунікативних зв'язків між різними учасниками групи, має надзвичайно важливе значення для правильного розв'язання типових та нетипових задач у найкоротші терміни.

Досвід засвідчує, що досить перспективним (зокрема, для удосконалення умов сьогоденного змішаного навчання) є поєднання процесу використання електронних освітніх ресурсів з проєктною діяльністю, що активізує у подальшому формування професійно-комунікативної компетентності потенційних випускників. На рівні сучасного соціокультурного поля, важливість останньої тенденції приховується у наростаючій необхідності систематичного обміну між суб'єктами діяльності великими об'ємами інформації, за умов прямої дії високошвидкісних часових показників.

На сьогоднішній день, доволі значущими визнаються наступні особистісні уміння та здатності випускників ЗВО (зокрема, пов'язані з використанням у навчальному процесі ІКТ):

- аналізувати та передбачати результативність комунікативного діалогу, виокремивши на його рівні основну та другорядну інформацію;
- прогнозувати зміст інформації, що надходить на основі синтезу вербальних та невербальних засобів спілкування;
- враховувати рівень мовної культури з метою прийняття правильних комунікативних мір для розв'язання типових та атипових ситуацій;
- вибудовувати власну мовну поведінку, на основі урахування першочерговості професійних завдань (поточних, термінових, оперативних);
- переконувати співрозмовників у правоті власних поглядів та переконань;
- формулювати свою думку максимально лаконічно та зрозуміло для усіх учасників комунікативного процесу;
- адаптовувати свою комунікативну поведінку відповідно до реально існуючої ситуації.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Узагальнюючи вищевикладене стає зрозумілим, що потенційні можливості ІКТ як прогресивного інструменту збагачення освітнього процесу інноватикою є невичерпними. Вагомість останнього відслідковується, зокрема, у можливості побудови двостороннього діалогу в рамках єдиної

кодифікаційної системи знаків та символів, що уможливають презентацію існуючого крізь призму існуючої та віртуальної реальності. Наведена фактажність найбільш виразно дозволяє досягти успіху на шляху до побудови полікультурного професійно-комунікативного процесу на рівні різних соціокультурних груп та соціальних інститутів.

На сьогодні, перспективним залишається завдання розробки інноваційних освітніх методик навчання різних освітніх компонентів з допомогою залучення ІКТ. Саме останні уможливають полегшення процесу отримання суб'єктами пізнання інформації та систематичного доступу до неї, на основі урахування їх індивідуальних освітніх потреб та здібностей.

На наш погляд, для кожного класичного ЗВО залишається актуальним питання першочергового та повнокомплексного забезпечення електронними освітніми ресурсами тих суб'єктів пізнання, які навчаються за спеціальностями таких галузей знань, як: 9 «Біологія», 10 «Природничі науки», 11 «Математика і статистика», 12 «Інформаційні технології» та інших галузей технічного спрямування. Остання фактажність обґрунтована, з одного боку, складнощами освоєння змістового контенту здобувачами таких спеціальностей в умовах змішаного навчання, а з іншого – значущістю якості їх фахової підготовки для подальшої повоєнної відбудови нашої держави. У змістовому викладі останніх тез вбачаємо перспективи для реалізації подальших дослідницьких розвідок з даного наукового напрямку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Inamorato dos Santos A., Gaušas S., Mackevičiūtė R., Jotautytė A., & Martinaitis Ž. Innovating Professional

Development in Higher Education: Case Studies. *Publications Office of the European Union*. Luxembourg, 2019. 341 p.

2. Bakhmat N., Dudka T., & Liubarets V. Multimedia education technologies usage as the condition for quality training of the managers of socio-cultural activity. *ITLT*. 2018. vol. 64. no. 2. Pp. 98–109.

REFERENCES

1. Inamorato dos Santos, A., Gaušas, S., Mackevičiūtė, R., Jotautytė, A., & Martinaitis, Ž. (2019). *Innovating Professional Development in Higher Education: Case Studies*. Publications Office of the European Union. Luxembourg. 341 p. [in English]

2. Bakhmat, N., Dudka, T., & Liubarets, V. (2018). *Multimedia education technologies usage as the condition for quality training of the managers of socio-cultural activity*. ITLT. vol. 64. no. 2. Pp. 98–109. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ДУДКА Тетяна Юрївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: загальна педагогіка та історія педагогіки, туризмологія.

ЧУМАК Микола Євгенійович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформаційних технологій і програмування Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: теорія та історія педагогіки, дидактика природничих та технологічних наук.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

DUDKA Tetiana Yuryivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department pedagogy and psychology of vocational education National Aviation University.

Scientific interests: general pedagogy and history of pedagogy.

CHUMAK Mykola Yevgeniovich – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Information Technology and Programming Dragomanov Ukrainian State University

Scientific interests: theory and history of pedagogy, didactics of natural and technological sciences.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 502.2 (07)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-275-278

КОМАР Ольга Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0289-2359>

e-mail: komar_olga@ukr.net

**РОЗВИТОК ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ
В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ**

Ключовим завданням сучасної початкової освіти є забезпечення всебічного розвитку особистості засобами навчальних предметів. Особливе значення для дітей молодшого шкільного віку має якісне засвоєння змісту природничої освіти. Це зумовлено тим, що природничі знання, здобуті під час навчання в початковій школі, є базою для вивчення природничих дисциплін (біологія, хімія, фізика, географія) у середніх і старших класах. Водночас надто важливо вже з перших шкільних років сформувати в учнів систему природничих знань і вмій, особистісно-ціннісних орієнтацій, необхідних їм для світосприйняття й цивілізованої взаємодії з природним середовищем.

Доведено, що основи світогляду особистості закладаються в молодшому шкільному дитинстві, тому ознайомлення дітей із природою та виховання відповідального ставлення до неї саме в цьому віці має велике значення і є невід'ємним складником освітнього процесу в початковій школі.

Одним із напрямів розв'язання завдання забезпечення якісного засвоєння учнями змісту природничої початкової освіти є вдумливе осмислення, об'єктивна оцінка вагомих теоретичних та практичних здобутків вітчизняної педагогічної думки минулих років.

Особливо цінним у цьому контексті є звернення до освітньо-виховного досвіду педагогіки другої половини XIX – XX століття, коли відбувався активний розвиток прогресивних освітніх ідей, пов'язаних з дидактикою та методикою викладання природознавства у школі.

У статті розкрито актуальну проблему розвитку методики природничої освіти в історичному її становленні та в контексті сучасних теорій навчання. Висвітлено теоретико-методологічні засади та практику впровадження природознавства в початковій школі. Переваги й недоліки в шкільній природничій освіті окреслено на основі аналізу історичного досвіду.

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить про те, що поступовий розвиток природничої освіти в досліджуваній період базувався та здійснювався завдяки поглядам, ініціативам, просвітницькій діяльності видатних учених-природознавців, учителів-методистів, змінам її змісту, форм і методів навчання.

Ключові слова: діти молодшого шкільного віку, навчальна література, наочні посібники, початкова школа, природнича освіта, природознавство.

KOMAR Olha Anatolyivna –

doctor of pedagogical sciences, professor,
head of professional methods and innovative
technologies in primary school department
Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0289-2359>
e-mail: komar_olga@ukr.net

DEVELOPMENT OF NATURAL SCIENCE EDUCATION IN ELEMENTARY SCHOOL IN THE HISTORY OF PEDAGOGICAL THOUGHT OF UKRAINE

A key goal of modern elementary education is to ensure comprehensive development of personality by means of studying subjects. Quality learning of natural science education content is of particular importance for children of elementary school age. This is due to natural science knowledge being acquired during elementary school education which is the basis for studying natural sciences (biology, chemistry, physics, geography) in middle and high school grades. At the same time, it is very important to shape in students, from initial school years, a system of nature knowledge and skills, personal and value orientations, necessary for their world perception and civilized interaction with the natural environment.

The proof has been provided in the article that the foundations of a person's worldview are laid in the childhood of elementary school period, therefore familiarizing children with nature and nurturing responsible attitude towards it at this age is of great importance and is an integral component of the educational process in elementary school.

A thoughtful reflection, an objective assessment of the significant theoretical and practical achievements of domestic pedagogical science of the past years is one of the ways to solve the task of ensuring the quality learning of the elementary science education content by students.

Turning to the educational and upbringing experience of pedagogy of the second half of the 19th and 20th centuries, when there was active development of progressive educational ideas related to didactics and methods of teaching natural science at school, is especially valuable in this context.

The article has revealed the relevant problem of the development of natural science education methods in its historical formation and in the context of modern learning theories. Theoretical and methodological principles and practice of introducing natural science in elementary school have been highlighted. The advantages and disadvantages of school natural science education have been outlined based on the analysis of historical experience.

The analysis of historical and pedagogical literature has showed that the gradual development of natural science education in the research period was based on and was carried out due to the views, initiatives, enlightening activities of prominent natural scientists, teachers-methodists, changes in its content, forms and methods of learning.

Key words: children of elementary school age, educational literature, visual guides, elementary school, natural science education, natural science.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Трансформаційні зміни у сфері природничої освіти, що стосуються змісту навчального процесу, від яких залежить якість освіти, спонукають звернутися до історичного минулого, адже пошуки способів і технологій розв'язання завдань сучасної педагогічної науки будуть більш ефективними в разі врахування позитивного досвіду, накопиченого в історії педагогіки

Цінним із цієї позиції є педагогічний досвід, зокрема другої половини XIX – XX ст., коли відбувався активний розвиток прогресивних освітніх ідей, пов'язаних із дидактикою та методикою викладання природознавства в початковій школі.

Метою статті є дослідження становлення та розвитку природничої освіти у початковій школі

другої половини XIX – XX століття в історії педагогіки України.

Аналіз досліджень і публікацій. Останнє десятиріччя вирізняється посиленням інтересом до вивчення змісту природничої освіти в Україні. Так, деякі аспекти цієї проблеми розглядалися в історико-педагогічних дослідженнях Л. Мелько, О. Корнеєва, О. Норкіної, І. Студенкова, П. Довбні, Н. Стукало.

Окремі питання цієї проблеми висвітлювалися в дослідженнях сучасних науковців Л. Березівської, Т. Завгородньої, В. Кузьменко, І. Курляк, Н. Слюсаренко, О. Сухомлинської та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст природничої освіти має історичний характер, оскільки зумовлюється цілями освіти на певному етапі становлення суспільства. Такий характер визначає зміни у змісті програм під впливом змін

умов життя, виробництва і рівня розвитку наукового знання.

Природнича освіта пройшла довгий шлях становлення та розвитку. Особливе зацікавлення викликає період другої половини XIX – XX століття, оскільки впродовж цього часу постійно змінювалися вимоги до змісту освіти, зокрема й природничої.

Необхідно зазначити, що протягом XIX – XX століття природознавство впроваджувалося у школи, зокрема початкову. Так, у 60-70-ті роки XIX століття природознавство мало два напрями викладання: метафізичний «любеновський» та еволюційно-матеріалістичний «гердовський», які знаходилися у постійній ідеологічній боротьбі. У XX столітті вони дали початок ідеалістичному і матеріалістичному напрямкам природничої науки.

1871 року природознавство було вилучено з навчальних планів навчальних закладів і припинило існувати як обов'язковий предмет у школах. У працях Б. Всесвятського зазначено, що боротьба реакціонерів проти шкільного природознавства велася в Німеччині, в Англії та інших європейських країнах.

Період 1901-1907 років характеризується боротьбою педагогів-природознавців за введення природознавства в навчальні заклади, за кращі методи його викладання.

У 1901 році відбувся XI з'їзд природознавців і лікарів, на якому було порушено питання про введення природознавства до навчального плану школи. На з'їзді наголошувалося, що розвитку в учнів спостережливості і мислення сприятимуть лабораторні, дослідно-демонстраційні класні заняття та екскурсії.

У 1901-1920 роках природознавство знову вводилося у школи внаслідок відродження суспільного інтересу до освіти в цілому й активізації педагогічно-природничої думки зокрема.

Починаючи з другої половини XIX ст., у природничій науці відбуваються значні зміни, що сприяють розвитку шкільного предмету природознавства. Необхідність реформування змісту природничої освіти другої половини XIX – XX ст. зумовлена перш за все швидкими темпами розвитку науки та її популяризацією. Історія науки XIX ст. характеризується теоретичним піднесенням у галузях біології, хімії та географії. Саме ці роки позначилися важливими науковими відкриттями вітчизняних та іноземних учених, появою нових наукових теорій, що мали світове значення.

Державна національна програма «Освіта» й «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті» потребують значного поліпшення навчального процесу з урахуванням світового досвіду та надбань попередніх поколінь. Подібне поєднання зусиль учених, педагогів, учителів-практиків мало місце в історії педагогіки України і виявилось у популяризації наукових знань та загальному розвитку освіти, зокрема, природничої.

Значну увагу педагогіка другої половини XIX століття приділяла наочності й цікавості викладання як засобам боротьби проти догматичного характеру навчання. Питання

використання наочності на уроках природознавства достатньо широко обговорювалося у педагогіці другої половини XIX століття.

Починаючи з другої половини XIX століття, традиційний підхід до викладання природничих дисциплін почав поступово втрачати свою актуальність. На зміну йому прийшов пояснювально-ілюстративний метод. Усе більшої популярності набувало використання наочності під час вивчення природознавства у початковій школі. До неї відносили схеми, моделі, приклади, карти, ілюстрації тощо.

Разом зі зміною підходу до викладання постало питання щодо відповідного навчально-методичного забезпечення. Це спонукало тогочасних вчителів, науковців, інтелігенції почати розроблення нових більш сучасних підручників, які суттєво вплинули на подальший рівень викладання природознавства.

Навчальна література є віддзеркаленням того часу, в якому вона використовувалася. Ці джерела завжди відбивають конкретний зміст навчальних програм.

Підручник є особливою дидактичною системою, яка не лише розкриває зміст навчання, а й є специфічною моделлю процесу навчання. Таким чином, підручник має двоєдину сутність: є джерелом знань, носієм змісту навчання і в той же час є засобом навчання, який має матеріальну форму [7]. В. Чайка дає таке визначення навчального посібника: «Навчальний посібник – книга, яка розширює межі підручника, містить додаткову, найновішу і довідкову інформацію» [7].

Наочні посібники утворюють окрему групу серед навчальної літератури навчальних закладів. При вивченні природознавства принцип наочності має особливе значення. Правильне використання наочних посібників на уроках сприяє формуванню чітких просторових і кількісних уявлень, змістовних понять, розвиває логічне мислення і мову, допомагає на основі розгляду й аналізу конкретних явищ прийти до узагальнень тощо.

Історичний досвід показує, що доцільним є використання наочного матеріалу під час вивчення навколишнього середовища, зокрема, на уроках природознавства. Реалізувати принципи наочності у процесі навчання природознавства означає створювати нові, а також доповнювати, збагачувати й розширювати існуючі у свідомості дітей чуттєві образи й уявлення об'єктів навколишнього світу шляхом цілеспрямованого безпосереднього і опосередкованого чуттєвого пізнання.

Ретроспективний аналіз методики викладання природничих дисциплін у XIX – XX ст. свідчить про перехід навчання від догматичного стилю до широко використання наочності. Так, у викладанні тем географічного змісту почали активно працювати з атласами й картами. У вивченні біології та зоології збирали та опрацьовували різноманітний колекційний матеріал рослинного й тваринного світу, кістяки, таблиці та схеми та ін.

Аналіз літературних джерел свідчить, що першим наочним матеріалом слід вважати надруковані додатки до підручника з природознавства «Нариси з природничої історії»

(1786 року) за редакцією В. Зуєва, який був не лише першим підручником, але і єдиним у період XVIII – першої чверті XIX століття, та використовувався у школі більше 30 років. Підручник не містив ілюстративний матеріал, а наочний матеріал (малюнки, схеми, фігури) було надруковано окремо на великих аркушах. Таких аркушів було 12 із зображенням тварин та рослин, награвірованих на мідних дощечках, розрахованих для показу усього класу. Таким чином, вони були першими стіновими таблицями та наочним матеріалом з природничих дисциплін.

Цінним у його підручнику є те, що в передмові подано методичні рекомендації стосовно викладання природознавства, у яких автор пропонує матеріал підручника опрацьовувати за параграфами, після читання кожного, учитель має пояснити матеріал, домагаючись від учнів свідомого засвоєння [1].

У викладанні природознавства ідея наочності знайшла своє вираження насамперед у використанні карт і атласів. З розвитком друкарської справи, друкування карт і атласів значно збільшилося, що дало можливість їхнього поширення в початковій школі. Нові атласи містили досить велику кількість навчальних карт; на відміну від колишніх атласів вони випускалися більшими тиражами і одержали широке поширення серед учнів шкіл.

Висновки з дослідження й перспективи подальших розробок. Аналіз історії розвитку методики викладання природознавства засвідчує, що вивченню природознавства протягом зазначеного періоду приділяли значної уваги. Науковці плідно працювали над удосконаленням викладання шкільного природознавства.

З розвитком науки зміст природничої освіти постійно вдосконалювався і збільшувався обсяг знань з природознавства у навчальних закладах. Таким чином, історико-педагогічний аналіз становлення та розвитку змісту шкільної природничої освіти є соціально зумовленим явищем. Він визначався рівнем розвитку культури та підпорядковувався державній політиці в галузі освіти й виховання молоді, тому оновлення природничої освіти ґрунтувалося на принципі його соціальної зумовленості.

Слід визнати, що досить цінним досвідом школи другої половини XIX – XX століття є досягнення в галузі методики використання наочності на уроках природознавства, а саме: 1) поєднання ілюстративного матеріалу з підручником; 2) поєднання картин з настінною картою; 3) прийоми використання картин та малюнків на уроці.

Чимало цінних методичних рекомендацій, запропонованих педагогами щодо процесу формування природознавчих понять у школярів, не втратило актуальності на сучасному етапі реформування шкільної природничої освіти, тому потребують подальшого вивчення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Герд А. Я. Избранные педагогические труды. М.: АПН РСФСР, 1953. 206 с.

2. Кисельов Ф. С. Методика викладання природознавства в початкових класах. К.: Вища школа, 1975. 176 с.

3. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української педагогіки. К.: Інститут змісту і методів навчання МО України, 1999. 355 с.

4. Мойсенюк Н. Є. Педагогіка: Навч. пос. 2-е вид. К.: Грамна, 1999. 350 с.

5. Національні процеси України: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник у 2-х ч. / Упоряд.: І. О. Кресіна, О. В. Кресін, В. П. Ляхоцький, В. Ф. Панібудьласка; За ред. В. Ф. Панібудьласки. К.: Вища школа, 1997. Ч. I. 583 с.

6. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні: Нариси. (X – поч. XX ст.) / Гончаренко С. У., Калениченко Н. П., Ярмаченко М. Д. та ін. К.: Радянська школа, 1991. 384 с.

7. Чайка В. М. Основи дидактики: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2011. 238 с.

REFERENCES

1. Herd, A. Ya. (1953). Yzbrannyye pedahohyehskyye trudy [Selected pedagogical works]. M.: APN RSFSR, 206 s. [in Ukrainian]

2. Kyselov, F. S. (1975). Metodyka vykladannia pryrodoznavstva v pochatkovykh klasakh [Methods of teaching natural science in elementary school grades]. K.: Vyshcha shkola, 176 s. [in Ukrainian]

3. Liubar, O. O., Stelmakhovych, M. H., Fedorenko, D. T. (1999). Istoriia ukrainskoi pedahohiky [History of Ukrainian pedagogy]. K.: Instytut zmistu i metodiv navchannia MO Ukrainy [Institute of Content and Teaching Methods of the Ministry of Defense of Ukraine], 355 s. [in Ukrainian]

4. Moiseniuk, N. Ye. (1999). Pedahohika: Navch. pos. 2-e vyd [Pedagogy: a study guide, 2nd ed.]. K.: Hranmna, 350 s. [in Ukrainian]

5. Natsionalni protsesy Ukraini: istoriia i suchasnist. Dokumenty i materialy. Dovidnyk u 2-kh ch. (1997). [National processes in Ukraine: history and modernity. Documents and materials. Handbook in 2 parts] / Uporiad.: I. O. Kresina, O. V. Kresin, V. P. Liakhotskyi, V. F. Panibudlaska; Za red. V. F. Panibudlasky. K.: Vyshcha shkola, Ch.I. 583 s. [in Ukrainian]

6. Rozvytok narodnoi osvity i pedahohichnoi dumky na Ukraini: Narysy. (X – poch. XX st.). (1991). [Development of national education and pedagogical thought in Ukraine: Essays. (10th - early 20th centuries)] / Honcharenko S. U., Kalenychenko N. P., Yarmachenko M. D. ta in. K.: Radianska shkola., 384 s. [in Ukrainian]

7. Chaika, V. M. (2011). Osnovy dydaktyky: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of didactics: a study guide]. Kyiv: Akademvydav, 238 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОМАР Ольга Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: впровадження сучасних інноваційних технологій в освітній процес підготовки майбутніх учителів початкової школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOMAR Olha Anatolyivna – doctor of pedagogical sciences, professor, head of professional methods and innovative technologies in primary school department Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Scientific interests: introduction of modern innovative technologies in the educational.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 072.891.25:37.01

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-279-286

ЛИТВИНОВА Світлана Григорівна –
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи
Інститут цифровізації НАПН України
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5450-6635>
e-mail: s.h.lytvynova@gmail.com

МЕТОДИЧІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ 360-ГРАДУСНОГО ВІДЕО В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто важливість використання імерсивних технологій у змішаному навчанні, враховуючи нормативні документи та думки експертів у цій галузі. Підкреслено актуальність цієї теми в контексті сучасних цифрових технологій та зростаючої інтерактивності навчальних процесів. Проведено ґрунтовний аналіз закордонного досвіду щодо використання 360-градусного відео в освітній практиці вчителів. Узагальнено переваги та особливості використання змішаного навчання в закладах загальної середньої освіти, а також описано 360-градусне відео як важливий компонент класу імерсивних технологій. Висвітлено переваги використання 360-градусного відео, такі як залучення та мотивація студентів, глибоке засвоєння матеріалу, інтерактивність та гнучкість технологій. Обґрунтовано класифікаційні ознаки та здійснено класифікацію 360-градусного відео з метою добору вчителем відповідного контенту для організації і проведення уроку. З метою залучення учнів до активного навчання запропоновано та обґрунтовано педагогічні умови, види завдань для учнів, види діяльності учнів, шляхи здійснення дослідження учнями в 360-градусному відео, форми навчання учнів з використанням цієї технології та запропоновано підходи до оцінювання навчальних досягнень учнів, які працюють і навчаються за цією технологією. Надані методичні рекомендації щодо розробки навчальних занять. Такий інструментарій, як технологічна карта року, може стати корисним для вчителів у плануванні та організації навчального процесу, дозволяючи систематизувати та використовувати 360-градусні відео протягом навчального року. Зважаючи на зазначене, варто також відзначити, що імерсивні технології можуть сприяти розвитку критичного мислення та творчих навичок учнів, забезпечуючи їм можливість взаємодії з матеріалом у більш глибокому та ефективному форматі. Крім того, імплементація 360-градусного відео в навчальний процес може сприяти підвищенню зацікавленості учнів у вивченні предметів та підвищити рівень їхньої мотивації до навчання. Перспективними напрямками дослідження ми вбачаємо вплив 360-градусного відео на навчальний процес та навчальні досягнення учнів, оскільки це може відкрити нові можливості для покращення якості освіти та підготовки майбутніх поколінь до викликів сучасного світу.

Ключові слова: імерсивні технології, змішане навчання, 360-градусне відео, педагогічні умови, форми навчання, види діяльності учнів, технологічна карта року, навчальні досягнення.

LYTVYNOVA Svitlana Hryhorivna –
Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow
Deputy Director for Research
Institute for Digitalization of the NAES of Ukraine
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5450-6635>
e-mail: s.h.lytvynova@gmail.com

METHODOLOGICAL ASPECTS OF USING 360-DEGREE VIDEO IN BLENDED LEARNING ENVIRONMENT

The article explores the importance of using immersive technologies in blended learning, taking into account regulatory documents and expert opinions in this field. The relevance of this topic in the context of modern digital technologies and the increasing interactivity of educational processes is emphasized. A comprehensive analysis of foreign experience in using 360-degree video in teachers' educational practice has been conducted. The advantages and peculiarities of using blended learning in secondary education institutions are summarized, and 360-degree video is described as a significant component of immersive technology classrooms. The benefits of using 360-degree video, such as engaging and motivating students, deep material comprehension, interactivity, and flexibility of the technology, are highlighted. Classification characteristics are justified, and the classification of 360-degree video is carried out to select appropriate content for lesson organization and conduct by teachers. In order to engage students in active learning, pedagogical conditions, types of tasks for students, types of student activities, ways of conducting research by students in 360-degree video, forms of student learning using this technology, and approaches to assessing the academic achievements of students who work and study with this technology are proposed and justified. Methodological recommendations for developing educational activities are provided. Such a tool as a technological yearly plan can be useful for teachers in planning and organizing the educational process, allowing for the systematization and use of 360-degree videos throughout the academic year. Considering the above, it is also worth noting that immersive technologies can contribute to the development of critical thinking and creative skills among students, providing them with the opportunity to interact with the material in a deeper and more effective format. In addition, the implementation of 360-degree video in the educational process can increase students' interest in learning subjects and enhance their motivation to learn. Promising directions for research include the impact of 360-degree video on the educational process and students' academic achievements, as it can open up new opportunities for improving the quality of education and preparing future generations for the challenges of the modern world.

Key words: immersive technologies, blended learning, 360-degree video, pedagogical conditions, forms of learning, types of student activities, technological yearly plan, educational achievements.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Протягом останніх років відбулася

екстренна трансформація загальної середньої освіти (ЗССО), обумовлена як широкомасштабною

пандемією COVID-19, так і воєнним станом в Україні. Ця ситуація призвела до переходу ЗЗСО до змішаної форми навчання, яка залишається актуальною й зараз.

У сучасному освітньому середовищі, де змішане навчання стає основним та ефективним методом навчання, використання новітніх цифрових технологій стає все більш важливим аспектом навчального процесу. Однією з таких технологій є 360-градусне відео, яке може забезпечити імерсивний інтерактивний досвід кожному учню.

360-градусне відео відноситься до класу імерсивних технологій, які створюють у користувача відчуття присутності в іншому реальному або синтетичному середовищі, формують поглиблений (імерсивний) досвід навчання, дозволяють віртуально перенестися в різні місця та ситуації, зануритися у віртуальний світ. Використання такої технології дозволяє користувачеві переглядати відео з будь-якого кута, обертаючи камеру за допомогою миші, сенсорного екрана, віртуального шолома або окулярів віртуальної реальності, що створює враження, ніби користувач знаходиться у центрі подій і досліджує оточуюче середовище з усіх сторін на 360 градусів. Використання такої технології дозволяє створити більш імерсивний досвід для користувача порівняно з традиційним навчанням.

Проте, не зважаючи на потенційні переваги використання 360-градусного відео в навчанні, існують деякі методичні аспекти, які потребують додаткового вивчення та уточнення, наприклад, ефективна інтеграція цього типу відео в освітню практику вчителя, добір відповідного навчального матеріалу, організація дискусій, взаємодії учнів та ін.

Проблема недостатнього науково-методичного забезпечення для ефективного використання технології 360-градусного відео в педагогічній практиці вимагає детального обґрунтування методичних аспектів. Це стосується особливо умов змішаного навчання, метою якого є оптимізація навчального процесу та підвищення ефективності навчання. Тому науковий пошук спрямований на обґрунтування ключових аспектів використання технології 360-градусного відео, а саме: педагогічні умови, види учнівської діяльності, підходи до добору відеоматеріалів, а також методи оцінювання навчальних досягнень після їх перегляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукові результати з 2021 по 2023 роки за даними наукометричної бази Web of Science, виявлено, що кількість публікацій про змішане навчання в ЗЗСО зросла на 49%. Це свідчить про зростаючий інтерес дослідників та практиків до цієї теми. Збільшення обсягу публікацій про змішане навчання може бути результатом поширення цієї моделі навчання в закладах загальної середньої освіти. Це може бути пов'язано з низкою факторів, таких як зростання доступу до Інтернету та цифрових технологій, підвищення усвідомлення переваг змішаного навчання, зростання потреби в більш гнучких моделях навчання та забезпечення неперервності навчання.

Зростаюча популярність змішаного навчання не виключає актуальних питань, особливо для вчених з України, де країна протягом третього року поспіль переживає воєнний стан. Проаналізувавши динаміку публікацій та дослідивши актуальні питання, пов'язані зі змішаним навчанням та використанням імерсивних технологій, варто відзначити їх значний потенціал для удосконалення освітнього процесу та покращення результатів навчання учнів.

Результати дослідження показали, що вчителі мають базове розуміння змішаного навчання та готові використовувати його в своїх класах, але не існує єдиного підходу до реалізації змішаного навчання, який би був використаний в усіх школах. Наприклад, деякі вчителі просто транслюють свої очні заняття, використовуючи різні сервіси та Інтернет, не вносячи змін до змісту, методології чи оцінювання досягнень учнів. Це може призвести до плутанини та непослідовності в тому, як впроваджується змішане навчання. Вчені пропонують розробити різні моделі змішаного навчання, які відповідають потребам та контексту різних закладів освіти [1].

Аналізуючи результати PISA-2018 та PISA-2022, вчені дійшли висновку, що необхідно формувати політику, яка заохочує використання ІКТ для читання, надає доступ до якісних ресурсів ІКТ та навчає учнів, як ефективно використовувати ІКТ для читання. Вони висувують два застереження: надмірна підтримка використання ІКТ для вчителів може призвести до того, що вони занадто покладаються на ІКТ і не використовують інші педагогічні методи; занадто мало або занадто багато використання ІКТ може негативно вплинути на успішність навчання. У висновках вчені зауважують, що вчителі в умовах змішаного навчання повинні ефективно інтегрувати технології та правильно застосовувати педагогічні методи. Дизайн змішаного навчання має бути дружнім до учнів, щоб ефективно використовувати його навчальний потенціал [2].

Досліджуючи вплив цифрових технологій на навчання соціальних наук, вчені дійшли висновку, що змішане навчання є ефективним освітнім підходом. Учні в дослідженні позитивно оцінюють змішане навчання, відзначають високу впевненість у своїх знаннях та навичках, а також задоволення від навчання. Вони також звертають увагу на те, що школи повинні надати учням більше цифрових інструментів, щоб досягти успіху в навчанні [3].

Науковий інтерес вчених щодо реалізації змішаного навчання в сільських школах сприяв визначенню переваг цієї форми навчання. Серед них варто відзначити:

- збалансування попиту та пропозицій посад вчителя, а саме: реалізація змішаного навчання може допомогти вирішити проблему нестачі вчителів у сільських місцевостях, створюючи умови для вчителя працювати з учнями з різних шкіл або районів;
- зменшення плінності кадрів, а саме: робота вчителем у сільській місцевості стане більш привабливою, оскільки можна забезпечити більше

гнучкості та можливостей для співпраці з іншими вчителями;

- наявність шкіл у громаді, а саме: змішане навчання дозволяє зберегти школи в сільській місцевості, надаючи учням доступ до якісної освіти без необхідності подорожувати далеко до міста;
- економія часу, а саме: учні, які живуть у сільській місцевості, можуть заощадити час, оскільки їм не потрібно денно подорожувати до школи;
- більше можливостей для взаємодії, а саме: змішане навчання сприяє дієвій комунікації вчителів, учнів, однокласників як онлайн, так і офлайн [4].

Серед недоліків реалізації змішаного навчання в сільській місцевості дослідники виокремили таке:

- Необхідність доступу до цифрових технологій. Змішане навчання потребує доступу до Інтернету та інших цифрових технологій, які можуть бути недоступними в деяких сільських районах.
- Необхідність підтримки учня з боку вчителів. Реалізація змішаного навчання вимагає розвитку цифрової компетентності вчителів, а також підтримки з боку керівників шкіл та адміністраторів [4].

У висновках дослідження вчені вказали, що змішане навчання може бути ефективним способом покращити освіту в сільських районах.

Зазначимо, що змішане навчання стало основою безперервного навчання під час кризових ситуацій, зокрема пандемії Covid-19. Вчені вказують, що такий підхід змінює динаміку традиційного навчання, тому вчителі та учні потребують адаптації до нових умов. У процесі дослідження було виявлено сім ключових аспектів змішаного навчання: технологічність, інтерактивність, ефективність, економічність, дієвість (забезпечення доступу до Інтернету та цифрова грамотність), педагогічна/інституційна підтримка та оцінювання успішності [5].

Для успішного впровадження змішаного навчання потрібні певні умови, такі як сприятливе соціальне та когнітивне середовище, активна участь вчителів, достатнє забезпечення ресурсами та підтримкою [6].

Вчителі загалом позитивно ставляться до впровадження змішаного навчання та вважають, що воно може покращити мотивацію, залучення учнів та диференціювати навчання для учнів з різними потребами. Більшість вчителів вважають, що змішане навчання може допомогти їм краще оцінювати навчальні досягнення учнів та їхній прогрес [7].

Аналізуючи використання імерсивних технологій, зокрема 360-градусного відео в умовах змішаного навчання, ми можемо зазначити, що це сприяє підвищенню зацікавленості учнів у навчанні та їх зрозумінню складних фізичних, біологічних та хімічних процесів. За допомогою цієї технології можна створити навчальний досвід, який був би неможливим або надзвичайно складним у небезпечних або важкодоступних умовах. Вчені встановили, що таке навчання може підвищити

залученість учнів до навчання та їхнє розуміння складних концепцій [8].

Цікавими виявилися результати останніх досліджень. Вчені виявили, що початкове використання змішаного навчання позитивно впливає на майбутні наміри учнів щодо його використання в навчанні, але отриманий імерсивний досвід у онлайн-компоненті змішаного навчання сповільнює такі наміри і бажання. Це зв'язано з тим, що імерсивний досвід робить онлайн-навчання більш приємним і ефективним, що, в свою чергу, може зменшити потребу в змішаному навчанні [9]. Перевага, яку надали учні імерсивним технологіям навчання, є важливим науковим результатом для подальших досліджень, зокрема щодо використання 360-градусного відео.

Експерименти, проведені вченими, показали, що 360-градусне відео здатне задовольнити потреби учнів під час навчання та підвищити його ефективність завдяки комбінації аудіо та візуальних ефектів. Ця технологія може бути розглянута як корисний інструмент, що забезпечує віртуалізацію навчання, а також як додатковий освітній засіб, що збагачує процес навчання та викладання, сприяючи підвищенню мотивації, залученості та задоволення учнів [10].

Після аналізу низки статей, що містять результати досліджень, було виявлено, що використання 360-градусних відео в ролі педагогічного інструменту призводить до підвищення уваги та значного покращення навичок користувачів. Також ця технологія сприяє підвищенню впевненості у зручності використання та задоволеності користувачів. Особливо важливо відзначити позитивний вплив 360-градусних відео на емоційний стан користувачів, що істотно збільшує їхню мотивацію до навчання [11].

Застосування імерсивних медіа, таких як 360-градусне відео, є доцільним у вивченні мистецтва та культурної спадщини, оскільки вони дозволяють зануритися у віртуальне середовище та відчути себе частиною творчого процесу. Крім того, вони створюють можливості для інтерактивного досвіду, де глядачі можуть взаємодіяти з виставленими музейними творами, щоб краще їх зрозуміти. Вчені впевнені, що такі технології відкриють нові можливості для розвитку культурного життя та соціальної освіти, а також збереження культурної спадщини [12].

Ураховуючи потенціал 360-градусного відео для покращення якості навчання учнів в ЗЗСО, а також відсутність науково-методичного забезпечення для його ефективного впровадження, постає необхідність здійснення додаткових досліджень та розроблення відповідних науково-методичних основ з метою оптимізації використання 360-градусного відео для покращення результатів навчання учнів в умовах змішаного навчання.

Мета статті: обґрунтувати методичні аспекти використання 360-градусного відео в умовах змішаного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі, де технології швидко розвиваються і впливають на всі аспекти нашого життя, освіта не

може залишатися осторонь. Імерсивні технології, такі як віртуальна реальність (VR), розширена реальність (AR) та 360-градусне відео, стають все більш важливими в інноваціях навчального процесу. Використання їх у змішаному навчанні може значно покращити ефективність освіти та забезпечити учням нові можливості для навчання та розвитку.

Під змішаним навчанням ми розуміємо підхід до організації навчального процесу, що поєднує в собі традиційні методи навчання (наприклад, лекції, семінари, практичні заняття) з використанням цифрових технологій (наприклад, відеоуроки, інтерактивні вправи, онлайн-заняття). Основним принципом змішаного навчання є індивідуалізація навчання, коли кожен учень може вибирати темп і спосіб засвоєння матеріалу відповідно до своїх потреб і можливостей.

Враховуючи результати досліджень вітчизняних і закордонних вчених виокремимо переваги змішаного навчання.

- **Індивідуалізація навчання.** Змішане навчання дозволяє студентам вибирати темп і спосіб навчання, що найбільше відповідає їхнім потребам.

- **Збільшення доступності.** Цифрові технології роблять навчальний матеріал доступним з будь-якого місця та у будь-який час, що особливо важливо для дистанційного навчання та навчання на робочому місці.

- **Розвиток навичок самонавчання.** Використання цифрових технологій сприяє розвитку навичок самонавчання, які є важливими в сучасному світі.

- **Зниження витрат.** Змішане навчання може знизити витрати на проведення навчальних заходів, оскільки відсутність необхідності у зборі всіх студентів в одному місці дозволяє економити на транспортних витратах та оренді приміщень.

- **Гнучкість.** Змішане навчання може бути адаптовано до потреб та стилю навчання кожного учня.

- **Персоналізація.** Змішане навчання може використовуватися для створення персоналізованих навчальних траєкторій для кожного учня.

- **Підвищення активності:** Змішане навчання може використовуватися для заохочення до активного навчання учнів.

До особливостей змішаного навчання віднесемо необхідність доступу до цифрових технологій, потребу у навчанні використання цифрових технологій та відсутність безпосереднього контакту між учасниками освітнього процесу.

Змішане навчання відкриває перед нами нові горизонти, поєднуючи у собі переваги традиційного класичного навчання з інноваційними можливостями сучасних цифрових технологій. Цей підхід вже став стандартом для багатьох ЗЗСО, оскільки дозволяє ефективніше адаптуватися до потреб сучасних учнів та забезпечує більш гнучкий підхід до навчання.

Імерсивні технології, що включають в себе віртуальну реальність, доповнену реальність та 360-

градусне відео, знаходять все більше застосувань у сфері освіти. Саме 360-градусне відео, завдяки створенню захоплюючих та реалістичних навчальних середовищ, стає одним із найбільш обговорюваних інструментів у цьому контексті.

Таким чином, використання 360-градусного відео стає не лише логічним, але й важливим кроком у вдосконаленні змішаного навчання. Воно сприяє створенню стимулюючого та імерсивного навчального середовища, що сприяє активному залученню учнів до навчального процесу.

Для вчителя важливим аспектом використання 360-градусного відео є його добір для конкретної теми, уроку або проєкту. Тому розглянемо основні класифікаційні ознаки цього типу відео як інструменту для вчителя під час добору матеріалу (табл. 1).

Використання 360-градусного відео в умовах змішаного навчання відкриває перед педагогами унікальні можливості для удосконалення навчального процесу. Розглянемо *педагогічні умови*, які сприятимуть ефективному використанню потенціалу 360-градусного відео в контексті змішаного навчання.

Таблиця 1

Класифікаційні ознаки освітніх 360-градусних відео

Класифікаційні ознаки	Зміст
Тематика	Географічні місця (місцевість, пам'ятники), історія, науки про Землю, мистецтво, природа, географія та ін.
Рівень складності	Початковий, середній, високий
Цільова аудиторія	Дошкільники, початкова школа, старша школа, ЗВО, дорослі
Інтерактивність	Пасивний перегляд, інтерактивні елементи, інтерактивні завдання
Тривалість	Короткі (декілька хвилин), середні (до 15 хвилин), довгі (понад 15 хвилин)
Підходи до навчання	Проблемно-орієнтоване, конструктивізм, навчання у співпраці, індивідуалізоване навчання
Формат відео	Документальне кіно, Симуляція, VR, Анімація, Ігровий вміст
Дидактична мета	Навчальні Тренувальні Оцінювальні
Тип контенту	Документальні Ігрові Симуляції
Технологія	Моноскопичні Стереоскопічні
Рівень складності	Початковий Середній Продвинутий
Рік створення	Рік створення відео
Платформа	Онлайн-платформа (YouTube, Vimeo, тощо)
Оцінювання	Варіанти оцінювання знань після перегляду (формувальне)
Вартість доступу	Безкоштовно, Платно, Підписка

Добір інтерактивного вмісту. Вчителі можуть обирати інтерактивні 360-градусні відеоролики, де учні можуть взаємодіяти з оточуючим середовищем. Це може включати вирішення завдань або виконання вправ, реагуючи на різні елементи у віртуальному просторі.

Занурення у навчальні ситуації. Вчителі можуть створювати 360-градусні відео, які реконструюють реальні навчальні ситуації, наприклад, лабораторні експерименти, польові дослідження або віртуальні екскурсії. Це дозволяє учням зануритися у віртуальне середовище та

отримати практичний досвід, навіть якщо вони не можуть фізично бути присутніми на місці.

Індивідуалізація навчання. За допомогою 360-градусних відео можна створити індивідуальний навчальний досвід для кожного учня. Вчителі можуть надавати можливість обирати різні шляхи або варіанти дослідження в залежності від інтересів, рівня знань та потреб кожного учня.

Стимулювання активного навчання. Використання 360-градусного відео може сприяти активному навчанню, оскільки стимулює учнів до активної участі та дослідницької роботи. Шляхом дослідження та взаємодії з віртуальним середовищем студенти можуть активно залучатися до процесу навчання.

Навчання у співпраці: 360-градусне відео може бути використане для сприяння групового навчання учнів, які працюють разом для вирішення завдань або виконання проєктів у віртуальному середовищі.

Для розуміння процесу використання технології 360-градусного відео учнями деталізуємо такий аспект, як *виконання вправ* у цьому форматі. Це може бути реалізовано різними способами, залежно від конкретних вимог і мети навчання (табл. 2).

Таблиця 2

Сценаріїв для виконання вправ учнями

Об'єкти	Дії
Інтерактивні елементи у відеоролику	Виробники відеороликів можуть вбудовувати інтерактивні елементи безпосередньо у 360-градусний відео контент. Наприклад, під час перегляду відео учень може отримати можливість вибрати певний об'єкт або місце на екрані та виконати певні дії або відповіді на питання.
Використання додаткових інтерактивних інструментів	Учні можуть користуватися додатковими інтерактивними інструментами під час перегляду 360-градусного відео. Наприклад, вони можуть мати доступ до планшетів або смартфонів, де будуть відображені вправи, пов'язані з відеороликом, такі як тестування знань, завдання для аналізу або вирішення проблем.
Поєднання з іншими технологіями	360-градусне відео може бути поєднано з іншими інтерактивними технологіями, такими як віртуальна реальність (VR) або доповнена реальність (AR). У цьому випадку учні можуть взаємодіяти з віртуальними об'єктами або персонажами, що додасть більш глибокий рівень імерсії та можливостей для виконання вправ.

Ці методи дозволяють учням активно взаємодіяти з вмістом 360-градусного відео та виконувати різноманітні завдання, сприяючи їх активному навчанню та зануренню у віртуальне середовище.

Розглянемо *види діяльності учнів* у процесі використання 360-градусного відео щоб конкретизувати, як саме вони можуть застосовувати методи взаємодії з вмістом 360-градусного відео в умовах змішаного навчання (табл. 3). Це дозволить нам розглянути практичні аспекти використання цієї технології в навчальному процесі та з'ясувати, як саме вона може бути корисною для учнів.

Учень у 360-градусному відео може обирати *різні шляхи або варіанти дослідження* через використання інтерактивних елементів або інших

засобів навігації. Розглянемо кілька способів, як це може бути реалізовано в освітньому процесі.

Таблиця 3

Види діяльності учнів у процесі використання 360-градусного відео

Види діяльності	Зміст діяльності
Дослідницька робота	Учні можуть досліджувати різні аспекти або області у відео, звертаючи увагу на деталі, вивчаючи особливості або розв'язуючи проблеми, що виникають у віртуальному середовищі
Аналіз	Учні можуть аналізувати події, явища або ситуації, що представлені у відео, роблячи висновки, встановлюючи зв'язки або розглядаючи різні точки зору.
Творча діяльність	Учні можуть використовувати 360-градусне відео для створення власних проєктів, включаючи створення віртуальних турів, відеопрезентацій або віртуальних історій
Вирішення проблем	Учні можуть використовувати вміст відео для ідентифікації проблемних ситуацій або завдань і розв'язування їх шляхом використання критичного мислення та аналітичних навичок
Спільна робота	Учні можуть працювати у групах для вирішення завдань або проєктів, спільно аналізуючи відео, ділячись враженнями та ідеями та надаючи один одному зворотний зв'язок
Тестування знань	Учителі можуть проводити тестування або оцінювання знань учнів, використовуючи відео як джерело матеріалу або створюючи питання на основі вмісту.
Симуляції та рольові ігри	Учні можуть брати участь у симуляціях або рольових іграх, використовуючи відео як основу для створення віртуальних сценаріїв або ситуацій.

Панорамний перегляд. Учень може обирати різні напрямки огляду відповідно до своїх інтересів чи навчальних цілей. Наприклад, під час вивчення історичної події він може обертати камеру, щоб роздивитися різні аспекти або деталі місця, які його цікавлять, такі як архітектурні особливості або предмети на місці події.

Вибір місця дослідження. Учень може вибрати конкретні місця або об'єкти для подальшого дослідження чи аналізу. Наприклад, під час віртуальної екскурсії в музейному приміщенні він може обрати конкретний експонат для детального вивчення, такий як картину чи артефакт.

Виконання завдань або вправ. Учень може мати можливість виконувати завдання або вправи, що передбачають взаємодію з різними об'єктами або областями у відео. Наприклад, він може вибрати правильну відповідь на тестове питання, що відображається на екрані, або виконати вправу, що полягає у пошуку певного об'єкта чи особливості.

Переміщення в просторі. Учень може переміщатися по віртуальному простору, обираючи різні локації для дослідження або вивчення. Наприклад, він може перейти з одного місця в інше, щоб роздивитися різні аспекти або події, такі як перегляд пейзажу або огляд різних кутів приміщення.

Такі можливості дозволяють учням активно взаємодіяти з вмістом 360-градусного відео та вибрати шляхи дослідження залежно від

поставлених завдань, їхніх потреб, інтересів та навчальних цілей.

Для розуміння різноманітних способів використання технології 360-градусного відео в умовах змішаного навчання, розглянемо форми цього використання на конкретних прикладах.

Віртуальні екскурсії. Вчителі можуть використовувати 360-градусне відео для віртуальних екскурсій до різних місць, подій або історичних моментів. Наприклад, учня можуть відвідати археологічні розкопки, музеї, історичні пам'ятники або географічні об'єкти, щоб поглибити свої знання з конкретної теми.

Проблемне навчання. Вчителі можуть використовувати 360-градусні відео для моделювання різних навчальних ситуацій, таких як процеси, процедури або взаємодії. Наприклад, відео з забрудненими водоймами або лісовими пожежами може послужити вихідним матеріалом. Вчитель може запропонувати учням розглянути можливі причини цих проблем та варіанти їх вирішення. Такий підхід дасть учням можливість застосувати свої знання про екологію, а також розвивати критичне мислення та пошукові навички, шукаючи рішення для реальних проблем.

Імерсивні навчальні ігри. Вчителі можуть використати ігрові сценарії з використанням 360-градусного відео, де учням потрібно розв'язувати завдання або проходити різні рівні, взаємодіючи з віртуальним оточенням. Наприклад, це може бути пригодницька гра або квест (з екології історії, біології, мистецтва та ін.), де учням потрібно досліджувати віртуальні місця та знаходити рішення на основі отриманих знань.

Розвиток критичного мислення та аналізу. Використання 360-градусного відео може допомогти учням виявляти та аналізувати різні події, дані. Наприклад, учні можуть аналізувати події з різних точок зору, розглядати різні варіанти історичних подій та намагатися зрозуміти, які фактори вплинули на їх розвиток, робити висновки та приймати обґрунтовані рішення на основі отриманої інформації.

Ці приклади ілюструють різноманітні можливості використання 360-градусного відео в умовах змішаного навчання для стимулювання активного навчання та забезпечення ефективного навчального досвіду. Розглянемо, яким чином ми можемо здійснити оцінювання навчальних досягнень учнів (формувальне, проміжне, контрольне) після перегляду 360-градусного відео.

По-перше – це тестування знань. Створення тесту з питань, що стосуються матеріалу відео, де учні можуть відповісти на питання про ключові факти, події або концепції, що були представлені у відео.

По-друге – написання есе або здійснення рефлексії. Запропонувати учням написати есе або здійснити рефлексію на основі відповідних питань, що стосуються теми відео. Вони можуть узагальнити свої враженнями, висловити думки та проаналізувати отримані дані.

По-третє – створення презентацій, проєктів або відео. Запропонувати учням створити презентації або відео, в яких вони поділяться своїми

враженнями від відео, зазначать ключові моменти, зроблять висновки та можливо представлять свої власні дослідження або додаткові матеріали на тему.

По-четверте – дискусія або групова робота. Організувати дискусію в класі або групову роботу, де учні будуть обговорювати та аналізуватимуть важливі аспекти теми відео, висловлять свої думки та діляться ідеями з іншими учнями.

По-п'яте – творчі завдання. Запропонувати творчі завдання, такі як створення мапи, артефакту або сценарію, які відображають та розширюють тему відео.

Запропоновані види оцінювання навчальних досягнень учнів після використання 360-градусного відео в умовах змішаного навчання мають ключове значення для розвитку педагогічного процесу. Розглянемо приклад *технологічної карти уроку* з використанням 360-градусного відео, як науково-методичного інструменту проведення уроку (табл. 4).

Таблиця 4

Технологічна карта уроку

Внутрішній світ картин Ван Гога. 7-8 клас	
Тема:	Мистецтво. Тема: «Імпресіонізм»
Цілі:	Ознайомити учнів з творчістю Вінсента Ван Гога. Допомогти учням відчувати емоції та глибину картин художника. Розвинути навички аналізу та інтерпретації творів мистецтва.
Обладнання	Комп'ютер, проєктор, мультимедійна дошка, VR-окуляри (необов'язково), 360-градусне відео https://youtu.be/G7Dt9ziemYA?si=fyIJ-RAkcCtHebsc
Хід уроку:	
1. Вступ (5 хвилин)	Повідомте учням тему уроку та його цілі. Запитайте учнів, що вони вже знають про Ван Гога та його картини. Запишіть їхні відповіді на дошці.
2. Перегляд 360-градусного відео (10 хвилин)	Запропонуйте учням подивитися 360-градусне відео "Внутрішній світ картин Ван Гога". Якщо у вас є VR-окуляри, дайте їх учням, щоб вони могли повністю зануритися у віртуальну реальність. Під час перегляду відео задавайте учням запитання, щоб стимулювати їхню увагу: Які кольори використовує Ван Гог у своїх картинах? Які емоції викликають у вас його картини? Як ви думаєте, що Ван Гог хотів передати своїми картинами?
3. Обговорення (10 хвилин)	Після перегляду відео проведіть дискусію з учнями. Запитайте їх: Що нового вони дізналися про Ван Гога та його картини? Яка картина їм здалась найцікавішою? Як Ван Гог використовує колір, світло та композицію у своїх картинах? Які теми та ідеї досліджує Ван Гог у своїх творах?
4. Закріплення знань (5 хвилин)	Запропонуйте учням виконати завдання: • Написати міні-есе про одну з картин Ван Гога. • Створити власну картину в стилі Ван Гога. • Порівняти картини Ван Гога з картинами інших художників-імпресіоністів.

5. Підсумок уроку (2 хвилини)	Узагальніть основні моменти уроку: • «Відкритий мікрофон» (2-3 коментаря учнів) • Подякуйте учням за активну роботу.
Додаткові матеріали	Музей Ван Гога: https://profkom.lnu.edu.ua/archives/3711 Youtube: https://youtu.be/jBOL5yakREA?si=WnDFfx8t_jw93aU
Важливо	Перед показом 360-градусного відео переконайтеся, що у учнів немає проблем з вестибулярним апаратом. Дайте учням час, щоб звикнути до VR-окулярів, перш ніж показувати їм відео.

Такий інструментарій дозволить вчителю систематизувати різноманітні матеріали, включаючи 360-градусні відео, та спланувати їх використання на протязі як одного уроку, та навчального року. Такі карти можуть включати в себе розподіл матеріалів за темами та уроками, що дозволить вчителю ефективно організувати навчальний процес і використовувати 360-градусне відео для досягнення навчальних цілей.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Імерсивні технології, використані в умовах змішаного навчання, представляють собою потужний інструмент для покращення якості освіти, залучення студентів та забезпечення їм нових можливостей для навчання та розвитку. За допомогою цих технологій вдається створити імерсивне навчальне середовище, яке сприяє глибокому засвоєнню матеріалу, розвитку креативного мислення та стимулює інтерес до навчання. Такий підхід відповідає сучасним вимогам до освіти та сприяє підготовці конкурентоспроможної молоді, готової до викликів сучасного світу.

Однак для впровадження 360-градусного відео в практику навчання необхідно провести додаткові дослідження щодо його впливу на навчальний процес та навчальні досягнення учнів. Це включає аналіз ефективності цієї технології для різних вікових груп та предметів, а також вивчення її впливу на розвиток критичного мислення та інших ключових навичок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Pham, B., Nguyen, H., Tu Nguyen, N. et al. Blended Learning for Secondary Schools in Nam Dinh Province to Satisfy New Standards: The Current Situation and Proposed Models. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 2022. 13(5). 10-27. URL: <https://doi.org/10.47750/jett.2022.13.05.002>.
2. Peng, Y., Wang, Y. & Hu, J. Examining ICT attitudes, use and support in blended learning settings for students' reading performance: Approaches of artificial intelligence and multilevel model. *Comput. Educ.*, 2023. 203 p. 104846. URL: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2023.104846>.
3. Gault, J., & Cuevas, J. Uses of blended learning and its impact in a high school social studies classroom. *International Journal of Technology in Education (IJTE)*, 2022. 5(3). 383-410. URL: <https://doi.org/10.46328/ijte.247>.
4. Ghimire, B. Blended learning in rural and remote schools: Challenges and opportunities. *International Journal of Technology in Education (IJTE)*, 2022. 5(1). 88-96. URL: <https://doi.org/10.46328/ijte.215>.
5. Ibrahim, F., Padilla-Valdez, N. & Rosli, U.K. Hub-and-spokes practices of blended learning: trajectories of emergency remote teaching in Brunei Darussalam. *Educ Inf Technol.*, 2022. 27. 525-549. URL: <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10754-2>.

6. Brown, M., Skerritt, C., Shevlin, P., McNamara, G. & O'Hara J. Deconstructing the challenges and opportunities for blended learning in the post emergency learning era. *Irish educational studies*, 2022. 41, 1(71-84). URL: <https://doi.org/10.1080/03323315.2021.2022526>.
7. Kara, G. & Kaban, A. L. Experiences of elementary school teachers towards blended learning implementation. *International Journal of Learning Technology*, 2023. 18. 237-256. URL: <https://doi.org/10.1504/ijlt.2023.132762>.
8. Chang, W., Hsu, T., Chen, Y. & Jong, M. The Impact of 360-Degree Video on Learning Experience: Evidence from an Interdisciplinary Study. *Interactive Learning Environments*, 2018. 3(28). 1-15. URL: <https://doi.org/10.1080/10494820.2018.1548490>.
9. Mariam, S., Khawaja, K.F., Qaisar, M.N. & Ahmad, F. Blended learning sustainability in business schools: Role of quality of online teaching and immersive learning experience. *International Journal of Management in Education*, 2023. 21 (2). URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2023.100776>.
10. Lampropoulos, G., Barkoukis, V., Burden, K. et al. 360-degree video in education: An overview and a comparative social media data analysis of the last decade. *Smart Learn. Environ*, 2021. 8(20). URL: <https://doi.org/10.1186/s40561-021-00165-8>.
11. Blair, C., Walsh, C. & Best, P. Immersive 360° videos in health and social care education: a scoping review. *BMC Med Educ*, 21. 2021. 590 p. URL: <https://doi.org/10.1186/s12909-021-03013-y>.
12. Cai, W. & Liu, Y. (2022). The Value of Immersive Media in Expanding Chinese Public Cultural Participation and Its Realization Path From the Perspective of Cultural Education. *Front. Psychol*, 13:915913. 2022. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.915913>.

REFERENCES

1. Pham, B., Nguyen, H., TuNguyen, N. et al. (2022). Blended Learning for Secondary Schools in Nam Dinh Province to Satisfy New Standards: The Current Situation and Proposed Models. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*. 13(5). P. 10-27. URL: <https://doi.org/10.47750/jett.2022.13.05.002>. [in English]
2. Peng, Y., Wang, Y. & Hu, J. (2023). Examining ICT attitudes, use and support in blended learning settings for students' reading performance: Approaches of artificial intelligence and multilevel model. *Comput. Educ.* 203 P. 104846. URL: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2023.104846>. [in English]
3. Gault, J., & Cuevas, J. (2022). Uses of blended learning and its impact in a high school social studies classroom. *International Journal of Technology in Education (IJTE)*. 5(3). P. 383-410. URL: <https://doi.org/10.46328/ijte.247>. [in English]
4. Ghimire, B. (2022). Blended learning in rural and remote schools: Challenges and opportunities. *International Journal of Technology in Education (IJTE)*. 5(1). P. 88-96. URL: <https://doi.org/10.46328/ijte.215>. [in English]
5. Ibrahim, F., Padilla-Valdez, N. & Rosli, U.K. (2022). Hub-and-spokes practices of blended learning: trajectories of emergency remote teaching in Brunei Darussalam. *Educ Inf Technol.* 27. P. 525-549. URL: <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10754-2>. [in English]
6. Brown, M., Skerritt, C., Shevlin, P., McNamara, G. & O'Hara J. (2022). Deconstructing the challenges and opportunities for blended learning in the post emergency learning era. *Irish educational studies*, 41. 1. P. 71-84. URL: <https://doi.org/10.1080/03323315.2021.2022526>. [in English]
7. Kara, G. & Kaban, A. L. (2023). Experiences of elementary school teachers towards blended learning implementation. *International Journal of Learning Technology*. 18. 237-256. <https://doi.org/10.1504/ijlt.2023.132762>. [in English]
8. Chang, W., Hsu, T., Chen, Y. & Jong, M. (2018). The Impact of 360-Degree Video on Learning Experience: Evidence from an Interdisciplinary Study. *Interactive Learning Environments*. 3(28). P. 1-15. URL: <https://doi.org/10.1080/10494820.2018.1548490>. [in English]
9. Mariam, S., Khawaja, K.F., Qaisar, M.N. & Ahmad, F. (2023). Blended learning sustainability in business schools: Role of quality of online teaching and immersive learning experience.

International Journal of Management in Education. 21 (2). URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2023.100776>. [in English]

10. Lampropoulos, G., Barkoukis, V., Burden, K. et al. (2021). 360-degree video in education: An overview and a comparative social media data analysis of the last decade. *Smart Learn. Environ.* 8(20). URL: <https://doi.org/10.1186/s40561-021-00165-8>.

11. Blair, C., Walsh, C. & Best, P. (2021). Immersive 360° videos in health and social care education: a scoping review. *BMC Med Educ.* 21. 590 p. URL: <https://doi.org/10.1186/s12909-021-03013-y>. [in English]

12. Cai, W. & Liu, Y. (2022). The Value of Immersive Media in Expanding Chinese Public Cultural Participation and Its Realization Path From the Perspective of Cultural Education. *Front. Psychol.* 13:915913. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.915913>. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛИТВИНОВА Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Інституту цифровізації освіти НАПН України.

Наукові інтереси: впровадження цифрових технологій в освітню практику педагогів, віртуальна реальність, доповнена реальність, хмарні сервіси, штучний інтелект, платформи і сервіси зі штучним інтелектом, блокчейн.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LYTVYNOVA Svitlana Hryhorivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Deputy Director for Scientific at the Institute for Education Digitization of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

Scientific interests: the implementation of digital technologies in educational practice, virtual reality, augmented reality, cloud services, artificial intelligence, platforms and services with artificial intelligence, and blockchain.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК: 373.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-286-291

ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>
e-mail: tatvolod@ukr.net

ПУКАС Іванна Леонідівна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6965-8896>
e-mail: pukas.ivanna@gmail.com

МАКАРУК Ольга Любомирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології Коломийського навчально-наукового інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2894-077X>
e-mail: olga.glovatska@ukr.net

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розглядаються ключові аспекти патріотичного виховання студентської молоді як невід'ємного компонента громадянської діяльності в закладах вищої освіти. Подано визначення патріотичного виховання, яке спрямоване на формування у студентів почуття патріотизму та належного ставлення до Батьківщини, її історії, культури та сучасного розвитку.

Запропоновано глибше розібратися у механізмах патріотичного виховання студентської молоді, звертаючись до різноманітних педагогічних підходів, методів та інструментів, що допомагають у формуванні позитивних національних ідентичностей та активного громадянського ставлення до життя у суспільстві.

Важливо розглянути роль університетів у патріотичному вихованні, а також їхню відповідальність у підготовці молодого покоління до активної участі у громадянському житті та вирішенні ключових суспільних проблем. Крім того, проаналізовано перспективи та виклики, пов'язані із реалізацією патріотичного виховання в умовах сучасного світу, зокрема у контексті глобалізації, культурного різноманіття та викликів інформаційного суспільства.

Зазначено, що сучасні суспільно-політичні події актуалізують необхідність врахування широкого спектру регіонально-політичних та регіонально-культурних відмінностей в Україні. Існує неоднозначне ставлення населення до багатьох подій, як минулого, так і сучасності. Тому, патріотизм завжди був і залишається основою консолідації суспільства. Він є джерелом духовних і здорових цінностей, які проявляються найяскравіше у періоди кризових ситуацій. Повноцінне життя в суспільстві неможливе без моральних основ і любові до Батьківщини.

З'ясовано, що успішні реформи в різних сферах будуть можливі лише за умови спираючись на формування духовно-моральних та патріотичних цінностей та ідеалів. Патріотизм і громадянська відповідальність мають об'єднати українців і зберегти незалежну державу. Патріотичне виховання покликане підтримувати українську ідентичність та національну гордість, що є важливим елементом формування цілісного та стійкого суспільства.

Ключові слова: патріотичне виховання, духовно-моральні та патріотичні цінності, ідеали, українська ідентичність, студенти закладів вищої освіти.

POTARCHUK Tetyana Volodymyrivna –

doctor of pedagogical Sciences, professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool and Special Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>
e-mail: tatvolod@ukr.net

PUKAS Ivanna Leonidovna –

candidate of pedagogical Sciences, senior lecturer of the Department of Theory and Methods of Preschool Education at Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6965-8896>
e-mail: pukas.ivanna@gmail.com

MAKARUK Olha Lubomyrivna –

candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor the philology department Kolomyia Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2894-077X>
e-mail: olga.glovatska@ukr.net

PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC RESEARCH

The article considers the key aspects of patriotic education of student youth as an integral component of civic activity in institutions of higher education. The definition of patriotic education is presented, which is aimed at forming in students a sense of patriotism and a proper attitude towards the Motherland, its history, culture and modern development.

It is proposed to understand more deeply the mechanisms of patriotic education of student youth, turning to various pedagogical approaches, methods and tools that help in the formation of positive national identities and an active civic attitude to life in society.

It is important to consider the role of universities in patriotic education, as well as their responsibility in preparing the younger generation for active participation in civic life and solving key social problems. In addition, the prospects and challenges associated with the implementation of patriotic education in the conditions of the modern world, in particular in the context of globalization, cultural diversity and challenges of the information society, are analyzed.

It is noted that modern socio-political events actualize the need to take into account a wide range of regional-political and regional-cultural differences in Ukraine. There is an ambiguous attitude of the population to many events, both past and present. Therefore, patriotism has always been and remains the basis of the consolidation of society. It is a source of spiritual and healthy values that manifest themselves most vividly in periods of crisis situations. A full life in society is impossible without moral foundations and love for the Motherland.

It was found that successful reforms in various spheres will be possible only if they rely on the formation of spiritual, moral and patriotic values and ideals. Patriotism and civic responsibility should unite Ukrainians and preserve an independent state. Patriotic education is designed to support Ukrainian identity and national pride, which is an important element in the formation of a coherent and sustainable society.

Key words: *patriotic upbringing, spiritual, moral and patriotic values, ideals, Ukrainian identity, students of higher education institutions.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні суспільно-політичні події, які актуалізують цю потребу, ще раз доводять, що в Україні історично склався широкий спектр регіонально-політичних та регіонально-культурних відмінностей, існує неоднозначне ставлення населення до багатьох подій минулого та сучасності.

Ідея патріотизму завжди була і залишається основою консолідації суспільства. Патріотизм є джерелом духовних і здорових цінностей суспільства, його життєздатності, які найяскравіше проявляються у переломні моменти розвитку і в періоди важких випробувань. Повноцінне життя в суспільстві і державі неможливе, якщо система виховання підростаючого покоління позбавлена моральних основ і любові до Батьківщини.

Усі спроби здійснити реформи в політичній, соціально-економічній, культурній чи іншій сферах будуть приречені на провал, якщо не будуть спиратися на духовно-моральні та патріотичні цінності. Саме патріотизм і громадянська відповідальність повинні об'єднувати українців і зберегти те, що протягом століть було нашою

метою – незалежну державу. З'єднати розірваний ланцюг, заповнити духовну порожнечу здатна тільки цілеспрямована система заходів, упроваджена у всі ланки національного виховання, починаючи від закладів дошкільної освіти і закінчуючи вищою освітою. Тому одним із важливих завдань сучасної педагогіки є теоретичне та методичне обґрунтування систем виховання у різних типах освітніх закладів.

Аналіз актуальних досліджень. Для розробки сучасних підходів та методів формування елементів патріотизму важливу роль відіграють концепції, які створені такими вченими, як Л. Артемова, А. Богущ, Н. Гавриш, О. Кононко, Т. Поніманська та інші.

В останні роки було виконано низку досліджень, що торкаються проблем патріотичного виховання студентів закладів вищої освіти (О. Абрамчук), педагогічного коледжу з використанням засобів ІКТ (Н. Шаповалова), майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства (Т. Анікіна), студентів українських і польських закладів вищої освіти (В. Герасимчук), майбутніх учителів географії в процесі пошукової

туристсько-краєзнавчої діяльності (А. Максютів), студентської молоді засобами мистецтва (О. Стьопіна), студентів педагогічних закладів вищої освіти засобами декоративно-ужиткового мистецтва (О. Гевко) та ін.

Проблемам, пов'язаним із вихованням патріотизму молодого покоління, присвячені численні дослідження провідних українських науковців: взаємозв'язок патріотичного, громадянського та національного виховання висвітлено в працях В. Гонського, М. Качури, О. Коркішко, І. Мартинюка, В. Паплучного, Ю. Римаренка, О. Сухомлинської, Г. Шевченко та ін.; національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядали О. Вишневецький, О. Гевко, М. Стельмахович, М. Щербань та ін.; розвиток теорії та практики виховання, в тому числі національного і патріотичного, на засадах православної моралі досліджено в роботах М. Євтуха, В. Зеньківського, Т. Тхоржевської, К. Ушинського тощо. На думку вченої Г. Шевченко, ефективним шляхом виховання духовно-моральних якостей особистості, до яких належить і патріотизм, є використання у педагогічному процесі засобів мистецтва. Велику допомогу в процесі теоретичного усвідомлення нових тенденцій у вітчизняній науці надає вивчення робіт І. Бега, К. Чорної, які в основу патріотичного виховання ставлять національну свідомість та наголошують на усвідомленні безперечної цінності Батьківщини [6, с. 27].

Мета статті: вивчити та проаналізувати теоретичні аспекти патріотичного виховання студентів закладів вищої освіти у контексті наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування патріотизму спрямований на підготовку молодої людини до активного громадського життя, також виховання у нього діяльної позиції щодо поточної суспільно-політичної ситуації. Патріотичне виховання слугує інтересам суспільства, оскільки захищає базові національні цінності, що визначають головні ментальні риси та особливості українців.

Патріотизм як почуття особливої любові до Батьківщини є ознакою духовності. Бездуховна людина не може мати патріотичних почуттів узагалі.

Патріотизм як любов до свого народу, нації, Батьківщини є рисою внутрішньої свободи добровільного самовизначення особистості; означає духовну зрілість, усвідомлення безперечної цінності своєї країни.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури О. Стьопіна [6] установила поняття «патріотизм» як ключову цінність та духовно-моральну якість особистості. Вона визначила прояви патріотизму, вважаючи, що це включає в себе почуття любові до Батьківщини, відчуття духовного зв'язку з нею, моральну відповідальність за її долю та готовність захищати її інтереси, а також свободу етнічного та національного самовизначення, свідому збереження та примноження національних духовних і матеріальних цінностей. На основі цього вона

сформулювала структуру патріотизму, що складається з ряду компонентів:

1) духовно-моральний (почуття любові до Батьківщини, моральної відповідальності перед нею, відчуття духовного зв'язку зі своїм народом);

2) когнітивний (комплексні знання з історії та культури Батьківщини, розвинена патріотична свідомість);

3) ціннісний (потреба в присвоєнні системи духовно-моральних і культурних національних і загальнолюдських цінностей, серед яких належне місце посідає патріотизм);

4) діяльнісний (готовність діяти на користь своєї країни, відстоювати її інтереси, захищати їх тощо);

5) ідентифікаційний, що охоплює: – етнічну самоідентифікацію (міжнародна толерантність на основі позитивної етнічної самоідентифікації); – національну ідентифікацію (національна гідність, відчуття своєї приналежності до нації, позитивне ставлення до співвітчизників); – громадянськість (потреба у належному виконанні громадянських обов'язків).

Таке розуміння патріотизму спонукало дослідницю визначити етапи виховання патріотизму особистості, що охоплюють:

– виховання любові й поваги до своїх батьків, своєї родини, що формується насамперед в дошкільному віці засобами родинного виховання;

– виховання позитивного ставлення до свого міста, краю, регіону («малої батьківщини»); це етнічна самоідентифікація, що формується у підлітків у період шкільного навчання;

– виховання державницького патріотизму (позитивного ставлення до своєї країни); формується в період навчання у випускних класах школи та у ЗВО;

– виховання усвідомлення своєї приналежності до історичної спільноти та культурно-релігійної традиції східних слов'ян; формується під час студентського життя шляхом формування позитивної етнічної ідентичності та толерантності в міжнародних взаєминах;

– виховання доброзичливого ставлення до всіх народів світу; ця риса високодуховної особистості формується у процесі самовиховання впродовж усього життя.

У той же час Н. Шаповалова [7] переконана, що патріотичною особистістю є та, яка усвідомлює цінності рідної історії і культури, має чітку громадянську позицію та готова працювати на благо рідної землі. На формування такої особистості майбутнього педагога дослідниця спрямувала роботу за проектом «Моя родина в роки війни» із застосуванням засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Грунтовне дослідження проблеми формування ідеалів патріотичного виховання студентів на сучасному етапі здійснили А. Афанасьєв та Н. Іщук. Дослідники [1] охарактеризували підсистему ідеалів та цінностей, що мають національний та загальнолюдський характер і підсистему цінностей, зумовлених соціальним статусом студентів та специфікою їхньої діяльності. Вони виділили вісім груп духовних цінностей (моральні, громадянські,

професійні, світоглядні, інтелектуальні, естетичні, екологічні, валеологічні) студентів, що лежать в основі патріотичного виховання та запропонували шляхи розв'язання зазначених проблем в контексті інтеграції України у європейський освітній простір.

Натомість Коваль Г. В. звертає увагу на чинники, які негативно впливають на формування патріотизму в молоді. До них вона відносить такі:

- однобічна спрямованість патріотичного виховання, коли вихованці виступають головним чином, як об'єкт впливу з боку його суб'єктів;

- стандартизація виховного процесу, спрощення й уніфікація його засобів, форм і методів як наслідок далекого від дійсності уявлення про його цілі, нерозуміння всієї складності й суперечливості державно-патріотичної діяльності;

- невизначеність, розмитість змісту, відсутність теоретично розроблених фундаментальних основ, що відображають реалії сучасної ситуації у суспільстві;

- відрив від інформаційно-пізнавальної діяльності, підхід до неї як до не зв'язаних між собою паралельних процесів, погляд на виховання як на супутнє навчання другорядної діяльності;

- порушення координації, взаємозв'язку чи спадкоємності між всіма основними ланками системи патріотичного виховання;

- перевага негативного характеру соціально-педагогічного впливу засобів масової інформації на молодь;

- слабкість наукового обґрунтування існуючої системи патріотичного виховання;

- розрізненість наукових досліджень без урахування соціально-гуманітарних знань [4, с. 38].

У дослідженні [2] обґрунтовано теоретичні засади формування і реалізації державної політики національно-патріотичного виховання молоді в сучасних умовах. Науковець доводить ефективність комплексного підходу в означеній діяльності, під яким розуміє систему взаємопов'язаних, послідовних управлінських впливів, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування й об'єднані спільною метою – формування національної самосвідомості, насамперед залучення молодих людей України до процесів державотворення.

Дослідник обґрунтував такі пріоритетні напрями вдосконалення державної політики національно-патріотичного виховання сучасної молоді як: соціалізація (орієнтація на тісніший зв'язок патріотичного виховання з інтересами, потребами і перспективами розвитку молоді як найбільш конгломеративної, активної і динамічної соціальної групи); гуманізація (увага до патріотичного виховання в рамках моральних цінностей, створення максимально сприятливих умов для розвитку здібностей і розширення можливостей сучасної молоді); демократизація (застосування інноваційних методів і форм національно-патріотичного виховання, що базуються на взаєморозумінні і співпраці всіх його суб'єктів і об'єктів); диференціація (варіативність змісту, моделей, програм, форм і методів національно-патріотичного виховання молоді); гуманітаризація (зростання ролі в національно-

патріотичному вихованні освіти, культури, історії, тобто інтелектуально-розвиненого компонента) [2, с. 3-4].

Вагомим внеском у розв'язання проблеми патріотичного виховання студентів педагогічного університету є дисертаційна робота О. Жаровської [3]. Авторка з'ясувала сутність понять «патріотичне виховання студентів педагогічного університету» та «патріотична вихованість майбутніх учителів»; розкрила особливості та виховний потенціал освітньо-виховного середовища педагогічного університету; визначила структуру, критерії, показники та схарактеризувала рівні патріотичної вихованості майбутніх учителів; розробила модель, обґрунтувала та експериментально перевірила ефективність виокремлених нею педагогічних умов патріотичного виховання студентів. Дослідниця вказує: патріотичне виховання студентів педагогічного університету – це «педагогічний процес становлення особистості громадянина і патріота своєї Батьківщини на основі прийняття демократичних цінностей, додержання закону, норм права, загальнолюдської моралі й участі майбутнього вчителя в демократичних процесах, формування мовленнєвої культури та підготовки їх до здійснення патріотичного виховання учнів. Патріотичне виховання передбачає формування у студентів патріотичної свідомості, ціннісного ставлення до українського народу, батьківщини, держави, нації, активної суб'єктної позиції щодо сучасних політичних подій в Україні, діяльності, спрямованої на становлення України як правової, демократичної держави та здатності до формування у молодого покоління високої патріотичної вихованості». Відтак патріотична вихованість майбутнього вчителя розглядається дослідницею як «інтегральна цінність та духовно-моральна якість особистості, що виявляється в почутті любові до України, до її мови і традицій народу, у відчутті духовного зв'язку з ним, у моральній відповідальності за долю Батьківщини і готовності її захищати, у вільному національному самовизначенні особистості, здатної до успадкування культурних надбань українського народу та свідомого збереження та примноження національних духовних цінностей, здатності до діяльності з розбудови держави, готовності до здійснення патріотичного виховання школярів» [3, с. 182].

Вважаємо за доцільне відзначити роботу Н. Рогальської «Професійне та особистісне становлення майбутніх фахівців дошкільної освіти в аспекті їхнього патріотичного виховання» [5]. Науковиця відштовхується від авторського визначення поняття «патріотична вихованість» як інтегрованої якості особистості майбутнього дошкільного педагога, організатора дошкільної освіти, «що реалізується в теоретичній та практичній готовності до забезпечення високоефективної професійної діяльності в роботі з дітьми». При цьому результатом патріотичного виховання студентів є високий рівень сформованої патріотичної свідомості, переконань, світобачення, якого майбутні фахівці дошкільної освіти

набувають в результаті сформованої соціальної зрілості, громадянської активності, здатності гідно та відповідально виявити себе в обраній професійній галузі та соціальних значущих громадянських вчинках [5, с. 86- 87].

Вчені стверджують, що одним з важливих завдань сучасної педагогіки є розробка систем виховання, які враховують різні типи освітніх закладів та різноманітність культурних та політичних контекстів. Патріотичне виховання має за мету формування в молодого покоління національної свідомості, почуття любові до України, турботи про добробут українського народу, а також навичок цивілізованого захисту прав та свобод громадян. Це сприяє розвитку особистості з високою національною самосвідомістю, готовності виконувати громадянські та конституційні обов'язки у захисті національних інтересів, незалежності та цілісності України, а також утвердженню національного суверенітету держави.

Патріотичне виховання сприяє формуванню відповідальної громадянської позиції та сприяє громадянському миру та злагоді в суспільстві.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напрямку. Отже, патріотичне виховання спрямоване на формування у молодого покоління національної свідомості, любові до України, турботи про благо українського народу, вміння цивілізованим шляхом відстоювати права й свободи громадян, сприяти громадянському миру та згоді в суспільстві.

Патріотичне виховання – це розвиток особистості, з високою національною самосвідомістю, готовністю до виконання громадянського та

конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, незалежності та цілісності України, утвердження національного суверенітету держави.

Таким чином, проблематика патріотичного виховання особистості студента є важливою темою, що розробляється сучасною педагогічною наукою. Вона відображена у низці монографій, дисертаційних досліджень, статей тощо. Проте детальний аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема патріотичного виховання студентів закладів вищої освіти потребує ґрунтовного вивчення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Березін А. М. Психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. К., 2002. 208 с.
2. Основи національного виховання. Концептуальні положення / за заг. ред. В. Г. Кузя, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчик. Умань : Державний педагогічний ін-т ім. П. Г. Тичини, 1993. 152 с.
3. Пономарьова Г. Ф. Виховання громадянськості та патріотизму у студентів вищих педагогічних навчальних закладів (з досвіду виховної діяльності Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради): наук.-метод. посібник. Харків : Ранок, 2014. 79 с.
4. Коваль Г.В. Особливості військово-патріотичного виховання в Україні. *Наукові праці*. Вип. 223. Т. 235. Серія

«Державне управління». Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. С. 34–39.

5. Рогальська Н.В. Професійне та особистісне становлення майбутніх фахівців дошкільної освіти в аспекті їхнього патріотичного виховання. *Вісник Черкаського університету*: Серія: Педагогічні науки № 23(276). Черкаси, 2013. С. 83–87.

6. Стьопіна О.Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2007. 21 с.

7. Шаповалова Н. Патріотичне виховання студентів педагогічного коледжу з використанням засобів ІКТ. *Рідна школа*. 2011. № 11. С. 64–67.

REFERENCES

1. Berezin, A. M. (2002). *Psycholohichni chynnyky henezy natsionalnoi samosvidomosti osobystosti* [Psychological factors of the genesis of the national self-awareness of the individual]: dys. kand. psychol. nauk: 19.00.07. K. 208 s. [in Ukrainian]
2. *Osnovy natsionalnoho vykhovannia. Kontseptualni polozhennia* (1993). [Basics of national education. Conceptual provisions] / za zah. red. V. H. Kuzia, Yu. D. Rudenko, Z. O. Serhiichyk. Uman : Derzhavnyi pedahohichniy in-t im. P. H. Tychny. 152 s. [in Ukrainian]
3. Ponomarova, H. F. (2014). *Vykhovannia hromadianskosti ta patriotyizmu u studentiv vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv (z dosvidu vykhovnoi diialnosti Komunalnoho zakladu «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady)* [Education of citizenship and patriotism in students of higher pedagogical educational institutions (from the experience of educational activities of the Communal Institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council)]: nauk.-metod. posibnyk. Kharkiv : Ranok, 79 s. [in Ukrainian]
4. Koval, H.V. (2014). *Osoblyvosti viiskovo-patriotychnoho vykhovannia v Ukraini* [Peculiarities of military and patriotic education in Ukraine]. *Naukovi pratsi*. Vyp. 223. T. 235. Seriiia «Derzhavne upravlinnia». Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly. S. 34–39. [in Ukrainian]
5. Rohalska, N. V. (2013). *Profesine ta osobystisne stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity v aspekti yikhnoho patriotychnoho vykhovannia* [Professional and personal development of future specialists of preschool education in the aspect of their patriotic upbringing]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu* : Seriiia: Pedahohichni nauky. 23(276). Cherkasy. S. 83–87. [in Ukrainian]
6. Stopina, O. H. (2007). *Vykhovannia patriotyizmu u studentskoi molodi zasobamy mystetstva* [Education of patriotism among student youth by means of art]: avtoref. dys... kand. pед. nauk: 13.00.07. Luhansk, 21 s. [in Ukrainian]
7. Shapovalova, N. (2011). *Patriotychno vykhovannia studentiv pedahohichnoho koledzhu z vykorystanniam zasobiv IKT* [Patriotic education of students of pedagogical college using ICT tools]. *Ridna shkola*. 11. S. 64–67. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ПОТАПЧУК Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх педагогів, національно-культурна ідентичність студентів закладів вищої освіти.

ПУКАС Іванна Леонідівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: професійна підготовка та професійна компетентність майбутніх вихователів, патріотичне виховання студентів закладів вищої освіти.

МАКАРУК Ольга Любомирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології Коломийського навчально-наукового інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх філологів, виховання національних традицій у студентської молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ПОТАРЧУК Tetyana Volodymyrivna – doctor of pedagogical Sciences, professor, professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool and Special Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: professional training of future teachers, national and cultural identity of students of higher education institutions.

PUKAS Ivanna Leonidovna – candidate of pedagogical Sciences, senior lecturer of the Department of Theory and Methods of Preschool Education at Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University.

Scientific interests: professional training and professional competence of future educators, patriotic education of students of higher education institutions.

МАКАРУК Olha Lubomyrivna – candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor the philology department Kolomyia Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

Scientific interests: professional training of future philologists, education of national traditions among student youth.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2024 р.

УДК 378.091.3:78

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-291-296

РАСТРИГІНА Алла Миколаївна –

доктор педагогічних наук,

професор, професор кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-2831>

e-mail: rastrygina.alla@gmail.com

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ АРТ-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті представлено доцільність та своєчасність звернення до проблеми імплементації зарубіжного досвіду в систему підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва з метою набуття здобувачами освіти здатності до художньо-комунікативної діяльності для відновлення та підтримки металевого здоров'я українців в умовах війни. Подано аналіз наукової літератури, що засвідчує необхідність розуміння самоцінності комунікації через мистецтво для розширення меж майбутньої професійної діяльності фахівця-музиканта. Підкреслено, що саме імплементація зарубіжного досвіду арт-комунікаційної взаємодії у підготовку вчителів музичного мистецтва може стати дієвою основою для досягнення означеної мети, що актуалізується у мистецько-педагогічній освіті сьогодення. Конкретизовано зміст покрокових завдань для досягнення поставленої мети, зокрема: створення комунікаційної платформи для співпраці між науковцями зарубіжних університетів та ЦДУ ім. В. Винниченка; імплементація матеріалів, ґрунтованих на пріоритетних напрямках європейських студій у підготовку майбутніх фахівців-музикантів; розповсюдження результатів наукових розвідок, базованих на арт-комунікаційному досвіді зарубіжних науковців серед вітчизняної наукової й освітньої спільноти. Схарактеризовано наукові підходи, котрі стали методологічним підґрунтям у розв'язанні поставлених завдань. Подано авторське бачення доречності застосування дефініції «арт-комунікації» у контексті розробки оновленої стратегії підготовки вчителів музичного мистецтва, спрямованої на розширення меж їхньої майбутньої професійної діяльності. Оскільки наряду із розв'язанням традиційних завдань щодо розвитку музичної культури школярів, студенти-музиканти набуватимуть здатності до арт-комунікаційної взаємодії через мистецтво. Роз'яснено особливості оновленої освітньо-професійної програми для майбутніх вчителів музичного мистецтва, основними характеристиками якої стали її унікальність та її затребуваність з огляду на виклики воєнного й повоєнного часів. Розкрито сутність системної роботи провідних науковців Великої Британії з імплементації арт-комунікаційного досвіду у підготовку майбутніх вчителів музичного мистецтва. Представлено основні характеристики програми «Арт-комунікації та травмоінформоване мистецтво», що здійснюється у ЦДУ ім. В. Винниченка професором Найджелом Осборном за двома напрямом. У процесі розгортання курсу обидва напрями об'єднуються й стають основою теоретичного й практичного опанування навичками комунікації через мистецтво для подолання травм війни.

Перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямку пов'язані з розробкою педагогічних основ, технологій і практик арт-комунікації та травмоінформованого мистецтва, котрі мають неклінічну спрямованість й доступні для освоєння вчителем-музикантом, що може стати підґрунтям для започаткування у мистецько-педагогічній освіті інноваційного напрямку - травмоінформованої мистецької педагогіки.

Ключові слова: мистецько-педагогічна освіта, підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва, зарубіжний досвід, арт-комунікаційна взаємодія, травмоінформоване мистецтво, інноваційний напрямок.

RASTRYGINA Alla Mykholaivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor,

of the Department of Art Education

of Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-2831>

e-mail: rastrygina.alla@gmail.com

IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF ART-COMMUNICATION INTERACTION IN THE TRAINING OF FUTURE MUSIC TEACHERS

The article presents the expediency and timeliness of addressing the problem of implementing foreign experience in the system of training future teachers of music in order to acquire the ability of students to engage in artistic and communicative activities to restore and maintain the mental health of Ukrainians in the conditions of war. Presents an analysis of scientific literature that demonstrates the need to understand the intrinsic value of communication through art in order to expand the boundaries of the future professional activity of a musician specialist. Emphasised that it is the implementation of foreign experience of art-communication interaction in the training of music teachers that can become an effective basis for achieving this goal, which is relevant in artistic and pedagogical education today. Specifies the content of step-by-step tasks for achieving this goal, in particular: creation of a communication platform for cooperation between scientists from foreign universities and the V. Vynnychenko Central State University; implementation of materials based on the priority areas of European studies in the training of future musicians; dissemination of the results of scientific research based on the art-communication experience of foreign scientists among the national scientific and educational community. The scientific approaches that became the methodological basis for solving the tasks are characterised. The author's vision of the appropriateness of applying the definition of "art communications" in the context of developing an updated strategy for training music teachers aimed at expanding the boundaries of their future professional activities is presented. Since, along with solving traditional tasks of developing students' musical culture, music students will acquire the ability to communicate through art. The features of the updated educational and professional programme for future teachers of music are explained, the main characteristics of which are its uniqueness and relevance in view of the challenges of wartime and post-war times. The essence of the systematic work of leading British scholars on the implementation of art-communication experience in the training of future music teachers is revealed. The main characteristics of the programme "Art Communication and Trauma-informed Art", which is implemented at the V. Vynnychenko Central State University by Professor Nigel Osborne in two directions, are presented. In the course of the course, both areas are combined and become the basis for theoretical and practical mastery of communication skills through art to overcome the trauma of war.

Prospects for further research in this area are related to the development of pedagogical foundations, technologies and practices of art-communications and trauma-informed art that are non-clinical and accessible to music teachers, which can become the basis for the launch of an innovative direction in art and pedagogical education - trauma-informed art pedagogy.

Key words: artistic-pedagogical education, training of future music teachers, foreign experience, art-communication interaction, trauma-informed art, innovative direction.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва потребує реконструкції відповідно до інтегративних процесів, пов'язаних з функціонуванням феномену комунікації в різних галузях науки, освіти та мистецтва й підсилюється потребами освіти під час війни та в повоєнні часи. Тому вивчення наукових досліджень, що ґрунтуються на теорії комунікації та практичних напрацюваннях, які знайшли своє відображення у науковому доробку колег з європейських країн і продовжують активно впроваджуватися у професійну мистецьку освіту університетів ЄС та Великої Британії, є предметом нашого глибокого наукового інтересу та особливої уваги.

Враховуючи багаторічний досвід продуктивної співпраці з колегами із зарубіжних країн у рамках міжнародних конференцій, симпозіумів, підготовки наукових і творчих проєктів, а також власний багаторічний практичний досвід роботи у мистецькому освітньому просторі ЗВО, маємо підстави стверджувати, що підготовка вітчизняних учителів музичного мистецтва потребує вдосконалення на основі сталої демократичної політики зарубіжних країн щодо єдиного багатогранного та багаторівневого мистецько-комунікативного простору, досвід використання якого в університетах країн ЄС та Великої Британії є запорукою ефективної професійної діяльності фахівця-музиканта сучасного формату. Доцільність звернення до вищезазначених проблем пов'язана з необхідністю визначення специфіки функціонування різних видів комунікативної взаємодії через мистецтво між учасниками освітнього процесу, а також особливостей підготовки студентів-музикантів з огляду на зарубіжний досвід.

Своєчасність імплементації зарубіжного досвіду в систему підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва потребує набуття здобувачами освіти здатності до художньо-комунікативної діяльності з метою подолання посттравматичного синдрому у дітей і дорослих та відновлення металевого здоров'я української нації в цілому. Це вимагає пошуку нових підходів та інноваційних форм організації освітнього процесу, удосконалення та модифікації освітніх програм, проєктування спеціально організованого мистецького освітнього простору, комфортного для суб'єкт-суб'єктного мистецького спілкування всіх учасників освітнього процесу, та сприятливих педагогічних умов для набуття мистецько-комунікативних компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу категорії «комунікація» як універсального виду людського існування та діяльності звертається велика кількість науковців різних галузей гуманітарного знання. Проте незважаючи на особливості інтерпретації зазначеної категорії на філософському, соціальному, психологічному рівнях, у міждисциплінарному вимірі комунікацію можна трактувати як засіб передачі цінностей у будь-якій сфері життя людини (особистій, професійній), що відображає структуру, стан, потреби суспільства та виконує функцію міжособистісного зв'язку. В свою чергу, міжособистісна комунікативна взаємодія виступає в якості необхідної й надважливої цінності сучасного суспільства, оскільки цінність спілкування й інформаційного обміну є складовими, що реалізуються у кожному без виключення акті комунікативної діяльності.

У контексті зазначеної у статті проблеми, нам імпонує міждисциплінарний рівень розуміння феномена комунікації як полікультурно

окресленого і ментально визначеного уособлення духовного буття людини і суспільства, що досить розлого студіюється у роботах С. Хрипка [1, р. 13-15]. Оскільки музично-педагогічна освіта, будучи орієнтованою на духовно-творчий розвиток молодого покоління на засадах ціннісного ставлення до національних та світових культурних надбань, має забезпечувати підготовку майбутніх вчителів музичного мистецтва до фахово-спрямованої художньо-комунікаційної діяльності у закладах середньої, фахової передвищої та вищої освіти засобами музичного мистецтва.

У чисельних дослідженнях науковців у галузі мистецької педагогіки (Н. Гуральник, А. Козир, А. Зайцева, Н. Лупак, Г. Падалка, А. Растрігіна, О. Рудницька та ін.), наголошується на важливості розвитку ціннісного ставлення фахівців мистецького профілю до комунікаційної взаємодії у майбутньої професійної діяльності. Так, професор Рудницька акцентувала увагу на необхідності набуття вчителем музичного мистецтва нетипових для традиційної педагогічної освіти знань і способів дій та здатності до розкриття тими, хто навчається свого особистісного бачення впливу мистецтва на розвиток духовності (а відтак, й ментального здоров'я) через відчуття внутрішнього світу іншого та міжособистісне діалогічне спілкування [5]. У працях шанованої професорки йдеться про усвідомлення цінності художнього пізнання для професійно-особистісної самореалізації майбутніх фахівців-музикантів та стимулювання процесів усвідомлення ними самоцінності комунікації через мистецтво, оскільки саме у такий спосіб реформування освіти забезпечить, з одного боку, «вчителя нової формації» [там же], а з іншого, додамо ми, його підготовка дозволить розширити межі майбутньої професійної діяльності з огляду на виклики сьогодення та нагальну потребу у відновленні психоемоційного стану та підтримку ментального здоров'я молодого покоління воєнного та повоєнного часів. Й саме імплементація зарубіжного досвіду арт-комунікаційної взаємодії у підготовку вчителів музичного мистецтва дозволить стати дієвою основою для досягнення основоположної мети сучасної мистецько-педагогічної освіти.

Мета статті – представити можливості застосування зарубіжного досвіду з арт-комунікацій та їх імплементацію у професійні підготовку майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження наукових концепцій, ґрунтованих на теорії комунікації, знайшли своє вираження в мистецькій освіті зарубіжних країн. Наразі вони активно реалізуються в університетах ЄС та Великої Британії у зв'язку новими можливостями глобального інформаційного простору та домінуванням інформаційно-комунікаційної сфери. У такому контексті цінним для наших наукових розвідок у досліджуваному напрямку стала діяльність низки закордонних університетів. Зокрема, Школи мистецтв та Інституту Комунікацій Сорбони (Франція); Віденського університету музики та виконавського мистецтва (Австрія), Інституту музичної терапії Католицького

університету Валенсії (Іспанія); Лондонського університету мистецтв та Лондонського Королівського коледжу (Англія); Единбургського університету (Шотландія), що можуть стати у нагоді у процесі поетапного створення та практичної реалізації стратегії удосконалення системи підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва у ЗВО України.

Досягнення загальної мети щодо удосконалення системи підготовки сучасного вчителя музичного мистецтва згідно викликів і потреб сьогодення, потребувало покрокової конкретизації часткових цілей, що забезпечуватимуть її досягнення у найближчому майбутньому. Серед яких нами визначено наступні:

- створення комунікаційної платформи для співпраці між науковцями зарубіжних університетів та ЦДУ ім. В. Винниченка (налагодження співпраці з закордонними університетами у напрямку арт-комунікаційної взаємодії, визначення шляхів імплементації досвіду у застосуванні арт-комунікацій у професійній підготовці майбутніх педагогів-митців; екстраполяції особливостей закордонної практики з арт-комунікацій у площину мистецького освітнього простору університету (залучення зарубіжних колег до проведення лекцій, семінарів, круглих столів, обговорення результатів роботи у межах щорічної міжнародної науково-практичної конференції), активне залучення студентства до вивчення доробку зарубіжних науковців з арт-комунікацій);

- імплементація матеріалів, ґрунтованих на пріоритетних напрямках європейських студій, у підготовку майбутніх фахівців-музикантів (розробка контенту запровадження мультидисциплінарних дисциплін за конкретними напрямками застосування арт-комунікацій у мистецькому освітньому просторі університету, оновлення освітньо-професійних програм та удосконалення навчальних планів здобувачів вищої освіти бакалаврату й магістратури за спеціальністю «Середня освіта (Музичне мистецтво)» на рівні нормативних дисциплін та вільного вибору студентів, що передбачає формування арт-комунікаційних компетенцій студентів через опанування курсів з арт-технологій, цифрових технологій, івент-технологій та арт-менеджменту у мистецтві [4], створення сертифікатних програм та розширення змісту створених нами курсів підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників за рахунок запровадження міждисциплінарного модулю з арт-комунікацій;

- співпраця з Інститутом модернізації змісту освіти МОН України, Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, лабораторією естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України;

- розповсюдження результатів наукових розвідок, базованих на арт-комунікаційному досвіді зарубіжних науковців серед вітчизняної наукової й освітянської спільноти (проведення щорічної Міжнародної науково-практичної конференції, публікація статей та підготовка монографії за результатами проведеної роботи, обговорення з

вітчизняними науковцями, стейкхолдерами та громадськими організаціями України результатів дослідження на інших науково-практичних конференціях, круглих столах та семінарах, створення сторінки на сайті університету та в соціальних мережах Facebook, Telegram, Instagram для поширення результатів проведеної роботи, співпраця з громадськими організаціями для фінансової підтримки та практичної апробації результатів досліджуваної проблематики.

Методологічною основою організації запланованої нами діяльності стала низка наукових підходів, що забезпечують ефективне розв'язання поставлених завдань. На етапі створення комунікаційної платформи для співпраці між зарубіжними науковцями та ЦДУ ім. В. Винниченка реалізовується принципи комунікативного підходу (колаборації, інтерактивності, індивідуалізації, новизни) як основи що сприяє взаємопорозумінню між з вітчизняними й зарубіжними колегами.

На етапі імплементації матеріалів, ґрунтованих на пріоритетних напрямках зарубіжних студій, у підготовку майбутніх вчителів музичного мистецтва застосовуються такі підходи як: мультидисциплінарний (для переосмислення та практичного впровадження інноваційних здобутків зарубіжних колег з арт-терапії, цифрового мистецтва, арт-менеджменту та організації івентів); особистісно-орієнтований підхід (передбачає співпрацю та співтворчість студентів та викладачів на засадах гуманістичних принципів демократичного суспільства); проектний (зумовлює активну позицію студента, його суб'єктність та розуміння особистої значущості для суспільства, що стає науково-навчальним підґрунтям у розвитку фахових та арт-комунікаційних компетенцій майбутніх фахівців-музикантів); культурологічний (для створення умов саморозвитку, самоактуалізації й самовираження студентів в арт-комунікаційній взаємодії на основі міжкультурного діалогу); цифровий (визначає інформацію як головний ресурс наукового й соціально-культурного розвитку, сприяє розповсюдженню нашого наукового доробку через засоби інтернет-комунікацій, телебачення і радіо).

Етап розповсюдження результатів проведеної дослідницької роботи серед вітчизняної освітянської і наукової спільноти, що базуються на арт-комунікаційному досвіді університетів країн ЄС, потребує застосування інтегративного підходу, що зумовлює симбіоз всіх вищезазначених підходів. Їх сукупність дозволяє представляти результати розгортання кожного етапу нашого проекту у вигляді проміжного продукту. Це стосується як взаємодії зарубіжних й вітчизняних колег зі студентами у навчальному процесі та науково-дослідницькій роботі, так і відображення цієї інформації на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, сипозиумах, семінарах тощо.

Принагідно зазначимо, що у понятійному полі вітчизняної мистецької педагогіки феномен художньої комунікації в узагальненому вигляді, висвітлюється крізь призму специфічних

властивостей мистецтва. Проте, Н. Лупак наголошує, що художня комунікація, зумовлюючи пізнання-інтерпретацію світу через проживання і переживання конкретних подій і явищ, потребує віднайдення нових граней мистецтва для її збагачення, розширення меж застосування та активного впровадження у практику мистецької діяльності [2, с. 10]. Підтримуючи думку науковиці, вважаємо, що багатогранність феномена художньої комунікації та незліченність арт-комунікаційних зв'язків через мистецтво, дозволяє значно розширити спектр усвідомлення категорії «художня комунікація». За нашим переконанням, рестарт музично-педагогічної освіти з огляду на жорсткі виклики, що постали перед українським суспільством в умовах війни, потребує реконструкції (оновлення, перебудови за новими принципами) системи підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва (нова стратегія, нові підходи, модифікація освітніх програм та навчальних планів, застосування новітніх технологій навчання) на засадах ціннісно-комунікаційних пріоритетів в його особистісному розвитку як професіонала, діяльність якого відповідає потребам часу.

Вважаємо, що у розробці оновленої стратегії, з огляду на специфічні особливості підготовки педагогів-музикантів, доцільно послуговуватися терміном арт-комунікації (art-communications). Це сприятиме більш широкому розумінню зазначеного поняття у контексті розширення меж професійної діяльності майбутніх фахівців-музикантів, коли наряду із розв'язанням традиційних завдань щодо розвитку музичної культури школярів, вони набудуватимуть здатності до арт-комунікаційної взаємодії через мистецтво задля відновлення і підтримки ментального здоров'я воєнного покоління українців як основи збереження й зміцнення генофонду нації [3].

Перші кроки у досягненні поставленої загальної мети були пов'язані з необхідністю удосконалення змісту освітньо-професійних програм здобувачів вищої освіти бакалаврського та магістерського рівня зі спеціальності 014.Середня освіта (Музичне мистецтво) через уведення додаткового блоку з арт-комунікацій. Це потребувало розробки оновленої ОПП «Середня освіта (Музичне мистецтво). Арт-комунікації», яка двічі пройшла обговорення на кафедрі мистецької освіти, з рецензентами й зовнішніми стейкхолдерами у березні та грудні 2023 року. Провідні науковці ЗВО України, практикуючі вчителі ЗЗСО, студенти бакалаврату й магістратури, котрі наразі здобувають вищу освіту за спеціальністю 014.Середня освіта (Музичне мистецтво) у ЦДУ ім. В. Винниченка, одноставно підтвердили доцільність й своєчасність впровадження зазначеної оновленої освітньо-професійної програми у процес підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва, наголошуючи на її абсолютній унікальності й беззаперечній затребуваності з огляду на виклики воєнного й повоєнного часів, подолання яких у першу чергу має забезпечити саме мистецько-педагогічна освіта. Отже, з наступного навчального

року, студенти-музиканти перших курсів бакалаврату і магістратури навчатимуться за ОПП «Середня освіта (Музичне мистецтво). Арт-комунікації», реалізація якої потребує удосконалення навчальних планів через уведення відповідних освітніх компонентів, впровадження сертифікатних програм для студентів університету, внесення додаткового блоку з арт-комунікацій у зміст розробленої нами програми підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників тощо.

Наступним кроком стала системна робота з імплементації арт-комунікаційного досвіду провідних науковців Великої Британії у підготовку майбутніх вчителів музичного мистецтва, що здійснюється протягом 2023/24 навчального року у ЦДУ ім. В. Винниченка, наразі пов'язана із залученням студентів до ознайомлення з авторській програмі, розробленій професором Единбургського університету Найджелом Осборном. Це стало можливим завдяки підписаній угоді-меморандуму про співпрацю між ЦДУ ім. В. Винниченка й ГО «Арт-Дот» у рамках проєкту «Art-Therapy Force». Тож, маємо підстави для характеристики стану реалізації етапу імплементації зарубіжного досвіду арт-комунікаційної взаємодії у підготовку вчителів музичного мистецтва, що здійснюється в нашому університеті на сьогодні.

На підґрунті пропедевтичних зустрічей професора Н. Осборна з керівництвом, викладачами, студентами ЦДУ ім. В. Винниченка та вчителями загальноосвітніх шкіл міста і області, що відбувалися минулого навчального року, де було окреслено основні позиції його авторської методики щодо подолання посттравматичного синдрому у дітей в умовах війни, що викликали велику зацікавленість наукової й освітньої аудиторії, було досягнуто домовленості про організацію довгострокового проєкту «Мистецтво та комунікації» протягом 2023/24 навчального року. Тож починаючи з жовтня 2023 року розпочалася системна робота зі здобувачами освіти за програмою «Арт-комунікації та травмоінформоване мистецтво» загальним обсягом до 60 годин, що містить лекційний курс для студентів та тренінги зі студентами і школярами ЗЗСО, ЗСЗО та дітей з особливими потребами.

Протягом щомісячних зустрічей студенти опановують курс за двома напрямками: 1) арт-комунікація або комунікація через мистецтво, що мистецтво передає і як ця комунікація впливає на людину, 2) як мистецтво може допомогти або підтримати людей у часи кризи та війни, тобто стосується інформованої допомоги при травмі. Перші дві лекції початку курсу були присвячені безпосередньо арт-комунікаційній взаємодії, дві другі-травмоінформованому мистецтву, але у процесі розгортання курсу вони поступово об'єднуються, щоб стати основою навчання тому, як майбутні фахівці можуть використовувати мистецтво для подолання симптомів травми та допомогти тим, хто отримав травму.

Практична робота професора Н. Осборна у рамках тренінгу з дітьми і студентами поглибила наше переконання в тому, що його авторська

методика є дієвою й результативною, а відтак, запропонована нами йобговорена з проф. Н. Осборном науково-експериментальна програма «Арт-комунікації та травмоінформоване мистецтво», пов'язана з відновленням і підтримкою ментального здоров'я дітей і дорослих в умовах війни та у повоєнні часи, має бути перевірена у 2024-25 навчальному році й запроваджена у систему підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва в університетах України.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Для мене особисто співпраця з закордонними колегами по імплементації досвіду арт-комунікаційної взаємодії, стала підґрунтям для розробки у межах науково-дослідницької лабораторії концептуальної ідеї щодо започаткування у мистецько-педагогічній освіті інноваційного напрямку – *травмо інформованої мистецької педагогіки* для відновлення метального (а можливо й фізичного) здоров'я дітей й української нації в цілому. Отже, сфера наших наукових інтересів наразі пов'язується з розробкою педагогічних основ, технологій і практик арт-комунікацій та травмоінформованого мистецтва, котрі мають неклінічну спрямованість, доступні для освоєння вчителем-музикантом й цікаві та ефективні для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 014.Середня освіта (Музичне мистецтво) у роботі з дітьми у майбутній професійній діяльності. Такий підхід може стати у нагоді й для майбутніх фахівців інших спеціальностей мистецького профілю: хореографів, художників та ін.

Звісно, реконструкція освітньо-професійних програм та навчальних планів у зазначеному напрямку мають відповідати чинним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо мистецько-педагогічних спеціальностей. У такому контексті, запровадження ОПП «Середня освіта (Музичне мистецтво). Арт-комунікації» на офіційному рівні, дозволить нам створити новітню програму сучасного формату, де студенти набуватимуть додаткових компетенцій з арт-комунікацій та травмоінформованого мистецтва як під час вивчення нормативних дисциплін, так і за сертифікованою програмою. Це стане також можливим і для вже працюючих у школі учителів музичного й інших видів мистецтва, а також інших професіоналів, завдяки підвищенню їхньої кваліфікації за розробленою програмою для науково-педагогічних працівників.

За нашим переконаннями, сутнісною характеристикою науково-дослідницького пошуку щодо запровадження у мистецьку педагогіку інноваційного напрямку, пов'язаного з травмою, має стати визначення педагогічного аспекту травмоінформованого мистецтва. Тобто, ми маємо довести, що призначення арт-комунікаційної взаємодії та травмоінформованого мистецтва у підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва (чи інших фахівців мистецького профілю) в університетах України в тому, щоб комунікація через мистецтво впливала не тільки на усунення посттравматичних порушень у дітей чи дорослих (студентів, військових), вона має бути звернена до

розвитку сильних сторін особистості й спрямовуватися підтримку їхнього ментального здоров'я.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аксиологія освіти в сфері комунікативної культури: ціннісні акценти; комунікативні тенденції; дистанційний формат: Навчально-методичний посібник. За загальною редакцією С. Хрипка. Київ. НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. С. 7–21.
2. Лупак Н. Художня комунікація в площині мистецької освіти: теорія, практика, інновації. *Теорія художньої освіти та виховання. Мистецтво та освіта*. 2019. №1 (91). С. 6–11.
3. Растрюгіна А. Ціннісні основи арт-комунікації у мистецько-педагогічній освіті: інтегративно-міждисциплінарний дискурс. *Наукові записки ЦДУ ім. В. Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. Вип. 209. 2023. С. 86–92.
4. Растрюгіна А. Мистецькі комунікації в музично-педагогічній освіті: до постановки проблеми. *Теорія та практика мистецької освіти у цифровізаційних викликах сьогодення*. Ред.кол. З. Гнатів, Т. Медвідь, Дрогобич. 2023. С. 31–33.
5. Рудницька О. Педагогіка мистецтва: пошуки і перспективи. *Професійна освіта: педагогіка і психологія: Українсько-польський щорічник*. Київ- Ченстохова, 2000. Вип. II. С. 233–245.

REFERENCES

1. Aksiologiya osvity v sferi komunikatyvnoyi kul'tury: tsinnisni aktsenty; komunikatyvni tendentsiyi; dystantsiyyny format: Navchal'no-metodychny posibnyk (2011). [Axiology of education in the field of communicative culture: value accents; communicative tendencies; distance format: Educational and methodological guide]. Za zahal'noyu redaktsiyeyu S. Khrypko. Kyiv. NPU im. M. P. Drahomanova, S.7–21. [in Ukrainian]
2. Lupak, N. (2019). Khudozhnya komunikatsiya v ploshchyni mystets'koyi osvity: teoriya, prytyka, innovatsiyi [Lupak N. Artistic communication in the field of art education: theory, practice, innovations]. *Theory of art education and upbringing*. Art and education. No. 1(91). S.6–11. [in Ukrainian]
3. Rastrygina, A. (2023). Tsinnisni osnovy art-komunikatsiy u mystets'ko-pedahohichniy osviti: intehratsiyno-

mizhdystyplinarynyy dyskurs [Value bases of art communication in art and pedagogical education: integrative and interdisciplinary discourse]. *Naukovi zapysky CUSU im. V. Vynnychenka*. – Seriya: Pedagogichni nauky. Vypusk 209. S.86–92. [in Ukrainian]

4. Rastrygina, A. (2023). Art-komunikatsiyi v muzychno-pedahohichniy osviti: do postanovky problemy [Art communications in musical and pedagogical education: before the problem statement]. *Teoriya ta praktyka mystets'koyi osvity u tsyvilizatsiynykh vyklykakh s'ohodennya*. Red.-upor. Z.Gnativ, T.Medvid'. Drohobych. S. 31–33. [in Ukrainian]
5. Rudnyts'ka, O. (2000). Pedagogika mystetstva: poshuky i perspektyvy [Art pedagogy: searches and perspectives]. *Profesiyna osvita: pedagogika i psykholohiya: Ukrayins'ko-pol's'kyu shchorichnyk*. Kyiviv- Chenchtochova, Vyp. II. S. 233–245. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РАСТРЮГІНА Алла Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: арт-комунікації в мистецькій освіті; диригентсько-хорова педагогіка, теоретичні та методичні основи професійної мистецької освіти в Україні та за кордоном; педагогіка свободи в контексті реалізації сучасної освітньої парадигми; впровадження інноваційних моделей та технологій у вітчизняну систему професійної мистецької освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RASTRYGINA Alla Mykholaivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor, of the Department of Art Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: art-communications in art education conducting and choral pedagogy, theoretical and methodological foundations of professional art education in Ukraine and abroad; pedagogy of freedom in the context of implementation of the modern educational paradigm; introduction of innovative models and technologies into the domestic system of art professional education.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2024 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-296-303

САДОВИЙ Микола Ілліч –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6582-6506>

e-mail: smikdpu@i.ua

ТРИФОНОВА Олена Михайлівна –

доктор педагогічних наук, професор, в.о. зав. кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6146-9844>

e-mail: olenatrifonova82@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ПРИ НАВЧАННІ ЕЛЕМЕНТНОЇ БАЗИ ОСВІТНЬОЇ РОБОТОТЕХНІКИ, МЕХАТРОНІКИ, САПР

Стаття присвячена проблемі методики формування предметних компетентностей студентів при навчанні елементної бази освітньої робототехніки, мехатроніки, систем автоматизованого проектування (САПР) та інших дисциплін спеціальності Професійна освіта (Цифрові технології). Ґрунтовно розглядається поняття «електронні ключі» в схемотехніці й електроніці, яке застосовується вже для позначення пристрою чи електронного компонента, що виконує функцію перемикання складних електричних сигналів. Ця функція докорінно відрізняється від функції традиційного механічного ключа електричного кола, де вже виконуються операції в логічних самоорганізуючих схемах, та інші подібні операції. Такі схеми базуються на напівпровідникових транзисторах, тиристорах, інтегральних схемах та ін., які з успіхом використовуються для управління електричними струмами в машинах, пристроях, установках самих різноманітних галузей.

З винайденням діоду введено поняття діодного ключа, де робочим елементом є сам напівпровідниковий або електровакуумний діод – в одному напрямку відкритий, а у другому – закритий.

Виокремлено біполярний транзистор і деталізовано індивідуальні виводи від кожного проширку легованого напівпровідника. Емітер (E) та колектор (K) є крайніми виводами, а від середнього проширку відходить вивід база (B). Скорочення латиницею: емітер (E), колектор (C), база (B).

Наголошено, що зовсім інший принцип дії закладено у приладах, де керуючим і контролюючим елементом модуляції робочого потоку носіїв зарядів (електронів чи дірок) у специфічному провідному каналі є не слабкі струми, як у біполярних транзисторах, а електричне поле. Таким електронним приладом є польовий транзистор: уніполярний MOSFET - Metal-Oxide-Semiconductor FET та біполярний JFET – Junction FET. У такому транзисторі струмом керує напруга, яка створює електричне поле (не струм, як у біполярному транзисторі). Відповідно виникла назва польовий (поле) транзистор. Керуюча напруга забезпечує зміну площі поперечного перерізу провідного каналу змінюючи величину напруженості електричного поля, а відповідно регулюється вихідна сила струму. Саме ці приклади сучасних технологій забезпечують формування професійних компетентностей студентів під час навчання елементної бази освітньої робототехніки, мехатроніки, САПР.

Ключові слова: напівпровідникові прилади, фізичні характеристики, освітній процес, освітня робототехніка, мехатроніка, САПР.

SADOVYI Mykola Illich –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Mathematics and Digital Technologies of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6582-6506>

e-mail: smikdpu@i.ua

TRYFONOVA Olena Mykhaylivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Acting Head of the Department of Mathematics and Digital Technologies of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6146-9844>

e-mail: olenatryfonova82@gmail.com

PECULIARITIES OF THE METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF STUDENTS' COMPETENCIES WHEN TEACHING THE ELEMENTARY BASE OF EDUCATIONAL ROBOTICS, MECHATRONICS, ADS

The article is devoted to the problem of the method of forming the subject competencies of students when teaching the elementary base of educational robotics, mechatronics, automated design systems (ADS) and other disciplines of the Vocational Education (Digital Technologies) specialty. The concept of «electronic keys» in circuit engineering and electronics, which is already used to designate a device or electronic component that performs the function of switching complex electrical signals, is thoroughly considered. This function is fundamentally different from the function of a traditional mechanical switch of an electric circuit, where operations in logical self-organizing circuits and other similar operations are already performed. Such circuits are based on semiconductor transistors, thyristors, integrated circuits, etc., which are successfully used to control electric currents in machines, devices, and installations of a wide variety of industries. With the invention of the diode, the concept of a diode switch was introduced, where the working element is the semiconductor or electrovacuum diode itself - open in one direction, and closed in the other.

The bipolar transistor is singled out and the individual outputs from each layer of the doped semiconductor are detailed. The emitter (E) and collector (C) are the extreme terminals, and the base terminal (B) departs from the middle layer. Abbreviations in Latin: emitter (E), collector (C), base (B).

It is emphasized that a completely different principle of action is embedded in devices where the controlling and controlling element of modulating the working flow of charge carriers (electrons or holes) in a specific conductive channel is not weak currents, as in bipolar transistors, but an electric field. Such an electronic device is a field-effect transistor: unipolar MOSFET - Metal-Oxide-Semiconductor FET and bipolar JFET - Junction FET. In such a transistor, the current is controlled by a voltage that creates an electric field (not a current, as in a bipolar transistor). Accordingly, the name field (field) transistor arose. The control voltage provides a change in the cross-sectional area of the conductive channel by changing the magnitude of the electric field intensity, and the output current strength is adjusted accordingly. It is these examples of modern technologies that ensure the formation of professional competencies of students during the training of the elementary base of educational robotics, mechatronics, and ADS.

Key words: semiconductor devices, physical characteristics, educational process, educational robotics, mechatronics, ADS.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Епоха цифровізації вимагає появи нових термінів та понять, які б описували сьогоденну реальність. Під поняттям «електронний ключ» розуміється електронний пристрій, який призначений для перемикання, регулювання, виконання інших операцій зі струмами та потенціалами в електронних колах навантаження. Поширення такі ключі набули, насамперед завдяки можливості їх множинних комбінацій, що дозволяє виконувати будь-які з'єднувально-перемикальні функції в обчислювальній техніці, автоматичних засобах виробництва, управління, аналізу та ін. Електронні ключі використовуються у

схемотехніці, системах автоматизованого проектування, пристроях регулювання та захисту, комп'ютерах, робототехніці, квадрокоптерах, 3D-друці та багатьох інших галузях [3].

Поняття «ключ» має певну історію. В електротехнічних схемах воно вживається для механічного перемикання струмів, потенціалів та комбінацій електронних пристроїв. Із створенням у середині ХХ ст. напівпровідникових приладів роль ключів (перемикачів) значно змінилася. Цей процес продовжує розвиватися й удосконалюватися.

У схемотехніці й електроніці термін виокремився в специфічний термін «електронний ключ», який застосовується вже для позначення

пристрою чи електронного компонента, який виконує функцію перемикачів складних електричних сигналів [6]. Ця функція докорінно відрізняється від функції традиційного механічного ключа електричного кола, де вже виконуються операції в логічних самоорганізуючих схемах та інші подібні операції. Такі схеми базуються на напівпровідникових транзисторах, тиристорах, інтегральних схемах та ін., які з успіхом використовуються для управління електричними струмами в машинах, пристроях, установках самих різноманітних галузей.

Однією з основних форм електронного ключа є робота транзистора в ролі вимикача, перемикача, регулятора для ввімкнення чи вимкнення електричного струму через інший елемент схеми. В якості елементів перемикачів електронних ключів також широко використовуються напівпровідникові діоди, біполярні та польові транзистори, тиристри й оптронні пари, що працюють в режимі великого сигналу з яскраво вираженими нелінійними властивостями [5].

Ключі на польових транзисторах використовуються для комутації як аналогових, так і цифрових сигналів, причому комутатори аналогових сигналів виконують на польових транзисторах із керуючим *p-n*-переходом або МОН-транзисторах із індукованим каналом. У цифрових схемах застосовують лише МОН-транзистори з індукованим каналом.

Ключі на польових транзисторах мають незначну залишкову напругу. За рахунок того, що вихідні характеристики польових транзисторів проходять через початок координат з'являється можливість комутувати слабкі сигнали (в одиниці мікровольт і менше).

Нині у всі галузі науки, виробництва, побуту проникли мікросхеми, які складаються з великої кількості (тисяч, мільйонів) транзисторних ключів. Цифрова техніка виключно базується на них.

Таким чином, термін «електронний ключ» широко використовується в різних контекстах залежно від конкретної області та задачі, в якій він застосовується. Тому постає проблема більш детально розглянути методичну сторону навчання поняття ключа в його сучасній інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема методики формування предметних компетентностей у здобувачів освіти при навчанні елементної бази освітньої робототехніки, мехатроніки, систем автоматизованого проектування (САПР) та інших професійно-орієнтованих дисциплін спеціальності Професійна освіта (Цифрові технології) в методичній та спеціальній літературі мало розглядалася. Предметні компетентності навчання елементної бази приладів, установок, машин дисципліни галузі електроніки, робототехніки, цифрових технологій є недостатньо ґрунтовними. Проблемами твердотільної електроніки займалися вчені І.М. Бондаренко, О.В. Бородин, О.Б. Галат, В.П. Карнаушенко; елементну базу електронних приладів та апаратури вивчали М.А. Філінок, О.О. Лазпарєв, О.В. Войцеховська, С.Є. Фурса; комп'ютерну електроніку вивчав колектив під

керівництвом А.О. Новицького; дослідники М.Д. Матвійків, Б.С. Вус, О.М. Матвійків звернули увагу на елементи та компоненти електронних пристроїв; напівпровідникові прилади новітнього покоління досліджували Л.Д. Васильєва, Б.І. Медведенко, Ю.І. Якименко; промислову електроніку вивчали А.Г. Сосков, Ю.П. Колонтаєвський. Високо оцінюючи їх здобутки ми виокремили, що вони більше приділили увагу технічній складовій і незначну педагогічній. В цьому зв'язку постала проблема розглянути методику формування компетентностей здобувачів освіти звернувши увагу на формування наскрізного поняття цифрових технологій – електронних ключів.

Метою дослідження є виявити особливості методики навчання фундаментальної напівпровідникової елементної бази, що пов'язано з ознайомленням студентів із основами освітньої робототехніки, схемотехніки аналогових і цифрових пристроїв побудованих на інтегральній технології, а також формування у студентів знань і умінь, що дозволяють здійснювати схемотехнічне автоматизоване проектування робототехнічних виробів і забезпечує аналогову й цифрову обробку сигналів.

Завданням дослідження є визначити зміст поняття «електронний ключ» у методиці навчання мехатроніки, освітньої робототехніки, схемотехніки, САПР та інших дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. До електронних компонентів, які використовуються для виготовлення приладів цифрової й аналогової електроніки доцільно віднести електронні прилади: діоди, тиристри транзистори, оптоелектроніка, мікроелектроніка варикапи, оптрони, інтегральні схеми та ін. Вихідним моментом електронної галузі є прилади, в основі роботи яких лежить функціонування електронних ключів [4].

Здавна поняття ключовий режим характеризується двома станами ключа: «увімкнуто» – «вимкнуто». Тривалий час поняття ключа поєднувалося з замком. Ключ – інструмент для відкриття замків. Ключ мав дві складові – лезо та ручка. Лезо вставлялося у замкову щілину, а ручка слугувала важелем для відкриття замка (рис. 1). Ключі виготовляли з металу, дерева чи пластика. Його поворотом відкривався чи закривався замок.

Рис. 1. Механічні замки з ключами, ключ (вимикач) в електричному колі

У випадку, коли розглядається електричне коло, то вимикач виконує функцію ключа. Наприклад, коли сила струму в колі $I = 0$, то напруга на виході буде рівною електрорушійній силі $U_{\text{вих}} = E$, а у випадку наявності сили струму $I = E/R$, $U_{\text{вих}} = 0$.

З винайденням діоду введено поняття діодного ключа, де робочим елементом є сам напівпровідниковий або електровакуумний діод – в одному напрямку відкритий, а у другому закритий. Електронні ключі стали описувати основними параметрами: U_0 , U_1 – напруги нульового й одиничного входних сигналів; $U_{\text{пор}}$ – порогова напруга; $U_{02\text{max}}$, $U_{12\text{min}}$ – граничні рівні нульового й одиничного вихідних сигналів; P_0 , P_1 – потужність, за нульової та одиничної напруги на виході та ін.

З появою транзисторів поняття ключа не зникло, а навпаки розширилося і твердо утвердилось в електротехніці, радіотехніці, електроніці інших сферах науки, освіти, виробництва, побуту та ін. Тут основне завдання будь-якого транзисторного ключа полягає у комутації потужного навантаження з керуючою командою малопотужного сигналу, тобто відкриття та закриття є регулюванням. Із методичної точки зору такий процес можна розглядати як аналогію з водопровідним краном: закритий, відкритий, регульований (рис. 2).

Проведені нами спостереження за навчанням студентів природничих наук, цифрових технологій показали слабкість методичної складової навчання бази електроніки – поняття «електронні ключі», що й склало проблему дослідження.

Далі ми акцентуємо увагу на функціях відкриття-закриття різних транзисторів. Будова біполярного транзистора в певній мірі нагадує структуру діака (двоспрямований напівпровідниковий тригерний елемент – різновид тиристора). Цей напівпровідниковий пристрій також має два переходи в одному кристалі (тришарову структуру з різними видами провідності). Особливість полягає в тому, що тонкий середній шар, значно менше насичений електронами ніж набагато масивніші крайні прошарки: дірками у p - n - p транзисторів і навпаки у n - p - n електронами. Відповідно від чергування p та n прошарків розрізняють транзистори зі структурою p - n - p та n - p - n (рис. 3) [5; 6]. Біполярний транзистор має три індивідуальні виводи від кожного прошарку легованого напівпровідника. Емітер (E) та колектор (K) є крайніми виводами, а від середнього прошарку відходить вивід база (B). Скорочення латиницею: емітер (E), колектор (C), база (B). Провідність колектора та емітера завжди однакова, а провідність бази завжди протилежна їхній провідності [5; 6]. В залежності від чергування p та n прошарків існують транзистори зі структурою p - n - p ($VT 2$) та n - p - n ($VT 1$) (рис. 3). Особливість таких транзисторів у тому, що потужними струмами управляють малі струми (рис. 4). У цьому особливість біполярних транзисторів, де робочі та керуючі величини є струми.

Рис. 2. Кран

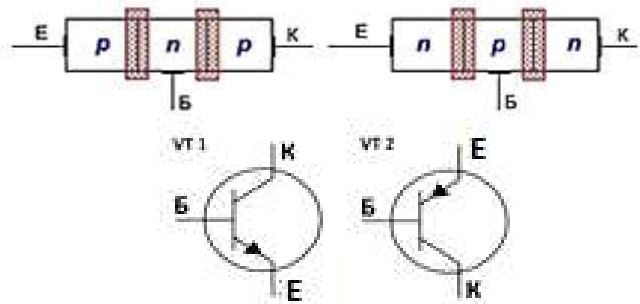

Рис. 3. Умовні позначення біполярних транзисторів

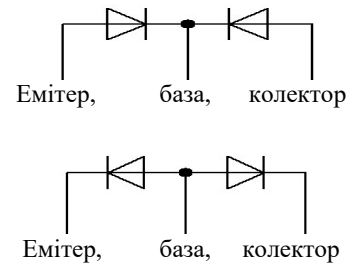

Рис. 4. Функціональні дії біполярного транзистора p - n - p ($VT 2$) та n - p - n ($VT 1$) типів

Зовсім інший принцип дії закладено у приладах, де керуючим і контролюючим елементом модуляції робочого потоку носіїв зарядів (електронів чи дірок) у специфічному провідному каналі є не слабкі струми, як у біполярних транзисторах, а електричне поле. Таким електронним приладом є польовий транзистор: уніполярний MOSFET – Metal-Oxide-Semiconductor FET та біполярний JFET – Junction FET. У такому транзисторі струмом керує напруга, яка створює електричне поле (не струм, як у біполярному транзисторі). Відповідно виникла назва польовий (поле) транзистор. Керуюча напруга забезпечує зміну площі поперечного перерізу провідного каналу змінюючи величину напруженості електричного поля, а відповідно регулюється вихідна сила струму (рис. 5). Транзистор використовується для вимірювання чи підсилення електричних сигналів.

Область напівпровідникового приладу (польового транзистора), де регулюється потік основних носіїв заряду називається провідним каналом (рис. 6). Витоком (B) називають електрод, через який витікають основні носії заряду, а затвором (Z) є електрод, до якого подається керуючий сигнал, щоб сформувати електричне поле для носіїв. Функцію бази виконує затвор, колектора – стік, емітера витік [1; 2].

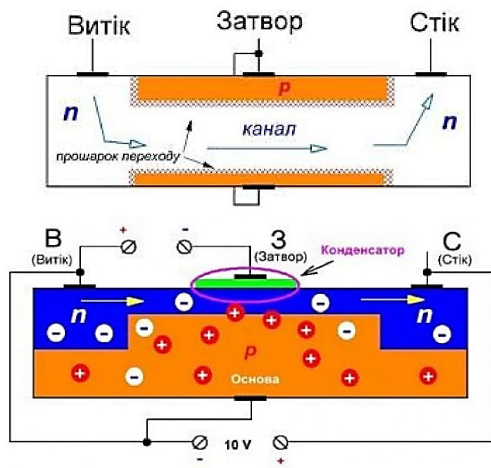

Рис. 5. Схема принципу будови та принципу дії польового транзистора [9]

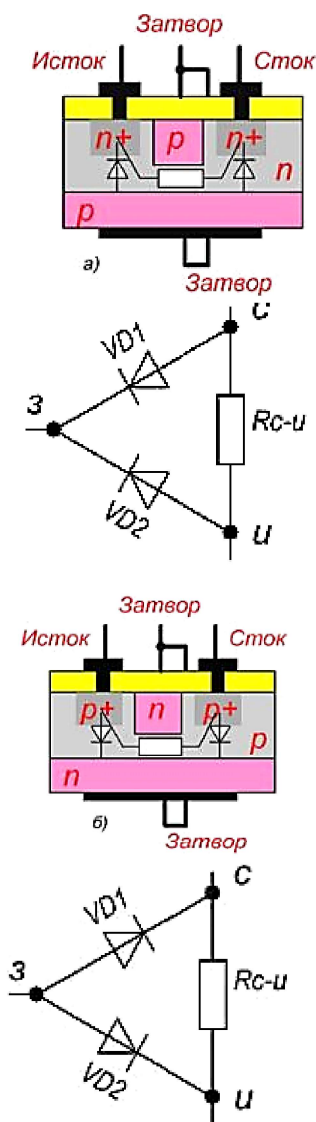

Рис. 6. Принципові схеми P- та N каналних польових транзисторів [10]

Важлива роль у таких транзисторах належить провідному каналу, принцип дії якого ґрунтується на контролі потоку електронів (або дірок) в ньому

електричним полем. Таке поле створюється напругою на межі металевого затвору (Gate) – оксидного ізолятора (Oxide) – напівпровідникового каналу – джерелом (Source) та стоком (Drain) (рис. 7).

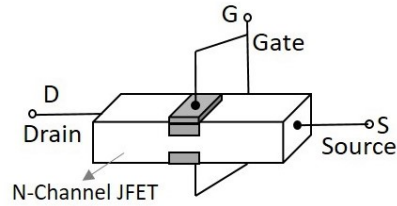
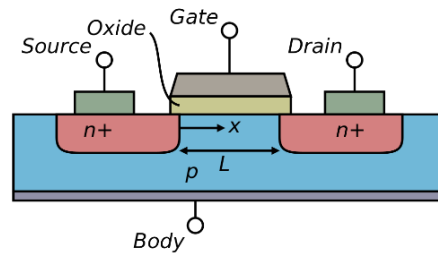

Рис. 7. Схема будови метал-оксидного польового транзистора: source – витік, gate – затвор, drain – стік [7]

Якщо на затвор gate подати напругу, то в каналі створюється електричне поле (рис. 8 б). Тоді електрони в провідному каналі потрапляють під дію цього поля. Коли напруга набуває від'ємної (високої) величини, тоді електрони відштовхуються від затвору. Відповідно канал стає менш провідним (рис. 8 б, с, d). У разі низької (або відсутності) напруги на затворі, електрони можуть вільно просочуватися через канал від джерела до стоку, що створює ефективний електронний потік між джерелом source і стоком drain (рис. 8 а).

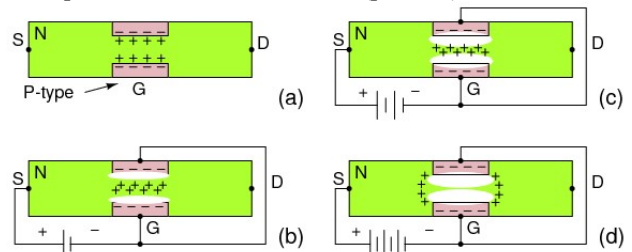

Рис. 8. Схема принципу управління носіями заряду в провідному каналі [8]

На рис. 8 послідовно показано як здійснюється зміна виснаження товщини цієї області. На рис. 8b має місце помірне зворотне зміщення. За рахунок цього збільшує опір джерела зливного каналу, бо канал звужується. Якщо продовжити збільшувати зворотне зміщення (рис. 8 с), то збільшується область виснаження, відповідно зменшується ширина провідного каналу і, безумовно, збільшується опір каналу. Подальше збільшення зворотного зміщення напруги ділянки GS (рис. 8 d), ще більше «затискатиме» струм у провідному каналі. Опір каналу стає дедалі більшим аж до напруги відключення, практично в кілька вольт. Таким чином, опором провідного каналу можна контролювати ступінь зворотного зміщення напруги на затворі, а полівкладений транзистор

може слугувати як вимикачем, так і підсилювачем сигналів, залежно від режиму роботи та зовнішніх впливів на напругу на затворі [5].

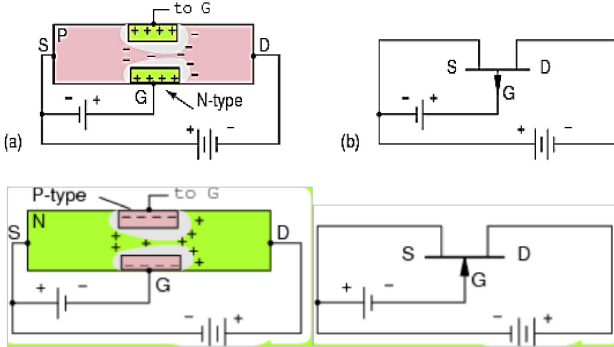

Рис. 9. Схема переходу від фізичного принципу до схематичного зображення польового транзистора (*N*-каналний струм електронів та *P*-каналний струм дірок) [8]

Джерело і стік є взаємозамінними. Зі збільшенням напруги стоку *DS* область виснаження затвора розширюється в напрямку до стоку (рис. 9). Це збільшує довжину вузького каналу, повільно збільшуючи його опір. Стрілка на рис. 9 вказує на смугу, що відповідає напівпровідникам *p* і *n*-типу відповідно [8].

На рис. 10 показані: схема підключення польового транзистора з керуючим *p-n* – переходом із загальним витоком; схема підключення польового транзистора з керуючим *p-n* – переходом із загальним стоком; схема підключення польового транзистора з керуючим *p-n* – переходом із загальним затвором.

Згідно описаних властивостей польових транзисторів їх кількісні оцінки можна описати за вольтамперними характеристиками (рис. 11).

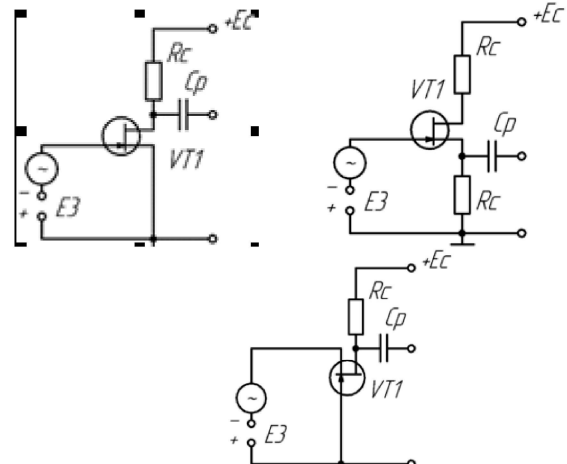

Рис. 10. Схеми ввімкнення польових транзисторів різних типів

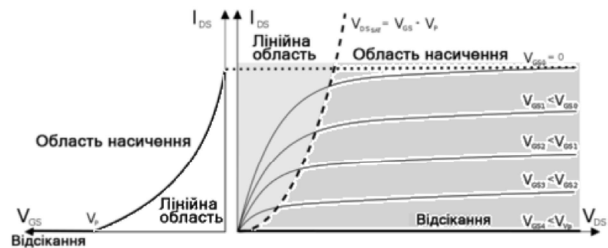

Рис. 11. Вольтамперні характеристики польового транзистора [7]

Польові транзистори поділяються на транзистори з затвором (базою) у вигляді *p-n* переходу та і затвором ізолюваним від робочого напівпровідникового об'єму діелектриком (рис. 12). Перший тип у свою чергу поділяється на транзистори з *P*-каналом та *N*-каналом, другий із вбудованим каналом (*N*-каналний; *P*-каналний) та з індукованим каналом (*N*-каналний; *P*-каналний). На рис. 12 подано схеми їх позначень виводів.

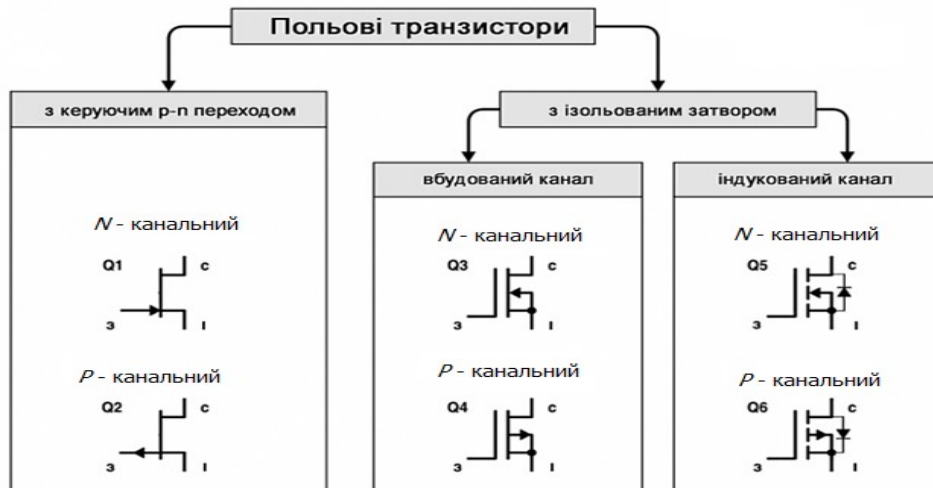

Рис. 12. Класифікація польових транзисторів [7]

Із розробкою технології інтегральних схем польові транзистори майже витіснили біполярні транзистори в більшості галузей електроніки. Понад 100 млн транзисторів у процесорі комп'ютера є польовими транзисторами. Вони використовуються також у мікросхемах, які входять до складу більшості радіоелектронних приладів:

мобільних телефонів, телевізорів, пральних машин, холодильників тощо [11].

Стрімко розвиваються галузі застосування потужних польових транзисторів. У силовій електроніці потужні польові транзистори успішно замінюють і витісняють потужні біполярні транзистори. В підсилювачах потужності звукових

частот класу Hi-Fi і Hi-End потужні польові транзистори успішно замінюють потужні електронні лампи, оскільки мають малі нелінійні і динамічні спотворення [13; 14].

Електронні ключі не мають механічної рухомої частини, вони втиснулися в автоматику значно витіснивши звідти електромагнітні реле. У такого ключа значно більший робочий ресурс, швидкодія, надійність, швидкість вмикання та вимикання пристроїв та ін. Проте електромагнітними реле не слід нехтувати, адже в них падіння напруги на замкнутих контактах набагато менше ніж у напівпровідникових, також є наявна гальванічна розв'язка високовольтних мереж із низьковольтними та ін. Тобто необхідна комбінація їх використання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Філософія електронного проєктування і використання складних керованих технологічних систем ґрунтується на фізичних закономірностях, де електронні ключі відіграють центральну роль. Реалізація цієї філософії здійснюється на основі принципу саморозвиваючих і самоорганізуючих систем електронних ключів, об'єднаних точною механікою, електронними, електротехнічними й комп'ютерними компонентами. Їх інтеграція забезпечує розробку теорії, проєктування і виробництво механізмів, машин, підсистем з інтелектуальним керуванням їх функціональними рухами. Зокрема, така інтеграція реалізована, наприклад, на атомних електростанціях як системах, які складається з основних енергетичних блоків реакторів: твелів (середня частина реактора); керуючих частин твелів (верхня частина реактора); теплових частин (середня частина реактора, де відбирається тепло і концентрується у нижній частині реактора). Функціонування визначеної системи немислиме без електронних ключів. Механіка – електроніка є інформативною системою, де через функціональні ключі від датчиків інформація сприймається і подається на електронно-комп'ютерний синтезатор-пульт атомної електростанції, обробляється комп'ютерними компонентами, де визначається стан реактора у кожній його точці. А далі виробляються нормативні сигнали, які через електротехнічні виконавчі і автоматичні пристрої виконують ті чи інші команди з пульта керування атомною електростанцією. Саме ці приклади сучасних технологій забезпечують формування професійних компетентностей студентів під час навчання елементної бази освітньої робототехніки, мехатроніки, САПР.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко І. М., Бородин О. В., Галат О. Б., Карнаушенко В. П. Твердотільна електроніка: навч. посібник для студентів ЗВО. Харків : ХНУРЕ, 2020. 236 с.
2. Васильєва Л. Д., Медведенко Б. І., Якименко Ю. І. Напівпровідникові прилади : підручник. К.: Кондор, 2008. 556 с.
3. Елементна база електронних апаратів. Частина I. Фізичні основи електронної техніки: навчальний посібник / Філінок М. А., Лазпарєв О. О., Войцеховська О. В., Фурса С. С. та ін. Вінниця: ВНТУ, 2015. 100 с.
4. Комп'ютерна електроніка: Лабораторний практикум: навч. посіб. для студ. освітньої програми «Інтегровані

інформаційні системи» спеціальності 126 «Інформаційні системи та технології» / укл.: А. О. Новацький. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 415 с.

5. Матвійків М. Д., Вус Б. С., Матвійків О. М. Елементи та компоненти електронних пристроїв: підручник. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2015. 496 с.

6. Медяний Л. П. Аналогова схемотехніка. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 177 с.

7. Польовий транзистор, FET. URL: <http://surl.li/bnlxc>

8. Проєкт LibreTexts. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org>

9. Радіодеталі: Транзистори. URL: <https://radiodetali.com.ua/ua/articles/shodinka-vosyma-tranzistori-chastina-druga>

10. Розвиваючі конструктори українського виробництва BitKit. URL: bitkit.com.ua

11. Садовий М. І., Соменко Д. В., Трифонова О. М. Робототехнічні комплекти в освітньому процесі. *Зб. наук. пр. Кам.-Под. нац. ун-ту імені Івана Огієнка: Серія педагогічна*. Кам'янець-Подільський, 2021. Вип. 27. С. 125–128.

12. Садовий М. І. Особливості методики професійно спрямованого навчання загальноосвітніх дисциплін у закладах фахової передвищої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки (ЦДПУ ім. В. Винниченка)*. Кропивницький, 2021. Вип. 198. С. 55–69

13. Сосков А. Г., Колонтасєвський Ю. П. Промислова електроніка: Теорія і практикум: підручник / за ред. А. Г. Соскова. К.: Каравела, 2013. 496 с.

14. Трифонова О. М. Методична система розвитку інформаційно-цифрової компетентності майбутніх фахівців комп'ютерних технологій у навчанні фізики і технічних дисциплін: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02, 13.00.04 / ЦДПУ ім. В. Винниченка. Кропивницький, 2020. 595 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, I. M., Borodin, O. V., Halat, O. B., Karnauhenko, V. P. (2020). *Tverdtil'na elektronika* [Solid-state electronics]. Kharkiv: KHNURE [in Ukrainian]
2. Vasylyeva, L. D., Medvedenko, B. I., Yakymenko, YU. I. (2008). *Napivprovodnykovy prylady* [Semiconductor devices]. K.: Kondor [in Ukrainian]
3. Filinyuk, M. A., Lazparjev, O. O., Voytsekhovska, O. V., Fursa S. YE. ta in. (2015). *Elementna baza elektronnykh aparativ. Chastyna I. Fizychni osnovy elektronnoy tekhniki* [Element base of electronic devices. Part I. Physical basics of electronic technology: a study guide]. Vinnytsya: VNTU [in Ukrainian]
4. Novats'kyi, A. O. (2018). *Komp'yuterna elektronika: Laboratornyy praktykum* [Computer electronics: Laboratory practicum]. Kyiv: KPI im. Ihorya Sikors'koho [in Ukrainian]
5. Matviykyiv, M. D., Vus, B. S., Matviykyiv, O. M. *Elementy ta komponenty elektronnykh prystroyiv* [Elements and components of electronic devices]. L'viv: Vyd-vo L'vivs'koyi politekhniki [in Ukrainian]
6. Medyanyy, L. P. (2017). *Analogova skhemotekhnika* [Analog circuitry]. Kyiv: KPI im. Ihor Sikors'koho [in Ukrainian]
7. Pol'ovyy tranzystor, FET [Field-effect transistor, FET]. URL: <http://surl.li/bnlxc> [in Ukrainian]
8. Proyeckt LibreTexts [LibreTexts project]. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org> [in Ukrainian]
9. Radiodetali: Tranzystory [Radio parts: Transistors]. URL: <https://radiodetali.com.ua/ua/articles/shodinka-vosyma-tranzistori-chastina-druga> [in Ukrainian]
10. Rozvyvayuchi konstruktory ukrayins'koho vyrobnytstva BitKit [Developing designers of Ukrainian production BitKit]. URL: bitkit.com.ua [in Ukrainian]
11. Sadovy, M. I., Somenko, D. V., Tryfonova, O. M. (2021). *Robototekhnichni komplekty v osviti'nomu protsesi* [Robotic kits in the educational process]. *Zb. nauk. pr. Kam. -Pod. nats. un-tu imeni Ivana Ohiyenka: Seriya pedahohichna*. Vyp. 27. S. 125–128 [in Ukrainian]
12. Sadovy, M. I. (2021). *Osoblyvosti metodyky profesiyno spryamovanoho navchannya zahal'noosvitnikh dystsyplin u zakladakh fakhovoyi peredvyschchoy osvity* [Peculiarities of the methodology of professionally oriented teaching of general education disciplines in institutions of vocational pre-higher

education]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky (TSDPU im. V. Vynnychenka). Vyp. 198. S. 55–69 [in Ukrainian]

13. Soskov, A. H., Kolontayevs'kyu, YU.P. (2013) Promyslova elektronika: Teoriya i praktykum [Industrial electronics: Theory and practice]. K.: Karavela [in Ukrainian]

14. Tryfonova, O. M. (2020). Metodychna systema rozvytku informatsiyno-tyfrovoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv komp'yuternykh tekhnolohiy u navchanni fizyky i tekhnichnykh dystsyplin [Methodical system of developing information digital competence of prospective computer technologies professionals in teaching physics and technical disciplines]: dys. d-ra ped. nauk : 13.00.02, 13.00.04 / TSDPU im. V. Vynnychenka. Kropyvnyts'kyu [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

САДОВИЙ Микола Ілліч – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дидактика природничих наук та професійної освіти.

ТРИФОНОВА Олена Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри математики та цифрових технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і методика природничих наук та професійної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SADOVYI Mykola Illich – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Mathematics and Digital Technologies of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: didactics of natural and professional education.

TRYFONOVA Olena Mykhaylivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Acting Head of the Department of Mathematics and Digital Technologies of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: theory and methodology of natural and professional education.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 811.111(072)(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-303-307

ГАБЕЛКО Олена Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3769-3616>
e-mail: lena_gabelko@i.ua

ФОРМУВАННЯ АНГЛІОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ – ЕКОНОМІСТІВ

Одне з наших головних завдань сьогодні – навчити студентів ефективно застосовувати різні види навичок в особистих, професійних і суспільних життєвих ситуаціях, навчити їх самостійно знаходити та аналізувати необхідну інформацію, пов'язану з наукою, розширювати необхідні знання, означає вміти ділитися відповідними матеріалами, підкреслювати навички, які спрацюють у разі виникнення непередбачених, невизначених, проблемних ситуацій.

Стаття присвячена проблемам навчання іноземної професійно спрямованої лексики майбутніх студентів-економістів. Умовою отримання студентами-економістами якісного освітнього продукту у результаті професійно орієнтованого вивчення англійської мови є оволодіння ними галузевою термінологією.

Зазначається, що проблеми засвоєння лексики, особливо професійно орієнтованої, пов'язані з недостатньою розробленістю сучасних технологій навчання іноземної лексики. У статті розкриваються ефективні форми роботи зі студентами щодо формування лексичної компетенції. Автор робить висновок, що проблема формування мовної компетенції (професійного говоріння), а саме лексичної як її складової, є досить актуальною для нашого суспільства. Тому особлива увага приділяється проблемі формування лексичної компетенції в процесі навчання іноземної мови студентів-економістів.

Описано алгоритм навчання, який складається з трьох основних етапів; подано приклади завдань до вправ на закріплення вивченої лексики; показано систему роботи над уведенням і закріпленням економічної лексики.

Ключові слова: комунікативні навички, лексична компетенція, майбутні економісти, мотивація, професійно спрямована лексика, система вправ.

HABELKO Olena Mykolaivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dean of the faculty of Ukrainian philology, Foreign
Languages and Social Communications
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3769-3616>
e-mail: lena_gabelko@i.ua

THE FORMATION OF ENGLISH LANGUAGE LEXICAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF ECONOMICS

One of our main tasks today is to teach students to effectively apply their various types of skills in personal, professional and social life situations, to teach them independently find and analyze the necessary information related to science, to increase their

necessary knowledge means to be able to share the relevant materials, to emphasize the skills that will work in the event of unforeseen, uncertain, problematic situations.

The article is devoted to the problems of teaching foreign language professionally oriented vocabulary to future students-economists. A condition for students-economists to obtain a high-quality educational product as a result of professionally oriented study of the English language is their mastery of industry terminology.

The article reveals the problems of acquiring vocabulary, especially professionally oriented ones, are connected with insufficient development of modern technologies for teaching foreign language vocabulary. The paper highlights the effective forms of work with students while forming lexical competence. The author concludes that the problem of linguistic competence (professional speaking) formation, namely lexical as its component part, is quite relevant to our society. That is why special attention is paid to the problem of lexical competence formation in the process of teaching foreign language to students-economists.

The learning algorithm is described, which consists of three main stages; examples of tasks for exercises to consolidate the studied vocabulary are given; the system of work on the introduction and consolidation of economic vocabulary is shown.

Key words: communicative skills, lexical competence, future economists, motivation, professionally oriented vocabulary, exercise system.

Statement and justification of the relevance of the problem. In modern conditions of expanding international economic relations in Ukraine, there is a need to train highly qualified economists with a level of foreign language proficiency that allows direct communication with foreign partners in professional activities. In the context of teaching English to students of non-linguistic specialties at universities in Ukraine, an urgent task is to master their knowledge of the terminology system of the specialty and acquire the skills and abilities to use highly specialized vocabulary to perform educational professionally oriented tasks aimed at further communication in business situations.

Internal readiness and ability to use a foreign language in real conditions of productive activity (speaking, writing) is provided by one of the components of foreign language communicative competence – lexical competence. Taking into account the limited number of classes allocated to learning a foreign language, and, therefore, to the formation of English lexical competence, and the heterogeneity of the target audience (the initial level of foreign language training of students, their attitude to learning a foreign language is different), the principles of forming English lexical competence are of exceptional importance competence. These principles, being in a relationship and interaction with the goals, content, methods and organizational forms of education, which are the starting points that determine the tactics and strategy of education at each point of the educational process.

Analysis of recent research and publications.

The concept of lexical competence was the object of scientific research by such scientists as E. Yataeva, H. Volkotrub, S. Smolina, N. Gorbunova. Ukrainian scientists O. B. Tarnopolskyi and S. P. Kozhushko, O. V. Zhovnych, O. B. Bigich, N. F. Borysko, and G. E. Boretska studied the essence of English-language written communication. Strategies, techniques and methods of mastering students' lexical competence became the subject of scientific research by researchers N. O. Mykytenko, N. S. Bilonozhko and N. F. Koryakovtseva. The problem of the formation of foreign language lexical competence was studied in the works of such domestic and foreign scientists as V. O. Artemov, I. V. Batsenko, I. M. Berman, A. E. Bokovnia, V. A. Bukhbinder, N. G. Vyshniakova, V. E. Gorbachev, Yu. V. Hnatkevich, Yu. O. Zhluktenko, E. V. Miroshnychenko, O. P. Petrashchuk, S. M. Stepashchenko, O. B. Tarnopolskyi, N. S. Forkun, O. V. Chichkova, S. P. Shatilov, R. Carter, M. McCarthy, R. Ellis, R. Gairns, D. Gardner,

M. Lewis, I. Nation, N. Schmitt, L. Taylor and others. The study of methodological approaches to vocabulary learning is the research subject of P. Babynskaya, whereas S. Shatilov studied the stages of acquiring new lexical units. The investigations in the field of distance learning were carried out by M. Koval, V. Kukharenko, O. Rybalko, B. Shunevych, etc.

As evidenced by the research of these and other authors, the formation of lexical competence occurs while working with texts. Texts by specialty (O. V. Balanaeva, K. Ya. Kusko, N. Vgieger, M. Levis, R. Wilberg, etc.) are considered not only the main source for the accumulation of students' professional terminological vocabulary, but also a means of formation and development of their professional skills, contribute to the improvement of the culture of terminological communication. Professional vocabulary, which students majoring in economics learn while working with, provides the need for expanding the professional vocabulary, forms their lexical competence, creates prerequisites for the formation of professionally oriented communicative competence [1].

The purpose of the article is theoretical substantiation of the formation of lexical competence as a significant part of communicative competence.

Presentation of the main research material. The main purpose of learning a foreign language is the formation of a foreign language communicative competence, which is understood as the ability to intercultural foreign language communication. The correct use of the vocabulary is an important part of the fluent foreign language communication. The formation of lexical competence is an important component of the foreign language communicative competence formation. It can be implemented directly or indirectly. Lexical competence can be formed stepwise, by introducing the system of exercises into the educational process in conjunction with the semantic and situational characteristics of communicative interaction [6, p. 98].

The formation of lexical competence is the basis for the creation of communicative competence, we consider it in structural unity: during the communicative and speech practice of students, lexical competence is formed, and in the process of formation of lexical competence, communicative competence is improved.

An important part of lexical competence is knowledge that is formed by the student through analysis, synthesis, systematization and ordering in the process of cognitive activity in a foreign language

class. Vocabulary is understood as a system of words and combinations of lexical units similar to them in terms of functional component. Lexical units are various words, definitions, phrases that name objects, phenomena, events. The process of forming the lexical competence of future economists begins with the replenishment of their vocabulary. Without a sufficient supply of specific terms, it will be impossible for a future specialist in the economic sphere to perform professional tasks. Skill is understood as the ability to perform an action based on acquired knowledge and developed skills. Lexical skills are the ability to practice the formed lexical knowledge, freely operate with various lexical units and lexical combinations of words.

The process of forming a lexical skill has the following stages:

- mastering the phonetic form of a lexical unit;
- performing an action to search and select a lexical unit;
- performing an action to combine lexical units;
- solution of speech problems.

The formation of a lexical skill is possible only with a close combination and implementation of all stages. Neglecting one of them can cause difficulties in using lexical units in communication. Thus, with the successful assimilation by students of the phonetic image of new lexical units, their free combination with each other, their insufficient use in the process of solving speech problems causes difficulties with the use of learned lexical units in the communication process [7, p. 21].

According to Yu. O. Semenchuk [3], the didactic basis for formation lexical competence consists of a complex of general didactic and special methodical principles reflecting basic and general patterns approaches to the organization of vocabulary learning, determine the content and affect quality of assimilation of educational lexical material. These are the principles of clarity, consciousness, activity and interdisciplinary coordination, as well as principles communication, interconnected learning of all types of foreign language speech activity and professional orientation of education. Adherence to these of principles provides education for students-economists of the English-speaking branch vocabulary in activity and through activity.

In the aspect of formation of lexical competence students-economists must acquire knowledge of terminological vocabulary and master skills and the ability to use it to ensure the understanding of extended speech on professional topics of varying complexity; to find the necessary professional information on various media with an understanding of terms and abbreviations; for active support of official and unofficial conversation on economic topics; for evaluation, comparison, analysis of socio-economic events and phenomena with using appropriate terminology; for drafting various types of business documents, referencing foreign language sources and writing reports. [1].

In the process of mastering English-language lexical competence in professionally oriented communication of future economists, we adhere to the traditional approach adopted in the methodology of

teaching foreign languages, and distinguish three main stages of formation of the components of lexical competence in professionally oriented communication of future economists (lexical knowledge, skills and awareness) – familiarization stage, automation stage and application stage [2; 4].

At the stage of familiarization with new lexical units, students acquire knowledge about the lexical system of the English language, namely knowledge about the rules of word formation, connecting and relative value of words [3, p. 151]. At this stage, students get acquainted with the meanings of lexical units, terms, features of their use and perform exercises on the identification and semanticization of lexical units.

All further work on vocabulary in professional communication topics largely depends on the effectiveness of the first stage. The task of the teacher is to choose the most effective method of presentation in accordance with the level of knowledge of the students, the qualitative characteristics of the word and its belonging to the active and passive minimum.

At the stage of automation, students master the form, meaning and function of lexical units. The basis of the skills laid down at the introductory stage involves the implementation of conscious operations with vocabulary and allows for the formation and improvement of lexical skills by repeating actions with lexical material. Students perform exercises on learning the form and meaning of lexical units, learning the conjugacy of words; at the level of word combinations, phrases, and supra-phrase unity, students' actions are automated, with lexical material by processing typical speech patterns [5, p. 148].

At the stage of application, the development of skills to produce prepared and unprepared dialogic and monologic speech, as well as further improvement of skills and abilities, takes place. Students perform exercises that require a quick verbal response; exercise tasks ensure that students use not only commonly used lexical units, but also clichés, idioms, catchphrases, etc. Doing exercises in the form of role-playing games contribute to the development of spontaneous speech. In dialogue-discussions, students acquire and develop the skills of conducting a discussion: to prove their point of view with arguments, draw a conclusion, politely disagree with the opponent's opinion and present their vision of the problem, etc.

As an example, we suggest a system of exercises for the planned stages:

STAGE 1.

Ex.1. Listen and repeat the following economic terms: profit, commodity, national income, investment, inflation, market forces, public sector, supply.

Ex. 2. Complete column 2 of the table with opposite meanings. Use the prefixes – in, ir-, un-, il- or dis-. Complete column 3 with the noun forms.

Adjective	posite adjective	Noun form
considerable	onsiderable	consideration
appropriate		
changeable		
economical		

regular		
perfect		

Ex.3 Match the words from the text with their synonyms.

- a. to modify 1 to allow, to authorize
- b. to handle 2 to absorb, to contain
- c. to assign 3 to accept, to acquire
- d. to restrict 4 to alter, to change, to convert
- e. to enable 5 to appoint, to choose
- f. objective 6 benefit, convenience.
- g. sufficient 7 to control, to direct, to guide, to operate
- h. to retain 8 to keep within bounds, to limit
- i. advantage 9 aim, ambition, goal
- j. to assume 10. adequate, competent

Ex.4. The exercise contains a number of common verb-noun partnership. Match up these verbs and nouns to make common collocations.

1 allocate	a) decisions
2 communicate	b) information
3 develop	c) jobs
4 make	d) objectives
5 measure	e) people
6 motivate	f) performance
7 perform	g) resources
8 set	h) strategies
9 supervise	i) subordinates

STAGE 2.

Ex.1. Expand the sentences.

1. In the organizing process, management sets up _____.
2. Formal organizations are _____.
3. Informal organizations exist _____.
4. By following the four principles, management creates an organization that is _____.
5. The three major kinds of internal structures are _____.
6. A line organization is an internal business structure in which every employee _____.
7. The staff specialists perform _____.

Ex.2. Put the following key sentences in the order according to the text.

- a. Advantages and disadvantages of each organization structure.
- b. The four principles of good organization.
- c. The three basic organization structures.
- d. The difference between organizing and organization.
- e. Distinguishing between formal and informal organizations.

Ex.3. Express in one word.

- a. a special natural ability or skill
- b. able to understand other people's feelings and problems
- c. knowledge or skill gained while doing a job
- d. power to have an effect on the way someone or something develops, behaves, or thinks without using direct force or commands

e. the ability to make decisions and take action without waiting for someone to tell you what to do
the reason that makes someone do something/something which encourages you to work harder, start new activities etc

Ex.4. Insert the following words in the gaps in the text below.

applicant	employment agencies	job vacancies
application form	interview	references
apply	job description	short-listed
candidate	curriculum vitae or CV (GB) or	resume (US)

Many people looking for work read the (1) ..... advertised in newspapers by companies and (2) ..... . To reply to an advertisement is to (3) ..... for a job. (You become a (4)..... or an (5) ..... .) You write an (6) ....., or fill in the company's (7)....., and send it, along with your (8) ..... and a covering letter. You often have to give the names of two people who are prepared to write (9) ..... for you. If your qualifications and abilities match the (10) ....., you might be (11) ..... .

STAGE 3.

Ex.1. Read the information & pick up the essential details in the form of quick notes.

Ex.2. Read the information on the Sources of Economic Health & try to render it in some English words.

Ex.3. Render the general ideas of A. Smith's research.

Ex.4. Act the role-play: «Types of companies».

Ex.5. Look at the list of ways to handle difficult customers. Make a list of things to do and things not to do. Report each piece of advice.

Ex.6. Role-play the negotiation. Continue to make suggestions until you reach an agreement.

It should be noted that the line between these stages is conditional, because during the process of learning, lexical skills are formed comprehensively, in parallel with speech skills. Repetition of educational material in accordance with the developed technology is organized according to an algorithm that ensures rapid and sustainable accumulation of knowledge. All actions with lexical units are carried out in strict sequence. Students are not allowed to complete the next exercise until the previous one is fully and correctly completed. Repeated actions contribute to a stronger consolidation of each lexical unit.

Conclusions. The experience of working with students of economic specialties has shown that by performing sets of exercises that form the basis of technology for teaching vocabulary, students master professionally oriented vocabulary; learn the basic concepts related to their future professional activities; remember the situations in which it was used, as a result of which they acquire the skills of professional communication in the language being studied.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гордійчук Ю. Ю., Причина Ю. В. Формування лексичної компетенції студентів-економістів як складової професійного мовлення. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2013. № 5. С. 75–83.

2. Задорожна І. П. Теоретико-методичні засади організації самостійної роботи майбутніх учителів з оволодіння англійською комунікативною компетенцією: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, нац. лінгв. ун-т. Київ, 2012. 770 с.

3. Семенчук Ю. О. Психолого-педагогічні передумови формування лексичної компетенції у студентів економічних спеціальностей. *Психологія і суспільство*. 2006. № 4. С. 123–128.

4. Семенчук Ю. О. Формування англійської лексичної компетенції у студентів економічних спеціальностей засобами інтерактивного навчання: дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.02. Київ, нац. лінгв. ун-т. Київ, 2007. 280 с.

5. Шиманська В.В. Етапи і підсистема вправ для формування лексичної компетентності в професійно орієнтованому усному англійському спілкуванні майбутніх екологів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2023. № 2(53). С. 147–151.

6. Rychka T. I., Lisovska R. K. Formation of the foreign language lexical competence: theoretical dimension. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 43(2). С. 97–99.

7. Sabitova I. S. Educational Content Aimed at the Formation of Lexical Competence of Future Specialists in the Field of Technology. *Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research 1*. 2023. № 2. P. 18–23.

REFERENCES

1. Hordiychuk, YU. YU., Prychyna, YU. V. (2013). Formuvannya leksychnoyi kompetentsiyi studentiv-ekonomistiv yak skladovoyi profesynoho movlennya [Formuvannya leksychnoyi kompetentsii studentiv-ekonomistiv yak skladovoyi profesiinoho movlennia]. *Pedahohika i psykholohiya profesynoyi osvity*. № 5. S. 75–83. [in Ukrainian].

2. Zadorozhna, I. P. (2012). Teoretyko-metodychni zasady orhanizatsiyi samostiyanoi roboty maybutnikh uchyteliv z ovodidnnya anhlomovnoyu komunikatyvnoyu kompetentsiyeyu [Teoretyko-metodychni zasady orhanizatsiyi samostiinoi roboty maibutnikh uchyteliv z ovodidnnya anhlomovnoiu komunikatyvnoiu kompetentsiieiu]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.02. Kyiv. nats. lnhv. un-t. Kyiv. 770 s. [in Ukrainian].

3. Semenchuk, YU. O. (2006). Psykholoho-pedahohichni peredumovy formuvannya leksychnoyi kompetentsiyi u studentiv ekonomichnykh spetsial'nostey [Psykhologo-pedahohichni peredumovy formuvannya leksychnoyi kompetentsii u studentiv

ekonomichnykh spetsialnostei]. *Psykholohiya i suspil'stvo*. № 4. S. 123–128. [in Ukrainian].

4. Semenchuk, YU. O. (2007). Formuvannya anhlomovnoyi leksychnoyi kompetentsiyi u studentiv ekonomichnykh spetsial'nostey zasobamy interaktyvnoho navchannya [Formuvannya anhlomovnoyi leksychnoyi kompetentsii u studentiv ekonomichnykh spetsialnostei zasobamy interaktyvnoho navchannya]: dys. ... kand. ped. nauk.: 13.00.02. Kyiv. nats. lnhv. un-t. Kyiv. 280 s. [in Ukrainian].

5. Shymans'ka, V. V. (2023). Etapy i pidsystema vprav dlya formuvannya leksychnoyi kompetentnosti v profesynoho oriyentovanomu usnomu anhlomovnomu spilkuvannya maybutnikh ekolohiv [Etapy i pidsystema vprav dlya formuvannya leksychnoyi kompetentnosti v profesino oriyentovanomu usnomu anhlomovnomu spilkuvannya maibutnikh ekolohiv]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*. Seriya: «Pedahohika. Sotsial'na robota». № 2(53). S. 147–151. [in Ukrainian].

6. Rychka, T. I., Lisovska R. K. (2022). Formation of the foreign language lexical competence: theoretical dimension. *Innovatsiina pedahohika*. Vyp. 43(2). S. 97–99. [in English].

7. Sabitova, I. S. (2023). Educational Content Aimed at the Formation of Lexical Competence of Future Specialists in the Field of Technology. *Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research 1*. № 2. P. 18–23. [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАБЕЛКО Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету української філології, іноземних мов та соціальних комунікацій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HABELKO Olena Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dean of the faculty of Ukrainian philology, Foreign Languages and Social Communications of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methodology of foreign language teaching in high school.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 378.147.091.313:004

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-307-313

ТУРЧАК Анатолій Леонідович –

кандидат педагогічних наук, професор професор кафедри теорії і методики фізичного виховання

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2966-0144>

e-mail: A.L.Turchak@cuspu.edu.ua

МАРКОВА Олена Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8416-3442>

e-mail: maarlana49@gmail.com

ПРИНЦИПИ І ФОРМИ ВИКЛАДАННЯ ОНЛАЙН-КУРСІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена аналізу впровадження і викладання онлайн-курсів у вищій школі, умов і принципів створення якісного освітнього цифрового середовища для студентів ЗВО, а саме принципів: рівності й справедливості; інтерактивності; курсу, що мотивує до навчання; когнітивної складності; застосуванню отриманих знань на практиці; ефективності; педагогічній майстерності викладача; автономності. Розглянуто проблеми, що виникають при дистанційному викладанні курсів, шляхи покращення надання освітніх послуг на підґрунті запропонованої «координаційної сітки» альтернатив відеоконференції при онлайн-викладанні і поділу методики викладання на чотири категорії або «зони»:

зелена зона – низька швидкість і низька пропускна здатність Інтернету, жовта зона – низька швидкість і висока пропускна здатність, блакитна зона – висока швидкість і низька пропускна здатність і червона зона – висока швидкість і висока пропускна здатність всесвітньої електронної мережі. Розподіл за зонами враховує наявність і види цифрових пристроїв та технічні характеристики інтернету і надає можливість індивідуалізувати навчальний процес студентів завдяки різним методам, формам і засобам викладання. Охарактеризовано різні форми і програми, що забезпечують якість навчання студентів в залежності від їхніх можливостей щодо умов дистанційного формату (електронна пошта, повідомлення, онлайн-дошки, спільного використання редакторів документів, групові чати, обмін повідомленнями, скрінкасти, інструмент для презентацій і оповідань для Інтернету, відеоконференції). Наведено приклади застосування таких форм і програм на онлайн-курсі для студентів факультету фізичного виховання.

Встановлено, що відеоконференції за своєю суттю є найбільш ефективною формою на онлайн-курсах, але вибір певних методів, форм і засобів навчання у вищій школі, які використовують викладачі, може мати суттєвий вплив на те, наскільки інклюзивним та ефективним є викладання. І чим більше відбувається усвідомлення цього факту, тим більшим є переконання, що вибираються правильні інструменти з домірних причин. Тому офлайн-навчання не є передумовою якісної освіти. Порівняння однієї форми освіти з іншою відволікає нас від того факту, що всі форми освіти можна і потрібно покращувати.

Ключові слова: онлайн-курс, принципи викладання, форми викладання, програми використання.

TURCHAK Anatolii Leonidovych –

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Dean of the Faculty of Physical Education

of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2966-0144>

e-mail: A.L.Turchak@cuspu.edu.ua

MARKOVA Olena Vitaliivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Faculty of Physical Education,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8416-3442>

e-mail: maarlenna49@gmail.com

**PRINCIPLES AND FORMS OF TEACHING ONLINE COURSES
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

The article analyzes the implementation and teaching of online courses in higher education, the conditions, and principles of creating a high-quality digital educational environment for university students, namely the principles: equality and fairness; interactivity; a course that motivates learning; cognitive complexity; application of knowledge in practice; efficiency; pedagogical skills of the teacher; autonomy. The author considers the problems arising in distance teaching of courses, ways to improve the provision of educational services based on the proposed "coordination grid" of alternatives to videoconferencing in online teaching and the division of teaching methods into four categories or "zones": green zone - low speed and low bandwidth of the Internet, yellow zone - low speed and high bandwidth, blue zone - high speed and low bandwidth, and red zone - high speed and high bandwidth of the worldwide electronic network. The division into zones considers the availability and types of digital devices and technical characteristics of the Internet and makes it possible to individualize the learning process of students through various methods, forms and means of teaching. The article characterizes various forms and programs that ensure the quality of student learning depending on their capabilities in terms of distance format (e-mail, messages, online whiteboards, sharing document editors, group chats, messaging, screencasts, a tool for presentations and stories for the Internet, video conferencing). Examples of the use of such forms and programs in an online course for students of the Faculty of Physical Education are given.

Video conferencing has been found to be inherently the most effective form of online courses, but the choice of specific higher education teaching methods, formats, and tools that instructors use can have a significant impact on how inclusive and effective teaching is. And the more we realize this fact, the more we believe that the right tools are chosen for the right reasons. Therefore, offline learning is not a prerequisite for quality education. Comparing one form of education to another distracts us from the fact that all forms of education can and should be improved.

Key words: online course, principles of teaching, forms of teaching, applications.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Запровадження дистанційної освіти в університетах у всьому світі в останнє десятиліття сприяє плавному переходу між очним і дистанційним режимом навчання і стає все більш важливим управлінським завданням для вишів. Головними факторами, пов'язаними із цим переходом, є якість надання освітніх послуг на онлайн-курсах викладачами і наявність цифрових пристроїв та технічних характеристик інтернету в онлайн-навчанні студентів. Дотримуючись певних принципів викладання і врахуванням можливостей технічного забезпечення для якісного отримання інформації студентів, є можливість розробити та

застосувати відповідні моделі та форми онлайн-курсів для задоволення потреб студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст і властивості дистанційного навчання як компонента педагогічної технології розглянуті в працях вітчизняних науковців В. Кухаренка [1], В. Олійника [3], Є. Полат [4], принципи викладання онлайн-курсів у працях А. Нісімчук [2], В. Шматко [5]. Багато дослідників вказують на важливість вивчення та висвітлення умов і ставлення студентів до онлайн-курсів навчальними закладами, що є ключовим фактором для їхніх результатів навчання [6, 7, 9]. Знання умов і ставлення студентів до онлайн-курсів має вирішальне значення для їх

готовності та залучення до дистанційної форми навчання [8, 10].

Мета статті. Аналіз умов якісного викладання онлайн-курсів в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Якісно розроблений онлайн-курс з навчальної дисципліни може бути більш особистим та корисним для студентів, ніж традиційне навчання у великих аудиторіях. Але при цьому необхідно дотримуватися певних принципів, таких як: рівність і справедливість; інтерактивність; курс, що мотивує до навчання; когнітивна складність; застосування отриманих знань на практиці; ефективність; педагогічна майстерність викладача; автономність [7].

Онлайн-курс повинен базуватися на питаннях рівності та справедливості. Він враховує соціальні, політичні та культурні проблеми, включаючи походження студентів і соціально-економічні обставини, щоб створити справедливий досвід навчання. Це аудіовізуальні матеріали, які не створюють стереотипів, не соромлять і не принижують людей. Це може означати, що відкриті освітні ресурси мають пріоритет над дорогими підручниками.

Якісний онлайн-курс є інтерактивним. Курси – це набагато більше, ніж просто місце для доступу студентів до інформації. Хороший онлайн-курс надає таку інформацію, як ознайомлення чи перегляд відеолекцій, але також передбачає взаємодію між викладачем і студентами, а також між студентами. Взаємодія між викладачем і студентами може передбачати отримання ними персонального відгуку, підтримки та керівництва. Взаємодія між студентами може включати обговорення різних питань або співпраця для вирішення проблеми. Ефективний онлайн-курс часто стає середовищем соціального навчання та надає можливості для розвитку активної навчальної спільноти.

Гарний онлайн-курс є цікавим і складним. Він запрошує студентів до участі, мотивує їх робити внесок і повертає їхній інтерес і увагу. Він використовує радість навчання та спонукає студентів вдосконалювати свої навички, здібності та знання. Такий онлайн-курс є когнітивно складним.

Він повинен передбачати практику, де відбувається заохочення студентів «робити» – не просто дивитися й читати, але й аналізувати, знаходити помилки чи шляхи вдосконалення і «знову робити» та застосовувати те, чому вони навчилися. Наприклад, на семінарських заняттях студенти можуть написати короткі приклади з використання отриманих знань в майбутній професійній діяльності, отримати відгуки одногрупників і викладача, проаналізувати їх, а потім підготувати нові скоректовані приклади.

Якісний онлайн-курс ефективний. Такий курс визначає навички та знання, які студенти отримують наприкінці, передбачає дії, розроблені для їх набуття, і оцінює, чи були студенти успішними. Добре організований онлайн-курс включає викладача, який є помітним і активним, і який виявляє турботу, співчуття та довіру до

студентів. Ця людина розуміє, що його студенти можуть мати життя поза межами свого курсу. Вони можуть бути доглядачами, мати роботу або важко зводити кінці з кінцями.

Онлайн-курс повинен сприяти розвитку автономії, щоб мати можливість для відповідного та змістовного навчання, вибір того, що подобається більше у навчанні або дослідженні. Такий курс перерозподіляє владу – наскільки це можливо в групі. Також повинна бути гнучкість, що не тільки враховує досвід та інтереси студентів, але й дає можливість їм зробити курс власним. У деяких випадках це може навіть означати, що студент розробляє курс разом зі своїм викладачем. Це та гнучкість, яка потрібна системам вищої освіти.

Таким чином, офлайн-навчання не є передумовою для якісної освіти. Порівняння однієї форми освіти з іншою відволікає нас від того факту, що всі форми освіти можна і потрібно покращувати.

Онлайн-курс передбачає взаємодію між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники одночасно перебувають в електронному освітньому середовищі або спілкуються за допомогою засобів аудіо-, відеоконференції. Водночас присутні викладач та студенти, які спілкуються приблизно так, як це відбувається при аудиторній формі викладання. Такий режим роботи відтворює досвід «живого» спілкування в онлайн-середовищі, і саме основним інструментом для досягнення різноманітних навчальних цілей є відеоконференції. Бачити й чути студентів під час взаємодії з ними в режимі реального часу, як і під час навчання віч-на-віч є гарною ідеєю. Але є два ключові фактори, які роблять цей підхід проблематичним.

Перший з них, це пропускна здатність. Технології високої пропускної здатності чудово підходять для студентів, які мають новіші комп'ютери, швидкий і надійний доступ до Інтернету вдома та необмежену тарифну планку на своїх телефонах. З проведеного опитування студентів факультету фізичного виховання з'ясувалося, що мають комп'ютери, ноутбуки, iPad – 42% опитуваних, з них куплених протягом останніх 3-х років – 19% відповідно. Інші студенти користуються в основному мобільними телефонами. Швидкість і надійність доступу до Інтернету вдома відзначили 72% студентів, а необмежену тарифну планку на своїх телефонах мають 12% опитуваних.

Для інших студентів курси, які вимагають частого використання технологій з високою пропускною здатністю, можуть обмежити їх спроможність повноцінно брати участь у діяльності курсу. Це може поставити під загрозу якість навчання студента, викликати почуття сорому та тривоги.

Другим фактором є те, наскільки швидко очікується, що студенти реагуватимуть на взаємодію з викладачами та один з одним. Як правило, швидкість зворотного зв'язку є ознакою якісного навчання. Це вбудовано в особисте навчання, тому і не здається обмеженим ресурсом.

Але одна з найбільших переваг онлайн-навчання полягає в тому, що воно надає більше гнучкості, як у викладанні курсу, так і у засвоєнні матеріалу студентами. Вимога викладача, щоб студенти були онлайн в один і той самий час, у сьогодишній реальності, може зробити онлайн-курс тягарем, для окремих студентів.

Науковець-практик з навчального дизайну Д. Стенфорд, порівнює ці фактори на координатній площині з пропускнуою спроможністю на вертикальній осі та інтенсивністю на горизонтальній, і поділяє навчальні технології на чотири категорії або «зони». Розмірковуючи над унікальними перевагами та недоліками кожної зони та недоліками, пов'язаними з інструментами з високою пропускнуою спроможністю та високою швидкістю, автор вважає, що існує можливість визначити способи зробити навчальні курси більш гнучкими та доступними, і ми з цим повністю згодні [9].

Зелена зона внизу ліворуч є традиційною зоною, де відбувається робота з текстом і зображеннями. Такі типи завдань можуть здаватися не завжди цікавими, але послідовний і організований обмін думками з прочитаної лекції зі студентами, забезпечує онлайн-курс дуже практичною, надійною основою. Електронна пошта, повідомлення, онлайн-дошки також належать до цього квадрату.

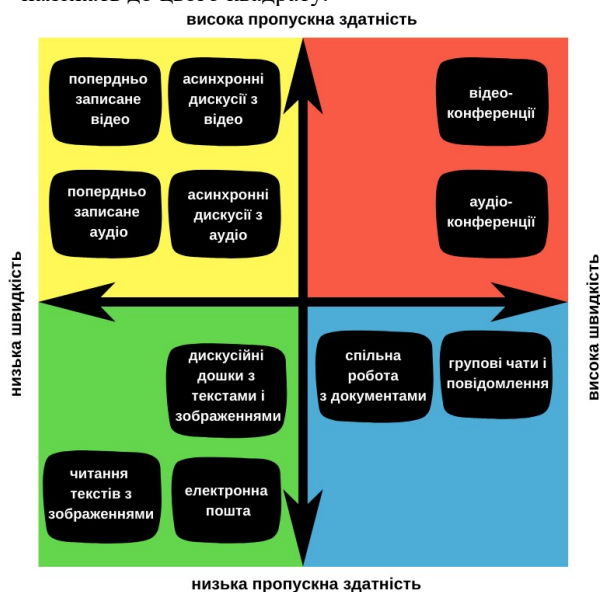

Рис. 1 Альтернативи відеоконференціям (автор D. Stanford)

Співпрацювати в реальному часі можна на Microsoft Whiteboard (Microsoft Office 365) або Jamboard – цифровій дошці, сумісній із сервісами Google Workspace.

Онлайн-викладачі десятиліттями використовують ці три інструменти – обмін файлами (для читання тощо), електронну пошту, онлайн-дошки. І хоча, це може здатися не дуже цікавим для студентів, викладач може створити фантастичні навчальні враження лише за допомогою цих трьох інструментів.

У нижньому правому куті (синій квадрат) ми маємо інструменти з низькою пропускнуою здатністю, які можуть додати взаємодії між викладачем і студентами та власне між студентами. В першу чергу, це програма Microsoft Office 365 або додаток Google Drive, де є можливість спільного використання редакторів документів. Ці інструменти дозволяють викладачу і студентам редагувати та коментувати той самий документ, електронну таблицю чи слайди презентації. Залежно від того, як викладач структурує свої завдання, студенти можуть співпрацювати протягом тривалого періоду часу або вони можуть виходити в Інтернет одночасно та писати і редагувати роботу один одного.

Групові чати, обмін повідомленнями, існує багато безкоштовних програм, які можуть бути корисними в освітньому середовищі. Чотири популярних приклади – WhatsApp, Google Hangouts, Slack і GroupMe. Ці програми, зручні для мобільних пристроїв, дозволяють студентам публікувати текстові повідомлення та зображення, не вимагаючи від когось у групі (включаючи й викладача) ділитися своїми номерами телефонів. Ці інструменти дозволяють студентам швидко й легко спілкуватися, не плануючи цілий день на офіційну відеоконференцію.

Приведемо приклади використання вищезгаданих зон на дисципліні «Історія фізичної культури». «Зелена зона» – обмін файлами та електронна пошта використовується всіма викладачами і студентами у Google Classroom, але застосування всіх можливостей онлайн-дошок може ще більше мотивувати студентів до навчання. За допомогою спільного полотна (Microsoft Whiteboard) Microsoft 365 можна ефективно проводити спілкування й навчатися. Такі цифрові дошки можна використовувати, і на онлайн-занятті, і під час самостійного опрацювання матеріалу. Їх можна створювати безліч разів, викладач має змогу давати індивідуальні завдання, але більш цікавішою є групова самостійна робота.

Таблиця 1
Форми дистанційного навчання – «зелений квадрат»

«Зелений квадрат»	
Форми роботи	Види опрацювань
Опрацювати тексти лекцій (завдання з Google Classroom)	Створення інтелект-карти замість конспекту Використання скетчноутингу при конспектуванні Використання скрайбінгу при конспектуванні
Обмін думками	Індивідуальні і групові чати Slack і GroupMe
Онлайн-дошки	Microsoft Whiteboard; Jamboard; Conceptboard
Спільна робота з документом через додаток Google Drive	Використання функцій: «Може коментувати»; «Може редагувати».

Рис. 2 Приклад проведення дистанційної групової роботи студентів на дошці Microsoft Whiteboard

Жовта зона. Багато викладачів використовують мережу Інтернету для демонстрації лекцій, створюючи скрінкасти. Скрінкасти (відеозахоплення екрану) – це цифровий аудіо- або відеозапис, зроблений з екрану комп’ютера. Скрінкастинг дозволяє записувати з екрану навчальний матеріал від слайдів PowerPoint до математичних рівнянь і творів мистецтва, а також додавати аудіозапис під час запису. Скрінкастинг додає людський елемент до онлайн-курсів, оскільки голос викладача створює відчуття присутності, чого не відчуєш при читанні лекційного чи іншого матеріалу.

Необхідно створювати стислі скрінкасти, які зацікавлять студентів, які частіше переглядають серію коротких відео, ніж одне, довше відео, тому рекомендовано викладачам намагатися ділити довгі скрінкасти лекцій на сегменти по п’ять-десять хвилин.

З безкоштовних інструментів трансляції екрану самостійно, можна використовувати програми Free cam, Loom, CamStudio, Screencast-o-Matic та інші. Варто також зазначити, що можна користуватися й таким інструментом для відеоконференцій, як Zoom або Google Meet, щоб записувати презентації навчального матеріалу. Єдиним серйозним недоліком цього підходу є те, що необхідно використовувати окрему програму, якщо є необхідність відредагувати запис.

У викладацькій практиці використовували скрінкасти для пояснення завдань самостійної роботи студента, в даному випадку користувалися програмою Screencast-o-Matic та ZOOM для запису з екрану.

Права сторона жовтої зони є місцем для асинхронного обговорення з аудіо та відео можливостями. Такі інструменти дозволяють студентам відповідати за допомогою аудіо та відео, а не просто тексту. Одним з інструментів, який протягом тривалого часу є лідером у цьому мультимедійному дискусійному просторі є додаток VoiceThread.

Це інструмент для презентацій і оповідань для Інтернету, iOS, Android і Chrome. Він надає

користувачам платформу для створення та обміну медіа-проектами, які включають відео, зображення, голос, текст і малюнки. Незважаючи на те, що визначальною особливістю VoiceThread є його зручний підхід до аудіо-коментування, його також можна використовувати для створення озвучених презентацій із слайдами, зображеннями та відео PowerPoint. Цей інструмент варто вивчити як простіший спосіб запису онлайн-лекцій і сприяння дискусіям, які виходять за рамки простого тексту.

VoiceThread ідеально підходить для низки студентських презентацій і проектів, таких як пояснення досліджень, демонстрація розуміння математичної операції або переказ історії з оригінальним малюнком. Деякі викладачі можуть використовувати VoiceThread як частину цифрового портфолію, щоб відстежувати розвиток студентів з часом. Студентам також може бути цікаво використовувати його як інструмент для спільного створення, за допомогою функції коментування кожен учасник групи може додати власний аналіз документа, зображення чи відео.

Оскільки велика увага приділяється написанню індивідуальних коментарів, викладачі можуть розглянути перспективу того, щоб студенти відповідали в тихому місці окремо від своїх одногрупників. Зважаючи на це, платформа може чудово підійти для асинхронного навчання, особливо тому, що студенти мають можливість записувати та відтворювати коментарі без відволікання і фонового шуму, які виникають під час перебування на відеоконференції.

Червона зона. Верхній правий квадрат зарезервовано для інструментів, які потребують як високої пропускної здатності, так і високої інтенсивності, і найкращими прикладами цього є інструменти для відеоконференцій, такі як Google Meet, Zoom або Skype. Відеоконференції – чудовий спосіб спілкуватися зі студентами, коли їм справді потрібно бачити та чути один одного в реальному часі. Це також може бути корисним для робочих годин онлайн, оскільки легше відчувати зв’язок і уникнути непорозумінь, коли студенти відчувають тон голосу, вираз обличчя та мову тіла викладача.

На жаль, відеоконференції є одним із найбільш негнучких і найбільш інтенсивних видів діяльності, які пропонуються на сьогодні нашим студентам. Перш ніж покладатися на нього занадто сильно, необхідно враховувати й інші «квадрати», які були розглянуті вище.

При розробці онлайн-курсів викладачу краще розпочинати з використання інструментів зеленої зони. Встановлення таких суворих обмежень на початку може полегшити пошук творчих рішень. Це також допомагає переконатися, що коли викладач буде готовий розглядати інструменти в інших квадратах, він краще усвідомить компроміси, пов'язані з переміщенням із нижньої лівої області до верхньої правої області діаграми.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Відеоконференції за своєю суттю є найбільш ефективною формою на онлайн-курсах, але вибір певних методів, форм і засобів навчання у вищій школі, які використовують викладачі, може мати суттєвий вплив на те, наскільки інклюзивним та ефективним є викладання. І чим більше відбувається усвідомлення цього факту, тим більшим є переконання, що вибираються правильні інструменти з домірних причин. Тому офлайн-навчання не є передумовою якісної освіти. Порівняння однієї форми освіти з іншою відволікає нас від того факту, що всі форми освіти можна і потрібно покращувати.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кухаренко В. М. Сучасне проектування дистанційних курсів. Теорія та методика електронного навчання. Кривий Ріг: Вид. відділ КМІ. 2013. Вип. 4. С. 154–164.
2. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: Навч. посіб. К.: Просвіта, 2000. 367 с.
3. Олійник В.В. Відкрита післядипломна педагогічна освіта і дистанційне навчання в запитаннях та відповідях: наук.-метод. посіб. НАПН України, Ун-т менедж. освіти. К.: А.С.К., 2013. 312 с.
4. Полат Е.С. Педагогічні технології онлайн-навчання у вищій школі К.: Освіта, 2006. 202 с.
5. Шматко В.С. Система дистанційного навчання: особливості проектування та принципи побудови. Коledжанин. 2002. № 2. С. 39–42.
6. Burac M.A., Fernandez P., Cruz J. M. Assessing the impact of e-learning system of higher education institution's instructors and students, In IOP Conference Series. Materials Science and Engineering. 2019. №1 С. 482
7. Hahn A., Klein K., Vansieleghe N., Vlieghe J. Beyond the Screen: Hatsune Miku in the Context of Post-Digital Culture. Education in the age of the screen: Possibilities and transformations in technology. 2019. pp. 68–79.
8. Rhema A., Miliszewska I. Analysis of student attitudes towards e-learning: The case of engineering students in Libya. Issues in Informing Science and Information Technology. 2014. 11. pp 169–190. URL: <http://iisit.org/Vol11/IISITv11p169-190Rhema0471.pdf>
9. Stanford D. Videoconferencing Alternatives: How Low-Bandwidth Teaching Will Save Us All. URL: <https://www.iddblog.org/videoconferencing-alternatives-how-low-bandwidth-teaching-will-save-us-all/>
10. Yacob A. Z., Kadir O., Zainudin, Student Awareness towards E-Learning in Education/ Procedia-Social and Behavioral Sciences, 2012. №67. pp. 93–101. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.11.310>

REFERENCES

1. Kukhareno, V. M. (2013). Suchasne proektuvannia dystantsiinyi kursiv. Teoriia ta metodyka elektronnoho navchannia. [Temporis consilium cursus. Theoria ac methodo-eruditionis. Kryvyi Rih: Ed. KMI Dicasterii]Kryvyi Rih: Vyd. viddil KMI. Vyp. 4. S. 154–164. [in Ukrainian]
2. Nisimchuk, A. S., Padalka, O. S., Shpak, O. T. (2000). Suchasni pedahohichni tekhnolohii: Navch. posib. [Modern pedagogical technologies: Education. Manual]. K.: Prosvita, 367 s. [in Ukrainian]
3. Oliynyk, V. V. (2013). Vidkryta pisljadiplomna pedahohichna osvita i dystantsiine navchannia v zapytanniakh ta vidpovidakh: nauk.-metod. posib. [Aperta postgraduata educatio paedagogica et distantia discendi in quaestionibus et responsionibus: methodus scientifica]. NAPN Ukrainy, Un-t menedzh. osvity. K.: A.S.K., 312 s. [in Ukrainian]
4. Polat, E. S. (2006). Pedahohichni tekhnolohii onlain-navchannia u vyshchii shkoli. [Pedagogicae technologiae in educatione altiori studiorum online]. K.: Osvita, 202 s. [in Ukrainian]
5. Shmatko V. S. (2002). Systema dystantsiinoho navchannia: osoblyvosti proektuvannia ta pryntspy pobudovy. Koledzhanyn. [Distance learning system: design features and principles of construction. College student]. № 2. S. 39–42. [in Ukrainian]
6. Burac, M. A., Fernandez, P., Cruz, J. M. (2019). Assessing the impact of e-learning system of higher education institution's instructors and students, In IOP Conference Series. Materials Science and Engineering. №1 P. 482. [in English]
7. Hahn, A., Klein, K., Vansieleghe N., Vlieghe, J. (2019). Beyond the Screen: Hatsune Miku in the Context of Post-Digital Culture. Education in the age of the screen: Possibilities and transformations in technology. 2019. pp. 68–79. [in English]
8. Rhema, A., Miliszewska I. (2014). Analysis of student attitudes towards e-learning: The case of engineering students in Libya. Issues in Informing Science and Information Technology. 2014. 11. pp 169–190. URL: <http://iisit.org/Vol11/IISITv11p169-190Rhema0471.pdf> [in English]
9. Stanford, D. Videoconferencing Alternatives: How Low-Bandwidth Teaching Will Save Us All. URL: <https://www.iddblog.org/videoconferencing-alternatives-how-low-bandwidth-teaching-will-save-us-all/> [in English]
10. Yacob, A. Z., Kadir, O., Zainudin (2012). Student Awareness towards E-Learning in Education/ Procedia-Social and Behavioral Sciences, №67. pp. 93–101. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.11.310> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ТУРЧАК Анатолій Леонідович – кандидат педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики фізичного виховання, декан факультету фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фізичне виховання учнівської та студентської молоді, професійна підготовка вчителя фізичної культури.

МАРКОВА Олена Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання факультету фізичного виховання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка вчителя фізичної культури, розвиток творчих здібностей студентів, інтерактивні електронні технології навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

TURCHAK Anatolii Leonidovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Dean of the Faculty of Physical Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: physical education of pupils and students, professional training of physical education teachers.

MARKOVA Olena Vitaliivna - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Faculty of Physical Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional training of physical education teachers, development of students' creative abilities, interactive electronic learning technol.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2024 р.

УДК 796.011.3 (477) (045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-313-317

ШОСТАК Ігор Олександрович –

кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORSID: <https://orcid.org/0009-0001-0373-0768>

e-mail: shostakigor21021986@gmail.com

МЕРДОВ Станіслав Павлович –

старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-8816-5384>

e-mail: stas_merdov@ukr.net

РУДЕНКО Сергій Анатолійович –

старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORSID: <https://orcid.org/0009-0005-3785-0513>

e-mail: rydenkosergey73@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ ТА ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено теоретичний аналіз особливостей організації спортивно-оздоровчої та фізкультурної діяльності студентської молоді у позааудиторній діяльності.

Спортивно-оздоровча та фізкультурна діяльність особистості є невіддільним складником національної історії її культури народу, сприяє гармонійному розвитку людини, досягненню нею довголіття, формуванню її культури здоров'я.

На спортивно-оздоровчу діяльність держава покладає відповідальність за розв'язання проблем соціального комплексу, невіддільно пов'язаного зі станом і зміцненням здоров'я дітей, підлітків, студентства, робітників підприємств та установ України. Окрім цього, соціально зумовлена потреба формування здоров'я людини повинна трансформуватися в культурну, у прагнення до фізичного вдосконалення.

Політичні, соціально-економічні зміни, наслідки пандемії воєнний стан в Україні вимагають пошуку нових методів, засобів, прийомів для вирішення освітньо-прикладних завдань у закладах вищої освіти.

Здійснено аналіз особливостей організації спортивно-оздоровчої діяльності студентів, яку у дослідженні визначаємо як систему заходів масового спорту та фізичного виховання, спрямованих на створення умов для забезпечення оптимальної рухової активності кожного студента за місцем навчання, проживання та відпочинку для зміцнення здоров'я й профілактики захворювань, активного дозвілля.

Обґрунтовано доцільність впровадження нових підходів у реалізації освітнього процесу студентів у позааудиторній діяльності: чітко структурувати роботу студентів і викладачів у позааудиторний час; розширити секції з видів спорту, які подобаються студентам; залучати студентів до волонтерської роботи; проводити спортивно-розважальних та військово-патріотичні конкурси та свята; співпрацювати з місцевими дитячо-юнацькими спортивними школами; залучати практичних працівників до проведення бінарних занять, тренувань тощо.

Ключові слова: здоров'я, культура здоров'я, заклади вищої освіти, студентська молодь, спортивно-оздоровча діяльність, фізкультурна діяльність, позааудиторна діяльність.

SHOSTAK Ihor Oleksandrovych –

Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Faculty No. 3 of the

Donetsk State University of Internal Affairs

ORSID: <https://orcid.org/0009-0001-0373-0768>

e-mail: shostakigor21021986@gmail.com

MERDOV Stanislav Pavlovych –

senior lecturer of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Faculty No. 3 of the Donetsk State University of Internal Affairs

ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-8816-5384>

e-mail: stas_merdov@ukr.net

RUDENKO Serhiy Anatoliyovych –

senior lecturer of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Faculty No. 3 of the Donetsk State University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3785-0513>
e-mail: rydenkosergey73@gmail.com

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF SPORTS, HEALTH AND PHYSICAL CULTURE ACTIVITIES OF STUDENTS IN EXTRA-COURSE ACTIVITIES

The article carries out a theoretical analysis of sports and health and physical culture activities of student youth in extracurricular activities.

Sports and physical activity of an individual is an inseparable component of the national history and culture of the people, it contributes to the harmonious development of a person, his achievement of longevity, and the formation of his culture of health.

The state assigns the responsibility for solving the problems of the social complex, which is inseparably connected with the condition and strengthening of the health of children, adolescents, students, workers of enterprises and institutions of Ukraine, to sports and health activities. In addition, the socially determined need for the formation of human health should be transformed into a cultural one, into a desire for physical improvement.

Political, socio-economic changes, the consequences of the pandemic, and the military situation in Ukraine require the search for new methods, means, techniques for solving educational and applied tasks.

An analysis of the peculiarities of the organization of sports and recreational activities of students was carried out, which in the study is defined as a system of mass sports and physical education activities aimed at creating conditions for ensuring optimal motor activity of each student at the place of study, living and recreation for health promotion and disease prevention. active leisure.

The expediency of implementing new approaches in the implementation of the educational process of students in extracurricular activities is substantiated: to clearly structure the work of students and teachers in extracurricular time; expand sections on sports that students like; involve students in volunteer work; conduct sports and entertainment and military-patriotic contests and holidays; cooperate with local children's and youth sports schools; involve practical workers in conducting binary classes, trainings, etc.

Key words: health, health culture, institutions of higher education, student youth, sports and recreational activities, physical culture activities, extra-audit activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Протягом останнього часу ведеться активний пошук нових форм і методів підвищення якості фізичного виховання майбутніх фахівців. Водночас аналіз спеціальної літератури (С. Закопайло, К. Платонов, С. Оголь, С. Собко та ін.) засвідчує, що чинна система фізичного виховання у закладах вищої освіти недостатньо поглиблена у можливості фізичного виховання студентів у позааудиторній їхній діяльності. Це вимагає пошуку нових, науково обґрунтованих шляхів удосконалення організації фізичного виховання у закладах вищої освіти, розроблення моделей чи педагогічних умов організації спортивно-оздоровчої діяльності, що забезпечить оптимізацію рухової активності студентів завдяки змінам в організації виховної роботи в позааудиторній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основі формування спортивно-оздоровчої та фізкультурної діяльності студентської молоді лежать ідеї особливостей їх виховання, що знайшло своє відображення в наукових працях таких науковців: А. Артюшенко, Л. Канішевської, О. Коберника, Н. Коляди, В. Кузя, І. Осадченко, Г. Пустовіт, В. Радула, Н. Ревнюк, А. Семенова, Р. Сопівника, Т. Федорченко та інших.

На сучасному етапі розвитку науки формування спортивно-оздоровчої та фізкультурної діяльності у закладах вищої освіти вивчали В. Бабаліч, Х. Мазепа, О. Міхеєнко, Л. Поєдинцева, В. Свиридюк, К. Соцький, А. Халайцян та ін., однак, формування спортивно-оздоровчої та фізкультурної діяльності у закладах вищої освіти у позааудиторній діяльності, що є складником освітнього процесу закладів вищої освіти, на нашу думку, недостатньо досліджено.

Мета статті: дослідити та проаналізувати особливості організації спортивно-оздоровчої та фізкультурної діяльності в житті студентської молоді, обґрунтувати її у розрізі позааудиторної діяльності згідно з сучасними вимогами до якості надання освітніх послуг у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спортивно-оздоровча діяльність – це частина загальної культури особистості, тобто йдеться не тільки про фізичні здатності людини, але й про її почуття та свідомість, психіку й інтелект, що забезпечує формування стійких соціально-психологічних виявів, позитивної мотивації, ціннісних орієнтацій, інтересів і потреб [3].

Окрім того, фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність характеризують як таку, що пов'язана з правом людини на вільний доступ до фізичного виховання й спорту, яка є важливою умовою розвитку її особистості. Право розвивати фізичні, інтелектуальні, естетичні й інші здібності в процесі фізичного виховання й спорту повинно гарантуватися державою як першорядне право громадянина. З огляду на це кожна людина повинна мати змогу реалізувати право на вдосконалення своєї особистості, поліпшення фізичного стану та досягнення належного рівня спортивних успіхів відповідно до її фізичних здібностей [4].

У освітньому процесі закладів вищої освіти спортивно-оздоровчу роботу слід організовувати в поєднанні з фізичним вихованням молоді, з урахуванням стану здоров'я, рівня фізичного та психічного розвитку.

Принципово важливо впорядкувати систему фізичного виховання студентів відповідно до реалій сьогодення. Зокрема враховувати військову складову, патріотичне виховання, професійно-прикладні навички.

Обов'язкові аудиторні заняття з фізичного виховання, передбачені навчальним планом, можуть компенсувати лише 20–25 % потрібного добового обсягу рухів, чого недостатньо для нормального фізичного розвитку і рухової підготовленості студентів. Для підтримки високої працездатності організму потрібна щоденна м'язова робота [1].

У різних наукових працях установлено, що студенти, які систематично займаються фізичною культурою і спортом та виявляють у них високу активність, виробляють певний стереотип режиму дня, формують упевненість поведінки, вирізняються високим життєвим тонусом, бажанням поліпшувати власну культуру здоров'я. Вони більш комунікабельні, у них спостерігається психологічна стійкість, витримка, оптимізм, з-поміж них більше наполегливих, рішучих людей, які вміють повести за собою колектив. Такі студенти мають високе почуття обов'язку, сумлінності, зібраності. Вони успішно взаємодіють у секційній позааудиторній і навчальній роботі, що потребує наполегливості, зібраності, вияву більшої кмітливості. З-поміж таких студентів частіше трапляються лідери.

Для удосконалення та відтворення нашого бачення структури спортивно-оздоровчої діяльності студентів – дослідимо організаційні форми впровадження спортивно-оздоровчих, фізкультурних заходів в умовах закладів вищої освіти та модернізуємо її згідно з сучасними вимогами до якості надання освітніх послуг. Зокрема ця діяльність студентів залежить від їхнього віку, статі, стану здоров'я, рівня фізичної та спортивної підготовленості, рівнів сформованості культури здоров'я, наявності спортивної бази тощо. Водночас з організаційними формами виокремлюємо такі види спрямування спортивно-оздоровчої діяльності: гігієнічне; оздоровчо-рекреаційне; загальнопідготовче; спортивне; професійно-прикладне; лікувальне спрямування. Слід зазначити, що кожен вид спортивно-оздоровчої діяльності має наметі виховання певних якостей особистості.

Вагоме місце в студентському житті належить навчально-тренувальній роботі в різноманітних спортивних секціях. Спортивні секції рекомендовано організовувати за тими видами спорту, які найкраще забезпечують різноманітну фізичну підготовку, підвищують рівень фізичної та розумової працездатності людини, формують культуру здоров'я особистості. З-поміж з них: легка атлетика, єдиноборства, фітнес, спортивні ігри тощо. У багатьох випадках до занять у спортивних секціях допускають осіб, у яких немає спортивного розряду, однак вони характеризуються достатньою всебічною фізичною підготовкою та бажанням займатися тим або тим видом спорту, що культивується у ЗВО. Одним з показників ефективності занять у спортивних секціях є динаміка спортивних результатів [5].

У результаті аналізу досліджуваної літератури з проблематики нашого дослідження, ми бачимо умови покращення спортивно-оздоровчої діяльності завдяки чіткому структуруванню роботи студентів і викладачів у позааудиторний час, розширення секцій

бажаних для студентів видів спорту через залучення до роботи тренерів-викладачів місцевих ДЮСШ.

Пропонуємо модернізовану структуру організації проведення спортивно-оздоровчої позааудиторної діяльності студентів для формування їхньої культури здоров'я.

Визначивши спрямування, ми пропонуємо такі форми спортивно-оздоровчої позааудиторної діяльності: організовані заняття, фізкультурно-спортивні заходи, самостійна робота студентів. З-поміж організованих занять ми рекомендуємо розмежувати: секційну роботу; консультації (відпрацювання, перескладання, бесіди); тематичні години; настановні конференції; гурткова робота з професійно-прикладної фізичної підготовки (ППФП), залучення практичних працівників.

За нашим переконанням, секційну роботу не варто кардинально змінювати. Ми пропонуємо, де потрібно, змінити відповідальних за секції викладачів відповідно до їхньої спортивної спеціалізації, щоб наприклад, майстер спорту з волейболу працював зі студентами свого виду спорту, а не циклічних видів спорту тощо. У такому разі роботу викладачів можна більше оптимізувати для розв'язання сформульованих виховних завдань.

Окрім того, ми передбачаємо можливі доповнення цікавих для студентства секцій (гирьовий спорт, футбол, аеробіка, єдиноборства, туризм тощо), проте може статися така ситуація, коли для забезпечення складно-координаційних чи складно-технічних видів спорту не буде штатного тренера-викладача зі штату кафедри фізичного виховання закладу вищої освіти. Також може бути переважаний позааудиторний час у місцях можливого проведення секційного заняття. Вихід з такої ситуації ми бачимо в залученні студентів до навчання в позааудиторний час у місцевих дитячо-юнацьких спортивних школах (ДЮСШ) або набір груп спортивних шкіл на базі ЗВО за договором чи меморандумом про співпрацю. Іншими словами, заклад надає місце для проведення тренувань та організовує охочих студентів, а адміністрація ДЮСШ забезпечує тренера-викладача з відповідною спеціалізацією тощо.

Не менше значення для модернізації спортивно-оздоровчої та фізкультурної діяльності студентів мають спортивно-розважальні та військово-патріотичні свята. На нашу думку, до спортивно-розважальних свят потрібно додати моменти шоу, у яких залучати з показовими виступами кращих спортсменів міста (гирьове жонгливання, паркур, види єдиноборств, художня та спортивна гімнастика тощо). Вони своїм прикладом будуть додатково стимулювати студентів до занять певним видом спорту та наповнювати видовищністю спортивно-оздоровчі заходи. Окрім того, з-поміж запланованих заходів потрібно передбачати спортивно-розважальні конкурси з патріотично-громадянського виховання: «Богатирські ігри», «Козацький гарт», «Козацькі забави», «Пласт», «Скаутський рух» та інші.

Під час проведення туристичних пішохідних походів ми плануємо додати змагання зі спортивного орієнтування на місцевості за картами. Цей вид спорту не лише розвиває фізичні якості

студентів, а й залучає молодь до вивчення карт, місцевості, орієнтування.

Для організації змагальної діяльності студентів у позааудиторний час слід планувати постійні змагання студентів з науково-педагогічним складом ЗВО, квести, товариські зустрічі зі спортивних ігор з іншими закладами освіти, ставати самостійно ініціаторами проведення змагань різного рангу за видами спорту, що культивуються в закладі.

За нашим переконанням у спортивно-оздоровчих заходах слід передбачити волонтерську роботу студентів для допомоги в проведенні всеукраїнських змагань.

Окрім отримання досвіду суддівства, студенти безпосередньо познайомляться з провідними спортсменами, олімпійцями України під час змагальної діяльності, що, безумовно, має бути мотивом до більш активного формування своєї культури здоров'я та розвитку самооцінки й самовиховання з проблематики дослідження.

Для більшої теоретичної та практичної обізнаності студентів з формування культури здоров'я та контролю за формуванням її компонентів ми запропонували студентам використовувати щоденники самоконтролю. У цих щоденниках студенти ведуть облік функціональних змін організму, фіксують стан самопочуття тощо.

У перспективі сформованість культури здоров'я повинна акумулювати своє формування в творчій, креативній діяльності студентів під час роботи спортивних секцій, участі в обласних та всеукраїнських спартакіадах, туристичних пішохідних походах, розв'язання проектних завдань тощо.

Слід також зазначити, що наведені форми та підходи не обмежують спортивно-оздоровчу діяльність студентів закладів вищої освіти. Важливо продовжувати пошук нових форм, оскільки у сьогоденних реаліях життя спостерігається недостатня розробленість методики позааудиторної роботи у ЗВО.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Отже, здійснено аналіз особливостей організації спортивно-оздоровчої діяльності студентів, яку у дослідженні визначаємо як систему заходів масового спорту та фізичного виховання, спрямованих на створення умов для забезпечення оптимальної рухової активності кожного студента за місцем навчання, проживання та відпочинку для зміцнення здоров'я й профілактики захворювань, активного дозвілля.

Обґрунтовано підходи щодо реалізації спортивно-оздоровчої діяльності у ЗВО. Ми пропонуємо: чітко структурувати роботу студентів і викладачів у позааудиторний час; розширити секції з видів спорту, які подобаються студентам; залучати студентів до волонтерської роботи; проводити спортивно-розважальних та військово-патріотичні конкурси та свята; співпрацювати з місцевими дитячо-юнацькими спортивними школами; залучати практичних працівників до проведення бінарних занять, тренувань тощо.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Закопайло С. А. Формування мотивації та інтересу в учнів загальноосвітніх шкіл до занять фізичною культурою. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. Випуск 8, 2015. С. 140–146.
2. Колесник А.С. Використання інноваційних технологій під час занять з фізичної культури. *«Молодий вчений»*. № 11 (63), листопад, 2018 р. С. 553–557.
3. Кулібаба О. В. Фізичне виховання: навчально-методичний посібник. Кіровоград: ПП «Авангард», 2014. 296 с.
4. Мовчан В. П. Фізкультурно-спортивна діяльність як один із засобів виховання дисциплінованості підлітків. *«Молодий вчений»*. № 4.1 (68.1). квітень, 2019 р. С. 16–19.
5. Шепеленко Т. В., Буц А. М., Бодренкова І. О. Фізичне виховання у формуванні здорового способу життя: навч. посібник. Харків : УкрДУЗТ, 2018. 125 с.

REFERENCES

1. Zakopailo, S. A. (2015). Formuvannia motyvatsii ta interesu v uchniv zahalnoosvitnikh shkil do zaniat fizychnoiu kulturoiu. [Formation of motivation and interest in secondary school students for physical education]. *Visnyk Kam'ianets Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka. Fizyчне vykhovannia, sport i zdorovia liudyny*. Vypusk 8. S. 140–146. [in Ukrainian]
2. Kolesnyk, A. S. (2018). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii pid chas zaniat z fizychnoi kultury. [Use of innovative technologies during physical education classes]. *«Molodyi vchenyi»*, № 11 (63). S. 553–557. [in Ukrainian]
3. Kulibaba, O. V. (2014). *Fizyчне vykhovannia: navchalno-metodychnyi posibnyk*. [Physical education: educational and methodological manual]. Kirovohrad: PP «Avanhard». 296 s. [in Ukrainian]
4. Movchan, V. P. (2019). Fizkulturno-sportyvna diialnist yak odyн iz zasobiv vykhovannia dystsyplinovanosti pidlitkiv. [Physical culture and sports activity as one of the means of educating teenagers' discipline]. *«Molodyi vchenyi»*. № 4.1 (68.1). S. 16–19. [in Ukrainian]
5. Shepelenko, T. V., Buts, A. M., Bodrenkova, I. O. (2018). *Fizyчне vykhovannia u formuvanni zdorovoho sposobu zhyttia: navch. posibnyk*. Physical education in the formation of a healthy lifestyle: training. manual. Kharkiv : UkrDUZT. 125 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ШОСТАК Ігор Олександрович – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: формування культури здоров'я та професійно значущих якостей особливості майбутнього фахівця засобами фізичної підготовки студентської молоді.

МЕРДОВ Станіслав Павлович – старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: формування культури здоров'я та професійно значущих якостей особливості майбутнього фахівця засобами фізичної підготовки студентської молоді.

РУДЕНКО Сергій Анатолійович – старший викладач кафедри спеціальної фізичної та домедичної підготовки факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ

Наукові інтереси: формування культури здоров'я та професійно значущих якостей особливості майбутнього фахівця засобами фізичної підготовки студентської молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SHOSTAK Ihor Oleksandrovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Faculty No. 3 of the Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: formation of a culture of health and professionally significant qualities of the future specialist by means of physical training of student youth.

MERDOV Stanislav Pavlovych – senior lecturer of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Faculty No. 3 of the Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: formation of a culture of health and professionally significant qualities of the future specialist by means of physical training of student youth.

RUDENKO Serhiy Anatoliyovych – senior lecturer of the Department of Special Physical and Pre-Medical Training of Faculty No. 3 of the Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: formation of a culture of health and professionally significant qualities of the future specialist by means of physical training of student youth.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2024 р.

УДК 378.091.31-027.22:79 6(043.3)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-317-323

ЯРОВИЙ Вадим Геннадійович –

аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3264-9351>

e-mail: vadzia78@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ В ІСТОРИЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ

У статті розглядається питання національно-патріотичного виховання молоді, формування національно-патріотичних і військово-патріотичних цінностей підрастаючого покоління протягом всього періоду розвитку людської цивілізації від старогрецьких філософів до класиків сучасної педагогіки. Вивчення історії зарубіжної школи й педагогіки, як важливої складової загальної та педагогічної культури вчителя і тренера, дає уявлення про головні напрямки навчання, виховання й освіти молодого покоління. Особливо важливою є роль фахівця галузі фізичної культури і спорту у суспільних процесах глобалізації – фізичний розвиток підрастаючого покоління, його підготовка до захисту держави. Метою роботи є історичний аналіз здобутків національно-педагогічної спадщини світової і української наукової спільноти. Сповідуючи принцип історизму, розглядається кожний етап еволюції людського суспільства, у контексті формування всебічно гармонійно розвинутої особистості, через призму робіт представників філософсько-педагогічного напрямку. Пропонуються до осмислення діяльності і робіт видатних філософів, мислителів і педагогів різних суспільно-вікових економічних формацій та їх поглядів на історико-педагогічні проблеми, особливо – на національно-патріотичне і військово-патріотичне виховання й освіту підрастаючих поколінь від найдавніших часів до сучасності. Систематична цілеспрямована робота майбутніх фахівців галузі фізичного виховання і спорту над усвідомленням світової педагогічної спадщини минулого буде сприяти розширенню професійного світогляду вчителя фізичної культури чи тренера з виду спорту, формувати у них креативне педагогічне мислення, вміння творчо підходити до сучасних явищ суспільного життя.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, загальнолюдські цінності, особистість, фізичний розвиток, фізичне виховання, суверенітет, незалежність, захист України.

YAROVY Vadym Gennadiyovych –

graduate student of the Department of Pedagogy and
Special Education of the

Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vinnichenko

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3264-9351>

e-mail: vadzia78@gmail.com

NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN A HISTORICAL SENSE

The article examines the issue of national-patriotic upbringing of youth, the formation of national-patriotic and military-patriotic values of the younger generation throughout the entire period of development of human civilization from the ancient Greek philosophers to the classics of world pedagogy. The study of the history of foreign schools and pedagogy, as an important component of the general and pedagogical culture of the teacher and trainer, gives an idea of the main directions of training, upbringing and education of the young generation. The role of a specialist in the field of physical culture and sports in the social processes of globalization is especially important - the physical development of the younger generation, its preparation for the defense of the state. The purpose of the work is a historical analysis of the achievements of the national pedagogical heritage of the world and Ukrainian scientific community. Adhering to the principle of historicism, each stage of the evolution of human society is considered, in the context of the formation of a comprehensively harmoniously developed personality, through the prism of the works of representatives of the philosophical and pedagogical direction. It is proposed to understand the activities and works of outstanding philosophers, thinkers and teachers of various social and economic formations and their views on historical and pedagogical problems, especially on national-patriotic and military-patriotic upbringing and education of younger generations from ancient times to the present. Systematic purposeful work of future specialists in the field of physical education and sports on awareness of the world pedagogical heritage of the past will contribute to the expansion of the professional worldview of a physical culture teacher or sports coach, to form in them creative pedagogical thinking, the ability to creatively approach modern phenomena of social life.

Key words: national-patriotic education, military-patriotic education, universal human values, personality, physical development, physical education, sovereignty, independence, protection of Ukraine.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування загальнолюдських цінностей кожної особистості є основним завданням сучасного суспільства. Підготовка молодого покоління до життя полягає у створенні належних умов для його освіти, фізичного розвитку, фахової підготовки, загальнолюдського виховання і захисту держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національно-патріотичне виховання учнів закладів загальної середньої освіти займає провідне місце у педагогічних і психологічних дослідженнях науковців: А. Бабаєв, І. Бех, С. Біленцов, О. Вишневський, А. Гаязов, В. Кремень, О. Киричук, М. Зубалій, Г. Суколенова, О. Сухомлинська та ін. Практичну реалізацію концептуальних підходів щодо ідей національно-патріотичного виховання молоді висвітлено у працях Р. Арцишевського, В. Білоусової, Л. Вербицької, Т. Дем'янюк, М. Євтуха, Л. Калиновської, Н. Косаревої, А. Крицької, В. Кузя, В. Оржеховської, Л. Пономаренко, Є. Постовойтової, В. Поплужного, О. Савченко, В. Струманського, І. Тараненка та ін.

Значне місце в сучасній педагогіці і психології посідають проблеми формування національної свідомості молоді: М. Боришевський, Т. Ващенко, П. Кононенко, А. Кузьмінський, І. Маноха, І. Мартинюк, П. М'ясоїд, О. Рацул, В. Роменець, М. Стельмахович, Ю. Ступак, Б. Чижевський, П. Щербань та ін.

Формуванню національно-патріотичних цінностей засобами фізичної культури й дозвільної діяльності приділяли увагу В. Андрущенко, О. Бездверна-Хомеріки, О. Гевеля, Л. Диненкова, Г. Загадарчук, Т. Зякун, В. Кірсанов, А. Конох, Н. Кутова, О. Маркова, О. Миронюк, М. Поплавський, В. Салко, О. Сасихов, А. Турчак, О. Язловецька, Д. Янчук та ін.

Мета статті – провести історичний аналіз світової та української педагогічної спадщини з проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з первісно-общинних відносин виховання, передача знань від покоління до наступних поколінь, досвіду життєдіяльності стає важливою ланкою людської діяльності. Звичай, закони, легенди, релігійні культи, трудові вміння і навички, способи полювання, догляд за тваринами, військові дії – все вимагало суттєвої підготовки тих, хто навчає, і тих, хто навчається.

Історичні пам'ятки писемності країн Стародавнього Сходу свідчать, що зі стародавніх часів людство опікувалося вихованням підрастаючого покоління. Вже у третьому тисячолітті до нашої ери у школах Індії, Китаю, Єгипту від учнів вимагали, крім знань основ релігії, арифметики, геометрії, астрономії, філософії, моральної вихованості та обізнаності у традиціях і звичаях національної культури. Суворі дисципліна і фізичні покарання передбачали, в кінці кінців, старанність у навчанні та повагу до національних цінностей держави.

Ідеал виховання – зовні ввічлива, внутрішньо самовладна особистість, здатна захистити країну,

оволодівати знаннями та бути корисною суспільному устрою. Атрибутами такого виховання були картинки із зображенням навчальних сцен, малюнки, письмо, своєрідні дидактичні і виховні заходи.

Перша спроба обґрунтування національно-патріотичних ідей в історії людства вилілася у набутті високих моральних якостей: благородства, бажання захисту країни, вправлення у військовому мистецтві, повага до істини, правдивість, ввічливість, висока духовна культура і лицарство. Мета освіти – стабільність держави і суспільства, таке соціальне призначення молоді людини. Правильне виховання – це сповідування ідей захисту Батьківщини, військова доктрина збереження кордонів держави, а засвоєння програми розумового, морального, естетичного та фізичного розвитку – мета освіти.

Характерним представником педагогічної спадщини того періоду був Кун-Фу-Дзи – давньокитайський філософ, мислитель і педагог. Латинізоване ім'я – Конфуцій, автор класичного трактату «Лунь-юй» («Бесіди і судження»). В роботі вперше розкривається мета виховання – всебічний розвиток особистості, гармонія людських якостей, виховання «благородних осіб, синів неба – опори держави, володарів високої спадкової мудрості» [3, с. 18].

Наступний етап національно-патріотичного виховання в людській історії пов'язаний з виникненням античної цивілізації періоду розквіту давньогрецької та давньоримської культур. Античне виховання мало яскраво виділений громадський ідеал: активна громадянська позиція у житті рідного міста, готовність до самопожертви заради загальнолюдських інтересів, життя і добробуту громадян. Такий ідеал самоствердження і жертвності здобув визнання суспільства і підтримувався широкою громадськістю. Суспільно корисна праця і безпечне життя стали основою безпеки, майбутнього становлення держави та її процвітання.

У Стародавній Греції налічувалося 52 античних поліси, найбільш вивченими із яких були саме протилежні системи еллінського виховання – афінська та спартанська. Слід зазначити, що афінська система виховання поширювалася й на місто-колонії Українського Причорномор'я, такі як Херсонес, Ольвія, Пантикапей та ін. Зокрема, афінська система загальнолюдського виховання залишила яскравий слід в історії педагогіки як провісниця високої духовної культури, формування гармонійної особистості та людини розвинутого у тих умовах демократичного суспільства. Завдяки цьому високого розвитку набули різні ремесла і торгівля, архітектура і живопис, скульптура і художня література, науки і філософські концептуальні ідеї. Зрозуміло, що такі соціальні умови економічного і політичного життя сприяли розвитку прогресивних ідей та науковому прогресу. Такі устої необхідно було постійно захищати. Звідси – військово-патріотичне, а згодом і національно-патріотичне виховання еллінської молоді. Вивчення історії і географії, навігації і мореплавства передбачало високий патріотизм

підростаючого покоління. Середземне, а потім Чорне моря давали змогу побачити Ойкумену (Землю Обетованну), відчути себе володарем всесвіту і гордість за власну цивілізацію, що призводило до відчуття особистої значимості, самотності античного суспільства. Це, в кінцевому результаті, формувало національно-патріотичні цінності античного світу, підґрунтям яких було військово-патріотичне виховання стародавніх греків.

Перші педагогічні теорії національного, патріотичного і військово-фізичного виховання належать видатним філософам античного світу – Сократу, Платону, Аристотелю і Демокриту. Тут мета виховання – підготовка до виконання визначених соціальних функцій. Зрозуміло, що утвердження ідей громадянського, тобто суспільного виховання. Серед його складових і захист країни. Мета ідеальної держави – створення для громадян благ, які необхідно захищати. Для цього необхідна підготовка філософів, воїнів, ремісників, землевласників, виховання у них усіх сторін душі (фізичної, моральної, розумової).

Спартанська система виховання не дала людству філософів, але була яскравим прикладом національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання молоді. Маючи замкнутий характер територіального розташування, експлуатуючи рабську працю та стримуючи розвиток науки і техніки, однобоко виховували молодь – фізичний розвиток, психологічна підготовка та жорстоке ставлення до життя. Проте, маємо яскравий приклад альтруїзму 300 спартанців на чолі з царем Леонідом, які захищали увесь Пелопоннеский півострів від персидського війська. Спартанці, разом з іншими греками загинули. Але подвиг їх залишився у віках, як приклад надзвичайної доблесті і честі, служіння країні та своїм співвітчизникам, як взірць жертвовності заради перемоги, миру і життя наступних поколінь.

Система виховання у Стародавньому Римі складалася традиційно, під впливом еллінських традицій і звичаїв. В період республіканського Риму дітей привілейованих верств населення готували до державної служби та розширення територій. Метою виховання є вірогідність, служба в легіонах та політична діяльність. Характерним представником імперських ідей Стародавнього Риму був Марк Фабій Квінтіліан – перший штатний педагог римської імперії. Разом з концептуальними імперськими ідеями розквіту Риму проповідував формування військово-патріотичних і національно-патріотичних цінностей патрициїв та вершників. Стародавні римляни взагалі не могли обійтися без церемоніальних компонентів виховного впливу на всіх оточуючих, а тим більше – на молодь. Більшість церемоніальних маршів, виховних заходів і видовищ є породженням саме римських диктаторів, сенаторів, полководців-тріумфаторів та ін. Проте, гарними прикладами служіння країні є приклади політичної відданості та військового патріотизму, фізичної витривалості й бойового духу, оспіваного у піснях придворних

музикантів і поетів про славетні походи римських легіонів.

Минули століття, в Європі пройшли становлення і розвиток великі імперії – країни розвинутих економік та загарбницьких ідеологій. Виховання, школа й педагогічна думка в середньовічній Європі в епоху Відродження та Реформації мали надзвичайний вплив на формування національно-патріотичних цінностей у підростаючого покоління. Особливо – освітні ідеї представників реформаторського руху – Вітторіно да Фельтре, Еразма Роттердамського, Франсуа Рабле, Томазо Кампанелли. Це ідейні представники епохи європейського Ренесансу, які проповідували еталон мудрості, моральності та духовної чистоти. Вперше проповідується людина як найвища цінність суспільства, ідеал духовної і фізично розвинутої особистості. Саме тут з'являються національні цінності, патріотизм і військовий вишкіл. Світське виховання і сім лицарських доблестей передбачають формування високоморальних якостей у молоді засобами військово-патріотичного впливу: фехтування, верхова їзда, стрільба з лука, плавання, шахи, гра на музичних інструментах та співання військових пісень. Світські феодалі отримували пажське виховання. А за бажанням – і лицарський вишкіл.

Національно-патріотичне виховання на традиціях реформаторсько-демократичних підходів характерне слов'янській педагогічній школі, представником якої є Ян Амос Коменський. Видатний чеський педагог тісно пов'язував завдання морального виховання з боротьбою чеського народу за незалежність і суверенітет країни, освіту та школу із самотністю, відродженням й усвідомленням справжніх загальнолюдських цінностей. Розробив правила добродійності – мистецтва розвивати моральність, до якої відносив мудрість, помірність, справедливість, мужність та вміння захищати державність. Саме в общині «Чеських братів» він мріяв про поліпшення життя народу та розвиток освіти, школи і педагогічної науки. Поєднуючи пансофічні вчення Бекона і Декарта Ян Коменський намагався створити власну філософію, знайти її застосування у житті і боротьбі чеського народу за волю і свободу. Ненависть до поневолення, демократизм стосунків між державами, визвольний рух стали характерними ознаками національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання. Людину треба вчити і виховувати. Особливого значення надавав вивченню рідної мови, вихованню народності, любові до чесних людей праці [2, с. 28–34].

Філософські і соціально-політичні погляди англійського педагога Джона Локка пронизані фундаментальними основами військово-патріотичного й фізичного виховання. Особливі вимоги приділяв вихованню здорового тіла, загартуванню, формуванню фізичних якостей, тренуванню з фехтування, плавання та боксу. Кожний громадянин Англії повинен вміти битися і володіти зброєю, поважати свою державу, що особливо актуально сьогодні в нашій країні в умовах російської агресії. «Здоровий дух в

здоровому тілі» – найкращий спосіб існування у цьому світі [2, с. 36]. Концептуальна ідея полягала в тому, що кожний англієць повинен вміти захищати себе, свою сім'ю та країну. Тобто, особисті інтереси громадянина мають співпадати з національними інтересами держави. Найважливішим у формуванні високоморального джентльмена є поєднання запитів Англії зі своїми власними. Вміння ризикувати не тільки власними статками, а й особистим здоров'ям. Британські острови на той час були не придатні для землеробства, слабо розвинута торгівля, постійний смог завдяки холодним і теплим течіям океану. Тому діловитість і завзятість у торгівельній справі на ряду з мореплаванням та підприємницькою діяльністю цінилися у суспільстві. Військово-патріотичне і фізичне виховання тісно поєднувалося з моральним, мета якого – формування ділової, фізично витривалої і освіченої людини. А кінцева мета морально-етичного виховання, на думку Д. Локка, полягає у навчанні чеснот та прагненні людини до щирою щастя, виробленні характеру, волі й моральної дисциплінованості, виховання позитивних звичок, державності та здатності до захисту сім'ї і країни [3, с. 58–61].

До плеяди просвітителів європейського Ренесансу належав Жан-Жак Руссо, які фактично підготували Французьку революцію. Тому, ідеї вільного й морального виховання червоною ниткою проходять через всю його педагогічну творчість. Виступаючи проти соціальної нерівності, Ж.-Ж. Руссо сповідував ідеї вільнолюбства, природо відповідного виховання на національних традиціях французького суспільства. Тільки вільно вихована на безлюдному острові особистість може бути не зіпсованою брутальним суспільством, а завдання морального виховання – виховання людини людяною, де особиста праця робить людину вільною і незалежною. Теорія природного виховання вимагає, щоб дитину виховували батьки. Це передбачає прищеплення дитині територіальних традицій і звичаїв, поваги до рідного краю, витоків шанобливого ставлення до атрибутів національного добробуту й бажання захищати його устої. Смыслова ідея природовідповідності у вихованні полягає у сповідванні любові до природи, флори і фауни рідного краю, бажанні працювати на благо людей і держави, захищаючи суверенні французькі кордони [2, с. 42–47]. Саме такий підхід сьогодні актуальний для нашого дослідження.

Педагогічна система Йогана-Генріха Песталоцці передбачала ідею тісного поєднання навчання з продуктивною працею. Проте, основу всього виховання Й. Песталоцці вбачає у формуванні моральності людини, «діяльній любові до людей», яка починається з матері. Тому, захист матері, батьківщини, рідного краю є основою моральної поведінки дитини, що закладається у сім'ї, а потім триває у школі. Саме школа, на його думку, є одним із найважливіших важелів соціального перетворення суспільства. Виховання повинно бути природовідповідним, тобто здійснюватися за законами природи, на лоні природи, що передбачає любов до неї і відповідно – її захист. На фоні цього в педагогічній теорії

Й. Песталоцці метою виховання є всебічний і гармонійний розвиток усіх природних сил та здібностей людини-трудівника-громадянина демократичного суспільства, здатного захистити свої надбання і державу [3, с. 71–74].

Соціально-педагогічна діяльність Фрідріха-Адольфа-Вільгельма Дістервега передбачала розвиток розумових сил і здібностей дітей, спрямованих на всебічний розвиток, фізичне і моральне виховання: «знаходь задоволення у розвитку або у русі». Як «вчитель німецьких вчителів» висував до них особливі вимоги: любов до своєї професії і дітей, вимогливість, справедливість, сильна воля, громадянська мужність, прогресивні переконання, систематична робота над собою, добра мова, виразний виклад, логічна побудова мови, досконале знання предмету, бути взірцем для вихованців. Метою й основним завданням національно-патріотичного виховання Ф. Дістервег вважав підготовку гуманних і свідомих людей, а не суворих та обмежених «прусаків». «Людина – моє ім'я, німець – моє прізвище». Виховання любові до всього людства і до свого народу, на його думку, має бути головним завданням виховання дітей і молоді у національно-патріотичних традиціях європейської демократії [2, с. 58–61].

Країни світу завжди дбали про свою безпеку і національну гордість. Народ опікувався рідною мовою, вихованням. Розвиток української нації свідчить про те, що людина виявляла себе у праці, творчості, живопису, етнічних рухах, співах, побутових традиціях, обрядах та звичаях. З виникненням держави Київська Русь виявом народної педагогіки було виховання дітей у сім'ї, на лоні природи, на основі народної мудрості, з усвідомленням релігійних істин та дотриманням національних морально-етичних норм поведінки та життя.

Україна – європейська держава. Тому одним з основних векторів становлення є освітній простір. Важливо увійти в єдину європейську сім'ю вивчаючи світовий досвід навчання, виховання і освіти підростаючого покоління, напрацьований століттями. При цьому зберігаючи власну ідентичність – етнопедагогіку, застосовуючи її методологічні основи, компоненти та вивчаючи етапи становлення і розвитку освітньої галузі й педагогічної науки. Народне виховання має розглядатися у контексті світової, європейської і вітчизняної етнопедагогіки, враховуючи контент українського дитинознавства, дидактики, деонтології, родинної та козацької педагогіки, епосу і фольклору у народному вихованні. Сучасна українська школа має стати майстернею освітньої галузі, школою гуманізму, творчості, праці й народності.

Яскравими прикладами української педагогічної школи є народна освіта й виховання у східних слов'ян, дидактичні ідеї епохи українського Ренесансу, освітні реформи української гуманістичної педагогіки, демократичні перетворення нової української школи. Національна педагогічна освіта сьогодні спрямована на продовження наукових досліджень у

фундаментальних і теоретично-гуманітарних напрямках, вивченні досвіду педагогічної практики та підготовку висококваліфікованих фахівців освітньої галузі.

Педагогічні ідеали громадян Київської Русі були проголошені князем Володимиром Мономахом ще у XII столітті у «Повчанні». Опіраючись на мудрість українського народу та релігійні вчення Володимир Великий запропонував настанови життя і підготовки молоді до розбудови держави. Зокрема, вивчати науки, іноземні мови, бути освіченим та жадібним до знань. За його переконаннями, успіх у житті кожної людини – у працелюбстві. Він радить не лінитися, багато навчатися, чоловічі обов'язки виконувати «справно», не шкодувати життя свого, ніколи не заспокоюватися на досягнутому. Наслідуючи свого батька князь ходив у походи, захищаючи рідну землю, та на «лови», дбаючи про добробут сім'ї й людей. Саме Мономах вперше в історії світу запропонував відійти від аскетичних релігійних догм, а виховувати на практичних прикладах, що на той час було досить прогресивним кроком. Така педагогічна пам'ятка пропонує національно-патріотичні та загальнолюдські цінності. Тобто, виховувати у молоді порядні риси: патріотизм, відданість державі, честь, працелюбство, моральність, етикет, гуманізм та інші чесноти. «Повчання Володимира Мономаха дітям» підносить ідею захисту рідної землі, сім'ї, народних звичаїв та освітньої спадщини українського народу. Саме «Повчання», як історична й етнопедагогічна пам'ятка, є доказом того, що народна педагогіка з народною виховною практикою існували ще за часів Київської Русі [5, с. 18-21].

Ще один із перших суто етнопедагогічних творів в нашій державі епохи українського Відродження є збірка «Про виховання чад», автор якої залишився невідомим. Проте, дослідники української етнопедагогіки вважають, що ним міг бути Іов Борещкий або Гаврило Дорофеевич. Зміст твору передбачає повчання дітей у красномовстві, подібно ритору Іоанну Златоусту, настанови вивчати науки, де присутні дифірамби освіти, та, власне, виховання дітей у народних традиціях і звичаях. Тут і звернення до батька як виховувати чадо, поважати старших, не принижувати вчителів, не набридати бесідою, а вчити мудрості. Укладач збірки взяв лише те, що найбільш імпонувало його педагогічним поглядам і вимогам львівського братства. Загалом книга «Про виховання чад» призначалася для користі батьків і дітей. Це був своєрідний збірник національно-патріотичних ідей та моральних повчань, притаманних просвітницькому руху України XVI – початку XVII століть [6, с. 72–75].

Істинною народністю відрізняється педагогічна пам'ятка «Домоустрій» – кодекс сімейно-побутового життя, опрацьований протопопом Сильвестром. Епоха Середньовіччя мала специфічні на той час погляди на виховання дітей: релігійність, деспотизм, педантизм, правдивість, дисциплінованість, охайність, ввічливість, делікатність. У людини періоду Середньовіччя існувало відчуття вічності буття,

тобто тісна єдність з природою, народністю, обрядами, звичаями.

Наводячи рядки з «Домоустрою» про етнопедагогіку ми з упевненістю констатуємо: народна мудрість у пам'ятці давнини наявна. Настанова, пояснення, роз'яснення, тлумачення, попередження, напучування, приклад старших – основні методи народно-патріотичного виховання молоді. Фактор людинознавства яскраво втілений у порадах та настановах синові: як виконувати прості житейські норми, яким регламентам слідувати, як будувати стосунки в сім'ї та жити на благо і захист рідної землі [5, с. 21–23].

Великий вплив на розвиток вітчизняної педагогічної науки і національно-патріотичне виховання, зокрема, мали філософські, літературно-публіцистичні та повчальні твори виразника ідей гуманізму і просвітництва Григорія Савовича Сковороди. Як просвітитель він вірив у всемогутність людського розуму, можливість пізнання таємниць природи, створення наукових знань. Найбільшою навчальною книгою Сковорода вважав саме життя: пізнання оточення, душі свого народу, навколишнього середовища. Засвоєння знань треба поєднувати з формуванням високих моральних якостей, спрямованих на національну ідею. Правильне виховання – в єдності істини і добродітності, знань і високих моральних поривань. У дітей треба виховувати чесність, поміркованість, працелюбність, стриманість, зневагу до житейських спокус, до багатства, чинів, лицемірства. Глибоко знаючи культуру, традиції, історичні віхи перемог українського народу, Сковорода виступає палким прихильником виховання дітей на основі вітчизняного педагогічного досвіду, відповідно до національних потреб кожного суспільства [6, с. 32–34].

Глобальний внесок у розвиток національно-патріотичного виховання українського народу зробив Тарас Григорович Шевченко – видатний народний поет-демократ, художник, прозаїк, драматург та публіцист, якого наш земляк В.К.Винниченко назвав генієм України. Кобзар дбав про освіту, просто і щиро оспівував талант України, був виразником народного життя, його прагнення до визвольної боротьби української нації. Став «великим провісником «вільної сім'ї» [1, с. 3–4].

Т.Шевченко істинний провідник народного виховання, формування національної свідомості, вивчення історичної спадщини, славетних військових перемог. Захоплювався благородністю, мужністю та здатністю до самопожертви людини, козака – патріота України. Багато знав про культуру козаків, які вмели читати, писати, шанували віру своїх пращурів, традиції та звичаї українського народу, пам'ятали колицкові й історичні пісні, особливо про військову доблесть козацького роду. На його думку, зміст народної мудрості позитивно впливає на виховання у молоді моралі. Фундаментом неперевершеної спадщини Т.Шевченка є історія України, народна виховна практика. Людина, яка не шанує свій народ, не цінує його культури, звичаїв і досвіду, не є носієм справжньої народної моральності. У формуванні у

молоді моральності, любові і відданості рідній землі, здатності до її захисту велику роль відіграє материнська доля. Адже виховання у сім'ї, родинна свідомість постає стрижнем формування у людини усвідомленості близьких і батьківщини, оцінки та реалізації норм моральності: теплі взаємини, душевність, взаємодопомога, позитивна атмосфера, охайність, порядність, взаємодопомога.

Отже, зміст народної моралі, за Т. Шевченком, складається із патріотизму, обов'язку, порядності, вміння поважати рідну історію, культуру, традиції, звичаї, обряди, шанувати працю, родину, піклуватися про виховання дітей, створювати позитивну моральну атмосферу, формувати вміння та навички усвідомлювати, переживати, реалізовувати моральні норми народного життя, тобто дбати про дієвість народної моралі.

Аналізуючи багатогранну педагогічну та літературну спадщину Кобзаря, зазначимо, що він з повагою ставився до національних і загальнолюдських цінностей, за допомогою яких передавався молоді народний досвід життя, а це спонукало підрастаюче покоління до ціннісної діяльності, формувало у майбутніх захисників рідного краю – козаків патріотичні почуття і відданість Україні [5, с. 40–45].

В історико-педагогічному процесі, зокрема у розвитку факторів народної педагогіки помітне місце займає літературно-педагогічна та просвітницька діяльність Олександра Васильовича Духновича, який науково обґрунтовує проблему розвитку, формування та виховання особистості, вказує на народно-патріотичні цінності у підготовці людини до життя. Називає виховання найважливішою справою суспільної діяльності. Адже саме педагог формує людину, а хто не має покликання навчати та виховувати, той наносить шкоду суспільству. Головним методом виховання Духнович вважає вправлення духовних та тілесних сил дитині, розвиваючи і зміцнюючи спочатку її природні сили й здібності, які треба зберігати і удосконалювати, загартувувати тіло, готувати до праці та життєвих випробувань. Педагог вірив у творчі здібності людини. Він радив приділяти всім увагу, дбаючи про ґрунтовну підготовку всіх школярів. Вважав, що чільне місце належить народній моралі. Формує особистість наставник – високоморальна людина, яка вчить вихованців викорінювати недоліки. Застосовуючи у вихованні методи настанови та вправлення, Духнович підкреслює, що вони сприяють формуванню у учнів моральної свідомості, моральних почуттів та моральної поведінки. Сповідував принцип народності: право українського народу на здобуття освіти рідною мовою, підготовка вчителів-патріотів з народу, національно-патріотичне та громадянське виховання на історичній спадщині України [5, с. 45–50].

Ідея єдності національних та загальнолюдських цінностей глибоко прослідковується у етнопедагогічній системі Василя Олександровича Сухомлинського. Національні цінності – це перш за все національна психологія, характер, темперамент, національна свідомість та самосвідомість, повага до народних

звичаїв, традицій і обрядів, патріотизм, якості борця, а також гуманізм, совість, обов'язок, відповідальність. Національне немислиме без морального. Людина – це соціальна цінність, їй небайдужі національні символи, атрибути нації, соціально-історичні явища. Пізнати Батьківщину неможливо без формування у людини ставлення до самої себе. Протягом століть народ створював і вдосконалював загальнолюдські морально-етичні норми. Головними критеріями народної моралі споконвічно була повага і любов до вільної праці (у праці народ відстоював свою честь і гідність), ствердження ідеалів добра, краси, гуманних взаємовідносин, рис високого громадянства, знання свого родоводу. Вироблені з людського досвіду, ці норми, закони, кодекси передбачають повагу до людини, народу, рідного слова, краю.

Гармонія національного і загальнолюдського досяглася в теорії і практиці В.Сухомлинського тоді, коли він дбав про те, щоб кожен підліток осмислив і пережив історію нашого народу, усвідомив загальнолюдську азбуку моральності. Педагог формувал ставлення учнів до високих соціальних ідей, виховував почуття відповідальності перед людьми і власною совістю. В ідеалі справжньої людини бачив борця, оновлювача світу, творця і мислителя [4, с. 207–213].

Історія переконливо свідчить, що розвиток культури, мистецтва, освіти, духовності та державності може бути лише на національних традиціях. Національна ідея є універсальною, всеохоплюючою, визначальною в історичному розвитку народу. Еліта українського козацтва, наше славне лицарство глибоко розуміли, що національна ідея є тим вічно пульсуючим джерелом, яке надає життю потужного стимулу та енергії до найкращого розквіту, суспільної вартості, повноти і сили. Для українських лицарів ця ідея є наймогутнішим рушієм, найвищим й найглибшим сенсом і змістом життя у боротьбі за волю та свободу. Українська козацька педагогіка розкриває духовні цінності, історико-педагогічні, науково-теоретичні, методологічні засади козацько-лицарського виховання. Українське козацтво – це культурно-історичний і національно-духовний феномен, якому притаманні культ вільної особистості, козацький характер і воля, висоти козацької духовності, національно творча й державотворча місія, лицарські чесноти і сила духу, досвід козацько-лицарського виховання й національно-патріотичні та військово-патріотичні цінності. У роки російської агресії успішно відроджується українська козацька педагогіка як вищий вияв народної педагогіки. Нині вона збагачується новими підходами, ідеями і засобами української та зарубіжної педагогіки [7, с. 5–10].

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Отже, логічний аналіз національно-педагогічної й історичної спадщини різних періодів розвитку людського суспільства засвідчив, що формування національно-патріотичних і військово-патріотичних цінностей у молоді червоною ниткою проходить через всю педагогічну, літературно-просвітницьку,

професійну, наукову та громадську діяльність видатних філантропів, філософів, педагогів і просвітителів. Головною концептуальною ідеєю вище проведеного аналізу життєвого та освітнянського шляхів видатних постатей світової й української педагогічної еліти є формування громадянина, виховання всебічно гармонійно розвинутої особистості, спроможної до захисту національних інтересів і кордонів держави.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Винниченко В.К. Геній України. *Українська мова та література в школі*. 1989. № 9. С. 3–4.
2. Зубалій М.Д. *Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді*. К.: АПН України, 2010. 272 с.
3. *Історія педагогіки: навч. посібник / М.С. Гриценко*. К.: Вища школа, 1973. 447 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України 16 червня 2015 р.
5. Кравчук В. *Математика : підр. для 6 класу закл. загал. серед. освіти / В.Кравчук, Г. Янченко*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2023. 304 с.
6. Лещенко Г.А. *Формування позитивної мотивації школярів до систематичних занять фізичними вправами: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.09*. Кривий Ріг, 2002. 18 с.
7. *Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту*. К., 2004. 16 с.

REFERENCES

1. Vynnychenko, V. K., (1989). *Genius of Ukraine*. Journal «Ukrainian language and literature at school». 1989. № 9. S. 3–4. [in Ukrainian]
2. Zubaliy, M. D., (2010). *Formy viys'kovo-patriotychnoho vykhovannya dopryzovnoyi molodi*. [Forms of military-patriotic education of pre-conscription youth]. Kyiv: APN Ukrayiny. 272 s. [in Ukrainian]

3. *Istoriya pedahohiky: navch. posibnyk / M.S. Hrytsenko, K., (1973)*. [History of pedagogy: education. manual]. Kyiv: Vyshcha shkola. 447 s. [in Ukrainian]
4. *Kontseptsiya natsional'no-patriotychnoho vykhovannya v systemi osvity Ukrayiny, zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny 16 chervnya 2015 r., (2015)*. [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine, approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on June 16, 2015]. [in Ukrainian]
5. Kravchuk, V., (2023). *Matematyka : pidruchnyk dlya 6 klasu zakladiv zahal'noyi sered'noyi osvity / V. Kravchuk, H. Yanchenko*. [Mathematics: a textbook for the 6th grade of general secondary education institutions]. Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky. 404 s. [in Ukrainian]
6. Leshchenko, H. A., (2002). *Formuvannya pozytyvnoyi motyvatsiyi shkol'yariv do systematichnykh zanyat' fizychnymy vpravamy: avtoref. dys. ...kand. ped. nauk: 13.00.09*. [Formation of positive motivation of schoolchildren for systematic physical exercises: author's abstract. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.09]. Kryvyy Rih. 18 s. [in Ukrainian]
7. *Natsional'na doktryna rozvytku fizychnoyi kul'tury i sportu, (2004)*. [National doctrine of the development of physical culture and sports]. Kyiv. 16 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯРОВИЙ Вадим Геннадійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: національно-патріотичне виховання молоді.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

YAROVY Vadym Gennadiyovych – graduate student of the Department of Pedagogy and Special Education of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko.
Scientific interests: national and patriotic education of youth.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2024 р.

УДК 742(072)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-323-328

БАБЕНКО Леонід Вікторович –

кандидат педагогічних наук, професор,
 професор кафедри мистецької освіти
 Центральноукраїнського державного університету
 імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0738-0144>
 e-mail: leobabenko@i.ua

СТРІТЬЄВИЧ Тетяна Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти
 Центральноукраїнського державного університету
 імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6655-678X>
 e-mail: tanya_strit@ukr.net

МЕДВЕДЄВ Олег Анатолійович –

кандидат педагогічних наук, старший викладач
 кафедри мистецької освіти
 Центральноукраїнського державного університету
 імені Володимира Винниченка
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3378-4537>
 e-mail: olanatmedvedev@gmail.com

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ХУДОЖНИКІВ ТА ДИЗАЙНЕРІВ ПЕРЕДАЧІ ПЕРСПЕКТИВНИХ МАСШТАБІВ У ТРАДИЦІЙНОМУ ТА КОМП'ЮТЕРНОМУ РИСУНКУ Й ЖИВОПИСІ

У статті розкрито необхідність та ефективність методики навчання майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів законам і правилам побудови перспективних зображень, теоретичним основам креслення перспективних проєкцій, а також різним способам й прийомам перспективних композиційних зображень на

картинній площині та використання набутих компетенцій у процесі виконання різних творчих композицій в традиційному та комп'ютерному рисунку й живописі.

Перспектива – це прикладна наука образотворчого мистецтва, яка виділена в самостійний навчальний предмет на факультетах підготовки вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів. Знання, отримані в процесі вивчення цього предмета, призначені допомогти художнику-педагогу, дизайнеру в роботі над рисунком, живописом, композицією малюнка картини. Без знань перспективи неможливе реалістичне зображення різних предметів. Тому перспектива є теоретичною основою образотворчого мистецтва.

Головна мета перспективи – це побудова зображень навколишніх предметів на картинній площині близькими до їх зорового сприйняття. Уміння користуватися перспективою дає можливість не тільки вільно малювати предмети з натури, а й відтворювати їх по пам'яті в процесі виконання різних композицій у традиційному та комп'ютерному рисунку й живописі.

Вивчення курсу перспективи передбачає набуття знань, умінь та навичок побудови в просторі перспективи плоских та об'ємних форм різних предметів, інтер'єрів та екстер'єрів, а також особистих та падаючих тіней, відображень у плоских дзеркалах. Вивчення перспективи формує навички зображення різних просторових композицій.

Перспектива – один із головних навчальних предметів образотворчої грамоти в підготовці кваліфікованих вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів. Сучасний вчитель образотворчого мистецтва, художник та дизайнер повинні оволодіти теорією зображення різних просторових форм на площині й застосовувати набуті знання в практиці виконання традиційного та комп'ютерного рисунку й живопису.

Ключові слова: художники, дизайнери, перспектива, комп'ютерна графіка, рисунок, живопис, образотворче мистецтво.

BABENKO Leonid Viktorovich –

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Art Education
of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0738-0144>
e-mail: leobabenko@i.ua

STRITIYVYCH Tatiana Mykolaivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the
Department of Art Education
of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6655-678X>
e-mail: tanya_strit@ukr.net

MEDVEDIEV Oleh Anatoliiovych –

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
of the Department of Art Education
of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3378-4537>
e-mail: olanatmedvedev@gmail.com

METHODOLOGY FOR TEACHING ARTISTS AND DESIGNERS TO CONVEY PERSPECTIVE SCALES IN TRADITIONAL AND COMPUTER-AIDED DRAWING AND PAINTING

The article reveals the necessity and effectiveness of the methodology of teaching future teachers of fine arts, artists and designers the laws and rules of constructing perspective images, the theoretical foundations of drawing perspective projections, as well as various methods and techniques of perspective composite images on the picture plane and the use of the acquired competencies in the process of performing various creative compositions in traditional and computer drawing and painting.

Perspective is an applied science of fine arts that is singled out as an independent subject at faculties that train fine arts teachers, artists, and designers. The knowledge gained in the process of studying this subject is intended to help an artist-teacher, designer in working on a drawing, painting, or composition of a picture. Without knowledge of perspective, a realistic depiction of various objects is impossible. Therefore, perspective is the theoretical basis of fine arts.

The main purpose of perspective is to create images of surrounding objects on the picture plane close to their visual perception. The ability to use perspective makes it possible not only to freely draw objects from nature, but also to reproduce them from memory in the process of creating various compositions in traditional and computer drawing and painting.

The study of perspective involves the acquisition of knowledge, skills and abilities to construct in space the perspective of flat and three-dimensional forms of various objects, interiors and exteriors, as well as personal and falling shadows, reflections in flat mirrors. The study of perspective develops skills in depicting various spatial compositions.

Perspective is one of the main subjects of fine arts education in the training of qualified art teachers, artists and designers. A modern art teacher, artist, and designer must master the theory of depicting various spatial forms on a plane and apply the acquired knowledge in the practice of traditional and computer drawing and painting.

Key words: painters, designers, perspective, computer graphics, drawing, painting, fine arts.

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Перспектива – це прикладна наука образотворчого мистецтва, яка виділена в самостійний навчальний предмет на факультетах підготовки вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів. Знання, отримані в процесі вивчення цього предмета, призначені

допомогти художнику-педагогу, дизайнеру в роботі над рисунком, живописом, композицією малюнка картини. Без знань перспективи неможливе реалістичне зображення різних предметів. Тому перспектива є теоретичною основою образотворчого мистецтва [5].

Головна мета перспективи – це побудова зображень навколишніх предметів на картинній площині близькими до їх зорового сприйняття. Уміння користуватися перспективою дає можливість не тільки вільно малювати предмети з натури, а й відтворювати їх по пам'яті в процесі виконання різних композицій у традиційному та комп'ютерному рисунку й живописі [2].

Характерною особливістю в історичній еволюції українського образотворчого мистецтва як виразника національної культури є розвиток систем зображення. Які з'являлися в процесі формувалися українських мистецьких явищ у контексті історичного шляху національного культуротворення. Де історико-культурні події й прояви мистецького життя українського народу визначали корінні засади, які характеризують цей розвиток як національний прояв, що відрізняє його від інших національних мистецтв [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою методики навчання майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів передачі перспективних масштабів у традиційному та комп'ютерному рисунку й живописі займається багато науковців. Серед публікацій яких можна виділити: «Українське образотворче мистецтво. Посібник для викладачів вищих навчальних закладів» (Бабенко Л.В.) [1], «Перспективні зображення: навчально-методичний посібник» (Бабенко Л.В.) [5], «Перспектива: Навчальний посібник для підготовки вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів» (Бабенко Л.В., Стрітьєвич Т.М., Фурсикова Т.В.) [4], «Комп'ютерна графіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів» (Бабенко Л.В., Фурсикова Т.В.) [2], «Основи комп'ютерних систем. Навчальний посібник для майбутніх учителів образотворчого мистецтва» (Бабенко Л.В., Фурсикова Т.В.) [3] та багато інших.

Мета статті. Розкрити необхідність та ефективність методики навчання майбутніх вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів законам і правилам побудови перспективних зображень, теоретичним основам креслення перспективних проєкцій, а також різним способам й прийомам перспективних композиційних зображень на картинній площині та використання набутих компетенцій у процесі виконання різних творчих композицій в традиційному та комп'ютерному рисунку й живописі [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Перспектива як наука виникла в давні часи внаслідок необхідності тривимірного зображення предметів [4]. Відомості про перспективні зображення зустрічаються у роботах давньогрецьких вчених. В працях Есхіл (525–456 роки до н.е.) описані закономірності зорового сприйняття. Демокріт (460–370 роки до н.е.) у трактаті «Про геометрію» розглядає закономірності перспективних побудов. Математик Евклід (365–300 роки до н.е.) в трактаті «Оптика» сформулював правила зорової перспективи та закони відображення променів від плоских, увігнутих та

випуклих дзеркал. Архітектор Вітрувій (кінець I ст. до н.е.) виклав правила перспективних побудов зображень та архітектурних креслень планів і фасадів будинків. Астроном Птолемей (II ст. н.е.) розглядав зображення форми, кольору, освітлення та утворення тіней.

У період середньовіччя внаслідок гоніння та переслідування прогресивних думок, розвиток науки перспективи призупиняється і відновлюється лише в епоху італійського Відродження (XV ст.). Архітектор, художник Філіппо Брунеллескі (1377–1446) використав правила перспективи в зображенні архітектурних споруд. Вчений Леон-Баттіста Альберті (1404–1472) в трактатах «Про живопис» та «Про архітектуру» виклав теоретичні положення перспективи на математичній основі. Визначення перспективи як проєкції предметів дав художник-живописець П'єро делла Франческа (1416–1492) в трактаті «Про перспективу у живописі». Учений, художник Леонардо да Вінчі в «Трактаті про живопис» розділяє перспективу на лінійну, повітряну та кольорову.

У XVI ст. італійський вчений, математик Гвідобальдо дель Монте (1545–1607) у праці «Шість книг про перспективу» теоретично обґрунтував 23 правила побудови зображень форм предметів, а у XVII ст. італійський архітектор, художник Андреа Поццо (1642–1709) у книзі «Перспектива живопису та архітектури» розглядає лінійну, рельєфну, театральну та плафонну перспективи.

У XVIII ст. французький вчений Гаспар Монж (1746–1818) у книзі «Нарисна геометрія» систематизував методи побудови зображення об'ємно-просторових форм на площині. Його робота стала початком розвитку науки графічних побудов нарисної геометрії. У 1821 році російський науковець Я.О.Севастьянов (1796–1849) видав першу книгу російською мовою «Основи нарисної геометрії».

У XX ст. ряд російських науковців видають книги російською мовою для художників.

У 1918 році російський науковець М. О. Ринін (1887–1943) видав першу книгу російською мовою для художників – «Перспектива». У 1981 році С.О. Соловійов видав посібник «Перспектива», а у 1989 році вийшов посібник «Перспектива» М.М. Макарової.

Нині багато вчених та художників досліджують перспективні побудови об'ємно-просторових зображень.

Перспектива – наука про зображення предметів у просторі на площині чи іншій поверхні у відповідності з тими видимими скороченнями їх розмірів, змінами обрисів форм та світлотіньових відношень, що спостерігаються в природі.

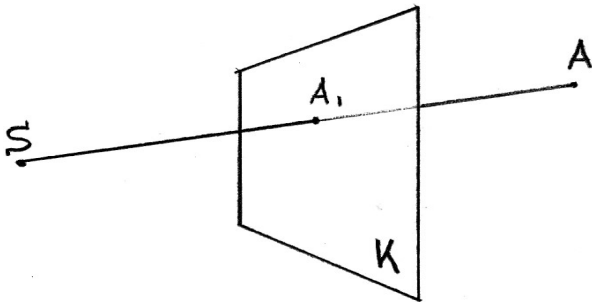
Назва «перспектива» походить від французького «perspective», що в перекладі значить «дивитися крізь». У цій назві відображений методичний прийом спостереження предметів через прозору картинну площину (скло) на якій фіксуються всі перспективні скорочення. Якщо підійти до вікна і не змінюючи точки зору обвести пензлем з фарбою на склі всі видимі за вікном контури предметів, то такий рисунок буде

перспективним або перспективою. Такий метод перспективного малювання використовувався ще в епоху Відродження, коли художники шукали теоретичне обґрунтування перспективним скороченням.

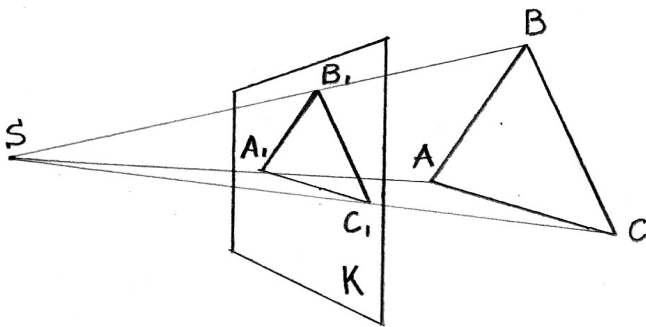
Видимі зміни чіткості сприйняття, освітлення та кольору предметів на різних відстанях від глядача розглядаються в повітряній перспективі.

Закономірності конструктивної графічної побудови об'ємно-просторових форм на вертикальній площині розглядаються в лінійній перспективі.

У нарисній геометрії графічна побудова об'ємно-просторових форм на вертикальній площині виконується методом проектування [4]. Суть цього методу полягає в наступному. Якщо з точки S провести промінь в точку A , який перетне площину K , то точка A_1 буде проекцією точки A на площині K (Мал. 1). Провівши з точки S через площину K промені в точки геометричної фігури A, B, C , ми отримаємо її центральну проекцію A_1, B_1, C_1 на площині K (Мал. 2).

Мал. 1.

Мал. 2.

Геометричну побудову зображення просторової фігури на площині за допомогою променів, проведених з однієї точки, називають центральною проекцією, або перспективним зображенням, чи просто її перспективою.

Методом центральної проекції здійснюється фотографування та проекція кінокадрів на екран тощо. Відображення на сітківці ока людини навколишніх предметів також відповідає їх перспективному зображенню.

Розміри рамки картини та її положення (вертикальне чи горизонтальне) художник обирає відповідно до задуму та змісту композиції, що і обумовлює вибір масштабу картини. Тож, масштаб картини – це відношення одиниці виміру на картині до одиниці виміру в натурі.

Для визначення на картині відстаней між різними точками зображення використовують три головних напрямки просторового орієнтиру – висоти, широти та глибини.

Масштаб, побудований на основі прямої, перпендикулярної до предметної площини, називають масштабом висот.

Масштаб, побудований на основі прямої, паралельної до основи картини, називають масштабом широт.

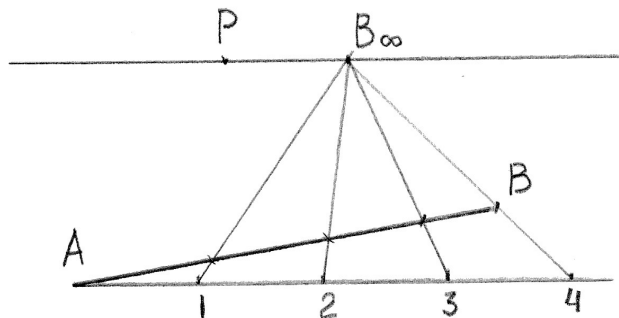
Масштаб глибини будується відносно прямої, перпендикулярної до картинної площини.

Масштаби висот та широт, що знаходяться в одній фронтальній площині, паралельній до картини, рівні між собою і не мають перспективного скорочення. Це дає можливість в побудові перспективи картини, використовуючи масштабну шкалу, визначити масштаб перспективного зображення по рамі картини. Наприклад, 1 сантиметр рами картини відповідає 1 метру відстані в натурі.

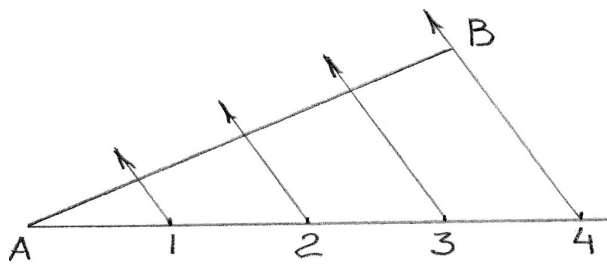
Для визначення на картині відстаней між точками фігури та її розмірами визначають перспективний масштаб. Довжина перспективи зображувальних відрізків залежно від їх відстані до площини картини та кута нахилу до предметної площини є величиною перемінною, яка визначається перспективним масштабом відповідно до напрямку відрізка.

Важливим для художника є дотримання в картині пропорційного співвідношення між об'єктами зображення. Це залежить від його вміння в зображенні співставляти, відкладати, ділити різні відрізки відповідно до визначеного перспективного масштабу.

Розглянемо перспективний розділ на рівні частини довільно розміщеного в предметній площині глибинного прямого відрізка AB (Мал. 3) виконується за допомогою геометричного способу побудови на основі теореми Фалеса (Мал. 4). Для цього проведемо через точку A горизонтальну пряму, на якій відкладемо довільно чотири рівних між собою відрізки. Останній, 4 відрізок з'єднаємо з точкою B та продовжимо до перетину з лінією горизонту в точці сходу B_∞ . Далі, з відрізків 1, 2, 3 проведемо лінії переносу їх розмірів у точку сходу B_∞ , які розділять відрізок AB в точках їх перетину на чотири рівні частини.

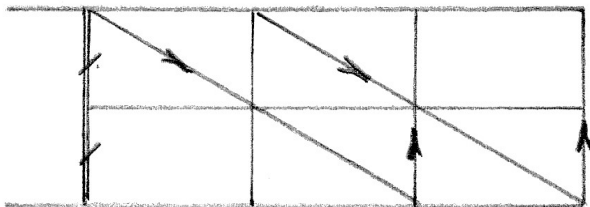

Мал. 3.

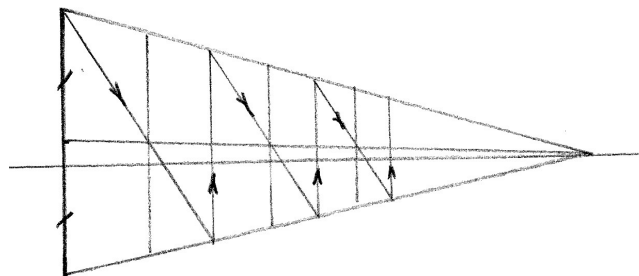

Мал. 4.

Для побудови перспективи розміщення на однаковій відстані декількох стовпів зручно використати геометричні побудови прямокутників, в яких діагоналі визначають пошукові відстані (Мал. 5). Аналогічну побудову виконують і на картині. Стовпи ділять навпіл, проводять горизонтальну середню лінію. Далі через верхній кінець першого і середину другого стовпа проводять діагональ, продовження якої до перетину з нижньою лінією відмітить місце знаходження основи наступного стовпа (Мал. 6), і т.д.

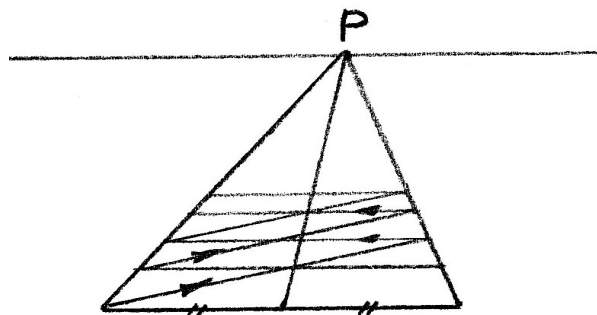

Мал. 5.

Мал. 6.

Аналогічний метод використовують для перспективної побудови прямокутників, які знаходяться в предметній або горизонтальній площинах (Мал. 7).

Мал. 7.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Вивчення курсу перспективи

передбачає набуття знань, умінь та навичок побудови в просторі перспективи плоских та об'ємних форм різних предметів, інтер'єрів та екстер'єрів, а також особистих та падаючих тіней, відображень у плоских дзеркалах. Вивчення перспективи формує навички зображення різних просторових композицій.

Перспектива – один із головних навчальних предметів образотворчої грамоти в підготовці кваліфікованих вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів. Сучасний вчитель образотворчого мистецтва, художник та дизайнер повинні оволодіти теорією зображення різних просторових форм на площині й застосовувати набуті знання в практиці виконання традиційного та комп'ютерного рисунку й живопису.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко Л. В. Українське образотворче мистецтво. Посібник для викладачів вищих навчальних закладів. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. 180 с.
2. Бабенко Л.В., Фурсикова Т.В. Комп'ютерна графіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. 250 с.
3. Бабенко Л. В., Фурсикова Т.В. Основи комп'ютерних систем. Навчальний посібник для майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Кіровоград: Поліграфічне підприємство «Ексклюзив-Систем», 2014. 164 с.
4. Бабенко Л. В., Стрітьєвич Т. М., Фурсикова Т. В. Перспектива: Навчальний посібник для підготовки вчителів образотворчого мистецтва, художників та дизайнерів. Кропивницький: ПП «Ексклюзив-Систем», 2020. 164 с.
5. Бабенко Л. В. Перспективні зображення: навчально-методичний посібник. Кропивницький: ПП «Ексклюзив-Систем», 2021. 43 с.

REFERENCES

1. Babenko, L.V. (2001). *Ukrainian fine art*. Posibnyk dlia vykladachiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. Kirovohrad: RVTs KDPU im.V.Vynnychenka. 180 s. [in Ukrainian]
2. Babenko, L.V., Fursykova, T. V. (2010). *Kompiuterna hrafika* [Computer graphics]. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh pedahohichnykh zakladiv. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. 250 s. [in Ukrainian]
3. Babenko, L. V., Fursykova, T. V. (2014). *Osnovy kompiuternykh system* [Fundamentals of computer systems]. Navchalnyi posibnyk dlia maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva. Kirovohrad: Polihrafichne pidpryemstvo «Ekskliuzyv-System». 164 s. [in Ukrainian]
4. Babenko, L. V., Stritievych, T. M., Fursykova, T. V. (2020). *Perspektyva* [Perspective]: Navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky vchyteliv obrazotvorchoho mystetstva, khudozhnykiv ta dyzaineriv. Kropyvnytskyi: PP «Ekskliuzyv-System». 164 s. [in Ukrainian]
5. Babenko, L. V. (2021). *Perspektyvni zobrazhennia* [Perspective images]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kropyvnytskyi: PP «Ekskliuzyv-System». 43 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАБЕНКО Леонід Вікторович – кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі.

СТРІТЬЄВИЧ Тетяна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі.

МЕДВЕДЕСВ Олег Анатолійович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Науківі інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BABENKO Leonid Viktorovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: improvement of educational process in high school.

STRITIYVYCH Tatiana Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: improvement of educational process in high school.

MEDVEDIEV Oleh Anatoliiovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Art Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: improvement of educational process in high school.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 373.3.016:811.161.2*367.627 (07)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-328-331

СОСІЮК Анна Володимирівна –

кандидат педагогічних наук (доктор філософії), доцент,

доцент кафедри теорії і методик початкової освіти

Рівненського державного гуманітарного університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5057-1430>

e-mail: nyse4kaa@ukr.net

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

У статті окреслено важливість використання мультимедійних технологій як одного із важливих інтерактивних елементів сучасного уроку «Я досліджую світ». Завдання вчителя – сконструювати такий урок, який, на його думку, міг би найбільш ефективно досягти поставленої навчальної мети. Мультимедійні технології завжди були невід’ємною частиною педагогічного процесу. Визначено сутнісні характеристики основних понять, зокрема, мультимедійна технологія – це програма, яка може містити текстові матеріали, фотографії, малюнки, слайд-шоу, звукове оформлення і дикторський супровід, відеофрагменти і анімації. Виокремлено ефективні мультимедійні технології, які сприяють якісному засвоєнню знань, розширенню природничих умінь та навичок: мультимедійна презентація, віртуальні та інтерактивні екскурсії, буктрейлери, медіатексти, інтелект-карти, інтерактивні плакати, Movie Maker, Anime Studio Pro. Основними завданнями сучасного вчителя під час розробки уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ» з використанням мультимедійних технологій – сконструювати такий урок, який буде найбільш ефективно досягти поставленої мети. Створенні вчителем мультимедійні презентації, відеоролики мають відповідати педагогічним, ергономічним та естетичним вимогам: вчителю важливо дотримуватись санітарних норм та правил використання мультимедійної техніки на уроках в початковій школі; слід враховувати вимоги, які обумовлені психологічними особливостями сприйняття інформації школярами молодшого шкільного віку; необхідно пам’ятати про головну мету мультимедійної презентації, відеоролику – досягти глибокого запам’ятовування навчального матеріалу через образне сприйняття, посилення емоційного впливу; ефективність супроводу уроку мультимедійною презентацією буде залежати в першу чергу від рівня ілюстративного матеріалу, тому вчителю варто особливу увагу звертати при доборі матеріалу для створення презентації для власних уроків.

Ключові слова: мультимедійна презентація, комп’ютерні технології, буктрейлери, медіатексти, карта знань, інтегровані уроки.

SOSIUK Anna Volodymyrivna –

Candidate of Pedagogical Sciences (Doctor of Philosophy),

Associate Professor, Associate Professor of the Department

of Theory and Methods of Primary Education

Rivne State Humanitarian University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5057-1430>

e-mail: nyse4kaa@ukr.net

METHODS OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF THE INTEGRATED COURSE «I EXPLORE THE WORLD»

The article outlines the importance of using multimedia technologies as one of the important interactive elements of the modern lesson «I explore the world». The teacher's task is to design such a lesson, which, in his opinion, could most effectively achieve the educational goal. Multimedia technologies have always been an integral part of the pedagogical process. The essential characteristics of the main concepts are determined, in particular, multimedia technology is a program that can contain text materials, photos, drawings, slide shows, sound design and narration, video fragments and animations. Effective multimedia technologies are singled out, which contribute to high-quality assimilation of knowledge, expansion of natural abilities and skills: multimedia presentation, virtual and interactive tours, book trailers, media texts, intelligence maps, interactive posters, Movie Maker, Anime Studio Pro. The main task of a modern teacher during the development of lessons of the integrated course «I explore the world» using multimedia technologies is to design such a lesson that will most effectively achieve the set goal. The multimedia presentations and videos created by the teacher must meet pedagogical, ergonomic and aesthetic requirements: it is important for the teacher to observe sanitary standards and rules

for the use of multimedia equipment in elementary school lessons; it is necessary to take into account the requirements that are determined by the psychological features of the perception of information by schoolchildren of junior school age; it is necessary to remember the main purpose of a multimedia presentation, a video – to achieve a deeper memorization of educational material through visual perception, strengthening of emotional impact; the effectiveness of accompanying a lesson with a multimedia presentation will depend primarily on the level of illustrative material, so the teacher should pay special attention when selecting material for creating a presentation for his own lessons.

Key words: multimedia presentation, computer technologies, book trailers, media texts, knowledge map, integrated lessons.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства мультимедійні технології стали невід'ємною частиною нашого життя. Сучасний вчитель має бути не лише висококваліфікованим та всебічно розвиненим фахівцем, а й технічно освіченою людиною, вміти правильно і раціонально використовувати мультимедійні технології під час підготовки до уроків та у своїй педагогічній практиці. Саме такий фахівець має навчити здобувачів освіти як працювати з великим об'ємом інформації, аналізувати, систематизувати їх, отримувати нові знання та застосовувати їх у практичній діяльності [1, с. 66].

Головна роль під час розробки та проведенні інтегрованого курсу «Я досліджую світ» з мультимедійними технологіями належить учителю. Його завдання – сконструювати такий урок, який, на його думку, міг би найбільш ефективно досягти поставленої навчальної мети. На зміну наочним засобам навчання можуть прийти анімації, рухомі схеми, ілюстрації, що з'являються й зникають. Використання мультимедійних технологій на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» дозволяють не тільки ефективно й корисно проводити час, а й сприяють розвитку інтересу учнів до навчального предмету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури засвідчив, що означене питання стало важливим аспектом для дидактів таких, як: Г.Г. Ващенко, П.Я. Гальперін, Й.Ф. Гербарт, Ф.А. Дістервег, В.П. Максименко. Вченими доведено, що знання повинні засвоюватись різними методами та засобами навчання, наприклад: спостереженням і дослідами та використанням інформаційних засобів навчання: комп'ютерів, електронних підручників. Вони сприяють розвитку самостійності й активізації розумової діяльності учнів початкових класів

Мета статті – проаналізувати ефективність застосування мультимедійних технологій на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Виклад основного матеріалу дослідження. Широка комп'ютеризація та гаджетизація початкової ланки освіти, упровадження в освітні процес новітніх мультимедійних технологій і мультимедійних засобів навчання розширюють можливості вчителя, гранично оптимізувавши його фахову діяльність [2, с. 51].

Слід зазначити, що мультимедійні технології завжди були невід'ємною частиною педагогічного процесу. Це, перш за все, пов'язано з тим фактом, що процес навчання являє собою інформаційний процес. З появою можливості використовувати комп'ютер в навчанні саме поняття «мультимедійні технології» набуло нового звучання, так як комп'ютери почали асоціюватися не лише з

засобом до підготовки уроку, а й безпосереднім його використанням на уроці у процесі власне супроводу уроку наприклад: мультимедійною презентацією, використанням програмно-педагогічних засобів і т.д. [3, с. 8].

Існує кілька основних організаційних моделей використання мультимедійних технологій в освітньому процесі, один із яких – *супровід уроку мультимедійною презентацією*. Слід зазначити, що основний зміст роботи з PowerPoint полягає не стільки в оволодінні інтерфейсом та інструментарієм програми, скільки в осмисленні цілей використання програми для підготовки уроків, які б в повній мірі відповідали основним завданням навчально-виховного процесу здобувачів освіти. Тому вчителю досить важливо враховувати психологічні особливості учнів, щоб презентація не перетворилася на гарну картинку, а дійсно стала ефективним засобом навчання [3, с. 99].

Під час роботи з мультимедійними презентаціями на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» потрібно, перш за все, враховувати психофізіологічні закономірності сприйняття школярами інформації з екрану комп'ютера, телевізора, проекційного екрану. Робота з візуальною інформацією, яка подається з екрану, має свої особливості, оскільки при тривалій роботі викликає стомлення, зниження гостроти зору в учнів. Особливо складною для людського зору є робота з текстами [4, с. 9].

Конструюючи мультимедійний урок, особливу увагу слід звертати на добір матеріалу. Важливо, щоб інформація була чіткою, доступною, пізнавальною, цікавою для здобувачів. Головне завдання надавача освіти – *навчити дитину вчитися, самостійно здобувати знання* [5, с. 27].

Таким чином, знання вчителем початкової школи видів мультимедійних технологій дозволяє педагогічно обґрунтовано використовувати потужні дидактичні можливості мультимедіа у початковій ланці освіти, що змусить глибше розвинути резерви освіти учня, дасть змогу вчителю працювати творчо, ініціативно, з більшою професійною майстерністю.

Мультимедійна презентація – це програма, яка може містити текстові матеріали, фотографії, малюнки, слайд-шоу, звукове оформлення і дикторський супровід, відеофрагменти і анімації [6, с. 53].

Використання презентацій, відеороликів є доцільним на будь-якому етапі вивчення теми і на будь-якому етапі уроку: під час пояснення нового матеріалу, закріплення, повторення, контролю.

Активний розвиток та використання мультимедійних технологій на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ», стає одним з основних завдань формування інформаційної культури сучасних школярів.

Комп'ютерні технології – це потужний інструмент для одержання учнем найрізноманітнішої інформації, ефективний засіб підвищення інтересу до навчання, а також мотивації, наочності, науковості тощо.

Запровадження мультимедійних технологій у початковій школі – це необхідність сьогодення, оскільки більшість дітей ознайомлюються з комп'ютером набагато раніше, ніж це їм може запропонувати школа. Необхідно враховувати, що до школи приходять нові покоління школярів, які живуть в інформаційному, динамічному, емоційно напруженому середовищі.

Мультимедійні технології стають потужним багатофункціональним засобом навчання. Їх використання привчає учня жити в інформаційному середовищі, сприяє залученню школярів до інформаційної культури. Одним із головних завдань початкової школи є застосування мультимедійних технологій у процесі вивчення більшості навчальних предметів [7, с. 87].

Сучасний урок інтегрованого курсу «Я досліджую світ» має певну кількість кроків – **структурних дидактичних етапів**, що містять сукупність зображень, аудіо і відеофрагментів, тексту, об'єднаних за певною ознакою: хвилинки фенологічних спостережень; актуалізація опорних знань учнів; мотивація навчальної діяльності; повідомлення теми та мети уроку; пояснення нового матеріалу з використанням мультимедійної демонстрації; закріплення та узагальнення набутих знань, умінь і навичок; застосування набутих умінь на практиці; підсумок уроку (рефлексія); повідомлення домашнього завдання.

У сучасному інформаційному світі постійно виникає потреба пошуку нових діючих засобів навчання. Щоб розвинути в учнів спостережливість, візуальне та дослідницьке мислення, навички самостійної творчої праці, можна організувати з учнями **віртуальні та інтерактивні екскурсії**, використовуючи матеріали веб-проектів та світлин, зроблених власноруч під час екскурсій, відвідувань музеїв, виставок, мандрівок.

Одним із захоплюючих занять на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є створення **буктрейлерів**. Це можливість розкрити творчі здібності, навчитися мислити по-новому, бути модним і сучасним. І це дійсно працює – підвищує інтерес до навчання.

Буктрейлер – короткий інтригуючий відеоролик за мотивами книги. Метою його створення є спонукання до прочитання твору. А візуалізація його змісту може бути втілена у вигляді фільму, набору слайдів з цитатами та ілюстраціями або у вигляді мультфільму. Буктрейлери можуть бути ігровими, неігровими, анімаційними, виготовленими у формі акторської гри, комп'ютерної графіки, мультиплікації, колажу.

Поєднуючи класичні підходи до засвоєння знань з сучасними технологіями навчання, слід залучати учнів до роботи над **медіатекстами** – великою базою **мультфільмів** (казок, аудіо книг, пісень, розвиваючих відео).

Фотографія є найбільш простою з медіатекстів: її можна розглядати, як картинку,

багато раз перевертаючись, розмовляти про зміст. І в той час вона відрізняється від картинки своєю «документальністю». Якою б художньою фотографія не була, вона ближча, ніж картина, до дійсності. Недаремно її називають «знімком».

Карта знань (інтелект-карта) – це спосіб зображення процесу загального системного мислення за допомогою схем. Вони активно включають учнів різного віку в творче мислення, організацію і вирішення проблем. Гнучкість карт дозволяє розглядати будь-яку тему інтегрованого курсу «Я досліджую світ» або питання, залучаючи до цього як окремих учнів, мобільних груп, так і усього класу. Інтелект-карти не тільки зберігають факти, а й демонструють взаємозв'язки між ними, тим самим забезпечуючи глибше розуміння предмета.

Одним із популярних інтерактивних сучасних засобів навчання є **інтерактивний плакат**. Використання їх в освітньому процесі сприяє тому, що учні краще сприймають матеріал, підвищується інтерес до інтегрованого курсу «Я досліджую світ», покращується якість їх самостійної роботи.

Інтегровані уроки – пріоритетний напрямок Нової української школи. Для створення цікавих незвичайних уроків можна залучити у навчальний процес інтернет-ресурси. З їх допомогою, як педагоги, так і школярі зможуть створювати власні проекти у межах опанування будь-якої навчальної дисципліни.

Movie Maker – спеціальна програма, яка призначена для здійснення відеомонтажу з використанням світлин, малюнків, існуючих аудіо та відеофрагментів. За її допомогою можна створити слайд-шоу або відеоролики. Ця програма є базовою у пакеті «Основні компоненти Windows».

Anime Studio Pro – професійна програма для створення анімацій у 2D. При творенні мультфільму можна як малювати власних героїв, так і користуватися набором готових персонажів із бібліотеки [5, с. 70]. Створення власної анімації із залученням функціональних можливостей Anime Studio Pro. Школярі завжди віддають перевагу практичним завданням, тим паче, при виконанні яких можна максимально проявити власні творчі здібності та кмітливість!

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, мультимедійна інформація відрізняється чіткістю, лаконічністю, доступністю. У процесі роботи з нею учні вчаться аналізувати, висловлювати власну думку, вдосконалюють уміння працювати на комп'ютері. Якщо застосування мультимедійних технологій добре продумане, заняття буде образним, наочним, цікавим, життєвим, дозволить розвивати уміння учнів працювати в парах і групах, що є однією з умов Нової української школи.

Мультимедійні технології дають змогу економити час і дають можливість вирішити велику кількість завдань, які ставить сучасний учитель перед уроком «Я досліджую світ».

Використання мультимедійних технологій в освітньому процесі початкової ланки освіти вимагає врахування низки факторів, серед яких: особливості психофізіологічного розвитку учнів

молодшого шкільного віку; особливості навчально-пізнавальної діяльності здобувачів; дидактичний потенціал мультимедійних технологій, орієнтованих на початкову школу; особливості використання мультимедіа у навчанні; вимоги до впровадження мультимедіа у навчальному процесі початкової школи (вимоги до влаштування й обладнання комп'ютерних класів; вимоги до організації роботи молодших школярів з мультимедіа продуктами; ергономічні вимоги до мультимедіа продуктів; вимоги до змісту навчального матеріалу в електронному ресурсі).

Зауважимо, що використовувати мультимедійні технології важливо на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ», наприклад: під час навчально-пізнавальних ігор, розгляді малюнків, картин, фото, схем, ілюстрацій, ребусів, кросвордів, тестуванні, обговоренні технологічних карт тощо.

Використання мультимедіа-презентацій дозволяє вчителю зручно й ефективно візуалізувати статичну й динамічну інформацію, самостійно готувати завдання, підбирати навчальний матеріал, що відповідає змісту конкретної теми будь-якої інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ : К.І.С., 2019. С. 45–51.
2. Билик В. Б. Проектна діяльність – основа розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2018. №5. С. 6–8.
3. Вакалюк Т. С. Можливості використання хмарних технологій в освіті. Актуальні питання сучасної педагогіки: матеріали міжнародної наук. конференції. Острого, 2016. С. 97–99.
4. Додусенко Н. О. Теоретичні аспекти проектної діяльності молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2017. №24. С. 2–9.
5. Кирилова З. А. Екологічна освіта і виховання школярів у процесі вивчення природи. *Початкова школа*. 2019. № 5. С. 25–27.
6. Малинін І. А. Підготовка до використання інформаційних технологій в професійній діяльності педагога. *Одеса: Педагогіка*. 2019. С. 50–53.
7. Нікітіна О. О. З історії розвитку проблеми формування загальнонавчальних умінь і навичок школярів. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси : Педагогічні науки, 2018. № 1. С. 83–87.

REFERENCES

1. Bibik, N. M. (2019). Kompetentnisnyi pidkhid: refleksivnyi analiz zastosuvannya. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektivy [Competency approach: reflective analysis of application. Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv : K.I.S., S. 45–51. [in Ukrainian]
2. Bilyk, V. B. (2018). Proektna diialnist – osnova rozvytku tvorchykh zdbivnosti molodshykh shkoliariv. [Project activity is the basis for the development of creative abilities of younger schoolchildren]. *Pochatkova shkola*. №5. S. 6–8. [in Ukrainian]
3. Vakaliuk, T. S. (2016). Mozhlyvosti vykorystannia khmarnykh tekhnolohii v osviti [Possibilities of using cloud technologies in education]. *Aktualni pytannia suchasnoi pedahohiky: materialy mizhnarodnoi nauk. konferentsii*. Ostroh. S. 97–99. [in Ukrainian]
4. Dodusenko, N. O. (2017). Teoretychni aspekty proektnoi diialnosti molodshykh shkoliariv [Theoretical aspects of project activities of junior high school students]. *Pochatkove navchannia ta vykhovannia*. №24. S. 2–9. [in Ukrainian]
5. Kyrylova, Z. A. (2019). Ekolohichna osvita i vykhovannia shkoliariv u protsesi vyvchennia pryrody [Environmental education and upbringing of schoolchildren in the process of studying nature]. *Pochatkova shkola*. № 5. S. 25–27. [in Ukrainian]
6. Malynin, I. A. (2019). Pidhotovka do vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii v profesiinii diialnosti pedahoha. [Preparation for the use of information technologies in the professional activity of a teacher]. *Odesa: Pedahohika*. S. 50–53. [in Ukrainian]
7. Nikitina, O. O. (2018). Z istorii rozvytku problemy formuvannia zahalnonavchalnykh umin i navychok shkoliariv. [From the history of the development of the problem of formation of general educational abilities and skills of schoolchildren]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*. Cherkasy : Pedahohichni nauky. № 1. S. 83–87. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СОСІУК Анна Володимирівна – кандидат педагогічних наук (доктор філософії), доцент, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: питання формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SOSIUK Anna Volodymyrivna – candidate of Pedagogical Sciences (Doctor of Philosophy), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Primary Education Rivne State Humanitarian University.

Scientific interests: the issue of the formation of text-creating skills in primary school students in the process of learning a verb.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 37.091.2:796(477)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-331-335

КОШЛЯК Михайло Анатолійович –

кандидат педагогічних наук,
Президент Федерації дзюдо України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>
e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

ПРОБЛЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В РЕЦЕПЦІЇ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

У статті здійснено історіографічний аналіз досліджень українських учених, у яких розкриваються питання фізичного виховання дітей та молоді в системі позашкільних закладів. Виокремленні ключові аспекти вивчення проблем у сучасній теорії наукового знання.

Встановлено, що на сучасному етапі значно зріс інтерес науковців як до проблеми фізичного виховання дітей та молоді, так і до особливостей функціонування окремих навчальних закладів спортивного профілю в Україні.

Учені одностайні в тому, що позашкільна освіта, позашкільні заклади різного типу є невід'ємною складовою реалізації державної освітньої політики і сприяють всебічному, гармонійному розвитку особистості. Висвітлюючи історію виникнення навчальних закладів спортивного профілю, напрями їх діяльності, особливості нормативно-правового та фінансового забезпечення, проблеми та перспективи розвитку в сучасних ринкових умовах, автори наголошують на тому, що дитячо-юнацький спорт відіграє особливу роль у житті суспільства та окремої дитини, бо спортивна діяльність забезпечує розвиток фізичних здібностей вихованців, створює необхідні умови для повноцінного оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку і дозвілля, занять фізичною культурою і спортом, підготовки спортивного резерву для збірних команд України, набуття навичок здорового способу життя.

Вітчизняна позашкільна освіта спортивного профілю пройшла досить насичений історичними традиціями шлях становлення і розвитку. Звернення до історії позашкільних закладів, виховання і навчання в них, управління, фінансування і кадрового забезпечення дає змогу врахувати досягнення, прорахунки, перспективи цього важливого соціально-педагогічного процесу у контексті історичної ретроспективи.

Встановлено, що цілісна історія розвитку фізичного виховання дітей та молоді в системі позашкільних закладів ще належно не висвітлена в історіографії. Подальшого розвитку набули аналіз і систематизація досліджень з даної проблеми.

Ключові слова: фізичного виховання дітей та молоді, позашкільні заклади, історіографія, дослідження українських учених.

KOSHIAK Mykhailo Anatoliyovych –

Ph. D. in Pedagogy, President of the Judo Federation of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4597-299X>

e-mail: mykhailo.koshliak@gmail.com

THE PROBLEM OF PHYSICAL EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH IN THE SYSTEM OF EXTRA-SCHOOL INSTITUTIONS AT THE RECEPTION OF MODERN UKRAINIAN RESEARCHERS

The article carries out a historiographical analysis of the studies of Ukrainian scientists, which reveal the issues of physical education of children and youth in the system of out-of-school institutions. The key aspects of the study of problems in the modern theory of scientific knowledge are highlighted.

It has been established that at the current stage, the interest of scientists has significantly increased both in the problem of physical education of children and youth, and in the peculiarities of the functioning of certain educational institutions of the sports profile in Ukraine.

Scientists are unanimous in the fact that out-of-school education, out-of-school institutions of various types are an integral part of the implementation of the state educational policy and contribute to the comprehensive, harmonious development of the individual. Highlighting the history of the emergence of educational institutions of a sports profile, the directions of their activities, the peculiarities of legal and financial support, problems and prospects for development in modern market conditions, the authors emphasize that children's and youth sports play a special role in the life of society and an individual child, because sports activities ensure the development of pupils' physical abilities, create the necessary conditions for full recovery, hardening, meaningful rest and leisure, physical education and sports, preparation of the sports reserve for national teams of Ukraine, acquisition of healthy lifestyle skills.

Domestic out-of-school sports education has gone through a path of formation and development rich in historical traditions. Turning to the history of out-of-school institutions, education and training in them, management, financing and staffing makes it possible to take into account the achievements, miscalculations, prospects of this important socio-pedagogical process in the context of a historical retrospective.

It has been established that the complete history of the development of physical education of children and youth in the system of extra-curricular institutions has not yet been adequately covered in historiography. The analysis and systematization of research on this problem gained further development.

Keywords: physical education of children and youth, after-school institutions, historiography, research of Ukrainian scientists.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства у державних офіційних структур і представників науки посилюється інтерес до проблем фізичного виховання дітей та молоді. Фізичне виховання стратегічно спрямоване на збереження, зміцнення і формування здоров'я комплексом дієвих засобів фізичного виховання, що впливають на якість життєдіяльності [6, с. 124].

Вітчизняна позашкільна освіта спортивного профілю пройшла досить насичений історичними традиціями шлях становлення і розвитку. Звернення до історії позашкільних закладів,

виховання і навчання в них, управління, фінансування і кадрового забезпечення дає змогу врахувати досягнення, прорахунки, перспективи цього важливого соціально-педагогічного процесу у контексті історичної ретроспективи [2, с. 13].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Діяльність позашкільних закладів спортивного профілю в Україні досліджували А. Бондар, Г. Дембровська, К. Жукотинський, А. Івегеш, О. Красницька, О. Логвиненко, М. Тomanek, О. Чигирин та ін. Автори наголошують на тому, що дитячо-юнацький спорт відіграє особливу роль у житті суспільства та окремої дитини, бо спортивна

діяльність забезпечує розвиток фізичних здібностей вихованців, створює необхідні умови для повноцінного оздоровлення, загартування, змістовного відпочинку і дозвілля, занять фізичною культурою і спортом, підготовки спортивного резерву для збірних команд України, набуття навичок здорового способу життя [1]. Попри значну увагу вчених, питання фізичного виховання дітей та молоді в системі позашкільних закладів потребує подальшого вивчення.

Мета статті – здійснити аналіз досліджень українських учених, які стосуються проблеми фізичного виховання дітей та молоді в системі позашкільних закладів; виокремити ключові аспекти вивчення проблем у сучасній теорії наукового знання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На сучасному етапі значно зріс інтерес науковців як до проблеми фізичного виховання дітей та молоді, так і до особливостей функціонування окремих навчальних закладів спортивного профілю в Україні.

Велику пізнавальну цінність має дисертація О. Логвиненка «Виховання фізичної культури учнів 5–9 класів у позакласній діяльності загальноосвітньої школи» [5]. Теоретичне значення дослідження полягає у загальнопедагогічному розвитку наукових основ фізичного виховання, розкритті його на засадах культурологічного підходу у позакласній діяльності; обґрунтуванні фізичної культури учня як інтегрованої особистісної властивості, частини його індивідуальної загальної культури; розкритті змісту фізичної культури учня у віковому аспекті (5–9 класи), розробці критеріїв та технології визначення її рівнів; обґрунтуванні ролі, змісту функцій і методичних аспектів виховання фізичної культури учнів 5–9 класів у діяльності класного керівника.

У дисертаційному дослідженні О. Чигирин «Культурно-просвітня діяльність як засіб адаптації дітей в інтернатних закладах спортивного профілю» [7] вказується на важливості інтернатних закладів спортивного профілю, адже навчально-виховний процес у цих закладах протягом дня чергується зі спортивними тренуваннями, у результаті чого вихованці мають поєднувати спортивно-тренувальну діяльність із успішним засвоєнням навчальної програми, швидко переключатися з розумової діяльності на фізичну і навпаки: «унаслідок цього іноді вивчення навчального матеріалу відбувається на фоні втоми, результатом чого є зниження якості його засвоєння» [7, с. 85]. О. Чигирин підкреслює, що вступ дитини до ліцею спортивного профілю, збігаючись у часі з віковою кризою розвитку, є переломним моментом її соціалізації і випробуванням адаптаційних можливостей. У підлітків якраз відбувається докорінна перебудова організму, інтенсивне формування особистості, накопичення моральних та інтелектуальних сил, різке зростання інтересу до особистого «Я», прагнення пізнати себе, свої можливості, сили, здібності. Тому в цей час одним з основних мотивів до занять спортом, вважає

О. Чигирин, є бажання стати фізично сильним і вольовим [7].

У дисертації Г. Дембровської «Розвиток позашкільних закладів спортивного профілю в Україні (50–70 рр. ХХ століття)» [2] здійснено цілісний аналіз проблеми фізичного виховання дітей та молоді в системі позашкільних закладів у 50–70 рр. ХХ століття. Висвітлено фундаментальні етапи розвитку фізичного виховання серед учнівської молоді у школах і позашкільних закладах як історико-педагогічна проблема. Аналіз історії розвитку українського шкільництва в цілому і позашкільних закладів освіти, зокрема, дозволив стверджувати, що фізичному вихованню на кожному етапі розвитку суспільства були властиві свій зміст, форми і методи, детерміновані соціальними, економічними, політичними, соціокультурними передумовами.

У роботі показано генезу становлення фізичного виховання, розвиток фізичної культури та спорту через висвітлення діяльності навчальних закладів позашкільного профілю у контексті розвитку шкільництва в Україні в означені хронологічних межах. Визначено основні напрями, зміст і форми спортивної роботи в загальній системі позашкільної освіти в Україні в 50–70 рр. ХХ століття; виокремлено особливості освітньо-педагогічної діяльності з реалізації завдань фізичного виховання в позашкільних навчальних закладах загального і профільного типу; розкрито та проаналізовано стан та особливості організації навчально-виховного процесу в позашкільних закладах спортивного профілю досліджуваного періоду [2, с. 2–3].

У статійній публікації А. Івегеш «Особливості освітньої діяльності навчальних закладів спортивного профілю України» [3] розглянуто особливості діяльності спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю України в сучасних умовах, зумовлених ключовими завданнями навчально-виховного процесу, що спрямовані на формування фізично та психічно здорової особистості, яка прагне досягати значних результатів у спортивній діяльності, а також набувати нових загальноосвітніх знань щодо різних галузей науки. Проведено загальний огляд функціонування спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю в Україні. Визначено їхні специфічні особливості, які зумовлені періодом створення установ, навчальними планами, що у них використовуються, методичним забезпеченням, викладацьким складом. Здійснено теоретико-методичний аналіз умов організації та реалізації навчально-виховного процесу і спортивно-тренувальної діяльності в інтернатних закладах спортивного профілю, узагальнено особливості адаптації вихованців до умов інтернатного закладу, охарактеризовано особливості середовища інтернатного закладу спортивного профілю. Вказано, що дитячо-юнацький спорт відіграє значну роль у житті суспільства загалом та кожної людини зокрема, оскільки спортивна діяльність забезпечує розвиток фізичних здібностей вихованців, сприяє створенню необхідних умов для їхнього повноцінного навчання, виховання,

оздоровлення та відпочинку. У навчальних закладах спортивного профілю здобувачі освіти не лише набувають певних знань, а ще й виробляють власні навички дотримання найважливіших принципів здорового способу життя, що позитивно впливає на формування свідомого суспільства, яке дбає про своє здоров'я, а також про стан навколишнього природного середовища. Доведено, що перевага спортивно-тренувальної діяльності в інтерактивних навчальних закладах спортивного профілю призводить до зміни системи цінностей вихованців.

У результаті теоретико-методичного аналізу наукової літератури і практики діяльності навчальних закладів спортивного профілю А. Івегеш було визначено особливості освітнього середовища цього типу навчального закладу: специфічні умови життєдіяльності вихованців інтернатного закладу спортивного профілю; домінування спортивно-тренувальної діяльності в інтернатному закладі спортивного профілю; вплив виду спорту та спортивних результатів на формування особистісних якостей; специфіка навчально-виховного процесу інтернатного закладу спортивного профілю [3, с. 82].

У публікації О. Красницької «Середовище інтернатного закладу спортивного профілю деприваційний аспект [4] знаходимо інформацію, що підготовка спортсменів у навчальних спортивних закладах, затверджуються спільним наказом Міністерства освіти і науки України та Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. Основні завдання навчальних спортивних закладів: пошук і відбір спортивно обдарованих дітей та молоді; організація інтенсивного й високоефективного навчально-тренувального процесу, забезпечення участі дітей у змаганнях; створення вихованцями сприятливих умов для поєднання інтенсивних тренувань із навчанням, відпочинком, відновленням сил і енергії; підготовка спортсменів, які здатні успішно виступати на змаганнях; реалізація системи неперервної та ступеневої освіти для обдарованих і висококваліфікованих спортсменів; проведення профорієнтаційної роботи зі спортивною молоддю. Для реалізації своїх основних завдань навчальні спортивні заклади організовують з учнями та студентами навчально-тренувальні заняття відповідно до типових навчальних планів із видів спорту, які затверджуються Міністерством освіти і науки України та Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту, проводять навчально-тренувальні збори, беруть участь у централізованих навчально-тренувальних зборах збірних команд України різних вікових груп, всеукраїнських і міжнародних змаганнях, у тому числі й за кордоном, створюють спортивно-оздоровчі табори. Учнівський склад загальноосвітніх спеціалізованих навчальних спортивних закладів комплектується зі спортивно обдарованих дітей, підлітків, які проживають переважно в цьому регіоні та пройшли попередню підготовку в дитячо-юнацьких спортивних школах (ДЮСШ). Усі питання прийому до навчальних спортивних закладів вирішує приймальна комісія закладу, до складу якої входять

провідні фахівці території, на якій розміщено заклад [4].

О. Красницька вказує, що поведінка вихованців інтернатних закладів спортивного профілю обумовлена специфікою підготовки спортсменів у різноманітних видах спорту. Кожен вид спорту має свої характерні особливості й висуває до вихованців конкретні вимоги. В індивідуальних видах спорту спортсмен несе відповідальність за свій результат самостійно. Для тих учнів, які займаються командними видами спорту, складається дещо інша ситуація, адже вільний час спортсмена залежить від розкладу тренувань команди, від'їзду на навчально-тренувальні збори, частоти змагань, де кожен спортсмен несе відповідальність за успішний виступ і досягнення результату командою [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, сучасні учені одностайні в тому, що позашкільна освіта, позашкільні заклади різного типу є невід'ємною складовою реалізації державної освітньої політики і сприяють всебічному, гармонійному розвитку особистості.

Проблема узагальнювального аналізу діяльності спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю є на сьогодні вкрай актуальною. Нагромадження відповідного фактологічного матеріалу, ступінь зрілості цього питання дають змогу виважено й науково обгрунтовано охарактеризувати особливості, тенденції розвитку й розкрити подальші перспективні шляхи функціонування цих закладів спортивного профілю в сучасних умовах [3, с. 82].

Встановлено, що цілісна історія розвитку фізичного виховання дітей та молоді в системі позашкільних закладів ще належно не висвітлена в історіографії. Подальшого розвитку набули аналіз і систематизація досліджень з даної проблеми.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондар А., Томанек М. Менеджмент позашкільних навчальних закладів фізкультурно-спортивного напрямку: монографія. Бидгощ: Товариство наукової мережі спортивного права, 2018. 156 с.
2. Дембровська Г. М. Розвиток позашкільних закладів спортивного профілю в Україні (50–70 рр. XX століття). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. 2017. 331 с.
3. Івегеш А. В. Особливості освітньої діяльності навчальних закладів спортивного профілю України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. С. 78–83. URL: <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/78/19.pdf>
4. Красницька О. Середовище інтернатного закладу спортивного профілю деприваційний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський зб. наук. пр. / редкол.: В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2016. Вип. 15. С. 371–378.
5. Логвиненко О. Б. Виховання фізичної культури учнів 5–9 класів у позакласній діяльності загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Дрогобич, 2005.
6. Філоненко О. В. Фізичний розвиток учнів як педагогічна проблема. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький, 2023. Вип. 209. С. 123–128.
7. Чигирин О. Г. Культурно-просвітня діяльність як засіб адаптації дітей в інтернатних закладах спортивного профілю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2007. 229 с.

REFERENCES

1. Bondar, A., Tomanek, M. (2018). *Management of extracurricular educational institutions of physical and sports direction*

napryamu [Management of extracurricular educational institutions of physical culture and sports: monohrafiya]. Bydshoshch : Tovarystvo naukovoyi merezhi sportyvnogo prava. 156 s. [in Ukrainian]

2. Dembrovs'ka, H. M. (2017). Rozvytok pozashkil'nykh zakladiv sportyvnogo profilyu v Ukraini (50–70 rr. XXstolittya) [Development of extracurricular sports institutions in Ukraine (50s–70s of the 20th century)]. Kvalifikatsiyna naukova pratsya na pravakh rukopysu. 331 s. [in Ukrainian]

3. Ivehesh, A. V. Osoblyvosti osvith'nyi diyal'nosti navchal'nykh zakladiv sportyvnogo profilyu Ukrainy [Peculiarities of the educational activity of educational institutions of the sports profile of Ukraine]. Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. S. 78–83. URL: <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/78/19.pdf> [in Ukrainian]

4. Krasnyts'ka, O. (2016). Seredovyshe internatnoho zakladu sportyvnogo profilyu deprivatsiynny aspekt. [Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk]: mizhvuzivs'kyi zb. nauk. pr. / redkol.: V. Il'nyts'kyu, A. Dushnyu, I. Zymomya. Drohobych : Posvit. Vyp. 15. S. 371–378. [in Ukrainian]

5. Lohvynenko, O. B. (2005). Vykhovannya fizychnoyi kul'tury uchniv 5–9 klasiv u pozaklasnyi diyal'nosti zahal'noosvith'nyi shkoly [Education of physical culture of students of grades 5–9 in extracurricular activities of a comprehensive school]: dys. ... kand. nauk : 13.00.07. Drohobych. [in Ukrainian]

6. Krasnytska, O. (2016). Deprivation aspect of the environment of a residential institution of a sports profile [Deprivation aspect of the environment of a residential institution of a sports profile]. Current issues of humanitarian sciences: interuniversity coll. of science pr. / editor: V. Il'nytskyi,

A. Dushnyi, I. Zymomya. Drohobych: Posvit. Vol. 15. P. 371–378. [in Ukrainian]

7. Logvynenko, O. B. (2005). Education of physical culture of students of grades 5–9 in extracurricular activities of a comprehensive school [Education of physical culture of students of grades 5–9 in extracurricular activities of a comprehensive school]: diss. ... candidate sciences: 13.00.07. Drohobych. [in Ukrainian]

8. Filonenko, O. V. (2023). Fizychnyy rozvytok uchniv yak pedahohichna problema [Physical development of students as a pedagogical problem]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky. Kropyvnyts'kyu. Vyp. 209. S. 123–128. [in Ukrainian]

9. Chyhyryn, O. H. (2007). Kul'turno-prosvitnya diyal'nist' yak zasib adaptatsiyi ditey v internatnykh zakladakh sportyvnogo profilyu [Cultural and educational activity as a means of adaptation of children in boarding schools of a sports profile]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.06. Kyiv. 229 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОШЛЯК Михайло Анатолійович – кандидат педагогічних наук, Президент Федерації дзюдо України.

Наукові інтереси: теорія і практика фізичного виховання в Україні у XX – на початку XXI століття.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSHLYAK Mykhailo Anatoliyovych – Ph. D. in Pedagogy, President of the Judo Federation of Ukraine.

Scientific interests: theory and practice of physical education in Ukraine in the 20th – at the beginning of the 21st century.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 378.14

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-335-339

ТОРЧИНСЬКА Тамара Анатоліївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5395-687X>

e-mail: fakam110@ukr.net

ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ НАД ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито особливості підготовки здобувачів вищої освіти до роботи над фразеологізмами з метою формування культури спілкування учнів молодшого шкільного віку.

Ефективність навчання фразеології майбутніми фахівцями початкової освіти залежить від доцільного використання методів, прийомів, засобів навчання, правильного вибору їх. Успішність роботи з фразеологізмами залежить від раціонального використання вчителем початкової школи активних форм організації навчальної діяльності учнів (індивідуальної, парної, групової), ефективних способів співпраці вчителя й учнів (розповідь, обмін думками, спостереження за мовними явищами, виконання практичних завдань і вправ), прийомів роботи з фразеологічним матеріалом з урахуванням дій, необхідних для формування мовленнєвих навичок (аудіювання, читання, вимова, запам'ятовування, читання, написання фразеологізмів; зв'язок між стійкими сполученнями слів із дійсністю; уживання їх в усному та писемному мовленні з пошуком у мові відповідників).

Грунтовна підготовка здобувачів вищої освіти до роботи над фразеологізмами є важливою передумовою формування культури спілкування учнів молодшого шкільного віку. Вчителю початкової школи потрібно вміти влучно використовувати фразеологічні одиниці у своєму мовленні, фахово передати свої знання і навички учням у межах початкової школи.

Використання сучасних педагогічних технологій у поєднанні із традиційними методами та прийомами навчання забезпечить ідеальну основу для вивчення фразеологічного матеріалу у закладах вищої освіти. Саме застосування різних форм і технологій навчання надасть можливість більш ґрунтовно ознайомитись із теоретичним матеріалом і опанувати його, дібрати ефективні методи саме для вивчення конкретної теми, а також застосувати ті прийоми роботи та засоби навчання, які будуть відповідати рівневі знань студентів.

Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо у пошуку таких педагогічних технологій, які сприятимуть ефективній професійній мовній підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: професійна підготовка, здобувачі вищої освіти, фразеологізми, учні молодшого шкільного віку.

TORCHINSKA Tamara Anatolyivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Professional Methods and
Innovative Technologies at the Primary School of Uman
State Pedagogical University named after Pavel Tychyna
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5395-687X>
e-mail: fakam110@ukr.net

PREPARING HIGHER EDUCATION STUDENTS TO WORK ON PHRASEOLOGISMS WITH THE PURPOSE OF FORMING A CULTURE OF COMMUNICATION IN PRIVATE SCHOOL STUDENTS

The article reveals the peculiarities of training students of higher education to work on idioms with the aim of forming a culture of communication among students of primary school age.

The effectiveness of teaching phraseology by future specialists in primary education depends on the appropriate use of methods, techniques, teaching aids, and their correct selection. The success of working with phraseology depends on the primary school teacher's rational use of active forms of organizing students' educational activities (individual, pair, group), effective methods of cooperation between the teacher and students (narration, exchange of ideas, observation of language phenomena, performance of practical tasks and exercises), techniques working with phraseological material taking into account the actions necessary for the formation of speaking skills (listening, reading, pronunciation, memorizing, reading, writing phraseological units; the connection between stable combinations of words with reality; using them in oral and written speech with a search in the language defendants).

Thorough preparation of students of higher education to work on phraseology is an important prerequisite for the formation of a culture of communication among students of primary school age. A primary school teacher needs to be able to use phraseological units correctly in his speech, to professionally transfer his knowledge and skills to students within the primary school.

The use of modern pedagogical technologies in combination with traditional teaching methods and techniques will provide an ideal basis for studying phraseological material in institutions of higher education. It is the application of various forms and technologies of education that will provide an opportunity to get more thoroughly acquainted with the theoretical material and master it, to choose effective methods specifically for studying a specific topic, as well as to apply those methods of work and teaching tools that will correspond to the level of knowledge of students.

We see the prospects for further research directly in the search for such pedagogical technologies that will contribute to the effective professional language training of future primary school teachers.

Key words: professional training, students of higher education, phraseological units, students of primary school age.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У Державному стандарті початкової освіти визначено обов'язкові результати навчання, в основу якого покладено ключові компетентності, а саме: «володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття..., відчувати красу слова, усвідомлювати роль мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [3].

Збагачення активного словника учнів, удосконалення граматичної будови мовлення, оволодіння українським мовленнєвим етикетом значною мірою повинно здійснюватися засобами української фразеології. Власне українські лексеми і фразеологізми упродовж багатьох десятиліть витіснялись із сфер суспільного життя, виробництва, побутового мовлення. Це спричинювало нерозуміння учнями самотності рідної мови, а отже, втрачався вплив на духовну і мовну культуру школярів, формування національно свідомого громадянина. О. Лобчук зауважує, що «уміння правильно і доречно користуватися в усному та письмовому мовленні фразеологізмами є ознакою високого рівня оволодіння мовою» [7, с. 11].

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти молодші школярі мають знати, розуміти і вживати найпростіші фразеологізми; знати прислів'я і приказки; добирати до ФО синоніми, антоніми; помічати в прослуханому або прочитаному тексті фрази; уміти доречно їх використовувати в усному і письмовому мовленні для його уявлення [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні десятиріччя особливої актуальності набула проблема лінгво-дидактичного забезпечення змісту і форм роботи з фразеологізмами, підвищився інтерес педагогічної науки до завдань активізації процесу навчання. У методиці української мови аналізувалось усне і писемне мовлення учнів, робились спроби визначити критерії досконалого мовлення, розкрити зміст функціонально-стилістичних аспектів вивчення мовних явищ, структурно-семантичний підхід до розвитку мовлення учнів, пропонувалися системи лексико-фразеологічних та граматичних вправ (праці Н. Бабич, В. Барабаш, В. Горпинича, М. Коломійця, М. Плющ, А. Сващенко, Л. Скрипника, Л. Стоян та ін.). Успішно розробляється проблема практичного засвоєння питань лексикології і фразеології у шкільному та вишівському курсах української мови. Цьому значною мірою сприяли наукові розвідки лінгвістів (Н. Бабич, І. Білодід, С. Бибик, М. Вінтонів, К. Городенська, С. Єрмоленко, А. Загнітко, А. Зеленько, Ж. Колоїз, Л. Марчук, Л. Мацько та ін.). Однак, незважаючи на зростаючий інтерес до питань підготовки здобувачів вищої освіти до роботи над фразеологізмами, проблема оптимізації підготовки майбутніх вчителів початкової школи до вивчення фразеології існує і потребує вирішення.

Мета статті – розкрити особливості підготовки здобувачів вищої освіти до роботи над фразеологізмами з метою формування культури спілкування учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі поняття культури мови лежать такі поняття,

як норма та свідомий добір та вживання мовних засобів у процесі спілкування.

Фразеологічні одиниці – це особливий розряд мовних одиниць, об'єднаних загальною функцією та призначенням – викликати образне уявлення про предмет та дати йому емоційно-експресивну характеристику. У вузькому розумінні до фразеологічних одиниць відносять стилістично забарвлені стійкі обороти з яскраво вираженим емоційно-експресивним і оцінним компонентом.

Як мовне явище лінгвісти поняття «фразеологізм» тлумачать по-різному: як стійку, постійну за своїм компонентним складом, відтворювану одиницю мови, що має єдине цілісне значення [5, с. 147]; лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка має цілісне значення та відтворюється у мовленні автоматично, за традицією [9].

В. Кононенко зауважує, що фразеологізми, – це «універсальний банк даних», який утримує в собі інформацію про навколишню дійсність певного етносу, про особливості виникнення у свідомості сучасника цієї дійсності образів, що стали основою фразеологічної номінації [6, с. 43–56].

Навчання лексикології та фразеології розглядається «як впорядкована сукупність форм, методів, засобів планування, проведення, контролю, аналізу, коригування освітнього процесу, спрямовану на підвищення ефективності навчання» [9].

Вміння виокремлювати з мови фразеологізми починає формуватися в молодшому шкільному віці: молодший школяр виявляє інтерес до змісту фразеологізму, почутого від дорослого; повторення, навіть неусвідомлене, почутого від дорослого фразеологізму одразу чи через деякий час у процесі гри чи мови.

Діти прагнуть усвідомити образ, що лежить в основі фразеологізму, і при недостатньо зримому для сприйняття дитини образі виробляють синонімічну заміну. Почувши приклади правильного вживання фразеологічних зворотів, діти повинні зрозуміти як особливості їх вживання, так і визначитися з умовами, у яких зворот не можна вживати.

Оскільки дитина не володіє досконало правилами поєднання слів, даний аспект розвитку ускладнює засвоєння мови з наявністю фразеологізмів: дитині потрібно засвоїти особливості правильного і неправильного вживання фразеологізмів, однак виділення неправильного вживання ускладнене відсутністю прикладів з боку дорослого.

Через невеликий мовний досвід молодшим школярам важко самостійно оволодіти мовленнєвою майстерністю, тому важливо допомогти їм осмислити всі вимоги до мови і навчити в процесі формулювання думок стежити не тільки за правильністю, а й за точністю, різноманітністю, виразністю використання мовних засобів.

Особливістю молодших школярів в освоєнні фразеологічних одиниць є їхня здатність виявляти

їхню не нормативність і бажання їх включення до своєї мови. Важливо в освітньому процесі формувати у дитини культуру мови, якій притаманна правильність, нормативність, адекватність, логічність, різноманітність, естетичність, чистота, доречність.

Вивчення молодшими школярами української фразеології має здійснюватися практично і відбуватися у процесі мовленнєвої діяльності. У такий спосіб учні початкової школи зможуть навчитися стисло і лаконічно висловлювати свої думки, оволодіти вмінням використовувати фразеологізми для експресивного й образного висловлення своїх міркувань; у молодших школярів буде формуватися потреба афористично оформлювати свої думки, виникне бажання самостійно застосовувати фразеологічні збороти як засіб точності і виразності мовлення [2, с. 97].

Результативність роботи, спрямованої на розвиток комунікативної компетентності учнів засобами фразеологізмів на уроках, залежить від раціонального використання:

– Загальнодидактичних та специфічних принципів. Загальнодидактичні: науковості, систематичності, доступності, наступності, перспективності, послідовності, проблемності, зв'язку з теорії з практикою, наочності, комунікативності тощо. Специфічні: вироблення лексико-стилістичної пильності; точності у з'ясуванні кожного фразеологізма в тексті; уваги до незнайомих слів, сполучуваності слів у тексті; виділення ключових слів; уваги до лексичного багатства мови; попередження лексичних помилок; добору якісного текстового матеріалу; розвитку естетичних почуттів, творчих здібностей під час роботи з фразеологізмами.

– Ефективних методів навчання мови за способом взаємодії вчителя і учнів: слово вчителя, бесіда, спостереження за вимовою, робота з довідковою літературою, вправлення. Під час осмислення фразеологічних явищ необхідно застосовувати метод спостережень та аналізу мовних явищ. Його застосовування сприяє активізації пізнавальної діяльності кожного учня у процесі сприймання та осмислення нового теоретичного матеріалу. При цьому в процесі спостережень учням прищеплюються уміння знаходити суттєві ознаки фразеологізмів, самостійно пояснювати його значення, формулювати висновок, обґрунтовувати свої практичні дії тощо. До такої роботи необхідно звертатися у процесі вивчення ролі, функцій та сфери застосування фразеологізмів [8, с. 185].

Ефективність роботи з фразеологізмами залежить від раціонального використання вчителем початкової школи активних форм організації навчальної діяльності учнів (індивідуальної, парної, групової), ефективних способів співпраці вчителя й учнів (розповідь, обмін думками, спостереження за мовними явищами, виконання практичних завдань і вправ), прийомів роботи з фразеологічним матеріалом з урахуванням дій, необхідних для формування мовленнєвих навичок (аудіювання, читання, вимова, запам'ятовування, читання, написання фразеологізмів; зв'язок між стійкими

сполученнями слів із дійсністю; уживання їх в усному та писемному мовленні з пошуком у мові відповідників) [4, с. 76].

Грунтовна підготовка здобувачів вищої освіти до роботи над фразеологізмами є важливою передумовою формування культури спілкування учнів молодшого шкільного віку.

Використання сучасних педагогічних технологій у поєднанні із традиційними методами та прийомами навчання забезпечить ідеальну основу для вивчення фразеологічного матеріалу у закладах вищої освіти. Саме застосування різних форм і технологій навчання надасть можливість більш ґрунтовно ознайомитись із теоретичним матеріалом і опанувати його, дібрати ефективні методи саме для вивчення конкретної теми, а також застосувати ті прийоми роботи та засоби навчання, які будуть відповідати рівневі знань студентів. У цьому контексті важливими є як традиційні форми організації навчального процесу (лекції та практичні заняття), так і індивідуальні, групові. Не втрачає водночас значущості й диференційне навчання студентів. Однак особливої актуальності останнім часом набувають відеонавчання, аудіонавчання, дистанційне навчання.

Ефективним, на думку Т. Білявської, у процесі вивчення теоретичного матеріалу видається застосування технології проблемного навчання, яка передбачає: наявність проблемної ситуації, визначення проблеми, наявність проблемного запитання, проблемного завдання. Варто зазначити, що метод проблемного викладу матеріалу є актуальним переважно на лекційних заняттях. Суть цього методу полягає у створенні проблемної ситуації, її аналізі, виявленні суперечностей, визначенні проблеми та способів її розв'язання, висуненні гіпотез, обґрунтуванні їх. Так, у межах викладу фразеологічному матеріалу викладач може поставити низку проблемних запитань: Що є основою для творення фразем у нашій мові? Яким чином до нашої мови потраплять фраземи з інших мов? З якої мови перейшло найбільше фразем до української? У межах роботи з теоретичним матеріалом можна використовувати технологію концентрованого навчання, яка передбачає ґрунтовне вивчення розділу завдяки об'єднанню матеріалу в блоки), інтерактивні технології, (інтерактивна лекція, робота з відео- і аудіоматеріалами, «студент у ролі викладача», «кожен навчає кожного»). Для глибшого та більш свідомого засвоєння теоретичного матеріалу важливим видається застосування методу проєктів, який віддзеркалює диференційний, індивідуально-творчий і активнодієвий підходи в навчанні. Проєкт може мати пошуковий, творчий (креативний) та прогностичний характер. Під час застосування проєктного методу варто враховувати інтереси та побажання учасників. Оскільки студенти або група студентів виконують проєкти самостійно, то цей метод забезпечуватиме сприятливі умови для формування партнерських стосунків між виконавцями проєкту та викладачем. Теми проєктів для студентів можуть бути такими: «Фразеологізми-синоніми в українській мові», «Фразеологізми-антоніми в українській мові»,

«Фразеологізми-омоніми в українській мові», «Фразеологізми-пароніми в українській мові» [1].

На заняттях практичного характеру доречно використати технологію критичного мислення або технологію мозкового штурму (зворотний мозковий штурм, подвійний мозковий штурм, конференція ідей, метод кейсів). Також ефективно, на нашу думку, використання методу «Асоціативний куш». На дошці малюють коло, у центрі якого записують фразеологізм. Студентам пропонують назвати синоніми й асоціативні слова, пов'язані із цим фразеологізмом. Після того, як усі асоціації будуть зазначені, студенти обирають три найхарактерніші з них, з якими і триває робота [1].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, ефективність навчання лексикології і фразеології майбутніми фахівцями початкової освіти залежить від доцільного використання методів, прийомів, засобів навчання, правильного вибору їх. Ґрунтовна підготовка здобувачів вищої освіти до роботи над фразеологізмами є важливою передумовою формування культури спілкування учнів молодшого шкільного віку. Вчителю початкової школи потрібно вміти влучно використовувати фразеологічні одиниці у своєму мовленні, фахово передати свої знання і навички учням у межах початкової школи. Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо у пошуку таких педагогічних технологій, які сприятимуть ефективній професійній мовній підготовці майбутніх учителів початкової школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Білявська Т. М. Формування мовної компетентності майбутніх учителів початкової школи (фразеологічний рівень). URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/41/part_1/18.pdf
2. Греб М. М. Діагностика навчальних досягнень майбутніх учителів початкової школи під час вивчення лексикології і фразеології сучасної української мови. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. № 5 (вересень-жовтень). С. 95–105.
3. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
4. Дубовик С. Г., Кучер І. С. Організаційно-методичні основи засвоєння фразеології на уроках української мови в початковій школі. *Молодий вчений*. 2022. № 9 (109) вересень. С. 74–77.
5. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови. К.: Довіра, 2001. 284 с.
6. Кононенко В. Етнологічні засади вивчення української мови. *Українська мова в освіті*. Івано-Франківськ: Плай, 2000. № 2. С. 152–158.
7. Лобчук О. Робота з фразеологізмами на уроках української мови. *Початкова школа*. 2006. № 4. С. 10–12.
8. Методика навчання рідної мови в середніх освітніх закладах: підручн. для студентів-філологів / за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. С. 185–188.
9. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібник / за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.

REFERENCES

1. Bilyavs'ka, T. M. Formuvannya movnoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly (frazеolohichnyu riven') [Formation of language competence of future primary school teachers (phraseological level)]. URL:

http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/41/part_1/18.pdf [in Ukrainian]

2. Hreb, M. M. (2014). Diahnostyka navchal'nykh dosyahnen' maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly pid chas vyvchennya leksykologiyi i frazeologiyi suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Diagnostics of educational achievements of future primary school teachers during the study of lexicology and phraseology of the modern Ukrainian language]. Pedahohika i psykholohiya profesiynoyi osvity. № 5 (veresen'-zhovten'). S. 95–105. [in Ukrainian]

3. Derzhavnyy standart pochatkovoyi osvity [State standard of primary education]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> [in Ukrainian]

4. Dubovyk, S. H., Kucher, I. S. (2022). Orhanizatsiyno-metodychni osnovy zasvoyennya frazeologiyi na urokakh ukrayins'koyi movy v pochatkoviyi shkoli [Organizational and methodological foundations of learning phraseology in Ukrainian language lessons in primary school]. Molodyy vchenyy. № 9 (109) veresen'. S. 74–77. [in Ukrainian]

5. Kalashnyk, V. S., Koloyiz, ZH. V. (2001). Slovnyk frazeolohichnykh antonimiv ukrayins'koyi movy Dictionary of phraseological antonyms of the Ukrainian language. K. : Dovira. 284 s. [in Ukrainian]

6. Kononenko, V. (2000). Etnolohichni zasady vyvchennya ukrayins'koyi movy Ethnological principles of studying the Ukrainian language. Ukrayins'ka mova v osviti. Ivano-Frankivs'k: Play. № 2. S. 152–158. [in Ukrainian]

7. Lobchuk, O. (2006). Robota z frazeolohizmamy na urokakh ukrayins'koyi movy [Work with idioms in Ukrainian language lessons]. Pochatkova shkola. № 4. S. 10–12. [in Ukrainian]

8. Metodyka navchannya ridnoyi movy v sereidnikh osvitynikh zakladakh (2004) [Methods of teaching the native language in secondary educational institutions]: pidruchn. dlya studentiv-filolohiv / za red. M. I. Pentylyuk. K. : Lenvit. S. 185–188. [in Ukrainian]

9. Slovnyk-dovidnyk z ukrayins'koyi linhvodydaktyky (2015) [Dictionary-handbook of Ukrainian language didactics]: navchal'nyy posibnyk / kol. avtoriv ; za red. M. I. Pentylyuk. K.: Lenvit. 320 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТОРЧИНСЬКА Тамара Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування культури спілкування учнів молодшого шкільного віку.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TORCHINSKA Tamara Anatoliyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Professional Methods and Innovative Technologies at the Primary School of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tyehyna.

Scientific interests: professional training of the future primary school teacher for the formation of a culture of communication among students of primary school age.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 7.012 – 025.14 + 004.9 (07)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-339-344

ТУЛЯЄВ Володимир Володимирович –

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри технологічної та професійної освіти

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ORCID: <https://orcid.org/000-0008-8495-1642>

e-mail: Tulyayev.VV@pdpu.edu.ua

КОМП'ЮТЕРНА ГРАФІКА ЯК НАОЧНІСТЬ ДЛЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «РИСУНОК»

Мета дослідження: розробити методи наочного викладання законів розподілу світла і тіні на поверхні будь-яких тривимірних об'єктів через застосування можливості тривимірної комп'ютерної графіки задля забезпечення ефективного засвоєння студентами поглиблених теоретичних знань. Визначити технологію викладання відповідного навчального матеріалу у доступній наочній формі.

Застосовано методи аналізу та синтезу, що забезпечило не лише ефективну роботу із спеціальною літературою, вивчення та формулювання актуальності досліджуваної проблеми, але й перш за все результативну розробку методів комп'ютерної наочності. Також, у даному дослідженні було застосовано метод моделювання, що надало змогу створювати віртуальні комп'ютерні моделі, які ефективно віддзеркалювали відповідний навчальний матеріал. Крім того, у статті використано метод абстрагування завдяки чому виявилось можливим відсторонитися від несуттєвих, у даному випадку, деталей.

Результати: за допомогою вищевказаних методів дослідження були створені штучні середовища засобами тривимірної комп'ютерної графічної програми 3D MAX, що надало змогу чітко та недвозначно відобразити відповідний навчальний матеріал для демонстрування студентам його певних специфічних особливостей. Отже, було наочно відображено певну теоретичну частину навчальної дисципліни «Рисунок»: теоретичні положення щодо тіней, що падають, а також власних тіней будь-якого тривимірного об'єкту, рефлекс, відблиск, напівтінь та залежність сили тону об'єкту, який зображується, від куту оберту та відстані відносно певного джерела освітлення. Також виконано окреме завдання цієї статті, у межах її мети - визначено технологічні особливості створення цих штучних середовищ, зокрема, технічні інструменти 3D MAX такі, як пересування, обертти, масштабування, освітлення тощо.

Висновки: завдяки тривимірній комп'ютерній графіці, можна створити ефективну систему наочного матеріалу з теорії рисунка. Розроблені методи є не лише ефективним наочним матеріалом, але й дозволяють студентам власноруч випробувати та змінювати певні умови освітлення, тональності, розташування об'єктів у віртуальному просторі. Виходячи з вищезазначеного, з'являється обґрунтована підстава стверджувати про перевагу комп'ютерного методу демонстрування наочності та відповідного пояснення над традиційним методом.

Ключові слова: 3D MAX, світлотінь, тінь, що падає, рефлекс, відблиск, власна тінь тривимірного об'єкту, напівтінь.

TULIAIEV Volodymyr Volodymyrovych –
Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Technological
and Professional Education, The state institution
«South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky»
ORCID: <https://orcid.org/000-0008-8495-1642>
e-mail: Tulyayev.VV@pdpu.edu.ua

COMPUTER GRAPHICS AS A VISUAL AID FOR THE ACADEMIC DISCIPLINE «DRAWING»

The aim of the research is to develop methods for scientifically teaching the laws of light and shadow distribution on the surface of any three-dimensional objects by utilizing the capabilities of three-dimensional computer graphics to ensure efficient acquisition of in-depth theoretical knowledge by students. Determine the teaching technology of the relevant educational material in an accessible visual form.

The methods of analysis and synthesis were applied, ensuring not only effective work with specialized literature, studying and formulating the relevance of the researched problem but also primarily achieving successful development of computer visualization methods. Additionally, this research employed modeling techniques, enabling the creation of virtual computer models that effectively reflected the corresponding educational material. Furthermore, the article utilized abstraction methods, allowing for distancing from non-essential details in this particular case.

Results: Through the aforementioned research methods, artificial environments were created using the capabilities of the 3D computer graphics program 3D MAX. This allowed for a clear and unambiguous representation of the corresponding educational material to demonstrate specific features to students. Consequently, a theoretical part of the educational discipline «Drawing» was visually presented: theoretical aspects regarding falling shadows, shadows of any three-dimensional object, reflections, highlights, half-shadows, and the dependence of the tone strength on the object's angle of rotation and distance relative to a specific light source. Technological features of creating these artificial environments were also identified, including technical tools in 3D MAX such as movement, rotation, scaling, lighting, and more.

Conclusions: Thanks to three-dimensional computer graphics, it is possible to create an effective system of visual material for the theory of drawing. The developed methods serve not only as effective visual aids but also allow students to experiment and modify specific lighting conditions, tonality, and object placement in virtual space. Based on the above, there is a justified basis to assert the advantage of the computer-based method of visualization demonstration and corresponding explanation over the traditional approach.

Key words: 3D MAX, lighting, shadow, falling shadow, reflection, highlight, own shadow of a three-dimensional object, half-shadow.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Під час опанування рисунку на кафедрі дизайну, студенти працюють, зокрема, над завданням щодо розподілу світла та тіні на будь-яких тривимірних об'єктах. У цьому випадку студенти вчаться виявляти обсяг предметів, що зображується шляхом пошуку певних світлотіньових співвідношень та визначати різницю у тоні між цими предметами. Ці два фактори автоматично переходять у живопис і відіграють там основну роль разом із факторами, які притаманні лише живопису. Не випадково прийнято вважати, що живопис на дві третини є малюнком. Але для значної кількості студентів ускладнено сприйняття пояснення нового матеріалу, оскільки традиційна система наочного навчання має низку недоліків. Основні з них – це статичність певних таблиць, зразків навчальних робіт та відсутність у них безперервного руху. Крім того, якщо викладач пояснює відповідні елементи теорії безпосередньо на тому предметі, що зображується, то у цьому випадку відсутня можливість порівняти між собою кілька можливих варіантів освітлення цього предмету, що може призвести до нечіткого розуміння вищевказаної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті [1] наголошено на важливості отримання студентами високого рівня володіння класичним рисунком, який зумовлює високий рівень опанування комп'ютерною графікою. Крім того, в публікації вказано на важливість саме світлотіньових співвідношень при навчанні студентів рисунку. В статті також вказується і на

значущість тривимірних комп'ютерних графічних програм, але без розкриття алгоритму та особливостей їх застосування.

У публікації [2] акцентується увага на необхідності ефективного інтегрування теорії образотворчого мистецтва і основ комп'ютерної графіки, що зумовлює ефективність розвитку певних професійних здібностей особистості дизайнера, зокрема, логічного мислення.

У дослідженні [3] наголошується на тому, що застосування комп'ютерної графіки в освітньому процесі позитивно впливає на розвиток важливих професійних якостей особистості, перш за все щодо когнітивної функції. Також у статті зазначено, що саме візуальні можливості комп'ютерних графічних програм забезпечують ефективність вищевказаного розвитку, перш за все за рахунок можливості створення зображень, які неможливо створити у реальності. Крім того у дослідженні вказано на позитивну роль комп'ютера для запровадження ігрових та дослідних факторів у навчальний процес.

Досліджуючи питання інтегрування сучасних комп'ютерних технологій у традиційний рисунок [4] вказувала на значний потенціал цифрових технологій у процесі викладання рисунка, зокрема простота користування цими технологіями, розвиток уяви та концентрація уваги студентів, розширенні можливості комп'ютерної візуалізації зображення тощо. Але ця дослідниця зосередилася лише на вивченні можливостей дистанційного навчання студентів основам рисунка без демонстрування теоретичних положень цієї навчальної дисципліни технічними засобами

комп'ютерних графічних програм та виконання відповідних вправ здобувачами.

На значній перспективі комп'ютерних засобів для розвитку у здобувачів поглибленого розуміння тривимірності простору у рисунку вказує також [5], але не вказується за рахунок чого є такі перспективи.

Отже, підсумовуючи теоретичне обґрунтування вищезазначеної проблеми слід зазначити, що не визначеними є методи та специфічні особливості технічного інструментарію тривимірних комп'ютерних графічних програм щодо їх інтегрування у теорію і практику рисунка з урахуванням особливостей навчання сучасним спеціальностям дизайну. У цьому випадку виявляється логічним та доцільним задіяти у навчальному процесі графічну програму 3D Max, оскільки вона має широкі можливості щодо моделювання штучних середовищ для розв'язання вищезазначених проблем.

Мета статті: розробити методи наочного викладання законів розподілу світла і тіні, використовуючи можливості тривимірної комп'ютерної графіки для забезпечення ефективного засвоєння студентами поглиблених теоретичних знань, за рахунок кращої наочності зображення, а також визначити найбільш ефективні інструменти та прийоми практичного застосування вищезазначених методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цієї статті застосовано, зокрема, загальнонаукові методи аналізу та синтезу, що забезпечило не лише ефективну роботу із спеціальною літературою, вивчення та формулювання актуальності досліджуваної проблеми, але й перш за все результативну розробку методів комп'ютерної

наочності. Також, у даному дослідженні було застосовано метод моделювання, що надало змогу створювати віртуальні комп'ютерні моделі, які ефективно віддзеркалювали відповідний навчальний матеріал. Крім того, у статті використано метод абстрагування завдяки чому виявилось можливим відсторонитися від несуттєвих, у даному випадку, деталей.

Для досягнення поставленої мети цієї статті зручно взяти за основу комп'ютерний, так званий, «геометричний примітив»– циліндр для того, щоб можна було легше простежити розподіл світла і тіні на ньому. Даний циліндр елементарно створюється натиском на однойменну кнопку в розділу «геометрія» та «підрозділі геометричні примітиви». Освітлення слід дати таким чином, щоб виявити характерні особливості форми цього геометричного предмету. Для цього доцільним є варіант, коли джерело освітлення розташовано зверху та трохи збоку, що зумовлює бічну освітленість циліндру, яка дає чітко виражену градацію світла і тіні. Перед поясненням нового матеріалу студентам корисно виконати комп'ютерні вправи, де вони могли б добре розглянути цей циліндр у різних умовах освітлення або інший будь-який циліндричний об'єкт. Це дало б їм добре уявлення про те, яка величезна кількість варіантів існує в грі світла та тіні. Завдань може бути безліч, наприклад таке, у якому студенти мають скласти певні декоративні композиції із обраного на власний розсуд будь-якого циліндричного об'єкту (наприклад глек). Для практичного виконання цих вправ у 3D Max застосовуються, зокрема, інструменти пересування та обертання, як глека, так й обраного типу джерела освітлення, а також регулювання ступеня його інтенсивності у відповідному лічильнику.

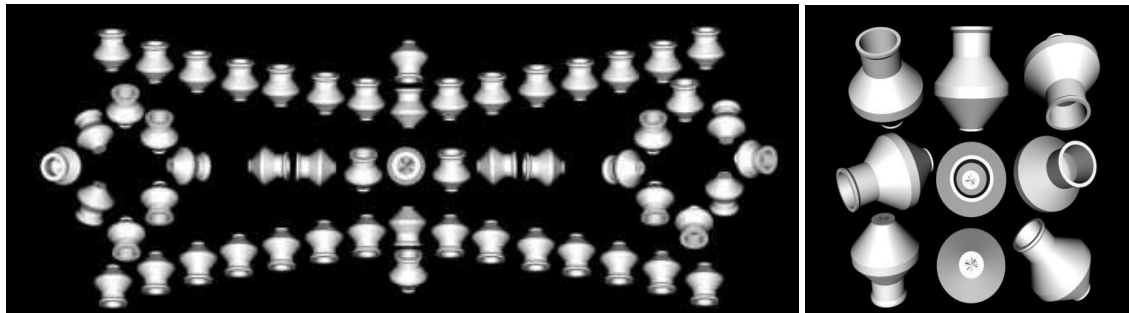

Рис. 1. Різноманітне розташування глека до джерела освітлення.

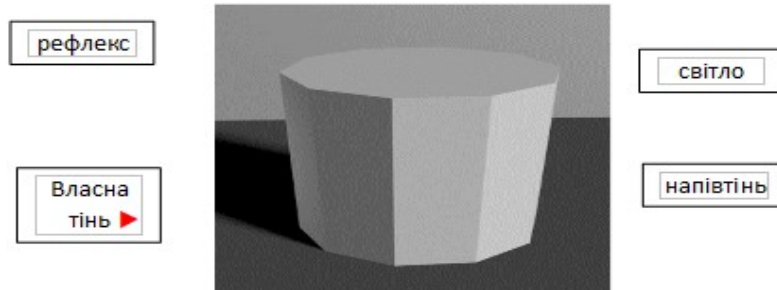
Починати пояснення потрібно з того, що студенти мають твердо засвоїти порядок розподілу світла на будь-якому об'єкті циліндричної форми або у вигляді кулі та складові елементи світлотіні на таких об'єктах, зокрема, це світло, напівтінь, тінь, рефлекс, відблиск. Без цього подальше вивчення та практичне відпрацювання не має сенсу, оскільки студенти не будуть чітко знати, як починати зображення в тоні. Це теоретичне положення зручно показати на десятикутнику, де добре видно градацію різних ділянок його поверхні на основі розподілу всіх вищезазначених елементів світлотіні (рис. 2). Для практичного створення цього десятикутника, у 3D Max, слід скористатися

відповідним лічильником, який розбиває гладкий циліндр на необхідну кількість граней (Рис. 2).

Далі необхідно закласти в основу пояснення те, що переходи одного тону до іншого є плавними. Чіткі межі між сусідніми тонами бувають лише на різких зламах поверхні об'єкта, що зображується. Тут доцільно застосувати можливість комп'ютера збільшити частину циліндру для більш наочного вивчення плавності переходу одного тону в інший. Після цього є можливість продемонструвати взаємозв'язок між циліндром з плавними формами та десятикутником з чіткими переходами однієї площини в іншу. Це має велике значення тому, що на початку навчання здобувачам дуже складно уявити цей десятикутник, з його різкою тоноюю

градацією, у гладкому вигляді із плавними тоновими переходами. Комп'ютер надає можливість на очах студентів дуже швидко перетворити десятикутник на гладкий циліндр, завдяки цьому виникає замкнутий ланцюг у поясненні цього матеріалу. Тут доцільно надати комп'ютерну вправу, яка може полягати у

наступному: потрібно висвітлити десятикутник почергово з різних боків. Цим досягається розуміння того, що незалежно від розташування джерела світла зберігається порядок розташування градації тону. Потім студенти мають цей десятикутник перетворити на гладкий циліндр.

Мал. 2. Показ елементів світлотіні.

При розгляді теоретичного положення щодо розташування та характеристики рефлексів на предметі доцільно пояснити студентам кілька основних питань. Перше, це походження рефлексу, а друге – залежність яскравості рефлексу від навколишнього оточення та ступеня яскравості джерела освітлення. Перше питання виявляється можливим продемонструвати, за допомогою технічних можливостей «візуалізатору» V-Ray або підставивши позаду предмета дуже слабе джерело світла. Попередньо пояснивши учням, що відбиті від сусідніх предметів і площини промені світла висвітлюють задній бік предмета, що зображується. Тим самим буде доведено, що найбільш темне місце на власній тіні вищезазначеного предмета буде не на його краю, а трохи далі від нього. Демонстрація другого питання також проста та ефективна. Потрібно просто поступово змінювати ступінь освітленості джерела світла, яке встановлено позаду вищевказаного предмета, пояснюючи, що у реальній ситуації існує безліч різних варіантів навколишнього оточення, і, природно, що навколишні предмети будуть різного тонового забарвлення та характеру поверхні (полірована чи шорстка). Отже, сила відбивання променів від сусідніх об'єктів буде різною і рефлекс на предметі, що зображується, відповідно теж буде різний за яскравістю.

Після цього ми можемо розглянути питання відблиску на предметі, який зображується. Тут необхідно використовувати можливість 3D Max змінювати ступінь блиску поверхні цього предмета. Обравши вихідний варіант з блискучою поверхнею, на якій відблиски видно з максимальною силою, потрібно плавно зменшувати ступінь блиску цієї поверхні, що зумовлює зменшення яскравості відблиску і поступове його зникнення зовсім. Але навіть майже зникнувши, відповідно від умов освітлення та в залежності від характеру поверхні певного предмета, відблиск має залишитися найсвітлішим місцем на цьому предметі (Рис. 3).

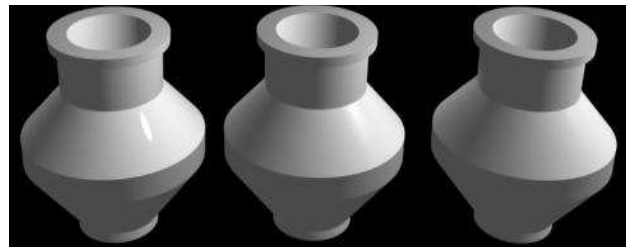
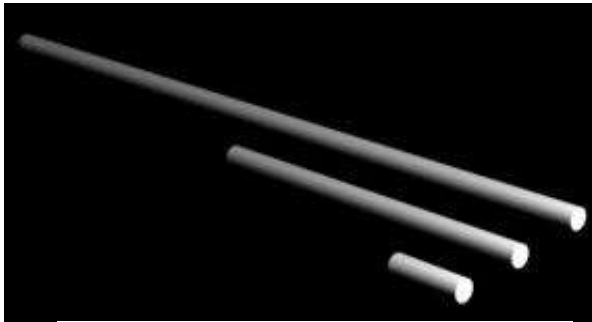

Рис. 3. Відблиск на глеку.

Наступне питання – це ступінь віддаленості предмета від джерела освітлення. Це має вагомe значення, оскільки дозволяє передати відчуття розташування предмета у тривимірному просторі. Проблема виконання малюнка в тоні в залежності від віддаленості джерела світла до предмета, що зображується, несе в собі дві частини. Перша – це тонове розтягнення безпосередньо на самому предметі. Тут же розглядається і рішення в тоні площини, на якій розташовані предмети, а також бічні площини. Друга частина – це віддаленість від джерела світла кількох предметів, тобто плановість малюнка. Пояснення першої частини доцільно почати з того, що чим далі від джерела світла знаходиться предмет, тим він темніший. Це основний принцип зображення всіх предметів. Тут треба акцентувати увагу на тому, що на великих відстанях це чітко простежується, а ось на малих відстанях це не дуже помітно. Тому потрібно пояснити необхідність у ряді випадків утримувати силу тону, тобто якщо є невеликий за розмірами предмет, то потрібно навмисно трохи збільшити різницю в силі тону між найближчою до світла точкою та найвіддаленішою точкою. Дуже зручно продемонструвати тону розтяжку на циліндрі, так як він не має поперечних перепадів форми і не заважає плавному переходу тону від світлого до темного. Доцільно показати довгий циліндр, середній та короткий із джерелом освітлення на початку циліндрів, що чітко демонструє наявність явища затемнення тону об'єкту в залежності від відстані до джерела освітлення. (Рис. 4).

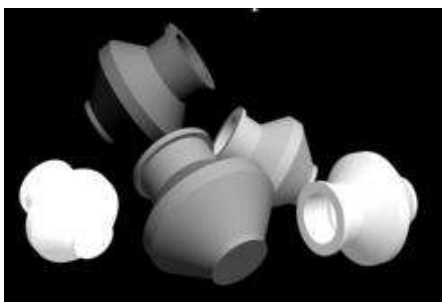
Мал. 4. Ступінь освітленості об'єкта в залежності від відстані до джерела світла.

Після цього потрібно розпочати пояснення актуальної теми, а саме розбір у тоні різних частин поверхні предмета, які розташовані під різним кутом до джерела освітлення. Проблема в тому, що значна кількість студентів на початковому етапі навчання відчуває певні складнощі при визначенні, яка площа предмета повернута до світла більше, а яка менше. Але, не знайшовши тонові відмінності усіх ділянок поверхні, буде втрачено обсяг предмету. Необхідно пояснити та продемонструвати студентам, що найбільш світлою площа буде тоді, коли промені світла падають на неї перпендикулярно, і при найменшій зміні кута обертут площини світло буде ковзати по ній, а площа стає темнішою.

Тут доцільно запропонувати студентам комп'ютерну вправу для міцного засвоєння набутих знань. Завдання може полягати у наступному: предмет у вихідному стані освітлений так, що не видно чіткого перепаду тону різних ділянок

поверхні. Потім, маніпулюючи освітленням, досягаємо контрастного зображення предмета цим досягається те, що освітлення різних частин поверхні буде змінюватися кардинально, і завдяки унікальній можливості комп'ютера порівняти безліч варіантів складається цілісна картина того, що різні площини знаходяться під певним кутом одна до іншої, а також до джерела освітлення.

Далі йде питання знаходження відмінності у тоні між предметами. Тобто, який предмет загалом темніший, а який світліший. У цьому випадку необхідно чітко дотримуватися правила: якщо один предмет, що зображується, загалом темніший за інший, то відповідно і найбільш світла частина першого предмету має бути темнішою за найсвітлішу ділянку іншого. Не виконання цього правила вносить плутанину в рисунок. Для наочності можна взяти кілька однакових за формою предметів і надати їм різне тонування. В цьому випадку ніщо не заважатиме взаємному порівнянню різних тонових плям. Після цього прикладу доцільно запропонувати комп'ютерну вправу, у якій студенти могли б закріпити отримані знання. Можна вибрати таку вправу, коли з різних за тоном, але однакових формою предметів, хаотично розкиданих, потрібно побудувати ланцюг, строго впорядкований у тоні. Намагаючись досягти плавного переходу від найсвітлішого предмету до найбільш темного, така вправа забезпечує умови для усвідомлення студентами необхідності уважно аналізувати різницю в тоні на предметах, що зображуються (Рис. 5).

а) Вихідний варіант.

б) Кінцевий варіант.

Рис. 5. Упорядкування вазки у тоні.

Наступним етапом йде проблема вирішення в тоні світлого боку будь-якого об'єкту циліндричної форми. На початкових рівнях навчання студенти часто найсвітлішим місцем роблять край певного циліндричного об'єкту, але такий підхід докорінно невірний і технічними засобами тривимірних графічних програм це зручно продемонструвати. У цьому випадку дуже добре видно, що від найсвітлішого місця посилення тону йде в обидва боки предмета (Рис. 6).

Значну кількість студентів плутає те, що при бічному освітленні найсвітліша частина зрушена до краю і подальше за нею збільшення сили тону слабко помітно, тому що занадто мала відстань до краю предмета. Не дотримання цього правила призводить до грубої помилки, зокрема, втрачається обсяг світлої сторони предмета.

Рис. 6. Збільшення сили тону від світла йде в обидва боки вазки.

Наступний етап це зображення тіней, що падають. Тут виникають певні труднощі щодо цього навчального матеріалу. По-перше, необхідно дати наочне уявлення залежності сили тону падаючих тіней від яскравості світла. Чим більша

ступінь яскравості джерела освітлення, тим більш контрастними будуть тіні, що падають, у порівнянні з тональністю площини, на яку вони проєцируються. На відміну від традиційних методів, у комп'ютерному варіанті є дуже ефективна можливість показати ступінь яскравості джерела освітлення. Можна збільшити силу світла від найяскравішого до ледве помітного. Студенти мають можливість наочно побачити і порівняти масу варіантів тіней, що падають. Тут же є можливість продемонструвати розтяжку всередині самої тіні, що падає. Потрібно звернути увагу студентів на поступове послаблення сили тону цієї тіні при віддаленні від предмета, від якого ця тень проєцирується. Далі пояснити, що різкий край із виразним натиском буде лише поруч із предметом, а при віддаленні від нього край вищевказаної тіні ставатиме більш розмитим. Ця закономірність впливає на відчуття просторовості зображення. Потім потрібно вибрати такий варіант, при якому тень, що проєцирується предметом, падала б не тільки на горизонтальну площину, а й на вертикальну, і на цьому прикладі показати наступне правило.

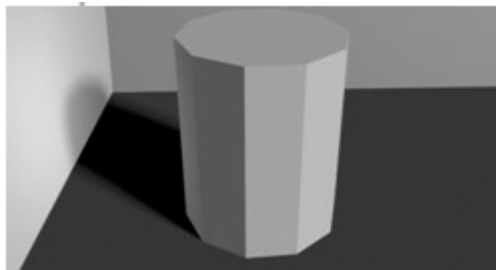

Рис. 7. Тінь, що падає на різні площини.

Якщо загальний тон певної площини світліший або темніший за іншу площину, то ця ж різниця повинна зберігатися і всередині тіні, яка проєцирується на ці дві площини. Це дуже поширена помилка на початковому етапі навчання, коли студент заштриховує тень, що падає, одним тоном на дві різні за яскравістю частини поверхні. (Рис. 7). Далі при зображенні тіні, що падає на сусідній предмет, слід знати, що ця тень лягає строго за формою цього предмета, іноді яскраво підкресливши певні особливості його конструкції.

Висновок та перспективи подальших розвідок напрямку. Застосовуючи можливості тривимірної комп'ютерної графіки, можна досягти дуже швидкого і твердого засвоєння студентами теорії рисунка, а також засвоїти способи та прийоми малювання. Комп'ютер взагалі сприймається багатьма студентами, як гра, що значно спрощує сприйняття нового матеріалу через комп'ютерні вправи. Виходячи з вищезазначеного, з'являється обґрунтована підстава стверджувати про перевагу комп'ютерного методу демонстрування наочності та відповідного пояснення над традиційним методом. Можливість виконання здобувачами спеціальних комп'ютерних вправ надають значні перспективи розвитку важливих професійних якостей особистості, зокрема, таких, як здатність якісно та швидко моделювати будь-які тривимірні об'єкти

оточуючого середовища і надавати їм певні тонові характеристики, а також створювати креативні композиції, крім того, такі вправи ефективно розвивають уважність до деталей у роботі та ретельності їх практичного виконання тощо.

Перспективи подальшого розвитку цього комп'ютерного методу може бути у вигляді інтеграції класичної теорії образотворчого мистецтва із новітніми розробками в сфері числових технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Касьян Т., Вакуленко О. Академічний рисунок як основа підготовки фахівців з графічного дизайну. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*. 2023. (4). С. 45–51.
2. Коваленко В. К. Комп'ютерна графіка як складова художньої освіти майбутніх фахівців з образотворчого мистецтва. *Педагогічні науки*. 2019. № 182. С. 215–218.
3. Гевко І. Ілюстративна і когнітивна функції комп'ютерної графіки в освітньому процесі. вересень 2019. № 3 (66). DOI: <https://doi.org/10.33310/2518-7813-2019-66-3>.
4. A. Elnawawy. mjaf.Gournals.erb.tg. Pros and cons of drawing t-learning. *Conference Issue 5*. 2020. (1). P. 198–216.
5. Bea Tomsic Amon. E-Studio: The use of information and communication technologies in the development of drawing competences in different educational environments. *Cogent Education*. 2022. Vol. 9.

REFERENCES

1. Kasian, T., Vakulenko, O. (2023). Akademichnyi rysunek yak osnova pidgotovky fakhivtsiv z grafichnoho dizainu [Academic drawing as the foundation for training graphic design professionals]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedagogichni nauky*. № 4. S. 45–51. [in Ukrainian]
2. Kovalenko, V. (2019). Kompiuterna hrafika yak skladova khudozhnoi osvity maibutnikh fakhivtsiv z obrazotvorchoho mystetstva [Computer graphics as a component of artistic education for future visual arts specialists]. *Pedahohichni nauky*. № 182. S. 215–218. [in Ukrainian]
3. Hevko, I. (2019). Iliustratyvna i kohnityvna funktsii kompiuternoi hrafiky v osvitnomu protsesi [Illustrative and cognitive functions of computer graphics in the educational process]. № 3 (66). DOI: <https://doi.org/10.33310/2518-7813-2019-66-3>. [in Ukrainian]
4. A. Elnawawy. mjaf.Gournals.erb.tg. Pros and cons of drawing t-learning. (2020) *Conference Issue 5*. (1). P. 198–216. [in English]
5. Bea Tomsic Amon. (2022). E-Studio: The use of information and communication technologies in the development of drawing competences in different educational environments. *Cogent Education*. Vol. 9. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТУЛЯЄВ Володимир Володимирович – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри технологічної та професійної освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: образотворче мистецтво, комп'ютерна графіка, дизайн, педагогіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TULIAIEV Volodymyr Volodymyrovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer at the Department of Technological and Professional Education, The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky».

Scientific interests: fine art, computer graphics, design, pedagogics.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 378.14

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-345-348

ШЕВЧУК Ірина Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9507-6048>

e-mail: shevchukirina@online.ua

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ НУШ

У статті розкрито особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інформаційних технологій на уроках математики в умовах НУШ.

Основним мотивом, що входить до структури готовності вчителя до реалізації інформаційних технологій, є інтерес до навчання дітей з використанням цих технологій як важливого дидактичного засобу. Як структурні компоненти цієї готовності виступає його спеціальні та методичні знання, вміння та навички ефективного застосування інформаційних технологій як дидактичного інструменту своєї професійної діяльності. Інформаційні технології дозволяють вчителю урізноманітнити матеріал на всіх етапах уроку математики, підвищити мотивацію учнів, їх зацікавленість, сприяти більш міцному засвоєнню знань.

Формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до використання інформаційних технологій на уроках математики здійснюється поетапно: підготовчий – на цьому етапі формується первинний інтерес до інформатики як галузі наукового знання та предмета професійної діяльності вчителя початкових класів; визначальним є створення мотивації до використання інформаційних технологій в початковій школі та реалізація наявних (вихідних) компетентностей у процесі професійної педагогічної підготовки; початковий, який передбачає подальше поглиблення інтересу до інформаційних технологій та формування спеціальних знань і умінь майбутнього вчителя початкових класів у цьому напрямку його професійної діяльності. На цьому етапі необхідним є набуття досвіду вирішення професійних завдань вчителя початкової школи за допомогою інформаційних технологій на основі загальнопрофесійного змісту; основний – на цьому етапі відбувається вдосконалення досвіду вирішення професійних завдань вчителя початкової школи з допомогою інформаційних технологій під час вивчення математики.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов, які сприяють успішному формуванню готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування інформаційних технологій на уроках математики.

Ключові слова: інформаційні технології, майбутні вчителі початкових класів, уроки математики.

SHEVCHUK Iryna Vasyliyva –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Professional Methods and Innovative Technologies at the primary school of

Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychnyn

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9507-6048>

e-mail: shevchukirina@online.ua

PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS LESSONS IN NUS

The article reveals the specifics of training future primary school teachers for the use of information technologies in mathematics lessons in the conditions of the NUS.

The main motive included in the structure of the teacher's readiness to implement information technologies is the interest in teaching children using these technologies as an important didactic tool. The structural components of this readiness are his special and methodical knowledge, abilities and skills in the effective use of information technologies as a didactic tool of his professional activity. Information technologies allow the teacher to diversify the material at all stages of the mathematics lesson, to increase the motivation of students, their interest, and to promote a stronger assimilation of knowledge.

The formation of the readiness of the future primary school teacher to use information technologies in mathematics lessons is carried out in stages: preparatory – at this stage, the primary interest in informatics is formed as a field of scientific knowledge and the subject of professional activity of the primary school teacher; the determining factor is the creation of motivation to use information technologies in primary school and the implementation of existing (initial) competencies in the process of professional pedagogical training; primary, which provides further deepening of interest in information technologies and the formation of special knowledge and skills of the future primary school teacher in this direction of his professional activity. At this stage, it is necessary to gain experience in solving the professional tasks of an elementary school teacher with the help of information technologies based on general professional content; basic - at this stage, the experience of solving professional tasks of an elementary school teacher with the help of information technologies during the study of mathematics is improved.

We see the prospects for further scientific research in the substantiation of pedagogical conditions that contribute to the successful formation of the readiness of future primary school teachers to use information technologies in mathematics lessons.

Keywords: information technologies, future primary school teachers, mathematics lessons.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Триває реформування освіти галузі освіти України, спрямоване на оновлення її змісту, удосконалення технології навчання і виховання. Без підготовки нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня неможливо реалізувати кардинальні перетворення в галузі. Для успішної роботи державі потрібні висококваліфіковані фахівці, що відповідають вимогам сучасності. Актуальність проблеми модернізації педагогічної освіти зумовлена суперечністю між потребою в педагогах нової формації і відсутністю чіткої стратегії модернізації галузі, спрямованої на їх підготовку [4].

Проголошення в Національній доктрині розвитку освіти України особистісної орієнтації як одного з пріоритетів державної політики в розвитку освіти вимагає великої роботи з формування змісту освіти, адекватного меті, та виявлення способів його засвоєння з урахуванням унікальності й неповторності кожної особистості [6].

Створення та розбудова Нової української школи актуалізує пошук шляхів оновлення змісту, форм та методів навчання учнів початкової школи. Проектування навчальної діяльності молодших школярів має відбуватися з урахуванням потреб і запитів сьогодення на підготовку молодшої генерації до життя, впровадженням аксіологічного, компетентнісного, діяльнісного підходів, створенням умов для реалізації кожною дитиною можливостей, інтересів, бажань [5]. Значущим у цьому сенсі є формування в учнів початкової школи таких умінь і навичок, що сприятимуть їхній особистісній самореалізації. До таких умінь відносимо зокрема й пошуково-дослідницькі уміння, що дають можливість учням самостійно вирішувати ті чи інші завдання, приймати швидкі та нестандартні рішення тощо. Розробники Концепції Нової української школи рекомендують створювати атмосферу, де діти навчатимуться активно мислити, не будуть бояться говорити свою думку, де будуть прислухатись до їхніх думок [5].

Особлива увага в суспільстві відводиться підготовці майбутніх учителів початкової школи, оскільки успішність реформ суттєво залежить від початкової ланки освітньої галузі. Саме «умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно», може забезпечити успішну організацію навчально-виховного процесу в умовах розбудови Нової української школи [5, с. 11].

Вчителю початкових класів, відповідно до вимог сучасних освітніх стандартів, необхідно бути готовим до застосування у професійній діяльності інформаційних технологій, зокрема, при вивченні математики.

У Концепції «Нова українська школа» зазначається, що інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене, та водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні; інформаційна й медіа-грамотність, основи

програмування, алгоритмічне мислення, роботи з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) [5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Формування готовності вчителів початкової школи до застосування інформаційних технологій, зокрема при вивченні математики досліджували науковці К. Волинець, С. Гунько, А. Дрокіна, З. Зюзіна, А. Коломієць, О. Кравчук, О. Разинкіна, О. Суховірський, В. Шакоцько, О. Шиман та ін. Незважаючи на зростаючий інтерес до питань застосування інформаційних технологій на уроках математики, проблема підготовки майбутніх вчителів початкової школи до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності існує і вимагає вирішення.

Мега статті – розкрити особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інформаційних технологій на уроках математики в умовах НУШ.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах інформатизації освіти актуальним є створення та використання нових засобів навчання, призначених для організації роботи здобувачів освіти у єдиному розподіленому інформаційно-освітньому середовищі та сприяють підвищенню якості навчання. До таких засобів можна віднести цифрові освітні ресурси, тобто інформаційні джерела, що містять графічну, текстову, мовленнєву, музичну, відео-, фото- та іншу інформацію, представлену в цифровому вигляді, спрямовані на реалізацію цілей та завдань сучасної освіти. Багатофункціональні цифрові освітні ресурси дають можливість розміщення великого обсягу інформації; швидкого пошуку та доступу до необхідної інформації; об'єктивної та якісної перевірки знань суб'єктів освітнього процесу; наочної подачі багатьох складних явищ та процесів; використання різного графічного оформлення; одночасного отримання інформації, поданої у різних формах – візуальної, аудіальної та ін. [8, с. 157].

Інформаційні технології дозволяють вчителю урізноманітнити матеріал на всіх етапах уроку математики, підвищити мотивацію учнів, їх зацікавленість, сприяти більш міцному засвоєнню знань.

Найпоширенішим засобом, що дозволяє використовувати комп'ютерні технології у школі під час уроків математики є персональний комп'ютер (ПК). Він є універсальним навчальним засобом. Комп'ютерні навчальні програми можна розділити за цілями та завданнями на консультуючі, програми-тренажери, ілюстративні, програми для контролю. Деякі з них сприяють закріпленню знань та умінь, інші спрямовані на оволодіння новими знаннями. Комп'ютер як засіб навчання можна використовувати у роботі з усім класом, у груповий та індивідуальній роботі.

Найпоширеніші комп'ютерні програми, які вчитель використовує на уроках математики у початковій школі, це: презентація PowerPoint, комп'ютерне тестування, текстовий редактор Word,

електронні таблиці Excel, різні електронні ресурси (підручники, зошити).

Застосування комп'ютера на уроках математики дає можливість скоротити час на вивчення матеріалу за рахунок наочності і швидкості виконання роботи, перевірити знання учнів в інтерактивному режимі, що підвищує ефективність навчання, допомагає реалізувати весь потенціал особистості [1].

Учитель початкової школи повинен не тільки знати про інформаційні технології навчання, а й вміти застосовувати їх на практиці, створювати власні мультимедійні дидактичні матеріали, а це можливо, якщо мета, зміст, форми та методи професійної підготовки будуть орієнтовані на використання вчителями початкових класів інформаційних технологій навчання.

Досліджуючи проблему підготовки майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій О. Суховірський зазначає, що організацію професійної діяльності вчителя початкової школи з використанням засобів інформаційно-комунікаційних технологій розкривається двома аспектами: «перший пов'язаний із організацією професійної діяльності вчителя на етапах підготовки та проведення уроків з використанням засобів інформаційно-комунікаційних технологій; другий – з організацією позаурочної професійної діяльності вчителя з використанням засобів інформаційно-комунікаційних технологій (створення дидактичних матеріалів для учнів, методичних та організаційних матеріалів для вчителя)» [7].

Підготовка студентів до використання інформаційних технологій здійснюється у кількох напрямках:

- теоретичний, який передбачає оволодіння знаннями про інформаційні педагогічні технології, методикою, культурою їх використання у навчально-виховній роботі з дітьми, формування особистісної позиції студента-випускника щодо необхідності використання інформаційних педагогічних технологій;

- практичний, який передбачає використання мультимедійних технологій та мережі Інтернет студентами під час проведення навчальних занять, у педагогічній практиці та пізнавальній діяльності;

- моніторинговий, який дає можливість дізнатися, як засвоюються знання і вміння студентами щодо використання інформаційних технологій. Це засвоєння змісту програм відповідних дисциплін; набуття навичок у застосуванні комп'ютерів у навчально-виховній роботі під час практики в школах та дитячих дошкільних закладах; участь у відповідних науково-практичних та науково-методичних конференціях, семінарах; виконання курсових, дипломних робіт та їх презентації тощо [3].

При підготовці студентів до використання інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності на лекціях, семінарських, практичних заняттях, під час проведення педагогічної практики звертається увага на особливості проведення уроків з математики в початковій школі з використанням

інформаційних технологій, студентів навчають складати фрагменти уроків, розглядаються завдання, пов'язані з використанням інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку контролю та самоконтролю молодших школярів, оцінки рівня знань учнів за допомогою комп'ютерного тестування, реалізації принципів індивідуалізації, диференціації навчання тощо [2].

О. Суховірський розглядає готовність майбутніх учителів початкової школи до використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності як сукупність таких взаємопов'язаних критеріїв: мотиваційного, операційного, емоційно-вольового, оцінювально-рефлексивного [7].

На підставі перерахованих критеріїв виокремлює три рівні готовності вмінь використовувати засоби інформаційних технологій у професійній діяльності:

- до високого рівня готовності відносяться студенти, для яких властиві цілеспрямованість, глибоке усвідомлення необхідності здобуття педагогічної освіти, прагнення до пошукової, творчої діяльності для вдосконалення своїх знань і професійної майстерності. Такі студенти виявляють позитивно-активне ставлення до оволодіння методикою впровадження ІТ у навчально-виховний процес;

- достатній рівень готовності майбутнього вчителя до впровадження засобів ІТ характеризується наявністю позитивних мотивів навчання та праці. Такі студенти сумлінно виконують завдання викладачів в аудиторній і позааудиторній роботі, але при цьому не виявляють активності, творчості. Вони чітко виділяють види діяльності, що здаються їм більш цікавими та важливими. Якщо студенти відчувають невпевненість у своїх знаннях та уміннях, то не виявляють готовності щодо подолання цих труднощів;

- низький рівень готовності характеризується незначною кількістю позитивних мотивів і низьким рівнем ціннісного ставлення до професійно-педагогічної діяльності із застосуванням інформаційних технологій. Пізнавальні інтереси здебільшого мають короткочасний і ситуативний характер. Студенти, що належать до цього рівня, пасивні, у них немає бажання оволодіти своєю професією в цілому і опанувати новітніми методиками, тобто вони віддають перевагу налагодженим десятиліттями видам діяльності [7].

Формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до використання інформаційних технологій на уроках математики здійснюється поетапно:

- підготовчий – на цьому етапі формується первинний інтерес до інформатики як галузі наукового знання та предмета професійної діяльності вчителя початкових класів; визначальним є створення мотивації до використання інформаційних технологій в початковій школі та реалізація наявних (вихідних) компетентностей у процесі професійної педагогічної підготовки;

– початковий, який передбачає подальше поглиблення інтересу до інформаційних технологій та формування спеціальних знань і умінь майбутнього вчителя початкових класів у цьому напрямку його професійної діяльності. На цьому етапі необхідним є набуття досвіду вирішення професійних завдань вчителя початкової школи за допомогою інформаційних технологій на основі загальнопрофесійного змісту;

– основний – на цьому етапі відбувається вдосконалення досвіду вирішення професійних завдань вчителя початкової школи з допомогою інформаційних технологій під час вивчення математики.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, основним мотивом, що входить до структури готовності вчителя до реалізації інформаційних технологій, є інтерес до навчання дітей з використанням цих технологій як важливого дидактичного засобу. Як структурні компоненти цієї готовності виступає його спеціальні та методичні знання, вміння та навички ефективного застосування інформаційних технологій як дидактичного інструменту своєї професійної діяльності. Перспективи подальших наукових пошуків убагамо в обґрунтуванні педагогічних умов, які сприяють успішному формуванню готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування інформаційних технологій на уроках математики.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Використання та впровадження ІКТ на уроках математики. URL: <https://inna-semeniuk.com/dlya-vchiteliv/nadpomogu-vchitelyu-matematiki/vikoristannya-ikt-na-urokakh-matematiki/>
2. Волинець К. І., Зюзіна З. В. Підготовка вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій на уроках математики. URL: <http://www.psyh.kiev.ua/>
3. Волинець К. І., Козлітин Д. О. Формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій на уроках математики. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4420/1/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C%20%D0%9A.pdf>
4. Дрокіна А. С. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до використання засобів інформаційних технологій. URL: <file:///C:/Users/HomeHP/Desktop/2071-Article%20Text-4006-1-10-20150429.PDF>
5. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>
6. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: Проект. *Освіта*. 2001. № 60–62. 24–31 жовтня.
7. Суховірський О. В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Інститут педагогіки АПН України. К., 2005.
8. Філоненко О., Цуканова Н. Особливості формування цифрової компетентності майбутніх учителів початкових класів у закладі вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2023. № 8–9. С. 155–164.

REFERENCES

1. Vykorystannya ta vprovadzhennya IKT na urokakh matematyky [Use and implementation of ICT in mathematics lessons]. URL: <https://inna-semeniuk.com/dlya-vchiteliv/nadpomogu-vchitelyu-matematiki/vikoristannya-ikt-na-urokakh-matematiki> [in Ukrainian]
2. Volynets', K. I., Zyuzina, Z. V. Pidhotovka vchytelya pochatkovoyi shkoly do vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy na urokakh matematyky [Preparation of the primary school teacher for the use of information technologies in mathematics lessons]. URL: <http://www.psyh.kiev.ua/> [in Ukrainian]
3. Volynets', K. I., Kozlityn, D. O. Formuvannya hotovnosti maybutn'oho vchytelya pochatkovoyi shkoly do vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy na urokakh matematyky [Formation of readiness of the future primary school teacher to use information technologies in mathematics lessons]. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4420/1/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C%20%D0%9A.pdf> [in Ukrainian]
4. Drokina, A. S. Pidhotovka maybutn'oho vchytelya pochatkovoyi shkoly do vykorystannya zasobiv informatsiynykh tekhnolohiy Preparation of the future primary school teacher for the use of information technologies. URL: <file:///C:/Users/HomeHP/Desktop/2071-Article%20Text-4006-1-10-20150429.PDF> [in Ukrainian]
5. Kontseptsiya «Nova ukrayins'ka shkola» [The "New Ukrainian School" concept]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>. [in Ukrainian]
6. Natsional'na doktryna rozvytku osvity Ukrayiny u XXI stolitti National doctrine of education development of Ukraine in the 21st century: Proekt. *Osvita*. 2001. № 60–62. 24–31 zhovtnya. [in Ukrainian]
7. Sukhovirs'kyy, O. V. (2005). Pidhotovka maybutn'oho vchytelya pochatkovoyi shkoly do vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy Preparation of the future primary school teacher for the use of information technologies: dys... kand. ped. nauk : 13.00.04. Instytut pedahohiky APN Ukrayiny. K. [in Ukrainian]
8. Filonenko, O., Tsukanova, N. (2023). Osoblyvosti formuvannya tsyrovoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u zakladi vyshchoyi osvity [Peculiarities of the formation of digital competence of future primary school teachers in a higher education institution]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi*. Sumy : Sums'kyi derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni A. S. Makarenka. № 8–9. S. 155–164. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕВЧУК Ірина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної педагогічної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHEVCHUK Iryna Vasylivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Professional Methods and Innovative Technologies at the primary school of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tyshyn.

Scientific interests: professional training of the future primary school teacher for innovative pedagogical activities.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 378.016:784]:159.955.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-349-353

КОСІНСЬКА Наталя Леонідівна –

доктор філософії, старший викладач кафедри вокального виконавства

Українського державного університету імені М. Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8745-9495>

e-mail: kravpik.natalia@gmail.com

ПРОЦЕС ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ, ЯК АТРИБУТА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті аналізується процес інтерпретації пісенного фольклору, як атрибута духовної культури у педагогічній діяльності майбутніх вчителів музики. З цією метою вивчені основні концепції музичної та пісенної інтерпретації, які представлені у науково-педагогічних дослідженнях ряду вчених. В статті було зроблено спробу простежити взаємозв'язок між методологією сучасної теорії пісенного фольклору (культурологічні теорії, теорія мовної полісистеми та ін.) й вмінням перенесення способів музичного спілкування у сферу педагогічної практики. Актуальність поставленої проблеми підтверджується ще тим, що особистісна система духовних цінностей майбутнього вчителя музики значною мірою впливає на загальнокультурологічний аспект розвитку особистості у широкому діапазоні художніх цінностей пісенного фольклору.

Таким чином, використання пісенного фольклору у педагогічній діяльності має багато позитивних наслідків. Перш за все, це сприяє розвитку культури мовлення учнів. Використання народних пісень допомагає дітям навчитися висловлювати свої думки та почуття за допомогою музики, роблячи їхнє мовлення емоційним і красномовним. Крім того, використання пісенного фольклору допомагає дітям розвивати світоглядну позицію. Учні можуть за допомогою пісень вивчати народні традиції, історію та культуру свого народу. Це сприяє формуванню їхньої ідентичності та розумінню важливості збереження національних цінностей. Вчитель музичного мистецтва має використовувати яскраві та глибоко народні джерела, щоб досягти вершин образності і краси в інтерпретації пісенного фольклору. Важливим аспектом дослідження є розуміння ролі та значення пісні в культурному контексті. Пісня відображає народну культуру, традиції і цінності, тому її правильна інтерпретація є ключовою для збереження народної спадщини.

Подальші дослідження проблеми інтерпретації пісенного фольклору мають великий потенціал для розширення нашого розуміння та збереження народної спадщини. Вони можуть розкрити нові аспекти і підходи до інтерпретації та виконання пісні.

Ключові слова: інтерпретація, процес інтерпретації, пісенний фольклор, духовність, історичний час, педагогічна діяльність.

KOSINSKA Natalia Leonidivna –

doctor of philosophy, Senior Lecturer department of vocal performance

Ukrainian State University named after M. Drahomanov

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8745-9495>

e-mail: kravpik.natalia@gmail.com

THE PROCESS OF SONG FOLKLORE INTERPRETATION AS AN ATTRIBUTE OF SPIRITUAL CULTURE IN THE PEDAGOGICAL ACTIVITY OF FUTURE MUSIC TEACHERS

The article analyzes the process of interpretation of song folklore as an attribute of spiritual culture in the pedagogical activity of future music teachers. For this purpose, the main concepts of musical and song interpretation, which are presented in the scientific and pedagogical studies of a number of scientists, were studied. In the article, an attempt was made to trace the relationship between the methodology of the modern theory of song folklore (cultural theories, the theory of linguistic polysystem, etc.) and the ability to transfer the methods of musical communication into the field of pedagogical practice. The relevance of the given problem is further confirmed by the fact that the personal system of spiritual values of the future music teacher significantly affects the general cultural aspect of personality development in a wide range of artistic values of song folklore.

Thus, the use of song folklore in pedagogical activity has many positive consequences. First of all, it contributes to the development of students' speech culture. Using folk songs helps children learn to express their thoughts and feelings through music, making their speech emotional and eloquent. In addition, the use of song folklore helps children develop a worldview. Pupils can learn folk traditions, history and culture of their people with the help of songs. This contributes to the formation of their identity and understanding of the importance of preserving national values. A music teacher should use bright and deeply folk sources to reach the heights of imagery and beauty in the interpretation of folk songs. An important aspect of research is understanding the role and meaning of song in a cultural context. The song reflects national culture, traditions and values, therefore its correct interpretation is key to preserving the national heritage.

Further research into the problem of interpretation of song folklore has great potential for expanding our understanding and preservation of folk heritage. They can reveal new aspects and approaches to the interpretation and performance of a song.

Key words: interpretation, interpretation process, song folklore, spirituality, historical time, pedagogical activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Пісенний фольклор є важливим джерелом збагачення культури в усі часи. Контакт з фольклором є однією з основних успадкованих традицій, де продемонстровані глибокосутні інтерпретації народнопоетичних першоджерел, які породжені потребами людства. Активність пісенного начала різних часів засвідчують уживання персоналізованих образів

самої пісні, мелодії, співу, як синонімів і символів творчого процесу, причому діапазон тут широкий: від «тихого співу несміливого» до «занадто палкої пісні» [2].

З усіх видів народного мистецтва пісня найглибше розкриває багатство душі народу, його творчі сили. Здавна народна пісня враховується при визначенні історичного обличчя нації, її місця у світовій культурі. Український пісенний фольклор

став предметом розмови за межами нашої Вітчизни ще в XVI ст. Найтривкіша слава приходить до нього за доби романтизму, коли світова культура виявляє великий інтерес до естетики фольклору. Тоді якраз вийшли перші збірники українських пісень та дум М. Цертелєва, М. Максимовича, І. Срезневського. Яке враження справила українська народна пісня на Західну Європу після появи перекладів з цих збірок, найкраще передала американська письменниця і перекладачка Тереза Тальві (1797-1870pp) у великій роботі «Історичний огляд слов'янських мов та літератур»: «Виняткова краса козацької пісенної поезії вразила літературний світ». Цю думку підтримали іноземні мовознавці: Д. Чамполі- «Для козака пісня-це його молитва»(Італія), А. Єнсен «Україна-колиска мелодійних народних пісень» (Швеція), Тор Ланге «Українська пісня – найкраща і найніжніша у всьому світі» (Данія), З. Педросо «Українською мовою створена найбагатша народна поезія» (Португалія), Ель Коміцієро Більбаїно «Українські пісні відзначаються магічною красою» (Іспанія) та інші. Цими словами можна було б охарактеризувати й подальші етапи ознайомлення народів світу з нашим пісенним фольклором. Так, Україна продовжує зберігати унікальну для Європи народну пісенну традицію і у наш час. Щоб її дослідити та передати наступним поколінням, у 2014 році з'явився проєкт «Поліфонія», який започаткував угорський музикант-фольклорист Міклош Бот, який закликає відкрити нові перспективи в царині інтерпретації та популяризації українських народних пісень, продовжити життя, вивчаючи та виконуючи пісенні творіння. Він наголошує на тому, що пісні потребують особливої допомоги! «Слухайте, вивчайте, співайте, діліться. Вони відкриватимуть щодня щось нове і, можливо, передадуть ту важливу інформацію, яка надає життєвої сили тим, хто її підтримує».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Про український народ говорять як про народ поетичний і музикальний, вчені намагаються дошукатися причини такого явища. Вивчивши народні пісні, можна судити про творчу індивідуальність народу, про його найпотаємніші, найцінніші досягнення. Твердження про те, що у процесі пізнання людиною світу і себе в цьому світі найістотнішу роль відігравала пісня, для нас сьогодні є аксіоматичним. Пісня була дійсним мисленням людини. Через неї вона спілкувалася з природою, супроводжувала різні обряди, ритуали, була в актах народження і вмирання, у волевиявленнях ворожнечі, війни і примирення, визначала хід історії, стимулювала поступ цивілізації, програмувала всю еволюцію людства. Музика, як припускають учені (М. Вовк, Ю. Грищенко, А. Карпенко, Т. Кортило, П. Круль, І. Малишевська, Н. Павленко, В. Шульгіна, О. Юзефчик) інші, виникла з неусвідомленого намагання відтворювати звуки природи чи бажання наслідувати голоси тварин і водночас з усвідомленої потреби називати явища, предмети навколишньої діяльності. А це дає підставу визначити родовід народної пісні далеко за межі

писаної історії, заглянути за обрії затьмареної давнини, а через них хочеться побачити горизонт безхмарного прийдешнього, тому бережімо її від зникнення.

Фольклор в його функціональному самовираженні вимагав своїх, а не привнесених компонентів вислову як на рівні загальних музично-поетичних текстів, узвичаєних форм розповіді з зачинами і кінцівками, з повторами й усталеними означеннями, та і на рівні власних. Якщо такі потраплялись разом із чужорідним сюжетом, тоді треба було долати бар'єри мовленої узвичаєності з її усталеними словами і трафаретами вислову, щоб вписатися у музично-словесну палітру фольклорного твору, про що зазначали у своїх працях Т. Беценко, В. Белікова, Л. Гапон, Ю. Грицун, А. Іваницький, А. Ковбасюк, Л. Кияновська, В. Коротя-Ковальська, С. Павлишин, В. Синельникова, І. Щербіна, інші. Зате перейменовані й адаптовані народні пісні повністю націоналізували запозичений сюжет, який потім обростав деталями з власної народотворчої скарбниці і підпорядковувався дидактично-моралізаторській трактовці, співзвучній етичним устоям і традиціям духовності етносу. Лише тисячолітня практика навчання та передусім виховання могла привести людство до розуміння того, звідки і як у людини виникає, формується і розвивається, діє і вмирає чи живе вічно її душа.

Оскільки душа, дух і духовність народу найкраще і найповніше кодується у його творчості і, зокрема, народнопоетичному та музичному спадку, вважаємо за необхідне звернути увагу на праці відомих науковців: І. Беха, О. Гончарової, М. Гончаренка, І. Зязона, Т. Мельничука, О. Олексюк, К. Пліващука, М. Прищака, Е. Помиткіна, Н. Чавчавадзе, В. Чернець, О. Щолокової, С. Яремчука, інших. Життя на духовному рівні, як зазначає Н. Чавчавадзе, є діяльнісне вживання в світ мистецьких цінностей, напружена участь вчителя у реалізації цінностей, у творчості та співтворчості культури. Бути духовним, продовжує вчений, володіти духом-значить жити і творити себе та свій світ за вимогами царства цінностей, за їхніми законами [9].

Мега статті полягає в обґрунтуванні процесу інтерпретації пісенного фольклору як складової розвитку духовної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва в процесі педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В центрі нашої уваги – інтерпретація пісенного фольклору з їхнім широким виявом духовності: від духу народних співанок до високо-патріотичних мотивів та ідей дум, балад, народних пісень.

Слід вказати на те, що процес інтерпретації є незмінним моментом буття людини, її духовно-практичного освоєння дійсності, це вид соціально-культурної, комунікативно-пізнавальної, художньої діяльності, що проявляється як метод, як аксіологічна процедура новоутворення. Тракувати можна як саму реальну художню діяльність так і теорію цієї діяльності. Доречі, дослідниця Т. Баранова, зазначає, що художня інтерпретація може розглядатися, як творча діяльність,

спрямована на створення певного продукту, який визначається трьома наочними складовими: об'єкт інтерпретації, продукт цієї діяльності, процедура творчого пошуку. При цьому слід зберегти усе найкраще, що притаманне оригіналу – об'єкту інтерпретації [1].

Під час процесу інтерпретації продукт творчої діяльності, а в даному випадку це пісня, отримує нову якість, яка дає змогу зберегти усе найкраще, що притаманне оригіналу - об'єкту інтерпретації, – самобутність. За визначенням В. Москаленко, призначення музичної інтерпретації також полягає в естетичному оновленні, розкритті виразових можливостей об'єкту інтерпретування у його пристосуванні до нових життєвих потреб і навіть – у створенні нового музичного твору на підставі вже існуючого художнього матеріалу [5]. Звучання пісенної фольклорної інтерпретації, на думку А. Ковбасюка, залежить від виконавського профілю, вокально-технічних можливостей голосового апарату, специфічних методів, які дозволять зберегти і розкрити семантику фольклорного твору [4]. Звертаємо увагу на дослідження даної проблематики Н. Гунько, яка визначає, що основними складовими творчого процесу інтерпретації є – оригінальне розкриття змісту твору через глибоке проникнення в образний світ композитора та уміння знайти міру індивідуального у виконанні [3]. Н. Рябуха визначає інтерпретацію як «системний засіб пізнання семантико-комунікативних зав'язків між композиторським задумом та її звуковою реалізацією виконавцем»; «творчий акт, специфічний вид культуротворчості, індивідуальний принцип відтворення звукового образу крізь призму внутрішнього духовного світу виконавця-інтерпретатора» [8]. Музична інтерпретація, наголошує Ю. Монахова – це аспект музичної практики, що виходить з відмінності між фіксованим нотним текстом та його живим виконанням, якому завжди притаманний елемент непередбачуваності [7]. За результатами досліджень І. Шевченка, процес інтерпретації, є складною формою свідомого і підсвідомого, інтелектуального та емоційного руху. Інтерпретація не лише ґрунтується на музичному словнику понять і образів, що забезпечують розуміння і перевілення пісенного тексту, вона збагачує цей словник, зводячи їх в гармонійну систему, як необхідного атрибуту прекрасного в мистецтві [10].

З огляду наукових поглядів вказаних дослідників, ми вважаємо, що, інтерпретація дозволяє сприймати твір цілісним у різних аспектах системи музично-поетичної конвенції, якій притаманні певні закономірності та властивості. Такий ракурс досліджуваної проблеми пояснюється тим, що інтерпретативність є визначальною і невід'ємною рисою людської свідомості, це нелегке завдання, яке вимагає від майбутнього вчителя музики високої інтелектуальної дисципліни, як важливого засобу збереження самоцінності у вихідному пісенному творі. Якщо цей твір є привнесением його автором до оригіналу свого власного творчого задуму і на його основі відбувається естетично самодостатній й цілісний

новий твір, він має бути пристосованим до цільової музичної полісистеми, щоби функціонувати в ній як єдиний організм. Ми погоджуємося з тим, що у цьому контексті так само визначальним є і варіативний потенціал скомпонованої музично-поетичної мови, синонімічне багатство якої дає змогу надавати потужний інтерпретаційний зміст.

Водночас інтерпретація пісенного фольклору повною мірою реалізовує творчі принципи митців вокальної школи, яке дає змогу виконавцеві інтерпретувати народно-пісенні зразки в залежності від природного типу голосу, вокально-технічних можливостей голосового апарату, власного музично-виконавського стилю, що сприяє активізації артистичної майстерності. Внаслідок чого викристалізуються органічне поєднання музичного і словесного тексту, глибоко психологічне проникнення у художньо-образний зміст твору.

Поступовий розвиток культурологічної науки, пов'язаний з необхідністю правильного осмислення зібраного художнього матеріалу, сприяв розповсюдженню поняття процесу інтерпретації у галузі наукового знання. Використовуючи наступні засоби, такі як: логічні критерії, експеримент, прагматичний аналіз, включаючи теоретичну систему у розвиток наукового знання, удосконалюється пізнавальне значення та його смисл. Пошук і перевираження смислу є свідомим процесом, а процес інтерпретації є надзвичайним проявом живого людського розуму. На нашу думку інтерпретація – це особливий психічний акт співвідношення означаючого з означуваним, в результаті якого певний процес стає заміником, представником певного змісту, що знаходиться за його межами.

Оскільки мистецтво мислить образами, то наука оперує поняттями і вимагає вже іншого підходу. Музичне мистецтво повною мірою допускає принципову множинність теорій і художніх втілень, всі пізнання здійснюються крізь призму естетичних потреб і особистісного ставлення, що має аксіологічні, ціннісні виміри, воно підпорядковане самопізнанню і самовираженню митця, через яке він прагне бути зрозумілим, оскільки мова мистецтва залишається живою. Знайти варіативну відповідність у процесі інтерпретації пісенного фольклору-головне у педагогічній діяльності майбутнього вчителя музики. Тому не дивно, що саме для цієї категорії процес інтерпретації має важливе домінуюче значення. Взагалі говорячи про означену нами проблему, як складову педагогічної діяльності вчителів, слід зазначити, що існують специфічні аспекти, які пов'язані з культурною дистанцією між оригіналом та сучасним сприйняттям, поєднанням стилю та поетичним наповненням оригіналу з музичним оформленням. Окрім цього часто все ускладнюється хронологічним розв'язанням – вибором можливого музичного контексту у пісенному фольклорі: в силу незбігу в часах історичних періодів. Вчителі музики повинні володіти глибинним історичним відчуттям, розуміти концептуальний час, тобто певну систему означених поглядів: його об'єктивність, вічне і

швидкоплинне, загальнолюдське і індивідуальне, історичне та побутове, майбутнє і сучасне. Історично досліджуючи, ми спостерігаємо тенденції до неперервного подальшого розвитку пісенного фольклору, що репрезентує велику палітру людських нерозривних, чуттєвих, гармонійних інтерпретаційних процесів. На нашу думку, художній простір в пісенному фольклорі може бути поліфункціональним, коли він постає як місце дії, як засіб характеристики конкретно-історичного часу та різномасштабним, що може надавати йому особливий динамізм та ритмічну виразність. Якби пісенний фольклор мав значення лише як віддзеркалення певних подій окремого історичного періоду, то він би втратив своє значення, але перенесення подій минулого у майбутнє, їхнє художнє трактування, дає можливість розширити потенціал музично-поетичної мови, стати джерелом варіативності. Але часто не оригінал, а саме ресурси пісенного фольклору дають майбутньому вчителю музики широкий спектр вибору.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, процес інтерпретації пісенного фольклору може досягнути «вершин образності і краси» тільки тоді, коли буде вчитель музики буде використовувати яскраві, вічно живі та глибоко народні джерела. І на нашу думку, приділення серйозної уваги правильному використанню пісенного фольклору у педагогічній діяльності буде сприяти підвищенню культури мовлення учнів, розвитку їхньої світоглядної позиції, зовнішніх і внутрішніх умов результативності духовного наповнення музичного дозвілля, збагаченню внутрішнього світу, культурі спілкування з музикою.

У своїй сукупності окреслені напрямки наукового пошуку мають охоплювати питання прямих і зворотних зв'язків між атрибутами духовності: гармонії, творчої та емоційної рівноваги, саморозвитку, гуманістичних життєвих обривів, пісенного фольклору та педагогічної діяльності. Вважаємо за необхідне підкреслити те, що часто лишається осторонь при дослідженні зазначеного компонента інтерпретації, а саме: майбутній вчитель музики, який занурюється в сутне пісенного фольклору і емоційно відчуває мистецький світ, має справу з значеннями, символами, тобто здійснює інтерпретацію сутнього. Така інтерпретація завжди унікальна і відбувається у потаємних глибинах свідомості педагога. Загалом вчитель музики має бути переконаний, що вірну інтерпретацію змісту першотвору можливо донести до учнів за умови певних змін як у віршованій традиції так і в музично-образній тканині.

Теоретичний аналіз проблеми інтерпретації пісенного фольклору потребує подальших досліджень, оскільки, на наш погляд невіршеними залишаються питання щодо культурною дистанцією між оригіналом та сучасним сприйняттям певного твору. Окрім цього часто все ускладнюється неправильним хронологічним розв'язанням, тобто вибором можливого музично-мовного контексту у художньому творі відносно історичної часової масштабності. Дослідження цього явища складає пізнавальний та науковий

інтерес, що може бути справою нашої подальшої роботи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Баранова Т. Діалектика процесу інтерпретації в контексті аналізу типів розуміння природної мови. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 1998. Вип. 1-2. С. 4-5.
2. Грунський М. Українська мова і фонетика. Морфологія. Синтаксис. К., 1926.
3. Гулько Н. Творчий розвиток майбутнього педагога музиканта у процесі художньої інтерпретації вокального твору. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: Зб. наук. праць. 2007. Запоріжжя: КПУ, С. 4.
4. Ковбасюк А. Особливості інтерпретації українських пісенного фольклору представниками Львівської вокальної школи ХХ ст. *Молодь і ринок*. 2018. №12. С. 63-67
5. Москаленко В. Лекції з музичної інтерпретації. Навчальний посібник. К. 2013.
6. Шевченко І. Деякі аспекти проблеми гармонізації духовного світу людини засобами музичного мистецтва. Зб. наук. праць. К. 1996.
7. Монахова Ю. Музична інтерпретація як ключовий аспект діяльності режисера. Філософсько-культурологічні дослідження. 2018. Зб. наук. праць. К. № 4.
8. Рябуха Н. Виконавська інтерпретація як метод пізнання музичного твору. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: зб. наук. пр. Харків ХДА ДМ, 2009. № 16. С. 135-142.
9. Чавчавадзе Н. Культура та цінності. Тбілісі, 1989. 171 с.
10. Шевченко І. Деякі аспекти проблеми гармонізації духовного світу людини засобами музичного мистецтва. Зб. наук. праць «Людина, культура, духовність». Вип. 11. К., 1996.

REFERENCES

1. Baranova, T. (1998). Dialektyka protsesu interpretatsiyi v konteksti analizu typiv rozumynnya pryrodnoyi movy [Dialectic of the interpretation process in the context of analysis of natural language comprehension types.]. *Naukove piznannya: metodolohiya ta tehnolohiya*. Vyp.1-2. S. 4-5. [in Ukrainian]
2. Hrun's'kyu, M. (1926). *Ukrainska mova i fonetyka* [Ukrainian language and phonetics]. *Morfolohiya. Syntaksys*. K. [in Ukrainian]
3. Hun'ko, N. (2007). *Tvorchyy rozvytok maybutn'oho pedahoha muzykanta v protsesi khudozhn'oyi interpretatsiyi vokal'noho tvorou* [Creative development of the futre musician teacher in the process of artistic interpretation of a vocal work]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vishchii i zahal'noosvitniy shkolakh: zb.nauk.prats. Zaporizhzhya: KPU*. S. 4. [in Ukrainian]
4. Kovbasyuk, A. (2018). *Osoblyvosti interpretatsiyi ukrains'koho pisennoho fol'kloru predstavnykamy L'viv's'koyi vokal'noyi shkoly XX st* [Peculiarities of the interpretation of Ukrainian song folklore by representatives of the Lviv vocal school of the 20th century]. *Molod' i ranok*. №12. S. 63-67. [in Ukrainian]
5. Moskalenko, V. (2013). *Lektsiyi z muzychnoyi interpretatsiyi* [Lectures on musical interpretation]. *Navchal'nyy pisibnyk*. Kyiv [in Ukrainian]
6. Shevchenko, I. (1996). *Deyaki aspekty problemy harmonizatsiyi dukhovnoho svity lyudyny zasobamy muzychnoho mystetstva* [Some aspects of the problem of harmonizing the spiritual world of a person by means of musical art]. *Zb. Nauk. Prats'*. Kyiv. [in Ukrainian]
7. Monakhova, Yu. (2018). *Muzychna interpretatziya yak klyuchovyy aspekt diyal'nocti rezhysera* [Musical interpretation as a key aspect of the director's activity]. *Filosofs'ko-kul'turolohichni doslidzhennya*. *Zb. nauk.prats. K. № 4*. [in Ukrainian]
8. Ryabukha, N. (2009). *Vykonavs'ka interpretatsiya yak metod piznannya muzychnoho tvorou* [Performance interpretation as a method of learning a musical work]. *Visnyk Kharkivs'koyi derzhavnoyi akademiyi dyzaynu i mystetst: zb. nauk. pr. Kharkiv KHDA DM*. №16. S. 135-142. [in Ukrainian]

9. Chavchavadze, N. (1989). Kul'tura ta tsinnosti [Culture and values] Tbilisi. 171 s. [in Ukrainian]

10. Shevchenko, I. (1996). Deyaki aspekty problemy harmonizatsiyi dukhovnoho svity lyudyny zasobamy muzychnoho mystetstva [Some aspects of the problem of harmonizing the spiritual world of a person by means of musical art]. Zb. nauk. Prats' "Lyudyna, kul'tura, dukhovnist". Vyp. 11. Kyiv [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОСІНСЬКА Наталя Леонідівна – доктор філософії, старший викладач кафедри вокального виконавства Українського державного університету імені Михайла Драгоманова; провідний майстер сцени, артист-вокаліст та хормейстер Київського академічного камерного хору «Хрещатик».

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва вищих навчальних закладів, вокально-хорове мистецтво, вокальна підготовка, методик музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSINSKA Natalya Leonidivna – Doctor of Philosophy, senior lecturer at the Department of Vocal Performance at Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Leading stage master, vocalist and choirmaster of the Khreshchatyk Kyiv Academic Chamber Choir.

Scientific interests: professional training of future teachers of musical art in higher educational institutions, vocal and choral art, vocal training, methods of musical art.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 8.03(477); 37.036

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-353-357

БЕЛКОВА Валентина Венедиктівна –

кандидат мистецтвознавства, член Спілки композиторів України, заслужений працівник культури України, доцент кафедри музикознавства, інструментальної та хореографічної підготовки Криворізького державного педагогічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1151-7753>
e-mail: etb@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРТЕПІАННОГО ЦИКЛУ БОГДАНИ ФІЛЬЦ «МУЗИЧНІ ФРЕСКИ»

В основі професійної фортепіанної літератури українських авторів лежить зв'язок з народною музичною творчістю, тому в найпопулярніших творах українських митців відбивається одна з основних особливостей музично-творчого процесу сучасності – продовження накопичення фольклорних традицій національного музичного мистецтва. Виховні можливості української фортепіанної літератури впливають з кола її музичних образів та емоційних настроїв, адже побудована на широкому розмаїтті пісенно-танцювальних народних мелодій, українська фортепіанна музика, відтворюючи героїчні історичні картини минулого Батьківщини, куточки рідної української природи, здатна формувати й виховувати високі моральні якості людини, її різноманітні духовні потреби. Саме тому підвищений емоційний тон музичних творів для дітей та юнацтва, межує з ліричними, м'якими тонами, утворюючи багату музичну палітру фортепіанної музики сьогодення.

У статті автор розглядає фортепіанний цикл видатної української композиторки Богдани Фільц «Музичні фрески».

Богдана Михайлівна Фільц – надзвичайно яскрава постать в українській музичній культурі сьогодення. Композитор, педагог, заслужений діяч мистецтв України, доктор мистецтвознавства, лауреат премії імені Миколи Лисенка. Творчість Б. Фільц продовжує стильовий напрям, започаткований у композиторській спадщині Л. Ревуцького, В. Барвінського, Н. Нижанківського, М. Колесси.

Б. Фільц створювала музику, що пройнята сучасним пульсом життя, вона серйозна, глибока, в той же час сучасна, молодіжна, активна й художньо довершена.

Музична палітра композиторки відрізняється романтичною натхненністю, виразною мелодикою, ліричним світвідчуттям, щирістю у відтворенні людських почуттів, її музика наповнена глибоким філософським осмисленням, історичними паралелями між героїкою давніх і сучасних поколінь українців, глибокими інтимними переживаннями, несе оптимізм і позитивні емоції, вона оригінальна, наскрізь пронизана українськими народними елементами, захоплює глибиною музичної думки, блискучою формою, сердечністю, патріотизмом і щирістю.

Ключові слова: українська фортепіанна музика, фортепіанний цикл, Богдана Фільц, фортепіанні фрески.

BELIKOVA Valentyna Venediktyvna –

Candidate of Art History, member of the Union of Composers of Ukraine, Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor of the Department of Musicology, Instrumental and Choreographic Training of Kryvyi Rih State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1151-7753>
e-mail: etb@ukr.net

FEATURES OF THE PIANO CYCLE OF BOGDANA FILTZ «MUSIC FRESKAS»

In the article, the author examines the piano cycle «Musical frescoes» by the outstanding Ukrainian composer Bohdana Filts.

Ukrainian piano music in the context of world instrumental music has long gained a strong position. In the best works of outstanding Ukrainian composers, progressive achievements of Western European musical art were successfully combined with traditions of a purely national character.

The professional piano literature of Ukrainian authors is based on the connection with folk musical creativity, so the most popular works of Ukrainian artists reflect one of the main features of the musical and creative process of modern times – the continuation of the accumulation of folklore traditions of national musical art.

Bohdana Mykhailivna Filts is an extremely bright figure in the Ukrainian musical culture of today. Composer, teacher, honored artist of Ukraine, doctor of art history, laureate of Mykola Lysenko prize.

The creativity of B. Filts continues the stylistic direction initiated in the composer's heritage of L. Revutskyi, V. Barvinskyi, N. Nyzhankivskyi, and M. Kolessa. B. Filts created music imbued with the modern pulse of life, it is serious, deep, at the same time modern, youthful, active and artistically accomplished.

The musical palette of the composer is distinguished by romantic inspiration, expressive melody, lyrical worldview, sincerity in the reproduction of human feelings, her music is filled with deep philosophical understanding, historical parallels between the heroics of ancient and modern generations of Ukrainians, deep intimate experiences, carries optimism and positive emotions, it is original, permeated through and through with Ukrainian folk elements, captivates with the depth of musical thought, brilliant form, warmth, patriotism and sincerity.

The figurative and structural construction of the cycle «Musical frescoes» is sophisticated and rich. The composer uses bright notes, textural features, a wide range of piano registers, rhythmic and harmonic inflections.

The piano cycle «Musical frescoes» by Bohdana Filts is a popular work on the concert stage, which will contribute to the formation of aesthetic tastes and creative abilities of young musicians.

Key words: *Ukrainian piano music, piano cycle, Bohdana Filts, piano frescoes.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Українська фортепіанна музика в контексті світової інструментальної музики уже давно завоювала міцні позиції. У кращих творах видатних українських композиторів вдало поєдналися прогресивні досягнення західноєвропейського музичного мистецтва з традиціями суто національного характеру.

В основі професійної фортепіанної літератури українських авторів лежить зв'язок з народною музичною творчістю, тому в найпопулярніших творах українських митців відбивається одна з основних особливостей музично-творчого процесу сучасності – продовження накопичення фольклорних традицій національного музичного мистецтва.

Виховні можливості української фортепіанної літератури впливають з кола її музичних образів та емоційних настроїв, адже побудована на широкому розмаїтті пісенно-танцювальних народних мелодій, українська фортепіанна музика, відтворюючи героїчні історичні картини минулого Батьківщини, куточки рідної української природи, здатна формувати й виховувати високі моральні якості людини, її різноманітні духовні потреби.

Саме тому підвищений емоційний тон музичних творів для дітей та юнацтва, межує з ліричними, м'якими тонами, утворюючи багату музичну палітру фортепіанної музики сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творча музична спадщина Б. Фільц є предметом розгляду в монографічних дослідженнях В. Белікової, М. Загайкевич, а також у низці наукових публікацій В. Белікової, С. Грици, М. Загайкевич, Л. Ніколасової, О. Німилович Л. Яросевич та ін., які розглядають побудову форми музичних творів, симбіоз поезії і музики, особливості звукопису тощо.

Мета статті – розглянути особливості фортепіанного циклу Богдани Фільц «Музичні фрески».

Виклад основного матеріалу дослідження. У м. Дрогобич у видавництві «Посвіт» доброю традицією було друкування нових нотних видань Богдани Михайлівни Фільц. У 2015 році видавництвом «Посвіт» був виданий навчальний посібник педагогічного репертуару до програм навчальної дисципліни «Основний музичний інструмент (фортепіано) для підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр», спеціальності 6.020204 «Музичне мистецтво»,

спеціалізація «Художня культура». До посібника увійшов фортепіанний цикл Б. Фільц «Музичні фрески», що містить п'ять мініатюр програмного характеру, які друкувалися вперше.

Кожна збірка композиторки була довгоочікуваним музичним висловом Б. Фільц у контексті української фортепіанної музики й слугувала бути свідком часів минулих років і сьогодення.

Ім'я Богдани Фільц добре знає не тільки в Україні, а й далеко за її межами. Багато хороших капел і співаків виконують її вокальні твори, особливо полюблюють їх дитячі колективи. Яскраві й інтонаційно колоритні інструментальні опуси композиторки грають музиканти-виконавці в концертах і на міжнародних конкурсах, виборюючи престижні переможні місця. Безліч її композицій записано на аудіодиски різними виконавцями й колективами. Музика мисткині звучить у програмах міжнародних фестивалів, з академічних естрад Латвії, Литви, Австрії, Великої Британії, Італії, Німеччини, Польщі, Чехії, Сербії, Словаччини, Данії, Нідерландів, Фінляндії, Франції, США, Канади й багатьох інших країн.

Яскраве музичне обдаровання Богдани Фільц розвивалося під чуйним і високопрофесійним вишколом Станіслава Людкевича у Львові. Пізніше, вже в Києві, в аспірантурі ІМФЕ імені Максима Рильського АН України, її майстерність шліфувалася під керівництвом Льва Ревуцького. Цей винятковий факт біографії – навчання у двох титанів української музики – позначився на формуванні насамперед її національно-патріотичного світогляду та естетично-стильових особливостей індивідуального стилю, де новаторський пошук та інтуїтивна стихія творця були нерозривно пов'язані з ясною логікою розвитку думки, відмінною орієнтацією у сфері усталених класичних канонів.

У «композиторській скрині» Богдани Фільц – понад 400 творів різних форм і жанрів. Серед них численні хори й пісні для дітей, хорові композиції (переважно а cappella), романси на поезії Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Ліни Костенко, Дмитра Павличка, Миколи Сингаївського та інших. Понад півсотні прекрасних обробок народних пісень, зокрема колядок і щедрівок. Її сакральні хори на канонічні тексти стали окрасою репертуару багатьох дитячих та академічних капел: Великого дитячого хору Національної радіокомпанії України, дівочих хорів

«Вогник» і «Зоринка», хору хлопчиків і чоловіків «Дударик», Національної чоловічої капели імені Левка Ревуцького, Хору імені Платона Майбороди Національної радіокомпанії України, хорів «Хрещатик», «Відродження», «Благовість», «Пектораль», народної капели «Дніпро» й капели Київського політехнічного інституту та інших.

Показово, що її пісня «Любимо землю свою» набула значення гімну української співочої малечі, апофеозно звучить у програмах хорових фестивалів і конкурсів.

Численні інструментальні твори вражають багатобарвністю колориту й образністю розкриття вагомої теми, як-от «Київський триптих», відгук на Скнилівську трагедію «Largo lamentoso», «Світанок на Майамі» тощо. Фортепіанні композиції Богдани Фільц виконували відомі піаністи Марія Крушельницька, Борис Архімович, Юрій Кот, Ірина Алексійчук, Оксана Рапіта, Олександра Німилевич, Уляна Молчко та інші. Більше того, ці твори міцно увійшли в педагогічний репертуар музичних шкіл, їх залюбки грають діти, про що мріє майже кожен автор.

Юні артисти із задоволенням виконують її дитячу оперу «Лісова школа» на лібрето Теодори Савчинської-Латик. Чудові солоспіви та вокальні твори композиторки співали найкращі голоси України – Марія Байко, тріо сестер Бойко, Діана Петриненко, Людмила Божко, Людмила Юрченко, Лідія Кондрашевська, Людмила Войнаровська, Наталія Пелих, Тамара Ходакова, Ольга Григоренко, Олександр Враль, Дмитро Гнатюк, Анатолій Мокренко, Валерій Буймістер, Володимир Ігнатенко, Микола Шопша, Микола Коваль, Костянтин Столяр, Сергій Бортник, Маркіян Свято.

Музичні твори Б. Фільц мають широкий жанрово тематичний діапазон, наповнені світлими піднесеними почуттями, красою, лірикою та відзначаються самобутньою стильовою манерою. В них митець оригінально передає національний колорит сучасними засобами виразності: сміливо використовує дисонансні звучання, змішує різні функції та лади, співставляє контрастні регістри та ін.

Звеличення одухотвореної краси карпатських гір та барвистого побуту їх жителів, миттеві замальовки природи, станів настрою, знаменних подій – це лише короткий перелік образного змісту фортепіанних творів Б.Фільц. У них митець продовжує модернізацію різних жанрів фортепіанного мистецтва, де збагачення музичної мови (мелодики, гармонії, фактури, темпоритму, ладо тонального плану), драматургії відбувається у напрямку розширення образної, інтонаційної сфер, набуває нових семантичних та структурних характеристик. Приміром, вона широко використовує народнопісенні джерела та застосовує «фольклорну програмність», у гармонії поєднує лади народної музики, ладову перемінність та сучасні гармонії, створює особливі ритмічні візерунки тощо.

Перші твори для фортепіано були написані в період навчання у Львівській консерваторії – це мініатюри «Танок», «Три прелюдії», «Варіації»,

«Фантазія в стилі думи», «Експромт», «Капрічіо», «Три п'єси на теми лемківських пісень».

По закінченню композиторського факультету у 1958 році вона створює фортепіанний концерт ля-мажор, який виконала піаністка О. Кузьмович, а оркестром диригував М. Колесса.

Фортепіанна музика Б. Фільц – це понад 60 творів, які мають неабияку художню та педагогічну цінність. Вони характеризуються надзвичайно багатою та яскраво індивідуальною образністю та колоритом, новаторською інтонаційно-ритмічною та ладо-гармонічною будовою мелодики. Композиторка сама була прекрасною піаністкою, тому її твори для фортепіано дуже піаністичні, фактурно зручні, легко сприймаються та запам'ятовуються.

Серед складних – «Концерт для фортепіано з оркестром ля-мажор», «Лемківські варіації», «Варіації» та «Largo lamentoso» для двох фортепіано, «Весняне рондо», «Капрічіо», «Листок з альбому», цикли «Київський триптих», «Закарпатські новелети», «Три п'єси для фортепіано на теми лемківських народних пісень».

Середньої виконавської складності – цикли «Музичні присвяти», «Шість візерунків», «Калейдоскоп настроїв» та ін.

Більш простими є «На дитячій залізниці», «Бабусина казка», «Гра в м'ячик», «Хор лісових дзвіночків», цикл «Яворівські іграшки» тощо.

Отже, як зазначала М. Загайкевич, у фортепіанному доробку Б.Фільц є твори, які привертати увагу своїм задумом й жанровою особливістю і до них науковець віднесла цикл фортепіанних п'єс «Музичні присвяти», які були видані у 2002 р. Характеризуючи цю збірку, М. Загайкевич назвала перший цикл ремінісценціями музичних вражень минулих років.

Цикл «Музичні присвяти» – це враження від минулого і данина українським композиторам, які залишили особливий слід в її житті. Прагнучи передати їх авторську манеру, композиторка вводить в музичну тканину кожної мініатюри цитати з характерних для них творів, які слугують емоційно-образним «зерном», з якого виростає власна концепція.

Об'єднуючим чинником у драматургії циклу стала ідея посвяти, де кожна п'єса має власну лінію розвитку і підпорядковується певним законам логіки композиційного мислення. Як правило, у кожній з семи мініатюр чітко прослідковується тип викладу кожної будови із загальновираженими рисами – експозиційний, серединний з розташованою у ньому кульмінацією, заключний, як правило, репрізний. Визначальним у загальному характері руху є індивідуальний план драматургічного розвитку, пов'язаний із конкретним задумом кожної мініатюри, яку неможливо структурно конкретизувати та укласти у типову класифікацію інструментальних форм. Тут можна говорити про тенденцію вільного розгортання форми у цілому, звідси – про наскрізний розвиток при наявності загальних рис типових простих форм – контрастних і неконтрастних, репрізних, складових.

Перший твір циклу був написаний у 1965 році до 100-річчя Д. Січинського, а наступні з'явилися значно пізніше – у 1993 році присвята С. Людкевичу, в у другій половині 1990-х років – В. Барвінському, А. Кос-Анатольському, Є. Козакові, Л. Ревуцькому та М. Колесі.

Стосовно фортепіанного циклу «Музичні фрески» Б. Фільц виявила своє бажання вшанування своїх друзів, колег, діячів музичного мистецтва, з якими довелося працювати у музично-творчій сфері.

Назвемо адресатів присвят циклу «Музичні фрески»: Марія Крушельницька («Фіалкова фреска-спогад») – відома українська піаністка-педагог, професор, народна артистка України, перша виконавиця багатьох творів Б. Фільц (наприклад: «Світанкова» та «Надвечірня» у 2007 р. у Львові; Валентина Белікова («Різдвяна фреска») – музикознавець, доцент Криворізького державного педагогічного університету (факультет мистецтв), авторка монографії про Б. Фільц «Оптимізм високого мистецтва» (2002 р.) та наукових робіт – «Поєднання фольклорних традицій і новаторства в інструментальних творах Б. Фільц» (2003 р.), «Фортепіанні твори Б. Фільц у навчальному процесі» (2004 р.), «Фольклорна лексика у творчості Б. Фільц (на матеріалі циклу «Три п'єси для фортепіано на теми українських народних пісень» (2005 р.), а також її донька Олена («Світанкова фреска»); Володимир Грабовський («Надвечірня фреска») – музикознавець, культуролог, викладач Дрогобицького державного музичного училища ім. В. Барвінського, голова Дрогобицької організації Національної спілки композиторів України, організатор творчих зустрічей і авторських концертів з Богданою Фільц від 1982 р.; Олександра Німилевич («Весняна фреска») – піаністка, педагог, музикознавець, редактор-упорядник пропонованого видання, видавниця ансамблевих творів (у складі фортепіанного дуету з Уляною Молчко) та солоспівів (разом із Іриною Кліш-сопрано) Богдани Фільц.

Поняття фреска (у перекладі з італійської fresco – свіжий) позначає техніку живопису фарбами на чистій або вапняній воді по свіжій чи сирій штукатурці, яка при висиханні утворює найтоншу прозору плівку карбонату кальцію, що закріплює фарби і робить фреску довговічною.

Фрескою також називають твір, виконаний у цій техніці. Фреска дозволяє створювати монументальні композиції та є однією з основних технік стінних розписів.

Зазвичай фрески виконувалися протягом одного дня, адже фарби вбираються, висихають разом із штукатуркою, завдяки чому не втрачають свій колір. Така техніка вимагала від художника високої майстерності, швидкого й точного нанесення малюнка і фарб. Можна сказати, що такими філігранними є і звукові фарби, мелодичні й гармонічні, а також орнаменти й форми музичних фресок Богдани Фільц.

Даючи загальну характеристику фортепіанним фрескам композиторки, можна відмітити їх лаконічність, неповторний образний світ, цікавий

авторський інтонаційний план. Наприклад, у завершальних тактах «Веснянкової фрески» Б. Фільц влітає інтонації української народної пісні «Паперушко», яка стала відомою завдяки вокальному тріо сестер Бойко.

Спробуємо дати короткий аналіз циклу «Музичні фрески» Б. Фільц. Кожна мініатюра циклу має від 24 до 42 тактів, що свідчить про утворення п'єс невеликих за своїм об'ємом. Музична форма їх має форму періоду або простої двочастинної форми. Музичний контекст кожної фрески розвивається чітко, вимальовуючи конкретний музичний образ

Перша п'єса «Світанкова фреска» утворена композиторкою у 2002 р., її виразна мелодія поширюється у приглушеній динаміці. Доволі часта зміна динамічних нюансів, звучання секстакордів у партії правої руки у низькому регістрі фортепіано, утворюють світанкову замальовку, що присвячена молодій дівчині, яка починає новий етап свого життя.

Перші звуки «Надвечірньої фрески» підкреслюють основну мелодичну лінію, яка нагадує лірико-драматичні народні українські пісні. Середня частина цієї фрески має марденто на першому звуці кожного такту, який імітаційно нагадує спів пташок, які ховаються по своїх домівках. Останні такти п'єси відтворюють спалахи сонця. П'єса була написана у 2003 р., а у 2013 р. авторка здійснила нову редакцію «Надвечірньої фрески».

Наступна фреска також має дві редакції. Перша редакція була написана у 2008 р., друга редакція у – 2014 р. «Фіалкова фреска-спогад» присвячена Марії Крушельницькій.

«Фіалкова фреска» сприймається як милий спогад про яскраві миттєвості від творчого спілкування авторки музики з відомою піаністкою-педагогом Марією Крушельницькою на святкуванні Великодня в церкві Святого Миколая на Аскольдовій могилі в Києві на початку 1990 р. Всюди були фіалки і люди тішилися їх розкішним цвітом. Ніжна і наспівна мелодія покладена в основу середньої частини. Цей епізод плавно переходить у репризу, яка точно повторює першу частину мініатюри.

Наступна п'єса «Різдвяна фреска» була написана у 2013 р. і нагадує ніжне хорове звучання дівочих різдвяних колядок.

Фортепіанна фактура у середньому епізоді наповнена акордами, які у своєму повторі нагадують різдвяні передзвони (на *f* та *ff*). Завершується п'єса початковою темою, яка звучить урочисто наче святковий спів.

Остання «Веснянкова фреска» була утворена Б. Фільц 4 травня 2015 р. Це бадьора, світла мелодія, в якій прослуховується радісна інтонація основної теми на *ff*. В останніх тактах знову звучить уже знайомий фрагмент знайомої коліскової теми.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Підводячи підсумки можна сказати, що образна і структурна побудова циклу «Музичні фрески» витончена і багата. Композиторка застосовує яскраві ремарки, фактурні

особливості, широке охоплення фортепіанних реєстрів, ритмічних та гармонічних зворотів. Фортепіанний цикл «Музичні фрески» Богдани Фільц є популярним твором на концертній естраді, який сприяє формуванню естетичних смаків та творчих здібностей молодих музикантів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Грабовський В. Богдана Фільц у краю Франковому. *Музична україністика: сучасний вимір. Збірник наукових статей на пошану заслуженої діячки мистецтв України, композиторки, кандидата мистецтвознавства Богдани Фільц*. К.: УМФЄ ім. М. Рильського НАН України, 2010. Вип. 5. С. 80–84.
2. Крушельницька Марія Тарасівна. Енциклопедія сучасної України. URL: <http://esu.co.ua/searcharticles.php?id=216>.
3. Рудик М. Ескізи по огляду української інструментальної музики останньої третини ХХ ст.: прелюдії, мініатюри, цикли інструментальних п'єс. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Серія: Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 23. С. 50–55.
4. Цикл «Музичні присвяти» Б.Фільц: Методичні рекомендації для студентів вищих мистецьких закладів освіти напрямку підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво» / В. І. Буцяк, Н. Є. Турко, Т. Ю. Лосева. Рівне: РДГУ, 2009. 50 с.

REFERENCES

1. Hrabovskyy, V. (2010). Bohdana Fil'ts u kraju Frankovomu. *Muzychna ukraïnistyka: suchasnyu vymir*. [Bohdana Filts in Franko region.]. Kyiv. Vyp. 5. S. 80–84. [in Ukrainian]

2. Krushelnytska Mariya Tarasivna. URL: <http://esu.co.ua/searcharticles.php?id=216>. [in Ukrainian]
3. Rudyk, M. (2012). *Eskizy po ohlyadu ukraïns'koyi instrumental'noyi muzyky ostannoyi tretyny KHKH st.: prelyudiyi, miniatyury, tsykly instrumentalnykh pyes*. [Sketches for a review of Ukrainian instrumental music of the last third of the 20th century: preludes, miniatures, cycles of instrumental pieces]. Kyiv. Vyp. 23. S. 50–55. [in Ukrainian]
4. Tsykl «Muzychni prysvyaty» B. Fil'ts: Metodychni rekomendatsiyi dlya studentiv vyshchykh mystetskykh zakladiv osvity napryamu pidgotovky 6.020204 «Muzychne mystetstvo». (2009) [Cycle «Musical Dedications» by B. Filts: Methodological recommendations for students of higher art educational institutions in the field of training 6.020204 «Musical Art»]. Rivne. 50 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БЕЛІКОВА Валентина Венедиктівна – кандидат мистецтвознавства, член Спілки композиторів України, заслужений працівник культури України, доцент кафедри музикознавства, інструментальної та хореографічної підготовки Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: дослідження творчості сучасних українських композиторів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BELIKOVA Valentyna Venediktyvna – Candidate of Art History, member of the Union of Composers of Ukraine, Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor of the Department of Musicology, Instrumental and Choreographic Training of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: research of creativity of modern Ukrainian composers.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 78.091.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-357-362

ЛЕВИЦЬКА Ірина Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри музично-інструментальної підготовки

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3566-2632>

e-mail: nimh@ukr.net

ОСАДЧА Тетяна Всеволодівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри вокально-хорової підготовки

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6580-6465>

e-mail: tatyana.osadchaya55@gmail.com

**ХУДОЖНЯ КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
ДИРИГЕНТА З ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ**

У статті автор пропонує аналіз важливості художньої комунікації в контексті взаємодії між диригентом та хором. Автор визначає характеристики та особливості ефективної комунікації в музичному середовищі, звертаючи особливу увагу на роль емоційного вираження та мови тіла диригента у взаємодії з хором. Дослідження базується на аналізі практичного досвіду диригентів та учасників хорових колективів, а також на теоретичних підходах до вивчення комунікаційних процесів, що підкреслюють важливість розвитку вмінь художньої комунікації для підвищення ефективності роботи диригента з хором. Комунікативна взаємодія диригента з різними учасниками музичного процесу – це складний та різноманітний процес, який включає в себе різні аспекти та особливості. По-перше, диригент перебуває у тісній духовній взаємодії з композитором, яка полягає у розумінні та передачі авторських намірів, тлумаченні музичної ідеї та відтворенні його твору відповідно до авторського задуму. По-друге, диригент повинен розтлумачити співакам хору поетичний текст, тож диригент повинен налаштувати комунікативний зв'язок не тільки з композитором, але і автором словесного тексту. По-третє, художня комунікація диригента як керівника хорового колективу продовжується з концертмейстером для координації репетицій, виконання музичного матеріалу та вирішення різноманітних технічних питань і кінцевою метою діяльності хору та його управління є здійснення художньо-емоційного впливу на слухачку аудиторію. Автор вважає, що

особливо важливим є розуміння диригентом природи комунікації, комунікативних функцій музики, а також закономірностей і засобів її художнього впливу на виконавців та слухачів. Тільки на основі цього знання в творчій взаємодії з хором колективом диригент може належним чином зрозуміти художньо-комунікативний зміст конкретного музичного твору, визначити засоби, які допоможуть виконавцям і слухачам досягнути структури твору, зрозуміти його художні образи у хорovому виконанні. Автор доводить, що ефективність художнього спілкування диригента як з хором колективом, так і слухачами, має ґрунтуватися на взаємній емоційності, яка пронизує діяльність диригента на всіх етапах роботи над музичним твором.

Ключові слова: художня комунікація, комунікаційний ланцюжок, творчий полілог, емоційна експресія.

LEVYTSKA Iryna Mykolaivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Musical and Instrumental Training
of the Southern Ukrainian K. D. Ushinsky National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3566-2632>
e-mail: nimh@ukr.net

OSADCHA Tetyana Vsevolodivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Conducting and Choral Training
of the Southern Ukrainian K. D. Ushinsky National Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6580-6465>
e-mail: tatyana.osadchaya55@gmail.com

ARTISTIC COMMUNICATION AS A PREREQUISITE FOR EFFECTIVE INTERACTION OF THE CONDUCTOR WITH THE CHOIR

In the article, the author offers a detailed analysis of the importance of artistic communication in the context of the interaction between the conductor and the choir. The author defines the characteristics and features of effective communication in a musical environment, paying special attention to the role of the conductor's emotional expression and body language in interaction with the choir. The study is based on the analysis of the practical experience of conductors and members of choral ensembles, as well as on theoretical approaches to the study of communication processes, which emphasize the importance of developing artistic communication skills to increase the effectiveness of the conductor's work with the choir. The conductor's communicative interaction with various participants in the musical process is a complex and diverse process that includes various aspects and features. First, the conductor is in close spiritual interaction with the composer, which consists in understanding and conveying the author's intentions, interpreting the musical idea and reproducing his work in accordance with the author's intention. Secondly, the conductor must interpret the poetic text to the choir singers, so the conductor must establish a communicative connection not only with the composer, but also with the author of the verbal text. Thirdly, the artistic communication of the conductor as the leader of the choir continues with the concertmaster to coordinate rehearsals, perform musical material and solve various technical issues, and the ultimate goal of the choir and its management is to have an artistic and emotional impact on the listening audience. The author believes that it is especially important for the conductor to understand the nature of communication, the communicative functions of music, as well as the patterns and means of its artistic influence on performers and listeners. Only on the basis of this knowledge, in the creative interaction with the choral group, the conductor can properly understand the artistic and communicative content of a specific musical work, determine the means that will help performers and listeners understand the structure of the work, understand its artistic images in choral performance. The author proves that the effectiveness of the conductor's artistic communication with both the choir and the listeners should be based on mutual emotionality, which permeates the conductor's activity at all stages of work on a musical piece.

Key words: artistic communication, communication chain, creative polylogue, emotional expression.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Зараз хорovий спів в Україні переживає етап піднесення, адже діяльність хорovих колективів, які виконують народні українські пісні для підтримання бойового духу українського народу, відбувається на різних рівнях – від аматорських ансамблів до професійних колективів.

У сучасному світі швидких соціальних трансформацій, плинних умов взаємодії людей та високої конкуренції між соціальними групами, налагодження міцних та плідних взаємин повинно ґрунтуватися на комунікації. З огляду на художньо-естетичний характер діяльності диригента як керівника хорovого колективу, який постійно спілкується з учасниками хору, постає питання про особливості та характеристики художньої комунікації диригента з хором для досягнення успішних результатів хорovої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна підготовка майбутнього диригента здійснюється поетапно та систематично, у ході такої підготовки здобувачі музичної освіти

навчаються виконавської майстерності та ефективної взаємодії з іншими учасниками музично-практичної діяльності.

Сучасний практик хорovої діяльності Я. Кириленко, досліджуючи основні характеристики та специфіку професійної підготовки диригента, наголошує, що диригент виступає насамперед як інтерпретатор музичного твору. Отже, він відповідальний за передачу власного бачення твору своїм підопічним у такий спосіб, який максимально ефективно дозволяє хорovому колективу майстерно виконувати музичні доробки з найменшою витратою часу та зусиль, тобто кожен співак у хорі повинен розуміти художньо-образний зміст виконуваного музичного твору та обирати доречні засоби вокальної виразності для створення загального злагожденного звучання і отримання від слухачів емоційного відгуку [4, с. 67].

Г. Варганич упевнений, що саме комунікативний аспект є одним із основних структурних компонентів професійної діяльності диригента хору. Як стверджує автор, «він

відповідає загальній логіці репетиційного та концертного процесу і складається з психологічного та артистичного спілкування» [3, с. 49]. На думку Г. Варганича, не всі диригенти, хоч і мають виконавський досвід й глибокі професійні знання, можуть успішно передавати їх виконавцям хору та ефективно організувати процес роботи над музичним твором. Рівень інтерпретації музичного твору залежить від того, наскільки плідно та ефективно ці компоненти взаємодіють: виховання хорового колективу та вплив диригента на виконавців через спілкування з ним [3, с. 49].

І. Бермес вважає, що особистість диригента відіграє визначальну роль у спілкуванні композитора та слухачів під час здійснення хорової діяльності. Авторка стверджує, що «комунікативність закладена в природі спільного хорового виконання, зорієнтованого на тісну співпрацю диригента з колективом і сприйняття слухачів» [2, с. 169]. Завдання диригента полягає в тому, щоб втілити композиторський задум у реальному хоровому виконанні, створити автентичний звуковий образ. Цьому слугує комунікаційний ланцюжок «композитор – слухач», завдяки детальному вивченню хорового твору, ретельному його опрацюванню диригентом, а потім – спільним зусиллям хорового колективу, який виступає перед аудиторією. У цьому процесі диригент розуміє музику і передає її слухачам через хор, де керівник та співаки є інтерпретаторами оригінальної концепції, об'єднують свої зусилля навколо музичного образу [2, с. 167].

Н. Білова, досліджуючи методи формування художньо-комунікативної компетентності майбутніх викладачів-хормейстерів, зауважує, що характерною рисою професійної діяльності диригента є її колективність, «це особливий вид художньої комунікації, що передбачає творчу взаємодію з музикою та через музичні твори – з учасниками хору, концертмейстером, слухачами» [1, с. 92].

Мета статті – проаналізувати та узагальнити характеристики та особливості ефективної комунікації диригента з хоровим колективом задля створення цілісного художнього образу музичного твору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною метою диригента є вплив на виконавців задля передачі основних ідей музичного твору, а для цього диригентові необхідно здійснити комунікаційну взаємодію на різних рівнях: організаційному, художньо-емоційному, фаховому, особистісному тощо. Ефективне здійснення процесу спілкування для диригента хору є надзвичайно важливим, оскільки це сприяє формуванню творчих відносин між «диригентом і колективом».

На основі аналізу наукових досліджень, що стосуються нашої проблеми, доведено, що спілкування, взаємодія диригента з хоровим колективом відбувається у постійно змінюваних умовах, де нестандартні ситуації часто вимагають швидкого вирішення [3, с. 51]. Перш за все, на процеси спілкування керівника хору і співаків впливають різні фактори. Насамперед,

інформаційно-комунікативні чинники – знайомство з новим музичним матеріалом, обговорення історії створення, аналіз інформації про автора, основні інтерпретаційні особливості, відомі концертні виконання твору тощо; комунікативно-організаційні чинники – проведення репетицій, гастролей, налагодження дружньої атмосфери в колективі тощо; інтерпретаційно-методичні чинники – вивчення музичного твору, впровадження техніки диригування, техніки виконання партій співаками тощо.

На формування художньої концепції виконуваного твору значною мірою впливає психологічна взаємодія з колективом. З погляду психології, диригування можна охарактеризувати як специфічний метод взаємодії диригента та колективу, подібний до «гіпнотичного впливу, передачі думки на відстані» [3, с. 50]. Для кращої передачі думок та намірів диригента хору слугує його постава, рухи тіла та вираз обличчя.

Постава та поза тіла диригента мають величезний вплив на сприйняття учасниками хору його ідей, емоцій та ставлення до музичного твору. Основні аспекти цього впливу можна розглядати наступним чином:

- поза тіла та вираз обличчя диригента можуть передавати різні емоції, такі як радість, смуток, напруженість або велич, що безпосередньо впливає на емоційний стан учасників хору. Наприклад, впевнена та енергійна постава може надати хору впевненості та ентузіазму у виконанні музичного твору, у той же час пильний або грізний погляд можуть передавати незадоволеність диригента виконанням певної партії без зупинки на коментування та виправлення помилок співаками;

- рухи та поза тіла диригента може служити як засіб передачі його ідей щодо інтерпретації музичного матеріалу. Наприклад, рухи рук та тіла можуть вказувати на темп, динаміку та фразування, що допомагає учасникам хору краще розуміти та втілювати музичні наміри диригента;

- постава, міміка і рухи диригента можуть відображати його особисте ставлення до музичного твору. Наприклад, активні, емоційні або навіть експресивні рухи здатні відобразити його захоплення або зацікавленість у виконанні конкретного музичного шедеву, тим самим інспіруючи учасників хору на більш інтенсивне та виразне виконання.

Передумовою фізичного втілення думок, побажань та устремлінь диригента є його психологічний настрій. Основна ідея психологічного спілкування між диригентом та колективом співаків полягає в постійному обміні інформацією, який можна порівняти з «імпульсами», та взаємному психологічному «зарядженні» один одного [3, с. 49].

Питання психологічної складності та відповідальності під час репетиційного та концертного періодів були предметом значної уваги для багатьох диригентів [5, с. 108].

Розглядаючи особливості молодого диригента, науковці наголошують, що навіть якісна фахова підготовка, наявна майстерність у техніці та знання музичного твору все одно не звільняють диригента

від відповідальності за психологічні труднощі, що виникають під час репетицій. Практичні навички проведення репетицій набуваються диригентом з роками, а безпосередній контакт зі співацьким колективом може стати причиною численних проблем.

Як стверджує Н. Білова, у міжособистісному спілкуванні сучасного хормейстера та учасників хорового колективу відбувається здійснення комунікативного зв'язку, який відзначається тим, що всі види відносин – суспільні, ділові та особистісні – переплітаються та взаємодіють у музично-творчому просторі колективної діяльності. Незважаючи на офіційно закріплені ділові відносини між диригентом, концертмейстером та всіма учасниками хорового колективу, вони не можуть бути виключно формальними. Учасники виражають особисте ставлення до виконуваних творів, спільного творчого процесу та виконавської діяльності. Тому, чим ефективніше диригент установлює «лінію комунікаційного зв'язку», тим успішніше протікає процес творчості [1, с. 169].

Комунікативна взаємодія диригента з різними учасниками музичного процесу – це складний та різноманітний процес, який включає в себе різні аспекти та особливості. Насамперед, диригент перебуває у тісній духовній співпраці з композитором. Взаємодія полягає у розумінні та передачі авторських намірів, тлумаченні музичної ідеї та відтворенні його твору відповідно до авторського задуму. Така робота передбачає ретельний аналіз музичного твору, історію його створення та передачу отриманих знань співаками. На цій підставі диригент може організувати для учасників хору «круглий стіл» з обміну думками та отриманими у ході самостійної роботи відомостями.

До того ж, диригент повинен розтлумачити співакам хору поетичний текст, тож диригент повинен налаштувати комунікативний зв'язок не тільки з композитором, але і поетом, автором лібретто тощо. Так само може тривати творчий діалог між керівником хору і його учасниками з приводу інтерпретації художньо-образного змісту тексту і поєднання слова з музикою.

Далі художня комунікація диригента як керівника хорового колективу продовжується з концертмейстером для координації репетицій, виконання музичного матеріалу та вирішення технічних питань з передачі інтонаційних нюансів, динамічних відтінків, фразування тощо. Якщо хор співає з оркестром, то взаємодія з оркестром включає в себе комунікацію за допомогою рухів рук, міміки та звукових сигналів для керування динамікою, темпом, виділенням кульмінаційних моментів та іншими аспектами виконання музики.

Нарешті, кінцевою метою діяльності хору і його управління є здійснення художньо-емоційного впливу на слухачську аудиторію. Під час концертів диригент спілкується з аудиторією через виконання музичного твору, іноді – ведення програми, розмови під час пауз між номерами.

Зрештою, диригент через управління хоровим колективом установлює так би мовити «місток» художньої комунікації між композитором і поетом

та слухачами. Звичайно, самі співаки є у той же час не тільки виконавцями, а й слухачами музичного твору, тож диригент здійснює подвійну комунікацію, передаючи авторську задумку не тільки публіці, але і самим виконавцям. Від правильного тлумачення хорового твору залежить чи збігається сприймання і розуміння музичного твору слухачами з тим баченням, яке сформували співаки внаслідок художньої комунікації з диригентом як транслятором авторського задуму.

При цьому, диригентові слід враховувати особистісне бачення музики та поетичного тексту кожним учасником твору. Адже лише творче, натхненне виконання хорового твору кожним співаком здатне викликати в глядачів душевний відгук, сприяти розумовій активності реципієнтів та залишити незабутнє враження від спілкування публіки зі світом музичного мистецтва. Тож виключно авторитарний стиль спілкування диригента з хором неприпустимий, так як позбавляє виконавців творчого самовиявлення і тим самим не дозволяє музичному твору звучати у свій можливий повноті натхненного виконання.

Авторитарний стиль управління хором може негативно впливати на повноцінну творчу діяльність учасників хорового колективу з кількох причин:

- авторитарний диригент може контролювати кожний аспект виконання, що може пригнічувати творчий потенціал співаків та обмежувати їхню виразність;

- співаки, які відчувають себе лише виконавцями директив диригента, можуть втратити мотивацію для самовираження та самостійної творчості;

- постійний контроль та вимоги авторитарного диригента можуть призвести до відчуття стресу та невпевненості у співаків, що негативно впливає на їхнє виконання;

- умови, де відсутнє відкрите спілкування та співпраця, можуть заважати розвитку музичних умінь та творчого потенціалу учасників хору;

- постійне відчуття контролю та обмежень може призвести до втрати ентузіазму та інтересу до участі в хоровій діяльності.

Усі ці фактори можуть призвести до зниження якості виконання, втрати творчої енергії та загального негативного впливу на атмосферу в колективі. Важливо забезпечити сприятливу атмосферу для творчості та самовираження, де кожен учасник хору має можливість вільно висловлювати свої ідеї та відчувати важливість власного внеску в загальну справу.

Ефективність художнього спілкування диригента як з хоровим колективом, так і слухачами, має ґрунтуватися на взаємній емоційності, яка пронизує діяльність диригента на всіх етапах роботи над музичним твором. Розглядаючи емоційність як одну з характеристик музичності, необхідно звернутися до проблеми емоційності, яка завжди була та є у центрі уваги психологів, музикознавців та педагогів.

За багатовікову історію, емоції завжди були важливим аспектом в психології спілкування, оскільки вони визначають внутрішнє життя та

поведінку людини. Сучасні дослідники зосереджуються на вираженні емоційного стану людини у творчій діяльності, визнаючи це однією з ключових проблем [4, с. 66]. Концертний виступ, як вищий прояв творчої взаємодії між диригентом і виконавцями, демонструє весь спектр музичних, виконавських, комунікативних та психологічних компетентностей диригента. Особливе значення приділяється його артистизму. Здатність «зачарувати» виконавський колектив, залучити до власного творчого злету вимагає від диригента значних емоційних зусиль. У диригентському мистецтві особливістю є те, що процес акторського представлення музичного твору, диригентської творчості завжди завершується прилюдно, тож диригентові необхідно володіти емоціями настільки майстерно, аби продемонструвати музичний твір переконливо, захопливо, але без надлишкової експресивності, яка може зіпсувати перше знайомство хорового колективу з музичним твором.

Акторська майстерність може значно сприяти диригенту в підтримці емоційного контакту зі співаками хору та слухачами:

1) емоційна експресія – здатність виразно передавати емоції є ключовим елементом акторської майстерності. Диригент, який володіє цими навичками, може ефективно використовувати мову жестів, міміки та виразу обличчя для передачі своїх емоцій та створення емоційного зв'язку з виконавцями, а згодом і аудиторією;

2) емпатія – акторська майстерність включає у себе навички емпатії, тобто здатність сприймати та розуміти психічні стани інших людей. Диригентові зі здатністю до емпатії, краще вдається зрозуміти почуття та настрої своїх співаків і слухачів, що допомагає підтримувати емоційний контакт і зміцнює зв'язок між ними;

3) ефективне керування емоціями – акторська майстерність також передбачає уміння керувати власними емоціями з подальшим коригуванням емоцій інших. Диригент, який може ефективно керувати своїми емоціями, створює атмосферу впевненості та сприяє зосередженості і емоційній відкритості виконавців та аудиторії [4, с. 65].

Серед характерних особливостей художньої комунікації диригента слід зазначити здатність підтримувати постійне спілкування з колективом на основі зворотного зв'язку, що передбачає наявність толерантності, обміну інформацією, передачі отриманих знань, умінь та навичок. До того ж диригент повинен створювати атмосферу спілкування, що сприяє мотивації, результативності, творчому підходу та виховному впливу спільної комунікативної діяльності і диригентсько-хормейстерської роботи. Рівень такого спілкування визначає творчу атмосферу, доброзичливість, взаєморозуміння, захопленість та задоволення.

Неабиякого значення набуває володіння диригентом навичками інтуїтивного спілкування, тобто здатність розуміти з напівслова, напівпогляду. Для цього керівник хору повинен уміти спостерігати за артистами з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Як уже було зазначено вище, специфікою діяльності диригента є його постійна публічна

діяльність. Дуже важливим для постійного комунікативного зв'язку між диригентом та його підопіченими є розуміння співаками найтонших проявів диригентського жесту. Диригент повинен навчитися контролювати свої емоції і психічні стани, адже м'язова свобода в рухах диригента є ключовим елементом його майстерності та ефективності. Вільність рухів допомагає встановити чітку і точну комунікацію з музикантами та виразно показати їм необхідні динамічні та темпові зміни.

Окрім того, комунікація диригента під час здійснення виконання музичного твору не може бути здійснена вербально, отже м'язова свобода повинна слугувати графічній ясності та пластичності жестів, які у ході звучання хору є головним засобом комунікаційного взаємозв'язку між учасниками хору. Тож надважливо для диригента пам'ятати про ауфтакт як основу диригування, з головним принципом – «жодної дії без переддії» [4, с. 66].

Отже, для ефективного здійснення хорової співтворчості на основі художньої комунікації, диригентові слід керуватися наступними принципами своєї діяльності:

- вірити в свої сили та вміння;
- здійснювати рефлексію та постійний самоаналіз;
- критично оцінювати власні професійні та педагогічні здібності, а також оцінювання роботи учасників хорового колективу;
- постійно самовдосконалюватися;
- шукати сміливі, оригінальні та нестандартні рішення з їх обґрунтуванням; – поступово та послідовно проводити свої дії;
- керуватися логікою;
- свідомо сприймати музичний твір;
- використовувати експресивний жест у музичному виконанні;
- використовувати методи порівняння;
- розвивати спостережливість, емоційний інтелект;
- уміти здійснювати «перевтілення на основі переживання», правдоподібно виражати почуття;
- аналізувати своє внутрішнє та зовнішнє сприйняття музики, вчинків співаків, реакції публіки;
- постійно підтримувати міжособистісне спілкування.

Висновки та подальші перспективи розвідок напрямку. Особливо важливим є розуміння диригентом природи комунікації, комунікативних функцій музики, а також закономірностей і засобів її художнього впливу на виконавців та слухачів. Тільки на основі цього знання в творчій взаємодії з хоровим колективом диригент може належним чином зрозуміти художньо-комунікативний зміст конкретного музичного твору, визначити засоби, які допоможуть виконавцям і слухачам осягнути структуру твору, зрозуміти його художні образи у хоровому виконанні. У подальшому важливо досліджувати, які елементи комунікації диригента мають найбільший вплив на сприйняття музики аудиторією, а також проаналізувати як мультикультуралізм впливає на комунікативну

взаємодію керівника хору з учасниками хорového колективу та сприйняття музичних творів виконавцями і слухачами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бермес І. Л. Особливості комунікації «композитор – слухач» у хорovому виконавстві. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. Київ: ДІЕЯ ПРИНТ, 2020. № 2. С. 168–173.
2. Білова Н. К. Методи формування художньо-комунікативної компетентності майбутніх викладачів-хормейстерів. *Наукові записки*. 2022. Вип. 206. С. 91–97.
3. Варганич Г. О. Комунікативний аспект у діяльності диригента хору. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2013. Вип. XXXI. С. 48–53.
4. Кириленко Я. О. Теоретичні та практичні засади диригентської підготовки. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 108 с.
5. Щирова О. І., Васильєва О. В. Проблема театралізації творів хорovої музики. *Час мистецької освіти*: збірник тез та матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, 12–13 квітня 2016 р. Частина I. Харків, 2016. С. 107–113.

REFERENCES

1. Bermes, I. L. (2020). Osoblyvosti komunikatsiyi «kompozytor – slukhach» u khorovomu vykonavstvі [Peculiarities of «composer-listener» communication in choral performance]. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Bilova, N. K. (2022). Metody formuvannya khudozhno-komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh vykladachiv-khormeysteriv [Methods of forming the artistic and communicative competence of future teachers-choirmasters]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Varhanych, H. O. (2013). Komunikatyvnyy aspekt u diyalnosti dyryhenta khoru [Communicative aspect in the activity of a choir conductor]. Kharkiv. [in Ukrainian].
4. Kyrylenko, YA. O. (2020). Teoretychni ta praktychni zasady dyryhentskoyi pidhotovky [Theoretical and practical principles of conducting training]. Kyiv. [in Ukrainian].

УДК 811.111

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-362-365

ЛИСЕНКО Людмила Олександрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання

Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5732-6317>

e-mail: lysenkoluda78@i.ua

ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ: ПРАКТИЧНІ СТРАТЕГІЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ, ЯКІ ВИВЧАЮТЬ АНГЛІЙСЬКУ МОВУ ЯК ІНОЗЕМНУ

У статті досліджуються стратегії навчання лексичних навичок, а також розглядаються основні аспекти інтерактивного навчання іноземної мови у зв'язку з необхідністю розвитку та вдосконалення комунікативних навичок студентів. Обґрунтовано та визначено основні функції використання відповідних методів і прийомів, які значною мірою сприяють ефективному вдосконаленню лексичних навичок. Вивчення іноземних мов стає все більш зростаючою вимогою сучасної освіти. Питання ефективних методів навчання завжди широко обговорювалося у світовому освітньому співтоваристві, оскільки пошук ефективних методів є завданням першорядної важливості.

Слід зазначити, що поглиблення словникового запасу стосується того, як люди розширюють кількість слів, які вони розуміють, вивчаючи нову мову. Знання слів у другій або іноземній мові є життєво важливим, оскільки читач зможе добре розуміти написаний текст, а мовець зможе передавати основні ідеї за допомогою лексики, навіть якщо він не розуміє, як створити граматично правильне речення.

Вивчаючи мову, студенти повинні зосередитися на стратегіях вивчення лексики. Основна увага приділяється пошуку перешкод, з якими стикаються студенти при вивченні лексики, та зусиллям, які можна докласти для їх подолання за допомогою інноваційних ідей для покращення вивчення та викладання лексики. Сучасні освітні технології, які використовуються для формування комунікативної компетенції студентів при вивченні іноземної мови, є найбільш продуктивними для створення освітнього середовища, що забезпечує особистісно-орієнтовану взаємодію всіх учасників освітнього процесу.

5. Shchyrova, O. I., Vasylyeva, O. V. (2016). Problema teatralizatsiyi tvoriv khorovoyi muzyky [The problem of theatricalization of works of choral music]. Kharkiv. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛЕВИЦЬКА Ірина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музично-інструментальної підготовки ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: професійна підготовка здобувачів вищої мистецької освіти.

ОСАДЧА Тетяна Всеволодівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри вокально-хорovої підготовки ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: професійна підготовка здобувачів вищої мистецької освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

LEVYTSKA Iryna Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Musical and Instrumental Training of the Southern Ukrainian K. D. Ushinsky National Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of students of higher art education.

OSADCHA Tetyana Vsevolodivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Conducting and Choral Training of the Southern Ukrainian K. D. Ushinsky National Pedagogical University.

Scientific interests: professional training of students of higher art education.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

Обговорюються основні стратегії ефективних методів і підходів до навчання лексичних навичок. Протягом всієї роботи ми згадуємо про важливість вдосконалення стратегій навчання лексики у викладанні іноземної мови та різні фактори, які супроводжують цей процес і від яких багато що залежить.

Ключові слова: вивчення лексики, стратегії навчання, навички засвоєння лексики, джерела лексики, засвоєння лексики, просунуті студенти, які вивчають мову.

LYSENKO Liudmyla Oleksandrivna -
Ph.D., Associate Professor, Department of Germanic Languages,
Foreign Literature and Teaching Methodology
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5732-6317>
e-mail: lysenkoluda78@i.ua

VOCABULARY ACQUISITION: PRACTICAL STRATEGIES FOR ESL STUDENTS

The article investigates learning strategies of teaching vocabulary skills, as well as examines the main aspects of interactive learning of a foreign language due to the need to develop and improve students' communication skills. The main functions of using appropriate methods and techniques are substantiated and determined, which significantly contribute to the efficient enhancing of vocabulary skills.

Learning foreign languages seems to become more and more increasing requirement of modern education. Issue of effective teaching methods have always been widely discussed in educational world community as finding the effective ones is the task of primary importance.

It should be pointed out that advancing vocabulary acquisition concerns how people expand the number of words they understand when learning a new language. Knowing words in a second or foreign language is vitally important because the reader will be able to understand the written text well and the speaker will be able to communicate basic ideas through vocabulary even if the person does not understand how to create a grammatically correct sentence.

As language learners, students need to focus on vocabulary learning strategies. The focus is an effort to find obstacles faced by students in learning vocabulary and efforts that can be done to overcome with innovative ideas to improve vocabulary learning and teaching. Modern educational technologies that are used to form the communicative competence of students in learning another language are the most productive for creating an educational environment that provides a person-oriented interaction of all participants in the educational process.

The principal strategies of effective methods and approaches of learning vocabulary skills are discussed. Throughout the work we mention the importance of enhancing the vocabulary learning strategies in teaching a foreign language and various factors which accompany that process and from which much depends.

Key words: vocabulary learning, learning strategies, vocabulary learning skills, vocabulary sources, vocabulary acquisition, advanced language learners.

Formulation and justification of the relevance of the problem. Learning foreign languages seems to become more and more increasing requirement of modern education. Issue of effective teaching methods have always been widely discussed in educational world community as finding the effective ones is the task of primary importance.

In the world of globalization, English has increasingly become the medium in every domain of communication, both in local and global contexts. As a result, the demand for using English effectively is necessary in every country. Teaching and learning English, except for the native language, is thus crucial for communicative purposes to cope with the growing local, national and international demands for English skills. The process of learning English is slow and progressive and it could be interpreted as a series of challenges to face.

Vocabulary acquisition concerns on how people expand the numbers of words they understand when learning a new language. Knowing words in a second or foreign language is vitally important because the reader will be able to understand the written text well and the speaker will be able to communicate basic ideas through vocabulary even if the person does not understand how to create a grammatically correct sentence.

The reality reading takes roles in absorbing and disseminating information to readers. Tony Buzan stated in his book, "reading is understanding what the writer intended, taking in the written word, and also the assimilation of printed information" [1, p. 24-26].

Reading is a process of extracting a message from a text which has been constructed by a writer using orthographic symbols, a reader decodes it [5]. At higher education, reading becomes important as a way of knowledge gaining.

Analysis of the recent researches and publications. Appreciation of the importance of both these areas (of vocabulary and of learning strategies) has led to considerable research in each, yet the place where they intersect – vocabulary learning strategies – has attracted a noticeable lack of attention [8, p. 199]. Schmitt provides an overview of the rise of importance of this type of strategies and enumerates those few researchers who are interested in this particular topic. He underlines that few individual vocabulary strategies have been researched in any depth, the main exceptions being guessing from context and certain mnemonics like the Keyword Method. Although the area of vocabulary learning strategies has not been explored enough, there are some findings which can be used as a scaffolding for further research. And each strategy a learner uses will determine to a large extent how and how well a new word is learned (Gu, 2003). Research (by Coady (1997) and Nation (2001) indicates that vocabulary learning can be enhanced when a student's attention is directed to vocabulary strategies. What is more, many learners use vocabulary learning strategies. Chamot proved in his research that learners reported more strategy use for vocabulary learning than for any other learning activity, including oral presentation, listening comprehension, and social communication.

The purpose of the article is to highlight the principal strategies of effective methods and approaches of learning vocabulary skills. Throughout the work we mention the importance of enhancing the vocabulary learning strategies in teaching a foreign language and various factors which accompany that process and from which much depends.

The main material of the study. One of the greatest challenges for ELLs (English language learners) is the sheer number of words they must master in order to access content and demonstrate content-area understanding. In this regard, ELLs are constantly trying to catch up with their FEP (Fluent English proficient) peers. The relationship between vocabulary and reading is a circular one. Growth in vocabulary is connected to extensive reading, and high-level vocabularies make reading more comprehensible and enjoyable to students.

As language learners, students need to focus on vocabulary learning strategies. The focus is an effort to find obstacles faced by students in learning vocabulary and efforts that can be done to overcome with innovative ideas to improve vocabulary learning and teaching [10]. At the initial stage, the strategies used by students to learn English words that are recently known, must be examined. Students need to get enlightenment about some vocabulary learning strategies that they can use to learn new words or improve the learning strategies they already have.

In general, terms related to language learning strategies are defined differently by scholars. None of the terms in the vocabulary learning strategy and instruction have the same chemistry. Such conditions are known as individual differences in learning [9]. The variation in the learning approach in this study is a challenge for students, and their motivation to overcome this challenge is in their hands. Not all approaches applied in learning can run smoothly. Thus, learners often have to develop and use various learning strategies to succeed. Efforts to develop strategies require time and effort, but there is no guarantee that they will succeed. In this uncertain situation, motivation can play a role.

Various studies conducted indicate that motivation can be considered one of the main variables in the success of language learning. Language is an integral part of the body that can motivate when someone communicates or interacts socially in his environment [14]. But sometimes situations like this do not apply to foreign language learning which is applied as a formal course on campus. Social interactions cannot always be simulated in formal learning processes, thus motivation to learn is actually more important. The ability to learn languages from the side of psychology can be tangible in various levels from the initial level to the high and challenging levels.

Teaching large vocabularies is likely to comprehend more when they read, enjoy reading more, read widely, and further develop their vocabularies through reading. On the other hand, students who enter schools with limited vocabularies are more likely to struggle to comprehend written text, read poorly, and read less, thus limiting opportunities for vocabulary development. Similar to FEP learners, when ELLs repeatedly encounter the same academic vocabulary

and phrases in texts, they will likely acquire these words and structures [8, p. 192-197].

To acquire vocabulary through reading, however, ELLs (and FEP learners) must know approximately 98% of running words in the text (Nation, 2001). High-interest, leveled readers help ELLs to develop vocabulary, yet they do not contain many of the academic words that ELLs will need to know. ELLs are likely to acquire vocabulary through read-alouds; however, they must know at least 90% to 95% of the words they hear in order to learn new words from oral input. And ELLs are not always capable of hearing the white spaces between the words, sometimes making even known words unintelligible. The opportunity to learn from oral text is increased when visuals are used to make the text more comprehensible. Explicit and effective vocabulary instruction is crucial for school success for ELLs and other students (Beck & McKeown, 2007; Marzano, 2004). Yet ineffective traditional methods for teaching vocabulary, such as looking up words in dictionaries, writing words multiple times, and using words in sentences prior to elaborate instruction, have resulted in vocabulary instruction being overlooked in many classrooms. Vocabulary can be effectively taught by presenting each word in student-friendly language, enabling students to make connections between the new word and their world knowledge, and providing meaningful activities that require students to use the word in authentic conversation.

Students need a wide range of independent word-learning strategies. Vocabulary instruction should aim to engage students in actively thinking about word meanings, the relationships among words, and how we can use words in different situations.

Here is a list of vocabulary strategies you can use in your vocabulary interventions.

Vocabulary Strategy #1: Modeling

One of the best vocabulary teaching strategies you can use is to model using vocabulary for your students. The same words you are teaching your students to use, you should be using in your daily conversations. Yes, use them in your lessons when you are explicitly teaching them the vocabulary words, but also use them in your regular conversation throughout the day.

Vocabulary Strategy #2: Reframing

Reframing sentences in a positive way can validate students for using their new vocabulary skills while still modeling the correct way to use them. To reframe a sentence, simply positively acknowledge their statement and repeat it in the correct way.

Vocabulary Strategy #3: Vocabulary With Pictures And Visuals

It's hard for students to keep all of the new vocabulary words they are learning straight when they are just hearing them verbally. It's easy for it all to become a jumble in their heads. Try using vocabulary strategies with pictures and visuals.

Vocabulary Strategy #4: Word Of The Day

Try using a "word of the day" vocabulary intervention. Just choose one word each day and stay hyper focused on it. Use it as many times as you can (you can have students keep a tally mark record of how many times they hear it that day).

Vocabulary Strategy #5: Crazy Words With Context Clues

Using context clues is one of the greatest vocabulary skills you can give your students to help them build vocabulary on their own. Pair it with this silly activity in your vocabulary teaching strategies, and students will be so engaged during this vocabulary intervention.

Vocabulary Strategy #6: Synonyms Posters

Try making posters that show lists of synonyms for vocabulary words. Bonus points if they are in the shape they can associate with the words! For example, a big red heart that has all of the synonyms for “like”, or a clock that lists synonyms for “hurry”. They can just be plain posters or paint ships, to show “shades” of meaning. These posters are great to have around the room for students to refer to.

Vocabulary Strategy #7: Defining Words Within Context

Research shows that when words and easy-to-understand explanations are introduced in context, knowledge of those words increases and word meanings are better learned when an unfamiliar word is likely to affect comprehension, the most effective time to introduce the word’s meaning may be at the moment the word is met in the text.

Vocabulary Strategy #8: Sketching the Words

For many students, it is easier to remember a word’s meaning by making a quick sketch that connects the word to something personally meaningful to the student. The student applies each target word to a new, familiar context. The student does not have to spend a lot of time making a great drawing. The important thing is that the sketch makes sense and helps the student connect with the meaning of the word.

Vocabulary Strategy #9: Analyzing Word Parts

The ability to analyze word parts also helps when students are faced with unknown vocabulary. If students know the meanings of root words and affixes, they are more likely to understand a word containing these word parts. Explicit instruction in word parts includes teaching meanings of word parts and disassembling and reassembling words to derive meaning.

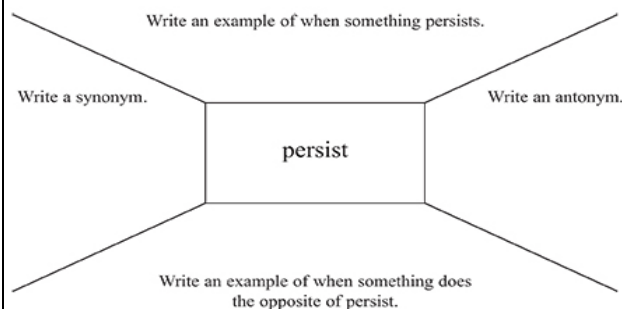
sub + marine

Vocabulary Strategy #10: Semantic Mapping

Semantic maps help students develop connections among words and increase learning of vocabulary words. For example, by writing an example, a non-example, a synonym, and an antonym, students must deeply process the *persist*.

Conclusions and prospects for further researches of direction. There is no doubt that in the era of globalization enhancing vocabulary skills is more important than ever. Building a strong vocabulary over time can allow your students to better communicate your thoughts, verbally or in writing, to avoid

confusion and achieve clarity. You can build your vocabulary skills by identifying the techniques that work for you and continually practicing.

By the way of conclusion, it is demonstrated that enhancing vocabulary skills is really essential for language learners. And the task for teachers is combine various strategies in their lessons to ease and accelerate the language learning process. Moreover, colorful methods and techniques ought to be used in the ESL and EFL classrooms in order to develop students’ capacity of speaking and writing.

REFERENCES

1. Buzan, Tony. (1991). Speed Reading. New York. A Plume Book. [in English]
2. Beck, I. L., & McKeown, M. G. (2007). Increasing Young Low-Income Children’s Oral Vocabulary Repertoires through Rich and Focused Instruction. [in English]
3. Brown, H. D. (2000). Principles of language learning and teaching (4th ed.). New York: Longman. [in English]
4. Chastain, K. (1998). Developing second language skills (2nd Ed.). Chicago: Harcourt Brace Publishers. [in English]
5. Murphy, A Richard. (1997). From Practice of Performance: Reading Comprehension. Washington D.C: English Language Programs Division USA Information Agency. [in English]
6. Nation, P. (2001). Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge: Cambridge University Press. [in English]
7. Marzano, R. J, Building, Pickering D.J. (2004). Academic Vocabulary: Teacher’s Manual. [in English]
8. Schmitt, R. (2008) Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy. [in English]
9. Smith P, Henry and Emerald V, Dechani. (1961). Psychology in Teaching Reading. USA: Prentice-Hall. [in English]
10. Subekti, N B and Lawson, M J. (2007). Vocabulary Acquisition Strategies of Indonesian Postgraduate Students through Reading. International Education Journal. [in English]
11. Thornbury, S. (2002). How to Teach Vocabulary. Longman University Press. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛИСЕНКО Людмила Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: іншомовна комунікативна культура, інноваційні методи навчання, комунікативна компетенція.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

LYSENKO Liudmyla Oleksandrivna – PhD, Associate Professor, Department of Germanic Languages, Foreign Literature and Teaching Methodology Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: foreign language communicative culture, innovative teaching methods, communicative competence.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 373.3.035:34

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-366-369

МАХНОВЕЦЬ Володимир Григорович –

аспірант факультету педагогічної освіти та соціальної роботи
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORSID: <https://orcid.org/0009-0000-9577-5965>

e-mail: machnovec@ukr.net

ПРАВОВИХОВНА РОБОТА ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: АСПЕКТИ ЗМІСТОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Сучасний вектор розвитку українського суспільства, спричинений війною з росією, світовою глобалізацією, спрямовує ціннісні орієнтири на збереження української державності через подолання правового нігілізму, формування високої правової культури, активної, свідомої громадянської позиції кожної людини, що, вочевидь, актуалізує необхідність правової освіти, правового виховання, правовиховної роботи зі здобувачами освіти.

У статті проаналізовано деякі аспекти змістової характеристики правовиховної роботи зі здобувачами початкової освіти, представлені у науковому дискурсі. Актуалізовано необхідність правової освіти, правового виховання, правовиховної роботи зі здобувачами освіти у площині сучасного вектору розвитку українського суспільства. Опрацьовано основні дефініції, що поглиблюють змістові характеристики феномену «правовиховна робота»: «право», «правове виховання», «правова робота». З'ясовано, що поняття «правове виховання» характеризується вченими у широкому і вузькому контекстах. Представлено наукові позиції щодо сутності, змісту правового виховання, завдань, які повинні вирішуватися у процесі правового виховання здобувачів освіти. Уточнено співвіднесеність змісту понять «правове виховання», «правова робота», «правовиховна робота». Узагальнено, що правовиховна робота є одночасно засобом і напрямом, невід'ємною складовою правової діяльності. Запропоновано авторське трактування поняття «правовиховна робота» як системи заходів, зорієнтованих на використання необхідних психолого-педагогічних, правових та спеціальних знань, умінь і навичок, що дозволить сформувати в здобувачів початкової освіти високий рівень правової свідомості, виробити у них навички і звички правомірної поведінки.

Перспективами подальших наукових пошуків вважаємо розкриття стану підготовки майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи зі здобувачами початкової освіти.

Ключові слова: здобувач освіти, змістова характеристика, початкова освіта, право, правове виховання, правова робота, правовиховна робота.

МАХНОВЕЦЬ Володимир Григорович –

postgraduate student of the Faculty of Pedagogical Education and Social Work of Lesya Ukrainka Volyn National University

ORSID: <https://orcid.org/0009-0000-9577-5965>

e-mail: machnovec@ukr.net

LEGAL EDUCATIONAL WORK WITH PRIMARY EDUCATION STUDENTS: ASPECTS OF CONTENT CHARACTERISTICS

The modern vector of the development of Ukrainian society, caused by the war with Russia, world globalization, directs value orientations to the preservation of Ukrainian statehood through the overcoming of legal nihilism, the formation of a high legal culture, an active, conscious civic position of each person, which, obviously, actualizes the need for legal education, legal upbringing, legal educational work with students.

The article analyzes some aspects of the substantive characteristics of legal educational work with students of primary education, presented in scientific discourse. The need for legal education, legal education, and legal educational work with students in the plane of the modern vector of the development of Ukrainian society has been updated. The main definitions deepening the substantive characteristics of the phenomenon of "legal educational work" are analyzed: "law", "legal education", "legal work". It was found that the concept of "legal education" is characterized by scientists in broad and narrow contexts. In particular, in a broad sense, the legal education of an individual is interpreted as a versatile process of influence on his legal awareness and legal culture, which includes the influence of the social system of life, current legislation, legal practice, moral atmosphere, traditions of society, education and social training. Scientific positions on the essence, content of legal education, tasks that must be solved in the process of legal education of education seekers are presented. The correlation of the content of the concepts "legal education", "legal work", "legal educational work" has been clarified. It is summarized that legal educational work is both a means and a direction, an integral component of legal activity. The author's interpretation of the concept of "legal educational work" is proposed as a system of measures aimed at the use of the necessary psychological-pedagogical, legal and special knowledge, abilities and skills, which will allow students of primary education to form a high level of legal awareness, develop skills and habits of lawful behavior in them.

Key words: education seeker, content characteristics, primary education, law, legal education, legal work, legal educational work.

*Якщо твої плани розраховані на рік – сій жито,
якщо на десятиліття – сади дерева,
якщо на віки – виховуй дітей*

Народна мудрість

через подолання правового нігілізму, формування високої правової культури, активної, свідомої громадянської позиції кожної людини, що, вочевидь, актуалізує необхідність правової освіти,

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний вектор розвитку українського суспільства, спричинений війною з росією, світовою глобалізацією, спрямовує ціннісні орієнтири на збереження української державності

правового виховання, правовиховної роботи зі здобувачами освіти.

Стратегічні напрями державної політики у площині правовиховної роботи визначаються низкою нормативно-правових документів: Закон України «Про освіту» (2017), Національна програма правової освіти населення (2001), Концепція Нової української школи (2016), націлюючи на формування соціально зрілої, вільної особистості, яка володіє правовими знаннями, поважає право і законність, уважає їх вищими соціальними цінностями, реалізовує власну громадянську активність у правомірній поведінці [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. (О. Акімова, Н. Головка, В. Головченко, Н. Калашник, О. Михайленко, О. Павлишин, В. Рибалко, Т. Смагіна, В. Тацій, Т. Яценко та ін.) засвідчив, що у наукових розвідках студіюються проблеми правового виховання; набувають все більшого значення питання впливу правовиховної роботи на свідомість, поведінку й діяльність особистості (Л. Єремєєва, Г. Єфремова, Л. Зюбін, Ю. Кобринський, Г. Мінковський, В. Тищенко, А. Тузов, В. Устинова та ін.), змістового наповнення й організації громадянського і правового виховання молодших школярів (В. Антонова, Е. Каширцева, Т. Коршунова, А. Нікітін, Я. Соколов та ін.). Однак попри безсумнівне наукове значення цих досліджень важливі аспекти змістової характеристики правовиховної роботи, зокрема зі здобувачами початкової освіти, потребують ґрунтовного теоретичного опрацювання.

Мета статті – проаналізувати деякі аспекти змістової характеристики правовиховної роботи зі здобувачами початкової освіти, представленими у науковому дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті порушеної проблеми згідно з визначеною метою опрацюємо основні дефініції, що, на наш погляд, поглиблюють змістові характеристики феномену «правовиховна робота», а саме: «право», «правове виховання», «правова робота», звертаючись, передусім, до довідкових видань.

Зокрема, за тлумачним словником української мови поняття «право» трактується у різних значеннях, як-от: «система встановлених державою правил і норм, які регулюють відношення між громадянами; наука, що вивчає ці правила в законодавстві; надана законами держави можливість здійснювати що-небудь; можливість робити щось у результаті якоїсь дії» [6, с. 356].

У філософському словнику термін «право» визначається як «система загальнообов'язкових соціальних норм, а також стосунків, закріплених державою за допомогою цих норм, які охороняються нею; містить також права, свободи і обов'язки людини і громадянина, що визначають правовий статус особистості» [10, с. 501]. Наголошується на тому, що право є важливим і необхідним інструментом державного управління, формою реалізації державної політики і водночас важливим показником статусу людини у суспільстві й державі. При цьому наявність права декларує можливість значному коло суспільних

взаємозалежностей набуття характеру правових відносин, учасники яких стають носіями юридичних прав і обов'язків.

Існує думка (А. Гетьман, Л. Герасіна, О. Данильян та ін.), що поняття «правове виховання» характеризується вченими у широкому і вузькому контекстах. Зокрема, у широкому значенні правове виховання особистості трактується як різнобічний процес впливу на її правосвідомість і правову культуру, який включає вплив суспільного устрою життя, чинного законодавства, юридичної практики, моральної атмосфери, традицій суспільства, освіти та соціального навчання» [3].

Конструктивною нам видається позиція науковців (Г. Задорожна, А. Мелехін та ін.), згідно з якою правове виховання розглядається як процес цілеспрямованого і систематичного впливу на свідомість і культуру поведінки членів суспільства, що здійснюється для досягнення необхідного рівня правових знань, формування глибокої поваги до закону і звички точного виконання його вимог на основі особистого переконання [5, с. 14].

За слушно визначенням Л. Вісоцької, метою правового виховання є «формування і вдосконалення правової культури громадян, а саме: засвоєння кожним громадянином цінності права, поваги до нього, знання приписів правових норм і переконаність у необхідності їх дотримання, розв'язання конфліктів за допомогою юридичних процедур, повага до прав людини і громадянина; становлення і зміцнення високої правової культури особистості в єдності розвиненої правової свідомості та усвідомленої правомірної поведінки індивідів; боротьба з правопорушеннями, попередження протиправних дій; усунення правового нігілізму та інших дефектів правосвідомості» [2, с. 273].

Ми поділяємо думку вчених, за якою правове виховання дифініціюється як цілеспрямована діяльність щодо передачі від одного покоління до іншого правової культури, правового досвіду, правових ідеалів і механізмів вирішення конфліктів у суспільстві, маючи на меті розвиток правової свідомості людини і правової культури суспільства загалом, забезпечуючи поведінку, що узгоджується з потребами і цінностями правової держави.

Нам видається суттєвим твердження, що сутністю правового виховання є формування настанови на узгодження власних очікувань, бажань з інтересами й очікуваннями суспільства. При цьому змістом правового виховання є залучення людей до знань про державу і право, законність, права і свободи особистості, розуміння сутності правових учень, доктрин, вироблення у громадян стійкої орієнтації на законслухняну поведінку. І щонайголовніше, в процесі різноманітної соціальної практики правове виховання покликане «створити спеціальний інструментарій для донесення до розуму і почуттів кожної людини правових цінностей» [5, с. 14].

Щодо правового виховання здобувачів початкової освіти, то, як зауважує Д. Єрмоленко, цей процес спрямований на досягнення таких цілей:

- забезпечення формування необхідних правових уявлень школярів, виховання на основі

правових знань поваги до закону, розуміння необхідності його дотримання;

- допомога стримувати учнів з нестійкими моральними та правовими уявленнями від здійснення негативних вчинків і правопорушень.

При цьому у першому випадку об'єктом правового виховання є всі молодші школярі. У другому – правове виховання спрямоване на тих, для кого характерним є відхилення в поведінці [4].

У площині порушеної проблеми присутній інтерес становлять наукові дослідження (О. Ковальська, М. Фіцула та ін.), де чітко окреслюються завдання, які повинні вирішуватися у процесі правового виховання здобувачів освіти загальноосвітніх шкіл, а саме:

- формування поваги до осіб, що охороняють правопорядок в країні, до законів і правил співжиття, зокрема до правил поведінки учнів у школі та за її межами;

- усвідомлене виконання прийнятих правомірних стандартів (правил) поведінки;

- розуміння невідворотності особистісної відповідальності і покарання за скоєні правопорушення;

- нетерпимості до порушників законів і правил співжиття і потреби вести активну боротьбу з правопорушеннями [7; 9].

При організації правовиховної діяльності школярів, за твердженням Л. Хомич, мають бути ураховані моральні, пізнавальні й практичні аспекти.

Моральний аспект, на думку вченої, спрямований на формування в учнів уявлень про відповідність наших законів і прав моральним настановам більшості членів суспільства, нормам моральності; поважливого ставлення до права, правоохоронних органів; переконаності в необхідності боротьби за дотримання законності і правопорядку.

Пізнавальний аспект полягає в оволодінні знаннями права; глибокому усвідомленні регулятивних функцій права, його ролі в удосконаленні суспільних відносин; розширенні знань учнів про шляхи боротьби з правопорушеннями і злочинністю.

Практичний аспект характеризується формуванням в учнів відповідних умінь і навичок застосування правових норм для підтримання законності і правопорядку; створенням стійких звичок із дотримання моральних і правових вимог [11]. Ми суголосні з думкою вченої, що зорієнтованість здобувачів освіти на правильну, тобто регульовану в правовому плані, поведінку допоможе перетворити їхні знання у переконання, що може бути потужним чинником у правовиховній діяльності кожної особистості.

Щодо поняття «правова робота», то В. Алещенко вивчає його у порівнянні з правовим вихованням як більш вузьке поняття, обґрунтовуючи свою позицію тим, що правове виховання – це діяльність, яка забезпечує передачу правової культури, правового досвіду, правових ідеалів і механізмів, досвід вирішення конфліктів у суспільстві від одного покоління до іншого, що має

на меті розвиток правосвідомості людини і правової культури суспільства загалом [1].

На нашу думку правове виховання є елементом правовиховної роботи, тобто складовою частиною виховної роботи загалом. Очевидно, що правове виховання не може існувати окремо від правової роботи. У свою чергу її ефективність не може бути забезпечена без належного правового виховання, яке формує у здобувачів освіти усвідомлення права як складної цілісної системи соціальних правил, що покликані державою формувати настанови щодо правомірної поведінки людей, визначати критерії їхніх можливостей, міри дозволеного, законність певних вчинків, порушення яких спричиняє відповідальність.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напряму. Отже, резюмуючи викладене вище, є підстави стверджувати, що правовиховна робота є одночасно засобом і напрямом, невід'ємною складовою правової діяльності, під якою у площині дослідження розуміємо систему заходів, зорієнтованих на використання необхідних психолого-педагогічних, правових та спеціальних знань, умінь і навичок, що дозволить сформувати в здобувачів початкової освіти високий рівень правової свідомості, виробити у них навички і звички правомірної поведінки. Ми глибоко переконані в тому, що здобувачі початкової освіти у право-регульованому плані є тими «чистими аркушами», які можна і треба заповнювати, даючи їм перспективу на майбутнє. Саме тому організація правовиховної роботи має бути націлена на формування у молодших школярів розуміння необхідності дотримання закону, доцільності правомірної поведінки, толерантного співжиття в соціумі, життєвої справедливості.

Перспективами подальших наукових пошуків вважаємо розкриття стану підготовки майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи зі здобувачами початкової освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алещенко В. Правове виховання у механізмі формування правової свідомості військовослужбовців Збройних Сил України: навч.-мед. посіб. К.: НАОУ. 2008. 223 с.
2. Висоцька Л. В. Правова освіта в соціокультурному просторі громади. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. Випуск № 8 (52). С. 273–283.
3. Гетьман А. П., Герасіна Л. М., Данильян О. Г. та ін. Правове виховання в сучасній Україні: монографія / За ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. Х.: Право, 2010. 368 с.
4. Єрмоленко Д. О. До питання про принципи правового виховання молоді. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту: Серія ПРАВО*. 2015. Випуск №32. Том 1. С. 25-28.
5. Задорожна Г. Правове виховання особистості дитини: поняття, сутність, особливості. *Педагогічний часопис Волині*. 2017. № 4 (7). С. 12-17.
6. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо. 2006. 540 с.
7. Ковальська О.П. Управління правовою освітою у загальноосвітніх навчальних закладах : дис. канд. пед. наук, спец. 13.00.06 – теорія і методика управління освітою. Київ: 2012. 240 с.

8. Національна програма правової освіти населення: Затверджено Указом Президента України від 18.10.2001 р. № 992/2001: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text>

9. Фіцула М. М. Правове виховання учнів: методичний посібник. К.: ЗМН. 1997. 148 с.

10. Філософський словник / ред.-упоряд. В. І. Шинкарук. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Гол. ред. УРЕ, 1986. 800 с.

11. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. К.: Магістр S, 1998. 199 с.

REFERENCES

1. Aleshchenko, V. (2008). Pravove vykhovannia u mekhanizmi formuvannia pravovoi svidomosti viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy [Legal education in the mechanism of formation of legal consciousness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine]: navch.-med. posib. K.: NAOU. 223 s. [in Ukrainian]

2. Vysotska, L. V. (2015). Pravova osvita v sotsiokulturnomu prostori hromady. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii [Legal education in the socio-cultural space of the community]. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka. Vypusk № 8 (52). S. 273–283 [in Ukrainian]

3. Hetman, A. P., Herasina, L. M., Danylian, O. H. (2010). ta in. Pravove vykhovannia v suchasni Ukraini [Legal education in modern Ukraine]: monohrafiia / Za red. V. Ya. Tatsiia, A. P. Hetmana, O. H. Danyliana. Kh.: Pravo, 368 s. [in Ukrainian]

4. Iermolenko, D. O. (2015). Do pytannia pro pryntsyupy pravovoho vykhovannia molodi [To the question of the principles of legal education of youth To the question of the principles of legal education of youth]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho nats. un-tu: Seriia PRAVO. Vypusk №32. Tom 1. S. 25-28 [in Ukrainian]

5. Zadorozhna, H. (2017). Pravove vykhovannia osobystosti dytyny: poniattia, sutnist, osoblyvosti [Legal upbringing of a child's personality: concept, essence, features]. Pedahohichni chasopys Volyni. №4 (7). S. 12-17 [in Ukrainian]

6. Ivchenko, A. (2006). Plumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kharkiv: Folio. 540 s. [in Ukrainian]

7. Kovalska, O. P. (2012). Upravlinnia pravovoiu osvitoiu u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Management of legal education in general educational institutions]: dys. kand. ped. nauk, spets. 13.00.06 – teoriia i metodyka upravlinnia osvitoiu. Kyiv: 240 s. [in Ukrainian]

8. Natsionalna prohrama pravovoi osvity naseleння [National program of legal education of the population]: Zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 18.10.2001r.№992/2001: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text> [in Ukrainian]

9. Fitsula, M. M. (1997). Pravove vykhovannia uchniv [Legal education of students]: metodychni posibnyk. K.: IZMN. 148 s. [in Ukrainian]

10. Filozofskyi slovnyk (1986). [Philosophical dictionary] / red.-uporiad. V. I. Shynkaruk. 2-e vyd., pererob. i dop. K.: Hol. red. URE, 800 s. [in Ukrainian]

11. Khomych, L. O. (1998). Profesiino-pedahohichna pidhotovka vchytelia pochatkovykh klasiv [Professional and pedagogical training of primary school teachers]. K.: Mahistr S. 199 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАХНОВЕЦЬ Володимир Григорович – аспірант факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: підготовка майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи зі здобувачами початкової освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MAKHNOVETS Volodymyr Hryhorovych – postgraduate student of the Faculty of Pedagogical Education and Social Work of Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: preparation of the future teacher for the organization of legal educational work with students of primary education.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 323.1:316.347

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-369-373

ФІЛІПЧУК Оксана Романівна –

аспірантка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0566-5102>

e-mail: oksanaf29041985@gmail.com

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті опрацьовано деякі теоретичні аспекти проблеми формування національної ідентичності через аналіз сучасного наукового тлумачення феномену «національна ідентичність». З'ясовано, що для сучасного етапу характерна множинність дискурсивно зумовлених інтерпретацій поняття національної ідентичності та специфіки її формування. Проведено аналіз сучасного понятійного апарату, пов'язаного з категорією «національна ідентичність», а також визначено співвідношення з етнічною і громадянською складовою цього терміну. Національна ідентичність розглядається як складна система, здатна до самоорганізації, і як політична складова різних аспектів суспільного життя. Констатовано відсутність єдності у розумінні та тлумаченні зазначеного поняття в дослідженнях і зроблена спроба систематизації підходів до розуміння предмета дослідження. Виявлено різноаспектні погляди щодо дифініціювання поняття «національна ідентичність», яке активно використовується представниками різних теоретичних наукових напрямів, що й спричиняє достатньо широкий діапазон його тлумачень. Запропоноване авторське тлумачення поняття «національна ідентичність» як інтегративної якості, що відображає усвідомлення особистістю своєї приналежності до спільноти громадян країни, виявляється в політичній культурі, національній відкритості, прийнятті національних інтересів, засальнонаціональних цінностей, консолідуючої національної ідеї, що гармонізує з ідеєю патріотизму відповідно до вимог державної цілісності та монолітної єдності країни. Викладено авторську позицію з проблеми сучасної інтерпретації концепту «національна ідентичність». Узагальнено, що криза сучасної соціокультурної реальності не лише актуалізує звернення до засадничих основ формування і розвитку національної ідентичності, але і відкриває нові проблеми її розуміння.

Ключові слова: ідентифікація, ідентичність, інтегративна якість, нація, національна ідентичність, національна ідея, національні інтереси.

FILIPCHUK Oksana Romanivna –

postgraduate student of the Faculty of Pedagogical Education and Social Work of Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0566-5102>

e-mail: oksanaf29041985@gmail.com

THE PROBLEM OF NATIONAL IDENTITY FORMATION: THEORETICAL ASPECT

The article elaborates some theoretical aspects of the problem of formation of national identity through the analysis of the modern scientific interpretation of the phenomenon "national identity". It was found that the modern stage is characterized by a multiplicity of discursively determined interpretations of the concept of national identity and the specifics of its formation. An analysis of the modern conceptual apparatus related to the category "national identity" was carried out, and the relationship with the ethnic and civil component of this term was also determined. National identity is considered as a complex system capable of self-organization, and as a political component of various aspects of social life. The lack of unity in the understanding and interpretation of the mentioned concept in the studies was established and an attempt was made to systematize approaches to understanding the subject of research. Various views on the definition of the concept of "national identity", which is actively used by representatives of various theoretical scientific directions, which causes a sufficiently wide range of its interpretations, have been revealed. The author's proposed interpretation of the concept of "national identity" as an integrative quality that reflects the individual's awareness of his belonging to the community of citizens of the country, manifests itself in political culture, national openness, acceptance of national interests, national values, a consolidating national idea that harmonizes with the idea of patriotism in accordance with the requirements state integrity and monolithic unity of the country. The author's position on the problem of the modern interpretation of the concept "national identity" is outlined. It is summarized that the crisis of the modern socio-cultural reality not only actualizes the appeal to the fundamental foundations of the formation and development of national identity, but also opens up new problems of its understanding.

Key words: *identification, identity, integrative quality, nation, national identity, national idea, national interests.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В Україні, в сучасних умовах війни, як на політичному, так і на суспільному просторі актуалізується проблема національної ідентичності, національно-патріотичного виховання. До того ж сучасний світ тривалий час розвивався під впливом тотальної глобалізації, включно з усіма сферами економіки, виробництва, освіти тощо. Відтак, у нинішній період гостро постає проблема збереження національної культури, національної ідентичності. Ще більше ця проблема позначилася зараз, коли процес глобалізації посилюється геополітичною кризою. У цьому контексті особливо злободенно суспільством затребувані соціально-психологічні еталони поведінки, які відповідатимуть культурному контексту, національній ідентичності. Із розвитком термінологічного апарату сучасної науки, в якому відбувається постійна зміна старих визначень новими і постійна нестабільність термінологічного простору, уможлиблюється не тільки спотворення сутності понять, а й трансформація помилкового тлумачення сутності в онтологізовану реальність. Однією з найскладніших для наукової інтерпретації категорій є «національна ідентичність», яка не тільки вкрай суперечливо трактується в рамках різних теоретичних підходів, а й, нажалю, подекуди використовується для всіляких політичних спекуляцій. Упродовж останніх років дослідження феномену національної ідентичності відбувається в контексті актуальних теоретичних і практичних проблем, зокрема таких, як її взаємозв'язок із глобалізаційними процесами, з активізацією міграційних потоків, з проблемами забезпечення національної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування національної ідентичності особистості представлена науковими працями вчених різних галузей гуманітарних знань. Зокрема, у межах класичної етнології студіюється питання про співставлення та тлумачення понять

«національна самосвідомість» й «етнічна самосвідомість» (Ю. Бромлей, Л. Дробіжева та ін.); зміст і структуру національної ідентичності опрацьовують зарубіжні вчені (М. Барретт, Е. Сміт та ін.); предметом наукового пошуку є характеристика та ознаки національної самосвідомості (І. Вирост). Вітчизняними філософами (В. Андрущенко, В. Кремень та ін.) здійснено аналіз концепту «національна ідея» у соціальних та освітніх вимірах. Заслужують на увагу концепції особливостей формування «Я-образу» особистості, формування її ідентичності (Р. Бернс, Е. Еріксон, І. Кон, Г. Костюк та ін.), соціально-психологічні концепції та засади щодо трактування змісту етнічної, національної самосвідомості та світогляду та усвідомленості (Е. Сміт, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, В. Хотинець, М. Чепач та ін.), положення етнічної та національної ідентичності (Г. Балл, П. Гнатенко, Н. Лебедева, В. Павленко, С. Тагліні, М. Шульга, М. Барретт, М. Varret, Н. Tajfel, J. C. Turner та ін.).

Однак, проблема формування національної ідентичності в сучасній літературі, на наш погляд, вивчена недостатньо, що й зумовлює актуальність порушеного питання.

Мета статті – опрацювати деякі теоретичні аспекти проблеми формування національної ідентичності через аналіз сучасного наукового тлумачення феномену «національна ідентичність».

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім зауважимо, що відповідно до визначеної мети, термінологічний аналіз розпочнемо з ключового поняття «нація».

Зокрема, за тлумачним словником української мови поняття «нація» (з лат. *patio* – «народ») характеризується як «людська спільнота, яка проживає на певній території (найчастіше держави), розмовляє однією мовою, має спільну історію, культуру й національну свідомість, а також спільну економіку й політику» [4, с. 274].

За твердженням Ю. Габермаса, нація є не що інше, як сукупність людей, з'єднаних у спільноту на основі схожості характеру та долі (ця ознака відрізняє націю від інтернаціональної спільноти). Нація – це природна і культурна спільність [1, с. 97].

Іншої думки дотримується відомий британський вчений А. Гайденс (A. Giddens), вважаючи, що «відносно нове історичне нововведення «нація», з усіма притаманними для неї явищами – націоналізмом, державою-нацією, національними символами, історією та всім іншим – тісно пов'язане з «вигаданими традиціями» і ґрунтується на «цілеспрямованості та новаторстві у «соціалній інженерії» [15, с. 17]. При цьому вченим сформульовано два підходи щодо сприйняття нації, де перший ґрунтується на відносинах громадянства як стійкого політико-правового зв'язку людини з державою, за якого нація утворює колективний суверенітет, базований на спільній політичній участі. «Нація» у такому контексті – не більше ніж інваріант об'єднання громадян на ґрунті політичних прав та обов'язків, а не соціально-культурних чинників. З іншого боку, нація – це етнічне об'єднання, до якого можуть бути включені всі, кого єднає спільна мова, історія, культура, традиції, звичаї тощо. Логічним у такому випадку видається висновок, зроблений англійським вченим Б. Андерсоном (B. Anderson): «націоналізм – це насамперед принцип, сутність якого полягає в тому, що політична і національна одиниці мають співпадати» [14, с. 91].

У площині порушеної проблеми присутній інтерес становить позиція британського історика Ентоні Сміт щодо окреслення етнічних груп як «людських популяцій, що мають конкретну назву із загальними міфами походження, історією та культурою, з прив'язаністю до конкретної території та почуттям солідарності» [16, с. 59]. Науковець визнає, що між етнічними групами і сучасними націями немає причинно-наслідкових зв'язків. Сучасні нації вирізняються юридичною, політичною та економічною єдністю, яка була відсутня в досучасних етнічних групах. Без надважливих інституцій, утворених юридичною, політичною та економічною єдністю, національна ідентичність не здатна набути форми, тому чимало етнічних груп так і не стали сучасними націями. Проте, водночас без етнічної ідентичності, без її безпосереднього вираження через «міфо-символічні комплекси», сучасна нація була б необґрунтованим домислом. Чим етнічна ідентичність сильніша і стійкіша, тим успішнішим виявляється і сучасний націоналізм.

Ідентичність у найбільш загальних рисах можна визначити так: це те, як людина бачить себе посеред інших і з якими групами себе ідентифікує (ідентифікувати – визнавати однаковим, подібним [з лат. *identificare* – «ототожнювати»]) [4, с. 159]. Для всіх соціальних наук узагальненим визначенням ідентичності є процес, який «відображає уявлення суб'єкта про себе і супроводжується почуттям власної цілісності, що надає йому можливість сприймати своє життя як

досвід тривалості та єдності свідомості та діяти відповідно.

Як зауважує Л. Лойко, «термін ідентичність у його культурному значенні належить до символічного самовизначення. Це – уявлення про своє місце в соціокультурному «просторі» і про сам соціокультурний простір. Ідентичність людини є індивідуалізованим мікрокосмом культури, в яку людина залучена» [7, с. 15].

Конструктивною нам видається думка Н. Костенко, згідно з якою ідентичність визначається як «почуття особистої самоідентифікації та історичної спадковості особистості». При цьому, за твердженням ученого, ідентичність проявляється на двох рівнях. *Перший рівень*, індивідуальний (я-ідентичність), передбачає усвідомлення себе як тотожного і розуміння неперервності свого існування у часі та просторі. *Другий рівень*, соціальний, включає в себе сприйняття того, як інші визнають мою ідентичність і неперервність. Кожен рівень ідентичності має дві протилежності: позитивну – те, якою повинна бути людина з позиції свого суспільного оточення, і негативну – те, якою людина не повинна бути. Для прогресивного розвитку необхідно, щоб позитивна ідентичність домінувала над негативною [7, с. 79].

Б. Іваненко також стверджує, що ідентифікація як механізм має обмежену цінність. Формування ідентичності, зрештою, починається там, де закінчується необхідність ідентифікації [3, с. 55].

Л. Нагорна у своїх наукових розвідках аргументує, що національна ідентичність – це політична категорія, що визначає «уявну спільноту» людей, основною характеристикою якої є відповідне співвідношення себе з державою. Єдність держави і нації досягається за допомогою спільних цінностей, символів та образів, що зумовлюють неподільність історичних долі у рамках цієї взаємодії [9, с. 19].

Національна ідентичність або національна самосвідомість – одна зі складових ідентичності людини, пов'язана з національною або етнічною приналежністю. Попри те, що національна ідентичність не ототожнюється з поняттями національності або громадянства, вони потенційно можуть бути чинниками, що здійснюють на неї вагомий вплив.

Національна ідентичність може належати до суб'єктивного відчуття, яке людина поділяє з групою людей про націю, незалежно від її правового статусу громадянства. В психологічному аспекті національна ідентичність розглядається як «усвідомлення відмінності», «почуття й усвідомлення «ми» і «вони».

У наукових дослідженнях М. Козловець національна ідентичність визначається як «підтримка і відтворення відповідного комплексу цінностей, символів, спогадів, міфів і традицій, що складають визначальну культурну спадщину нації, а також ототожнення окремих індивідів із цією спадщиною, системою цінностей, символів, спогадів, міфів і традицій» [6, с. 197].

Щодо терміну «ідентичність», то нами виявлено його відсутність у довідкових наукових

виданнях. Натомість є визначення поняття «ідентичний» – який не має відмінностей; син. тотожний, однаковий [4, с. 159].

Термін «ідентичність» (від латинського слова *identifico* – «ототожнюю») використовувався у працях західних філософів від давніх греків до сучасної теоретичної філософії. Психологи трактують ідентичність як розуміння приналежності об'єкта (суб'єкта) до іншого об'єкта (суб'єкта) як частини та цілого [14].

Провідні засади національної ідентичності досліджує В. Ігнатенко, вважаючи, що взаємодія індивідів має універсальний зміст [5, с. 15]. Суттєвий контекст поняття «ідентичність» пропонує відомий англійський соціолог М. Гібернау, стверджуючи, що ідентичність – це два полюси. З одного боку – абсолютна пристосованість, певна безпринципність, з іншого – самоізолювання. За його словами, аналіз самоідентифікації має ґрунтуватися на психологічній моделі побудови особистості [2, с. 97].

У наукових дослідженнях вчена І. Петровська окрім того зауважує, що патологічною формою національної ідентичності може бути націоналізм, який прагне спростити світ до національної обмеженості та фанатизму. На противагу національній ідентичності, яка є відкритою і толерантною, націоналізм абсолютизує націю і вимагатиме сліпої віри від своїх послідовників. Усупереч етнічній приналежності, націоналісти вважають, що лише вони забезпечать її виживання [10].

У авторських пошуках конструктивними вважаємо результати наукових досліджень О. Шевченко, де національна ідентичність розглядається в контексті становлення Я-образу особистості. Цілком слушно вчена також робить акцент на трансформації зазначеного феномену та його зв'язках із механізмами розвитку особистості.

Ми поділяємо думку О. Шевченко, яка характеризує національну ідентичність трьома аспектами: як соціально-психологічний наслідок когнітивно-емоційних і ціннісних процесів ідентифікації особистості з національною спільнотою; як мотиваційно-когнітивний стрижень національної самосвідомості особистості; як надважливий елемент у загальній структурі соціальної ідентичності особистості, невід'ємну частину Я-образу особистості. Для нас важливим є те, що вчена розглядає національну ідентичність як новоутворення, розвиток якого триває впродовж усього життя людини, проходячи у своєму становленні певні фази, зумовлені віковими етапами психічного та фізичного розвитку особистості [12, с. 11].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок напрямку. Отже, нами виявлено різноаспектні погляди щодо дифініціювання поняття «національна ідентичність», яке активно використовується представниками різних теоретичних наукових напрямів, що й спричиняє достатньо широкий діапазон його тлумачень. Але, незважаючи на всі суперечності та різнобічності в поглядах щодо визначення цього феномену, національна ідентичність вважається надважливою

складовою частиною соціальної ідентичності, що формується в наслідок зіставлення свого етносу з іншими.

Таким чином, підсумовуючи зазначене вище, на підставі ґрунтовного аналізу та узагальнення наукових досліджень пропонуємо авторське тлумачення поняття «національна ідентичність» як інтегративної якості, що відображає усвідомлення особистістю своєї приналежності до спільноти громадян країни, виявляється в політичній культурі, національній відкритості, прийнятті національних інтересів, загальнонаціональних цінностей, консолідуючої національної ідеї, що гармонізує з ідеєю патріотизму відповідно до вимог державної цілісності та монолітної єдності країни. Поза сумнівом, криза сучасної соціокультурної реальності не лише актуалізує звернення до засадничих основ формування і розвитку національної ідентичності, але і відкриває нові проблеми її розуміння. Відтак, перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з розкриттям сутності та структури феномену «національна ідентичність».

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну. Київ. Четверта хвиля. 2001. 424 с.
2. Гібернау М. Ідентичність націй; [пер. з англ. П. Тарашука; ред. Л. Марченко]. К.: Темпора, 2012. 303 с.
3. Іваненко Б. Я-ідентичність особистості: статичні й динамічні аспекти. *Вісник Львівського університету: Серія психологічні науки*. 2020. № 7. С. 53-61. URL: <https://doi.org/10.30970/PS.2020.7.8>
4. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо. 2006. 540 с.
5. Ігнатенко В. Проблема етнічної ідентичності: аналіз дискусійних аспектів. *Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки*. 2008. Вип. С. 12-17
6. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. Монографія. Житомир. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
7. Костенко Н. Культурні ідентичності: перетворення і визнання. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001, № 4. С. 74-82.
8. Лойко Л. Національна ідентичність: проблеми дефініцій та політико-правового аналізу. *Український науковий журнал. Освіта регіону*. 2011. № 2. URL: <http://social-science.com.ua/article/424>
9. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. *Політичний менеджмент* №2, 2003. С. 14-30
10. Петровська І. Р. Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу. *Психологія і Особистість*. 2017. №1(11). С. 53-63. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.260176>
11. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. Пер. з англійської П. Тарашука. Київ. Основи, 1994. 224 с.
12. Шевченко О. В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук. Спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ. 2005. 20 с.
13. Шагар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків «ІПАПОР» 2007. 640 с.
14. Anderson B. Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London, 1983. P. 237
15. Giddens A. Modernity and Self – Identity. Stanford, 1991. P. 47
16. Smith A. D. Nationalism and modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalish. N.Y. L., 1998. P. 30.

REFERENCES

1. Habermas, Yu. (2001). *Filosofskyi dyskurs Modernu* [Philosophical discourse of Modern]. Kyiv. Chetverta khvyliia. 424 s. [in Ukrainian]

2. Hibernau, M. (2012). *Identychnist natsii* [Identity of nations]; [per. z anhli. P. Tarashchuka; red. L. Marchenko]. K.: Tempora, 303 s. [in Ukrainian]

3. Ivanenko, B. (2020). *Ya-identychnist osobystosti: statych ni y dynamichni aspekty* [Self-identity of the individual: static and dynamic aspects]. *Visnyk Lvivskoho univer sytetu: Seria psykhologichni nauky.* №7. S. 53–61. URL: <https://doi.org/10.30970/PS.2020.7.8> [in Ukrainian]

4. Ivchenko, A. (2006). *Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kharkiv: Folio. 540 s. [in Ukrainian]

5. Ilnatenko, V. (2008). *Problema etnichnoi identychnosti: analiz dyskusiinykh aspektiv* [The problem of ethnic identity: analysis of controversial aspects]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seria Istorychni nauky.* Vyp. S. 12–17. [in Ukrainian]

6. Kozlovets, M. A. (2009). *Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii* [The phenomenon of national identity: challenges of globalization]. *Monohrafiia. Zhytomyr. Vyd-vo ZhDU im. I. Franka* 558 s. [in Ukrainian]

7. Kostenko, N. (2001). *Kulturni identychnosti: peretvorennia i vyznannia* [Cultural identities: transformation and recognition]. *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh.* № 4. С. 74–82. [in Ukrainian]

8. Loiko, L. (2011). *Natsionalna identychnist: problemy definitsii ta polityko- pravovoho analizu* [National identity: problems of definitions and political and legal analysis]. *Ukrainskyi naukovyi zhurnal. Osvita rehionu.* № 2. URL: <http://social-science.com.ua/article/424> [in Ukrainian]

9. Nagorna, L. (2003). *Poniattia «natsionalna identychnist» i «natsionalna ideia» v ukrainskomu terminolohichnomu prostori* [National identity: problems of definitions and political and legal analysis]. *Politychnyi menezhment* №2. S. 14–30. [in Ukrainian]

10. Petrovska, I. R. (2017). *Hromadianska identychnist: teoretyko-metodolohichni osnovy sotsialno psykhologichnoho analizu* [Civic identity: theoretical and methodological foundations of socio-psychological analysis]. *Psykhologhiia i*

Osobystist. №1 (11). С. 53–63. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.260176> [in Ukrainian]

11. Smit Entoni, D. (1994). *Natsionalna identychnist* [National identity]. *Per. z anhliiskoi P. Tarashchuka.* Kyiv. *Osnovy* 224 s. [in Ukrainian]

12. Shevchenko, O. V. (2005). *Natsionalna identyfikatsiia u stanovleni Ya-obrazu osobystosti* [National identification in the formation of the self-image of an individual]: *avto ref. dys. na zdobuttia naukovoho stupenia kand. psykol. nauk.* Spets. 19.00.07 «Pedahohichna ta vikova psykhologhiia». Kyivv. 20 s. [in Ukrainian]

13. Shaha, V. (2007). *Suchasnyi tlumachnyi psykhologichnyi slovnyk.* Kharkiv «PRAPOR» 640 s. [in English]

14. Anderson, V. (1983). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* London. P. 237. [in English]

15. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self – Identity.* Stanford, 1991. R. 47 [in English]

16. Smith, A. D. (1998). *Nationalism and modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalish.* N.Y. L. P. 30. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФІЛІПЧУК Оксана Романівна – аспірантка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: формування національної ідентичності школярів в освітньому середовищі закладів позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FILIPCHUK Oksana Romanivna – postgraduate student of the Faculty of Pedagogical Education and Social Work of Lesya Ukrainka Volyn National University.

Scientific interests: formation of the national identity of schoolchildren in the educational environment of out-of-school education institutions.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 374.7

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-373-377

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович –

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ТА СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Навчання майбутніх вчителів історії та суспільствознавчих дисциплін є складним процесом, який вимагає від них не лише засвоєння певних знань і навичок, але й розвитку дослідницької компетентності. Ця стаття присвячена аналізу методів формування дослідницької компетентності у майбутніх вчителів історії та суспільствознавчих дисциплін. Вона розглядає різні підходи та стратегії, що застосовуються в освітній практиці для підвищення рівня дослідницьких навичок і вмінь студентів. Аналізуються інноваційні методи, включаючи проектну діяльність, проблемне навчання, практичні вправи та інші форми активного навчання. Зокрема, увага приділяється важливості використання інтерактивних методів, які стимулюють самостійність, творчий підхід до вирішення завдань та розвиток критичного мислення. Аналіз представлених методів допомагає визначити оптимальні стратегії формування дослідницької компетентності у майбутніх вчителів історії та суспільствознавчих дисциплін, що може сприяти покращенню якості освіти та підготовці висококваліфікованих фахівців у цій галузі.

Реформи, що впроваджені у сфері освіти в Україні, призвели до зміни освітньої парадигми, встановили нові вимоги до якості навчально-виховного процесу та його результатів. Це вимагає від вчителя освоєння нових функцій, засвоєння нового змісту діяльності, а також пошуку та впровадження сучасних методик та технологій навчання. Крім того, необхідна побудова освітнього процесу на основі результатів власної дослідницької діяльності та системної науково-дослідницької роботи учнів.

Сучасний вчитель, що реалізує вимоги дослідницької парадигми освіти, має постійно професійно розвиватися, орієнтуючись на освітні потреби учнів. Це означає, що кожен з них має застосовувати методи наукового дослідження для визначення індивідуальних особливостей кожного учня, а також розробляти оптимальні методики навчання на основі аналізу наукової інформації, проектування та експерименту.

Завдання Нової української школи передбачає побудову освітнього процесу на основі результатів особистих досліджень. Такі підвищені вимоги до реалізації професійної діяльності вчителя вимагають сформованості у нього дослідницької компетентності.

Проблема формування дослідницької компетентності вчителя вже знайшла своє відбиття у багатьох наукових публікаціях. Проте, питання формування дослідницької компетентності вчителя в умовах дослідницької парадигми розвитку освіти, основними ознаками якої є реалізація вчителем індивідуальної дослідницької траєкторії, системне залучення учнів до дослідницької діяльності вивчені недостатньо і потребують додаткового дослідження.

Ключові слова: дослідницька компетентність, інноваційні методи, проектування, експеримент, дослідницька парадигма.

HALETA Yaroslav Volodymyrovich –

doctor of pedagogy, professor, dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>

e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

METHODS OF FORMING RESEARCH COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS OF HISTORY AND SOCIAL SCIENCES

The training of future teachers of history and social science disciplines is a complex process that requires them not only to acquire certain knowledge and skills, but also to develop research competence. This article is devoted to the analysis of methods of formation of research competence in future teachers of history and social science disciplines. It examines various approaches and strategies used in educational practice to increase the level of research skills and abilities of students. Innovative methods are analyzed, including project activities, problem-based learning, practical exercises and other forms of active learning. In particular, attention is paid to the importance of using interactive methods that stimulate independence, a creative approach to problem solving, and the development of critical thinking. The analysis of the presented methods helps to determine the optimal strategies for the formation of research competence in future teachers of history and social science disciplines, which can contribute to the improvement of the quality of education and the training of highly qualified specialists in this field.

Reforms implemented in the field of education in Ukraine led to a change in the educational paradigm, established new requirements for the quality of the educational process and its results. This requires the teacher to master new functions, master the new content of activities, as well as search for and implement modern teaching methods and technologies. In addition, it is necessary to build an educational process based on the results of one's own research activities and systematic research work of students.

A modern teacher who implements the requirements of the research paradigm of education must constantly develop professionally, focusing on the educational needs of students. This means that each of them must apply scientific research methods to determine the individual characteristics of each student, as well as develop optimal teaching methods based on the analysis of scientific information, design and experiment.

The task of the New Ukrainian School involves building an educational process based on the results of personal research. Such increased requirements for the implementation of the teacher's professional activity require him to develop research competence.

The problem of forming the teacher's research competence has already been reflected in many scientific publications. However, the question of the formation of the teacher's research competence in the conditions of the research paradigm of education development, the main features of which are the implementation of an individual research trajectory by the teacher, the systematic involvement of students in research activities, has not been sufficiently studied and requires additional research.

Key words: research competence, innovative methods, design, experiment, research paradigm.

Поставлення проблеми та обґрунтування її актуальності. Проблема створення дослідницької компетентності учителя була ретельно досліджена у багатьох наукових працях. Однак умови сучасної дослідницької парадигми в освіті, що характеризуються активним залученням вчителя до індивідуального дослідницького шляху та системним впровадженням учнів у дослідницьку діяльність, ще не вивчені належним чином і вимагають подальшого дослідження.

На даний час методологічною основою підготовки сучасного фахівця є компетентнісний підхід, при чому ця тенденція спостерігається не лише у вітчизняній системі освіти, а й у більшості освітніх систем країн Європи та інших країн світу [9, с. 63]. Це пов'язано з тим, що глобальні зміни в інформаційній, комунікаційній, професійній та інших сферах сучасного суспільства вимагають коригування змістових, методичних і технологічних аспектів освіти. Відбувається зміщення акцентів зі знаннєвої підготовки на цінності та ставлення,

самостійне оволодіння знаннями, оптимальне використання їх у процесі життєтворчості, реалізації самостійності у прийнятті рішень. Переорієнтація парадигми освіти зі знаннєвої в компетентнісну полягає ще й у тому, що знання, наразі, не вважаються головним критерієм розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В роботах О. Г. Мороза, О. В. Попової, С. О. Сисоєвої, та інших дослідників відбувається аналіз ключових аспектів підготовки вчителя відповідно до сучасних стандартів. Також відзначається ряд досліджень В. В. Борисова, Л. С. Левченко, К. В. Макагона, Н. Г. Недодатко, Н.Ф. Федорової, які підкреслюють важливість науково-дослідної роботи в удосконаленні навчально-виховного процесу загальноосвітніх шкіл. Проте, дослідження цих авторів також вказують на необхідність детального розгляду впливу педагогічного дослідження на розвиток вчителя як особистості та професіонала. Отже, головним завданням нашої

статті є встановлення місця та ролі педагогічного дослідження в професійній діяльності сучасного вчителя.

Метою статті є теоретичне обґрунтування умов формування дослідницької компетентності майбутніх вчителів історії у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково-дослідницька діяльність викладача вищої школи сприяє розвитку його дослідницьких навичок, що полягають у здатності проводити дослідження з метою вдосконалення педагогічної практики. Ця компетентність включає інтегровану якість особистості, що відображає злагожене поєднання теоретичних знань і практичної готовності викладача до науково-дослідницької роботи. Вона передбачає здатність самостійно, відповідально та ініціативно вирішувати дослідницькі завдання в рамках професійної діяльності. Елементами дослідницької компетентності є професійна дослідницька експертиза, навички наукового спілкування та освітня компетентність.

За думкою численних педагогів, таких як О. В. Попова, Л. С. Левченко, та інші, дослідницька компетентність вважається однією з ключових. Згідно з класифікацією ключових компетентностей, запропонованою О. Мороз, дослідницька компетентність входить у групу «компетентностей, які стосуються діяльності людини». Ці компетентності, як відзначає вчена, проявляються через поведінку та діяльність людини, стаючи її особистісними рисами та характеристиками. Відповідно, вони виявляються компетентностями, які включають мотиваційні, смислові та регуляторні аспекти, нарівні зі специфічним ставленням, когнітивним компонентом (знаннями) та досвідом [4, с. 53–54].

Дослідницька діяльність описується як здатність людини до пізнавальної самостійності та інтелектуального аналізу, що дозволяє незалежно виділяти основні та допоміжні характеристики об'єктів, явищ і процесів.

Сластьонін В. О. розглядає поняття «дослідницька діяльність учителя» як педагогічний процес, спрямований на пошук учнями пояснень та демонстрацію закономірних зв'язків і відносин фактів, явищ і процесів, які теоретично аналізуються або експериментально спостерігаються [8, с. 105]. Для успішного використання в професійній діяльності вміння вчителя в галузі дослідництва мають бути перетворені в дослідницьку компетентність. Згідно з визначенням Т. Сорочан «компетентність є інтегрованим результатом, який передбачає зміщення акценту від накопичення стандартних навичок і вмінь до здатності застосовувати отримані знання та досвід в нових умовах певної сфери діяльності» [10, с. 8–9].

Дослідницька діяльність вимагає від учителів історії та суспільствознавчих дисциплін розуміння різних методів дослідження. Нижче наведено огляд деяких з них:

1. Спостереження: цей метод передбачає систематичне спостереження за явищами, подіями

або процесами. Він дозволяє отримати первинні дані та виявити закономірності.

2. Аналіз і узагальнення: аналіз і обробка інформації для отримання висновків. Узагальнення дозволяє виділити загальні тенденції та закономірності.

3. Експеримент: систематичне дослідження, яке включає контрольовані умови та змінні. Експерименти дозволяють перевірити гіпотези та встановити причинно-наслідкові зв'язки.

4. Методи математичної статистики: використання статистичних методів для аналізу даних. Це може включати розрахунок середніх значень, дисперсії, кореляцій тощо.

5. Моделювання: створення математичних або комп'ютерних моделей для вивчення явищ. Моделі дозволяють передбачити результати та вивчити різні сценарії.

Ці методи допомагають учителям отримувати об'єктивні дані та розвивати свою дослідницьку компетентність [8, с. 104].

Вибір конкретних методів дослідження диктується характером фактичного матеріалу, умовами і метою конкретного дослідження. Методи є упорядкованою системою, в якій визначається їх місце відповідно до конкретного етапу дослідження, використання технічних прийомів і проведення операцій з теоретичним і фактичним матеріалом у заданій послідовності.

Дослідницька компетентність вчителів історії та суспільствознавчих дисциплін передбачає вміння аналізувати різноманітні джерела. Ось деякі методи, які допоможуть у формуванні цих вмінь:

1. Класифікація джерел: визначення різновиду джерела (наприклад, чи це уривок з літопису, щоденника подорожнього, законодавчого акту тощо).

2. Встановлення часу і місця створення: розуміння контексту історичної епохи, в якій було створено документ.

3. Визначення авторства: встановлення авторства документа та належність його творців до певної соціальної групи [4, с. 53].

Ці вміння допомагають учням аналізувати джерела, розуміти їхню інформаційну цінність та використовувати їх для поглибленого вивчення історії та суспільства.

Формування дослідницької компетентності у майбутніх вчителів історії та суспільствознавства стає все більш важливою у сучасному світі, де знання постійно оновлюються, а від педагогів очікується не лише трансляція інформації, а й здатність до самостійного дослідження та генерування нових знань.

Для формування дослідницької компетентності у майбутніх вчителів історії та суспільствознавства рекомендується використовувати такі методи:

Проблемне навчання: заохочення студентів до самостійного пошуку відповідей на складні питання, розвитку аналітичного мислення та аргументованої дискусії.

Проектна діяльність: залучення студентів до розробки та реалізації дослідницьких проектів з актуальних тем історії та суспільствознавства.

Інформаційно-комунікаційні технології: використання онлайн-ресурсів, баз даних, віртуальних лабораторій та інших цифрових інструментів для збору та аналізу інформації, візуалізації результатів досліджень [5, с. 48–49].

Розвиток критичного мислення: навчання студентів оцінювати достовірність джерел інформації, формулювати власні думки та робити обґрунтовані висновки.

Взаємодія з науковцями: залучення до навчального процесу істориків, соціологів, політологів та інших фахівців для проведення майстер-класів, лекцій та семінарів.

Для підвищення ефективності формування дослідницької компетентності рекомендується використовувати такі інноваційні підходи:

Гейміфікація: застосування ігрових елементів та механік для підвищення мотивації та залучення студентів до дослідницької діяльності.

Віртуальна реальність: занурення студентів у віртуальні історичні середовища для кращого розуміння історичних подій та процесів.

Штучний інтелект: використання чат-ботів, систем персоналізації та інших AI-інструментів для надання учням індивідуальної підтримки та адаптації дослідницьких завдань [1, с. 23].

Формування дослідницької компетентності у майбутніх вчителів історії та суспільствознавства має ряд переваг:

Глибоке засвоєння знань та навичок: дослідницька діяльність сприяє не лише запам'ятовуванню інформації, але й її критичному осмисленню та творчому застосуванню.

Розвиток ключових компетентностей: дослідницька робота стимулює критичне мислення, аналітичні здібності, самостійність, комунікативні та презентаційні навички.

Підвищення мотивації до навчання: залучення до дослідницької діяльності робить процес навчання більш цікавим, особистісно значущим та орієнтованим на результат.

Підготовка до майбутнього: дослідницька компетентність стає все більш затребуваною на ринку праці, даючи випускникам конкурентну перевагу.

Впровадження інноваційних методів та підходів до формування дослідницької компетентності у майбутніх учителів історії та суспільствознавства дозволить їм стати не лише трансляторами знань, але й активними дослідниками, здатними генерувати нові ідеї та знання, йти в ногу з часом та готувати своїх учнів до життя в динамічному та мінливому світі [11, с. 135].

Для ефективного розвитку навичок самостійної організації дослідницької роботи учнів, особливо майбутніх вчителів історії та суспільствознавчих дисциплін, можна використовувати наступні методи:

- Постановка завдань: вчити студентів формулювати конкретні завдання для дослідження. Це включає визначення проблеми, пошук відповідних джерел, планування дослідження.

- Планування часу: вчити студентів розподіляти час для проведення дослідження,

включаючи час на збір і аналіз даних, написання звіту.

- Вибір методів дослідження: вчити студентів вибирати відповідні методи дослідження в залежності від поставленої проблеми.

- Аналіз результатів: вчити студентів критично оцінювати отримані результати, робити висновки та визначати можливі обмеження дослідження.

- Презентація результатів: вчити студентів ефективно представляти свої дослідницькі відкриття перед аудиторією.

Ці методи сприяють розвитку самостійності, креативності та вміння організувати дослідницьку роботу [3, с. 65–66].

Для забезпечення розвитку дослідницької компетентності необхідно постійно контролювати і коригувати рівні сформованості дослідницьких умінь, що буде стимулювати удосконалення дослідницьких навичок. Це можна досягти шляхом створення можливостей для студентів презентувати свої результати та підкреслювати їх значущість у науковій діяльності. Оцінювання наукових досягнень студентів найбільш доцільно проводити під час захисту курсових робіт, виступів на науково-практичних конференціях, підготовки тез і статей до публікації, а також шляхом нагородження молодих науковців за їхні досягнення, що мотивує студентів до наукової активності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Методи формування дослідницької компетентності для майбутніх вчителів історії та суспільствознавчих дисциплін є ключовими для їхньої професійної підготовки. Важливо навчити майбутніх педагогів аналізувати джерела, самостійно організувати дослідницьку роботу, розвивати критичне мислення та вміння робити висновки з результатів дослідження. Ці навички допоможуть вчителям ефективно викладати історію та суспільствознавчі дисципліни, сприяючи підвищенню якості навчання та виховання молодого покоління. Постійний контроль та корекція рівня сформованості дослідницьких умінь, можливість презентувати власні наукові результати та їхню значущість, а також оцінка наукового доробку під час захисту робіт та участі у наукових заходах є ключовими аспектами цього процесу. Нагородження молодих науковців за досягнення стимулює їхній науковий інтерес та активність. Застосування цих методів сприяє не лише підвищенню якості освіти, а й розвитку науково-дослідницької діяльності серед майбутніх вчителів, що впливає на рівень професійної компетентності та активність у сучасному освітньому середовищі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Борисов В. В. Формування готовності вчителя до дослідницької педагогічної діяльності в умовах поетапної підготовки студентів педагогічного вузу. Автор. кандидата педагогічних наук: 13.00.04. Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. К., 1997. С. 22–24.
2. Левченко Л. С. Творча самореалізація старшокласників у науково-дослідницькій діяльності шкіл нового

типу. Дис. ...канд. пед наук: 13.00.01. Сумський державний педагогічний інститут ім. А. С. Макаренка. Суми, 1999. 211 с.

3. Макагон К. В. Діагностика готовності педагогів до пошукової діяльності. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Збірник наукових праць*. Випуск 5. Ред. кол.: Л. І. Даниленко (гол. ред.) та ін. К.: Логос, 2001. С. 66–74.

4. Мороз О. Особистість майбутнього педагога (Управління підготовкою вчителя: психолого-педагогічний аспект). *Вища освіта України*. 2002. № 3. С. 50–54.

5. Недодатко Н. Г. Формування навчально-дослідницьких умінь старшокласників. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2000. 212 с.

6. Попова О. В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах. Автор. доктора педагогічних наук. Харківський державний педагогічний університет, 2001. 38 с.

7. Сисоева С. О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня. Автор. ...доктора педагогічних наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. К., 1997. 35 с.

8. Сластьонін В. О. Формування особистості вчителя в процесі професійної підготовки. Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія /Укл. Н.В. Гузій. К.: ІЗМН, 2000. С. 103–107.

9. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. Вибрані твори в п'яти томах. Т.4. К.: Радянська школа, 1977. С. 393–628.

10. Сорочан Т. Професіоналізм та компетентності вчителів у контексті післядипломної освіти. *Освіта на Луганщині*. 2010. № 1. С. 7–12.

11. Федорова Н.Ф. Організаційно-педагогічні умови діяльності школи-лабораторії наукової установи. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Інститут педагогіки АПН України, 1998. 226 с.

REFERENCES

1. Borysov, V. V. (1997). Formuvannia hotovnosti vchytelia do doslidnytskoi pedahohichnoi diialnosti v umovakh poetapnoi pidhotovky studentiv pedahohichnogo vuzu. [Formation of the teacher's readiness for research pedagogical activity in the conditions of step-by-step training of students of a pedagogical university]. Avtor. kandydata pedahohichnykh nauk: 13.00.04. Ukrainskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. M.P. Drahomanova. K. S. 22–24. [in Ukrainian]

2. Levchenko, L. S. (1999). Tvorchia samorealizatsiia starshoklasnykiv u naukovu-doslidnytskii diialnosti shkil novoho typu. [Creative self-realization of high school students in scientific and research activities of new type schools]. Dys. ...kand. ped nauk: 13.00.01. Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi instytut im. A.S. Makarenka. Sumy. 211 s. [in Ukrainian]

3. Makahon, K. V. (2001). Diahnastyka hotovnosti pedahohiv do poshukovoi diialnosti [Diagnostics of teachers' readiness for search activity]. Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektivy: Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 5. Red. kol.: L. I. Danylenko (hol. red.) ta in. K.: Lohos. S. 66–74. [in Ukrainian]

4. Moroz, O. (2002). Osobystist maibutnogo pedahoha (Upravlinnia pidhotovkoi vchytelia: psykholoho-pedahohichnyi aspekt). [Personality of the future teacher (Management of teacher

training: psychological and pedagogical aspect)]. Vyscha osvita Ukrainy. № 3. S. 50–54. [in Ukrainian]

5. Nedodatko, N. H. (2000). Formuvannia navchalno-doslidnytskykh umin starshoklasnykiv. [Formation of educational and research skills of high school students]. Dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Kryvorizkyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet. Kryvyi Rih. 212 s. [in Ukrainian]

6. Popova, O. V. (2001). Rozvytok innovatsiinykh protsesiv u srednikh zahalnoosvitnikh navchalno-vykhovnykh zakladakh. [Development of innovative processes in secondary educational institutions]. Avtor. doktora pedahohichnykh nauk. Kharkivskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet. 38 s. [in Ukrainian]

7. Sysoieva, S. O. (1997). Teoretychni i metodychni osnovy pidhotovky vchytelia do formuvannia tvorchoi osobystosti uchnia. [Theoretical and methodical foundations of teacher preparation for the formation of the student's creative personality]. Avtor. ...doktora pedahohichnykh nauk: 13.00.04 / Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity APN Ukrainy. K. 35 s. [in Ukrainian]

8. Slastonin, V. O. (2000). Formuvannia osobystosti vchytelia v protsesi profesiinoi pidhotovky. [Formation of the teacher's personality in the process of professional training]. Pedahohichna tvorchist i maisternist: Khrestomatiia /Ukl. N.V. Huzii. K.: IZMN. S.103–107. [in Ukrainian]

9. Sukhomlynskyi, V. O. (1997). Rozмова z molodym dyrektorem. [A conversation with a young director]. Vybrani tvory v piaty tomakh. T.4. K.: Radianska shkola. S. 393–628. [in Ukrainian]

10. Sorochan, T. (2010). Profesionalizm ta kompetentnosti vchyteliv u konteksti pisladyplomnoi osvity. [Professionalism and competence of teachers in the context of postgraduate education]. Osvita na Luhanshchyni. № 1. S. 7–12. [in Ukrainian]

11. Fedorova, N. F. (1998). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy diialnosti shkoly-laboratorii naukovoi ustanovy. Organizational and pedagogical conditions of activity of the school-laboratory of the scientific institution. Dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Instytut pedahohiky APN Ukrainy. 226 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАЛІЄТА Ярослав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: феномен «соціальна зрілість»; проблема становлення особистості в умовах інформатизації суспільства, психолого-педагогічні аспекти управління.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HALETA Yaroslav Volodymyrovich – doctor of pedagogy, professor, dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the phenomenon of «social maturity»; the problem of personality formation in the conditions of informatization of society.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 378.13:37.013.42

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-377-383

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри аерійно-рятувальної,

професійно-прикладної фізичної підготовки та туризму

Львівської академії Національного авіаційного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>

e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

МОТУЗЕНКО Тетяна Євгенівна –

старший викладач кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя

Центральноукраїнського національного технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0170-1274>

e-mail: mte68@ukr.net

МАХНО Вікторія Вікторівна –

викладач кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя

Центральноукраїнського національного технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0736-7679>

e-mail: makhnovika0701@gmail.com

РОЗВИТОК ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА КОРДОНОМ

В статті розглянуто та узагальнено інформацію про фізичне виховання і спорт у деяких закордонних державах, досвід яких може бути використаний у системі фізичного виховання молоді України. Акцентовується увага на тому, що в Концепції державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року пріоритетом реалізації державної політики є впровадження в Україні європейських стандартів життя. Завданням, як вказано у документі, є поєднання зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства для проведення реформи у сфері фізичної культури і спорту з метою приведення її у відповідність з європейськими вимогами і стандартами шляхом визначення як основи європейської моделі реформування. Тому важливим джерелом визначення сучасної стратегії розвитку галузі фізичного виховання та спорту в Україні є аналіз світового досвіду організації освітнього процесу, дослідження закономірностей та тенденцій розвитку цієї важливої складової частини освітньої сфери на Європейському континенті. Розвиток фізичного виховання дітей і молоді в системі освіти, виведення його на світовий рівень має здійснюватися в контексті широкої інтеграції в міжнародну систему освіти та взаємообмін передовим досвідом.

Проаналізовано зміст, методи і форми, види впровадження, системи оцінювання різних програм професійної фізичної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти за кордоном. Окреслено, які заходи вживано цими закладами для підвищення рівня фізичної готовності своїх випускників. Досліджено, що інтенсифікація фізичної підготовленості випускників досягається по-різному.

Визначено, що відповідність фізичної спроможності вимогам виконання професійних обов'язків та її періодичний моніторинг є передумовою для досягнення та підтримки оперативної готовності фахівців. Вивчення міжнародного досвіду провідних країн (США, Німеччини, Великобританії, Франції тощо) дає підставу стверджувати про набагато розгалуженішу систему оцінювання майбутніх фахівців, яка стосується не лише прийняття контрольних нормативів із фізичної підготовленості, а й виконання їх у нестандартних умовах. В усіх закладах вищої освіти провідних країн відпрацьовані таблиці оцінок, які стимулюють підвищення результатів фізичної підготовки.

Ключові слова: фізичне виховання, система фізичного виховання молоді, європейські стандарт життя, фізична спроможність виконання професійних обов'язків, моніторинг, передумова, оперативна готовність фахівців.

ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Emergency and Rescue, Professionally-Applied Physical Training and Tourism, Flight Academy of the National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8301-2060>

e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

MOTUZENKO Tetyana Evheniivna –

Senior Lecturer of the Department of Ecology, Environmental Protection and healthy lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0170-1274>

e-mail: mte68@ukr.net

MAKHNO Viktoriya Viktorivna –

Lecturer at the Department of Ecology, Environmental Protection and Healthy Lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0736-7679>

e-mail: makhnovika0701@gmail.com

DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SPHERE OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS ABROAD

The article reviews and summarizes information about physical education and sports in some foreign countries, the experience of which can be used in the system of physical education of young people in Ukraine. The author emphasizes that the Concept of the State Targeted Social Program for the Development of Physical Culture and Sports for the period up to 2020 prioritizes the implementation of state policy to introduce European standards of living in Ukraine. The task, as stated in the document, is to combine the efforts of executive authorities, local governments, and civil society institutions to carry out reform in the field of physical culture and sports in order to bring it in line with European requirements and standards by defining it as the basis of the European model of reform. Therefore, an important source for determining the modern strategy for the development of physical education and sports in Ukraine is

the analysis of the world experience of organizing the educational process, the study of patterns and trends in the development of this important component of the educational sphere on the European continent. The development of physical education of children and youth in the education system, bringing it to the world level should be carried out in the context of broad integration into the international education system and the exchange of best practices.

The article analyzes the content, methods and forms, types of activities, evaluation systems of various programs of professional physical training of future specialists in higher education institutions abroad. The measures taken by these institutions to improve the level of physical fitness of their graduates are outlined. It has been found that the intensification of physical fitness of graduates is achieved in different ways.

It is determined that the compliance of physical capacity with the requirements of professional duties and its periodic monitoring is a prerequisite for achieving and maintaining the operational readiness of specialists. The study of the international experience of leading countries (USA, Germany, Great Britain, France, etc.) gives grounds to assert a much more extensive system of assessment of future specialists, which concerns not only the adoption of control standards for physical fitness, but also their implementation in non-standard conditions. All higher education institutions in the leading countries have developed evaluation tables that stimulate the improvement of physical fitness.

Key words: *physical education, system of physical education of youth, European standards of living, physical ability to perform professional duties, monitoring, prerequisite, operational readiness of specialists.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Як відзначається в Концепції державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року пріоритетом реалізації державної політики є впровадження в Україні європейських стандартів життя. Завданням, як вказано у документі, є поєднання зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства для проведення реформи у сфері фізичної культури і спорту з метою приведення її у відповідність з європейськими вимогами і стандартами шляхом визначення як основи європейської моделі реформування. Тому важливим джерелом визначення сучасної стратегії розвитку галузі фізичного виховання та спорту в Україні є аналіз світового досвіду організації освітнього процесу, дослідження закономірностей та тенденцій розвитку цієї важливої складової частини освітньої сфери на Європейському континенті. Розвиток фізичного виховання дітей і молоді в системі освіти, виведення його на світовий рівень має здійснюватися в контексті широкої інтеграції в міжнародну систему освіти та взаємообмін передовим досвідом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Без перейняття досвіду інших сьогодні не може успішно розвиватися будь-яка країна, без знання нового у світі, у своїй професії не може бути конкурентоздатним будь-який фахівець. Тому не випадково питання організації і методики фізичного виховання та спорту в зарубіжних країнах цікавлять багатьох сучасних українських фахівців (Вільчковський Е.С., Круцевич Т.Ю., Куц О.С., Лабскір В.М., Лукянченко М.І., Мандюк А.В., Москаленко Н.В., Шиян О.І.), науковців інших країн (Гуськов С., Вілк В., Зотов А.П., Крадман Д., Кравчик З., Мальська А., Лісіцкі Т., Поспеш Й., Яворський З. та ін.). Загальнонаукове та теоретичне значення мають дисертаційні роботи вітчизняних і зарубіжних фахівців, що пов'язані з дослідженням стану фізичного виховання і спорту за кордоном: в Афганістані (Панаев Г.), Англії (Турчик І.), Греції (Сінадінос Н.), Румунії (Попеску І., Арделян Г.), США (Бавина Л., Віндюк О.) та ін.

Мета статті: дослідження та узагальнення інформації про фізичне виховання і спорт у деяких закордонних державах, досвід яких може бути

використаний у системі фізичного виховання молоді України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кінець ХХ – початок ХХІ століття був часом серйозних випробувань існуючих в школах різного рівня і різних країн світу, у тому числі в Україні, концепцій і систем освіти в сфері фізичного виховання і спорту, а також пошуку нових, більш ефективних шляхів, форм і методів викладання фізичного виховання. Хоча відомо, що єдиної моделі фізичного виховання і спорту у школах зарубіжних країн не існує. До тепер тривають дискусії щодо пошуку найефективнішої моделі системи фізичного виховання і спорту.

У науковій літературі визначено, що для досягнення належного рівня фізичної готовності контингенту авіаційних фахівців США розроблено пріоритетні напрями організації процесу психофізичної підготовки для всіх їх категорій:

- розвиток загальної витривалості як основи високої фізичної працездатності та протистояння втомі, що постійно зростає;

- розвиток м'язової сили й витривалості, необхідних для підтримання правильної пози та виконання необхідних обов'язків упродовж тривалого періоду часу;

- формування прикладних рухових навичок: різноманітних способів пересування, долаття природних і штучних перешкод, перенесення вантажів, метання гранат, прийомів рукопашного бою;

- розвиток необхідних психічних якостей, навичок самоконтролю в умовах фізичного й психічного стресу;

- забезпечення раціонального масо-ростового співвідношення та оптимального складу тіла [2].

Водночас був проведений цікавий експеримент, суть якого полягала у наступному. Починаючи із січня 2017 року, усі особи, які вступають до закладів вищої освіти США, мали пройти тест на фізичну підготовленість, щоб отримати право на допуск до початкової підготовки. Оскільки тестові випробування, які планувалися для тестування невідготовлених вступників, було розроблено за участю підготовлених фахівців, важливо було визначити вплив фізичної підготовки на ефективність тестування та різницю у кінцевих показниках. Мета дослідження полягала в тому, щоб порівняти бали вступників з балами навчених фахівців, щоб

визначити вплив неспецифічної фізичної підготовки на бали тестування.

Дані тестування були отримані від 696 навчених фахівців (510 чоловіків і 186 жінок) і 741 вступників (608 чоловіків і 133 жінки) до першого тижня. Були виконані такі нормативи: стрибок у довжину з місця, силовий кидок сидячи, який представляв собою 2-кг медичний м'яч, силову станову тягу та інтервальний аеробний біг, який проводився останнім. Для порівняння груп використовували двосторонній дисперсійний аналіз (навчання, стать). За результатами тестування, окремі із вступників, які мали достатній рівень фізичної підготовки в певних вправах, отримали суб'єктивний вищий показник, але загальний підсумок зауважив на лідерстві чинних курсантів старших курсів [6; 7]. Водночас тестування з аеробного бігу мало найбільшу різницю між навченими курсантами та вступниками (13% на користь чинних курсантів). Це ймовірно відбулось завдяки диференційованій фізичній підготовці, яка зосереджується на аеробних вправах та циклічній м'язовій витривалості.

Невеликі відмінності спостерігалися між курсантами і вступниками у низці трьох тестових подій через відсутність цілеспрямованого акценту на міць і силу в фізичній підготовці.

Розглянемо інші форми та приклади диференційованого оцінювання у США. Наприклад, спеціальна фізична підготовка у Військовій академії США у Вест-Пойнт є одним з основних навчальних предметів у навчальній програмі. Фізичне виховання, як частина навчальної програми, планується протягом академічних годин, а спортивні тренування проводяться в другій половині дня і тривають до 3 годин на день. Час на заняття спортом забезпечується розпорядком дня. Кожен курсант має особистий запис про свій фізичний стан у дозволеній формі (форма USMA 2-417). Результати Єдиного випробування фізичної підготовленості курсантів реєструються у цій формі двічі на рік на додаток до результатів спеціальних курсів підготовки до бойових дій різного типу (повітряно-штурмові та десантні операції) в різних умовах (пустеля, Арктика, джунглі, місто) бойової підготовки. Програма також служить зв'язком між академічними та військовими спеціальними освітніми програмами [1].

Ще один цікавий факт: усі курсанти різних спеціальностей (у тому числі і авіаційних) навчені виконувати обов'язки інструктора з фітнесу (Master Fitness Training). Результати іспитів за загальною програмою фізичної підготовки (план фітнесу, тест фітнесу) зазначаються в особистій картці курсанта. Рівень фізичної підготовленості кожного курсанта перевіряється двічі на рік та зазначається у картці фізичного профілю. Крім того, зазначаються середні результати за кожен термін та за навчальний рік, а також найкращі досягнення у поточному році.

У розділі навчальної програми «Кредитна діяльність» також зазначаються дані про прогрес у програмі фізичного виховання. Дані про спортивну діяльність курсантів відмічаються у розділі

«Некредитна діяльність» (діяльність спортивних команд, кваліфікація, записи тощо). Спортивна діяльність оцінюється за кількістю щорічної участі у спортивних заходах. Тут відображені такі параметри: професійна загальна та спеціальна фізична підготовка; спортивна підготовка; рухова активність [7].

Для спеціальної фізичної підготовки у Академії повітряних сил США, яка знаходиться в Колорадо-Спрінгс, штат Колорадо, на площі приблизно 7 га, є всі необхідні зручності: 2 великі спортивні центри, 2 басейни (один – олімпійського стандарту), баскетбольний зал, хокейне поле, гімнастична зона, тренажерний зал, відкриті спортивні майданчики та центр відпочинку.

Фізичне виховання викладають на 2 кафедрах (фізичне виховання та спорт-масова підготовка), що складаються приблизно із 80 викладачів. У спортивному відділі задіяно 10 жіночих (у тому числі і бойові мистецтва) та 18 чоловічих видів спорту. Кафедри підпорядковуються директору фізичного виховання та спорту академії, який, у свою чергу, знаходиться під керівництвом керівника академії.

Навчання в академії становить 4 роки. Навчальний рік включає 3 семестри: осінь, весна та літо. Після осінньо-весняних семестрів протягом тижня курсанти складають іспити, серед яких усім курсантам пропонується скласти також випробування на фізичну готовність. Під час цих випробувань досліджується рівень загальної сили тіла, швидкісно-силові якості та функціональний стан серцево-судинної системи. Тест включає підтягування, стрибки в довжину, віджимання, присідання (2 хв.) та біг на 600 ярдів (546 метрів). Час, передбачений для теста, становить загалом біля 15 хв. Пробіг довжиною 2 милі (2413,5 м) є додатковим випробуванням функціонального стану серцево-судинної системи.

Утім, спортсменам, які беруть участь у міжвузівських спортивних заходах, проводять випробування лише раз на рік.

Обов'язковими компонентами режиму дня курсантам закладів вищої освіти різного профілю і спеціалізації (у тому числі авіаційного спрямування) є: ранкова зарядка (30 хв.), спортивні заходи та тренування (до 2 годин). Відповідно до навчальної програми, на спеціальну фізичну підготовку відводяться наступні години:

1. Протягом усіх років навчання на заняття спеціальною фізичною підготовкою відводиться 40 годин на семестр, 80 годин – на спортивні заходи та оцінювання

2. Протягом літнього строку 1-го курсу заняття спеціальною фізичною підготовкою займають 80 годин. Час на ранкові вправи вище не включений.

Програма спеціальної фізичної підготовки насичена подіями і дуже популярна серед курсантів. Вони постійно беруть участь у міжвузівських (як серед авіаційних, так і інших закладів освіти) спортивних заходах. Відмічається, що усі курсанти визнані спортсменами і вони повинні брати участь у спортивному житті академії.

Зауважимо, що серед усіх практичних завдань оцінювання фізичної підготовки курсантів існує ще

одне, яке полягає у формуванні потреби у курсантів протягом життя. Для виконання останнього курсанти кафедр спеціального фізичного виховання отримують усі необхідні знання, щоб мати змогу самостійно складати власні плани та тести із фізичної підготовки. Вони дізнаються, як визначити функціональний стан організму, а також основи спортивних тренувань та все необхідне для ефективного планування та виконання простих тренувань без залучення фахівця з фізичної підготовки у польових умовах [7].

Фізична підготовка у Морських академіях США має на меті забезпечити курсантів флоту знаннями про основи фізичної підготовки та сформувати їх готовність протистояти будь-яким стресам за несприятливих умов. Однією з основних вимог до процесу фізичної підготовки курсантів флоту також є виховання потреби у фізичній підготовці протягом усього життя. Курсанти морських закладів вищої освіти США займаються протягом 4 років навчання. Вони контролюються кваліфікованими тренерами та інструкторами. Наприкінці кожного навчального року курсанти морських закладів вищої освіти США проходять модифікований тест на фізичну підготовленість як серед чоловіків так і жінок, а саме: плавання на 100 м вільним стилем; плавання на спорядженні, військове занурення на 50 футів; 10-метровий дайвінг; бокс (тільки для чоловіків) – бій 3 раунди, 1 хв на раунд; рукопашний бій (тільки для жінок) – 2 раунди, 1 хв на раунд.

Відповідність фізичної спроможності вимогам виконання професійних обов'язків та її періодичний моніторинг є передумовами для досягнення та підтримки оперативної готовності фахівців, на що звертається увага також у Німеччині. У німецьких закладах вищої освіти майбутніх авіаційних фахівців фізична підготовленість курсантів визначається як ієрархічна 3-рівнева конструкція:

- фундаментальна фізична підготовка;
- інтенсивна військова підготовка;
- фітнес підготовка (період відновлення).

На сьогоднішній день у Німеччині існує щорічне обов'язкове оцінювання фізичної підготовленості для перевірки фахівців. Розробка оцінювання та тестування фізичної підготовленості базується загалом на аналізі завдань реалістичної підготовки до здійснення професійних дій (у тому числі в екстремальних ситуаціях), а не просто виконання нормативів у спрощених умовах.

Тестування були розроблені для віддзеркалення фізіологічного навантаження основних вимог виконання вправ, таких як динамічне переміщення. Таким чином, серед дослідників існує гіпотеза, що продуктивність тестування корелюється з основними руховими навичками, витривалістю, швидкістю і силою.

На додаток, дослідниками Д.Г. Оленевим, Г.І. Сухорадою та Ю.С. Фіногеновим зауважується на застосуванні в системі оцінювання фізичної підготовленості майбутніх авіаційних фахівців більшості країн диференційованого підходу, але форми оцінювання є різними. Наприклад, у Німеччині підсумкова шкала оцінювання

передбачає такі рівні: відмінно, дуже добре, майже добре, задовільно, майже задовільно. А у США вже тривалий час використовується 100-бальна система оцінювання фізичної підготовленості фахівця [3].

У збройних силах держав НАТО фізичну придатність характеризують за показниками фізичного розвитку (індекс маси тіла), функціонального стану й психологічної підготовленості (бажання виконувати поставлені завдання, упевненість у своїх діях). Основними компонентами фізичної придатності є аеробна (кардіореспіраторна), загальна витривалість; м'язова сила; м'язова витривалість; гнучкість; оптимальна будова тіла. При цьому пріоритетне значення надається витривалості. Такі фізичні якості, як швидкість, спритність і координація, уважаються моторними компонентами, що проявляються в конкретних рухових діях. Додатковими факторами фізичної придатності є контроль за масою тіла, харчуванням, палінням, уживанням алкоголю й інших наркотичних засобів, а також стійкість до психологічного стресу. Аналізуючи системи перевірки та оцінки фізичної підготовленості, конкретні параметри нормативів військовослужбовців у законодавчих документах збройних сил та правоохоронних структур інших країн, можна зробити висновки, що для тестування фізичної підготовленості військовослужбовців використовують тести для оцінки основних фізичних якостей: сили, швидкості, витривалості, спритності, гнучкості, але у всіх збройних силах є варіант застосування альтернативних вправ для військовослужбовців, які мають бойові та не бойові травми, хронічні захворювання [4, с. 29.].

Загалом, закордонними закладами вищої освіти за останні 10-12 років неодноразово вживано заходи для підвищення рівня фізичної готовності своїх випускників. Інтенсифікація фізичної підготовленості випускників досягається по-різному [5]:

- збільшенням навчального часу, що відводиться на ФП (у Німеччині – до 4,5 годин на тиждень, у Франції та США – до 8 годин на тиждень);
- використанням позанавчального часу для різних оздоровчих та спортивних програм (програма "Біг заради життя", "Програма президентських нагород");
- стимулюванням досягнення високих результатів через матеріальну зацікавленість (США, Великобританія) або через масовий спорт (Німеччина, Франція);
- вдосконаленням системи планування: в США при збереженні ліміту часу на ФП (3 години на тиждень) заняття проводяться щоденно від 15 до 45 хвилин;
- виділенням фізично-прикладних вправ у самостійні предмети підготовки: рукопашний бій, курс «Командо» у Франції, курс «Баскетбол» у США тощо;
- застосуванням сучасних методів тренування: кругового, інтервального та інших;
- вдосконаленням матеріальної бази;

• підвищенням вимог та контрольних нормативів, а також ускладненням умов їх виконання. Нормативи підвищуються загальним чином у вправах на загальну та силову витривалість за рахунок збільшення дистанції та кількості повторень (США).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз праць науковців дає підстави свідчити про однотайність думок, щодо факту, що курсанта ЗВО потрібно не тільки якісно готувати до професії за спеціальними дисциплінами, а й забезпечити йому методично високий рівень фізичної підготовленості до професійної діяльності, перенесення значних фізичних навантажень, нервово-психічних напружень в екстремальних ситуаціях. Водночас, на сьогодні залишається низка проблемних питань у розрізі наукових пошуків: дослідження впливу нервової системи на розвиток фізичної підготовленості авіафахівців, оцінювання фізичної підготовленості осіб, які мають вади зі здоров'ям, застосування диференціації у системі оцінювання тощо.

Оцінка фізичної підготовленості авіафахівців у закладах вищої освіти України здійснюється на основі нормативних документів (наказів, інструкцій, настанов тощо), які визначають порядок фізичної підготовки і саму систему оцінювання.

Фізичний стан включає три основні компоненти: антропологічний, руховий, фізіологічний. Тому, з нашої точки зору, фізичний стан визначається фізичним розвитком, фізичною підготовленістю, фізичною працездатністю, функціональними можливостями організму та станом здоров'я. Вивчення і оцінка фізичного стану дасть можливість об'єктивно оцінити результати педагогічних дій та своєчасно вносити корективи. Такі дослідження дозволять пізнати закономірності становлення організму молоді, визначити найбільш оптимальні фізичні навантаження, скласти програми тренувальних занять, визначити ефективність занять на основі самоконтролю.

Вивчення міжнародного досвіду провідних країн (США, Німеччини, Великобританії, Франції тощо) дає підставу стверджувати про набагато розгалуженішу систему оцінювання майбутніх фахівців, яка стосується не лише прийняття контрольних нормативів із фізичної підготовленості, а й виконання їх у нестандартних умовах. В усіх закладах вищої освіти провідних країн відпрацьовані таблиці оцінок, які стимулюють підвищення результатів фізичної підготовки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Горбунов Д. "Фізо" по-натовськи. Київ : Народна армія, 2009. 7 с. URL: n_army@army.kiev.ua (дата звернення 08.07.2022).
2. Магльований А. Фізична підготовка в системі формування фахівців провідних держав / Анатолій Магльований, Андрій Петрук, Орест Лесько, Ніна Кожух. *Спортивна наука України*, 2015. № 5. С. 16–20. URL: <http://sports-science.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/349/338> (дата звернення 10.10.2022).
3. Оленев Д. Г. Збірник лекцій з фізичної підготовки: навч. посіб. Д. Г. Оленев, Г. І. Сухорада, Ю. С. Фіногенов. Київ: НАОУ, 2003. С. 12–23.

4. Петрачков О. В. Загальний рівень фізичної підготовленості авіафахівців. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, 2007. № 2. С. 28–30.

5. Романчук С. В. Фізична підготовка майбутніх фахівців у провідних державах НАТО. *Молода спортивна наука України* : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту / за заг. ред. Є. Приступи. Львів, 2010. Вип. 14, т. 2. С. 205–209.

6. Army pocket physical training guide. URL: https://m.goarmy.com/content/dam/goarmy/downloaded_assets/pt_guide/pocket-pt-guide.pdf (дата звернення 24.11.2020).

7. Physical fitness training (Headquarters department of the army). Washington, DC. 1 October 2018. 241 s.

REFERENCES

1. Horbunov, D. (2009). "Fizo" po-natovsky ["Physio" in NATO style]. Kyiv : Narodna armii. 7s. URL: n_army@army.kiev.ua (data zvernennia 08.07.2022). [in Ukrainian]
2. Mahlovanyi, A. (2015). Fizychna pidhotovka v systemi formuvannia fakhivtsiv providnykh inozemnykh derzhav [Physical training in the system of training specialists of leading countries]. Anatolii Mahlovanyi, Andrii Petruk, Orest Lesko, Nina Kozhukh. *Sportyvna nauka Ukrainy*. № 5. S. 16–20. [in Ukrainian] URL: <http://sports-science.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/349/338> (data zvernennia 10.10.2022). [in Ukrainian]
3. Oleniev, D. H. (2003). Zbirnyk lektsii z fizychnoi pidhotovky [Collection of lectures on physical training] : navch. posib. D. H. Oleniev, H. I. Sukhorada, Yu. S. Finohenov. Kyiv : NAOU. S. 12–23.
4. Petrachkov, O. V. (2007). Zahalnyi riven fizychnoi pidhotovlenosti aviafakhivtsiv [General level of physical fitness of aviation specialists]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*. № 2. S. 28–30. [in Ukrainian]
5. Romanchuk, S. V. (2010). Fizychna pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv u providnykh derzhavakh NATO [Physical training of future specialists in leading NATO countries]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy*: zb. nauk. pr. z haluzi fiz. kultury ta sportu / za zah. red. Ye.Prystupy. Lviv. Vyp. 14. t. 2. S. 205–209. [in Ukrainian]
6. Army pocket physical training guide: URL: https://m.goarmy.com/content/dam/goarmy/downloaded_assets/pt_guide/pocket-pt-guide.pdf [in English]
7. Physical fitness training (Headquarters department of the army) (2018). Washington. DC. 1 October. 241 s. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри аварійно-рятувальної, професійно-прикладної фізичної підготовки та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: професійно-прикладна фізична підготовка авіаційних фахівців.

МОТУЗЕНКО Тетяна Євгенівна – старший викладач кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: фізичне виховання як складова здорового способу життя студентської молоді.

МАХНО Вікторія Вікторівна – викладач кафедри екології, охорони навколишнього середовища та здорового способу життя Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: проблема формування рухових вмінь та навичок для забезпечення загальної та професійної підготовленості та ведення здорового способу життя.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZAKHAROVA Oksana Vitaliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Emergency and Rescue, Professionally-Applied Physical Training and Tourism, Flight Academy of the National Aviation University.

Scientific interests: professionally applied physical training of aviation specialists.

MOTUZENKO Tetyana Evheniivna – Senior Lecturer of the Department of Ecology, Environmental Protection and healthy lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: physical education as a component of a healthy lifestyle of student youth.

МАКННО Viktoriya Viktorivna – Lecturer at the Department of Ecology, Environmental Protection and Healthy Lifestyle of the Central Ukrainian National Technical University.

Scientific interests: the problem of forming motor skills and skills to ensure general and professional preparedness and leading a healthy lifestyle.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 37.011.31:94(477)

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-383-390

ЧЕРНЕНКО Олександр Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7012-1797>
e-mail: chernenko90ov@gmail.com

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Обґрунтована думка, що в педагогічній науці, ретроспективний погляд є важливим для отримання комплексного розуміння сутності та тенденцій розвитку систем управління якістю освіти, що підвищує ефективність застосування цієї галузі знань в учительській практиці.

Метою статті є виклад історичних аспектів формування наукового погляду щодо сутності та розвитку управління якістю освіти в Україні.

У статті систематизовано основні історичні періоди розвитку педагогічних засад управління якістю освіти в Україні та проаналізовано методи контролю навчальних досягнень учнів. Розглянуто сім періодів: від Східно-Слов'янського (VI-IX ст.) до сучасного етапу незалежності України та євроінтеграції (90-ті роки – теперішній час). Показано еволюцію педагогічних підходів до контролю якості знань – від усних іспитів у дохристиянську добу до сучасної системи письмових, усних і практичних випробувань. Наголошено на централізованому характері управління освітою за Російської імперії та в Радянській період. Сучасний етап вітчизняної системи освіти характеризується євроінтеграцією, запровадженням стандартів якості та незалежного контролю з боку стейкхолдерів, держави, громадськості.

Виділено і обґрунтовано методи контролю якості освіти, які використовуються в сучасних навчальних закладах України: заліки та екзамени, тестування, усне опитування, контрольні роботи, практична перевірка умінь (лабораторні чи практичні роботи), самооцінка та взаємооцінка, моніторинг, олімпіади та конкурсні роботи, зовнішнє незалежне оцінювання.

Наведено авторські рекомендації щодо покращення діючої системи управління якістю освіти в Україні на сучасному етапі розвитку: а) покращення системи державних стандартів у сфері освіти; б) Удосконалення системи ліцензування та акредитації освітніх закладів; в) розробка ефективних, гнучких механізмів контролю якості освіти; г) залучення стейкхолдерів та громадських організацій у забезпеченні контролю якості освіти.

Ключові слова: історія педагогіки, освіта, управління якістю, контроль, навчання.

CHERNENKO Oleksandr Volodymyrovych – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Doctoral candidate, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7012-1797>
e-mail: chernenko90ov@gmail.com

HISTORICAL ASPECTS OF QUALITY MANAGEMENT IN EDUCATION IN UKRAINE

The well-reasoned view is that in pedagogical science, a retrospective look is important for gaining a comprehensive understanding of the nature and development trends of quality management systems in education, which increases the effectiveness of applying this field of knowledge in teaching practice.

The purpose of the article is to present the historical aspects of the formation of a scientific view on the nature and development of quality management in education in Ukraine.

The article systematizes the main historical periods of development of pedagogical principles for managing the quality of education in Ukraine and analyzes methods for monitoring students' academic achievements. It examines 7 periods: from East Slavic (6th-9th centuries) to the modern stage of Ukraine's independence and European integration (1990s to present). The evolution of pedagogical approaches to quality control of knowledge is shown – from oral exams in pre-Christian times to the modern system of written, oral and practical tests. The centralized nature of education management under the Russian Empire and in the Soviet period is emphasized. The current stage of the national education system is characterized by European integration, introduction of quality standards and independent monitoring by stakeholders, state, public.

The methods of quality control of education used in modern educational institutions of Ukraine are identified and substantiated: credits and exams, testing, oral questioning, tests, practical skills verification (laboratory or practical work), self-assessment and peer assessment, monitoring, competitions and contests, external independent evaluation.

The author's recommendations for improving the current quality management system of education in Ukraine at the present stage of development are provided: a) improving the system of state standards in education; b) Improving the system of licensing and accreditation of educational institutions; c) developing effective, flexible quality control mechanisms; d) involving stakeholders and public organizations in ensuring quality control of education.

Key words: history of pedagogy, education, quality management, control, training.

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Вивчення історії педагогічної думки є важливим і актуальним для викладачів та студентів оскільки дає неупереджене уявлення про еволюцію освітніх ідей, методики викладання та підходів до оцінювання якості навчальних досягнень, а також дозволяє проаналізувати шлях розвитку освіти на теренах історії. Надбання минулого досвіду педагогічної практики допомагає уникати помилок при організації навчально-виховного процесу у закладах освіти та підготовці підростаючого покоління до трудового життя.

Історія дидактики сприяє кращому розумінню педагогами принципів, методів, засобів і закономірностей навчання, виховання та розвитку молоді людини. Аналіз різних педагогічних концепцій та практик розширює загальні уявлення про освітній процес та його закономірності.

Для науковців вивчення історичних аспектів управління якістю освіти актуалізує появу інноваційних ідей, стимулює подальший розвиток педагогічної думки, створення нових теорій та пошук оригінальних рішень наявних педагогічних проблем в українській освіті.

Отже, вивчення і критичний аналіз історії педагогіки є важливою складовою професійної підготовки сучасного вчителя.

У першу чергу, це необхідно для підвищення якості надання освітніх послуг навчальними закладами, що є одним з головних національних пріоритетів України в контексті реформування освітньої галузі та інтеграції до Європейського Союзу. Проблема забезпечення якості освіти постала із зародженням самих освітніх систем і процесів. Розуміння історичної еволюції підходів до управління якістю освітніх послуг надає унікальний практичний досвід. Історичний аналіз дозволяє осмислити вплив життєвих чинників (соціальних, культурних, економічних, політичних) на процеси у сфері забезпечення якості освіти. Вивчення динаміки історичних передумов розвитку систем управління якістю освіти полегшує розуміння сучасних тенденцій і формування прогнозів щодо майбутніх напрямків в педагогічній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення історичних аспектів управління якістю освіти в Україні дозволяє розуміти еволюцію системи освіти, виявляти тенденції та вплив минулих підходів на сучасні методи керування для досягнення оптимальної якості навчальних послуг. Історія педагогічної думки в Україні відображена у працях: Т. К. Завгородньої [3], Л. В. Задорожньої-Княгиницької [4], М. В. Левківського [8], О. О. Любар [10], Ю. В. Овод [12], О. В. Сухомлинської [134] та інші. Систему менеджменту якості освіти досліджували вчені: Н. Батечко [1], О. Бачинська [2], Т. О. Лукіна [9], Л. Є. Сігаєва [13], Т. І. Шанскова [15] та інші. Проте, в історичній ретроспективі національної освіти залишаються недостатньо вивченими аспекти контролю та управління якістю, що зумовлює подальші наукові дослідження цієї проблеми.

Метою статті є виклад історичних аспектів формування наукового погляду щодо сутності та розвитку управління якістю освіти в Україні.

При підготовці статті автором використовувалися такі загальнонаукові методи

дослідження, як: історико-хронологічний метод (для вивчення еволюції підходів до управління якістю освіти у навчальних закладах на різних етапах історичного розвитку України); ретроспективний аналіз нормативно-правової бази та основних концепцій у сфері регулювання якості освіти; аналіз наукової літератури та публікацій з проблем управління якістю освіти; узагальнення і систематизація досвіду з досліджуваної проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Управління якістю навчальних послуг є важливим фактором розвитку національної системи освіти в Україні, оскільки дозволяє забезпечити її відповідність сучасним вимогам і потребам суспільства.

Для початку варто уточнити сутність і зміст поняття «якість освіти», а потім проаналізувати історичні погляди на її забезпечення.

«У загальному тлумаченні поняття "якість освіти" Т. І. Шанскова розглядає як досягнення характеристик, що відповідають освітнім стандартам. При цьому якість освіти – це одночасно і кінцевий результат навчання, і якість організації освітнього процесу, якість умов і засобів досягнення бажаних цілей. На думку вченої, якісною можна вважати освіту, якщо помітні досягнення мають всі учасники педагогічної взаємодії, тобто і викладачі, і ті, хто навчається» [15].

«О. Бачинська вказує, що якість освітніх послуг – це соціальна категорія, яка визначає результати навчального процесу, їх відповідність вимогам і очікуванням стейкхолдерів, впливає на формування та розвиток особистих якостей і професійної компетентності особистості. Досягти високого рівня якості освітніх послуг можна шляхом виконання вимог до: рівня шкільної освіти, ресурсного забезпечення ВНЗ, планування та організації навчально-виховного процесу, науково-дослідної діяльності викладачів і студентів, підсумкової державної атестації випускників, а також дослідження потреб ринку праці та перспектив його розвитку» [2, с. 72].

«Натомість дослідниця Л. Є. Сігаєва пропонує більш широке трактування поняття «якість освіти», як результат, як соціальна категорія, що безпосередньо визначає інтелектуальний потенціал суспільства, вказуючи на здатність освітнього ресурсу забезпечити життєздатність суспільства та окреслити орієнтири його подальшого розвитку. Якість освіти визначається сукупністю показників, що характеризують різні аспекти навчальної діяльності, а саме: зміст освіти, форми та методи навчальної діяльності, кадрове та матеріально-технічне забезпечення тощо, які покликані забезпечити особистісний розвиток тих, хто навчається» [13, с. 224].

«Н. Батечко та М. Лут розглядають підхід до системи менеджменту якості вищої освіти з позицій загального управління якістю (загального управління якістю – TQM) дозволяє вирішити наступні актуальні завдання: задоволення потреб сучасного суспільства у висококваліфікованих фахівцях; вирішення економічних проблем в освіті; створення команди однодумців, здатних ефективно вирішувати поставлені завдання як на користь

всього колективу так і суспільства загалом» [1, с. 150].

Варто зазначити, що система управління якістю освіти у навчальному закладі вимагає від керівників та викладачів умінь застосовувати класичні функції менеджменту щодо студентів (прийняття управлінських рішень, інформаційного забезпечення, планування, організування, мотивування, контролювання, регулювання та координації), а також використання сучасних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання та необхідних засобів.

Виявлено, що сьогодні управління якістю освіти в Україні є складним і багатограним процесом, який включає в себе такі важливі аспекти, як:

- Акредитація та ліцензування навчальних закладів.
- Контроль якості освіти з боку державних органів виконавчої влади (Міністерство освіти і науки України, НАЗЯВО, міські та обласні управління освіти).
- Оцінка якості освіти.
- Розробка і впровадження державних стандартів освіти.

В педагогічній науці, ретроспективний погляд є важливим для отримання комплексного розуміння сутності та тенденцій розвитку систем управління якістю освіти, що підвищує ефективність застосування цієї галузі знань в учительській практиці. Сучасні українські науковці розглядають питання управління якістю освіти в історичній ретроспективі, що дозволяє глибше зрозуміти сутність та розвиток національної освітньої галузі.

Можна виділити і охарактеризувати основні історичні періоди розвитку педагогічних засад управління якістю освіти в Україні:

1. Східно-Слов'янський період (VI-IX століття). «Т. К. Завгородня, Л. М. Прокопів, І. В. Стражнікова дослідивши історичні джерела свідчать, що у IX-X ст. східні слов'яни вже використовували буквено-звукову систему письма, насамперед у релігійних цілях, для потреб торгівлі й ремесла. Найвищим досягненням східних слов'ян у ранньофеодальний період було створення буквено-звукової графіки письма. Предки виділяли послідовність етапів раннього виховання дітей: період баяння (від народження до 1,5-2 років) – найбільша роль коліскової пісні як основного засобу виховання; період пестування (1,5-2 – 5 років) – дитячі ігри – важливий засіб виховання дитини; період набуття трудових навичок (5-10 років) – важливу роль відігравала праця, звичаї і обряди. Найважливішими чинниками, які сприяли зародженню і поширенню у кінці VII-IX ст. писемної культури у східних слов'ян, були: становлення феодального способу виробництва; піднесення ремесла і торгівлі, особливо зовнішньої; зростання міст як центрів економічного, культурного і політичного життя; виникнення перших державних утворень» [3, с. 56].

У Східно-Слов'янський період розвитку освіти дітей племен була орієнтована на передачу практичних умінь, навичок з ремесел та ведення домашнього господарства, необхідних для життя. Контроль якості навчання здійснювався через усні іспити на знання язичної релігії, обрядів та демонстрацію практичних умінь з обраного

ремесла, які проводилися наставниками або старійшинами роду.

2. Період Київської Русі (IX-XIII століття). У цей період починає формуватися система освіти. При княжих дворах та монастирях діяли школи для навчання дітей бояр та духівництва. Викладали грамоту, читання, співи, основи християнської віри. Якість освіти контролювала церква та безпосередньо князь. «Наприклад, В. Кремень аналізує стан освіти за часів Київської Русі, Литовсько-Польської доби, козацьких часів. На думку професора, саме тоді були закладені підвалини національної системи освіти. За часів Київської Русі були закладені основи системної моделі освіти. Зокрема існували школи для дітей заможних громадян при княжих дворах, монастирях, на рівні окремих поселень і парафій. Держава більше опікувалася підготовкою кадрів для адміністративних цілей» [7].

Отже, педагогічна думка Київської Русі зосереджена на таких проблемах виховання: роль освіти, знань в житті держави і людини; виховання любові до Бога; підготовка до потойбічного життя; діяльнісний підхід до виховання; виховання патріотизму, гуманізму, покори, дисциплінованості, любові до ближнього; осуд насилля; врахування у вихованні мотивів, що спонукали людину, а не результатів її дій; ставлення до учня одночасно як до об'єкта і суб'єкта навчання й виховання [4, с. 67].

У Київській Русі освіта включала в себе не тільки практичні, але й теоретичні знання читання, письма, Біблії, співів. Контроль якості навчання реалізовувався через систему іспитів, які проводилися наставниками церковно-приходських шкіл або церковними службовцями.

3. Литовсько-польська доба (XIV-XVII століття). «Виникали перші українські академії (Острозька – в 1576 р., Києво-Могилянська – в 1615 р.), що стали визначними центрами розвитку вищої освіти, науки й культури України, усіх східнослов'янських земель» [6, с. 24]. Поширюється викладання слов'янських і грецької мов, філософії, риторики. Підвищення якості освіти стає справою громадських діячів та меценатів. Зокрема, О. Сухомлинська вбачає джерела турботи про якість освіти в діяльності Києво-Могилянської академії та інших освітніх закладів України XVI-XVIII століть. «Дослідниця вказує, що в стінах Києво-Могилянської академії було закладено основи вищої освіти на території Східної Європи. Академія поєднувала в собі риси університету та духовної семінарії. Викладачі читали лекції зі світських дисциплін – філософію, риторіку, поетику, математику тощо. Провідним принципом навчання було поєднання християнської моралі та класичної освіченості. Такий підхід до навчання дозволив сформувати інтелектуальну еліту українського суспільства» [14].

У період Річі Посполитої освіта в Україні перебувала під сильним впливом та контролем польської та литовської культур. Освіта дітей знаті була орієнтована на підготовку освічених людей, які могли б служити в державних органах або церкві. Контроль якості навчання здійснювався через систему як письмових так і усних іспитів, які проводилися вчителями або церковними службовцями.

4. Козацька доба (XVII – початок XVIII століть). У цей історичний період активно діють сотенні, полкові та приходські школи. Утворюється мережа освітніх колегіумів, церковно-приходські школи за зразком Києво-Могилянської академії. «Вчені В. С. Берега, І. К. Гіджеліцький, Н. М. Орловська вказують, що визначальною рисою козацької педагогіки є розвинене самоврядування освіти на рівні козацьких полків і сотень. Провідні ідеї козацького руху (свобода й незалежність України, непорушність прав людини й народу, суверенність особистості, народовладдя та ін.) були найважливішими в національній системі освіти і виховання. Під могутнім захистом козацьких збройних сил в Україні були різні типи навчальних закладів. Поряд з академіями, братськими, дяківськими, церковними, монастирськими школами, колегіумами, народними професійними школами мистецтв і ремесел (кобзарства, гончарства, бортництва та ін.) працювали й козацькі, січові школи на території Січі, земель Війська Запорізького, на Гетьманщині» [6, с. 24].

«Ю. В. Овод наводить факти, що запорізькі козаки активно боролися за збереження національного характеру школи, культивували в ній дух демократизму, любов до рідного народу, його мови, культури, віри, звичаїв. Це знайшло свій вияв, насамперед, у тому, що навчання в усіх школах на Запоріжжі проводилося рідною мовою. Предметами навчання в козацьких школах були руська та старослов'янські мови, письмо і лічба, “закон божий”, співи та музика» [12, с. 115].

У козацьку добу освіта в Україні отримала новий розвиток, вдало поєднуючи навчання із військовим вишколом. Контроль якості навчання здійснювався через систему усних іспитів, які проводилися вчителями або старшинами. Освіта стала більш доступнішою для широких верств населення. Діє розвинене самоврядування освіти у Запорізькій Січі на рівні козацьких полків і сотень, навчання здійснюється на основі національних традицій.

5. Україна у складі Російської імперії (XVIII – початок XX століть). Управління освітою здійснюється централізовано. Відкривається багато університетів (при крупних містах), гімназії, духовні семінарії. Впроваджується система інспекторських перевірок у закладах освіти.

«Початкової освіти у Східній Галичині практично не існувало. У лічених однокласних школах, які інколи були по селах, навчання вели напівписьменні дяки, які ледве могли дати своїм учням щось більше, ніж початки абетки й святого письма. Щоб покращити становище, у 1774 році царський уряд впровадив систему шкіл трьох типів: 1) однокласні парафіяльні, в яких користувалися місцевою поговірною; 2) трикласні (тривіальні) з німецькою та польською мовами навчання; 3) чотирикласні з німецькою мовою навчання, що готували учнів для продовження освіти у середніх школах (гімназіях). Контроль якості освіти та нагляд над школами здійснювала Крайова шкільна комісія. У повітах наглядацьку функцію виконували декани (старші духовні особи), у селах – місцеві парохі (священники)» [10, с. 188].

«М. В. Левківський наводить докази, що у 1786 році було затверджено «Статут народних

училищ у Російській імперії» згідно з яким у губернських містах запроваджувались головні народні училища – школи з 4-х класів, але з 5-річним курсом навчання, а в повітових – малі народні училища – 2-класні з дворічним терміном навчання. Навчання оголошувалось безстановим і безплатним. Реакційний Статут 1828 року узаконює становість, монархізм, релігійність закладів освіти, насаджував в учбових закладах муштру, зубріння, дозволяв тілесні покарання, встановлював систему суворого нагляду за учнями і викладачами, дріб'язкову регламентацію умов їх життя, навчання і поведінки» [8, с. 99-100].

Освіта в Україні була підпорядкована російській системі освіти, тим самим знищуючи національні традиції, мову, культуру та самобутність українського народу. Освіта в навчальних закладах була орієнтована на підготовку людей, які могли б служити в російській державі. Контроль якості навчання здійснювався через систему письмових і усних іспитів для отримання атестату зрілості, які проводилися представниками державних органів та вчителів.

«У 1831 і 1832 роках більшу частину гімназій на Правобережній Україні було закрито, польські початкові школи скасовано. Замість них насаджувались церковні православні школи, навчальні заклади закритого типу для дворян» [8, с. 100].

«На початку XIX ст. царський уряд Олександра I проводить реформування системи освіти в Росії за західноєвропейським зразком, запозичивши систему освіти періоду французької революції» [8, с. 101].

6. Радянський період СРСР (1920-1991). Державою запроваджено обов'язкову середню освіту (8 річну). Утворюється та активно розвивається мережа професійних та вищих навчальних закладів. Освіта стає безкоштовною і загальнодоступною для широких верств населення. Вперше розробляються єдині стандарти освіти та процедури контролю якості успішності учнів. Контроль за якістю освіти здійснює централізована система освітніх органів. «1944 року було видано ряд постанов уряду СРСР, за якими вводились: відмінена раніше 5-бальна система оцінювання успішності; обов'язкові випускні екзамени, нагородження золотом і срібном медалями учнів-відмінників, які закінчували школу» [5].

Варто зазначити, що освітній процес у СРСР був сильно пронизаний політичною ідеологією комуністичного режиму. Нівелюються зарубіжні досягнення в освіті та науці. Був відсутній індивідуальний, творчий підхід в навчанні.

«24 грудня 1958 р. було видано закон "Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР". Цей закон визначав: 1) перехід до обов'язкової 8-річної освіти для дітей віком від 7 до 15-16 років; 2) організацію виробничого навчання і виробничої практики з метою поєднання навчання з продуктивною працею дітей (весь молодь віком 15-16 років повинна була включатися у посильну суспільно-корисну працю); 3) структуру основних типів шкіл (а) школи робітничої і селянської молоді, де працююча молодь, яка має 8 класів, отримує середню освіту і підвищує професійну кваліфікацію протягом 3-х років; б) середні

загальноосвітні трудові політехнічні школи з виробничим навчанням 11-річні, 8 класів + 3 роки для отримання повної середньої освіти та професійної підготовки в одній із галузей народного господарства; в) технікуми й інші середні спеціальні учбові заклади, де на базі 8-річної освіти отримується загальна середня і середня спеціальна освіта» [5].

Підсумковим методом контролю якості засвоєних знань були випускні екзамени або випробувальні роботи. Радянською владою активно популяризуються піонерські гуртки, комсомольські організації, юнатсько-військові ігри та учнівські практики (переважно як громадські роботи).

«Постанова від 20 червня 1972 р. "Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та подальший розвиток загальноосвітньої школи", а також введені в дію з 1 січня 1974 року "Основи законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту" ставили перед школою завдання давати молоді глибокі і міцні знання основ наук і проголошували перехід країни до обов'язкової загальної середньої освіти. В 70-х і на початку 80-х років було прийнято ще ряд документів, спрямованих на піднесення роботи системи народної освіти. 1984 року було накреслено і прийнято основні напрямки шкільної реформи, де передбачалося: підвищення якості освіти і виховання; поліпшення постановки трудового виховання і професійної орієнтації учнів; зміцнення навчальної дисципліни і розвиток учнівського самоуправління; підняття громадського престижу і авторитету учителя, покращення його теоретичної і практичної підготовки тощо. Але це не спрацювало і радянська школа, піддаючись застійним впливам, все більше входила у кризовий стан» [5].

У радянський період освіта в Україні була підпорядкована ідеологічним цілям радянської держави. Контроль якості навчання реалізовується через систему письмових і усних іспитів, які проводилися представниками державних органів та вчителями.

7. Період незалежності України (НУШ та Європейська інтеграція) (90-ті роки до наших днів). «Т. О. Лукіна справедливо відзначає, що незважаючи на відмінності у політичному устрої країн, рівня їх соціально-економічного, культурного розвитку, швидкості науково-технічного прогресу та інших особливостей, у другій половині ХХ ст. у системах освіти виокремилися певні тенденції, які у подальшому визначили зміст освітньої політики більшості країн світу, у тому числі й в Україні, а саме: гарантування на законодавчому рівні та забезпечення державою рівного доступу громадян до освіти та постійне поліпшення її якості; запровадження державних освітніх стандартів як однієї з форм гарантування якості освіти державою. Зазначені тенденції були зумовлені суспільними процесами, рухами, нестримним прагненням населення здобути освіту» [9, с. 19].

З 90-х років активізуються загальнонаціональні реформи в системі середньої, професійно-технічної, фахової передвищої, вищої системи освіти. Зокрема, цьому сприяло розроблення і впровадження проектів концепцій МОН: «Національна школа», «Нова Українська

школа», підписання Болонської декларації та інші. «Вчені О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко зазначають, що Україна одним з перших прийняла Закон "Про освіту" (1991). Після чого було створено нормативні документи, які становлять правову базу функціонування системи освіти. Розбудова Української Держави відкрила широкий простір також і для педагогічної творчості вчителів та плуралізму думок, стимулювала прагнення до відродження й розвитку автентичної педагогіки на Україні, вияву власної ініціативи в створенні, крім державних, також приватних навчальних закладів – коледжів, ліцеїв, інститутів, університетів» [10, с. 321-322].

«В. Г. Кремень підкреслює, що наразі освітня політика у площині забезпечення якості вищої/педагогічної освіти зосереджена на обґрунтуванні методології і методичних рекомендації щодо розроблення ліцензійних умов освітньої діяльності та стандартів вищої освіти з урахуванням Національної рамки кваліфікацій, Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015 р.), рекомендації щодо реалізації компетентнісного підходу у вищій освіті за проектом Європейської Комісії «Налаштування освітніх структур в Європі» (Тюнінг 2000 р.), Міжнародної стандартної класифікації освіти (2011, 2013 рр.), Національного освітнього глосарію: вища освіта (2011, 2014 рр.) [7]. Кроком до інтеграції України в європейський дослідницький простір стало прийняття Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.). Модернізаційний порядок денний для вищої освіти, визначений у стратегії «Освіта і підготовка 2020»». Інтеграційний поступ освіти України передбачає запровадження оцінювання та моніторингу результатів, що їх продукує освітня система. Успішним проектом з 2002 р., є запровадження зовнішнього незалежного оцінювання якості середньої освіти, яке з 2006 р. перетворилося на державний інструмент забезпечення рівного доступу молоді до якісної освіти на засадах об'єктивності і справедливості» [11, с. 172].

У період незалежності України вітчизняна освіта перебуває в процесі реформування та орієнтацію на європейську модель навчання, орієнтована на підготовку людей, які можуть успішно конкурувати на світовому ринку праці. Контроль якості навчання здійснюється через систему усних, письмових і практичних іспитів, які проводять державні органи та незалежні експерти.

До основних методів контролю якості освіти, які використовуються в навчальних закладах України в умовах сучасної педагогіки можна віднести: заліки та екзамени (письмові або усні роботи у формі білетів, які включають усі питання змісту навчального курсу з конкретної дисципліни), тестування (порядковий список питань із варіантами відповідей), усне опитування (постановка запитань та прослуховування відповідей), контрольні роботи – (виконання учнями письмових завдань, що демонструють розуміння пройденого навчального матеріалу або окремого модуля), практична перевірка умінь (оцінка вмінь учнів застосовувати здобуті знання на практиці, проводять у вигляді лабораторних чи практичних робіт), самооцінка та взаємооцінка

(оцінка учнями власних знань та знань однокласників за певними критеріями), моніторинг (відстеження динаміки успішності кожного учня протягом певного періоду навчання), олімпіади (конкурсні роботи на умовах конкуренції), зовнішнє незалежне оцінювання (повний об'єктивний контроль якості освіти випускників шкіл) тощо.

Таким чином, на основі вивчення та переосмислення історичних аспектів розвитку управління якістю освіти в Україні, можна навести власні рекомендації для покращення діючої системи управління якістю освіти в Україні:

А) Покращення системи державних стандартів у сфері освіти є ключовим для забезпечення якості навчання, оскільки вони визначають вимоги до змісту, рівня підготовки та освітніх результатів учнів (студентів). Для того, щоб забезпечити відповідність національних освітніх стандартів потребам і вимогам сучасного суспільства, потрібно зробити їх більш гнучкими і адаптивними до змін в економіці та ринку праці. Таке рішення сприятиме задоволенню потреб різних категорій учнів (студентів), включаючи дітей із особливими освітніми потребами. Викладачам закладів освіти важливо зосередитися на результативності навчання своїх підопічних, а не лише на процесах, щоб оцінити ефективність навчальної програми та досягнення необхідних освітніх цілей.

Б) Удосконалення системи ліцензування та акредитації освітніх закладів, що є ключовим механізмом для забезпечення якості освіти, оскільки це дозволяє оцінити відповідність закладів вимогам державних стандартів та суспільства. Для підвищення ефективності цієї системи необхідно удосконалити процедури акредитації, зробивши їх більш прозорими та об'єктивними, щоб забезпечити справедливу оцінку навчальних закладів. Важливо також встановити систему моніторингу акредитованих закладів, щоб перевіряти виконання ними вимог ліцензування та акредитації, запобігати падінню якості освіти в цих закладах.

В) Розробка ефективних, гнучких механізмів контролю якості освіти, що є важливою складовою системи управління якістю навчальних послуг у закладі освіти. Варто забезпечити створення єдиної системи контролю якості, яка охоплюватиме як внутрішні, так і зовнішні механізми контролю, щоб забезпечити багатогранну оцінку якості навчання учнів (студентів). Доцільно впровадити систему моніторингу знань, умінь, навичок здобувачів освіти для регулярного аналізу навчально-виховного процесу та виявлення тенденцій у зміні якості навчання.

Г) Залучення стейкхолдерів та громадських організацій у забезпеченні контролю якості освіти. До ключових стейкхолдерів в системі освіти належать учні та студенти, батьки або опікуни, викладачі та адміністрація навчальних закладів, роботодавці, керівники гуртків, навчальних лабораторій та баз практики, представники місцевих громад, державні органи управління освітою. Саме вони є безпосередніми отримувачами освітніх послуг, тому зацікавлені у їх високій якості. Найбільш дієвим механізмом контролю з боку стейкхолдерів є зворотний зв'язок з навчальним закладам щодо проблем та недоліків в освітньому процесі. Це можуть бути результати

опитувань та досліджень, звернення батьків, відгуки роботодавців щодо підготовки випускників. Узагальнення та аналіз такої інформації дозволяє своєчасно коригувати освітні стандарти, навчальні плани, педагогічні методики для підвищення якості. Водночас, важливим є суспільний контроль, який здійснюють різноманітні громадські організації та об'єднання у сфері освіти. Вони проводять незалежні дослідження, моніторинг освітніх програм, надають експертні оцінки, готують аналітичні звіти. На основі яких формуються рекомендації, зауваження та пропозиції для органів управління освітою та адміністрації навчальних закладів. Конструктивна співпраця усіх учасників цього процесу сприяє підвищенню конкурентоспроможності освітньої системи.

Варто відзначити, що управління якістю освіти є складним процесом, і тому для його розвитку в Україні необхідно удосконалити систему державних стандартів, зміцнювати систему ліцензування та акредитації навчальних закладів, розробляти гнучкі методи контролю, впроваджувати систему незалежної оцінки якості освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Управління якістю навчальних послуг відіграє ключову роль у вдосконаленні процесів навчання та розвитку освітніх стандартів, оскільки дозволяє налагоджувати систему освіти відповідно до сучасних вимог, а також сприяє постійному підвищенню якості освіти відповідно до потреб ринку праці та розвитку суспільства в цілому.

Систематизовано і охарактеризовано основні історичні періоди розвитку педагогічних засад управління якістю освіти в Україні та методи контролю навчальних досягнень учнів (студентів):

1. У Східно-Слов'янський період розвитку (VI–IX століття) освіта дітей була орієнтована на передачу практичних умінь, навичок з ремесел та ведення домашнього господарства. Контроль якості навчання здійснювався з боку наставників або старійшинами роду, через усні іспити на знання язичної релігії, обрядів та демонстрацію умінь з обраного ремесла.

2. У період Київської Русі (IX–XIII століття) освіта включала в себе не практичні й теоретичні знання: читання, письмо, Біблії, співів. Контроль якості навчання реалізовувався через систему іспитів, які проводилися наставниками церковно-приходських шкіл або церковними службовцями.

3. Під час Литовсько-польська доби (XIV–XVII століття) освіта в Україні перебувала під впливом польської та литовської культур. Освіта була орієнтована на підготовку освічених людей, які могли б служити в державних органах або церкви. Контроль якості навчання здійснювався через систему як письмових так і усних іспитів, які проводилися вчителями або церковними службовцями.

4. Козацька доба (XVII – початок XVIII століть). Освіта в Україні отримала новий розвиток, поєднуючи навчання із військовою справою. Контроль якості навчання проводився вчителями або старшинами у формі усних іспитів. Освіта стала більш доступнішою для широких верств населення. Діє самоврядування освіти у Запорізькій Січі на

рівні козацьких полків і сотень, навчання здійснюється на основі національних традицій.

5. Україна у складі Російської імперії (XVIII – початок XX століть). Управління освітою здійснюється централізовано. Освіта в Україні була підпорядкована російській системі освіти, тим самим знищуючи національні традиції, мову, культуру та самобутність українського народу. Контроль якості навчання здійснювався через систему письмових і усних іспитів для отримання атестату зрілості, які проводилися представниками державних органів та вчителів.

6. У Радянський період СРСР (1920-1991) освіта стає безкоштовною і загальнодоступною для широких верств населення. Вперше розробляються єдині стандарти освіти та процедури контролю якості успішності учнів. Контроль за якістю освіти здійснює централізована система освітніх органів. Підсумковим методом контролю якості засвоєних знань були випускні іспити або випробувальні роботи.

7. Період незалежності України (НУШ та Європейська інтеграція) (90-ті роки до наших днів). Активізуються загальнонаціональні реформи в системі середньої, професійно-технічної, фахової передвищої, вищої системи освіти. Контроль якості навчання здійснюється через систему усних, письмових і практичних іспитів, які проводять державні органи та незалежні експерти. Орієнтація на європейську модель навчання.

Виділено і обґрунтовано методи контролю якості освіти, які використовуються в сучасних навчальних закладах України: заліки та іспити, тестування, усне опитування, контрольні роботи, практична перевірка умінь (лабораторні чи практичні роботи), самооцінка та взаємооцінка, моніторинг, олімпіади та конкурсні роботи, зовнішнє незалежне оцінювання.

Наведено рекомендації для покращення діючої системи управління якістю освіти в Україні на сучасному етапі розвитку: а) покращення системи державних стандартів у сфері освіти; б) Удосконалення системи ліцензування та акредитації освітніх закладів; в) розробка ефективних, гнучких механізмів контролю якості освіти; г) залучення стейкхолдерів та громадських організацій у забезпеченні контролю якості освіти.

Обґрунтовано думку, що управління якістю освіти в Україні є необхідним елементом для розвитку сучасної освітньої системи, дозволяє пристосовувати вітчизняну освіту до вимог європейського союзу, забезпечуючи гнучке навчання, яке відповідає потребам суспільства та сприяє успішному майбутньому країни.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Батечко Н., Лут М. Система менеджменту якості вищої освіти: методологічний аспект. *Освітологія*. 2018. № 7. С. 145–151.
2. Бачинська О. Управління якістю освітніх послуг закладів вищої освіти в умовах ринкового середовища. *Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем* : монографія. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2021. С. 64–72.
3. Завгородня Т. К., Прокопів Л. М., Стражнікова І. В. Історія педагогіки: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Педагогічний інститут. 2014. 160 с.

4. Задорожна-Княгницька Л. В. Історія педагогіки : навчальний посібник для студентів ЗВО. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 364 с.

5. Історія педагогіки: курс лекцій. Навчальний посібник. Київ, 2004. 171 с.

6. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти: науково-методичний збірник / Укладачі: В. Є. Берека, І. К. Гіджеліцький, Н. М. Орловська. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2018. 472 с.

7. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 412 с.

8. Левківський М. В. Історія педагогіки : Навч.-метод. посібник. Вид. 4-те. Навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 190 с.

9. Лукіна Т. О. Управління якістю загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2020. 230 с.

10. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української педагогіки : навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / За редакцією дійсного члена АПН України М. Г. Стельмаховича. Київ : Інститут змісту і методів навчання МО України, 1998. 358 с.

11. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.

12. Овод Ю. В. Козацька педагогіка про формування інтелекту, тіловиховання та духовності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. І. В. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2014. Вип. 31. С. 115–117.

13. Сігаєва Л. Є. Сучасні підходи до якості освіти: теоретичний аспект. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології* . 2016. Вип. 4. С. 213–229.

14. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : АПН, 2003. 558 с.

15. Шанскова Т. І. Сучасні пріоритети управління якістю освіти закладів вищої освіти: кафедральний рівень. *Парадигмальна модель керівника сфери освіти у контексті своєї інтеграційних процесів : Матеріали міжнародного форуму управлінської діяльності (18–19 травня 2019 р. м. Тернопіль)*. Тернопіль: КРОК, 2019. С. 98–103.

REFERENCES

1. Batechko, N., Lut, M. (2018). Systema menedzhmentu yakosti vyshchoi osvity: metodolohichniy aspekt [Quality management system of higher education: methodological aspect]. *Osvitolohiia*. № 7. S. 145–151. [in Ukrainian]
2. Bachynska, O. (2021). Upravlinnia yakistiu osvitynih posluh zakladiv vyshchoi osvity v umovakh rynkovoho seredovyshcha [Quality management of educational services of higher education institutions in a market environment]. *Naroshchuvannia finansovo-ekonomichnoho potentsialu subiektiv ekonomichnykh vidnosyn yak osnova postupalnoho rozvytku terytorialno-hospodarskykh system: monohrafiia*. Ternopil : FOP Palianytsia V. A. S. 64–72. [in Ukrainian]
3. Zavorodnia, T. K., Prokopiv, L. M., Strazhnikova, I. V. (2014). Istoriiia pedahohiky: navchalno-metodychnyi posibnyk [History of Pedagogy]. Ivano-Frankivsk : Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka». Pedahohichniy instytut. 160 s. [in Ukrainian]
4. Zadorozhna-Kniahnytska, L. V. (2020). Istoriiia pedahohiky : navchalnyi posibnyk dlia studentiv ZVO. [History of Pedagogy Textbook for University Students]. Kherson : OLDI-PLIU.S. 364 s. [in Ukrainian]
5. Istoriiia pedahohiky: kurs lektsii (2004). [History of Pedagogy: Lecture Course]. Navchalnyi posibnyk. Kyiv. 171 s.
6. Bereka, V. E., Hidzhelitskyi, I. K., Orlovskaya, N. M. (2018). Kozatska pedahohika i navchalno-vykhovnyi protses u zakladakh osvity: naukovu-metodychnyi zbirnyk [Cossack Pedagogy and Educational Process in Educational Institutions] / Ukladachi: V. Ye. Bereka, I. K. Hidzhelitskyi, N. M. Orlovskaya. Kamianets-Podilskyi : Vydavets PP Zvoleiko D.H. 472 s. [in Ukrainian]

7. Kremen, V. H. (2005). Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiini aspekty. Stratehiia. Realizatsiia [Rezultaty Education and Science in Ukraine: Innovative Aspects. Strategy. Implementation. Results]. Kyiv : Hramota. 412 s. [in Ukrainian]

8. Levkivskiy, M. V. (2011). Istoriiia pedahohiky [History of Pedagogy] : Navch.-metod. posibnyk. Vyd. 4-te. Navch. pos. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 190 s. [in Ukrainian]

9. Lukina, T. O. (2020). Upravlinnia yakistiu zahalnoi serednoi osvity: navchalnometodychnyi posibnyk [Management of General Secondary Education Quality]. Kyiv : Pedahohichna dumka. 230 s. [in Ukrainian]

10. Liubar, O. O., Stelmakhovych, M. H., Fedorenko, D. T. (1998). Istoriiia ukrainskoi pedahohiky : navchalnyi posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [History of Ukrainian Pedagogy] / Za redaktsiieiu diisnoho chlena APN Ukrainy M. H. Stelmakhovycha. Kyiv : Instytut zmistu i metodiv navchannia MO Ukrainy. 358 s. [in Ukrainian]

11. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini (2016). [National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine] / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy ; [redkol.: V. H. Kremen (holova), V. I. Luhovyi (zast. holovy), A. M. Hurzhii (zast. holovy), O. Ya. Savchenko (zast. holovy)]; za zah. red. V. H. Kremenia. Kyiv : Pedahohichna dumka. 448 s. [in Ukrainian]

12. Ovod, Yu. V. (2014). Kozatska pedahohika pro formuvannia intelektu, tilovkyhovannia ta dukhovnosti [Cossack pedagogy on the formation of intellect, physical education and spirituality]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Serii: Pedahohika. Sotsialna robota / hol. red. I. V. Kozubovska. Uzhhorod: Hoverla. Vyp. 31. S. 115–117. [in Ukrainian]

13. Sihaieva, L. Ye. (2016). Suchasni pidkhody do yakosti osvity: teoretychnyi aspekt [Modern approaches to education

quality: theoretical aspect]. Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii. Vyp. 4. S. 213–229. [in Ukrainian]

14. Sukhomlynska, O. V. (2003). Istoryko-pedahohichnyi protses: novi pidkhody do zahalnykh problem [Historical and pedagogical process: new approaches to general problems]. Kyiv : APN. 558 s. [in Ukrainian]

15. Shanskova, T. I. (2019). Suchasni priorytety upravlinnia yakistiu osvity zakladiv vyshchoi osvity: kafedralnyi riven [Modern priorities of quality management of higher education institutions: departmental level]. Paradyhmalna model kerivnyka sfery osvity u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv : Materialy mizhnarodnoho forumu upravlinskoj dialnosti (18–19 travnia 2019 r. m. Ternopil). Ternopil: KROK. S. 98–103. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЕРНЕНКО Олександр Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: менеджмент, інноваційна діяльність, управління якістю освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHERNENKO Oleksandr Volodymyrovych – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Doctoral candidate, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: management, innovation, quality management in education.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 378.56.12

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-390-395

САВЧЕНКО Лариса Олексіївна –

доктор педагогічних наук, професор
Криворізького державного педагогічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>
e-mail: larisasavcenko506@gmail.com

САФ'ЯН Карина Юрїївна –

кандидат педагогічних наук, доцент
Національного університету біоресурсів і
природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9847>
e-mail: kariwka573@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНОЇ КУЛЬТУРИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Реформування системи освіти України в контексті соціальних перетворень зумовлює необхідність її вдосконалення, наближення до рівнів світових освітніх стандартів. Реформа освіти потребує кваліфікованих кадрів нової генерації для освітньої діяльності. У зв'язку з цим педагоги і психологи все помітніше усвідомлюють гостру потребу у створенні та використанні особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, до яких відносять і проектну технологію. Культура, програмує всі види людської діяльності. Тому є культура праці, побуту, економічна, художня, політична, сімейна, педагогічна культура і т.д. Однією з різновидів є проектна культура, але вона ще не достатньо розкрита у практичній діяльності майбутніх фахівців. Досить важливим в процесі ігрового проектування є взаємодія викладача та студентів, що працюють у проектних групах. Ця співпраця є вагомим на кожному з етапів проектування. Як викладач, так і студенти в ході процесу проектування набувають навичок культури спілкування, взаємоповаги, пошуку та відбору інформації, критичного мислення, аналізу ситуацій, прийняття альтернативних рішень тощо. Значним у використанні ігрового проектування є вміння вчителя організувати спільну діяльність з учнями.

Формування проектної культури у майбутніх фахівців буде більш ефективним за умов впровадження ігрового проектування. яке ми застосували при проведенні педагогічної студії «Персональна іміджологія», визначаємо як особистісно орієнтовану активну дидактичну технологію, яка полягає у створенні студентами ігрового проекту під керівництвом викладача відповідно до основних його етапів з метою ефективного підготовки до інноваційної діяльності та розвитку творчих здібностей особистості. Під проектною культурою майбутнього фахівця будемо розуміти складне динамічне утворення, що передбачає наявність системи професійно значущих знань, умінь і навичок (психолого-педагогічних, професійних, методичних), набутого досвіду й особистісних якостей (інтелігентності, ерудиції, гуманних рис характеру),

які в сукупності забезпечують його ефективну взаємодію з учнями, професійний та особистісний саморозвиток. Подальшу свою роботу вбачаємо у розробці ігрових проєктів для фахових дисциплін з технологічної освіти.

Ключові слова: проєктна культура, проєкт, культура, майбутній фахівець, освіта, імідж викладача, ігрове проєктування.

SAVCHENKO Larysa Oleksiivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy
and Methods of Technological Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4246-3228>
e-mail: larisasavcenko506@gmail.com

SAFIAN Karyna Yuryivna –

Ph.D. of Pedagogic Sciences, Associate Professor
National university of life
and environmental sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9847>
e-mail: kariwka573@gmail.com

FEATURES OF THE FORMATION OF PROJECT CULTURE IN THE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

Reforming the education system of Ukraine in the context of social transformations necessitates its improvement, bringing it closer to the levels of world educational standards. The education reform needs qualified personnel of a new generation for educational activities. In this regard, teachers and psychologists are becoming more and more aware of the urgent need to create and use personally-oriented pedagogical technologies, which include project technology. Culture programs all types of human activity. Therefore, there is a culture of work, everyday life, economic, artistic, political, family, pedagogical culture, etc. One of the varieties is project culture, but it has not yet been sufficiently revealed in the practical activities of future specialists. The interaction between the teacher and students working in project groups is quite important in the process of game design. This cooperation is important at each of the design stages. During the design process, both teachers and students acquire the skills of a culture of communication, mutual respect, search and selection of information, critical thinking, analysis of situations, making alternative decisions, etc. The ability of the teacher to organize joint activities with students is significant in the use of game design. Formation of project culture among future specialists will be more effective under the conditions of implementation of game design, which we applied during the pedagogical study "Personal Imageology", we define it as a personally oriented active didactic technology, which consists in the creation by students of a game project under the guidance of the teacher in accordance with its main stages in order to effectively prepare for innovative activities and develop the creative abilities of the individual. The project culture of the future specialist will be understood as a complex dynamic formation that involves the presence of a system of professionally significant knowledge, abilities and skills (psychological-pedagogical, professional, methodical), acquired experience and personal qualities (intelligence, erudition, humane character traits), which in aggregate ensure his effective interaction with students, professional and personal self-development. We see our further work in the development of game projects for professional disciplines in technological education.

Key words: project culture, project, future specialist, education, teacher's image, game design.

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Реформування системи освіти України в контексті соціальних перетворень зумовлює необхідність її вдосконалення, наближення до рівнів світових освітніх стандартів. Реформа освіти потребує кваліфікованих кадрів нової генерації для освітньої діяльності. Тому в державних нормативно-правових документах визначено завдання докорінного вдосконалення навчального процесу вищої школи, пошуку шляхів і засобів його інтеграції у світову освітянську систему, зміцнення навчально-матеріальної та наукової бази, модернізації змісту професійної підготовки вчителів, розробки та апробації нових освітніх технологій. Так, відповідно до умов входження нашої держави до Європейського Союзу однією з основних форм навчання у вищій педагогічній школі набуває – проєкт. У зв'язку з цим педагоги і психологи все помітніше усвідомлюють гостру потребу у створенні та використанні особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, до яких відносять і проєктну технологію.

Культура, програмує всі види людської діяльності. Тому є культура праці, побуту, економічна, художня, політична, сімейна,

педагогічна культура і т.д. Однією з різновидів є проєктна культура, але вона ще не достатньо розкрита у практичній діяльності майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Найбільшу увагу привертають концепції культури, розроблені й запропоновані світовій та вітчизняній науці: аксіологічний, представники якого розглядали культуру як сукупність цінностей, створених людиною І. Іванов, Н. Чавчавадзе; технологічний, коли культуру визначено як специфічний спосіб діяльності людей Е. Маркарян; семіотичний, що уможливило розгляд культури як сукупності знакових систем, за допомогою яких передається соціальна інформація від покоління до покоління Ю. Лотман; евристичний, де культуру визначено як характеристику творчої діяльності людини, її здатність створити щось нове А. Арнольдов, Л. Коган; сумативний, представники якого вважали культуру сумою різноманітних процесів і результатів діяльності людини Е. Соколов та ін.; поняття культури як творчої діяльності людей, результату цієї діяльності, включаючи й технології її (діяльності) здійснення В. Давидович, Ю. Жданов, М. Каган, М. Тарасенко.

Розкриваючи сутність поняття «проект», зосередимо увагу на роботах У.Х. Кільпатрика, Дж. Джонса, Є.С. Полат, С. Сисова, та інш. Натомість інші педагоги розглядають метод проектів як засіб організації педагогічного процесу, в основу якого покладено взаємодію педагога й студента з навколишнім середовищем, об'єднання навчання з активною діяльністю студентів (Т. Супрун); метод планування цілеспрямованої діяльності студента у зв'язку з вирішенням якогось шкільного завдання в обставинах реального життя (М. Кларин); цільовий навчально-виховний процес, спрямований на виконання суспільно корисних справ (П. Мудров); систему навчання, за якої студент набуває знань, умінь та навичок у процесі планування і виконання певних складних завдань – проектів (М. Ярмаченко). Проте в аспекті розгляду методу проектів як ефективного інноваційного нововведення в освіті до кінця не розкрито можливості формування проектної культури майбутніх фахівців.

Мета статті. Вивчення проблеми формування проектної культури майбутніх фахівців при підготовці у закладах педагогічної вищої освіти, що дозволяє забезпечити професійне та творче впровадження у навчальний процес.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи дослідження: аналіз, моніторинг, систематизація та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, В. Андреев, О. Аніщенко, Г. Балл, С. Біблер, С. Гессен та інші розглядають «культуру» як родові поняття стосовно поняття «освіта», де освіта визначається як індивідуальна культура різних видів діяльності й спілкування людини, що опановує культурою на основі цілеспрямованої й цілісної системи навчання й виховання [1;2].

Науковці Л. Забродська, Л. Хоружа, О. Онопрієнко, А. Цимбаларо розглядають проектування як самостійний вид діяльності, що передбачає наявність таких етапів як прогнозування (спеціально організоване дослідження, спрямоване на отримання інформації про розвиток об'єкту), планування (визначенні плану діяльності, в процесі реалізації якого не передбачається отримати суттєвих змін), конструювання (створення реального об'єкта за певною моделлю з певним рівнем деталізації технологічного характеру діяльності в контексті результативного її виконання), моделювання (конструювання майбутнього розвивального середовища, створення моделі – ідеального образу реального об'єкта) [9].

Характеризуючи проектну технологію, слід вказати на те, що це технологія навчання, реалізація якої розширює можливості традиційного опрацювання студентами певної теми (розділу), оскільки спрямована на створення під час виконання ними навчального проекту певного матеріального або інтелектуального продукту, що безпосередньо стосується теми (розділу). Передбачені навчальним проектом види діяльності студентів здійснюються індивідуально або групою, при цьому вони спілкуються між собою та консультуються з дорослими (викладачем, батьками, спеціалістами різних галузей

виробництва) і в такий спосіб пригадують необхідні знання і набувають нових. Механізм реалізації проектної технології завжди орієнтований на самостійну індивідуальну, парну або групову діяльність студентів, котра відбувається у певний проміжок часу[5].

Процес створення проектної технології являє собою цілеспрямовану, соціально значущу, педагогічно доцільну, практично реалізовану інноваційну діяльність педагога щодо проектування та забезпечення функціонування освітньо-розвивального середовища, в якому здійснюватиметься формування проектної культури вихованців. Визначають чотири етапи проектування: початковий (розробка основних ідей, констатація вивченості проблеми, збір і аналіз даних, обґрунтування актуальності, формулювання гіпотези (припущення, що стосується результатів та способів їхнього досягнення); етап розробки (передбачення виконавця (виконавців), формування груп, усвідомлення завдань, планування діяльності, розробка змісту етапів, визначення форм і методів керування і контролю, корекція з боку педагога); етап реалізації проекту (інтегрування й акумулювання всієї інформації з урахуванням теми, мети; підготовка наочно-графічного матеріалу, розробка аудіо-відео ряду проекту; контроль і корекція проміжних результатів, співвіднесення їх з визначеною метою, керівництво, координація роботи студентів); завершення проекту [7].

Необхідною складовою методики здійснення проектної діяльності є складання загальної моделі, що розглядається як умовний образ, схема кінцевого результату проекту.

Таким чином, цілісна система проектної культури майбутнього фахівця може бути представлена за принципом діяльності її різноманітних форм та видів як інтегрована єдність технологічної, розумової, професійної, естетичної, графічної, тощо культури особистості. Отже, у першому наближенні, проектною культурою слід вважати синтез, органічний сплав, що створює нове явище, особистісне утворення, яке характеризує високий рівень проектної діяльності людини, як носія загальної культури.

Структура проектної культури має відповідати структурі діяльності як такої. Відповідно до теорії проектної діяльності представлені наступні важливі блоки: мотиви, планування, включаючи вибір цілі; реалізація технологій; практична значимість та контроль результатів. Для досягнення мети студенти повинні навчитись самостійно мислити, окреслювати розв'язувати проблеми, інтегрувати знання різних навчальних предметів, устанавлювати причинно – наслідкові зв'язки, прогнозувати наслідки реалізації різних варіантів. Виконання проектів розраховується на певний проміжок часу, протягом якого здійснюватиметься самостійна, індивідуальна, парна та групові роботи.

На нашу думку, формування проектної культури у майбутніх фахівців буде більш ефективним на умов впровадження ігрового проектування. Аналіз літературних наукових джерел з питань ігрового проектування свідчить, що даний термін не є сталим та чітко визначеним. У

наукових працях застосовується термін «ігрове проектування», зокрема в сфері технічних наук, менеджменту та бізнесу (О. В. Горелий, Н. В. Кічук, О.В. Древицька, В.Г. Никифоренко, Т.В. Качеровська, Й. С. Завадський). У сучасній педагогічній літературі термін «ігрове проектування» є досить новим і недостатньо дослідженим, не конкретизовані сутність, структура і психолого-педагогічні умови ефективності його застосування у підготовці педагогів, відсутній системний характер технологічних розробок застосування ігрового проектування у практичній роботі майбутніх учителів. Ігрове проектування – заняття, суть якого складається в розробці інженерного, конструкторського, технологічного й іншого видів проєктів в ігрових умовах, що максимально відтворюють реальність.

Досить важливим в процесі ігрового проектування є взаємодія викладача та студентів, що працюють у проєктних групах. Ця співпраця є вагомим на кожному з етапів проектування. Як викладач, так і студенти в ході процесу проектування набувають навичок культури спілкування, взаємоповаги, пошуку та відбору інформації, критичного мислення, аналізу ситуацій, прийняття альтернативних рішень тощо. Значним у використанні ігрового проектування є вміння вчителя організувати спільну діяльність з учнями.

Етапи ігрового проектування представлені нами у такій послідовності:

- 1) аналіз проблемних ситуацій, вибір теми, визначення проблеми, постановка мети;
- 2) створення творчих груп (3-4 чоловіки), визначення рольового статусу кожного учасника проєкту;
- 3) вибір методів і засобів досягнення мети, складання програми дій;
- 4) пошук інформації студентами, її аналіз та обробка;
- 5) оформлення результатів ігрової проєктної діяльності;
- 6) підготовка до презентації ігрового проєкту;
- 7) презентація та захист ігрового проєкту кожною групою;
- 8) аналіз і загальне обговорення результатів ігрового проектування, його оцінка.

Вважаємо, що виділені етапи ігрового проектування можна узагальнити, зберігаючи загальну логіку, яка відображає сутність проєктної діяльності та ігрових технологій, і представити в такому вигляді: підготовчий, етап розробки ігрового проєкту (дослідницький етап), етап представлення проєкту та післяпроєктний етап (рефлексія та оцінка проєкту).

На етапі констатувального експерименту студентам було запропоновано відповідати на анонімну анкету, яка містила закриті запитання. Результати даних констатувальної діагностики представлені в таблиці 1.

Із підрахунку в обох підгрупах було виявлено різне співвідношення студентів із достатнім, середнім та низьким рівнями.

Таблиця 1.

Результати констатувального експерименту

Критерій і рівні	Контрольна група (30 чол.)		Експериментальна група (30 чол.)	
	Кіл-ть уч.	%	Кіл-ть уч.	%
1. Критерій «Потреба у проєктній діяльності»				
Високий рівень	5	16,6	6	19,9
Середній рівень	17	56,8	15	50,2
Низький рівень	8	26,6	9	29,9
2. Критерій «Продуктивність творчих ідей»				
Високий рівень	4	13,3	5	16,6
Середній рівень	19	63,3	18	60
Низький рівень	7	23,4	7	23,4
3. Критерій «Рівень проєктної культури»				
Високий рівень	3	10,1	4	13,3
Середній рівень	18	60	18	60
Низький рівень	9	29,9	8	26,6

За критерієм «Потреба у проєктній діяльності» маємо такі данні: в контрольній групі кількість студентів з високим рівнем складала 16,6%, в експериментальній – 19,9%; кількість студентів із середнім рівнем у контрольній групі – 56,8%, і в експериментальній – 50,2%; із низьким рівнем виявлено у контрольній групі – 26,6%, а в експериментальній групі – 29,9%.

Стосовно критерію «Продуктивність творчих ідей», то можна сказати, що різниця високого рівня між студентами контрольній групі складає – 13,3%, в експериментальній групі – 16,6%, щодо середнього рівня, то в контрольній групі – 63,3%, і у експериментальній – 60%. З низьким рівнем у контрольній групі – 23,4%, у експериментальній – 23,4%.

За критерієм «Рівень проєктної культури» виявили при високому рівні в контрольній підгрупі – 10,1%, і в експериментальній підгрупі – 13,3%. Виявили, що середній рівень у контрольній підгрупі складає – 60%, а в експериментальній – 60%. Кількість з низьким рівнем складає: в контрольній підгрупі – 29,9%, а в експериментальній – 26,6%.

Нами було запропоновано вести навчальний процес закладу освіти, педагогічну студію та тему: «Персональна іміджологія». Запропонована студія сприяє формуванню проєктної культури, культури технічної ерудиції, технологічної творчості й використання її продуктів у педагогічних цілях. При вивченні теми: «Імідж в рекламній діяльності», «Педагогічний імідж», «Імідж закладу освіти» та «Політичний імідж» є ознайомлювальними й містять загальні питання про цілі та прийоми створення рекламного образу об'єкту, торговельної марки, бренду або компанії, а також механізми побудови іміджу політика, педагога/фахівця.

У межах теми: «Професійний імідж сучасного вчителя» студенти дізнаються про поняття та структуру професійного іміджу вчителя, їх відмінності від іміджу інших фахівців. Відбувається аналіз груп реципієнтів іміджу вчителя, особливості та закономірності їхнього сприймання образу вчителя; студентам пропонують подумати, які особливості

презентації професійного іміджу вчителя допоможуть справити потрібне враження на цільову аудиторію.

Засвоєння теми перевіряють за допомогою питань:

- Що таке «професійний імідж учителя»?
- З чого складається професійний імідж учителя?
- Чим відмінний імідж фахівців різних галузей?
- У чому полягають особливості професійного іміджу учителя?
- Хто є реципієнтами іміджу вчителя? У чому полягають особливості сприйняття ними іміджу вчителя?
- Як утворюються образ вчителя в уявленні його реципієнтів? З чого складається перше враження?
- Доведіть, що імідж учителя є цілісним утворенням. Що означає цілісність професійного іміджу вчителя?

Наступна тема «Структура професійного іміджу сучасного вчителя технологій» присвячена докладному аналізу іміджу фахівця, безпосередньо пов'язаного з майбутньою професійною діяльністю студентів. Тема вимагає знань фахових дисциплін, оскільки аналізують особливості роботи вчителя технологій у сучасній школі. Студентів ознайомлюють з компонентами професійного іміджу вчителя технологій (габітарний імідж, іміджева компетентність, «Я-концепція», професійна спрямованість, мовленнєва та комунікативна поведінка, проєктна культура, творчий потенціал), а також з поняттям «середовищний імідж».

Тема: «Вимоги до професійного іміджу сучасного вчителя технологій» передбачає докладний аналіз вимог до габітарного іміджу вчителя технологій, ознайомлення з поняттям іміджевої компетентності вчителя технологій, її складниками, закономірностями її формування й функціями, моделлю «Я-концепції» Р. Бернса, її сутнісно та видами; студенти доходять висновку, що «Я-концепція» є ядром професійного іміджу. Ретельно й старанно вивчають вимоги до мовленнєвої та комунікативної поведінки вчителя, ґрунтуючись на знаннях з фахових дисциплін, а також аналізують значення творчого потенціалу, проєктної культури, професійної спрямованості вчителя та значення першого враження у формуванні професійного іміджу. Особливо зацентровано під час вивчення теми на значущості проєктної культури вчителя у формуванні його професійного іміджу, оскільки зміст навчальної дисципліни «Технології» передбачає застосування творчого підходу до всіх видів практичної діяльності, що має бути відбито в професійному іміджі вчителя.

Отже, ігрове проєктування, яке застосували при проведенні педагогічної студії «Персональна іміджологія», визначаємо як особистісно орієнтовану активну дидактичну технологію, яка полягає у створенні студентами ігрового проєкту під керівництвом викладача відповідно до основних його етапів з метою ефективної підготовки до інноваційної діяльності та розвитку творчих здібностей особистості.

Сутність та особливості ігрового проєктування полягають у наступному: у процесі створення

ігрового проєкту по новому, творчо вирішуються педагогічні задачі; у підготовці та розробці проєкту студент виступає активним суб'єктом навчальної діяльності, викладач посідає місце керівника, консультанта; на підготовчому етапі викладач створює оптимальні умови для успішної роботи над ігровим проєктом; у процесі роботи над проєктом студенти набувають певних знань, умінь, навичок, комунікативних та дослідницьких здібностей, певного рівня готовності до інноваційної діяльності; в ігровому проєктуванні важливе місце займають контрольно-оцінювальні процеси і особливо рефлексія власної діяльності з боку студента.

Таким чином, під проєктною культурою майбутнього фахівця будемо розуміти складне динамічне утворення, що передбачає наявність системи професійно значущих знань, умінь і навичок (психолого-педагогічних, професійних, методичних), набутого досвіду й особистісних якостей (інтелігентності, ерудиції, гуманних рис характеру), які в сукупності забезпечують його ефективну взаємодію з учнями, професійний та особистісний саморозвиток. Подальшу свою роботу вбачаємо у розробці ігрових проєктів для фахових дисциплін з технологічної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко О. В. Професійна культура. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 724-725.
2. Балл Г. О. Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти. Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи / за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Нічкало. Київ : 2003. С. 51-61.
3. Веремчук О. В. Особливості формування професійної культури майбутніх документознавців у вищих навчальних закладах. International Scientific Journal URL: <http://www.inter-nauka.com/>
4. Кічук Н. В. Підготовленість фахівця до професійної рефлексії у діяльності як параметр його конкурентоздатності. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. 2019. № 3. С. 15-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpr_2019_3_5
5. Коберник О. М., Ящук С. М. Методика організації проєктно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання: навчально-методичний посібник. Умань, 2001. 82 с.
6. Проєктно-технологічна діяльність учнів на уроках трудового навчання: теорія і методика: Монографія / За заг.ред. О.М. Коберника. Київ: Наук. світ, 2003. 172 с.
7. Савченко Л. О. Застосування проєктної діяльності в практиці вищої педагогічної школи. Проєктна діяльність у технологічній освіті: монографія / В. С. Пекельна, Л. О. Савченко та ін. Кривий Ріг: СПД Залозний В.В., 2012. С. 30-48.
8. Терещук А., Вдовиченко А. Навчання учнів основних етапів проєктно-технологічної діяльності. Трудова підготовка в закладах освіти. 2004. №4. С. 10-13.
9. Цимбалару А. Організація проєктної діяльності сучасного вчителя. Початкова освіта. 2008. № 32. С. 16-31.

REFERENCES

1. Anishchenko, O. V. (2008). Profesional culture. [Professional culture]. Entsiklopediia osvity. Akad. ped. nauk Ukrainy / hol. red. V. H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter. S. 724-725. [in Ukrainian]
2. Ball, H. O. (2003). Kateroriia «kultura osobystosti» v analizi humanizatsii zahalnoi ta profesiinoi osvity. [The category "personality culture" in the analysis of humanization of general and professional education]. Pedagogika i psykholohiia

profesiinoi osvity : rezultaty doslidzhen i perspektyvy / za red. I. A. Ziaziuna, N. H. Nychkalo. Kyiv. S. 51-61. [in Ukrainian]

3. Veremchuk, O. V. Osoblyvosti formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh dokumentoznavtsiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh. [Peculiarities of the formation of the professional culture of future document scholars in higher educational institutions]. International Scientific Journal URL: <http://www.inter-nauka.com/> [in Ukrainian]

4. Kichuk, N. V. (2019). Pidhotovlenist fakhivtsia do profesiinoi refleksii u diialnosti yak parametr yoho konkurentozdatnosti. [The preparedness of a specialist for professional reflection in activities as a parameter of his competitiveness]. Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho. № 3. S. 15-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2019_3_5 [in Ukrainian]

5. Kobernyk, O. M., Yashchuk, S. M. (2001). Metodyka orhanizatsii proiektno-tekhnologichnoi diialnosti na urokakh trudovoho navchannia: navchalno-metodychni posibnyk. [Methodology of organizing project-technological activity in labor training lessons: educational and methodological manual]. Uman. 82 s. [in Ukrainian]

6. Proiektno-tekhnologichna diialnist uchniv na urokakh trudovoho navchannia: teoriia i metodyka: Monohrafiia (2003). [Project-technological activity of students in labor training lessons: theory and methodology: Monograph]. / Za zah.red. O. M. Kobernyka. Kyiv: Nauk. svit, 172 s. [in Ukrainian]

7. Savchenko, L. O. (2012). Zastosuvannia proiektnoi diialnosti v praktytsi vyshchoi pedahohichnoi shkoly. [Application of project activities in the practice of the higher pedagogical school]. Proiektna diialnist u tekhnologichnii osviti: monohrafiia / V. S. Pekelna, L. O. Savchenko ta in. Kryvyi Rih: SPD Zalozyi V.V. S. 30-48. [in Ukrainian]

8. Tereshchuk, A., Vdovychenko, A. (2004). Navchannia uchniv osnovnykh etapiv proiektno-tekhnologichnoi diialnosti.

Teaching students the main stages of project and technological activity. Trudova pidhotovka v zakladakh osvity. №4. S. 10-13. [in Ukrainian]

9. Tsymbaluru, A. (2008). Orhanizatsiia proiektnoi diialnosti suchasnoho vchytelia. [Organization of project activities of a modern teacher]. Pochatkova osvita. № 32. S. 16-31. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

САВЧЕНКО Лариса Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету

Наукові інтереси: особливості формування проєктної культури при підготовці майбутніх фахівців.

САФ'ЯН Карина Юріївна – кандидат педагогічних наук, доцент Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: особливості формування проєктної культури при підготовці майбутніх фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SAVCENKO Larysa Oleksiivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of Pedagogy and Methods of Technological Education Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: features of the formation of project culture in the training of future specialists.

SAFIAN Karyna Yuryivna – Ph.D. of Pedagogic Sciences, Associate Professor National university of life and environmental sciences of Ukraine.

Scientific interests: features of the formation of project culture in the training of future specialists.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 374.7.091.39

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-395-401

СЕРГІЄНКО Володимир Петрович –

доктор педагогічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту неперервної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5964-8114>

e-mail: v.p.sergienko@udu.edu.ua

СИДОРЕНКО Юлія Вікторівна –

аспірант Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7060-9707>

e-mail: yulisyd2@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

У статті розкрито актуальність та здійснено короткий огляд останніх досліджень і публікацій з теми. Проаналізовано вітчизняну та зарубіжну науково-педагогічну літературу з питань освіти дорослих. Вивчено та описано поняття «технологія» та «педагогічна технологія». Охарактеризовано зміст та особливості інтерактивного навчання в системі освіти дорослих, розглянуто класифікації технологій інтерактивного навчання, проблему застосування технологій інтерактивного навчання в освітньому процесі закладів вищої освіти; визначено основні ознаки технологій інтерактивного навчання та аргументовано переваги їх застосування у системі освіти дорослих. Інтерактивне навчання передбачає активну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу. При цьому ролі педагога та учня перебувають у постійному балансі. Обидві сторони прагнуть вчитися і обмінюватися знаннями, досягненнями та конкретним життєвим досвідом. Розглянуто класифікацію форм і методів інтерактивних технологій: карусель, акваріум, мозковий штурм, мікрофон, дебати, дискусії, дебрифінг, розігрування ситуації за ролями, імітаційні ігри, метод «шість капелюхів» («Six Thinking Hats»), Student Team Learning (навчання в команді); Jigsaw (мереживна пила, Е. Аронсон); Learning Together (вчимося разом); Ігрові технології тощо. Акцентується увага на необхідності впровадження технологій інтерактивного навчання в процесі здійснення освіти дорослих, використання яких може бути успішним, якщо враховувати вікові особливості здобувачів освіти, їхні інтереси та потреби, життєвий та трудовий досвід, рівень мотивації, умови взаєморозуміння та психологічної сумісності, рівень зацікавленості та складності інтерактивних методів. У статті продемонстровано необхідність впровадження технологій інтерактивного навчання у освітній процес та підвищення його якості, акцентовано увагу на досвіді та особливостях їх впровадження на сучасному етапі.

Ключові слова: методи інтерактивного навчання, заклад вищої освіти, інтерактив, освітній процес, педагогічна технологія, технології інтерактивного навчання, навчання дорослих.

SERHIENKO Volodymyr Petrovich –

doctor of pedagogical sciences, professor,
director of the Educational and Scientific Institute of
Continuing Education of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5964-8114>
e-mail: v.p.sergienko@udu.edu.ua

SYDORENKO Yuliia Viktorivna –

graduate student at Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7060-9707>
e-mail: yulisyd2@gmail.com

THEORETICAL ANALYSIS OF SPECIFIC ASPECTS OF APPLYING INTERACTIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN THE ADULT EDUCATION SYSTEM

The article reveals the relevance, provides a brief overview of the latest research and published materials relating to the topic, and analyzes domestic and foreign research and pedagogical literature on adult education. The concepts of "technology" and "pedagogical technology" have been studied and described. The content and specific features of interactive learning in the adult education system have been specified, classifications of interactive learning technologies, the issue of applying interactive learning technologies in the educational process of higher education institutions have been considered, with the essential features of interactive learning technologies defined, and the advantages of their application in the adult education system argued. Interactive learning involves active interaction between all participants in the educational process. The roles of the teacher and the student are in constant balance. Both parties are eager to learn and share knowledge, achievements, and specific life experiences. The classification of forms and methods of interactive technologies has been addressed, such as a carousel, aquarium, brainstorming, microphone, debates, discussions, debriefing, practicing role-playing situations, simulation games, "Six Thinking Hats" method, Student Team Learning; Jigsaw (E. Aronson); Learning Together; Game Technologies, and so on. The article emphasizes the need to introduce interactive learning technologies in the process of adult education, the use of which can be successful if we take into account the age characteristics of students, their interests and needs, life and work experience, level of motivation, conditions of mutual understanding and psychological compatibility, level of interest and complexity of interactive methods. The article demonstrates the necessity of introducing interactive learning technologies into the educational process and improving its quality, focusing on the experience and features of their implementation at the present stage.

Key words: interactive learning methods, higher education institution, interactive tools, educational process, pedagogical technology, interactive learning technologies, adult education.

Поставлення проблеми та обґрунтування її актуальності. Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, нові орієнтири розвитку економічної, політичної та соціокультурної сфер визначають нові вимоги до випускників закладів освіти. Також зміни, що відбуваються в українській системі освіти, зумовлені необхідністю створення інноваційної, особистісно-орієнтованої освітньої парадигми, використання інтелектуального і творчого потенціалу людини для діяльності в цілому, а особливо в професійній. Однією з вимог сучасного суспільства до освіти є формування конкурентоспроможної та професійно компетентної особистості, здатної швидко адаптуватися до змін і самостійно приймати важливі рішення. Як наслідок, це потребує запровадження нових підходів до процесу навчання.

Розвиток освіти дорослих в Україні розглядається на державному рівні: аналіз проєкту Закону України «Про освіту дорослих» від 12 січня 2023 року № 2874-IX свідчить про інституціоналізацію освіти дорослих в українській державній системі освіти. Проєкт визначає освіту дорослих як освіту, що здобувається дорослими особами з метою особистісного і професійного розвитку та адаптації до соціальних, економічних та інших змін у суспільстві [1]. У цьому контексті значний внесок у розвиток освіти дорослих в Україні зробила наукова діяльність Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені І. Зязюна Національної академії педагогічних наук

України, на базі якого створено громадську науково-освітню організацію «Академія педагогічної майстерності та освіти дорослих», одним із завдань якої є розвиток наукової та просвітницької діяльності у сфері андрагогіки та професійного розвитку особистості впродовж життя людини.

Дорослі та працюючі люди потребують підвищення кваліфікації з метою вдосконалення своїх знань, умінь і навичок для ефективного виконання професійних завдань, а також через бажання потенційного кар'єрного зростання. Питання якісної підготовки компетентних та конкурентоспроможних працівників у будь-якій сфері набуває наразі великого значення. Оптимізація цього процесу ускладнюється специфічними особливостями освіти дорослих, а це вимагає застосування нових форм і методів, які забезпечують ефективний розвивальний і формувальний вплив, зокрема використання технологій інтерактивного навчання у освітньому процесі [2].

Як зазначається в роботі Л. Калініна, інтерактивне навчання – це процес, в якому той, хто навчається є учасником того, що він робить – говорить, управляє, моделює, пише, малює – і є активним учасником того, що відбувається, а не просто слухачем або спостерігачем [4].

Останніми роками в Україні спостерігається тенденція до широкого впровадження інтерактивного навчання в усіх сферах практичної

діяльності, включаючи освіту, соціальну роботу, управління тощо. Впровадження форматів і методів інтерактивного навчання в системі освіти дорослих є віянням часу, одним із ключових напрямів модернізації національної освіти та необхідною умовою задоволення освітніх потреб. Важливо зазначити, що нові інноваційні педагогічні технології розробляються в теоретичному та дидактичному аспектах, досить активно аналізується зарубіжний досвід упровадження наукових та практичних інноваційних розробок в сфері педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемою інноватики в освіті розкрито в роботах: Л. Ващенко, Л. Даниленко, В. Живодьора, М. Крюгера, Дж. Мейерса, А. Підласого, І. Пригожина та інших. Теоретичним аспектам навчання дорослих присвячені праці зарубіжних та українських науковців: І. Зязюн, П. Джарвіс, С. Коваленко, Л. Лук'янова, В. Полуйко, Л. Сігасва та інші.

Вивченням технологій інтерактивних навчання займаються зарубіжні та вітчизняні науковці, зокрема: Ю. Бабанський, В. Беспалько, Дж. К. Джонс, Л. Занкова, М. Кларіна, Дж. Майер, О. Пометун, Т. Ремех, О. Стрибна та інші. Питаннями розвитку та упровадження технологій інтерактивного навчання у закладах вищої освіти: займаються: Л. Бондарчук, М. Гузик, Л. Пироженко, О. Пометун, С. Сисоєва та інші.

Метою статті є теоретичний аналіз сутності технологій інтерактивних навчання та особливостей їх впровадження у процесі навчання дорослих.

Методи дослідження. Для досягнення представленої мети використано такі методи дослідження: аналіз та синтез наукових досліджень з питань, пов'язаних із застосуванням технологій інтерактивного навчання в системі освіти дорослих; систематизація, класифікація, порівняння та узагальнення викладеного матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У період здійснення реформ національної системи освіти з метою забезпечення формування у майбутніх фахівців здатності відповідати сучасним вимогам суспільства, адаптуватися до швидких змін у професійній діяльності, самостійно поповнювати свої професійні знання впродовж життя та збагачувати власний професійний досвід, розроблено нові вимоги до цілей, змісту та якості підготовки фахівців освіти на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях. Освіта – єдина сфера, яка відтворюючи себе повністю, впливає на всі інші сфери і визначає тенденції та перспективи розвитку країни. Саме вища освіта працює на майбутнє, реагує на зміни у зовнішньому середовищі та адаптується до нових потреб суспільства, водночас визначаючи власні потреби та активно впливаючи на нього. Існує необхідність забезпечення високої якості професійної освіти, спрямованої на розвиток творчих компетентностей, призвела до істотних змін у педагогіці вищої школи.

Розвиток освітнього процесу в сучасному суспільстві, багатий досвід педагогічних інновацій, авторських шкіл та викладачів-новаторів, результати психолого-педагогічних досліджень

постійно потребують узагальнення та систематизації. Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є технологічний підхід, застосування поняття «технологія» до сфери освітньо-педагогічних процесів.

Слово «технологія» має походження від грецьких слів *techne* – мистецтво, майстерність і *logos* – вчення. Відповідно термін «педагогічна технологія» в перекладі означає «вчення про педагогічному мистецтву, майстерності» [3].

У науковому розумінні та використанні терміна «педагогічна технологія» існує велика варіативність, серед яких можна виділити:

- педагогічна технологія як засіб, тобто виробництво і використання методичних засобів, приладів і навчального обладнання для освітнього процесу (Б. Лихачов, С. Смірнов, Н. Крилова, Р. де Кіффер, М. Мейер);

- педагогічна технологія включає в себе все: «від крейди і дошки» (Р. де Кіффер) до «всього, що можна увімкнути в електричну розетку» (М. Мейер);

- педагогічна технологія – це новий тип подання навчального матеріалу (С. Смірнов).

Отже, педагогічна технологія – це сукупність методів і засобів, що відтворюють теоретично обґрунтовані процеси навчання, виховання і розвитку, які забезпечують успішну реалізацію поставлених освітніх цілей.

Поняття «технологія навчання» є вужчим, та означає специфічні способи засвоєння матеріалу в межах певної дисципліни, курсу або теми, тобто технології навчання співвідносяться з частковими методами викладання певної дисципліни або курсу. Її мета – максимально оптимізувати процес навчання. Суть сучасного розуміння технології навчання полягає у визначенні раціональнішого способу досягнення поставлених цілей навчання.

Педагогічні технології класифікуються за різними ознаками [5]:

- за джерелом (на основі педагогічного досвіду або наукових концепцій);

- за цілями і завданнями (навчання і закріплення знань, виховання, розвиток природних якостей особистості);

- за можливостями педагогічних засобів (які засоби впливу дають найкращі результати);

- за функціями педагога, які він виконує за допомогою технології (діагностичні функції, функції управління конфліктами), за тим, яким аспектам педагогічного процесу «допомагає» та чи інша технологія.

Ще однією зі спроб класифікації педагогічних технологій була спроба яка розглядає «джерела та компоненти нових педагогічних технологій наступним чином: соціальні перетворення і нове педагогічне мислення, наукова педагогіка, психологія, суспільні науки, передовий педагогічний досвід, український і зарубіжний досвід минулого, народна педагогіка (етнопедагогіка)» [6]. У межах цих груп і підгруп виділяється близько 100 самостійних педагогічних технологій, які слугують альтернативою класно-урочній організації освітнього процесу: «технології

на основі гуманістично-особистісної орієнтації педагогічного процесу; дидактичного удосконалення та реконструювання матеріалу; застосування нових і новітніх інформаційних засобів; альтернативні технології; конкретно-предметні педагогічні технології; технології розвивальної освіти; виховні технології; соціально-виховні технології; педагогічні технології авторських шкіл; технології внутрішньошкільного управління тощо» [5].

Вивчаючи досвід української вищої школи, можна виокремити низку тенденцій у розвитку інноваційних освітніх технологій. Це посилення діагностичної спрямованості, ігрового контексту, інтерактивності, моделювання професійних ситуацій та зростання ролі творчої індивідуальності здобувачів освіти.

О. Шапран відзначає, що інноваційні педагогічні технології – це впорядковане поєднання сукупності дій, операцій і процедур, які забезпечують створення та оперативне впровадження різних видів педагогічних інновацій, що вносять позитивні зміни в традиційні педагогічні процеси, модернізують і трансформують їх [7].

Сучасна вища освіта вимагає організації освітнього процесу таким чином, щоб здобувачі освіти брали на себе значну частину відповідальності за результати навчання. Для багатьох з них така вимога може здатися незвичною і новою, але така методика організації навчальної діяльності є незрівнянно ефективнішою. Зміна акцентів вимагає зміни позиції як викладача, так і здобувачів освіти. Замість того, щоб передавати знання, викладач спеціально організовує багатогранний процес комунікації між здобувачами освіти і створює умови для того, щоб кожен студент працював по-різному, спираючись на власний досвід. Тим самим змінюється і позиція здобувачів освіти, які самі стають творцями знань. Конструювання знань стає можливим тому, що багатовимірною комунікація в освіті передбачає активність кожного суб'єкта освітнього процесу, а досвід і знання набуваються в реальних процесах, які продукують мислення і дії. Навчання, яке забезпечує багатовимірну комунікацію, називається інтерактивним. У такому навчанні відбувається взаємодія між учасниками, які беруть участь в освітньому процесі, тобто взаємодія в парах – «педагог і здобувач освіти», «здобувач освіти – здобувач освіти». Інтерактивне навчання визначається діалогічністю як його невід'ємною рисою.

Здійснивши аналіз наукових джерел, можемо зазначити, що термін «інтерактив» перекладається як «взаємодія», в той же час «інтерактивний» – як здатність до взаємодії [3].

Інтерактивний метод, Л. Калініна визначає, як спосіб взаємодії через бесіду, діалог [4].

Важливо зазначити, що в значній кількості досліджень стверджується, що найефективніші зміни в установках, мотивації та поведінці легше досягаються в групах, тобто в процесі групового навчання.

Технології інтерактивного навчання забезпечують ефективніші комунікаційні зв'язки між учасниками освітнього процесу та сприяють налагодженню партнерських відносин. В освіті дорослих слід підкреслити, що використання цих технологій ґрунтується на андрогінній моделі інтерактивного навчання. Стратегії використання технологій інтерактивного навчання визначають роль здобувачів освіти як активних учасників освітнього процесу. Важливим принципом взаємодії є принцип паритетності. Це означає, що педагог приймає думку і позитивну позицію здобувача освіти, визнає його право на самостійне судження і відкидає переконання, що єдина правильна думка належить лише йому. Це створює багатогранну модель комунікації, в якій педагог не домінує над здобувачами освіти, а стає учасником освітнього процесу. Педагоги виступають у ролі фасилітаторів, а не «замикають» активність на собі [8].

Використання інтерактивності у закладах вищої освіти має значну кількість переваг. Вона створює дружню атмосферу і стосунки між учасниками спілкування; допомагає здобувачам освіти стати більш самостійними і впевненими в собі; заохочує викладачів до плідної спільної роботи; нівелює авторитарну позицію викладачів; залучає до роботи кожного здобувача освіти; допомагає учасникам, які не дуже добре справляються з навчанням, отримати допомогу, а також завжди активно використовувати раніше набутий досвід. В теорії освіти розроблено наукові положення щодо використання технологій інтерактивного навчання. Вони повинні включати чітко сплановані та очікувані результати навчання, конкретні інтерактивні методи та прийоми для стимулювання процесу навчання, а також розумові та навчальні процедури, які можуть бути використані для досягнення запланованих результатів [9]. Зазначене вище можна інтегрувати до трьох етапів застосування: виклик, змістовий (смысловий) етап і рефлексія. Перший етап має на меті стимулювати і мотивувати інтерес здобувачів освіти до об'єкта вивчення і викликати їхні комунікативні наміри щодо мети спілкування. Змістова фаза спрямована на розроблення перспектив і визначення пріоритетів у спілкуванні. На етапі рефлексії обираються засоби залучення до процесу, визначаються компоненти та результати діяльності, враховуються функції та ролі всіх учасників інтерактивну [10].

Виходячи з аналізу наукової літератури, технології інтерактивного навчання є однією з найефективніших форм позитивної та активної взаємодії здобувачів освіти. Проте її ефективність залежить від низки чинників, серед яких [11]:

- чітке визначення цілей і завдань учасників освітнього процесу;
- створення сприятливої психологічної атмосфери в середовищі діяльності;
- раціональна організація процесу, що виражається в послідовності дій, оцінюванні результатів на кожному етапі;
- підготовка форми діяльності;

- опора на минулий досвід здобувачів освіти;
- рівні сформованості комунікативної комунікації.

Успіх чи неуспіх реалізації мети використання технологій інтерактивного навчання у закладах освіти залежить від чинників системності та послідовності. По-перше, це мотивується структурою викладання, тобто при визначенні компонентів заняття педагог опирається на структуру інтерактивного навчання, запропоновану О. Пометун: у вступі мотивується пізнавальна діяльність, актуалізуються базові знання та уявлення здобувачів освіти, презентуються тема та очікувані результати навчання. На думку О. Пометун та Л. Пироженко, технології інтерактивного навчання можна поділити на чотири групи: парне навчання (коли здобувачі освіти працюють один на один з педагогом чи одногрупниками), фронтальне навчання, ігрове навчання та дискусія у навчанні [9]. Наразі у закладах вищої освіти методи інтерактивного навчання переважно використовуються під час проведення тренінгів, прес-конференцій, майстер-класів, кейс-методів, круглих столів тощо. Ігрові технології є важливою частиною навчальних занять як комплексний засіб технологій інтерактивного навчання, що дозволяє реалізувати необхідні умови для особистісного та професійного розвитку особистості.

В літературі технології інтерактивного навчання поділили на неімітаційні та імітаційні. Неімітаційні технології не передбачають побудови моделей явищ або видів діяльності, що вивчаються. Імітаційні технології базуються на імітаційному або імітаційно-ігровому моделюванні, тобто відтворенні в навчальному середовищі процесів, що відбуваються в реальності [4]. Ці елементи структури інтерактивного навчання є важливими для різних організаційних форм і методів реалізації такого навчання, які відрізняються залежно від поставлених цілей та очікуваних результатів. Тому розглянемо класифікацію форм і методів інтерактивних технологій О. Пометун та Л. Пироженко [12; 13; 14]:

- технології кооперативного навчання: в парах, тріадах та малих групах, «два – чотири – всі разом», «карусель», «акваріум»;
- технології колективного навчання: мозковий штурм, мікрофон, незакінчені речення, мозаїка, незакінчені речення, ажурна пилка, дерево рішень;
- технології ситуативного моделювання: кейс-метод, симуляція, простий судовий процес; рольові ситуації: «рольові ігри», «ділові ігри», «громадські слухання», розігрування ситуації за ролями, імітаційні ігри;
- технології опрацювання дискусійних питань: метод прес, дебати, дискусії, дебрифінг, займи позицію, зміни позицію, дискусія в стилі телевізійного ток-шоу.

Все більше уваги в сучасній освіті приділяється методам інтерактивного навчання, в основі яких лежить особистісно зорієнтований підхід, орієнтований на індивідуальність здобувача освіти і спрямований на розвиток творчого

потенціалу здобувачів освіти, його мислення та безпосередніх навичок. При виборі конкретного методу інтерактивного навчання, наприклад, таких як Interview, Round Table, Reflexive Circle, Hot Summary, Project, Expert Group, Dozens of Questions, Excursion педагог розвиває відповідні навички в здобувачів освіти, і в результаті взаємодії обидва вчать один в одного. Не менш цікавим є метод «шість капелюхів» («Six Thinking Hats»). Це проста та ефективна гра, яка дуже захоплює. Основні варіанти спільного навчання такі: Student Team Learning (навчання в команді); Jigsaw (мереживна пила, Е. Аронсон); Learning Together (вчимося разом); Ігрові технології.

Student Team Learning (STL, навчання в команді): педагог пояснює матеріал, а здобувачі освіти працюють у групах для закріплення матеріалу (без конкуренції всередині групи). Завдання пояснюється вголос, здобувачі освіти допомагають один одному, а після виконання завдання всі учасники обговорюють та оцінюють свою роботу.

Jigsaw (мереживна пила): на першому етапі творчого використання мовного матеріалу здобувачі освіти діляться на «Home Groups» (початкові групи), по три здобувачі в кожній. Метою роботи є самостійне ознайомлення з текстом, охоплення загального змісту, повне його розуміння та виконання роботи, пов'язаної з перевіркою розуміння прочитаного. На другому етапі здобувачі освіти працюють у в «Expert Groups» (експертних групах). Мета цієї роботи – порівняти відповіді, які здобувачі дали самостійно в «Home Groups», і разом переказати текст. Успіх залежить від співпраці. На третьому етапі виправи учасники повертаються до «Home Groups» і по черзі переказують текст. Кожен учасник повинен представити зміст іншим членам групи, а також допомогти їм зрозуміти його.

Learning Together (вчимося разом): здобувачі освіти мають поділятися на групи (по 3-5 осіб). Кожна група виконує одне завдання, яке є частиною великої теми, над якою працюють всі. Таким чином, педагог може спостерігати за успішністю виконання завдання, характером спілкування та допомогою, яку надають один одному здобувачі освіти [15].

Запропоноване використання технологій інтерактивного навчання сприяє не тільки ефективному повторенню матеріалу та словникового запасу, а й розвитку інтелектуальних навичок (пам'яті, уяви, уваги, критичного мислення, логічного мислення, творчого мислення) та формуванню навичок і вмій взаємодії з колегами та співпраці в команді.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, педагогічна технологія – це не механічний, одноразовий процес з незмінним результатом, а організаційно-змістова структура, яка визначає напрямок взаємодії педагога та здобувача освіти з нескінченним розмаїттям підходів і взаємозв'язків. Педагогічна технологія це не інструкція чи рецепт, а принцип практичної реалізації закономірностей розвитку особистості. Результатом дотримання цих умов при

використанні технологій інтерактивного навчання в процесі освітньої діяльності є формування професійних компетенцій майбутніх працівників, розвиток і зміцнення soft skills, hard skills та meta skills, які виникають у процесі взаємного спілкування.

Використання технологій інтерактивного навчання у вищій школі сприяє оптимізації та підвищенню ефективності освітнього процесу. Це пов'язано з тим, що здобувачі освіти можуть здобувати знання в доступнішій формі, вчаться формулювати та відстоювати свою позицію в дискусіях, поважати альтернативні думки, аналізувати матеріал, знаходити спільні шляхи розв'язання проблем та розвивати проєктні навички. Активне використання технологій інтерактивного навчання в освітньому процесі у закладах вищої освіти здатне докорінно змінити ставлення до об'єкта навчання і перетворити його на суб'єкт. Таким чином, кожен здобувач освіти стає співавтором лекцій, практичних та семінарських занять. Використовуючи інтерактивність, здобувачі освіти не лише здобувають поглиблені теоретичні знання, а й розвивають свою пізнавальну активність. Якщо враховувати відповідність між віковими особливостями, їхніми інтересами і потребами, життєвим і навчальним досвідом, рівнем мотивації, умовами взаєморозуміння і психологічної сумісності, рівнем зацікавленості, рівнем складності методів інтерактивного навчання і підготовленістю здобувачів освіти, то викладання у закладах вищої освіти з використанням технологій інтерактивного навчання може бути успішним.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Проєкт ЗУ «Про освіту дорослих». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-prijnyala-u-pershomu-chitanni-projekt-zu-pro-osvitu-doroslih> (дата звернення: 05.01.2024).
2. Використання новітніх технологій для особистісної підготовки студентів ХНМУ : Матеріали Всеукр. навч. наук. конф. В. М. Лісовий, В. Д. Марковський та ін. Тернопіль, 2012. С. 45–47.
3. Педагогічні технології: конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 015 «Професійна освіта» (015.37 Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології), денної та заочної форми навчання; упоряд. Є. Л. Скворчевська. Харків : ДБТУ, 2022. 110 с.
4. Калініна Л. А. Роль інтерактивних технологій у змісті методичної підготовки майбутніх фахівців культурно-дозвілєвої сфери. *Молодий вчений*. 2017. № 4.2 (44.2). С. 39–44.
5. Антонова О. Є. Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема. *Сучасні технології в освіті. Ч. 1.*: наук.-допом. бібліогр. покажч. Вип. 2. НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Філімонова Т. В., Тарнавська С. В., Орищенко І. О. та ін. ; наук. консультант Антонова О. Є. ; наук. ред. Березівська Л. Д. Київ, 2015. С. 8–15.
6. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи. Види педагогічних технологій URL: http://pidruchniki.com/17190512/pedagogika/vidi_pedagogichnih_tehnologiy (дата звернення: 05.01.2024).
7. Шапран О. І. Система інноваційної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчально-науково-педагогічних комплексів : монографія. Переяслав-Хмельницький, видавництво С.В. Карпук, 2007. 370 с.
8. Пометун О. Технології – це відповідь. А про що ми запитуємо? *Рідна школа*. 2011. № 8/9(980/981). С. 23–27.

9. Козир М. В. Застосування технологій інтерактивного навчання в освітньому процесі закладів вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. Вип. 78. С. 186–191.

10. Сисоєва С. Освітні реформи: освітологічний контекст. *Освітологія*. 2013. № 2. С. 36–45.

11. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навчально-методичний посібник. Київ : ЕКМО, 2011. 324 с.

12. Браткова О. І. Особливості застосування інтерактивних технологій у фаховій іншомовній підготовці майбутніх юристів. *Освітологічний дискурс*, 2016, № 1 (13). С. 9–18.

13. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : А. С. К., 2004. 192 с.

14. Глійчук Л. Використання інтерактивних методів навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. *Обрії*. 2015. № 1. С. 71–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2015_1_23 (дата звернення: 05.01.2024).

15. Hiltz S. R. Collaborative learning: The virtual classroom approach. *Technological Horizons in Education (T. H. E.) Journal*. 2000. Vol.17, №10. P. 59–65.

REFERENCES

1. Proiekt ZU «Pro osvitu doroslykh». [ZU project "About adult education"]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vru-prijnyala-u-pershomu-chitanni-projekt-zu-pro-osvitu-doroslih>. [in Ukrainian]
2. Vykorystannia novitnikh tekhnolohii dlia osobystisnoi pidhotovky studentiv KhNMU : Materialy Vseukr. navch. nauk. konf. (2012). [The use of the latest technologies for the personal training of students of KhNMU: Materials of Vseukr. education of science conf]. V. M. Lisovyi, V. D. Markovskiyi ta in. Ternopil. S. 45–47. [in Ukrainian]
3. Pedahohichni tekhnolohii: konspekt lektsii dlia zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity, spetsialnosti 015 «Profesiina osvita» (015.37 Ahrame vyrobnytstvo, pererobka silskohospodarskoi produktsii ta kharchovi tekhnolohii), dennoi ta zaочноi formy navchannia; uporiad. (2022). [Pedagogical technologies: synopsis of lectures for applicants of the first (bachelor) level of higher education, specialty 015 "Professional education" (015.37 Agricultural production, processing of agricultural products and food technologies), full-time and part-time education]. Ye.L. Skvorchevska. Kharkiv : DBTU. 110 s. [in Ukrainian]
4. Kalinina, L. A. (2017). Rol interaktyvnykh tekhnolohii u zmisti metodychnoi pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv kulturno-dozvillievoi sfery. [The role of interactive technologies in the content of methodical training of future specialists in the cultural and leisure sphere]. *Molodyi vchenyi*. 4.2 (44.2). S. 39–44. [in Ukrainian]
5. Antonova, O. Ye. (2015). Pedahohichni tekhnolohii ta yikh klasyfikatsiia yak naukova problema. [Pedagogical technologies and their classification as a scientific problem]. *Suchasni tekhnolohii v osviti. Ch. 1.: nauk.-dopom. bibliogr. pokazhch. Vyp. 2. NAPN Ukrainy, DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho ; uporiad.: Filimonova T. V., Tarnavska S. V., Oryshchenko I. O. ta in. ; nauk. konsultant Antonova O. Ye. ; nauk. red. Berезivska L. D. Kyiv. S. 8–15.* [in Ukrainian]
6. Ortynskyi, V. L. Pedahohika vyshchoi shkoly. Vydy pedahohichnykh tekhnolohii. [Pedagogy of high school. Types of pedagogical technologies]. URL: http://pidruchniki.com/17190512/pedagogika/vidi_pedagogichnih_tehnologiy. [in Ukrainian]
7. Shapran, O. I. (2007). Systema innovatsiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia v umovakh navchalno-naukovo-pedahohichnykh kompleksiv : monohrafiia. [System of innovative training of the future teacher in the conditions of educational-scientific-pedagogical complexes: monograph]. Pereiaslav-Khmelnytskyi, vydavnytstvo S.V. Karpuk. 370 s. [in Ukrainian]
8. Pometun, O. (2011). Tekhnolohii – tse vidpovid. A pro shcho my zapytuemo? [Technology is the answer. What are we asking about?]. *Ridna shkola*. 8/9(980/981). S. 23–27. [in Ukrainian]

9. Kozyr, M. V. (2021). Zastosuvannia tekhnolohii interaktyvnoho navchannia v osvithomu protsesi zakladiv vyshchoi osvity. [Application of interactive learning technologies in the educational process of higher education institutions]. Pedagogika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. Vyp. 78. S. 186–191. [in Ukrainian]

10. Sysoieva, S. (2013). Osvitni reformy: osvitolohichniy kontekst. [Educational reforms: educational context]. Osvitlohiiia. 2. S. 36–45. [in Ukrainian]

11. Sysoieva, S. O. (2011). Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh : navchalno-metodychnyi posibnyk. [Interactive technologies for teaching adults: a teaching and methodical guide]. Kyiv : EKMO. 324 s. [in Ukrainian]

12. Bratkova, O. I. (2016). Osoblyvosti zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii u fakhovii inshomovniy pidhotovtsi maibutnikh yurystiv. [Peculiarities of the use of interactive technologies in professional foreign language training of future lawyers]. Osvitlohichnyi dyskurs. 1 (13). S. 9-18 [in Ukrainian]

13. Pometun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2004). Suchasnyi urok. [A modern lesson]. Interaktyvni tekhnolohii navchannia : nauk.-metod. posib. Kyiv : A. S. K. 192 s. [in Ukrainian]

14. Ilichuk, L. (2015). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia u protsesi profesiinoy pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv. [Use of interactive learning methods in the process of professional training of future specialists]. Obrii. 1. S. 71–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2015_1_23 [in Ukrainian]

15. Hiltz, S. R. (2000). Collaborative learning: The virtual classroom approach. Technological Horizons in Education (T. H. E.) Journal. Vol.17,10. P. 59–65. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СЕРГІЄНКО Володимир Петрович – доктор педагогічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту неперервної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: інноваційні підхід до реалізації освітнього процесу в умовах євроінтеграції освітніх систем та інформатизації освіти.

СИДОРЕНКО Юлія Вікторівна – аспірантка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: розвиток професійних компетентностей сучасного педагога.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SERHIENKO Volodymyr Petrovich – doctor of pedagogical sciences, professor, director of the Educational and Scientific Institute of Continuing Education of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University.

Scientific interests: innovative approach to the implementation of the educational process in the conditions of European integration of educational systems and informatization of education.

SYDORENKO Yuliia Viktorivna – graduate student at Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University.

Scientific interests: development of professional competences of a modern teacher.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 371.134

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-401-405

ВАСЮТИНСЬКА Єлена Артурівна –

PhD, старший викладач кафедри іноземних мов факультету № 1

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3967-0269>

e-mail: lenar@i.ua

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті розкрито роль формування комунікативних навичок в професійній підготовці майбутнього фахівця.

Комунікативні навички – це важливий компонент професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, які забезпечують обмін інформацією та формуються на основі мовленнєвих дій. Професійні комунікативні навички – це навички спілкування фахівців певної галузі в межах їхньої діяльності. Рівень сформованості такого виду комунікативних навичок – умова, за якої може бути продуктивною професійна комунікація.

Комунікативні вміння та навички особистості є складовими комунікативної активності, досить складною характеристикою, що виражається у певних потребах спілкуватися, виявляється в особистій готовності взаємодіяти в певних комунікативних ситуаціях, відтворювати її суть оптимальними та раціональними способами, які спрямовані на конкретні результати навчальної діяльності.

Встановлено, що формування комунікативних навичок майбутніх фахівців стає ефективнішим, якщо в процесі професійної підготовки на основі вивченого навчального матеріалу студент отримує творчі завдання, які допомагають йому опанувати такі компоненти комунікативної компетентності, як: прогнозування та програмування комунікативної ситуації; знання та ерудиція; засоби спілкування (вербальні та невербальні); управління комунікативною ситуацією; комунікативна культура (загальна та національна); орієнтація на соціального партнера; мовленнєва компетенція.

Під час організації комунікативної взаємодії суб'єктів освітнього процесу особливо важливим стає створення відповідних умов для розвитку суб'єктної позиції здобувачів освіти через актуалізацію і збагачення власного суб'єктного досвіду (звернення до раніше накопичених знань і умінь, стимулювання до використання різних способів і самостійного вибору виконання завдання, створення ситуацій морального вибору, заохочення пошуку нестандартних варіантів вирішення пізнавальної задачі (проблеми), організація пізнання через переживання, актуалізацію чуттєвого досвіду тощо); розвиток активності у пізнавальній діяльності (заохочення ініціативи, створення ситуацій вибору, організація проектної діяльності тощо). Таким чином, мова йде про складний процес комунікативної взаємодії між викладачем і здобувачем освіти, наслідком якого є рішення та дії, що підштовхують до прогресу в розвитку майбутнього фахівця і прийняття ним відповідальності за власний вибір і результат вирішення проблеми.

Ключові слова: комунікативні навички, майбутні фахівці, професійна підготовка.

VASIUTYNSKA Yelena Arturivna –

PhD, senior teacher of the department of foreign languages

Faculty of the Donetsk State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3967-0269>

e-mail: lenar@i.ua

FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS OF THE FUTURE SPECIALIST

The article reveals the role of the formation of communication skills in the professional training of a future specialist.

Communicative skills are an important component of the professional communicative competence of future specialists, which ensure the exchange of information and are formed on the basis of speech actions. Professional communication skills are the communication skills of specialists in a certain field within the scope of their activities. The level of formation of this type of communication skills is a condition under which professional communication can be productive.

Communicative skills and personal skills are components of communicative activity, a rather complex characteristic that is expressed in certain needs to communicate, manifested in personal readiness to interact in certain communicative situations, to reproduce its essence in optimal and rational ways, which are aimed at specific results of educational activities.

It has been established that the formation of communication skills of future specialists becomes more effective if, in the process of professional training, based on the studied educational material, the student receives creative tasks that help him master such components of communication competence as: forecasting and programming of a communication situation; knowledge and erudition; means of communication (verbal and non-verbal); management of the communication situation; communicative culture (general and national); orientation towards a social partner; speech competence. During the organization of communicative interaction of the subjects of the educational process, it becomes especially important to create appropriate conditions for the development of the subject position of the students of education through the actualization and enrichment of their own subject experience (referring to previously accumulated knowledge and skills, encouraging the use of different methods and independent choice performing tasks, creating situations of moral choice, encouraging the search for non-standard options for solving a cognitive task (problem), organizing cognition through experiences, actualizing sensory experience, etc.); development of activity in cognitive activity (encouragement of initiative, creation of choice situations, organization of project activity, etc.). Thus, we are talking about a complex process of communicative interaction between the teacher and the learner, the result of which are decisions and actions that encourage progress in the development of the future specialist and his acceptance of responsibility for his own choice and the result of solving the problem.

Keywords: communication skills, future specialists, professional training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна освіта має вирішувати завдання формування та розвитку у всіх фахівців здатностей до перетворювальної, пізнавальної та управлінської діяльності у широкому розумінні. При цьому дуже важливо забезпечити такий рівень загальноосвітньої підготовки студентів, який включає їхній загальний та мовний розвиток, а також удосконалення їхніх комунікативних навичок, необхідних для активної та плідної участі у професійній діяльності. Найважливішим завданням забезпечення загальноосвітньої та професійної підготовки студентів як технічних, так і педагогічних університетів є їх загальний розвиток, вдосконалення мовної та комунікативної компетенції, досягнення такого рівня володіння діловою мовою, який достатній для активної та плідної участі майбутнього спеціаліста у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування комунікативних навичок майбутнього фахівця у своїх працях порушували О. Балдинюк, О. Боднар, Г. Васянович, Н. Литвиненко, М. Нагіряк, В. Панченко, Т. Сергієнко та інші науковці. Попри значну увагу вчених до означеної проблеми, питання формування комунікативних навичок майбутнього фахівця потребує подальшого вивчення.

Мета статті – розкрито роль формування комунікативних навичок в професійній підготовці майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з умов праці сучасного фахівця є комунікація з іншими людьми. Від манери спілкування залежить враження, яке ми справляємо на оточуючих, думка, яка складається в інших щодо нас, наша авторитетність та повага у суспільстві. Вміти досягати комунікативної цілі та згоди зі співрозмовником і є ознакою успішного спілкування.

Серед різновидів професійної компетентності автори виділяють практичну (спеціальну),

соціальну, психологічну, інформаційну, екологічну та комунікативну, до якої входить і розвиток умінь у сфері чотирьох видів мовної діяльності: говоріння, слухання, читання, письмо. Формування комунікативної компетентності передбачає й інші компетенції: мовну (навчання нормам мови та вміння ними користуватися у відповідній ситуації), лінгвістичну (знання про мову, володіння метамовою лінгвістики) та культурознавчу (знання про мову та культуру народу).

Процес удосконалення комунікативної компетенції має унікальну структуру. До неї входять такі компоненти:

Змістовний. Цей компонент передбачає знання про комунікацію, які студент отримує в процесі вивчення різних навчальних курсів. Це ті професійні кінцеві точки, які студенти набувають як гарантії професійної кваліфікації, а також як гарантії становлення майбутніх фахівців.

Діяльнісний. Цей компонент забезпечує комунікативну активність, оскільки одна справа мати знання про особливості реалізації ефективних комунікацій, і зовсім інша – володіти ними на практиці та застосовувати за потреби. Саме цей компонент забезпечує вплив професійних якостей на особистісні риси. Особистість має професійні знання, проте, коли вони систематично застосовуються знання починають впливати як на звички, риси характеру, так і на поведінку та мислення людини. На поведінку і мислення вони впливають у вигляді їх елементарної одиниці – дії, що здійснюється з допомогою частих повторень в професійній діяльності.

Процесуальний. Важливою частиною комунікативної компетенції є ситуаційний підхід, оскільки комунікація вважається унікальною /неповторною/ у своєму роді, та її особливості зумовлені процесами та умовами, в яких вона здійснюється. Цей компонент ґрунтується на досвіді.

Інструментально-методичний. Для ефективного здійснення комунікативного процесу

потрібна безліч інструментів та володіння конкретними методами. Як інструментальну складову важливо розрізнити розумові операції: аналіз та синтез, міркування тощо. З-поміж методів комунікації важливо розрізнити вербальні та невербальні, а також лінгвістичні та нелінгвістичні методи.

Соціальний. Соціальна складова має своє унікальне місце в комунікативній компетенції, тому що в кожній ситуації важливо, щоб фахівець розумів її суспільний контекст і міг працювати не лише самостійно, а й у групі, співпрацюючи та спілкуючись із іншими. Комунікація має сприйматися як можливість заради нових можливостей.

Саморегулювання. Саморозвиток займає ключове місце у сучасних наукових підходах та теоріях особистості. Саморозвиток передбачає застосування механізмів саморегулювання: самоврядування, самоаналіз та самовдосконалення. Комунікація та комунікативна компетенція потребують постійного вдосконалення у реальних ситуаціях, відповідати сучасним вимогам суспільства та освіти [1, с. 10].

Комунікацію розглядають також і як окремий випадок зв'язку, спілкування – як окремий випадок взаємодії. Такий підхід, на нашу думку, є конструктивним для тлумачення комунікативної культури як предмета педагогічного аналізу, оскільки дає змогу врахувати різні фактори впливу на формування особистісної комунікативної культури [3].

Реалізація комунікації як процесу передбачає наявність у суб'єкта спілкування і носія комунікативної культури різних видів умінь: а) загальних умінь, властивих будь-якій діяльності; б) специфічних умінь, характерних лише для комунікативно-мовленнєвої діяльності. Одразу зауважимо, що комунікативні вміння не обмежуються лише мовленнєвими вміннями. Такі вміння є складним особистісним утворенням і містять цілу низку умінь, що відображають комунікативну поведінку людини (наприклад, соціально-перцептивні, інтерактивні вміння) [8, с. 50].

У словнику С. Гончаренка наводиться поняття «комунікабельність», під яким розуміється риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість. Зазначається, що комунікабельність не є природженою, вона формується в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі [4, с. 174].

В. Каплінський зосереджує увагу на діалектичному взаємозв'язку свідомості й умінь, виокремлює первинні і вторинні вміння, окреслює їх функції, доводить взаємодію умінь, здібностей та здатностей тощо. Вчений обґрунтовує не лише роль і місце знань, переконань, інтелекту у формуванні комунікативних умінь, а й з'ясовує можливості почуттєво-вольової сфери у цьому процесі. Він переконливо доводить, що лише ті вміння стають міцними, дієвими, які набуваються власними зусиллями особистості: «... закласти міцний фундамент умінь неможливо шляхом «прямих поставок» навіть цінних і актуальних для

особистості знань, оскільки стати їх носієм ще не означає вміти, тобто набути відповідного досвіду діяльності. Людина прямою передачею знань ніколи не навчиться діяти. Тільки ті знання стануть способом успішних дій, які будуть не просто передані та засвоєні у формі готових висновків, а набуті шляхом власних зусиль, оскільки самі по собі висновки не мають цінності без того розвитку, який до них призвів і того розвитку, до якого вони призведуть далі» [5, с. 14].

Професійна підготовка майбутніх фахівців стає ефективнішою, якщо на основі вивченого навчального матеріалу студент отримує творчі завдання, які допомагають йому опанувати такі компоненти комунікативної компетентності, як: прогнозування та програмування комунікативної ситуації; знання та ерудиція; засоби спілкування (вербальні та невербальні); управління комунікативною ситуацією; комунікативна культура (загальна та національна); орієнтування на соціального партнера; мовленнєва компетенція.

У психології коло проблеми комунікативних умінь і навичок висвітлюється з опорою на поняття несвідомого, яке є основним. Окремі аспекти формування комунікативних умінь і навичок висвітлюються в аспекті виокремлення соціальних інтересів. Відповідно комунікативна активність обумовлюється нагальними потребами.

Серед підходів у визначенні комунікативних умінь, навичок і активності доцільно виокремити наступне:

- комунікативні вміння та навички співвідносяться з процесом спілкування;
- не характеризуються тільки певною комунікативною властивістю або здібностями, зокрема, контактністю чи комунікабельністю;
- є складним утворенням, що поєднує змістовні елементи [7, с. 178].

О. Сас вважає, що комунікативні вміння є видом «... професійних умінь педагога, що забезпечують реалізацію компонентів педагогічного спілкування, уможливають здійснення суб'єктивної взаємодії, відносяться до продуктивної діяльності та в такій діяльності формуються й розвиваються», а комунікативні навички виступають «...здатністю людини взаємодіяти з іншими, адекватно інтерпретувати отриману інформацію, а також правильно її передати» [9].

Н. Литвиненко, Т. Сергієнко вважають, що комунікативні навички – це «важливий компонент професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, які забезпечують обмін інформацією та формуються на основі мовленнєвих дій. Професійні комунікативні навички – це навички спілкування фахівців певної галузі в межах їхньої діяльності. Рівень сформованості такого виду комунікативних навичок – умова, за якої може бути продуктивною професійна комунікація» [6, с. 33].

Якщо говорити про основні важливі комунікативні вміння, то фахівець повинен вміти:

- організовувати та управляти комунікативним процесом в будь-якій прийнятній для клієнта формі;
- формулювати свої думки, використовуючи мовний етикет;
- володіти на практиці

невербальною комунікацією, постійно підтримуючи зворотній зв'язок;

– володіти технікою мови, вміти використовувати риторичні прийоми та фігури;

– вміти аналізувати конфлікти, кризові ситуації, конфронтації та вирішувати їх;

– розуміти клієнта, його потреби, почуття та думки на основі знання закономірностей тієї соціальної групи, до якої він відноситься;

– вміти з допомогою мовлення здійснювати психотерапію у спілкуванні, знімати стрес, адаптувати клієнта до відповідних умов, коректувати його поведінку та оцінки [2, с. 250-251].

Для формування комунікативних умінь і навичок характерними є індивідуальні прояви характеру, темпераменту, розвитку психічних процесів особистості. Прояви комунікативних умінь і навичок, активності дитини, яка формується, підлягають кількісним і якісним характерним змінам, набуття психологічних новоутворень як носіїв комунікативних умінь і навичок.

Важливу роль відіграють комунікативні вміння та навички особистості, які є складовими комунікативної активності, досить складною характеристикою, що виражається у певних потребах спілкуватися, виявляється в особистісній готовності взаємодіяти в певних комунікативних ситуаціях, відтворювати її суть оптимальними та раціональними способами, які спрямовані на конкретні результати навчальної діяльності [7, с. 178].

Найефективнішим способом комунікаційного зв'язку між викладачем і студентом є безпосереднє спілкування в аудиторії чи за її межами. Під час безпосереднього спілкування викладача і студента, зазвичай, досягається порозуміння, коли в реальному часі і просторі студент має можливість переконатися в перспективності розвитку окремих напрямів діяльності, зокрема на терені України. Безпосереднє спілкування між викладачем і студентом надає можливості миттєво обговорити актуальні, нагальні як для викладача, так і студента проблеми освіти в Україні [7, с. 182].

Під час організації комунікативної взаємодії суб'єктів освітнього процесу особливо важливим стає створення відповідних умов для розвитку суб'єктної позиції здобувачів освіти через актуалізацію і збагачення власного суб'єктного досвіду (звернення до раніше накопичених знань і умінь, стимулювання до використання різних способів і самостійного вибору виконання завдання, створення ситуацій морального вибору, заохочення пошуку нестандартних варіантів вирішення пізнавальної задачі (проблеми), організація пізнання через переживання, актуалізацію чуттєвого досвіду тощо); розвиток активності у пізнавальній діяльності (заохочення ініціативи, створення ситуацій вибору, організація проєктної діяльності тощо). Таким чином, мова йде про складний процес комунікативної взаємодії між викладачем і здобувачем освіти, наслідком якого є рішення та дії, що підштовхують до прогресу в розвитку майбутнього фахівця і прийняття ним

відповідальності за власний вибір і результат вирішення проблеми [7, с. 183].

Формування комунікативних навичок відбувається на лекційних та практичних заняттях; під час проходження практики; протягом організованих керівництвом ЗВО різноманітних воркшопів, курсів, тренінгів, майстер-класів, семінарів, гостьових лекцій тощо. Надзвичайно ефективно це відбувається за активної участі студентів у волонтерстві, студентському самоврядуванні, студентсько-викладацьких конференціях, наукових гуртках, конкурсах тощо. Така діяльність допомагає студентам вдосконалити комунікативні навички, набутти досвіду та умінь працювати в команді, вирішувати проблемні ситуації [7, с. 234].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Встановлено, що формування комунікативних навичок майбутніх фахівців стає ефективнішим, якщо в процесі професійної підготовки на основі вивченого навчального матеріалу студент отримує творчі завдання, які допомагають йому опанувати такі компоненти комунікативної компетентності, як: прогнозування та програмування комунікативної ситуації; знання та ерудиція; засоби спілкування (вербальні та невербальні); управління комунікативною ситуацією; комунікативна культура (загальна та національна); орієнтація на соціального партнера; мовленнєва компетенція.

Під час організації комунікативної взаємодії суб'єктів освітнього процесу особливо важливим стає створення відповідних умов для розвитку суб'єктної позиції здобувачів освіти через актуалізацію і збагачення власного суб'єктного досвіду (звернення до раніше накопичених знань і умінь, стимулювання до використання різних способів і самостійного вибору виконання завдання, створення ситуацій морального вибору, заохочення пошуку нестандартних варіантів вирішення пізнавальної задачі (проблеми), організація пізнання через переживання, актуалізацію чуттєвого досвіду тощо); розвиток активності у пізнавальній діяльності (заохочення ініціативи, створення ситуацій вибору, організація проєктної діяльності тощо). Таким чином, мова йде про складний процес комунікативної взаємодії між викладачем і здобувачем освіти, наслідком якого є рішення та дії, що підштовхують до прогресу в розвитку майбутнього фахівця і прийняття ним відповідальності за власний вибір і результат вирішення проблеми. Перспективи подальших розвідок напряму вбачаємо в виокремленні та обґрунтуванні педагогічних умов формування комунікативних навичок майбутніх фахівців.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Алексанян А. С. О совершенствовании коммуникативных компетенций будущего педагога. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. Випуск № 5. С. 7-15.
2. Балдинюк О. Д. Формування комунікативних навичок майбутнього фахівця соціальної сфери. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9368/1/Formuvannya_komunikativnykh_navychok_maibutnoho_fakhivtsia_sotsialnoi_sfery.pdf

3. Васянович Г. П., Нагірняк М. Я., Боднар О. С. Формування комунікативних умінь у майбутнього соціального працівника засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Друк плюс», 2020. Вип. 55. С. 31-38.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Гол. ред. С. Головка. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
5. Каплінський В. В. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2017. 225 с.
6. Литвиненко Н. П., Сергієнко Т. В. Формування комунікативних навичок у контексті фахової підготовки майбутніх лікарів. *Ukrainian scientific medical youth journal*. 2022. Supplement №2 (130). С. 33-34.
7. Окольніча Т. В. Комунікація суб'єктів освітнього процесу в умовах воєнного та повоєнного часу. *Професійна підготовка майбутніх фахівців у воєнний та повоєнний час*: кол. моногр. [наук. ред. Т. В. Окольніча]; МОН України, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. Дніпро : Середняк Т. К., 2023. С. 172–200.
8. Панченко В. Комунікативна культура майбутнього фахівця: теоретичний аналіз. 2014. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6760/1/11.pdf>
9. Сас О. О. Педагогічні умови формування комунікативних умінь і навичок майбутніх вихователів на семінарсько-практичних заняттях із дошкільної лінгводидактики. *Народна освіта* : електронне наукове фахове видання. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2414
10. Філоненко О. В. Формування соціальних навичок у суб'єктів освітнього процесу в умовах воєнного та повоєнного часу. *Професійна підготовка майбутніх фахівців у воєнний та повоєнний час*: кол. моногр. [наук. ред. Т. В. Окольніча]; МОН України, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. Дніпро : Середняк Т. К., 2023. С. 201–237.

REFERENCES

1. Aleksanyan, A. S. (2018). O sovershenstvovanii kommunikativnykh kompetentsiy budushchego pedagoga [On improving the communicative competencies of a future teacher]. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Pedagogichni nauky»*. Vypusk № 5. S. 7-15. [in Ukrainian]
2. Baldynuk, O. D. Formuvannya komunikativnykh navychok maybutn'oho fakhivtsya sotsial'noyi sfery [Formation of communication skills of the future specialist in the social sphere]. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9368/1/Formuvannya_komunikativnykh_navychok_maibutnoho_fakhivtsya_sotsialnoi_sfery.pdf [in Ukrainian]
3. Vasyanovych, H. P., Nahirnyak, M. YA., Bodnar, O. S. (2022). Formuvannya komunikativnykh umin' u maybutn'oho sotsial'noho pratsivnyka zasobamy informatsiynokomunikatsiynyykh tekhnolohiy [Formation of communication skills in the future social worker by means of information and communication technologies]. *Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metody navchannya u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy* : zbirnyk

naukovykh prats'. Vinnytsya : TOV «Druk plyus». Vyp. 55. S. 31-38. [in Ukrainian]

4. Honcharenko, S. (1997). *Ukrayins'kyu pedahohichnyy slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary] / Hol. red. S. Holovko. Kyiv: Lybid'. 376 s. [in Ukrainian]
5. Kaplins'kyu, V. V. (2017). *Metodyka vykladannya u vyshchiy shkoli* [Teaching methods in higher education]: navchal'nyy posibnyk. Kyiv: KNT. 225 s. [in Ukrainian]
6. Lytvynenko, N. P., Serhiyenko, T. V. (2022). *Formuvannya komunikativnykh navychok u konteksti fakhovoyi pidhotovky maybutnikh likariv* [Formation of communication skills in the context of professional training of future doctors]. *Ukrainian scientific medical youth journal. Supplement №2 (130)*. S. 33-34. [in Ukrainian]
7. Okol'nycha, T. V. (2023). *Komunikatsiya sub'yektiv osvnt'oho protsesu v umovakh voyennoho ta povoyennoho chasu* [Communication of the subjects of the educational process in the conditions of war and post-war times]. *Profesiyna pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv u voyennyi ta povoyennyi chas*: kol. monohr. [nauk. red. T. V. Okol'nycha]; MON Ukrainy, Tsentral'noukrayins'kyu derzhavnyy universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. Dnipro : Serednyak T. K. S. 172-200. [in Ukrainian]
8. Panchenko, V. (2014). *Komunikativna kul'tura maybutn'oho fakhivtsya: teoretychnyy analiz* [Communicative culture of the future specialist: theoretical analysis]. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6760/1/11.pdf> [in Ukrainian]
9. Sas, O. O. *Pedahohichni umovy formuvannya komunikativnykh umin' i navychok maybutnikh vykhovateliv na seminar'ko-praktychnyykh zanyattiyakh iz doshkil'noyi lnhvodydaktyky* [Pedagogical conditions for the formation of communicative abilities and skills of future educators at seminar-practical classes in preschool language didactics]. *Narodna osvita: elektronne naukove fakhove vydannya*. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2414 [in Ukrainian]
10. Filonenko, O. V. (2023). *Formuvannya sotsial'nykh navychok u sub'yektiv osvnt'oho protsesu v umovakh voyennoho ta povoyennoho chasu* [The formation of social skills in the subjects of the educational process in the conditions of the war and post-war times]. *Profesiyna pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv u voyennyi ta povoyennyi chas*: kol. monohr. [nauk. red. T. V. Okol'nycha]; MON Ukrainy, Tsentral'noukrayins'kyu derzhavnyy universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. Dnipro : Serednyak T. K. S. 201–237. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВАСЮТИНСЬКА Єлена Артурівна – PhD, старший викладач кафедри іноземних мов факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VASIUTYNSKA Yelena Arturivna – PhD, senior teacher of the department of foreign languages Faculty of the Donetsk State University of Internal Affairs.

Scientific interests: professional training of future specialists.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 378.015.311

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-405-410

КУЗІЮТИЧЕВ Сергій Геннадійович –

здобувач третього (освітньо-наукового)

рівня вищої освіти доктора філософії

Льотної академії Національного авіаційного університету

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-4088-6040>

e-mail: kuzik.633@gmail.com

ФОРМУВАННЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У роботі висвітлено актуальні аспекти самореалізації, пов'язані з розвитком особистості майбутніх викладачів у контексті сучасної вищої освіти. Дослідження спрямоване на виявлення та аналіз основних чинників, що впливають на процес самореалізації майбутніх викладачів, таких як педагогічна підготовка, професійний розвиток, а також соціокультурне та психологічне середовище.

Мета статті полягає у розкритті системоутворюючих особливостей формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи в контексті педагогічних умов і трансформацій.

Встановлено, що ключова роль освіти полягає у формуванні самореалізації майбутніх викладачів вищої школи та є важливим чинником у вихованні кваліфікованих педагогічних талантів, здатних впливати на розвиток студентів. Визначено необхідність адаптації до сучасних викликів, зокрема врахування культурних, технологічних та світових тенденцій, що сприяє ефективному формуванню самоактуалізації майбутніх викладачів вищої освіти. Проаналізовано шляхи вирішення проблеми формування самоактуалізації майбутніх викладачів вищих навчальних закладів, що потребують уваги до різних аспектів, таких як освітня підготовка, розвиток навичок м'якого спілкування, самоосвіта, підтримка персоналу та наставників.

У статті зазначається увага на важливості індивідуального підходу до кожного здобувача та педагога з метою стимулювання його особистісного зростання та професійної самореалізації. Наукова праця включає аналіз сучасних методів і стратегій, спрямованих на підтримку самореалізації майбутніх викладачів вищої школи, а також розглядає можливі шляхи вирішення цієї педагогічної проблеми у вищій освіті.

Перспективами подальших розвідок є запропонована співпраця та обмін досвідом між викладачами сприятиме створенню сприятливого середовища для розвитку самореалізації майбутніх викладачів вищої школи та підвищенню якості освіти та розвитку суспільства в цілому.

Ключові слова: самореалізація, професійна самореалізація, професійна підготовка, заклад вищої освіти, педагогічні умови.

KUZIUTICHEV Serhii Gennadiyovych –
holder of the third (educational and scientific) level
of higher education doctor of philosophy
Flight Academy of the National Aviation University
ORCID 0009-0001-4088-6040
e-mail: kuzik.633@gmail.com

FORMATION OF SELF-REALIZATION OF FUTURE HIGH SCHOOL TEACHERS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

The work highlights the actual aspects of self-realization related to the personality development of future teachers in the context of modern higher education. The research is aimed at identifying and analyzing the main factors that influence the process of self-realization of future teachers, such as pedagogical training, professional development, as well as the sociocultural and psychological environment.

The purpose of the article is to reveal the system-forming features of the formation of self-realization of future teachers of higher education in the context of pedagogical conditions and transformations.

It has been established that the key role of education lies in the formation of self-realization of future teachers of higher education and is an important factor in the education of qualified pedagogical talents capable of influencing the development of students. The need to adapt to modern challenges, including taking into account cultural, technological and world trends, is determined, which contributes to the effective formation of self-actualization of future teachers of higher education. Ways to solve the problem of forming self-actualization of future teachers of higher educational institutions are analyzed, which require attention to various aspects, such as educational preparation, development of soft communication skills, self-education, support of staff and mentors.

The article draws attention to the importance of an individual approach to each student and teacher in order to stimulate his personal growth and professional self-realization. The scientific work includes an analysis of modern methods and strategies aimed at supporting the self-realization of future teachers of a higher school, and also considers possible ways to solve this pedagogical problem in higher education.

Prospects for further research are that the proposed cooperation and exchange of experience between teachers will contribute to the creation of a favorable environment for the development of self-realization of future teachers of higher education and the improvement of the quality of education and the development of society as a whole.

Key words: self-realization, professional self-realization, professional training, higher education institution, pedagogical conditions.

Постановка та обговорення актуальності проблеми. Самореалізація майбутніх викладачів вищої школи в сучасному освітньому контексті визначається як одна з найбільш важливих педагогічних проблем. Ця тема набуває особливого значення в умовах постійних змін у суспільстві, технологічного прогресу та розширення інформаційного простору. Сучасний викладач вищої школи, окрім професійних компетенцій, повинен мати розвинуту особистість, здатну до саморефлексії, адаптації та креативного мислення.

В контексті вищої освіти самореалізація стає важливим елементом успішної педагогічної діяльності, оскільки впливає на якість навчання та виховання здобувачів, формує їхнє мислення та професійну компетентність.

Дослідження даної проблеми є важливою для вивчення індивідуальних особливостей майбутніх педагогів, їхніх потреб у професійному зростанні та самореалізації.

Процес формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи представляє собою

складний та багатогранний процес, що вимагає уваги та досліджень з багатьох точок зору. Однак, на сьогоднішній день існує низка педагогічних проблем, пов'язаних із цим процесом, які потребують детального розгляду та вирішення, зокрема:

недостатня увага до особистісного розвитку: багато педагогічних програм та курсів зосереджуються на професійних навичках викладання та методиках, залишаючи осторонь аспекти особистісного зростання та самореалізації майбутніх викладачів;

відсутність індивідуалізованого підходу: велика кількість програм підготовки викладачів застосовують загальноприйняті підходи до навчання, не враховуючи індивідуальних потреб та особливостей кожного здобувача;

вплив соціокультурного середовища: сучасне суспільство постійно змінюється, що може створювати додаткові стреси та виклики для майбутніх викладачів, які також можуть впливати на їхні можливості для особистісного зростання;

потреба у розвитку м'яких навичок: швидкозмінна природа освіти та професійних вимог вимагає від викладачів розвитку м'яких навичок, таких як емпатія, комунікативність і лідерство, що може бути складним завданням для багатьох;

забезпечення якості освіти: якість вищої освіти залежить від професіоналізму та особистісного розвитку викладачів, тому необхідно звернути увагу на процес формування їхньої самореалізації для забезпечення якісного навчання та виховання здобувачів.

Отже, постановка проблеми полягає в ідентифікації ключових векторів, які впливають на формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи й потребують уваги та їх вивчення для подальшого вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням щодо самореалізації присвячені наукові праці відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема таких як: О. Артемова, В. Громов, Н. Крилова, А. Маслоу, А. Мудрик, Н. Нікітіна, К. Роджерс, О. Савчук, К. Юнг та деяких інших.

У сучасній науковій літературі аспекти професійної самореалізації в умовах педагогічної діяльності досліджується в контексті формування особистості педагога в системі вищої педагогічної освіти та фахової підготовки. О. Акімова, Н. Гузій, Р. Гуревич, М. Євтух, І. Зязюн, І. Краснощок, Н. Кічук, Н. Кузьміна, Л. Мітіна, К. Поселецька, В. Радул, І. Смолюк, Р. Скульський, Т. Тернавська, Т. Толкова, О. Філоненко та деякі інші.

Мета статті полягає у розкритті системоутворюючих особливостей формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи в контексті педагогічних умов і трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасному світі, де швидкі зміни в науково-педагогічному, соціально-поведінковому середовищі, технологіях, соціокультурній сфері стають нормою, актуальність проблеми формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи стає очевидною. Заклади вищої освіти

повинні готувати не лише професіоналів у своїх галузях, але й різнобічно сформованих особистостей, що здатні адаптуватися до нових викликів і навчати здобувачів умінню робити це саме.

Розглянемо основні фактори доцільності проведення наукових досліджень у сфері формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи:

1. Зміни в освітній парадигмі – перехід до активних та інтерактивних методів навчання, акцент на розвиток критичного мислення та творчого підходу до вирішення проблем.

2. Соціокультурні виклики – розмаїття культурних і соціальних контекстів у вищій освіті вимагає від викладачів здатності розуміти та працювати з різноманітними групами здобувачів.

3. Розвиток технологій – використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищій освіті вимагає від викладачів постійного оновлення навичок та гнучкості в адаптації до нових засобів навчання.

4. Потреба у гнучкості та толерантності – сучасні викладачі повинні бути відкриті до різноманітних підходів до навчання та виховання, а також готові до співпраці зі здобувачами різних культур і національностей.

З огляду на ці фактори, розуміння та розвиток самореалізації майбутніх викладачів вищої школи стає необхідною складовою успішного виконання їхніх професійних обов'язків та досягнення високих результатів у сучасному освітньому середовищі.

Проблема самореалізації розглядається у професійному тлумаченні з різних позицій, тому в науковій літературі спостерігаються багатогранні аспекти й напрямки її дослідження (табл. 1).

Поряд із класичними усталеними поглядами на процес самореалізації майбутніх викладачів вищої школи є також і новаторські креативні ідеї, які можуть бути диверсифіковані та реалізовані у найближчий час.

Наприклад, індивідуальна освітня траєкторія розвитку комунікативної компетентності сучасного викладача (педагогічного/науково-педагогічного працівника) має пряий вплив на самореалізацію та особистісний потенціал.

«Когнітивне сприйняття інформації у процесі формування ключових компетентностей в процесі освітньої діяльності безпосередньо впливає на ефективність мотивації провідної, стабільної емоційної сфери та творчої діяльності особистості» [10].

Таблиця 1

Дефініції вчених і науковців щодо формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи як педагогічна проблема

№ з/п	Автор	Трактування сутності самореалізації майбутніх викладачів вищої школи
1.	О. Артемова [1]	«Професійну самореалізацію» автор розглядає як соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний із здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду в процесі набуття кваліфікації майбутнім фахівцем у період первинного професійного становлення (навчання у вищій школі)

		та вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей і обов'язків, що є невід'ємним атрибутом розкриття і здійснення особистісного й професійного потенціалу.
2.	Н. Гузій [2]	Підкреслення значення внутрішньої мотивації та саморефлексії у навчанні. Акцентується увага на важливості самостійного пошуку знань і самовдосконаленні, розглядаючи освіту як засіб для внутрішнього зростання та саморозвитку. Такий підхід дозволяє кожній особі максимально реалізувати свій потенціал та здійснити себе як індивідуум у суспільстві. Напрацювання спрямовані на розвиток внутрішніх можливостей і особистісних якостей учнів та здобувачів, що є важливою складовою процесу освіти.
3.	Л. Кондрашова [3]	Розглядає готовність до діяльності як фундамент професіоналізму, основою якого є психологічна готовність – «складне особистісне утворення, що включає в себе ідейно-моральні і професійні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів, оптимізм, налаштування на працю; спроможність до подолання труднощів, самооцінку результатів праці, потребу у професійному самовихованні, що забезпечує високі результати праці».
4.	І. Лебедик [4]	Найефективнішими видами діяльності здобувачів, які активно розвивають соціально-професійну комунікацію та здійснюють вплив на інтенсивний розвиток професійної самореалізації, є: прояв соціальної зрілості у спілкуванні; активна участь у розвитку мікросередовища життєдіяльності; прагнення до професійного самовдосконалення.
5.	А. Маслоу [5]	Ідея людини як цілісної системи потреб, що розвиваються від фізіологічних до вищих порядків. Його теорія ієрархії потреб відображає прагнення до самореалізації, що стає вищим рівнем еволюції особистості. Ця концепція висуває ідеал саморозвитку та досягнення потенціалу через задоволення внутрішніх потреб та пошук власної ідентичності.
6.	В. Радул [6]	Під самореалізацію варто розуміти «спеціально організовану суб'єктом діяльність, метою якої є втілення власного призначення, а також результат цієї діяльності, тісно пов'язаний із саморозвитком та самоствердженням особистості».
7.	К. Поселецька [7]	Формування ціннісних установок майбутніх викладачів ЗВО впливає на професійну самореалізацію. Особистість викладача розглядається в її внутрішній цілісності, де професійне й особистісне «я» тісно пов'язані системою цінностей. Важливою передумовою професійної самореалізації особистості майбутнього викладача є його спрямованість, що виявляється відповідно до професійних настанов і ціннісних орієнтацій.

8.	Т. Яковина [9]	Суб'єктна спрямованість в процесі навчання дозволяє здобувачам не тільки оволодіти досвідом здійснення професійної діяльності, але й реалізувати індивідуальний потенціал у цій діяльності. А прогресуюча динаміка розвитку психічних, емоційних і особистісних якостей за час навчання у ВНЗ створює міцну основу для професійного розвитку особистості в майбутній професійній діяльності.

Вплив на формування готовності до самореалізації у професійній сфері здійснює низка педагогічних умов, що забезпечуються у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів ЗВО. Наочно представлені дані умови на рис. 1.

Рис. 1. Педагогічні умови впливу на формування готовності до самореалізації у професійній сфері [8].

Наступним кроком при вивченні формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи є визначення завдань, які потребують окремого поглибленого дослідження:

1. Вивчення факторів, що впливають на самореалізацію майбутніх викладачів (аналіз освітніх, соціокультурних, технологічних та інших факторів, які впливають на процес формування самореалізації майбутніх викладачів).

2. Визначення індивідуальних потреб і можливостей майбутніх викладачів (врахування різноманітних потреб, інтересів й особистісних характеристик здобувачів, які можуть впливати на їхнє бажання досягти самореалізації).

3. Розробка програм і стратегій освітнього процесу для підтримки самореалізації (створення імплементованих педагогічних програм, які сприяють особистісному зростанню майбутніх викладачів та надання їм практичних інструментів для саморозвитку).

4. Стимулювання розвитку м'яких навичок і соціальних компетентностей (вдосконалення навичок спілкування, лідерства, роботи в команді та інших м'яких навичок, які сприяють успішній самореалізації викладачів у вищій школі).

5. Оцінка ефективності програм та стратегій (здійснення систематичного моніторингу та оцінки програм і стратегій формування самореалізації майбутніх викладачів з метою постійного вдосконалення та адаптації до змінних умов освітнього середовища).

Вищевказані завдання дозволяють врахувати різноманітні аспекти та виклики, що виникають у процесі формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи та спрямовані на розробку комплексного підходу до їхнього розвитку, що передбачає не лише вирішення конкретних завдань, а й використання системи самого підходу до підготовки майбутніх викладачів.

Самореалізація майбутніх викладачів вищої школи охоплює різні сторони їхнього професійного та особистісного розвитку:

освітню підготовку: розвиток навичок педагогічної майстерності, уміння застосовувати сучасні методи та технології навчання, а також вміння адаптувати навчальний процес до потреб різних груп здобувачів;

розвиток м'яких навичок: формування комунікативних вмінь, лідерських якостей, а також емоційного інтелекту, що дозволить майбутнім викладачам ефективно спілкуватися зі здобувачами та вирішувати конфліктні ситуації;

самоосвіту та самовдосконалення: самоусвідомлення власних потреб і можливостей, постійний пошук нових знань й навичок, а також розвиток власного професійного та особистісного потенціалу;

підтримку та менторство: забезпечення можливостей для отримання консультацій, підтримки та менторства від досвідчених викладачів та фахівців у галузі педагогіки;

стимулювання інноваційного мислення: підтримка та поширення ініціатив, спрямованих на впровадження нових педагогічних підходів та інноваційних методик навчання.

Розв'язання цієї проблеми передбачає комплексний підхід і співпрацю всіх учасників освітнього процесу – викладачів, здобувачів, адміністрації університетів й державних органів. Тільки з їхньою спільною дією можна досягти успіху в формуванні самореалізації майбутніх викладачів вищої школи та підготувати їх для ефективної професійної діяльності.

Поряд із цим до комплексного підходу щодо формування самореалізації майбутніх викладачів можна застосувати додаткові чинники взаємодії, наприклад:

культурний контекст: кожна культура має свої унікальні цінності та підходи до самореалізації (урахування цього в адаптації педагогічних програм може покращити ефективність навчання);

технологічний прогрес: впровадження інноваційних технологій, таких як віртуальна реальність або штучний інтелект, в навчальний процес може сприяти розвитку та самореалізації викладачів;

глобальна співпраця: можливість спілкування та співпраці з викладачами з інших країн через міжнародні програми обміну досвідом може

розширити горизонти та стимулювати самореалізацію;

сучасні тенденції у роботі: зростаюча популярність роботи на дистанції та флексібільні графіки роботи можуть створювати нові можливості для розвитку особистості викладачів;

підвищення самосвідомості: використання інструментів для внутрішнього розвитку, таких як медитація або журналінг, може сприяти самореалізації викладачів шляхом поглибленого розуміння власних потреб та цілей;

міждисциплінарний підхід: застосування підходів з інших галузей, таких як психологія чи менеджмент, може допомогти вирішити педагогічні проблеми та сприяти самореалізації викладачів.

Такі факти підкреслюють важливість розгляду проблеми формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи з різних ракурсів і в контексті сучасних тенденцій та викликів.

Узагальнюючи вищевикладене, формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи є складною педагогічною проблемою, яка вимагає уваги та комплексного підходу. Ця проблема виникає з потреби підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів, які здатні ефективно впливати на розвиток здобувачів та відповідати вимогам сучасного освітнього середовища.

Для успішного розв'язання даних питань необхідно враховувати різноманітні аспекти, такі як освітня підготовка, розвиток м'яких навичок, самоосвіта, підтримка та менторство. Крім того, важливо враховувати культурні та технологічні аспекти, а також використовувати інноваційні підходи і глобальну співпрацю.

Розглядаючи цю проблему у контексті сучасних тенденцій та викликів, можна визначити ключові напрями дій для вирішення, що включають в себе підвищення самосвідомості, застосування міждисциплінарного підходу та стимулювання інноваційного мислення. Тільки через спільні зусилля та систематичну роботу у всіх аспектах можна досягти успішних результатів у формуванні самореалізації майбутніх викладачів вищої школи.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Загальні висновки з дослідження формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи підкреслюють важливість розгляду актуальної теми та необхідність комплексного підходу до її вирішення.

Встановлено, що ключова роль освіти полягає у формуванні самореалізації майбутніх викладачів вищої школи та є важливим елементом підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів, які здатні впливати на розвиток здобувачів.

Визначено потребу у адаптації до сучасних викликів, таких як врахування культурних, технологічних і глобальних тенденцій, що сприяє ефективному формуванню самореалізації майбутніх викладачів у вищій школі.

Представлено аналіз підходів щодо розв'язання проблеми формування самореалізації майбутніх викладачів вищої школи, який вимагає уваги до різноманітних аспектів, таких як освітня

підготовка, розвиток м'яких навичок, самоосвіта та підтримка від співробітників і менторів.

Зазначено необхідність у постійній саморефлексії та саморозвитку, а саме важливості надавати можливості для саморефлексії та постійного самовдосконалення викладачам, щоб вони могли розвиватися як професіонали та особистості.

Перспективами подальших розвідок є запропонована співпраця та обмін досвідом між викладачами сприятиме створенню сприятливого середовища для розвитку самореалізації майбутніх викладачів вищої школи та підвищенню якості освіти та розвитку суспільства в цілому.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах. *Освіта регіону*. 2010. № 1. С. 97-101.
2. Гузій Н. В. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 427 с.
3. Кондрашова Л. В. Концепція «Взаємодії моральних і психологічних якостей у змісті педагогічного професіоналізму». Професійне становлення майбутнього вчителя: монографічний огляд. Кривий Ріг, 2006. 327 с.
4. Лебедик І. В. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до професійної самореалізації у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Кіровоград, 2007. 18 с.
5. Маслоу А. Мотивація і особистість (3-тє видання, переклад). СПб: Євразія, 1999. 478 с.
6. Поселецька К. А. Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації: дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2016. 339 с.
7. Радул В. В. Соціально-професійні проблеми сучасної педагогічної науки: монографія. Харків: Мачулін, 2019. 332 с.
8. Філоненко О. В. Формування готовності майбутніх викладачів закладу вищої освіти до професійної самореалізації. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 2 (65). С. 314-318.
9. Яковичина Т. В. Організаційно-педагогічні умови формування здатності до діалогу в суб'єкт-суб'єктній взаємодії. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2015. Вип. 1. С. 189-197.
10. Ternavska T. Individual educational trajectory of development of communicative competence of modern pedagogical/scientific-pedagogical worker in the conditions of military reality. Higher education reforms in Ukraine: challenges, status, and prospects: collective monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. pp. 320-346.

REFERENCES

1. Artemova, O. I. (2010). Profesiynna samorealizatsiya osobystosti v suchasnykh umovakh. [Professional self-realization of the individual in modern conditions]. *Osvita rehionu*. № 1. S. 97-101. [in Ukrainian]
2. Huziy, N. V. (2015). Pedahohichna tvorchist', maysternist', profesionalizm u systemi pidhotovky pedahohichnykh kadriv: zdobutky, poshuky, perspektyvy [Pedagogical creativity, mastery, professionalism in the system of training educational personnel: achievements, searches, prospects]: monohr. Kyuyiv: Viddilennya NPU imeni M.P. Drahomanova. 427 s. [in Ukrainian]

3. Kondrashova, L. V. (2006). Kontseptsiya «Vzayemodiya moral'no-psykholohichnykh yakostey u zmistі pedahohichnoho profesionalizmu». Profesiynne stanovlennya maybutn'oho vchytelya [Concept "Interaction of moral and psychological qualities in the content of pedagogical professionalism". Professional formation of the future teacher]: monohrafichnyy ohlyad. Kryvyi Rih. 327 s. [in Ukrainian]

4. Lebedyk, I. V. (2007). Pidhotovka maybutnikh uchyteliv inozemnykh mov do profesiynoyi samorealizatsiyi u protsesi vyvchennya fakhovykh dystsyplin [Preparation of future teachers of foreign languages for professional self-realization in the process of studying professional disciplines]: avtoref. dysertatsiyi ... kandydata ped. nauky Kirovohrad. 18 s. [in Ukrainian]

5. Maslou, A. (1999). Motyvatsiya ta osobystist' [Motivation and personality] (3 tye vydannya, pereklad). SPb.: Yevraziya, 478 s. [in Ukrainian]

6. Poselets'ka, K. A. (2016). Pidhotovka maybutnikh uchyteliv filolohichnykh spetsial'nostey do profesiynoyi samorealizatsiyi [Preparation of future teachers of philological specialties for professional self-realization]: dys. ... kandydat ped. nauky Vinnytsya. 339 s. [in Ukrainian]

7. Radul, V. V. (2019). Sotsial'no-profesiynni problemy suchasnoyi pedahohichnoyi nauky [Socio-professional problems of modern pedagogical science]: monohr. Kharkiv: Machulin. 332 s. [in Ukrainian]

8. Filonenko, O. V. (2019). Formuvannya hotovnosti maybutnikh uchyteliv vyshchoho navchal'noho zakladu do profesiynoyi samorealizatsiyi [Formation of the readiness of future teachers of a higher education institution for professional self-realization]. *Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho. Seriya: Pedahohichni nauky*. № 2 (65). S. 314-318. [in Ukrainian]

9. Yakovyshyn, T. V. (2015). Orhanizatsiyno-pedahohichni umovy formuvannya vmynnya vesty dialoh u sub'yekt-sub'yektniy vzayemodiyi [Organizational and pedagogical conditions for the formation of the ability to dialogue in subject-subject interaction]. *Psykholoho-pedahohichni osnovy humanizatsiyi navchal'no-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ. Vypusk 1*. S. 189-197. [in Ukrainian]

10. Ternavs'ka, T. (2023). Indyvidual'na osvityna trayektoriya rozvytku komunikatyvnoyi kompetentnosti suchasnoho pedahohichnoho/naukovo-pedahohichnoho pratsivnyka v umovakh voyennoyi diysnosti. Reformuvannya vyshchoyi osvity v Ukrayini: vyklyky, stan ta perspektyvy [Individual educational trajectory of development of communicative competence of modern pedagogical/scientific-pedagogical worker in the conditions of military reality. Higher education reforms in Ukraine: challenges, status, and prospects]: kolektyvna monohrafiya. Ryha, Latvija: Baltija Publishing. P. 320-346. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЗЮТИЧЕВ Сергій Геннадійович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти доктора філософії Льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: самореалізація майбутніх викладачів вищої школи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KUZIUTICHEV Serhii Gennadiyovych – holder of the third (educational and scientific) level of higher education, doctor of philosophy Flight Academy of the National Aviation University.

Scientific interests: self-realization of future teachers of higher education.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 372.862

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-411-417

БИРКА Маріан Філаретович –
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри диференційних рівнянь
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2891-0044>
e-mail: marian.byрка@gmail.com

ДЕФІНІЦІЯ ХОЛІСТИЧНОГО ЗМІСТУ КУРСУ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ»

У статті визначено, що зміст курсу «Методика викладання інформатики» як базова дисципліна має забезпечувати виконання наступних основних завдань: усвідомлення майбутніми вчителями інформатики сучасних цілей та змісту шкільного курсу «Інформатика»; їх з найраціональнішими організаційними формами, методами і засобами навчання інформатики та інноваційними програмними продуктами; формування в них здатності відтворювати розроблені ними план-конспекти у ході змодельованих на практичних заняттях уроків інформатики та ін.

Детерміновано, що у ході розробки змісту курсу «Методика викладання інформатики» слід забезпечити дотримання наступних вимог: наявність актуальної особистісно та соціально значущої тематики лекцій; забезпечення можливості реалізації індивідуальної траєкторії навчання; застосування інтерактивних форм і методів організації навчання; активне включення студентів у практичну діяльність; спрямованість змісту на формування і розвиток в студентів загальних, навчально-пізнавальних, інтелектуальних та організаційних якостей тощо.

Для дефініції холистичного змісту курсу «Методика викладання інформатики» як базової дисципліни професійного спрямування обґрунтовано необхідність дотримання наступних 7 принципів: відповідності суспільним запитам; науковості; прикладної спрямованості; наочності; доступності навчального матеріалу за глибиною і обсягом; нижньої лінії; логічної завершеності і цілісності.

Запропоновано зміст навчальної дисципліни «Методика викладання інформатики» (270 академічних годин (9 кредитів), яка викладається для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «014.09. Середня освіта (інформатика)» галузі знань «01 Освіта. Педагогіка» розкрити у двох змістових модулях: «Теоретичні і нормативні аспекти викладання інформатики в базовій школі» (5 семестр) та «Методичні аспекти викладання інформатики в базовій школі» (6 семестр).

Ключові слова: основні завдання, вимоги, принципи формування, холистичний зміст, середня освіта (інформатика), методика викладання інформатики.

BYRKA Marian Filaretovych –
Doctor of Education, Professor
Professor of Department of of differential equations
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2891-0044>
e-mail: marian.byрка@gmail.com

DEFINITION OF THE HOLISTIC CONTENT OF THE COURSE “METHODICS OF TEACHING INFORMATICS”

The article defines that the content of the course “Methodics of Teaching Informatics” as a basic discipline should ensure the following main tasks: awareness by future informatics teachers of the modern goals and content of the school course “Informatics”; familiarization of future informatics teachers with organizational forms, teaching methods, the most rational means of teaching informatics and innovative software products, forming the ability to reproduce the plan-summaries developed by them during Informatics lessons simulated in practical classes etc.

It was determined that during the development of the content of the course “Methodics of Teaching Informatics” the following requirements should be confirmed: the presence of actual personally and socially significant lecture topics; ensuring the possibility of implementing an individual learning trajectory; application of interactive forms and methods of learning; active inclusion of students in practical activities that correspond to the study profile and professional direction; the focus of the content on the formation and development of students' general, educational and cognitive, intellectual and organizational qualities, etc.

For the definition of the holistic content of the course “Methodics of Teaching Informatics” as a basic discipline of the professional direction, the need to implement the 7 principles is substantiated: principle of compliance with public demands; principle of scientism; principle of applied orientation; principle of demonstration; principle of availability of educational material in terms of depth and volume; principle of bottom line; principle of logical completeness and integrity.

The content of the educational discipline “Methodics of Teaching Informatics” (270 academic hours (9 credits), which is taught for the first (bachelor's) level of higher education in the specialty “014.09. Secondary education (informatics)” field of knowledge “01. Education. Pedagogy” is suggested to be presented in two content modules: “Theoretical and regulatory aspects of teaching computer science in basic school” (5 semester) and “Methodical aspects of teaching computer science in basic school” (6 semester).

Keywords: main tasks, requirements, principles of formation, holistic content, secondary education (informatics), methodics of teaching informatics.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів інформатики відповідно до вимог суспільства завжди було і досі залишається актуальним питанням педагогічної теорії і практики. У сучасних умовах воно набуває

особливої актуальності завдяки динамічним процесам оновлення, які відбувають у загальній середній освіті та вищій школі України.

Насамперед, це зміна парадигми і докорінне реформування системи загальної середньої освіти України, задекларовані у Концепції «Нова

українська школа» та новому державному Стандарті базової середньої освіти, які передбачають впровадження компетентнісного підходу та суттєве оновлення змісту шкільного курсу «Інформатика», що відображено у змісті окремо виділеної – «Інформатичної освітньої галузі».

Не менш важливими є ґрунтовна інформатизація освітнього процесу у вищій школі, а подекуди його повний перехід на змішаний формат навчання, а також необхідність врахування пізнавальних та психологічних особливостей сучасного покоління студентів, які зумовлені неабияким впливом цифрових технологій та «віртуального цифрового світу» на процес їх освіти й виховання.

Таким чином, для забезпечення ефективної професійної підготовки майбутніх учителів інформатики у вищій школі необхідно забезпечити належне вивчення базових дисциплін, особливо курсу «Методика викладання інформатики», який є інтегруючим і ключовим для їх подальшої професійної діяльності у закладі загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів інформатики стали предметом наукових досліджень багатьох сучасних українських вчених і практиків, серед яких найважливішими є праці Н. Балик, В. Бикова, А. Гуржія, М. Жалдака, Н. Морзе, С. Прийми, С. Шестопалова та інших.

У сучасній педагогічній теорії наявні окремі наукові розвідки, близькі до теми нашого дослідження, предметом яких стали: технологія змішаного навчання в курсі методики навчання інформатики (О. Барна) [2]; теоретико-методичні основи використання інтелектуальних технологій у професійній діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін (М. Бирка) [4]; методика навчання інформатики (В. Глазова) [6]; використання методичних задач у фаховій підготовці майбутніх учителів інформатики (Н. Павлова) [10]; професійна спрямованість фундаменталізації інформатичної освіти (О. Поліщук, І. Теплицький, С. Семеріков) [11]; методичні підходи до вивчення інформатики в основній школі (Л. Семко, Н. Самойленко) [12]; особливості викладання інформатики в класах фізико-математичного профілю (А. Федорчук) [13].

Крім цього, певний інтерес для нашого дослідження становлять праці вітчизняних науковців, спрямованих на вивчення особливостей формування змісту базової середньої освіти і природничо-математичних дисциплін, а також змісту професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін. Це зокрема наукові праці, в яких досліджено: теорія і практика професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті (М. Бирка) [5]; особливості формування та реалізації базового курсу фізики (М. Головка) [7]; основні підходи до проектування змісту базової середньої освіти (О. Ляшенко) [9].

При цьому питання визначення холистичного змісту курсу «Методика викладання інформатики», який би забезпечив випереджувальний характер професійної підготовки майбутніх вчителів інформатики у сучасній вищій освіті залишився поза увагою науковців.

Мета статті полягає у дефініції холистичного змісту курсу «Методика викладання інформатики» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «014.09. Середня освіта (інформатика)» галузі знань «01 Освіта. Педагогіка».

Основні завдання дослідження: 1) детермінувати основні завдання й загальні вимоги до змісту базових дисциплін професійного спрямування; 2) визначити принципи формування холистичного змісту базових дисциплін професійного спрямування; 3) запропонувати зміст навчальної дисципліни «Методика викладання інформатики» (270 академічних годин (9 кредитів), яка викладається на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти спеціальності «014.09. Середня освіта (інформатика)» галузі знань «01 Освіта. Педагогіка».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для дефініції холистичного змісту курсу «Методика викладання інформатики» насамперед вважаємо за необхідне детермінувати основні завдання й загальні вимоги до змісту базових дисциплін професійного спрямування.

Так, В. Глазова вважає, що методика викладання інформатики як базовий курс має забезпечувати виконання таких основних завдань як-от: усвідомлення майбутніми вчителями інформатики сучасних цілей та змісту шкільного курсу «Інформатика»; ознайомлення майбутніх вчителів інформатики з організаційними формами методами навчання, використання яких забезпечує досягнення цілей предмету у закладі загальної середньої освіти; ознайомлення майбутніх вчителів інформатики з найраціональнішими засобами навчання інформатики (підручники, навчальні посібники, технічні й програмні засоби тощо); ознайомлення майбутніх вчителів інформатики з інноваційними програмними продуктами, використання яких значно підвищує ефективність роботи вчителя [6]. Визначені дослідницею завдання є перспективними для нашого дослідження і обов'язково будуть нами враховані у змісті курсу «Методика викладання інформатики».

Дослідниця Н. Павлова одним із основних завдань курсу «Методика викладання інформатики» вважає формування у студентів здатності відтворювати розроблені ними план-конспекти у ході змодельованих на практичних заняттях уроків інформатики. Така апробація розроблених навчально-дидактичних матеріалів з інформатики дасть змогу майбутнім вчителям інформатики усвідомити соціальний і предметний зміст шкільного курсу інформатики, спілкуватися з одногрупниками не тільки як учнями, а й співпрацювати з ними як з колегами-вчителями, виявити та ліквідувати окремі недоліки і слабкі місця розроблених планів уроків, а також започаткувати власний педагогічний стиль [10,

с. 268]. О. Барна, презентуючи технологію змішаного навчання в курсі методики навчання інформатики, також акцентує увагу на необхідності включення до його практичної складової навчального елементу – проведення уроків інформатики різного типу в змішаному форматі з Інтернет-підтримкою, на яких роль учнів виконують студенти тієї ж групи [2]. При цьому, на думку автора, кожен студент має самостійно обирати навчальний матеріал та рівень його подання на віртуальному уроці. Таким чином, студенти, які виконують роль вчителя, у ході підготовки до уроку з інформатики мають змогу не тільки визначити навчальний матеріал з обраної теми, підготувати план-конспект уроку, підібрати навчальні завдання для роботи на цьому уроці, а й провести урок за типом, який є доцільним для даного класу та забезпечити належну Інтернет-підтримку діяльності учнів на цьому уроці [2, с. 90]. Зазначені ідеї заслуговують на увагу і будуть враховані нами у ході розробки холистичного змісту курсу «Методика викладання інформатики».

На думку А. Федорчук до змісту викладання інформатики в класах фізико-математичного профілю як базової дисципліни висуваються наступні *вимоги*: наявність актуальної особистісно та соціально значущої тематики лекцій; забезпечення можливості реалізації індивідуальної траєкторії навчання, яка передбачає поглиблення і профілізацію; застосування інтерактивних форм і методів організації навчання, що притаманні майбутній професійній діяльності й адекватні освітнім можливостям і потребам студентів (робота в малих групах, ролеві ігри, імітаційне моделювання, проектна технологія); активне включення тих, хто навчається у практичну діяльність, що відповідає профілю навчання і професійному спрямуванню; спрямованість на формування і розвиток в студентів загальних, навчально-пізнавальних, інтелектуальних та організаційних якостей; активізація навчання шляхом залучення особистого досвіду студентів; наявність системи діагностики і оцінювання для стимулювання пізнавальної діяльності студентів [13]. Цілоком погоджуємося з визначенням автором переліком вимог до змісту базової дисципліни і обов'язково врахуємо їх у нашому дослідженні.

Науковці Л. Семко та Н. Самойленко досліджуючи методичні підходи до вивчення інформатики в основній школі акцентують увагу на *обов'язковості підготовки майбутніх вчителів інформатики до використання засобів ІКТ* (комп'ютерних мультимедійних презентацій, мультимедійного проектора і демонстраційного екрану або інтерактивної дошки) для викладу нового навчального матеріалу. При цьому, доцільно у вигляді комп'ютерних мультимедійних презентацій представляти короткі узагальнення викладеного матеріалу, формулювати основні висновки і перспективи, задавати напрям розповіді вчителя, висвітлювати проблемні питання евристичної бесіди, діалогу, полілогу тощо [12]. Цілоком погоджуємося з думкою автора щодо обов'язковості використання мультимедійних презентацій для подання нового навчального

матеріалу. Адже це дасть змогу задовольнити пізнавальні та психологічні особливості сучасного покоління студентів і школярів, які найкраще сприймають навчальний матеріал у візуальному представленні.

Разом з тим, як зазначають М. Бирка, А. Сущенко та Т. Лукашів, ефективне застосування інформаційно-комп'ютерних технологій у ході викладання інформатики вимагає належного рівня сформованості ІКТ компетентності майбутнього вчителя інформатики [14]. При цьому, автори до структури ІКТ компетентності пропонують включити такі критерії, як: знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації (мотиви, стимули, цінності, інтереси та прагнення (амбіції) та якості особистості (здібності, нахили). Також ними запропоновано зміст ІКТ компетентності майбутніх учителів математики та інформатики, який базується на представленій структурній моделі [14, с. 232-234]. Пропоновану науковцями структуру та зміст ІКТ компетентності майбутніх учителів математики та інформатики вважаємо перспективною для нашого дослідження, адже ІКТ компетентність є одночасно і інструментом для навчання студентів, і інструментом для викладання інформатики. Тому визначені змістові характеристики ІКТ компетентності майбутніх учителів інформатики будуть враховані нами у змісті курсу «Методика викладання інформатики».

Наступним завданням нашого дослідження є *визначення принципів формування холистичного змісту базових дисциплін професійного спрямування*.

Так, М. Головка досліджуючи особливості формування та реалізації курсу фізики у базовій середній освіті вважає, що формування змісту цього курсу незалежно від способу та моделі його реалізації має бути здійснено з урахуванням *наступних принципів*, а саме: науковості; відповідності суспільним очікуванням та запитам сучасних здобувачів базової освіти; компетентісно, особистісно зорієнтованого та діяльнісного навчання; прикладної спрямованості базового курсу фізики; диференціації та інтеграції у їх органічному поєднанні; пропедевтики та наступності; логічної завершеності та спірально-концентричної побудови курсу фізики базового та профільного рівнів [7, с. 29-30]. Науковець наголошує й на необхідності врахування у змісті дисципліни й вимог Державного стандарту базової середньої освіти [8], особливо це стосується орієнтації змісту дисципліни на досягнення обов'язкових результатів навчання та основному акценті на засвоєнні вмій [7, с. 31]. Перспективними для нашого дослідження є більшість з визначених М. Головка дидактичних принципів, а також необхідність врахування вимог Державного стандарту базової середньої освіти [8] при формуванні змісту «Методика викладання інформатики», адже майбутні вчителі інформатики будуть працювати в закладах загальної середньої освіти і впроваджувати зазначений Державний стандарт, зокрема зміст інформаційної освітньої галузі.

Науковець О. Аксьонова, презентуючи принципи навчання економічним дисциплінам, акцентує увагу на тому факті, що незважаючи на свободу педагогічної творчості, кожен викладач зобов'язаний дотримуватися принципів навчання, які визначають найважливіші вимоги будь-якої методики викладання, а саме до її змісту, організаційних форм і методів навчання [1, с. 256]. При цьому, дослідниця виділяє наступні принципи викладання, які також актуальні й у контексті нашого дослідження: науковості викладання; практичної спрямованості; систематичності і послідовності викладу матеріалу; доступності навчання за глибиною і обсягом; наочності; колективізму та індивідуального підходу до навчання [1, с. 256-258]. Повністю погоджуємось з думкою автора стосовно обов'язковості дотримання принципів кожним викладачем, адже принципи як категорія навчання є системоутворювальним фактором для методики викладання будь-якої дисципліни, а їх дотримання забезпечить успішне досягнення студентами очікуваних результатів навчання.

Таким чином, вважаємо, що для дефініції холістичного змісту курсу «Методика викладання інформатики» як базової дисципліни професійного спрямування необхідно дотримуватися наступних 7 дидактичних принципів: принцип відповідності суспільним запитам; принцип науковості; принцип прикладної спрямованості; принцип наочності; принцип доступності навчального матеріалу за глибиною і обсягом; принцип нижньої лінії; принцип логічної завершеності і цілісності.

Так, за *принципом відповідності суспільним запитам* зміст курсу «Методика викладання інформатики» має бути спрямований на задоволення суспільного запиту, сучасних професійних вимог до майбутніх вчителів інформатики, а також враховувати перспективні напрями розвитку системи загальної середньої освіти і забезпечувати ефективну підготовку до продуктивної педагогічної діяльності. Насамперед, до змісту курсу слід включити теми, які розкривають теоретичні і методичні засади реалізації компетентнісного, особистісно зорієнтованого та діяльнісного підходів при викладанні інформатики в закладі загальної середньої освіти. Не менш важливим є включення у зміст курсу «Методика викладання інформатики» теми, спрямованої на вивчення Державного стандарту базової освіти, адже саме в цьому документі визначено і конкретизовано для кожного з циклів (5-6 та 7-9 класи) загальні результати навчання з інформатичної освітньої галузі, а також встановлено орієнтири для оцінювання навчальних досягнень учнів.

За *принципом науковості* зміст курсу «Методика викладання інформатики» має враховувати сучасний стан розвитку та новітні досягнення педагогіки як науки і методики викладання як її окремої галузі. Цей принцип детермінує необхідність системного викладу актуального навчального матеріалу на засадах науковості, достовірності та актуальності, і, що не менш важливо, передбачає аргументовану відмову

від застарілих педагогічних концепцій, підходів до навчання, а також його спрямування на подолання викликів, що постали перед сучасною системою загальної середньої освіти в галузі інформатизації та підвищення ролі ІКТ в освітньому процесі.

Принцип прикладної спрямованості передбачає максимальну орієнтованість змісту курсу «Методика викладання інформатики» на застосування майбутніми вчителями інформатики здобутих знань у квазі-професійній діяльності (розробка планів-конспектів уроків з інформатики), курсових та дипломних проєктах. Прикладна спрямованість курсу має забезпечити розуміння студентами основних компонентів теорії і методики викладання інформатики в закладах загальної середньої освіти; сформувати в них практичні вміння і ставлення, необхідні для професійної діяльності майбутнього вчителя інформатики; сприяти формуванню в студентів психологічної готовності до викладання інформатики; підготувати студентів до самостійної роботи зі спеціалізованими посібниками з інформатики і методики навчання інформатики, науковою літературою тощо.

Відповідно до *принципу наочності*, у змісті курсу «Методика викладання інформатики» необхідно якнайчастіше демонструвати конкретні приклади у вигляді моделі або образного відтворення для пояснення педагогічних явищ та процесів, що вивчаються. Дотримання цього принципу дасть змогу майбутнім вчителям інформатики не тільки сформувати нові образи та уявлення, важливі для методики викладання інформатики, а й розвинути вже наявні в них уявлення і переконання. Найпотужнішим інструментом для реалізації цього принципу у сучасних умовах є комп'ютерні мультимедійні презентації, на слайдах яких викладач стисло подає текстову і графічну інформацію. Разом з тим, для кращого розуміння змісту курсу «Методика викладання інформатики» викладачу слід передбачити перелік посібників для самостійного опрацювання студентами в рамках курсу.

Принцип доступності навчального матеріалу за глибиною і обсягом передбачає, що навчальний матеріал курсу «Методика викладання інформатики» має бути доступним для студентів за його глибиною та обсягом. При цьому викладач має дотримуватися стандартних вимог викладання у вищій школі не ускладнюючи, але й не спрощуючи рівень подання навчального матеріалу. Разом з тим, у змісті курсу також слід врахувати рівень підготовленості студентів, визначений освітньою програмою для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «014.09. Середня освіта (інформатика)» галузі знань «01 Освіта. Педагогіка» і детермінованим відповідним місцем курсу «Методика викладання інформатики» в зазначеній програмі. Зокрема, для успішного опанування змісту цієї дисципліни, студенти мали б вже опанувати такі курси як: «Ознайомлювальна педагогічна практика», «Навчально-педагогічна практика», «Основи інформаційних технологій», «Програмно-педагогічні засоби навчання»,

«Педагогіка з основами педмайстерності», «Основи інклюзивної освіти» та інші фахові дисципліни.

За принципом нижньої лінії не всі студенти можуть здобути найвищу оцінку з курсу «Методика викладання інформатики», а також з інших фахових дисциплін професійного спрямування. Проте, кожен майбутній вчитель інформатики повинен здобути критичний мінімум знань, вмінь та навичок, необхідний для здійснення ним успішної педагогічної діяльності в закладі загальної середньої освіти [3, с. 13-14].

Принцип логічної завершеності і цілісності передбачає, що базовий курс «Методика викладання інформатики» має не тільки сформувати належні теоретичні основи з дисципліни, сформувати і розвинути інтегровану, загальні і фахові компетентності, підготувати студента до викладання інформатики в школі, а й бути логічно завершеним і цілісним. Адже здобута ними вища освіта є фундаментом для подальшої професійної діяльності майбутніх вчителів інформатики у середній освіті та їх професійного розвитку в післядипломній освіті.

Проведений аналіз основних завдань, виокремлення загальних вимог та принципів дефініції холистичного змісту базових дисциплін професійного спрямування дав нам змогу запропонувати авторське бачення змісту навчальної дисципліни «Методика викладання інформатики» (270 академічних годин (9 кредитів), яка викладається на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти спеціальності «014.09. Середня освіта (інформатика)» галузі знань «01 Освіта. Педагогіка» на факультеті математики та інформатики у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Так, очікувані результати від опанування навчальної дисципліни «Методика викладання інформатики» включають перелік з наступних знань і вмінь майбутнього вчителя інформатики: створювати календарно-тематичне планування, план-конспекти уроків, вибирати й застосовувати ефективні форми, методи і засоби навчання, готувати і проводити заняття відповідно до психолого-педагогічних вимог та психофізіологічних особливостей учнів, сприяти їх мотивації до самостійної навчальної роботи; формулювати задачу для її вирішення та для досягнення обґрунтованого висновку використовувати потрібну інформацію та методику; абстрактно мислити, аналізувати та синтезувати, генерувати нові ідеї; вчитися і оволодівати сучасною достовірною і актуальною інформацією; здійснювати пошук, обробку та аналіз інформації з різних джерел.

Для досягнення визначених освітніх результатів передбачено два змістові модулі: «Змістовий модуль 1. Теоретичні і нормативні аспекти викладання інформатики в базовій школі» (5 семестр) (табл. 1) та «Змістовий модуль 2. Методичні аспекти викладання інформатики в базовій школі» (5 семестр) (табл. 2). До кожного модулю визначено чотири практичні роботи, виконання яких спрямовано на вдосконалення розуміння майбутніми вчителями інформатики

теоретичного матеріалу лекцій і його закріплення на практиці.

Таблиця 1

Змістовий модуль 1. Теоретичні і нормативні аспекти викладання інформатики в базовій школі (5 семестр)

Назви тем	Усього	у тому числі		
		лекції	практичні	самостійна робота
Тема 1. Вступ до вивчення дисципліни «Методика викладання інформатики»	9	2	2	7
Тема 2. Принципи викладання інформатики.	10	2	4	8
Тема 3. Глибоке учіння та таксономія Блума.	12	4	2	8
Тема 4. Державний стандарт базової середньої освіти. Інформатична освітня галузь.	26	6	4	12
Тема 5. Планування курсу інформатики в базовій школі. Модельні навчальні програми.	24	4	4	12
Тема 6. Різні типи уроків інформатики та їх структура.	24	4	4	12
Тема 7. Сучасний урок інформатики з позицій компетентнісного підходу.	19	4	4	9
Тема 8. Особливості організації освітньої діяльності з предмета «Інформатика».	11	4	6	7
Разом за ЗМ 1	0	0	0	0

Таблиця 2

Змістовий модуль 2. Методичні аспекти викладання інформатики в базовій школі (6 семестр)

Назви тем	Усього	у тому числі		
		лекції	практичні	самостійна робота
Тема 1. Форми організації навчальної роботи учнів на уроках інформатики	11	2	2	7
Тема 2. Методи навчання інформатики	16	4	4	8
Тема 3. Засоби навчання інформатики.	12	2	2	8
Тема 4. Оцінювання результатів навчання з інформатики.	20	4	4	12
Тема 5. Пірінгова взаємодія та пірінгове оцінювання.	20	4	4	12
Тема 6. Організація змішаного навчання з інформатики.	20	4	4	12
Тема 7. Онлайн-сервіси для навчання, контролю та оцінювання.	17	4	4	9

Тема 8. Дизайн навчального заняття з інформатики.	19	6	6	7
Разом за ЗМ 2	0	0	0	0
Усього годин	270	60	60	150

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, ми дійшли висновку, що зміст курсу «Методика викладання інформатики» як базова дисципліна має забезпечувати виконання наступних основних завдань: усвідомлення майбутніми вчителями інформатики сучасних цілей та змісту шкільного курсу «Інформатика»; ознайомлення майбутніх вчителів інформатики з організаційними формами методами навчання, найраціональнішими засобами навчання інформатики (підручники, навчальні посібники, технічні й програмні засоби тощо) та інноваційними програмними продуктами; відтворення майбутніми вчителями інформатики на практичних заняттях розроблених ними план-конспектів змодельованих уроків інформатики різного типу, як традиційних, так і в змішаному форматі з Інтернет-підтримкою; при цьому, роль учнів на такий апробації мають виконувати студенти тієї ж групи.

Разом з тим, у ході розробки змісту курсу «Методика викладання інформатики» слід забезпечити дотримання наступних вимог: наявність актуальної особистісно та соціально значущої тематики лекцій; забезпечення можливості реалізації індивідуальної траєкторії навчання, яка передбачає поглиблення і профілізацію; застосування інтерактивних форм і методів організації навчання, що притаманні майбутній професійній діяльності й адекватні освітнім можливостям і потребам студентів (робота в малих групах, ролеві ігри, імітаційне моделювання, проєктна технологія); активне включення студентів у практичну діяльність, що відповідає профілю навчання і професійному спрямуванню; спрямованість змісту на формування і розвиток в студентів загальних, навчально-пізнавальних, інтелектуальних та організаційних якостей; активізація навчання шляхом залучення особистого досвіду студентів; обов'язковість підготовки майбутніх вчителів інформатики до використання засобів ІКТ; формування у майбутніх вчителів інформатики належного рівня ІКТ компетентності; наявність системи діагностики і оцінювання для стимулювання пізнавальної діяльності студентів.

Вважаємо, що для дефініції холистичного змісту курсу «Методика викладання інформатики» як базової дисципліни професійного спрямування необхідно дотримуватися наступних 7 дидактичних принципів: відповідності суспільним запитам; науковості; прикладної спрямованості; наочності; доступності навчального матеріалу за глибиною і обсягом; нижньої лінії; логічної завершеності і цілісності.

Запропоновано зміст навчальної дисципліни «Методика викладання інформатики» (270 академічних годин (9 кредитів), яка викладається для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «014.09. Середня освіта

(інформатика)» галузі знань «01 Освіта. Педагогіка» розкрити у двох змістових модулях.

Змістовий модуль 1. «Теоретичні і нормативні аспекти викладання інформатики в базовій школі» (5 семестр) інтегрує наступну тематику: «Тема 1. Вступ до вивчення дисципліни «Методика викладання інформатики», «Тема 2. Принципи викладання інформатики», «Тема 3. Глибинне учіння та таксономія Блума», «Тема 4. Державний стандарт базової середньої освіти. Інформатична освітня галузь», «Тема 5. Планування курсу інформатики в базовій школі. Модельні навчальні програми», «Тема 6. Різні типи уроків інформатики та їх структура». «Тема 7. Сучасний урок інформатики з позицій компетентнісного підходу», «Тема 8. Особливості організації освітньої діяльності з предмета «Інформатика».

Змістовий модуль 2. «Методичні аспекти викладання інформатики в базовій школі» (6 семестр) включає наступні теми: «Тема 1. Форми організації навчальної роботи учнів на уроках інформатики», «Тема 2. Методи навчання інформатики», «Тема 3. Засоби навчання інформатики», «Тема 4. Оцінювання результатів навчання з інформатики», «Тема 5. Пірінгова взаємодія та пірінгове оцінювання», «Тема 6. Організація змішаного навчання з інформатики», «Тема 7. Онлайн-сервіси для навчання, контролю та оцінювання», «Тема 8. Дизайн навчального заняття з інформатики».

Перспективним напрямом наукових досліджень вважаємо детермінування концептуальних і методичних засад дизайну сучасного уроку інформатики для інформатичної освітньої галузі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О. В. Методика викладання економічних дисциплін : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 708 с.
2. Барна О. В. Технологія змішаного навчання в курсі методики навчання інформатики. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2016. Вип. 2. С. 84-92.
3. Бирка М. Ф. Бар'єри, виклики та принципи ефективного реалізації STEM освіти в Україні. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. С. 6-24.
4. Бирка М. Ф. Теоретико-методичні основи використання інтелектуальних технологій у професійній діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 3 (75). С. 3-6.
5. Бирка М. Ф. Теорія і практика професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті: монографія. Чернівці: Технодрук, 2015. 440 с.
6. Глазова В. В. Методика навчання інформатики. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. Вип. 81. С. 36-41. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.81.5>.
7. Головка М. Особливості формування та реалізації базового курсу фізики. *Проблеми сучасного підручника*. 2022. Вип. 28. С. 26-35. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-28-26-35>.
8. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. http://https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886.
9. Ляшенко О. І. Основні підходи до проєктування змісту базової середньої освіти. *Проблеми сучасного підручника*. 2020. Вип. 24. С. 109-117.

10. Павлова Н. С. Використання методичних задач у фаховій підготовці майбутніх учителів інформатики. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2021. № 2 (22). С. 264-271. DOI: 10.32342/2522-4115-2021-2-22-29.

11. Поліщук О. П., Теплицький І. О., Семеріков С. О. Професійна спрямованість фундаменталізації інформатичної освіти. *Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики.* 2013. Т. 3: Теорія та методика навчання інформатики. С. 122-129.

12. Семко Л., Самойленко Н. Методичні підходи до вивчення інформатики в основній школі. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти.* 2015. Вип. 7. Ч. 2. С. 76-82.

13. Федорчук А. Л. Особливості викладання інформатики в класах фізико-математичного профілю. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи.* 2011. Вип. 36. С. 135-141.

14. Byrka M., Sushchenko A., Lukashiv T. Components of ICT competence of teachers of mathematics and informatics. *Information Technologies and Learning Tools.* 2019. Issue 74 (6). Pp. 225-237. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v74i6.3258>.

REFERENCES

1. Aksonova, O. V. (2006). *Metodyka vykladannia ekonomichnykh dystsyplin [Methods of teaching economic disciplines] : navch. posib.* Kyiv : KNEU. 708 s. [in Ukrainian].

2. Barna, O. V. (2016). *Tekhnolohiia zmishanoho navchannia v kursy metodyky navchannia informatyky [Blended learning technology in the course of computer science teaching methods].* Vidkryte osvितne e-seredovyshe suchasnoho universytetu. Vyp. 2. S. 84-92. [in Ukrainian].

3. Byrka, M. F. (2018). *Bariery, vyklyky ta pryntsyipy efektyvnoi realizatsii STEM osvity v Ukraini [Barriers, challenges and principles of effective implementation of STEM education in Ukraine.].* Naukovi zapysky Maloi akademii nauk Ukrainy. Seriya «Pedahohichni nauky». S. 6-24. [in Ukrainian].

4. Byrka, M. F. (2013). *Teoretyko-metodychni osnovy vykorystannia intelektualnykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti vchyteliv pryrodnycho-matematychnykh dystsyplin [Theoretical and methodological foundations of the use of intellectual technologies in the professional activity of teachers of natural and mathematical disciplines].* Nova pedahohichna dumka. # 3 (75). S. 3-6. [in Ukrainian].

5. Byrka, M. F. (2015). *Teoriia i praktyka profesiinoho rozvytku vchyteliv pryrodnycho-matematychnykh dystsyplin u pisljadiplomnii osviti [Theory and practice of professional development of teachers of natural and mathematical disciplines in postgraduate education] : monohrafiia.* Chemivtsi: Tekhnodruk, 2015. 440 s. [in Ukrainian].

6. Hlazova, V. V. (2022). *Metodyka navchannia informatyky [Methodics of teaching informatics].* Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. Vyp. 81. S. 36-41. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.81.5>. [in Ukrainian].

7. Holovko, M. (2022). *Osoblyvosti formuvannia ta realizatsii bazovoho kursu fizyky [Peculiarities of the formation and implementation of the basic physics course].* Problemy suchasnoho pidruchnyka. Vyp. 28. S. 26-35. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-28-26-35>. [in Ukrainian].

8. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. *Zatverdzeni Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2020 r.* 898. URL: http://https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886. [in Ukrainian].

9. Liashenko, O. I. (2020). *Osnovni pidkhody do proiektuvannia zmistu bazovoi serednoi osvity [Basic approaches to designing the content of basic secondary education].* Problemy suchasnoho pidruchnyka. Vyp. 24. S. 109-117. [in Ukrainian].

10. Pavlova, N. S. (2021). *Vykorystannia metodychnykh zadach u fakhovii pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv informatyky [The use of methodical problems in the professional training of future teachers of informatics].* Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky. # 2 (22). S. 264-271. DOI: 10.32342/2522-4115-2021-2-22-29. [in Ukrainian].

11. Polishchuk, O. P., Teplitskyi, I. O., Semerikov, S. O. (2013). *Profesiina spriamovanist fundamentalizatsii informatychnoi osvity [Professional orientation of fundamentalization of informatics education].* Teoriia ta metodyka navchannia matematyky, fizyky, informatyky. T. 3: Teoriia ta metodyka navchannia informatyky. S. 122-129. [in Ukrainian].

12. Semko, L., Samoilenko, N. (2015). *Metodychni pidkhody do vyvchennia informatyky v osnovnii shkoli [Methodical approaches to study of informatics in basic school].* Naukovi zapysky. Seriya: Problemy metodyky fizykomatematychnoi i tekhnolohichnoi osvity. Vyp. 7. Ch. 2. /S. 76-82. [in Ukrainian].

13. Fedorchuk, A. L. (2011). *Osoblyvosti vykladannia informatyky v klasakh fizyko-matematychnoho profilu [Peculiarities of teaching informatics in physical and mathematical classes].* Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly. Vyp. 36. S. 135-141. [in Ukrainian].

14. Byrka, M., Sushchenko, A., Lukashiv, T. (2019). *Components of ICT competence of teachers of mathematics and informatics.* Information Technologies and Learning Tools. Issue 74 (6). Pp. 225-237. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v74i6.3258>. [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БИРКА Маріан Філаретович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри диференціальних рівнянь Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Наукові інтереси: методика викладання інформатики, змішане навчання, використання ІКТ в освіті, професійний розвиток педагогів, онлайн-навчання, алгоритмічне мислення та ін.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BYRKA Marian Filaretovich – Doctor of Education, Professor Professor of Department of differential equations Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

Scientific interests: methods of teaching informatics, blended learning, use of ICT in education, teacher professional development, online learning, algorithmic thinking, etc.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

УДК 378.56

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-417-423

БАХМАТ Наталія Валеріївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методик початкової освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6248-8468>

e-mail: bahger.teacher@gmail.com

ПРОЄКТНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ

Сучасний стан цифровізації, стрімке зростання обсягів інформації, потреба розвитку економіки висуває високі вимоги до педагогів закладів освіти України, які наразі займаються підготовкою молоді до діяльності в післявоєнний період. У статті описано потребу розвитку проєктної культури майбутніх педагогів в умовах розширення функціонального ряду та цифрового інструментарію, зокрема електронних ресурсів, їх діяльності, що зумовлено необхідністю реформування суспільства та, відповідно, освіти в нашій державі. Зазначено, що здатність майбутнього педагога до проєктної діяльності значною мірою визначається рівнем його проєктної культури: вмінням створювати, відбирати та використовувати інноваційні засоби навчання, реалізовувати інноваційні методи. Описано результати аналітичного огляду зарубіжного досвіду з метою вдосконалення проєктних ідей у закладах вищої освіти.

Показано, що використання ЕОР у підвищенні рівня проєктної культури майбутніх педагогів дає їм сучасні інструменти та формує мотивацію, що є необхідним для створення унікальних, цікавих занять. В освітніх Інтернет-середовищах сьогодні накопичено великі бази ЕОР, які є у відкритому доступі та рекомендовані до використання у підготовці майбутніх педагогів у ЗВО та для використання педагогами-практиками в ЗО (Inquiry Based Learning Activities for Teachers – бібліотека ЕОР пропонує різні типи як проєкти; математичний проєкт «Дизайн саду» (Design-a-Garden); база ЕОР «Teach Peace Now» – «Thoughts, ideas, and support for parents, teachers, and peace educators» із реалізації покрокового проєктування).

Показано, що організація навчання в процесі проєктної діяльності активно розвиває вміння застосовувати знання для вирішення практичних, життєво важливих завдань як складника проєктної культури. Розглянуто проєктні методи навчання та окреслено умови розвитку проєктної культури майбутнього педагога.

Результати авторського дослідження підтвердили, що використання ІТ сприяє формуванню проєктної культури майбутніх педагогів, необхідної для успішної діяльності в цифровому світі та відповідає вимогам сучасного цифрового освітнього середовища, що неперервно формується та розвивається в системі освіти України.

Ключові слова: майбутні педагоги, проєкт, навчання, проєктна культура, заклад вищої освіти, цифровізація, електронні ресурси.

BAKHMAT Nataliia Valeriivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chair of the Department of the primary education theory and methods of the Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6248-8468>
e-mail: bahger.teacher@gmail.com

PROJECT CULTURE OF FUTURE TEACHERS: EFFICIENT USE OF ELECTRONIC RESOURCES

The current state of digitalization, the rapid growth of information volumes, the need for economic development makes high demands on teachers of educational institutions of Ukraine, who are currently engaged in preparing young people for activities in the post-war period. The article describes the need for the development of the project culture of future teachers in the conditions of the expansion of the functional range and digital tools, in particular electronic resources, their activities, which is conditioned by the need to reform society and, accordingly, education in our country. It is noted that the ability of the future teacher for project activities is largely determined by the level of his project culture: the ability to create, select and use innovative teaching aids, implement innovative methods. The results of an analytical review of foreign experience with the aim of improving project ideas in higher education institutions are described.

It is shown that the use of EOR in raising the level of project culture of future teachers gives them modern tools and forms motivation, which is necessary for creating unique, interesting classes. In educational Internet environments today, large databases of EOR have been accumulated, which are publicly available and recommended for use in the training of future teachers in higher education and for use by practicing teachers in ZO (Inquiry Based Learning Activities for Teachers - the library of EOR offers various types as projects; mathematical project "Design-a-Garden"; EOR base "Teach Peace Now" - "Thoughts, ideas, and support for parents, teachers, and peace educators" from the implementation of step-by-step design).

It is shown that the organization of training in the process of project activity actively develops the ability to apply knowledge to solve practical, vital tasks as a component of project culture. Project teaching methods are considered and the conditions for the development of the project culture of the future teacher are outlined.

The results of the author's research confirmed that the use of PT contributes to the formation of the project culture of future teachers, which is necessary for successful activities in the digital world and meets the requirements of the modern digital educational environment, which is continuously formed and developed in the education system of Ukraine.

Keywords: future teachers, project, training, project culture, higher education institution, digitization, electronic resources.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Освітній процес у закладах освіти (ЗО) під час війни в Україні може наштовхнутися на низку серйозних проблем, які впливають на його протікання та якість освіти в цій складній ситуації – в кризових умовах. Війною формується загроза безпеці як для педагогів, так і для учнів. Наприклад, можуть бути проблеми з доступом до безпечних місць на територіях, де розташовані ЗО. Також спричиняються вимушені перерви в навчанні через евакуацію, переміщення або знищення ЗО. Це може

привести до розриву в освітньому процесі та втрати навчального часу. Наразі спостерігається психологічний стрес в учасників освітнього процесу через війну, що може вплинути на їхню здатність до навчання. Війна може призвести до обмеженого доступу до необхідних навчальних ресурсів у традиційному форматі, таких як підручники, матеріали для практичних занять та інші засоби навчання.

Окрім того, обсяг знань в умовах цифровізації, що рекомендується для засвоєння, не тільки стрімко

зростає, але й досить блискавично поновлюється. Зазначене зумовлює потребу спрямованості освітнього процесу в ЗО на оволодіння майбутніми педагогами вміннями методичного характеру, що передбачають самостійне набуття та засвоєння знань і формування вмінь.

З метою подолання окреслених проблем та задоволення потреб, вбачається необхідність в організації підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти (ЗВО), яка ґрунтується на розробленні та використанні комплексних заходів, що включатимуть забезпечення безпеки, надання психологічної та соціальної підтримки, забезпечення доступу до необхідних ресурсів, у тому числі й електронних, та організацію навчання в умовах, що є кризовими.

Що, у свою чергу, вимагає використання та залучення ефективних методів навчання в ЗВО, спрямованих на розвиток інтелектуальних і творчих здібностей майбутніх педагогів, а також їхньої самостійності у прийнятті рішень та задоволення пізнавальних потреб. У той же час, потребується пошук засобів навчання, які б надали можливість для розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів, уміння самостійно засвоювати нові знання та реалізовувати пізнавальні потреби. Здебільшого таким вимогам відповідає проєктна технологія (ПТ) як спосіб організації діяльності, що ґрунтується на інтересах учасників освітнього процесу в їх безпосередній активності на всіх етапах навчання.

Метод ПТ полягає в організації освітнього процесу через реалізацію конкретних проєктів з певної тематики чи проблеми. Метод ґрунтується на тому, що учасники активно взаємодіють, співпрацюють і самостійно вивчають матеріал, залучають різноманітні ресурси та розробляють стратегії розв'язання проблеми чи виконання завдання. Його застосування має сприяти розвитку критичного мислення, творчих та аналітичних здібностей особистості, навичок комунікації та співпраці та в цілому формуванню проєктної культури майбутнього педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досягнення поставленої в роботі мети спонукало до потреби здійснення аналітичного огляду наукових джерел, які присвячено проблемі дослідження розвитку проєктної культури та дотичних проблем, зокрема впровадження проєктних технологій (ПТ) в освіті, впливу цифровізації на формування проєктної культури тощо. Так виявлено, що багато науковців та практиків присвятили свої праці вивченню зазначених проблем, зокрема це Т. Башинська, Л. Бережна, В. Сидоренко, О. Гузенко, Т. Карпинська, І. Колесникова, Д. Луп'як, В. Мадзігон, О. Марков, О. Марущак, Н. Петровська, В. Радіонов, Н. Топіліна, А. Цимбалару, Л. Хоружа, Л. Філімонюк, Ю. Фильчакова, І. Чистовська, С. Яшук та інші дослідники. Питанням, як торкаються використання електронних ресурсів у підготовці майбутніх педагогів та їх професійного розвитку присвятили дослідження В. Биков, А. Гуржій, І. Войтович, М. Жалдак, Л. Карташова, В. Сергієнко, О. Співаковський, О. Спірін, В. Лапінський, Н. Морзе та ін.

Дидактичні та теоретичні основи методу проєктів було розроблено американськими педагогами Д. Дьюї та В. Кілпатрик. Так, Д. Дьюї (John Dewey) – американський філософ і педагог, який зробив значний внесок у розвиток прогресивних педагогічних ідей. Саме він розвинув концепцію навчання через діяльність, висувачи ідею, що навчання повинне базуватися на реальних досвідчених ситуаціях та вимагати активної участі здобувачів освіти. Тобто, сутність концепції Д. Дьюї полягала в тому, що діяльність учня, яка спрямована на формування його мислення, ґрунтується на основі його особистого власного досвіду [6]. Інший американський педагог В. Кілпатрик (William Heard Kilpatrick) вважається одним з піонерів методу проєктів у навчанні. Його цінним внеском є те, що саме він розвинув ідеї Д. Дьюї із зосередженням на важливості формування зацікавленості здобувача освіти в навчанні через організацію навчальних проєктів [10]. Обидва вчених сприяли розвитку ідей та концепцій, які лежать в основі методу проєктів і внесли значний внесок у сучасну педагогічну практику.

Результат аналітичного огляду наукових напрацювань та практик вказує на те, що на сучасному етапі розвитку освіти вже ПТ стали важливим складником її різних напрямів [4; 9; 10]. Зокрема, у навчанні та викладанні використання ПТ стало поширеним явищем. Викладачі використовують проєкти як інструмент для залучення здобувачів освіти до активного навчання, сприяючи розвитку їхніх пізнавальних і творчих здібностей. Також ПТ активно використовуються в авторських методиках навчання. Їх застосування сприяє створенню інтерактивних і стимулюючих освітніх середовищ, де здобувачі освіти можуть здійснювати самостійне дослідження та вирішувати реальні проблеми [2]. ПТ сприяють розвитку різних ключових компетентностей, таких як критичне мислення, комунікаційні навички, співпраця, саморегуляція та творчість, що є важливими для успіху в сучасному світі. Окрім уточненого, в проєктах часто використовуються ситуації, які симулюють реальні професійні обставини. Це допомагає здобувачам вищої освіти отримати практичний досвід та навички, які їм знадобляться в майбутній професійній діяльності.

Як показують дослідження, використання ПТ сприяє впровадженню інновацій в освіті. Що у свою чергу дозволяє розвивати нові методи навчання, використовувати сучасні технології, в тому числі цифрові технології (ЦТ) та створювати умови для неперервного покращення результатів освітнього процесу [3].

У цілому, ПТ відіграють значущу роль у сучасній освіті, сприяючи активному, цікавому та ефективному навчанню, а також підготовці здобувачів освіти до життя та роботи в сучасному суспільстві. Відповідно стверджується потреба формування проєктної культури майбутнього педагога в процесі його підготовки в ЗВО як якості особистості, що досконало володіє основами ПТ.

У процесі вивчення явища «проєктна культура», виявлено кілька подібних між собою визначень. Наприклад, В. Козленко повідомляє, що

«під проектною культурою педагога ми розуміємо частину загальної професійної культури учителя, яка відбиває міру і спосіб перетворювального відношення до освітньої практики, що виражається в підвищенні її ефективності. Основним компонентом проектної культури, виходячи з суті поняття «культура», є культурна норма» [4, с. 161].

Як стверджує Л. Бачієва, «проектна культура передбачає формування майбутнього викладача як творчої особистості, яка має постійну потребу в удосконаленні себе та своєї діяльності засобом якого виступає проектна діяльність. Таким чином, процес формування проектної культури має бути направлений на створення проектно-інноваційного середовища в навчальному закладі, тобто, формування умов для виникнення, розроблення та запровадження проектів» [1, с. 224]. Досліджуючи проектну культуру вчителя технологій О. Марущак та Д. Луп'як розглядають це явище «в контексті інженерного, педагогічного та дизайн-проектування. Вона є якісним інтегральним професійно-особистісним утворенням, що формується в умовах виконання інженерних, педагогічних і дизайн-проектів» [5, с. 178].

Отже, одним із напрямів підготовки майбутніх педагогів у ЗВО можна вважати спрямованість на створення передумов для проектної педагогічної діяльності. Зокрема, не викликає заперечень, що здатність майбутнього педагога до проектної діяльності значною мірою визначається рівнем його проектної культури: вмінням створювати, відбирати та використовувати інноваційні засоби навчання, реалізовувати інноваційні методики.

Разом із тим, виявлено, що у роботах вітчизняних авторів залишаються недостатньо вивченими деякі аспекти формування проектної культури майбутнього педагога з використанням електронних освітніх ресурсів (ЕОР). До цього спонукає те, що застосування ЕОР в освітньому процесі має досить стійкий характер, проте використання потенціалу цифрових технологій для розвитку пізнавальних інтересів здобувачів освіти потребує неперервної уваги науковців і практиків, а відповідно й залучення інновацій у підготовці майбутнього вчителя.

Мета статті: дослідження умов використання електронних освітніх ресурсів для розвитку проектної культури майбутніх педагогів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині в Україні все більше актуалізується проблема підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів, розв'язання якої має демонструвати трансформування освітньої реальності та передбачати формування якостей особистості, що дозволяють не тільки самостійно розкривати проблему, а й формулювати завдання та вирішувати їх. Освіта має стати потужним ресурсом для підготовки майбутніх педагогів, здатних сприймати будь-які нові тенденції в науці, техніці та цифровізації з метою їх задіяння в професійній діяльності. Одним із шляхів розв'язання може бути застосування проектних технологій у педагогічному ЗВО з орієнтацією на самостійну роботу майбутніх педагогів упродовж певного проміжку часу. Позитивний ефект цього методу навчання полягає в

реальності отриманого досвіду для всіх учасників освітнього процесу. Адже в проекті всі вони виконують роль вчителів, що працюють у ЗО, і виконують дії, які є властивими вчителям. У будь-якому випадку здобувачі вищої освіти беруть участь у проектах, які відбуваються в реальному ЗО. Отримані результати виконаних проектів мають бути так само реальними: якщо вирішується теоретична проблема – має бути знайдено конкретне рішення; якщо ставиться завдання виконати практичне завдання – необхідно отримати конкретний результат, який є готовим до впровадження.

Опираючись на визначення явища «проектна культура», яке викладено вище, можна припустити, що від рівня сформованості зазначеної якості залежить рівень загальноосвітньої підготовки здобувачів освіти. Вартий уваги досвід практиків, які пояснюють, чому доцільно здійснювати проектну роботу під керівництвом учителя [12]:

«Вчителі відіграють більш активну роль освітньому процесі та формуванні компетентностей своїх учнів. Коли вчителі активно керують чи спрямовують роботу учнів, вони здатні швидко виявляти та виправляти помилки в мисленні учнів. Це може запобігти неправильному розумінню учнями завдань або почуттю відставання від роботи. Крім того, вчителі можуть швидко визначити «обдарованих» учнів або учнів з особливими інтересами та пристосувати навчання або зміст до їхніх здібностей. Коли учні відчувають, що вчитель піклується про їхній академічний успіх і благополуччя, їхня самооцінка зростає.

Учні в цілому поведуться краще. У проектній роботі під керівництвом вчителя інструктор здійснює контроль над класом через чітко визначені очікування, правила та процедури. Методи дослідження або роботи, які сприяють зосередженню уваги, такі як демонстрації або лабораторні роботи, також часто використовуються в класі під керівництвом вчителя. Ці методи можуть запобігти небажаній поведінки учнів. Коли учні добре поведуться, час на уроці використовується ефективніше і часто є більш продуктивним.

Часто покращуються оцінки. Ефективне проектне навчання під керівництвом вчителя може покращити навички критичного мислення та загальні бали в класі – значною мірою тому, що інструктор контролює (різною мірою) спосіб обговорення або роботи над концепціями, може швидко виявляти помилки в мисленні та підтримувати сформоване освітнє середовище».

Авторські наукові розвідки показують, використання ЕОР у підвищенні рівня проектної культури майбутніх педагогів дає їм сучасні інструменти та формує мотивацію, що є необхідним для створення унікальних, цікавих уроків.

Важливо, що на сьогодні в освітніх Інтернет-середовищах уже накопичено великі бази ЕОР, які є у відкритому доступі та рекомендовані до використання як у підготовці майбутніх педагогів у ЗВО, та для використання практикуючими педагогами на практиці в ЗО. Наприклад, бібліотека ЕОР як рішень для класу та додатків для викладачів – Inquiry Based Learning Activities for Teachers

пропонує різні типи ЕОР як проекти. Вони є відкритими дослідженнями та завданнями, які спонукають здобувачів освіти до критичного та логічного мислення. У цілому всі проекти заохочують незалежність і самоврядування [8]:

Математичне дослідження периметра: «Спроектуйте сад. Запропонуйте учням спроектувати сад за допомогою цього орієнтованого на учня проекту периметра для учнів початкової та середньої школи».

Математичне дослідження дробів у контексті реального світу: «Операції з дробами», «Математика» – відновіть за допомогою килимка!»

Розслідування випадковостей і математики даних – «Киньте мені шість! Математичне дослідження, що включає випадковість і дані, вбудовані в контекст реального світу».

Дослідницький проект і звіт – «Тварини, які адаптуються. Зміцніть розуміння учнями проведення досліджень за допомогою дослідницького проекту «Адаптація тварин».

Для прикладу використання ЕОР з метою розгляду поетапного розроблення проекту майбутніми педагогами пропонується ресурс математичний проект «Дизайн саду» (Design-a-Garden), що завантажується як PDF-файл, який можна роздрукувати, або файл Google Slides, який можна редагувати.

«Цей математичний проект, орієнтований на здобувача освіти, стане ідеальним підсумковим завданням для оцінювання будь-якого розділу з обчислення периметра. Здобувачам освіти сподобається контролювати своє навчання, персоналізуючи вибір дизайну саду відповідно до власних унікальних уподобань» [7]. Завдання для учнів:

Обдумайте, які рослини будуть висаджені.

Розплануйте частину саду для кожного класу.

Створіть остаточний план для всього саду.

Розрахуйте периметр кожного саду та кількість необхідної огорожі.

Розрахуйте загальну вартість необхідної кількості огорожі.

Порівняйте вартість з іншим планом саду та визначте, що дешевше.

Дайте відповіді на подані запитання для роздуму.

Для виконання завдань учні отримують робочі зошити. Робочий зошит містить: інструкції, огляд проекту, різноманітні аркуші та шаблони планування, питання для рефлексії та зразок рубрики маркування. Розробники відзначають численні переваги цього проекту:

Інтегроване навчання – проект об'єднує різні математичні концепції та навички; учні повинні формувати та застосовувати навички: вимірювання для проектування планування саду; додавання для визначення необхідної кількості огорожі; множення для визначення вартості огорожі.

Фінансова грамотність – розрахунок вартості огорожі знайомить учнів з основними фінансовими поняттями; вони вивчають і розуміють фінансові витрати свого вибору дизайну.

Креативність і дизайнерське мислення – проект мотивує до формування творчості, оскільки

учні мають можливість створювати власні сади; розвиває дизайнерське мислення, спонукаючи їх враховувати естетику, функціональність і практичність планування саду та розташування огорожі.

Цікавою видається для підвищення рівня проектної культури майбутнього педагога база ЕОР «Teach Peace Now» – «Thoughts, ideas, and support for parents, teachers, and peace educators», яку викладено на некомерційному веб-сайті, що створений педагогами для педагогів. Розробники пропонують безкоштовний доступ батькам і педагогам для використання в освітніх цілях [11]. Для майбутніх педагогів можуть бути корисними як перелік проектних тем (на головній сторінці), рекомендації, так і покрокове проектування.

Зокрема рекомендації, які спрямовані на формування проектної культури майбутнього педагога говорять про те, що [11]:

«Кожен учитель може проводити освітні дослідження, щоб допомогти вдосконалити те, чого навчати своїх учнів.

Ви можете працювати самостійно або ще краще з іншим колегою чи групою колег.

Якщо ви працюєте з групою, визначте час регулярних зустрічей, на яких ви можете поділитися успіхами та труднощами.

Подумайте про те, щоб відвідати класи один одного, щоб поділитися іншими точками зору».

Покрокове проектування розробники ЕОР «Teach Peace Now» пропонують реалізувати за схемою:

КРОК 1: Сформулюйте запитання: виберіть питання, яке у вас є щодо ваших учнів, про матеріали, які ви використовуєте, або про те, як ви особисто навчаєте. Питання має бути зосереджене на процесі та стосунках. Це не повинно бути запитання «так» або «ні» чи пошук відповіді чисел.

КРОК 2: Зберіть вихідні дані: дізнайтеся, де зараз знаходяться ваші учні. Це може бути частиною пошуку вашого запитання.

КРОК 3. Визначте, як ви будете збирати свої подальші дані. Що ви вже маєте або робите? Що найпростіше додати до напруженого розкладу класу?

КРОК 4. Визначте свою процедуру. Що ви зробите спочатку? Як ви плануєте заходи? Як ви будете впорядковувати свої дані?

КРОК 5: Проаналізуйте дані. Порівняйте те, що ви думали, з тим, що ви насправді спостерігаєте. Однак корисно сортувати інформацію за подібними групами і створювати діаграми, графіки та шаблони, які ви знайдете.

КРОК 6: Поділіться тим, що ви дізналися, з колегами у вашому ЗО. Також подумайте про публікацію звіту на цьому веб-сайті, щоб поінформувати та надихнути інших педагогів.

Використання автором зазначених вище відкритих ЕОР та врахування рекомендацій дозволяє досягнути інноваційних освітніх очікувань, які пов'язані з реалізацією ПТ у підготовці майбутніх педагогів. Показано, що організація навчання в процесі проектної діяльності активно розвиває вміння застосовувати знання для

вирішення практичних, життєво важливих завдань як складника проєктної культури.

Майбутні педагоги, які підвищують свій рівень проєктної культури в процесі навчання в ЗВО з використанням ЕОР, реалізуючи отримані знання на практиці в ЗО, демонструють, що особливо помітними є зрушення в таких аспектах: сприяння особистісному зростанню кожного учасника освітнього процесу, вивільнення часу для зосередження на інтересах учнів, інтенсифікація процесу розвитку критичного мислення, підсилення процесу інтеграції знань та реалізація системи підготовки до європейської освітньої практики (Рис. 1).

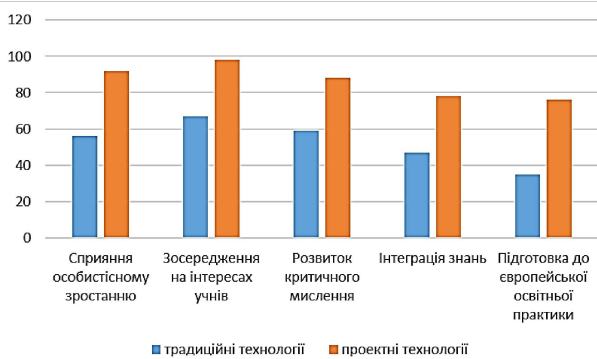

Рис. 1. Результати впровадження ПТ

У цьому аспекті ПТ в цілому можна розглядати також як засіб розвитку професійних компетентностей майбутнього педагога. При цьому їх перелік у процесі проєктування, як правило, уточняється та змінюється в різних освітніх практиках.

Отже, сьогодні освіта України є такою, що їй доступні ЕОР, відкритий доступ до цифрових комунікацій усього освітнього світу, які залучаються в освітній простір ЗО з метою задоволення постійної потреби в нових знаннях і технологіях. Якість проєктних технологій за використання ЕОР – це спрямованість не лише на засвоєння певної суми знань, а й на розвиток особистості, пізнавальних здібностей, життєвих компетентностей.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Безпечний розвиток цифрового суспільства вимагає якісного оновлення системи педагогічної освіти України. В умовах війни потребується залучення нових (оновлених) методів навчання, які стануть підґрунтям професійної готовності майбутніх педагогів до діяльності в післявоєнний період. За такого підходу будь-які форми, методи, технології розглядаються в контексті одного з головних завдань виховання – забезпечити максимально сприятливі умови для виховання, самовиховання та розвитку особистості. В Україні стан і перспективи розвитку вітчизняної освіти визначають вирішальні зміни в соціально-економічному житті цифрового суспільства та, на жаль, кризові умови. Відповідно, на сучасному етапі у педагогічних ЗВО України все більш широке визнання отримує концепція, яка спрямована на перебудову освітнього процесу, в якому вирішується завдання залучення майбутніх

педагогів до активної самостійної навчальної пізнавальної діяльності, проєктування процесу їх подальшої самоосвіти.

Результати авторського дослідження підтвердили, що використання ПТ сприяє формуванню проєктної культури майбутніх педагогів, необхідної для успішної діяльності в цифровому світі та відповідає вимогам сучасного цифрового освітнього середовища, що неперервно формується та розвивається в системі освіти України. Зокрема можна виокремити ключові лінії цього процесу:

– Сприяння особистісному зростанню як наслідку активної взаємодії з оточуючим світом, розвитку соціальних навичок та вмінь працювати в команді.

– Зосередження на інтересах кожного – проєкти можуть бути побудовані навколо інтересів та потреб кожного учасника освітнього процесу, що стимулює їхню зацікавленість у навчанні та підвищує мотивацію.

– Розвиток критичного мислення – як наслідку навчання аналізувати інформацію, приймати обґрунтовані рішення та вирішувати проблеми.

– Інтеграція знань – можливість застосовувати знання з різних предметів для розв’язання конкретних завдань.

– Підготовка до європейської освітньої практики – сприяння адаптації до міжнародних освітніх стандартів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бачієва Л. О. Формування проєктної культури майбутніх викладачів засобами «студентського проєктного офісу». *Young Scientist. Педагогічні науки*. 2018. № 2 (54). С. 223-226.
2. Карташова Л. А., Гуржій А. М. Цифровий освітній простір : концептуальні засади формування; організація та підтримка діяльності учасників освітнього процесу. *Освіта майбутнього : концепції, методи, підходи: колективна монографія / За заг. ред. Любарець В. В., Бахмат Н. В.* Київ : Міленіум, 2020. 310 с.
3. Карташова Л. А., Пліш І. В. Цифровий порядок денний розвитку освіти: спрямованість на формування цифрових компетентностей. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2020. Вип. 1 (11).
4. Козленко В. Г. Зміст та структура проєктної культури майбутнього педагога. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. №207. С. 159-163.
5. Марушак О. В., Луп’як Д. М. Формування проєктної культури майбутнього вчителя технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2015. Вип. 51. С. 174-179.
6. Dewey J. *Democracy and Education*. New York : Macmillan, 1916.
7. Explore Perimeter : Design a Garden! URL: <https://www.teachstarter.com/au/teaching-resource/garden-design-project/>.
8. Inquiry Based Learning Activities for Teachers. URL: <https://www.teachstarter.com/au/resource-type/projects/>.
9. Kilpatrick W. H. *The Project Method*. Teachers College Record, 1918. № 19. P. 319-334.
10. Kilpatrick W. H. *Fundamentals of Method : Informal Conversations on Learning*. New York : Macmillan, 1925.
11. Thoughts, ideas, and support for parents, teachers, and peace educators. URL: <https://teachpeacenow.com/how-to-carry-out-teacher-action-research-projects/>.

12. What is Teacher-Led Project Work?
URL: <https://www.schooloutfitters.com/blog/what-is-teacher-led-project-work>.

REFERENCES

- Bachiiieva, L. O. (2018). Formuvannia proektnoi kultury maibutnix vykladachiv zasobamy «studentskoho proektnoho ofisu» [Formation of the project culture of future teachers by means of the "student project office"]. *Pedahohichni nauky. «Young Scientist»*, № 2 (54). С. 223-226. [in Ukrainian]
- Kartashova, L.A., & Hurzhii, A.M. (2020). Tsyfrovyyi osvitiiniy prostir : kontseptualni zasady formuvannia; orhanizatsiia ta pidtrymka diialnosti uchasyukiv osvithnoho protsesu [Digital educational space: conceptual foundations of formation; organization and support of the activities of participants in the educational process]. *Osvita maibutnoho : kontsepsiia, metody, pidkhody : kolektyvna monohrafiia / Za zah. red. Liubarets V.V., Bakhmat N.V.* Kyiv : Milenium, 310 s. [in Ukrainian]
- Kartashova, L.A., & Plish, I. V. (2020). Tsyfrovyyi poriadok denniy rozvytku osvity : spriamovanist na formuvannia tsyfrovyykh kompetentnosti [The digital agenda of education development: focus on the formation of digital competences]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika ta psykholohiia»*. Vyp. 1 (11). [in Ukrainian]
- Kozlenko, V. H. (2022). Zmist ta struktura proektnoi kultury maibutnoho pedahoha [The content and structure of the project culture of the future teacher]. *Naukovi zapysky. Seriiia : Pedahohichni nauky*. №207. S. 159-163. [in Ukrainian]
- Marushchak, O. V., & Lupiak, D. M. (2015). Formuvannia proektnoi kultury maibutnoho vchytelia tekhnolohii [Formation of the project culture of the future technology teacher]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriiia № 5. Pedahohichni nauky : realii ta perspektyvy*. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova. Vyp. 51. S. 174-179. [in Ukrainian]

- Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. New York : Macmillan. [in English]
- Explore Perimeter : Design a Garden! URL: <https://www.teachstarter.com/au/teaching-resource/garden-design-project/> [in English]
- Inquiry Based Learning Activities for Teachers. URL: <https://www.teachstarter.com/au/resource-type/projects/> [in English]
- Kilpatrick, W.H. (1918). *The Project Method*. Teachers College Record. № 19. P. 319-334. [in English]
- Kilpatrick, W.H. (1925). *Fundamentals of Method : Informal Conversations on Learning*. New York : Macmillan. [in English]
- Thoughts, ideas, and support for parents, teachers, and peace educators. URL: <https://teachpeacenow.com/how-to-carry-out-teacher-action-research-projects/> [in English]
- What is Teacher-Led Project Work? URL: <https://www.schooloutfitters.com/blog/what-is-teacher-led-project-work> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БАХМАТ Наталія Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Наукові інтереси: особливості професійної підготовки майбутніх педагогів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BAKHMAT Nataliia Valeriivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chair of the Department of the primary education theory and methods of the Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University.

Scientific interests: peculiarities of professional training of future teachers.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

UDC 378.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-213-423-429

ДАНИЛЮК Сергій Семенович –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов навчально-наукового інституту іноземних мов

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ORCID: orcid.org/0000-0002-0656-2413

e-mail: sergey.danilyuk75@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається проблема виявлення особливостей формування проєктної культури майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки у закладах вищої освіти. Проєктна культура визначається як особлива форма існування інноваційних процесів і водночас результат творчої самореалізації професіонала на кожному етапі його становлення як суб'єкта діяльності у професії. Встановлено, що до змістових компонентів, що формують проєктну культуру, належать такі сфери: побудова та проєктування діяльності, усвідомлення проєкту, моделювання явищ, постановка та творче вирішення професійної ситуації, завдань, напрацювання досвіду проєктно-методичної діяльності, рефлексія. Підкреслено, що попит на проєктний потенціал у сфері освіти і, як наслідок, включення проєктної культури до найважливіших результатів освітнього процесу пов'язані з поступовим витісненням традиційної моделі освіти й перерозподілом освітніх пріоритетів до гуманістичної моделі, що визначається соціальним замовленням і потребами суб'єктів освітнього процесу. При цьому проєктна культура визначається як суспільно значуща, прогресивна, інноваційно-творча діяльність суб'єктів освітнього процесу в різних сферах професійної самореалізації та розвитку особистості. Звернуто увагу на те, що професійний супровід формування проєктної культури майбутнього фахівця визначається системною оцінкою ефективності моделі освітнього процесу, спрямованої на виконання цього завдання, з точки зору реалізації основних стратегій особистості, її духовний і соціальний розвиток та проєктні навички.

Ефективність процесу формування проєктної культури майбутнього фахівця залежить від уміння створювати інноваційне середовище розвитку особистості, тобто умови для постійного пошуку, оновлення прийомів і методів професійної діяльності. Майбутній фахівець ще на етапі здобуття вищої освіти має стати генератором інноваційних ідей, вміти здійснювати різноманітні форми інноваційної діяльності, яка згодом стане обов'язковою складовою індивідуальної освітньої системи.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності отримання емпіричних даних щодо формування проєктної культури в процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

Ключові слова: проєкт, проєктна діяльність, проєктна культура, професійна підготовка, заклад вищої освіти.

DANILYUK Serhiy Semenovych –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Foreign Languages of the Educational and Scientific Institute of Foreign Languages of Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University
ORCID: orcid.org/0000-0002-0656-2413
e-mail: sergey.danilyuk75@gmail.com

FORMATION OF FUTURE SPECIALISTS' PROJECT CULTURE IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING AT ESTABLISHMENTS OF HIGHER EDUCATION

The article deals with the problem of identifying the specific features of the formation of future specialists' project culture in the process of their professional training at establishments of higher education. Project culture is defined as a special form of existence of innovative processes and at the same time the result of a professional's creative self-realization at each stage of his/her formation as a subject of activities in the profession. It is stated that the substantive components that form a project culture include the following areas: construction and projecting of activities, project awareness, modeling of phenomena, formulation and creative solution of a professional situation, tasks, development of experience in project-and-methodological reflection. It is highlighted that the demand for project potential in the field of education and, as a consequence, the inclusion of project culture among the most important results of the educational process is associated with the gradual displacement of the traditional model of education and the redistribution of educational priorities to a humanistic model, which is determined by the social order and the needs of the subjects of the educational process. At the same time, project culture is defined as socially relevant, progressive, innovative-and-creative activities of subjects of the educational process in various areas of professional self-realization and personal development. Attention is drawn to the fact that professional support of the formation of a future specialist's project culture is determined by a systematic assessment of the effectiveness of the educational process model aimed at fulfilling this task from the point of view of implementing the main strategies of a personality's spiritual and social development and his/her project skills.

Key words: project, project activities, project culture, professional training, establishment of higher education.

Problem statement. In the modern world, the phenomena of globalization of the cultural and educational space are integrative processes that carry the potential for the development of humanitarian education in Ukraine. The integrative component in the educational processes of higher education is determined by the use of knowledge borrowed from other scientific disciplines, and acts as one of the methodological conditions for modeling processes in education.

The prospects for updating higher education are the tasks of a future specialist's comprehensive training who knows how to project his/her own labor and innovative activities in various economic and social situations, is able to identify ways and is ready to find solutions to emerging problems regardless of external circumstances, and determine an individual strategy for professional thinking, activities and behavior.

Effective training and growth in the quality of a future specialist's professional training depends on the degree of formation of an individual's project culture in the process of receiving education at a university as an important part of general and professional culture.

Researches analysis. Currently, there is a large number of works devoted to the issue of formation of future specialists' professional training, including the formation of these specialists' project culture (V. Bilyk [1], L. Bodko [2], N. Dovmantovych [3], V. Zinevych [4], O. Kosovych [5], L. Martynets [6], O. Molchaniuk & O. Palchyk [7], L. Savchenko [8], M. Uisimbaieva [9], L. Kozak & V. Koval [10]). One of the goals of developing the project culture among future specialists in the higher education system should be such a student's training for future professional activities that will ensure his/her competitiveness and demand in the labor market.

The aim of the article is to reveal the specific features of the formation of future specialists' project culture in the process of their professional training at establishments of higher education.

Presenting main material. The concept of "project culture" is being updated in modern educational theory and practice. Professional projecting is becoming perhaps the main component of a future specialist's work activities, containing such elements as planning, modeling, forecasting, diagnostics, monitoring, and control. Project culture makes it possible to solve in innovative ways professional situations that constantly arise in the educational process and the professional tasks arising from them, which is determined by the ability to model and predict professional problems in conditions of uncertainty of tasks and variability of possible results.

The projecting process has integrity and structural unity at different levels – methodological, theoretical, empirical. A means of developing a project culture among students can be project-based learning, based on students' project activities, the application and development of their abilities for joint innovative and creative-and-transformative activities. Specific methods of bachelors' project-based teaching include the project method, research activities, and sociocultural projecting within the educational process of the university.

The culturological approach determines the methodology of professional projecting and directs projecting processes to the entire cultural experience of humanity, determining that: 1) the concept of "professional projecting" reflects the specificity of a future specialist's professional activities and its own meaning-forming and sociocultural specificity; 2) professional projecting is a special kind of a future specialist's activities, invariant with respect to the subject areas of its deployment, having its own technologies and methods; 3) professional projecting covers the structural blocks of the professional process, implemented in a future specialist's project activities, through the emergence and selection of professional ideas and innovative goals, their transformation into the form of professional tasks of the strategic, operational and tactical levels, implemented in project activities;

4) a professional project is a product of innovative activities and it has a dual nature. On the one hand, the project is an information base and strategy for a future specialist's upcoming actions, on the other hand, it is a multicultural text that requires authors' understanding, reflective actions, empathy, and co-creation.

Project culture can be defined as a special form of existence of innovative processes and at the same time the result of a professional's creative self-realization at each stage of his formation as a subject of activities in the profession.

Thus, project culture is defined as knowledge, skills and readiness to determine the needs and opportunities for one's own activities when implementing a project. Such activities include: collection, analysis and application of information necessary for the implementation of the project; generation of ideas and targets that arise during the implementation of the project; choosing the optimal goal; planning, organizing and executing work to implement the project; acquisition of additional knowledge, skills and abilities in scientific knowledge [9].

A future specialist's project culture is an integral part of his/her professional culture, a set of "project" methods of innovative transformation of professional reality based on forecasting, planning, projecting and modeling of professional phenomena, processes and systems [1].

The substantive components that form a project culture include the following areas: constructing and projecting of activities, project awareness, modeling of phenomena, formulation and creative solution of a professional situation, tasks, development of experience in project-and-methodological reflection.

The individual creative level as the highest level of development of a future specialist's project culture is determined by the completeness and systematicity of knowledge of the technology of project activities, the ability to perform analytical and synthetic operations with information, and transfer the acquired knowledge into project innovation activities, which become subjectively significant; the ability to develop models for achieving strategic professional goals, as well as the formation of skills to predict results, adjust one's activities, recognize the need for continuous self-development, and build in a promising program of professional activities for a specific period.

The demand for project potential in the field of education and, as a consequence, the inclusion of project culture among the most important results of the educational process is associated with the gradual displacement of the traditional model of education and the redistribution of educational priorities to a humanistic model, which is determined by the social order and the needs of the subjects of the educational process.

The problem of forming a project culture is relevant for the modern education system, as it is progressive in its target orientation and takes into account the needs of the formation of new qualities of a person of the 21st century – practice orientation, cultural conformity, social competence of subjects of the educational process, innovative and creative orientation of professional and life self-realization.

Based on the above mentioned facts, project culture can be defined as socially relevant, progressive, innovative and creative activities of subjects of the educational process in various areas of professional self-realization and personal development. At the same time, it is a dialectical unity of the processes of practical professional objectification (the creation of practically significant professional results) and informational disobjectification (the development of the cultural heritage of mankind, aimed at transforming professional reality and modeling the values, knowledge and experience of the theories and practices of the humanities in the internal plane of the individual participating in projecting oneself as a subject of professional activities).

Professional support for the formation of a future specialist's project culture is determined by a systematic assessment of the effectiveness of the educational process model aimed at fulfilling this task from the point of view of the implementation of the main strategies for personal, spiritual and social development of the individual and project skills.

It is necessary to form a future specialist's new project-and-professional thinking, which is based on ideas about: constant creative interaction between man and nature; the moral potential of the transformative activities of a subject of learning; humanization of a student's consciousness through involvement in universal human values; the desire for an individual's open individual-and-personal development and integrity; constant desire to update humanitarian knowledge and creative self-display in it.

The humanistic and technocratic paradigms of education, despite the obvious contrast of influence, are combined in the system of driving forces in the process of forming a future specialist's project culture.

Project culture is important for a future specialist in the following areas of its implementation in the educational process: 1) demonstration of the ability to implement one's knowledge in practical activities of an innovative nature, which allows one to implement the projecting process as a type of problem-based developmental education; 2) projecting as a reflexive result changes the type of project participants' thinking, bringing it closer to the needs of the 21st century; 3) participants' project activities in the educational process of the university determine the new, modern, innovative appearance of the educational institution; 4) projecting as activities result embodies the ideas of personality-oriented, innovative and creative pedagogy; 5) projecting as a strategy allows one to determine the level of a future specialist's competitiveness in the labor market.

By characterizing project culture as a basic component of a future specialist's personality, it is possible to determine the plane of intersection of the three main structures of his/her personality: the system of multidimensional structure of a future specialist's personality, the formation of professional readiness for project activities and the system of professional specialized technologies of professional activities, formed in the process of individual mastery of knowledge, skills and abilities.

Project culture combines: 1) value-significant images of the projected professional environment;

2) value orientations of project subjects and methods that determine the creative component of the designer's plan; 3) conceivable, sensory, tangible values of a given project culture and achievable value states of creative consciousness in it, necessary for the personal implementation of the project process.

The system-and-functional structure of the project culture reveals the relationship between the technological and system-and-synergetic components. Based on this fact, project culture can be defined as an integrative quality of personality, in which motivational-and-target, intellectual-and-content, organizational-and-activity and reflective-and-evaluative components are represented as integrity.

A future specialist's all activities correspond to cultural norms, which include professional norms and values, scientific-and-cognitive value foundations of activities, subject-and-scientific norms and values, and social-and-value guidelines. Project culture determines not only the creation of cultural values in teaching activities, but also the creative-and-innovative state of a future specialist's personality, which allows them to productively assimilate these values. Its elements are: procedural – the process of creating cultural values, which includes goals of activities, motives, methods, techniques, actions; personal – personality states that encourage a person to master a project culture; innovative-and-relaying is a property of professional activities that determines the transmission of cultural values refracted by a future specialist's project experience.

A future specialist who knows the basics of project culture is a subject of his/her own project activities and his/her own innovative-and-creative professional process, capable of independently carrying out a project at all levels of its implementation in education and life.

A future specialist's project culture, as a professional of the first stage of education, is based on project competence, which includes knowledge and skills in the basics of projecting, the formation of an individual's creative qualities and abilities, his/her ability to construct his/her own innovative project approaches to solving professional problems in dynamically changing and non-standard educational situations. Project culture is mastered by an integral block of components, consisting of: 1) a formed individual system of professional values, adherence to which imparts personal and semantic aspects to professional activities; 2) mastering culturally and nature-appropriate ways of transforming the surrounding reality and innovative-and-creative technologies of project-based professional activities; 3) building a system of interpersonal and business relationships in the process of implementing project activities, based on the relevant norms of communicative culture; 4) development of the need for general cultural development, professional and personal self-development and self-improvement; 5) personal contribution to the development of project culture in the educational space of a university and society in the process of innovative-and-creative nature-conforming and culture-conforming transformative activities.

The mechanisms for developing a future specialist's project culture are a future specialist's self-

determination in the content priority of his/her own professional training and the projecting of his/her own activities, the self-realization of the subject during the implementation of independent professional, innovative and creative projects, the student's mastery of a general algorithm for projecting and constructing activities.

The above mentioned ideas and provisions for the formation of a future specialist's project culture at a university determine the general organization, content, forms and methods of the process of developing a future specialist's projecting and creative-and-innovative skills, i.e. his/her principles. These principles do not replace, but complement and specify general professional principles in accordance with the goals of professional education.

The main one can be defined as the principle of reflective-and-activity mediation, which defines the main idea and basis for the formation of a future specialist's project culture as the idea of a humanistic-and-activity approach [8]. The rules of this principle can determine: 1) entry into professional activities according to the degree of formation and development of professional consciousness; 2) disclosure of the sociocultural meaning of values, purpose and content of professional activities by a subject of educational activities; 3) formation of levels of correspondence between the project culture and project innovative-and-creative activities.

The principle of spatio-temporal configuration of activities is defined as the second principle [2]. The rules of this principle are determined in such a way: 1) effective management of project processes at different stages of training; 2) taking into account the time, effort and funds for the implementation of project activities by the student; 3) identifying rational methods of activities at each stage of a project, which will minimize time expenditure and increase the effectiveness of the creative and innovative potential of a project as an educational form of a student's work.

This principle not only makes it possible to select the content of education and determine the forms of its implementation, but also requires optimal combinations of time and place for organizing the educational process in existing objective conditions, and accounting for funds.

The need to create a personal development environment at a university is the third principle. The universality of the personal development environment is determined by its fundamentals – conformity with nature and cultural conformity. Each subject of the educational process adapts and realizes himself/herself in it in accordance with his/her capabilities, inclinations and talents. The personal-and-development educational environment of the university creates and supports its own values, patterns of behavior, traditions, and teachers and students ensure the effective formation of a project culture for future specialists.

An integrative approach is an indispensable condition for the effective formation of a future specialist's project culture at a university. Integrity for a future specialist's project culture is a combination of a set of mutually complementary scientific approaches, the synthesis of which makes it possible to holistically, multifacetedly and multidimensionally study the

problems of forming a project culture at different levels.

The integrative approach should be combined with: cultural, systemic, axiological, and activity approaches.

It is mandatory to have a developed methodology of a cultural approach in the practice of a future specialist's project activities and the use of an integrative-and-axiological approach in the educational process, which will allow the formation of a future specialist's project culture, provided that the following tasks are solved: integration of general professional and creative-and-innovative skills; consolidation of technological and subject knowledge, skills and abilities in the process of completing educational projects; formation of a future specialist's basic project skills.

Methodological support for the process of forming a project culture is determined by the existence of forms, methods, educational technologies, programs, methodological recommendations and teaching aids for special courses "Fundamentals of Project Culture", "Fundamentals of Project Activities", "Project in the Education of the Humanities", "Projecting of the Educational Space of a University", which allows, in a certain logic, to build the process of forming a future specialist's project culture.

The use of a generalized algorithm for projecting and constructing a future specialist's activities makes it possible to convey in an accessible and systematized form the structure of the process of project activities in a future specialist's work at different stages, which can be implemented in almost every subject of the humanities cycle that corresponds to the state educational standard for a bachelor.

Following the stage-by-stage process of developing a future specialist's project culture is a necessary condition in combination with a student-oriented model of education. This will allow students to gradually develop and consolidate their project skills, approaching their individual development.

At the problematization stage, the tasks of creating a positive perception of the professional training process and providing students with the information necessary for full inclusion in project activities at a professional level are solved.

The orientation stage involves a future specialist achieving self-determination regarding options for participation in project activities, which is ensured by the implementation of socio-professional tests in various fields and types of professional activities.

The instrumentation stage consists of a future specialist mastering the basic professional actions and tasks of projecting and modeling using materials from the real educational process. Here the combination of personality-oriented information with the implementation of socio-professional tests is fully manifested. As a result of this stage, the student is prepared to use a generalized algorithm for projecting and constructing activities.

The next stage is important in the implementation of this model – reduction (from the Latin *reducere* – to bring back, to return). It is a scientific technique that provides the transformation of data, problems, concepts, methods of reasoning and proof into

something simpler and more easily amenable to accurate analysis. It is associated with the transfer of projecting and modeling experience into a new type of activities – independent professional-and-educational activities, modified and adapted to a specific subject of educational activities. However, here educational activities are still episodic in nature and are carried out under the direct supervision of a university teacher.

At the final stage – professional-and-educational activities – it is assumed that a future specialist will gain independence in the projecting and construction of the educational process.

The fourth condition for the successful formation of a future specialist's project culture is the assimilation and application of a generalized algorithm for project and constructing activities in educational (professional) activities. Initially, there is a process of diagnosing the educational reality (situation), then modeling it and predicting the result of the model's implementation. As a result of implementation, the projecting (construction) process follows, and the final step is the exteriorization of project competence, in the form of the transfer of practical project knowledge to any conditions of use in professional practice.

Modern researchers have come to the conclusion that there are no significant differences between projecting and construction in any field, any activities. Both processes go through similar stages and have a single algorithm, regardless of the object. Theoretical modeling of the process of forming a future specialist's project culture allows us to develop a multi-level system for forming a future specialist's project culture.

The first level of the system is characterized as the informational one and it provides for the study of the fundamentals of project culture. For this purpose, the curriculum includes the disciplines "Introduction to Pedagogical Activities" and "Theoretical Pedagogy".

The discipline "Introduction to Pedagogical Activities" is taught in the first year in the first semester and introduces students to various areas of future professional activities, determines the specifics of the educational process in different eras.

The discipline "Theoretical Pedagogy" is studied in the first year in the second semester and provides consideration of such issues as technology, methodology, methodology of educational activities, the foundations of the educational process, identifies the facets of pedagogical culture: project culture, pedagogical culture, culture of innovation, information culture, labor culture. Particular attention in this course is paid to the formation of a humanistic and anthropocentric picture of the world. Prior to this, the study of these issues was sporadic and only some of them were considered in courses of special disciplines. The result of future specialists' training at this level should be their awareness that only culturally and nature-conforming professional activities contribute to the preservation of universal, national, personal values, increases and modifies them depending on students' and teachers' creative principles.

The second level is the organizational-and-practical one. At this level, theoretical knowledge is consolidated and tested at practical classes.

The third level is the reflective one. This is the implementation of forms of diagnostics and self-

diagnostics of the level of formation of students' project culture, their project literacy, mastering a generalized algorithm for projecting and constructing professional activities.

The fourth level is the correctional one. It is characterized by the processes of overcoming difficulties that have arisen due to the knowledge and practical skills that students have.

The fifth level is the methodological one. It trains a future specialist to freely operate project technology at any level of professional activities, in the form of a competent ability to teach people in terms of projecting in humanities subjects, developing and shaping their project culture.

Basing on the components of a future specialist's project activities (axiological, activity-based, systemic, cognitive), a criterion basis is identified for determining the level of development of a future specialist's project culture. The first criterion – cognitive – shows the existence and depth of knowledge in the field of project culture; the second criterion – emotional-and-value – determines the degree of interiorization of the values of project activities; the third criterion – praxeological – indicates the level of development of skills and abilities of project activities.

Project culture as a phenomenon is of interest not only to researchers in the field of Pedagogy, but is becoming one of the important components of the modern educational process at a university. Structurally, the project culture is distinguished by a systemic-and-functional basis, the form of interaction between the internal components of project activities is the technological one; signs of project activities are characterized by a systemic-and-synergistic form of implementation.

The above mentioned facts characterize project culture as an integral quality of a future specialist's personality, in which motivational-and-target, intellectual-and-content, organizational-and-activity and reflective-and-evaluative components are presented as an integrity.

Project culture is characterized not only by the processes of creating sociocultural values, but also by its influence on an individual's state as a whole, his/her axiological side. A future specialist who masters the project culture is a subject of the educational process, capable of independently implementing project activities, projecting and implementing individual innovative programs of work and individual life activities. The basis of such abilities is the value-and-semantic aspects of a future specialist's personality self-determination; mastery of the basic aspects of human culture; a personality's general harmonization; high level of education and individual abilities for innovative activities in any educational situations. The technological approach to project culture presents it as a significant experience of the general material culture of humanity, combining basic knowledge, abilities, skills and experience of creative activities, planning, creation, execution and implementation of ideas of an innovative nature in the educational process.

The main criteria and indicators of the formation of a future specialist's project culture are the value attitude towards educational activities, readiness to carry out project activities, a future specialist's

personality creative activities, the degree of development of professional thinking as a criterion of project culture, and the desire for professional improvement.

Conclusions. The effectiveness of the process of forming a future specialist's project culture depends on the ability to create an innovative personal development environment, that is, conditions for constant search, updating techniques and methods of professional activities. A future specialist, even at the stage of obtaining higher education, must become a generator of innovative ideas, be able to carry out various forms of innovative activities, which will subsequently become a mandatory component of the individual educational system.

Prospects for further researches embrace the need to obtain empirical data on formation of the project culture in the process of future specialists' professional training.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Блик В. Проектна діяльність – основа розвитку творчих здібностей молодших школярів. Початкова школа. 2013. № 5. С. 6–8.
2. Бодько Л. Метод проектів як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання. Початкова школа. 2013. № 10. С. 1–4.
3. Довмантович Н. Г. Проектна діяльність як засіб формування самоосвітньої компетентності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2017. Вип. 1 (40). С. 92–95.
4. Зіневич В. Проектна діяльність та проектна культура як передумови інноваційної діяльності педагога. Витоки педагогічної майстерності. 2015. Вип. 15. С. 100–106.
5. Косович О. В. Проектна діяльність як одна з форм інноваційних методичних технологій навчання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2011. Вип. 22. С. 76–78.
6. Мартинець Л. А. Проектна діяльність у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2015. № 3 (34). С. 10–13.
7. Молчанюк О. В., Пальчик О. О. Проектна діяльність – перспективна складова освітнього процесу. Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки». 2021. Вип. 15(44). С. 206–219.
8. Савченко Л. О. Проектна діяльність в практиці вищої педагогічної школи. Science and Education: a New Dimension. 2013. С. 7–12.
9. Уйсїмбаєва М. Проектна діяльність: теоретичні аспекти. Витоки педагогічної майстерності. 2014. Вип. 13. С. 258–263.
10. Козак Л. В., Коваль В. Ю. Проектна діяльність як засіб підготовки дитини до навчання у новій українській школі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 71, Т. 1. С. 127–131.

REFERENCES

1. Bilyk, V. (2013). Proektna diialnist – osnova rozvytku tvorchykh zdbnostei molodshykh shkoliariv. [Project activity is the basis for the development of creative abilities of younger schoolchildren]. Pochatkova shkola. 5. S. 6–8. [in Ukrainian]
2. Bodko, L. (2013). Metod proektiv yak zasib realizatsii osobystisno oriyentovanoho navchannia. [The project method as a means of implementing personally oriented learning]. Pochatkova shkola. 10. S. 1–4. [in Ukrainian]
3. Dovmantovych, N. H. (2017). Proektna diialnist yak zasib formuvannia samoosvitnoi kompetentnosti. [Project activity as a means of forming self-educational competence]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriya "Pedagogika, sotsialna robota". 1 (40). S. 92–95. [in Ukrainian]
4. Zinevych, V. (2015). Proektna diialnist ta proektna kultura yak peredumovy innovatsiinoi diialnosti pedahoha.

[Project activity and project culture as prerequisites for the teacher's innovative activity]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti. 15. S. 100–106. [in Ukrainian]

5. Kosovych, O. V. (2022). Proektna diialnist yak odna z form innovatsiinykh metodychnykh tekhnolohii navchannia. [Project activity as one of the forms of innovative methodical learning technologies]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Pedahohika, sotsialna robota". 22. S. 76–78. [in Ukrainian]

6. Martynets, L. A. (2015). Proektna diialnist u navchalno-vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu. [Project activity in the educational process of a comprehensive educational institution]. Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti. 3 (34). S. 10–13. [in Ukrainian]

7. Molchaniuk, O. V, Palchuk, O. O. (2021). Proiektna diialnist – perspektyvna skladova osvitnoho protsesu. [Project activity is a promising component of the educational process]. Visnyk pisladyplomnoi osvity. Seriiia «Pedahohichni nauky». 15(44). S. 206–219. [in Ukrainian]

8. Savchenko L. O. (2013). Proektna diialnist v praktytsi vyshchoi pedahohichnoi shkoly. [Project activity in the practice of a higher pedagogical school]. Science and Education: a New Dimension. 2013. S. 7–12. [in Ukrainian]

9. Uisimbaieva M. (2014). Proektna diialnist: teoretychni aspekty. [Project activity: theoretical aspects]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti. 13. S. 258–263. [in Ukrainian]

10. Kozak, L. V., Koval, V. Yu. (2020). Proiektna diialnist yak zasib pidhotovky dytyny do navchannia u novii ukrainskii shkoli. [Project activity as a means of preparing a child for studying in a new Ukrainian school]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 71, 1. S. 127–131. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДАНИЛЮК Сергій Семенович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: формування проектної культури майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки у закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DANILYUK Serhiy Semenovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Foreign Languages of the Educational and Scientific Institute of Foreign Languages of Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University.

Scientific interests: formation of future specialists' project culture in the process of their professional training at establishments of higher education.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2024 р.

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія:
Педагогічні науки
Випуск 213**

Індифікатор медіа R30-01123

**В РЕЄСТРІ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ МЕДІА-РЕЄСТРАНТІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ
від 27.07.2023 р. №599**

Наукові записки. Серія: Педагогічні науки

Назва медіа

збірник

Суб'єкт у сфері друкованих медіа

Підписано до друку 05.02.2024 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. др. арк. 53,75. Тираж 300.

---

*ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17–11.*

*СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 24440000000027816 від 18.08.2016.*